

Inštitut za narodnostna vprašanja

Percepcije slovenske integracijske politike

Zaključno poročilo

uredila
Miran Komac in Mojca Medvešek

(drugi natis)

Ljubljana 2005

Projekt **Percepcije slovenske integracijske politike** je potekal v okviru
Ciljnega raziskovalnega programa »KONKURENČNOST SLOVENIJE 2001–2006«

Izvajalci:

Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana
Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana

Vodja projekta:

izr. prof. dr. Miran Komac

Sodelavci:

asist. mag. Romana Bešter
doc. dr. Mitja Hafner - Fink
doc. dr. Marina Lukšič Hacin
Felicita Medved
dr. Mojca Medvešek
doc. dr. Mirjam Milharčič Hladnik
doc. dr. Petra Roter
mag. Natalija Vrečer

Financerji:

Ministrstvo za notranje zadeve
Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo
Ministrstvo za kulturo
Ministrstvo za obrambo

Urednika:

Miran Komac, Mojca Medvešek

Založil in izdal:

Inštitut za narodnostna vprašanja – Institute for Ethnic Studies
SI, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26, e-naslov: inv@inv.si

Oblikovanje ovitka:

Peter Babič

Tisk:

DEMM, d.o.o.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

314.742(497.4)(082)
316.73(497.4)(082)

KOMAC, Miran

Percepcije slovenske integracijske politike : zaključno poročilo / [vodja projekta Miran Komac] ; uredila Miran Komac in Mojca Medvešek ; [sodelavci Romana Bešter ... et al.]. - 2. natis. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2005

ISBN 961-6159-24-0
1. Gl. stv. nasl.
219668736

Vsebina

Uvod	i
I	1
Metodološki okvir raziskave Percepcije slovenske integracijske politike <i>Mojca Medvešek, Mitja Hafner - Fink</i>	3
II	35
Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po II. svetovni vojni <i>Danilo Dolenc</i>	37
Etnična podoba Slovenije skozi statistične podatke	89
III	167
Opredeleževanje manjšin <i>Petra Roter</i>	169
Integracija <i>Petra Roter</i>	199
Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji <i>Miran Komac</i>	207
IV	237
Vloga jezika v integracijskem procesu <i>Petra Roter</i>	239
Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji <i>Mojca Medvešek, Natalija Vrečer</i>	271
Mediji in »nove« narodne skupnosti <i>Miran Komac</i>	379
Analiza člankov o pridobivanju državljanstva Republike Slovenije <i>Manca Šetinc</i>	401
Državljanstvo, (nacionalna) identiteta ter integracija »priseljencev« <i>Mitja Hafner - Fink</i>	423
Politična integracija državljanstvo, politična participacija in reprezentacija <i>Felicita Medved</i>	453
Ekonomska integracija priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji <i>Romana Bešter</i>	559
Interakcijska dimenzija integracije: Znotrajskupinski in medskupinski stiki/odnosi <i>Mojca Medvešek</i>	591
Stiki in vezi med priseljenci iz nekdanje Jugoslavije in njihovimi potomci v Sloveniji z izvornim okoljem <i>Tatjana Pezdir</i>	641

V	657
Etničnost, integracija in civilna družba: Prisilni migranti v Sloveniji <i>Natalija Vrečer</i>	659
Vloga kulture pri procesih integracije (prisilnih) priseljencev <i>Natalija Vrečer</i>	673
VI	687
Zaključno poročilo Ciljnoraziskovalnega projekta z naslovom Percepcije slovenske integracijske politike: predstavitev raziskave, dela in rezultatov, ki jih je opravil Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU	689
Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev <i>Jernej Mlekuž</i>	693
»Dobrodošli doma?« Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo <i>Kristina Toplak</i>	717
Vračanje Slovencev iz Argentine <i>Marina Lukšič - Hacin</i>	737
VII	759
Literatura o imigrantski problematiki	761

Knjiga je velika stvar, če jo zna človek uporabljati.
Aleksander Blok

UVOD

Ozemlje, na katerem je v začetku devetdesetih let nastala samostojna država Slovenija, ni bilo nikoli etnično homogeno. Število etničnih manjšin, njihov obseg ter njihova realna gospodarska in politična moč so se v različnih zgodovinskih obdobjih spreminjali skladno s spreminjanjem političnih meja in suverenosti nad tem ozemljem. Zadnje spreminjanje državnih meja na začetku 90. let je na območju Slovenije pustilo kar »pestro« zbirko pripadnikov neslovenskih etničnih skupin. Razvrstiti jih je mogoče v dve skupini: na **zgodovinske narodne manjšine** (v ustavi je govor o avtohtonih narodnih skupnostih brez posebne razlage pridevnika avtohton) in »nove« **narodne skupnosti**. V kategorijo zgodovinske narodne manjšine so vštete italijanska, madžarska in romska narodna skupnost. Med »nove« narodne skupnosti uvrščamo pripadnike narodov nekdanje skupne jugoslovanske države, ki so se v Slovenijo priseljevali v celotnem obdobju njenega obstoja, posebej intenzivno od sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja dalje; predvsem zaradi ekonomskih razlogov.

Slovenski režim varstva (narodnih/etničnih) manjšin je trodimenzionalen: 1) relativno celovita pravna zaščita zgodovinskih narodnih manjšin, italijanske in madžarske; pravna zaščita obsega, poleg ustavnih določb¹ še okoli osemdeset zakonov in predpisov, ki zadevajo različna področja življenja manjšin; 2) selektiven obseg določb za varstvo romske skupnosti² in 3)

---

¹ Ustava Republike Slovenije, 11. člen: Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.

Ustava Republike Slovenije, 64. člen: (posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji) Avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupnosti ter njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje narodne simbole in da za ohranjanje svoje narodne identitete ustanovljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. V skladu z zakonom imata ti narodni skupnosti in njuni pripadniki pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja te vzgoje in izobraževanja. Zakon določa območja, na katerih je dvojezično šolstvo obvezno. Narodnima skupnostma in njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da gojijo odnose s svojima matičnima narodoma in njunima državama. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic.

Na območjih, kjer ti skupnosti živita, ustanovijo njuni pripadniki za uresničevanje svojih pravic svoje samoupravne skupnosti. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne narodne skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti ter zagotavlja sredstva za njihovo uresničevanje.

Narodni skupnosti sta neposredno zastopani v predstavniških organih lokalne samouprave in v državnem zboru. Zakon ureja položaj in način uresničevanja pravic italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti na območjih, kjer živita, obveznosti samoupravnih lokalnih skupnosti za uresničevanje teh pravic, ter tiste pravice, ki jih pripadniki teh narodnih skupnosti uresničujejo tudi zunaj teh območij. Pravice obeh narodnih skupnosti ter njunih pripadnikov so zagotovljene ne glede na število pripadnikov teh skupnosti.

Zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja zgolj narodnih skupnosti, ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti.

² Za varstvo romske skupnosti je pomemben 65. člen ustave: (položaj in posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji) Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon.

rudimentaren model ohranjanja narodne identitete »novih« narodnih skupnosti. Ustava ne vsebuje posebnih določb za varstvo teh manjšinskih skupnosti. V ustavi tudi ni posebnih določb za varstvo »oživljajoče« nemško govoreče narodne skupnosti. Edino ustavno določbo, na katero se pripadniki teh skupnosti lahko oprejo pri ohranjanju narodnih posebnosti, je mogoče najti v 61. členu (izražanje narodne pripadnosti)³ in v 62. členu (pravica do uporabe svojega jezika in pisave)⁴ slovenske ustave.

Vprašanje integracije ob hkratnem ohranjanju etničnih posebnosti »novih« narodnih skupnosti je velik izziv za sodobno slovensko družbo. Samo takšen model lahko vodi k večji notranji koheziji države in njeni varnosti. V zgodovini se je pogosto pokazalo, da vodi model integracije, ki temelji na procesu grobe ali »tihe« asimilacije, v stanje zgolj navidezne trdnosti države. V kriznih razmerah so se vsi problemi procesa asimilacije eskalirali v neverjetno brutalni obliki. Model etnične nivelizacije, ki temelji na procesih nasilne asimilacije, nosi v sebi še dodatno nevarnost: nevarnost homogenizacije na narodnostni podlagi, kar je pogosto ključni element trhlosti (več)etničnih držav.

Kaj je bil temeljni namen našega raziskovalnega projekta? Na podlagi empiričnega raziskovanja mnenj in stališč pripadnikov »novih« manjšinskih populacij⁵ (in pripadnikov večinske narodne populacije) pridobiti dovolj valentnih podatkov za dograjevanje obstoječe slovenske integracijske politike. Temeljni kamen procesa integracije mora biti vključevanje vseh delov slovenske družbe. Le družba, ki je usmerjena k odpravljanju različnih vidikov socialnega izključevanja, tudi izključevanja na etnični podlagi, bo sposobna zbrati dovolj potencialov za trajnostni gospodarski in družbeni razvoj.

V prijavi raziskovalnega projekta v okviru CRP-a Konkurenčnost Slovenije 2001–2006 smo (str. 57–58) zapisali: »pregledovanje virov ter literature s področja »imigrantske« problematike v Sloveniji razkriva »enosmernost« raziskovanja integracijskih procesov v Sloveniji – v pretežni meri poznamo predstave večinskega (slovenskega) prebivalstva, zelo malo pa vemo o hotenjih in pričakovanjih pripadnikov »novih« narodnih skupnosti do ohranjanja prinesene ali

---

³ Ustava Republike Slovenije, 61. člen (izražanje narodnostne pripadnosti): Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

⁴ Ustava Republike Slovenije, 62. člen (pravica do uporabe svojega jezika in pisave): Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.

⁵ Populacije, ki so »predmet« raziskovalne obravnave, prihajajo skoraj v celoti s področja držav naslednic nekdanje skupne jugoslovanske države.

podedovane narodne identitete. Integracijska politika je lahko uspešna samo, če je mogoče najti ustrezno simbiozo med percepcijami večinske/dominantne etnične skupnosti do vključevanja imigrantov in njihovih potomcev v večinsko slovensko družbo ter hotenji in željami nedominantnih etničnih skupin«. Cilji raziskovalnega početja v okviru projekta z naslovom Percepcije slovenske integracijske politike so bili:

1. pridobiti dovolj valentnih podatkov za analizo medetničnih odnosov med etnično dominantno skupnostjo (Slovenci) in »novimi« manjšinami;
2. pridobiti zadosten nabor mnenj in stališč za analizo/oceno pričakovanj pripadnikov »novih« narodnih skupnosti do ohranjanja ter promocije njihovega jezika in kulture;
3. pridobiti dodatna védenja za analizo percepcij vsebine in procesov integracije pri pripadnikih večinskega naroda.

Pri ocenjevanju in izbiranju projektov, ki so prispeli na razpis leta 2002, so naročniki in finacerji ocenili, da bi bili raziskovalnega razmisleka vredni tudi nekateri problemski sklopi, ki so bili predstavljeni v predlogu projekta mag. Natalije Vrečer (problematika prisilnih migrantov v Sloveniji) ter v predlogu projekta Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU (reintegracija slovenskih izseljencev). Ti segmenti so bili na predlog naročnikov priključeni projektu z naslovom Percepcije slovenske integracijske politike. Priključeni projekti so ohranili metodološko zasnovo in polno raziskovalno avtonomijo. Izsledki raziskovanj teh dveh problemskih področij so predstavljeni v razdelkih V. in VI.

V dokumentih slovenske države je bilo mogoče najti le posamezne segmente pojma integracije. Zato se pri pripravi vprašalnika in razporejanju gradiva v zaključnem poročilu nismo mogli »zgledovati« po vnaprej določenem modelu. Gradivo smo razporedili tako, da smo zajeli vsa (ali vsaj njihov pretežni del) področja, za katera smo raziskovalci menili, da so pomembna za proces vključevanja priseljenih prebivalcev Republike Slovenije (in njihovih potomcev) v slovensko družbo na način, ki bi jim omogočal ohranjanje in izkazovanje etničnih posebnosti. To so po mnenju članov raziskovalne skupine tudi področja, ki zahtevajo posamezne področne politike slovenske države, predvsem z vidika uresničevanja 61. člena slovenske ustave.

Struktura zaključnega poročila skuša slediti naboru t. i. kompenzacijskih pravic⁶; naboru »posebnih« pravic, ki jih običajno zasledimo pri obravnavi klasičnih, zgodovinskih, narodnih, etničnih in/ali jezikovnih manjšin. Med »posebne« manjšinske pravice se uvrščajo: 1) raba jezika; 2) izobraževanje; 3) kultura; 4) asociacije in organizacije; 5) stiki; informiranje; 6) zaposlovanje v javnih službah; 7) politična participacija; 8) avtonomija in 9) soodločanje.

Nabor teh pravic se v luči nediskriminacijske obravnave med posameznimi kategorijami etničnih manjšin lahko uporabi tako za zgodovinske kot za »nove« narodne/etnične manjšine. To pa ne pomeni, da je potrebna pri uresničevanju omenjenih pravic enaka metoda. Velja pa jo smiselno uporabiti, zlasti z vidika uresničevanja ciljev manjšinskega varstva.

Z našim raziskovanjem smo osvetlili del manjšinske integracijske problematike v Sloveniji, ki je bil doslej popolnoma neznan: percepcije, pojmovanja, torej želje in pričakovanja populacije, ki jo poznamo kot t. i. »nove« manjšine v Sloveniji. Na razpolago imamo zajeten nabor podatkov, ki ponujajo vsem akterjem integracijske politike kakovostno podlago za pripravo področnih politik integracije in predvsem za njihovo uresničevanje v vsakdanjem življenju.

Še dve opombi je treba zapisati ob koncu: najprej, raziskovalnemu poročilu smo dodali še bibliografijo del o »imigrantski« problematiki v Sloveniji. V njej smo skušali zbrati pretežni del tistega, kar je bilo o tej tematiki napisano na Slovenskem. Kljub ekstenzivnemu pristopu pa ne moremo trditi, da smo zajeli prav vsa dela. Verjetno je marsikaj ostalo zakrito, predvsem dela, ki so nastajala v posameznih delovnih organizacij ali lokalnih enotah zavodov za zaposlovanje.

Drugič, zaključno poročilo nima zaključka ali povzetka. Neobičajna poteza za strokovno besedilo. Odločitev za nekoliko abrupten zaključek poročila je bila sprejeta zavestno. Želeli smo, da bi bilo poročilo brano v celoti.

Izr. prof. dr. Miran Komac

---

⁶ Glej na primer: Felix Ermacora, Christoph Pan, Fundamental Rights of Ethnic Groups in Europe. Ethnos, 42, Braumüller, Wien, 1992, str. 78.

Metodološki okvir raziskave Percepcije
slovenske integracijske politike

METODOLOŠKI OKVIR RAZISKAVE PERCEPCIJE SLOVENSKE INTEGRACIJSKE POLITIKE

Mojca Medvešek, Mitja Hafner - Fink

Načrtovanje vzorca za anketno raziskavo

Populacija, ki smo jo želeli preučevati in na katero se bodo nanašale naše ugotovitve je: *Priseljenci z območja nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci*. Naš cilj je bil oblikovati vzorec, ki bi vključeval priseljence vseh etničnih pripadnosti iz nekdanje Jugoslavije in pokrival vse slovenske regije, hkrati pa smo morali upoštevati finančno omejitev projekta.

Ustava Republike Slovenije iz leta 1991 v 61. členu določa, da ima vsak pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu ali narodni skupnosti, kar posledično pomeni, da ne obstaja nek seznam prebivalstva, priseljencev s prostora nekdanje Jugoslavije, glede na njihovo etnično pripadnost. Zato smo za vzorčni okvir, potreben za izvedbo verjetnostnega vzorčenja, določili *prebivalce Republike Slovenije, ki so po osamosvojitvi Slovenije zaprosili za državljanstvo (oziroma oddali vlogo za pridobitev državljanstva)*. Uporabili smo bazo vlog za državljanstvo, ki jo hrani Ministrstvo za notranje zadeve. Pri tem smo upoštevali Zakon o varstvu osebnih podatkov (Ur. l. RS, št. 59/99), ki v tretjem odstavku 8. člena določa

»... Osebnih podatki, ki so povezani z narodnim, rasnim in drugim poreklom, političnimi, verskimi in drugimi prepričanji, izobrazbo, zdravstvenim stanjem, razen nalezljivih bolezni, ter spolnim vedenjem, se smejo zbirati tudi od drugih oseb ali pridobivati in povezovati iz že obstoječih zbirk osebnih podatkov samo ob pisni privolitvi posameznika, na katerega se nanašajo, razen če uporabnik osebnih podatkov namerava uporabljati osebne podatke za statistične ali raziskovalne namene v obliki, ki ne omogoča identifikacije posameznikov, pri čemer mora biti določena zbirka in vrsta osebnih podatkov ter način zbiranja. ...«¹

---

¹ Avgusta leta 2004 je bil sprejet nov Zakon o varstvu osebnih podatkov (Ur. l. RS, št. 86/2004), ki pa v 17. členu ravno tako določa možnost obdelave podatkov za zgodovinsko, statistično in znanstvenoraziskovalne namene.

Vzorčenje

Uporabili smo *enostavno slučajno vzorčenje*, pri katerem ima vsaka podmnožica n različnih elementov iz populacije N enako verjetnost izbora, hkrati ima tudi vsak element v populaciji enako verjetnost za izbor. Enostavno slučajno vzorčenje vključuje bistvene značilnosti kompleksnejših načinov vzorčenja in nam omogoča oblikovanje reprezentativnega vzorca glede na preučevano populacijo priseljencev iz nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev. Baza vlog za državljanstvo na Ministrstvu za notranje zadeve, ki smo jo uporabili kot vzorčni okvir, je sestavljena iz posamezno oštevilčenih spisov, ki pa lahko vključujejo od ene do več vlog (npr. pod posamezen spis je lahko zavedena celotna družina), zato smo pri izboru upoštevali dve omejitvi:

- a) starostna omejitev. V vzorec smo vključili prebivalce rojene med letom **1933** in **1984**;
- b) če je bilo v enem spisu zajetih več polnoletnih oseb, smo izbrali tisto, ki je imela zadnja v letu rojstni dan.

Načrtovani vzorec je bil velikosti **$n=4000$** .

Izdelava baze

Temeljna naloga vzorčnega okvira je identifikacija vseh elementov ciljne populacije. Sama identifikacija pa ne zadošča, dober vzorčni okvir mora elemente tudi locirati. Ne pomaga nam dosti, če so na zastarelem seznamu vsi elementi ciljne populacije pravilno identificirani, njihovi naslovi pa zaradi zastarelosti ne omogočajo stika. Tudi naš vzorčni okvir je bil v veliki meri zastarel. Velika večina prošelj za državljanstvo je stara deset in več let, zato je bilo ob kreiranju vzorca potrebno čiščenje baze podatkov, torej primerjava baze podatkov s Centralnim registrom Slovenije (CRP), zaradi preverjanja zastarelosti podatkov – naslovov.

	n	%
načrtovani vzorec	4000	100
neustrezni elementi	906	22,6
vzorec	3094	77,4

neustrezni elementi	n	%
spisa ni bilo v arhivu	127	14
oseba je odšla iz Republike Slovenije v tujino	100	11
negativna odločba, sklep o ustavitvi postopka	138	15,2
oseba je umrla	125	13,8
oseba ne izpolnjuje kriterija starosti	416	45,9

Pri uporabi CRP kot kontrolnega mehanizma moramo upoštevati nekatere njegove pomanjkljivosti:

- a) Nekateri osebe iz različnih razlogov (stanovanjska pravica, maloobmejni promet, odlašanja z administrativno prijavo ...) dejansko živijo drugje, kot so prijavljene.
- b) Pri registraciji vitalnih in migracijskih dogodkov (rojstvo, smrt, ločitev, preselitev) administrativna zamuda prispeva k zastarelosti podatkov.
- c) Ker izdelava vzorca poteka prej kot sama raziskava, to še dodatno poveča zastarelost podatkov.
- d) Del oseb, ki so v registru navedene s stalnim prebivališčem v Sloveniji, dejansko živi v tujini.
- e) Osebe, ki dlje časa ali primarno živijo v ustanovah (domovi za ostarele, zapori, vojašnice, bolnišnice ...), so t. i. nerezidenčna ali institucionalna populacija in to je približno 1 odstotek slovenskega prebivalstva.

Na žalost pa je obseg teh pomanjkljivosti razviden šele pri izvedbi anketne raziskave.

Omenjeno je že bilo, da vzorčni načrt (enostavni slučajni vzorec) omogoča sklepanje o reprezentativnosti vzorca v odnosu na celotno populacijo, ki jo predstavlja (priseljenci in njihovi potomci). Takšen vzorec pa ne zagotavlja podlage za sklepanje o reprezentativnosti na ravni posameznih delov ali kategorij v populaciji, saj izbira enot v vzorec ni potekala na ravni teh kategorij oziroma delov populacije (npr. na ravni etničnih skupin). Nimamo torej podlage za verodostojno sklepanje o reprezentativnosti vzorca za npr. posamezne etnične skupine ali za regije. Lahko npr. sklepamo o tem, ali izobrazbena struktura vzorca ustrezno izraža strukturo celotne populacije, ne moremo pa sklepati o tem, ali izobrazbena struktura etničnih skupin v vzorcu kaže izobrazbeno strukturo etničnih skupin v opazovani populaciji. Takšna omejitev ni nujna le zaradi samega vzorčnega načrta, ampak je še posebej potrebna tudi zaradi težav z vzorčnim seznamom (npr. spremembe naslovov) in zaradi nesodelovanja v anketi (zavračanje v celoti ali npr. zavračanje odgovora na vprašanje o etnični pripadnosti). Sklepanje o reprezentativnosti je še posebej vprašljivo pri tistih skupinah, ki so relativno majhne in so torej v vzorcu zastopane z zelo nizkimi absolutnimi številkami (npr. 8 pripadnikov albanske narodnosti, 7 pripadnikov črnogorske narodnosti ali 6 pripadnikov makedonske narodnosti). Prav tako pa se je prav pri vprašanju o etnični pripadnosti treba zavedati dejstva, da gre za subjektivno opredeljevanje, ki je lahko močno odvisno tudi od okoliščin, v katerih se posamezniki izrekajo o svoji etnični pripadnosti.

Vprašalnik

Oblikovali smo strukturiran vprašalnik, ki vključuje štiriindevetdeset vprašanj, razvrščenih v devet tematskih sklopov:

- *kakovost življenja,*
- *šola in jezik,*
- *mediji,*
- *religija,*
- *socioekonomski položaj,*
- *kultura,*
- *stiki,*
- *politična participacija*
- *demografija.*

Vprašalnik je sestavljen večinoma iz vprašanj zaprtega tipa, dodali pa smo tudi nekaj vprašanj odprtega tipa.

Pred izvedbo raziskave smo izpeljali pilotsko raziskavo, s katero smo želeli ovrednotiti vprašalnik ter oceniti odziv anketirancev oziroma njihovo pripravljenost na sodelovanje.

Priredili smo javno predstavitev projekta, na katero smo povabili predstavnike registriranih društev novodobnih narodnih manjšin. Vsem udeležencem smo razdelili osnutke vprašalnika ter jih naprosili za sodelovanje.

Od 45 razdeljenih vprašalnikov je bilo po pošti vrnjenih (brez dodatne spodbude) 15 vprašalnikov. Trinajst vprašalnikov je bilo izpolnjenih, en vprašalnik je bil neizpolnjen, vendar opremljen s pripombami, en vprašalnik pa je bil vrnjen neizpolnjen. Realizacija pilotske raziskave je bila 28,8 odstotna.

S pomočjo pilotske raziskave smo dosegli dvoje:

- ocenili smo pričakovano realizacijo raziskave, ki naj bi bila približno tridesetodstotna,
- hkrati smo iz izpolnjenih vprašalnikov in pripomb anketirancev razbrali nekatere potencialne nejasnosti ter jih popravili ali izpopolnili posamezna vprašanja.

Anketiranje

Samoanketiranje – anketiranje po pošti

Na podlagi stroškovne in časovne analize smo se odločili za izvedbo samoanketiranja – anketiranja po pošti. Načrtovani vzorec ni ožje teritorialno zamejen, kar pomeni, da so vanj vključeni posamezniki s stalnim prebivališčem z območja celotne Republike Slovenije. Realizacija drugačnega načina anketiranja (npr. osebni intervju) na tako opredeljenem vzorcu z razpoložljivimi finančnimi sredstvi ni bila izvedljiva.

Predvidevali smo tudi, da bodo anketiranci, ker je to »občutljiva tema«, morda raje sodelovali pri raziskavi tipa anketiranje po pošti, kot na primer pri osebni anketi ali anketiranju po telefonu. Ustvariti in zagotoviti pa je bilo treba primerno »vzdušje zaupanja«, saj smo pričakovali precej skeptičizma in vprašanj anketiranih o anonimnosti, varstvu osebnih podatkov, naročnikov raziskave ter uporabe pridobljenih podatkov.

	Prednosti	Pomanjkljivosti
Anketiranje po pošti	večja reprezentativnost vzorca: – omogoča večjo geografsko pokritost – omogoča zajem večjega števila enot	nizka stopnja realizacije vzorca (običajno je realizacija vzorca med 20 in 30 odstotkov).
	nižji stroški raziskave	nimamo nadzora, kdo je dejansko izpolnil vprašalnik
	enostavnejša organizacija raziskave	nimamo neposredne informacije o razumljivosti vprašanj v vprašalniku. (problemi funkcionalne nepismenosti, motiviranost anketiranca, učinek vrstnega reda vprašanj itd.)
	časovni okvir: vsi anketiranci dobijo vprašalnik istočasno	nerazumevanje vprašalnika zaradi pomanjkljivega znanja slovenskega jezika

Neodgovori

Nizka stopnja realizacije vzorca je ena od pomanjkljivosti anketiranja po pošti, zato smo uporabili ustrezne strategije za zmanjševanje neodgovorov:

1. Najprej smo vsem anketirancem poslali uvodno pismo, v katerem smo razložili namen in cilje raziskave, poudarili pomen raziskave (navedli smo širše družbene koristi, ki nastajajo s tem, ko anketiranec sodeluje v raziskavi), navedli izvajalce, izrecno pa smo tudi zagotovili strokovnost raziskave, anonimnost in zaupnost podatkov, s čimer smo želeli odpraviti morebitne pomisleke ter zadržke v zvezi z nadaljnjo uporabo podatkov. Ker pri tovrstnem

samoanketiranju ni osebnega stika – anketarja, ki bi pomagal razrešiti nejasnosti pri posameznih vprašanjih, smo anketirancem omogočili brezplačno telefonsko številko, na kateri so lahko vsak dan dobili potrebne informacije v zvezi z raziskavo in samim izpolnjevanjem vprašalnika.

2. Čez teden dni smo anketirancem poslali vprašalnik z dopisom.
3. V raziskavah po pošti se postopek nadaljnjega navezovanja stikov nanaša na pošiljanje dodatnih dopisov, ki večajo in spodbujajo odziv potencialnih anketirancev. Tako smo anketirancem, ki se niso odzvali na poslan vprašalnik po določenem času (dva tedna), poslali pismo – opomnik.
4. Vsem, ki se niso odzvali tudi po dveh dopisih, smo poslali še en opomnik, tokrat s ponovno priloženim vprašalnikom.

Po štirih stikih z anketiranci smo raziskavo končali. Vrnjenih smo dobili 1163 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov, kar je 37,5 odstotna realizacija vzorca.

	n	%
vzorec	3094	100
vrnjeni vprašalniki	1163	37,5
neodgovori	1931	62,4

V raziskavah po pošti je natančna ocena vzrokov za neodgovore precej težavna. Nekateri anketiranci sicer sporočijo, da zavračajo sodelovanje in navedejo tudi razlog, v posameznih primerih sosedje ali sorodniki obvestijo, da je oseba bolna, odsotna itd., nekateri vprašalniki se vrnejo pošiljatelju, ker naslovnik ne obstaja, ali pa pošiljke ni mogoče dostaviti. Kljub temu pa pri veliki večini neodgovorov vemo le to, da je bil vprašalnik odposlan, ne pa tudi vrnjen.

<i>neodgovori</i>	n	%
duševno prizadet	1	0,05
nepismen	1	0,05
odpotoval	1	0,05
oseba ne živi na tem naslovu	126	6,5
zavrnitev sodelovanja ²	55	2,8
preostali neodgovori	1747	90,5
skupaj	1931	100

² Zavrnitev sodelovanja: zavrnitev sodelovanja zaradi zdravstvenih razlogov 7 (12,7 odstotka), pomanjkanje časa 2 (3,6 odstotka), pretežak vprašalnik 2 (3,6 odstotka), zavrnitev sodelovanja, ker ni zagotovljena anonimnost oziroma so vprašanja preveč osebna 38 (69,1 odstotka), zavrnitev sodelovanja, ker je anketiranec Slovenec/ka in po njegovem/njenem mnenju ne spada v vzorec 5 (9 odstotkov), zavrnitev sodelovanja, ker ne razume jezika 1 (1,8 odstotka).

Razlogi in obseg zavračanja sodelovanja se razlikujejo od ankete do ankete, na splošno so odvisni od vsebine raziskave, dolžine vprašalnika ter od spretnosti oziroma prizadevanj raziskovalcev pri izbiri strategij za zmanjševanje neodgovorov. Neodgovori so pri anketnem raziskovanju resen in naraščajoč problem, saj so anketiranci vse manj pripravljeni sodelovati v raziskavah. Osnovna težava z neodgovori je namreč v nevarnosti, da se anketiranci, ki so pri anketi sodelovali, razlikujejo od tistih, ki pri njej niso sodelovali. V takih primerih lahko sklepanje, ki temelji zgolj na odgovorih sodelujočih anketirancev, daje pristranske ocene populacijskih parametrov.

Nekateri posamezniki so nam poslali prazen vprašalnik s komentarjem:

»Spoštovani – zakaj slepariste narod da je tajno davanje podatkov ko nam pošaljete vprašalnik na naš naslov in še oštevilčen. Ne izjavljam nič ker od leta 1963 ko sam prišla v Slovenijo – nobeden mi ni nič pomagal a uzimali so vsi vsak dan več. V zdravlju sam bila izkoriščena z službo težko – zdaj v bolezni se nobeden ne spomni name razen zdravnikov na onkološkem.

Lep pozdrav.«

»Spoštovani! Pred kratkim sem dobila vaš vprašalnik. Vprašalnik sem dobro pregledala in prebrala, po mojem mnenju so mi preveč osebna. Prav tako se mi ta vprašalnik ne zdi anonimen, zato na ta vprašanja raje ne bi odgovarjala. Prosim za razumevanje! Lep pozdrav.«

»Spoštovani, Nekaj časa sem razmišljala, velikokrat prebrala vprašalnik, celo začela reševati, nato pa ugotovila, da žal ne morem sodelovati. S spoštovanjem ....«

»Odločila sem se, da ankete ne bom izpolnila, ker ne morem biti popolno objektivna. Nisem seznanjena z vso problematiko narodnostnih vprašanj. Lahko povem le to: živim v Sloveniji 30 let. Počutim se tu doma. Od meje živim 2 km in vzdržujem stike z prijatelji in sorodniki (mamo, bratje) na Hrvaški. Vse povsod ima dobrih, poštenih, pa tudi primitivnih ljudi. Sama nisem nikoli doživela zaničevanja. V mojem kraju je nekaj mešanih zakonov (Hrvati-Slovenci). Ta kraj je majhen in se obiskujemo kakor s Slovenci tako tudi s Hrvati. V službi nisem imela nobenih težav. V večjih mestih (Ljubljana, Maribor itd.) je problematika sigurno večja. Zato imamo »pametne politike«, razne inštitucije, ki se s tem ukvarjajo. Moje mnenje ne bi dosti zaleglo. Strinjam pa se, da se morajo ljudje prilagajati in spoštovati zakone države v kateri bivajo oziroma živijo. Zelo lepo bi bilo, če bi tudi negovali svojo kulturo, svoje običaje in navade. Spoštujem vse poštene ljudi, ne glede na vero, govorico, barvo kože. Uživam ko slišim pesem 'Na Golici' ali 'Ne dirajte mi ravnico'. Rada imam vse lepo. Lepo vas pozdravljam in želim veliko uspehov pri vašem raziskovanju!«

»Spoštovani! Rojen sem leta 1948, ko se je narodnost vpisovala po kraju rojstva ne glede na narodnost staršev. Moja starša in njih predniki so vsi Slovenci, več generacij. Zato mislim, da nima smisla odgovarjati na vaš vprašalnik.«

»Spoštovani! V zvezi v vašim vprašalnikom vam sporočam, da nisem pripravljena odgovoriti, ker smatram, da so vprašanja enostranska, provokativna in poglobljajo nestrpnost. Lep pozdrav in hvala za razumevanje!«

»Ne spoštovani gospodje iz omenjenega inštituta!!

Ker mi že drugi pošiljate vprašalnik sem dolžan da vam odgovorim. Prašujem se kje ste dobili moje osebne podatke, kako ste preverili, kdo sem, kdo so moji starši, moji stari starši in še kolena in kolena nazaj, ki so vsi Slovenci, rojeni v Sloveniji in ne pripadamo nobeni drugi skupnosti. Prašujem se kaj nam je treba ta inštitut, kaj so potrebni docenti, doktorji, magistri na »ič« zakaj zapravljanje davko plačevalskega denarja, po mojem mnenju za neumnost, zakaj se ta denar ne nameni za revne slovenske družine in pomoč delavcem ki garajo za majhne o.d. očitno ste do položaja prišlo zelo ugodno, nikoli delali in vedno razmetavali denar kar je razvidno iz tega projekta. Zamislite se, saj ste visoko izobraženi, po mojem z zelo nizkim inteligentnim kvocjetom. Postavite se v kožo majhnega človeka delavca, ki gara za preživetje, poštenega človeka, ki je ostal brez službe, mlade družine, ki nimajo bogatih staršev in razmišljajte življenjsko, omogočite ljudem delo

in zaslužek za golo preživetje, ne na kosila hodit in ostalo hodit v gostilne in zapravljat denar ki ga niste zaslužili! Hvala.«

»Spoštovani!

Prejela sem Vaš Vprašalnik, ki pa bi ga žal zelo težko izpolnila, zato Vam ga vračam.

Rojena sem bila leta 1955 v Celju, kjer živim še danes. Mama je Slovenka, oče pa je Hrvat. Ne vem zakaj sem bila vpisana ob rojstvu po njemu, v njegovem rojstnem kraju. Kakšne so bile navade leta 1955 žal ne vem, morala pa sem zaprositi za državljanstvo, tako kot negdo, ki se je v Slovenijo preselil morda šele teden dni pred osamosvojitvijo.

Ob pogledu Vašega Vprašalnika sem ugotovila, da vprašanja zame niso primerna, saj se že od rojstva smatram za Slovenko in se še danes jezim na našo državo, da so me postavili v isti koš z ostalimi zaprositelji za državljanstvo.«

»Z vsemi pogoji življenja in z vsem kar imam sem zadovoljen. Poročen sem imam dva otroka živimo v lastni hiši imamo vsi slovensko državljanstvo. Zadovoljen sem z krajem v katerem živim imam prijatelje doma in v službi. Rojen sem v Bosni in Hercegovini nimam želje da bi šel nazaj živet v rojstne kraje. Narodnostni me ne motijo. Z politiko se ne ukvarjam. Zaupam državnim oblastem zato smo ih volili na volitvah. Kar se tiče vere in cerkve mor biti ločena od državnega aparata ne sme se mešati v državno politiko in ekonomijo. Sami odločite kakšen povzetek boste iz tega vzeli.«

»Spoštovani! Odločila sem se da na vprašalnik ne bom odgovarjala. Že več kot trideset let živim v Sloveniji. Tukaj imam družino, mož je Slovenec, otroka govorita samo slovenski jezik, kakor tudi jaz. Sem rojena na Hrvaškem vendar posebnih stikov nimam – če odštejem 1-2 krat letni obisk sorodnikov. Moja družina je tukaj – tukaj je sedaj moj dom in se odlično počutim. Stike imam samo s slovenskim življem. Stike z kakšnim klubom nimam in jih tudi ne iščem.«

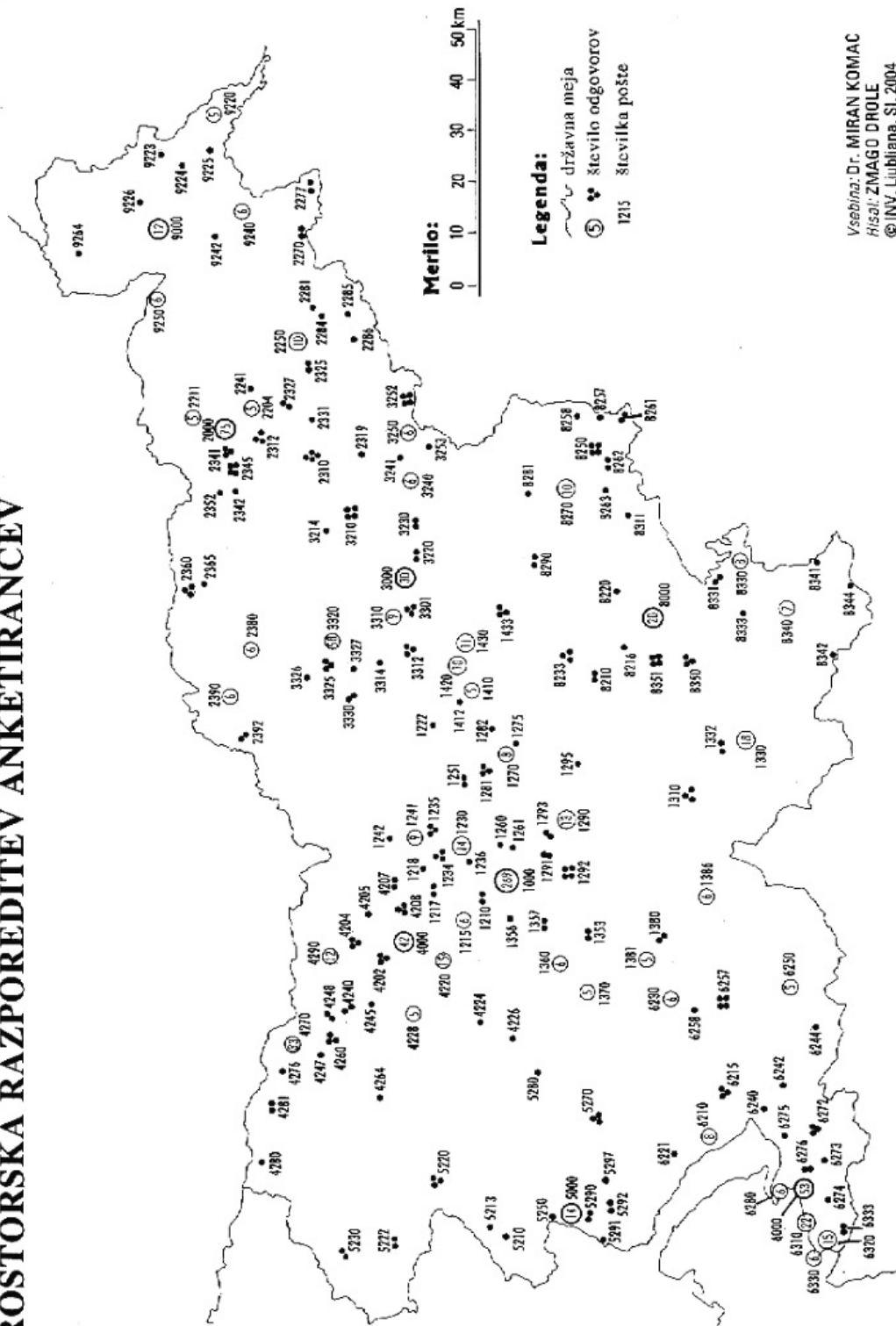
Kot smo že omenili, je bilo v raziskavi 1931 neodgovorov, za 1839 posameznikov³ med njimi imamo dva demografska podatka, in sicer republiko rojstva in letnico rojstva. Ugotovimo, da se je med »neodgovori« 73,7 odstotka posameznikov v Slovenijo priselilo, 23,8 odstotka posameznikov se je v Sloveniji rodilo, za 2,4 odstotka posameznikov pa nimamo podatka. Starostna struktura posameznikov znotraj »neodgovorov« je: 19,6 odstotka je mlajša od 30 let, 47,9 odstotka spada v srednjo generacijo (od 31 do 50 let), 31,2 odstotka je iz starejše generacije, za 1,4 odstotka posameznikov nimamo podatka.

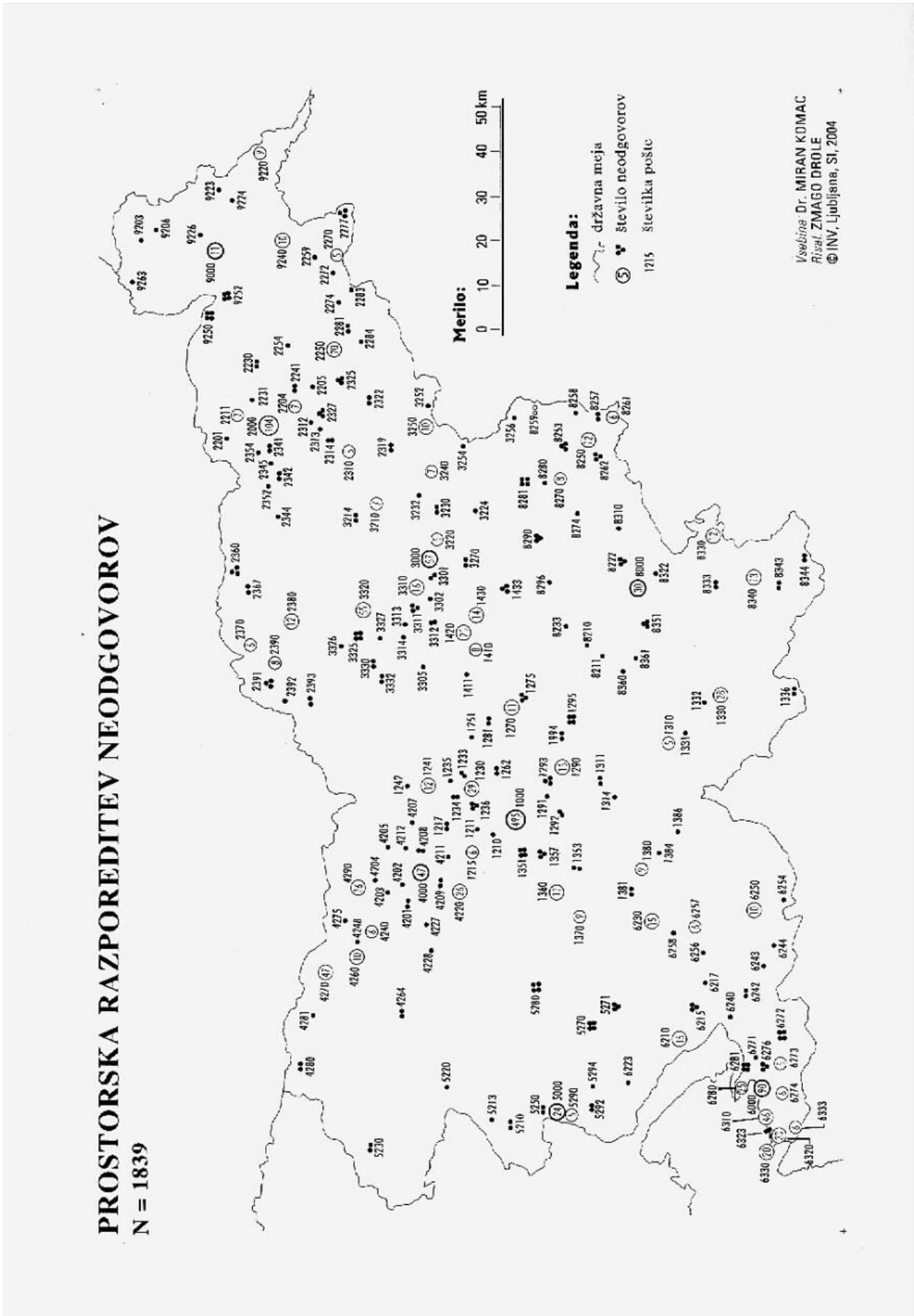
Primerjava strukture posameznikov, ki spadajo med »neodgovore«, in posameznikov, ki so sodelovali pri anketi glede na oba podatka, ki ju imamo, ne kaže velikih razlik. Tudi na podlagi tega menimo, da so rezultati ankete dovolj kakovostni in jih lahko posplošimo na populacijo priseljencev s področja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev.

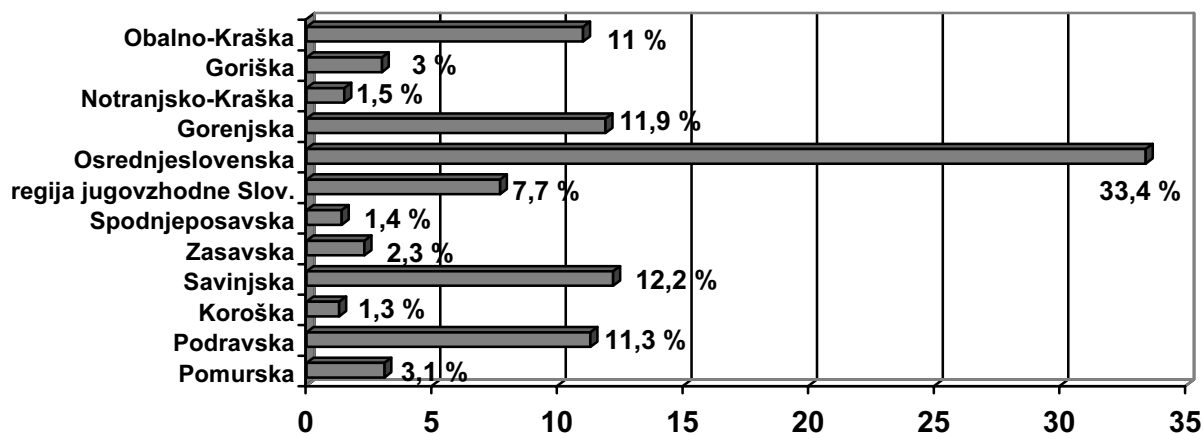
Predvsem za anketiranje po pošti velja, da je stopnja odgovorov odvisna od prizadevanj, ki so bili vloženi v raziskavo (ponovljeni dopisi itd.), od ugleda izvajalcev, od aktualnosti vsebine ankete ter motiviranosti ciljne populacije. Ob upoštevanju vseh okoliščin smo z doseženim rezultatom (37,5-odstotna realizacija vzorca) ter s strukturo vzorca lahko zadovoljni.

³ Razlika med dejanskimi neodgovori in vzorčnimi elementi, za katere imamo demografske podatke, je nastala zaradi neenotnih vlog za pridobitev državljanstva med posameznimi občinami ter zaradi neenotnih vlog za takrat mladoletne otroke.

PROSTORSKA RAZPOREDITEV ANKETIRANCEV

Slika1: Porazdelitev anketirancev po statističnih regijah⁴ glede na kraj bivanja

Anketiranci, priseljenci z območij nekdanje Jugoslavije, so koncentrirani predvsem v Osrednjeslovenski statistični regiji (35,5 odstotka anketiranih), po več kot deset odstotkov anketiranih, pa jih je še v štirih regijah: Savinjski, Gorenjski, Podravski in Obalno-Kraški regiji.

⁴ Pojem statistična regija se je začel uporabljati po uvedbi reforme lokalne samouprave v Sloveniji leta 1995. Do tedaj je Statistični urad RS objavljala podatke po občinah, zaradi razdrobitve občin pa se je povečala potreba po objavljanju podatkov na regionalni ravni. Od leta 2000 potekajo meje statističnih regij po občinskih mejah.

Demografska struktura vzorca

Etnična struktura

Po etnični pripadnosti smo poizvedovali z vprašanjem odprtega tipa, saj nas je zanimala subjektivna percepcija anketiranih, ki je nismo želeli omejevati z vnaprej danimi mogočimi odgovori oziroma opredelitvami.

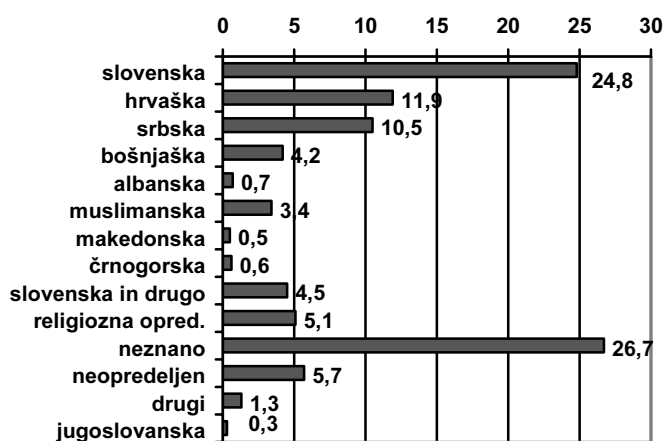
a)

Preglednica 1: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kateri etnični skupnosti čutite, da pripadate?«

	N	%
slovenska	288	24,8
hrvaška	138	11,9
srbska	122	10,5
bošnjaška	49	4,2
albanska	8	0,7
muslimanska	40	3,4
makedonska	6	0,5
črnogorska	7	0,6
slovenska in drugo (dvojna etnična opredelitev)	52	4,5
religiozna opredelitev	59	5,1
etnično neopredeljen	66	5,7
b. o., neznano	310	26,7
drugi*	15	1,3
jugoslovanska	3	0,3
<i>skupaj</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

* drugi: Italijani (4), Madžari (4), Turki (2), Evropejci (5).

Slika 2: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kateri etnični skupnosti čutite, da pripadate?« izraženi v odstotkih

Pri nadaljnji obdelavi podatkov smo morali nekatere samoopredelitve anketiranih zaradi majhnega števila združiti in oblikovati nove kategorije, če smo želeli zagotoviti smiselnost oziroma statistično relevantnost rezultatov analize.

– Oblikovali smo kategorijo »Bošnjaki, Muslimani« (7,7 odstotka), v katero smo združili anketirance, ki so se opredelili kot Bošnjaki, in anketirance, ki so se opredelili kot Muslimani v etničnem smislu.¹

¹ Beseda musliman izhaja iz arabske besede *muslim*, kar pomeni pripadnik islama. Beseda Musliman se je v nekdanji Jugoslaviji po letu 1971 uporabljala za oznako verske (musliman) in etnične pripadnosti (Musliman). Leta 1993 so se bošnjaški intelektualci na kongresu v Sarajevu odločili za ponovno uporabo in oživitev izraza Bošnjak, to je sprejel tudi parlament Bosne in Hercegovine (leta 1994), tako je v ustavi zapisana nacionalna pripadnost Bošnjak. Več o tem glej Dolenc, Danilo: Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po II. svetovni vojni in Komac, Miran: Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji.

– V kategorijo *etnično neopredeljeni* (11 odstotkov) smo združili anketirance, ki so se opredelili kot etnično neopredeljeni, anketirance, ki so se regionalno opredelili², anketirance, ki so se religiozno opredelili, in anketirance, ki so se opredelili kot Jugoslovani.

Nekateri anketiranci so svojo opredelitev tudi komentirali:

»Nobeni. Pripadam generaciji, ki se je rodila in rasla v času »bratstva in enotnosti«, kar mi predvsem pomeni, kakšen je človek in ne katere narodne skupnosti je.«

»Nobeni! V Bosni smo tujci, prav tako se do nas obnašajo prebivalci Slovenije! Težko je, če se počutiš odvečnega!«

»Nobeni, ker se povsod počutim kot tujec.«

»Kot za veliko večino, tudi Slovencev, samo ne upajo si jasno povedat – Jugoslavija.«

V popisnih statistikah od popisa leta 1971 naprej odgovor na vprašanje o narodni pripadnosti ni bil obvezen. Možnost neopredelitve je omogočala ustava. Eden od mogočih razlogov za neopredeljevanje (pa tudi za neizrekanje) je »določanje« etnične pripadnosti otroka, ki izhaja iz etnično mešanega zakona. O otrokovi pripadnosti odločajo starši in za mnoge odločitev ni lahka. Zato se nekateri zatekajo k nevtralnimi rešitvam, na primer k izrekanju za Jugoslovana v obdobju nekdanje Jugoslavije ali uveljavitvi pravice do neizrekanja o narodni pripadnosti (Šircelj 2003: 126).

– V okviru kategorije *»drugi«* pa smo združili anketirance, ki so se opredelili z dvojno etnično pripadnostjo (slovensko in drugo), Italijane, Madžare Turke, Evropejce, Črnogorce, Makedonce in Albance. Pripadnike črnogorske, makedonske in albanske skupnosti smo morali združiti v kategoriji *»drugi«*, saj zaradi majhnega števila njihova ločena statistična obdelava ne bi bila relevantna.³

Nekaj besed bi morali zapisati še o dveh najboljšežnejših kategorijah v raziskavi, to so anketiranci, združeni v kategoriji *»b. o., neznano«* ter anketiranci, opredeljeni kot *Slovenci*.

Kategorija *»b. o., neznano«* je v raziskavi najboljšežnejša kategorija (26,7 odstotka). Velik delež anketirancev, ki se v anketi ni želel etnično opredeliti, kaže na to, da se jim vprašanje zdi preveč osebno.

---

² V anketi so se anketiranci, ki so se regionalno opredelili, opredelili večinoma kot Istrani/ke, pa tudi kot Dalmatinci/ke in Bosanci/ke.

³ Glede na popisne podatke naj bi bilo leta 2002 med prebivalci Slovenije 0,31 odstotka (6186) Albancev, 0,14 odstotka (2667) Črnogorcev in 0,2 odstotka (3972) Makedoncev.

Nekateri anketiranci so svoje neizrekanje o etničnosti tudi komentirali:

»Osebna stvar.«

»Ni pomembno.«

»Ne vem.«

»Ne morem reči.«

»Nisem premišljevala nikoli o tem.«

»V tisto v kateri sem rojen.«

»Ne vem! Oče je pol Slovenec po Črnogorec, mati pa je pol Hrvatica pol muslimanka. Jaz sem rojena v Sloveniji in tu živim že celo življenje. Pa mi vi povejte kaj sem!!!?«

»Moji etnični/narodni skupnosti.«

Odgovor »ne želim odgovoriti« v popisni statistiki dopušča Zakon o popisu.⁴ Popisni podatki kažejo naraščanje deležev neznanih odgovorov v rubrikah veroizpoved, jezik in narodna pripadnost v popisih od leta 1948 do 2002. V prvih popisih so bili ti deleži zelo majhni, nato pa vedno večji. Med letoma 1971 in 1981 se je njihovo število podvojilo, med letoma 1981 in 1991 poosmerilo in med letoma 1991 in 2002 početverilo. Tako je skupina »ne želim odgovoriti in neznan odgovor« leta 2002 postala druga najštevilčnejša skupina v razvrstitvi narodna pripadnost. Predstavljala je 9 odstotkov prebivalstva Slovenije. Večanje deležev neznanih odgovorov si lahko razlagamo s povečevanjem mobilnosti prebivalstva (čedalje več ljudi je ob popisu odsotnih), varovanjem osebnih podatkov, pojemajočo zavzetostjo za sodelovanje itd. (Šircelj 2003: 61, 119).

V primerjavi s popisnimi podatki je delež neznanih odgovorov glede etnične pripadnosti v raziskavi PSIP še mnogo večji.

Največjo skupino etnično opredeljenih anketirancev v našem vzorcu predstavljajo *Slovenci*.

V to skupino so vključeni anketiranci, ki so po »etničnem izvoru« Slovenci in so se v Slovenijo priselili (vrnili) iz prostora nekdanje Jugoslavije.⁵

⁴ Zakon o popisu prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v Republiki Sloveniji za leto 2001 (Ur. l. RS, št. 66/2000, 26/2001, 22/2002).

⁵ Med drugo svetovno vojno so bile tudi v Sloveniji prisotne prisilne migracije v različna delovna taborišča po Evropi, delno na območja nekdanje Jugoslavije, predvsem Srbijo. Za obdobje ob koncu druge svetovne vojne pa sta bili značilni preseljevanje in beg politične emigracije. Tako se je veliko število Slovencev odselilo na območje nekdanje Jugoslavije. V povojnem obdobju je bila Slovenija vir strokovnjakov, ki so bili premeščeni v druge republike. Po medrepubliškem dogovoru pa so iz Slovenije v druge republike premeščali tudi visoke državne uradnike. Leta 1948 je v drugih republikah Jugoslavije prebivalo 65.288 Slovencev.

Pripadniki slovenske narodnosti so se začeli bolj intenzivno vračati v obdobju 1961–1971. V obdobju 1971–1981 lahko govorimo o etničnem zapiranju Slovencev v matično republiko (Lalović 1990 v: Dolenc, 2003). V drugih republikah je živelo še približno 41.000 Slovencev (Žuljić 1989 v: Dolenc, 2003). Tudi v obdobju 1991 do 2001 je zaznati vračanje slovenskega prebivalstva (prve generacije »zdomceev« ter »izseljencev«) ter njihovih družinskih članov (druga generacija) (Dolenc 2003).

Precejšen del Slovencev povratnikov na anketo ni želel odgovarjati, saj so menili, da ne spadajo v vzorec.

Povedali so:

»rodila sem se v Sisku, moji starši so Slovenci, jaz sem Slovenka. Vprašanje državljanstva je bila administrativna stvar ...«

» ... samo administrativno sem morala zaprositi za državljanstvo.«

Del skupine pa so anketiranci, ki so se na neki točki svojega življenja začeli opredeljevati kot Slovenci.

»Mislim, da je čas, da rečem slovenski, ker sem večji del življenja zapravila v Sloveniji.«

»Sedaj pripadam slovenski etnični skupnosti.«

»Slovenski – glede na leta preživeta v Sloveniji, izobrazbo, ki sem jo pridobila tukaj, delo, ki ga opravljam se počutim čisto slovensko.«

»Slovenski – od rojstva do 1948 rasla v Ljubljani – na Hrvaškem le od 1948–1958 od takrat v Sloveniji.«

b)

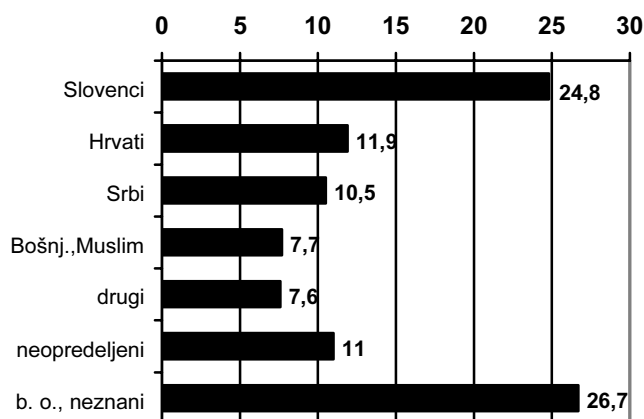
Preglednica 2: Etnična struktura vzorca, prilagojena za raziskavo

	N	%
Slovenci	288	24,8
Hrvati	138	11,9
Srbi	122	10,5
Bošnjaki, Muslimani	89	7,7
drugi*	88	7,6
etnično neopredeljeni**	128	11
b. o., neznani	310	26,7
<i>skupaj</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

* drugi: dvojna etnična opredelitev - slovenska in drugo (52), Italijani (4), Madžari (4), Turki (2), Evropejci (5), Črnogorci (7), Makedonci (6), Albanci (8)

** neopredeljeni: neopredeljeni (58), regionalno opredeljeni (8), religiozno opredeljeni (59), Jugoslovani (3)

Slika 3: Etnična struktura vzorca prilagojena za raziskavo izražena v odstotkih

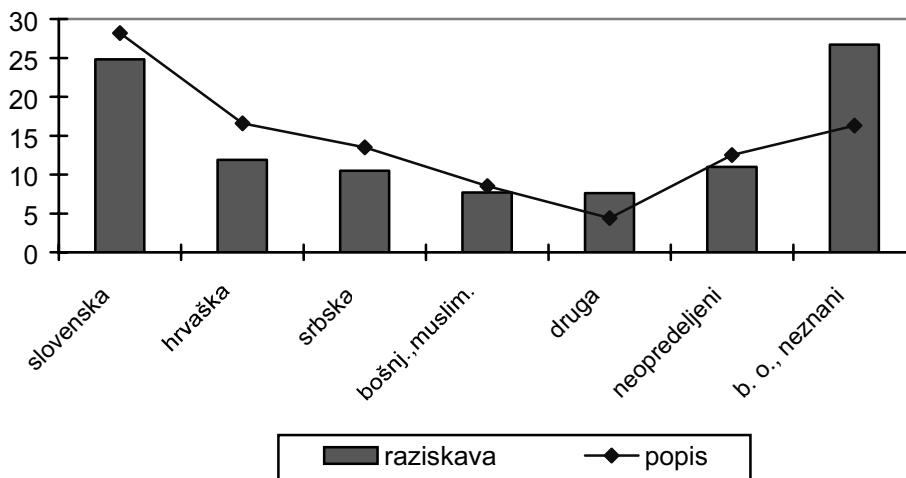

Ob koncu vprašalnika smo anketirance povprašali *»Ali nam lahko poveste, za katero etnično/narodno pripadnost ste se opredelili v popisu leta 2002?«*

Na podlagi izidov primerjave med vprašanjema je mogoče predvidevati, da je med anketiranci obstajala določena zadržanost do vprašalnika ali pa vsaj do etničnega opredeljevanja pri raziskavi. Anketiranci so pri etničnem opredeljevanju v okviru raziskave dali precej več neznanih odgovorov. Raje kot da bi se etnično opredelili za namen raziskave, so nam zaupali, kako so se opredelili pri popisu leta 2002.

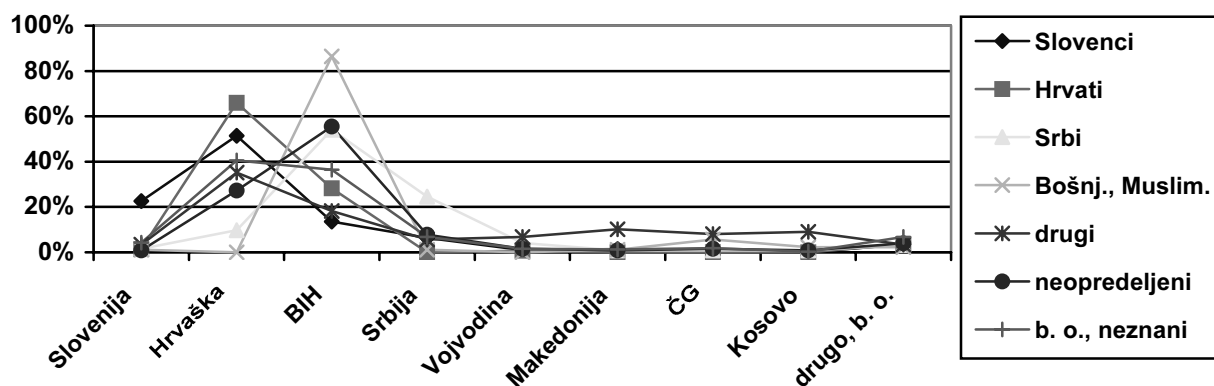
Med odgovori o etničnem opredeljevanju je opaziti največ neskladja pri anketirancih, ki so se opredelili kot Hrvati, najmanj pa med anketiranci, ki so se opredelili kot Bošnjaki in Muslimani.

Slika 4: Primerjava med etničnim opredeljevanjem anketirancev v raziskavi in popisu leta 2002

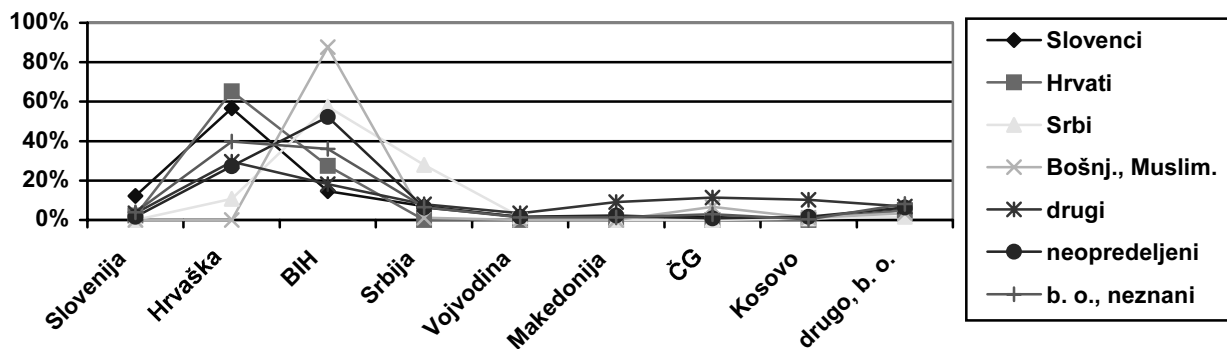

Povprašali smo jih po kraju rojstva njihovih staršev: »Ali nam lahko poveste kje (državo ali republiko nekdanje Jugoslavije) sta bila rojena vaša starša?«

Slika 5: Kraj rojstva mame anketiranca glede na njegovo etnično pripadnost (N=1163)

Slika 6: Kraj rojstva očeta anketiranca glede na njegovo etnično pripadnost (N=1163)

Za del anketirancev, ki so se opredelili kot Slovenci, lahko ugotovimo, da se je njihova mati oziroma oče rodil v Sloveniji. Predvidevamo, da so to »povratniki«, ki so se vrnili v Slovenijo. Manjšemu deležu Slovencev se je mati (približno 13 odstotkov) ali oče (približno 15 odstotkov) rodil v Bosni in Hercegovini. Največjemu deležu Slovincem pa se je mati (51 odstotkov) oziroma oče (57 odstotkov) rodil na Hrvaškem.

Sklepanje o »etničnem izvoru« anketiranca na podlagi kraja rojstva staršev je sporno početje in to tudi ni naš namen.¹ Obstaja pa velika verjetnost, da so anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci in katerih starši so se rodili zunaj Slovenije, prevzeli etnično pripadnost, ki je drugačna od etničnosti njihovih staršev.

Starši anketirancev, ki so se opredelili kot Hrvati, so se večinoma deležu rodili na Hrvaškem in v nekoliko manjšem deležu v Bosni in Hercegovini.

Starši anketirancev, ki so se opredelili kot Srbi, so se v največjem deležu rodili v Bosni in Hercegovini, precej manjši delež se jih je rodil v Srbiji, nekaj pa tudi na Hrvaškem.

Starši anketirancev, ki so se opredelili kot Bošnjaki ali Muslimani, so se povečini rodili v Bosni in Hercegovini, manjši delež pa tudi v Črni gori.

Starši anketirancev, ki se etnično niso opredelili, so se večinoma rodili v Bosni in Hercegovini, v nekoliko manjšem deležu pa tudi na Hrvaškem. Medtem ko za starše anketirancev, združenih v kategoriji »b. o., neznani«, velja, da so se skoraj v enakem deležu rodili na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini.

Še največjo raznolikost glede krajev rojstva staršev je opaziti pri anketirancih, združenih v kategoriji drugi. Med njimi imajo največji delež starši, rojeni na Hrvaškem, sledijo starši, rojeni v Bosni in Hercegovini, potem pa s približno enakimi deleži starši, rojeni v Srbiji, Makedoniji, Črni gori, na Kosovu.

---

¹ Etničnost obravnavamo v smislu Eriksenove opredelitve, ki pravi, da je etničnost aspekt družbenega odnosa in ne lastnost med posamezniki oziroma skupinami, ki se obravnavajo kulturno distinktivno od posameznikov članov drugih skupin, s katerimi pa imajo minimalno ali redno interakcijo (Eriksen 1993).

Etnično identiteto so dolgo časa preučevali kot nekaj zasebnega, nespremenljivega, nekaj kar je »znotraj« posameznika. Etnične študije pa so pokazale odnos med družbenimi procesi in identiteto posameznikov. Identiteta ni več pojmovana kot nekaj prirojenega, zasebnega in fiksnega, temveč predvsem kot simbolni odraz družbenih procesov. Številnim sodobnim razpravam in pristopom preučevanja etnične identitete je skupno predvsem to, da večinoma vsi priznavajo večdimenzionalnost in dinamičnost koncepta ter pomembnost vpliva družbenega konteksta kot osrednjega dejavnika za razumevanje etnične identitete.

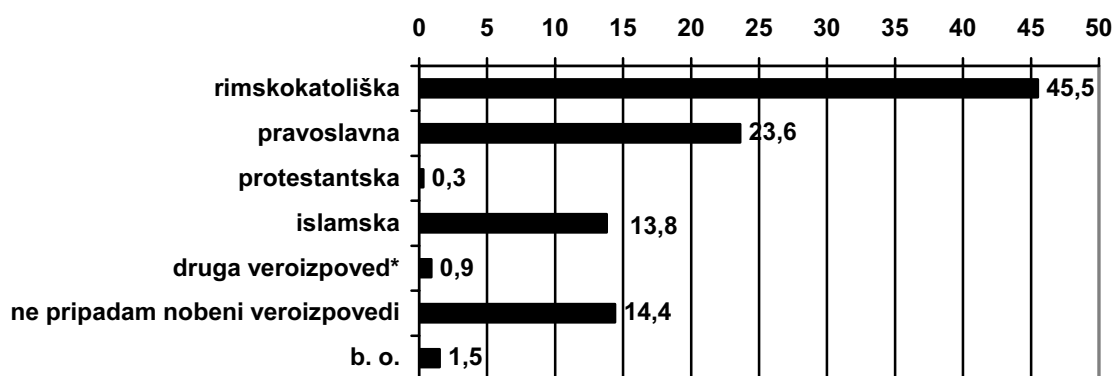
Etnična identiteta je tudi *dinamičen* koncept; njeno oblikovanje je razvojni proces, ki vključuje spremembe v identifikaciji, stališčih, vrednotah in vedenju posameznika v stiku z drugimi etničnimi skupnostmi. Etnična identiteta se lahko spremeni v življenju posameznika npr. zaradi sprememb v družbenem kontekstu, družinskih interakcijah, geografski lokaciji itd. (Yeh, Hwang 2000).

Veroizpoved

Anketiranci so imeli pri izjavljanju svoje veroizpovedi veliko manj pomislekov kot pri izjavljanju etnične pripadnosti. Samo 1,5 odstotka anketiranih na vprašanje ni odgovorilo oziroma so njihovi odgovori neznani.

Nasprotno pa pri popisu 2002 precejšen delež ljudi ni želel opredeliti svoje veroizpovedi (15,7 odstotka), pri 7,1 odstotka ljudi pa je veroizpoved neznana (Šircelj 2003: 61–62).

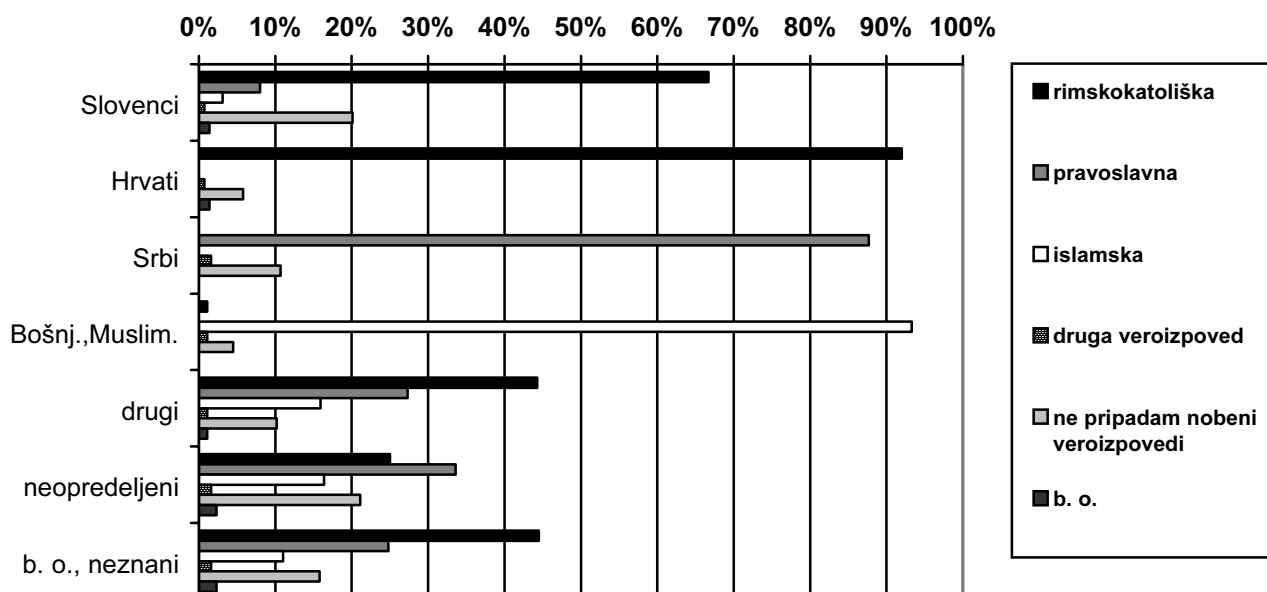
Slika 7: Struktura anketiranih glede na veroizpoved (N=1163)

* druga veroizpoved: grškokatoliška

V nadaljevanju bomo pripadnike protestantske verske skupnosti zaradi majhnega števila (3 anketiranci) združili s kategorijo druga veroizpoved.

Slika 8: Struktura anketiranih glede na etnično pripadnost in veroizpoved (N=1163)

V raziskavi so se pripadniki rimskokatoliške verske skupnosti etnično opredelili predvsem kot Slovenci (36,3 odstotka) in Hrvati (24 odstotkov), velik delež se ni želel etnično opredeliti (26,1 odstotka), 6 odstotkov je bilo etnično neopredeljenih, preostali (7,4 odstotka) pa so združeni v kategoriji »drugi«. Samo en Bošnjak oziroma Musliman se je opredelil kot predstavnik rimskokatoliške vere.

Pripadniki pravoslavne verske skupnosti so se v 39,1 odstotka opredelili kot Srbi, 28,1 odstotka anketirancev ima neznano etnično opredelitev, 15,7 odstotka je etnično neopredeljenih, približno 8 odstotkov je združenih v kategoriji »drugi« in ravno tako 8 odstotkov se je opredelilo za Slovence.

Še najbolj etnično homogeni so pripadniki islamske verske skupnosti, 51,6 odstotkov se je opredelilo za Bošnjake ali Muslimane, 21,1 odstotka ima neznano etnično pripadnost, 13 odstotkov je neopredeljenih in 9 odstotkov je združenih v kategoriji »drugi«. Med anketiranci, ki so se opredelili za islamsko vero, je 5,6 odstotka Slovencev.

Med anketiranci, ki ne pripadajo nobeni veri, je največji delež Slovencev 34,5 odstotka, 29,2 odstotka ima neznano etnično opredelitev, 16 odstotkov je združenih v kategoriji drugi, pripadnikov drugih etničnih skupnosti Hrvatov, Srbov, Bošnjakov in Muslimanov pa je skupaj približno 15 odstotkov.

Iz popisnih podatkov je mogoče razbrati, da se je v obdobju 1991–2002 število tistih, ki so se opredelili za neko veroizpoved, zmanjšalo za 15 odstotkov. Najbolj se je zmanjšalo število pripadnikov katoliške veroizpovedi, in to za 17 odstotkov, število pravoslavnih je ostalo skoraj nespremenjeno, medtem ko se je število pripadnikov islamske verske skupnosti povečalo za 62 odstotkov (Šircelj 2003: 75).

Preglednica 3: Veroizpoved anketiranih glede na starostno strukturo (N=1162)

	<i>Starostna struktura</i>			
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
rimskokatoliška	11,9	45,8	42,2	100
pravoslavna	24,1	42,3	33,6	100
islamska	28,6	52,2	19,3	100
druga veroizpoved*	21,4	28,6	50	100
ne pripadam nobeni	20,2	38,7	41,1	100
b. o.	11,8	52,9	35,3	100
<i>skupaj</i>	<i>18,4</i>	<i>44,8</i>	<i>36,8</i>	<i>100</i>

*druga veroizpoved: protestantska in grškokatoliška

Običajno pripadnost neki veroizpovedi s starostjo narašča. Obravnavan vzorec priseljencev in njihovih potomcev od tega odstopa, saj se starostna struktura pripadnikov neki verski skupnosti sklada z njihovo »krivuljo« priseljavanja oziroma starostno strukturo. Priseljenske skupnosti imajo

navadno mlajšo starostno strukturo od preostalega prebivalstva v deželi sprejemnici. To je opaziti pri večini verskih skupnostih, izjema so pripadniki drugih veroizpovedi, ter anketiranci, ki ne pripadajo nobeni verski skupnosti.

Tako je pri pripadnikih rimskokatoliške verske skupnosti delež starejše generacije nekoliko manjši od deleža srednje generacije, še nekoliko večja razlika je opazna pri pripadnikih pravoslavne verske skupnosti, pri pripadniki islamske verske skupnosti pa je delež starejše generacije manjši od deleža srednje in tudi mlajše generacije.

Preglednica 4: Veroizpoved anketiranih glede na izobrazbeno strukturo (N=1139)

		<i>Izobrazbena struktura</i>					
		OŠ	strok šola	SŠ	višja šola	fakulteta in več	skupaj
veroizpoved	rimskokatoliška	26,1	27,4	32,6	6	7,9	100
	pravoslavna	22	25,4	38,1	6,7	7,8	100
	islamska	32,5	30,6	30,6	2,5	3,8	100
	druga veroizpoved	35,7	28,6	28,6	-	7,1	100
	ne pripadam nobeni	15,2	16,5	34,1	11,6	22,6	100
	b. o.	13,3	33,3	40	6,7	6,7	100
<i>skupaj</i>		<i>24,4</i>	<i>25,9</i>	<i>33,9</i>	<i>6,4</i>	<i>9,4</i>	<i>100</i>

Anketiranci, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, imajo najvišjo izobrazbeno strukturo. Sledijo jim pripadniki rimskokatoliške in pravoslavne veroizpovedi. Pripadniki islamske veroizpovedi pa imajo v našem vzorcu najnižjo izobrazbeno strukturo.

Kot primerjavo lahko povemo, da podatki popisov 1991 in 2002 kažejo: višja je izobrazba posameznika, manjša je verjetnost, da se bo opredelil za neko veroizpoved. Pogostost opredelitve za neko veroizpoved je namreč največja med tistimi z nepopolno osnovnošolsko izobrazbo, nato pa z izobrazbo pada (Šircelj 2003).

Preglednica 5: Veroizpoved anketiranih glede na spolno strukturo (N=1163)

		<i>Spolna struktura</i>		
		moški	ženske	skupaj
veroizpoved	rimskokatoliška	46,7	53,3	100
	pravoslavna	47,1	52,9	100
	islamska	60,9	39,1	100
	druga veroizpoved	57,1	42,9	100
	ne pripadam nobeni	53,6	46,4	100
	b. o.	23,5	76,5	100
<i>skupaj</i>		<i>49,5</i>	<i>50,5</i>	<i>100</i>

Med pripadniki rimskokatoliške in pravoslavne skupnosti je delež žensk nekoliko večji, kot je delež moških. Med pripadniki islamske skupnosti je delež žensk precej manjši, manjši pa je tudi med anketiranci, ki so se opredelili za druge veroizpovedi, ter med anketiranci, ki ne pripadajo nobeni veri.

Veliko več žensk kot moških pa ni odgovorilo na vprašanje o veroizpovedi.

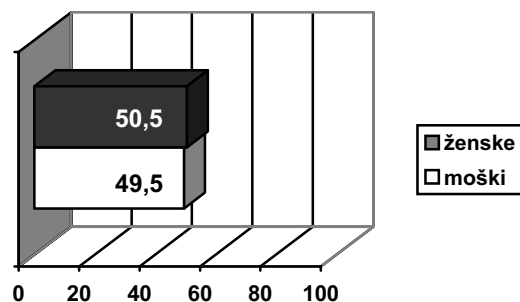
Popisni podatki glede veroizpovedi kažejo nekoliko drugačno sliko: ženske se pogosteje opredelijo za neko veroizpoved, moški pa pogosteje za ateiste. Pa tudi manjkajoči odgovori so pogostejši med moškimi kot med ženskami (Šircelj 2003: 78).

Spolna struktura

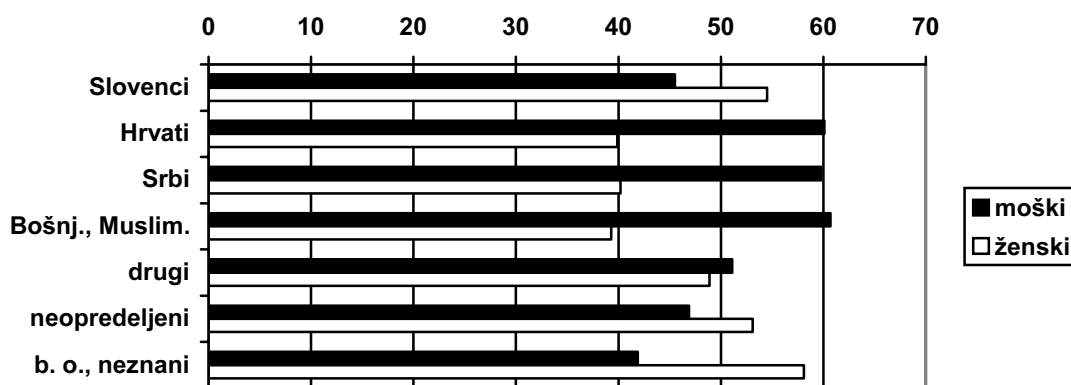
Preglednica 6: Spolna struktura vzorca

	<i>N</i>	%
moški	576	49,5
ženske	587	50,5
<i>skupaj</i>	1163	100

Slika 9: Spolna struktura vzorca, izražena v odstotkih (N=1163)

Slika 10: Spolna struktura posameznih etničnih skupnosti v vzorcu (N=1163)

sig. < 0,000

V vzorcu raziskave je delež moških med Hrvati, Srbi, Bošnjaki in Muslimani precej večji kot delež žensk.

Med prebivalstvom se vedno rodi več dečkov kot deklic, vendar moški umirajo pogosteje, zato spolna struktura običajno kaže večje število žensk. Izjema so priseljske skupnosti, v katerih navadno prevladujejo moški.

V Sloveniji je v začetnem obdobju priseljevanja prevladal delež moških, še posebej je to veljalo za posamezne etnične skupnosti, na primer Albance. Na številčno prevlado moških nad ženskami med priseljenim prebivalstvom pa vpliva tudi bližina območij, s katerih se naseljujejo. Marsikateri priseljenec (moški), ki živi in dela v Sloveniji, ima svojo družino v državah, nastalih na območju nekdanje Jugoslavije in se zato vanjo pogosto vrača.

Postopno so se v Sloveniji razlike med spoloma zmanjševale, selitve postajajo spolno manj selektivne, prihaja do združevanja družin, pa tudi umrljivost moških je višja.

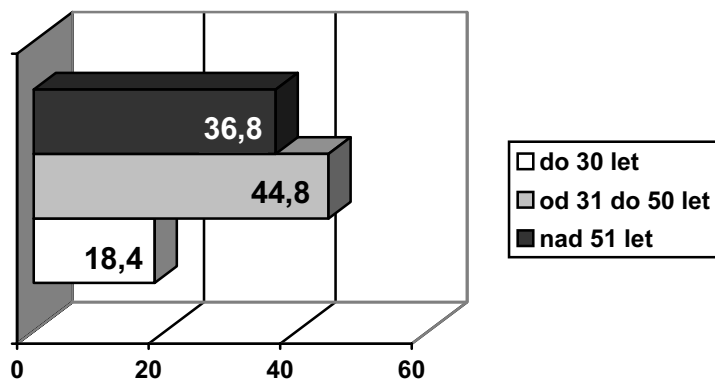
Še vedno pa popisni podatki leta 2002 med priseljenci iz nekdanje Jugoslavije (narodnostno opredeljenimi, narodnostno neopredeljenimi, tistimi, ki se niso želeli opredeliti in neznanimi) kažejo nekoliko večji delež moških (56 odstotkov) kot žensk (44 odstotkov) (Šircelj 2003).

Starostna struktura

Preglednica 7: Starostna struktura anketirancev

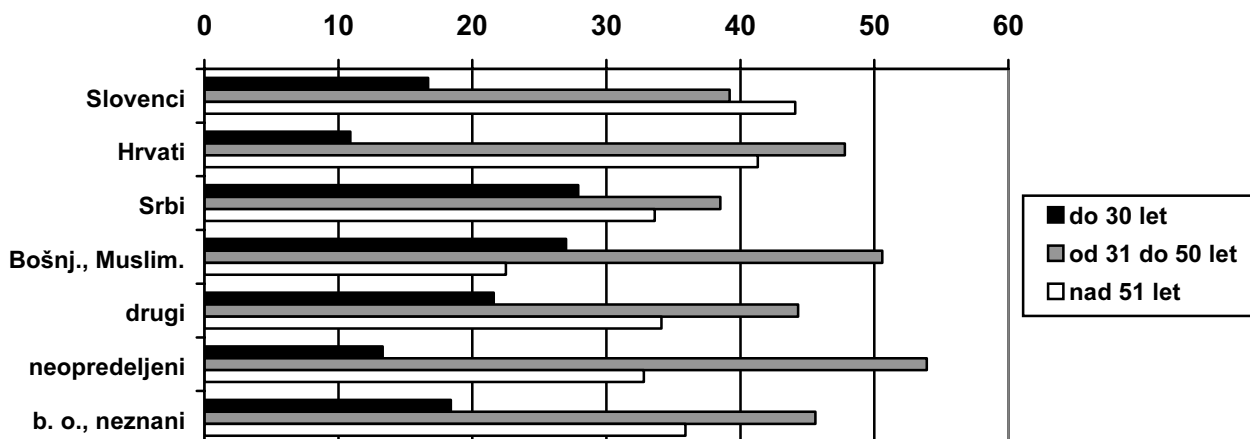
	<i>N</i>	%
do 30 let	214	18,4
od 31 do 40 let	182	15,6
od 41 do 50 let	338	29,1
od 51 do 60 let	231	19,9
nad 60 let	197	16,9
b. o.	1	0,1
<i>skupaj</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

Slika 11: Starostna struktura vzorca, prikazana v treh starostnih kategorijah (N=1162)

Starostna struktura priseljencev je običajno mlada, precej mlajša od starostne strukture prebivalstva države sprejemnice.

Slika 12: Starostna struktura anketirancev po etnični pripadnosti (N=1162)

sig. < 0,001

Med anketiranci, ki so sodelovali pri raziskavi, imajo Srbi, Bošnjaki in Muslimani najmlajšo starostno strukturo, medtem ko imajo Hrvati in še posebej Slovenci starostno strukturo z visokim deležem starejše populacije.¹

To bi lahko pojasnili z višjo rodnostjo Srbov, Bošnjakov in Muslimanov v primerjavi z ostalimi² ali pa z učinkovitejšim medgeneracijskim prenosom etničnih elementov oziroma večjo voljo pripadnikov teh skupnosti (tudi mladimi, predstavniki druge generacije) po ohranjanju etnične identitete.

¹ Popisni podatki kažejo, da imajo tudi Albanci mlajšo starostno strukturo v primerjavi z ostalimi. Njihovo število je v našem vzorcu premajhno, da bi jih lahko obravnavali posebej, zato so združeni v kategoriji »drugi«.

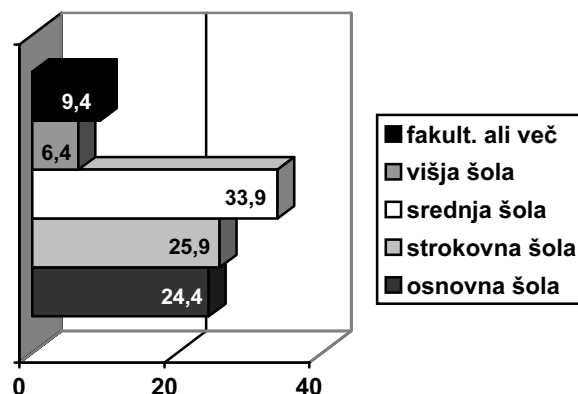
² Analize vitalne statistike in popisov prebivalstva so pokazale, da se priseljenci dokaj hitro prilagodijo novemu okolju in da se njihova rodnost praktično ne razlikuje od večinskega prebivalstva. V popisih iz leta 1991 in 2002 je razbrati, da imajo višjo rodnost od Slovenk le ženske, ki so se opredelile kot pripadnice romske, albanske, muslimanske oziroma bošnjaške skupnosti (Širčelj 2003).

Izobrazbena struktura

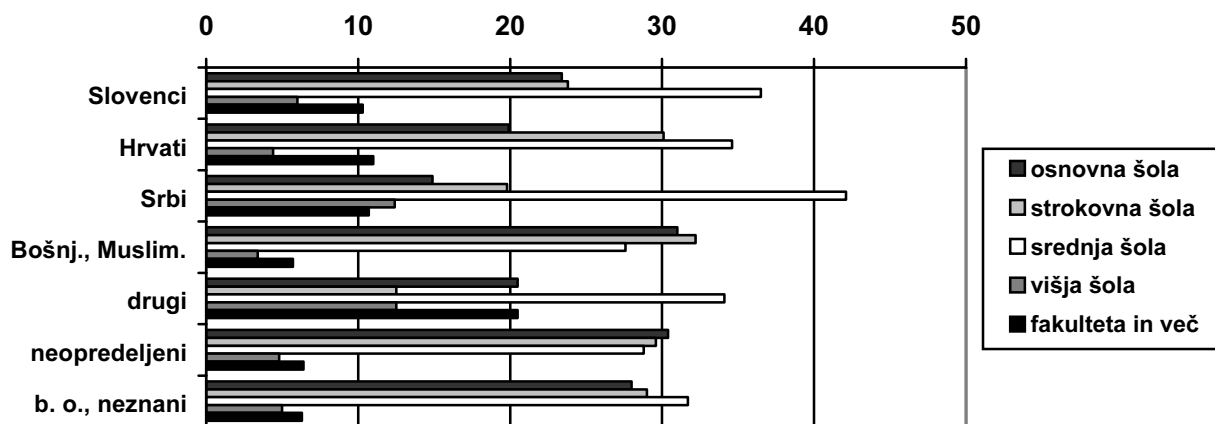
Preglednica 8: Izobrazbena struktura anketirancev

	N	%
nedokončana osnovna šola	59	5,1
dokončana osnovna šola	219	18,8
dokončana strokovna šola	295	25,4
dokončana srednja šola	386	33,2
dokončana višja šola	73	6,3
dok. visoka šola, fakulteta, akad. magisterij, doktorat	94	8,1
b. o.	13	1,1
b. o.	24	2,1
<i>skupaj</i>	<i>1139</i>	<i>100</i>

Slika 13: Izobrazbena struktura anketirancev, izražena v odstotkih (N=1162)

Slika 14: Izobrazbena struktura anketirancev (N=1162)

sig. < 0,000

Med anketiranci, ki so sodelovali pri raziskavi, imajo najvišjo izobrazbeno strukturo »drugi« ter Srbi, najnižjo izobrazbeno strukturo pa Bošnjaki in Muslimani.

Popisni podatki do leta 2002¹ kažejo, da je bil delež oseb z višjo in visoko izobrazbo najvišji med Črnogorci, Makedonci (več kot 10 odstotkov), sledili so Srbi z 9 odstotki. Deleži višje in visoko izobraženih Črnogorcev, Makedoncev in Srbov so ostali skoraj nespremenjeni vsaj od leta 1971,

¹ V popisnih analizah o izobrazbi prebivalstva so običajno zajeti prebivalci, starejši od 15 let, v raziskavi PSIP 2003 pa so zajeti prebivalci, starejši od 18 let.

medtem ko so deleži višje in visoko izobraženih med drugimi skupnostmi naraščali. S tem pa se razlike v izobrazbi med posameznimi etničnimi skupnostmi zmanjšujejo (Šircelj 2003).

Predstavljeni podatki ne potrjujejo razširjenega prepričanja o bistveno slabši izobrazbeni strukturi priseljencev in njihovih potomcev v primerjavi z izobrazbeno strukturo Slovencev.

Ekonomska aktivnost

Med etnično pripadnostjo in ekonomsko aktivnostjo anketirancev se v našem vzorcu ni pokazala statistično značilna povezava.

Preglednica 9: Ekonomska aktivnost anketiranih (N=1163)

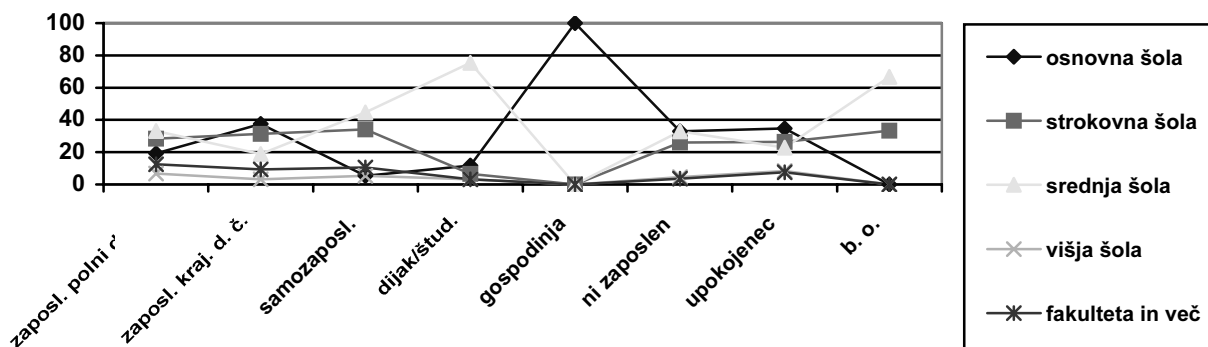
	N	%
zaposlen/a polni delovni čas	581	50
zaposlen/a krajši delovni čas	32	2,8
samozaposlen	38	3,3
študent/dijak	93	8
gospodinja	9	0,8
nisem zaposlen	115	9,9
upokojenec/ka	283	24,3
b. o.	12	1
<i>skupaj</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

Večina anketirancev je ekonomsko aktivna in zaposlena polni delovni čas. Samozaposlenih je malo in jih najdemo v nekmetijskih dejavnostih.²

Tudi delež upokojencev je med priseljenci v primerjavi z večinsko populacijo nekoliko manjši, kar je povezano z njihovo starostno strukturo, ki je ravno tako mlajša.

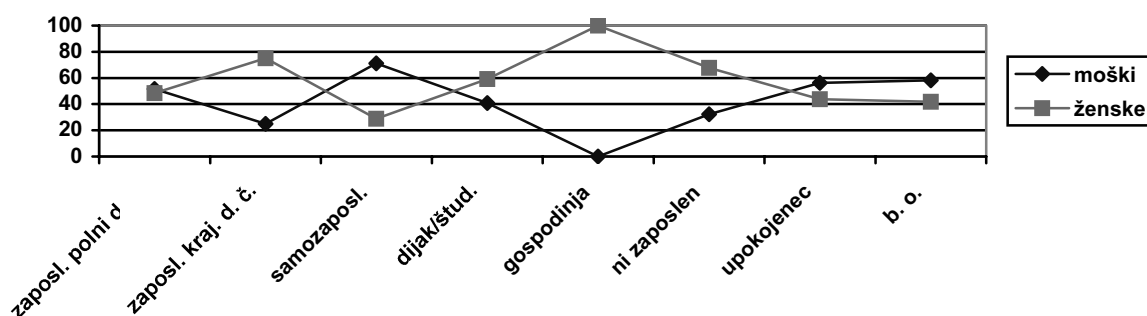
² Glede na popisne podatke je bilo leta 1981 kmetovalcev med Hrvati 2 odstotka, med pripadniki drugih narodov nekdanje Jugoslavije pa manj kot 1 odstotek. Delež kmetovalcev med priseljenci se je v popisu leta 2002 še zmanjšal (kot posledica splošnih trendov urbanizacije, industrializacije in deagrarizacije), tako je med Hrvati 0,2 odstotka med Albanci pa 0,1 odstotka kmetovalcev. Popisni podatki (2002) kažejo, da med drugimi samozaposlenimi v nekmetijskih dejavnostih prevladujejo predvsem Albanci (Šircelj 2003).

Slika 15: Ekonomska aktivnost glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (N=1163)

Povezava med ekonomsko aktivnostjo in izobrazbo anketiranih ne kaže posebnosti.

Slika 16: Ekonomska aktivnost glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

sig < 0,000

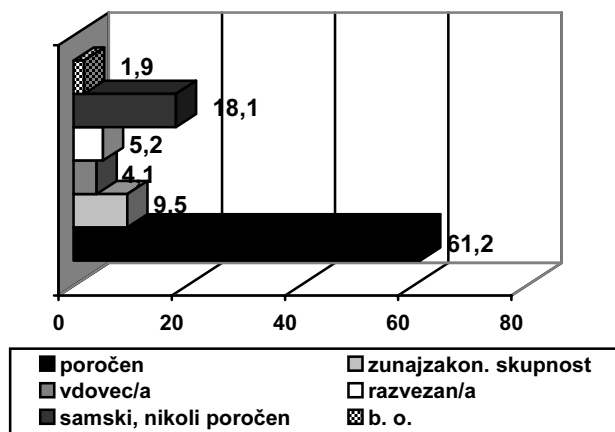
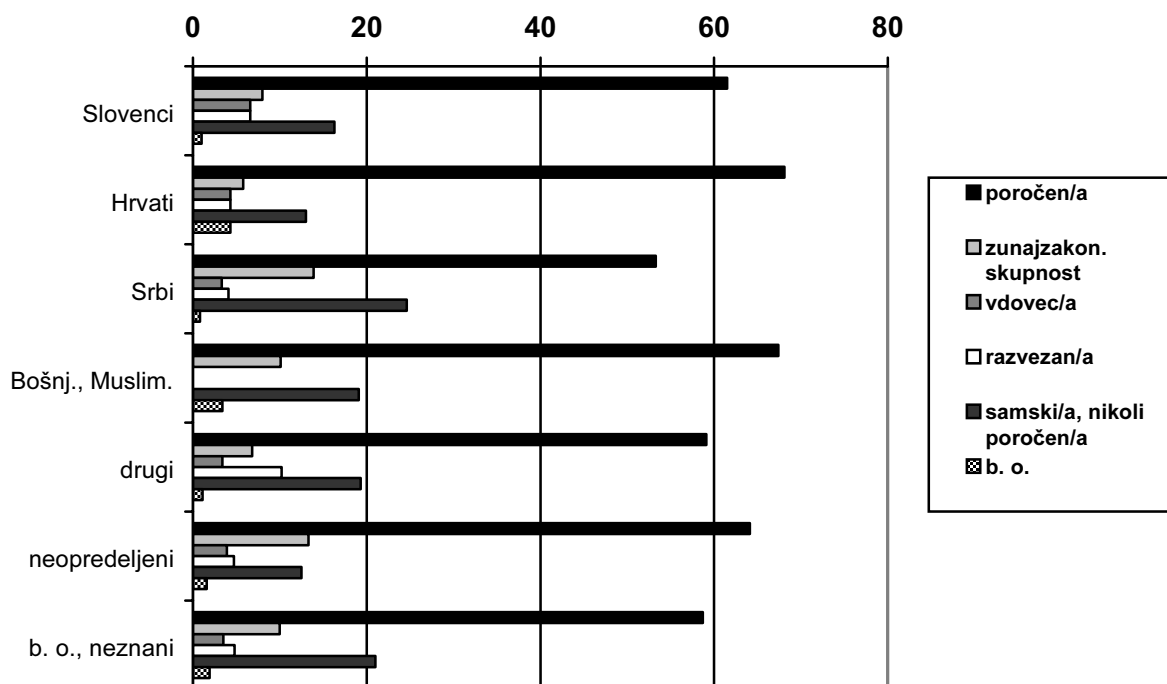
Podatki pokažejo statistično značilno povezavo med ekonomsko aktivnostjo in spolom anketiranca. Med tistimi, ki so zaposlenimi polni delovni čas, ni razlik med spoloma. Razlike se pojavijo med tistimi, ki so zaposlenimi krajši delovni čas. Pokaže se, da je veliko več žensk kot moških zaposlenih krajši delovni čas. Razloga za takšno razliko bi lahko bila predvsem dva, ali gre za zavestno odločitev žensk za delo s krajšim delovnim časom, kar jim na drugi strani omogoča več časa za otroke in družino, ali pa gre za obliko spolne diskriminacije in se ženske težje zaposlijo. Anketiranke smo še povprašali, ali so zadovoljne s trenutnim delovnim mestom. Kar 58,3 odstotka žensk, zaposlenih krajši delovni čas, je izjavilo, da s trenutnim delovnim mestom niso preveč zadovoljne. Na podlagi teh odgovorov in pa podatka, da je tudi med nezaposlenimi več žensk kot moških, lahko sklepamo, da gre bolj za neprostovoljno kot pa zavestno odločitev.

Tudi med samozaposlenimi je več moških kot žensk.

Zakonski status

Preglednica 10: Zakonski status anketirancev

	N	%
poročen	707	60,8
poročen, živi ločeno	5	0,4
zunajzakonska skupnost	111	9,5
vdovec/a	48	4,1
razvezan/a	60	5,2
samski, nikoli poročen	210	18,1
b. o.	22	1,9
skupaj	1163	100

Slika 17: Zakonski status anketirancev (N=1163)**Slika 18:** Zakonski status anketirancev glede na etnično pripadnost (N=1163)

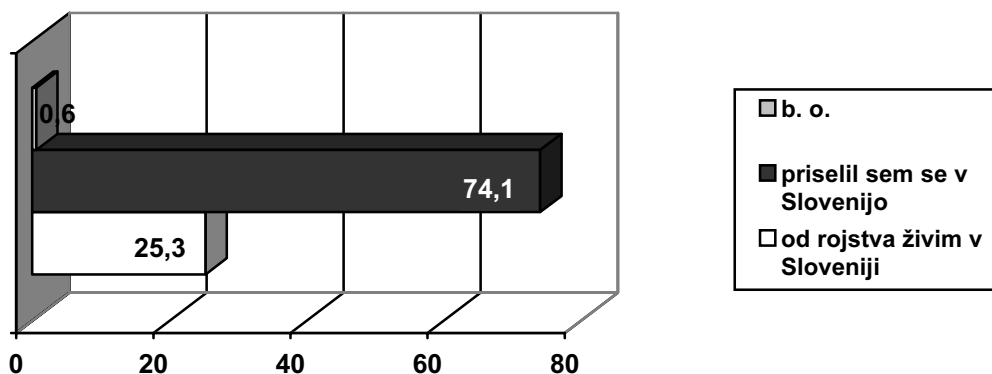
sig. < 0,024

Struktura priseljencev glede na zakonski status ne kaže posebnosti. Večina priseljencev živi ali v zakonski ali v zunajzakonski skupnosti.

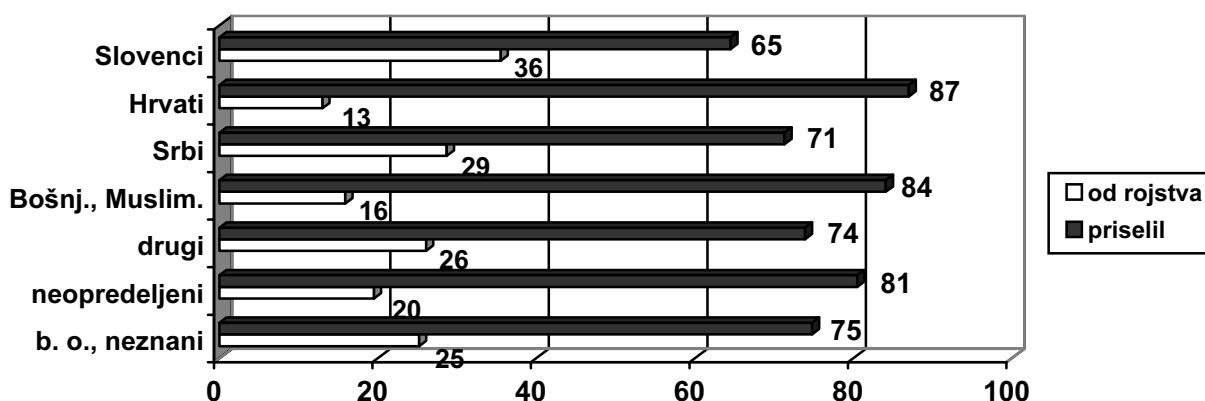
Prva in druga generacija priseljencev

Anketirance smo vprašali »Ali živite v Sloveniji od rojstva ali ste se priselili?«

Slika 19: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali živite v Sloveniji od rojstva ali ste se priselili?« (N=1163)

Slika 20: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali živite v Sloveniji od rojstva ali ste se priselili?« glede na etnično pripadnost (izraženo v odstotkih) N=1156

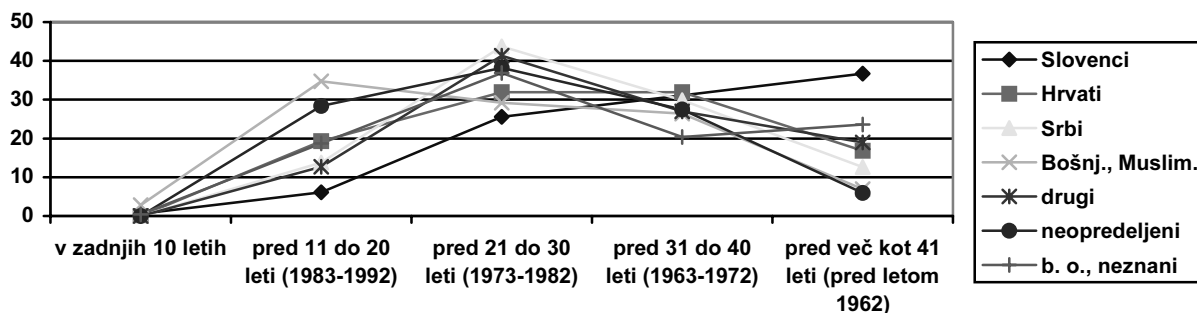
Glede na vzorčne podatke imajo Hrvati najmanjši delež pripadnikov, rojenih v Sloveniji. Čeprav so bili do popisa leta 1971 najštevilčnejša skupina priseljencev v Sloveniji in je njihova prisotnost v Sloveniji najdaljša (kar je posledica bližine Hrvaške), se glede na statistične podatke po rodnosti ne razlikujejo bistveno od večinskega prebivalstva. Na podlagi tega lahko predvidevamo, da se posamezniki, ki imajo starše hrvaškega »porekla«, rojeni v Sloveniji, v večjem številu kot drugi priseljenci opredeljujejo drugače, npr. so etnično neopredeljeni, na vprašanje ne odgovorijo, so združeni v kategoriji drugi ali pa se opredeljujejo kot Slovenci.

Če ste se priselili:

a) *Kdaj ste se priselili?*

Slika 21: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kdaj ste se priselili v Slovenijo?« glede na etnično pripadnost (izraženo v odstotkih) N=848

sig. < 0,000

Do leta 1953 priseljevanje prebivalstva iz nekdanje Jugoslavije v Slovenijo ni bilo obsežno. Popisi vse do leta 1953 kažejo dokaj etnično homogeno prebivalstvo Slovenije glede na njihovo samoopredeljevanje.¹ Podatki o anketirancih v naši raziskavi kažejo, da se je v obdobju do leta 1962 v Slovenijo priselilo največ Slovencev. Za njimi sledijo anketiranci, za katere nimamo podatka o njihovi etnični pripadnosti, ter Hrvati in Srbi.² Iz podatkov raziskave je mogoče razbrati, da se je v letih med 1963 in 1972 priselilo približno enako število Srbov, Hrvatov in Bošnjakov oziroma Muslimanov.

Priseljevanje iz nekdanje Jugoslavije v Slovenijo se je povečalo v sedemdesetih letih, ko se je začel zapirati trg delovne sile v Zahodni Evropi. Več priselitev je bilo torej med leti 1972 in 1982. V tem obdobju so se pokazale tudi večje razlike v priseljevanju med posameznimi etničnimi skupnostmi, ko se je priselilo nekoliko večje število Srbov in neopredeljenih.

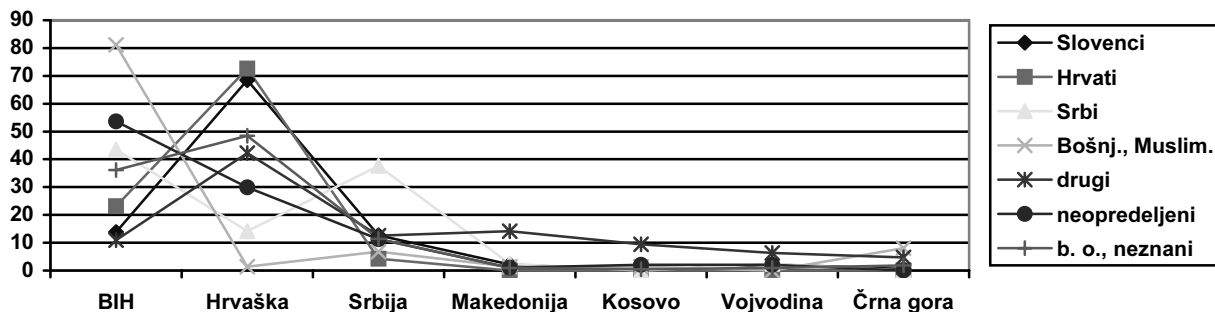
Še večje razlike v priseljevanju posameznih etničnih skupnosti se kažejo v obdobju od leta 1983 do 1992. V tem obdobju se je priselilo največ Bošnjakov in Muslimanov, precej manj se je priselilo Hrvatov in še manj Srbov ter Slovencev.

¹ Leta 1948 se je 97 odstotkov, leta 1953 se je 96,5 odstotka, leta 1961 pa se je 95,6 odstotka prebivalstva v Sloveniji opredelilo za Slovence (Statistični urad Republike Slovenije 2002).

² Ob popisu leta 1971 so bili poleg Slovencev še vedno najštevilnejši Hrvati in za njimi Srbi (Šircelj 2003).

b) *Od kod ste se priselili? (Navedite državo ali republiko nekdanje Jugoslavije.)*

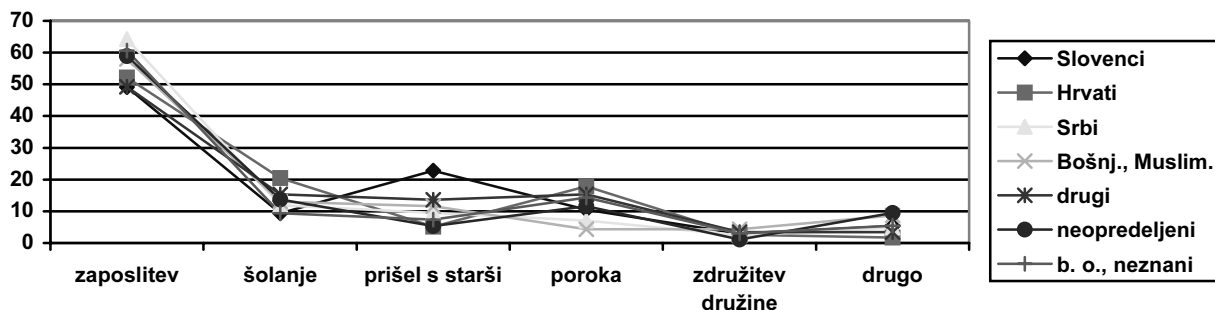
Slika 22: Odgovori anketirancev na vprašanje »Od kod ste se priselili?« glede na etnično pripadnost (izraženo v odstotkih) N=837

Večina anketiranih je prišla iz Bosne in Hercegovine ter Hrvaške, precej manjši delež priseljencev je prišel iz Srbije.

c) *Razlog priselitve*

Slika 23: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kaj je bil razlog priselitve?« glede na etnično pripadnost (izraženo v odstotkih) N=798

sig. < 0,000

Največ priseljencev je prišlo v Slovenijo zaradi ekonomskih razlogov.

Najpogostejši razlog, ki ga navajajo anketiranci, za priselitev je bil iskanje zaposlitve in s tem ustvarjanje razmer za boljše življenje. Območja nekdanje Jugoslavije, iz katerih so večinoma prihajali priseljenci, so bila pretežno kmetijska območja z nizko gospodarsko rastjo, za katera je bil značilen velik naravni prirastek in kar je posledično pomenilo veliko nezaposlenih ter odliv delovne sile.

Drug razlog, zaradi katerega so prihajali priseljenci, je bil izobraževanje oziroma šolanje. Med anketiranci, ki so kot razlog priselitve navedli šolanje, prevladujejo Hrvati, kar pa je povezano tudi z bližino Hrvaške.

Za tretji najpogostejši razlog priselitve so anketiranci navedli poroko. Med anketiranci, ki so kot razlog priselitve navedli poroko so najštevilčnejši Hrvati.³

Kot četrti razlog pa so anketiranci navedli prihod s starši. Med anketiranci, ki so se priselili skupaj s starši je največ Slovencev, ki so se vrnili v Slovenijo.

---

³ Med njimi je tudi največ etnično mešanih zakonov s Slovenci. Glej Mojca Medvešek: Interakcijska dimenzija integracije: znotrajskupinski in medskupinski stiki/odnosi.

Literatura

- Dolenc, Danilo (2003). Migracije z območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njih socio-geografski učinki. Magistrsko delo. Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Eriksen, Thomas Hylland (1993). Ethnicity and nationalism. Anthropological perspectives, Co.: Pluto Press London, Boulder.
- Šircelj, Milivoja (2003). Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije. Popisi 1921–2002, Posebna publikacija, št. 2, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Yeh, J. Christine, Hwang, Mary Y. (2000). »Interdependence in ethnic identity and self: Implications for theory and practice« V: Journal of Counseling and Development: JCD; Alexandria, vol. 78, št. 4.

II

Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije
po II. svetovni vojni

Etnična podoba Slovenije skozi statistične podatke

PRISELJEVANJE V SLOVENIJO Z OBMOČJA NEKDANJE JUGOSLAVIJE PO II. SVETOVNI VOJNI

Danilo Dolenc

Viri podatkov o selitvah

Za razumevanje in pravilno vrednotenje statističnih podatkov je dobro poznavanje metodologije zbiranja in obdelave podatkov bistvenega pomena. Podatke o selitvah ter ostale podatke o prebivalstvu, ki jih uporabljajo različne znanstvene discipline, v večini držav zbira, obdeluje in objavlja nacionalni statistični urad. Žal uporabniki vse pre pogosto podatke nekritično prevzemajo in jih zaradi nepoznavanja metodologije ter izvedbe posameznega raziskovanja celo napačno interpretirajo in s tem zaznajo nekatere procese, ki se dejansko sploh niso dogodili. Tudi v slovenski literaturi lahko naletimo na posamezne primere nedoslednosti in nekritičnega prevzemanja očitno napačnih podatkov.

Vire podatkov o selitvah, ki so uporabljeni v tem prispevku, lahko glede na opazovano populacijo razdelimo v tri velike skupine:

1. viri, ki se nanašajo na stanje v trenutku opazovanja (ne glede na to, da nam ti viri lahko nudijo tudi podatke o selitveni zgodovini) in s katerimi zbiramo podatke o selivcih (momentni podatki);
2. viri, s katerimi zbiramo podatke o selitvenih tokovih (selitvah) v določenem časovnem obdobju, ne glede na to, da z njimi lahko zbiramo tudi podatke o stanju v trenutku opazovanja (intervalni podatki);
3. vire, ki nam hkrati nudijo tako podatke o stanju kot o tokovih (register prebivalstva).

V prvo skupino virov spadajo:

1. popisi prebivalstva, ki so hkrati neposreden kot posreden vir podatkov o selitvah. Neposredno lahko selivnost prebivalstva ugotavljamo iz vprašanj o prejšnjem prebivališču oziroma rojstnem kraju, posredno pa v kombinaciji s podatki o naravnem gibanju omogočajo ugotavljanje selitvenega prirasta ali padca v medpopisnem obdobju;
2. različne tematske ankete.¹

V drugo skupino virov sodi redno letno statistično raziskovanje o selitvah, ki se v Sloveniji izvaja od leta 1953 naprej, za leto 1957 imamo prve relativno zanesljive podatke o številu priseljenih in odseljenih (Šircelj 1992a: 42).

Statistična definicija selitev in registracija selitev v Sloveniji

Celoten koncept jugoslovanske in s tem tudi slovenske demografske statistike ter v tem okviru tudi statistike selitev je vse do leta 1995 temeljil na dveh postavkah:

- stalnem prebivališču,
- državljanstvu (do leta 1992 jugoslovanskem, od leta 1992 do leta 1995 samo slovenskem).

Stalno prebivališče je definirano kot naselje, v katerem se posameznik naseli oziroma v katerem se prijavi z namenom, da bo v njem stalno živel. Selitev je torej prijava stalnega prebivališča državljana Jugoslavije oziroma Slovenije v naselju, ki je različno od naselja prejšnjega prijavljenega stalnega prebivališča. Statistična definicija selitev torej upošteva samo prostorsko komponento definicije migracij. Trajanje prebivanja pred prijavo stalnega prebivališča v naselju (en dan ali več let) ni pomembno, bistvena je administrativna registracija. Enaka definicija je veljala tako za notranje kot medrepubliške selitve. Zakonodaja je dopuščala (in še vedno dopušča), da ima lahko posameznik poleg stalnega tudi začasno prebivališče (npr. študentje), ki je časovno omejeno največ na eno leto z možnostjo podaljševanja, vendar prijav začasnega prebivališča statistika ne spremlja.

---

¹ Taka anketa je bila npr. izvedena tudi za magistrsko delo avtorja (anketiranih je bilo 370 gospodinjstev oziroma več kot 1.200 oseb, od tega 640 priseljencev iz nekdanje Jugoslavije).

Problematika registracije selitev priseljencev iz nekdanje Jugoslavije do osamosvojitve Slovenije

Subjektivnost registracije prebivališča, ki je bila povsem prepuščena posamezniku, in navezanost statistične definicije selitev na stalno prebivališče, ki je čista administrativna evidenca, je v marsičem deformirala sliko priselitvenih tokov, še zlasti tistih iz republik nekdanje Jugoslavije (Šircelj 1992b: 48). Razloge, ki so posameznikom neposredno ob priselitvi v Slovenijo preprečevali prijavo stalnega prebivališča v Sloveniji, lahko razdelimo na:

1. razloge sistemske narave:

- prijava stalnega prebivališča ni bila možna v objektih, ki so bili namenjeni začasnemu prebivanju oziroma so imeli značaj skupinskega stanovanja (npr. samski domovi);
- prijava stalnega prebivališča ni bila možna v nelegaliziranih stanovanjskih objektih (barakarska naselja);
- za prijavo stalnega prebivališča je bil potreben dokument, ki je potrjeval pravico do prebivanja na določenem naslovu (lastništvo stanovanja, najemna ali podnajemna pogodba, ožja sorodstvena zveza z osebo, ki je že prijavljena na tem naslovu);

2. razloge osebne narave:

- ugodnosti, ki so jih posamezniki imeli zaradi stalnega prebivališča v drugi republici (npr. nižji prispevki iz osebnega dohodka v drugih republikah);
- lastno prepričanje o začasnosti prebivanja v Sloveniji, ker so zlasti delovni migranti iz manj oddaljenih krajev (Hrvaška, zahodna Bosna) ohranili tesno povezanost z izvornim okoljem in so se tudi tedensko vračali domov;

3. druge razloge:

- priseljevanje zaposlenih v zvezni upravi (predvsem v JLA), ki zaradi narave svojega dela niso hoteli oziroma smeli biti registrirani.

Samo v Sloveniji je bila uvedena prijavno–odjavna služba, zato ni bilo mogoče administrativno kontrolirati priselitve iz drugih republik, še zlasti ne odselitve v druge republike. Del priseljencev je po določenem času prebivanja v Sloveniji lahko prijavil stalno prebivališče (npr. po izpolnitvi pogojev, ki so mu to prej preprečevali) oziroma je zaradi različnih osebnih interesov oziroma koristi (npr. vloga za pridobitev stanovanja, različni socialni prejemki) legaliziral svoje prebivanje v Sloveniji. Zato sta bili dejanska in registrirana priselitev v Slovenijo pogosto časovno neusklajeni, med obema je lahko preteklo tudi večje število let. Del selitvenih tokov med Slovenijo in drugimi republikami nekdanje Jugoslavije sploh ni bil evidentiran. Problematika priseljenega prebivalstva, ki je v Sloveniji prebivalo brez prijavljenega stalnega prebivališča, se je pokazala ob osamosvojitvi

Sloveniji s sprejetjem Zakona o državljanstvu RS in Zakona o tujcih. Državljeni nekdanje skupne države, ki v Sloveniji ob plebiscitu (26. december 1990) niso imeli stalnega prebivališča, niso mogli na enostaven način pridobiti državljanstva Slovenije po 40. členu Zakona o državljanstvu.

Poleg statističnega urada je podatke o delavcih iz drugih republik nekdanje Jugoslavije zbirala tudi takratna Zveza skupnosti za zaposlovanje. Oba vira sta bila metodološko neuskklajena, njuna vsebina se ni dopolnjevala, pač pa prekrivala, zato ju ni moč uporabiti za primerjalne analize, niti za ocenjevanje kvalitete podatkov o priselitvah (Šircelj 1992 b: 47).

Problematika registracije selitev priseljencev, ki nimajo slovenskega državljanstva oziroma so državljanstvo pridobili po letu 1992

Tujci

Vstop tujcev v Slovenijo in njihovo legalno prebivanje ureja Zakon o tujcih, ki je bil sprejet leta 1991 kot eden temeljnih osamosvojitvenih zakonov. Zakon je bil temeljito prenovljen v letu 1999. Z vidika statističnega spremljanja priseljevanja je pomembno, da so si morali po tem zakonu prebivališče urejati tudi vsi državljani nekdanje SFRJ, ki so pod takratnimi pogoji že prebivali v Sloveniji (registrirano ali ne), vendar niso pridobili državljanstva RS. Podatki o priseljevanju tujcev (prvič objavljeni za leto 1995) so precenjeni:

- v njih so zajeti tujci, ki so že prebivali v Sloveniji pred osamosvojitvijo;
- tujci so bili zaradi administrativnih postopkov prikazani kot priseljenci ob vsakokratnem izdanem dovoljenju za začasno prebivanje;
- zaradi spremembe statusa tujca (npr. begunec pridobi dovoljenje za začasno prebivanje, tujec z dovoljenjem za začasno prebivanje dobi dovoljenje za stalno prebivanje) so se podatki o priselitvi podvajali ali pa so bili prikazani veliko let po dejanski priselitvi.

Begunci

Slovenijo je kmalu po osamosvojitvi zajel begunski val iz BIH, na katerega država ni bila pripravljena. Status prebežnikov v Sloveniji je bil urejen šele z Zakonom o začasnem zatočišču v letu 1997. Podatki o beguncih niso bili zajeti v selitveno statistiko, čeprav so bile z novo definicijo prebivalstva te osebe junija 1995 vključene v prebivalstvo Slovenije.

Podobno velja tudi za drugi begunski val s Kosova v letu 1999, razlika je samo v tem, da je dejansko šlo za začasnost prebivanja v Sloveniji (manj kot eno leto) in da so se skoraj vsi vrnili v izvorno okolje oziroma odšli v tretje države.

Tujci, ki so pridobili državljanstvo po letu 1992

Zaradi ločenega administrativnega vodenja podatkov o državljanih RS (Centralni register prebivalstva) in tujcih (Ministrstvo za notranje zadeve) in načina vodenja Centralnega registra prebivalstva so bili od leta 1993 do leta 1998 v podatkih selitvene statistike kot prvič priseljeni v Slovenijo prikazani vsi (ne glede na status v Sloveniji), ki so na novo pridobili državljanstvo RS (večinoma z naturalizacijo).

Ocena kvalitete podatkov selitvene statistike

Podatki selitvene statistike so relativno kvaliteten vir podatkov o skupnem številu priseljenih oseb v Slovenijo in o notranjih selitvah v Sloveniji. Vse do leta 1982, ko je priseljevanje v Slovenijo že prešlo svoj zenit, so podatki o priselitvah vsebinsko zelo skopi. Zamik pri prijavljanju in s tem registraciji priselitve bi se v daljšem časovnem obdobju in nespremenjenih razmerah lahko celo zanemaril. Večja pomanjkljivost je bila nezmožnost kontroliranja podatkov o odselitvah, saj je bil register prebivalstva, ki je tudi vir podatkov o selitvah, uveden samo v Sloveniji. Kvaliteta podatkov (če jih gledamo v luči današnje metodologije prebivalstva in glede na realnost podatkov) se je slabšala že v osemdesetih letih (kot priseljeni so bili npr. prikazovani tudi rojeni v Sloveniji, ki nikoli niso prebivali v tujini). V obdobju po osamosvojitvi je selitvena statistika postala talec takratne politike urejanja državljanskih stanj, katere posledica je tudi problematika »izbrisanih« prebivalcev Slovenije. Podatki selitvene statistike so za obdobje 1992–2001 zaradi zgoraj navedenih razlogov neverodostojni in so v največji meri zgolj administrativne zabeležke selitvenih dogodkov, ki so se zgodili že veliko prej. Za analizo selitvenih gibanj niso primerni.

Popisi prebivalstva

Popisi prebivalstva so bili v nekdanji Jugoslaviji po drugi svetovni vojni izvedeni v letih 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 in 1991. Slovenija je prvič samostojno izvedla popis prebivalstva 31. marca 2002.

Za razliko od statistike selitev, za katero smo ugotovili, da temelji na administrativno registriranem stalnem prebivališču, za vse popise načeloma velja, da temeljijo na izjavi popisane osebe, da je stalni prebivalec naselja popisa (*de iure* princip). Čeprav je tudi ta metodološka razlika pomembna, nas popisi prebivalstva zanimajo predvsem s stališča, katere podatke lahko zagotovijo za analizo selitvenih gibanj oziroma za ugotavljanje struktur prebivalstva, ki so posledica preseljevanja. Iz popisov prebivalstva lahko dobimo podatke samo za omejeno število meddržavnih selivcev. Izgubimo podatke o tistih priseljencih, ki so v medpopisnem obdobju po selitvi umrli, se odselili v drugo tujo državo ali vrnili nazaj.

Preglednica 1: Pregled najpomembnejših podatkov, uporabnih za analizo selitev, v popisih 1948–2002

Spremenljivke	Leto popisa						
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Rojstni kraj	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Prvo prebivališče	-	-	-	-	✓	✓	✓
Zadnja selitev	-	-	✓	✓	✓	✓	✓
Leto zadnje selitve	-	-	✓	✓	✓	✓	✓
Razlog za zadnjo selitev	-	-	-	-	-	-	✓
Narodnost	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Prebivališče pred enim letom	-	-	-	-	-	-	✓
Prva priselitev v Slovenijo	-	-	-	-	-	-	✓
Leto prve priselitve	-	-	-	-	-	-	✓

Rojstni kraj in prvo prebivališče

Rojstni kraj je poleg narodnosti edina spremenljivka, ki je bila vsebina vseh povojnih popisov prebivalstva. Uporaba podatkov o rojstnem kraju, ki je definiran kot dejanski kraj rojstva, je za notranje selitve neuporabna, saj se že od konca petdesetih let v Sloveniji večina otrok rodi v porodnišnicah. Rojstni kraj je dovolj indikativna spremenljivka za meddržavne oziroma medrepubliške selitve. Podatki o kraju rojstva so tudi najpomembnejši vir za analizo selitvenih gibanj od konca druge svetovne vojne do leta 1953. Če kot indikator selivnosti uporabljamo to spremenljivko, moramo za obmejna območja računati z večjo stopnjo tveganja. Ženske so namreč hodile rojevati v porodnišnice v republiko, v kateri niso imele prebivališča. Pozorni moramo biti tudi pri rojstnih krajih generacij, ki so bile rojene izven Slovenije med drugo svetovno vojno. Veliko staršev teh oseb je bilo nasilno pregnanih oziroma izseljenih v tujino ali v druga območja Jugoslavije.

Prvo prebivališče popisane osebe je po mednarodnih priporočilih za popise prebivalstva opredeljeno kot dejansko prebivališče matere ob rojstvu osebe. Na ta način se izključi rojevanje v porodnišnicah ter vpliv slučajnih dejavnikov, ki so lahko prispevali k rojstvu izven območja, kjer je oseba sicer preživela prvo obdobje svojega življenja. Podatek o prvem prebivališču je pomemben tudi za analizo notranje prostorske mobilnosti in selivnosti prebivalstva. S pomočjo tega podatka je načeloma moč ločiti selivce od neselivcev ter tudi lokalne selivce od migrantov v ožjem pomenu besede. V Sloveniji je bila mednarodno priporočena definicija prvič uporabljena šele pri popisu 1991, čeprav je bil rojstni kraj kot prebivališče matere ob otrokovem rojstvu opredeljen že v metodoloških navodilih popisa 1981. Pri obdelavi zbranih podatkov se je izkazalo, da so bili podatki večinoma zbrani o dejanskem rojstnem kraju.

Selitve prebivalstva

V Sloveniji so bili podatki o selitvenih tokovih z neposrednimi vprašanji v popisnih vprašalnikih prvič zbrani leta 1961. Poleg podatka o kraju prejšnjega prebivališča (območju odselitve) so bili vedno zbrani tudi podatki o letu (obdobju) priselitve v naselje prebivališča, ki je enako letu (obdobju) odselitve iz naselja prejšnjega prebivališča. Poleg določanja tipov selitev glede na hierarhijo upravno-teritorialnih enot (ki so se od popisa do popisa spreminjale) in obdobja priselitve podatki omogočajo tudi izpeljavo različnih demografskih in socioekonomskih značilnosti selivcev (npr. starost ob zadnji selitvi).

Popis ne nudi popolnih podatkov o priseljencih iz tujine (ali druge republike) v medpopisnem obdobju, ker se je po metodologiji popisov do leta 1991 vpraševalo le po zadnji selitvi. Če se je po priselitvi v Slovenijo oseba še kdaj selila, ni bila več šteta med medrepubliške selivce, temveč med notranje selivce, zato je bilo število priseljencev iz nekdanje Jugoslavije za medpopisno obdobje vedno podcenjeno.

Popis 2002 nam je prvič omogočil popoln vpogled v selitveno zgodovino vseh prebivalcev Slovenije, še zlasti tistih, ki jih tokrat lahko upravičeno poimenujemo meddržavni selivci, ne glede na to, da je največji del teh selitev v času priseljevanja imel značaj notranjih selitev. Vprašanje o prvi priselitvi iz tujine in letu prve priselitve v Slovenijo je še toliko pomembnejše, ker nam posredno omogoča primerjavo obdobja dejanske priselitve in administrativne registracije le-te.

S popisom 2002 so bili prvič doslej zbrani tudi podatki o prebivališču leto dni pred popisom. Ta podatek je statistično pomemben za izpeljavo mednarodno priporočene definicije prebivalstva, po kateri priseljensec postane prebivalec države po enoletnem neprekinjenem prebivanju na njenem ozemlju.

Narodnost

Pri analizi migracijskih gibanj je pri uporabi podatkov o narodnosti potrebno upoštevati:

- svobodo izražanja narodnostne pripadnosti vsakega posameznika;
- subjektivnost izražanja narodnostne pripadnosti in možnost spremembe opredeljevanja (npr. pri otrocih, rojenih v mešanih zakonih);
- različne klasifikacije in pojavljanje novih opredelitev oziroma njihovo izginotje (npr. Jugoslovan, Bošnjak, Musliman);
- vpliv aktualnih političnih oziroma družbenih razmer na narodnostno opredeljevanje (npr. narodnostna opredelitev avtohtonih prebivalcev Bosne in Hercegovine kot Muslimani, Bošnjaki in Bosanci);
- osamosvojitve Slovenije, pridobitev slovenskega državljanstva in vpliv na spremembo narodnostne opredelitve;
- metodologijo zbiranja teh podatkov v posameznih popisih in nabor ponujenih možnosti za odgovor.

V vseh povojnih popisih se je najbolj spreminjala narodnostna opredelitev oziroma poimenovanje muslimanskega prebivalstva. Leta 1948 so bili popisani kot neopredeljeni muslimani (z malo začetnico), v popisu 1953 kot Jugoslovani-neopredeljeni, leta 1961 kot Muslimani v smislu etnične pripadnosti in šele leta 1971 kot narodnost (Petrović 1987: 23). Muslimani so bili med narodnostno opredeljeno prebivalstvo uvrščeni tudi v popisih 1981 in 1991.

V popisu 2002 se je muslimansko prebivalstvo narodnostno opredeljevalo na dva načina:

1. kot Muslimani (z veliko začetnico) v smislu etnične pripadnosti;
2. kot Bošnjaki v skladu z ustavo Federacije BIH.

Bosanski Muslimani so se dokončno javno in uradno samoopredelili za Bošnjake na prvem bošnjaškem saboru septembra 1993. To poimenovanje je bilo leta 1994 vpeljeno tudi v Ustavo Federacije BIH (Kržišnik - Bukić 1996: 91). V tem prispevku bom zato za vse prebivalstvo, ki se je

v prejšnjih popisih in tudi v popisu 2002 opredeljevalo za Muslimane (pisano z veliko začetnico v smislu narodne pripadnosti), uporabljal izraz Bošnjaki, ne glede na to, da tako opredeljeno prebivalstvo ne izhaja samo iz BIH, ampak tudi iz drugih območij nekdanje Jugoslavije (predvsem Sandžaka). Podatki o Muslimanih in Bošnjakih iz popisa 2002 in iz lastne ankete so praviloma (v kolikor ni drugače navedeno) združeni.

Kvaliteta podatkov o narodnosti, če jo merimo glede na število neznanih odgovorov, je bila iz popisa v popis slabša. Naraščanje odgovorov neznanu si lahko razlagamo s povečevanjem mobilnosti prebivalstva, z varovanjem osebnih podatkov in samozavedanjem zasebnosti, pojemajočo zavzetostjo za sodelovanje, v letu 1991 tudi s posebnimi političnimi razmerami (Šircelj 2003: 46). Na kvaliteto so vplivale tudi spremembe tehnologije popisovanja in obdelave podatkov.

V popisu 2002 je na porast manjkajočih odgovorov vplivala zakonska ureditev zbiranja teh podatkov (odločba Ustavnega sodišča), negativna medijska obravnava te problematike ter tudi širši družbeni razlogi. Prvič doslej niso smeli podatkov o narodnosti (in tudi veroizpovedi) za osebe, starejše od 14 let, ki v času obiska popisovalca niso bile navzoče v gospodinjstvu, posredovati drugi člani gospodinjstva. V tem primeru je popisovalec v gospodinjstvu pustil posebno izjavo, ki jo je lahko oseba poslala po pošti (če je seveda to želela). To možnost je izkoristilo več kot 200 tisoč prebivalcev Slovenije. Več kot 50 tisoč teh vprašalnikov, ki so jih popisovalci izpolnili in pustili v gospodinjstvih, ni bilo vrnjenih Statističnemu uradu RS. Če je bila izjava izpolnjena pomanjkljivo in v nasprotju z navodili, v obdelavi ni bila upoštevana. Takih vprašalnikov je bilo okrog 10 tisoč.

Ali je tudi strah priseljencev oziroma pripadnikov neslovenskih narodnosti vplival na narodnostno neopredeljevanje oziroma na zavračanje odgovorov na to vprašanje, je težko ugotoviti. Predsednica društva Srbska skupnost je na okrogli mizi »Novodobne narodne in verske skupnosti v Sloveniji: med asimilacijo in kulturnim pluralizmom« menila, da se ni lahko uradno opredeliti kot Srb. Podobno je menil tudi Šime Ivanjko, predstavnik hrvaškega kulturnega društva, saj naj bi se tudi Hrvati v Sloveniji v preteklosti bali identificirati kot Hrvati (Delo, 9. 5. 2002). Dejstvo je, da je precejšen del priseljencev prve in naslednjih generacij izkoristil zakonsko možnost in na vprašanje o narodnosti ter veroizpovedi ni želel odgovoriti.

Pomembno je opozoriti tudi na metodološko nedoslednost večine preučevalcev spremembe narodnostne sestave prebivalstva kot posledice migracij v nekdanji Jugoslaviji (npr. Petrović 1987, Žuljić 1987). Pri svojih analizah migracijskih gibanj in opredelitev medrepubliških migrantov so

vedno izhajali iz podatka o zadnji selitvi, zato niso mogli upoštevati tistih priseljencev, ki so se po priselitvi v drugo republiko selili znotraj njenega območja. Pri celoviti analizi sprememb narodnostne sestave pa je potrebno upoštevati tudi drugo generacijo priseljencev.

Ocena kvalitete podatkov popisov

Podatki popisov 1948 in 1953 so kljub ne vključenosti neposrednih vprašanj o selitvah sorazmerno relevanten in kvaliteten vir za preučevanje notranjih selitev v Jugoslaviji oziroma priseljevanja v Slovenijo. Objavljene tabele, v katerih so križani pomembni podatki, omogočajo sklepanje na migracijske procese (npr. povezava narodnosti in kraja rojstva). Ti podatki imajo še toliko večjo vrednost, ker za prvo obdobje po II. svetovni vojni ne razpolagamo s podatki redne selitvene statistike.

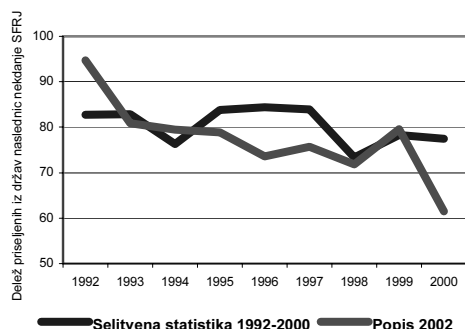
Podatki popisov 1961–1991 temeljijo na podobni metodologiji, tako da so s tega stališča povsem primerljivi. Največji metodološki napaki sta neupoštevanje dejanskega prebivanja v Sloveniji in izključenost priseljencev, ki v Sloveniji (še) niso prijaviли stalnega prebivališča ter upoštevanje zdomcev kot prebivalcev Slovenije kljub večletnemu prebivanju v tujini. V popisih 1961–1981 je število priseljencev podcenjeno (približno 10–15 odstotkov). Kvaliteten napredek v smislu metodologije predstavlja popis 1991, ko je bil vpeljan pojem prvega prebivališča. Žal je popis 1991 potekal v zelo neugodnih političnih razmerah, ki so se odrazile tudi v kvaliteti podatkov. Po moji oceni so najbolj kvalitetni podatki popisa 2002, tudi zaradi načina zbiranja in obdelave teh podatkov. Prvič je bilo uporabljeno avtomatsko kodiranje tekstov, tako da so izključene subjektivne napake obdelovalcev in napake pri elektronskem zajemu, kar še posebej velja za podatke, ki jih je težko logično kontrolirati (npr. narodnost). Poleg tega so podatki v popisu 2002 s stališča selitvene statistike vsebinsko najbogatejši doslej (največjo vrednost imajo podatki o državi, iz katere so se priseljenci prvič priselili v Slovenijo, ter o letu prve priselitve, medtem ko so podatki o vzrokih selitev zaradi zahtevnosti tega vprašanja manj kvalitetni).

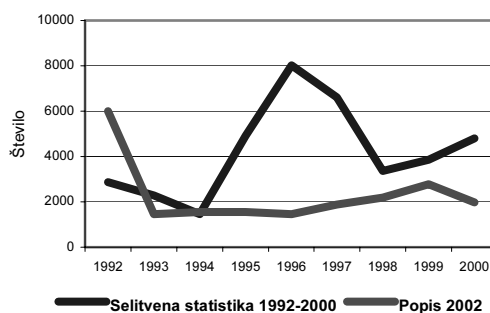
Ker so v popisu 2002 dovolj kvalitetni tudi podatki o selitvah, so pomembni za valorizacijo podatkov selitvene statistike po osamosvojitvi Slovenije.

Slika 1: Priseljevanje v Slovenijo po letu priselitve, državljanstvu in območju odselitve, primerjava podatkov selitvene statistike* in popisa 2002, Slovenija

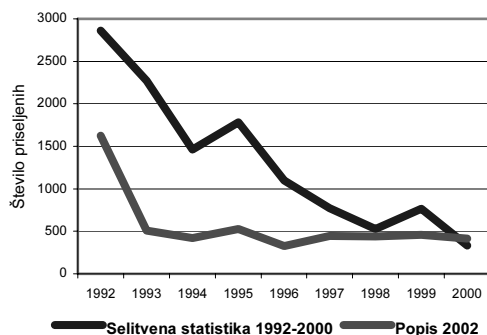
1.1 Delež priseljenih iz držav naslednic nekdanje SFRJ od vseh priseljenih, 1992-2000

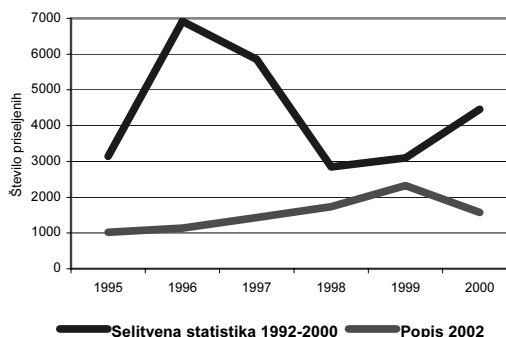
1.2 Število priseljenih iz držav naslednic nekdanje Jugoslavije, 1992-2000

1.3 Priseljeni državljani RS iz držav naslednic nekdanje Jugoslavije, 1992-2000

1.4 Priseljeni tujci iz držav naslednic nekdanje Jugoslavije, 1995-2000

* Viri: Statistični letopis RS 2000, tabeli 4.33 in 4.38, Statistični letopis RS 2002, tabeli 4.31 in 4.36, Rezultati raziskovanj št. 664, tabela 11.1

Klasifikacija vzrokov selitev

Za pravilno razumevanje migracijskih procesov je poznavanje vzrokov za selitve bistvenega pomena. Ugotavlja se jih lahko le z neposrednim, poglobljenim anketiranjem selivcev. Poleg tega jih je težko uvrstiti v posamezno kategorijo, še zlasti, ker so vzroki za selitve lahko posledica več različnih dejavnikov. Težko je enostavno potegniti črto med ekonomskimi in neekonomskimi razlogi, ker je delo (zaposlitev) temeljna človekova dejavnost. Splošno sprejeto je dejstvo, da so osnovno gibalno velikih meddržavnih premikanj prebivalstva nesorazmerja v ekonomski razvitosti.

Teoretična razglabljanja o vzrokih za migracije najpogosteje izhajajo iz teorije o dejavnikih odbijanja in privlačevanja (pull-push teorija). Vendar ti dejavniki ne morejo pojasniti, zakaj se iz določenega okolja nekateri posamezniki odselijo, drugi pa ne. Različne subjektivne dejavnike lahko razdelimo na racionalne in emocionalne, upoštevati je treba tudi socialno-psihološke osebne lastnosti (Klinar 1976: 26). Osnovna delitev glede na vzroke razlikuje prisilne in prostovoljne migracije (Boyle 1998: 37). Prisila (izgon, deportacija) je celo edini vzrok, ki metodološko ni sporen (Lukšič - Hacin 1995: 56).

Klinar (1976: 27–30) je vzroke oziroma motive razdelil v tri velike skupine:

1. ekonomski in demografski (reševanje eksistence, izboljšanje ekonomskega položaja, prenaseljenost,...);
2. politični in vojaški (predvsem v smislu prisilnega preseljevanja);
3. osebni in družinski (ki so najbolj raznovrstni, npr. tudi možnost pridobitve izobrazbe).

V najnovejših mednarodnih priporočilih za statistiko selitev OZN je s terminom vzrok za selitev dejansko mišljena administrativna podlaga, na podlagi katere se priseljencu izda dovoljenje za prebivanje v tuji državi (ki običajno ni država njegovega državljanstva). Tako pridobljeni podatki (če jih bodo države sploh lahko zagotavljale) torej ne bodo odgovarjali svojemu osnovnemu poslanstvu. Tipologija vzrokov je naslednja (Recommendations 1998: 33–34):

- izobraževanje oziroma usposabljanje (študij v državi, usposabljanje za delo),
- zaposlitev (začasna, sezonska, v mednarodnih organizacijah),
- združitve oziroma formiranje družine (najbližji sorodniki priseljenca, ki že prebiva v državi – zakonec, otroci, partner),
- dovoljena naselitev v okviru kvot, ki jih dovolijo posamezne države,
- dovoljena naselitev na podlagi meddržavnih sporazumov,

- humanitarni razlogi (begunci, iskalci azila, začasno zatočišče).

Pri obravnavanju vzrokov za selitev je metodološko različno rešeno tudi vprašanje, kako obravnavati vzdrževane družinske člane (npr. mladoletne otroke), ki se priselijo skupaj s svojim vzdrževalcem. Nekatere klasifikacije take osebe obravnavajo glede na vzrok za selitev njihovega vzdrževalca, pri čemer jih ločujejo še glede na čas selitev (istočasnost, časovni zamik), nekatere jih avtomatsko razvrščajo med osebne in družinske razloge.

V anketi sem predvidel devet taksativnih razlogov za priselitev v Slovenijo ter dopustil možnost, da poleg njih obstajajo še drugi razlogi, ki jih ni mogoče enostavno opredeliti. Kot ugotavlja Mlekuž pri podobni raziskavi med Slovenci v Argentini (2000: 10), so posamezne življenjske zgodbe lastne vsakemu posamezniku in kot take enkratna in neponovljiva celota.

Na podlagi teoretičnih spoznanj in z anketo zbranih podatkov sem določil naslednjo klasifikacijo razlogov za priselitev v Slovenijo iz območja nekdanje Jugoslavije:

1. ekonomski,
2. osebni in družinski,
3. prisilne selitve,
4. drugi razlogi.

Ekonomski priseljenci

V to skupino sodijo tipični ekonomski migranti, ki so prišli v Slovenijo zaradi dela, ne glede na to, ali so bili v svojem izvornem okolju zaposleni ali ne. Sem se uvrščajo tudi tisti, ki so v Sloveniji videli možnost izboljšanja svojega ekonomskega položaja in priložnost za socialni napredek cele družine. Med ekonomske priseljence sem uvrstil tudi vse osebe, ki so prišle v Slovenijo na izobraževanje z namenom, da se po dokončani šoli v Sloveniji tudi zaposlijo. V tem primeru je bil bistveni vzrok za priselitev odložena zaposlitev.

Priseljenci iz osebnih in družinskih razlogov

Največ priseljencev v tej kategoriji je vzdrževanih družinskih članov. Njihov družinski položaj je določal odselitev iz izvornega okolja. Brez teh družinskih vezi se te osebe ne bi odločile za odselitev v Slovenijo. Glede na stopnjo družinskih vezi so priseljenci razdeljeni v dve podskupini:

ožji sorodniki (starši, zakonec, otroci) in drugi sorodniki. Najpomembnejši razlogi za priselitev v prvi podskupini (ožji sorodniki) so:

- poroka z osebo, ki je že prebivala v Sloveniji, nakar ji je sledila selitev zakonca oziroma zunajzakonskega partnerja;
- skupna (istočasna) selitev družine zaradi prevladujočih drugih razlogov za selitev enega od članov družine;
- združitve družine, ko so se v Slovenijo po krajšem ali daljšem času prebivanja enega od članov za njim priselili še ostali družinski člani.

V podskupino drugi sorodniki sodijo tisti priseljenci, ki so v Slovenijo prišli zgolj na obisk svojih sorodnikov oziroma so v gospodinjstvu opravljali določena neformalna dela (npr. varstvo otrok), vendar ob prihodu v Slovenijo niso imeli ekonomskega motiva. Šele kasneje so se zaradi različnih vzrokov in okoliščin (največ v obdobju intenzivnega zaposlovanja in povpraševanja po delovni sili) v Sloveniji tudi dejansko zaposlili in tu tudi ostali.

Vzroki, ki jih lahko opredelimo kot osebni, so različni in izhajajo iz posameznikove življenjske zgodbe. Bistvo je, da je bil sprožilni motiv za odselitev neekonomski, čeprav je večina teh priseljencev v novi državi vendarle delovno aktivnih. Osebni razlogi za odselitev so lahko posledica neurejenih medosebnih razmerij (npr. ločitev), posledica delovanja različnih nepredvidenih okoliščin (npr. bolezen) oziroma drugih specifičnih osebnostnih okoliščin.

Prisilni priseljenci

Glede na zgodovinske okoliščine in dogajanje na območju nekdanje Jugoslavije sem sodijo tiste osebe, ki so se morale preseliti med II. svetovno vojno ter vse osebe, katerih priselitve so bile posledica vojnih ali političnih razmer v nekdanji Jugoslaviji v devetdesetih letih. Pri tem ni pomembno, kakšen je bil njihov formalni status v Sloveniji ob priselitvi (begunci, osebe z začasnim zatočiščem, iskalci azila, ilegalci). V to skupino sem uvrstil tudi osebe, katerih družinski člani so že prebivali v Sloveniji (torej bi jih formalno lahko uvrstil tudi med osebne in družinske priseljence), vendar je bila za selitev odločilna zunanja spodbuda. Brez vojnih razmer se te osebe namreč ne bi priselile v Slovenijo.

Priseljenci iz drugih vzrokov

V to skupino sem uvrstil dve večji mejni skupini priseljencev, ki sta v slovenskem prostoru relativno pomembni in imata povsem različen predznak:

1. priseljenci, ki so bili v Slovenijo prerazporejeni (premeščeni) kot uslužbenci nekdanjih skupnih zveznih organov (zaposleni v JLA, carini, drugi državni upravi). Lahko bi sodili tudi v skupino ekonomskih priseljencev, razlika je samo v tem, da izbira kraja dela (in s tem tudi preselitve) ni bila posledica njihove svobodne odločitve, ampak določena na višjem nivoju upravljanja.
2. priseljenci slovenskega rodu, ki so se vrnili v izvorno državo staršev, najpogosteje je bil glavni motiv povezan z nacionalno identiteto (npr. domotožje po rodnem kraju).

V to skupino so uvrščeni tudi tisti redki posamezniki, ki jih glede na vzroke za priselitev ni bilo možno uvrstiti v nobeno od prej omenjenih kategorij.

Pregled priseljevanja v Slovenijo po posameznih obdobjih

Druga svetovna vojna je pomembna prelomnica v migracijski zgodovini Slovenije. Z drugo svetovno vojno se je začasno končalo obdobje velikega izseljevanja Slovencev s sedanjega slovenskega ozemlja, ki je bilo sprva usmerjeno v prekomorske države, v tridesetih letih pa pretežno v države zahodne Evrope. Del te emigracije je imel začasen značaj, saj se je v zadnjem desetletju pred II: svetovno vojno v takratno Dravsko banovino vrnilo več kot 40 tisoč ljudi, ki so Slovenijo pred tem zapustili iz ekonomskih razlogov (Šifrer 1963: 358).

Pred drugo svetovno vojno Slovenija še ni bila dovolj gospodarsko razvita, tako da je v razvijajoči se industriji z lahkoto zaposlovala vse svoje viške agrarne delovne sile in ni bilo potrebe po dotoku delovne sile od drugod. Celo nasprotno so bile v predvojnem času za del slovenskega prebivalstva, zlasti iz širšega območja ob slovensko-hrvaški meji, značilne tesne povezave s sosednjo Hrvaško tako na ekonomskem kot tudi širšem družbenem področju. Zaradi jezikovne, kulturne in verske sorodnosti slovenskega in hrvaškega prebivalstva na obmejnem področju je bila izmenjava prebivalstva zelo pogosta. Tedanja unitarna jugoslovanska država je svoje uradnike oziroma državne uslužbence skupaj z njihovimi družinami (npr. železničarje, vojake, žandarje) zelo pogosto premeščala po celotnem ozemlju tedanje države.

Med drugo svetovno vojno so bile tudi v Sloveniji značilne prisilne migracije (nekatero neposredne, druge posredne), ki so potekale med okupacijskimi območji v Sloveniji, v različna delovna taborišča po Evropi, delno pa tudi v nekatera območja Jugoslavije (največ v ožjo Srbijo), ki nas še posebej zanimajo.

Za obdobje ob zaključku II. svetovne vojne in neposredno po njej je bilo značilno kaotično preseljevanje in beg t. i. politične emigracije, o kateri verjetno nikoli ne bomo imeli natančnih in znanstveno preverjenih podatkov. Raziskovanje te tematike zapleta tudi vračanje dela ubežnikov s strani zavezniške vojske ter v zvezi s tem tudi izvensodni poboji (Malačič 1991: 301).

Postopoma je nova Jugoslavija s pomočjo armade vedno bolj zapirala državno mejo. Geografski položaj Slovenije, ki je edina v Jugoslaviji mejila na države s kapitalistično družbeno ureditvijo, je vplival na priseljevanje vojaških oseb iz posameznih jugoslovanskih republik. V dosedanjih raziskovanjih migracij v Slovenijo je bil ta vidik priseljevanja zapostavljen.

V okviru centralno-planskega socialističnega sistema je nova oblast sicer skušala uvajati tudi administrativen sistem planiranja preseljevanja izobražene delovne sile (največ tehnične inteligence), ki je bil kmalu opuščen (Malačič 1991: 302). V tem okviru je Slovenija kvečjemu izgubljala, o čemer pričajo podatki o številu Slovencev po posameznih območjih nekdanje skupne države ob popisih prebivalstva.

V strokovni literaturi je o migracijskih gibanjih v prvih letih po drugi svetovni vojni do leta 1953 napisanega bore malo. Proučevanje migracijskih značilnosti otežuje še dejstvo, da sta dva popisa prebivalstva (1948 in 1953) potekala le na delu slovenskega ozemlja (brez Svobodnega tržaškega ozemlja – STO). Za STO je bilo še zlasti po napovedi priključitve cone B Jugoslaviji značilno množično odseljevanje avtohtonega (italijanskega), predvsem urbanega prebivalstva (Pletikosić 2000: 225) in nadomeščanje tega prebivalstva sprva s priseljenci iz ostale Slovenije, kasneje tudi iz drugih jugoslovanskih republik.

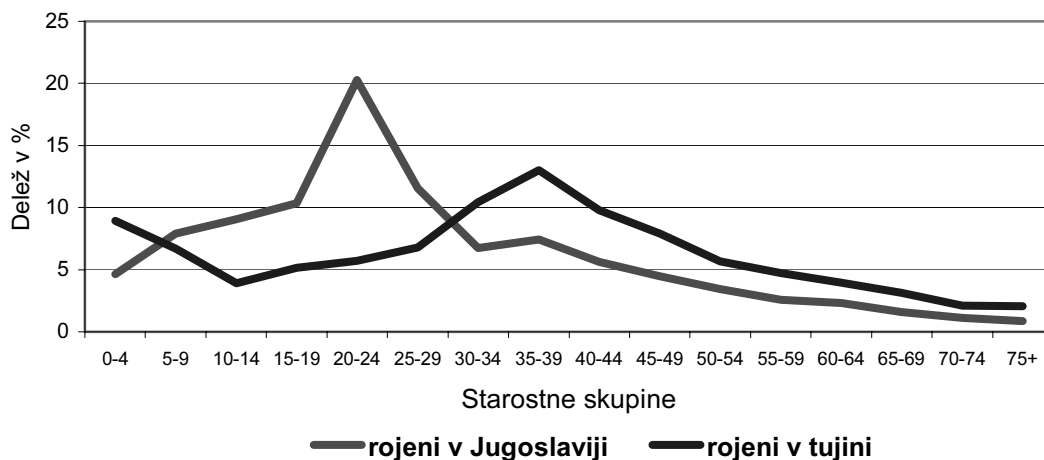
Stanje ob popisu 1948

Popis leta 1948 je bil prvi, ki je potekal po načelu stalnega prebivališča. Primerjava s preteklimi popisi v prvi Jugoslaviji, ki so temeljili na konceptu navzočnosti v času popisa, je zato otežkočena. Poleg tega je od zadnjega popisa leta 1931 preteklo kar 17 let, tudi vojna je povzročila velika

preseljevanja prebivalstva. Skoraj tri leta po končani vojni so se veliki migracijski tokovi, o katerih ni mogoče zbrati empiričnih podatkov in jih lahko zgolj predvidevamo, že umirili in večina prebivalstva se je vrnila na svoje domove. Za raziskovanje migracij v tem obdobju bi bil dobrodošel podatek o prebivališču ob začetku vojne (6. aprila 1941). To vprašanje je bilo celo vključeno v poskusnem popisu v pripravah za popis leta 1953, vendar se je izkazalo, da je to vprašanje preveč občutljivo in da prebivalci ne želijo odgovarjati nanj. Kvaliteta odgovorov bi bila vprašljiva, zato je bilo odločeno, da se tega vprašanja ne uvrsti v redni popis (Obradović 1955: IX).

Samo ob popisu 1948 je bilo več prebivalcev Slovenije rojenih v tujini kot v ostalih delih takratne skupne države. To kaže na relativno šibkost migracijskih tokov med Slovenijo in ostalimi republikami v prvem povojnem obdobju ter tudi v obdobju pred II. svetovno vojno. Skupaj je bilo izven Slovenije rojenih 76 tisoč prebivalcev (5,5 odstotka), od tega v ostalih republikah 37.811, v tujini pa 38 806. Slovenija je imela največji relativni delež rojenih v tujini med vsemi republikami (2,8 odstotka).

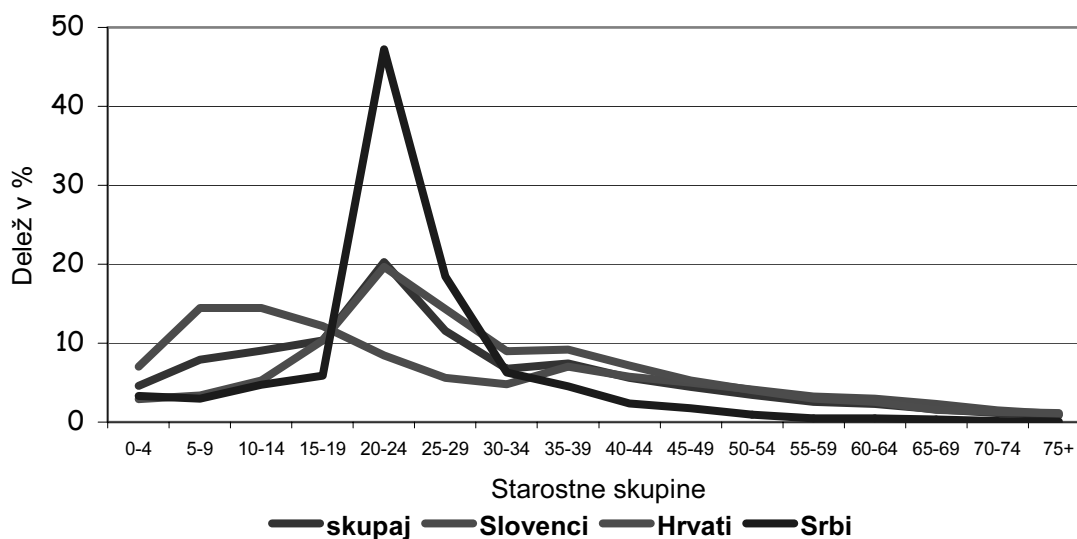
Slika 2: Prebivalci po kraju rojstva in starosti, Slovenija, popis 1948

Relativno visok delež rojenih v tujini in Jugoslaviji v starostnih skupinah 0–4 in 5–9 let je posledica rojstev otrok, katerih matere so bile nasilno izseljene iz Slovenije oziroma so iz Slovenije zbežale pred vojno vihro. Ker so bili nasilni pregnanci po narodnosti večinoma Slovenci, je zato tudi delež Slovencev med mlajšimi od 10 let, rojenimi v drugih republikah, nadpovprečno visok (več kot dve tretjini). Največ Slovencev je bilo rojenih na Hrvaškem, kar je nedvomno posledica bližine meje, ni pa zanemarljivo število otrok, rojenih v Srbiji, kamor je bilo pregnanih precej slovenskih družin. Tudi v starosti 10–14 let še prevladujejo Slovenci, ki so se v Slovenijo vrnili že pred začetkom II.

svetovne vojne skupaj s starši, ki so iz različnih razlogov prebivali izven Slovenije. Nizek delež otrok drugih narodnosti, starih manj kot 15 let, je tudi znak, da se v tem obdobju v Slovenijo še niso priseljevale cele družine, temveč predvsem posamezniki. To tezo potrjujejo tudi podatki o deležu žensk med rojenimi v drugih delih Jugoslavije. V najbolj rodni starostni skupini 20–29 let jih je komaj tretjina, med njimi je dve tretjini Slovenk.

Slika 3: Prebivalci, rojeni v drugih republikah nekdanje Jugoslavije, po narodnosti in starosti, Slovenija, popis 1948

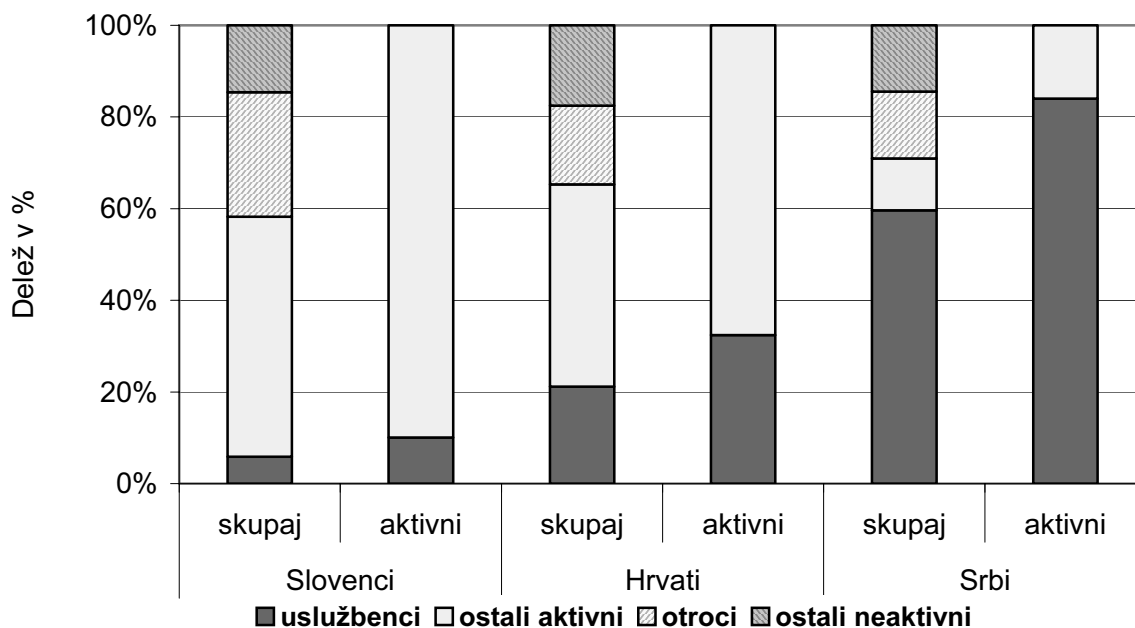
Leta 1948 je bilo v Sloveniji 97 odstotkov Slovencev (brez upoštevanja tistega sedanjega ozemlja Slovenije, ki ni bilo vključeno v popis in kjer je živel veliko avtohtonega italijanskega prebivalstva). Večino neslovenskega neavtohtonega prebivalstva so sestavljale osebe, rojene v nekdanji Jugoslaviji. Samo 5 odstotkov teh oseb ni slovenske, hrvaške ali srbske narodnosti. Dve tretjini jih je bilo rojenih na Hrvaškem, petina v Srbiji in Črni gori ter desetina v Bosni in Hercegovini. V Sloveniji je bilo rojenih manj kot 10 odstotkov prebivalcev neslovenske narodnosti. Taka sestava »priseljencev« ni presenetljiva, saj moramo upoštevati, da je to obdobje zaznamoval povsem zaprt trg delovne sile oziroma realsocialistični sistem administrativnega razporejanja delovne sile. Slovenija je bila vir strokovnjakov, ki so bili premeščeni v druge republike. Zato je leta 1948 v primerjavi s kasnejšimi popisi največ Slovencev prebivalo v drugih republikah tako v absolutnem (65.288) kot relativnem smislu (4,4 odstotka vseh Slovencev).

Neposredno po koncu II. svetovne vojne se je začelo utrjevanje novega političnega sistema (nove oblasti) in hkrati tudi zapiranje zunanjih meja Jugoslavije. Pri tem je bila Slovenija kot edina jugoslovanska republika, ki je mejila na države kapitalističnega sveta, še posebej izpostavljena.

Poleg tega še ni bilo rešeno vprašanje zahodne meje (območje Svobodnega tržaškega ozemlja). Nalogo varovanja državne meje je opravljala vojska, v kateri so že v tistem obdobju prevladovali častniki srbske narodnosti.

Slika 4: Prebivalstvo po narodnosti in socioekonomskem položaju ter aktivni po poklicnih skupinah, Slovenija, popis 1948

Premestitve častnikov jugoslovanske vojske v Slovenijo so v prvem obdobju predstavljale tako rekoč edine večje migracijske tokove med Slovenijo in ostalimi jugoslovanskimi republikami. Tipičen (modalni) priseljensec tega obdobja je bil moški, star 20–25 let, po poklicu uslužbenec (vojaška oseba), srbske narodnosti, ki je bil po rodu iz Srbije ali Hrvaške. Medtem ko je med Slovenci in Hrvati delež aktivnih in neaktivnih oseb relativno enakomerno porazdeljen, je med Srbi delež uslužbencev celo višji, kot delež vseh aktivnih med Slovenci. Delež uslužbencev (kamor so bili v obdelavi podatkov popisa 1948 uvrščeni tudi vojaški poklici) je bil v Sloveniji med aktivnim prebivalstvom 12 odstotkov, med Slovenci 10 odstotkov, med Hrvati 32 odstotkov, med Srbi 84 odstotkov in med Črnogorci celo 88 odstotkov.

Zanimiva je bila prostorska razporeditev neslovenskega prebivalstva. Izrazito večje število prebivalcev srbske narodnosti je bilo v naseljih, kjer so se leta 1948 nahajale vojašnice. Z redkimi izjemami so vojašnice v teh naseljih ostale vse do leta 1991. Izjema so npr. Križe v občini Tržič, kjer so bili po II. svetovni vojni veliki vojaški objekti, poleg katerih so za častnike zgradili tudi blok, ki ga domačini še danes imenujejo oficirski. V njem danes večinoma prebivajo ekonomski

priseljenci, ki so se v Slovenijo priseljevali v sedemdesetih in osemdesetih letih. Tipična manjša naselja z večjim številom Srbov so bila Vipava, Bohinjska Bela, Vrhnika, Bovec, Tolmin, Dovje – Mojstrana. V času popisa tedanja Jugoslavija še ni prekinila stikov s Sovjetsko zvezo, zato se v teh naseljih skupaj z osebami srbske oziroma hrvaške narodnosti pojavlja tudi večje število Rusov, ki so se v Jugoslaviji nahajali kot vojaški inštruktorji. Hrvati so večinsko prebivali na območjih ob slovensko-hrvaški meji. Tretjina vseh Hrvatov v Sloveniji je prebivala v Podravski regiji.

Druga svetovna vojna na priseljevanje v Slovenijo ni pustila močnejšega pečata. Po končani vojni so v Sloveniji ostali posamezniki, ki so v Slovenijo prišli kot partizani in se tukaj demobilizirali. Poleg tega so v skladu s takratno politiko po jugoslovanskih republikah v različne domove naseljevali tudi ti. vojne sirote, otroke, ki so med II. svetovno ostali brez staršev. V Sloveniji je bil tak dom v letu 1948 v Preddvoru. V tem obdobju so se v Slovenijo razen vojaških oseb, ki so bile v Slovenijo razporejene in ni šlo za svobodno odločitev o naselitvi, priseljevali le posamezniki, ki so v Sloveniji že imeli svoje sorodnike oziroma so bili na določen način s Slovenijo že povezani. Med njimi so prevladovali Slovenci. Večinoma je šlo za različne osebne razloge za vrnitev. Druga svetovna vojna je samo pospešila proces vračanja v domovino. Ekonomski razlogi za priseljevanje so bili v tem obdobju postranskega pomena. O političnih razlogih za priseljevanje v Slovenijo lahko govorimo v primeru priselitev iz Istre, od koder so posamezniki odhajali zaradi negotovosti, kateri državi bo Istra dokončno dodeljena.

Če upoštevamo vlogo in posebne privilegije višjih slojev v vojski v tistem času, lahko sklepamo, da je bil družbenoekonomski položaj neavtohtonega prebivalstva boljši od večinskega domačega prebivalstva. Ker so oblasti častnike zelo pogosto premeščale po vsej Jugoslaviji, jih je v Sloveniji od tega prvega priseljenskega vala ostalo relativno malo. Za to obdobje so tipične tudi poroke Slovenk s častniki neslovenske narodnosti. To je bil za večino tudi razlog, da so ostali v Sloveniji, če se skupaj z družino niso bili prisiljeni preseliti v kakšno drugo republiko.

Obdobje 1948–1952

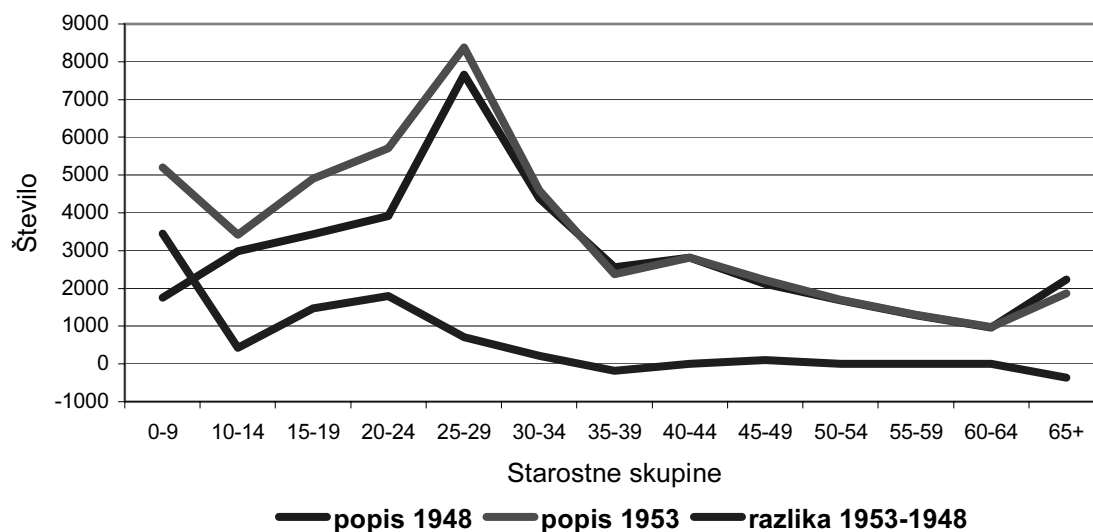
V obdobju 1948–1952 naj bi bilo za Slovenijo značilno odseljevanje prebivalstva. Malačič (1991: 302) je z bilančno metodo izračunal, da naj bi bil negativni selitveni saldo Slovenije v tem medpopisnem obdobju skoraj 10 tisoč oseb, pri čemer ni moč ugotoviti deleža presežka odselitev v druge republike Jugoslavije oziroma v tujino. Pri tem niso upoštevane odselitve italijanskega prebivalstva iz cone B Svobodnega tržaškega ozemlja (glej npr. Pletikosić 2000).

Ob popisu 1953 je bilo v Sloveniji nekaj več kot 45 tisoč prebivalcev, ki so bili rojeni v eni od bivših republik Jugoslavije, 20 odstotkov več kot leta 1948. Selitveni prirast Slovenije, računani po metodi kraja rojstva, je bil v tem obdobju 7.600 oseb. Dejanski selitveni prirast z Jugoslavijo je bil torej še višji, ker v tem izračunu niso upoštevane priselitve oseb, ki so bile rojene v Sloveniji. Ker je bilo med priseljenimi, rojenimi izven Slovenije, več kot ena tretjina Slovencev, in glede na starostno sestavo selitvenega prirasta ocenjujem, da se je v Slovenijo v tem času iz bivše Jugoslavije vrnilo od 2 do 3 tisoč avtohtonih prebivalcev Slovenije. Skupni selitveni prirast Slovenije z nekdanjo Jugoslavijo je bil okrog 10 tisoč oseb, torej približno toliko, kot je skupni negativni prirast Slovenije po izračunu J. Malačiča.

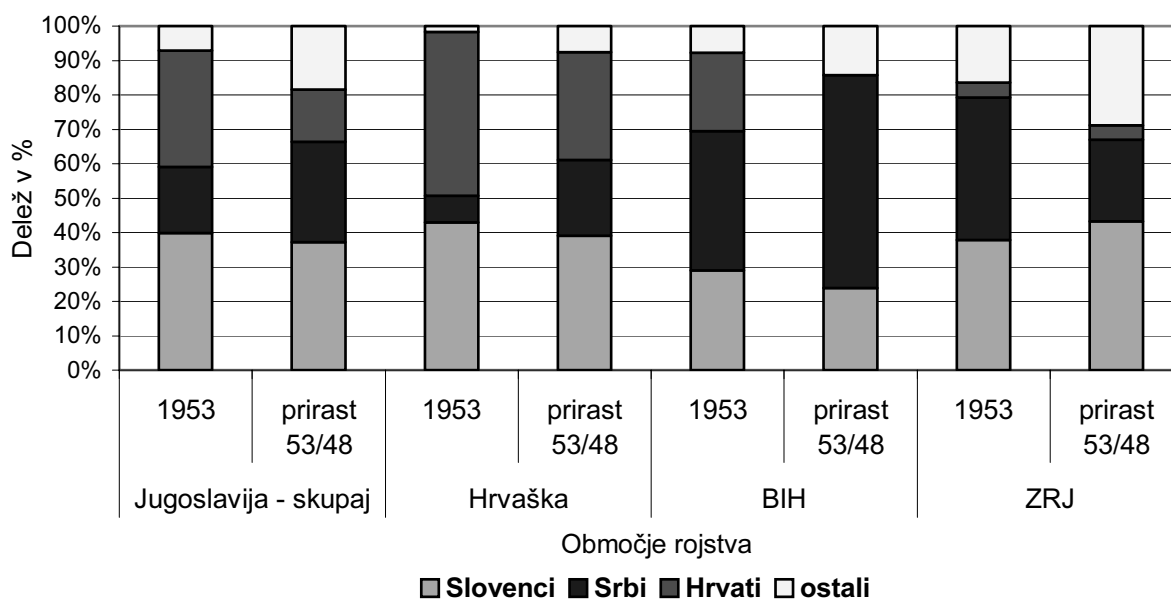
Longitudinalna analiza podatkov o starostni sestavi oseb, rojenih v bivši Jugoslaviji, nudi zelo nazoren prikaz starosti priseljenih oseb za medpopisno obdobje. Ves selitveni prirast sestavljajo osebe, mlajše od 30 let, od tega je bilo največ priseljencev starih do 10 let (skoraj polovica prirasta) oziroma 15–24 let.

Delež Slovencev med rojenimi v drugih republikah je kljub različni oddaljenosti relativno enakomeren. Visok delež Slovencev je značilen tudi med prebivalci, mlajšimi od 10 let. Poleg nasilnih preselitev in rojstev med II. svetovno vojno je tudi posledica administrativno pogojenih preselitev staršev v druge dele bivše skupne države. Še posebej izstopa območje Srbije (Beograd), kamor je Slovenija po dogovoru pošiljala določen delež visokih državnih uradnikov. Skoraj polovico prirasta prebivalstva v letih 1948–1953, rojenega v Srbiji, predstavljajo Slovenci. Hrvati so se priseljevali skoraj izključno iz Hrvaške, število Hrvatov, rojenih v BIH, se je celo zmanjšalo. Nasprotno velja za Srbe. Najmanj se jih je priselilo iz matične republike, močno se je povečal delež Srbov iz BIH, iz Hrvaške jih je samo v tem obdobju prišlo le nekaj manj kot Hrvatov. Število Hrvatov in Srbov v Sloveniji se ni povečevalo izključno zaradi priseljevanja, temveč se je njihov skupni delež iz 1,66 odstotka leta 1948 na 1,99 odstotka leta 1953 povečal tudi na račun tistih, ki so bili rojeni v Sloveniji (45 odstotkov pri Srbih, 40 odstotkov pri Hrvatih).

Slika 5: Prebivalci, rojeni v drugih republikah nekdanje Jugoslavije, po starosti, Slovenija, popisa 1948 in 1953 (longitudinalni podatki)

Slika 6: Prebivalci, rojeni v drugih republikah nekdanje Jugoslavije, po območju rojstva in narodnosti, Slovenija, popisa 1948 in 1953

Pripadnikov drugih narodnosti v Sloveniji, rojenih v drugih republikah, je bilo samo 7 odstotkov, prvič se v večjem številu pojavi jugoslovanska narodnost (1.617 oseb). Kar 70 odstotkov prebivalcev, ki so se opredelili kot Jugoslovani, je navedlo, da je njihov materni jezik slovenski. Sklepamo lahko, da so se tako opredeljevali otroci iz mešanih zakonov (predvsem Slovenk s pripadniki drugih narodnosti).

Večino priseljenega neslovenskega prebivalstva v Sloveniji so tudi leta 1953 predstavljali častniki in drugi uslužbenci jugoslovanske vojske ter člani njihovih družin. Potrditev te teze nudijo podatki o aktivnosti po spolu. Za tipično oficirsko družino je veljalo, da so ženske praviloma vzdrževane, saj zaradi pogostih selitev, neznanja jezika, slabe vključenosti in tudi zaradi položaja v družbi v novem okolju ne iščejo zaposlitve. Ta stereotip se je obdržal vse do devetdesetih let do odhoda JLA iz Slovenije.

Preglednica 2: Stopnje aktivnosti po narodnosti in spolu, Slovenija, popis 1953

	<i>Slovinci</i>	<i>Srbi</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Makedonci</i>	<i>Črnogorci</i>
Moški	68	75,6	81,1	87,4	78,9
Ženske	42,9	20,1	35,7	16	13,7

Število območij z vsaj 100 prebivalci srbske in hrvaške narodnosti se v primerjavi z letom 1948 ni bistveno povečalo – z 42 na 48, od tega je 30 naselij istih. Samo za občino Adlešiči lahko ugotovimo, da v njej živi avtohtono prebivalstvo neslovenske narodnosti iz območja nekdanje Jugoslavije (Srbi). V občini Adlešiči je bil tudi najvišji delež neslovenskega prebivalstva (28 odstotkov). Med večjimi občinami je bil najvišji delež neslovenskega prebivalstva v Škofji Loki (10 odstotkov).

Obdobje 1953–1960

Za obdobje 1953–1960, zlasti za pozna petdeseta leta, lahko ugotovimo, da pomeni začetek skoraj tridesetletnega ekonomskega priseljevanja v Slovenijo in vključitev BIH v migracijske tokove proti Sloveniji. Število prebivalcev, rojenih izven Slovenije, se je povečalo za 45 odstotkov na 66 tisoč oseb. Število rojenih v BIH se je v tem času skoraj podvojilo, čeprav še ni preseglo 10 tisoč oseb. Skoraj dve tretjini priseljencev je bilo rojenih na Hrvaškem. V Sloveniji se je nadpovprečno zmanjšalo število prebivalcev, rojenih v Srbiji in Črni gori. Hkrati se je v Srbiji in Črni gori ter tudi v BIH relativno najbolj povečalo število prebivalcev, ki so bili rojeni v Sloveniji.

Za oceno selitvenega prirasta Slovenije v posameznem medpopisnem obdobju sem uporabil 4 različne metode, od katerih ima vsaka svoje prednosti in pomanjkljivosti. Pri izračunih za obdobje 1953–1960 je treba dodatno upoštevati tudi dejstvo, da temeljijo na primerjavi dveh različnih teritorialnih stanj. V podatkih za leto 1953 ni bil upoštevan tisti del slovenskega ozemlja, ki je po Londonskem memorandumu iz leta 1954 pripadal Sloveniji. Šifrer (1963: 359) je iz podatkov

popisa, ki je bil na območju Kopra izveden 25. aprila 1956 ocenil, da je na tem območju v času popisa 1953 prebivalo 38 tisoč oseb.

Uporabljene metode temeljijo na modeliranju popisnih podatkov z upoštevanjem določenih predpostavk. Na podlagi izračunov teh metod, z upoštevanjem dodatnih virov (začasna navzočnost), spoznanj o kvaliteti virov in ugotovitev o migracijskih procesih v nekdanji Jugoslaviji sem pripravil še lastno oceno selitvenega prirasta v medpopisnem obdobju, ki vključuje naslednje kategorije prebivalstva:

1. priseljence iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, ki so bili popisani kot prebivalci Slovenije;
2. povratne selivce iz nekdanje Jugoslavije;
3. začasno navzoče osebe, ki so v Sloveniji ob popisih dejansko že prebivale, popisane pa so bile kot prebivalci drugih republik.

Prva je metoda rojstnega kraja, za katero D. Breznik (1990: 46) ocenjuje, da je najprimernejša in da daje boljše rezultate kot metoda zadnje selitve. Največja prednost te metode je v tem, da je kraj rojstva konstanten podatek.

Osnova za izračun selitvenega prirasta po tej metodi je povečanje števila prebivalcev Slovenije, rojenih v drugih republikah v obdobju med popisoma (20,6 tisoč). Ker se je hkrati povečalo tudi število oseb, ki so prebivale v drugih republikah, rojene pa so bile v Sloveniji (za dobrih 5 tisoč) in ob upoštevanju smrtnosti v tem osemletnem obdobju, je po izračunu znašal selitveni prirast Slovenije z drugimi republikami med letoma 1953 in 1960 okrog 30 tisoč oseb.

Druga metoda izračuna selitvenega prirasta z ostalimi republikami je povsem enostavna in temelji na številu oseb, ki so ob popisu navedle, da so se v Slovenijo priselile iz ene od republik bivše Jugoslavije. Poleg tega je treba poznati tudi leto zadnje selitve. Leta 1961 so bili ti dovolj kvalitetni, saj je podatek o letu zadnje selitve manjkal pri manj kot 2 odstotka selivcih. Te podatke je treba revalorizirati zaradi notranjih selitev. Ne samo podatki popisa 1961, temveč tudi podatki kasnejših popisov kažejo, da se je večina priseljencev iz drugih republik po priselitvi v Slovenijo le redko selila izven naselja, v katerem so najprej prebivali. Revaloriziran selitveni prirast Slovenije z drugimi republikami v tem obdobju znaša 36 tisoč.

Vir za tretji način izračuna selitvenega prirasta so podatki redne statistične raziskave o selitvenih gibanjih. V prvem obdobju, ko se je ta raziskava šele uvajala, moramo podatke jemati z določeno

rezervo. Selitvena statistika nudi podatke o številu selitev in ne številu selivcev, kar še otežuje primerljivost s popisnimi podatki. Iz teorije migracij je znano pravilo, da ima vsak tok tudi svoj protitok. V primeru selitev med Slovenijo in drugimi republikami so bili v protitokove v večji meri kot Slovenci vključeni tisti priseljenci, ki se na življenje v Sloveniji niso mogli prilagoditi (Malačič 1991: 305). Podatki selitvene statistike (selitveni prirast samo 11 tisoč) iz navedenih razlogov tudi najbolj odstopajo.

Podobnega izračuna se je v razpravi Slovenski demografski trenutek: 1970–2000 lotil tudi D. Vogelnic, ki ni ugotovil pomembnih razlik med podatki selitvene statistike in podatki popisa. Žal v članku ni navedena metoda izračunavanja, še zlasti, ker je medrepubliške selitvene tokove razčlenil z dveh vidikov (Vogelnic 1974: 45):

- glede na republiko neto priseljevanja oziroma neto odseljevanja;
- glede na razmerje med »domorodci« – osebe rojene v Sloveniji in večinoma slovenske narodnosti in »tujerodci« – migranti, rojeni v drugi republiki.

Za obdobje 1953–1961 je ugotovil, da so bili neto selitveni tokovi Slovenije »domorodcev« negativni z vsemi republikami in pokrajinami, vsi tokovi »tujerodcev« pa pozitivni.

Slovenija kljub naraščajočemu priseljevanju iz drugih republik bivše Jugoslavije na začetku šestdesetih let še ni prešla iz emigracijske v imigracijsko deželo. Glede na navedene podatke in lastne izračune ocenjujem, da se je v obdobju 1953–1960 iz Slovenije odselilo prek 70 tisoč oseb, ne upoštevaje tistih, ki so se v vmesnem obdobju priselili in se pred popisom 1961 ponovno odselili (večinoma nazaj v druge republike). Razlogi so številni:

1. odselitev italijanskega prebivalstva iz cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, kjer so bili še leta 1953 najštevilčnejša narodnost z 46,5 odstotka (Gosar 1993: 36) in od koder se je v obdobju od oktobra 1953 do avgusta 1956 odselilo skoraj 24 tisoč oseb (Pletikosić 2000: 225);
2. začasno odseljevanje kvalificirane delovne sile iz Slovenije na območja drugih republik, za katere je bilo v naslednjem medpopisnem obdobju 1961–1971 ugotovljeno, da so se v večjem številu vračali nazaj v svojo domovino (Vogelnic 1974: 46);
3. klasična stalna, pretežno neekonomska pogojena emigracija (zaradi propagande, avanturizma, osebnih razlogov, deloma tudi višjega standarda) iz Slovenije, ki je bila zaradi zaprte meje pogosto ilegalna (Gosar 1978: 148);
4. začetek »začasnega« legalnega ekonomskega odseljevanja, ki je zlasti po odprtju državne meje leta 1963 dobilo širše razsežnosti.

Neposredne posledice priseljevanja v Slovenijo so bile sprememba narodnostne sestave prebivalstva in vpliv priseljevanja na spremembo spolne in starostne sestave prebivalstva. Sprememba narodnostne podobe Slovenije je bila veliko bolj opazna in takoj zaznavna in zlasti kasneje tudi predmet številnih političnih in drugih špekulacij, medtem ko so bili ostali vplivi priseljevanja dolgoročnejši in bolj subtilni. Leto 1961 je pomenilo začetek širših sprememb v omenjenih sestavah slovenske družbe, ki so imele za demografski razvoj Slovenije pretežno pozitivno vlogo.

Zadnja metoda, ki je za ugotavljanje priseljevanja iz bivše Jugoslavije tudi najmanj zanesljiva, saj vsebuje največ elementov, ki jih je glede na dostopnost podatkovnih virov za to obdobje težko eksaktno spremljati, je sprememba števila neslovenskega neavtohtonega prebivalstva. V obdobju 1953–1960 se je število neslovenskega prebivalstva, izračunano neposredno iz podatkov obeh popisov, povečalo za 18 tisoč, kar predstavlja le slabih 15 odstotkov povečanja števila prebivalstva. To je tudi najmanjši delež, ki smo ga zabeležili v posameznem medpopisnem obdobju. Število Slovencev se je povečalo za 107 tisoč in to je nasprotno največje povečanje števila Slovencev med dvema popisoma.

Metoda narodnosti se izkaže za bolj primerno, če upoštevamo določene korekcijske elemente pri izračunu: rojstvo oseb neslovenske narodnosti v Sloveniji in priseljevanje slovenskega prebivalstva, ki ga je potrebno prišteti k skupni bilanci selitvenega prirasta. Leta 1961 je bilo v Sloveniji nekaj manj kot 6 tisoč otrok, starih do 8 let, neslovenske narodnosti (torej so se rodili po popisu 1953), v drugih republikah jih je bilo rojenih 4.300. Ocenjeno število v Sloveniji rojenih otrok neavtohtone neslovenske narodnosti je približno 1.600. V Slovenijo se je priselilo tudi okrog 12 tisoč Slovencev. Skupni selitveni prirast, izračunan po metodi narodnosti s korekcijo, znaša 28,5 tisoč oseb. Na povečanje števila neslovenskega prebivalstva so v tem obdobju pri nekaterih narodnostnih skupinah že imela večji vpliv rojstva v Sloveniji kot pa priseljevanje.

Najpomembnejša razloga za tak demografski razvoj v tem obdobju sta dva:

1. odseljevanje neslovenskega prebivalstva; Slovenija je imela ob popisu 1961 po metodi zadnje selitve negativen migracijski saldo z ostalimi republikami;
2. priseljevanje prebivalstva slovenske narodnosti, ko so se v Slovenijo vračali potomci nekdanjih migrantov – torej priseljenci druge generacije (Petrović 1987: 86).

Poseben problem, s katerim se bomo soočili predvsem v kasnejših obdobjih priseljevanja v Slovenijo, je tako imenovano začasno priseljevanje zaradi dela oziroma šolanja. Ugotovimo lahko dve splošni pravili, ki sta veljali ob vseh obravnavanih popisih:

1. med začasno navzočimi, katerih vzrok prebivanja je delo (sezonsko ali redno), so prevladovali prebivalci drugih republik nekdanje Jugoslavije, ki v Sloveniji iz različnih razlogov niso mogli oziroma niso hoteli prijaviti stalnega prebivališča oziroma se niso opredelili kot stalni prebivalci Slovenije;
2. med začasno navzočimi, katerih vzrok je bilo šolanje, so bili v večini učenci srednjih šol in študentje, katerih gospodinjstva so prebivala v Sloveniji. Manjši del so predstavljali dijaki srednjih šol iz drugih republik (pretežno BIH), ki so jih slovenska podjetja šolala v Sloveniji.

Iz statističnih podatkov je nemogoče ugotoviti, v kolikšni meri gre samo za sezonsko delo v Sloveniji in koliko teh priseljencev bi po današnjih kriterijih že morali uvrstiti med prebivalstvo. Ob upoštevanju starosti (86 odstotkov začasno navzočih starih 15–39 let) in aktivnosti (80 odstotkov zaposlenih) ocenjujem, da bi bilo potrebno selitveni prirast povečati za 10 tisoč (kar za četrtnino). Največji del teh oseb je imel v skladu z Ravensteinovo teorijo migracij stalno prebivališče na Hrvaškem in v BIH (po 40 odstotkov), samo 20 odstotkov je bilo stalnih prebivalcev ostalih delov Jugoslavije.

Zgoraj navedene metode izračuna selitvenega prirasta lahko na koncu revaloriziramo še s podatki popisa 2002 o prvi priselitvi v Slovenijo. Pri interpretaciji teh podatkov je treba upoštevati dva pomembna korekcijska elementa:

1. povratne selitve (odselsevanje v druge republike ali tujino);
2. umrljivost priseljencev.

Pri povratnih selitvah bomo upoštevali, da se je iz Slovenije odselila polovica priseljenih. Glede na število priselitev in odselitev v druge republike nekdanje Jugoslavije v obdobju 1961–2001 namreč razmerje med priseljenimi in odseljenimi znaša približno 2:1.

Ker podatkov o umrljivosti priseljencev v Sloveniji ni na voljo, bomo predpostavili, da je bila njihova umrljivost sicer enaka umrljivosti vsega prebivalstva, vendar bomo pri izračuni upoštevali povprečne stopnje umrljivosti v starosti 30–60 let (4 ‰), kolikor so danes v povprečju stari priseljenci iz tega obdobja. Te stopnje bomo prilagajali glede na obdobje priselitve in povprečno starost priseljenih.

Z letom 1961 se tudi zaključuje obdobje, ko je v drugih republikah Jugoslavije živelo več odseljenih oseb iz Slovenije kot v Sloveniji priseljenih iz druge republike (Petrović 1987: 62). V tej negativni razliki, ki znaša 4 tisoč selivcev, so vključene vse osebe, ne samo selivci v posameznem medpopisnem obdobju.

Preglednica 3: Selitve med Slovenijo in republikami nekdanje Jugoslavije, 1953–1960

<i>Vrsta izračuna</i>	<i>Priselitve</i>	<i>Odselitve</i>	<i>Selitveni prirast</i>	<i>Letni prirast</i>
Metoda rojstnega kraja	-	-	30 000	3 750
Metoda zadnje selitve	-	-	36 000	4 500
Statistika selitev	53 000	42 000	11 000	1 400
Vogelnik – register	-	-	-	1 400
Vogelnik – popis	-	-	-	1 856
Neslovenska narodnost	-	-	18 000	2 250
Narodnost – korekcija	-	-	28 500	3 550
Popis 2002 – prva priselitev – stanje 2002	-	-	13 000	1 600
Popis 2002 – prva priselitev – korekcija	-	-	35 000	4 400
Ocena dejanskega selitvenega prirasta	-	-	42 000	5 250

Obdobje 1961–1970

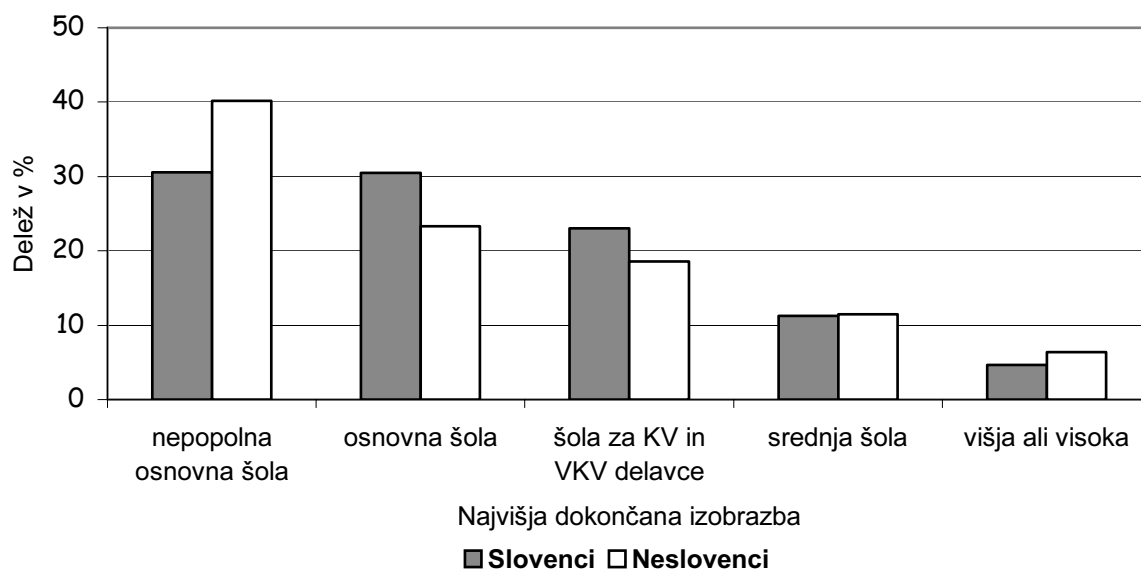
Skušal bom odgovoriti predvsem na eno dilemo, ki se je postavljala v slovenski demografski stroki: kdaj je Slovenija ne glede na tip selitve (selitve med republikami nekdanje Jugoslavije ali selitve s tujino) postala območje neto priseljevanja. To se še ni zgodilo v sedemdesetih letih, ker je treba upoštevati tudi odselitve prebivalstva slovenske narodnosti na začasno delo v tujini (zdomstvo).

Osnovni razlogi za odhod v tujino so bili ekonomski, ker je država po obdobju hitrega, vendar ekstenzivnega razvoja industrije zašla v recesijo. Z gospodarsko in družbeno reformo leta 1965 se je oblikoval model tržnega socializma, ko so namesto plansko–centralističnih začeli delovati tržni mehanizmi. Posledica je bila zmanjšano zaposlovanje ter pojavljanje presežnih delavcev (tehnološki višek). Hkrati je na trg dela vstopila prva povojna baby–boom generacija. Pod pritiskom vse večje brezposelnosti in socialnih napetosti se je državno vodstvo odločilo, da bi bilo dobro odpreti meje in problem brezposelnosti reševati z začasnim delom v tujini, čeprav so različna ideološka vprašanja (npr. vpliv politične emigracije na ekonomske migrante) še nekaj časa blokirala odprto razpravo (Mesić 1991: 16). Leta 1963 je bil z Navodilom o načinu zaposlovanja v tujini, ki ga je izdalo Zvezno ministrstvo za delo, uveden termin delavec na začasnem delu v tujini. V širši in tudi strokovni javnosti se je za te osebe uveljavil termin zdomci. Zdomstvo je bilo jedro jugoslovanske

migracijske politike vse do razpada države. Drugi steber migracijske politike je predstavljalo dejstvo, da so zdomci še vedno sestavni del delavskega razreda in prebivalstva Jugoslavije, zato so jih tako obravnavali tudi vsi jugoslovanski popisi prebivalstva. Prvenstveno pravico do odhoda v tujino so imeli brezposelni. Za zaposlene, še zlasti kvalificirane osebe, so bile določene omejitve, ki se v praksi niso pokazale za uspešne. Celo nasprotno, zaradi boljšega zaslužka je na delo v tujino odšel nadpovprečno visok delež že zaposlenih kvalificiranih in visoko kvalificiranih oseb. Za nadaljnji razvoj je bil zelo negativen zlasti odliv tehnične inteligence (Mesić 1991: 17–18).

Popis leta 1971 je zabeležil 48 tisoč oseb s stalnim prebivališčem v Sloveniji, ki začasno prebivajo v tujini in jih lahko z današnjega gledišča obravnavamo kot odseljence. Dobrih 46 tisoč se jih je odselilo v tujino po letu 1961. Za Slovenijo je bilo značilno odseljevanje izobraženega kadra. 42 odstotkov zdomcev, ki so bili pred odhodom v tujino zaposleni, je končalo poklicno šolo (med vsemi prebivalci Slovenije le 16 odstotkov). Izobrazbena sestava priseljskega prebivalstva iz območja nekdanje Jugoslavije v povprečju ni bila bistveno slabša od izobrazbene sestave slovenskega prebivalstva, ki je bila takrat nizka. Med neavtohtonim neslovenskim prebivalstvom je bil delež oseb z vsaj srednjo izobrazbo celo višji zlasti zaradi dobre izobrazbe zaposlenih v JLA in drugih zveznih organih. Razlika v izobrazbi med nepopolno in dokončano osnovno šolo je lahko tudi posledica splošnih družbenih in socialnih razmer v izvornem okolju priseljencev. Zato se velja strinjati s trditvijo, da so bile migracije za Slovenijo najbolj škodljive prav zaradi nesorazmerja med odselitvami in priselitvami kvalificiranih delavcev, saj je bila industrijska tradicija v Sloveniji najdaljša (Malačič 1989: 338).

Slika 7: Izobrazbena sestava narodnostno opredeljenega prebivalstva, starega 20–49 let, Slovenija, popis 1971

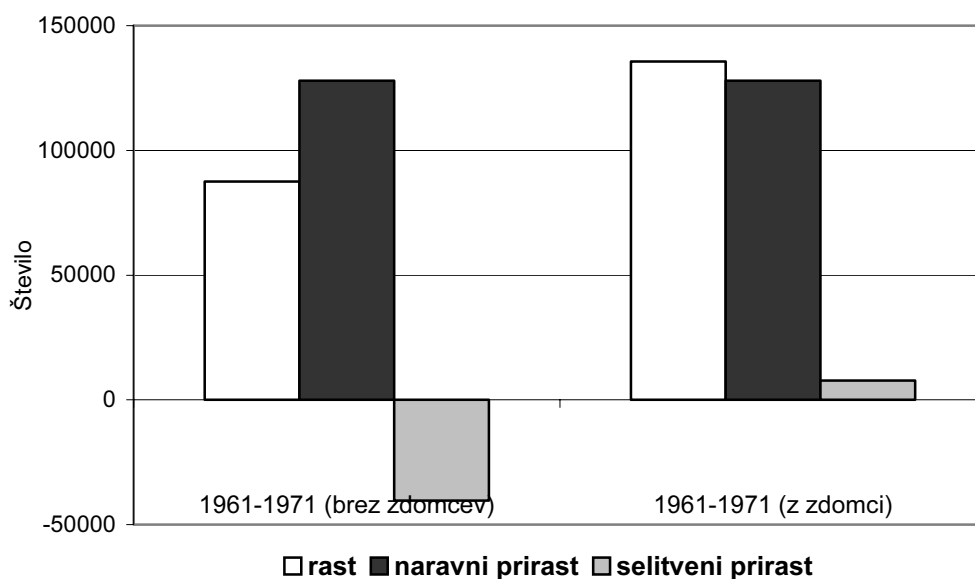

Ker so migracije na delo v tujino sčasoma dobile trajni značaj, je A. Gosar (1995 a: 47) pravilno ugotovil, da je treba zavreči trditve posameznih avtorjev, da je Slovenija postala neto imigracijska dežela že sredi šestdesetih let. Dejansko je to postala šele sredi naslednjega desetletja, ko so države sprejemnice delovne sile uvedle restriktivne ukrepe pri zaposlovanju. Slovenija je v obdobju 1961–1970 zaradi odhoda v tujino izgubila več kot 40 tisoč prebivalcev, vsaj del odseljevanja je bil nadomeščen s priselitvami neslovenskega prebivalstva iz drugih republik.

Glede na popisne podatke se je v Slovenijo v desetih letih priselilo (in ob popisu še vedno prebivalo) 43 tisoč prebivalcev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije ter 4 tisoč iz tujine, skupaj toliko, kot je bilo odselitev na začasno delo v tujino. Skoraj polovica priseljenih iz nekdanje Jugoslavije je v tem obdobju v Slovenijo prišla iz Hrvaške. Priseljenci iz Hrvaške so prevladovali do leta 1969, z letom 1970 je začela vodilno vlogo v migracijskih, izrazito enosmernih tokovih s Slovenijo, prevzemati Bosna in Hercegovina. Leto 1970 lahko označimo kot prelomno, saj pomeni začetek tridesetletnega obdobja pozitivnega selitvenega prirasta Slovenije, ki je vse bolj postajal ključni element razvoja prebivalstva.

Tudi statistika selitev pokaže podoben selitveni prirast Slovenije z drugimi republikami (37 tisoč oseb). Najmanjši je selitveni prirast, če ga izračunamo po metodi rojstnega kraja (27 tisoč). Razlog je v tem, da so velik del selitvenih tokov v tem obdobju predstavljale povratne selitve.

Slika 8: Rast števila prebivalstva, Slovenija, medpopisno obdobje 1961–1971²

² Lastni preračuni iz statističnih popisnih podatkov.

Število neslovenskega prebivalstva v Sloveniji se je v obdobju 1961–1971 povečalo precej manj, kot bi glede na selitveni prirast pričakovali (za 31 tisoč). Prvi razlog so bili močni protitokovi neslovenskega prebivalstva, drugi pa povečanje števila povratnikov slovenske narodnosti, čeprav se je njihov delež v primerjavi s popisom 1961 zmanjšal s polovice na tretjino zaradi povečanega priseljevanja neslovenskega prebivalstva. Če zanemarimo odseljevanje neslovenskega prebivalstva v tujino (ki ga je bilo v tem obdobju manj kot 2 tisoč) in morebitno priseljevanje prebivalcev neslovenske narodnosti iz tujine, se je v Slovenijo priselilo 25 tisoč oseb neslovenske narodnosti, 6 tisoč je bilo rojenih v Sloveniji. Delež priseljencev prve in druge generacije iz nekdanje Jugoslavije še vedno ni dosegel 5 odstotkov prebivalstva Slovenije. Zaradi prevladujočega priseljevanja iz Hrvaške se je najbolj povečalo število Hrvatov (več kot za 11 tisoč), tako da so predstavljali polovico neavtohtonega neslovenskega prebivalstva. Med Hrvati je bilo zaradi bližine in tradicionalne izmenjave prebivalstva ob meji tudi največ odseljenih v druge republike.

Šestdeseta leta pomenijo začetek priseljevanja Albancev (njihovo število se je povečalo za štirikrat), saj je v tem desetletju v povečane migracijske tokove s Slovenijo vstopilo Kosovo. Poleg Kosova so bila izrazita izvorna območja priseljencev v Slovenijo v obdobju 1961–1971 Bosanska Krajina (severozahodna Bosna), Bosanska Posavina, vzhodna Srbija in občine na jugu Srbije ob Južni Moravi, torej območja, ki so večinoma ostala glavni vir priseljencev v Slovenijo tudi v kasnejših desetletjih. Zelo se je zmanjšalo priseljevanje iz Like in hrvaškega Primorja (celo manj priseljenih kot v obdobju 1946–1960), Šumadije ter celotne Vojvodine.

V popisu 1971 niso več na voljo podatki o republiki izvora začasno navzočih oseb, tudi podatki o vzroku navzočnosti so zelo problematični. Zato bom analogno s podatki popisa 1961 upošteval, da je med skupnim številom začasno navzočih 30 odstotkov oseb iz drugih republik. Na ta način ocenjeno število priseljenih iz drugih republik je 18 tisoč. Tudi če upoštevamo teh 18 tisoč priselitev, Slovenija v tem desetletju vseeno še ne bi postala imigracijsko območje.

Pri revalorizaciji podatkov popisa 2002 je upoštevana polovica povratnih selitev, stopnja umrljivost zaradi mlajše sestave priseljencev znaša 2 ‰.

Preglednica 4: Selitve med Slovenijo in republikami nekdanje Jugoslavije, 1961–1970

Vrsta izračuna	Priselitve	Odselitve	Selitveni prirast	Letni prirast
Metoda rojstnega kraja	-	-	27 000	2 700
Metoda zadnje selitve	-	-	45 000	4 500
Statistika selitev	80 000	43 000	37 000	3 700
Neslovenska narodnost	-	-	25 000	2 500
Popis 2002 – prva priselitev – stanje 2002	-	-	25 000	2 500
Popis 2002 – prva priselitev – korekcija	-	-	56 000	5 600
Ocena dejanskega selitvenega prirasta	-	-	64 000	6 400

Obdobje 1971–1980

Do hitrih sprememb narodnostne sestave prebivalstva Slovenije je prišlo v sedemdesetih letih, na kar so najbolj vplivale naslednje zunanje okoliščine:

1. zagon gospodarstva po končani prvi gospodarski reformi v Jugoslaviji, izboljšanje življenjskega standarda (obdobje najintenzivnejše gradnje, opremljanje gospodinjstev s trajnimi potrošnimi dobrinami) v pogojih skoraj povsem zaprtega notranjega trga in velikega povpraševanja;
2. prva naftna kriza, začetek omejevanja priseljevanja v države zahodne Evrope in sprememba migracijske politike gostujočih delavcev (Mesić 1991: 25);
3. obdobje največje rodnosti v Sloveniji, kjer so pomemben delež povečanja neslovenskega prebivalstva predstavljala rojstva druge generacije priseljencev.

Posledica prvih dveh dejavnikov je bilo najbolj intenzivno priseljevanje v Slovenijo v njeni zgodovini. V tem desetletju se je najbolj povečalo število prebivalstva (za 160 tisoč) in največja je bila relativna rast prebivalstva (skoraj 10 odstotkov). Skupaj je bilo v Sloveniji ob popisu 1981 več kot 150 tisoč narodnostno neavtohtonega prebivalstva, kar je 23 tisoč več, kot je bilo priseljenih iz drugih republik.

Poleg priseljencev neslovenske narodnosti so se v Slovenijo vračali tudi Slovenci iz drugih republik Jugoslavije, tako da je bil v tem obdobju končan proces narodnostne homogenizacije Slovenije, celo več, govorimo lahko o etničnem zapiranju Slovencev v matično republiko (Lalović 1990: 127). V drugih republikah je živelo le še 41 tisoč Slovencev oziroma 2,3 odstotka vseh v nekdanji Jugoslaviji. Skoraj polovica vseh Slovencev izven Slovenije je prebivala v sedmih mestih nekdanje Jugoslavije (Zagreb – 9 tisoč, Beograd – 6 tisoč, Reka, Pula, Split, Opatija in Sarajevo) (Žuljić

1989: 89). Kljub etnični homogenizaciji se je delež slovenskega prebivalstva ob popisu 1981 v primerjavi s predhodnimi popisi najbolj zmanjšal (za 3,3 odstotka).

Iz podatkov popisa 1981 lahko prvič izračunamo celoten selitveni prirast Slovenije z drugimi republikami nekdanje Jugoslavije in ga razdelimo na priselitve v Slovenijo in povratne selitve, priselitve pa še na prve priselitve in na notranje selitve priseljencev v Sloveniji.

Preglednica 5: Priseljeni iz območja nekdanje Jugoslavije po tipu selitve, popis 1981³

Območje odselitve	Medrepubliški selivci (v tisočih)				povratni selivci	Delež v %		Delež povratnih selivcev
	skupaj	priseljenci v Slovenijo				prva priselitev	notranja selitev	
		skupaj	prva priselitev	notranja selitev				
SKUPAJ	137,5	127,0	97,3	29,7	10,5	76,6	23,4	7,7
Hrvaška	61,9	56,8	41,4	15,4	5,1	73	27	8,3
BIH	39,9	38,7	31,7	7	1,2	82	18	3
Makedonija	3,8	3,5	2,7	0,8	0,3	75,7	24,3	7,6
ZRJ	31,9	28	21,5	6,5	3,9	76,7	23,3	12,2
Srbija	19,4	16,6	12,8	3,8	2,8	76,8	23,2	14,3
Vojvodina	6,5	5,7	4,4	1,3	0,8	75,3	24,7	12,1
Kosovo	3,3	3,2	2,4	0,8	0,1	80,1	19,9	4,2
Črna gora	2,7	2,5	1,9	0,6	0,2	75,1	24,9	6,6

Skoraj četrtina medrepubliških selitev je do trenutka opazovanja prešla v notranje selitve. Glede na območje odselitve med notranjimi selivci ni bistvenih razlik, še najbolj so bili v Sloveniji mobilni priseljenci iz Hrvaške. Za priseljence iz BIH je bila značilna enosmerna migracija v Slovenijo ter šibka mobilnost priseljencev v Sloveniji. Največ povratnih selivcev (pretežno Slovencev) je bilo iz ožje Srbije (dvakrat več od povprečja), kar je neposredno povezano z zaposlovanjem v Beogradu ki je bil administrativno središče nekdanje skupne države.

Osnovne značilnosti selitvenih procesov v obdobju 1971–1980 so bile:

- priselitveni »boom« iz BIH, saj je delež te republike predstavljal 40 odstotkov vseh priselitev iz nekdanje Jugoslavije, povratnih tokov v to republiko skoraj ni bilo;
- če upoštevamo še podatke o začasni navzočnosti zaradi dela oziroma šolanja, kjer podatki popisa 1981 glede na zakonitosti o začasni navzočnosti kažejo daleč največjo usklajenost (moja ocena je 32 tisoč oseb) in ker je največ oseb »načasno delo« v Slovenijo prihajal iz BIH, je dejanski delež Bosne in Hercegovine že presegel polovico selitvenega priliva Slovenije;

³ Dokumentacija SURS, neobjavljeno gradivo.

- Bosna in Hercegovina ter Kosovo sta tudi edini območji nekdanje Jugoslavije, od koder se je v Slovenijo priselilo več oseb, kot jih je že prebivalo v Sloveniji;
- relativno najbolj se je zmanjšal delež priseljencev iz Hrvaške tudi kot posledica odseljevanja, saj se je na Hrvaško odselila polovica medrepubliških migrantov v tem desetletju, kar je verjetno posledica gospodarskega razvoja sosednje republike, kjer je domače gospodarstvo potrebovalo delovno silo tudi zaradi velikega števila hrvaškega prebivalstva na delu v tujini;
- višek priseljevanja v Slovenijo je bil v letih 1978–1980;
- priseljevanje v Slovenijo je bilo izrazito urbano, saj je več kot 80 odstotkov priseljencev prebivalo v mestih (Slovenci 46 odstotkov);
- prostorsko najbolj razpršeno poselitev izkazujejo Hrvati, vendar tudi njihov delež v nemestnih naseljih ne presega 30 odstotkov.

Narodnostno sestavo prebivalstva Slovenije je podrobneje analiziral V. Kokole (1986), ki je v prispevku naredil nekaj metodoloških napak. Ker ni imel na voljo podatkov o izvornih območjih priseljencev (čeprav so bili objavljeni že februarja 1984, Statistične informacije 41), analiza temelji na njegovih predpostavkah oziroma splošnem prepričanju o odselitvenih območjih, ki je zaradi narodnostne pestrosti Jugoslavije lahko tudi zgrešeno. Tipičen primer je priseljevanje Hrvatov iz BIH, ki ga sploh ne omenja. Druga napaka je neupoštevanje povratnih selitev pri izračunu bilance povečanja števila pripadnikov posamezne narodnosti v Sloveniji. Največja pomanjkljivost analize je ta, da ni upošteval, da je spremenjena narodnostna sestava tudi posledica rojstev druge generacije neslovenskega prebivalstva v Sloveniji. V Sloveniji je bila rojena že več kot četrtnina neslovenskega prebivalstva (dobrih 40 tisoč). Več neslovenskega prebivalstva je bilo rojenega samo še na Hrvaškem.

Podatke o narodnostni sestavi prebivalstva leta 1981 je problematizirala tudi skupina avtorjev (Genorio, Klemenčič, Stergar 1983), ki so izpostavili:

- narodnostna sestava prebivalstva se je spremenila bolj kot so pričakovali;
- zakaj se je povečalo število narodnostno neopredeljenih in še zlasti Jugoslovanov, kljub temu da je socialistična ureditev ustvarila pogoje za resnično enakopravnost narodov in narodnosti;
- kategorija Jugoslovan bi bila upravičena le za popisovanje državljske pripadnosti, saj obstaja nevarnost oblikovanja »jugoslovanske nacije«;
- prevelika demokratičnost in subjektivnost pri odločanju ter še zlasti vpliv socialno-psiholoških dejavnikov na odločanje;
- preširok izbor narodnostnih kategorij in preohlapna metodološka opredelitev;

- zamegljena podoba narodnostne sestave prebivalstva – realni so podatki le v narodnostno homogenih področjih.

Posamezna stališča avtorjev so v nasprotju z načeli demokratičnosti opredeljevanja narodne pripadnosti in so tipičen produkt svojega časa. Resnična demokratičnost zbiranja podatkov o tako občutljivi tematiki je bila dosežena šele v popisu 2002. V prispevku so sicer nakazani nekateri možni razlogi za spreminjanje opredeljevanja, kjer zlasti izstopa kategorija Jugoslovan, žal pa manjka celostni pristop.

Za Jugoslovane naj bi se opredeljevali prebivalci, ki so ob precenjevanju razredne pripadnosti podcenjevali svojo narodno pripadnost, poleg tega naj bi posameznikom celo vsiljevali tako opredeljevanje (Klemenčič V. 1997: 144). Opredelitev Jugoslovan je dobila velik politični značaj, ki bi ga po vrednotenju lahko primerjali s kategorijo »sovjetske nacije« v nekdanji Sovjetski zvezi, in je odraz političnih struktur, saj jugoslovanstva kot naroda ne moremo utemeljiti z nobeno doslej znano teorijo naroda (Klemenčič V. 1991: 12).

Osemdeseta leta so bila ključna tudi za nadaljnji razvoj dogodkov, ki so pripeljali do razpada Jugoslavije. Prav etnični vidik je ključ za razumevanje tega dogajanja. V Jugoslaviji sta namreč potekala dva vzporedna procesa: unitarizem, ki se je v etničnem smislu odražal v opredeljevanju za pripadnost neobstoječi jugoslovanski »nadiciji« in veliko močnejši proces narodnostne homogenizacije posameznih območij nekdanje Jugoslavije. Miroslav Lalović je v intervjuju za Naše razglede leta 1983 izjavil: »V Jugoslaviji teče nazadnjaški, protizgodovinski proces, povsem nasproten sodobnim gibanjem v svetu. Na vsem jugoslovanskem prostoru se prebivalstvo pospešeno razporeja na novo – na etničnem temelju. Na ta nacionalna prerazporejanja ima največji vpliv vzpostavitev ustavne ureditve, ki temelji na etničnem načelu. V tej državi ni mogoče izvajati premišljene, strateške politike, če ne bomo pravočasno doumeli, kako zelo so sedanje nacionalne razdelitve nevarne in kam nas bo to nazadnje pripeljalo«.

Opredelitev Jugoslovan se je pojavila kot kombinacija pestre narodnostne sestave prebivalstva, preseljevanja, narodnostnega mešanja prebivalstva ter tudi kot težnja po unitarizmu. Najmanjše opredeljevanje za Jugoslovane je bilo v dveh izrazitih narodnostno homogenih republikah Sloveniji in Makedoniji. V Sloveniji je bilo to opredeljevanje značilno za drugo generacijo priseljencev, zlasti iz mešanih zakonov. Pravi »boom« opredeljevanja za Jugoslovane, ki je z 1,3 milijona pripadnikov postala celo šesta najštevilčnejša »narodnost« v Jugoslaviji, je po mojem mnenju tudi posledica

smrti predsednika Tita leta 1980, takratne vsesplošne evforije ter priseganja k bratstvu in enotnosti tudi v prihodnje. Zaradi poimenovanja narodnosti Musliman z izrazom, ki odraža versko pripadnost, so se za Jugoslovane izrekli tudi številni prebivalci Bosne in Hercegovine, ki se zaradi ateističnega pogleda na svet niso mogli identificirati s poimenovanjem Musliman.

Preglednica 6: Prebivalstvo, priseljeni iz drugih republik nekdanje Jugoslavije po območju odselitve in rojeni v Sloveniji po narodnosti, popis 1981

Narodnost	Prebivalstvo ⁴	Priseljeni po območje odselitve 1971–1981					Rojeni v Sloveniji
		skupaj	Hrvaška	BIH	Makedonija	ZRJ	
Skupaj	1 838 381	54 138	17 020	21 892	1 752	13 474	40 624
Hrvati	53 882	14 649	11 238	2 890	16	505	8 926
Srbi	41 695	16 800	1 264	7 913	91	7 532	9 246
Bošnjaki	13 339	6 491	132	5 996	27	336	3 269
Makedonci	3 227	1 265	55	36	1 084	90	767
Črnogorci	3 175	1 094	64	40	12	978	865
Albanci	1 933	926	35	21	229	641	412
neopredeljeni	2 853	633	99	458	8	68	1 348
Jugoslovani regionalno	25 615	4 473	1 166	1 964	101	1 242	14 942
	3 932	1 733	75	1 594	3	61	849
Slovinci	1 668 623	4 797	2 635	578	136	1 448	-
drugo ⁵	7 799	1 277	257	402	45	573	-

Čeprav so Hrvati še vedno najštevilčnejša neavtohtona narodnost v Sloveniji, se že kažejo prvi znaki njihove asimilacije ter zmanjševanje njihovega deleža med celotnim neavtohtonim prebivalstvom. Dokaz za asimilacijo je delež rojenih Hrvatov v Sloveniji, ki je relativno daleč najnižji, saj znaša le šestino celotne populacije Hrvatov. Hkrati je to tudi posledica večjega števila hrvaško-slovenskih mešanih zakonov, kjer se otroci večinoma opredeljujejo za Slovence.

Večji del Srbov se je v Slovenijo priselil iz BIH (47 odstotkov) in ne iz Srbije (44 odstotkov), kar zmotno predpostavlja V. Kokole (1986: 16), ko govori celo o dvotretjinskem deležu te republike. Število Srbov v Sloveniji se je v tem desetletju celo podvojilo. Povečanje za dobrih 21 tisoč je samo delna posledica priseljevanja, tretjino je k temu prispeval naravni prirast. To kaže na visoko stopnjo narodnostne homogenizacije srbskega prebivalstva v Sloveniji in mlado starostno sestavo.

Najtežje je pravilno ovrednotiti priseljevanje bošnjaškega prebivalstva, ker gre v veliki meri tudi za spreminjanje etnične opredelitve med popisoma. Delež Muslimanov v Sloveniji je bil kljub

⁴ Preračunani podatki brez zdomcev, SURS, neobjavljeno gradivo.

⁵ Brez avtohtonih narodnih skupnosti, vključno z neznano narodnostjo.

prevladujočemu priseljevanju iz BIH relativno nizek tudi zaradi različnega narodnostnega opredeljevanja. Priseljenci muslimanskega etničnega porekla so se opredeljevali tudi kot Bosanci, zato so bili prikazani kot regionalno opredeljeni. Če izvedemo preprost demografski bilančni izračun, ugotovimo, da povečanja Muslimanov za dobrih 10 tisoč ne pokrijejo niti priseljeni v tem obdobju niti vsi rojeni Bošnjaki v Sloveniji skupaj. Po vsej verjetnosti gre za prehajanje opredelitev Bošnjak-Jugoslovan-Bosanec-neopredeljen. Bošnjaško prebivalstvo se je skoraj izključno priseljevalo iz severozahodne Bosne. Preseneča majhno število priseljenih Bošnjakov iz območja Sandžaka, kar kaže na drugačne etnične opredelitve v popisu.

Podvojilo se je samo še število Makedoncev, medtem ko se je število Albancev in Črnogorcev podpovprečno povečalo. Nizek delež v Sloveniji rojenega albanskega prebivalstva vodi k sklepanju, da so priseljenke albanske narodnosti v Sloveniji hitro prevzele vzorce rodnostnega obnašanja priselitvenega okolja.

Število »Jugoslovanov« v Sloveniji ob popisu 1981 je bilo v večji meri posledica naravnega prirasta kot priseljevanja. 15 tisoč (60 odstotkov) tako opredeljenih prebivalcev je bilo rojenih v Sloveniji, tretjina vseh je mlajših od 15 let. Na odločanje o taki narodni pripadnosti otrok v narodnostno mešanih družinah so imeli največji vpliv starši. Drugi del Jugoslovanov sestavljajo aktivne osebe, pretežno v starosti 20–44 let, med njimi je bil pomemben delež vojaških oseb. Za nekdanjo JLA je v tem še veljalo, da je bila projugoslovansko usmerjanja kljub prevladujočemu srbskemu kadru. V kategorijo Jugoslovan so verjetno prehajale tudi osebe, ki se prej narodnostno niso opredeljevale. Strinjati se velja z mnenjem, da si tako velik porast števila Jugoslovanov lahko razložimo samo s spremembo narodnostne opredelitve odraslega prebivalstva glede na leto 1971 (Šircelj 1990: 8).

Analitični pristop tudi ne potrjuje, da gre pri Jugoslovanih za srbohrvaško govoreče prebivalstvo (Kokole 1986: 19). Kar za polovico tako opredeljenega prebivalstva je materni jezik slovenski, le za 44 odstotkov ena od variant srbohrvaškega jezika (pretežno srbski jezik). Prav tako ni mogoče te kategorije enačiti oziroma iskati korelacijo izključno z bošnjaškim prebivalstvom, še manj njihovo poreklo omejiti na narodnostno mešano območje severne Bosne (Kokole 1986: 19). Za Jugoslovane so se v glavnem izrekli Srbi izven svoje matične republike, pripadniki narodnih manjšin, v manjši meri tudi Hrvati v Bosni in Vojvodini (Klemenčič V. 1997: 144). Tudi deleži priseljencev, ki so se opredelili kot Jugoslovani, nakazujejo enakomeren dotok tega prebivalstva iz BIH, Hrvaške in Srbije, torej vseh narodnostno raznolikih republik.

Preglednica 7: Selitve med Slovenijo in republikami nekdanje Jugoslavije, 1971–1980

<i>Vrsta izračuna</i>	<i>Priselitve</i>	<i>Odselitve</i>	<i>Selitveni prirast</i>	<i>Letni prirast</i>
Metoda rojstnega kraja	-	-	40 000	4 000
Metoda zadnje selitve	-	-	58 000	5 800
Statistika selitev	104 000	44 000	60 000	6 000
Popis 2002 – prva priselitev – stanje 2002	-	-	49 000	4 900
Popis 2002 – prva priselitev – korekcija	-	-	77 000	7 700
Ocena dejanskega selitvenega prirasta	-	-	90 000	8 500

Obdobje 1981–1990

Zadnje desetletje pred slovensko osamosvojitvijo so se selitveni tokovi iz drugih republik nekdanje Jugoslavije v Slovenijo začeli počasi umirjati. Naraščajoča gospodarska kriza na začetku osemdesetih let (znano obdobje stabilizacije s pomanjkanjem osnovnih življenjskih potrebščin, ki ga je Slovenija manj občutila tudi zaradi bližine Avstrije in Italije, hkrati tudi zapiranje državne meje z uvajanjem depozita) se ni reševala z ekonomskimi, temveč s političnimi ukrepi. Konstantna rast zaposlenosti ob nizki stopnji brezposelnosti in nizki produktivnosti se je nadaljevala vse do leta 1988, ko se relativno hitro začnejo zaostrovati razmere na trgu dela ob sočasnem razpadanju enotnega jugoslovanskega trga (Jakoš 1993: 153). Hkrati se začne tudi obdobje velikih političnih sprememb v nekdanji Jugoslaviji, močna etnična homogenizacija prebivalstva v posameznih republikah, naraščanje nacionalizmov vseh vrst ter prvi medetnični spopadi (Kosovo). Leto 1988 predstavlja ločnico, ko se zaključijo tri desetletja dolgo obdobje primarnega ekonomskega priseljevanja v Slovenijo. Konec osemdesetih let so bili sprejeti zakoni, ki so omogočali začetek uvajanja podjetništva in odpuščanje delavcev zaradi stečajev ali kot tehnološki višek. V tem času se je iz Slovenije odselilo veliko več priseljencev iz nekdanje Jugoslavije, kot so jih zabeležili uradni podatki o odselitvah v takrat še enotni državi. Posredno lahko te razlike ugotovljamo s primerjavo podatkov popisa 1991 in registra prebivalstva. Register prebivalstva je 31. 3. 1991 naštel 34 199 prebivalcev več kot popis prebivalstva. To je sicer le 1,7 odstotka več, vendar razlika predstavlja število prebivalstva sedanje upravne enote Radovljica, ki je bila po številu prebivalstva na sedemnajstem mestu v Sloveniji. Največje razlike so bile v občinah, ki jih lahko opredelimo kot priseljske oziroma multi-etnične. Celotne razlike ne moremo pojasniti samo z odselitvijo v izvorno okolje. Delno so razlike tudi posledica neurejenih evidenc, metodoloških posebnosti popisa 1991 in subjektivnih napak pri popisovanju. Pred osamosvojitvijo je v Sloveniji po moji oceni prebivalo okrog 30 tisoč priseljencev iz nekdanje Jugoslavije (pretežno iz BIH), ki v Sloveniji niso imeli stalnega prebivališča in niso bili popisani kot prebivalci Slovenije. Zaradi kasnejših

nepredvidljivih razmer so številni ostali v Sloveniji, kjer še vedno prebivajo kot tujci oziroma so pridobili državljanstvo Slovenije.

Preglednica 8: Priseljeni iz območja nekdanje Jugoslavije po tipu selitve, popis 1991⁶

Območje odselitve	Medrepubliški selivci (v tisočih)				Delež v %			Delež povratnih selivcev
	skupaj	priseljenci v Slovenijo			povratni selivci	prva priselitev	notranja selitev	
		skupaj	prva priselitev	notranja selitev				
SKUPAJ	156,6	148,7	118,2	30,5	7,9	79,5	20,5	5
Hrvaška	61,3	57,2	43,7	13,5	4,1	76,4	23,6	6,7
BIH	58,3	57,3	47,3	10	1	82,5	17,5	1,8
Makedonija	5	4,7	3,8	0,9	0,3	80,2	19,8	5
ZRJ	32,0	29,5	23,4	6,1	2,5	79,6	20,4	7,7
Srbija	17,7	16	12,6	3,4	1,7	78,9	21,1	9,8
Vojvodina	5,6	5,1	4,4	0,7	0,5	86,7	13,3	8,1
Kosovo	5,1	5	3,7	1,3	0,1	74,4	25,6	2,1
Črna gora	3,6	3,4	2,7	0,7	0,2	79,6	20,4	4,4

V tem desetletju so se nadaljevali določeni trendi, ki smo jih zaznali že v sedemdesetih letih. Največja razlika v primerjavi s preteklim obdobjem je bilo zmanjšanje intenzivnosti priselitvenih tokov. Osnovne značilnosti migracijskih procesov do slovenske osamosvojitve so bile:

- selitveni prirast iz nekdanje Jugoslavije je dosegel le še 60 odstotkov tistega iz prejšnjega desetletja;
- priseljevanje iz BIH se je v primerjavi s priseljevanjem iz drugih delov nekdanje Jugoslavije še povečevalo in je že preseгло polovico selitvenega prirasta;
- če bi upoštevali še začasne priseljence, bi bil delež BIH kar dvotretjinski;
- Bosna in Hercegovina je po petdesetih letih (od popisa 1948) prevzela vodilno vlogo izvornega območja priseljencev Hrvaški;
- zmanjšalo se je število priseljencev s prvim prebivališčem v ožji Srbiji ali v Vojvodini (odselsevanje in smrtnost sta presegli novo priseljevanje iz teh območij);
- relativno se je povečalo samo priseljevanje iz Makedonije, Kosova (albansko prebivalstvo) in Črne gore, ki skupaj ne predstavljajo niti 10 odstotkov izvornih območij nekdanje Jugoslavije;
- skoraj 50 odstotkov večje število priseljencev s Kosova je tudi posledica političnih dogodkov na Kosovu v osemdesetih letih, ko so se ekonomskim migrantom pridružili člani njihovih družin, kar je bil prvi večji val prisilnih priseljencev iz nekdanje Jugoslavije v Slovenijo, v tem primeru zaradi pritiska srbskih oblasti na lokalno albansko prebivalstvo (Gosar 1997: 263);
- število povratnih selivcev se je zmanjšalo za četrtno in predstavljajo samo še 5 odstotkov selitvenega prirasta Slovenije;
- zmanjšala se je tudi notranja mobilnost priseljencev iz drugih republik, kar je presenetljivo, saj je bila prav v osemdesetih letih intenzivna gradnja solidarnostnih stanovanj, v katerih so se

⁶ Dokumentacija SURS, neobjavljeno gradivo.

naseljevali zlasti priseljenci (Pak 1993: 52), šele rešeno stanovanjsko vprašanje je omejitveni dejavnik mobilnosti.

Osemdeseta leta pomenijo spremembo doslej prevladujočih tokov moške (pretežno ekonomsko motivirane) migracije iz nekdanje Jugoslavije, saj so se v Slovenijo v večji meri priselile ženske (53 odstotkov vseh), predvsem iz BIH (56 odstotkov), od koder se je priselilo več žensk kot vseh moških iz ostalih območij nekdanje Jugoslavije. Ti sekundarni selitveni tokovi so bili delno pogojeni z možnostjo zaposlovanja žensk, v glavnem na nekvalificiranih delovnih mestih v zdravstvu in gostinstvu (Pak 1993: 53). Moje ugotovitve kažejo večji pomen sekundarnega priseljevanja po konceptu migracijske verige (procesi oblikovanja ter združevanja družin), ki je bilo bolj značilno za žensko prebivalstvo.

Popis 1991 predstavlja tudi prelomnico v »kvaliteti« podatkov o narodnosti, saj se je delež neznanih vrednosti iz sprejemljivih 0,4 odstotka (manj kot 8 tisoč) povečal na 45 tisoč (2,4 odstotka). Še zlasti visok je delež neznanne narodnosti pri priseljencih iz nekdanje Jugoslavije (6,4 odstotkov). Glede na veliko povečanje števila bošnjaškega prebivalstva v Sloveniji po letu 1991 (ugotovljeno v popisu 2002) in v nasprotju s pričakovanim manjše število priseljenih Bošnjakov v obdobju 1981–1991 sklepam, da se določen del tega prebivalstva v takratnih razmerah ni želel ali upal narodnostno opredeliti. To potrjujejo tudi podatki, saj se je kar 70 odstotkov narodnostno neopredeljenega prebivalstva v tem obdobju priselilo iz BIH.

Preglednica 9: Prebivalstvo, priseljeni iz drugih republik nekdanje Jugoslavije po območju odselitve in rojeni v Sloveniji po narodnosti, popis 1991

Narodnost	Prebivalstvo ⁷	Priseljeni po območje odselitve 1981–1991 ⁸					Rojeni v Sloveniji
		skupaj	Hrvaška	BIH	Makedonija	ZRJ	
Skupaj	1 913 355	33 942	8 841	17 062	1 460	6 579	49 920
Hrvati	52 876	7 982	5 302	2 484	5	191	10 752
Srbi	47 401	7 660	526	4 624	34	2 476	13 972
Bošnjaki	26 577	6 263	142	5 393	63	665	9 145
Makedonci	4 371	767	19	32	683	33	1 418
Črnogorci	4 339	677	89	112	13	463	1 438
Albanci	3 534	1 239	54	44	431	710	880
neopredeljeni	8 716	863	161	540	22	140	4 946
Jugoslovani regionalno	12 075	1 635	218	1 056	19	342	5 453
	5 187	767	52	682	1	32	1 916
Slovinci	1 689 657	3 078	1 763	513	86	716	-
drugo ⁹	45 404	781	120	181	61	419	-

⁷ Preračunani podatki brez zdomcev, SURS, neobjavljeno gradivo.

⁸ SURS, neobjavljeno gradivo.

⁹ Brez avtohtonih narodnih skupnosti, vključno z neznano narodnostjo.

Leta 1991 je prišlo do pomembnega premika v narodnostni sestavi prebivalstva Slovenije. Prvič se je zgodilo, da se je število pripadnikov ene od šestih najštevilčnejših neslovenskih neavtohtonih narodnosti (hrvaške) zmanjšalo in da je skupno število v Sloveniji rojenih pripadnikov teh narodnosti večje od števila priseljenih v medpopisnem obdobju (z izjemo albanskega prebivalstva). V Sloveniji je bilo rojenih že dobrih 30 odstotkov neslovenskega prebivalstva, kar ni bistveno več kot pred desetimi leti (27 odstotkov).

Primerjava selitvenega prirasta v popisu (priseljenci 1981–1991) in selitvenega prirasta, ki je bil izračunan iz podatkov selitvene statistike za obdobje 1982–1990, kaže veliko stopnjo ujemanja posameznih narodnostnih kategorij. V zadnjih letih pred osamosvojitvijo Slovenije so se selitveni tokovi treh največjih neslovenskih narodnosti (hrvaške, bošnjaške in srbske) že obračali v nasprotno smer in leta 1990 je bil selitveni prirast ene narodnosti (v tem primeru srbske) prvič po dolgih desetletjih negativen, nasprotno se je po letu 1988 začelo stalno naseljevati vedno večje število Albancev (Šircelj 1992b: 71). Edina večja razlika je pri selitvenem prirastu Slovencev, ki je pri selitveni statistiki negativen (-1.300 oseb). Skupaj samo 7 tisoč odseljenih Slovencev v obdobju 1982–1990 v druge republike nekdanje Jugoslavije potrjuje tezo o narodnostni homogenizaciji Slovencev, ki so se le redko odločali za odselitev v drugo republiko. Pri večini odselitev so bile glavni razlog osebne oziroma družinske razmere (poroka, selitev družine).

Delež neavtohtonega neslovenskega prebivalstva se je zaradi manjšega priseljevanja, povečanega odseljevanja v zadnjih letih pred popisom, večjega števila neznane narodnosti, zaradi staranja tudi večje umrljivosti priseljencev prve generacije ter sprememb narodnostnega opredeljevanja (prehajanje v opredelitev Slovenec) povečal samo za 10,3 odstotka, kar je v primerjavi s prejšnjim obdobjem (83 odstotkov povečanje neslovenskega prebivalstva) zanemarljivo. Število Slovencev se je v istem obdobju povečalo za 1,3 odstotka, število prebivalstva Slovenije pa za 4,1 odstotka.

Zaradi diferenciranega priseljevanja in procesov, ki so bili značilni za posamezno narodnost, ter prehodov narodnostne opredelitve (predvsem iz kategorije Jugoslovan v kategorijo narodnostno neopredeljen) se je bistveno spremenila struktura neslovenskega prebivalstva. Podvojilo se je število bošnjaškega prebivalstva (z upoštevanjem začasno bivajočih bi njihovo število preseglo 30 tisoč) ter število Albancev. Delež Hrvatov ni več niti tretjinski (še leta 1971 so predstavljali več kot polovico priseljenkega prebivalstva). Vedno manjše priseljevanje Hrvatov iz Hrvaške so le delno nadomestile priselitve Hrvatov iz BIH. Tudi priseljevanje Srbov kaže isti trend – povečevanje deleža Srbov iz Bosne (60 odstotkov) in zmanjševanja deleža Srbov iz osrednje Srbije (samo še 22

odstotkov). Za polovico manjše število Jugoslovanov je odsev političnega dogajanja v tedanji Jugoslaviji, čeprav je bil častniški kader nekdanje JLA še popisani v Sloveniji.

Razlike med verskim opredeljevanjem Slovencev in narodnostno opredeljenih priseljencev iz nekdanje Jugoslavije niso bile velike. Enaki so bili deleži znanih podatkov o veroizpovedi (87 odstotkov) in ateistov (5 odstotkov). Če ne upoštevamo neznanih odgovorov in odgovora »ni želel odgovoriti« (pri priseljencih samo 3,5 odstotka), se je za katolike opredelilo 95 odstotkov Hrvatov, za muslimane 91 odstotkov Bošnjakov, 89 odstotkov Srbov pa za pravoslavno veroizpoved. Govorimo lahko o etnični in verski homogenizaciji določenih priseljskih narodnostnih skupnosti oziroma za povezovanje narodne pripadnosti z versko, kar se je še bolj izrazito pokazalo v popisu 2002. Samo Črnogorci kažejo diferencirano versko opredelitev, med njimi je bilo tudi veliko ateistov (12 odstotkov). Največ ateistov je bilo med Jugoslovani (nad 20 odstotkov), kar potrjuje tezo, da so se kot Jugoslovani v veliki meri opredeljevali pripadniki JLA. Nasprotno za narodnostno neopredeljene osebe velja, da se v večji meri versko niso opredelile oziroma so se izrekle za ateiste, tudi podatki o veroizpovedi so znani samo za 75 odstotkov te populacije.

Podatki o maternem jeziku so primerljivi za večje število popisov, vendar so bili razmeroma redko uporabljeni za analizo etnične sestave, saj je bil osnovni etnični znak narodnost, zato je bilo število objavljenih tabel o maternem jeziku zelo skromno (Šircelj 2003: 18). S kombinacijo odgovorov o maternem jeziku ter narodnosti je možno na posreden način ugotavljati spremembe v narodnostni opredelitvi in jezikovni premik ter posredno tudi procese asimilacije druge generacije priseljencev. Ob popisu 1991 je bil slovenski jezik materni jezik za 17 tisoč narodno opredeljenega ali neopredeljenega priseljskega prebivalstva neslovenske narodnosti (relativno največ za Makedonce in Črnogorce, močno podpovprečno za Srbe in Albance). Delež slovenskega maternega jezika pri narodnostno neopredeljenem prebivalstvu ni presegal 30 odstotkov. Po drugi strani je bil neslovenski materni jezik približno 13 tisoč Slovencev.

Za oceno dejanskega selitvenega prirasta v obdobju 1981–1991 sem uporabil podatke popisa 2002. Bilančna metoda primerjave dveh stanj prebivalstva, prva priselitev v obdobju 1991–2001 in naravni prirast v tem obdobju so pokazali, da je v letu 2002 v Sloveniji prebivalo okrog 25 tisoč državljanov nekdanje SFRJ, ki so dejansko prebivali v Sloveniji že leta 1991, vendar v Sloveniji niso bili upoštevani kot prebivalci, ker niso imeli stalnega prebivališča. Če smo celotno populacijo začasno navzočih, a nepopisanih priseljencev iz nekdanje Jugoslavije ob popisu 1991 ocenili na dobrih 30 tisoč, lahko izračunamo, da je v Sloveniji ostalo več kot 80 odstotkov ekonomskih

migrantov, ki bi se ob nespremenjenih političnih razmerah verjetno slej ko prej vrnili v svoja izvorna okolja.

Zaradi sprememb v metodologiji popisov 1981 in 1991 ter vedno slabše kvalitete podatkov se izračuni selitvenega prirasta po posamezni metodi tudi najbolj razlikujejo med seboj, saj so razlike med najmanjšo in največjo vrednostjo skoraj trikratne. Najbolj problematična je metoda rojstnega kraja, saj je bila v popisu 1991 prvič upoštevana mednarodno priporočena definicija.

Preglednica 10: Selitve med Slovenijo in republikami nekdanje Jugoslavije, 1981–1990

<i>Vrsta izračuna</i>	<i>Priselitve</i>	<i>Odselitve</i>	<i>Selitveni prirast</i>	<i>Letni prirast</i>
Metoda rojstnega kraja	-	-	21 000	2 100
Metoda zadnje selitve	-	-	35 000	3 500
Statistika selitev	85 500	50 500	35 000	3 500
Popis 2002 – prva priselitev – stanje 2002	-	-	33 000	3 300
Ocena dejanskega selitvenega prirasta	-	-	56 000	5 600

Obdobje 1991–2001

Po osamosvojitvi se je Slovenija soočila z nekaterimi novimi oblikami priseljevanja, vendar je njena migracijska problematika ostala še vedno najbolj povezana z območjem, iz katerega je tudi sama izšla – z nekdanjo Jugoslavijo. Več kot 80 odstotkov vseh priseljencev se je v tem času priselilo iz tega območja.

Celotnemu obdobju so dajali pečat naslednji migracijski ter z njimi povezani procesi:

- odselitev in ponovno vračanje vojaških oseb in njihovih družinskih članov, ki so iz Slovenije odšli v trimesečnem obdobju po sklenitvi Brionskega dogovora o odhodu JLA iz Slovenije;
- pridobivanje državljanstva RS;
- legalizacija prebivanja državljanov nekdanje SFRJ, ki so ob osamosvojitvi v Sloveniji dejansko že prebivali, vendar prebivanja niso imeli administrativno urejenega;
- vračanje državljanov RS (pretežno slovenske narodnosti) po razpadu nekdanje skupne države (npr. častniki nekdanje Jugoslavije ter člani njihovih družin);
- prisilne migracije iz območij nekdanje Jugoslavije, kjer je prišlo do vojnih spopadov (Hrvaška, BIH, Kosovo);
- ilegalne migracije, ki imajo običajno ekonomske korenine, državljanov ZRJ, BIH in Makedonije ter številnih azijskih držav, ki jim je Slovenija služila kot prehodno območje na

poti v države EU, zato so pogosto zlorabljali liberalno slovensko azilno politiko in ob prijemu vložili prošnjo za azil;

- povečano število nedovoljenih prestopov državne meje, povečano število zavrženih oseb, ki niso izpolnjevale pogojev za vstop v Slovenijo ter kaznivih dejanj vodenja in pomoči pri prepovedanem prehodu čez državno mejo (Poročevalec DZ RS št. 84, 2002: 5);
- sodobna tujska ekonomska migracija »gastarbajterskega« tipa iz najmanj razvitih območij nekdanje Jugoslavije (Kosovo, Makedonija);
- združevanje družin oziroma formiranje družinskih skupnosti po koncu vojne in normalizaciji razmer v BiH ter drugih delih nekdanje Jugoslavije – leta 2000 je skoraj četrtina tujcev, ki so se prvič priselili v Slovenijo, dovoljenje za prebivanje dobila prav na tej podlagi (Poročevalec DZ RS št. 84, 2002: 4), medtem ko je bilo leta 1999 takih samo 10 odstotkov (Dolenc 2000b: 6);
- vračanje avtohtonega slovenskega prebivalstva (prve generacije »zdomcev« ter »izseljencev«) ter njihovih družinskih članov, ki so bili rojeni v tuji državi (druga generacija).

Med navedenimi skupinami migrantov nekatere nimajo vpliva na število ter sestavo prebivalstva, vendar je bila njihova problematika v zadnjih letih medijsko tako eksponirana, da je beseda priseljencec (imigrant) v širši javnosti dobila skoraj izključno negativno konotacijo. Ker je moje anketiranje v Trzinu potekalo v času najintenzivnejše medijske obdelave teh dogodkov, so posamezniki, izbrani v vzorec, svoje sodelovanje odklanjali prav z argumentom, da sploh niso priseljenci, saj so v Slovenijo prišli povsem legalno v obdobju skupne države.

Nasprotno so prav te nove skupine migrantov postale središče zanimanja nekaterih raziskovalcev, pretežno s področja civilno-družbene sfere, za katere lahko ugotovimo, da so bili pri svojem pristopu izrazito neobjektivni, kar priznavajo tudi sami (Pajnik 2001: 20). Objektivno dejstvo je, da je Slovenija do srede leta 2003 samo 47 prosilcem odobrila azil v Sloveniji in s tem pravico do stalnega prebivanja v Sloveniji (Delo, 20. junij 2003). Po drugi strani je bila Slovenija v letu 2000 po podatkih UNHCR na prvem mestu v Evropi glede na število vloženih prošenj za azil na 1000 prebivalcev (4,65). Nemčija kot država z največjim številom prosilcev za azil v Evropi je imela manj kot enega prosilca na 1000 prebivalcev. Število prošenj državljanov držav naslednic nekdanje Jugoslavije se je bistveno zmanjšalo, med iskanci azila so bili samo še kosovski Albanci, ki so izkoristili razmere v času srbskega terorja in albansko-srbskih spopadov.

Najštevilčnejši selitveni tok v Slovenijo v tem desetletju, ki je tudi pomembno vplival na sestavo selitvenega prirasta, so predstavljali prebežniki iz Bosne in Hercegovine. Ocene njihovega števila v Sloveniji so različne, saj jih veliko nikoli ni bilo registriranih, in segajo do 70 tisoč. Leta 1993 ob

popisu prebežnikov in njihovi neobvezni registraciji pri Rdečem križu jih je bilo dobrih 31 tisoč. Konec junija 1995, ko je bil prvič objavljen statistični podatek o številu prebivalstva po spremenjeni definiciji, je bilo beguncev še 21 458, njihovo število se je v naslednjem letu več kot prepolovilo. Ob uveljavitvi zakona o začasnem zatočišču sredi leta 1997 jih je bilo v Sloveniji še 7 200, nekaj manj kot polovica jih je prebivala v 15 begunskih centrih (Poročevalec DZ RS št. 38, 1998: 49).

Glavni razlogi za zmanjševanje števila beguncev (oseb z začasnim zatočiščem) v celotnem obdobju so bili:

- vračanje nazaj v Bosno in Hercegovino po končani vojni (na območje, ki je po Daytonskem sporazumu pripadlo Federaciji BIH);
- odhod beguncev iz Slovenije v druge države (večinoma države Evropske unije, delno tudi prekomorske dežele), kjer so že prebivali njihovi sorodniki;
- ureditev statusa tujega državljan v Sloveniji oziroma pridobitev državljanstva Republike Slovenije;
- smrtnost kot posledica specifične starostne sestave beguncev.

Na podlagi podatkov, ki so jih zbirali na Uradu za priseljevanje in begunce (stanje marec 2003) ocenjujem, da je v Sloveniji od skupaj 36 tisoč registriranih beguncev iz nekdanje Jugoslavije v Sloveniji ostalo (in se tudi trajno naselilo) najmanj 8 tisoč oseb iz Bosne in Hercegovine.

Preglednica 11: Spremembe statusa beguncev iz Bosne in Hercegovine po posameznih obdobjih, Slovenija, 1993–2002

	<i>Skupaj</i>	<i>1993–1995</i>	<i>1996–2000</i>	<i>2001–2002</i>
	(v tisočih)			
SKUPAJ	35,7	16,3	16,8	2,6
Prebiva v Sloveniji	6,9	1,5	3,3	2,1
tujec po zakonu o tujcih	4,5	1,3	3,1	0,1
stalno prebivališče po noveli zakona o začasnem zatočišču	2	-	-	2
državljanstvo RS	0,4	0,2	0,2	-
Odseljeni	15,6	7,2	8	0,4
v državo izvora	10,1	2,2	7,5	0,4
v tujino	5,5	5	0,5	-
Ostalo	13,2	7,6	5,5	0,1
umrli v Sloveniji	0,7	0,3	0,3	0,1
drugo	1,1	0,1	1	-
neznano ¹⁰	11,4	7,2	4,2	-

Vir: Urad za priseljevanje in begunce (interno gradivo), marec 2003

¹⁰ Vključene osebe, ki se niso odjavile (večji del se je odselil, manjši pa uredil drug status v Sloveniji).

Begunsko populacijo v večji meri sestavljajo ženske (60 odstotkov), prevladujejo zlasti v starostnih skupinah 20–55 let, kar je posledica dejstva, da so bili moški v tej starosti vojaški obvezniki. Posledica velikega števila begunk v rodni dobi in dejstva, da so številne v Sloveniji živele v družinski skupnosti (vzpostavljeni bodisi pred prebegom v Slovenijo, kjer je že prebival njihov partner ali vzpostavljeni v Sloveniji), je velik delež otrok, ki so se rodili v Sloveniji. Rodnost begunk v Sloveniji je bila veliko višja kot rodnost ostalih priseljenk (celotna rodnost je v posameznem letu dosegla tudi vrednost 3 otroke na žensko v rodni dobi). Ob prihodu je bilo več kot 40 odstotkov prebežnikov mlajših od 20 let (med moškimi je bilo takih kar polovica), starejših od 60 let samo nekaj več kot 12 odstotkov. Zaradi staranja te populacije se je razmerje med mladimi (do 15 let) in starimi (nad 65 let) izenačilo v letu 2001 (po 17 odstotkov).

Dejanski selitveni prirast iz držav nekdanje Jugoslavije (dobrih 23 tisoč oseb) je bil po osamosvojitvi Slovenije skoraj pol manjši kot tisti iz začetnega obdobja priseljevanja sredi petdesetih let, ko je prvi večji val priseljevanja po eksodusu italijanskega prebivalstva zajel obalno območje. Skupno število priseljencev iz nekdanje Jugoslavije se je zaradi odseljevanja po osamosvojitvi Slovenije in v zadnjem desetletju tudi zaradi večje umrljivosti (13 odstotkov priseljencev je že starejših od 65 let) povečalo samo še za 1.300.

Zaradi omenjenih demografskih procesov in kot posledica prevladujočih migracij iz BIH (55 odstotkov) so se v tem desetletju spremenila razmerja med izvornimi območji. BIH je s skoraj 44 odstotkov vseh priseljencev iz nekdanje Jugoslavije svoj delež realno povečala za 20 odstotkov. Zaradi ekonomske (»začasne«) migracije moške delovne sile iz Makedonije se je delež te države kot izvornega območja priseljencev v zadnjem desetletju relativno povečal kar za tretjino. Priseljenci iz Bosne in Hercegovine so skoraj v celoti nadomestili zmanjšanje števila priseljencev iz Hrvaške in ZRJ. Čeprav se podatki o ožjih izvornih območjih priseljencev ne zbirajo več, lahko sklepamo, da večina selitvenega prirasta iz ZRJ v Slovenijo prihaja s Kosova.

Preglednica 12: Priseljenci iz območja nekdanje Jugoslavije po tipu selitve, Slovenija, popis 2002

Območje odselitve	Medrepubliški selivci (v tisočih)				Delež v %			Delež povratnih selivev
	skupaj	priseljenci v Slovenijo			povratni selivci	prva priselitev	notranja selitev	
		skupaj	prva priselitev	notranja selitev				
SKUPAJ	159,8	150,1	111,3	38,8	9,7	74,1	25,9	6,1
Hrvaška	52,8	48	34,3	13,7	4,8	71,4	28,6	9,1
BIH	71,2	68,9	52,3	16,6	2,3	75,9	24,1	3,2
Makedonija	6,8	6,5	5,1	1,4	0,3	77,6	22,4	3,9
ZRJ	29	26,7	19,6	7,1	2,3	73,6	26,4	8,1

Zaradi dolgoletnega prebivanja v Sloveniji in administrativnega urejanja prebivališča po osamosvojitvi Slovenije ob pridobivanju državljanstva se je delež notranjih selivcev sicer povečal, vendar je notranja mobilnost priseljencev še vedno izjemno nizka. Glede na tip selitve je 69 odstotkov priseljencev iz nekdanje Jugoslavije primarnih – priseljeni iz države prvega prebivališča v sedanje prebivališče. Samo 1 odstotek se jih je priselil v Slovenijo iz države, ki ni enaka državi prvega prebivališča. 4 odstotke priseljencev iz nekdanje Jugoslavije se je vsaj enkrat iz Slovenije odselilo in ponovno priselilo v Slovenijo. Število povratnih selivcev se je v zadnjem desetletju zmanjšalo, saj so bili zaradi razmer na območju nekdanje Jugoslavije par let pretrgani normalni tokovi med Slovenijo in večino nekdanje Jugoslavije. V obdobju 1991–2002 je bilo povratnih selivcev manj kot 1 odstotek vseh priseljencev iz nekdanje Jugoslavije.

Peglednica 13: Prebivalstvo, priseljeni iz drugih republik nekdanje Jugoslavije po območju odselitve in rojeni v Sloveniji po narodnosti, popis 2002

Narodnost	Prebivalstvo	Območje odselitve 1991–2001					Rojeni v Sloveniji
		skupaj	Hrvaška	BIH	Makedonija	ZRJ	
Skupaj	1 964 036	23 471	4 646	12 750	2 141	3 994	45 144
Hrvati	35 642	2 570	1 672	865	-	33	8 350
Srbi	38 964	1 721	225	954	-	542	13 245
Bošnjaki	32 009	5 162	80	4 884	37	161	10 252
Makedonci	3 972	913	z ¹¹	z	898	z	909
Črnogorci	2 667	138	z	z	z	119	907
Albanci	6 186	1 811	19	11	425	1 356	1 537
neopredeljeni	12 085	577	158	312	6	101	6 895
Jugoslovani regionalno	527	64	z	z	z	50	173
	9 529	1 962	z	1 917	z	z	2 876
Slovinci	1 631 363	2 313	1 233	658	66	356	-
drugo ¹²	4 432	350	65	37	112	136	-
ni želel odg.	48 588	1 386	323	765	67	231	-
neznano	126 325	4 504	827	2 331	521	828	-

Iz BIH se je v Slovenijo po njeni osamosvojitvi priseljevalo samo bošnjaško prebivalstvo, ki skupaj z opredelitvijo Bosanec, za katero se opredeljuje pretežno prebivalstvo muslimanske veroizpovedi, predstavlja 70 odstotkov opredeljenih selivcev. Priselitve Bošnjakov so še ostale na ravni priseljevanja osemdesetih let. Relativno najbolj se je povečalo priseljevanje Makedoncev in Albancev, od katerih jih četrtnina prihaja iz zahodnega dela Makedonije. Delež Slovencev med priseljenci iz drugih republik se je po osamosvojitvi nekoliko povečal (13 odstotkov opredeljenih

¹¹ z - zaradi zaupnosti podatki niso objavljeni.

¹² Brez avtohtonih narodnih skupnosti.

priseljencev), največji je bil v letu osamosvojitve (25 odstotkov), med povratnimi selivci jih je skoraj dve tretjini. Število priseljencev drugih narodnosti se je v primerjavi s preteklim medpopisnim obdobjem zmanjšalo za dve tretjini in več. Nadpovprečno visok delež neznanih odgovorov (skoraj 20 odstotkov) je tudi posledica specifične sestave teh sodobnih priseljencev, načina njihovega prebivanja v Sloveniji (samski domovi, različne barake na deloviščih) in nedosegljivosti v času popisovanja.

Zaradi spremembe metodologije popisa 2002, ki je prilagojena mednarodnim priporočilom, v podatkih niso več upoštewane priselitve 3 tisoč oseb, ki so leto dni pred popisom še prebivale v tujini, in so se v Slovenijo priselili v zadnjem letu pred popisom. Najnovejši podatki o priseljevanju v letih 2001 in 2002 vključno s priselitvami v letu 2000 kažejo na nove trende v selitvenih tokovih Slovenije z drugimi državami, ki so lahko tudi znanilec selitvenih tokov po vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Temeljne značilnosti priseljevanja v zadnjih letih so bile:

- zmanjšuje se delež priselitev iz držav nekdanje Jugoslavije, ki dosega samo še dve tretjini celotnega selitvenega prirasta (v začetku devetdesetih let več kot 90 odstotkov, nato okrog 80 odstotkov);
- povečuje se priseljevanje tujcev iz Evropske unije;
- po letu 2000 se je izrazito povečalo število priselitev državljanov Slovenije iz Nemčije in Avstrije ter nekaterih prekomorskih držav, kamor je odhajalo veliko slovenskih izseljencev ter političnih emigrantov;
- spremenila se je starostna sestava priseljencev, saj je med priseljenimi v zadnjem letu 20 odstotkov starejših od 45 let, desetina celo več kot 55 let, zato sklepam, da se iz tujine po upokojitvi vračajo slovenski zdomci in izseljenci.

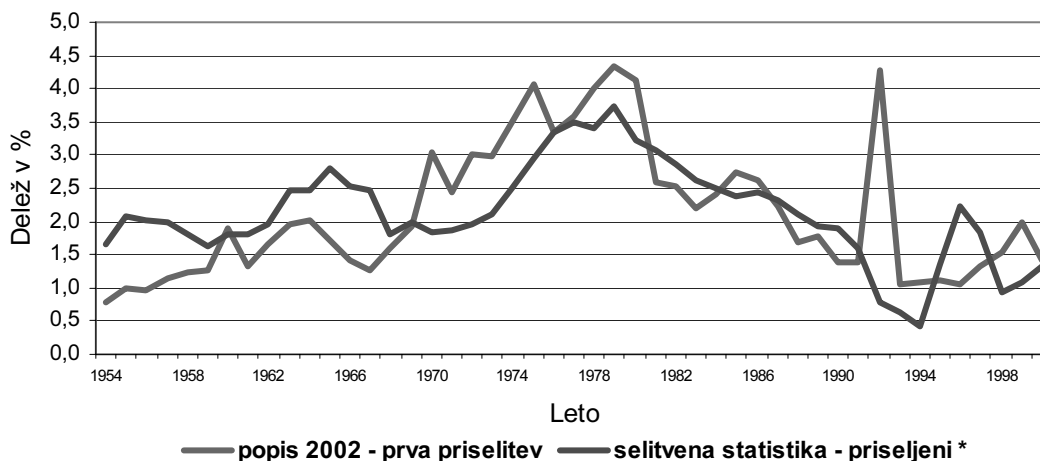
Preglednica 14. Selitve med Slovenijo in državami nekdanje Jugoslavije, 1991–2001

<i>Vrsta izračuna</i>	<i>Priselitve</i>	<i>Odselitve</i>	<i>Selitveni prirast</i>	<i>Letni prirast</i>
Metoda rojstnega kraja	-	-	42 000	3 800
Metoda zadnje selitve	-	-	23 000	2 100
Statistika selitev	50 000	29 000	21 000	1 900
Ocena dejanskega selitvenega prirasta ¹³	-	-	26 000	2 350

¹³ Z upoštevanjem oseb, ki so se v Slovenijo priselile v zadnjem letu pred popisom in še niso upoštewane kot prebivalci – izračun po enaki metodologiji, kot za pretekla medpopisna obdobja.

Primerjava podatkov popisa 2002 in selitvene statistike

Slika 9: Priseljeni v Slovenijo iz območja nekdanje Jugoslavije, Slovenija, 1954–2000, popis 2002 in podatki selitvene statistike

*Vir: različne publikacije Statističnega urada in preračuni avtorja

V obdobju 1954–2000 se je po podatkih selitvene statistike v Slovenijo iz drugih republik oziroma držav nekdanje Jugoslavije priselilo 360 tisoč oseb, odselilo pa 200 tisoč. V teh podatkih so zajete tudi večkratne selitve posameznega selivca, zato je dejansko število oseb, ki so vstopale v medrepubliške selitvene tokove nekaj manjše, kar pa ne vpliva na izračun selitvenega prirasta Slovenije z drugimi republikami nekdanje Jugoslavije, ki znaša 160 tisoč oseb. To je 12 tisoč več kot število prvih priselitev iz nekdanje Jugoslavije v istem obdobju glede na podatke zadnjega popisa. Pri primerjavi selitvenih tokov moramo poleg prvih priseljencev upoštevati še povratne selivce, ki jih je bilo iz območja nekdanje Jugoslavije v tem obdobju nekaj več kot 8 tisoč. Če upoštevamo še umrljivost priseljencev (ki je bila glede na mlado sestavo priseljenih nizka) in dejstvo, da selitvena statistika prikazuje število selitev (ki jih je približno 10 odstotkov več kot selivcev), se bilančni izračun števila priseljencev iz nekdanje Jugoslavije v Slovenijo presenetljivo natančno ujema. V daljšem časovnem obdobju se razlike med dejansko in registrirano priselitvijo izenačijo. Od leta 1960 naprej lahko opazujemo, kako je registracija selitve v krajšem ali daljšem časovnem obdobju sledila priseljevanju. Zaradi izrazitega priseljevanja konec sedemdesetih letih so bile takrat razlike najmanjše, tako da oba vira hkrati izkazujeta največje priseljevanje. Ko se je v osemdesetih letih število selivcev dejansko že precej zmanjšalo, se je zaradi registracije selitev iz prejšnjih let še ustvarjal privid selitvenega pritoka. Nasprotno se je dogajalo v začetku devetdesetih let, ko so podatki prvič nasploh izkazovali negativen selitveni prirast v času, ko so Slovenijo preplavili prebežniki iz nekdanje Jugoslavije v številu, ki je daleč preseгло najvišje vrednosti priselitev iz konca sedemdesetih let.

Literatura

- Boyle, P., Halfacree, K., Robinson, V., 1998. Exploring contemporary migration. Harlow, Addison Wesley Longman Limited, 282 str.
- Breznik, D., 1990. Unutrašnje migracije u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata. V: Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije. Beograd, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, str. 33–61
- Dolenc, D., 2000. Some theoretical and practical problems in implementing the new set of United Nation's Recommendations on statistics of international migration in Slovenia. (referat na mednarodni konferenci, Ženeva, maj 2000)
- Genorio, R., Klemenčič, V., Stergar, A., 1983. Vprašanja okrog interpretacije rezultatov jugoslovanskega popisa prebivalstva po narodnosti leta 1981. Razprave in gradivo, 41, str. 147–156
- Gosar, A., 1978. Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino. V: Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajemne veze s domovinom. Zagreb, Zavod za migracije i narodnosti, str. 144–159
- Gosar, A., 1987. Geographical effects of south-north migrations in Yugoslavia. 20 str. (separat)
- Gosar, A., 1993. Narodnosti Slovenije - spreminjanje etnične podobe v Srednji Evropi. V: Geografija in narodnosti. Ljubljana, Inštitut za geografijo. (Geographica Slovenica, 24, str. 33–50)
- Gosar, A., 1995. Socialno-geografske značilnosti Slovenije in pogled v prihodnost. V: Slovenija po letu 1995 - razmišljanja o prihodnosti. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, str. 44–66
- Klemenčič, M., Klemenčič, V., 1997. Hrvati v Sloveniji glede na podatke popisov prebivalstva po drugi svetovni vojni. V: Hrvati v Sloveniji. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 139–162
- Klinar, P., 1976. Mednarodne migracije. Ljubljana, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo. (Sociološka in politološka knjižnica, 5, 307 str.)
- Kokole, V., 1986. Migracije v SR Slovenijo iz drugih republik in narodnostna sestava njenega prebivalstva. Geografski vestnik, 58, str. 13–26
- Komac, M., 1997. Srbska skupnost v Sloveniji. Razprave in gradivo, 32, str. 73–115
- Komac, M., 2002. Novodobne narodnostne skupnosti. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 89 str. (interno gradivo)
- Kržišnik-Bukić, V., 1992. O Slovencih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921-1991. Razprave in gradiva, 26-27, str. 172–199
- Kržišnik-Bukić, V., 1996. Bosanska identiteta med preteklostjo in prihodnostjo. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 135 str.
- Lalović, M., 1990. Brojno kretanje i prostorni razmeštaj naroda i narodnosti u Jugoslaviji (1948-1981). V: Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije. Beograd, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, str. 121–136
- Lukšič-Hacin, M., 1995. Ko tujina postane dom. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 214 str.
- Lukšič-Hacin, M., 1999. Multikulturalizem in migracije. Ljubljana, ZRC SAZU. (Zbirka ZRC, 22, 269 str.)
- Malačič, J., 1989. Medžurepubličke i vanjske migracije u Sloveniji od sredine 1950-ih godina - ekonomski uzroci i posledice. Migracijske teme, 5, 4, str. 325–339
- Malačič, J., 1991. Zunanje migracije Slovenije po II. svetovni vojni. Zgodovinski časopis, 45, 2, str. 299–312
- Malačič, J., 1995. Načela prebivalstvene politike in politike regionalnega razvoja. V: Regionalni vidiki demografske politike Slovenije. Ljubljana, Državni svet RS, str. 17–23

- Medved, F., 1998. Predlog načel in ciljev imigracijske politike Republike Slovenije. Javna uprava, 34, 3, str. 433–450.
- Mesić, M., 1991. Društveni razvitak i vanjske migracije u poslijeratnoj Jugoslaviji. V: Vanjske migracije i društveni razvitak. Zagreb, Inštitut za migracije i narodnosti, str. 9–34
- Mesojedec-Pervinšek, A., 1997. Predpisi o državljanih in tujcih. Ljubljana, ČZ Uradni list, 208 str.
- Mežnarić, S., 1986. "Bosanci". A kuda idu Slovenci nedeljom. Ljubljana, Republiška konferenca ZSMS. (Knjižnica revolucionarne teorije, 34, 230 str.)
- Migracije v Sloveniji v luči vključitve v EU. 2000. Bevc, M. (vodja raziskave). Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 107 str.
- Mlekuž, J., 2000. Slovenci v Mendози. Poskus ovrednotenja "izvornega" prostora kot komponente etnične, narodne in nacionalne identitete. Geografski vestnik, 72-1, str. 9–19
- Obradović, S., 1955. Uvod. Beograd, Savezni zavod za statistiku, Popis prebivalstva 1948, Knjiga VI, str. 7–40
- Pajnik, M., Lesjak-Tušek, P., Gregorčič, M., 2001. Prebežniki, kdo ste? Ljubljana, Mirovni inštitut, 137 str.
- Petrović, R., 1987. Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt. Beograd, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, 141 str.
- Pletikosić, I., 2000. Migracije v Piranu med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Annales, 10, 1, str. 217–230.
- Predlog resolucije o imigracijski politiki Republike Slovenije. 1998. Poročevalec DZ RS, 38, 86 str.
- Predlog resolucije o imigracijski politiki Republike Slovenije. 2002. Poročevalec DZ RS, 84, str. 3–9
- Priporočila za popise prebivalstva in stanovanj okoli leta 2000 v državah članicah Ekonomske komisije Združenih narodov za Evropo. 1999. Ljubljana, Statistični urad RS, 82 str. (Metodološko gradivo št. 7)
- Recommendations on Statistics of International Migration, Revision 1. 1998. New York, United Nations, 95 str.
- Resolucija o imigracijski politiki Republike Slovenije. 1999. Uradni list RS, 40, str. 4791–4796
- Šircelj, M., 1992. Metodološke osnove in kvaliteta statističnega spremljanja zunanjih selitev Slovenije. IB revija, 26, 11-12, str. 39–50
- Šircelj, M., 2003. Veroizpoved, jeziki in narodna pripadnost v popisih prebivalstva, Slovenija, 1948-2002. Statistični urad Republike Slovenije, 55 str. (razmnoženo gradivo na novinarski konferenci)
- Vogelink, D., 1974. Slovenski demografski trenutek 1979–2000. Ljubljana, I. slovenski demografski simpozij, 52 str.
- Žuljić, S., 1989. Narodnosna struktura Jugoslavije i tokovi promjena. Zagreb, Ekonomski inštitut, 178 str.

Viri

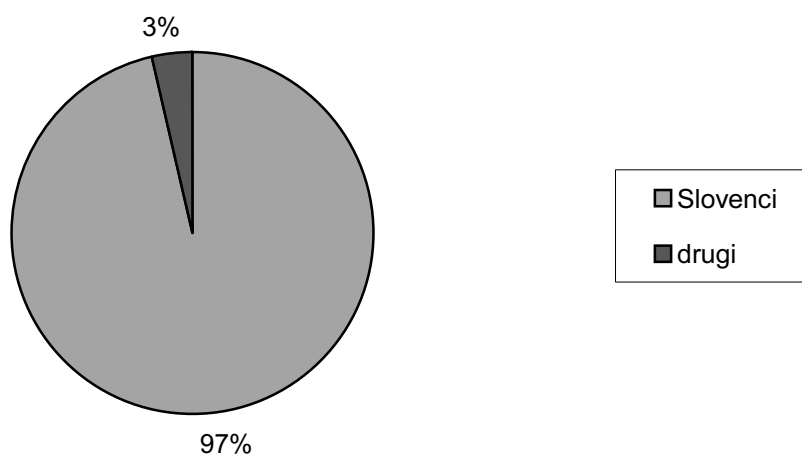
- Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marca 1948. Beograd, Savezni zavod za statistiku
- Popis stanovništva 1953. Beograd, Savezni zavod za statistiku
- Popis stanovništva 1961. Beograd, Savezni zavod za statistiku
- Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971. Beograd, Zvezni zavod za statistiko
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji 31. 3. 1981. Ljubljana, Zavod SR Slovenije za statistiko
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991. Ljubljana, Statistični urad RS
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v Republiki Sloveniji v letu 2002. Ljubljana, Statistični urad RS
- Priseljeni v Slovenijo. Statistično raziskovanje o selitvah, 1982–2001. Ljubljana, Statistični urad RS (računalniški izpis)

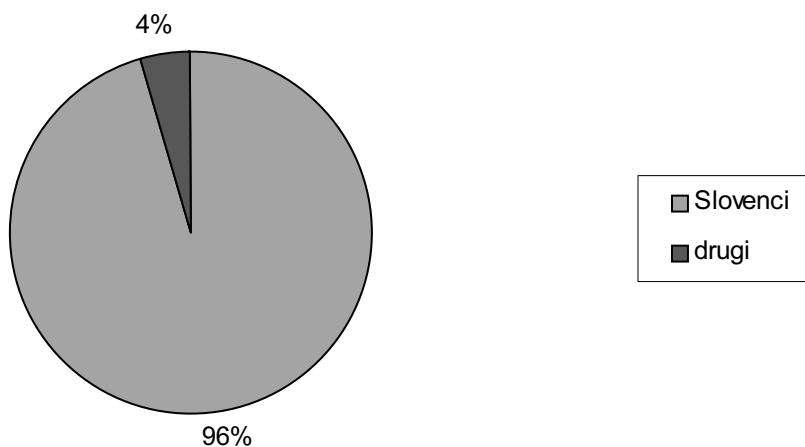
ETNIČNA PODOBA SLOVENIJE SKOZI STATISTIČNE PODATKE¹

Narodna pripadnost v popisih od leta 1953 do leta 2002

Prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti na popisu leta 1953

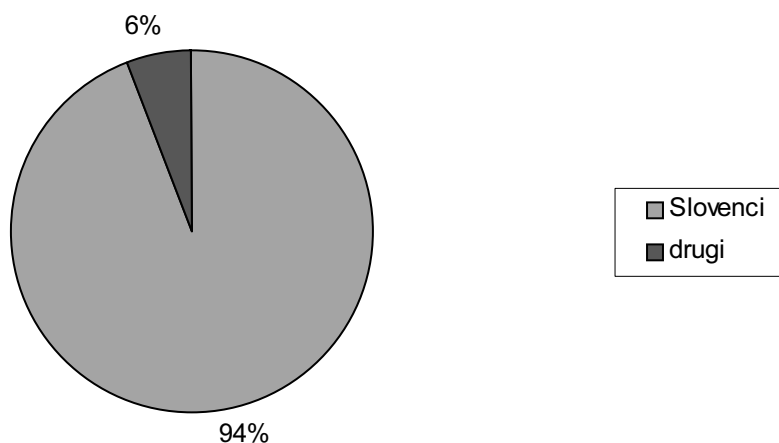

Prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti na popisu leta 1961

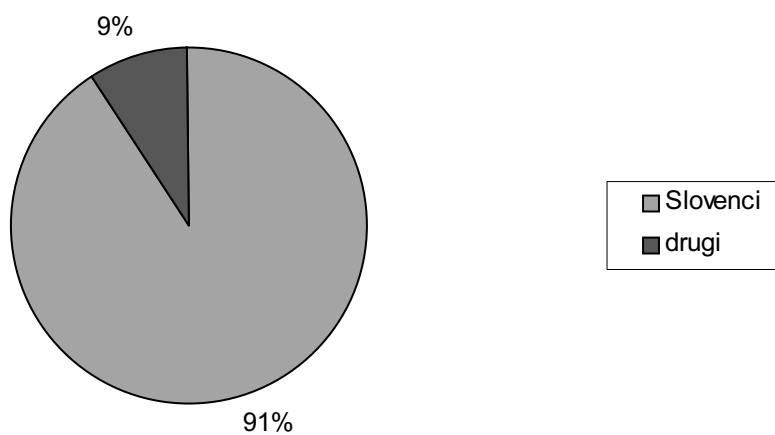

¹ Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Izdelava grafov Ana Komac.

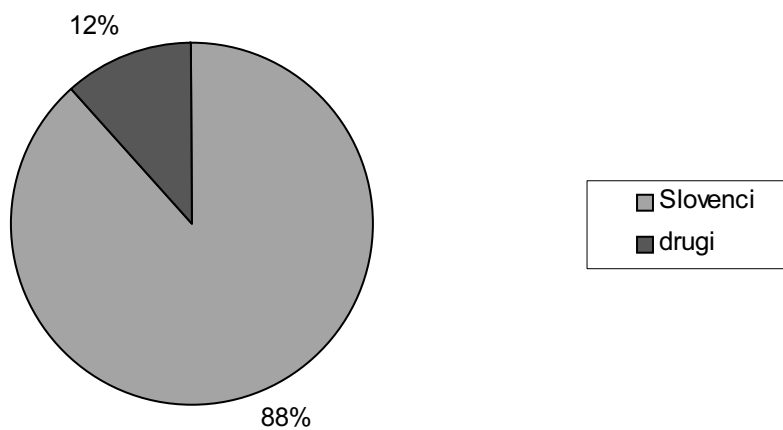
Prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti na popisu 1971

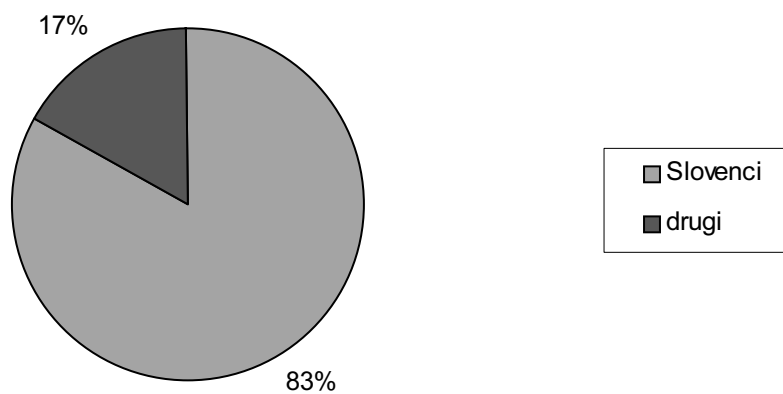
Prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti na popisu 1981

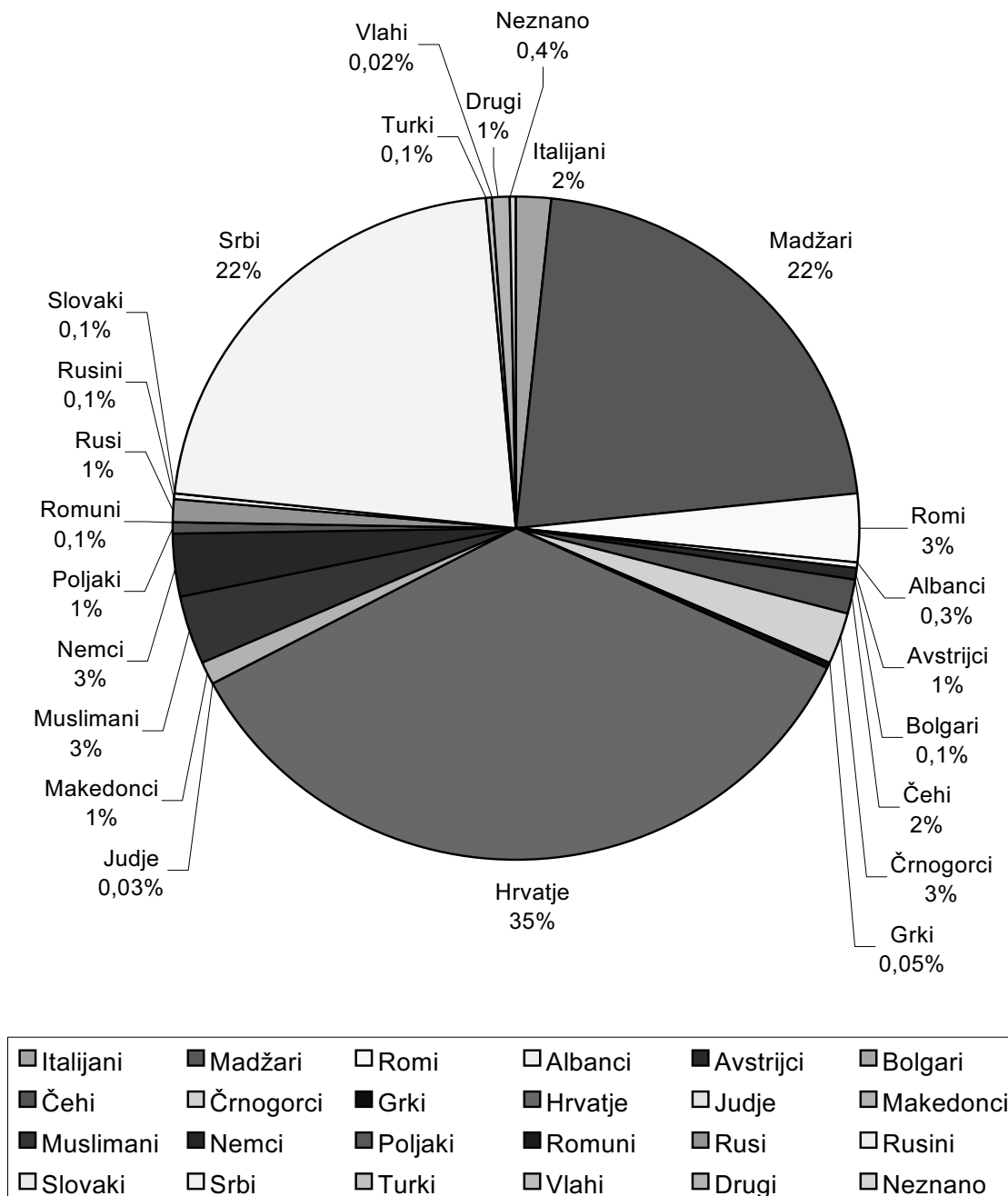
Prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti na popisu 1991

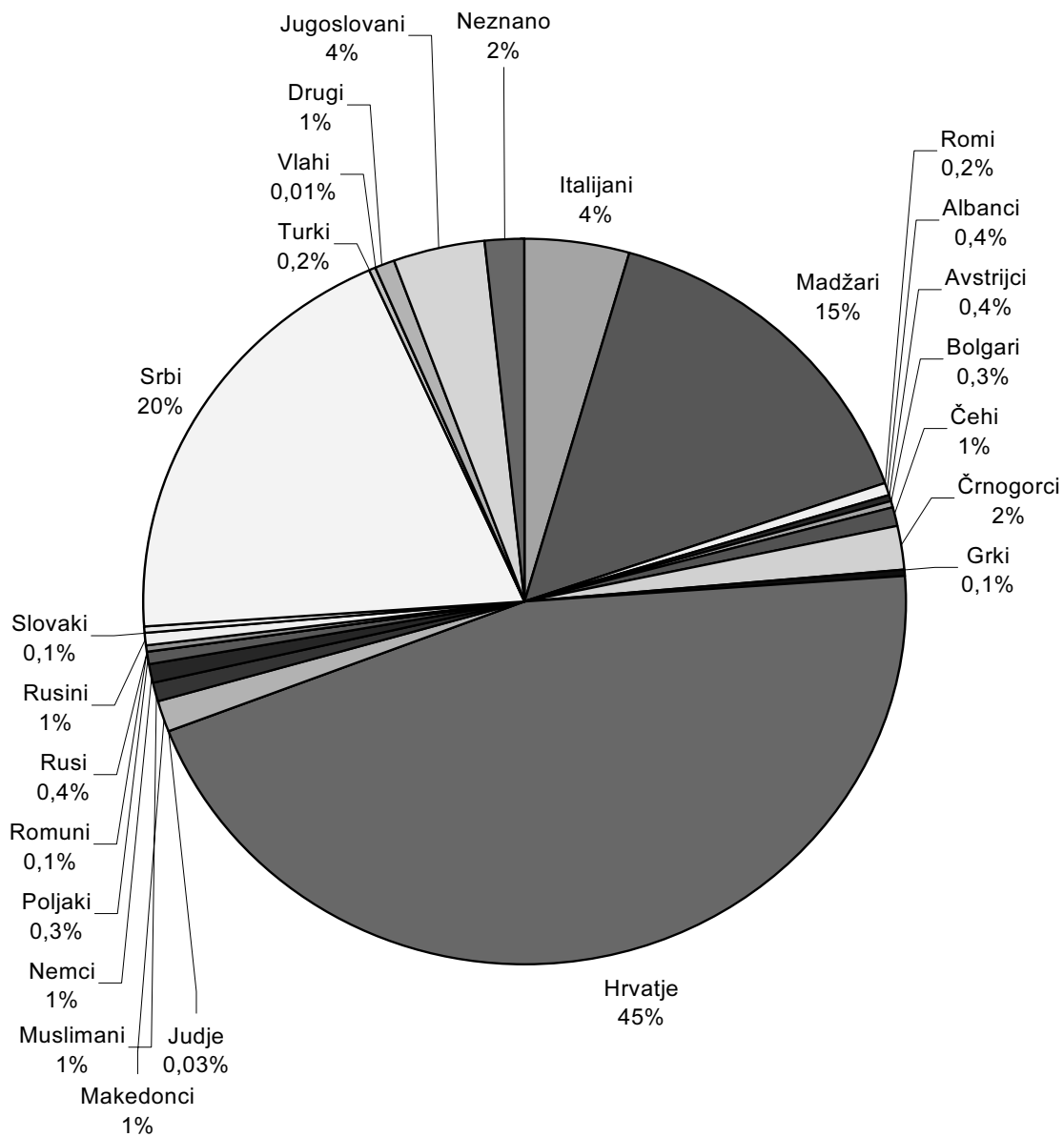
Prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti na popisu 2002

Neslovensko prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti (popis 1953)

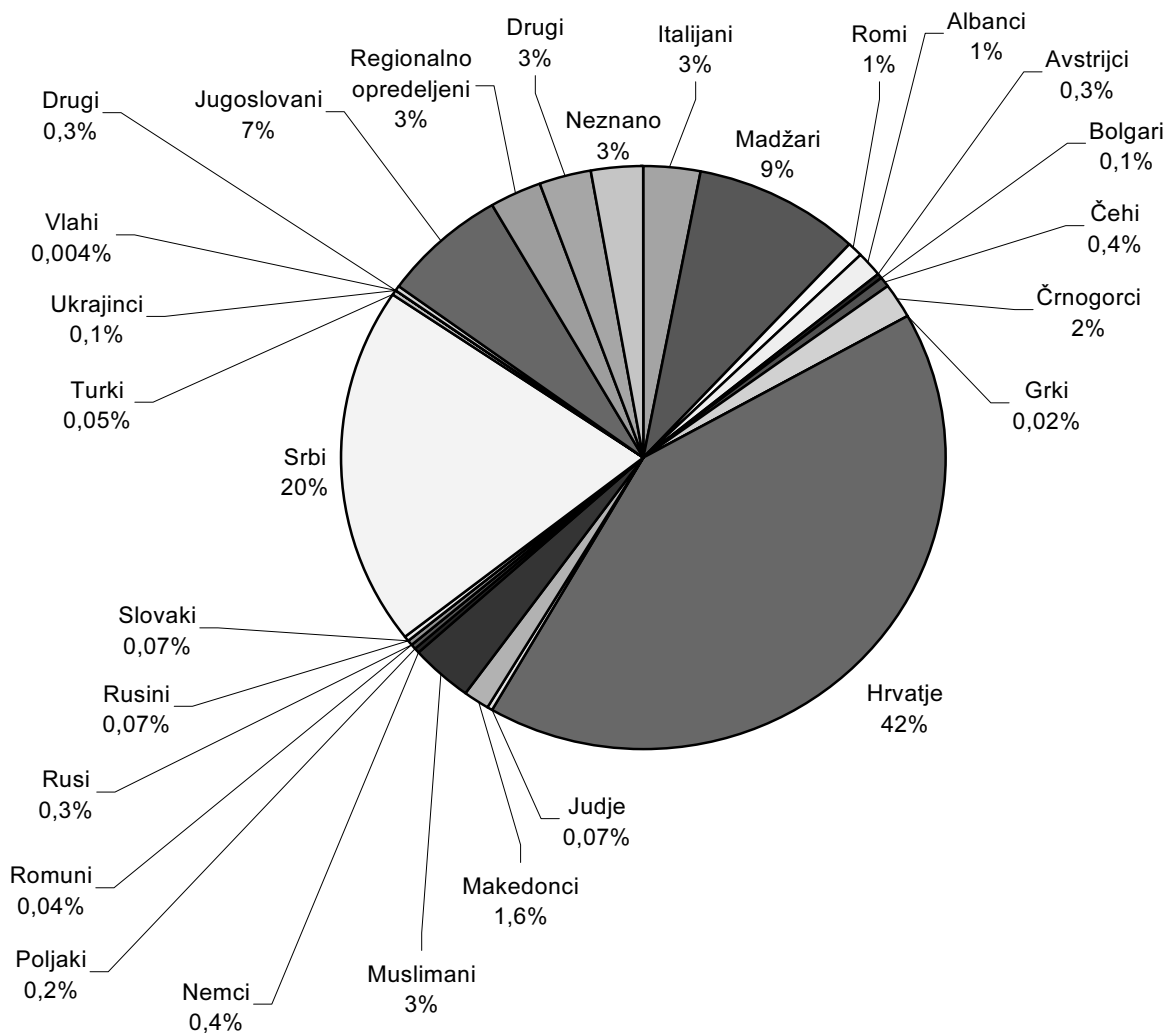

Neslovensko prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti
(popis 1961)

Italijani	Madžari	Romi	Albanci	Avstrijci
Bolgari	Čehi	Črnogorci	Grki	Hrvatje
Judje	Makedonci	Muslimani	Nemci	Poljaki
Romuni	Ruski	Rusini	Slovaki	Srbi
Turki	Vlahi	Drugi	Jugoslovani	Neznano

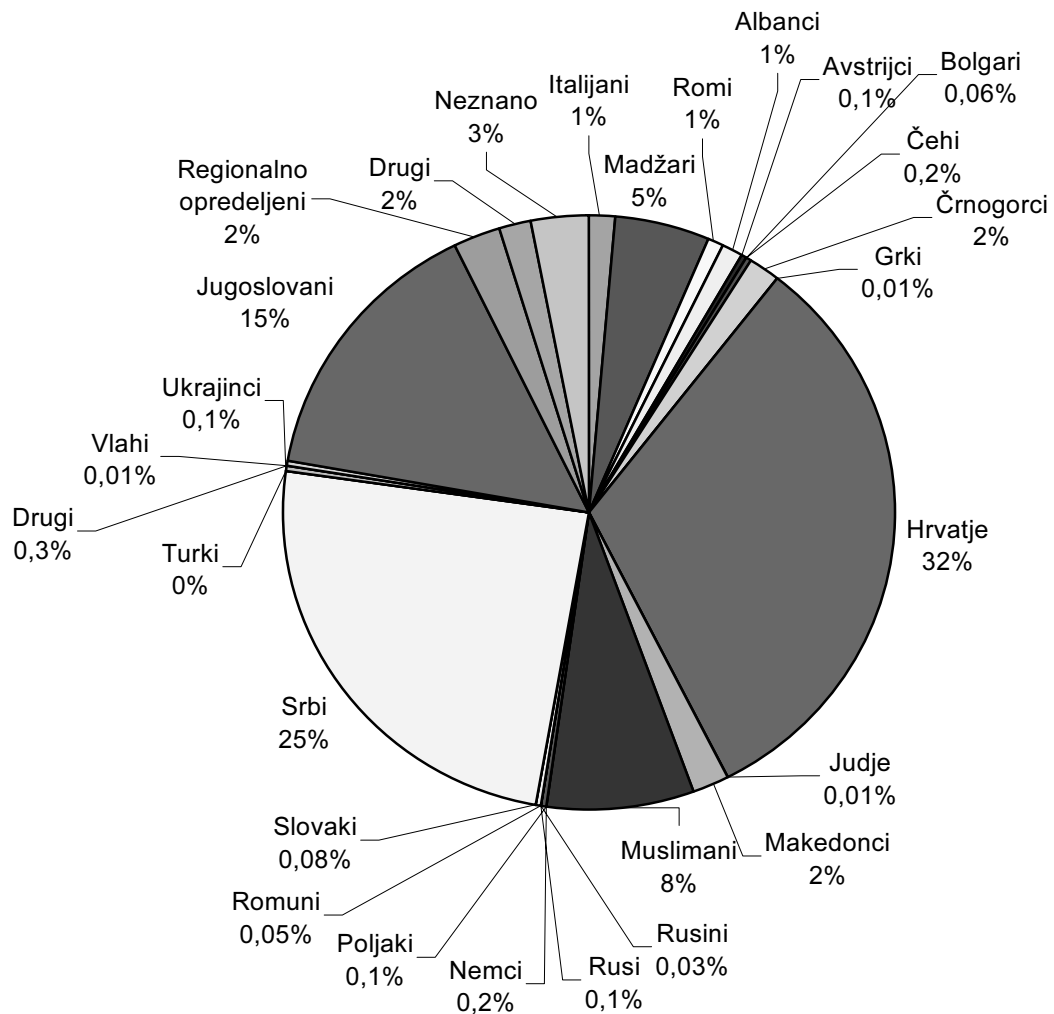
Neslovensko prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti (popis 1971)

■ Italijani	■ Madžari	□ Romi
□ Albanci	■ Avstrijci	■ Bolgari
■ Čehi	□ Črnogorci	■ Grki
■ Hrvatje	□ Judje	■ Makedonci
■ Muslimani	■ Nemci	■ Poljaki
■ Romuni	■ Rusi	□ Rusini
□ Slovaki	□ Srbi	■ Turki
■ Ukrajinci	■ Vlahi	■ Drugi
■ Jugoslovani	■ Regionalno opredeljeni	■ Drugi
□ Neznano		

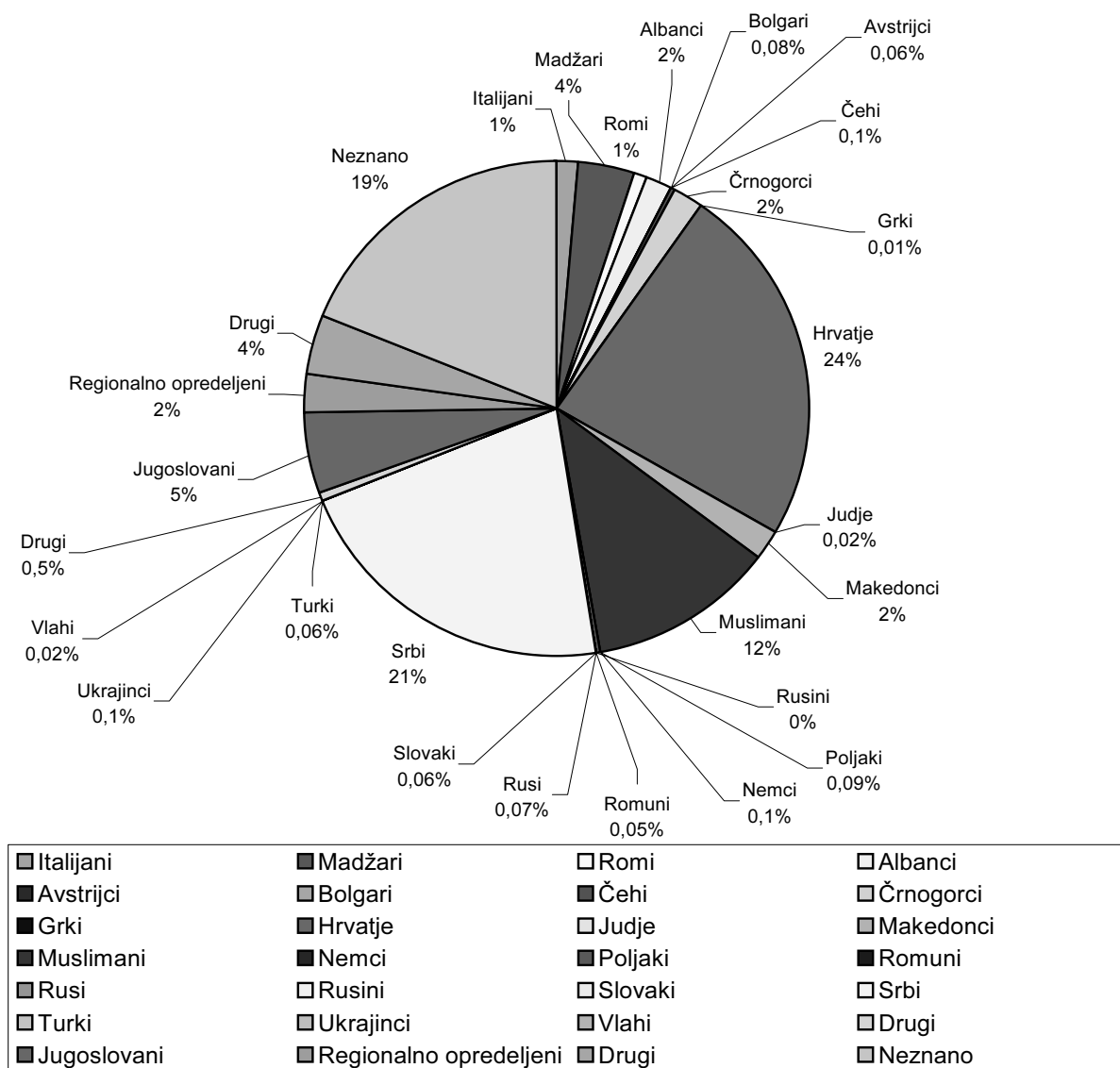

Neslovensko prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti (popis 1981)

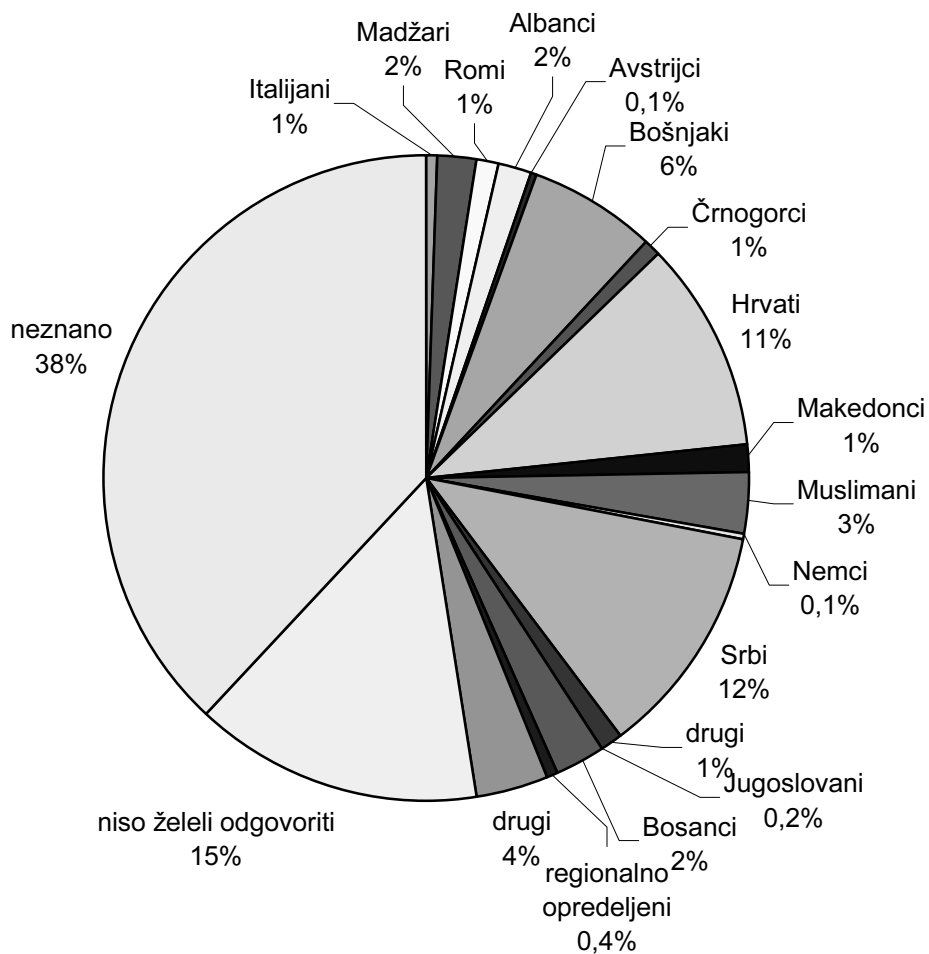

■ Italijani	■ Madžari	□ Romi
□ Albanci	■ Avstrijci	■ Bolgari
■ Čehi	□ Črnoгорci	■ Grki
■ Hrvatje	□ Judje	■ Makedonci
■ Muslimani	■ Nemci	■ Poljaki
■ Romuni	■ Rusi	□ Rusini
□ Slovaki	□ Srbi	■ Turki
■ Ukrajinci	■ Vlahi	□ Drugi
■ Jugoslovani	■ Regionalno opredeljeni	■ Drugi
■ Neznano		

Neslovensko prebivalstvo Republike Slovenije po narodni pripadnosti (popis 1991)

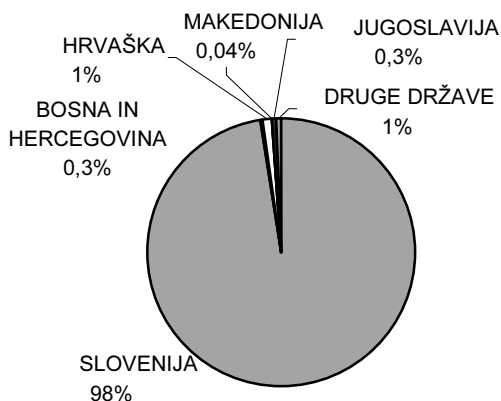
Prebivalstvo Republike Slovenije neslovenske narodnosti (popis 2002)

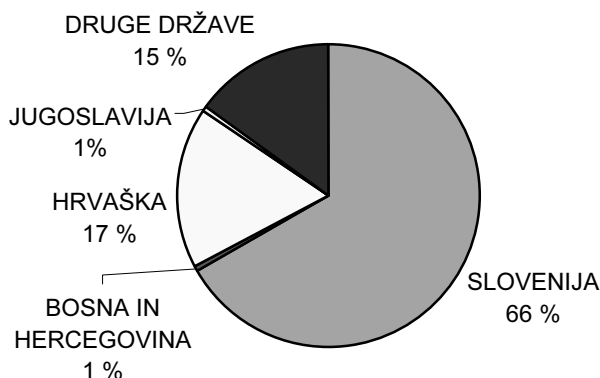
■ Italijani	■ Madžari	□ Romi	□ Albanci
■ Avstrijci	■ Bošnjaki	■ Črnogorci	□ Hrvati
■ Makedonci	■ Muslimani	□ Nemci	■ Srbi
■ drugi	■ Jugoslovani	■ Bosanci	■ regionalno opredeljeni
□ drugi	□ niso želeli odgovoriti	□ neznano	

Prebivalstvo Republike Slovenije po kraju rojstva in narodni pripadnosti

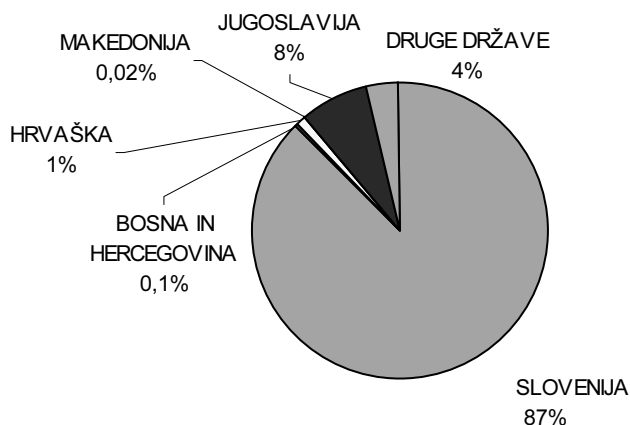
Prebivalci Republike Slovenije slovenske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

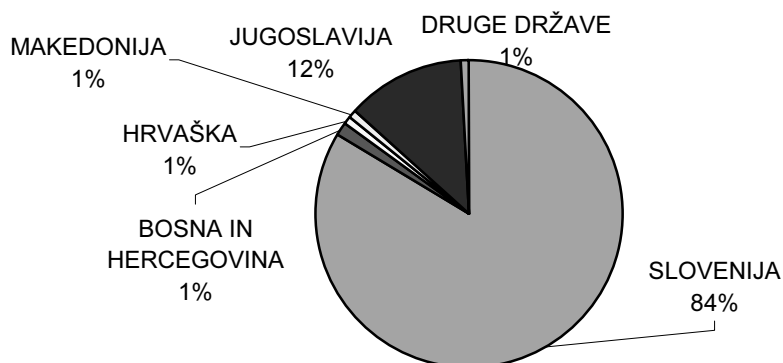
Prebivalci Republike Slovenije italijanske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

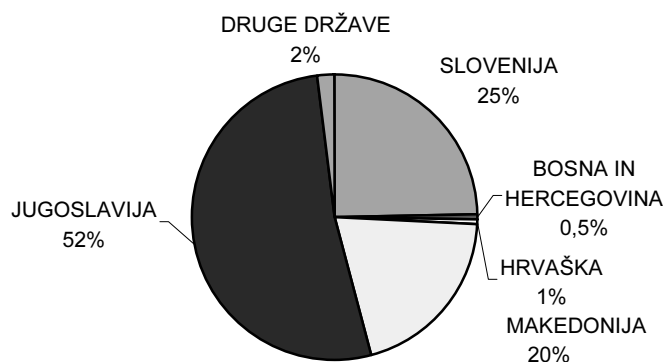
Prebivalci Republike Slovenije madžarske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

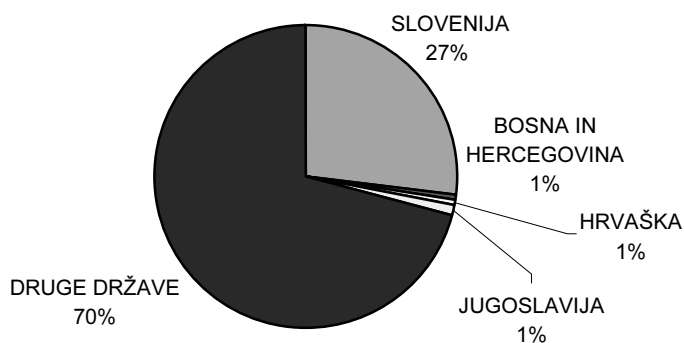
Prebivalci Republike Slovenije romske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

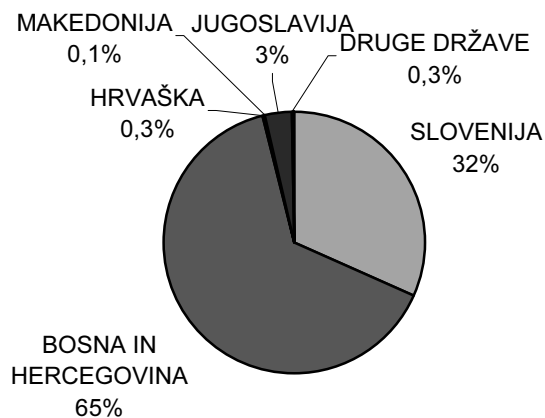
Prebivalci Republike Slovenije albanske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

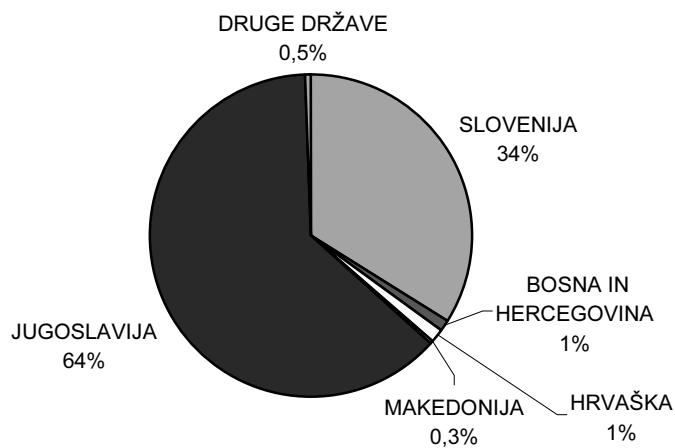
Prebivalci Republike Slovenije avstrijske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

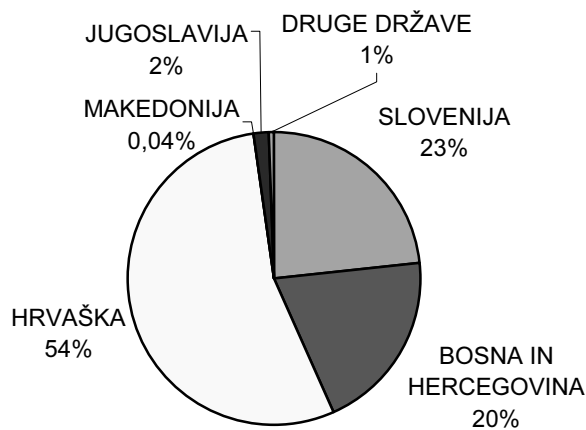
Prebivalci Republike Slovenije bošnjaške narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

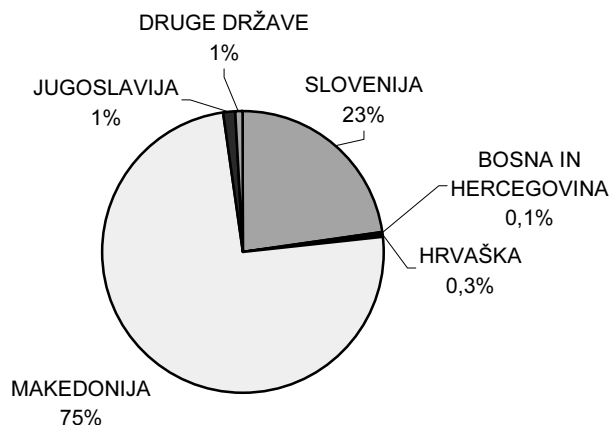
Prebivalci Republike Slovenije črnogorske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

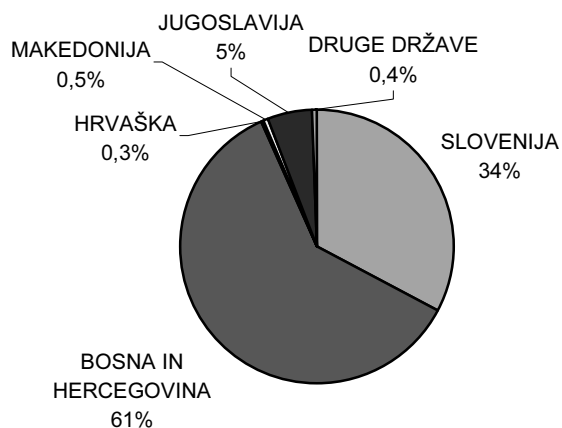
Prebivalci Republike Slovenije hrvaške narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

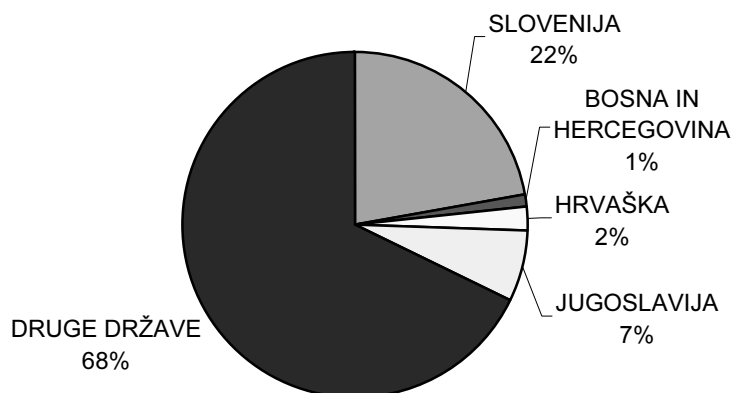
Prebivalci Republike Slovenije makedonske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

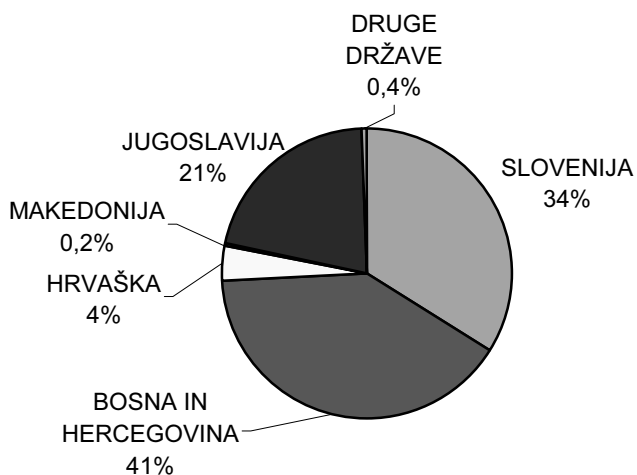
Prebivalci Republike Slovenije muslimanske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

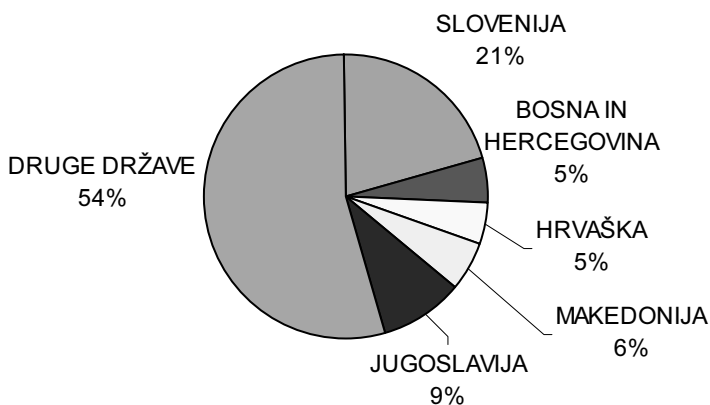
Prebivalci Republike Slovenije nemške narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

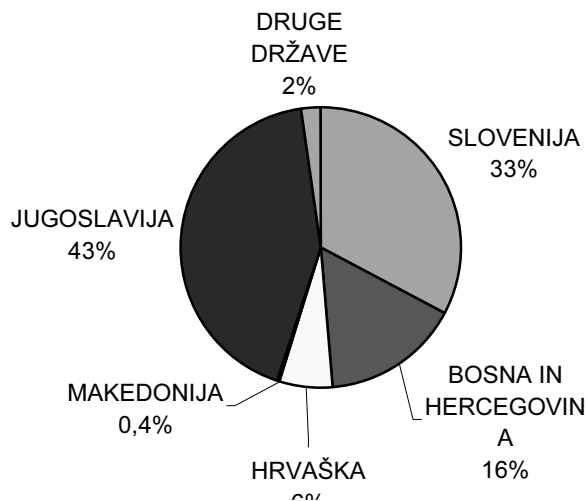
Prebivalci Republike Slovenije srbske narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

Drugače narodno opredeljeno prebivalstvo Republike Slovenije po kraju rojstva (popis 2002)

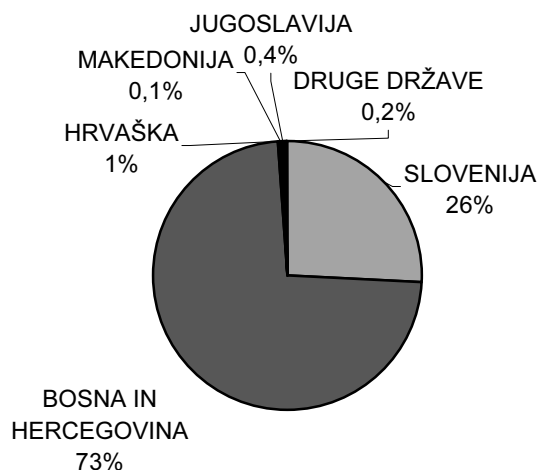

Prebivalci Republike Slovenije, ki so se opredelili kot Jugoslovani, po kraju rojstva (popis 2002)

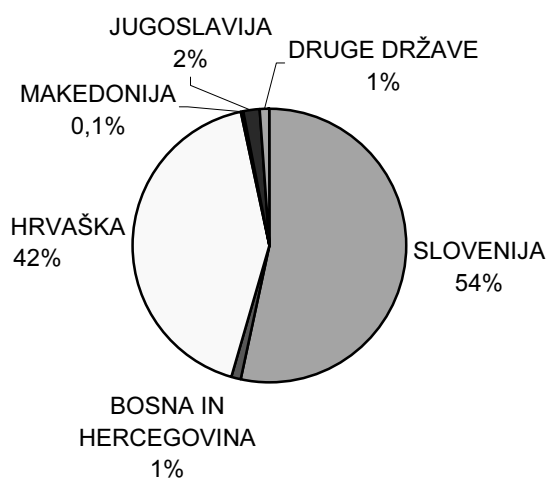

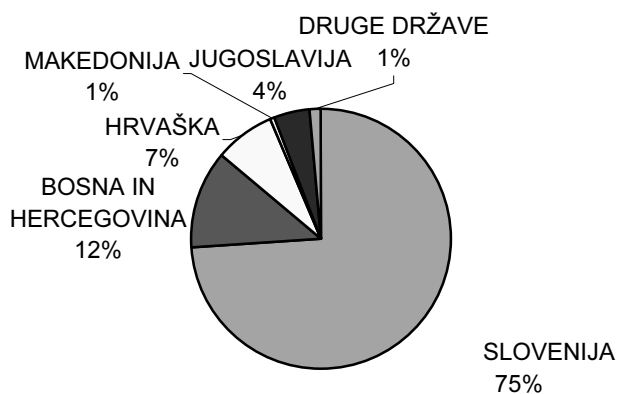
Prebivalci Republike Slovenije, ki so se opredelili kot Bosanci, po kraju rojstva (popis 2002)

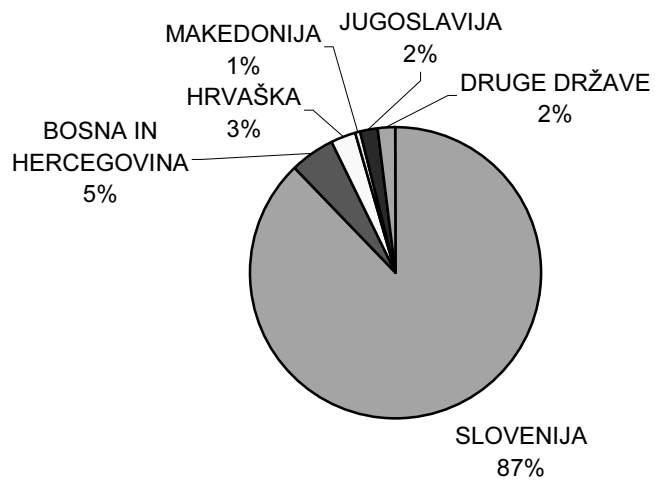
Regionalno opredeljeni prebivalci Republike Slovenije po kraju rojstva (popis 2002)

Prebivalci Republike Slovenije, ki na vprašanje o narodni pripadnosti niso želeli odgovoriti, po kraju rojstva (popis 2002)

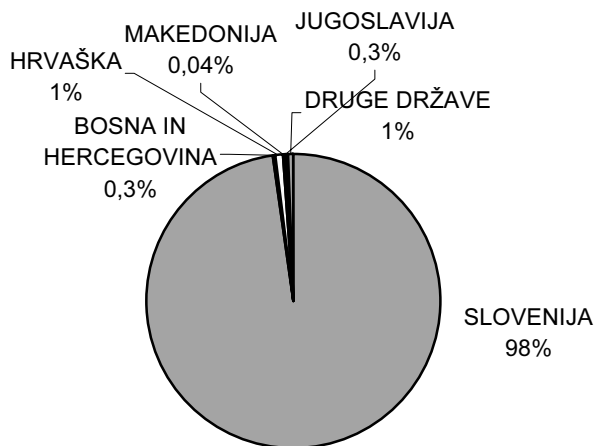

Prebivalci Republike Slovenije, katerih narodna pripadnost ni znana, po kraju rojstva (popis 2002)

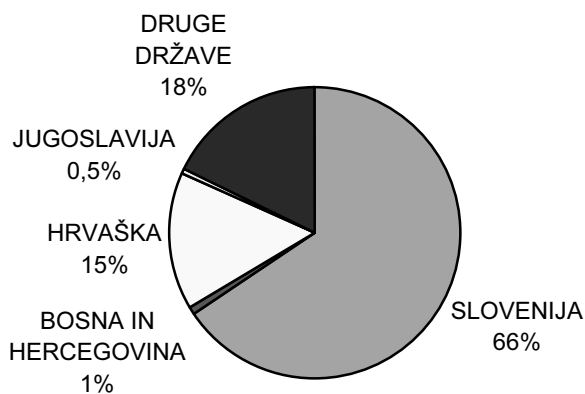

Prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva in narodni pripadnosti

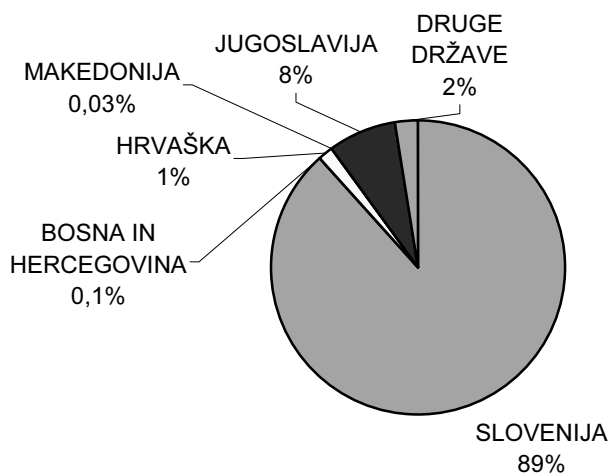
Slovensko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

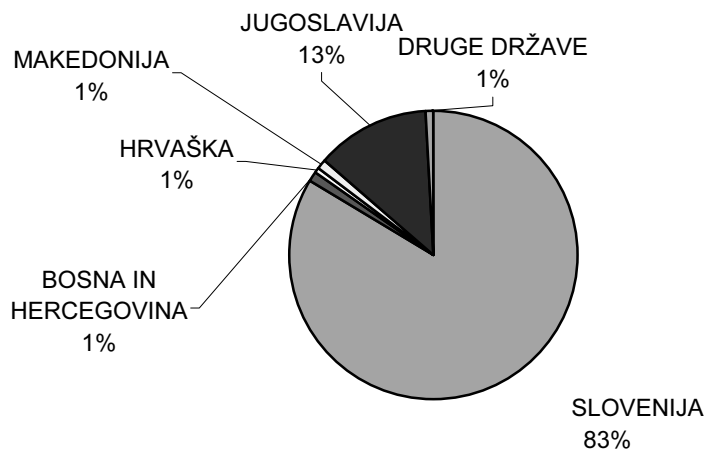
Italijansko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

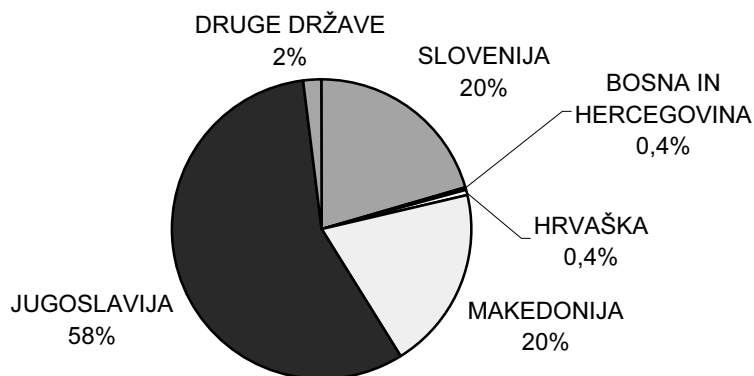
Madžarsko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

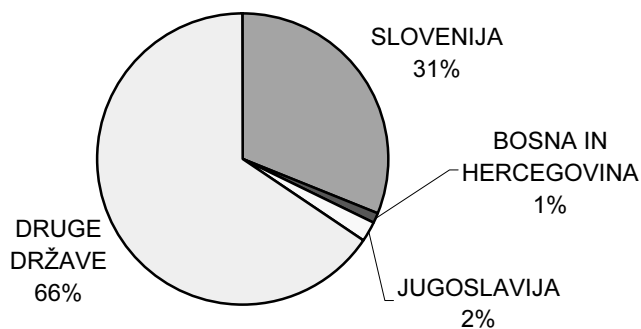
Romsko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

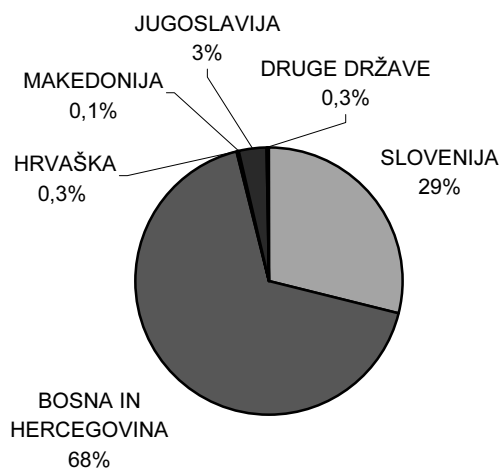
Albansko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

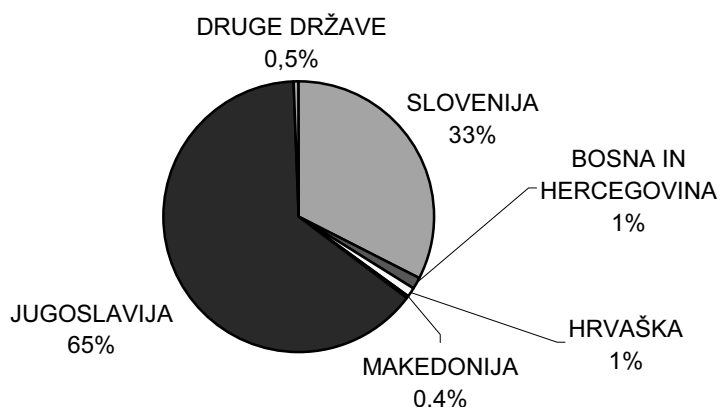
Avstrijsko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

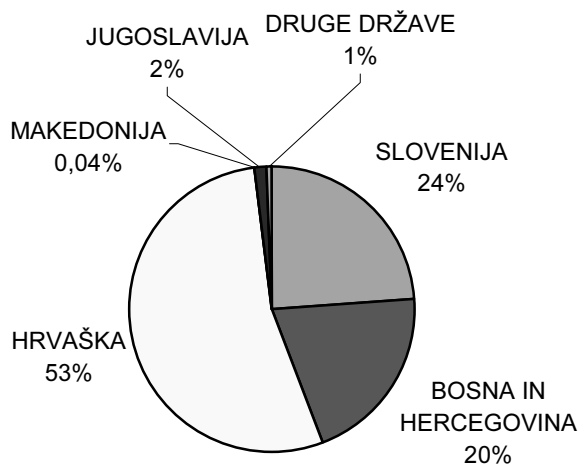
Bošnjaško prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

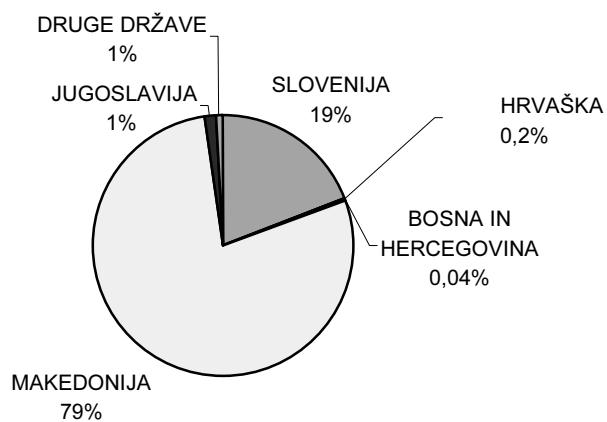
Črnogorsko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

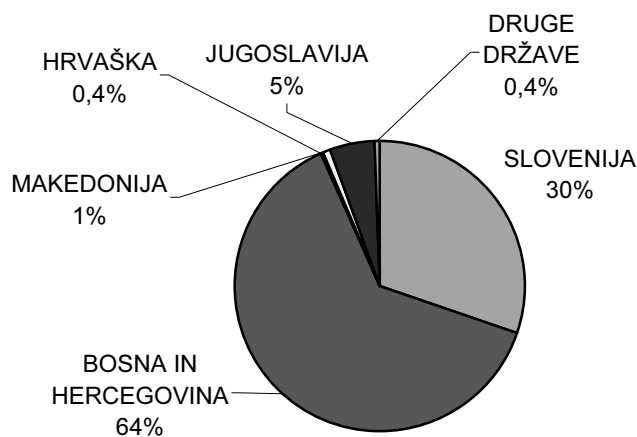
Hrvaško prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

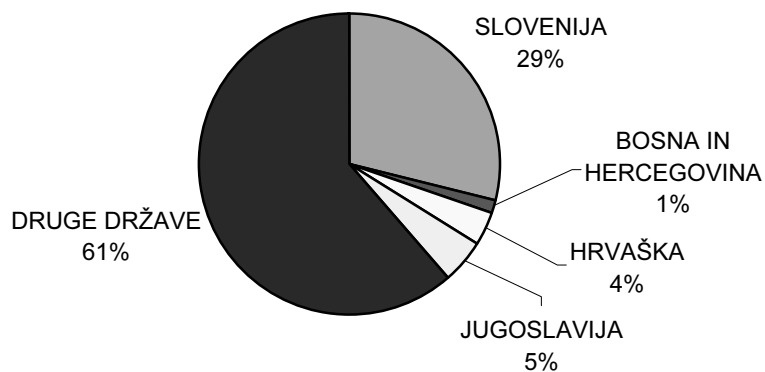
**Makedonsko prebivalstvo Republike Slovenije
moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)**

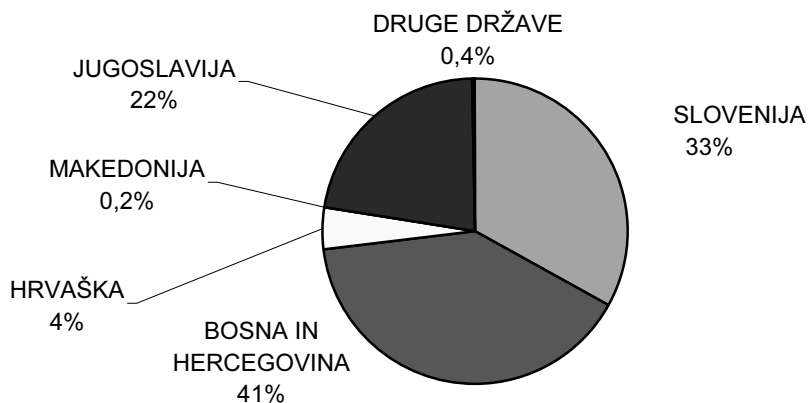
**Muslimansko prebivalstvo Republike Slovenije moškega
spola po kraju rojstva (popis 2002)**

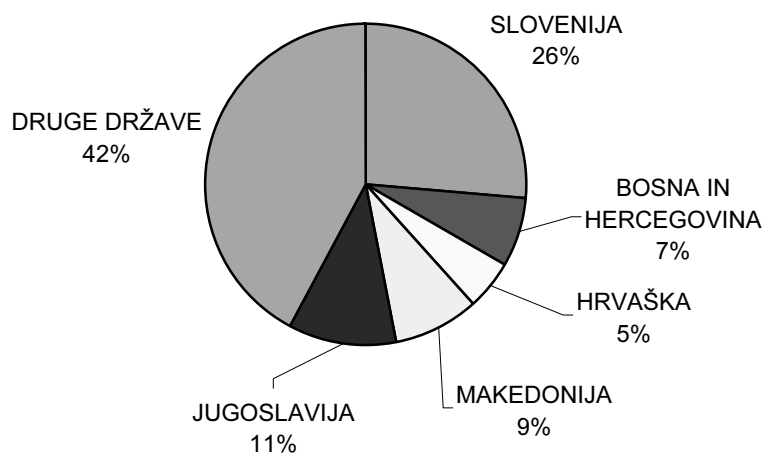
**Nemško prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po
kraju rojstva (popis 2002)**

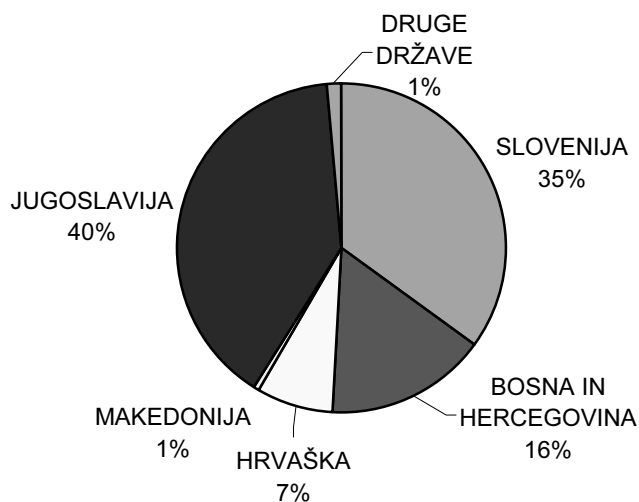
Srbsko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

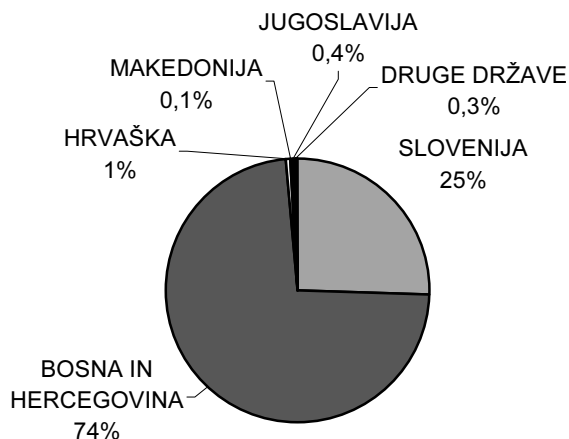
Drugače narodno opredeljeno prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

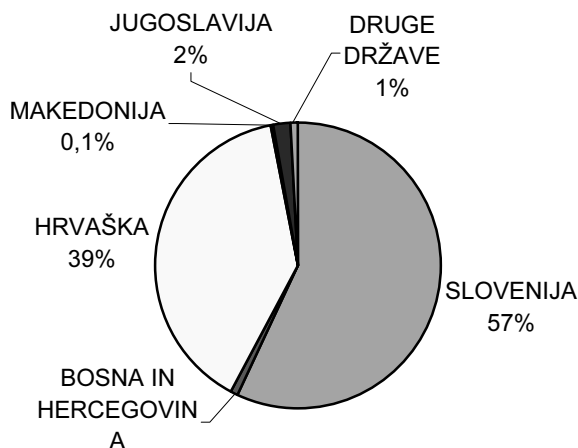
Jugoslovansko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

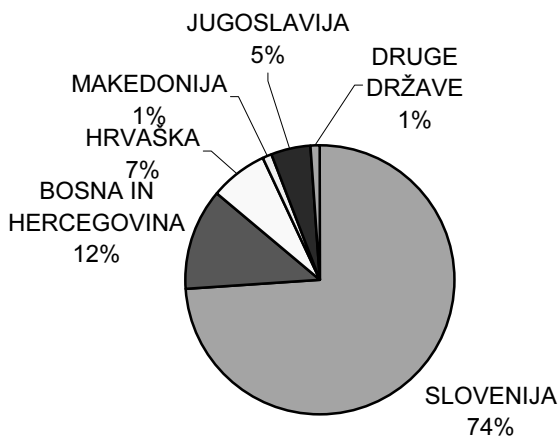
Bosansko prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

Regionalno opredeljeno prebivalstvo Republike Slovenije moškega spola po kraju rojstva (popis 2002)

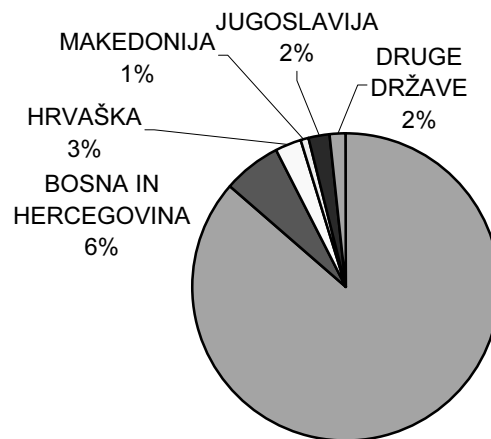

Prebivalci Republike Slovenije moškega spola, ki na vprašanje o narodni pripadnosti niso želeli odgovoriti, po kraju rojstva (popis 2002)

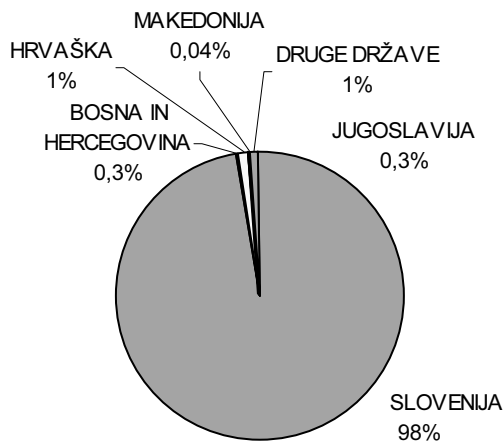

Moško prebivalstvo Republike Slovenije neznane narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

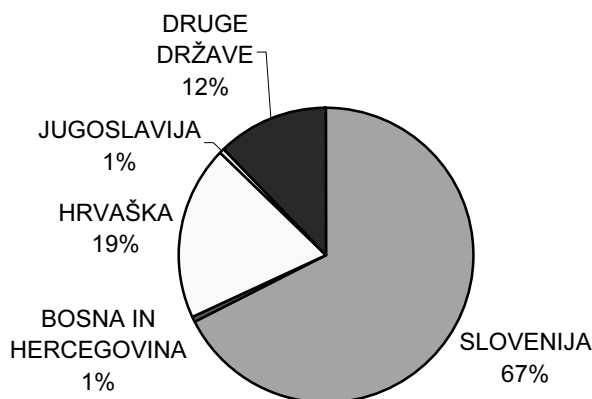

Prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva in narodni pripadnosti

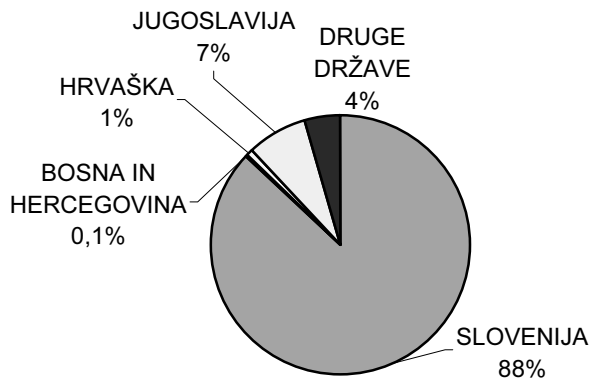
Slovensko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

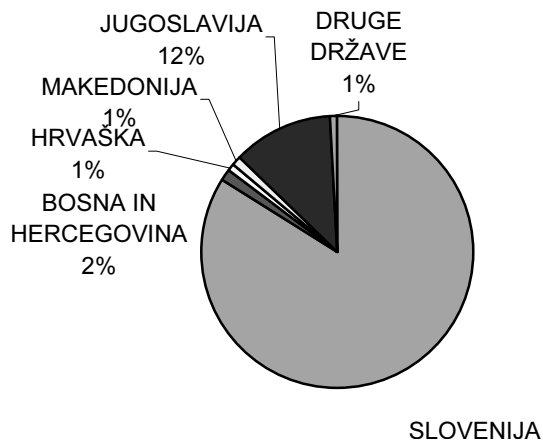
Italijansko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

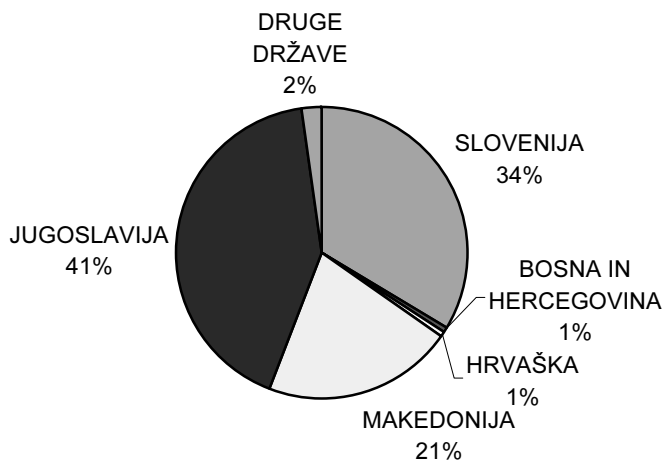
Medžarsko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

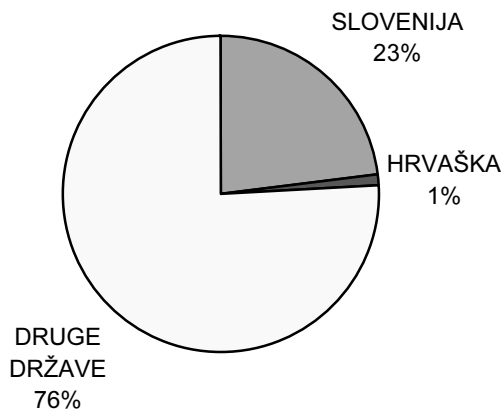
Romsko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

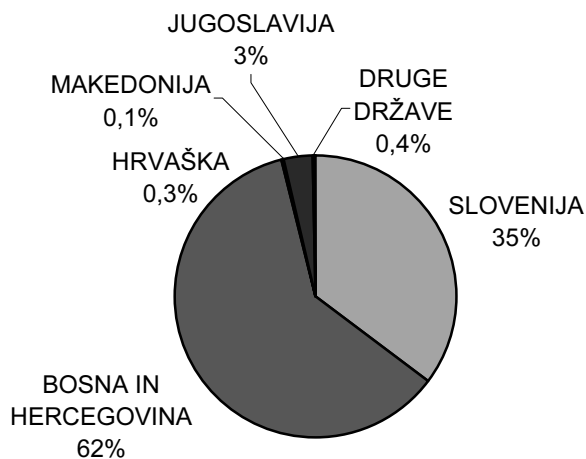
Albansko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

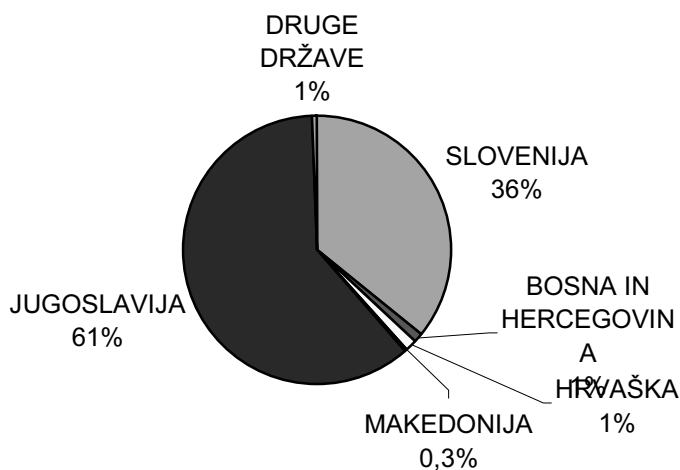
Avstrijsko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

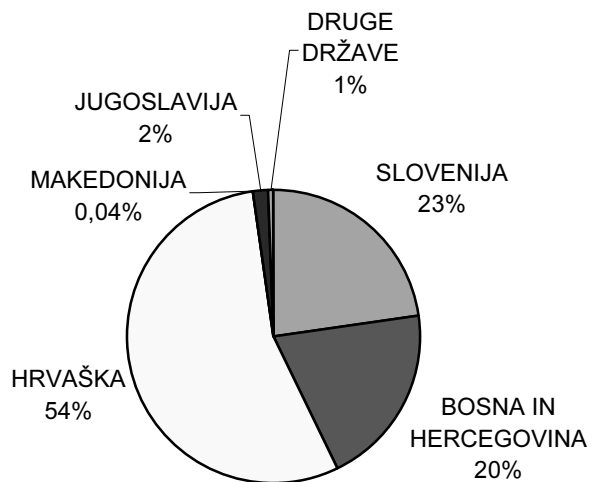
Bošnjaško prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

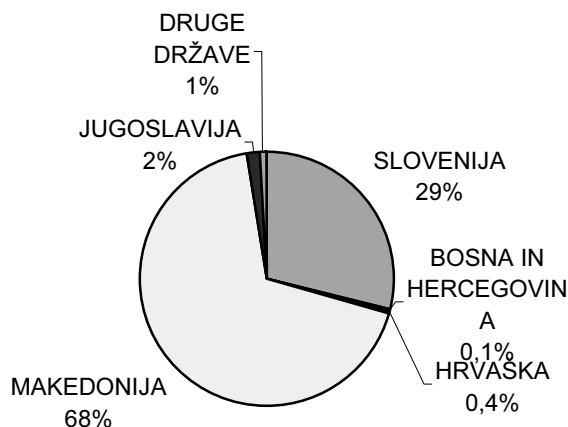
Črnogorsko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

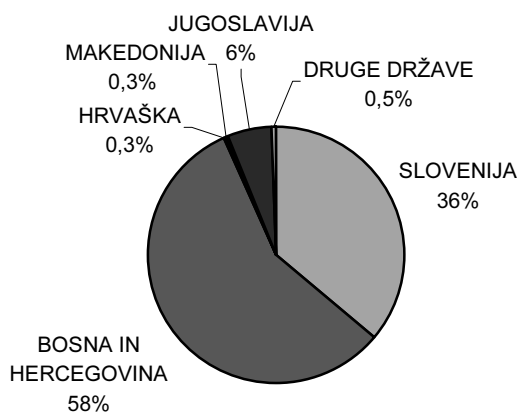
Hrvaško prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

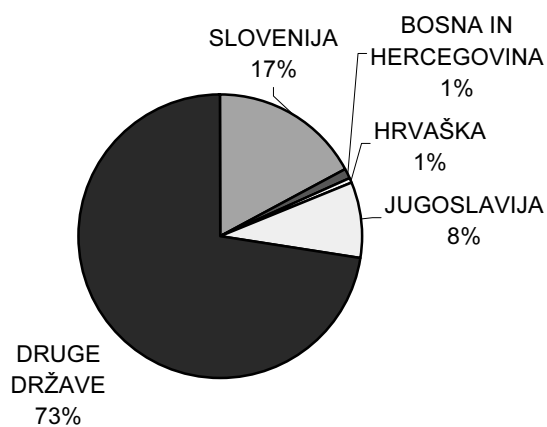
Makedonsko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

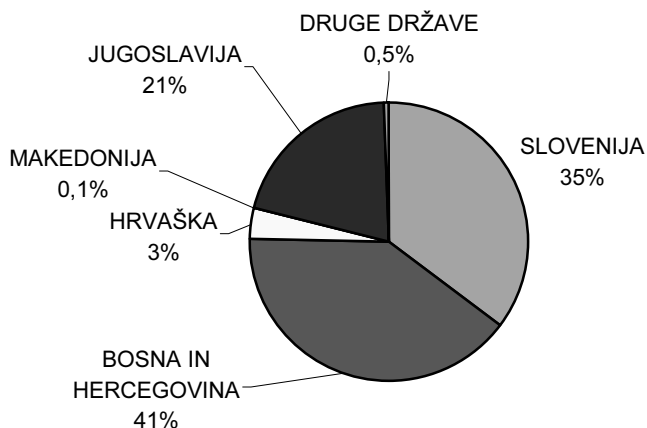
Muslimansko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

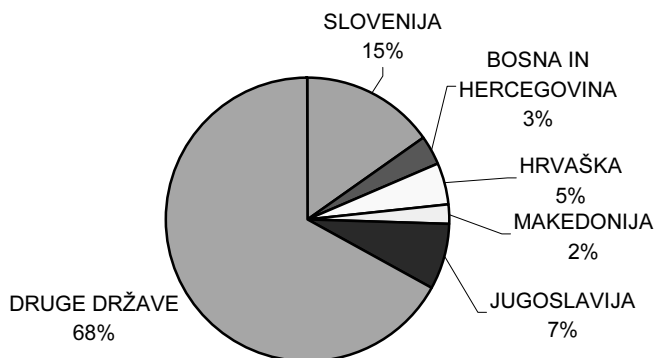
Nemško prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

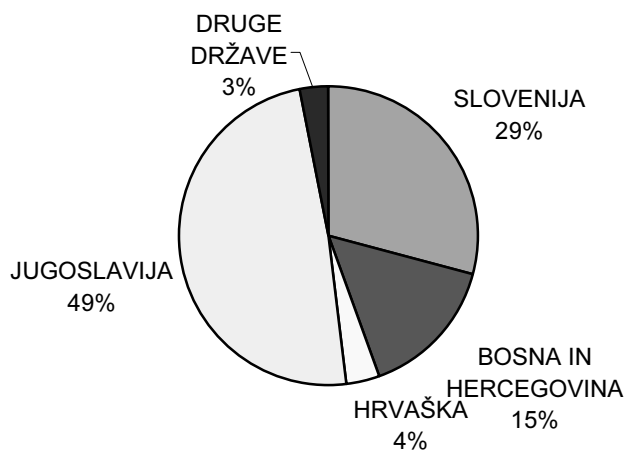
Srbsko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

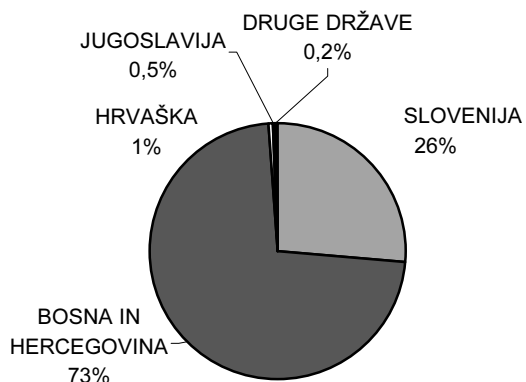
Drugače narodno opredeljeno prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

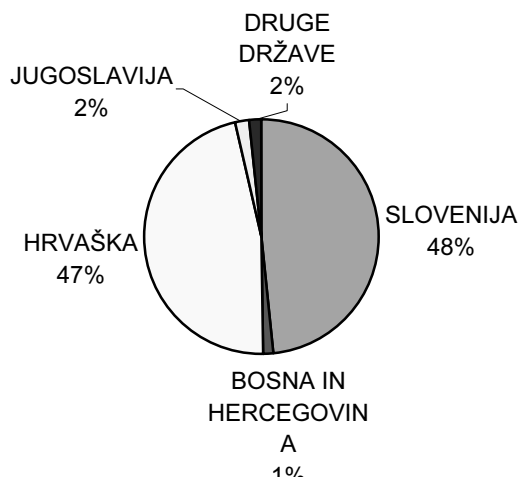
Jugoslovansko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

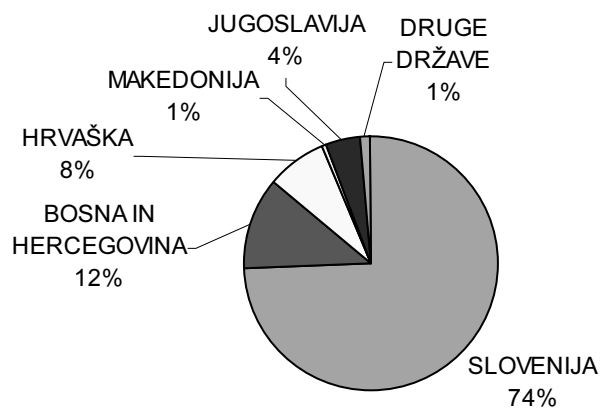
Bosansko prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

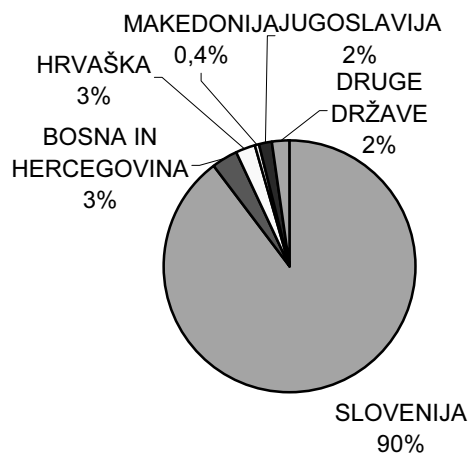
Regionalno opredeljeno prebivalstvo Republike Slovenije ženskega spola po kraju rojstva (popis 2002)

Žensko prebivalstvo Republike Slovenije, ki na vprašanje o narodni pripadnosti ni želelo odgovoriti, po kraju rojstva (popis 2002)

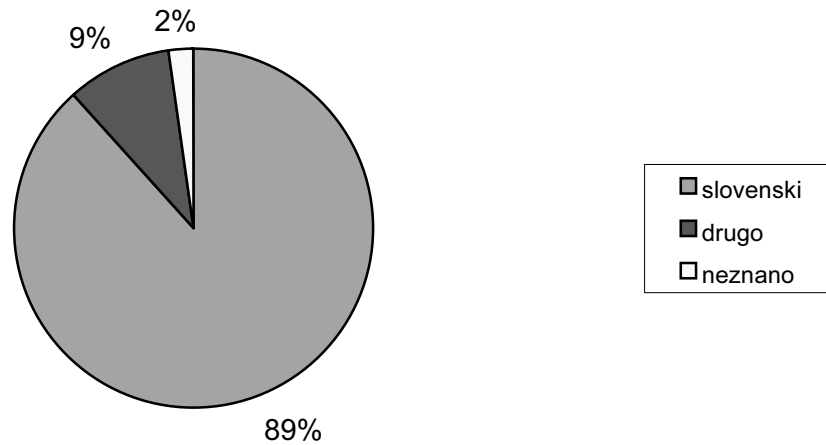
Žensko prebivalstvo Republike Slovenije neznane narodnosti po kraju rojstva (popis 2002)

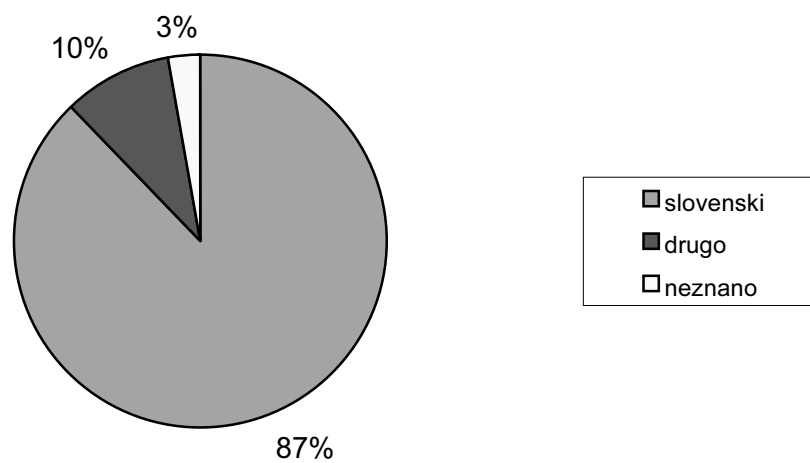

Prebivalstvo Republike Slovenije po maternem jeziku

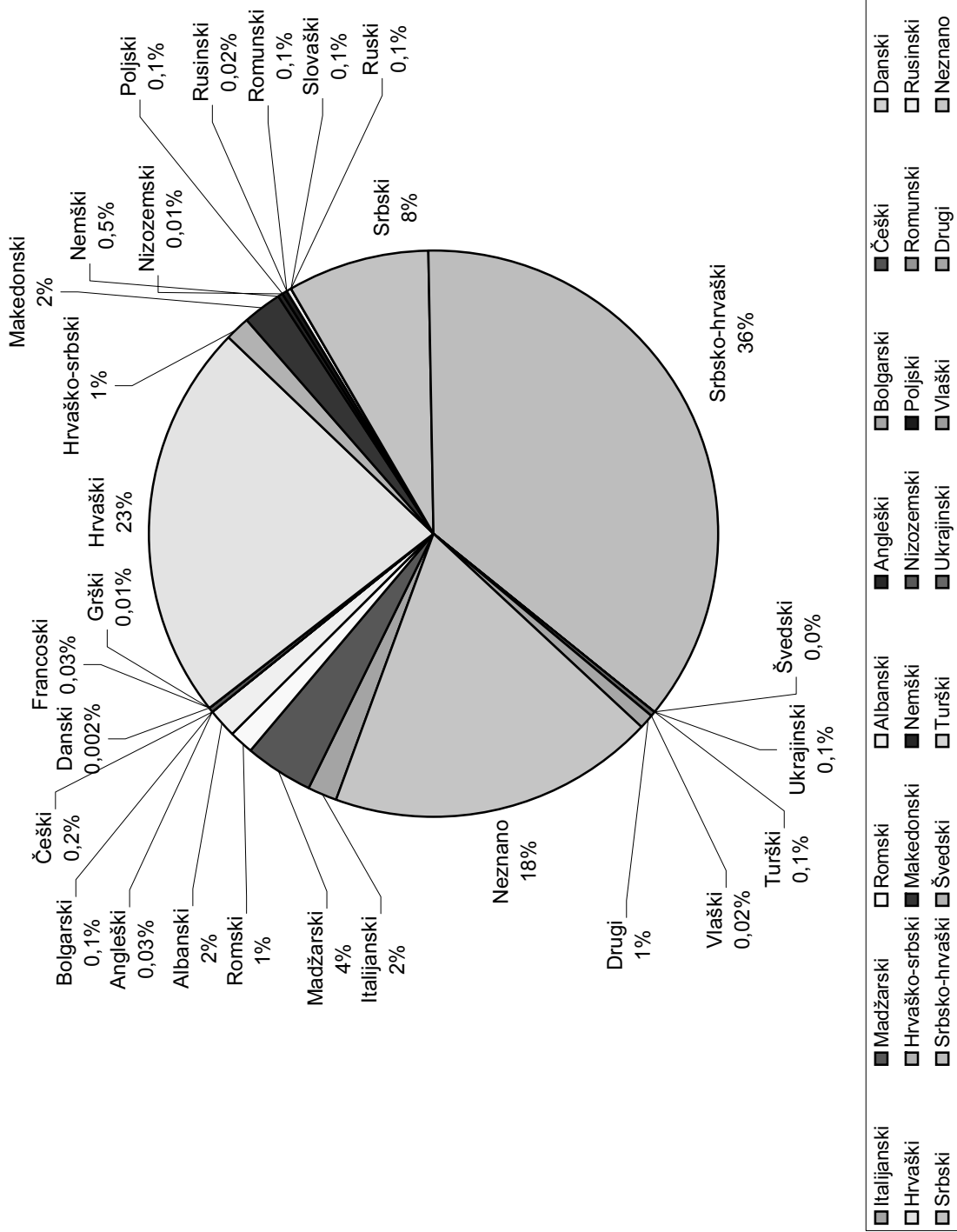
Prebivalstvo Republike Slovenije po maternem jeziku (popis 1991)

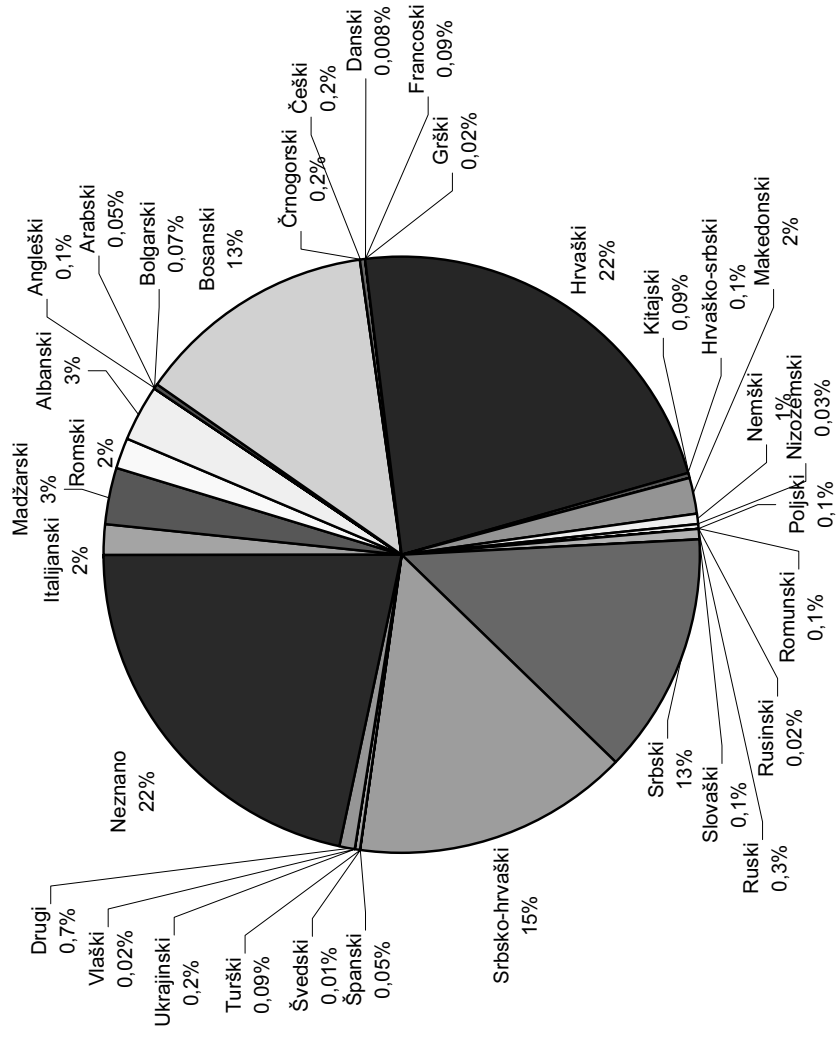
Prebivalstvo Republike Slovenije po maternem jeziku (popis 2002)

Prebivalstvo Republike Slovenije po maternem jeziku, ki ni slovenski (popis 1991)

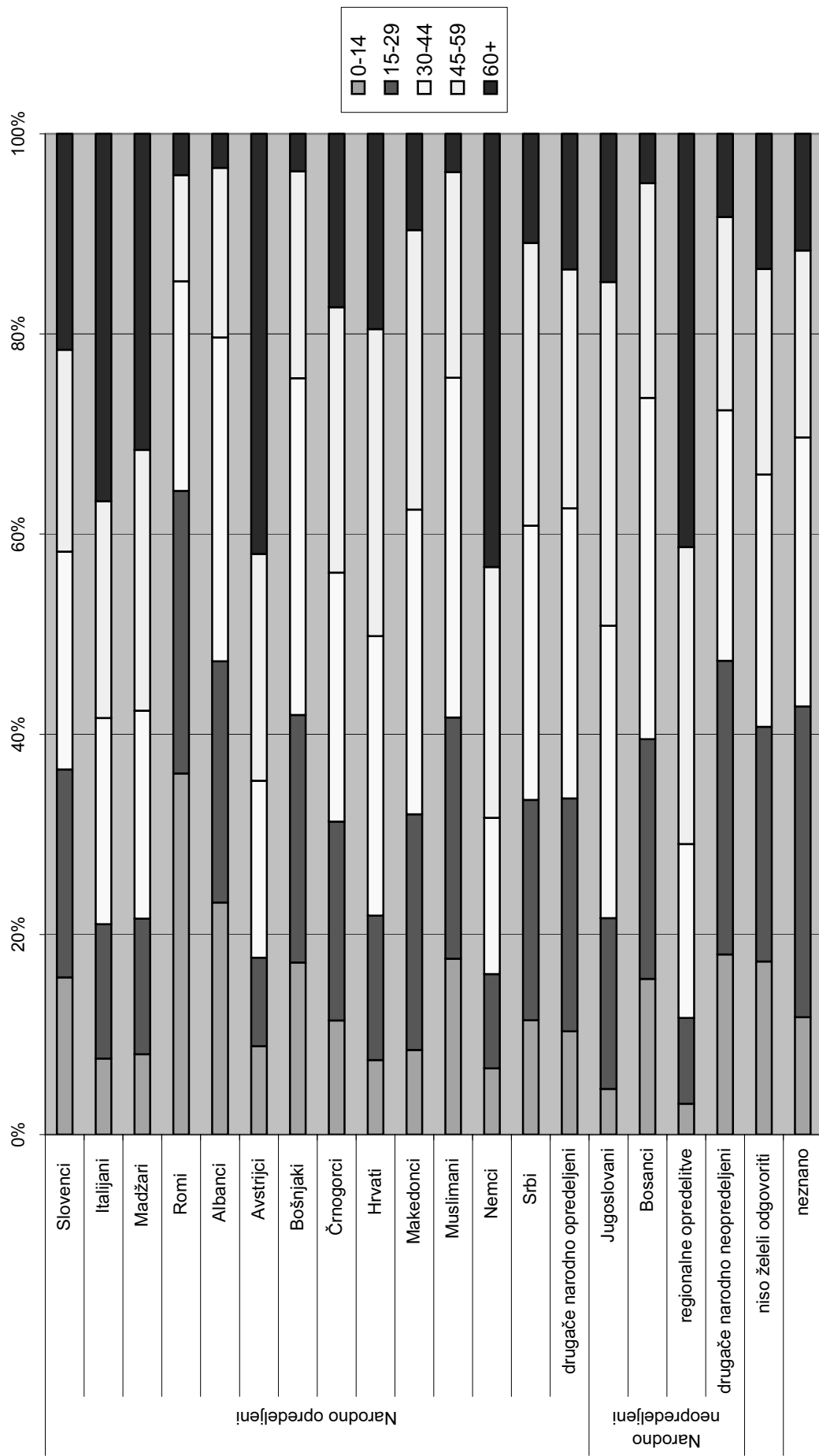

Prebivalstvo Republike Slovenije po maternem jeziku, ki ni slovenski (popis 2002)

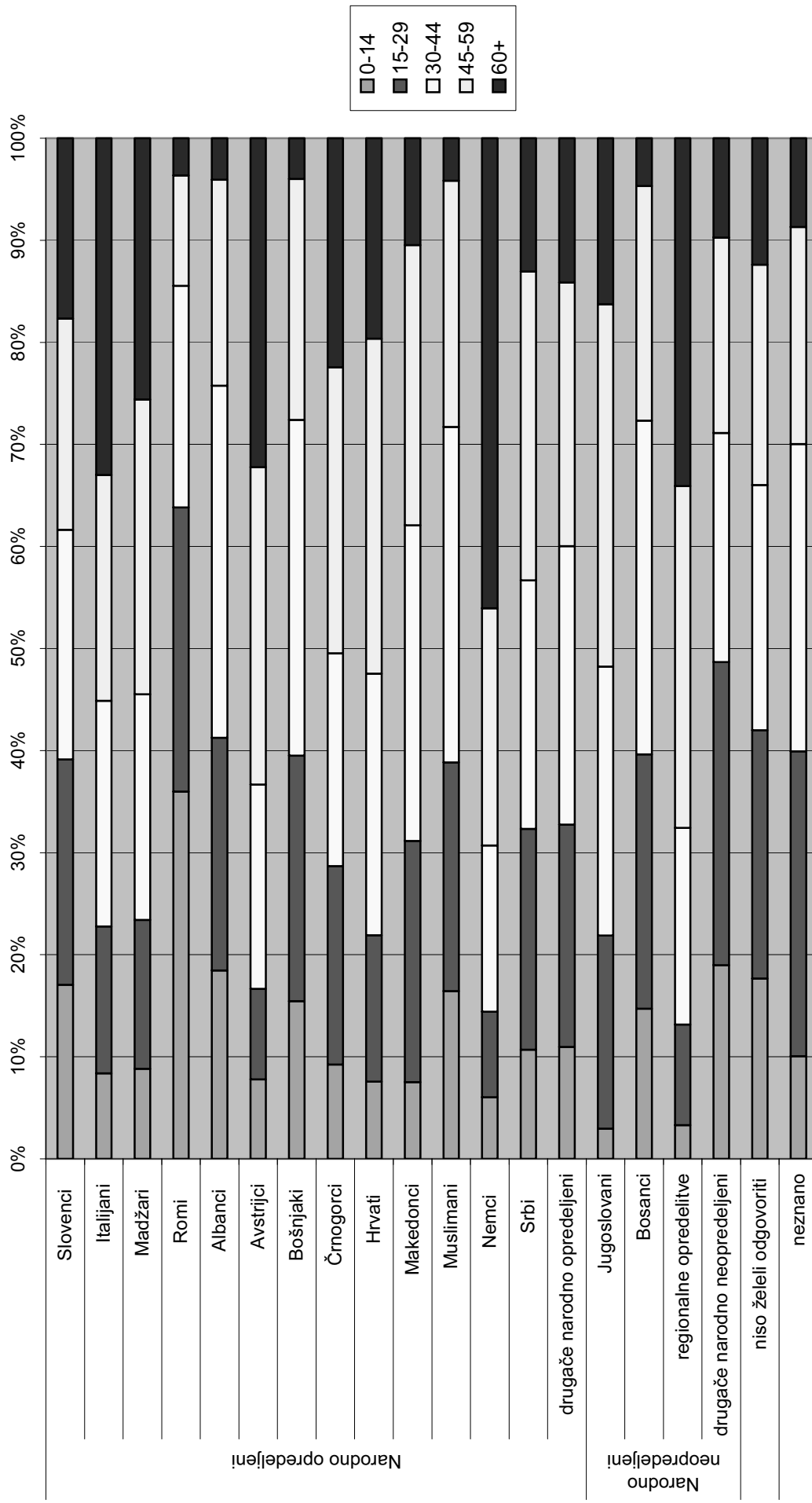

☐ Italijanski	☐ Madžarski	☐ Romski	☐ Angleški	☐ Arabški	☐ Bolgarski	☐ Bosanski	☐ Češki
☐ Črnogorski	☐ Danski	☐ Francoski	☐ Hrvaški	☐ Hrvaško-srbski	☐ Kitajski	☐ Makedonski	☐ Nemaški
☐ Nizozemski	☐ Poljski	☐ Romunski	☐ Ruski	☐ Slovaški	☐ Srbski	☐ Srbsko-hrvaški	☐ Španski
☐ Švedski	☐ Turški	☐ Ukrajinski	☐ Drugi	☐ Neznano			

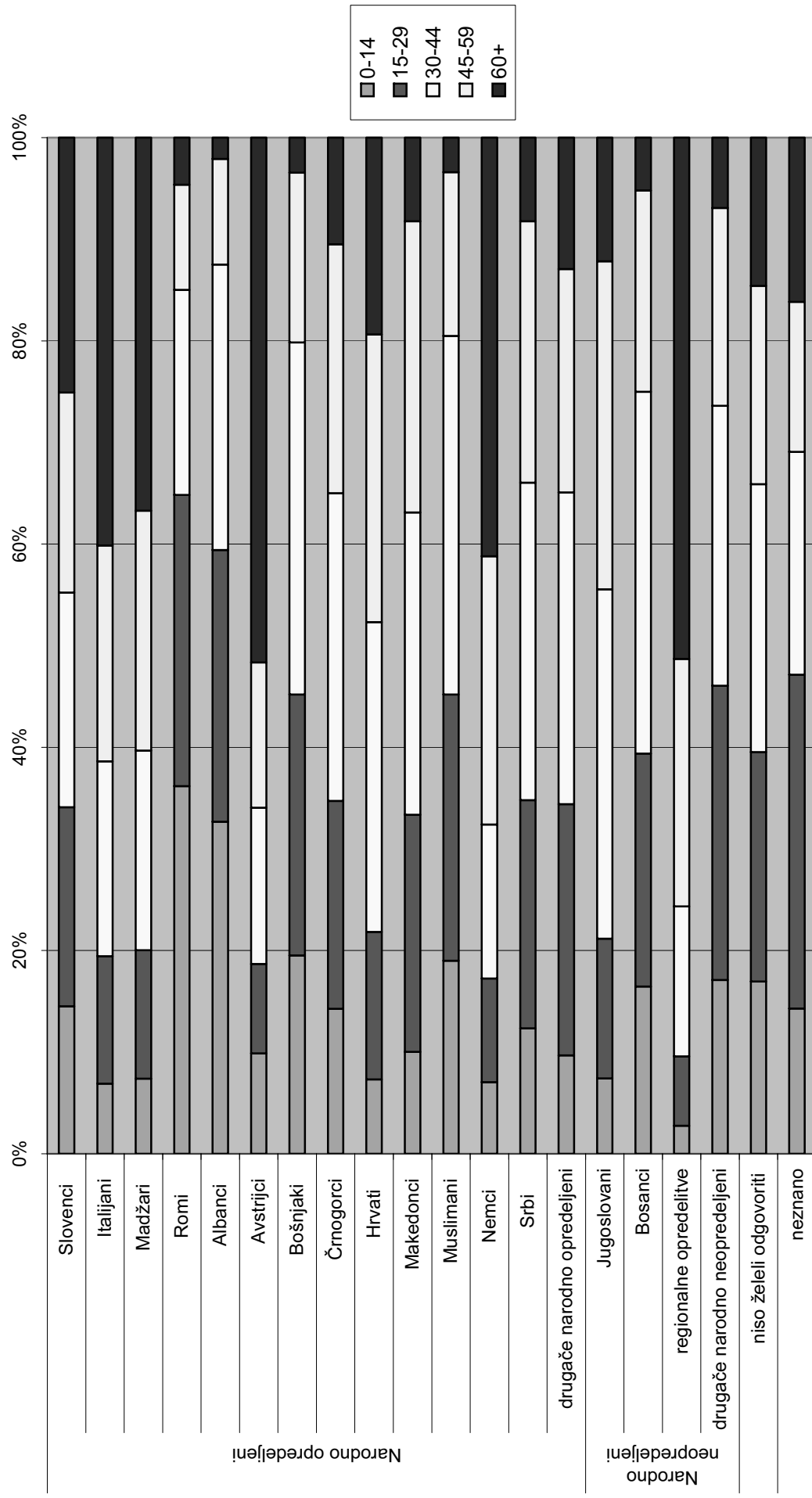
Prebivalstvo Republike Slovenija po narodni pripadnosti in starosti (popis 2002)

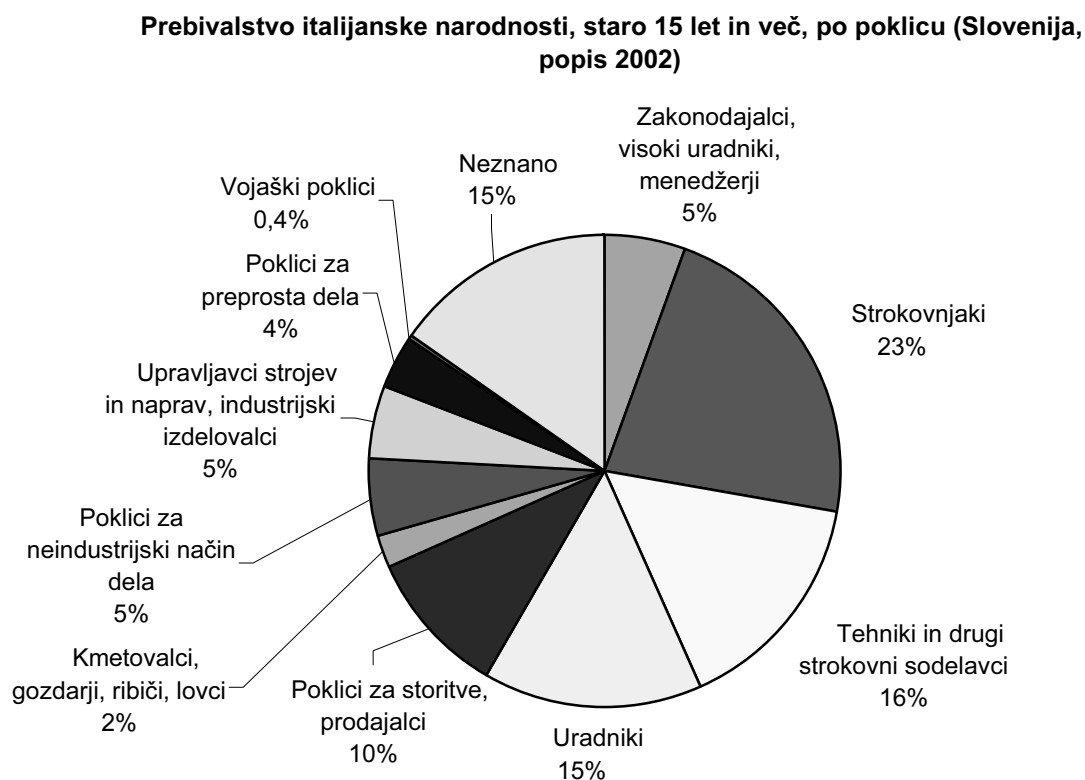
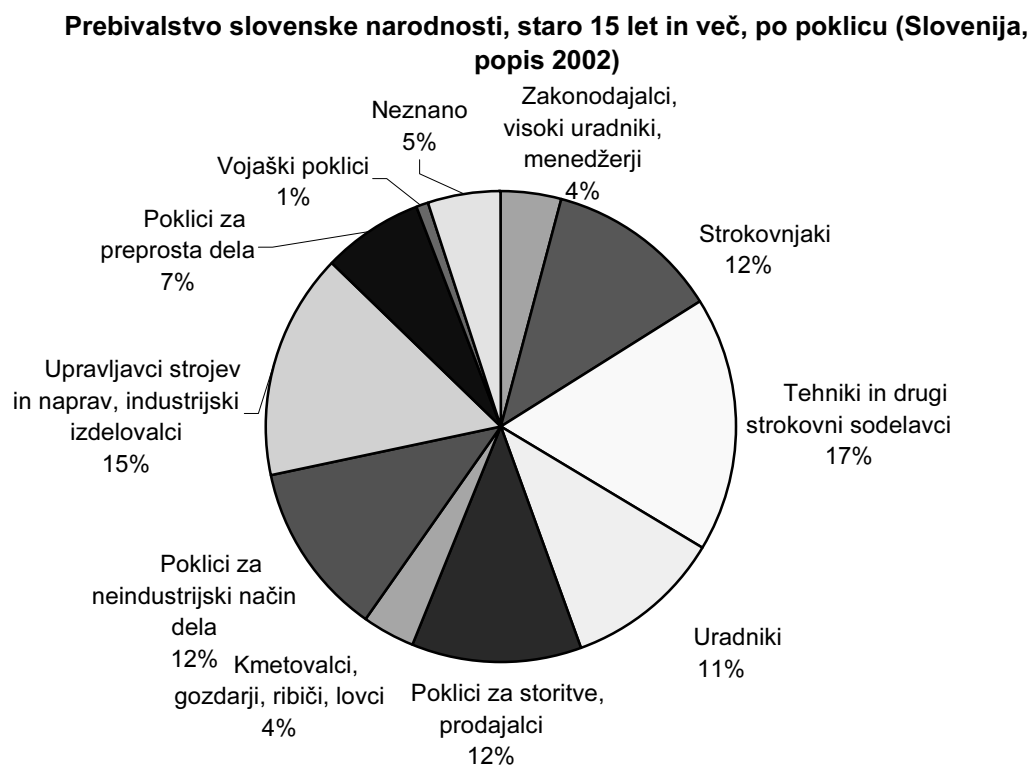
Moško prebivalstvo Republike Slovenija po narodni pripadnosti in starosti (popis 2002)

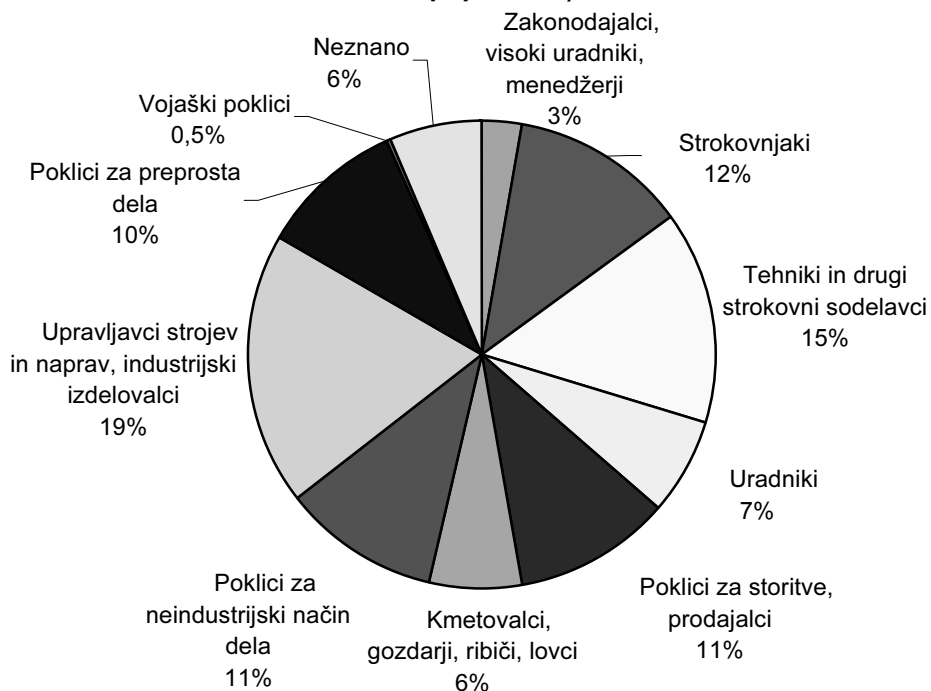
Žensko prebivalstvo Republike Slovenija po narodni pripadnosti in starosti (popis 2002)

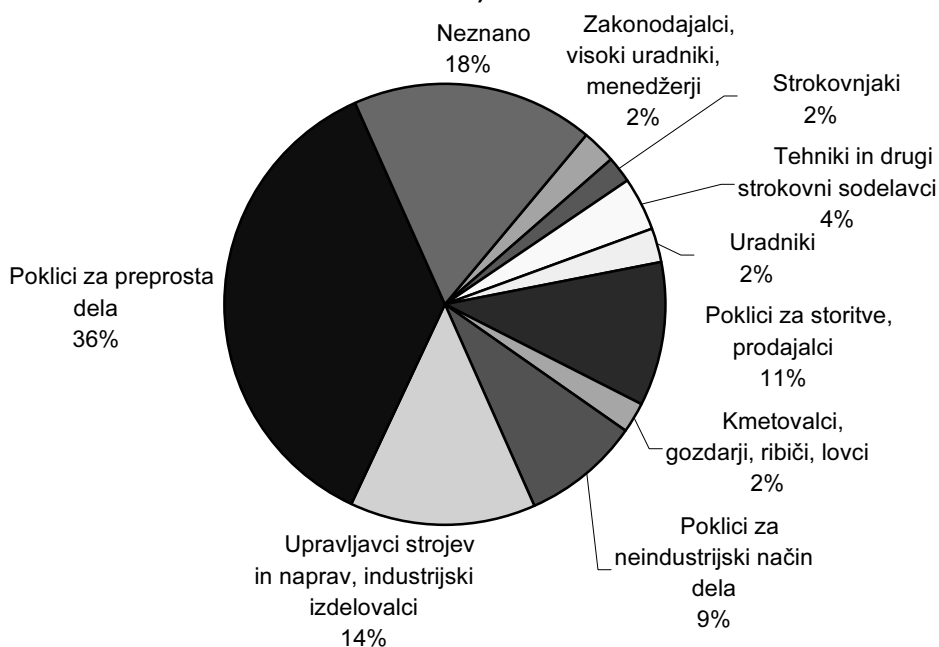
Prebivalstvo, staro 15 let in več, po poklicu in narodni pripadnosti, Slovenija, Popis 2002

Prebivalstvo madžarske narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

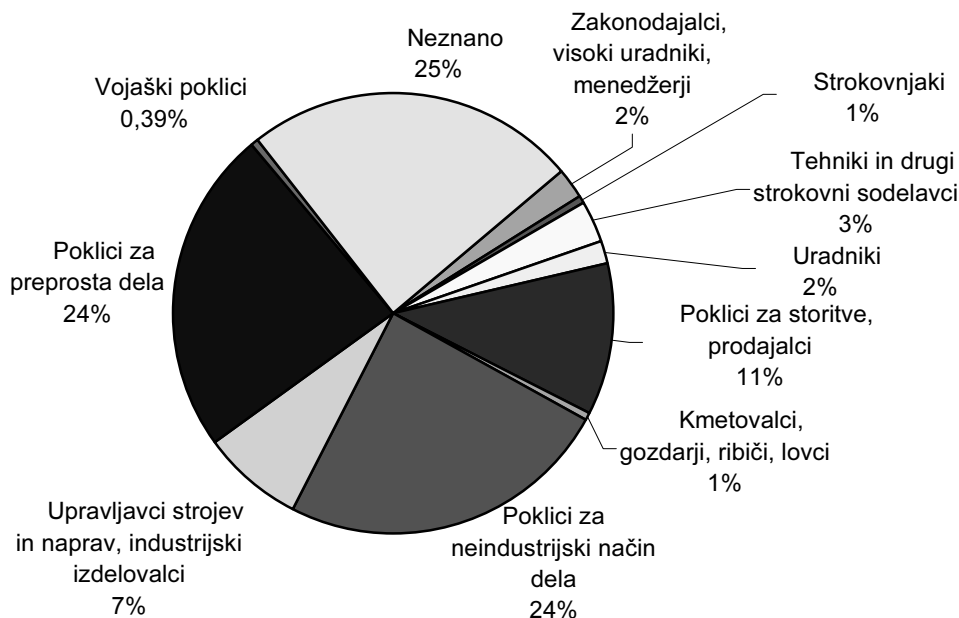

Prebivalstvo romske narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

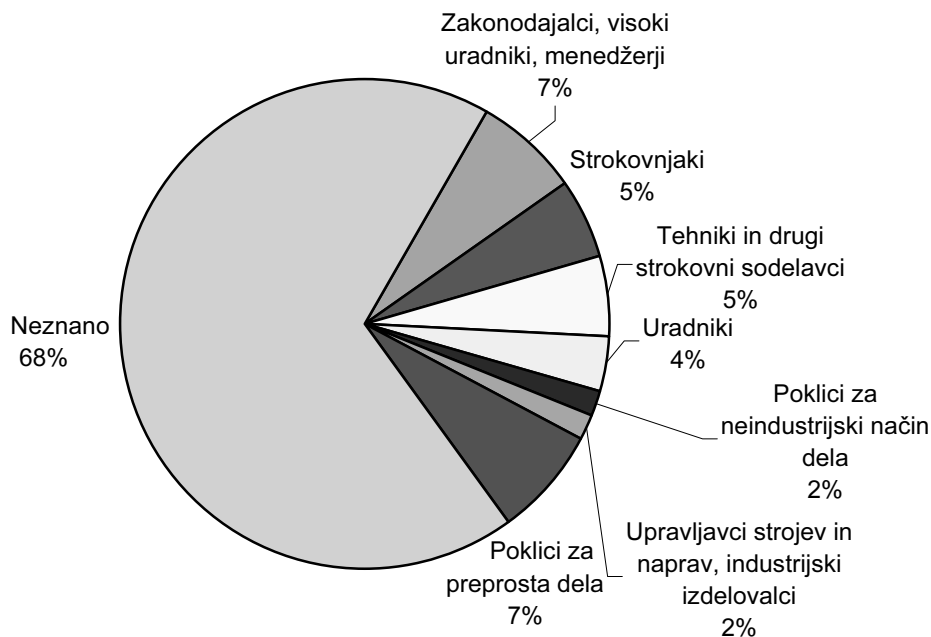

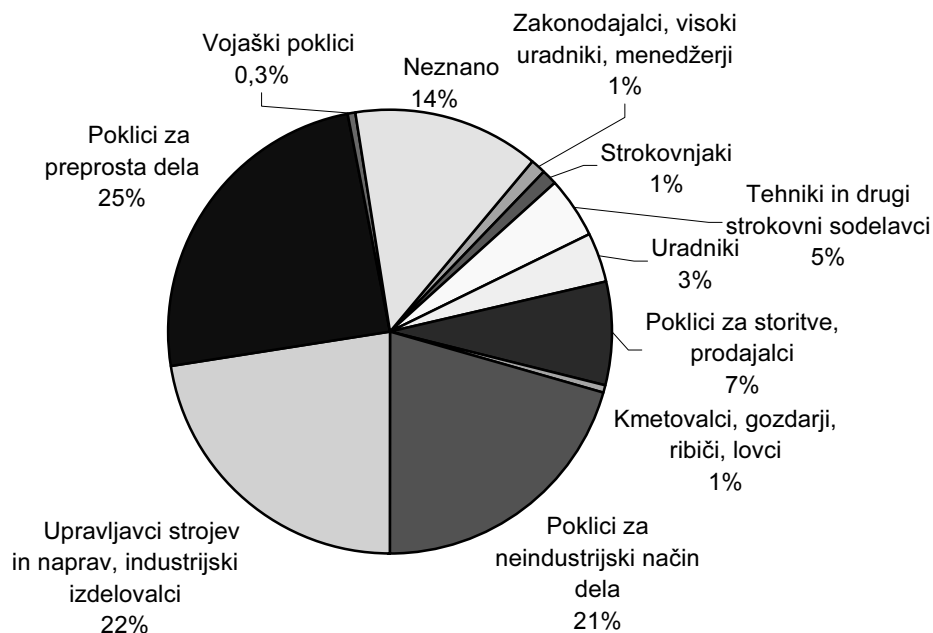
Prebivalstvo albanske narodnosti, staro 15 let in več, po pokliu (Slovenija, popis 2002)

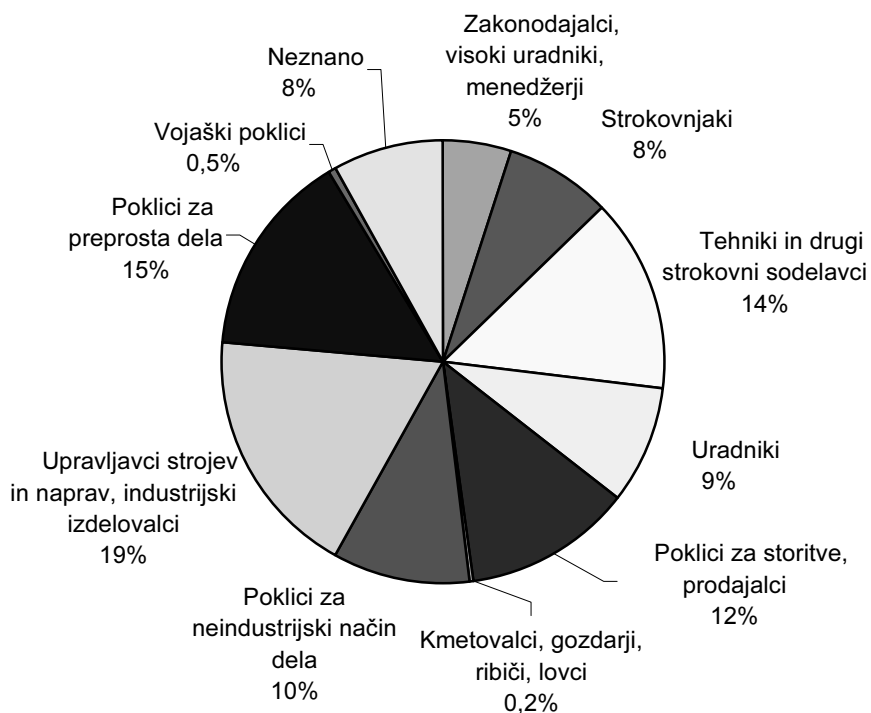
Prebivalstvo avstrijske narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

**Prebivalstvo bošnjaške narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu
(Slovenija, popis 2002)**

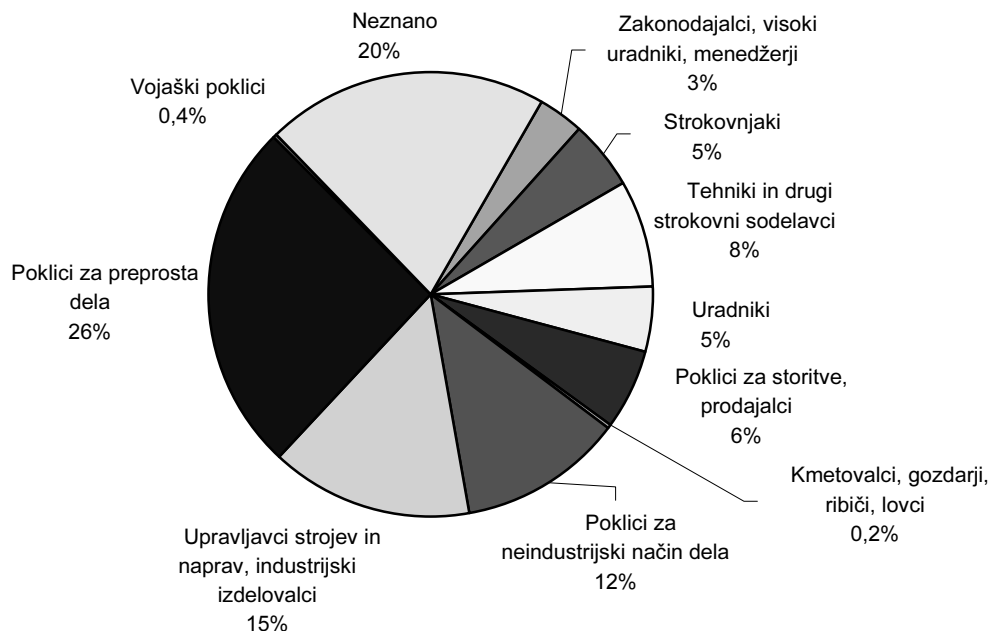
**Prebivalstvo črnogorske narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu
(Slovenija, popis 2002)**

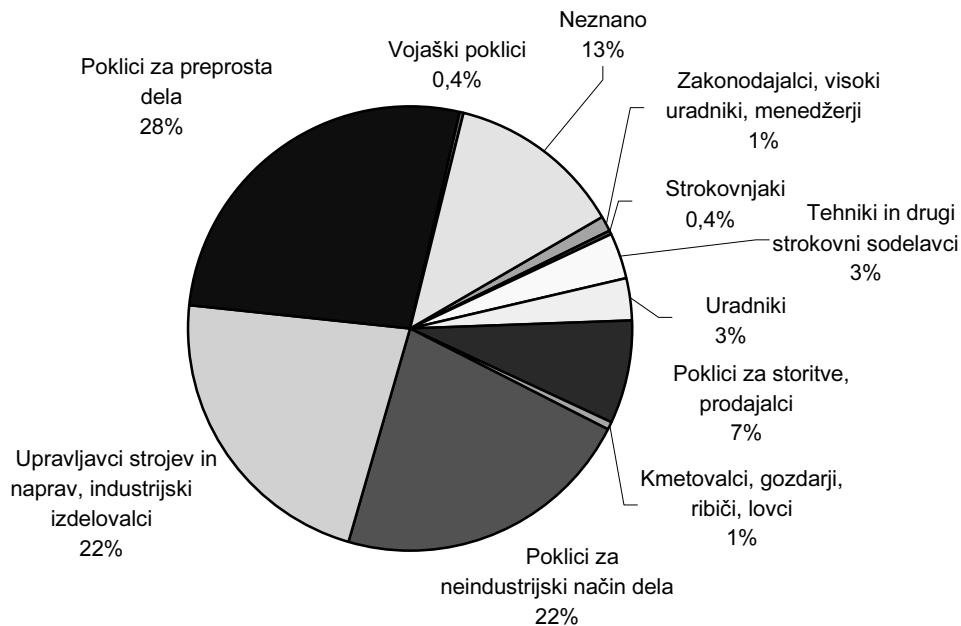
Prebivalstvo hrvaške narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

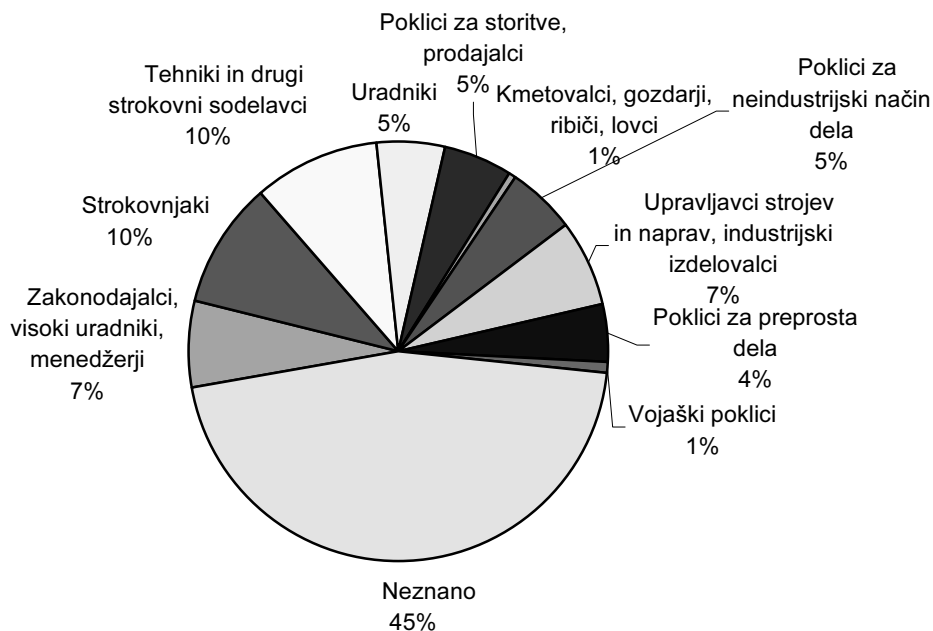
Prebivalstvo makedonske narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

Muslimansko prebivalstvo, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

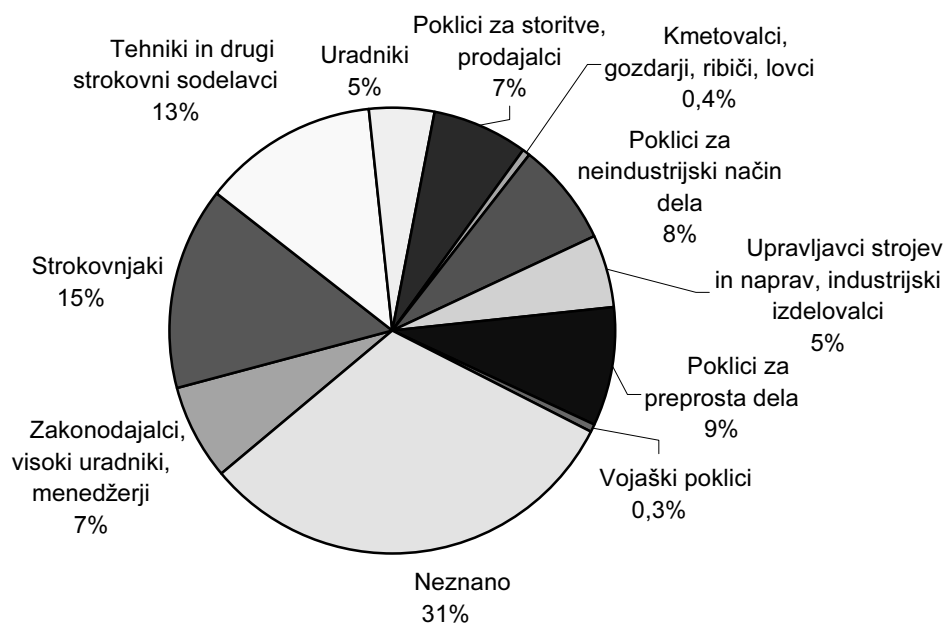
Prebivalstvo nemške narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

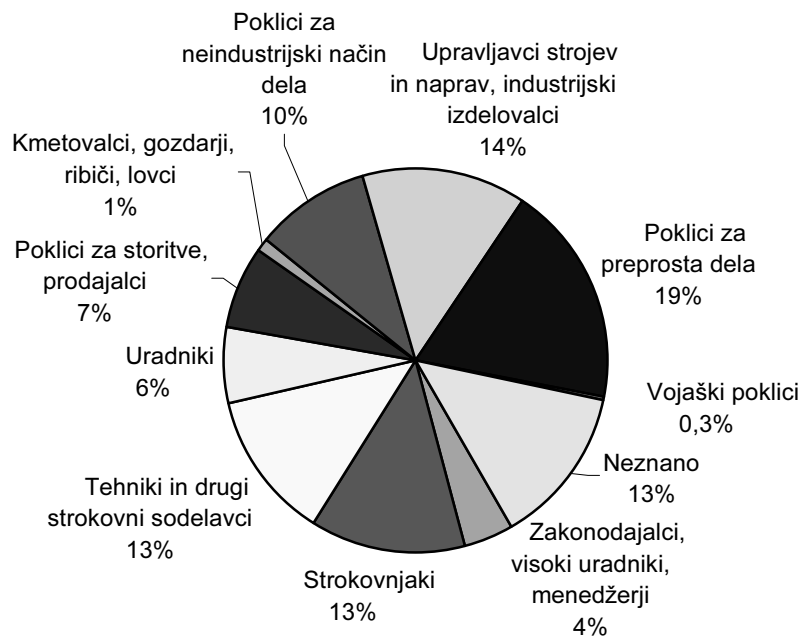
Prebivalstvo srbske narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

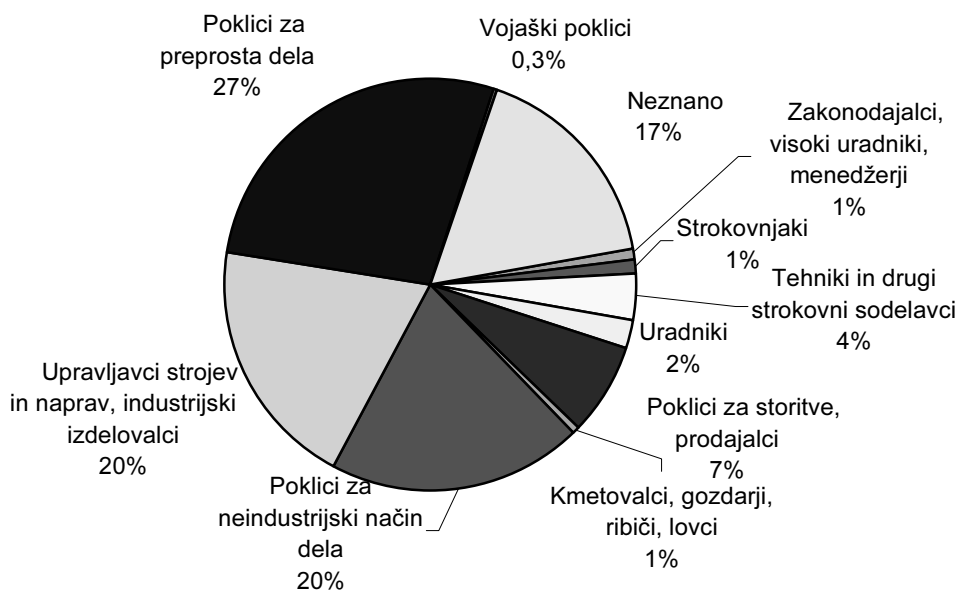
Prebivalstvo drugih narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

**Prebivalci, ki so se opredelili kot Jugoslovani, stari 15 let in več, po poklicu
(Slovenija, popis 2002)**

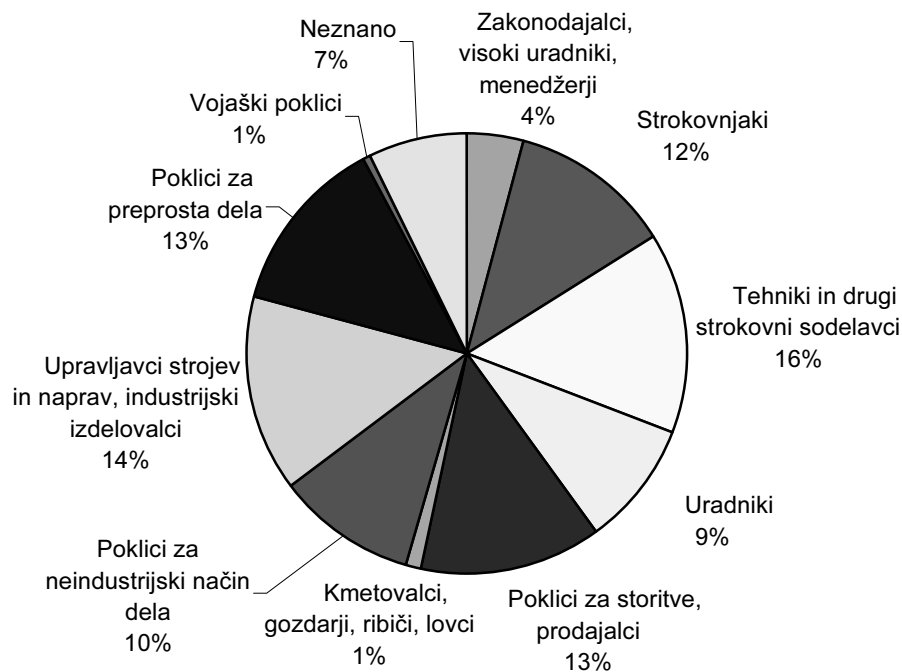
**Prebivalstvo, opredeljeno kot Bosanci, staro 15 let in več, po poklicu
(Slovenija, popis 2002)**

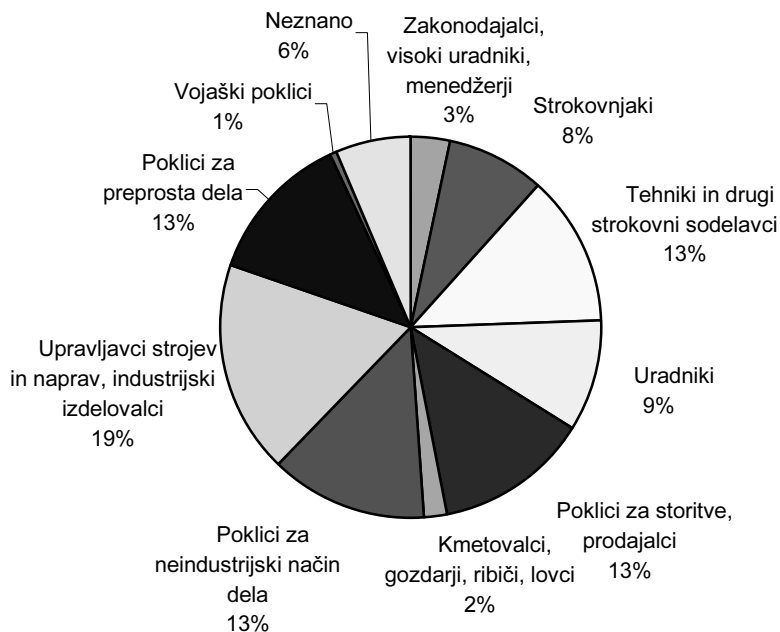
**Regionalno opredeljeno prebivalstvo, staro 15 let in več, po poklicu
(Slovenija, popis 2002)**

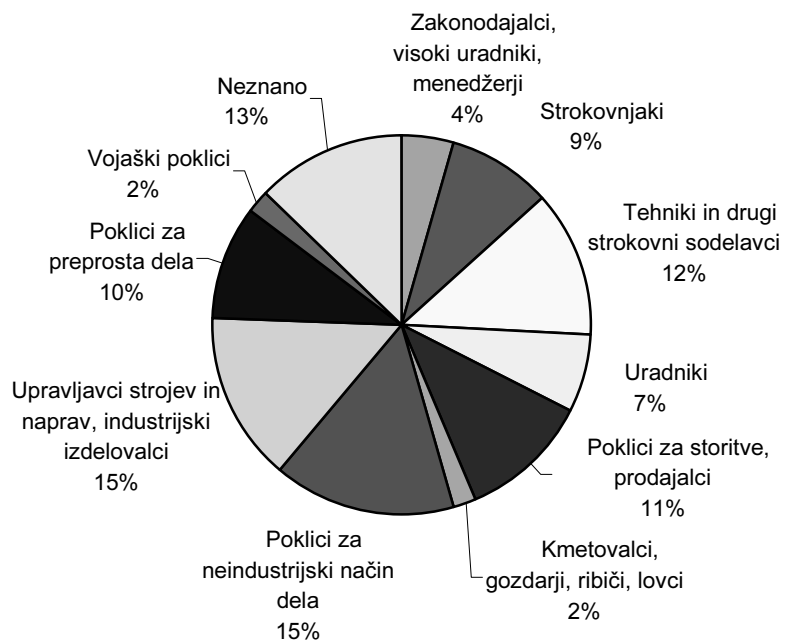
**Narodnostno neopredeljeno prebivalstvo, staro 15 let in več, po poklicu
(Slovenija, popis 2002)**

Prebivalstvo, ki glede narodne pripadnosti ni želelo odgovoriti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

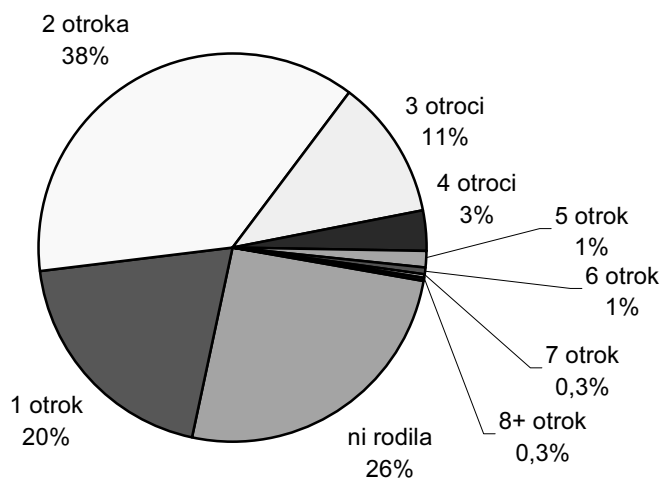
Prebivalstvo neznane narodnosti, staro 15 let in več, po poklicu (Slovenija, popis 2002)

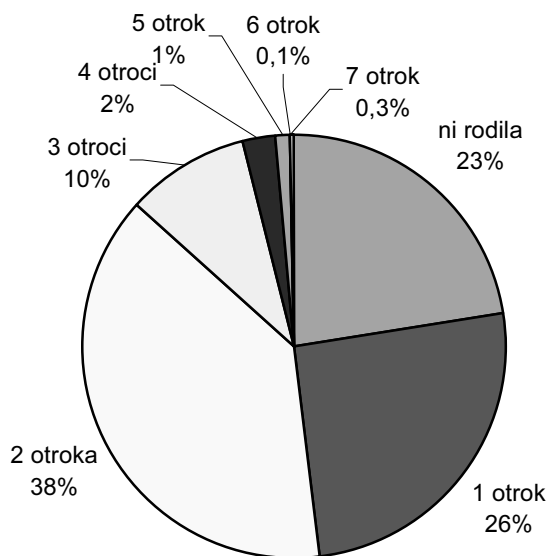

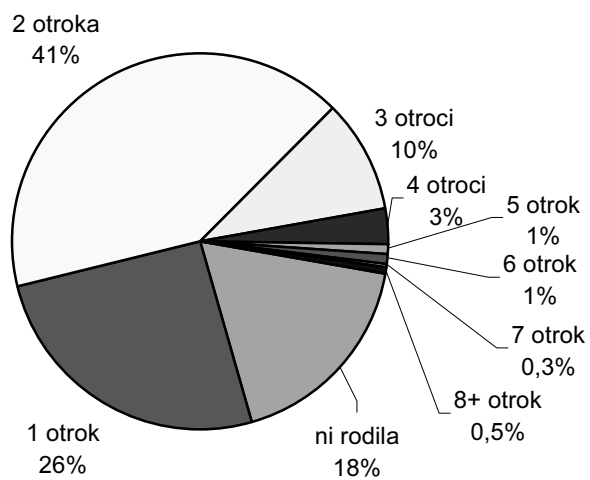
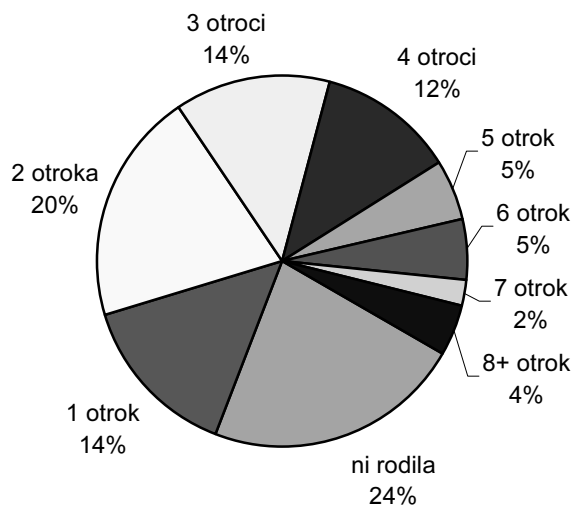
Ženske stare 15 let in več po narodni pripadnosti in številu živorojenih otrok, popis 2002

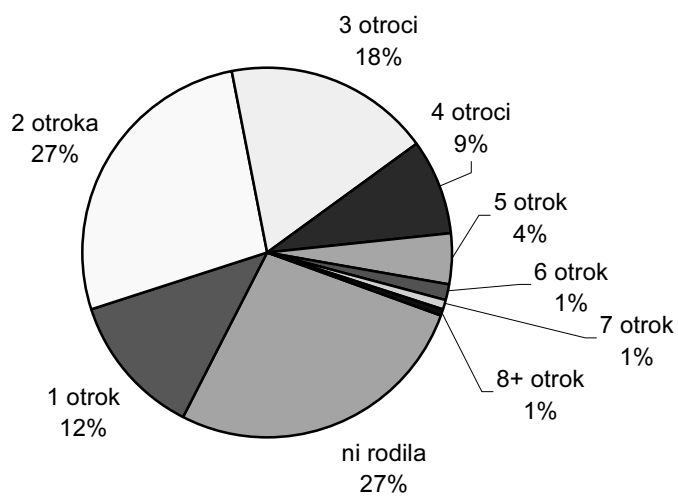
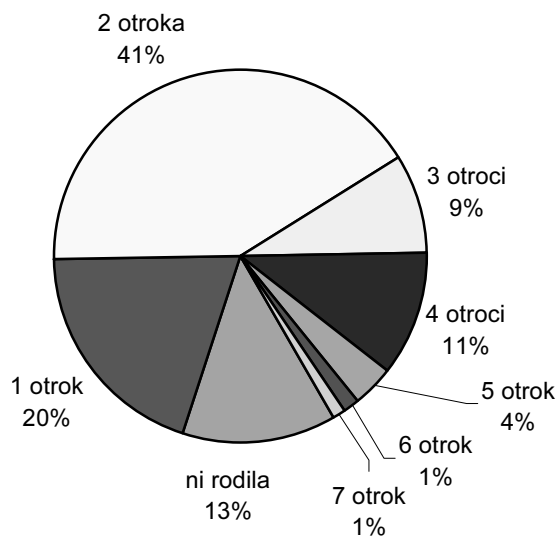
Slovenke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)

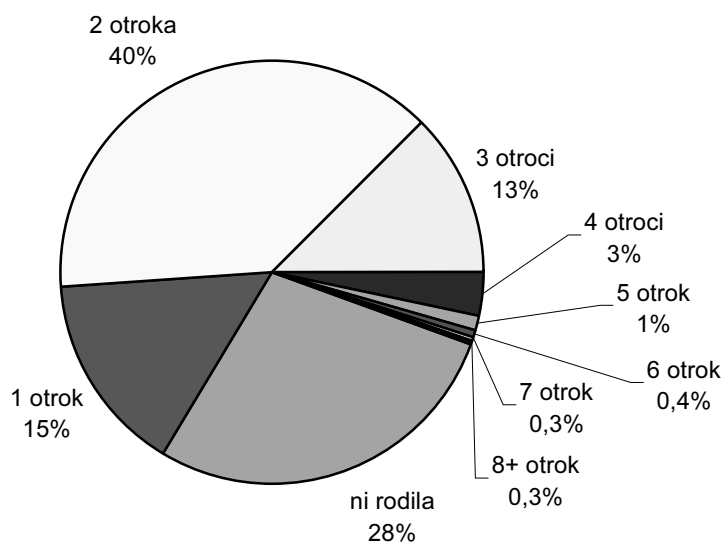
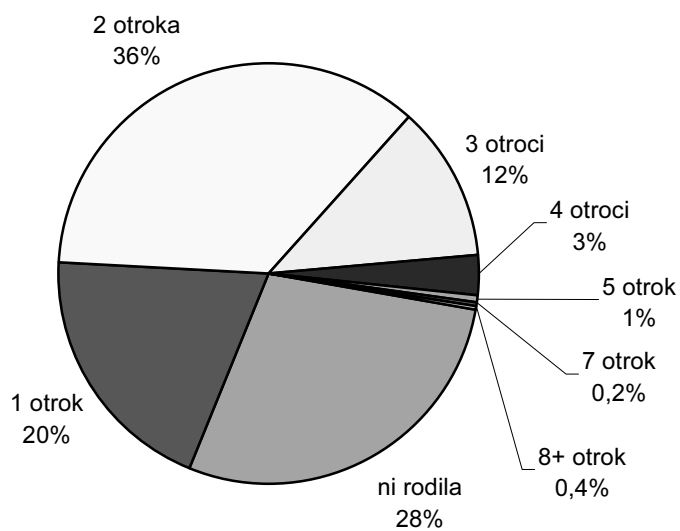

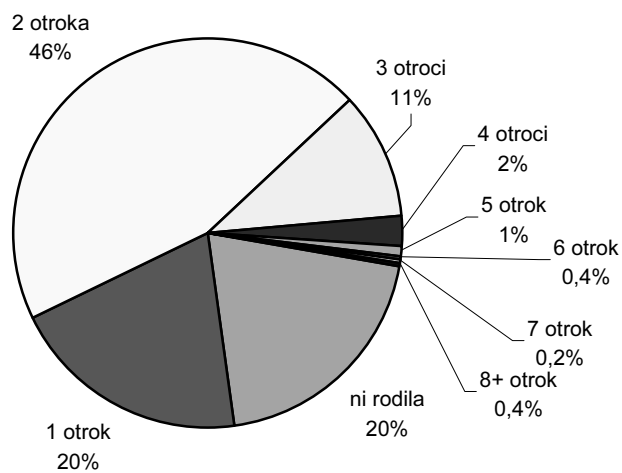
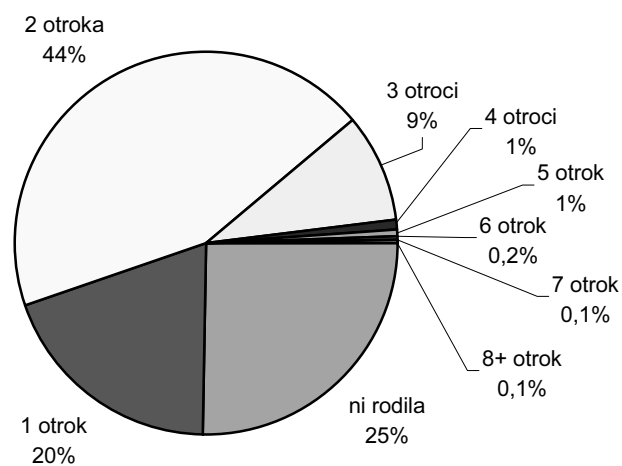
Italijanke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)

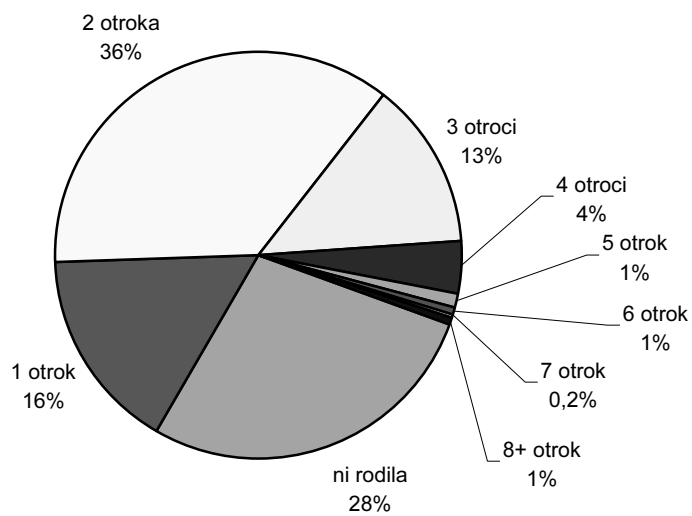
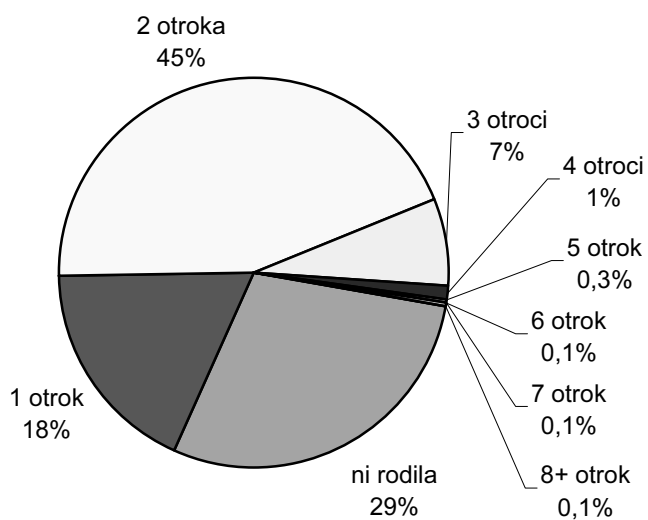

Madžarke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**Romke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**

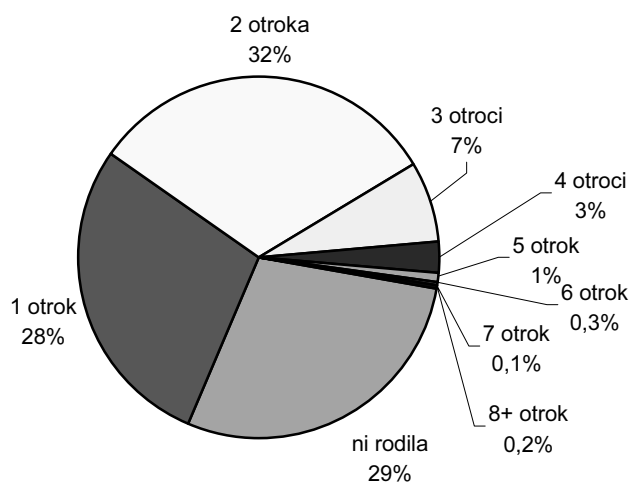
Albanke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**Avstrijke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**

Bošnjakinje, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**Črnogorke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**

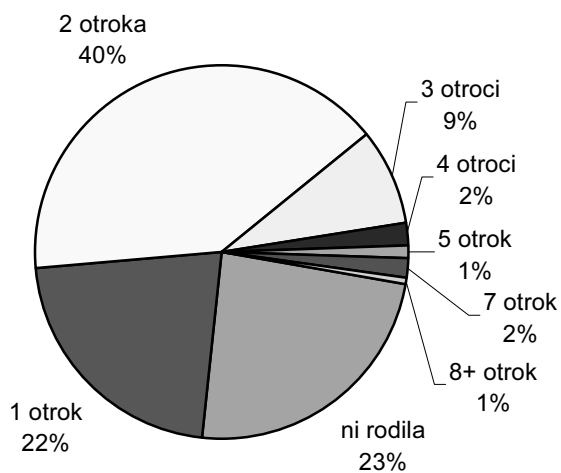
Hrvatice, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**Makedonke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**

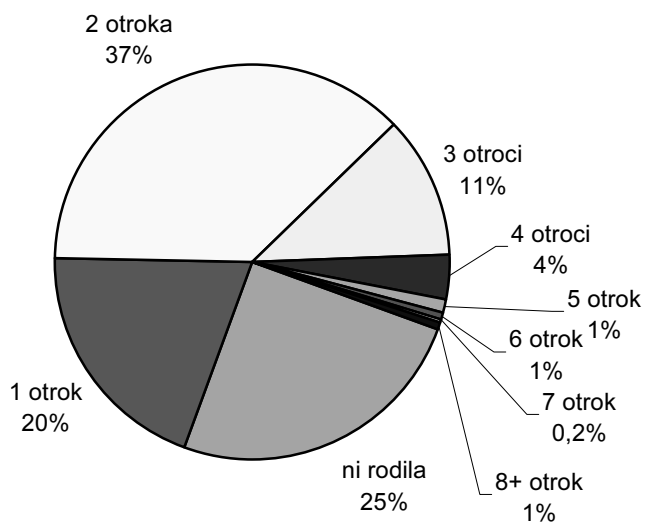
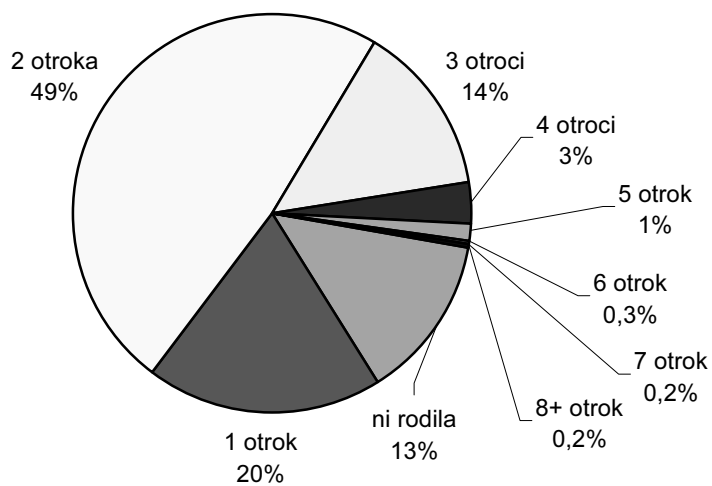
Muslimanke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**Srbkinje, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**

**Drugače narodno opredeljene prebivalke Republike Slovenije, stare 15 let in več,
po številu živorojenih otrok (popis 2002)**

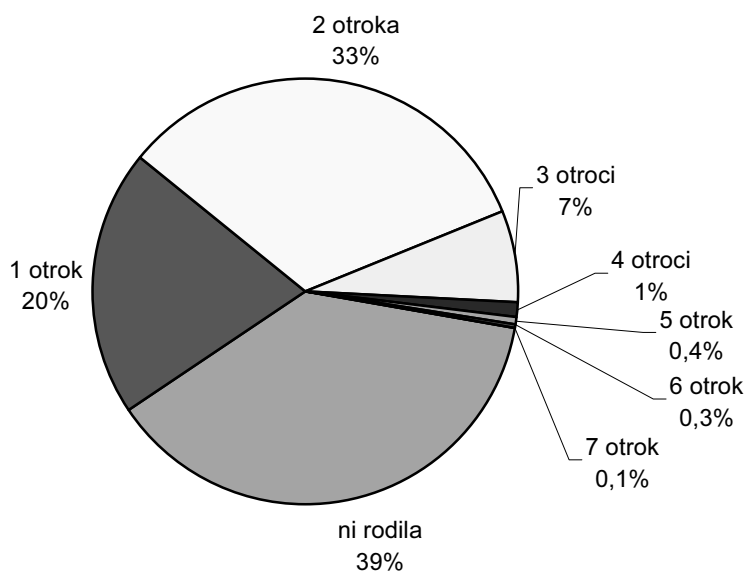
Jugoslovanke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)

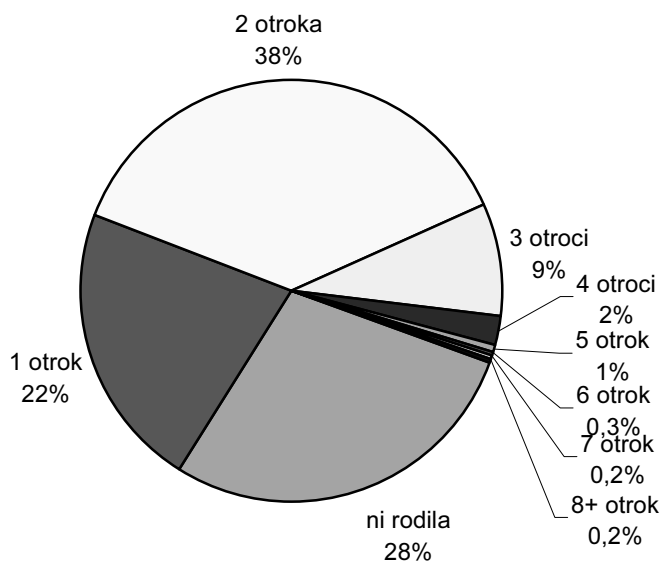
Bosanke, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**Regionalno opredeljene prebivalke Republike Slovenije, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)**

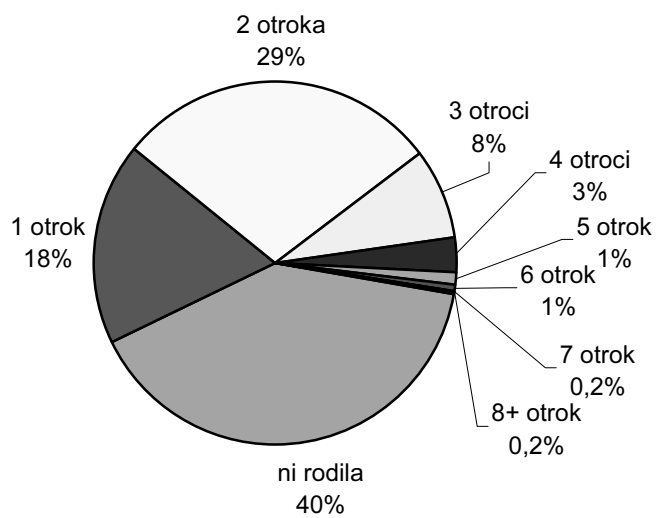
Ženske, združene v kategoriji 'drugi', stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)

Prebivalke Republike Slovenije, ki na vprašanje o narodni pripadnosti niso želele odgovoriti, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)

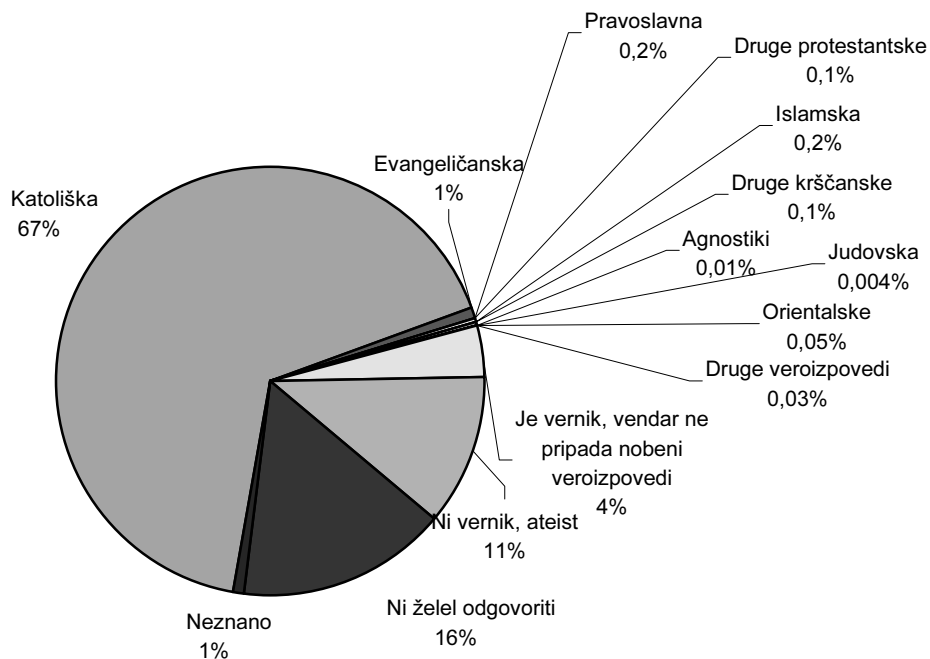

Prebivalke Republike Slovenije, katerih narodnost je neznan, stare 15 let in več, po številu živorojenih otrok (popis 2002)

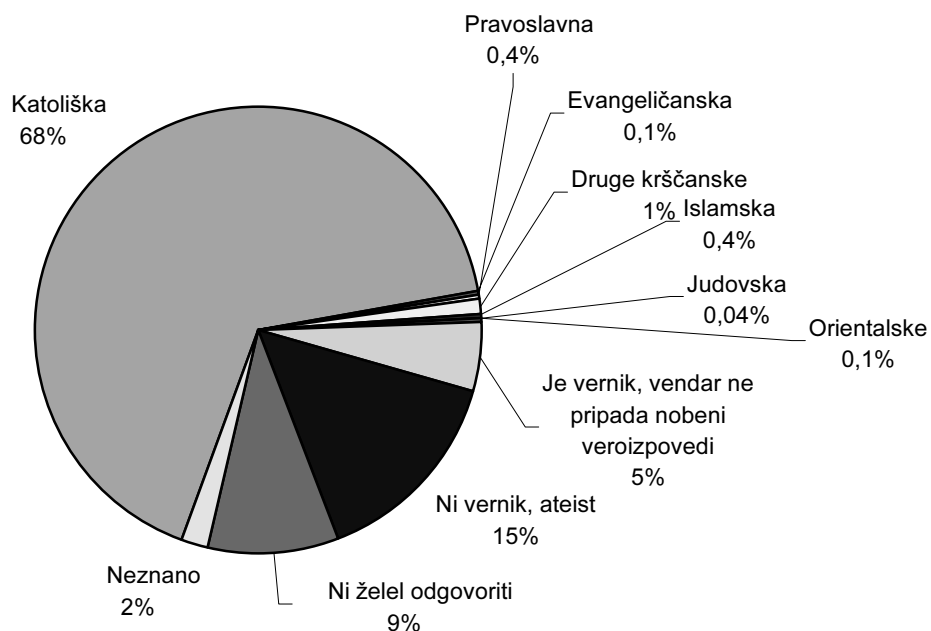

Prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi

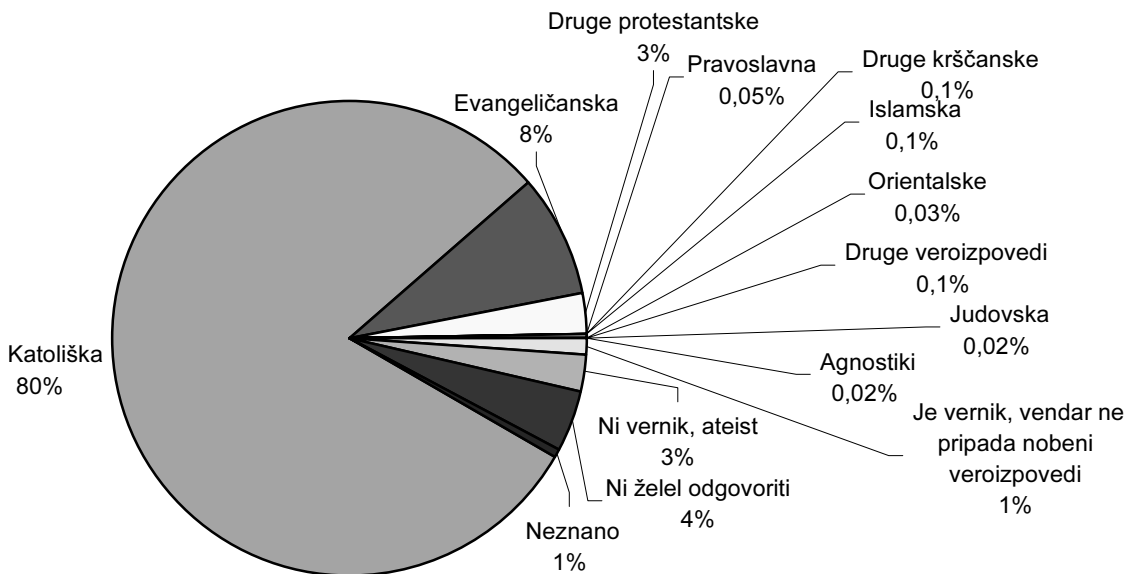
Slovensko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

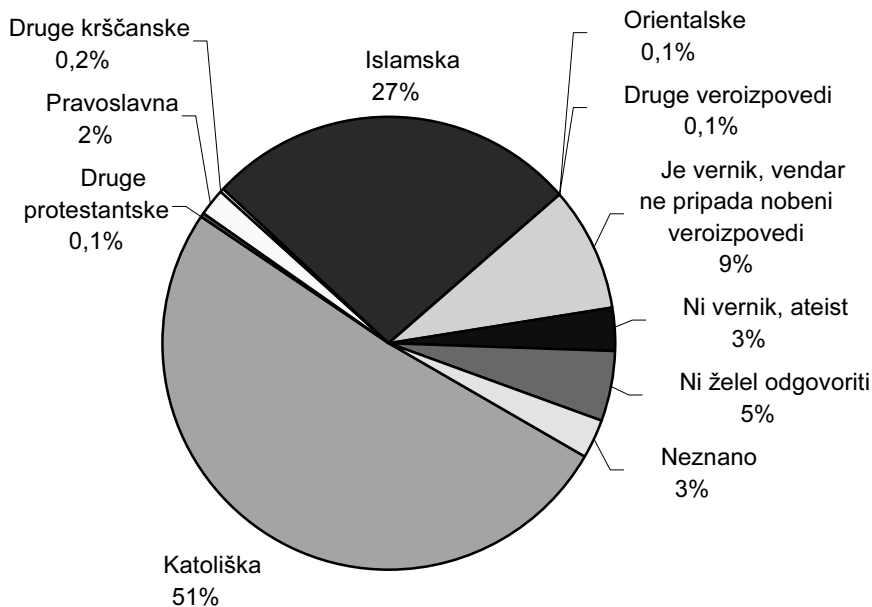
Italijansko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

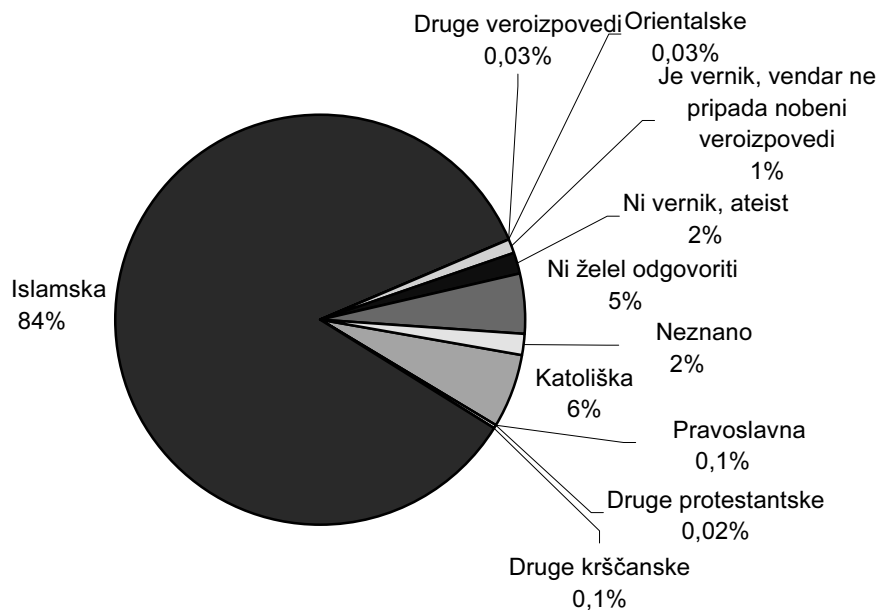
Madžarsko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

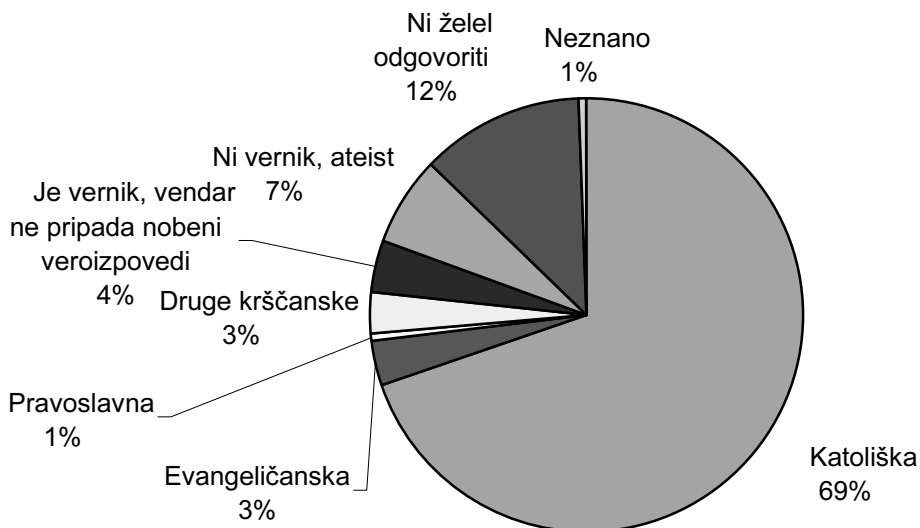
Romsko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

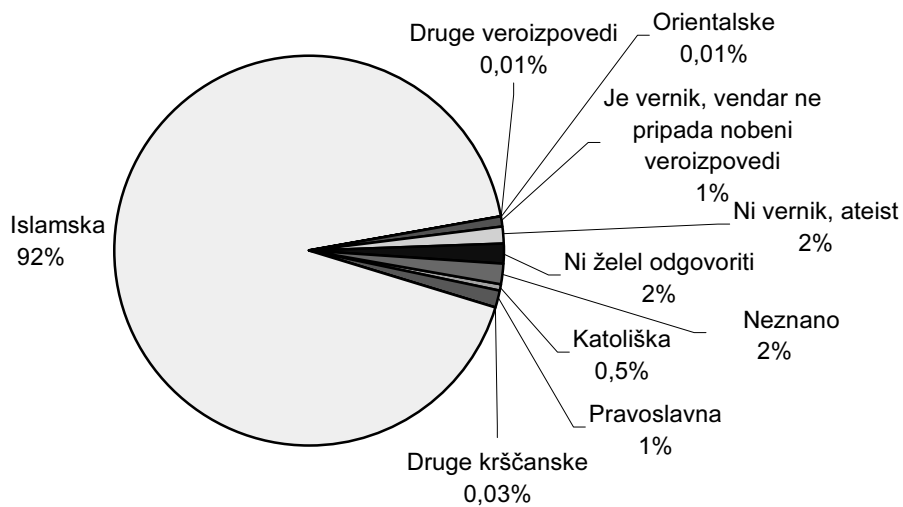
Albansko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

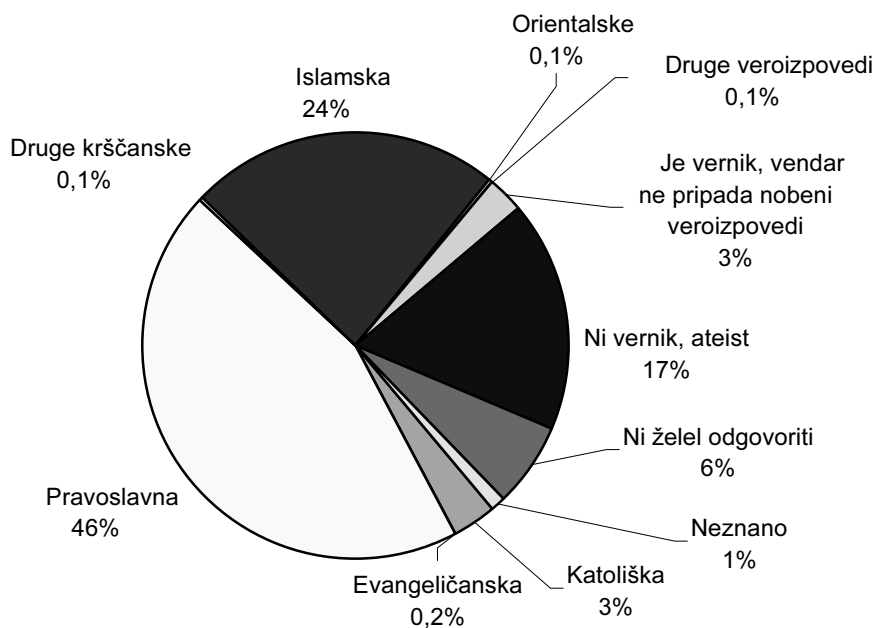
Avstrijsko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

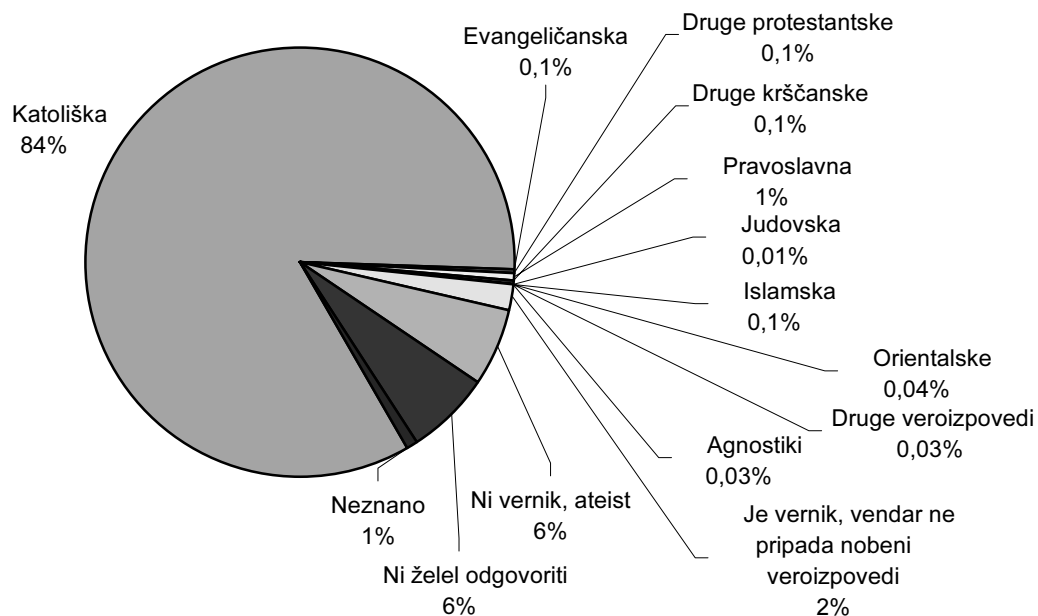
Bošnjaško prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

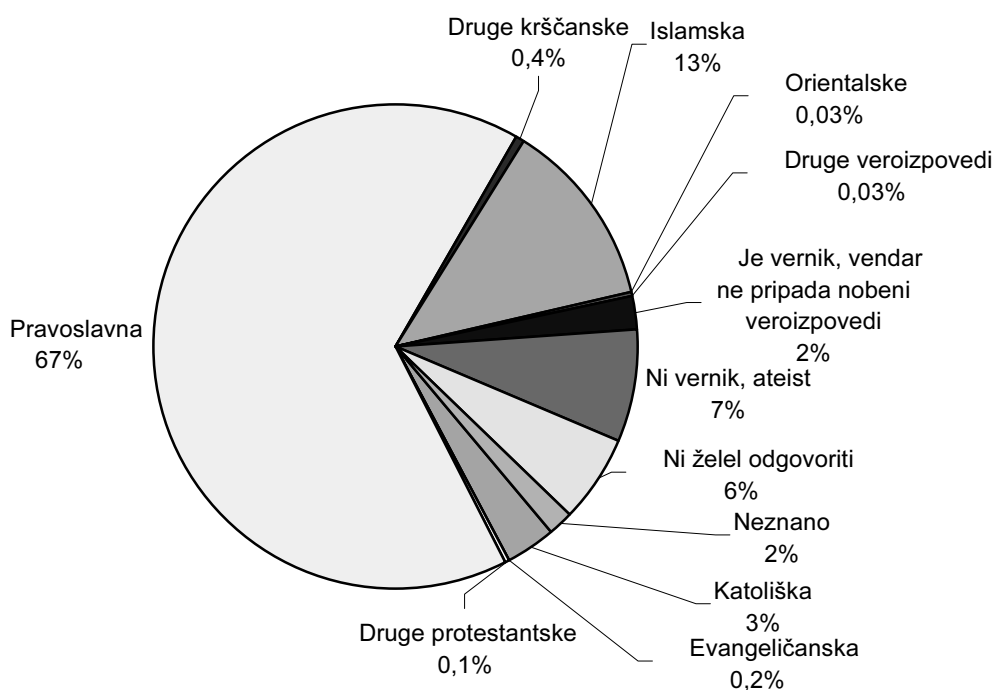
Črnogorsko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

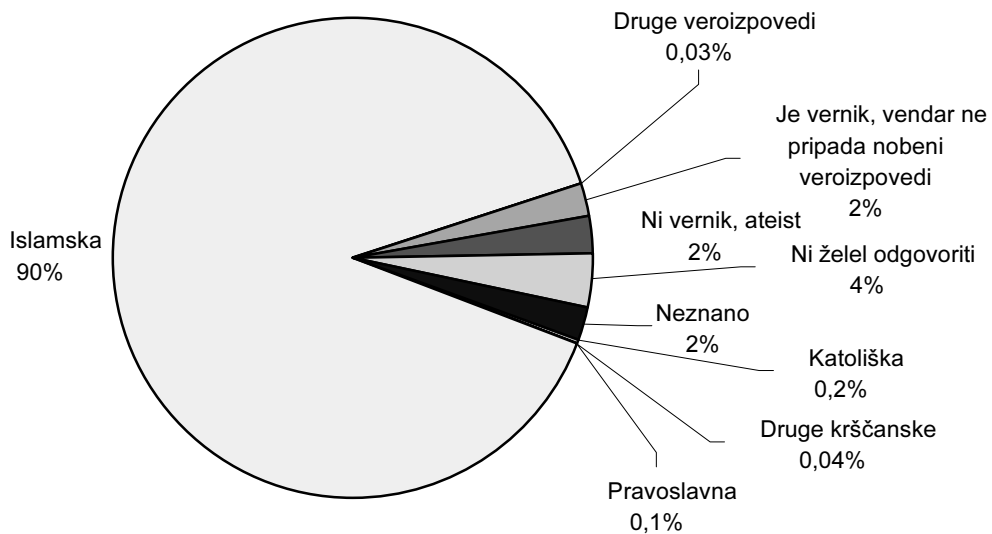
Hrvaško prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

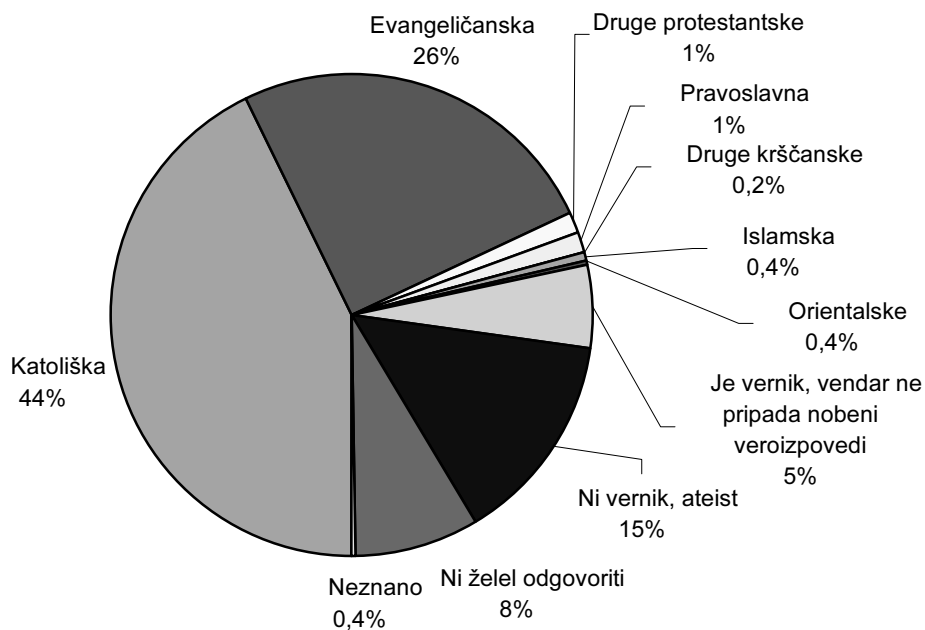
Makedonsko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

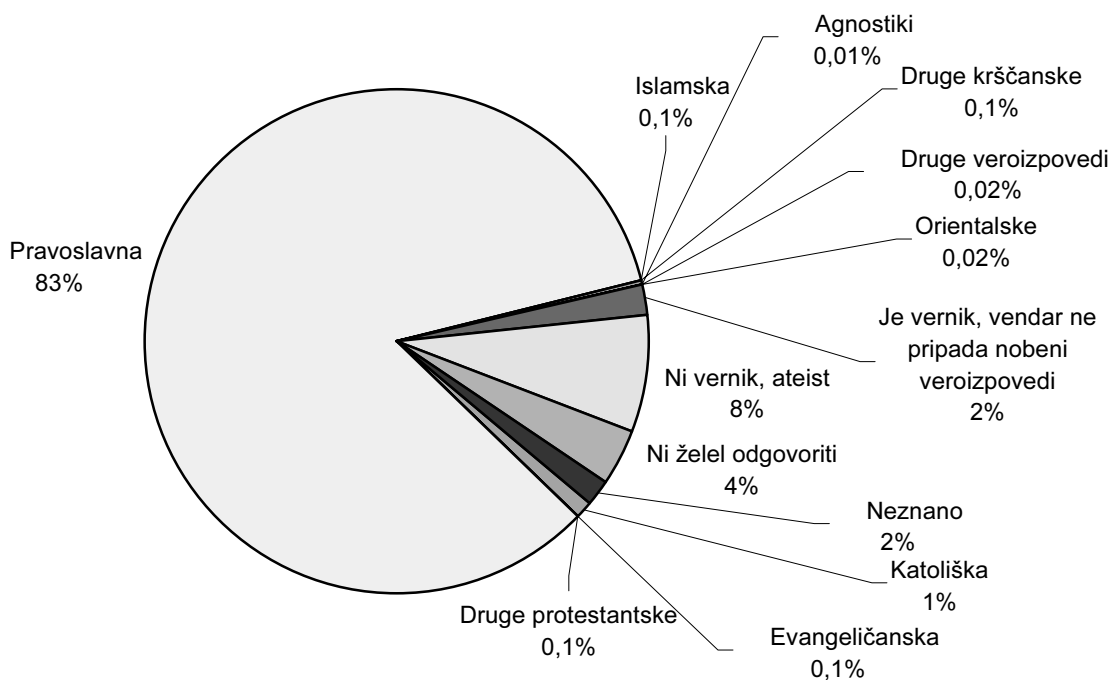
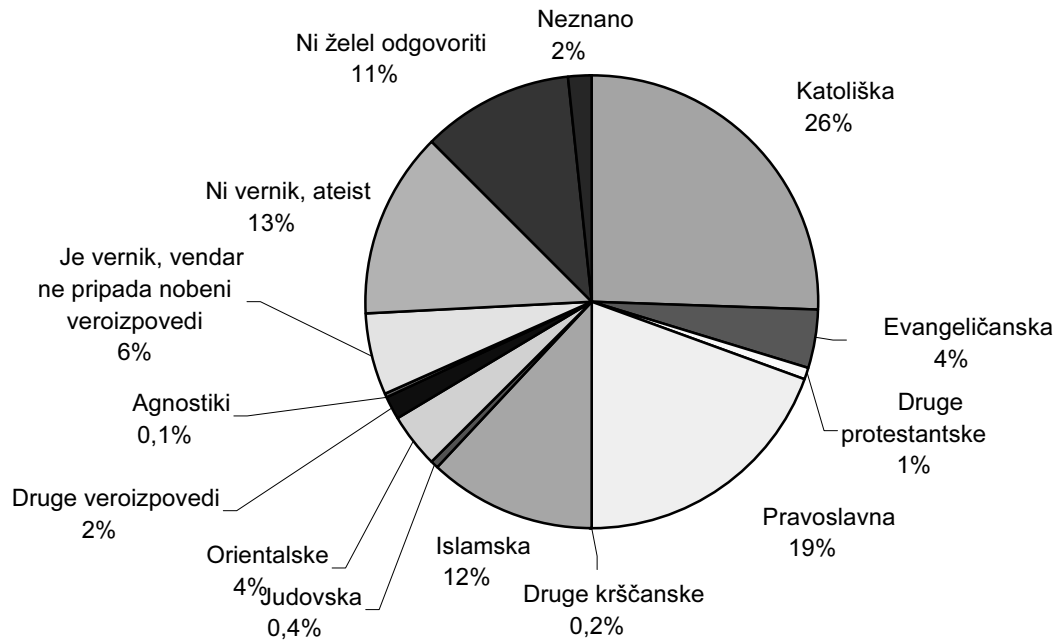
Muslimansko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

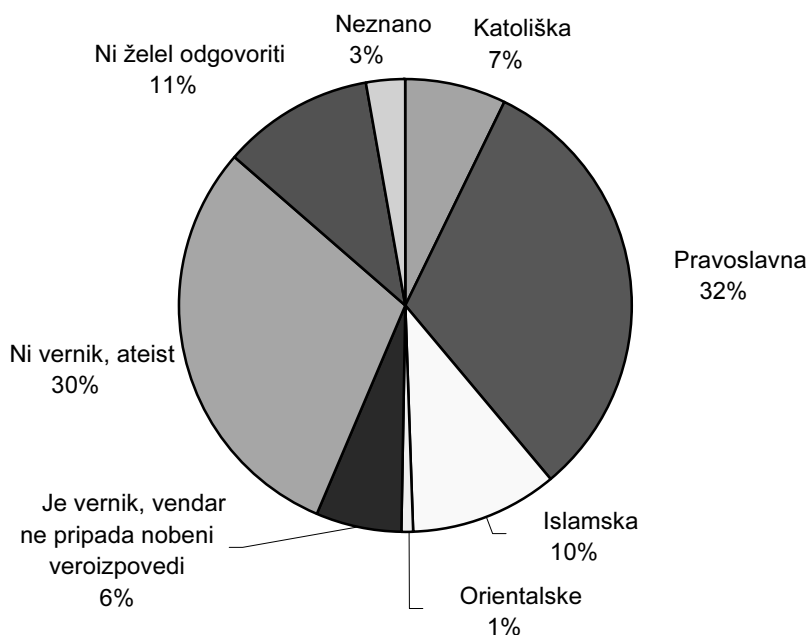
Nemško prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

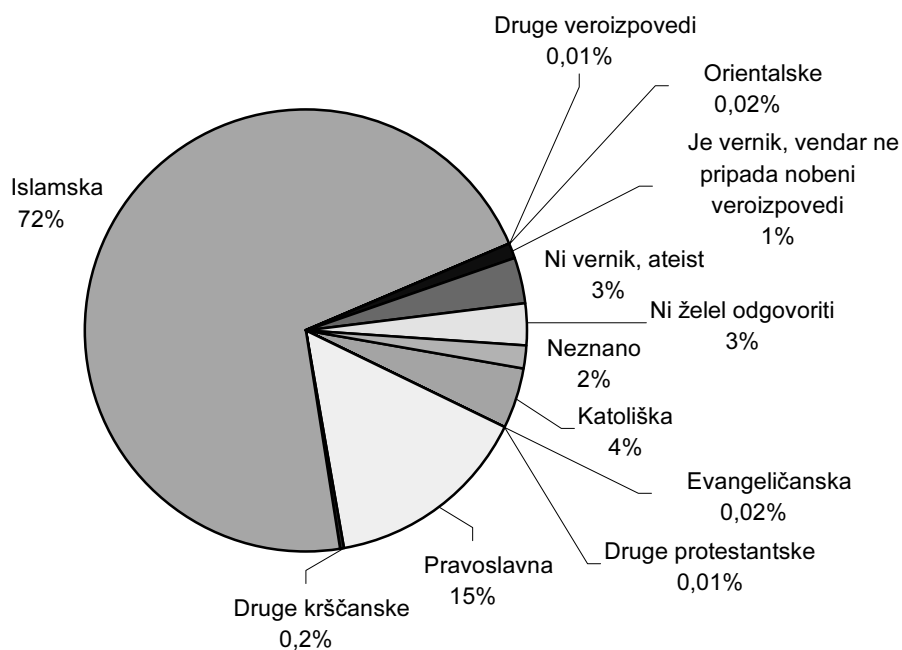

Srbsko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)**Drugeče narodno opredeljeno prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)**

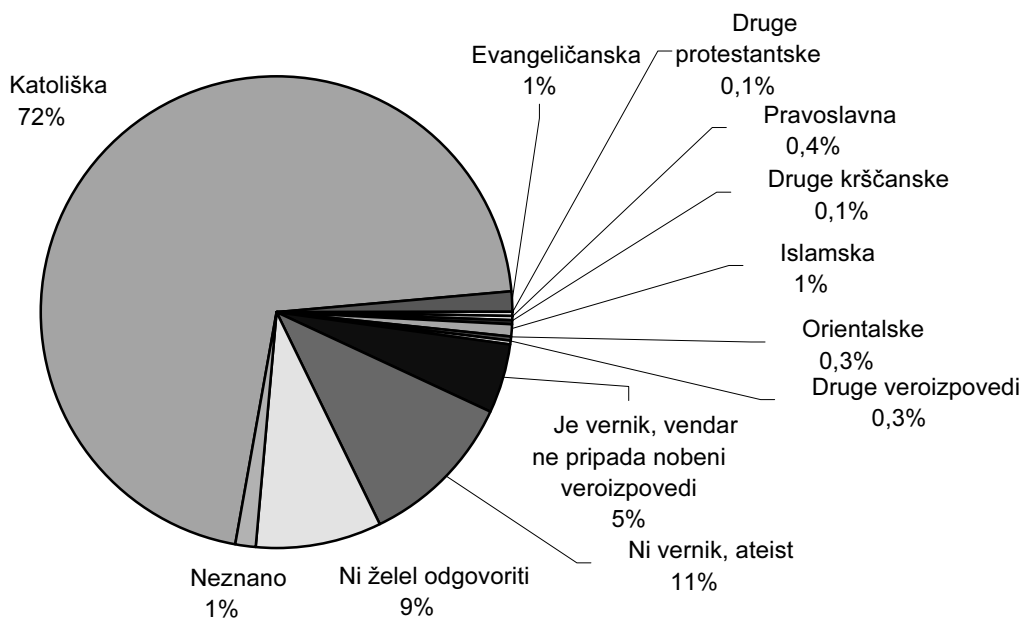
Jugoslavansko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

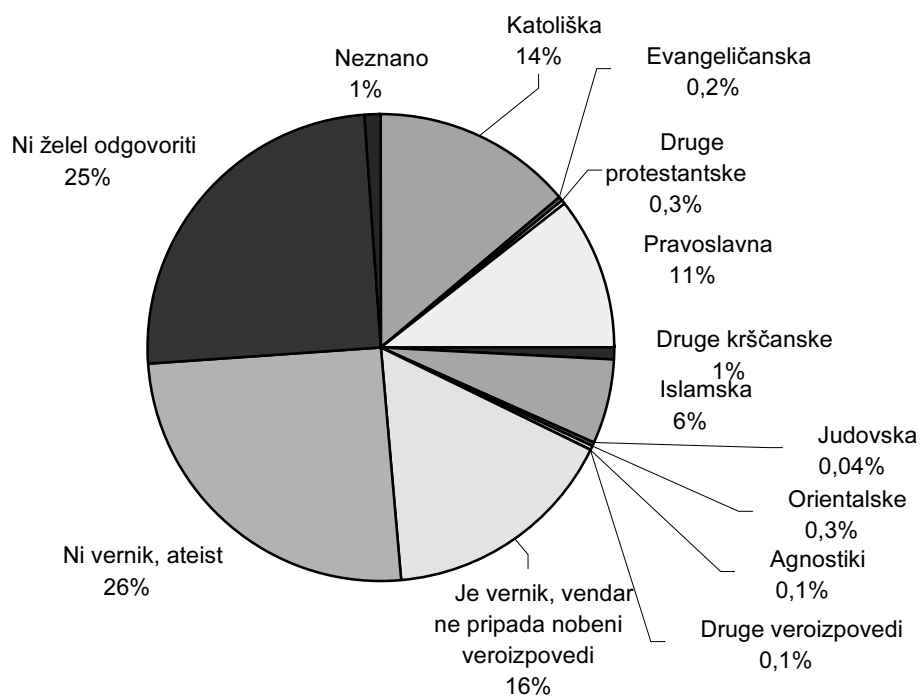
Bosansko prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

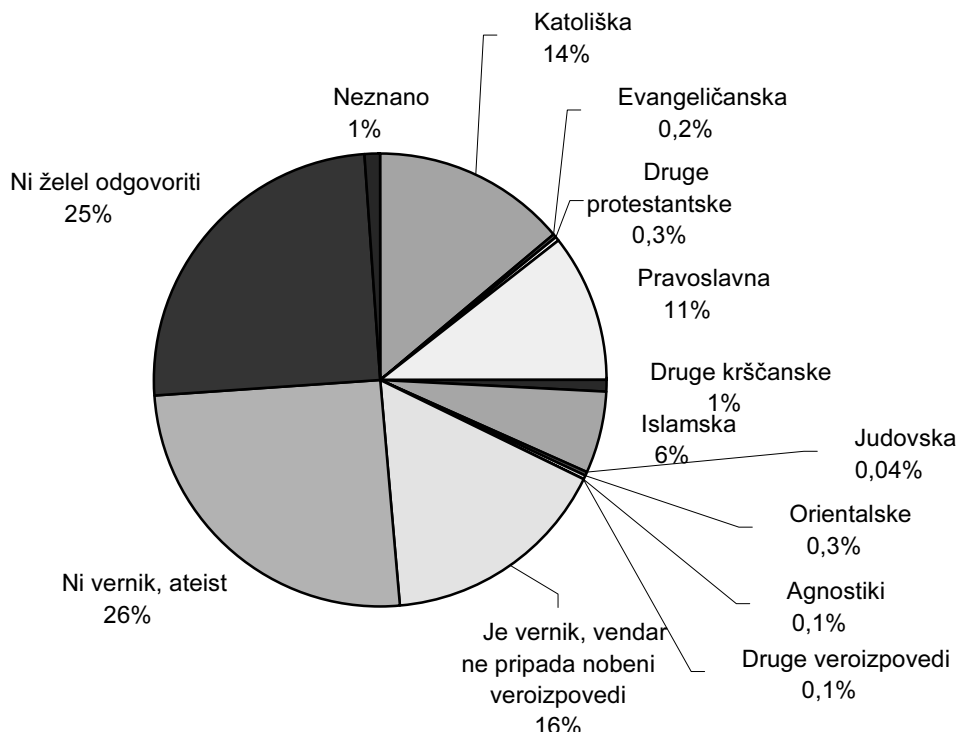
Regionalno opredeljeno prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

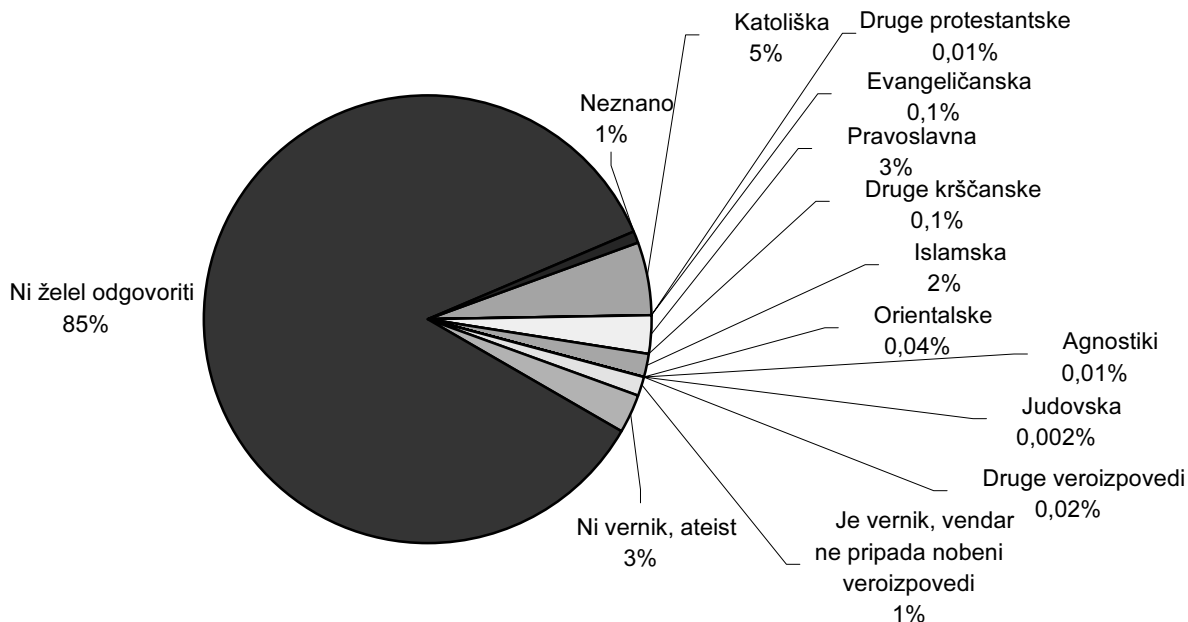
Prebivalstvo Republike Slovenije, združeno v kategoriji 'drugi', po veroizpovedi (popis 2002)

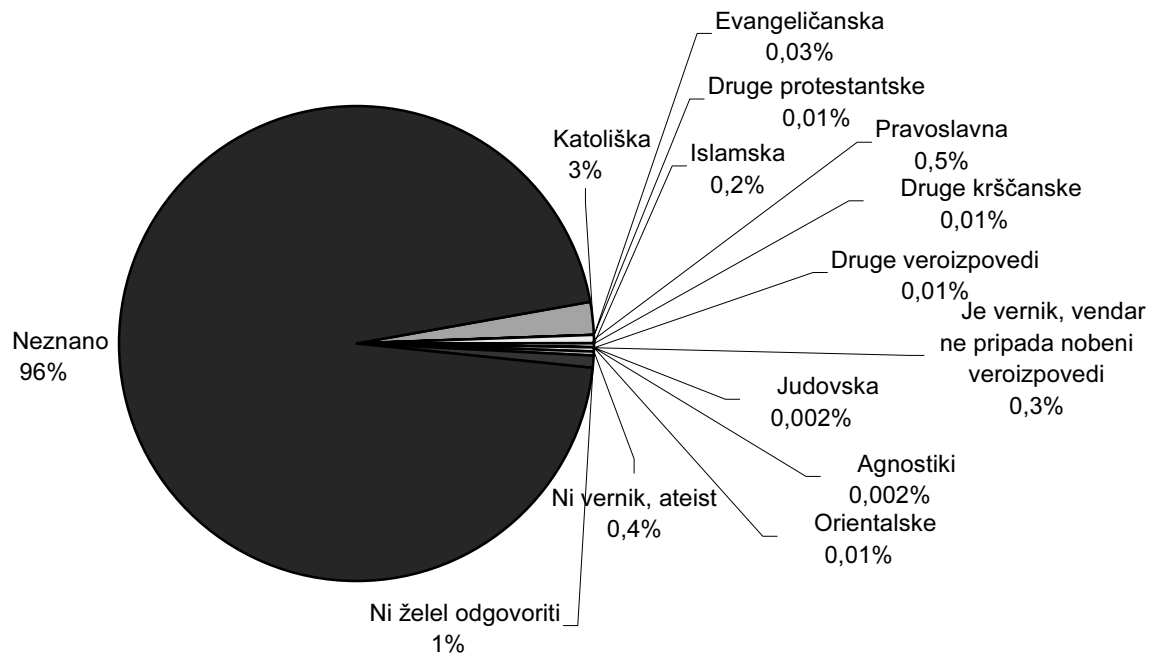
Prebivalstvo Republike Slovenije, združeno v kategoriji 'drugi', po veroizpovedi (popis 2002)

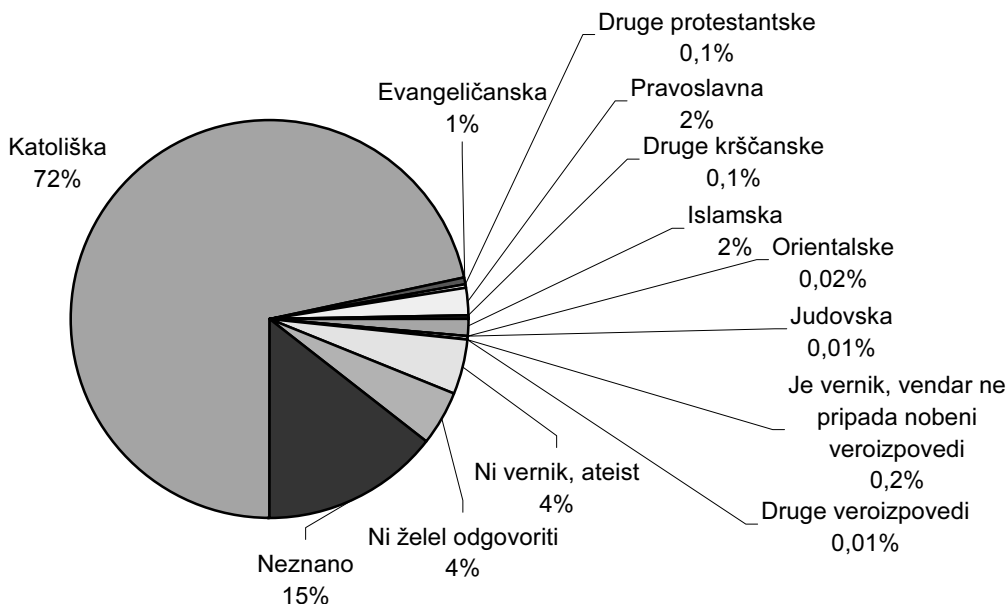
Prebivalstvo Republike Slovenije, ki na vprašanje o narodni pripadnosti ni želelo odgovoriti, po veroizpovedi (popis 2002)

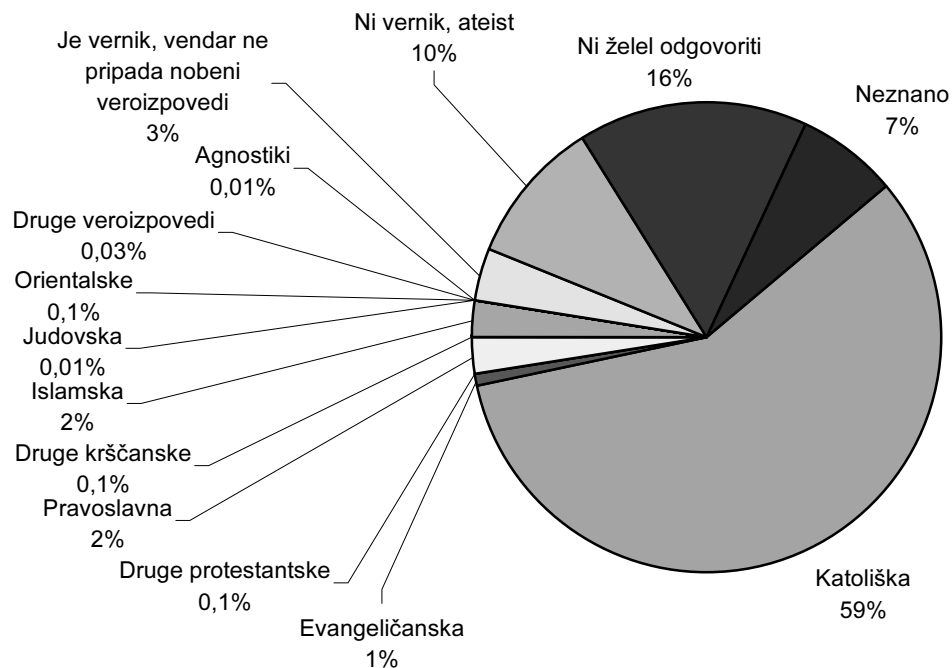
Prebivalstvo Republike Slovenije neznane narodnosti po veroizpovedi

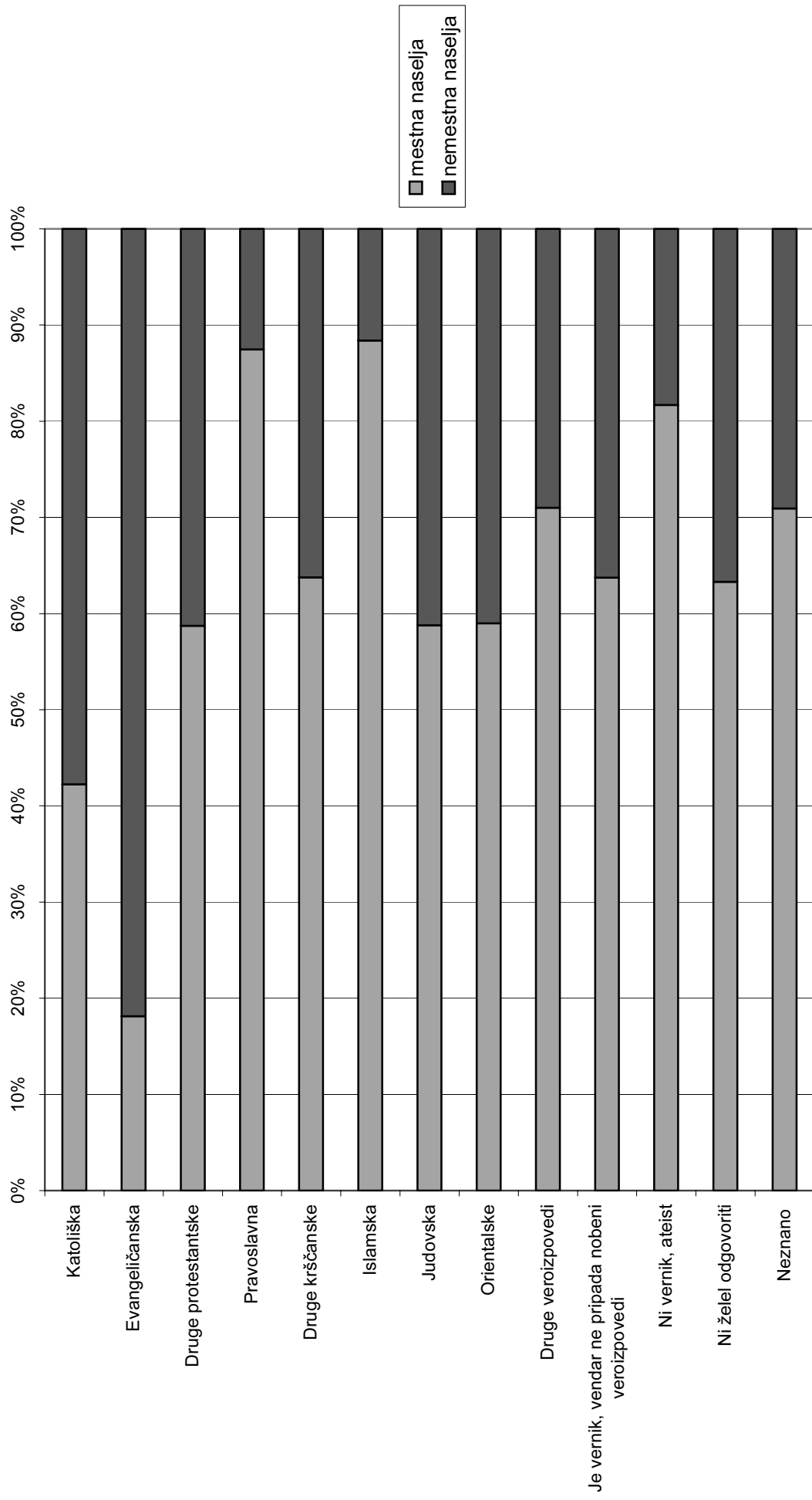
Prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 1991)

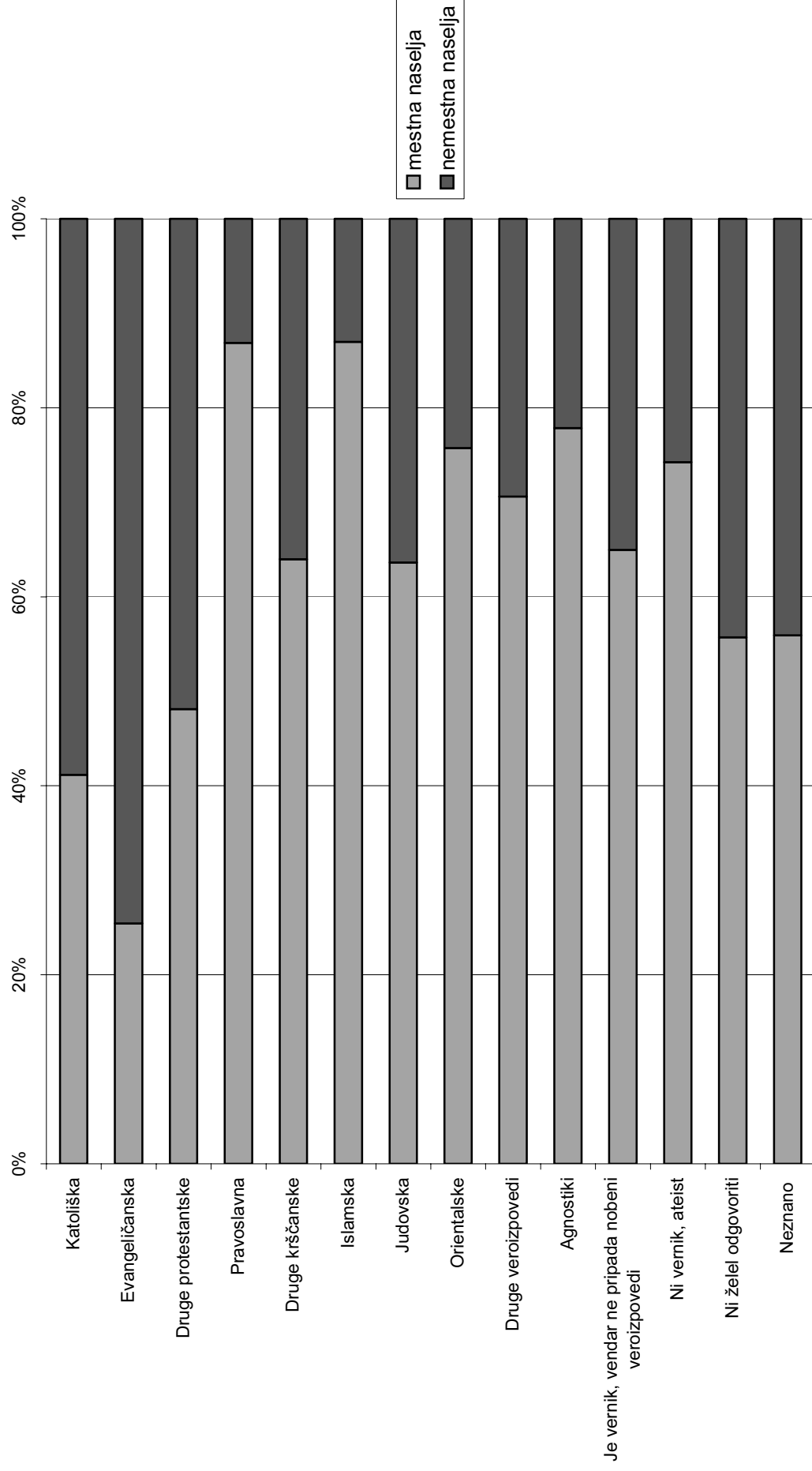
Prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi (popis 2002)

Prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi in tipu naselja (popis 1991)

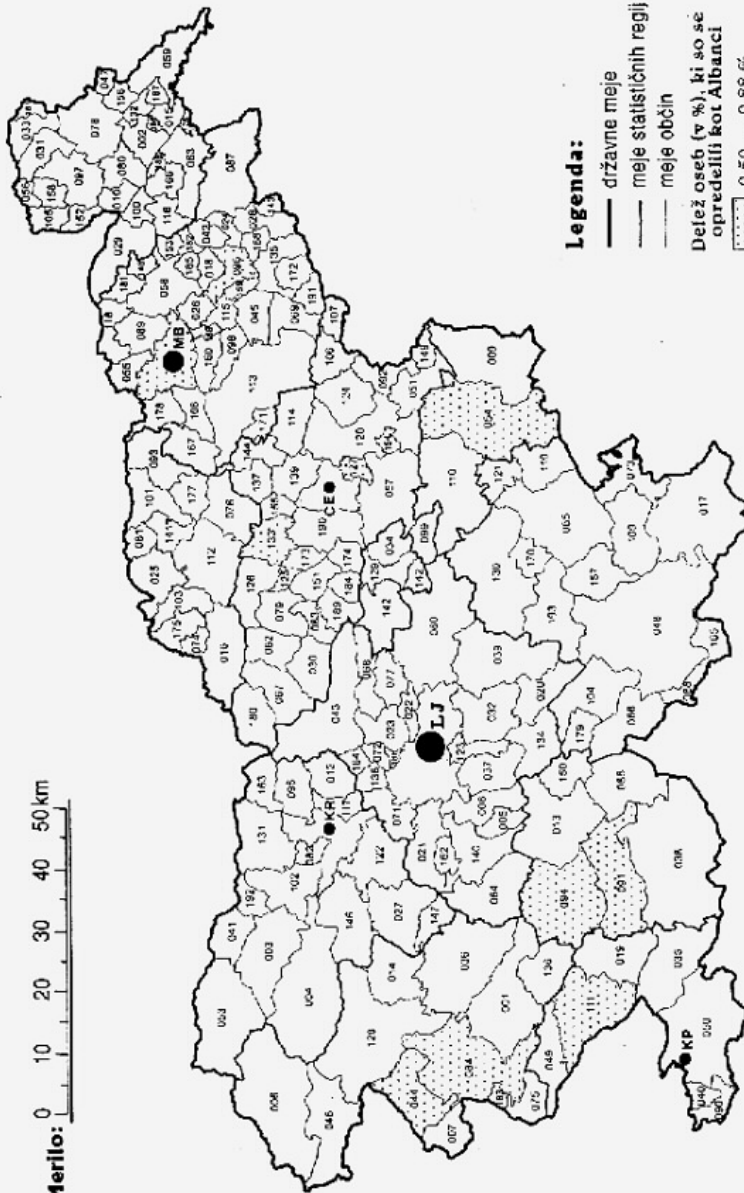
Prebivalstvo Republike Slovenije po veroizpovedi in tipu naselja (popis 2002)

**Zemljevid 1:
PREBIVALCI REPUBLIKE SLOVENIJE, KI SO SE
OB POPISU LETA 2002 OPREDELILI ZA ALBANCE**

Merilo: 0 10 20 30 40 50 km

Legenda:

- državne meje
- meje statističnih regij
- meje občin
- Delež oseb (v %), ki so se opredelili kot Albanci
  - 0,50 – 0,88 %
  - 0 – 0,49 %
- Število oseb, ki so se opredelili kot Albanci
  - 1.147 (Ljubljana)
  - 500 – 999
  - 200 – 499

Vira:
Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.
Prebivalstvo po narodni pripadnosti. (Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2002); Zemljevid "Občine in statistične regije Republike Slovenije, 1. januar 2002" (Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2002).

Vsebina: Dr. MIRAN KOMAC
Risal: ZMAGO DROLE
© INV, Ljubljana, SI, 2003

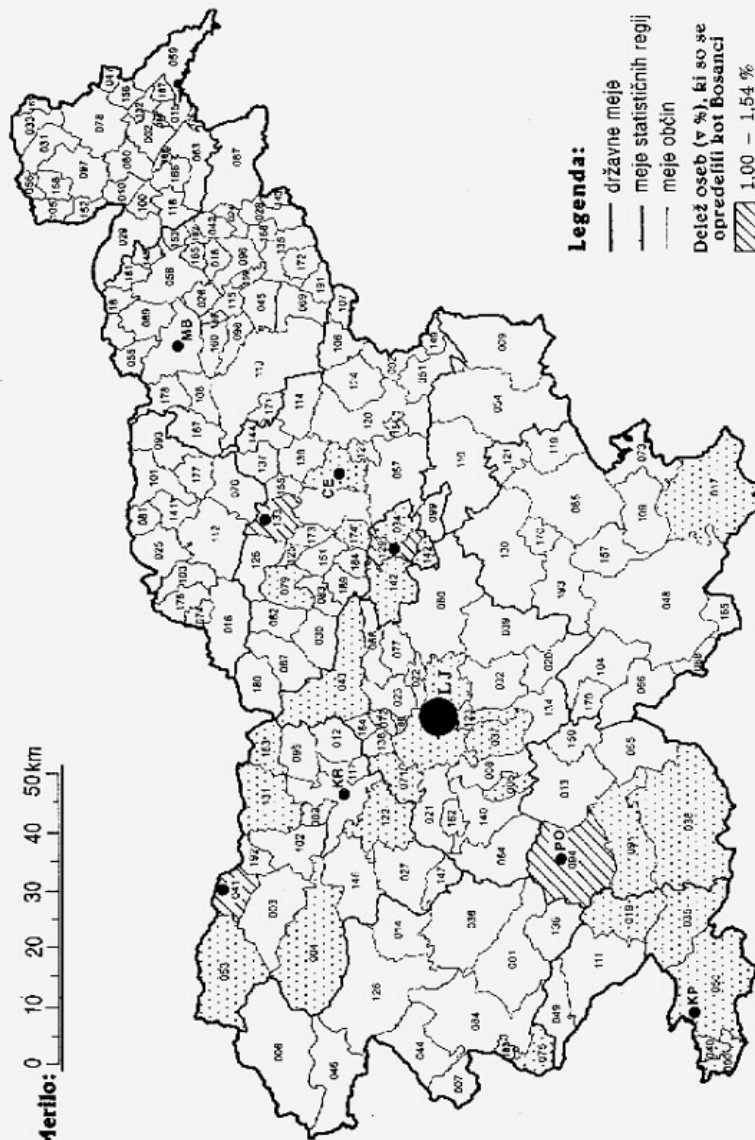
Seznam občin:

- 001 Ajdovščina
- 002 Belinci
- 140 Belasica
- 149 Bistrica na Sotli
- 003 Bled
- 150 Bleda
- 004 Bohinj
- 005 Bovec
- 006 Bovec
- 151 Braslovo
- 007 Brda
- 008 Brezica
- 009 Brežice
- 152 Cankova
- 011 Celje
- 012 Cerklje na Gorenjskem
- 013 Cerklja
- 014 Cerkno
- 153 Cerkvenjak
- 015 Črenovo
- 016 Črna na Koroškem
- 017 Črnomelj
- 018 Destrnik
- 019 Dobja
- 154 Dobra
- 020 Dobropolje
- 155 Dobrna
- 021 Dobrova - Polh Gradec
- 156 Dobrovnik/Dobrovnik
- 022 Doli pri Ljubljani
- 023 Domžale
- 024 Dornava
- 025 Dravograd
- 026 Duplek
- 027 Dolenja vas - Poljane
- 028 Doršnica
- 029 Gornja Radgora
- 030 Gornji Grad
- 031 Gornji Petrovci
- 158 Grad
- 032 Grosuplje
- 159 Hgajna
- 160 Hodo - Svetica
- 162 Horjul
- 034 Hrazdnik
- 035 Hrievlje - Kozina
- 036 Idrija
- 037 Ig
- 038 Ilirka Bistrica
- 039 Iskrača/Svetica
- 040 Izola/Opale
- 041 Izerka
- 163 Jelenik
- 042 Jursiči
- 043 Kamnik
- 044 Kanal
- 045 Kobilje
- 046 Koblar - Fran
- 100 Koper
- 048 Koroška
- 049 Komen
- 154 Komenca
- 050 Koper/Capodistria
- 165 Kostel
- 051 Kozje
- 052 Kranj
- 053 Kranjska Gora
- 166 Križevci
- 054 Kuzma
- 055 Kungota
- 056 Kurme
- 057 Laško
- 058 Lendava
- 059 Lendava/Lenča
- 060 Ljubi
- 061 Ljubina
- 113 Slovenska Bistrica
- 062 Ljubno
- 063 Ljutomer
- 064 Logatec
- 065 Loka Dolina
- 066 Loka/Polok
- 167 Lomnica na Pohorju
- 067 Luča
- 068 Lubovica
- 069 Majsperk
- 070 Maribor
- 168 Markovci
- 071 Metkova
- 072 Menged
- 073 Metlika
- 173 Metlika
- 189 Mibinov na Dolenjski
- 075 Milena - Kostanjevica
- 170 Milna/Pec
- 076 Mladina
- 077 Moravče
- 078 Moravske Toplice
- 079 Mozirje
- 080 Murska Sobota
- 081 Mura
- 082 Nakič
- 083 Nasarje
- 084 Nova Gorica
- 085 Novo mesto
- 086 Odranci
- 171 Oplomnica
- 087 Ormož
- 088 Osilnica
- 089 Pačica
- 090 Piran/Pirano
- 091 Pivka
- 092 Podčetrtek
- 172 Poljčani
- 093 Posvetla
- 173 Prebela
- 094 Postojna
- 174 Prebold
- 095 Preddvor
- 175 Ptuj/Ptuj
- 096 Ptuj
- 097 Pucanci
- 146 Rače - Fran
- 098 Rače
- 100 Reberci
- 098 Koroška
- 101 Radlje ob Dravi
- 102 Radovljica
- 103 Ravne na Koroškem
- 178 Radeče
- 104 Ribnica
- 179 Ribnica na Pohorju
- 105 Rogatec
- 106 Rogatec
- 107 Rogatec
- 108 Ruše
- 178 Sevnica ob Dravi
- 109 Semeč
- 110 Sevnica
- 111 Sazava
- 112 Slovenj Gradec
- 113 Slovenska Bistrica
- 114 Slovenske Konjice
- 179 Sodišča
- 160 Solčava
- 115 Starša
- 181 Sveti Ana
- 182 Sv. Andraž v Sl. gor.
- 116 Sveti Jurij
- 033 Salovci
- 183 Semeter - Vrojba
- 117 Senčur
- 118 Santalj
- 119 Sentiamej
- 120 Sentjur pri Celju
- 121 Sevnica
- 122 Škofja Loka
- 123 Škoflca
- 124 Šmarje pri Jertah
- 125 Šmarje ob Paki
- 126 Štanjur
- 127 Štore
- 184 Tabor
- 010 Tolma
- 128 Tolmin
- 129 Trzinje
- 130 Trebnje
- 185 Trnovska vas
- 186 Trzin
- 131 Trzin
- 132 Turnišče
- 133 Velence
- 187 Velika Polana
- 134 Velika Lašča
- 188 Veržej
- 135 Videm
- 136 Vipava
- 137 Vitanje
- 138 Vodice
- 139 Vojnik
- 189 Vransko
- 140 Vrhnika
- 141 Vuzenica
- 142 Zagorje ob Savi
- 143 Zavrč
- 144 Zreb
- 190 Zreče
- 146 Zlatopki
- 147 Zlin
- 192 Znojna
- 193 Zupanje

Zemljevid 2:

**PREBIVALCI REPUBLIKE SLOVENIJE, KI SO SE
OB POPISU LETA 2002 OPREDELILI ZA BOSANCI**

Merilo: 0 10 20 30 40 50 km

- Legenda:**
- državne meje
  - meje statističnih regij
  - meje občin
- Delež oseb (%), ki so se opredelili kot Bosanci**
- ▨ 1,00 – 1,54 %
  - 0,50 – 0,99 %
  - 0 – 0,49 %
- Število oseb, ki so se opredelili kot Bosanci**
- 2.823 (Ljubljana)
  - 200 – 499

Vlira:
 Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002:
 Prebivalstvo po narodni prispadnosti, (Ljubljana: Statistični
 urad Republike Slovenije, 2002); Zemljevid "Občine in statistične
 regije Republike Slovenije, 1. januar 2002" (Ljubljana:
 Geodetska uprava Republike Slovenije, 2002).

Urednik: Dr. MIRAN KOMAC
 Risal: ZMAGO DROLE
 © INV, Ljubljana, SI, 2003

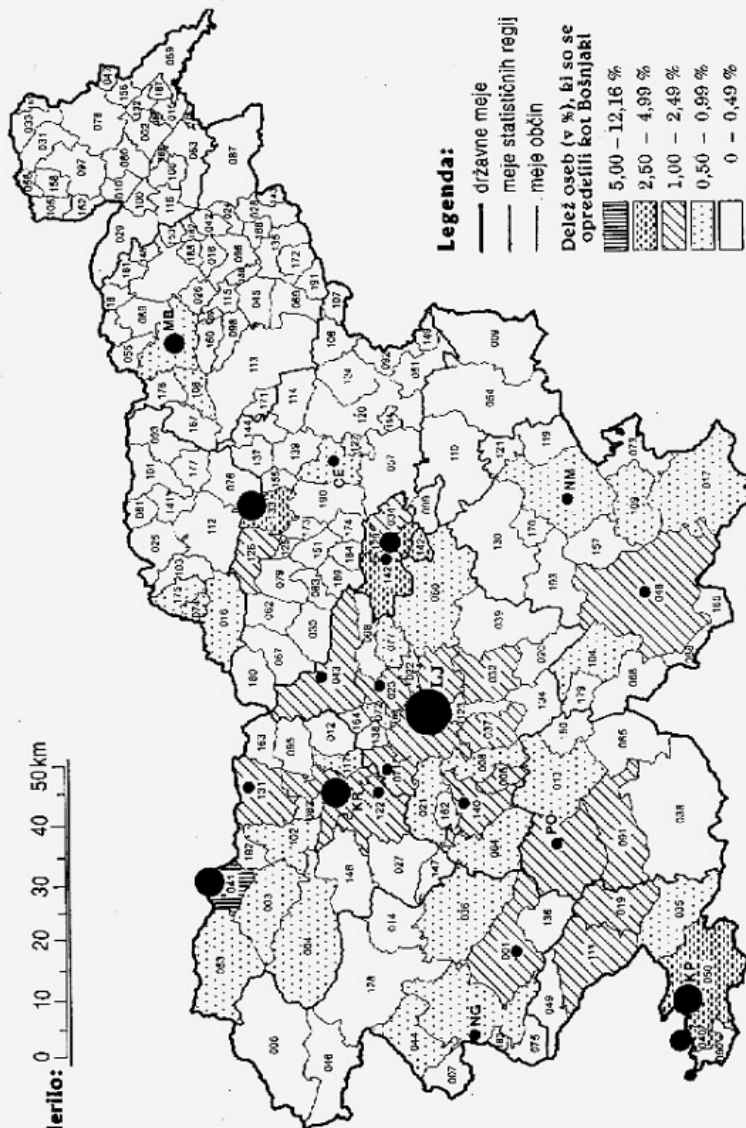
Seznam občin:

001 Adlešiči	060 Mornar (Capodistria)	100 Ravne na Koroškem
002 Baharija	165 Koper	176 Reačica
148 Banskotinski Sel	081 Kozje	104 Ribnica
003 Beroj	082 Kranj	177 Ribnica na Pohorju
150 Boka	083 Krupčička Gora	108 Rogasča Slamina
004 Bohinj	188 Krško	105 Rogosčani
006 Borovnica	054 Kobarid	107 Rojatic
008 Bovec	055 Kungota	108 Roga
151 Braslovca	056 Kuzma	178 Salnica ob Dravi
007 Brda	057 Laško	108 Samčji
008 Brezovica	058 Lenart	110 Savinja
009 Bečiče	059 Landava/Landana	111 Sabinja
152 Čančava	060 Litija	112 Slovenj Gradec
011 Celje	081 Ljubljana	113 Slovenska Bistrica
012 Čavliče na Gorenjskem	082 Ljubno	114 Slovenska Konjica
013 Črnača	083 Ljubomer	179 Sodražica
153 Črvenjak	084 Logatec	180 Solčava
015 Črnofrak	085 Loška dolina	115 Starša
016 Fara na Koroškem	086 Loka podk	181 Sveta Ana
017 Črnomelj	167 Lovrenc na Pohorju	182 Sv. Andrej v S. gor.
018 Destrnik	087 Luča	116 Sveta Julija
019 Duplek	088 Lukanca	033 Svaloci
154 Džurje	089 Majšperk	183 Šempeter - Vrtojba
020 Dobropolje	090 Maribor	117 Škofja
155 Dobrna	168 Maronci	118 Šentilj
021 Dobreva - Pah. Gradec	071 Mežvode	119 Šentjurič
022 Dol pri Ljubljani	072 Mežeta	120 Šentur pri Celju
023 Domžale	073 Metlika	121 Škocjan
024 Domava	074 Metlica	122 Škofja Loka
025 Drenovci	075 Miklavž na Drav. polju	123 Škofljica
026 Duplek	188 Miklavž pri Ješajah	124 Šmarje pri Ješajah
027 Duvno vas - Poljuno	170 Mima Pot	125 Šmartno ob Paki
028 Duvno	076 Mirna	126 Štani
029 Duplek	077 Moravče	127 Štore
030 Duplek	078 Moravška Toplica	184 Tabor
031 Duplek	079 Mozirje	010 Tila
032 Duplek	080 Murška Sobotna	128 Tolmin
033 Duplek	081 Mura	129 Trbovlje
034 Duplek	082 Naklo	130 Trzinje
035 Duplek	083 Nazarje	185 Trzinje vas
036 Duplek	084 Nova Gorica	186 Trzin
037 Duplek	085 Novo mesto	131 Trzin
038 Duplek	086 Odranci	132 Turnišča
039 Duplek	171 Opatovca	133 Velence
040 Duplek	087 Ormož	187 Velika Polana
041 Duplek	088 Orljica	134 Velika Lašča
042 Duplek	089 Pataca	188 Verželj
043 Duplek	090 Piran/Pirano	135 Videm
044 Duplek	091 Ptuj	136 Vipava
045 Duplek	092 Počucenjak	137 Vitanje
046 Duplek	177 Podlehnik	138 Volčje
047 Duplek	093 Podvelka	139 Voljci
048 Duplek	173 Postolna	189 Vransko
049 Duplek	174 Prebold	140 Vrhnika
050 Duplek	095 Predjmur	141 Vuzenica
051 Duplek	175 Prevalje	142 Zagorje ob Savi
052 Duplek	096 Ptuj	143 Zavrč
053 Duplek	097 Pucanci	144 Zdob
054 Duplek	098 Rake - Franj	190 Žalec
055 Duplek	099 Radlje	145 Žanšk
056 Duplek	100 Radlje ob Dravi	191 Žalec
057 Duplek	101 Radlje ob Dravi	147 Žalec
058 Duplek	102 Radlje ob Dravi	192 Žirovnica
059 Duplek	103 Radlje ob Dravi	193 Žumberk

Zemljevid 3:

**PREBIVALCI REPUBLIKE SLOVENIJE, KI SO SE
OB POPISU LETA 2002 OPREDELILI ZA BOŠNJAKE**

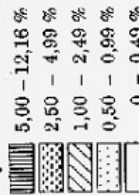
Merilo: 0 10 20 30 40 50 km

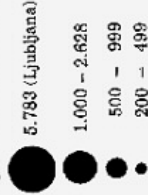
Legenda:

— državne meje
— meje statističnih regij
— meje občin

Delež oseb (v %) ki so se opredelili kot Bošnjaki

Število oseb, ki so se opredelili kot Bošnjaki

Vira:

Popis prebivalstva, gospodarstev in stanovanj 2002: Prebivalstvo po narodni pripadnosti. (Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2002); Zemljevid "Občine in statistične regije Republike Slovenije, 1. januar 2002" (Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2002).

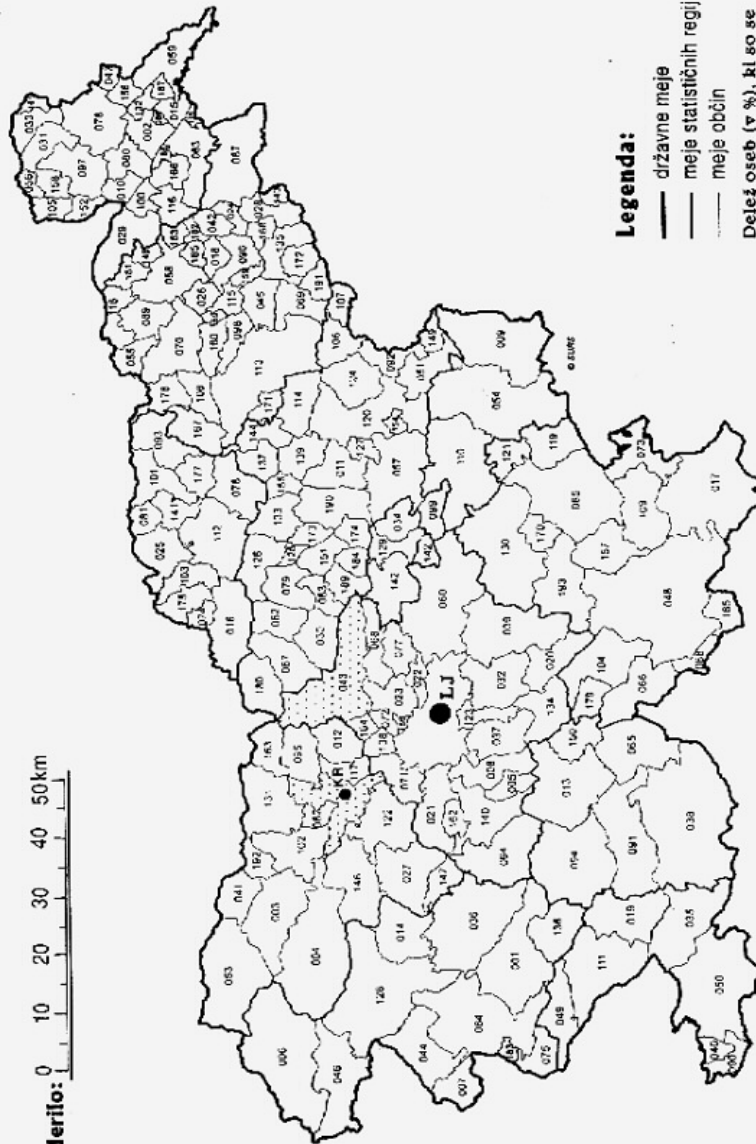
Vsebinski: Dr. MIRAN KOMAC
Risal: ZMAGO DROLE
© INV, Ljubljana, SI, 2003

Seznam občin:

001 Ajevčevica	060 Kopar/Čapodistina	103 Ravne na Korošk.
002 Belinci	165 Kostel	176 Izardnje
148 Benedikt	191 Kozje	194 Ribnica
149 Bistrica ob Sotli	192 Kranj	177 Ribnica na Pohorju
150 Bistrica	053 Kranjska Gora	106 Roglaška Slatina
004 Bohinj	166 Križevci	105 Rogasčanci
005 Borovnica	054 Krško	107 Rogatec
151 Braslovče	055 Kungota	108 Ruše
007 Brda	056 Kumna	178 Salveca ob Dravi
008 Brezovica	057 Laško	109 Samč
152 Cerkno	058 Lenart	110 Savinja
011 Dalje	059 Lendava/Lendava	111 Šobnja
013 Domžale	060 Ljutomer	112 Slovenj Gradec
153 Duplek	061 Ljubljana	113 Slovenska Bistrica
015 Črnomuc	062 Ljubno	114 Slovanske Konjice
016 Črna na Koroškem	063 Ljuznice	179 Sotčana
017 Dravograd	064 Logatec	180 Solzava
018 Drenik	065 Loka dolina	115 Starše
019 Družica	066 Loka podk.	181 Sveta Ana
020 Duplek	067 Luda	182 Sv. Andraž v S. g.
154 Dobrova - Poh. Gradec	068 Lubična	116 Sveti Jurij
021 Dobrova - Polje	069 Majdanek	023 Šalci
022 Dol pri Ljubljani	070 Maribor	117 Šentur
155 Dobrunj/Dobrunjak	159 Metkovi	118 Šentilj
023 Domžale	071 Mežica	119 Šempeterj
124 Bokalna	072 Menges	120 Šempur pri Celju
025 Dravograd	073 Merida	121 Štocijan
026 Duplek	156 Dobrunj/Dobrunjak	122 Štocija Loka
027 Gorenja vas - Poljane	024 Dol pri Ljubljani	123 Štocija
028 Gornja	157 Dol pri Ljubljani	124 Smarje pri Jelšah
029 Gornja Radgona	158 Dol pri Ljubljani	075 Miran - Kostanjevica
030 Gornji Grad	159 Dol pri Ljubljani	170 Mirna Peč
031 Gornji Petrcel	123 Domžale	076 Mislija
156 Grad	124 Bokalna	128 Sotarij
032 Gosposvje	025 Dravograd	127 Stev
159 Hegina	026 Duplek	077 Mornarica
160 Hodoš/Silvica	027 Gorenja vas - Poljane	184 Tabor
162 Hojnik	028 Gornja	010 Tišina
034 Hrastnik	029 Gornja Radgona	090 Murska Sobota
035 Hradje - Kozma	030 Gornji Grad	081 Muta
036 Idrija	031 Gornji Petrcel	082 Nako
038 Ilirska Bistrica	158 Grad	093 Nazare
040 Izola/Risla	032 Gosposvje	094 Nova Gorica
041 Jesenice	159 Hegina	095 Novo mesto
042 Juršinci	160 Hodoš/Silvica	096 Odranci
043 Kamnik	161 Hodoš/Hodos	171 Opatovca
045 Kobarid	162 Hojnik	097 Ormož
047 Kobila	034 Hrastnik	098 Dalarna
048 Kočevje	035 Hradje - Kozma	188 Verbi
049 Komen	036 Idrija	195 Velenje
164 Komena	038 Ilirska Bistrica	198 Vipava
	039 Izola/Risla	199 Vojnik
	041 Jesenice	192 Podčetrtek
	042 Juršinci	063 Podvalka
	043 Kamnik	173 Postojna
	045 Kobarid	094 Postojna
	047 Kobila	174 Prebold
	048 Kočevje	095 Preddvor
	049 Komen	175 Prevalje
	164 Komena	098 Ptuj
		097 Puconci
		098 Rade - Fran
		099 Radenci
		100 Radenci
		147 Ziri
		101 Radlje ob Dravi
		192 Zircovica
		183 Zuzembek

Zemljevid 4:
PREBIVALCI REPUBLIKE SLOVENIJE, KI SO SE OB
POPISU LETA 2002 OPREDELILI ZA ČRNOGORCE

Merilo: 0 10 20 30 40 50 km

Legenda:

- državne meje
- meje statističnih regij
- meje občin

Delež oseb (v %), ki so se opredelili kot Črnogorci

- 0,50 – 0,61 %
- 0 – 0,49 %
- 893 (Ljubljana)
- 200 – 499

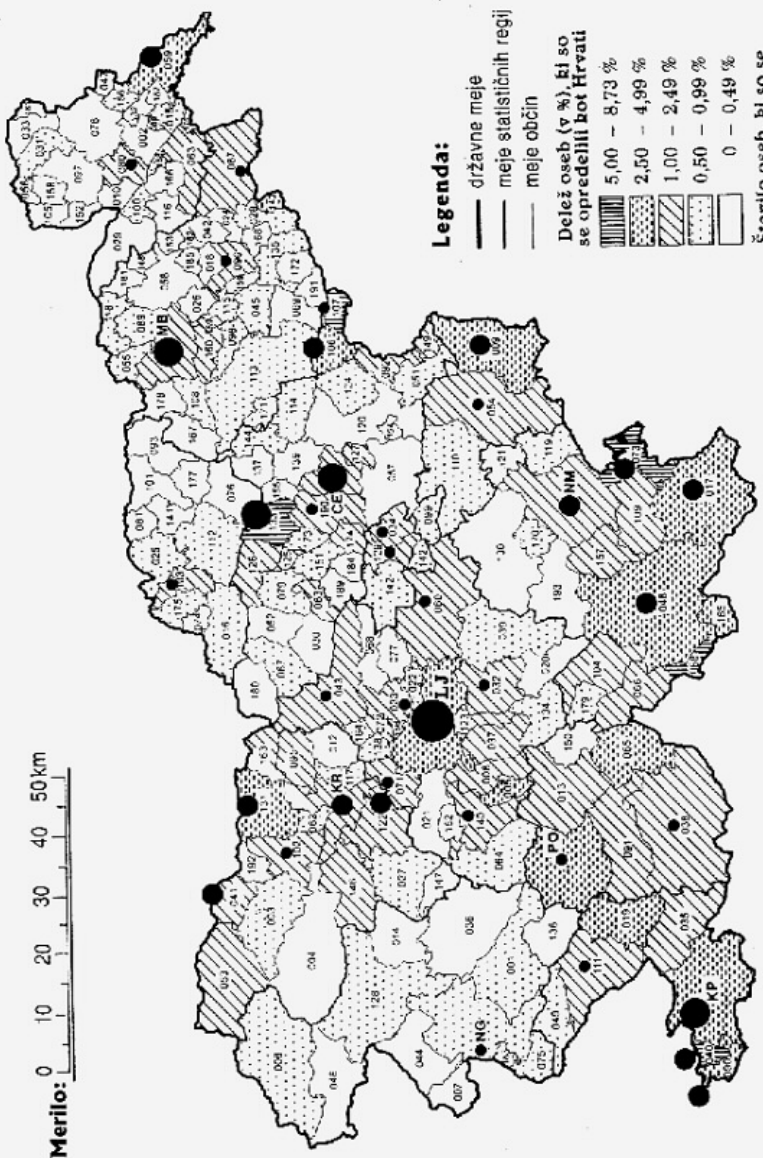
Vira:
 Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002:
 Prebivalstvo po narodni pripadnosti (Ljubljana: Statistični
 urad Republike Slovenije, 2002); Zemljevid Občine in statis-
 tične regije Republike Slovenije, 1. januar 2002 (Ljubljana:
 Geodetska uprava Republike Slovenije, 2002).

Vsebinski: Dr. MIRAN KOMAC
 Risal: ZMAGO DROLE
 © INV, Ljubljana, SI, 2003

Seznam občin:

- 001 Aškovščina
- 002 Bahinji
- 148 Benedikt
- 149 Bistrica ob Sotli
- 003 Bled
- 150 Bledno
- 004 Bolni
- 005 Borovnica
- 006 Bovec
- 151 Braslovče
- 007 Brda
- 008 Brezovica
- 009 Broboč
- 152 Cankova
- 011 Celje
- 012 Čertjela na Gorenjskem
- 013 Črna
- 014 Črna
- 153 Črni Vrh
- 015 Črnomerec
- 016 Črna na Koroškem
- 017 Cirkovci
- 018 Dornik
- 019 Duplek
- 154 Duplek
- 020 Dobropolje
- 155 Dobrna
- 021 Dobrna - Polh Gradec
- 146 Dobronik/Obdonik
- 022 Dol pri Ljubljani
- 157 Dolnjske Toplice
- 023 Domžale
- 024 Dornava
- 025 Dravograd
- 026 Duplek
- 027 Gornja vas - Poljana
- 028 Goranjska
- 029 Gornja Radgora
- 030 Gornji Grad
- 031 Gornji Petrovci
- 158 Grad
- 032 Grahovo
- 159 Hadjina
- 160 Hodoš
- 161 Hodoš Modra
- 162 Hribovi
- 033 Hrašnik
- 034 Hribovi - Korina
- 036 Idrija
- 037 Ig
- 038 Ilirski Bistrica
- 039 Ivančna Gorica
- 040 Kladarica
- 041 Jasenice
- 163 Javorsko
- 042 Jurčinci
- 043 Kamnik
- 044 Kačol
- 045 Kobarid
- 046 Kobaru
- 047 Kobilja
- 048 Kocanje
- 049 Komen
- 164 Komenda
- 050 Kopar/Kapodistria
- 165 Kostol
- 051 Kozje
- 052 Križni
- 053 Krombalka Sora
- 166 Križevci
- 054 Krvava
- 055 Kurjanci
- 167 Kuzma
- 056 Kuzma
- 057 Laško
- 058 Lenart
- 059 Lendava/Lendava
- 168 Ljubična
- 061 Ljubljana
- 113 Slovenska Bistrica
- 114 Slovenske Konjice
- 179 Sočabica
- 160 Solčava
- 115 Sotina
- 181 Sveta Ana
- 182 Sv. Andraž v SI gr.
- 116 Sveti Jurij
- 033 Šalcani
- 183 Šempeter - Vrtoča
- 117 Sevnica
- 118 Šentilj
- 120 Senjuri pri Celju
- 121 Škofja
- 122 Škofja Loka
- 123 Škoflca
- 124 Šmarje pri Jelsah
- 125 Šmartno ob Paki
- 126 Štanjah
- 127 Štore
- 184 Tabor
- 010 Tišina
- 128 Tolmin
- 129 Trbovlje
- 130 Trzin
- 165 Trzinjska vas
- 186 Trzin
- 131 Trzin
- 132 Tumšnje
- 133 Velence
- 187 Velika Polana
- 134 Velika Lašča
- 188 Veržaj
- 135 Videm
- 136 Vipava
- 137 Vodice
- 138 Vodice
- 139 Voglaj
- 168 Vransko
- 140 Vrhnika
- 141 Vuzenica
- 142 Zgornje ob Savi
- 143 Zavrč
- 144 Zavrč
- 190 Zalec
- 146 Zalec
- 191 Zavrč
- 147 Žiri
- 192 Žrnovica
- 193 Zdobovnik

**Zemljevid 5:
PREBIVALCI REPUBLIKE SLOVENIJE, KI SO SE
OB POPISU LEVA 2002 OPREDELILI ZA HRVATE**

- Legenda:**
- državne meje
  - meje statističnih regij
  - meje občin
- Delež oseb (%), ki so se opredelili kot Hrvati**
- 5,00 – 8,73 %
  - 2,50 – 4,99 %
  - 1,00 – 2,49 %
  - 0,50 – 0,99 %
  - 0 – 0,49 %
- Število oseb, ki so se opredelili kot Hrvati**
- 7.222 (Ljubljana)
  - 1.000 – 2.534
  - 500 – 999
  - 200 – 499

Vira:
Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002:
Prebivalstvo po narodni pripadnosti. Ljubljana: Statistični
urad Republike Slovenije, 2002; Zemljevid "Občine in statistične regije Republike Slovenije, 1. januar 2002" (Ljubljana:
Geodetska uprava Republike Slovenije, 2002).

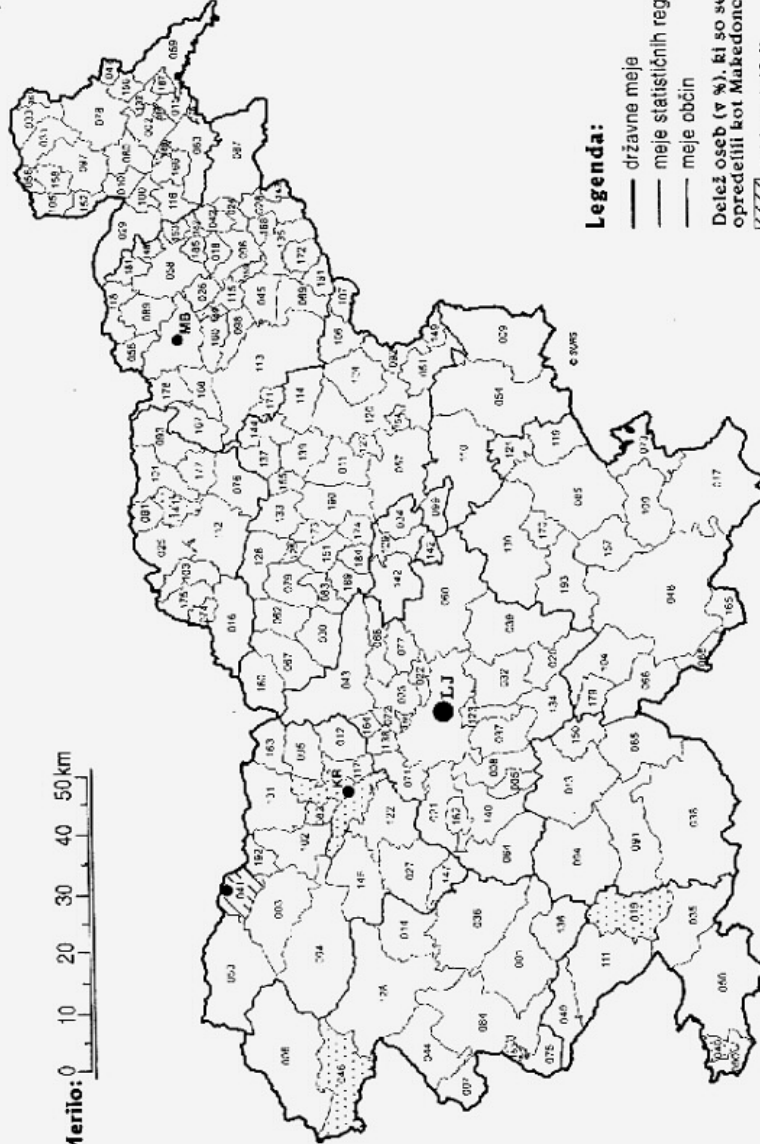
Vsebinski: Dr. MIRAN KOMAC
Risal: ZMAGO DROLE
© INV, Ljubljana, SI, 2003

Seznam občin:

001 Ajdovščina	056 Koper/Gradec ob Savi	103 Ptuj	156 Slovenska Bistrica
002 Beltinci	057 Kozje	104 Ptuj	157 Srednja Vas - Krško
003 Bled	058 Kranjska Gora	105 Radenci	158 Šentlajuh
004 Bohinj	059 Kranjska Gora	106 Rogatec	159 Sveti Jurij ob Kolpi
005 Borovnica	060 Križevci	107 Rogatec	160 Slovenska Cerkva
006 Brezovica	061 Krško	108 Ruše	161 Sotmarja
007 Brda	062 Ljubljana	109 Šalca ob Dravi	162 Sveti Tomaž
008 Brežice	063 Ljubljana	110 Slovenska Bistrica	163 Sveti Jurij ob Ščavi
009 Črna na Koroškem	064 Logatec	111 Slovenska Bistrica	164 Sveti Jurij ob Ščavi
010 Domžale	065 Loka dolina	112 Slovenj Gradec	165 Sveti Jurij ob Ščavi
011 Celje	066 Loka dolina	113 Slovenj Gradec	166 Sveti Jurij ob Ščavi
012 Cerknica	067 Loka dolina	114 Slovenj Gradec	167 Sveti Jurij ob Ščavi
013 Cerkvenjak	068 Loka dolina	115 Slovenj Gradec	168 Sveti Jurij ob Ščavi
014 Črna na Koroškem	069 Loka dolina	116 Slovenj Gradec	169 Sveti Jurij ob Ščavi
015 Domžale	070 Loka dolina	117 Slovenj Gradec	170 Sveti Jurij ob Ščavi
016 Duplek	071 Loka dolina	118 Slovenj Gradec	171 Sveti Jurij ob Ščavi
017 Duplek	072 Loka dolina	119 Slovenj Gradec	172 Sveti Jurij ob Ščavi
018 Duplek	073 Loka dolina	120 Slovenj Gradec	173 Sveti Jurij ob Ščavi
019 Duplek	074 Loka dolina	121 Slovenj Gradec	174 Sveti Jurij ob Ščavi
020 Duplek	075 Loka dolina	122 Slovenj Gradec	175 Sveti Jurij ob Ščavi
021 Dobrova - Polj Gradec	076 Loka dolina	123 Slovenj Gradec	176 Sveti Jurij ob Ščavi
022 Duplek	077 Loka dolina	124 Slovenj Gradec	177 Sveti Jurij ob Ščavi
023 Duplek	078 Loka dolina	125 Slovenj Gradec	178 Sveti Jurij ob Ščavi
024 Duplek	079 Loka dolina	126 Slovenj Gradec	179 Sveti Jurij ob Ščavi
025 Duplek	080 Loka dolina	127 Slovenj Gradec	180 Sveti Jurij ob Ščavi
026 Duplek	081 Loka dolina	128 Slovenj Gradec	181 Sveti Jurij ob Ščavi
027 Duplek	082 Loka dolina	129 Slovenj Gradec	182 Sveti Jurij ob Ščavi
028 Duplek	083 Loka dolina	130 Slovenj Gradec	183 Sveti Jurij ob Ščavi
029 Duplek	084 Loka dolina	131 Slovenj Gradec	184 Sveti Jurij ob Ščavi
030 Duplek	085 Loka dolina	132 Slovenj Gradec	185 Sveti Jurij ob Ščavi
031 Duplek	086 Loka dolina	133 Slovenj Gradec	186 Sveti Jurij ob Ščavi
032 Duplek	087 Loka dolina	134 Slovenj Gradec	187 Sveti Jurij ob Ščavi
033 Duplek	088 Loka dolina	135 Slovenj Gradec	188 Sveti Jurij ob Ščavi
034 Duplek	089 Loka dolina	136 Slovenj Gradec	189 Sveti Jurij ob Ščavi
035 Duplek	090 Loka dolina	137 Slovenj Gradec	190 Sveti Jurij ob Ščavi
036 Duplek	091 Loka dolina	138 Slovenj Gradec	191 Sveti Jurij ob Ščavi
037 Duplek	092 Loka dolina	139 Slovenj Gradec	192 Sveti Jurij ob Ščavi
038 Duplek	093 Loka dolina	140 Slovenj Gradec	193 Sveti Jurij ob Ščavi
039 Duplek	094 Loka dolina	141 Slovenj Gradec	194 Sveti Jurij ob Ščavi
040 Duplek	095 Loka dolina	142 Slovenj Gradec	195 Sveti Jurij ob Ščavi
041 Duplek	096 Loka dolina	143 Slovenj Gradec	196 Sveti Jurij ob Ščavi
042 Duplek	097 Loka dolina	144 Slovenj Gradec	197 Sveti Jurij ob Ščavi
043 Duplek	098 Loka dolina	145 Slovenj Gradec	198 Sveti Jurij ob Ščavi
044 Duplek	099 Loka dolina	146 Slovenj Gradec	199 Sveti Jurij ob Ščavi
045 Duplek	100 Loka dolina	147 Slovenj Gradec	200 Sveti Jurij ob Ščavi

Zemljevid 6:
PREBIVALCI REPUBLIKE SLOVENIJE, KI SO SE OB
POPISU LETA 2002 OPREDELILI ZA MAKEDONCE

Merilo: 0 10 20 30 40 50 km

Legenda:

- državne meje
  - meje statističnih regij
  - meje občin
- Delež oseb (v %), ki so se opredelili kot Makedonci**
- 1,00 – 1,43 %
  - 0,50 – 0,99 %
  - 0 – 0,49 %
- Število oseb, ki so se opredelili kot Makedonci**
- 974 (Ljubljana)
  - 200 – 499

Vira:
 Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002;
 Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Ljubljana: Statistični
 urad Republike Slovenije, 2002; Zemljevid "Občina in statistične regije Republike Slovenije, 1. januar 2002" (Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2002).

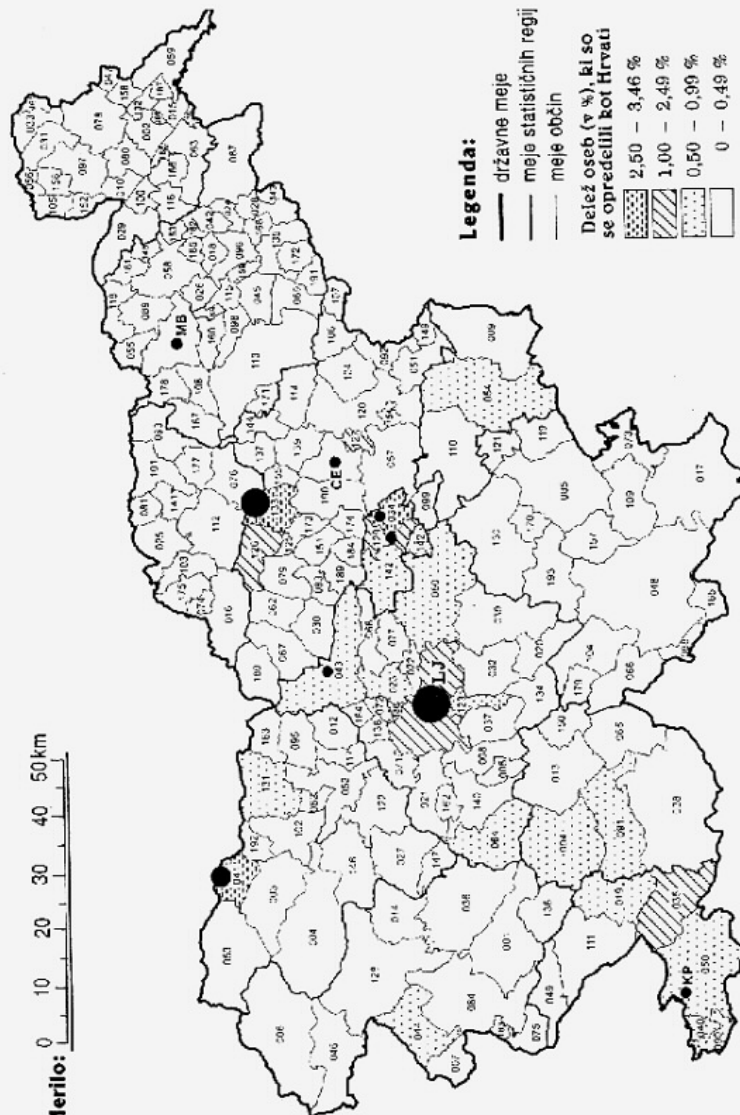
Vsebinska: Dr. MIRAN KOMAC
 Risatelj: ZMAGO DROLE
 © INV, Ljubljana, SI, 2003

Seznam občin:

001 Ajdovščina	060 Koper/Capodistria	103 Ptujce na Koroškem
002 Babine	061 Koper	176 Račičja
142 Benedikt št.	061 Kranj	177 Hruša na Poljanu
143 Bistrica ob Sotli	062 Kranjska Gora	106 Roglača Sotra
003 Brežice	064 Kobarid	105 Rogatorci
150 Brežice	054 Kranjska Gora	107 Spahnitz
004 Bohinj	055 Krško	153 Roga
005 Bovec	056 Ljubljana	178 Selca ob Dravi
006 Bled	057 Ljubljana	179 Šentilj
007 Brda	058 Ljubljana	110 Senci
008 Brežica	059 Ljubljana	111 Selnica
152 Cankova	060 Ljubljana	112 Slovenska Bistrica
012 Gornje na Gorenjskem	061 Ljubljana	114 Slovenske Konjice
013 Kamenjska	062 Ljubljana	179 Škofljava
014 Kranjska	063 Ljubljana	180 Škofja Loka
153 Krško	064 Ljubljana	115 Starše
015 Ljubljana	065 Ljubljana	181 Sveti Ana
016 Gornje na Koroškem	066 Ljubljana	182 Sv. Andrej v Sligor.
017 Domžale	067 Ljubljana	116 Sveti Jurij
018 Duplek	068 Ljubljana	033 Šalovci
019 Duplek	069 Ljubljana	183 Šempeter - Vrtojba
154 Duplek	070 Maribor	117 Šentur
020 Dobrovo	188 Maribor	118 Šentur
155 Dobrovo	071 Medvode	178 Šentjur pri Celju
021 Dobrovo - Peč bivalci	072 Metlika	121 Škocjan
156 Dobrovo - Peč bivalci	073 Metlika	122 Škofja Loka
022 Dol pri Ljubljani	074 Metlika	123 Škofja Loka
157 Dol pri Ljubljani	075 Metlika	124 Šmarje pri Jelšah
023 Domžale	076 Metlika	125 Šmarje ob Paki
105 Dolenjski Toplice	077 Metlika	126 Soteren
024 Domžale	078 Metlika	127 Store
106 Dolenjski Toplice	079 Metlika	184 Tabor
025 Dolenjski Toplice	080 Metlika	010 Telma
107 Dolenjski Toplice	081 Metlika	128 Tolmin
026 Dolenjski Toplice	082 Metlika	129 Trzin
108 Dolenjski Toplice	083 Metlika	130 Trebnje
027 Dolenjski Toplice	084 Metlika	185 Trnovska vas
109 Dolenjski Toplice	085 Metlika	186 Trzin
028 Dolenjski Toplice	086 Metlika	131 Valjevo
110 Dolenjski Toplice	087 Metlika	132 Vurčica
029 Dolenjski Toplice	088 Metlika	133 Velence
111 Dolenjski Toplice	089 Metlika	187 Velika Poljana
030 Dolenjski Toplice	090 Metlika	134 Velike Lašče
112 Dolenjski Toplice	091 Metlika	188 Veržaj
031 Dolenjski Toplice	092 Metlika	135 Videm
113 Dolenjski Toplice	093 Metlika	136 Vipava
032 Dolenjski Toplice	094 Metlika	137 Vitanja
114 Dolenjski Toplice	095 Metlika	138 Vodice
033 Dolenjski Toplice	096 Metlika	139 Vojnik
115 Dolenjski Toplice	097 Metlika	189 Vransko
034 Dolenjski Toplice	098 Metlika	140 Vrhovnica
116 Dolenjski Toplice	099 Metlika	141 Vuzenica
035 Dolenjski Toplice	100 Metlika	142 Zavrč
117 Dolenjski Toplice	101 Metlika	143 Zavrč
036 Dolenjski Toplice	102 Metlika	144 Zavrč
118 Dolenjski Toplice	103 Metlika	098 Ptuja
037 Dolenjski Toplice	104 Metlika	099 Ptuj
119 Dolenjski Toplice	105 Metlika	189 Ptuj
038 Dolenjski Toplice	106 Metlika	099 Ptuj
120 Dolenjski Toplice	107 Metlika	099 Ptuj
039 Dolenjski Toplice	108 Metlika	099 Ptuj
121 Dolenjski Toplice	109 Metlika	099 Ptuj
040 Dolenjski Toplice	110 Metlika	099 Ptuj
122 Dolenjski Toplice	111 Metlika	099 Ptuj
041 Dolenjski Toplice	112 Metlika	099 Ptuj
123 Dolenjski Toplice	113 Metlika	099 Ptuj
042 Dolenjski Toplice	114 Metlika	099 Ptuj
124 Dolenjski Toplice	115 Metlika	099 Ptuj
043 Dolenjski Toplice	116 Metlika	099 Ptuj
125 Dolenjski Toplice	117 Metlika	099 Ptuj
044 Dolenjski Toplice	118 Metlika	099 Ptuj
126 Dolenjski Toplice	119 Metlika	099 Ptuj
045 Dolenjski Toplice	120 Metlika	099 Ptuj
127 Dolenjski Toplice	121 Metlika	099 Ptuj
046 Dolenjski Toplice	122 Metlika	099 Ptuj
128 Dolenjski Toplice	123 Metlika	099 Ptuj
047 Dolenjski Toplice	124 Metlika	099 Ptuj
129 Dolenjski Toplice	125 Metlika	099 Ptuj
048 Dolenjski Toplice	126 Metlika	099 Ptuj
130 Dolenjski Toplice	127 Metlika	099 Ptuj
049 Dolenjski Toplice	128 Metlika	099 Ptuj
131 Dolenjski Toplice	129 Metlika	099 Ptuj
050 Dolenjski Toplice	130 Metlika	099 Ptuj
132 Dolenjski Toplice	131 Metlika	099 Ptuj
051 Dolenjski Toplice	132 Metlika	099 Ptuj
133 Dolenjski Toplice	133 Metlika	099 Ptuj
052 Dolenjski Toplice	134 Metlika	099 Ptuj
134 Dolenjski Toplice	135 Metlika	099 Ptuj
053 Dolenjski Toplice	136 Metlika	099 Ptuj
135 Dolenjski Toplice	137 Metlika	099 Ptuj
054 Dolenjski Toplice	138 Metlika	099 Ptuj
136 Dolenjski Toplice	139 Metlika	099 Ptuj
055 Dolenjski Toplice	140 Metlika	099 Ptuj
137 Dolenjski Toplice	141 Metlika	099 Ptuj
056 Dolenjski Toplice	142 Metlika	099 Ptuj
138 Dolenjski Toplice	143 Metlika	099 Ptuj
057 Dolenjski Toplice	144 Metlika	099 Ptuj
139 Dolenjski Toplice	145 Metlika	099 Ptuj
058 Dolenjski Toplice	146 Metlika	099 Ptuj
140 Dolenjski Toplice	147 Metlika	099 Ptuj
059 Dolenjski Toplice	148 Metlika	099 Ptuj
141 Dolenjski Toplice	149 Metlika	099 Ptuj
060 Dolenjski Toplice	150 Metlika	099 Ptuj
142 Dolenjski Toplice	151 Metlika	099 Ptuj
061 Dolenjski Toplice	152 Metlika	099 Ptuj
143 Dolenjski Toplice	153 Metlika	099 Ptuj
062 Dolenjski Toplice	154 Metlika	099 Ptuj
144 Dolenjski Toplice	155 Metlika	099 Ptuj
063 Dolenjski Toplice	156 Metlika	099 Ptuj
145 Dolenjski Toplice	157 Metlika	099 Ptuj
064 Dolenjski Toplice	158 Metlika	099 Ptuj
146 Dolenjski Toplice	159 Metlika	099 Ptuj
065 Dolenjski Toplice	160 Metlika	099 Ptuj
147 Dolenjski Toplice	161 Metlika	099 Ptuj
066 Dolenjski Toplice	162 Metlika	099 Ptuj
148 Dolenjski Toplice	163 Metlika	099 Ptuj
067 Dolenjski Toplice	164 Metlika	099 Ptuj
149 Dolenjski Toplice	165 Metlika	099 Ptuj
068 Dolenjski Toplice	166 Metlika	099 Ptuj
150 Dolenjski Toplice	167 Metlika	099 Ptuj
069 Dolenjski Toplice	168 Metlika	099 Ptuj
151 Dolenjski Toplice	169 Metlika	099 Ptuj
070 Dolenjski Toplice	170 Metlika	099 Ptuj

Zemljevid 7:

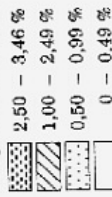
**PREBIVALCI REPUBLIKE SLOVENIJE, KI SO SE OB
POPISU LETA 2002 OPREDELILI ZA MUSLIMANE**

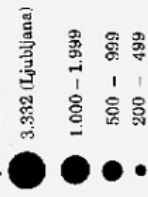
Legenda:

- državne meje
- meje statističnih regij
- meje občin

Delež oseb (v %), ki so se opredelili kot Hrvati

Število oseb, ki so se opredelili kot Hrvati

Vira:

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002: Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2002; Zemljevid "Občine in statistične regije Republike Slovenije, 1. januar 2002" (Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2002).

Urednik: Dr. MIRAN KOMAC
Risala: ZMAGO DROLE
© INV, Ljubljana, SI, 2003

Seznam občin:

001 Ajdovščina	059 Koper/Capodistria	101 Barva na Koroškem
002 Balinac	165 Kostel	176 Ruzičje
003 Bled	051 Koče	104 Hrušica
004 Brezovica ob Sotli	002 Kranj	177 Plinca na Pohorju
005 Brezje	003 Krško	106 Rovčiča Star na
006 Brijuni	004 Kobarid	105 Rušičevci
007 Buzice	005 Kobilje	107 Topolce
008 Buzovica	006 Koper	108 Buda
009 Črna na Koroškem	007 Kozje	178 Senedca ob Dravi
010 Črna vas	008 Krasna	103 Svinj
011 Črna vas ob Savinji	009 Kuzma	108 Svinjski
012 Črna vas pri Črni	010 Ljubljana	110 Svinjski
013 Črna vas pri Črni	011 Ljubljana	111 Šenturk
014 Črna vas pri Črni	012 Ljubljana	112 Šenturk
015 Črna vas pri Črni	013 Ljubljana	113 Šenturk
016 Črna vas pri Črni	014 Ljubljana	114 Šenturk
017 Črna vas pri Črni	015 Ljubljana	115 Šenturk
018 Črna vas pri Črni	016 Ljubljana	116 Šenturk
019 Črna vas pri Črni	017 Ljubljana	117 Šenturk
020 Dobrovoje	018 Ljubljana	118 Šenturk
021 Dobrovoje	019 Ljubljana	119 Šenturk
022 Dobrovoje	020 Ljubljana	120 Šenturk pri Celju
023 Dobrovoje	021 Ljubljana	121 Šenturk
024 Dobrovoje	022 Ljubljana	122 Šenturk
025 Dobrovoje	023 Ljubljana	123 Šenturk
026 Dobrovoje	024 Ljubljana	124 Šenturk
027 Dobrovoje	025 Ljubljana	125 Šenturk
028 Dobrovoje	026 Ljubljana	126 Šenturk
029 Dobrovoje	027 Ljubljana	127 Šenturk
030 Dobrovoje	028 Ljubljana	128 Šenturk
031 Dobrovoje	029 Ljubljana	129 Šenturk
032 Dobrovoje	030 Ljubljana	130 Šenturk
033 Dobrovoje	031 Ljubljana	131 Šenturk
034 Dobrovoje	032 Ljubljana	132 Šenturk
035 Dobrovoje	033 Ljubljana	133 Šenturk
036 Dobrovoje	034 Ljubljana	134 Šenturk
037 Dobrovoje	035 Ljubljana	135 Šenturk
038 Dobrovoje	036 Ljubljana	136 Šenturk
039 Dobrovoje	037 Ljubljana	137 Šenturk
040 Dobrovoje	038 Ljubljana	138 Šenturk
041 Dobrovoje	039 Ljubljana	139 Šenturk
042 Dobrovoje	040 Ljubljana	140 Šenturk
043 Dobrovoje	041 Ljubljana	141 Šenturk
044 Dobrovoje	042 Ljubljana	142 Šenturk
045 Dobrovoje	043 Ljubljana	143 Šenturk
046 Dobrovoje	044 Ljubljana	144 Šenturk
047 Dobrovoje	045 Ljubljana	145 Šenturk
048 Dobrovoje	046 Ljubljana	146 Šenturk
049 Dobrovoje	047 Ljubljana	147 Šenturk
050 Dobrovoje	048 Ljubljana	148 Šenturk
051 Dobrovoje	049 Ljubljana	149 Šenturk
052 Dobrovoje	050 Ljubljana	150 Šenturk
053 Dobrovoje	051 Ljubljana	151 Šenturk
054 Dobrovoje	052 Ljubljana	152 Šenturk
055 Dobrovoje	053 Ljubljana	153 Šenturk
056 Dobrovoje	054 Ljubljana	154 Šenturk
057 Dobrovoje	055 Ljubljana	155 Šenturk
058 Dobrovoje	056 Ljubljana	156 Šenturk
059 Dobrovoje	057 Ljubljana	157 Šenturk
060 Dobrovoje	058 Ljubljana	158 Šenturk
061 Dobrovoje	059 Ljubljana	159 Šenturk
062 Dobrovoje	060 Ljubljana	160 Šenturk
063 Dobrovoje	061 Ljubljana	161 Šenturk
064 Dobrovoje	062 Ljubljana	162 Šenturk
065 Dobrovoje	063 Ljubljana	163 Šenturk
066 Dobrovoje	064 Ljubljana	164 Šenturk
067 Dobrovoje	065 Ljubljana	165 Šenturk
068 Dobrovoje	066 Ljubljana	166 Šenturk
069 Dobrovoje	067 Ljubljana	167 Šenturk
070 Dobrovoje	068 Ljubljana	168 Šenturk
071 Dobrovoje	069 Ljubljana	169 Šenturk
072 Dobrovoje	070 Ljubljana	170 Šenturk
073 Dobrovoje	071 Ljubljana	171 Šenturk
074 Dobrovoje	072 Ljubljana	172 Šenturk
075 Dobrovoje	073 Ljubljana	173 Šenturk
076 Dobrovoje	074 Ljubljana	174 Šenturk
077 Dobrovoje	075 Ljubljana	175 Šenturk
078 Dobrovoje	076 Ljubljana	176 Šenturk
079 Dobrovoje	077 Ljubljana	177 Šenturk
080 Dobrovoje	078 Ljubljana	178 Šenturk
081 Dobrovoje	079 Ljubljana	179 Šenturk
082 Dobrovoje	080 Ljubljana	180 Šenturk
083 Dobrovoje	081 Ljubljana	181 Šenturk
084 Dobrovoje	082 Ljubljana	182 Šenturk
085 Dobrovoje	083 Ljubljana	183 Šenturk
086 Dobrovoje	084 Ljubljana	184 Šenturk
087 Dobrovoje	085 Ljubljana	185 Šenturk
088 Dobrovoje	086 Ljubljana	186 Šenturk
089 Dobrovoje	087 Ljubljana	187 Šenturk
090 Dobrovoje	088 Ljubljana	188 Šenturk
091 Dobrovoje	089 Ljubljana	189 Šenturk
092 Dobrovoje	090 Ljubljana	190 Šenturk
093 Dobrovoje	091 Ljubljana	191 Šenturk
094 Dobrovoje	092 Ljubljana	192 Šenturk
095 Dobrovoje	093 Ljubljana	193 Šenturk
096 Dobrovoje	094 Ljubljana	194 Šenturk
097 Dobrovoje	095 Ljubljana	195 Šenturk
098 Dobrovoje	096 Ljubljana	196 Šenturk
099 Dobrovoje	097 Ljubljana	197 Šenturk
100 Dobrovoje	098 Ljubljana	198 Šenturk
101 Dobrovoje	099 Ljubljana	199 Šenturk
102 Dobrovoje	100 Ljubljana	200 Šenturk

III

Opredeľjevanje manjšin

Integracija

Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji

OPREDELJEVANJE MANJŠIN

Petra Roter

Uvod

Vprašanje opredelitve določenih jezikovnih, verskih, kulturnih – kratka etničnih – skupnosti kot narodn(ostn)ih manjšin spada med tiste državno-družbene problematike, ki se vedno znova pojavljajo na dnevnem redu posameznih političnih strank, vlad in državnih institucij. Hkrati pa spada to vprašanje tudi med tiste aktualne teme, katerih reševanje zahteva dinamičen odnos neke družbe, saj se etnična sestava prebivalstva posameznih držav v sodobni mednarodni skupnosti nenehno spreminja. To seveda pomeni svojevrsten test za doslej prevladujoče (samo)opredeljevanje družb, še zlasti, ker je – kot ugotavlja Mayall (1995: 190) – sodobna država nenehno izpostavljena simultanim pritiskom iz vsaj treh smeri: ne le »od zgoraj« (globalizacija) in »od spodaj« (etnične in lokalne identitete), ampak tudi »od zunaj« (imigracijski tokovi).¹

Tovrstne družbene spremembe oziroma pritiski na tradicionalno opredelitev polnopravnega članstva družbenopolitičnih entitet s sabo praviloma prinašajo nove potrebe etničnih skupnosti in posameznikov – pripadnikov tem skupnostim, predvsem v smislu določenih sprememb obstoječih politik (npr. glede rabe jezika, spoštovanja in uveljavljanja različnih kultur, veroizpovedi, običajev in navad ipd). Iz izkušnje večine evropskih držav – pri čemer Slovenija ni nikakršna izjema (če se spomnimo samo na razprave o vprašanju (ne)obstoja nemške oziroma nemško govoreče manjšine v Republiki Sloveniji) – lahko trdimo, da je upoštevanje tovrstnih potreb po navadi zelo zapleten in dolgotrajen proces, v katerem se dominantna etnična skupnost (prek svojih političnih predstavnikov) z vso močjo upira deliti privilegije, ki jih koncept nacionalne države omogoča tej skupnosti. Med tovrstnimi privilegiji je treba omeniti vprašanje uradne rabe jezika, nadzora nad izobraževalnim sistemom, prevlado kulturnih in verskih značilnosti dominantne etnične skupnosti v

---

¹ Vsi prevodi v besedilu so avtoričini. Posameznim prevodom pomembnejših poskusov opredelitve pojma manjšina so dodana še izvorna besedila (v angleščini).

javnem življenju ipd. Začetek takšnega upora glede priznavanja sprememb v etnični strukturi prebivalstva in glede potreb po ustreznih spremembah določenih politik se začne že s samim priznavanjem oziroma nepriznavanjem obstoja teh (novih) etničnih skupnosti.

Vprašanje (ne)obstoja posameznih etničnih skupnosti oziroma manjšin pa ni le aktualno politično vprašanje, s katerim se srečuje večina evropskih držav. Prav nasprotno: s tem vprašanjem se soočamo vsaj že nekaj desetletij, ne le v okviru posameznih držav, ampak tudi na mednarodni ravni, kjer so odgovore nanj iskali in jih še iščejo ne le predstavniki držav, ampak tudi pravniki, politologi in drugi strokovnjaki s področja mednarodnih odnosov, nacionalizma, etničnih študij, sociologije in še bi lahko naštevali.

Tako torej opredelitev pojmov manjšina, narodn(ostn)a manjšina in etnična manjšina že precej časa zaposluje posamezne raziskovalce manjšinske problematike, mednarodne pravnike, hkrati pa tudi politike/državnike in uslužbence mednarodnih nevladnih in vladnih organizacij, ki ob sprejemanju katerega koli novega dokumenta o varstvu manjšin – kot tiste oblike zadovoljevanja potreb, interesov in ciljev manjšinskih etničnih skupnosti, ki se je po koncu hladne vojne uveljavila kot prevladujoči model zagotavljanja pravic manjšinam na evropskih tleh (glej Roter 2003) – precej pozornosti posvečajo tudi opredelitvi t. i. objektov manjšinskih pravic ali manjšinskega varstva – torej manjšinam. Že po definiciji je manjšinsko varstvo omejeno ne le z obsegom samih pravic, ampak v prvi vrsti predvsem z nosilci teh pravic oziroma upravičenci do teh pravic.

Ob klasičnih narodnih manjšinah se tovrstna razprava vedno pogosteje in glasneje – zlati z vidika številnih migracijskih tokov in razširjene Evropske unije in v luči njenega širjenja, ko naj bi se pomen meja postopoma spremenil – razširja tudi na druge vrste manjšinskih etničnih skupnosti, ki se v vsakdanjem življenju srečujejo s podobnimi problemi kot tradicionalne, teritorialne narodne manjšine. Poleg novo nastajajočih imigrantskih etničnih skupnosti v večini evropskih držav živijo in delajo posamezniki, ki so (lahko) etnično drugačni od večinskega prebivalstva, vendar že desetletja stalno živijo v državi, v kateri se niso rodili, so medtem morda postali tudi njeni državljani, njihovi potomci (torej t. i. druga in tretja generacija imigrantov) pa so sploh rojeni v tej državi.

V tem kontekstu je še posebej pomembno družbenopolitično razumevanje manjšin – in sicer kot tistih skupin, ki so v nedominantnem položaju v neki skupnosti, zaradi česar jim mora biti namenjena posebna skrb, s čimer bi se njihovim predstavnikom omogočile enake začetne osnove za njihovo delovanje v vsakdanjem življenju.

Seveda je poznavalcem manjšinske problematike dobro znan podatek, da v mednarodni skupnosti (na univerzalni in regionalni ravni, v okviru katere se ta prispevek omejuje na Evropo) ne obstaja splošno sprejeta opredelitev izraza manjšina. Na multilateralni ravni (med državami) nikoli ni bilo dogovora o tem, katere pogoje bi morale izpolnjevati posamezne etnične skupnosti, da bi bile upravičene do določenih posebnih pravic – torej do manjšinskega varstva. Povedano drugače: države se ob sprejemanju posameznih mednarodnih dokumentov o manjšinskem varstvu nikoli doslej niso hotele vnaprej jasno zavezati glede nosilcev/objektov teh pravic. Vendar je treba takoj dodati, da poznamo kar nekaj poskusov definiranja upravičencev do manjšinskega varstva.² Čeprav se ti poskusi nikoli niso končali v pravnozavezujoči definiciji, so pomembni kot kazalec razumevanja teh upravičencev v nekem obdobju in v nekem institucionalnem kontekstu.

Opredelitev izraza manjšina je torej posebej pomembna v smislu opredeljevanja upravičencev do posebnih manjšinskih pravic. Vendar pa so se ob različnih poskusih definiranja manjšin kot objektov manjšinskega varstva – tj. nosilcev določenih posebnih pravic – pojavljali različni predlogi opredeljevanja teh skupnosti. Hkrati pa so nekaj tovrstnih predlogov za potrebe svojih raziskav dodali še posamezni avtorji. Pogosto tako raziskovalci manjšinske problematike dajejo svoja mnenja o primerni, če ne že najprimernejši, definiciji termina manjšina.

V primerjavi s tovrstnimi poskusi opredeljevanja manjšin ta prispevek ni namenjen subjektivnemu vrednotenju obstoječih poskusov iskanja opredelitve izraza manjšina, še manj iskanju najprimernejše opredelitve. Namesto tega poskuša prispevek zbrati in primerjati posamezne odmevnejše poskuse opredeljevanja pojma manjšina v sodobni mednarodni skupnosti, hkrati pa raziskati, kakšno je prevladujoče pojmovanje izraza manjšina v evropskem režimu varstva manjšin³ in kaj takšno pojmovanje pomeni v kontekstu spreminjajoče se etnične strukture prebivalstva (evropskih) držav.

Posebna pozornost je namenjena pojmovanju izraza narodna manjšina na evropskih tleh, še zlasti po koncu hladne vojne, ko je nastal mednarodni režim za varstvo narodnih manjšin v Evropi. Takšna znanstvena razjasnitev pojmovanja termina (narodna) manjšina je nujno potrebna za razumevanje obsega omenjenega režima ali pa drugih poskusov ali sistemov reševanja t. i. problema manjšin,⁴ še posebej zaradi dveh razlogov: ker se etnična struktura prebivalstva v evropskih državah nenehno

---

² Več o teh poskusih glej drugi in tretji del spodaj.

³ Za podrobnosti o celotnem režimu glej Roter (2003).

⁴ S t. i. problemom manjšin so se med drugimi ukvarjali: Macartney (1934), Barker (1951: 56–7), Claude (1955), Pearson (1983), Chaszar (1988; 1999), Chaliand (1989: 1), Bilder (1992), Galántai (1992), Miall (1994: 2), Hrisimova (1996), Rybczyńska (1996) in Pogany (1999: 141). O vzrokih in posledicah napačnega opredeljevanja tega družbenega konflikta kot problema glej Roter (2001).

spreminja in tako nastajajo nove skupnosti, ki bi si utegnile želeli določene manjšinske pravice; in ker – kot je znano – mednarodno pravo izraza manjšina ne opredeljuje, nikakršnega soglasja o izrazu manjšina pa ni tudi v znanstveni skupnosti, ki se ukvarja s proučevanjem manjšinskih vprašanj.

Kljub tej pravni in znanstveni nedorečenosti izraza manjšina bom v tem prispevku pokazala, da razumevanje izraza narodna manjšina v Evropi – vsaj po koncu hladne vojne – ni (povsem) arbitrarno. Države torej niso (povsem) neomejene pri določevanju nosilcev/objektov manjšinskih pravic oziroma manjšinskega varstva.

Prispevek je razdeljen na tri dele. Prvi del je namenjen orisu najodmevnejših poskusov opredeljevanja manjšin na univerzalni ravni. Drugi del obravnava najpomembnejše poskuse definiranja manjšin v Evropi. V četrtem delu pa analiziram posamezne prvine (elemente) prevladujočega razumevanja izraza manjšina (predvsem v evropskem kontekstu). Sklepne ugotovitve so namenjene pomenu prevladujočega razumevanja izraza manjšina za Slovenijo.

Kratek zgodovinski oris pojmovanja manjšin na univerzalni ravni

V primerjavi s Packerjevima razumevanjem manjšine, ki se oblikuje glede na skupen cilj in v kontekstu večinskega odločanja (Packer 1993), večina avtorjev, ki se je ukvarjala s pojmovanjem etničnih oziroma narodn(ostn)ih manjšin, prisega na določene prirojene značilnosti, ki skupino posameznikov povezujejo v neko manjšinsko skupnost. Ob teh t. i. objektivnih kriterijih se je še iz obdobja Društva narodov⁵ ohranil tudi t. i. subjektivni kriterij opredeljevanja manjšin. V svojem svetovalnem mnenju 31. julija 1930 v primeru grško-bolgarskih skupnosti je Stalno sodišče mednarodne pravice namreč zapisalo (Capotorti 1979: 21. odstavek):

---

⁵ O manjšinskem varstvu v obdobju med obema vojnama glej Claude (1955).

'skupnost' [community] je skupina oseb, ki živijo na določenem ozemlju oziroma prostoru, so posebne rase ali imajo svojo vero, jezik in običaje ter so na osnovi te svoje identitete, temelječe na rasi, veri, jeziku in običajih, povezani z občutkom solidarnosti, in sicer z namenom ohranjati svoje običaje, ohranjati svoje oblike verovanja, zagotavljati poučevanje in vzgojo svojih otrok skladno z duhom in običaji svoje rase in si medsebojno pomagati.

Za izpolnitev subjektivnega kriterija mora med pripadniki neke manjšinske skupnosti – katere obstoj »je stvar dejstev, ne vprašanje prava« (ibid.) – obstajati določena skupna zavest oziroma volja, da želijo biti prepoznani kot pripadniki manjšine in da želijo tudi ohranjati značilnosti svoje posebne identitete.

Na podoben način razumemo manjšine tudi v slovenskem prostoru že vsaj od 70. let 20. stoletja, ko je Petrič (1977: 78) zapisal, da imajo vse različne

pojavnne oblike manjšinske problematike nekaj skupnega, namreč to, da imamo opraviti s skupinami ljudi določenih danih obeležij, bodisi narodnostnih, rasnih, etničnih, jezikovnih, katerih položaj zahteva posebne ukrepe, skrb in pomoč, da bi lahko živeli enakopravno z drugim prebivalstvom in ohranjali svojo narodnostno, kulturno, jezikovno ipd. identiteto.

Najverjetneje mednarodno najodmevnejši individualni poskus opredeljevanja manjšin je definicija, ki jo je pripravil Capotorti (1979: 568. odstavek), in sicer zaradi razlage obsega 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah.⁶ 27. člen omenjenega dokumenta namreč govori o »etničnih, verskih ali jezikovnih manjšinah«, ne da bi podrobneje pojasnil, katerim skupnostim je pravzaprav namenjen, kar je še posebej problematično s stališča mednarodnega prava.

Skladno z ugotovitvami v svoji obširni študiji o pravicah pripadnikov etničnih, verskih in jezikovnih manjšin [*Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities*, E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1 (1979)⁷], izključno za namembnost 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah in na podlagi prejetih odgovorov držav glede njihovega razumevanja manjšin in njihovih pravic oziroma varstva je Capotorti (1979: 568. odstavek) zapisal:

---

⁶ Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah je bil sprejet z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov 2200A (XXI) 16. decembra 1966, velja od 23. marca 1976, 999 U.N.T.S. 171, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm (5. januar 2004). Republika Slovenija je pogodbenica od 25. junija 1991 (z nasledstvom).

⁷ V tem prispevku je omenjena študija označena kot Capotorti (1979).

V točno tem kontekstu se lahko izraz 'manjšina' nanaša na: skupino, ki je številčno manjša od preostanka prebivalstva neke države, katere pripadniki — ki so državljani te države — posedujejo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, po katerih se razlikujejo od drugih prebivalcev, in izkazujejo, čeprav samo implicitno, občutek solidarnosti, usmerjen k ohranjanju njihove kulture, tradicij, vere ali jezika.	In that precise context, the term "minority" may be taken to refer to: A group numerically inferior to the rest of the population of a State, in a non-dominant position, whose members—being nationals of the State—possess ethnic, religious or linguistic characteristics differing from those of the rest of the population and show, if only implicitly, a sense of solidarity, directed towards preserving their culture, traditions, religion or language.
---	---

Tudi nekaj let pozneje je Capotorti vnovič opredelil manjšino kot »skupino, ki je številčno manjša od preostale populacije v državi in je v nedominantnem položaju, katere člani posedujejo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, ki se razlikujejo od značilnosti preostale populacije, in ki, četudi le implicitno, ohranjajo občutek solidarnosti za ohranjanje njihove kulture, tradicije, vere ali jezika« (Capotorti 1985: 385).

Poleg subjektivne volje in poleg *de facto* obstoja posebne skupnosti v državi – tj. skupnosti, ki je drugačna od preostalega prebivalstva (Sohn 1981: 278), Capotortijeva definicija vpelje še tri druge t. i. objektivne kriterije obstoja manjšin: številčna podrejenost [*numerical inferiority*], nedominantni položaj [*non-dominant position*] in državljanstvo [*nationality*⁸]. Te t. i. Capotortijeve kriterije opredeljevanja manjšine je v večji meri ponovil tudi Jules Deschênes, ko je pripravljaj predlog definicije manjšine za pripravo deklaracije Generalne skupščine Združenih narodov o pravicah manjšin v okviru določil 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah (Brennan, Brody in Weissbrodt 1989: 323; Lerner 1993).

V svoji študiji o promociji, varstvu in vzpostavitvi človekovih pravic [*Promotion, protection and restoration of human rights at the national, regional and international levels*, E/CN.4/Sub.2/1985/31 (1985)⁹] je Deschênes (1985: 181. odstavek) predlagal to definicijo manjšine:

⁸ Sam izraz *nationality* lahko pomeni tako narodnost/nacionalnost kot državljanstvo, vendar je v tem Capotortijevem primeru opredeljevanja pogojev, ki jih mora neka skupnost izpolnjevati, da bi postala manjšina, na katero bi se nanašala določila 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, jasno, da gre za državljansko vez med skupnostjo oziroma njenimi pripadniki ter državo.

⁹ V tem prispevku je omenjena študija označena kot Deschênes (1985).

Skupina državljanov določene države, ki sestavljajo številčno manjšino in so v nedominantnem položaju v tej državi, imajo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, ki se razlikujejo od tistih, ki jih ima večina prebivalstva, imajo občutek medsebojne solidarnosti, so motivirani, četudi le implicitno, s skupinsko voljo preživeti in katerih cilj je doseči dejansko in pravno enakost z večino.	A group of citizens of a State, constituting a numerical minority and in a non-dominant position in that State, endowed with ethnic, religious or linguistic characteristics which differs from those of the majority of the population, having a sense of solidarity with one another, motivated, if only implicitly, by a collective will to survive, and whose aim it is to achieve equality with the majority in fact and in law.
--	---

Čeprav nobena od omenjenih definicij ni dobila podpore v Podkomisiji Združenih narodov o preprečevanju diskriminacije in varstvu manjšin, sta pomembni zaradi meril, ki jih uvajata pri iskanju/prepoznavanju etničnih skupnosti kot manjšin, ki zahtevajo določeno posebno skrb. S stališča opredeljevanja manjšinskih skupnosti v sodobni mednarodni skupnosti – še zlasti v času, ko različni migracijski tokovi spreminjajo tradicionalno etnično strukturo prebivalstva posameznih držav – pa je posebej pomembno, da je bilo ključno jabolko spora v razpravah o definicija manjšin v omenjeni Podkomisiji vprašanje državljanstva v smislu, ali naj (ne) bo državljanstvo eden od meril, ki morajo biti izpolnjena, da bi lahko neko skupnost posameznikov, ki jih družijo posebna etnična identiteta, obravnavali kot manjšino (Eide 1999: 9. odstavek). Na splošno veljavni ravni so se jasno pokazali (skriti) interesi posameznih držav – glede na emigrantski ali imigrantski status posamezne države. Tako so države (predvsem iz Južne Amerike), iz katerih so se ljudje tradicionalno v večjem številu izseljevali, zagovarjale idejo, da državljanstvo nikakor ne more biti pogoj za definiranje manjšin in s tem za manjšinsko varstvo (glej Capotorti 1979).

Pred pregledom najodmevnejših poskusov opredeljevanja manjšin v Evropi in pred podrobnejšo analizo pomena državljanstva pri določanju manjšinskega položaja v evropskem kontekstu je treba posebej omeniti splošni komentar 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, ki ga je pripravil Odbor za človekove pravice – torej posebno telo, ustanovljeno skladno z določbami te pogodbe, ki skrbi za nadzor nad uresničevanjem človekovih pravic, kot so zapisane v dokumentu.

V svojem splošnem komentarju št. 23 [*General Comment 23*, HRI/GEN/1/Rev.1 at 38 (1994)¹⁰] je Odbor za človekove pravice (1994: prva točka petega odstavka) zapisal, da se določila 27. člena nanašajo na osebe, »ki pripadajo skupini in ki imajo skupno kulturo, vero in/ali jezik« in tudi da »osebe, ki jim je varstvo namenjeno, niso nujno državljani države pogodbenice«. Odbor za človekove pravice (*ibid.*) je tudi menil, da »država pogodbenica torej ne sme omejiti pravic iz 27.

¹⁰ Dostopno na <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom23.htm> (5. februar 2004).

člena le na svoje državljane.« Še več je dodal Odbor za človekove pravice (*ibid.* druga točka petega odstavka):

27. člen podeljuje pravice osebam pripadnikom manjšin, ki 'obstajajo' v državi pogodbenici. Glede na naravo in obseg pravic, predvidenih v tem členu, ni relevantno določati stopnje stalnosti, ki jo izraža termin 'obstajati'. Te pravice so preprosto pravice, za katere ne bi smeli biti prikrajšani posamezniki, pripadniki manjšin, da skupaj z drugimi člani skupine uživajo svojo kulturo, prakticirajo svojo vero in govorijo svoj jezik. Tako kot ni treba, da so državljani, tudi ni treba, da so stalni prebivalci.

Po mnenju Odbora za človekove pravice države pogodbenice torej ne smejo odrekati pravic, zapisanih v 27. členu, nedržavljanom (tujcem) oziroma pripadnikom manjšinskih skupnosti, ki nimajo niti stalnega prebivališča v državi pogodbenici. Takšna razlaga je najbrž izhajala iz tega, da je 27. člen zapisan v negativnem tonu (tj. kot prepoved odrekanja pravic in ne kot pozitivna obveznost držav, da pravice zagotavljajo). Kot bom pokazala v nadaljevanju, je takšno mnenje o državljanstvu izjema v smislu varstva narodnih manjšin (zlasti v evropskem kontekstu), je pa gotovo zelo pomembno za kakršno koli razpravo o pravicah drugih etničnih manjšin – torej tudi in predvsem tistih netradicionalnih, ki niso nastale in ne nastajajo z določevanjem državnih meja.

Razumevanje manjšin v evropskem kontekstu

V evropskem kontekstu so narodne manjšine nosilci pravic manjšin oziroma objekti varstva manjšin. Tako se tudi posamezni poskusi iskanja izraza manjšina nanašajo na iskanje meril, ki opredeljujejo ali naj bi opredeljevali narodne manjšine – torej tiste skupnosti s posebno identiteto, ki se ohranja s pomočjo mednarodnega režima za varstvo narodnih manjšin, ki je nastal po koncu hladne vojne (glej Roter 2003).

Preden naštejemo nekaj najodmevnejših poskusov definicije narodnih manjšin, naj opozorim na problematičnost samega pridevnika narodni/-a [*national*], ki se lahko v angleškem jeziku nanaša na narodnost in nacionalnost ter tudi državljanstvo. Zaradi takšne večpomenskosti pridevnika *national* postane nejasen tudi izraz narodna manjšina [*national minority*], ki bi lahko označeval neko skupnost ljudi, ki jih družijo značilnosti naroda (torej narodna manjšina kot del naroda), ali skupnost, ki jih družijo pripadnost isti državi (torej narodna manjšina kot del državljanov). Takšno (potencialno) različno razumevanje izraza narodna manjšina seveda izhaja iz različnega razumevanja konceptov

narod, nacija in nacionalna država, kar je posledica različne zgodovinske izkušnje nastajanja nacij oziroma nacionalnih držav.¹¹

Na univerzalni ravni se je tako termin narodna manjšina do sprejema posebne deklaracije¹² Združenih narodov leta 1992 uporabljal le izjemoma. Edina takšna omembe vredna izjema je bila točka c prvega odstavka petega člena Konvencije proti diskriminaciji v izobraževanju [*Convention against Discrimination in Education*¹³], ki jo je 14. decembra 1960 sprejela Generalna konferenca Organizacije združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo,¹⁴ velja pa od 22. maja 1962. Pri tem je treba dodati, da izraz narodna manjšina, ki je omenjen v točki c prvega odstavka petega člena glede nujnosti priznavanja »pravice pripadnikov narodnih manjšin, da izvajajo svoje izobraževalne aktivnosti«, ni nikjer podrobneje razložen. Gledano s pravne perspektive torej ni jasno, na katere skupnosti se to določilo dejansko nanaša.

Če se vrnemo k problemu samega pojmovanja manjšin, ki so bile na univerzalni ravni predmet določenega mednarodnopravnega varstva, lahko ugotovimo, da je bil pristop k temu vprašanju nekako pragmatičen. Države so si prizadevale za identifikacijo manjšin, ki naj imajo določene pravice na podlagi etničnih kazalnikov teh skupnosti. Tako so poimenovalle te manjšine kot jezikovne, kulturne in verske (v obdobju Društva narodov tudi še kot rasne) – skladno s prepričanjem, da se njihovi pripadniki razlikujejo od večine po etničnih kazalnikih, kot so jezik, kultura ali vera. Terminološki odmik od pojmovanja teh skupnosti kot etnične, jezikovne ali verske manjšine, ki se je na univerzalni ravni – razen prej omenjene točke c prvega odstavka petega člena Konvencije proti diskriminaciji v izobraževanju – zgodil po koncu hladne vojne, ko je deklaracija Generalne skupščine Združenih narodov o pravicah manjšin že v naslovu omenila (tudi) narodne manjšine, je dvignil precej prahu v akademski skupnosti (Shaw 1992: 20–2; Benoît-Rohmer 1996: 14–15; Kly 1997; Pejic 1997; Pentassuglia 2000). Shaw (1992: 21, 22) je na primer menil, da bi bilo boljše, če bi zaradi »problemov, ki jih termin narodna manjšina povzroča v odnosu do formule 'etnične, verske in jezikovne manjšine' iz 27. člena«, izraz narodna manjšina popolnoma opustili vsaj »zaradi kronične negotovosti glede tega, kaj natančno pomeni 'narodni/a' [*national*].«

¹¹ Več o t. i. vzhodnem in zahodnem modelu nastanka narodov in držav oziroma nacionalnih držav glej v Roter (2001).

¹² Deklaracija o pravicah oseb pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin – *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, sprejeta z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov 47/135 (Annex), 18. december 1992, 32 ILM 911 (1993). Dostopna na http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_minori.htm (15. julij 2003).

¹³ Dostopna na http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_c_educ.htm (15. julij 2003).

¹⁴ *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation* (UNESCO).

Na nek način se je takšen odmik morda celo zgodil, saj mednarodno varstvo manjšin v Evropi ne temelji na natančno opredeljenem objektu tega varstva, ampak na pragmatičnem razumevanju manjšin kot nosilcev posebnih pravic, in sicer z namenom varovati etnično, jezikovno in versko identiteto manjšin. Povedano drugače: posebnosti njihove identitete pragmatično opredeljujejo vsebino pridevnika narodni/a. To je razvidno že v Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin [*Framework Convention for the Protection of National Minorities*, sprejel jo je Odbor ministrov Sveta Evrope 10. novembra 1994, za podpis je bila na voljo 1. februarja 1995, velja od 1. februarja 1998, ETS No. 157]. Prvi odstavek petega člena namreč določa, da bodo države pogodbenice ustvarjale razmere, ki bodo posameznikom pripadnikom narodnih manjšin omogočile »ohranjanje in razvoj kulture in varovanje osnovnih elementov njihove identitete, tj. njihove vere, jezika, običajev in kulturne dediščine.«

Kot je bilo že omenjeno, je izraz narodna manjšina nasprotujoč zaradi različnih pojmovanj pridevnika *national*, ki izhajata iz različnih konceptualizacij izraz *nation*. Barrington (1999: 12) tako trdi, da »narodne manjšine sebe vidijo kot narod v okviru države bivanja in da posledično želijo politični nadzor nad določenim delom te države« ali pa »se vidijo kot del večjega naroda.« Na splošno se izraz narodna manjšina nanaša »na manjšinske skupine, katerih pripadniki so državljani določene države, in na skupine, ki jih označuje želja po samoupravi, vključno z željo po neodvisnosti« (Pejic 1997: 673). Podobno trdi tudi Pentassuglia (2000: 37): niti državlјanska vez niti vez z drugimi jezikovnimi in kulturnimi skupinami kot (večjimi) narodi »nista v neskladju s tradicionalno idejo manjšine na evropski ravni«.

Zgodnejši poskus formalizacije izraza narodna manjšina v evropskem kontekstu je februarja 1991 pripravila t. i. Beneška komisija [*The Venice Commission*; zaradi sedeža v Benetkah] oziroma Komisija za demokracijo skozi pravo [*Commission for Democracy through Law*], čeprav je njen predlog terminološko še vedno sledil terminologiji Združenih narodov – manjšine so bile tako še vedno označene kot etnične, verske ali jezikovne. V prvem odstavku drugega člena svojega predloga za evropsko konvencijo za varstvo manjšin [*Proposal for a European Convention for the Protection of Minorities*] iz leta 1991 je Beneška komisija izraz manjšina (kot objekt varstva) opredelila takole:

<p>izraz 'manjšina' naj označuje skupino, ki je po številu manjša od preostalega prebivalstva v državi, katere pripadniki, ki so državljani te države, imajo etnične, verske ali jezikovne značilnosti drugačne od tistih, ki jih ima preostalo prebivalstvo, in ki jih vodi želja, da bi ohranili svojo kulturo, običaje, vero ali jezik.</p>	<p>the term "minority" shall mean a group which is smaller in number than the rest of the population of a State, whose members, who are nationals of that State, have ethnical, religious or linguistic features different from those of the rest of the population, and are guided by the will to safeguard their culture, traditions, religion or language.</p>
--	---

Drugi in najodmevnejši poskus opredelitve narodnih manjšin v evropskem kontekstu pa je pripravila Parlamentarna skupščina Sveta Evrope. V svojem priporočilu št. 1201 [*Recommendation 1201 (1993)*¹⁵] je Parlamentarna skupščina pripravila predlog dodatnega protokola k Evropski konvenciji o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah [*Proposal for an additional protocol to the European convention on human rights*]. Ta dodatni protokol, ki je bil namenjen kulturnim pravicam narodnih manjšin, v prvem členu opredeljuje narodno manjšino¹⁶ kot skupino posameznikov v državi, ki

<p>a. prebivajo na ozemlju te države in so njeni državljani,</p> <p>b. ohranjajo dolgotrajne, trdne in trajajoče vezi s to državo,</p> <p>c. kažejo posebne etnične, kulturne, verske ali jezikovne značilnosti,</p> <p>d. so zadostno zastopani, čeprav po številu manjši od preostanka prebivalstva te države ali regije v tej državi,</p> <p>e. jih motivira skrb za ohranjanje vsega, kar konstituira njihovo skupno identiteto, vključno z njihovo kulturo, njihovimi običaji, njihovo vero in njihovim jezikom.</p>	<p>a. reside on the territory of that state and are citizens thereof,</p> <p>b. maintain longstanding, firm and lasting ties with that state,</p> <p>c. display distinctive ethnic, cultural, religious or linguistic characteristics,</p> <p>d. are sufficiently representative, although smaller in number than the rest of the population of that state or of a region of that state,</p> <p>e. are motivated by a concern to preserve together that which constitutes their common identity, including their culture, their traditions, their religion and their language.</p>
---	--

Na prvem srečanju na vrhu Sveta Evrope leta 1993 na Dunaju so se države članice Sveta Evrope odločile, da ne bodo uresničile priporočila Parlamentarne skupščine za sprejetje dodatnega protokola o kulturnih pravicah pripadnikov manjšin k Evropski konvenciji o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah – torej priporočila št. 1201 iz leta 1993. Parlamentarna skupščina se je nemudoma odzvala in obžalovala takšno odločitev,¹⁷ katere vzrok so različni pogledi na sam obstoj manjšin in s tem posledično tudi na potrebo po sprejetju dodatnega protokola k Evropski konvenciji o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah. Pomen takšnega protokola se seveda nanaša na mehanizem uresničevanja človekovih pravic, kot so zapisane v Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, predvsem na možnost tožbe posameznikov na Evropskem sodišču za človekove pravice.

¹⁵ Priporočilo 1201 (1993) – *Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 1. februarja 1993, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/erec1201.htm> (15. februar 2004).

¹⁶ Parlamentarna skupščina je pozneje, leta 1995, vnovič potrdila »načela iz Priporočila 1201 (1993) in dodatni protokol, ki ga je takrat predlagala, še zlasti definicijo 'narodne manjšine'« (odst. 2, Priporočilo 1255 (1995) – *Recommendation 1255 (1995) on the protection of the rights of national minorities*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 31. januarja 1995, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta95/erec1255.htm>, 15. februar 2004).

¹⁷ Glej peti odstavek v Priporočilu 1231 (1994) – *Recommendation 1231 (1994) on the follow-up to the Council of Europe Vienna Summit*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope 26. januarja 1994, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta94/erec1231.htm> (15. februar 2004).

Kljub temu da ni bilo politične volje, da bi vsebino priporočila Parlamentarne skupščine Sveta Evrope – torej predlog dodatnega protokola (z definicijo pojma narodna manjšina) k Evropski konvenciji o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah – sprejeli še v pravno obvezujočem dokumentu, se je predlog Parlamentarne skupščine oziroma njen poskus definicije izraza narodna manjšina pokazal kot zelo pomemben in odmeven na več ravneh. Med drugim je postala vsebina tega priporočila pravno zavezujoča za nekatere države – zlasti tiste, ki so se vključevale v Svet Evrope po letu 1993 (torej po tem, ko je Parlamentarna skupščina sprejela priporočilo št. 1201).

Parlamentarna skupščina je posebej omenila Priporočilo 1201 (1993) [*Recommendation 1201 (1993)*] med tistimi dokumenti, ki jih morajo spoštovati nove države članice Sveta Evrope – tako določilo je Parlamentarna skupščina sprejela med drugimi glede Estonije,¹⁸ Češke republike¹⁹ in Slovaške.²⁰ Za pravnike je ta dokument Parlamentarne skupščine še posebej pomemben, ker je dobil pravno zavezujočo naravo kot sestavni del bilateralnih pogodb o dobrososedskih odnosih in varstvu manjšin, ki so jih sklenile nekatere srednje- in vzhodnoevropske države. Takšne dvostranske sporazume, v katerih sta se podpisnici zavezali, da bosta spoštovali tudi določila iz Priporočila 1201 (1993) [*Recommendation 1201 (1993)*], sta sklenili Madžarska in Slovaška (leta 1995), leto pozneje pa je Madžarska podpisala takšen sporazum še z Romunijo (Gál 1999: 11).²¹

S sklenitvijo sporazumov, ki so preoblikovali določbe v Priporočilu 1201 (1993) [*Recommendation 1201 (1993)*] v pravno zavezujoči dokument, so države podpisnice teh sporazumov tudi implicitno priznale pojmovanje narodnih manjšin, kot ga je predlagala Parlamentarna skupščina Sveta Evrope v prvem členu predloga za dodatni protokol k Evropski konvenciji o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah.

Poleg takšnega eksplicitnega *de iure* sprejemanja definicije termina narodna manjšina se zdi, da tudi druge države *de facto* podpirajo omenjeno definicijo. V intervjuju z mednarodnim uslužbencem

---

¹⁸ Glej peti odstavek v Mnenju št. 170 (1993) – *Opinion No. 170 (1993) on the application of the Republic of Estonia for membership of the Council of Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope 13. maja 1993, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2Fdocuments%2Fadoptedtext%2Fta93%2Feopi170.htm> (15. februar 2004).

¹⁹ Glej osmi odstavek v Mnenju št. 174 (1993) – *Opinion No. 174 (1993) on the application by the Czech Republic for membership of the Council of Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope 29. junija 1993, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2Fdocuments%2Fadoptedtext%2Fta93%2Feopi174.htm> (15. februar 2004).

²⁰ Glej osmi odstavek v Mnenju št. 175 (1993) – *Opinion No. 175 (1993) on the application by the Slovak Republic for membership of the Council of Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope 29. junija 1993, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2Fdocuments%2Fadoptedtext%2Fta93%2Feopi175.htm> (15. februar 2004).

²¹ Sporazuma sta natisnjena v Bloed in van Dijk (1999: dodatek).

Sveta Evrope, ki je v začetku 90. let prejšnjega stoletja sodeloval pri sprejemanju standardov Sveta Evrope s področja varstva manjšin, se je to tudi jasno potrdilo – prav omenjena definicija iz prvega člena je bila namreč tista, ki jo je podpiralo in jo podpira največ držav članic Sveta Evrope.²²

Iz pregleda državnih poročil glede spoštovanja določil Okvirne konvencije o varstvu manjšin, ki jo je Svet Evrope sprejel leta 1995, velja pa od leta 1998, se zdi, da se ugotovitev Franka Steketeerja potrjuje tudi v praksi držav.

Iz vsega povedanega sledi, da je prav definicija izraza narodna manjšina, ki jo je v začetku 90. let pripravila Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, najbližje evropskemu pojmovanju narodnih manjšin. Pri tem je treba dodati, da takšna konceptualizacija pojma narodna manjšina sledi Capotortijevi opredelitvi izraza manjšina iz konca 70. let vsaj v tem, da je kombinacija objektivnih (npr. obstoj populacije, ki je različna od večine, njena številčnost in nedominantni položaj) in subjektivnih (npr. želja ohraniti posebno manjšinsko identiteto) meril za določevanje neke skupine ljudi kot pripadnikov narodne manjšine (Benoît - Rohmer 1996: 14). Prav zato je treba podrobneje pogledati merila, ki jih vsebuje večina poskusov opredeljevanja manjšin kot objektov varstva, oziroma pogoje, ki jih mora izpolnjevati skupina ljudi, da bi jo lahko označili kot manjšinsko skupnost, upravičeno do varstva oziroma pravic.

Merila opredeljevanja manjšin v okviru režima o varstvu manjšin

Številčnost

Prvi takšen kriterij je gotovo številčnost – kriterij, ki se je pojavil v tako rekoč vseh poskusih definiranja manjšin, vključno s tistimi, ki so jih predstavile (narodne) manjšine same (glej Chaszar 1999: 186–98) ali pa so jih zapisali strokovnjaki. Vsi ti poskusi so tako temeljili na predpostavki, da je število pripadnikov narodne manjšine manjše od števila preostale populacije v državi, v kateri ta manjšina živi. Prvi Visoki komisar za narodne manjšine Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi Max van der Stoel je tako pojasnil, da je vedno »spremljal položaj določenih skupin – po navadi tistih, ki so v številčno podrejenem položaju; z drugimi besedami manjšin« (van der Stoel 2001: 1).

---

²² Osebni intervju s Frankom Steketeerjem, Svet Evrope (*Minorities Section, Directorate of Human Rights*), Strasbourg, 16. junij 1997.

S teoretičnega vidika velikost sama – razen doseganje minimalnega števila vsaj dveh ljudi – nima pomena opredeljujočega dejavnika neke skupnosti kot manjšine (Packer 1993: 48). Podobnega mnenja kot Packer je tudi Ramaga (1993: 577), ki je zapisal, da je minimalna velikost manjšin nepomembna, toda ob pogoju, da je »članstvo skupine zadostno za ohranjanje njenih posebnih značilnosti«. Toda v praksi lahko postane velikost skupine zelo sporna, če ne nasprotujoča zadeva (Brunner 1996: 21). Problemi se pojavljajo predvsem takrat, ko je treba skupine ljudi, ki jih povezujejo posebnosti, prepoznati kot manjšine oziroma kot nosilce posebnih manjšinskih pravic. Prav v takih razmerah države pogosto rade postavijo pogoj doseganja minimalnega članstva te skupnosti (manjšine) oziroma številčni prag, ki naj ga ta skupina ljudi dosega, če naj bo opredeljena kot (narodna) manjšina in tako upravičena do posebnih pravic (Packer 1993: 49; Ramaga 1993: 577). Najmanjše število pripadnikov manjšine je za države pomembno »vsaj zaradi tega, ker lahko pomeni priznanje premaloštevilčne manjšine nesorazmerne potrebe glede državnih virov« (Benoît-Rohmer 1996: 14).²³

Glede številčnosti kot kriterija opredeljevanja manjšin je posebej zanimivo tudi priporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope 1201 (1993) oziroma predlog definicije izraza narodna manjšina, ki ga to priporočilo vsebuje. Ta definicija določa, da mora imeti manjšina le 'zadostno predstavništvo' (ki pa je številčno manjše od preostanka prebivalstva), hkrati pa dodatno opredeljuje številčni kriterij v geografskem smislu – in sicer tako, da so državam dodane še regije. Tako je manjšina »manjša od preostanka prebivalstva te države ali od regije v tej državi« (točka d prvega člena Predloga o dodatnem protokolu v Evropski konvenciji o človekovih pravicah, Priporočilo 1201 (1993) [*Recommendation 1201 (1993)*]).

Številčnost narodnih manjšin je tako določena v okviru politično-upravnih entitet. To se kaže tudi v dejanski praksi opredeljevanja skupnosti kot narodnih manjšin. Švica na primer je ob pristopu k Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin svoje narodne manjšine opredelila kot skupine posameznikov, ki so med drugim »številčno inferiorni od preostale populacije v državi ali v kantonu«.²⁴

Tako opredeljeni kriterij številčnosti oziroma številčne inferiornosti (v primerjavi s preostalim prebivalstvom neke politično-upravne enote) temelji na predpostavki, kot pojasnjuje Brunner (1996: 29), »da je skupine ljudi mogoče številčno registrirati in medsebojno razlikovati glede na ustrezne

²³ Podobno je ugotavljal že Capotorti (1979: 566. odstavek).

²⁴ Glej švicarsko deklaracijo, ki je dodana ratifikacijski listini Okvirne konvencije o varstvu narodnih manjšin (*Declaration contained in the instrument of ratification deposited on 21 October 1998*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?> (15. februar 2004).

objektivne in subjektivne kriterije«, kar pa prinaša vrsto težav. Slednje segajo od problemov glede točnosti statističnih podatkov in državnih popisov do nevarnosti manipulacije s tako pridobljenimi podatki. Seveda pa je temu treba dodati še kritiko iz strokovnih in akademskih vrst, ki zadeva sam koncept opredeljevanja manjšin v smislu njihove številčnosti oziroma njihovega geografskega položaja, kar naj bi bilo nepotrebno, saj je poglobitni cilj varstva manjšin zagotovitev ohranjanja njihove identitete (*ibid.* 21–2).

Nedominanten položaj

Drugi splošni kriterij opredeljevanja skupnosti kot manjšin, ki je – kot se zdi – osrednja prvina vseh poskusov definiranja (narodnih) manjšin, je njihov nedominantni položaj. Izvor tega kriterija je povezan, kot pojasnjuje Shaw (1992: 25–6), s preprosto željo, da »bi se izognili situaciji, podobni tisti v Južnoafriški republiki«, kjer je bila večina podrejena dominantni manjšini. Seveda so se medtem z odpravo apartheida razmere v Južni Afriki spremenile, toda kriterij nedominantnosti je ostal sestavni pogoj sodobnega razumevanja manjšin (kot nosilk določenih posebnih pravic).

Pri tem je treba dodati, da se – tako kot v zvezi z drugimi kriteriji opredeljevanja manjšin – tudi v zvezi z nedominantnim položaj pojavljajo kritična mnenja. Na primer Packer (1996: 168) je prepričan, da je ta kriterij »odveč, ker preprosto ponavlja bistvo pojmovanja manjšine: nezmožnost skupine, da bi svojo voljo spremenila v pravo«. Povedano drugače: »moč izhaja iz uporabe večinskosti, iz katere izhaja tudi sama opredelitev manjšine« (Packer 1993: 48). Takšna mnenja se v literaturi pojavljajo izjemoma, predvsem kot izključni pogoj za opredeljevanje manjšinskosti. Nedominantni položaj je namreč praviloma razumljen v kombinaciji še z drugimi (predvsem objektivnimi) kriteriji, kot je obstoj posebne etnične identitete.

Drugačnost oziroma posebna identiteta

Tretji kriterij, na katerem temeljijo doslej predstavljeni predlogi opredelitve izraza (narodna) manjšina, je drugačnost oziroma posebne etnične, jezikovne, verske in druge značilnosti pripadnikov manjšin. Temu kriteriju seveda sledi tudi formalizacija pojma narodna manjšina v evropskem kontekstu. Dokumenti Sveta Evrope in OVSE tako opredeljujejo narodne manjšine kot skupnosti posameznikov, katerih etnične, jezikovne, kulturne ali verske značilnosti so drugačne od tistih, ki jih imajo predstavniki večinske populacije. S tem kriterijem – tj. kriterijem posebne manjšinske identitete v smislu označevalcev identitete, kot so jezik, kultura, vera itd. – soglašajo

tudi predstavniki narodnih manjšin [glej prvi odstavek drugega člena Konvencije o temeljnih pravicah etničnih skupin v Evropi (dodatni protokol k EKČP²⁵) [*Convention on the Fundamental Rights of Ethnic Groups in Europe (Additional Protocol to the ECHR)*], ki jo je leta 1992 pripravila Federalna unija evropskih narodnosti [*Federal Union of European Nationalities (FUEN)*].²⁶

Ko govorimo o posebni identiteti narodnih manjšin, ki se razlikuje od identitete (v etničnem, verskem, jezikovnem in/ali kulturnem smislu) večinskega prebivalstva neke države ali regije v tej državi, je treba takoj dodati, da pojmovanja oziroma poskusi definiranja manjšin ob tem predvidevajo, da si predstavniki manjšin želijo te svoje posebnosti tudi ohranjati. Ta dodatek se v strokovni literaturi omenja kot t. i. subjektivni kriterij opredeljevanja posameznih skupnosti kot (narodnih) manjšin.

Subjektivna volja pripadnikov manjšin, da ohranjajo svojo drugačnost (manjšinskost)

Poleg zgoraj omenjenih objektivnih kriterijev, ki jih mora skupnost izpolnjevati, da bi jo lahko opredelili kot (narodno) manjšino, ki ji pripadajo tudi določene posebne pravice, večina poskusov opredeljevanja izraza (narodna) manjšina sloni tudi na t. i. subjektivnem kriteriju. Povedano preprosto: posamezniki – pripadniki manjšine si morajo želeti oziroma prizadevati, da bi ohranili svoje posebnosti – torej svojo manjšinskost.

Parlamentarna skupščina Sveta Evrope je ta subjektivni kriterij pri opredeljevanju manjšin zapisala v svojem Priporočilu 1201 (1993) [*Recommendation 1201 (1993)*] v obliki pogoja, da posameznike te posebne oziroma drugačne skupnosti »motivira skrb za ohranjanje vsega, kar konstituira njihovo skupno identiteto, vključno z njihovo kulturo, njihovimi običaji, njihovo vero in njihovim jezikom« (točka e prvega člena).

Omenjeni subjektivni kriterij pri opredeljevanju manjšin ni novost, ki bi bila značilna samo za mednarodni režim varovanja narodnih manjšin v Evropi, ki je nastal po koncu hladne vojne. Prav nasprotno – že v obdobju Društva narodov so narodne manjšine razumeli kot skupnosti, ki niso samo objektivno drugačne, ampak katerih predstavniki si hkrati želijo ohranjati te svoje posebnosti. Prav tako je Kongres narodnosti že v 20. letih prejšnjega stoletja eksplicitno določil,

---

²⁵ Evropska konvencija o človekovih pravicah.

²⁶ Omenjena konvencija je natisnjena v Chaszar (1999: 186–98).

da morajo narodnosti (vključno z narodnimi manjšinami), ki se želijo priključiti Kongresu narodnosti, kazati željo po svoji neodvisni kulturni identiteti (Steensen 1991: 138).

Kljub temu da večina poskusov opredelitve (narodne) manjšine na mednarodni ravni vsebuje ta subjektivni kriterij, je tovrstno razumevanje izraza (narodna) manjšina doživelo tudi nekaj kritičnih pripomb. Tako je bil ta četrti kriterij manjšinskosti označen za nasprotujočega, ker je »skupinska identiteta nepojmljiva brez zavedanja o identiteti« (Brunner 1996: 21). Kot je opomnil že Capotorti (1979: 567. odstavek): potreba po formalnem določevanju obstoja želje oziroma pripravljenosti neke skupnosti, da ohranja svoje posebnosti, kot pogoja za zagotavljanje določenih manjšinskih pravic te skupnosti vsebuje grožnjo, »da bo lahko katera koli država, ki se bo želela izogniti pravilu, to svojo željo upravičevala s trditvijo, da skupnosti same niso nameravale ohranjati svoje individualnosti«. Capotorti (*ibid.*) je tako menil, da je subjektivni element oziroma kriterij opredeljevanja manjšin impliciten že v samem dejstvu obstoja teh skupnosti – da torej »omenjena volja na splošno izhaja iz dejstva, da je določena skupnost ohranila svoje posebne značilnosti v določenem obdobju.« Tudi Shaw (1992: 27) je zapisal nekaj podobnega: želja manjšin, da bodo tudi v prihodnje obstajale kot posebne skupnosti in da »se ne bodo asimilirale v populacijo, ki jih obkroža, je samoumevna«, problem pa nastopi v zvezi »z obsegom izražanja te želje s strani pripadnikov skupnosti.«

Takšni pomisleki tako navajajo na dejstvo, ki ni značilno le za varstvo manjšin, ampak tudi (vsaj) za širše zagotavljanje varstva človekovih pravic na mednarodni ravni. Gre za skrito željo oziroma zavarovanje interesov držav glede zagotavljanja pravic manjšinskim skupnostim oziroma njihovim posameznikom. Ne smemo namreč pozabiti, da opredelitev izraza (narodna) manjšina ni le teoretično vprašanje, ampak so se posamezni poskusi določitve tega pojma v mednarodni skupnosti pojavljali s točno določenim namenom: določiti upravičence do posebnih pravic, ki seveda pomenijo tudi obveznosti (vključno s finančnimi obveznostmi) za države, v katerih takšne skupnosti oziroma upravičenci do posebnega varstva (posebnih pravic) živijo. Prav zato se države – ko razpravljajo o opredelitvi izraza (narodna) manjšina – poskušajo čim boljše 'zavarovati'. Povedano drugače: takó dejstvo, da se države sploh nikoli niso mogle sporazumeti o definiciji manjšin kot skupnosti, ki so upravičene do določenega varstva, pa tudi same razprave o posameznih predlogih opredelitve izraza (narodna) manjšina, jasno pokažejo, da so si države prizadevale, da bi bile manjšine – če sploh – opredeljene na način, ki bi državam omogočal dovolj maneverskega prostora, da se odločijo, katere skupnosti bodo dejansko priznale kot manjšine in jim tako omogočile varstvo. Določanje subjektivnega kriterija – torej izražene želje pripadnikov manjšin, da še naprej ohranjajo svojo posebno identiteto – kot nujnega pogoja opredeljevanja manjšin, je torej treba razumeti v

širšem kontekstu sprejemanja oziroma nesprejemanja neke splošne definicije termina (narodna) manjšina.

Ni naključje, da prav omenjeni subjektivni kriterij, ki omogoča dodatni nadzor posameznih držav glede opredeljevanja določenih posebnih skupnosti kot (narodnih) manjšin, odpira celotni proces prepoznavanja manjšin manipulaciji in izražanju številnih političnih interesov posameznih (etnopolitičnih) skupin v državi. Grčija na primer zahteva, da posamezna manjšinska skupnost eksplicitno izraža to subjektivno prvino – torej svojo voljo, da ohranja svojo posebno identiteto (Shaw 1992: 28), kar pa je seveda zlahka predmet različnih razlag. Spomnimo ne nazadnje tudi na uradni slovenski argument glede vprašanja obstoja posebne nemške narodne skupnosti v Sloveniji, ko je bilo pogosto slišati, da nemško govoreči prebivalci Republike Slovenije sami ne želijo posebnega statusa in posebnega varstva, ampak to zahtevajo nacionalisti, združeni v koroški *Heimatdienst*, ki se vmešava v notranje odnose Slovenije.

S teoretičnega vidika pa subjektivni kriterij opredeljevanja skupnosti kot manjšin skriva še eno posledico oziroma idejo – namreč svobodo izbire. Iz subjektivnega kriterija tako izhaja tudi ideja, da se lahko pripadniki manjšin svobodno odločajo, ali sploh želijo biti prepoznani in/ali obravnavani kot pripadniki manjšine ali tega ne želijo, tudi če izpolnjujejo vse tako imenovane objektivne kriterije določevanja manjšin. Povedano drugače: tudi če v neki državi ali regiji obstaja skupnost ljudi, ki so objektivno drugačni od preostale populacije (glede svojega maternega jezika, kulture, veroizpovedi ipd.), to še ne pomeni, da mora država oziroma da ima država pravico to skupnost oziroma njene pripadnike obravnavati kot manjšino, ki je upravičena do posebnih pravic oziroma posebnega varstva njene identitete.

To svobodo izbire posameznikov, da se oziroma da se ne obravnavajo kot pripadniki manjšin, je omenil že generalni sekretar Združenih narodov leta 1950,²⁷ vsebujejo pa jo tudi mednarodni dokumenti o varstvu manjšin iz 90. let prejšnjega stoletja, začenši z dokumentom, ki je bil sprejet junija 1990 na srečanju Konference o človekovi dimenziji v Koebenhavnu leta 1990 [*Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*].²⁸ 32. odstavek tega dokumenta se glasi:

---

²⁷ V dokumentu z naslovom Definicija in klasifikacija manjšin: memorandum Generalnega sekretarja – *Definition and classification of minorities: memorandum submitted by the Secretary-General* (E/CN.4/Sub.2/85 (1950).

²⁸ Dokument koebenhavnskega srečanja Konference o človekovi dimenziji KVSE – *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*, sprejet je bil na srečanju Konference o človekovi dimenziji v Koebenhavnu, 29. junija 1990, <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/hd/cope90e.htm> (15. februar 2004).

Pripadati narodni manjšini je stvar individualne odločitve posameznika, zaradi sprejema katere ta nikakor ne sme biti za kaj prikrajšan.	To belong to a national minority is a matter of a person's individual choice and no disadvantage may arise from the exercise of such choice.
--	--

Podobno dikcijo lahko najdemo še v tretjem odstavku drugega člena Predloga evropske konvencije za varstvo manjšin [*Proposal for a European Convention for the Protection of Minorities*], ki ga je leta 1991 pripravila Beneška komisija. Pravica posameznikov, da se svobodno odločijo o tem, ali naj se (ne) obravnavajo kot pripadniki manjšine, je zapisana v prvem odstavku tretjega člena Okvirne konvencije o varstvu manjšin, medtem ko drugi odstavek tretjega člena Deklaracije Generalne skupščine Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, jezikovnih in verskih manjšin iz leta 1992 dopušča možnost svobodne izbire posameznikov o izvajanju pravic, zapisanih v deklaraciji.

Državljanstvo kot (dodatni, evropski) kriterij opredeljevanja narodnih manjšin

Razumevanje narodnih manjšin v Evropi nadalje temelji na petem kriteriju, ki se nanaša na jurisdikcijsko vez med pripadniki manjšine in državo njihovega prebivališča – torej na državljanstvu. Skladno s tem kriterijem morajo biti pripadniki narodnih manjšin državljani države, v kateri živijo. Podobno stališče sta zavzela tudi Capotorti (1979) in Deschênes (1985), ko sta pripravljala opredelitev pojma manjšina v okviru Združenih narodov, vendar odmevni komentar št. 23 Odbora za človekove pravice o uporabi 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah jasno kaže, da na univerzalni ravni še zdaleč ne moremo govoriti o konsenzu glede državljanstva kot nujnega kriterija za opredeljevanje etničnih skupnosti kot manjšin.

Tudi v evropskem kontekstu državljanstvo še zdaleč ni nenasprotujoč in nesporen pogoj, čeprav se je trdno zakoreninil v evropskem razumevanju narodnih manjšin v okviru mednarodnega režima za varstvo narodnih manjšin, ki je nastal po padcu berlinskega zidu (Roter 2003). Še več – poleg državljanstva morajo imeti pripadniki narodnih manjšin dolgotrajno in trdno vez s svojo državo (tj. državo, v kateri bivajo). Tudi Zaagman in Zaal (1994: 96) opozarjata, da se kompromisni izraz narodna manjšina [*national minority*], ki se je najprej uveljavil na Konferenci za varnost in sodelovanje v Evropi (že v 70. letih dvajsetega stoletja), »delno nanaša na državljane [*nationals*] določene države, ki se od drugih državljanov te države razlikujejo v etničnem, jezikovnem in/ali verskem smislu.« Temu kriteriju sledi tudi razumevanje narodnih manjšin na državni ravni. Tako številne države v svojih interpretativnih deklaracijah, ki jih predložijo ratifikacijskim listinam za pristop k Okvirni konvenciji o varstvu manjšin, posebej poudarjajo, da štejejo med pripadnike

narodnih manjšin samo svoje državljane.²⁹ Po drugi strani pa države, kot je Slovenija, narodne manjšine pojmujejo s pomočjo koncepta avtohtonosti (tega najdemo v slovenski ustavi in drugih zakonskih aktih, Slovenija pa ga uporablja tudi kot kriterij uporabe mednarodnopravnih norm s področja varstva manjšin).³⁰ Ta sicer izrecno ne predvideva državljanstva kot kriterija za priznavanje narodnih manjšin, vendar pa hkrati omogoča določeno stopnjo arbitrarnosti pri presoji, kdaj bi katera etnična skupnost lahko postala avtohtona. Koncept avtohtonosti namreč ni opredeljen nediskriminacijsko – tj. kot objektivni kriterij – ampak je vezan na točno določeni manjšinski skupnosti, italijansko in madžarsko.

Iz razumevanja pojmovanja narodnih manjšin kot skupnosti državljanov, ki so upravičeni do določenih posebnih pravic, izhaja tudi prepričanje, da skupnosti tujcev in migrantov tipično niso razumljene (in obravnavane) kot narodne manjšine. To delitev je podrobneje opisal Kymlicka (1995), ki je na podlagi statusa narodnih manjšin na eni strani ter imigrantskih skupnosti na drugi strani sklepal tudi o njihovih potrebah in interesih. Tako naj bi narodne manjšine želele ohranjati svojo posebno identiteto, imigranti pa naj bi si želeli integracije v družbo, kamor so se priselili, predvsem zaradi tega, ker ne sestavljajo teritorialnih skupnosti (*ibid.*).³¹

Razlikovanje med narodnimi manjšinami in drugimi etničnimi skupnostmi posebej poudarjajo tudi predstavniki tradicionalnih narodnih manjšin – najbrž v strahu pred možnostjo, da bi se znašli v položaju, ko bi več nedominantnih etničnih skupnosti tekmovalo za omejene finančne vire, ki jih države namenjajo oz. so jih pripravljene namenjati ohranjanju manjšinskih posebnosti. Drugi odstavek drugega člena Konvencije o temeljnih pravicah etničnih skupin v Evropi (dodatni protokol k EKČP) [*Convention on the Fundamental Rights of Ethnic Groups in Europe (Additional Protocol to the ECHR)*], ki jo je leta 1992 pripravil FUEN, tako navaja, da se pojmovanje manjšin ne nanaša

niti na migrantske delavce in njihove družine, ki zakonito bivajo v državah pogodbenicah, niti na druge migrante, skupine beguncev ali oseb, ki iščejo zatočišče.	neither to migrant workers and their families lawfully residing in the State Parties, nor to other immigrants, groups or refugees or persons seeking asylum.
---	--

²⁹ Glej na primer interpretativni deklaraciji k Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin Estonije (*Declaration contained in the instrument of ratification, deposited on 6 January 1997*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?>, 15. februar 2004) in Nemčije (*Declaration contained in a letter from the Permanent Representative of Germany, dated 11 May 1995, handed to the Secretary General at the time of signature, on 11 May 1995 – and renewed in the instrument of ratification, deposited on 10 September 1997*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?>, 15. februar 2004).

³⁰ Glej interpretativno deklaracijo Slovenije k Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin (*Declaration contained in a Note Verbale from the Permanent Representation of Slovenia, dated 23 March 1998, handed to the Secretary General at the time of deposit of the instrument of ratification, on 25 March 1998*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?>, 15. februar 2004).

³¹ Kymlickova liberalistična teorija manjšinskih pravic je sprožila vrsto kritičnih odmevov (glej npr. posebno številko revije *Constellations*, 1997, 4(1)).

Takšno razlikovanje med narodnimi manjšinami kot skupnostmi državljanov in drugimi skupinami državljanov, prav tako etnično različnimi od večinske populacije v neki državi, se seveda ne kaže le na ravni pojmovanja. Prav nasprotno – raven pojmovanja teh skupnosti je osnova za njihov položaj in njihove pravice, ki jim jih (ne) zagotavlja država, v kateri dejansko živijo. Država namreč lahko uvede omejevalno politiko podeljevanja državljanstva, kot se je zgodilo v nekaterih baltiških državah po vnovični pridobitvi njihove neodvisnosti, da bi se tako izognila poznejšemu priznavanju manjšin in zagotavljanju manjšinskega varstva. S tem ko se evropsko pojmovanje in posebne pravice narodnih manjšin pogojujejo z državljanstvom, se ohranja možnost, da se države z nepodeljevanjem (dvojnega) državljanstva – kar pogosto poteka v obliki postavljanja strogih in neživljenjskih pogojev za pridobitev državljanstva (npr. opravljanje posebnih izpitov iz znanja jezika dominantne etnične skupnosti) – izogibajo dolžnosti ohranjanja kulturne raznolikosti in posebne identitete etničnih skupnosti, kar je v sedanjem režimu varstva manjšin temelj za ohranjanje stabilnosti, mednarodnega miru in varnosti.

Ob tem je treba posebej poudariti, da državljanstvo ni povsem neproblematična kategorija niti s stališča posameznikov, še posebej kjer država ni naklonjena dvojnemu državljanstvu oziroma podeljevanju dovoljenja za pridobitev dvojnega. V takih razmerah je lahko odločitev posameznika za prevzem novega državljanstva – kljub temu da se lahko predstavniki posameznih etničnih skupnosti celo boljše sporazumevajo v uradnem jeziku države njihovega prebivališča (torej v jeziku večinskega prebivalstva) kot pa v svojem maternem jeziku oz. maternem jeziku svojih staršev – zelo občutljiva odločitev, saj simbolizira prekinitev s preteklostjo, domovino oziroma domovino njegovih staršev (Hammar 1985).

Seveda se te (deklerativne) razlike med narodnimi manjšinami in imigrantskimi skupnostmi kažejo tudi na mednarodni ravni. Svet Evrope na primer se ukvarja z imigranti ločeno, ne v sklopu manjšinskih vprašanj. Res pa je, kot je opozoril uslužbenec Sveta Evrope, da je to razlikovanje tako očitno le, »kadar gre za vprašanje definicije. Medtem ko si besede niso tako nasprotujoče, kot se zdi na prvi pogled, kadar gre za področja, kot so izobraževanje, mediji ali kultura.«³² Tudi države, ki so tradicionalno emigrantske države (npr. Turčija), pogosto izražajo nezadovoljstvo zaradi uporabe državljanstva kot kriterija za priznavanje manjšin in s tem priznavanje potrebe po ohranjanju etničnih posebnosti nedominantnih skupnosti (glej Borawski 1995: 11).

---

³² Osebni intervju s Frankom Steketejem, Strasbourg, 16. junij 1997. Glej še Thornberry in Martín Estébanez (1994: 81–2).

Sklepne ugotovitve

Kljub temu da v mednarodni skupnosti ne obstaja enotna opredelitev izraza manjšina, so se v številnih poskusih izoblikovali kriteriji, ki se bolj ali manj upoštevajo tudi v praksi; kriteriji, ki jih torej praviloma upoštevajo tudi države, kadar se srečujejo z vprašanji priznavanja manjšin in zagotavljanja nediskriminacije in tudi posebnih manjšinskih pravic, in sicer zaradi ohranjanja posebne identitete teh skupnosti. Ker je prav slednje v mednarodni skupnosti razumljeno kot temelj ohranjanja stabilnosti, miru in varnosti, seveda ni nepomembno, kako mednarodna skupnost pojmuje manjšine. S tem namreč tudi določa skupnosti, ki jim zaradi njihovega nedominantnega položaja pripadajo določene posebne pravice, katerih namen je izenačevanje neenakih začetnih osnov za njihovo sodelovanje pri upravljanju političnih skupnosti.

Pojmovanje manjšin v sodobni mednarodni skupnosti temelji na dveh vrstah kriterijev: na t. i. objektivnih in subjektivnih kriterijih. Če so manjšine objektivno drugačne od večinskega prebivalstva (v smislu ključnih identitetnih značilnosti, kot so jezik, kultura, vera, običaji), mora posameznike povezovati tudi medsebojna solidarnost in želja po ohranjanju te posebne identitete. Takšna opredelitev kriterijev se zdi vsaj na prvi pogled ne le logična ampak tudi neproblematična. Natančnejša analiza posameznih kriterijev in njihove uporabe v praksi jasno pokaže, da ni tako. Ključni problem seveda ni pojmovanje samo, ampak se ključ in s tem tudi jedro potencialnih težav skrivata v samem akterju, ki opredeljuje nedominantne etnične skupine kot manjšine. Ker so države oziroma vlade tiste, ki odločajo o upravičencih do posebnih pravic, je pojmovanje manjšin omejeno s številnimi varovalkami, med katerimi sta v evropskem prostoru še posebej pomembna državljanstvo in teritorialnost skupnosti – torej ideja, da so pripadniki narodnih manjšin trdno in že dolgo časa povezani z državo, v kateri živijo; da so torej avtohtoni prebivalci te države.

Toda v sodobni mednarodni skupnosti je etnična struktura prebivalstva ena bolj spremenljivih, dinamičnih kategorij. Migracijski tokovi, še posebej v zadnjih nekaj desetletjih, so to dinamičnost le še okrepili. Države se tako srečujejo z vedno novimi izzivi glede upravljanja večetničnosti, večkulturnosti, verskih in jezikovnih razlik. Nove razmere postavljajo pred države nove izzive glede pojmovanja in priznavanja novih manjšin. Te skupnosti – za katere se v slovenskem prostoru postopoma uveljavlja izraz 'nove' narodne skupnosti (Komac 2003) – res niso teritorialne skupnosti, jih pa sestavljajo posamezniki, ki se etnično opredeljujejo drugače od večinske etnične skupnosti in praviloma želijo ohranяти svojo posebno manjšinsko identiteto ali vsaj nekatere njene posebnosti, najpogosteje materni jezik. Ciljni raziskovalni projekt Percepcije slovenske integracijske politike (V5-0780-02) je jasno pokazal, da je tako tudi v Sloveniji.

Slovenske razmere so še posebej zanimive za raziskovanje pojmovanja manjšin v evropskem kontekstu, in sicer predvsem zaradi tega, ker številčno najmočnejše skupnosti, ki se pri popisih prebivalstva v etničnem smislu opredeljujejo za Neslovence, sestavljajo državljani Republike Slovenije. S tem je torej izpolnjen eden izmed zgoraj omenjenih kriterijev pojmovanja manjšin v evropskem kontekstu – državljanstvo, tj. tisti pogoj, ki ga večina t.i. novih manjšin (imigrantskih skupnosti) ne izpolnjuje. Težišče razprave o tem, ali so te neslovenske etnične skupnosti manjšine ali ne, bi se torej premaknilo (in pogosto se v političnih razpravah tudi premakne) h konceptu avtohtonosti – tj. k vprašanju, ali so vezi med njihovimi pripadniki in državo dovolj trdne, močne in dolgotrajne, da bi jih lahko poimenovali in obravnavali kot manjšine. Odločitev o avtohtonosti pa je kot taka subjektivna.

To se je doslej pokazalo tudi v praksi, ko je prihajalo in še vedno prihaja do neskladja med tem, kako se opredeljujejo posamezne manjšinske skupnosti v Sloveniji, in med tem kako jih razumejo državni organi. S tem v zvezi je treba posebej omeniti javno pobudo v Sloveniji živečih Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki jo je 14. oktobra 2003 na Okrogli mizi Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti pri Svetu Evrope predstavila Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji. Predstavniki v Sloveniji živečih skupnosti (pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje skupne države) so tako dali pobudo in predlagali Državnemu zboru Republike Slovenije, da

sproži in izpelje postopek za spremembo Ustave Republike Slovenije, tako da bomo tudi mi, Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Srbi v Republiki Sloveniji: **nominalno uvrščeni v besedilo Ustave Republike Slovenije in ustavno opredeljeni kot narodne skupnosti/narodne manjšine v Republiki Sloveniji.**³³

To pobudo so predstavniki teh skupnosti utemeljili s kriteriji opredeljevanja manjšin kot upravičencev manjšinskega varstva, ki so se izoblikovali v Evropi po koncu hladne vojne in so podrobneje pojasnjeni v tretjem delu tega prispevka. Predstavniki v Sloveniji živečih skupnosti (pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje skupne države) so tako posebej poudarili, da je vseh pripadnikov šestih skupnosti precej, da tradicionalno živijo v Sloveniji, da živijo zgoščeno v večjih slovenskih mestih ter industrijskih in rudarskih središčih, da so lojalni državljani in želijo ohraniti svojo narodnostno identiteto in da se ne želijo preprosto asimilirati.³⁴

³³ Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji: *Javna pobuda Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov, ki živimo v Sloveniji*. Prebrano na Okrogli mizi Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI) pri Svetu Evrope, Dvorana Uniona, v Ljubljani, 14. oktobra 2003, str. 1, poudarek v izvorniku.

³⁴ *Ibid.*, str. 2, 4.–8. točka.

Pobuda je ostala mrtva črka na papirju. Je pa Državni zbor Republike Slovenije prejel podoben poziv leto pozneje, oktobra 2004, vendar tokrat z Ministrstva za diasporo Republike Srbije. Vojislav Vukčević, minister za diasporo, je 28. septembra 2004 v pismu predsedniku Državnega zbora Republike Slovenije, Feriju Horvat, pozval Državni zbor Republike Slovenije, da srbski skupnosti v Sloveniji prizna status narodne manjšine, in sicer tistim njenim pripadnikom, ki so pred mednarodnim priznanjem države imeli v Sloveniji stalno prebivališče.³⁵

Iz siceršnje prakse varstva manjšin v Republiki Sloveniji lahko z gotovostjo trdimo, da Slovenija varuje manjšinske skupnosti skladno s prevladujočim evropskim razumevanjem pojma narodna manjšina: za varstvo manjšin v Sloveniji je ključna dolgotrajna poselitev na določenem ozemlju, ki ga zakonodaja poimenuje kot narodnostno mešano ozemlje. Z nekaj redkih izjem se vse manjšinske pravice izvajajo na tem, točno določenem ozemlju. Če bi se država odločila za razširitev istega modela varstva manjšin tudi na druge etnične skupnosti, bi morala najprej »**določiti njihov zgodovinski poselitveni prostor** (torej določiti narodnostno mešano ozemlje)« (Komac 2003: 15).

Če predpostavljamo, da 'nove' narodne skupnosti v Sloveniji – z izjemo ohranjanja dolgotrajnih in trajajočih vezi (ob upoštevanju dejstva, da je ta kriterij nedorečen, čeprav praksa kaže, da nakazuje na teritorialne manjšine, ki so se znašle v manjšinskem položaju, ko je del poselitvenega območja prišel pod suverenost druge države) – izpolnjujejo vse t. i. objektivne in subjektivne kriterije, ki so se uveljavili tako na univerzalni kot na regionalni (evropski) ravni varovanja manjšin – da so torej to skupnosti posameznikov, ki so v nedominantnem položaju in ki jih družijo skupna etnična identiteta, hkrati pa imajo pozitiven odnos do te svoje posebne identitete v smislu, da želijo svoje posebnosti ohranjati (vsaj kot eno izmed več identitet, ki jo posameznik ima) – potem ni nikakršnega formalnega kriterija več, ki bi preprečeval razumevanje teh skupnosti kot posebne vrste manjšin. Vendar pa te 'posebne vrste manjšin' niso enake t. i. teritorialnim manjšinam, ki lahko uživajo posebne manjšinske pravice prav na svojem poselitvenem prostoru. Hkrati pa ozemeljska razpršenost teh skupnosti ne pomeni, da država ne bi mogla dejavneje pomagati ohranjati njihovo posebno identiteto – da torej ne bi mogla zagotavljati spoštovanja tistih človekovih pravic, ki so posebej ključne za ohranjanje manjšinskih jezikov, kulture, običajev. Prav nasprotno: dejstvo, da t. i. nove manjšine v evropski praksi niso pojmovane in razumljene kot narodne manjšine, pa ne pomeni, kot pravilno opozarja Komac (2003: 14), »**da je država (ali države) 'opročena' varovanja etničnih posebnosti 'novih' narodnih skupnosti.**«

---

³⁵ Republika Srbija, Ministrstvo za diasporo, Beograd, 28. september 2004. Pismo, naslovljeno na Državni zbor Republike Slovenije, predsednik Feri Horvat; prejeto 4. oktobra 2004.

Ob koncu se tako zastavlja vprašanje o smiselnosti razprav o poimenovanju teh skupnosti. Tudi če njihovo poimenovanje kot nemanjšin pomeni izogibanje obveznostim, ki jih ima država, če želi ustrezno varovati manjšine, pa ne spremeni dejstva, da zaradi soobstoja več etničnih skupnosti obstajajo tudi potrebe in pričakovanja državljanov Slovenije glede zagotavljanja možnosti za ohranjanje nekaterih od teh posebnosti. Ključno je torej vprašanje politike, ki bi omogočala zadovoljevanje potreb in izpolnjevanje pričakovanj, in ne pojmovanje samo.

Literatura

Primarni viri (našteti po času nastanka)

- Definicija in klasifikacija manjšin: memorandum Generalnega sekretarja – *Definition and classification of minorities: memorandum submitted by the Secretary-General* (E/CN.4/Sub.2/85 (1950).
- Konvencija proti diskriminaciji v izobraževanju – *Convention against Discrimination in Education*, sprejela jo je generalna konferenca Organizacije združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO), velja od 22. maja 1962, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_c_educ.htm (15. julij 2003).
- Dokument koopenhavskega srečanja Konference o človekovi dimenziji KVSE – *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*, sprejet je bil na srečanju Konference o človekovi dimenziji v Kopenhavnu 29. junija 1990, <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/hd/cope90e.htm> (15. februar 2004).
- Predlog evropske konvencije za varstvo manjšin – *Proposal for a European Convention for the Protection of Minorities*, sprejela ga je Evropska komisija za demokracijo skozi pravo (Beneška komisija) 8. februarja 1991, natisnjeno v: Chaszar (1999: 93–104).
- Konvencija o temeljnih pravicah etničnih skupin v Evropi (dodatni protokol k EKČP) – *Convention on the Fundamental Rights of Ethnic Groups in Europe (Additional Protocol to the ECHR)*, 4. različica, 28. maj 1992, pripravila jo je Federalna unija evropskih narodnosti [Federal Union of European Nationalities (FUEN)], natisnjeno v Chaszar (1999: 186–98).
- Deklaracija o pravicah oseb pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin – *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, sprejeta z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov 47/135 (Annex), 18. december 1992, 32 ILM 911 (1993). Dostopna na http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_minori.htm (15. julij 2003).
- Priporočilo 1201 (1993) – *Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope 1. februarja 1993, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/erec1201.htm> (15. februar 2004).
- Mnenje št. 170 (1993) – *Opinion No. 170 (1993) on the application of the Republic of Estonia for membership of the Council of Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 13. maja 1993, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2Fdocuments%2Fadoptedtext%2Fta93%2Feopi170.htm> (15. februar 2004).
- Mnenje št. 174 (1993) – *Opinion No. 174 (1993) on the application by the Czech Republic for membership of the Council of Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope 29. junija 1993, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2Fdocuments%2Fadoptedtext%2Fta93%2Feopi174.htm> (15. februar 2004).
- Mnenje št. 175 (1993) – *Opinion No. 175 (1993) on the application by the Slovak Republic for membership of the Council of Europe*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope 29. junija 1993, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2Fdocuments%2Fadoptedtext%2Fta93%2Feopi175.htm> (15. februar 2004).
- Priporočilo 1231 (1994) – *Recommendation 1231 (1994) on the follow-up to the Council of Europe Vienna Summit*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope 26. januarja 1994, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta94/erec1231.htm> (15. februar 2004).
- Odbor za človekove pravice: *General Comment 23*, HRI/GEN/1/Rev.1 at 38 (1994). Dostopno na <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom23.htm> (5. februar 2004).

- Okvirna konvencija o varstvu narodnih manjšin – *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, sprejel jo je Odbor ministrov Sveta Evrope 10. novembra 1994, za podpis je bila odprta 1. februarja 1995, v veljavi je od 1. februarja 1998, ETS No. 157.
- Priporočilo 1255 (1993) – *Recommendation 1255 (1995) on the protection of the rights of national minorities*, sprejela ga je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope, 31. januarja 1995, <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta95/erec1255.htm> (15. februar 2004).
- Nemčija – interpretativna deklaracija k Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin – *Declaration contained in a letter from the Permanent Representative of Germany, dated 11 May 1995, handed to the Secretary General at the time of signature, on 11 May 1995 – and renewed in the instrument of ratification, deposited on 10 September 1997*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?> (15. februar 2004).
- Estonija – interpretativna deklaracija k Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin – *Declaration contained in the instrument of ratification, deposited on 6 January 1997*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?> (15. februar 2004).
- Slovenija – interpretativna deklaracija k Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin – *Declaration contained in a Note Verbale from the Permanent Representation of Slovenia, dated 23 March 1998, handed to the Secretary General at the time of deposit of the instrument of ratification, on 25 March 1998*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?> (15. februar 2004).
- Švica – interpretativna deklaracija k Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin – *Declaration contained in the instrument of ratification deposited on 21 October 1998*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?> (15. februar 2004).
- Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji: *Javna pobuda Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov, ki živimo v Sloveniji*. Prebrano na Okrogli mizi Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI) pri Svetu Evrope, Dvorana Uniona, v Ljubljani 14. oktobra 2003.
- Republika Srbija, Ministrstvo za diasporo, Beograd, 28. september 2004. Pismo, naslovljeno na Državni zbor Republike Slovenije, predsednik Feri Horvat; prejeto 4. oktobra 2004.

Intervju

Osebni intervju s Frankom Steketejem, Svet Evrope (*Minorities Section, Directorate of Human Rights*), Strasbourg, 16. junij 1997.

Sekundarni viri

- Barker, E. (1951). *Principles of social & political theory*. Oxford, Clarendon Press.
- Barrington, L. (1999). Rethinking the triadic nexus: external national homelands, international organisations, and ethnic relations in the former Soviet Union. *The Fourth Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities*. New York, 15–17 April: 38 pp.
- Benoît-Rohmer, F. (1996). *The minority question in Europe: towards a coherent system of protection for national minorities. Texts and commentary*. Strasbourg, Council of Europe.
- Bilder, R. B. (1992). Can minorities treaties work? *The protection of minorities and human rights*. Y. Dinstein and M. Tabory. Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers: 59–82.
- Bloed, A. in P. van Dijk, ur. (1999). *Protection of minority rights through bilateral treaties: the case of Central and Eastern Europe*. The Hague/London/Boston, Kluwer Law International.
- Borawski, J. (1995). The Budapest Summit Meeting (5–6 December 1994). *Helsinki Monitor* 6(1): 5–17.
- Brennan, K., R. Brody, et al. (1989). The 40th session of the UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities. *Human Rights Quarterly* 11(2): 295–324.
- Brunner, G. (1996). *Nationality problems and minority conflicts in Eastern Europe: strategies for Europe*. Gütersloh, Bertelsmann Foundation Publishers, Revised edition (translated by Gabriele Schroers).

- Brunner, G. and H. Küpper (2002). European options of autonomy: a typology of autonomy models of minority self-governance. *Minority governance in Europe*. K. Gál. Budapest, LGI (ECMI/LGI Series on Ethnopolitics and Minority Issues), <http://lgi.osi.hu/publications/default.asp?id=213>: 11–36.
- Capotorti, F. (1979). Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities, Sub-Commission for Prevention of Discrimination and Protection of Minorities.
- Capotorti, F. (1985). Minorities. *Encyclopedia of public international law, Instalment 8*. R. Bernhard. Amsterdam/New York/Oxford, Elsevier Science Publishers: 385–95.
- Chaliand, G. (1989). Minority peoples in the age of nation-states. *Minority peoples in the age of nation-states*. G. Chaliand. London, Pluto Press: 1-11.
- Chaszar, E. (1988). *The international problem of national minorities*. Indiana, Indiana University of Pennsylvania.
- Chaszar, E. (1999). *The international problem of national minorities*. Toronto/Buffalo, Matthias Corvinus Publishing.
- Claude, I. L. (1955). *National minorities: an international problem*. Cambridge, Harvard University Press.
- de Azcárate, P. (1945). *League of Nations and national minorities: an experiment*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace.
- Gál, K. (1999). *Bilateral agreements in Central and Eastern Europe: a new inter-state framework for minority protection?* Flensburg, European Centre for Minority Issues (ECMI Working Paper: 4).
- Galántai, J. (1992). *Trianon and the protection of minorities*. Highland Lakes, New Jersey/Boulder, Colorado, Social Sciences Monographs/Atlantic Research and Publications.
- Hammar, T. (1985). Dual citizenship and political integration. *International Migration Review* 19(3): 438–50.
- Herczegh, G. (1990). La protection des minorités par le droit international. *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32(3–4): 213–46.
- Hrissimova, O. (1996). The League of Nations and the problem of minorities in the Balkans after the end of the First World War. *The League of Nations 1920-1946: organization and accomplishments. A retrospective of the first international organization for the establishment of world peace*. New York/Geneva, United Nations: 45–8.
- Kly, Y. N. (1997). *Societal development & minority rights*. Atlanta, Clarity Press.
- Komac, M. (2003). Varstvo "novih" narodnih skupnosti v Sloveniji. *Razprave in gradivo/Treatises and Documents*(43): 6–33.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship: a liberal theory of minority rights*. Oxford, Clarendon Press.
- Lerner, N. (1993). The 1992 UN Declaration on minorities. *Israel Yearbook on Human Rights*(23): 111–28.
- Macartney, C. A. (1934). *National states and national minorities*. London, Oxford University Press and Humphrey Milford.
- Mayall, J. (1995). National identity and the revival of regionalism. *Regionalism in world politics: regional organisation and international order*. L. Fawcett and A. Hurrell. Oxford, Oxford University Press: 169–98.
- Miall, H. (1994). Introduction. *Minority rights in Europe: the scope for a transnational regime*. H. Miall. London, Pinter Publishers: 1–6.
- Packer, J. (1993). On the definition of minorities. *The protection of ethnic and linguistic minorities in Europe*. J. Packer and K. Myntti. Abo/Turku, Abo Akademi University, Institute for Human Rights: 23–65.
- Packer, J. (1996). On the content of minority rights. *Do we need minority rights? Conceptual issues*. J. Rääkkä. The Hague/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers (International Studies in Human Rights: 46): 121–78.

- Pearson, R. (1983). *National minorities in Eastern Europe 1848-1945*. London/Basintoke, The Macmillan Press.
- Pejic, J. (1997). Minority rights in international law. *Human Rights Quarterly* **19**(3): 666–85.
- Pentassuglia, G. (2000). *Defining "minority" in international law: a critical appraisal*. Rovaniemi, Lapland's University Press.
- Petrič, E. (1977). *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Maribor, Založba Obzorja.
- Pogany, I. (1999). Minority rights in Central and Eastern Europe: old dilemmas, new solutions? *Minority and group rights in the new millennium*. D. Fottrell and B. Bowring. The Hague/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers: 141-61.
- Ramaga, P. V. (1993). The group concept in minority protection. *Human Rights Quarterly* **15**(3): 575–88.
- Roter, P. (2001). Locating the "minority problem" in Europe: a historical perspective. *Journal of International Relations and Development* **4**(3): 221–49.
- Roter, P. (2003). Managing the 'minority problem' in post-Cold War Europe within the framework of a multilayered regime for the protection of national minorities. *European yearbook of minority issues, Volume 1, 2001/2*. A. Bloed, R. Hofmann, J. Marko, J. Mayall and M. Weller. The Hague, Kluwer Law International: 85–129.
- Rybczyńska, J. A. (1996). Legal and institutional protection of national and ethnic minorities in Central Europe. *The future of East-Central Europe*. A. Dumala and Z. J. Pietras. Lublin, Maria Curie-Skłodowska University Press: 318–29.
- Shaw, M. N. (1992). The definition of minorities in international law. *The protection of minorities and human rights*. Y. Dinstein and M. Tabor. Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers: 1–31.
- Sohn, L. B. (1981). The rights of minorities. *The international bill of rights: the Covenant on Civil and Political Rights*. L. Henkin. New York, Columbia University Press: 270–89.
- Steensen, T. (1991). The Frisians (particularly the North Frisians) in inter- and trans-state relations to 1940. *Ethnic groups in international relations (Vol. V)*. P. Smith. New York, New York University Press (Comparative studies on governments and non-dominant ethnic groups in Europe, 1850-1940): 133–51.
- Thornberry, P. in M. A. Martín Estébanez (1994). *The Council of Europe and minorities*. Strasbourg, Council of Europe.
- van der Stoel, M. (2001). Building a solid foundation: minority rights and their implementation. *Address to the international conference "Challenges of the Minority Policy in Croatia Today"*. Zagreb, Croatia, 5 April: 9 pp.
- Zaagman, R. in H. Zaal (1994). The CSCE High Commissioner on National Minorities: prehistory and negotiations. *The Challenges of Change: the Helsinki Summit of the CSCE and its aftermath*. A. Bloed. Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers: 95–111.

INTEGRACIJA

Petra Roter

Slovenija je le ena od držav, ki se srečujejo z vprašanjem, kako urediti položaj t. i. novih/novodobnih manjšin oziroma etničnih skupnosti, ki so se znašle v manjšinskem položaju – ne zaradi spreminjanja državnih meja, ampak zaradi migracijskih tokov.

Glede urejanja vprašanj, ki se nanašajo na sobivanje različnih etničnih skupnosti in s tem tudi različnih kultur, jezikov in veroizpovedi, se Slovenija v nekem pogledu razlikuje od večine drugih evropskih držav. Ta najbolj očitna razlika se nanaša na pravni status posameznikov pripadnikov novim manjšinskim skupnostim v Republiki Sloveniji; velika večina teh posameznikov je namreč državljanov Republike Slovenije.

Takšen položaj pa ni pomemben le z vidika posameznika, ampak ima poseben pomen tudi z vidika opredeljevanja skupnosti. Če predpostavljamo, da te skupnosti izpolnjujejo vse t. i. objektivne in subjektivne kriterije, ki so se uveljavili na univerzalni in regionalni (evropski) ravni varovanja manjšin¹ – da so torej to skupnosti posameznikov, ki so v nedominantnem položaju in jih družijo skupna etnična identiteta, hkrati pa imajo pozitiven odnos do te svoje posebne identitete v smislu, da želijo svoje posebnosti ohranjati (vsaj kot eno izmed več identitet, ki jo posameznik ima) – potem ni nikakršnega formalnega kriterija več, ki bi preprečeval razumevanje teh skupnosti kot posebne vrste manjšin.

Posebej je treba omeniti le še evropski kriterij ohranjanja trajnih in trdnih vezi z državo bivanja, ki je bil uveden ravno zaradi razlikovanja tradicionalnih narodnih manjšin od imigrantskih skupnosti. Tega kriterija pa ne moremo uvrščati med formalne kriterije, saj sta trajnost in trdnost vezi izmuzljivi kategoriji – prej torej politična kot pravnoformalna kategorija, ki se poleg tega sčasoma

---

¹ O razumevanju izraza manjšina glej Roter: Opredeljevanje manjšin, prispevek za CRP Percepcije slovenske integracijske politike.

tudi nujno spreminja. Še pred nekaj leti se je v literaturi avtohtonost – ki je slovenski izraz za trajne in trdne vezi med manjšino in državo, v kateri manjšina obstaja – opredeljevala s tremi generacijami. Tovrstno razumevanje avtohtonosti pa se izrazito opušča, saj tudi v Sloveniji že živijo predstavniki tretje generacije etničnih skupnosti, ki so se v Slovenijo priselile.

Sklep št. 1:

Apriorno razmišljanje o urejevanju položaja novih etničnih manjšin v smislu, da ne izpolnjujejo kriterijev za pridobivanje statusa manjšin, je neustrezno in nepotrebno.

Sklep št. 2:

Iz samega položaja in (zunanjih) značilnosti teh skupnosti še ne moremo sklepati o statusu, ki bi ustrežal potrebam in željam pripadnikov tem skupnostim – kot posameznikom, ki so ne le Slovenci (v državljskem smislu), ampak se (lahko) opredeljujejo v etničnem smislu kot Neslovenci.

Iz izidov anketiranja (v okviru tega CRPa) posameznikov, ki so državljani Republike Slovenije, hkrati pa so se v etničnem smislu opredelili za Neslovence, lahko jasno razberemo željo in potrebo po ohranjanju njihove posebne etnične identitete. Hkrati pa naša raziskava jasno kaže tudi potrebo po enakopravni vključenosti v slovensko družbo.

Ob tem se zastavlja ključno vprašanje: kako je mogoče zagotoviti enakopravni položaj pripadnikov teh skupnosti, ki uradno niso priznane in obravnavane kot narodne skupnosti v Sloveniji,² hkrati pa upoštevati potrebo in njihovo željo po ohranjanju njihovih etničnih posebnosti. Kakšen model integracije bi torej bil najprimernejši za ta položaj in kaj bi bile ključne prvine takšne integracije?

V strokovni literaturi se ne glede na posamezne razmere, na katere se razprava nanaša pojavljata dve ključni prvini pri opredeljevanju integracijske strategije in določevanju prvin integracijske politike.

1. Čeprav je večina imigrantskih skupnosti/manjšin v evropskih državah (tudi v Sloveniji) nastala zaradi ekonomsko pogojenih migracij, integracije nikakor ni mogoče razumeti le v ekonomskem smislu. Uspešna integracijska politika se tako ne nanaša le na urejevanje družbenoekonomskega

---

² Glej prispevka v okviru CRPa: Komac: 'Varstvo "novih" narodnih skupnosti v Sloveniji'; Roter: 'Opredeljevanje manjšin'.

položaja oseb, ampak tudi na zagotavljanje določenih pravic na drugih področjih, še zlasti na kulturnem (tj. v njihovem kulturnem življenju) in političnem področju.

2. Za uspešno integracijsko politiko je potrebno soglasje novih manjšinskih skupnosti in tudi večinskega prebivalstva. Zmotno je torej prepričanje o integraciji kot enostranskem procesu, ki se nanaša le na pripadnike, ki etnično ne pripadajo dominantnemu narodu v državi, v kateri živijo in katere državljanji so. Pri tem pa je treba takoj dodati, da je ključno razlikovanje med novimi manjšinskimi skupnostmi in večinskim prebivalstvom njihov nedominantni oziroma dominantni položaj v družbi/državi. Če imajo pripadniki katere koli etnične skupnosti (ne glede na njihov (ne)dominantni položaj) enake dolžnosti spoštovanja pravnega reda ipd. v Sloveniji, ta enakost ne velja za zagotavljanje razmer za ohranjanje posebnosti etničnih skupnosti, ki so v manjšinskem oziroma nedominantnem položaju. Že s tovrstnim položajem samim namreč te nedominantne skupnosti nimajo enakih začetnih osnov – oziroma enakih možnosti – za ohranjanje svojih posebnosti, tj. značilnosti svoje etnične identitete.

V primerjavi s pojmovanjem varstva manjšin se tudi pri vprašanjih integracije novejših etničnih skupnosti pogosto pojavlja strah pred skupinskim elementom – torej strah pred ohranjanjem nedominantnih etničnih skupnosti, ki bi lahko ogrozile ali celo že ogrožajo koherentnost neke družbe in s tem slabijo konkurenčne sposobnosti države v sodobni mednarodni skupnosti. Tovrsten strah je izraz nesposobnosti političnih elit za tvorbo vizij. Nova etnična heterogenost je izziv upravljanju države in družbenih procesov, sama po sebi pa niti ne ogroža stabilnosti neke družbe oziroma države niti ne ruši reda v njej. Prav novi izzivi, ki jih s sabo prinašajo nove, trajnejše oblike etnične heterogenosti, pa zahtevajo od političnih elit (političnih strank) inovativne metode ter nove, spremenjene politike, ki zadevajo zagotavljanje enakopravnosti (enakopravnih možnosti) vseh državljanek in državljanov.

Tako kot pri klasičnih narodnih manjšinah se tudi v povezavi z drugimi vrstami etničnih manjšin pojavlja konstrukcija, ki jo pogosto zasledimo pod imenom 'problem manjšin' (glej Roter 2001). Tovrstno razumevanje nedominantnih skupnosti kot 'problema' je konstrukt večine. Pogosto se takšen konstrukt pojavi zaradi preusmeritve pozornost od dejanskih vzrokov za probleme v družbi, kot so brezposelnost, revščina, regionalne razlike v razvitosti ipd., k etničnosti kot domnevnemu vzroku za nastale težave. Tovrstne opredelitve so povsem neustrezne tudi z analitičnega vidika; varstvo manjšin in integracijske politike prinašajo spremembe v prvi vrsti za posameznike (in šele posledično za skupnosti) – ne nazadnje so manjšinske pravice na mednarodni ravni oblikovane kot

pravice posameznikov. Tudi v kontekstu razprav o integraciji novejših etničnih skupnosti v prvi vrsti govorimo o pravicah oziroma možnostih za posameznike, da bi bili enakopravno vključeni v družbo in da bi istočasno lahko ohranjali tudi značilnosti svoje posebne etnične identitete. Seveda je odvisno od vsakega posameznika, ali bo dejansko uresničeval pravice, ki so mu zagotovljene kot pripadniku manjšinske skupnosti. Tako tudi sodobni evropski režim varstva manjšin temelji na domnevi, da se vsak posameznik svobodno opredeli za pripadnika narodne manjšine in se odloča, ali želi, da se obravnava kot pripadnik narodne manjšine.

Ko razmišljamo o integraciji s stališča novih manjšin, ugotavljamo določene razlike glede posameznih vidikov integracije – od ekonomskega, družbenega, kulturnega in političnega vidika.

V širšem smislu se tako koncept integracije nanaša na »proces vključevanja imigrantov in etničnih manjšin v ekonomijo, družbo in politično življenje v državi sprejemnici« (Boswell 2003: 75). Še najlažje je najbrž določiti ekonomske in družbene razsežnosti integracije – in sicer najmanj kot vključevanje na trg delovne sile ter v izobraževalni sistem in v sistem državne blaginje (*ibid.*). Boswellova (*ibid.*) nadalje opozarja, da se več težav postavlja glede kulturne integracije, ki po navadi vključuje znanje jezika države sprejemnice, določeno razumevanje družbenih značilnosti in spoštovanje temeljnih norm. Politična integracija – ki je posebej pereča, kadar se družba srečuje s tujci (nedržavljeni) – pa se nanaša na pravico voliti in kandidirati na volitvah. Prav tovrstna integracija je v »številnih državah razumljena kot zaključna faza uspešnega procesa integracije« (*ibid.*).

Takšna trditev se zdi problematična vsaj z dveh vidikov. Na eni strani se namreč postavlja vprašanje, kdo je tisti, ki določa/pojmuje integracijo kot uspešno, na drugi strani pa tudi dejanski položaj v Republiki Sloveniji – kot je razvidno iz naše raziskave o percepcijah o slovenski integracijski politiki – daje slutiti, da dosežena stopnja politične integracije (z naturalizacijo) ni razumljena kot povsem zadovoljiva, še najmanj pa kot končna rešitev urejevanja medetničnih odnosov. Pri tem je treba dodati, da Slovenija seveda ni nikakršna izjema v tem pogledu in da je zgornja Boswellina trditev posebej ustrezna za okolje, ki narod koncipira kot državljansko in ne kot etnično kategorijo – torej za države, ki so nastale skladno z zahodno tradicijo oziroma zahodnim modelom izgrajevanja nacionalne države. Skladno s tem modelom je namreč končni kriterij članstva v narodu/naciji državljanstvo in ne etnične značilnosti, kot so jezik, kultura, veroizpoved

ipd., kot je to v navadi v državah, ki so se oblikovale skladno s t. i. vzhodnim modelom nastajanja nacionalnih držav.³

Že v teoretičnem razmišljanju o različnih pristopih k integraciji se omenjajo razlike, ki izhajajo iz različnih pričakovanj družbe glede ravnanja imigrantskih skupnosti (tj. tistih skupin, na katere se izraz integracija najpogosteje nanaša). Po eni strani tako poznamo koncept multikulturalizma, ki pušča prostor imigrantskim skupnostim, da ohranjajo svoje različne kulture, vrednote, celo jezik. Kot opozarja Boswellova (2003: 75–6), je lahko razlog multikulturalnega pristopa k integraciji povsem pragmatičen (nerealno bi bilo namreč pričakovati, da se bodo imigranti povsem odrekli svoji identiteti), braniti pa ga je mogoče tudi v normativnem (moralnem) smislu, in sicer kot idejo, da je kulturna raznolikost kot taka dobr(odošl)a.

Koncept multikulturalizma je značilen predvsem za anglosaksonske, liberalno–pluralistične države. Njegovo nasprotje je koncept asimilacije, ki se uporablja v kontekstu modela francoske države in zahodnega pojmovanja narodov kot skupnosti državljanov ter tudi v kontekstu vzhodnega modela pojmovanja narodov kot skupnosti posameznikov, ki jih povezuje skupna etnična identiteta. V praksi so dejanske oblike integracije tako odvisne od tega, kako posamezne države pojmujejo vprašanje svoje identitete in kakšne pogoje postavljajo kot ključne za članstvo v tej skupnosti (*ibid.* 76). Tovrstno razumevanje izhaja iz tradicije oziroma zgodovinske izkušnje izgrajevanja narodov in držav, tj. nacionalnih držav (Roter 2001), vendar pa tudi Boswellova (2003: 76) ugotavlja, da se lahko razumevanje državljansko-etnične skupnosti, tj. naroda (*nation*), sčasoma spreminja in da iz pojmovanja te skupnosti še ne moremo sklepati tudi o oblikah novih integracijskih politik. V obeh tradicijah pa se pojavlja isti problem oziroma vprašanje: kako prilagoditi delovanje družbe in države, da bo ustrezno in sprejemljivo za vse državljanke in državljane – torej tudi za tiste, ki niso etnično sorodni večinski etnični skupnosti (narodu), in sicer ne glede na čas in obliko njihovega nastanka kot manjšinske skupnosti.

---

³ Več o teh dveh modelih in posledicah za pojmovanje manjšin in t. i. 'problema manjšin' glej v Roter (2001).

Sklep št. 3:

Odločitev o ustrezni/sprejemljivi obliki integracije posameznih nedominantnih (imigrantskih) etničnih skupnosti ni pogojena z razumevanjem naroda – tj. državljansko-etnične skupnosti. Povedano drugače. Na podlagi prevladujočega razumevanja naroda še ne moremo sklepati o najustreznejši integracijski politiki.

Sklep št. 4:

Sodobne države so zaradi spreminjajoče se etnične strukture prebivalstva soočene, če ne prisiljene, razmisliti o (ne)ustreznosti postavljanja pogojev za polnopravno članstvo v državljansko-politični skupnosti – torej naciji. Takšni pogoji pa se lahko nanašajo na spoštovanje ustavnega reda države (na lojalnost državi), ne pa na podrejanje (v smislu asimilacije) večinski etnični skupnosti – torej narodu. Sodobne družbe, tudi slovenska, namreč temeljijo na enakopravnem priznavanju splošnih človekovih pravic, ki vključujejo tudi pravico do drugačnosti.

Literatura

Geddes, Andrew (2003): *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications.

VARSTVO »NOVIH« NARODNIH SKUPNOSTI V SLOVENIJI¹

Miran Komac

UVOD

Iz kopice dokumentov, ki so nastali pri osamosvajanju Slovenije je mogoče razbrati, da je temeljna vloga novonastale države ohranjanje, uveljavljanje in razvoj slovenskega naroda v vsej njegovi državni večplastnosti (»matični« narod, slovenske manjšine v sosednjih državah, zdomci in izseljenci). O preostalih delih slovenske nacije² je v teh dokumentih mogoče najti le omejene zapise. Največ je zapisano o italijanski in madžarski manjšini.³ Rudimentarne pa so zaveze o urejanju položaja pripadnikov drugih narodov nekdanje skupne jugoslovanske države. Skromne določbe je mogoče najti le v Izjavi o dobrih namelih, v kateri je v 1. točki drugega odstavka zapisano:

»Slovenska država zagotavlja italijanski in madžarski narodnosti tudi v samostojni republiki Sloveniji vse pravice, kakor so določene z ustavo in zakoni ter mednarodnimi akti, ki jih je sklenila in jih priznava SFRJ. Prav tako zagotavlja vsem pripadnikom drugih narodov in narodnosti pravico do vsestranskega kulturnega in jezikovnega razvoja, vsem s stalnim bivališčem v Sloveniji pa, da pridobijo državljanstvo Slovenije, če to želijo.«⁴

V Ustavnem zakonu za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije pa je zapisano:

»Državljeni drugih republik, ki so na dan plebiscita o neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije 23. decembra 1990 imeli prijavljeno stalno prebivališče v Republiki in tukaj tudi dejansko živijo, so do pridobitve državljanstva Republike Slovenije po 40. členu zakona o državljanstvu Republike Slovenije

---

¹ Prispevek je dopolnjena verzija članka z naslovom Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji. Razprave in gradivo, 43, INV, Ljubljana, 2003, str. 6–33. Za pripravo članka je bilo uporabljeno tudi gradivo iz študije, ki jo je avtor pripravil v okviru raziskovalne naloge Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji. Nosilka raziskovalne naloge je dr. Vera Kržišnik - Bukič.

² Slovensko nacijo pojmem kot zbir stalnih prebivalcev Republike Slovenije. Slovensko nacijo pojmem primarno kot politični in ne kot etnični konstrukt.

³ Glej o tem podrobneje Komac, Miran 1999: Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1999.

⁴ Izjava o dobrih namelih. Uradni list Republike Slovenije, št. 44/1990, str. 2034.

oziroma do izteka rokov po 81. členu zakona o tujcih izenačeni v pravicah in dolžnostih z državljani Republike Slovenije, razen v primerih iz 16. člena tega zakona».⁵

V Ustavi Republike Slovenije posebnih določb o varovanju teh skupnosti ni. Če odmislimo določilo 61. člena Ustave Republike Slovenije, ki pravi:

»Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo«.

Nabor določb o varstvu »imigrantskih« etničnih/narodnih« skupnosti je skromen, še posebno, če ga primerjamo z naborom pravic, ki jih slovenska ustava »priznava« italijanski in madžarski narodni skupnosti ter Romom. Je mogoče na podlagi zapisanega trditi, da Republika Slovenija diskriminira »manjšinske« narodne skupnosti Albancev, Bošnjakov, Hrvatov, Srbov itd., ki že po številu nekajkrat presegajo število »klasičnih« narodnih skupnosti? Je bila tem skupnostim in njihovim pripadnikom odvzeta kakšna posebna pravica, ki so jo imeli v prejšnji državni ureditvi?

Predstavniki društev in zvez narodov nekdanje skupne države, zbrani v Koordinaciji zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji, so prepričani o znižanju že dosežene ravni zaščite. V dokumentu z naslovom »JAVNA POBUDA ALBANCEV, BOŠNJAKOV, ČRNOGORCEV, HRVATOV, MAKEDONCEV, SRBOV, ki živimo v Republiki Sloveniji« in so ga predstavili na Okrogli mizi Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI) pri Svetu Evrope v Ljubljani 14. oktobra 2003, so med drugim zapisali:

1. Ob razpadu SFRJ smo se znašli v Sloveniji živeči Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Srbi v novo nastali državi Republiki Sloveniji v objektivno narodno manjšinski situaciji brez možnosti lastnega vplivanja na svoj položaj in status. Dejstvo ostajanja dela naroda po nekem zgodovinskem razpletu v drugi, narodnostno nematični državi, služi slednji kot izhodiščna okoliščina za ugotavljanje in priznavanje njegovega statusa kot narodne manjšine v tej državi.
2. Do tedaj, do leta 1991, smo imeli v Sloveniji status pripadnikov konstitutivnih narodov in narodnosti, z Ustavo Republike Slovenije leta 1991 pa so bile naše posebne, kolektivne pravice odpravljene. Kljub predhodnim uradnim obljubam o nespreminjanju našega položaja smo od »sodržavljanov«, kar smo bili po Ustavi SR Slovenije leta 1974, po letu 1991 postali uradno v glavnem »priseljenci« brez kakršnega koli legalnega skupinskega družbenega statusa. Zniževanje že doseženega družbenega statusa določenim skupinam prebivalstva ni evropska norma in tudi ne more biti dejanski nacionalni interes Republike Slovenije⁶.

⁵ Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 1/1991.

⁶ JAVNA POBUDA ALBANCEV, BOŠNJAKOV, ČRNOGORCEV, HRVATOV, MAKEDONCEV, SRBOV, ki živimo v Republiki Sloveniji. Ljubljana, 14. oktober 2003. V Dokumentaciji INV.

Varstvo manjšin v Sloveniji v obdobju poveljne Jugoslavije

Je bilo pripadnikom teh narodov res kaj odvzeto? Katere (»posebne« narodnomanjšinske) pravice so jim bile odvzete? Branje besedil ustav, ki so bile sprejete po drugi svetovni vojni, ne kaže na to, da je bilo pripadnikom teh skupnosti kar koli »odvzeto«. Poveljne slovenske republiške ustave ne vsebujejo posebnih določb v prid varovanja teh skupnosti. **V nobeni poveljni ustavi ni mogoče najti določb o pripadnikih v Sloveniji živečih narodov in narodnosti Jugoslavije kot konstitutivnih (etničnih/narodnih) prvin slovenske države.** Je pa zato v ustavah mogoče najti obilico dokazov za trditev, da je bila Socialistična republika Slovenija v Jugoslaviji »država« Slovencev in »drugih«. Med »drugimi« narodnimi skupinami se poimensko omenjajo zgolj in samo pripadniki italijanske in madžarske manjšine.

V ustavi Ljudske republike Slovenije, sprejeta je bila 16. januarja 1947⁷, je v 2. členu zapisano:

2. člen

Slovenski narod si je v svoji osvobodilni borbi in v skupni borbi vseh narodov Jugoslavije ustvaril svojo ljudsko državo Ljudsko republiko Slovenijo. Izražajoč svojo svobodno voljo, živeti skupno z bratskimi narodi v federativni državi, se je slovenski narod na osnovi pravice do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve in do združitve z drugimi narodi ter na osnovi načela enakopravnosti združil z drugimi narodi Jugoslavije in njihovimi ljudskimi republikami: Ljudsko republiko Srbijo, Ljudsko republiko Hrvaško, Ljudsko republiko Bosno in Hercegovino, Ljudsko republiko Makedonijo in Ljudsko republiko Črna gora v skupno zvezno državo Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo.

Posebnih manjšinskih določb ta ustava ne vsebuje, razen splošne zaščitne določbe, zapisane v 12. členu.

12. člen

Narodne manjšine v Ljudski republici Sloveniji uživajo pravico in zaščito svojega kulturnega razvoja in svobodne uporabe svojega jezika.

V Ustavnem zakonu o temeljih družbene in politične ureditve in o organih oblasti Ljudske republike Slovenije (sprejet 30. januarja 1953) je v 9. členu med drugim zapisano:

⁷ Ustava FLRJ in ustave ljudskih republik. Izdaja uradnega lista FLRJ, 1948, str. 171–172.

9. člen

Republiški organi imajo te pravice in dolžnosti:

(...) skrbijo za to, da se uresničujejo in varujejo svoboščine in demokratične pravice državljanov in njihova enakopravnost ne glede na narodnost, raso in vero; varujejo pravice narodnih manjšin v Ljudski republiki Sloveniji in jim zagotavljajo enakopravnost v družbenem življenju; (...)

V preambuli **Ustave Socialistične republike Slovenije iz leta 1963**⁸ je zapisano:

Izhajajoč iz tega

(...)

– da je v svojem osvobodilnem boju in socialistični revoluciji, uresničujoč zgodovinske težnje svojih najprogresivnejših sil, na podlagi pravice vsakega naroda do samoodločbe, vključno pravice do odcepitve, prvič v zgodovini, po tisoč letih hlapčevanja, utemeljil svojo lastno državo – Ljudsko republiko Slovenijo v okviru federativne državne skupnosti svobodnih in enakopravnih narodov Jugoslavije;

(...)

Ljudska skupščina Ljudske republike Slovenije kot najvišje predstavniško telo delovnega ljudstva Slovenije in slovenskega naroda sprejema Ustavo Socialistične republike Slovenije.

O pripadnikih drugih narodov in narodnosti pa je v ustavi iz leta 1963 zapisano:

74. člen

Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodnosti, goji svojo kulturo in uporablja svoj jezik.

Poslovanje vseh državnih organov ter delovnih in drugih samoupravnih organizacij, ki izvršujejo družbeno službo na območju SR Slovenije, se vodi v slovenskem jeziku.

Vsak ima pravico, da v postopku pred organi in organizacijami iz drugega odstavka uporablja svoj jezik, in da ga organ, ki vodi postopek, v njegovem jeziku seznanj z gradivom in svojim delom.

Neznanje slovenščine ne more nikogar ovirati pri obrambi in uresničevanju njegovih pravic.

75. člen

Pripadnikom drugih narodov Jugoslavije, ki živijo na območju Socialistične republike Slovenije, zagotavlja Socialistična republika Slovenija ob pogojih, ki jih določa zakon, pravico do izobraževanja v njihovem jeziku.

76. člen

Vsaki narodnosti, ki je narodna manjšina, je zagotovljena pravica, da svobodno uporablja svoj jezik, razvija svojo kulturo in v ta namen ustanavlja ustanove ter uporablja druge s to ustavo določene pravice.

V šolah za pripadnike posamezne narodnosti se poučuje v jeziku te narodnosti.

77. člen

Italijanski in madžarski narodnosti, ki živita na območju SR Slovenije, zagotavlja SR Slovenija enakopravnost in možnost vsestranskega razvoja in napredka.

Na območjih, na katerih živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, sta v javnem in družbenem življenju italijanski oziroma madžarski jezik enakopravna s slovenskim jezikom. Z zakonom in statutom občine se določi način uresničevanja pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti.⁹

⁸ Ustava Socialistične Republike Slovenije. Časopisni zavod Uradni list SRS, Ljubljana, 1963, str. 2.

⁹ Ta odstavek je bil nadomeščen z ustavnim amandmajem št. XXI, sprejetim 17. februarja 1969. Amandma št. XXI se glasi: Na območjih, na katerih živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma

SR Slovenija skrbi za razvoj šolstva, tiska, radia in kulturno-prosvetnega dela italijanske in madžarske narodnosti in zagotavlja v ta namen potrebno pomoč.¹⁰

Republiška ustava iz leta 1974 je »lastništvo« nad »slovensko državo« še natančneje določila. V preambuli je zapisano:

Izhajajoč iz tega (...), da je **slovenski narod** (poudaril M. K.) v svojem narodnoosvobodilnem boju in socialistični revoluciji neločljivo povezan z drugimi narodi in narodnostmi Jugoslavije, z zmago nad silami fašistične agresije in notranje reakcije prvič v zgodovini po tisočletnem zatiranju **ustanovil svojo lastno državo** (poudaril M. K.), ki temelji na njegovi suverenosti in na oblasti ter samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi in ki je v sestavi zvezne države Socialistične federativne republike Jugoslavije kot državne skupnosti prostovoljno združenih narodov in narodnosti; (...)¹¹

V prvem členu ustave je bilo zapisano:

Socialistična republika Slovenija je država, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije, na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, in socialistična samoupravna demokratična skupnost delovnih ljudi in občanov, slovenskega naroda in italijanske in madžarske narodnosti.

Socialistična republika Slovenija je v sestavi Socialistične federativne republike Jugoslavije¹².

V 2. členu pa je med drugim zapisano:

V Socialistični republiki Sloveniji delovni ljudje in občani zagotavljajo in uresničujejo (...) pogoje za vsestranski razvoj in napredek slovenskega naroda; izpolnjujejo dolžno skrb in se zavzemajo za ureditev položaja slovenske narodne skupnosti v zamejstvu in Slovencev v tujini; varujejo narodnostni značaj, zagotavljajo položaj, uresničujejo enakopravnost ter pospešujejo vsestranski napredek italijanske in madžarske narodnosti (...)¹³

V tem duhu so opredeljene tudi pravice in dolžnosti Socialistične republike Slovenije do tistih prebivalcev republike Slovenije, ki so se po narodni pripadnosti opredeljevali drugače kot Slovenci.

V 314. členu ustave je določeno:

---

madžarske narodnosti, sta v javnem in družbenem življenju italijanski oziroma madžarski jezik enakopravna s slovenskim jezikom. Z zakonom, statutom občine in splošnimi akti delovnih in drugih organizacij se določi način, kako se uresničujejo pravice pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti.

S tem amandmajem se nadomesti določba drugega odstavka 77. člena Ustave SR Slovenije.

¹⁰ Ustava Socialistične republike Slovenije. Časopisni zavod Uradni list SRS, Ljubljana, 1963, str. 33–34.

¹¹ Ustava Socialistične republike Slovenije. Center za samoupravno normativno dejavnost. Ljubljana, 1974, str. 7.

¹² Prav tam, str. 29.

¹³ Prav tam, str. 29.

Socialistično republiko Slovenijo predstavljajo s to ustavo določeni republiški organi.

V okviru z ustavo in zakoni določenih pravic in dolžnosti Socialistična republika Slovenija po republiških organih:

(...)

9. varuje narodnosti značaj, zagotavlja položaj, uresničuje enakopravnost italijanske in madžarske narodnosti in skrbi za njun vsestranski razvoj ter ga pospešuje;

10. skrbi za varstvo določenih pravic pripadnikov drugih narodov in narodnosti Jugoslavije, ki živijo na območju republike.

(...)¹⁴

Razdelitvi Neslovencev na dve skupini, na pripadnike »klasičnih« manjšin in »druge« je ustrezal tudi nabor posebnih narodnih pravic, ki jih ustava zagotavlja posameznim populacijam. Posebnim pravicam pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti je namenjen poseben razdelek IV. poglavja (svoboščine, pravice in dolžnosti človeka in občana). V tem razdelku, ki ima naslov »Posebne pravice italijanske oziroma madžarske narodnosti in njunih pripadnikov«, je določeno:

250. člen

Italijanski oziroma madžarski narodnosti je zajamčena pravica, da svobodno uporabljata svoj jezik, izražata in razvijata svojo nacionalno kulturo ter v ta namen ustanovljata organizacije, uporabljata svoje narodnostne simbole ter uresničujeta druge, z ustavo določene pravice.

Na območjih, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, sta italijanski oziroma madžarski jezik enakopravna s slovenskim jezikom.

Na območjih, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, je pripadnikom obeh narodnosti zagotovljena vzgoja in izobraževanje v njihovem jeziku. Z zakonom se lahko uvede dvojezična vzgoja in izobraževanje v vzgojno-varstvenih organizacijah in šolah oziroma obvezen pouk slovenskega jezika v šolah in vzgojno-varstvenih organizacijah narodnosti hkrati z obveznim poukom jezika narodnosti v slovenskih šolah in vzgojno-varstvenih organizacijah.

Socialistična republika Slovenija skrbi za razvoj vzgoje in izobraževanja, tiska, drugih sredstev javnega obveščanja in za razvoj drugih oblik kulturno-prosvetne dejavnosti italijanske oziroma madžarske narodnosti in za usposabljanje kadrov, ki so pomembni za uresničevanje položaja in pravic narodnosti ter v ta namen zagotavlja potrebno pomoč.

Socialistična republika Slovenija podpira razvoj stikov med italijansko oziroma madžarsko narodnostjo in njunima matičnima narodoma zaradi pospeševanja kulturnega in jezikovnega razvoja narodnosti.

Z zakonom ter s statutom občine in s samoupravnimi akti organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti se določi način uresničevanja pravic italijanske in madžarske narodnosti.¹⁵

251. člen

Za razvijanje svoje nacionalne kulture, vzgoje in izobraževanja v lastnem jeziku, narodnostnega tiska in drugih sredstev javnega obveščanja ter založništva in za razvijanje stikov z matičnim narodom zaradi kulturnega in jezikovnega razvoja lahko pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti ustanovijo v občinah, kjer ti narodnosti živita, samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo. S statutom občine in s samoupravnimi akti samoupravnih interesnih skupnosti se določijo zadeve s teh področij, o katerih te skupnosti odločajo enakopravno s pristojnim zborom občinske skupščine oziroma z ustreznimi samoupravnimi interesnimi skupnostmi.¹⁶

¹⁴ Prav tam, str. 141.

¹⁵ Prav tam, str. 125–126.

¹⁶ Prav tam, str. 126.

Posebnih »manjšinskih« pravic pripadnikov drugih narodov in narodnosti v ustavi ni mogoče najti. Če izvzamemo seveda določbi o prepovedi diskriminacije na narodni/etnični osnovi in pravico do svobodnega opredeljevanja po narodni pripadnosti. V prvem odstavku 212. člena je zapisano:

212. člen

(prvi odstavek) Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu, narodnosti ali etnični skupini, goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

(tretji odstavek) Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopku pred državnimi in drugimi organi in organizacijami, ki opravljajo družbeno službo, uporablja svoj jezik in pisavo in da ga tisti, ki vodi postopek, seznanj z gradivom in s svojim delom v njegovem jeziku in na način, ki ga določa zakon.

(četrti odstavek) Nezanje slovenščine ne more nikogar ovirati pri obrambi in uresničevanju pravic in upravičenih interesov.¹⁷

Vsi navedeni nastavki za uresničevanje teh pravic v vsakdanji praksi pa izgubijo svojo moč ob določbah drugega odstavka 212. člena:

Vsi državni organi ter drugi organi, samoupravne organizacije, skupnosti in posamezniki, ki opravljajo družbeno službo na območju Socialistične republike Slovenije, poslušajo v slovenskem jeziku.¹⁸

Edina določba, ki bi jo lahko obravnavali kot »posebno« manjšinsko pravico, je zapisana v 213. členu ustave:

213. člen

Pripadniki drugih narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku.¹⁹

V srbohrvaškem jeziku se je v prvih povojnih letih poučevalo le v nekaterih vaseh ob slovensko-hrvaški meji: v Bojancih do leta 1954, v Marindolu do leta 1958. Drugod po Sloveniji so bili odzivi na zahteve/pobude po poučevanju v srbohrvaškem jeziku različni. V Ljubljani je bila osnovna šola s srbohrvaškim učnim jezikom. Šola je bila namenjena predvsem otrokom tistih staršev neslovenske narodnosti, ki so se zaradi narave svojega dela pogosto selili po republikah nekdanje skupne države in se v Sloveniji niso nameravali naseliti. Zato bi jo težko opredelili kot »manjšinsko« šolo. Tudi na Jesenicah so bili poskusi/pobude za poučevanje v srbohrvaškem jeziku, vendar so starši potencialnih učencev pobudo zavrnil. V Velenju so bili do takšne pobude zadržani na lokalni upravni ravni.

---

¹⁷ Prav tam, str. 116–117.

¹⁸ Prav tam, str. 117.

¹⁹ Prav tam, str. 117.

Omeniti je treba še **Ustavne amandmaje k Ustavi Socialistične republike Slovenije**, ki so bili sprejeti 27. septembra 1989²⁰. V amandmaju LV je zapisano:

Amandma LV

1. Italijanski oziroma madžarski narodnosti je kot **avtohtonima narodnostma** (podčrtal M. K.) zajamčena pravica, da svobodno uporabljata svoj jezik, izražata in razvijata svojo nacionalno kulturo ter v ta namen ustanavljata organizacije, uporabljata svoje narodnostne simbole ter uresničujeta druge, z ustavo določene pravice.

Socialistična republika Slovenija skrbi za razvoj vzgoje in izobraževanja, kulture, tiska, drugih sredstev javnega obveščanja in za razvoj drugih kulturnih dejavnosti italijanske oziroma madžarske narodnosti ter za usposabljanje kadrov, ki so pomembni za uresničevanje položaja in pravic narodnosti in za razvoj narodnostno mešanih območij in v ta namen zagotavlja potrebno pomoč.

Socialistična republika Slovenija podpira sodelovanje italijanske in madžarske narodnosti z njunima matičnima državama.

Z zakonom, s statuti občin ter s splošnimi akti organizacij in skupnosti se določi način uresničevanja pravic italijanske oziroma madžarske narodnosti.

Z zakonom se določijo območja, kjer avtohtono živijo skupaj s pripadniki slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti ter tiste pravice, ki jih pripadniki narodnosti uresničujejo tudi zunaj teh območij.

Pravice pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti so zajamčene ne glede na njihovo število

2. Za razvijanje svoje nacionalne kulture, vzgoje in izobraževanja v svoje jeziku, narodnostnega tiska in drugih sredstev javnega obveščanja ter založništva, za sodelovanje pri usposabljanju kadrov, pri kadrovski politiki, pri uresničevanju gospodarskega in drugega družbenega razvoja, pomembnega za ohranjanje in razvoj narodnosti, za ohranjanje narodnostnih značilnosti narodnostno mešanih območij ter za sodelovanje z matičnima narodoma, ustanovijo pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti v občinah, kjer ti narodnosti živita, svoje samoupravne narodnostne skupnosti. Te skupnosti enakopravno odločajo s pristojnimi zbori občinskih skupščin, kadar te odločajo o zadevah, zaradi katerih so ustanovljene samoupravne narodnostne skupnosti.

3. S 1. točko se nadomestijo prvi, četrti, peti in šesti odstavek 250. člena in dopolni ta člen; z 2. točko se nadomesti 251. člen Ustave SR Slovenije.

V drugem in tretjem odstavku 250. člena Ustave SR Slovenije se besedi »poleg pripadnikov« nadomestita z besedilom »skupaj s pripadniki«.

Določba amandmaja je pomembna zato, ker v manjšinski »vokabular« uvaja nov pojem – **avtohtone narodnosti**. Kako se je ta pojem prikradel v ustavno besedilo, ni jasno. Mogoče pa je špekulirati pri odgovoru na vprašanje, zakaj je bil pojem avtohtonosti vpeljan šele ob razpadanju nekdanje skupne države in pripravah na osamosvajanje Slovenije. Prav verjetno je, da je bil pojem avtohtonosti vpeljan kot posebna varovalka z vidika zamejevanja števila populacij, ki jih treba uvrščati med narodnomanjšinske skupnosti. Pripadniki narodov nekdanje skupne države niso

---

²⁰ Ur. l. SRS, št. 32/1989.

spadali v okvir populacij, ki bi jim pripadale »posebne« manjšinske pravice, kaj šele, da bi to bile populacije, ki bi lahko imele naravo konstitutivnih prvin slovenske države.

Stališča večinske slovenske populacije do imigrantskih procesov

V ustavne norme prevedena vizija razreševanja slovenskega narodnega vprašanja, ki so bile predstavljene v prejšnjem delu, so bili »podrejeni« vsi mediji (narodne) socializacije. Zato je jasno, da temeljna dilema v celotnem obdobju bivanja v skupni jugoslovanski državi ni bila povezana s problematiko uveljavljanja jezikovnih in izobraževalnih pravic pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov, ki so prihajali v Slovenijo in so si v Sloveniji ustvarjali novo življenje, ampak z **uveljavljanjem slovenstva** v vseh segmentih javnega življenja v Sloveniji²¹ in Jugoslaviji. Pripadniki drugih narodov so bili obravnavani kot prišleki, ki naj se življenju v Sloveniji čim prej prilagodijo, naučijo naj se slovenščine in naj jo v javnosti tudi uporabljajo. Drugačno nastopanje/obnašanje v javnosti je bilo obravnavano kot »južnjaško« mačistično nastopaštvo, morda celo izzivanje. Pogosto je bilo mnenje, da imigranti celo ogrožajo slovenski narod. Izsledki empiričnih raziskav, ki so bile opravljene v 70., 80. in 90. letih prejšnjega stoletja, jasno kažejo **odklonilen odnos Slovencev do priseljevanja** delavcev iz drugih republik (preglednica 1, podatki SJM 1988) in zadržan odnos večinskega naroda do prihajajočih populacij.

---

²¹ Glej o tem na primer:

– Toporišič, Jože 1984: Enakopravnost slovenščine v Jugoslaviji kot teorija in praksa. V: Sveske 5–6. Sarajevo, str. 171.

– Dular, Janez 1984: Analiza reakcij na sodobna prizadevanja za enakopravno rabo slovenščine. V: Sveske 5–6. Sarajevo, str. 177.

– Jezikovno razsodišče 1980–1982 (gradivo zbral in obdelal Janko Moder). ZTT Trst; Drava Celovec, 1984.

Preglednica 1: »Navedli vam bomo nekaj trditev o Slovencih, vi pa povejte, ali so resnične in verno izražajo razmere v Sloveniji, ali niso resnične«. ²²

		<i>v celoti ustreza resnici</i>	<i>delno ustreza resnici</i>	<i>sploh ne ustreza resnici</i>	<i>ne ve, neodločen</i>
Slovinci razbijajo Jugoslavijo, hočejo se iz nje izločiti	N	89	394	1392	200
	%	4,3	19	67,1	9,6
Slovinci se zavzemajo za ureditev, kot jo imajo zahodnoevropske države	N	553	799	394	329
	%	26,7	38,5	19	15,9
Slovinci preveč zaupajo katoliški cerkvi in ji nasedajo	N	62	186	1520	307
	%	3	9	73,3	14,8
Slovinci popuščajo notranjim sovražnikom	N	113	335	1228	399
	%	5,4	16,1	59,2	19,2
Slovinci so nastrojeni proti oboroženim silam JLA	N	78	253	1515	229
	%	3,8	12,2	73	11
Slovinci so egoisti, skrbijo za svoj standard ...	N	80	294	1525	176
	%	3,9	14,2	73,5	8,5
Slovinci premalo sledijo skupnim socialističnim idejam	N	80	242	1372	381
	%	3,9	11,7	66,1	18,4
Slovinci se počutijo večvredne, podcenjujejo druge jugoslovanske narode in narodnosti	N	118	491	1327	139
	%	5,7	23,7	64	6,7
Slovinci zavračajo priseljevanje delavcev iz drugih republik	N	390	811	722	152
	%	18,8	39,1	34,8	7,3
Slovinci menijo, da mora Slovenija ostati »narodno čista«	N	411	569	855	240
	%	19,8	27,4	41,2	11,6

S trditvijo, ki nas posebej zanima (»Slovinci zavračajo priseljevanje delavcev iz drugih republik«), soglaša skoraj 60 odstotkov anketiranih. Podatka verjetno ni treba posebej pojasnjevati.

Pred nadaljevanjem povzemanja podatkov iz javnomnenjskih raziskav še dve opombi:

1. o poimenovanju – te populacije se imenujejo »ljudje iz drugih republik«, »delavci iz drugih republik«. Poimenovanje je sociološko gotovo pravilno. Ima pa takšno poimenovanje ustrezen vpliv na razvrščanje posameznih populacij v širši javnosti,

2. o vsebini raziskav – vse raziskave so opravljene s stališča večinskega, dominantnega naroda; govori se o dobrobiti za večinski narod; o škodi, ki naj bi jo imelo večinsko okolje zaradi priseljevanja; o prilagajanju imigrantov. O željah in hotenjih imigrantov ne izvemo praktično.

Poglejmo nekaj podatkov. V raziskavi Slovensko javno mnenje, ki je bila **opravljena v letu 1970/71**, torej pred začetkom velikega imigracijskega vala, so bili na vprašanje o tem, ali je

²²Novodobne narodnostne skupnosti. Pregled vprašanj, ki so bila postavljena v raziskavi SJM v letih 1970–1998. Pripravila: Mojca Omerzu, Arhiv družboslovnih podatkov. FDV, Ljubljana, 2001, str. 167.

priseljvanje iz drugih jugoslovanskih republik v Slovenijo dobro ali slabo, dobljeni taki odgovori.

Vprašanje se je glasilo:

Preglednica 2: »V zadnjih letih prihaja vse več ljudi iz drugih republik na delo v Slovenijo. Ali se vam zdi to v glavnem dobro ali slabo?«²³

	število	delež (%)	% odgovorov
v glavnem dobro	600	28,6	28,7
kakor kdaj	411	19,6	19,7
v glavnem slabo	892	42,5	42,7
ne vem	188	9	9
skupaj	2091	99,6	100
m. v. b. o.	9	,4	
skupaj	2100	100	

Priseljevanje je za precejšen del anketirancev **slaba razvojna odločitev**. Le slaba tretjina meni, da je priseljvanje v glavnem dobro. Med razlogi za pozitivno vrednotenje imigrantov (preglednica 3) prevladujejo **razlogi z ekonomsko vsebino** (v Sloveniji primanjkuje nekvalificirane delovne sile; opravljajo dela, ki jih domači delavci ne želijo opravljati). Ekonomski razlogi prevladujejo tudi pri odklonilnih odgovorih (preglednica 4): odvzemajo delovna mesta Slovincem – dovolj je Slovencev; gre na naš račun. Razlogi neekonomske narave so obrobni – nobenega vpliva na večkulturnost, strpnost, družbeno odprtost ni mogoče opaziti.

Preglednica 3: »Zakaj mislite, da je to dobro?«²⁴

	število	delež (%)	% odgovorov
primanjkuje nekvalificiranih delavcev	260	12,4	47,4
delajo vse	92	4,4	16,8
dobro je za nas razvoj	21	1	3,8
pri nas se učijo	38	1,8	6,9
doma nimajo dela	30	1,4	5,5
bolje kot v tujino	7	,3	1,3
narodi se zbližujejo	40	1,9	7,3
ne smemo biti zaprti	8	,4	1,5
drugo	52	2,5	9,5
skupaj	548	26,1	100
m. v. ne pove zakaj	54	2,6	
v preglednici 2 je odgovoril, da je slabo	894	42,6	
v preglednici 2 je odgovoril z ne vem, b. o.	604	28,8	
skupaj	1552	73,9	
skupaj	2100	100	

²³ Novodobne narodnostne skupnosti. Pregled vprašanj, ki so bila postavljena v raziskavi SJM v letih 1970–1998. Pripravila: Mojca Omerzu, Arhiv družboslovnih podatkov. FDV, Ljubljana, 2001, str. 1.

²⁴ Prav tam, str. 1.

Preglednica 4: »Zakaj misli, da je to slabo?«²⁵

	število	delež (%)	% odgovorov
dovolj je Slovencev	418	19,9	48,7
gre na naš račun	191	9,1	22,3
niso usposobljeni	23	1,1	2,7
neradi delajo, so leni	49	2,3	5,7
z njimi so sitnosti	57	2,7	6,6
slabo za Slovence	61	2,9	7,1
doma imajo delo	34	1,6	4
tu težko živijo	6	0,3	0,7
vsaka republika naj zaposluje svoje delavce	19	0,9	2,2
skupaj	858	40,9	100
m. v. ne pove zakaj	37	1,8	
v preglednici 2 je odgovoril, da je dobro	600	28,6	
v preglednici 2 je odgovoril z ne vem, b. o.	605	28,8	
skupaj	1242	59,1	
skupaj	2100	100	

Podobno vprašanje je bilo v raziskovanju Slovenskega javnega mnenja (SJM) postavljeno tudi leto pozneje, leta 1972. Tudi tokrat so bili odgovori zelo podobni odgovorom leta 1970/71. Prevladujejo mnenja, da ima doseljevanje v Slovenijo **več slabih kot dobrih** posledic. Pozneje se to vprašanje ni več pojavljalo. Izsledki raziskovanja leta 1972 so prikazani v preglednici 5.

Preglednica 5: »V zadnjih letih prihaja vse več ljudi iz drugih republik na delo v slovenijo. Ali se vam zdi to v glavnem dobro ali v glavnem slabo?«²⁶ (SJM 72)

	število	delež (%)
v glavnem dobro	585	27,9
kakor kdaj	686	32,7
v glavnem slabo	699	33,3
ne vem	126	6
skupaj	2096	99,8
m. v. b. o.	4	0,2
skupaj	2100	100

Pozneje pa se je pojavilo (SJM 1987) vprašanje, ki bi ga tudi bilo treba uvrstiti v sklop ugotavljanja dobrobiti, oziroma »škode« za večinsko okolje (preglednica 6). Glasilo se je:

²⁵ Prav tam, str. 1.

²⁶ Prav tam, str. 8–10.

Preglednica 6: »Ocenite navedene vidike, probleme glede na to, ali hudo prizadenejo Slovence in Slovenijo ali sploh ne prizadenejo!«²⁷ (SJM 87)

		<i>zelo hudo prizaden.</i>	<i>hudo prizaden</i>	<i>ne ve, neodločen</i>	<i>ne prizaden</i>	<i>sploh ne prizaden</i>	<i>srednja vrednost</i>
		<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	
samomori	N	513	920	385	183	32	2,16
	%	25,2	45,3	18,9	9	1,6	
staranje prebivalstva	N	314	927	417	350	25	2,43
	%	15,4	45,6	20,5	17,2	1,2	
nizka rodnost, nataliteta	N	674	1024	201	122	12	1,91
	%	33,2	50,4	9,9	6	0,6	
množična zaposlenost žensk	N	264	768	391	508	102	2,71
	%	13	37,8	19,2	25	5	
prelivanje ustvarjenega dohodka v nerazvita območja Jugoslavije	N	649	897	364	115	8	1,98
	%	31,9	44,1	17,9	5,7	0,4	
ljudje delajo v službi in po službi, da si zgradijo hiše, kupijo stanovanje ...	N	242	624	401	628	138	2,90
	%	11,9	30,7	19,7	30,9	6,8	
množično izseljevanje Slovencev v preteklosti	N	324	898	484	287	40	2,42
	%	15,9	44,2	23,8	14,1	2	
priseljivanje NK delavcev iz drugih republik in pokrajin v Slovenijo	N	565	862	338	246	22	2,16
	%	27,8	42,4	16,6	12,1	1,1	

Odstotek tistih, ki so prepričani, da je priseljivanje močno prizadelo Slovenijo, je gromozanski – 70 odstotkov.

Kljub temu, da precejšen del anketirancev meni, da je priseljivanje slabo za slovensko okolje, iz odgovorov ni mogoče zaznati prvin etnične odbojnosti in posebej odklonilnega odnosa do prihajajočih pripadnikov južnoslovanskih narodov. Morda je razlago za ugodno oceno medetničnih odnosov treba iskati v splošnih družbenih razmerah, ki so kazale solidne razvojne dosežke, splošno blaginjo in nekonfliktno okolje. Da je bilo to doseženo tudi s pometanjem sporov pod preprogo, je skrbelo le redke.

»Idilično« obdobje medetničnih odnosov v Sloveniji je mogoče razbrati iz podatkov v preglednici 7. Morda pa je razloge za dobre medetnične odnose mogoče iskati tudi v dejstvu, da je v tem času prevladovala prva generacija imigrantov, katere glavna skrb je bila usmerjena v reševanje lastnih socialnih in eksistenčnih problemov. Javne zahteve po ohranjanju in rabi jezika ter kulture so se pojavljale le redko. Zato težko preverjamo (možno) reakcijo večinske populacije do takšnih zahtev.

²⁷ Prav tam, str. 145.

Preglednica 7: »Kakšni so odnosi med narodi in narodnostmi, ki žive v Sloveniji?«

% odg.	SJM78	SJM80	SJM81/82	SJM86	SJM88	SJM88ust	SJM89ust	SJM90
zelo dobri	17.5	11.6	11.7	5.5	2.7	6.5	11.1	4
dobri	74.3	69.1	67.5	49.5	37.2	49.2	52.8	49.6
niti dobri, niti slabi	6.2	16.8	18.2	34.7	39.4	33.1	28,6	35.7
slabi	1.8	2.5	2.3	9	17.9	8.7	6.2	9.3
zelo slabi	0.2	-	0.3	1.2	2.9	2.5	1.4	1.4
skupaj	100	100	100	100	100	100	100	100

Leta 78 namesto vmesne opcije »niti dobri, niti slabi opcija »komaj zadovoljivi«.

Leta 86, 88 in 88 je lestevica obrnjena.

Ocena o idiličnem obdobju velja le za zgodnja 80. leta. Gospodarska in družbena kriza, ki je začela razjedati jugoslovansko družbo sredi 80. let, se je kazala tudi v medetničnih odnosih v Sloveniji. Občutno upada odstotek tistih, ki menijo, da so odnosi dobri, narašča pa odstotek tistih, ki so do pripadnikov drugih narodov »nevtralni«, zadržani.

Množično priseljevanje v 70. letih je bil pojav, s katerim se je slovensko okolje srečalo prvič v zgodovini. Priseljenci so bili za **to okolje tujci, pogosto tujek v narodnem telesu**. V slovenski percepciji južnoslovanskih narodov je (bila) trdno zasidrana Cankarjeva opredelitev jugoslovanstva, ki pravi: »Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci, po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu«.

Vse tuje, tudi tisto, kar je prihajalo iz drugih jugoslovanskih republik, je bilo v slovenskem prostoru sprejeto z določeno distanco. Ni bil prav nizek odstotek tistih, ki so menili, da priseljenci celo ogrožajo Slovence. Ta občutek je bil prisoten v celotnem obdobju intenzivnega priseljevanja, posebno poudarjen pa je bil na vrhuncu jugoslovanske krize in ob pripravah na osamosvajanje Slovenije, kot nam kažejo izsledki raziskovanj SJM, prikazani v preglednici 8.

Preglednica 8: »Nekateri pravijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. Ali se s tem strinjate ali ne?«

odgovori	leto raziskave					
	SJM80		SJM83		SJM90	
	N	%	N	%	N	%
ne	999	49,2	822	39,8	584	28,5
da	718	35,4	791	38,3	1086	53
ne vem	310	15,3	454	22	380	18,5
b. o.	4	0,1				
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Poleg **delovnih mest** naj bi bile ogrožene tudi nekatere prvine narodne identitete – v **prvi vrsti slovenski jezik**. Stališča anketirancev nosijo v sebi tudi kanček hipokrizije – imigranti so zasedli delovna mesta, ker jih lokalno prebivalstvo ni želelo opravljati; ogroženost jezika je odvisna od doslednosti njegove rabe v zasebnem in javnem življenju. Tudi v komunikaciji z imigrantskimi populacijami. Če so se pripadniki večinskega naroda sami prilagajali jeziku prihajajočih populaciji, za to ni mogoče kriviti imigrantskih skupnosti.

Podatke o stališčih anketirancev o ogroženosti jezika in delovnih mest domačemu prebivalstvu je mogoče najti v mnogih raziskavah slovenskega javnega mnenja. Navajamo jih v nadaljevanju. V raziskavo SJM leta 1980 je bilo poleg vprašanja, »nekateri pravijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence«, postavljeno še vprašanje o tem, kaj je ogroženo Jezik in zaposlovanje Slovencev doma, so v glavnem prepričani anketiranci (preglednica 9).

Preglednica 9: Nekateri menijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. Ali se s tem strinjate? (Če da), kaj je ... ogroženo?²⁸

		<i>ni izbral</i>	<i>izbral</i>	<i>ne ve, kaj je ogroženo</i>
slovenski jezik	N	1677	321	29
	%	82,7	15,8	1,4
nacionalnost	N	1768	230	29
	%	87,2	11,3	1,4
slovenski običaji	N	1808	190	29
	%	89,2	9,4	1,4
zaposlovanje Slovencev doma	N	1712	286	29
	%	84,5	14,1	1,4
gospodarski razvoj Slovenije	N	1899	99	29
	%	93,7	4,9	1,4
kaj drugega	N	1940	58	29
	%	95,7	2,9	1,4

²⁸ Prav tam, str. 38.

Podobne odgovore je mogoče najti tudi v raziskavi SJM leto pozneje, leta 1981/82. Vprašanje se je glasilo:

Preglednica 10: »Nekateri mislijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. ali se strinjate ali ne? (če da) kaj je tisto, kar je pri Slovencih ogroženo?«²⁹

		<i>ni izbral</i>	<i>ne ve, ali je kaj ogroženo, neodločen.</i>	<i>izbral</i>	<i>nič ni ogroženo</i>
slovenski jezik	N	561	389	579	520
	%	27,4	19	28,3	25,4
nacionalnost	N	840	389	300	520
	%	41	19	14,6	25,4
slovenski običaji	N	839	389	301	520
	%	40,9	19	14,7	25,4
zaposlovanje Slovencev	N	433	389	707	520
	%	21,1	19	34,5	25,4
gospodarski razvoj Slovenije	N	989	389	151	520
	%	48,3	19	7,4	25,4
kaj drugega	N	1098	389	42	520
	%	53,6	19	2	25,4

... in leta 1983

Preglednica 11: »Nekateri pravijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. Ali se s tem strinjate ali ne če da) kaj je tisto, kar je pri Slovencih najbolj ogroženo?«³⁰

		<i>ni izbral</i>	<i>ne ve, kaj je ogroženo, neodločen</i>	<i>izbral</i>	<i>nič ni ogroženo</i>
slovenski jezik	N	406	407	508	746
	%	19,6	19,7	24,6	36,1
nacionalnost	N	651	407	263	746
	%	31,5	19,7	12,7	36,1
slovenski običaji	N	635	407	279	746
	%	30,7	19,7	13,5	36,1
zaposlovanje Slovencev doma	N	263	407	651	746
	%	12,7	19,7	31,5	36,1
gospodarski razvoj Slovenije	N	640	407	274	746
	%	31	19,7	13,3	36,1
kaj drugega	N	879	407	35	746
	%	42,5	19,7	1,7	36,1

Podobno je bilo oblikovano tudi vprašanje v raziskavi SJM leta 1986. In podobni so bili tudi izidi.

Ti so prikazani v preglednici 12.

²⁹ Prav tam, str. 65.

³⁰ Prav tam, str. 78.

Preglednica 12: »Nekateri menijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. ali se s tem strinjate ali ne? (če da) kaj je tisto, kar je pri Slovencih najbolj ogroženo?«³¹

		<i>ni izbral</i>	<i>ne ve, kaj je ogroženo, neodločen</i>	<i>izbral ni ogroženo</i>	
slovenski jezik	N	403	335	797	507
	%	19,7	16,4	39	24,8
nacionalnost	N	726	335	473	508
	%	35,6	16,4	23,2	24,9
slovenski običaji	N	779	337	419	507
	%	38,1	16,5	20,5	24,8
zaposlovanje Slovencev doma	N	515	334	688	505
	%	25,2	16,4	33,7	24,7
gospodarski razvoj Slovenije	N	916	338	278	510
	%	44,9	16,6	13,6	25

Leta 1987 je bilo vprašanje o ogroženosti jezika postavljeno na drugačen način. Glasilo se je:

Preglednica 13: Ali menite, da je slovenski jezik ogrožen, ali ni ogrožen?³²

	<i>število</i>	<i>%</i>
da	1332	65,5
ne	512	25,2
ne ve, neodločen	189	9,3
skupaj	2033	100

Vsaj del odgovorov na vprašanje, zakaj naj bi bil slovenski jezik ogrožen, je razviden v spodnji preglednici.

Preglednica 14: »Ali navedena ravnanja ogrožajo slovenski jezik ali ga ne ogrožajo?«³³

		<i>1 močno ogroža</i>	<i>2 ogroža</i>	<i>3 ne ve, neodločen</i>	<i>4 ne ogroža</i>	<i>5 sploh ne ogroža</i>	<i>srednja vrednost</i>
Slovenci zmeraj govorimo s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov v njihovem jeziku	N	517	830	187	444	55	
	%	25,4	40,8	9,2	21,8	2,7	2.36
Slovenci si premalo prizadevamo, da bi slovenske knjige prevajali v jezike drugih jugoslovanskih narodov	N	222	689	587	457	78	
	%	10,9	33,9	28,9	22,5	3,8	2.74
Slovenci v zveznih organih (Skupščini) ne uporabljajo slovenščine	N	482	821	319	373	38	
	%	23,7	40,4	15,7	18,3	1,9	2.34
Slovenci se učimo drugih jugoslovanskih jezikov, drugi pa se slovenščine ne učijo v JLA uporabljajo le srbohrvaščino	N	555	889	218	330	41	
	%	27,3	43,7	10,7	16,2	2	2.22
delavci iz drugih republik in pokrajin v Sloveniji se ne učijo slovenščine	N	380	735	309	535	74	
	%	18,7	36,2	15,2	26,3	3,6	2.6
Slovenci premalo skrbimo za svoj jezik, uporabljamo tujke in popačene izraze	N	562	909	244	288	30	
	%	27,6	44,7	12	14,2	1,5	2.17
	N	806	931	167	112	17	
	%	39,6	45,8	8,2	5,5	0,8	1.82

³¹ Prav tam, str. 113.

³² Prav tam, str. 140–143.

³³ Prav tam, str. 143–146.

V skladu s povedanim je jasno, kako si anketiranci zamišljajo razvoj Slovenije: temeljiti bi moral na domačih virih, »tujco« delovno silo pa je treba uporabljati le tedaj, ko je v slovenskem okolju ni mogoče najti. Ta percepcija je iz izsledkov SJM leta 1980 jasno razvidna.

Preglednica 15: »Ali naj pri razvoju industrije v Sloveniji«³⁴

	število	delež (%)
upoštevamo razpoložljivo delovno silo	1110	54,7
kolikor moremo, saj dobimo del. silo iz drugih republik	597	29,4
drugo	62	3,1
ne vem	241	11,9
skupaj	2010	99
m. v. b. o.	21	1
skupaj	2031	100

V začetku 80. let je začela trkati na jugoslovanska vrata gospodarska kriza. Problematika oteženega zaposlovanja se je kazala tudi v stališčih anketirancev do priseljevanja in priseljencev v Sloveniji. Po mnenju anketirancev bi veljalo z vidika zaposlovanja domače delovne sile (verjetno je mišljeno »etničnih« Slovencev) omejiti zaposlovanje delavcev iz drugih jugoslovanskih republik. Da je bilo to v nasprotju z načelom prostega pretoka oseb, je Slovence zanimalo bore malo! Zavarovanje lastne (samo)bitnosti se je vedno kazalo kot pomembna prvina slovenske percepcije jugoslovanske ideje.

Prepričanje o **potrebem omejevanju zaposlovanja delovne sile** iz drugih jugoslovanskih republik je mogoče razbrati iz odgovorov na vprašanje, ki se je v raziskavi SJM, opravljeni leta 1980/81 glasilo:

³⁴ Prav tam, str. 23.

Preglednica 16: »Vse kaže, da bodo tudi pri nas v Sloveniji mladi ljudje po zaključenem šolanju v prihodnje vse težje našli zaposlitev. v kakšni meri se strinjate z navedenimi ukrepi, ki bi preprečili nezaposlenost mladih v prihodnje.«³⁵

		1 sploh se ne strinjam	2 ne strinjam se	3 neopredeljen	4 strinjam se	5 v celoti se strinjam	6 ne vem, ne poznam, b. o.	sred. vrednost
neustrezno izobražene vodilne naj zamenjajo mladi strokovnjaki	N	47	136	174	851	674	167	
	%	2,3	6,6	8,5	41,5	32,9	8,2	4,0
vse delavce, ki izpolnjujejo pogoje, je treba upokojiti omejiti honorarno in nadurno delo	N	42	118	112	735	923	119	
	%	2	5,8	5,5	35,9	45	5,8	4,2
preprečevati dvojno delo: v tovarni in na zemlji	N	33	88	114	752	943	119	
	%	1,6	4,3	5,6	36,7	46	5,8	4,3
preprečevati šušmarsko obrt	N	154	448	293	480	558	116	
	%	7,5	21,9	14,3	23,4	27,2	5,7	3,4
omogočiti obrtnikom, gostilničarjem, da zaposlijo več delavcev	N	57	129	210	709	799	145	
	%	2,8	6,3	10,2	34,6	39	7,1	4,1
mladi naj grejo na delo v tujino	N	925	702	139	139	37	107	
	%	45,1	34,3	6,8	6,8	1,8	5,2	1,8
omejiti zaposlovanje delavcev iz drugih republik	N	155	305	331	701	421	136	
	%	7,6	14,9	16,2	34,2	20,5	6,6	3,5
zaostri delovno disciplino in odstraniti vse, ki zaposlitev zlorabljuje	N	49	42	91	792	958	117	
	%	2,4	2	4,4	38,7	46,8	5,7	4,3
omejiti zaposlovanje žensk in dati prednost moškim	N	703	633	244	265	91	113	
	%	34,3	30,9	11,9	12,9	4,4	5,5	2,2
vsem skrajšati delovnik in delovno dobo	N	111	228	362	785	408	155	
	%	5,4	11,1	17,7	38,3	19,9	7,6	3,6
mladi naj čakajo na zaposlitev	N	1049	689	92	79	38	102	
	%	51,2	33,6	4,5	3,9	1,9	5	1,6

V isti raziskavi je bilo na temo priseljevanja postavljeno še dodatno vprašanje, ki se je glasilo:

Preglednica 17: »Ali naj bi v Sloveniji tudi v bodoče omogočali zaposlovanje delavcev iz drugih republik ali ne?«³⁶

	število	delež (%)
ne	995	48,6
da	592	28,9
ne vem, neodločen, b. o.	462	22,5
skupaj	2049	100

Podobno odklonilni so bili anketiranci do priseljevanja iz drugih republik v raziskavi opravljeni leto pozneje, leta 1983:

³⁵ Prav tam, str. 50.

³⁶ Prav tam, str. 54–55.

Preglednica 18: *Kaj menite o prihodnjem priseljevanju delavcev iz drugih republik in pokrajin v Slovenijo? Ali moramo?*³⁷

	število	delež (%)
omogočiti zaposlitev delavcev iz drugih republik in pokrajin z vlaganjem sredstev ... nadomestiti potrebo po zaposlovanju	230	11,1
omejiti nadaljnje zaposlovanje delavcev od drugod	465	22,5
preprečiti vsako nadaljnje zaposlovanje delavcev od drugod	897	43,4
drugo	173	8,4
ne vem, neodločen	35	1,7
skupaj	267	12,9
	2067	100

Naraščajoča gospodarska kriza je prepričanje o omejevanju zaposlovanja iz drugih republik le še povečevala. Odstotek tistih, ki so mnenja, da je treba priseljevanje omejiti ali priseljevanje celo preprečiti, doseže leta 1986 60 odstotni delež (preglednica 19), dve leti pozneje pa je o takšni omejevalni politiki priseljevanja prepričanih kar tri četrtine anketiranih (preglednica 20).

Preglednica 19: *Kaj menite o prihodnjem priseljevanju delavcev iz drugih republik v Slovenijo?*³⁸

	število	delež (%)
priseljevanje je treba povsem ustaviti (preprečiti)	254	12,4
priseljevanje je treba omejiti	974	47,7
... nadaljevati, ker slov. gospodarstvo potrebuje te delavce	264	12,9
priseljevanje nadomestiti z vlaganjem v območja, od koder pr	291	14,3
ne vem, neodločen	259	12,7
skupaj	2042	100

Preglednica 20: *Kaj sodite o prihodnjem priseljevanju delavcev iz drugih republik v Slovenijo?*³⁹

	število	delež (%)
priseljevanje je treba povsem ustaviti	560	27
priseljevanje je treba omejiti	980	47,2
... nadaljevati, ker slovensko gospodarstvo potrebuje te delavce	127	6,1
priseljevanje nadomestiti z vlaganjem v območja, od koder prihajajo	216	10,4
ne vem, neodločen	192	9,3
skupaj	2075	100

Posebno poglavje o odnosih med slovensko večinsko populacijo in neslovenskimi priseljenimi skupinami se je nanašalo na **percepcijo večinske populacije do integracije priseljencev**, oziroma na to, kako so si integracijo predstavljali pripadniki večinskega naroda. Ta percepcija je v skladu z vizijo lastništva nad slovensko državo, ki smo jo prikazali v delu o pravnih temeljih slovenske države v Jugoslaviji: Slovenija je država slovenskega naroda (»etničnih« Slovencev) in dveh tradicionalnih manjšin, italijanske in madžarske, ki jima pripada ustrezen nabor »kompenzacijskih«

³⁷ Prav tam, str. 81.

³⁸ Prav tam, str. 116.

³⁹ Prav tam, str. 149.

pravic. Preostali naj se prilagodijo življenju v slovenskem okolju, naučijo naj se slovenskega jezika in naj ga v vsakdanjem življenju v javnosti tudi uporabljajo. To je jasno razvidno iz izsledkov raziskovanja SJM v letih 1983 (preglednica 21), leta 1986 (preglednica 22) in leta 1988 (preglednica 23).

Preglednica 21: »Kako naj po vaši oceni v prihodnje ravnajo delavci iz drugih republik in pokrajin, ki so že dalj časa v Sloveniji?«⁴⁰

	število delež (%)	
naučijo naj se slovenskega jezika in navad, opustijo naj svoj ...	177	8,6
ohranijo naj svoj jezik in navade ter živijo sami zase	37	1,8
ohranijo naj svoj jezik in navade, hkrati naj se prilagodijo	1467	71
naj delajo tu le krajši čas, potem pa naj se vrnejo domov	205	9,9
drugo	15	0,7
ne vem, neodločen, mi je vseeno	166	8
<i>skupaj</i>	2067	100

Preglednica 22: »Kako naj ravnajo delavci iz drugih republik, ki že dalj časa živijo v Sloveniji?«⁴¹

	število delež (%)	
opustijo naj svojo kulturo in jezik in sprejmejo slovensko	157	7,7
ohranijo naj svojo kulturo in jezik in živijo sami zase	56	2,7
po obdobju bivanja v Sloveniji naj se vrnejo domov	80	3,9
naučijo naj se slovenski jezik in prilagodijo ... med seboj	1288	63,1
omogočiti jim je treba šolanje v svojem jeziku, hkrati naj svoj	288	14,1
ne vem, neodločen	173	8,5
<i>skupaj</i>	2042	100

Preglednica 23: »Kako naj ravnajo delavci iz drugih republik, ki že dalj časa živijo v Sloveniji?«⁴²

	število delež (%)	
opustijo naj svojo kulturo in jezik in sprejmejo slovensko	174	8,4
ohranijo naj svojo kulturo in jezik in živijo sami zase	41	2
po obdobju bivanja v Sloveniji naj se vrnejo domov	174	8,4
naučijo naj se slovenski jezik in prilagodijo ... med seboj	1265	61
omogočiti jim je treba šolanje v svojem jeziku, hkrati naj s	275	13,3
ne vem, neodločen	146	7
<i>skupaj</i>	2075	100

⁴⁰ Prav tam, str. 86.

⁴¹ Prav tam, str. 120.

⁴² Prav tam, str. 154.

Naj tu nekoliko anticipiramo razpravo in dodamo, da se odnos večinske populacije po osamosvojitvi ni bistveno spremenil. V raziskovanju SJM za leto 1992 imamo razpredelnico (preglednica 24) s temi odgovori na vprašanje o integraciji Neslovencev.

Preglednica 24: »Kako naj ravnajo Neslovenci (»iz drugih republik«), ki že dalj časa živijo v Sloveniji?«

	%
opustijo naj svojo kulturo in jezik in sprejmejo slovensko	12,9
ohranijo naj svojo kulturo in jezik in živijo sami zase	2,2
po obdobju bivanja v Sloveniji naj se vrnejo domov	7,8
naučijo naj se slovenskega jezika in naj se prilagodijo na tukajšnje razmere, med seboj naj uporabljajo svoj jezik in gojijo svojo kulturo	60
omogočiti jim je treba, da se šolajo v svojem jeziku in razvijajo svojo kulturo, hkrati pa naj se prilagodijo na razmere v Sloveniji	8,9
ne vem, neodločen	8,1

Naj ob koncu opozorimo še na posebej zanimive podatke, ki so bili pridobljeni leta 1990. Govorijo o percepciji slovenskega okolja do modela varstva narodnih manjšin (avtohtonih in imigrantskih). Slovensko okolje strogo loči med naborom »posebnih« pravic, ki naj bi jih bili deležni pripadniki ene ali druge narodno manjšinske kategorije. Medtem ko se nabor posebnih manjšinskih pravic za pripadnike »klasičnih« manjšin ne zdi vprašljiv, so pri »podeljevanju« pravic za imigrantske skupnosti močno selektivni. Zavračajo tako rekoč vse, kar presega sfero zasebnega in ustvarjanje v okviru lastne etnične skupine. Tudi na ta stališča je treba računati pri izgrajevanju sodobne slovenske politik(e) integracije.

Preglednica 25: »Katere od spodaj navedenih pravic naj ustava prizna avtohtonim narodnim manjšinam v Sloveniji, zlasti Italijanom in Madžarom, kakšne pa tistim državljanom, ki so se v Slovenijo priselili (Albanci, Srbi, Hrvati, Muslimani ...)?«

	A-za avtohtone manjšine		B-za priseljence	
	da	ne	da	ne
svobodna raba svojega jezika	83,6	15,6	55,5	43,5
izražajo ... lastno kulturo	85,8	13,2	67,4	31,4
ustanavljajo lastne kulturne organizacije in ustanove	77	22,1	56,2	42,9
imajo pravico do javne uporabe nacionalnih simbolov	56,3	42,2	32,2	66,2
razvijajo svoje gospodarske dejavnosti	77,8	21	61,7	37,1
organizirajo svoj časopis, radio in TV	68,2	30,7	38,2	60,7
oblikujejo samostojno šolstvo	53,8	45,1	24,1	74,7
gojijo odnose z matičnim narodom	89,8	9	78,9	19,9
da v območjih, kjer živijo, ustanovijo posebne narodnostne skupnosti	62,2	36,4	35,4	62,8
da imajo svoje odbornike v občinski skupščini	77	21,7	50,1	48,6
da imajo svoje poslance v republiški skupščini	72,2	26,6	41,9	56,8
da ustanavljajo lastne politične stranke	43,2	55,5	24,9	73,7

Čas po velikem razkolu

Na uvodnih straneh tega prispevka smo zapisali: nabor določb o varstvu »imigrantskih« etničnih/narodnih skupnosti je skromen, še posebej, če ga primerjamo z naborom pravic, ki jih slovenska ustava »priznava« italijanski in madžarski narodni skupnosti ter Romom. Je mogoče na podlagi zapisanega trditi, da Republika Slovenija diskriminira »manjšinske« narodne skupnosti Albancev, Bošnjakov, Hrvatov, Srbov itd., ki že po številu nekajkrat presegajo število »klasičnih« narodnih skupnosti?

Za odgovor na to vprašanje potrebujemo več podatkov, zgolj navajanje »obilnih« števil problema ne razrešuje! Ker se občasno sliši, da je treba varstvo »novih« narodnih skupnosti postaviti na skupni imenovalec z italijansko in madžarsko narodno skupnostjo, je treba omeniti ključne pojme v modelu varstva manjšin v Sloveniji.

Mnogi analitiki postavljajo v ospredje pojem **avtohtonosti** zato, ker ustava govori o avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupnosti. Toda razglabljanje o avtohtonosti je jalovo početje – **nimamo pravnoveljavne definicije pojma avtohtonost!** Edini »namig« na temo opredelitve pojma avtohtonosti najdemo v odločbi Ustavnega sodišča Republike Slovenije št. U-I-283/94 z dne 12. 2. 1998,⁴³ v kateri je bilo samoupravnim narodnim skupnostim naloženo, da pripravijo kriterije za vpis v poseben volilni imenik pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti. Glede na to, da je v ustavi govor o avtohtonih narodnih skupnostih, je mogoče sklepati, da bi bili kriteriji, ki naj bi jih samoupravne narodne skupnosti določile za vpis v poseben volilni imenik, hkrati kriteriji za določanje avtohtonosti.

Zakon o evidenci volilne pravice⁴⁴ v 35. členu pravi:

»(...) V volilni imenik državljanov RS, pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti vpiše komisija samoupravne narodne skupnosti državljana RS, ki je pripadnik avtohtone italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti.

Pripadnost italijanski oziroma madžarski narodni skupnosti se ugotavlja na podlagi izjave državljana RS oziroma na podlagi vpisa v volilni imenik državljanov RS, pripadnikov italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti na preteklih volitvah. V primeru dvoma se ravna v skladu z zakonom, ki ureja splošni upravni postopek. Če niso izpolnjeni pogoji za vpis, komisija o tem izda odločbo.

Samoupravna narodna skupnost predpiše podrobnejša merila za izpolnjevanje pogoja iz tretjega in četrtega odstavka tega člena.«

⁴³ Ur. l. RS, št. 20/1998.

⁴⁴ Ur. l. RS, št. 52/2002.

Zakon govori tudi o volilnem imeniku državljanov RS, pripadnikov romske skupnosti. V 41. členu je zapisano:

»Volilni imenik državljanov RS, pripadnikov romske skupnosti, na območju, kjer ta skupnost živi, sestavi posebna komisija, ki se na predlog društev oziroma zvez društev pripadnikov romske skupnosti imenuje občinski svet.

Za vsako volišče sestavi poseben volilni imenik.

V volilni imenik državljanov RS, pripadnikov romske skupnosti, vpiše komisija državljana RS, ki je pripadnik romske skupnosti.

Pripadnost romski skupnosti se ugotavlja na podlagi izjave državljana RS oziroma na podlagi vpisa v volilni imenik državljanov RS, pripadnikov romske skupnosti na preteklih volitvah. V primeru dvoma se ravna v skladu z zakonom, ki ureja splošni upravni postopek. Če niso izpolnjeni pogoji za vpis, komisija o tem izda odločbo.

Komisija lahko določi podrobnejša merila za izpolnjevanje pogoja iz tretjega in četrtega odstavka tega člena.«

Na žalost **Samoupravne narodne skupnosti (še) niso izdelale** podrobnejših kriterijev za vpis v poseben volilni imenik pripadnikov narodnih skupnosti. Vpis temelji na »zaupanju« in drugih »kriterijih«. Kako bi izbrani pristop preстал preizkus v upravnem sporu, ne vemo, saj sodna praksa za to ne obstaja.

Verjetno se je razprava o avtohtonosti zdela močno zapletena tudi sestavljavcem sodobne zakonodaje s področja varstva »klasičnih« narodnih manjšin. Izhod iz zagate je bil narejen tako, da je bil v izhodišče varstva »klasičnih« manjšinskih skupnosti (Italijanov in Madžarov) postavljen pojem **narodnostno mešano ozemlje**.

Narodnostno mešano ozemlje je sestavljeno iz območij naselij posamezne občine, na katerem bolj ali manj strnjeno prebivajo pripadniki (avtohtone) narodne skupnosti. Nikjer ni določeno, kateri kriteriji so bili uporabljeni pri določanju tega ozemlja. Sklepamo lahko, da je na odločitev o tem, katero ozemlje naj se »razglasi« kot narodnostno mešano ozemlje, vplivalo objektivno dejstvo dolgotrajne, stalne in prepoznavne prisotnosti pripadnikov narodne skupnosti na določenem ozemlju. Njihov poselitveni prostor se je ohranil kljub vojnim vihram, spreminjanju meja in etničnemu »čiščenju«.

Pred nadaljevanjem razprave je treba poudariti ključne prvine pri obstoječem modelu varovanja manjšin. Poleg že omenjenega narodnostno mešanega ozemlja je treba omeniti še:

a) **kolektivne pravice** – nabor »posebnih« manjšinskih pravic. Pripadajo narodnim skupnostim kot objektivno obstoječim subjektom. Od posameznikov, pripadnikov narodnih skupnosti pa je odvisno, kdaj in v kolikšni meri bodo »podeljene« posebne pravice uresničevali. Poudariti je treba, da **nabor posebnih manjšinskih pravic ni pogojen s številčno klavzulo**; in

b) model varovanja narodnih skupnosti **zadeva vse prebivalce narodnostno mešanega ozemlja**, ne samo pripadnike narodnih skupnosti. Na primer, tudi pripadniki večinskega naroda so dolžni imeti dvojezične osebne dokumente, v šolah z učnim jezikom večinskega naroda se morajo učiti manjšinskega jezika, upravni in sodni organi morajo poslovati dvojezično itd. in ne nazadnje, narodnostno mešano ozemlje mora biti javno »obelodanjeno«! Toponomastika mora biti dvojezična, prav tako javna obvestila in poslovanje javnih in zasebnih uradov ter ustanov; obvezna je uporaba narodnih simbolov, zastav na primer. Pojem narodnostno mešanega ozemlja lahko asociira na »rezervatni« tip varstva manjšin, ki je pogosto s sodobnimi mobilnostnimi potrebami posameznika, torej tudi pripadnika manjšinskih skupnosti. Da bi vsaj nekoliko omilili skicirani »rezervatni« model varstva manjšin, sta bili dodani dve pravici, ki ju pripadniki narodnih skupnosti uresničijo, tudi če ne živijo na narodnostno mešanem ozemlju: a) imajo pravico do vpisa v posebni volilni imenik narodnih skupnosti za izvolitev poslanca narodnosti v državni zbor; in b) imajo pravico do učenja maternega jezika, če se k pouku prijavi vsaj pet otrok.

Kako implementirati obstoječi model na »nove« narodne skupnosti? Razprava je povsem hipotetična. Najprej bi bilo treba »najti« avtohtoni poselitveni prostor vsake posamezne etnične populacije. Torej prostor, ki ga pripadniki različnih etničnih skupnosti naseljujejo stalno in je vitalen v narodnem smislu. Njihovo število je nepomembno. Na tem prostoru bi se uresničeval nabor »posebnih« manjšinskih pravic, od rabe jezika v javni sferi, do politične participacije. Dokler teh vitalnih narodno poselitvenih prostorov ne odkrijemo, **ni mogoče trditi, da so pripadniki Albancev, Bošnjakov, Srbov, Hrvatov, Makedoncev, Muslimanov, Črnogorcev diskriminirani** v primerjavi s pripadniki italijanske in/ali madžarske narodne manjšine kljub njihovemu nekajkrat večjemu številu.

V strokovni literaturi je bilo že večkrat zapisano, da so se ob koncu šestdesetih, posebno intenzivno pa po letu 1970, začeli odvijati pomembni selitveni tokovi proti razvitejšim predelom Jugoslavije, posebej Sloveniji. To pa seveda ne pomeni, da pred tem datumom (obdobjem) ni bilo prebivalcev neslovenskega etničnega rodu na slovenskem ozemlju. Še posebno nenavadno bi bilo, če v obmejnem prostoru ne bi bilo pripadnikov sosednjih narodov, saj stične točke med narodi niso jasno določene mejne črte, ampak narodnostno mešana ozemlja. Opozorilo na potrebo po ohranjanju »avtohtonih« poselitvenih prostorov hrvaškega in srbskega življa je staro že skoraj petnajst let. Ob pripravljanju nove slovenske ustave leta 1990 je Inštitut za narodnostna vprašanja pripravil obsežno razpravo o problematiki varstva narodnih manjšin v Sloveniji. V tej razpravi je bilo opozorjeno tudi na problematiko varovanja drugih narodnih skupnosti poleg Italijanov in Madžarov. V publikaciji,

ki je izšla ob tej razpravi, smo zapisali, da bi bilo nujno razmisliti še o položaju nekaterih drugih etničnih skupnosti, ki poleg italijanske in madžarske ter Romov avtohtono živijo na ozemlju Slovenije.

»Srbi (na obmejnem območju v Beli krajini), Hrvati (na nekaterih obmejnih območjih), sproža pa se tudi vprašanje obstoja nemške etnične skupnosti (za katero je dolgo veljalo prepričanje, da v Sloveniji ne obstaja več).«⁴⁵

Toda populacije Srbov in Hrvatov, ki razpršeno bivajo po Sloveniji, niso posledica odhajanja pripadnikov teh narodov iz »avtohtonega« poselitvenega prostora (razen v posamičnih primerih), ampak posledica **sodobnih migracijskih procesov** drugih območij nekdanje skupne jugoslovanske države. Kje bi bila »avtohtona« poselitvena območja Srbov in Hrvatov? Razpoznaven vitalen poselitveni prostor, o katerem beremo tudi v strokovni literaturi, imajo Srbi v Beli krajini,⁴⁶ v vaseh Bojanci, Marindol, Miliči in Paunoviči. Več težav imamo pri določanju hrvaškega poselitvenega prostora. Katera območja naj bi to bila? Resnici na ljubo je treba zapisati, da si pri določanju še vedno vitalnega »hrvaškega avtohtonega« poselitvenega prostora še raziskovalci niso povsem enotni.⁴⁷

Je to morda prostor, ki je v Poročilu ekspertnega odbora o uresničevanju Listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih v Sloveniji označen kot »mejno področje okoli Mokric« (border region around Mokrice)⁴⁸. O uporabnosti zgodovinske metode pri »dokazovanju« avtohtonosti preostalih etničnih populacij pa bo očitno še več težav.

---

⁴⁵ Narodnost – manjšina ali skupnost. Urejanje, uresničevanje in varstvo pravic narodnosti (narodnih manjšin) v Republiki Sloveniji (ur. Miran Komac). Razprave in gradivo, 24, INV, Ljubljana, november 1990, str. 133.

⁴⁶ O uskoških populacijah glej podrobneje:

Valvazor, Janez Vajkard 1984: Slava Vojvodine Kranjske. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Gruden, Josip 1992: Zgodovina slovenskega naroda. Mohorjeva. Celje.

Terseglav, Marko 1996: Uskoška pesemska dediščina Bele krajine. ZRC SAZU. Ljubljana.

Filipović, S. Milenko 1970: Srbska naselja u Beloj krajini. Radovi ANU BiH, knj. 12. Sarajevo, str. 147–238.

Dražumerič, Marinka; Terseglav, Marko 1987: Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini. V: Traditiones. Inštitut za slovensko narodopisje. Ljubljana, str. 205–245.

Mal, Josip 1911: Žubmerak in Marindol (zgodovinska črtica). V: Dom in svet XXIV. Ljubljana, str. 266–269; 313–315.

Županič, Niko 1912: Žumberčani i Marindolci. Prilog antropologiji i etnografiji Srba u Kranjskoj. V: Prosvetni glasnik. Beograd, str. 5–49.

Skarić, Vladimir 1924: Odakle su žumberački Uskoci? V: Glasnik geografskog društva, knj. X. Beograd, str. 46–58.

Štrumbl, Žarko 1991: Uskoki na Slovenskem in v Žumberku. V: Arhivi. Ljubljana.

⁴⁷ O Hrvatih v Sloveniji glej podrobneje:

Kos, Dušan 1987: Bela krajina v poznem srednjem veku. Zbirka Zgodovinskega časopisa št. 4. Ljubljana

Valvazor, Janez Vajkard 1984: Slava Vojvodine Kranjske. Mladinska knjiga. Ljubljana, str. 127–128.

Kržišnik - Bukić, Vera 1997: Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško. Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana.

Kržišnik - Bukić, Vera (ur) 1999: Slovensko-hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji. Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana.

Hrvati u Sloveniji: Institut za migracije i narodnosti. Zagreb, 1997.

⁴⁸ Applications of the Charter in Slovenia. Starsbourg, 9. junij 2004. Council of Europe. ECRML (2004) 3, str. 7.

Naj bo iskanje korenin daleč v preteklost še tako mamljivo, je brez prave vrednosti, če so procesi etničnega stapljanja (asimilacije) povsem spremenili etnično podobo nekega ozemlja. Poskusi nadomeščanja sodobnega narodnega načela (dejstev!!) z zgodovinskim načelom so se v sodobni zgodovini pogosto tragično končali.

Potrditev zapisa o »novodobnosti« populacij, ki nas zanimajo, je mogoče najti v izsledkih popisa iz leta 1991⁴⁹ ter tudi popisa iz leta 2002, ki so predstavljeni v tej raziskavi.

Ali lahko govorimo o diskriminaciji »novih« narodnih skupnosti? Ocena je pisana z optiko pripadnika večinske narodne skupnosti. Zato je kritična ost gotovo manj ostra, kot bi bila, če bi jo napisal pripadnik narodne skupnosti. Formalnoppravno med obema obdobjema ni prav velikega neskladja. Posebnih manjšinskih pravic narodne skupnosti, ki nas zanimajo, tudi v prejšnjem obdobju niso imele, če odmislimo šolo v Ljubljani, ki je omogočala pouk v srbohrvaškem jeziku, a je bila odpravljena sredi devetdesetih let. Neracionalna poteza z navdihom slovenskega nacionalizma! Jezik komunikacije v javni in zasebni rabi je bila slovenščina; osebni dokumenti (osebne izkaznice, potni listi, vojaške knjižice itd.) so bili tiskani v slovenskem jeziku. Mediji obveščanja, ki so se tiskali v Sloveniji, so bili v slovenskem jeziku. Raba neslovenskega jezika v javnosti, posebno v odnosu z institucijami, ni bila zaželeno. Ne nazadnje, bi še dodali »večni« demokrati, kot nekakšno nadomestilo za »izgubljene« pravice imajo pripadniki novih narodnih skupnosti v **veliki večini dvojno državljanstvo**.

Pripadniki novih narodnih skupnosti bi verjetno našli kopico primerov neenakopravne obravnave, za katere bi trdili, da so posledica etnične distance, etnične odbojnosti in/ali etnične nestrpnosti. Ker povsem odkrite diskriminacije na narodni osnovi ni, spadajo ti odnosi na področje subtilno prikrite etnične nestrpnosti in/ali diskriminacije. Te pojave pa je težko odkrivati in še težje dokazovati. Vedno je mogoče najti druge, povsem neetnične razloge za takšen in ne drugačen izbor.

Merjeno z optiko podatkov različnih raziskav in slovenskega javnega mnenja se zdi, da še vedno prevladujejo procesi nerazvite adaptacije; primarno zaradi prevladujočega mnenja o sprejemljivosti enostranske integracijske politike, ki temelji na interesih imigrantske družbe; na procesih nerazvite adaptacije in nerazvitega kulturnega pluralizma. Percepcija slovenske nacije kot večetnične tvorbe se v skupini etničnih Slovencev še ni »udomačila«. Razlogov je seveda več. Pretežni del gre seveda

---

⁴⁹ O izsledkih popisa prebivalstva leta 1991 glej: Miran Komac, Srbska skupnost v Sloveniji: statistična slika, Razprave in gradivo, INV, Ljubljana, 1996, št. 32, str. 73–115.

pripisati večinski populaciji; drobec »krivde« pa morda leži tudi na manjšinskih skupnostih – morda bi za začetek novega obdobja vsi potrebovali resno razpravo o pojmu »matična domovina«. Je to res država, iz katere so se priselili sami ali so se priselili njihovi predniki?

Problematika urejanja posameznih segmentov življenja pripadnikov narodov, ki nas zanimajo, še vedno čaka celovito razrešitev. Pri polni uresničitvi določb 61. člena ustave Republike Slovenije pa bo treba upoštevati oba pola: stališča, mnenja, želje pripadnikov »novodobnih« narodnih skupnosti in sorodne razmisleke, ki jih je mogoče najti v večinskem mnenju, če se želimo izogniti etničnim tenzijam in konfliktom.

Hotenja po popolnem izenačenju metod in tehnik uresničevanja »kompenzacijskih« pravic med skupinama klasične narodne manjšine in »nove« narodne manjšine bo izjemno težko uresničiti. V prispevku je bil namenoma govor o sedanjem modelu varstva »klasičnih« narodnih manjšin. Da ponovim. Ta ne pozna opredelitve avtohtonosti in nima številčne klavzule. In ne nazadnje uresničevanje »posebnih« pravic manjšin zadeva vse pripadnike določenega ozemlja in ne samo manjšine. Hipotetično to pomeni, da bi morali v luči uresničevanja »posebnih« pravic »novih« narodnih manjšin na podlagi modela varovanja »klasičnih« narodnih manjšin celotno ozemlje Slovenije preoblikovati v multietnično ozemlje. Kaže se torej potreba po oblikovanju drugačnih poti ohranjanja etničnih posebnosti »novih« etničnih skupnosti.

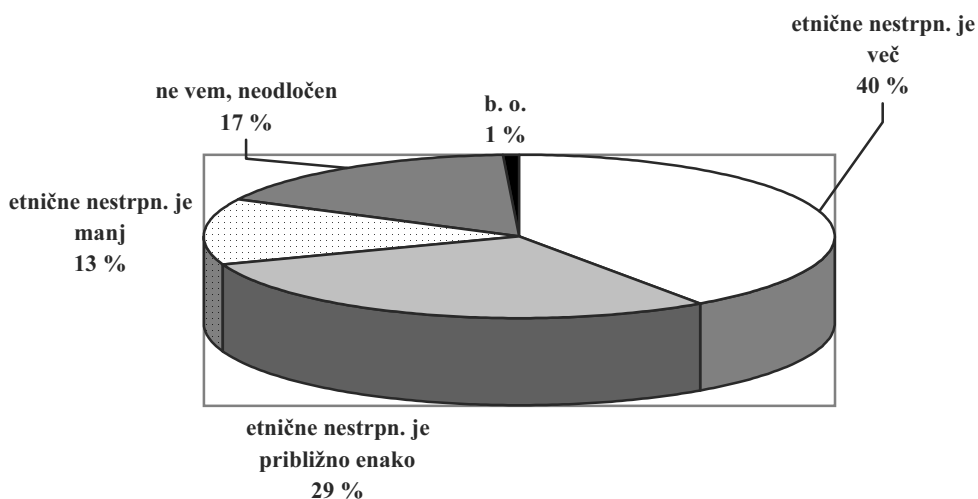
Podatki kažejo, da je bila slovenska javnost v obdobju nastajanja nove države dokaj restriktivna do priznavanja sklopa posebnih pravic imigrantskim skupnostim. Naklonjeni so ohranjanju in razvijanju kulture in ustanavljanju kulturnih organizacij in rabi jezika. Podpirajo ohranjanje stikov z »matičnim« narodom. Izrazito pa so nenaklonjeni organiziranju političnih strank, in kar se zdi posebej nenavadno, nasprotujejo javni rabi nacionalnih simbolov, ustanavljanju medijev javnega obveščanja ter šolstvu v maternem jeziku. Težko je verjeti, da bi se to v zadnjem desetletju bistveno spremenilo. In nič ne kaže, da bi se spremenilo v prihodnosti. Nista se spremenila vsebina in način delovanja nobenega medija (narodne) socializacije. Temeljno prepričanje slovenske večinske populacije je, da je Slovenija država slovenskega naroda in »ostalnih«. To ni nič novega, saj je bilo podobno zapisano v vseh ustavah po drugi svetovni vojni. Klasičnim manjšinam pripada kot nadomestek za pravico narodov do samoodločbe nabor t. i. posebnih (kompenzacijskih) pravic, priseljencem in njihovim potomcem pa pravice do učenja maternega jezika (in njegova raba v okviru skupnosti) ter ohranjanja kulture (glej preglednico 25). Treba je opozoriti, da je slovensko družbeno okolje še vedno zadržano do populacij, ki so predmet naše obravnave, kar nam kažejo

izsledki SJM v devetdesetih (preglednica 26), pa tudi izsledki raziskave Percepcije slovenske integracijske politike (slika 1).

Preglednica 26: »Našteli bomo nekaj besed ali pojmov, vi pa takoj, po prvem vtisu, brez predolgega razmišljanja ocenite, ali imate do njih zelo pozitiven ali zelo negativen odnos.«

		<i>zelo negativen</i>	<i>negativen</i>	<i>nevtralen</i>	<i>pozitiven</i>	<i>zelo pozitiven</i>	<i>ne vem</i>
priseljenci z juga	SJM91	4,9	24,8	39,6	18,4	4,1	9
	SJM92	11	31,5	33,9	12,5	1,7	9,3
	SJM93	10	33,4	36	11,2	2	7,4
	SJM94	12,2	40,6	28,7	7,9	1,5	9,1
	SJM95	10,4	35,4	38,9	13,2	2,1	-
	SJM96	16,3	32,4	39,5	9,5	2,1	0,3
	SJM98	8,1	33,1	43,7	12,6	2,5	0,1
	SJM99	8,1	32,8	42,6	14,7	1,4	0,4

Slika 1: »Ali se vam zdi, da je danes v primerjavi z obdobjem pred osamosvojitvijo Slovenije med ljudmi v Sloveniji več, manj ali približno enako etnične nestrpnosti?«

Literatura

- Dular, Janez (1984). Analiza reakcij na sodobna prizadevanja za enakopravno rabo slovenščine. V: Sveske 5–6. Sarajevo.
- Hrvati u Sloveniji (1997). Institut za migracije i narodnosti. Zagreb.
- JAVNA POBUDA ALBANCEV, BOŠNJAKOV, ČRNOGORCEV, HRVATOV, MAKEDONCEV, SRBOV, ki živimo v Republiki Sloveniji. Ljubljana, 14. oktober 2003.
- Jezikovno razsodišče 1980–1982. (Gradivo zbral in obdelal Janko Moder). ZTT Trst; Drava Celovec, 1984.
- Južnič, Stane (1993). Identiteta, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Izjava o dobrih namenih. Uradni list R. Slovenije, št. 44/1990.
- Klinar, Peter (1986). Etnične avtohtone in imigrantske manjšine. Migracije, Bilten 36. FSPN, Ljubljana.
- Komac, Miran (1999). Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Komac, Miran (ur.). (1990). Narodnost – manjšina ali skupnost. Urejanje, uresničevanje in varstvo pravic narodnosti (narodnih manjšin) v Republiki Sloveniji (1990). Razprave in gradivo, 24, INV, Ljubljana.
- Kržišnik - Bukić, Vera (1997). Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško. Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana.
- Kržišnik - Bukić, Vera (ur) (1999). Slovensko-hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji. Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana.
- NOVODOBNE NARODNOSTNE SKUPNOSTI. Pregled vprašanj, ki so bila postavljena v raziskavi SJM v letih 1970–1998. Pripravila: Mojca Omerzu, Arhiv družboslovnih podatkov. FDV, Ljubljana, 2001.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije št. U-I-283/94 z dne 12. 2. 1998. Uradni list RS, št. 20/1998.
- Toporišič, Jože (1984). Enakopravnost slovenščine v Jugoslaviji kot teorija in praksa. V: Sveske 5–6. Sarajevo.
- Ustava FLRJ in ustave ljudskih republik. Izdaja Uradnega lista FLRJ, 1948.
- Ustava republike Slovenije. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1999.
- Ustava Socialistične republike Slovenije. Center za samoupravno normativno dejavnost. Ljubljana, 1974.
- Ustava Socialistične republike Slovenije. Časopisni zavod Uradni list SRS, Ljubljana, 1963.
- Ustavni amandmaji k Ustavi Socialistične republike Slovenije. Uradni list SRS, št. 32/1989.
- Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 1/1991.
- Zakon o evidenci volilne pravice. Uradni list RS, št. 52/2002.

IV

Vloga jezika v integracijskem procesu

Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji

Mediji in »nove« narodne skupnosti

Analiza člankov o pridobivanju državljanstva Republike Slovenije

Državljanstvo, (nacionalna) identiteta ter integracija »priseljencev«

Politična integracija državljanstvo, politična participacija in reprezentacija

Ekonomska integracija priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji

Interakcijska dimenzija integracije: Znotrajskupinski in medskupinski stiki/odnosi

Stiki in vezi med priseljenci iz nekdanje Jugoslavije in njihovimi potomci v Sloveniji z izvornim okoljem

VLOGA JEZIKA V INTEGRACIJSKEM PROCESU

Petra Roter

Uvod

Jezik igra pomembno, pogosto pa tudi ključno vlogo pri oblikovanju in ohranjanju etničnih skupnosti. Med oblikovanjem novih nacionalnih držav postane jezik posebej pomemben dejavnik dokazovanja narodne samobitnosti, jezikovna politika pa je percipirana kot ena ključnih državotvornih politik, saj pomaga ohranjati koherentnost in posebnost naroda, ki ustanavlja 'svojo' nacionalno državo. V takšnih okoliščinah lahko jezikovne politike postanejo netolerantne, osredotočene na zavestno ustvarjanje jezikovnih razlik¹ med narodom in preostalimi (jezikovno sorodnimi) etničnimi skupnostmi, ki sobivajo v nacionalni državi ali v njeni neposredni sosesčini (Fisher 1999). Tudi slovenska jezikovna politika se je razvijala v kontekstu razlikovanja Slovencev in njihovega jezika od drugih narodov/jezikov, s katerimi so se Slovenci srečevali pri nastajanju slovenske nacionalne države (Roter 2003 a). Jezik in jezikovna politika tako lahko postaneta tudi izvor (etničnega) konflikta. Kot opozarja Bostock (1997: 94), je lahko neprostoVOLjno opuščanje maternega jezika razlog za propad prilagajanja med različnimi etničnimi skupnostmi, ki sobivajo v državi.

Podoben pomen je imela veroizpoved v času, ko so bile v mednarodni skupnosti pomembnejše verske razlike oziroma takrat, ko je bila vez med suverenim princem in njegovimi podaniki v prvi vrsti verske narave. Spremembe, ki so nastopile po francoski revoluciji, so povzročile ne le premik od vere k etničnim posebnostim, med katerimi ima ključno vlogo jezik, ampak tudi drugačen način organiziranosti sodobne države. Laična država, kakršna je nastala po revolucionarnih spremembah, je verska vprašanja pomaknila v zasebno sfero, s tem pa vsaj navidezno odpravila do tedaj najpogostejši vir konfliktov, ki jih danes razumemo in opredeljujemo kot etnični konflikti (Roter 2001). Ti konflikti nastajajo tudi zaradi jezikovnih razlik, ki jih voditelji izrabljajo v politične

---

¹ Z razpadom nekdanje Jugoslavije se je zgodila tudi fragmentacija srbohrvaškega jezika (Sito Sucic 1996). Ustvarjanje jezikovnih posebnosti – na primer v hrvaškem primeru – pa je imelo globlji simbolni pomen: »s tem ko ima Hrvaški narod svoj jezik, ima tudi moralno pravico do obstoja svoje države« (Schopflin 1996: 8). Vsi prevodi so avtoričini.

namene. Problem, ki se pojavlja v zvezi z jezikom, ter hkrati tudi bistvo pomena jezika in njegove vloge v sodobni državi, pa je, da jezika ni mogoče ločiti od države (de Varennes 1996: 220). Jezikovnih vprašanj in morebitnih konfliktov, ki bi nastali zaradi urejevanja vprašanj, povezanih z rabo jezika, torej ni mogoče rešiti na način, kot je ponekod (tudi v Sloveniji) cerkev ločena od države, čeprav je v sodobni mednarodni skupnosti tudi ta delitev na zasebno in javno sfero ter potiskanje verske prakse v zasebno sfero čedalje bolj vprašljiva. Vrsta evropskih držav se namreč srečuje z vprašanji, ki so povezana ravno s težavnim ločevanjem na zasebno in javno sfero. Kje je meja med njima in kateri verski simboli in prakse (ne) sodijo v javno sfero? Tovrstno ločevanje je še posebej nemogoče glede rabe jezika. Povedano drugače: jezik in raba jezika sta tesno povezana z zasebno in tudi javno sfero. Varstvo manjšin se tako ne more izogniti vprašanju rabe jezika v javni sferi.

Ključni element mednarodnega varstva narodnih manjšin, kot se je razvilo predvsem od konca hladne vojne v Evropi, je zagotavljanje pogojev za rabo, ohranjanje in razvoj manjšinskih jezikov (Roter 2003: 111–13). Vprašanje jezika oziroma njegove rabe pa je gotovo tudi eno pomembnejših vprašanj, ko razmišljamo o integracijskih politikah. Da je tako, je jasno pokazala tudi naša raziskava, saj vse etnične skupnosti dajejo velik pomen jezikovni pripadnosti, hkrati pa razumejo vprašanje jezika kot enega najpomembnejših dejavnikov (oziroma markerjev) pri opredeljevanju svoje etničnosti.

Ta prispevek o percepcijah glede vloge in pomena jezika ima štiri dele. Prvi del je namenjen obravnavi pomena jezika kot kriterija za (samo)opredeljevanje posameznikov kot pripadnikov etnične skupnosti. V tem sklopu se je naša raziskava osredotočila na štiri pomembne teme. Anketirance smo spraševali, na podlagi česa (tj. na podlagi katerih kriterijev) se opredeljujejo v etničnem smislu, kako razumejo pripadnost k večinskemu narodu (na podlagi česa torej nekdo lahko postane Slovenec), kaj najbolj ključno vpliva – po njihovem mnenju – na oblikovanje etnične/narodne identitete in kako se lahko posamezniki najbolj vključujejo v slovensko družbo.

Drugi del prispevka se nanaša na vprašanja rabe jezika v zasebnem življenju – v tako imenovani zasebni sferi, medtem ko je tretji del namenjen rabi jezika v javni sferi. Pri rabi jezika v zasebnem življenju smo se v raziskavi osredotočili na več vprašanj: najprej smo anketirance prosili, da ocenijo svoje znanje slovenskega jezika, potem smo jih spraševali po okoliščinah učenja jezikov (slovenskega in neslovenskega maternege), po pogovornem jeziku v domačem okolju, nato pa smo jih prosili še za oceno znanja materinščine, če ta ni slovenski jezik.

V sklopu vprašanj o rabi jezika v javnem življenju (tretji del) pa sta nas zanimali predvsem dve vprašanji oziroma dve pravici, ki ju imajo klasične narodne manjšine: pravica do učenja maternega jezika in pravica do obveščanja v maternem jeziku. V tem delu prispevek analizira percepcije anketirancev glede rabe jezika v javnem življenju.

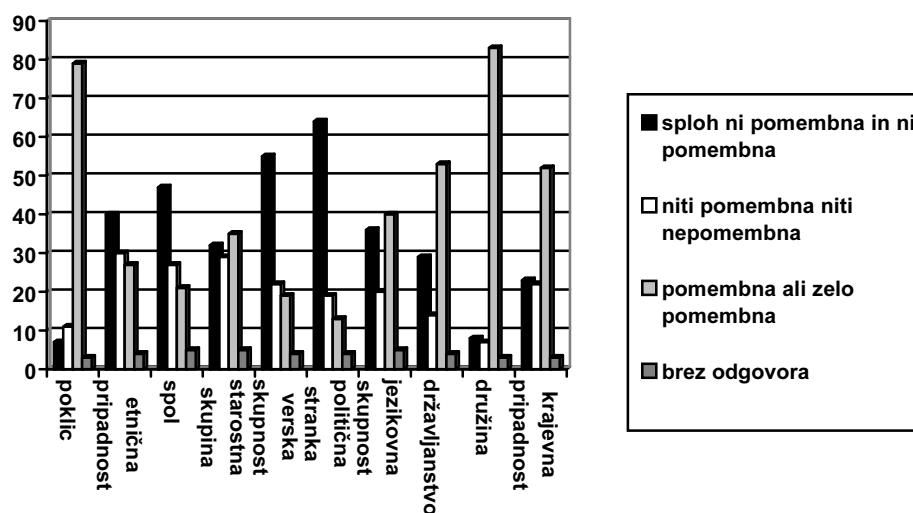
Zadnji, četrti del tega prispevka pa je namenjen analizi normativnega okvira, ki v Sloveniji omogoča oziroma onemogoča razvoj jezikovnega dela integracijske politike, ter posameznim primerom prakse glede rabe jezikov t. i. novih oziroma novodobnih etničnih skupnosti v Sloveniji.

Jezik kot ključ (samo)opredeljevanja glede etnične/narodne pripadnosti

Pomen družbenih skupin, ki jim pripadamo

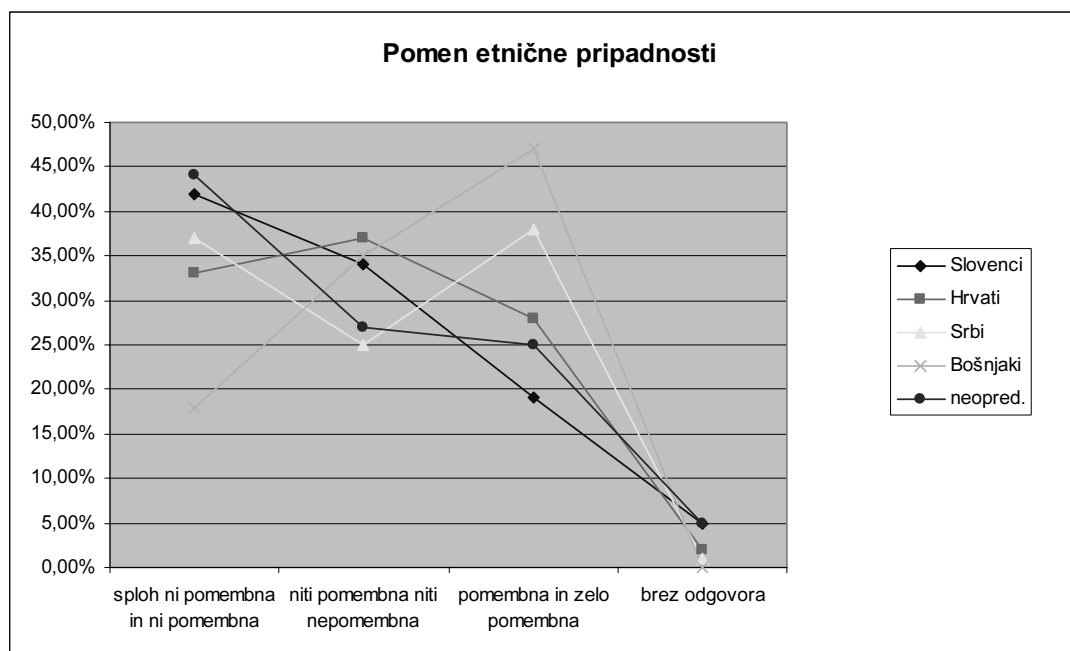
Anketirance smo najprej prosili, da označijo pomembnost družbenih skupin, ki jim pripadamo: poklicu, etnični/narodni pripadnosti, spolu, starostni skupini, pripadnosti verski skupnosti, pripadnosti politični stranki, jezikovni skupnosti, državljanstvu, družini in krajevni pripadnosti. Med vsemi vprašanji igrajo posamezne kategorije zelo različno vlogo. Najpomembnejša med vsemi je družina. Kar 83 odstotkov anketirancev jo je označilo kot »pomembno« ali »zelo pomembno«. Sledi poklicna pripadnost: 79 odstotkov vprašanih je poklic označilo kot »pomemben« ali »zelo pomemben«. Državljanstvo in krajevna pripadnost sta pomembna oziroma zelo pomembna za nekaj več kot polovico vprašanih (53 odstotkov državljanstvo in 52 odstotkov krajevna pripadnost). Na drugi pol – torej pripadnost družbenim skupinam, ki po mnenju naših anketirancev ni pomembna – spadajo kategorije politična stranka, verska skupnost in spol. Le 13 odstotkov vprašanih namreč meni, da je pripadnost politični stranki »pomembna« ali »zelo pomembna«, kar 64 odstotkov pa je takih, ki jo štejejo kot nepomembno, in 19 odstotkov kot »niti pomembno niti nepomembno«. Podobno je s pripadnostjo verski skupnosti, saj 55 odstotkov vprašanih to označuje kot »sploh ni pomembna« ali »ni pomembna«, 22 odstotkov pa kot »niti pomembna niti nepomembna«. Le 19 odstotkov pa jo označuje kot »zelo pomembno« ali »pomembno«, iz česar bi lahko sklepali, da vera pri naših anketirancih ne igra ključne vloge pri opredeljevanju njihove (etnične) identitete. Glede pomena spola je takih 21 odstotkov, etnične pripadnosti 27 odstotkov, starostne skupine 35 odstotkov in jezikovne skupnosti 40 odstotkov. Za to razpravo sta posebej pomembni etnična in jezikovna pripadnost.

Glede pomena etnične pripadnosti je treba dodati, da kar 40 odstotkov vprašanih to ocenjuje kot »sploh ni pomembna« ali kot »ni pomembna«, 30 odstotkov pa kot »niti pomembno niti nepomembno«. To je morda presenetljivo, saj so se posamezniki, ki so sodelovali pri naši raziskavi in so se etnično opredelili (takih pa bilo 56 odstotkov, medtem ko je bilo etnično neopredeljenih posameznikov 6 odstotkov, religiozno opredeljenih 5 odstotkov, pri kar 27 odstotkih anketirancev pa je etnična (ne)pripadnost neznana), opredelili za pripadnike etničnih skupnosti oziroma narodov, za katere je značilno tako imenovano vzhodno razumevanje naroda. Visok odstotek tistih, ki pripisujejo velik pomen družini in poklicu, najbrž nakazuje pomen modernizacije, ki spreminja tudi tradicionalno pojmovanje etničnosti kot ključne vezi posameznikov z državo njihovega bivanja.

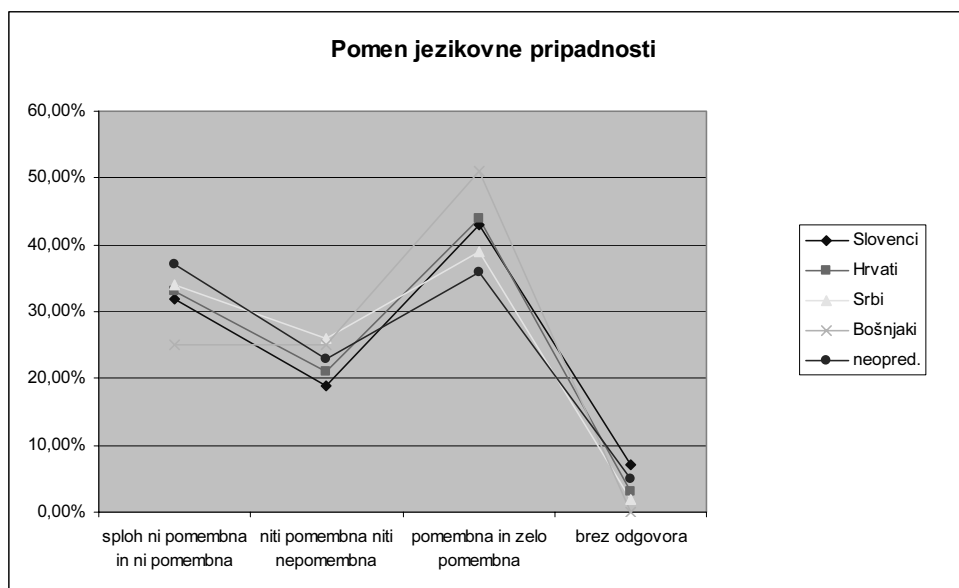
Vprašalnik: Vsi pripadamo družbenim skupinam. Prosimo vas, da za vsako navedeno skupino označite, v kolikšni meri je za vas pomembna.

Zanimiv pa je podatek, da se pomen etnične pripadnosti razlikuje pri posameznih etničnih skupnostih. Tako kar 47 odstotkov Bošnjakov etnično pripadnost ocenjuje kot »zelo pomembno« ali »pomembno«, med Črnogorci, Albanci in Makedonci (kjer pa podatki zaradi premajhnega vzorca (odgovorov) niso reprezentativni, kar velja tudi pri navajanju izidov za te tri etnične skupnosti v nadaljevanju tega prispevka), je bilo takih polovica ali celo več (Črnogorci). Po pomenu etnične pripadnosti sledita srbska in muslimanska skupnost, med katerima je 38 odstotkov takih, ki menijo, da je etnična pripadnost »(zelo) pomembna«, medtem ko se je za tak odgovor odločilo 28 odstotkov Hrvatov in le 19 odstotkov Slovencev. Med neopredeljenimi je – razumljivo – več tistih, ki etnični pripadnosti ne pripisujejo pomena (44 odstotkov neopredeljenih meni, da etnična pripadnost »(sploh) ni pomembna«).

Če primerjamo razumevanje pomena etnične pripadnosti s pomenom jezikovne skupnosti, lahko ugotovimo, da je za vse etnično opredeljene posameznike iz naše raziskave pripadnost jezikovni skupnosti v večji meri »(zelo) pomembna« kot »(sploh) ni pomembna«.

Med vsemi vprašanimi je 40 odstotkov takih, ki jezikovni skupnosti pripisujejo velik pomen. Kot »(zelo) pomembno« jo je opredelilo 67 odstotkov Makedoncev, 57 odstotkov Črnogorcev, 51 odstotkov Bošnjakov, polovica Albancev, 44 odstotkov Hrvatov in 43 odstotkov Slovencev. Med neopredeljenimi je ta odstotek nižji, le 36 odstotkov. Približno tretjina anketirancev pri vseh etničnih skupinah (brez večjih odstopanj, razen seveda pri kategorijah neznanu in preostalo, pri katerih je takih nekaj več kot 40 odstotkov) meni, da pripadnost jezikovni skupnosti »(sploh) ni pomembna«. V primerjavi s pomenom etnične pripadnosti torej lahko ugotovimo, da je jezikovna skupnost pomembnejša od etnične, hkrati pa tudi, da med etničnimi skupnostmi obstajajo manjše razlike glede razumevanja pomena jezikovne skupnosti. Iz tega lahko sklepamo, da je jezik ključen etnični kazalnik pri vseh etničnih skupnostih, ki živijo v Sloveniji in smo jih proučevali v naši raziskavi.

Opredelevanje Slovencev

Anketirance smo spraševali, kaj je zanje najpomembnejši dejavnik pri opredeljevanju posameznikov za Slovence. To vprašanje je posebej pomembno v kontekstu razlik med tako imenovanim vzhodnim in zahodnim modelom razumevanja naroda.² Če vzhodni model razumevanja naroda temelji na etničnih kazalnikih, kot so jezik, vera, kultura ipd., potem je zahodni model pogojen z državljanstvom. Povedano drugače: skladno s tako imenovanim zahodnim razumevanjem koncepta naroda je prvi pogoj za 'članstvo' v narodu državljanstvo in ne prirojene značilnosti posameznikov oziroma značilnosti, ki jih posamezniki pridobijo v procesih zgodnje socializacije.

Ko smo anketirance spraševali po njihovem razumevanju slovenstva, smo jim ponudili več dejstev, ki jim posamezniki lahko pripisujejo določen pomen za to, da se nekdo opredeli oziroma se ne opredeli kot Slovenec. Med tovrstna dejstva, za katera smo anketirance prosili, da jih označijo kot »zelo pomembno«, »precej pomembno«, »ne preveč pomembno« in »sploh ni pomembno«, smo uvrstili: da je nekdo rojen v Sloveniji, da ima slovensko državljanstvo, da večino svojega življenja živi v Sloveniji, da govori slovenski jezik, da je katolik, da spoštuje slovenske politične institucije in zakone, da se čuti Slovenca in da je vsaj eden od staršev Slovenec.

² Več o tem glej Roter (2001).

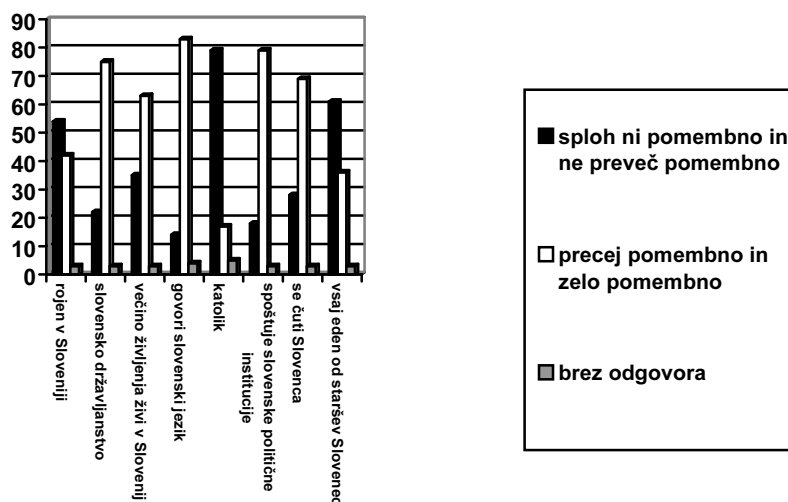
Med vsemi vprašanimi je govorjenje slovenskega jezika najpomembnejše dejstvo za to, da se posameznik opredeli kot Slovenec. Kar 83 odstotkov vseh vprašanih je dejstvo, da posameznik govori slovenski jezik, ocenilo kot »precej pomembno« ali »zelo pomembno« za to, da se opredeli kot Slovenec,³ le 14 odstotka vseh vprašanih je to dejstvo ocenilo kot »sploh ni pomembno« ali »ne preveč pomembno«. Med Slovenci je bilo teh le 6 odstotkov, medtem ko je tako menilo 15 odstotkov Hrvatov, 19 odstotkov Srbov in 23 odstotkov Bošnjakov. Med etnično neopredeljenimi pa je bilo le 16 odstotkov takih, ki so prepričani, da slovenski jezik ne igra pomembne vloge pri opredeljevanju posameznikov za Slovence. Ob tem se seveda zastavlja vprašanje, kakšni so bili razlogi za to, da se naši anketiranci niso etnično opredelili. Za iskanje odgovorov na to vprašanje bi bila potrebna dodatna analiza, še posebej zato, ker se je izkazalo (tako kot pri opredeljevanju posameznikov kot Slovencev), da se skupina etnično neopredeljenih anketirancev 'obnaša' podobno kot etnično opredeljeni anketiranci. V tem kontekstu vzbuja skrb dejstvo, da je kar 41 odstotkov etnično neopredeljenih odgovorilo, da so bili vedno ponosni na svojo etnično pripadnost, 8 odstotkov je nanjo včasih ponosnih, le 45 odstotkov etnično neopredeljenih anketirancev pa je bilo pri tem vprašanju neopredeljenih.⁴

Dejstvu, da je ključno pri opredeljevanju za Slovence to, da nekdo govori slovenski jezik, sledijo (po pomembnosti, kot jo ocenjujejo vprašani): spoštovanje slovenskih političnih institucij in zakonov (79 odstotkov vprašanih to dejstvo ocenjuje kot »precej pomembno« ali »zelo pomembno«, 18 odstotkov pa kot »sploh ni pomembno« ali »ne preveč pomembno«); slovensko državljanstvo (75 odstotkov oziroma 22 odstotkov); da se čuti Slovenca (69 odstotkov oziroma 28 odstotkov); da večino življenja živi v Sloveniji (63 odstotkov oziroma 35 odstotkov); da je rojen v Sloveniji (42 odstotkov oziroma 54 odstotkov); da je vsaj eden od staršev Slovenec (36 odstotkov oziroma 61 odstotkov); in da je katolik (17 odstotkov oziroma 79 odstotkov). Pri slednjem dejstvu navzgor nekoliko odstopajo Bošnjaki; med njimi je bilo namreč 24 odstotkov takih, ki so katolištvu pripisovali večji pomen pri posameznikovem opredeljevanju kot Slovenec. Med Slovenci in Srbi je bilo teh le 19 odstotkov, med Hrvati pa 22 odstotkov, navzdol pa odstopa kategorija neopredeljenih, ko le 13 odstotkov vprašanih meni, da je katoliška vera pomemben etnični kazalnik Slovencev.

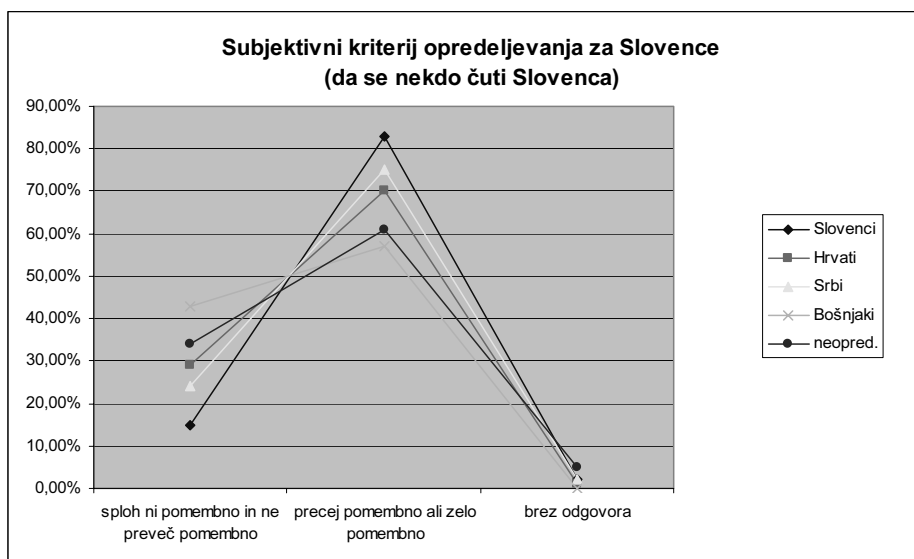
³ Med Slovenci je bilo takih 91 odstotkov, med Hrvati 83 odstotkov, med Srbi 80 odstotkov in med Bošnjaki 78 odstotkov. Tudi med etnično neopredeljenimi anketiranci jih je tako menilo 78 odstotkov.

⁴ Zelo podobno so na to vprašanje odgovarjali tudi Slovenci: 35 odstotkov je bilo vedno ponosnih na svojo etnično pripadnost, 13 odstotkov včasih, kar 41 odstotkov vprašanih pa je bilo neopredeljenih. Pri drugih skupinah anketirancev je odstotek tistih, ki so bili vedno ponosni na svojo etnično pripadnost, veliko višji: 79 odstotkov pri Srbih, 69 odstotkov pri Bošnjakih in 65 odstotkov pri Hrvatih.

Vprašalnik: Nekateri pravijo, da so spodaj naštetá dejstva pomembna za to, da se posameznik opredeli kot Slovenec. Drugi pravijo, da niso pomembna. Kateri dejavniki so po vašem mnenju zelo pomembni, precej pomembni, ne preveč pomembni, sploh niso pomembni pri opredeljevanju posameznikov kot Slovencev?

Posebej je treba omeniti tako imenovani subjektivni kriterij opredeljevanja posameznikov kot pripadnikov neke etnične skupnosti – naroda ali narodne manjšine, saj ta kriterij omogoča stopnjo prehajanja med etničnimi skupnostmi (še zlasti, glede na izsledke naše raziskave, če posameznik govori slovensko).

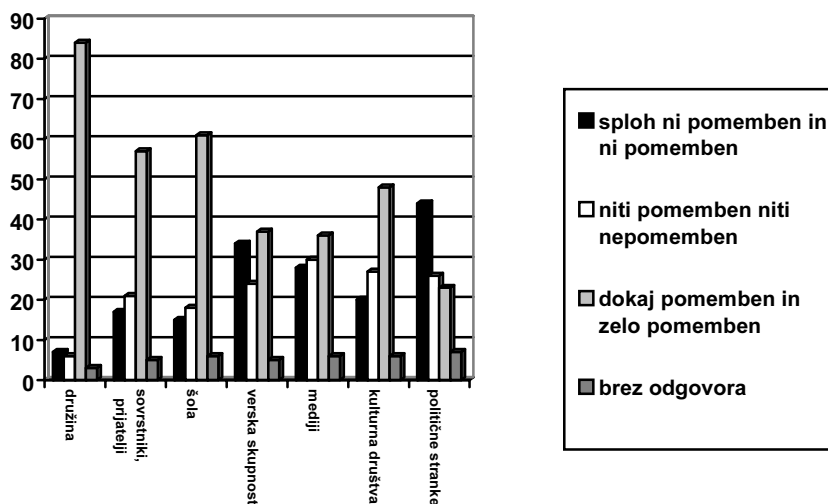
Dejstvu, da se mora nekdo počutiti kot Slovenec, je pripisalo velik pomen kar 83 odstotkov Slovencev, 75 odstotkov Srbov, 70 odstotkov Hrvatov in le 57 odstotkov Bošnjakov ter 61 odstotkov neopredeljenih. V prid večje možnosti izbire glede (samo)opredeljevanja posameznikov kot Slovencev, kar je lahko posebej pomembno za drugo generacijo, ki se je rodila staršem

imigrantom, govori tudi relativno nizek odstotek vprašanih, ki menijo, da je pri opredeljevanju precej ali zelo pomembno dejstvo, da je vsaj eden od staršev Slovenec. Med Slovenci je takih 37 odstotkov, medtem ko je 41 odstotkov Bošnjakov, 42 odstotkov Hrvatov in 52 odstotkov Srbov odgovorilo, da je to dejstvo »precej pomembno« oziroma »zelo pomembno«. Med neopredeljenimi je odstotek najmanjši – 30 odstotkov.

Oblikovanje etnične/narodne identitete

Za pripravo in izvajanje uspešne jezikovne politike – ki je glede na pomen, ki ga posamezniki pripisujejo jeziku kot ključnemu etničnemu kazalniku, ena najpomembnejših nacionalno-državljskih politik – so pomembni dejavniki, ki vplivajo na samo oblikovanje etnične/narodne identitete. V naši raziskavi smo anketirance spraševali po pomenu teh dejavnikov, med katere smo uvrstili družino, sovrstnike/prijatelje, šolo, versko skupnost, medije, kulturna društva in politične stranke, anketiranci pa so lahko navedli tudi druge pomembne dejavnike, ki po njihovem mnenju vplivajo na oblikovanje etnične/narodne identitete. Glede naštetih dejavnikov pa smo vprašane prosili, da jih ocenijo s »sploh ni pomemben«, »ni pomemben«, »niti pomemben niti nepomemben«, »dokaj pomemben in zelo pomemben« in »zelo pomemben«.

Vprašalnik: Na oblikovanje etnične/narodne identitete vplivajo različni dejavniki. Kaj pa menite vi, kako so za oblikovanje etnične/narodne identitete pomembni naslednji dejavniki.

Po pričakovanjih se je kot najpomembnejši dejavnik izkazala družina, saj prav v družini poteka primarna socializacija, ki seveda vključuje temelj oblikovanja etnične/narodne identitete posameznikov. Kar 84 odstotkov vseh vprašanih meni, da je družina dokaj ali zelo pomemben

tovrstni dejavnik, le 7 odstotkov pa jih meni, da je družina nepomembna. Temu dejavniku sledi šola. 61 odstotkov vprašanih šolo razume kot dokaj oziroma zelo pomemben dejavnik pri oblikovanju etnične/narodne identitete, 15 odstotkov pa jih meni nasprotno. Glede pomena šole navzgor izstopajo Slovenci (72 odstotkov namreč meni, da je šola dokaj ali zelo pomemben dejavnik in le 11 odstotkov, da je nepomemben dejavnik), Hrvati (68 odstotkov), delno tudi Bošnjaki in Muslimani, med katerimi jih 63 odstotkov šoli pripisuje velik pomen pri oblikovanju etnične/narodne identitete. Navzdol pa izstopajo Srbi, saj takšen pomen šoli pripisuje le 55 odstotkov vprašanih (20 odstotkov meni nasprotno), in neopredeljeni, med katerimi jih šoli pripisuje velik pomen le 45 odstotkov.

Naslednji pomemben dejavnik pri oblikovanju etnične/narodne identitete posameznikov so sovrstniki in prijatelji. 57 odstotkov vseh vprašanih jim pripisuje pomen (prijatelji in sovrstniki so po njihovem mnenju »dokaj pomemben« oziroma »zelo pomemben« dejavnik), 17 odstotkov pa meni nasprotno – da torej niso pomembni. Največji pomen sovrstnikom in prijateljem pri oblikovanju etnične/narodne identitete pripisujejo Slovenci (66 odstotkov), sledijo Muslimani (65 odstotkov), Hrvati (64 odstotkov) in Srbi (62 odstotkov), medtem ko je med Bošnjaki takih 49 odstotkov in med etnično neopredeljenimi 41 odstotkov.

Sovrstnikom in prijateljem po pomenu sledijo kulturna društva. 48 odstotkov vseh vprašanih jim namreč pripisuje pomen, medtem ko se s tem ne strinja le 20 odstotkov vprašanih. Najmanjši odstotek vprašanih, ki kulturna društva označujejo za »dokaj pomembna« oziroma »zelo pomembna« je med etnično neopredeljenimi anketiranci (37 odstotkov), med etnično opredeljenimi pa je takih 51 odstotkov Bošnjakov (kot bo razvidno v nadaljevanju, relativno večji pomen pripisujejo verski skupnosti), 52 odstotkov Slovencev in Hrvatov, 61 odstotkov Srbov in kar 71 odstotkov Črnogorcev. Kljub temu, da je bilo njihovo število zelo majhno in je torej naš vzorec nereprezentativen, je najbrž visok odstotek Črnogorcev (in tudi Srbov), ki pripisujejo velik pomen kulturnim društvom pri oblikovanju etnične/narodne identitete posledica aktivnega delovanja več črnogorskih (in srbskih) kulturnih društev v Sloveniji. Za nastale percepcije pa je lahko seveda vzrok tudi šibkost preostalih medijev.

Glede pomena verske skupnosti so anketiranci razdeljeni v dve skoraj enakovredni skupini: 37 odstotkov jih meni, da je verska skupnost dokaj oziroma zelo pomemben dejavnik, 34 odstotkov pa jih meni, da verska skupnost ni oziroma sploh ni pomembna. Vendar se med etnično opredeljenimi anketiranci pojavijo precejšnje razlike glede pripisanega pomena verskim skupnostim. Tako 33

odstotkov Slovencev verski skupnosti pripisuje pomen pri oblikovanju etnične/narodne identitete, med neopredeljenimi je teh 38 odstotkov, Hrvati z 42 odstotki presegajo povprečje (37 odstotkov), kot ga tudi Srbi z 51 odstotki. Med Bošnjaki jih verski skupnosti pripisuje pomen 49 odstotkov, med Muslimani pa se je za tak odgovor odločilo kar 60 odstotkov vprašanih. Le četrtnina Bošnjakov in Muslimanov ter tudi Hrvatov pa meni, da verska skupnosti (sploh) ni pomemben dejavnik. Med Slovenci je slednjih kar 39 odstotkov.

Da igrajo pomembno vlogo pri oblikovanju etnične/narodne identitete tudi mediji, meni 36 odstotkov vseh vprašanih, 28 odstotkov pa se s tako trditvijo ne strinja. Najmanjšo vlogo pa imajo – po mnenju naših anketirancev – politične stranke. 44 odstotkov vseh vprašanih namreč meni, da te niso pomembne pri oblikovanju etnične/narodne identitete, le 23 odstotkov vseh vprašanih pa političnim strankam pripisuje pomen.

Poleg primarnega socializacijskega okolja družine, prijateljev in sovrstnikov je tako šola drugi najpomembnejši dejavnik pri oblikovanju etnične/narodne identitete, kar seveda postavlja državo pred odgovorno nalogo glede oblikovanja učnih načrtov in vsebin, ki se posredno ali neposredno nanašajo na vprašanja, povezana z etnično/narodno identiteto posameznikov. Ker je tudi Slovenija – tako kot vse druge evropske države – etnično heterogena, je ta naloga še posebej odgovorna in občutljiva.

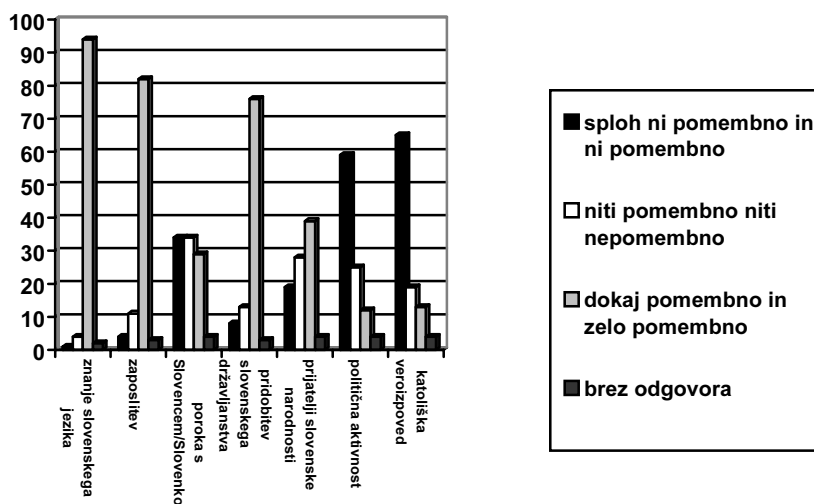
Pri varstvu klasičnih narodnih manjšin je vloga izobraževalnih institucij dvojna: po eni strani (zlasti v primarnem in sekundarnem šolstvu) skrbijo za učenje jezika (ki vključuje poučevanje v manjšinskem jeziku), po drugi strani pa je ustrezno manjšinsko varstvo zagotovljeno šele takrat, ko tudi učne vsebine upoštevajo značilnosti in posebnosti narodnomanjšinskih skupnosti. Da bi se to res uresničilo, kot priporoča tudi Visoki komisar za narodne manjšine Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), morajo države omogočiti sodelovanje manjšinskih predstavnikov pri oblikovanju izobraževalnih programov.⁵ Šele s takšnim 'dvojnim' pristopom ob aktivnem sodelovanju samih manjšin se zagotavljata varstvo in ohranjanje manjšinske identitete.

---

⁵ Glej: Haaška priporočila Visokega komisarja za narodne manjšine (*The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note*, 1996, dostopno na: http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2700_en.pdf, 22. september 2004).

Vključevanje v slovensko družbo

Razmislek o ustrezni integracijski politiki zahteva celovito obravnavo možnosti za nediskriminacijsko obravnavo vseh državljanov Republike Slovenije in izenačevanje neenakih začetnih osnov, s katerimi se praviloma srečujejo pripadniki etničnih manjšin nasproti večinskemu narodu. V naši raziskavi smo zato sodelujoče spraševali po pomenu dejavnikov za vključevanje posameznikov v slovensko družbo. Med tovrstnimi integracijskimi dejavniki smo posebej omenili znanje slovenskega jezika, zaposlitev, poroko s Slovencem oziroma Slovenko, pridobitev slovenskega državljanstva, prijatelje slovenske narodnosti, politično dejavnost in pripadnost katoliški veroizpovedi, vprašani pa so lahko dodali še druge dejavnike po svoji izbiri. Med vsemi integracijskimi dejavniki naši anketiranci znanje slovenskega jezika ocenjujejo kot najpomembnejši tovrstni dejavnik.

Vprašalnik: V kolikšni meri so po vašem mnenju pomembni naslednji dejavniki za vključevanje v slovensko družbo?

Kar 94 odstotkov vseh vprašanih meni, da je znanje slovenskega jezika »dokaj pomembno« ali »zelo pomembno« za vključevanje posameznikov v slovensko družbo, da »(sploh) ni pomembno« pa meni le 1 odstotek vprašanih. Razlike med etničnimi skupnostmi so majhne. Kar 97 odstotkov Srbov pripisuje znanju slovenskega jezika takšen pomen, sledijo Hrvati (96 odstotkov), Slovenci (95 odstotkov) in etnično neopredeljeni anketiranci (95 odstotkov), Muslimani (93 odstotkov) in Bošnjaki (88 odstotkov), medtem ko se maloštevilčni anketiranci makedonske in črnogorske narodnosti vsi strinjajo s takšno ugotovitvijo. Ker gre pri skoraj vseh etničnih skupnostih (razen v

posameznih primerih pri Muslimanih in Bošnjakih, kadar nosijo posebna oblačila) za tako imenovane 'nevidne manjšine', ki se na prvi pogled v ničemer ne razlikujejo od etničnih Slovencev, je lahko pomanjkljivo znanje slovenskega jezika prvi očiten znak njihove manjšinskosti oziroma njihove neslovenske etnične identitete. Ob upoštevanju, da je v Sloveniji uradni jezik slovenščina,⁶ razen na narodnostno mešanih ozemljih, in ob naraščajoči nestrpnosti med večinskim prebivalstvom ne preseneča dejstvo, da naši anketiranci znanju slovenskega jezika pripisujejo pomen ključnega integracijskega dejavnika.

Drugi najpomembnejši integracijski dejavnik je zaposlitev. Da je zaposlitev dokaj oziroma zelo pomembna za vključevanje v slovensko družbo, meni 82 odstotkov vseh vprašanih (pri čemer so razlike med etničnimi skupnostmi zelo majhne), s tako ugotovitvijo pa se ne strinjajo le 4 odstotki vprašanih.

Na tretje mesto so naši anketiranci uvrstili pridobitev slovenskega državljanstva, ki je dokaj oziroma zelo pomemben integracijski dejavnik za 76 odstotkov vseh vprašanih, 8 odstotkov pa jih meni, da je državljanstvo nepomembno. Najbolj državljansko razumejo kot pomemben integracijski dejavnik Slovenci (80 odstotkov), sledijo Hrvati (79 odstotkov), neopredeljeni in Srbi (78 odstotkov), medtem ko so v to najmanj prepričani Muslimani (63 odstotkov) in Bošnjaki (61 odstotkov).

⁶ Več o tem glej 4. del tega prispevka.

39 odstotkov vseh vprašanih meni, da so dokaj oziroma zelo pomembni prijatelji slovenske narodnosti, pri čemer je med Slovenci, Hrvati in Srbi takih več kot polovica vprašanih. S tem pa se ne strinja 19 odstotkov vseh vprašanih (odstotek je najnižji med Slovenci – 13 odstotkov, najvišji pa je med Muslimani – 25 odstotkov).

Glede poroke s Slovincem oziroma Slovenko so mnenja različna. 29 odstotkov vseh vprašanih meni, da je takšna poroka dokaj oziroma precej pomembna, 34 odstotkov pa, da »sploh ni pomembna« oziroma »ni pomembna«. Tako misli kar 58 odstotkov Muslimanov, 49 odstotkov Bošnjakov in 39 odstotkov Srbov. Med Slovenci in Hrvati je odstotek nižji (24 odstotkov Slovencev in 29 odstotkov Hrvatov). Približno ena tretjina vseh vprašanih je o tem dejavniku menila, da ni »niti pomemben niti nepomemben«. Med Slovenci in Hrvati je teh 'neopredeljenih' največ – malo manj kot štiri desetine, med Srbi in neopredeljenimi jih je najmanj – 29 odstotkov.

Najmanj pomembna integracijska dejavnika sta politična aktivnost (le 12 odstotkov vseh vprašanih jo razume kot dokaj oziroma zelo pomembno) in pripadnost katoliški veroizpovedi (13 odstotkov), pri čemer sta nasprotna pola, združena v odgovora »sploh ni pomembno« in »ni pomembno«, občutno močnejša: 59 odstotkov vseh vprašanih tako razume politično participacijo in kar 65 odstotkov vseh vprašanih ne pripisuje pomena katoliški veroizpovedi kot dejavniku za vključevanje posameznikov v slovensko družbo. Glede pomena politične pripadnosti navzgor izstopajo Srbi (16 odstotkov Srbov namreč politični participaciji pripisuje pomen) in Bošnjaki (14 odstotkov), navzdol pa Muslimani, saj jih tako meni le 8 odstotkov. Tudi glede pomena katoliške veroizpovedi obstajajo razlike med etničnimi skupnostmi. Najmanjši pomen pripadnosti katoliški veroizpovedi pripisujejo Muslimani (5 odstotkov), Bošnjaki (8 odstotkov), neopredeljeni (9 odstotkov) in Srbi (11 odstotkov), najpomembnejša pa je po mnenju Hrvatov (21 odstotkov) in Slovencev (14 odstotkov). Takšno razumevanje se kaže tudi na drugem polu, v odgovorih, da pripadnost katoliški veri »(sploh) ni pomembna« za vključevanje posameznikov v slovensko družbo. S tem se strinja kar 88 odstotkov Muslimanov, 75 odstotkov Srbov, 66 odstotkov etnično neopredeljenih, 63 odstotkov Bošnjakov in Slovencev ter 53 odstotkov Hrvatov.

Po mnenju posameznih anketirancev so za vključevanje v slovensko družbo pomembni tudi dejavniki, kot so poštenost, prijaznost, prilagodljivost, strpnost in spoštovanje drugih, lojalnost, spoštljivost in drugi.

Jezik v zasebnem življenju

Samoocena znanja slovenskega jezika

Sklop vprašanj, s katerimi smo anketirance prosili, da najprej ocenijo svoje znanje slovenskega jezika, potem nam povedo, kje so se jezika naučili, kateri jezik govorijo doma in kakšno je znanje slovenskega jezika njihovih staršev, če njihov materni jezik ni slovenščina, je za našo raziskavo posebej pomemben glede na percepcijo anketirancev, da je govorjenje slovenskega jezika eden izmed ključnih integracijskih dejavnikov. Seveda pa niti manjšinske niti integracijske politike, ki uspešno zadovoljujejo potrebe etničnih skupnosti in posameznikov, ki ne pripadajo večinskemu narodu, ne temeljijo na odpovedi manjšinskih jezikov in kultur.

Najprej nas je torej zanimalo, kako sodelujoči v naši raziskavi ocenjujejo svoje znanje slovenskega jezika. Ali ga razumejo, govorijo, berejo in pišejo »zelo dobro«, »dobro«, »ne preveč dobro« ali »slabo«. 83 odstotkov vseh vprašanih slovenski jezik razume »zelo dobro«, nadaljnjih 15 odstotkov pa »dobro«, le 1 odstotek pa je takih, ki ga ne razume preveč dobro. Odstotek tistih, ki slovenščino razumejo zelo dobro, je najvišji med Slovenci (91 odstotkov), sledijo Bošnjaki (88 odstotkov), Srbi (85 odstotkov), Muslimani (83 odstotkov), Hrvati (81 odstotkov) ter etnično neopredeljeni (73 odstotkov). Posebej zanimiv je slednji podatek, na podlagi katerega bi lahko sklepali, da je med etnično neopredeljenimi vsaj nekaj takih, ki najbrž niso bili rojeni v Sloveniji oziroma ki jim slovenščina ni materni jezik. V tem primeru je treba omeniti še albansko skupnost, pri kateri se pojavlja podoben problem maloštevilčnih odgovorov kot pri črnogorski, vendar je odstotek tistih, ki slovenščino razumejo »zelo dobro«, zelo majhen – le polovica je na to vprašanje odgovorila pritrdilno (kar bi lahko bil tudi rezultat velike samokritičnosti, saj so se anketiranci ocenjevali sami). Posledično pa je med njimi več takih, ki menijo, da slovenščino razumejo »dobro« (38 odstotkov Albancev). Albancem sledijo etnično neopredeljeni (23 odstotkov), Hrvati (17 odstotkov), Muslimani (15 odstotkov), Srbi (12 odstotkov), Bošnjaki (10 odstotkov) in Slovenci (9 odstotkov). Relativno nizek odstotek pri kategoriji »zelo dobro« razumem slovenski jezik je lahko tudi posledica samokritičnosti. V naši raziskavi smo proučevali percepcije, ki pa so lahko povezane s posameznikovim izražanjem njegovih etničnih posebnosti po eni strani ter njegovim prepričanjem glede zmožnosti za polnopravno vključevanje v slovensko družbo. Prav zato se zdijo razlike med etničnimi skupnostmi pri samooceni obvladovanja slovenskega jezika še posebej pomembne.

Naslednji korak pri samoocenjevanju obvladovanja slovenskega jezika je zajemal govorjenje. Pri tem se trend občutno premakne od »zelo dobro« (63 odstotkov vseh vprašanih) k »dobro« (30 odstotkov vseh vprašanih), 5 odstotkov vprašanih pa jezika ne govori preveč dobro. Da »zelo dobro« govorijo slovensko, meni največ Slovencev (77 odstotkov) in le še 59 odstotkov Hrvatov, 57 odstotkov Bošnjakov, 53 odstotkov Muslimanov, 51 odstotkov etnično neopredeljenih, 50 odstotkov Srbov ter 57 odstotkov Črnogorcev in 38 odstotkov Albancev (slednji skupini sta številčno zelo majhni). Kar 50 odstotkov Albancev meni, da slovenski jezik govorijo jezik »dobro«, sledijo Muslimani (40 odstotkov), etnično neopredeljeni (39 odstotkov), Srbi (39 odstotkov), Bošnjaki (37 odstotkov), Hrvati (32 odstotkov) in Slovenci (20 odstotkov). Med tistimi, ki menijo, da jezik govorijo »ne preveč dobro«, je največ Albancev (13 odstotkov – ob premajhni skupini za sklepanje na celotno populacijo), Srbov (9 odstotkov), Hrvatov (8 odstotkov), etnično neopredeljenih (8 odstotkov), Muslimanov, Bošnjakov in Slovencev pa je le okrog 2 odstotka.

Podobna situacija obstaja v zvezi s samooceno sposobnosti branja slovenskega jezika: 70 odstotkov vseh vprašanih meni, da berejo slovenski jezik »zelo dobro«, 25 odstotkov »dobro« in 2 odstotka »ne preveč dobro«, manj kot odstotek pa je takih, ki slovenščino berejo »slabo«. Glede na samooceno najboljše berejo slovenska besedila Slovenci (82 odstotkov jih bere »zelo dobro« in 15 odstotkov »dobro«), sledijo Srbi (69 odstotkov oziroma 28 odstotkov), Hrvati (65 odstotkov oziroma 31 odstotkov), Muslimani (68 odstotkov oziroma 28 odstotkov), etnično neopredeljeni (59 odstotkov oziroma 34 odstotkov) in Bošnjaki (65 odstotkov oziroma 27 odstotkov). Razen maloštevilčnih Albancev in neopredeljenih (4 odstotki) je odstotek tistih, ki slovensko ne berejo preveč dobro, najvišji pri Hrvatih (3 odstotki).

Pri samooceni pisanja slovenskega jezika se nadaljuje padanje števila tistih, ki menijo, da slovensko pišejo »zelo dobro« (56 odstotkov vseh vprašanih meni tako), hkrati pa se povečuje število tistih, ki slovensko pišejo »dobro« (31 odstotkov), pa tudi tistih, ki so obkrožili odgovora »ne preveč dobro« (9 odstotkov) in »slabo« (1 odstotek).

Kraj/okoliščine učenja slovenskega jezika in maternega jezika (enega od) staršev

Anketirance smo spraševali, kje so se naučili slovenskega jezika in tudi maternega jezika staršev oziroma enega od njiju, če ta jezik ni slovenščina. Pri obeh jezikih smo ponudili več odgovorov: doma, v vrtcu, v šoli, na delovnem mestu, na tečaju, med prijatelji ali iz medijev (tv, radia, časopisov). Pri tem je bilo seveda mogočih več odgovorov.

Slovenskega jezika se je doma naučilo 44 odstotkov vseh vprašanih, medtem ko se tega jezika ni naučilo doma 54 odstotkov vseh vprašanih. V vrtcu se je slovenščine naučilo le 22 odstotkov vprašanih, 75 odstotkov pa ne. Tudi v šoli se je le 50 odstotkov vseh vprašanih (48 odstotkov pa ne) naučilo slovenskega jezika, kar kaže na to, da se je večina vprašanih v Slovenijo priselila. To potrjuje tudi dejstvo, da se je 59 odstotkov vseh vprašanih slovenskega jezika naučilo (še) na delovnem mestu (39 odstotkov pa ne). Zato ne presenečajo odgovori naših anketirancev glede njihovega znanja slovenskega jezika: od njihovega (zelo) dobrega razumevanja slovenskega jezika do precej manjšega deleža tistih, ki menijo, da slovensko (zelo) dobro tudi pišejo.

Velika večina vprašanih (83 odstotkov) tudi ni obiskovala jezikovnega tečaja. Le 14 odstotkov vseh vprašanih se je slovenskega jezika naučilo (tudi) na tečaju. Relativno majhen odstotek vprašanih, ki so obiskovali jezikovni tečaj, je najbrž posledica vsaj dveh stvari: jezikovne bližine med slovenskim jezikom in jeziki narodov nekdanje Jugoslavije, ki omogoča lažjo komunikacijo med pripadniki novih etničnih manjšin in večinskim narodom v Sloveniji, ter nedostopnosti tečajev, ki bi bili zastoj. Na Norveškem se lahko na primer priseljenci (tudi brez državljanstva) vpišejo in obiskujejo brezplačne tečaje norveškega jezika, ki jih financira država. S takšnimi tečaji bi lahko država pomagala k uspešnejši integraciji pripadnikov etničnih skupnosti, ki prav znanje slovenskega jezika tudi sami percipirajo kot ključni dejavnik njihovega vključevanja v slovensko družbo.

Da so se slovenskega jezika naučili med prijatelji, je odgovorilo 57 odstotkov vseh vprašanih, 41 odstotkov pa je takih, ki se jezika niso naučili na tak način. Tudi glede učenja slovenskega jezika iz medijev so bili odgovori podobni: 54 odstotkov vseh vprašanih se je jezika naučilo tako, 44 odstotkov pa ne.

Zgornjo tezo o relativno veliki stopnji priseljencev med našimi anketiranci lahko preverjamo tudi s pregledom odgovorov glede kraja oziroma okoliščin učenja neslovenskega maternega jezika staršev ali enega od staršev.

68 odstotkov vseh vprašanih se je tega jezika naučilo doma, 22 odstotkov pa ne. Samo 7 odstotkov se je jezika naučilo v vrtcu, medtem ko je kar 83 odstotkov vprašanih odgovorilo, da se jezika niso naučili v vrtcu. Pri tem se moramo seveda vprašati, ali je slednje posledica tega, da morda sploh niso hodili v vrtec. Zelo zanimiv pa je podatek o učenju tega jezika v šoli. Kar 58 odstotkov vprašanih se neslovenskega maternega jezika ni učilo v šoli, medtem ko se je neslovenskega maternega jezika staršev v šoli naučilo 33 odstotkov vseh vprašanih. To je pomemben podatek, saj kaže na to, da je med našimi anketiranci nekaj priseljencev, ki so v Slovenijo prišli najbrž kot ekonomski migranti – torej po končanem šolanju, nekaj pa jih pripada tako imenovani drugi generaciji, ki so se jezika najbrž naučili doma. Glede na omejene možnosti, ki so obstajale v SR Sloveniji glede učenja le enega od jezikov narodov nekdanje Jugoslavije, in glede na možnosti učenja teh jezikov, ki obstajajo v Republiki Sloveniji,⁷ lahko trdimo, da se tudi generacija, ki je bila rojena v Sloveniji (čeprav morda staršem, ki se etnično ne opredeljujejo kot Slovenci), ni mogla maternega jezika staršev oziroma enega od njih naučiti v šoli.

Neslovenskega maternega jezika se večina naših anketirancev (86 odstotkov) tudi ni naučila na delovnem mestu. Le 4 odstotki vprašanih so na to vprašanje odgovorili pritrdilno. 90 odstotkov vseh vprašanih se jezika tudi ni učila na tečaju; manj kot odstotek pa ga je obiskoval. Slednje je lahko posledica več dejavnikov. Anketiranci lahko jezik obvladajo že iz obdobja primarne socializacije. Lahko se jezika učijo doma oziroma ga govorijo doma in ne čutijo posebne potrebe, da bi se ga učili na tečaju. Neobstoj tovrstne potrebe pa je seveda lahko tudi posledica asimilacije oziroma občutka, da je lahko tovrstno obiskovanje tečajev osnova za stigmatizacijo v slovenski družbi. Seveda pa se zastavlja tudi vprašanje o organizacijski in finančni dostopnosti tovrstnih tečajev.

Podobna vrsta vprašanj obstaja tudi glede odstotka anketirancev, ki so se jezika naučili med prijatelji: teh je 16 odstotkov, medtem ko se 74 odstotkov vseh vprašanih jezika ni naučilo med prijatelji. Tudi tukaj so lahko posredi asimilacijske težnje, visoka stopnja integracije anketirancev ali pa dejstvo, da kaže posebej ločevati rabo jezika od njegovega učenja. Slednji podatek tako lahko kaže tudi veliko moč primarnega socializacijskega okolja družine: če se posamezniki niso naučili neslovenskega jezika v družini (ali morda šoli), se je le manjši delež tega jezika naučil med

---

⁷ Po ukinitvi (v začetku 90. let 20. st.) srbohrvaškega jezika kot obveznega predmeta v petem razredu osnovne šole se je šele konec 90. let ponovno začelo razmišljati o prostovoljnem učenju (nekaterih) jezikov nekdanjih jugoslovanskih narodov v posameznih osnovnih šolah. Več o tem glej 4. del spodaj.

prijatelji. Ker pa je bilo mogočih več odgovorov, je seveda mogoče tudi, da so se naši anketiranci jezika naučili tudi med prijatelji.

Podobno velja za učenje jezika iz medijev. Tudi tukaj je 15 odstotkov odgovorilo pritrdilno, 75 odstotkov vseh vprašanih pa je zanikalo, da bi se jezika naučili iz medijev.

Pogovorni jezik doma

Iz popisa prebivalstva leta 2002 je razvidno, da slovenski jezik v družini govori več ljudi, kot je oseb s slovenskih maternim jezikom. Pri popisu prebivalstva 2002 so tako na 100 oseb s slovenskim maternim jezikom našli 104 osebe, ki so uporabljale slovenščino kot pogovorni jezik v družini, oziroma 109 (106 pri popisu leta 1991) oseb, ki so v družini uporabljale slovenščino v kombinaciji z drugimi jeziki (Statistični urad RS 2003: 86).

V naši raziskavi smo preverjali, kako se neslovenski jeziki ohranjajo v zasebnem življenju naših anketirancev, pri čemer smo posebno pozornost namenili morebitnim medgeneracijskim razlikam. Zato smo jih vprašali, v katerem jeziku se doma pogovarjajo z naslednjimi sogovorci: z zakoncem/partnerjem, z otroki, materjo, očetom, s starimi starši in z brati oziroma s sestrami. Pri vsakem od sogovornikov smo anketirancem ponudili šest odgovorov: »samo slovensko«, »večinoma slovensko«, »v enaki meri: slovensko in v maternem jeziku staršev«, »večinoma v maternem jeziku staršev«, »samo v maternem jeziku staršev« in »ni navedenega sogovornika«.

Z zakoncem oziroma s partnerjem se večina vprašanih (62 odstotkov) pogovarja »samo slovensko« oziroma »večinoma slovensko«. Največ je takih med Slovenci (75 odstotkov se pogovarja »samo slovensko« in nadaljnjih 8 odstotkov »večinoma slovensko«, skupaj torej 83 odstotkov), sledijo Hrvati s 67 odstotkov (56 odstotkov oziroma 11 odstotkov) ter etnično neopredeljeni anketiranci z 51 odstotki (38 odstotkov oziroma 13 odstotkov). Med Srbi je manj kot polovica (40 odstotkov) takih, ki se z zakoncem oziroma partnerjem pogovarjajo »samo slovensko« (19 odstotkov) ali »večinoma slovensko« (21 odstotkov). Podobno je pri Bošnjakih (25 odstotkov oziroma 12 odstotkov, skupaj torej 37 odstotkov), medtem ko se samo 20 odstotkov Muslimanov s svojimi zakonci/partnerji pogovarja samo oziroma večinoma slovensko.

Med vsemi vprašanimi se le 12 odstotkov s svojim zakoncem/partnerjem pogovarja »v enaki meri slovensko in v maternem jeziku staršev«. Med njimi navzgor izstopajo Srbi (21 odstotkov), etnično neopredeljeni in Muslimani (18 odstotkov), navzdol pa Slovenci (3 odstotki).

Le 4 odstotki vseh vprašanih se doma s svojim zakoncem/partnerjem pogovarjajo »samo v maternem jeziku staršev« (teh je največ med Muslimani – 15 odstotkov, Bošnjaki – 12 odstotkov in Srbi – 7 odstotkov), nadaljnjih 8 odstotkov vprašanih pa se doma pogovarja »večinoma v maternem jeziku staršev«. Večinoma ali samo v maternem jeziku staršev se tako pogovarja največ Muslimanov (43 odstotkov), Bošnjakov (31 odstotkov) in Srbov (23 odstotkov), a samo 9 odstotkov Hrvatov. Pri tem se lahko vprašamo dvoje: ali med Muslimani in Bošnjaki obstaja velika stopnja medsebojnih zakonov oziroma partnerskih zvez (in posledično relativno nizka stopnja etnično mešanih zakonov) ali pa v teh zvezah obstaja velika stopnja pripravljenosti ohranjanja maternega jezika staršev. Če je prvi odgovor pritrdilen, potem iz tega najbrž logično izhaja tudi pozitiven odgovor na slednje vprašanje. Tovrstna sklepanja je mogoče delno potrditi ali zavreči z odgovori na vprašanje, kako se naši sogovorniki doma pogovarjajo s svojimi otroki.

Kar 46 odstotkov vseh vprašanih se doma z otroki pogovarja »samo slovensko«. Delež teh je najvišji med Slovenci (71 odstotkov), Hrvati (55 odstotkov) in etnično neopredeljenimi (37 odstotkov), najnižji pa med Muslimani (13 odstotkov), Srbi (16 odstotkov) in Bošnjaki. »Večinoma slovensko« se doma s svojimi otroki pogovarja nadaljnjih 14 odstotkov vseh vprašanih (med Srbi je teh 26 odstotkov, med Bošnjaki 25 odstotkov, med etnično neopredeljenimi 16 odstotkov in med Muslimani 8 odstotkov). Če pogledamo oba odgovora, ugotovimo, da se s svojimi otroki doma pogovarja samo oziroma večinoma slovensko 76 odstotkov Slovencev, 68 odstotkov Hrvatov, 53 odstotkov etnično neopredeljenih, 43 odstotkov Bošnjakov, 33 odstotkov Srbov in 20 odstotkov Muslimanov.

12 odstotkov vseh vprašanih se doma z otroki pogovarja »v enaki meri slovensko in v maternem jeziku staršev«. Med Muslimani je teh kar 35 odstotkov, sledijo etnično neopredeljeni (18 odstotkov), Srbi in Bošnjaki (16 odstotkov), Hrvati (13 odstotkov) ter Slovenci (4 odstotki). Enakomerna raba obeh jezikov v pogovoru z otroki v primarnem okolju je lahko posledica mešanih zakonov, stopnje njihove integracije v slovensko družbo (ko torej v enaki meri govorijo oba jezika) ali pa tudi posledica prepričanja, da slovenski jezik njihovim otrokom zagotavlja boljši družbeni položaj.

Popisi prebivalstva pa v Sloveniji kažejo splošni trend širjenja dvojezičnosti v družinskem krogu – torej v zasebni sferi: analiza izidov popisa prebivalstva je namreč pokazala, da se je delež prebivalstva Slovenije, ki se je v družinskem krogu pogovarjal le v enem jeziku, s 95 odstotkov leta 1991 zmanjšal na 92,6 odstotka leta 2002 (Statistični urad RS 2003: 103). Tudi naša raziskava je pokazala prisotnost dvojezičnosti v vseh jezikovnih položajih v družini.

Zelo malo anketirancev se s svojimi otroki doma pogovarja »večinoma v maternem jeziku staršev« (3 odstotki) ali »samo v maternem jeziku staršev« (2 odstotka). Pri teh odgovorih izstopajo Bošnjaki (skupaj 15 odstotkov Bošnjakov s svojimi otroki govori večinoma ali samo v maternem jeziku staršev), Muslimani (13 odstotkov) in Srbi (12 odstotkov).

Glede pogovornega jezika doma z materjo je stanje obratno: več anketirancev se z materjo pogovarja »večinoma v maternem jeziku« (14 odstotkov) ali »samo v maternem jeziku« (22 odstotkov) – skupaj torej 36 odstotkov, kot se pogovarja samo oziroma večinoma slovensko (19 odstotkov oziroma 7 odstotkov, torej skupaj 26 odstotkov). 9 odstotkov vseh pa se z materjo doma pogovarja »v enaki meri slovensko in v maternem jeziku staršev«. Iz tega bi lahko sklepali, da naši anketiranci kažejo tipične znake tako imenovanih novodobnih etničnih skupnosti (manjšin, ki so nastajale z imigracijskimi tokovi in ne s premikanjem državnih meja) – namreč da se počasi izgubljuje njihove etnične posebnosti, še zlasti v vsaki naslednji generaciji, ki je čedalje manj povezana z državo izvora njihovih prednikov. To je še posebej očitno pri drugi, morda tretji generaciji, pri kateri po navadi interes za ohranjanje etničnih posebnosti njihovih (starih) staršev slabi tudi in predvsem zaradi negativnega odnosa, ki ga ima večinski narod do priseljencev (in njihovih potomcev). S stigmatizacijo tako imenovanih priseljencev z juga se srečujemo tudi v Sloveniji.

Če podrobneje pogledamo razlike med etničnimi skupnosti glede domačega pogovornega jezika z materjo, ugotovimo, da je delež tistih, ki se z njo pogovarjajo večinoma ali samo v maternem jeziku, najvišji med Bošnjaki (59 odstotkov), Muslimani (55 odstotkov) in Srbi (49 odstotkov), med Hrvati je takih 40 odstotkov, med etnično neopredeljenimi pa 48 odstotkov.

Podobno ugotavljamo tudi glede pogovornega jezika naših sogovornikov v domačem okolju z očetom. 20 odstotkov vseh vprašanih se z očetom doma pogovarja »samo v maternem jeziku staršev«, nadaljnjih 12 odstotkov pa »večinoma v maternem jeziku staršev« – skupaj torej 32 odstotkov. Med vsemi etnično opredeljenimi anketiranci materni jezik staršev v pogovoru z očetom

ohranja največ Muslimanov (58 odstotkov se jih z očetom doma pogovarja večinoma ali samo v maternem jeziku) in Bošnjakov (51 odstotkov), sledijo Srbi (48 odstotkov) in Hrvati (34 odstotkov). Med etnično neopredeljenimi jih je 45 odstotkov.

Z očetom se doma pogovarja »samo slovensko« 16 odstotkov vseh vprašanih (39 odstotkov Slovencev, 9 odstotkov Hrvatov, 6 odstotkov etnično neopredeljenih, 3 odstotki Muslimanov, 2 odstotka Bošnjakov, med Srbi pa tega odgovora nismo dobili), 6 odstotkov pa se z njim pogovarja »večinoma slovensko«. Pri tem je treba opozoriti, da 22 odstotkov naših anketirancev tega sogovornika nima.

Ob upoštevanju, da 30 odstotkov naših anketirancev nima starih staršev, se sicer ostali anketiranci z njimi pogovarjajo »samo v maternem jeziku staršev« (23 odstotkov) ali »večinoma v maternem jeziku staršev« (9 odstotkov). Skupaj je ta delež najvišji med Muslimani (53 odstotkov), Srbi (48 odstotkov) in Bošnjaki (41 odstotkov), nekoliko nižji pa je pri Hrvatih (31 odstotkov). Le 3 odstotki vseh anketirancev se z očetom doma pogovarja »v enaki meri slovensko in v maternem jeziku staršev«, 2 odstotka vprašanih z očetom govori »večinoma slovensko«, 10 odstotkov pa »samo slovensko« (med slednjimi je največji delež Slovencev – 25 odstotkov, med Bošnjaki je takih 4 odstotke in med Hrvati 2 odstotka).

Glede pogovornega jezika v domačem okolju s sestrami in brati je situacija spet nekoliko drugačna – relativno več naših sogovornikov se z brati in sestrami pogovarja »samo slovensko« (25 odstotkov) ali »večinoma slovensko« (8 odstotkov) – skupaj torej tretjina vseh vprašanih. Vendar pa se ta delež razlikuje med etnično opredeljenimi sogovorniki. Če je tako med Slovenci kar 59 odstotkov takih, ki se z brati in sestrami pogovarjajo večinoma ali samo slovensko, je teh med Hrvati 'samo' 20 odstotkov, med Srbi in Muslimani 18 odstotkov, med Bošnjaki 12 odstotkov, med etnično neopredeljenimi pa jih je petina.

13 odstotkov vseh vprašanih s svojimi brati in sestrami doma govori »v enaki meri slovensko in v maternem jeziku staršev«. 12 odstotkov jih govori »večinoma v maternem jeziku staršev«, 22 odstotkov pa »samo v maternem jeziku staršev«, skupaj torej 34 odstotkov. Med slednjimi (torej tistimi, ki s svojimi brati in sestrami govorijo »samo v maternem jeziku staršev«) je največ Bošnjakov (39 odstotkov, nadaljnjih 14 odstotkov jih govori »večinoma v maternem jeziku staršev«), Srbov (37 odstotkov in 16 odstotkov), sledijo Muslimani (35 odstotkov in 10 odstotkov) ter Hrvati (28 odstotkov in 13 odstotkov).

Naraščanje dvojezičnosti v družinah v Sloveniji (glej Statistični urad RS 2003: 103) se kaže tudi pri naših anketirancih. V pogovorih z različnimi družinskimi člani se pri vseh etničnih skupnostih uporabljata slovenski jezik in neslovenski materni jezik (staršev). Neslovenski jezik se uporablja ne le kot medgeneracijski medij (otroci govorijo s svojimi starši v maternem jeziku staršev), ampak tudi kot medgeneracijsko jezikovno sredstvo (brati in sestre med seboj govorijo neslovenski materni jezik). V prid ohranjanja neslovenskih maternih jezikov govori tudi dejstvo, da se tretjina Hrvatov, več kot polovica Bošnjakov, dve tretjini Srbov in štiri petine Muslimanov doma s svojimi otroki ne pogovarja (večinoma) slovensko. Ob upoštevanju omejenih možnosti učenja neslovenskih jezikov v šoli (glej 4. del spodaj) je vloga primarnega socializacijskega okolja ključna za ohranjanje teh jezikov med pripadniki t. i. novih oziroma novodobnih etničnih manjšin.

Samoocena znanja neslovenskega maternega jezika

Nato smo anketirance prosili, da ocenijo tudi svoje znanje maternega jezika oziroma jezika svojih staršev, če ta jezik ni slovenščina. Glede razumevanja, govorjenja, branja in pisanja tega jezika smo anketirance prosili, da se ocenijo z ocenami »zelo dobro«, »dobro«, »ne preveč dobro« ali »slabo«.

Velika večina naših anketirancev (zelo) dobro razume ta jezik. 72 odstotkov je takih, ki ga razumejo »zelo dobro« in 19 odstotkov takih, ki ga razume »dobro«, skupaj torej 91 odstotkov. Manj kot odstotek anketirancev pa tega jezika ne razume preveč dobro ali ga razume slabo.

Glede samoocene govorjenja tega jezika se zviša delež tistih, ki menijo, da tega jezika ne govorijo preveč dobro (tako meni 7 odstotkov vseh anketiranih, 11 odstotkov vseh Slovencev, 4 odstotki Bošnjakov in 3 odstotki Hrvatov, Srbov in Muslimanov). Še vedno je visok delež tistih, ki menijo, da jezik govorijo »dobro« (27 odstotkov) ali »zelo dobro« (58 odstotkov) – skupaj torej 85 odstotkov.

Podobno se naši anketiranci ocenjujejo tudi glede branja: 5 odstotkov jih meni, da jim branje ne gre preveč dobro od rok, medtem ko jih 25 odstotkov ocenjuje, da berejo »dobro«, 61 odstotkov pa da berejo »zelo dobro«, skupaj torej 86 odstotkov.

Deleža ocen »dobro« in »zelo dobro« se nekoliko znižata glede pisanja: 28 odstotkov vseh vprašanih meni, da znajo »dobro« pisati, medtem ko svojo sposobnost pisanja v neslovenskem

maternem jeziku kot »zelo dobro« ocenjuje 51 odstotkov, skupaj 79 odstotkov. 10 odstotkov je takih, ki menijo, da ne pišejo preveč dobro, in 3 odstotki takih, ki so prepričani, da pišejo »slabo«. Če slednji kategoriji seštejemo pri vseh etnično opredeljenih anketirancih, ugotovimo, da je teh največ med Slovenci (skupaj 18 odstotkov) in Srbi (11 odstotkov), kar bi lahko bila posledica nepoznavanja cirilice, še posebej če gre pri večini Slovencev prav za srbski jezik.

Jezik v javni sferi

Učenje (neslovenskega) maternega jezika

Poseben sklop vprašanj smo namenili vprašanju urejevanja (politike) učenja neslovenskih maternih jezikov v Sloveniji. Kot je znano, je bila srbohrvaščina obvezen predmet v petem razredu osnovne šole v Socialistični republiki Sloveniji, v samostojni državi pa je bil ta predmet ukinjen.⁸ V začetku 90. let 20. stoletja je država ponovno ustvarila pogoje za učenje jezikov predvsem nekdanjih jugoslovanskih narodov, vendar v zelo omejenem obsegu in kot fakultativni predmet, ko je razvidno v 4. delu tega prispevka.

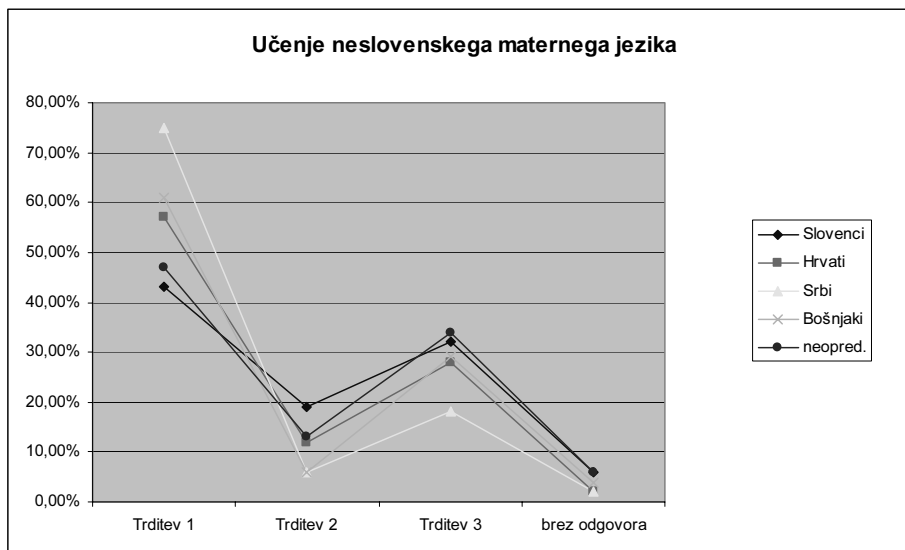
Glede učenja maternega jezika otrok, za katere slovenščina ni materni jezik, smo najprej želeli izvedeti, ali je po mnenju anketiranih dobro, da bi se otroci učili jezik staršev, če ta ni slovenščina. Anketiranim smo ponudili tri odgovore:

- 1 – Dobro bi bilo, da bi se otroci učili materni jezik staršev ali enega od staršev.
- 2 – Ni potrebno, da se otroci učijo materni jezik staršev ali enega od staršev, pomembnejše je znanje slovenskega jezika.
- 3 – Ni potrebno, da se otroci učijo materni jezik staršev ali enega od staršev, pomembnejše je znanje svetovnih jezikov, kot sta angleščina in nemščina.

---

⁸ Več o slovenskih jezikovnih politikah glej Roter (2003a).

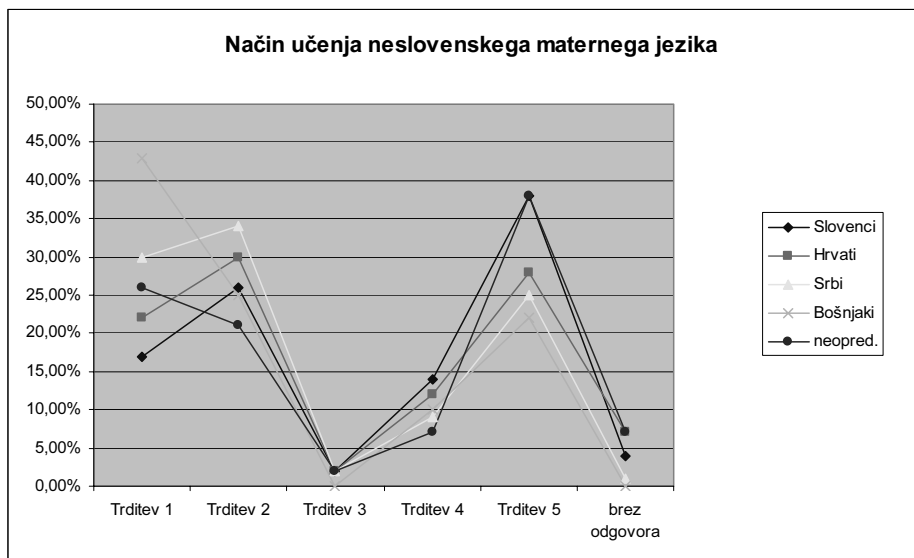

Večina vseh vprašanih (55 odstotkov) meni, da bi bilo dobro, da bi se otroci učili tudi jezik enega od staršev, če ta ni slovenščina. Tako meni kar 75 odstotkov Srbov, 63 odstotkov Muslimanov, 61 odstotkov Bošnjakov, 57 odstotkov Hrvatov, 47 odstotkov etnično neopredeljenih in tudi 43 odstotkov Slovencev. Da takšno učenje ni potrebno in da je pomembnejše znanje slovenskega jezika, meni le 14 odstotkov vseh vprašanih oziroma le 6 odstotkov Srbov in Bošnjakov, 10 odstotkov Muslimanov, 12 odstotkov Hrvatov in 19 odstotkov Slovencev. Glede na visok odstotek tistih anketirancev, ki menijo, da je znanje slovenskega jezika ključen integracijski dejavnik, bi lahko sklepali, da naši anketiranci oziroma njihovi otroci govorijo slovensko, hkrati pa si želijo, da bi se njihovi otroci učili tudi neslovenskega jezika enega od svojih staršev.

27 odstotkov vseh anketirancev meni, da je pomembnejše znanje svetovnih jezikov in da naj bi se otroci namesto jezika svojih staršev raje učili jezike, kot sta angleščina in nemščina. Za to tretjo možnost se je odločilo največ etnično neopredeljenih anketirancev (34 odstotkov) in Slovencev (32 odstotkov), sledijo Bošnjaki (29 odstotkov), Hrvati (28 odstotkov), pod povprečjem (27 odstotkov) pa so Muslimani (20 odstotkov) in Srbi (18 odstotkov).

V naši raziskavi se je torej pokazalo, da je večina anketirancev naklonjena učenju neslovenskega maternega jezika staršev. Sodelujoče v naši raziskavi pa smo tudi spraševali po načinu ureditve učenja jezika otrok, ki jim slovenščina ni materni jezik staršev ali enega od staršev. Tukaj smo anketiranim ponudili pet odgovorov:

- 1 – Omogočeno bi jim moralo biti učenje tega jezika v okviru rednega šolskega programa (izbirni predmet).
- 2 – Omogočeno bi jim moralo biti učenje tega jezika v okviru dodatnih šolskih dejavnosti.
- 3 – Pripadnikom drugih etničnih skupnosti bi moralo biti omogočeno ustanavljanje lastnih šol.
- 4 – Učenje tega jezika bi moralo potekati v okviru društev posameznih etničnih/narodnih skupnosti.
- 5 – Jezik se lahko naučijo doma.

Največ anketirancev – 33 odstotkov vseh vprašanih – meni, da se otroci jezika lahko naučijo doma. Za ta odgovor se je odločilo največ etnično neopredeljenih (38 odstotkov), Slovencev (38 odstotkov) in Muslimanov (35 odstotkov) ter najmanj Bošnjakov (22 odstotkov), Srbov (25 odstotkov) in Hrvatov (28 odstotkov).

Druga najpogosteje omenjena možnost je naš drugi odgovor: 27 odstotkov vseh vprašanih namreč meni, da bi moralo biti otrokom omogočeno učenje tega jezika v okviru dodatnih šolskih dejavnosti. Za to možnost se posebej odločajo Srbi (34 odstotkov), sledijo Hrvati (30 odstotkov), Muslimani (28 odstotkov), Slovenci (26 odstotkov), Bošnjaki (25 odstotkov) in etnično neopredeljeni (21 odstotkov).

Nadaljnjih 22 odstotkov vseh vprašanih meni, da bi moralo biti otrokom omogočeno učenje tega jezika v okviru rednega šolskega programa, in sicer kot izbirni predmet. Za to možnost se zavzema kar 43 odstotkov Bošnjakov, 30 odstotkov Srbov ter 28 odstotkov Muslimanov, 26 odstotkov neopredeljenih, 22 odstotkov Hrvatov in le 17 odstotkov Slovencev.

Da bi moralo biti otrokom omogočeno učenje tega jezika v šolah – kot izbirni predmet v okviru rednega programa ali kot dodatna šolska dejavnost – torej skupaj meni polovica vseh vprašanih. 11 odstotkov vprašanih pa je prepričanih, da bi moralo učenje tega jezika potekati v okviru društev posameznih etničnih/narodnih skupnosti (tudi v tem primeru je odstotek daleč najvišji pri sicer majhnem vzorcu Črnogorcev – 29 odstotkov jih namreč podpira učenje jezika v okviru društev). Le

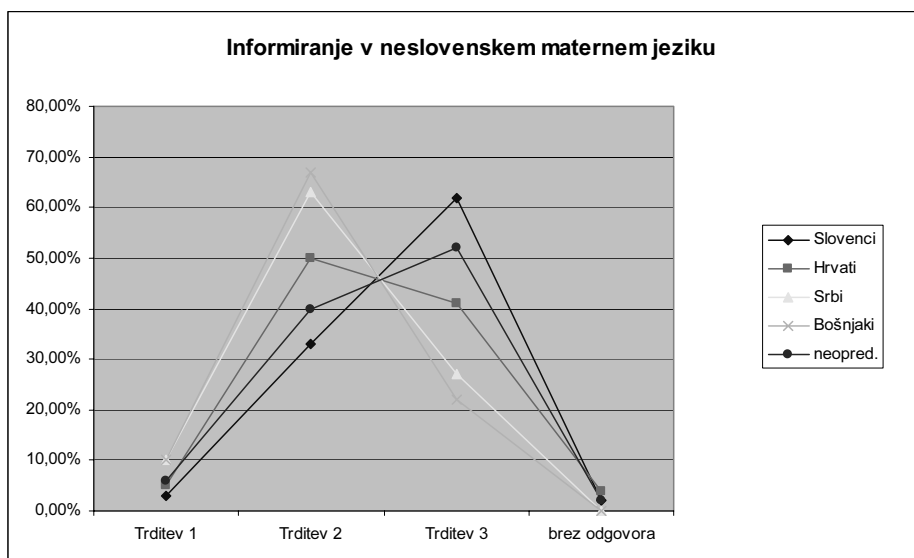
2 odstotka vprašanih pa zagovarjata idejo o ustanavljanju lastnih šol (med temi ni Bošnjakov in Muslimanov).

Iz odgovorov na ta vprašanja se je torej jasno pokazala želja, da bi se otroci učili neslovenskega jezika svojih staršev v šolah. V raziskavi pa smo tudi ugotovili, da anketiranci jasno zaznavajo tudi potrebo – ne le željo – da bi se otroci v šolah seznanjali s kulturo, zgodovino in jezikom neslovenskih etničnih/narodnih skupnosti, ki živijo v Sloveniji. Kar 67 odstotkov vseh vprašanih namreč meni, da se zdaj otroci v šolah »premalo« seznanjajo oziroma se sploh ne seznanjajo z jezikom, kulturo in zgodovino manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji. Kar 18 odstotkov Srbov, 12 odstotkov Hrvatov in Bošnjakov ter 10 odstotkov Slovencev meni, da se otroci s tem sploh ne seznanjajo. Da se seznanjajo premalo, pa jih je prepričanih še nadaljnjih 78 odstotkov Bošnjakov, 72 odstotkov Srbov, 64 odstotkov Hrvatov, 58 odstotkov Muslimanov, 52 odstotkov neopredeljenih in 44 odstotkov Slovencev. Da je tovrstnega seznanjanja »ravno prav« meni, 28 odstotkov vprašanih, med katerimi je največ Slovencev (42 odstotkov) ter najmanj Srbov (8 odstotkov) in Bošnjakov (10 odstotkov). Le 2 odstotka vseh sodelujočih menita, da je v šolah seznanjanja z neslovenskim jezikom, kulturo in zgodovino preveč. Ob tem je pomemben podatek, da se otroci 71 odstotkov vseh vprašanih šolajo v Sloveniji, le pri 1 odstotku vseh vprašanih se otroci šolajo na območju nekdanje Jugoslavije, medtem ko 25 odstotkov vprašanih nima otrok.

Obveščanje v neslovenskem maternem jeziku

Glede javne rabe neslovenskih maternih jezikov smo naše anketirance vprašali tudi, kako naj bi prebivalcem Slovenije, katerih materni jezik ni slovenski, zagotovili pravico do obveščanja v njihovem jeziku. Pri tem smo ponudili tri mogoče odgovore:

- 1 – Država bi jim morala omogočiti (finančna podpora) ustanovitev lastnih medijev.
- 2 – Država naj omogoči v okviru nacionalnih medijev program oziroma oddaje o kulturi, življenju, delovanju drugih etničnih/narodnih skupnosti in priseljencev.
- 3 – Zadošča informiranje v slovenskem jeziku.

Polovica vseh vprašanih meni, da zadošča obveščanje v slovenskem jeziku, 42 odstotkov jih meni, naj se ta pravica uresničuje v okviru nacionalnih medijev, le 6 odstotkov vprašanih pa meni, da naj bi se ta pravica zagotavljala v lastnih medijih.

Med etnično opredeljenimi anketiranci je največ tistih, ki menijo, da naj bi država omogočala ustanovitev lastnih medijev, pri Muslimanih (15 odstotkov), Bošnjakih (10 odstotkov) in Srbih (10 odstotkov), sledijo pa Hrvati, med katerimi se je 5 odstotkov odločilo za prvo možnost.

Za uresničevanje pravice do obveščanja v okviru nacionalnih medijev se zavzema največji delež Bošnjakov (67 odstotkov), Srbov (63 odstotkov), sledijo pa Hrvati (50 odstotkov), Muslimani (48 odstotkov), etnično neopredeljeni (40 odstotkov) in Slovenci (33 odstotkov).

Največ Slovencev (62 odstotkov) je prepričanih, da zadošča obveščanje v slovenskem jeziku, s čimer pa soglaša tudi 52 odstotkov etnično neopredeljenih, 41 odstotkov Hrvatov, 38 odstotkov Muslimanov, 27 odstotkov Srbov in 22 odstotkov Bošnjakov.

Pravni okvir in praksa rabe jezikov v Sloveniji

61. člen Ustave Republike Slovenije⁹ iz leta 1991 določa, da ima vsakdo »pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.« Hkrati pa njen 11. člen opredeli vprašanje uradnega jezika v Sloveniji, in sicer tako: »Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita

⁹ Ustava Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/00 in 69/04, dostopna na: http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava.html (19. september 2004).

italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.« Jeziki, ki jih govorijo naši anketiranci, razen tistih, katerih materni jezik je slovenščina, torej niso uradni jeziki v Republiki Sloveniji. Takšen pravni okvir je potrdil tudi nedavno sprejeti Zakon o javni rabi slovenščine,¹⁰ ki že v 1. členu določa uradni jezik oziroma uradne jezike v Republiki Sloveniji:

(1) Slovenski jezik (v nadaljnjem besedilu: slovenščina) je uradni jezik Republike Slovenije. V njem poteka govorno in pisno sporazumevanje na vseh področjih javnega življenja v Republiki Sloveniji, razen kadar je v skladu z Ustavo Republike Slovenije poleg slovenščine uradni jezik tudi italijanščina in madžarščina in kadar določbe mednarodnih pogodb, ki zavezujejo Republiko Slovenijo, posebej dopuščajo tudi rabo drugih jezikov.

(2) S slovenščino, ki je eden od uradnih jezikov Evropske unije, se Republika Slovenija predstavlja v mednarodnih stikih.

Zakon o javni rabi slovenščine je podobno omejevalen glede rabe jezikov pri uradnem delovanju (5. člen):

(1) Državni organi in organi samoupravnih lokalnih skupnosti, izvajalci javnih služb ter nosilci javnih pooblastil, ki odločajo o pravicah ali o obveznostih in pravnih koristih posameznikov in organizacij, uporabljajo slovenščino skladno z zakoni, ki urejajo njihove naloge in pooblastila.

(2) Kadar je v postopku pred državnimi organi in organi samoupravnih lokalnih skupnosti, izvajalci javnih služb ter nosilci javnih pooblastil udeleženec tuja fizična oseba, se poleg slovenščine, skladno z zakonom, uporablja tudi tuji jezik.

Raba tujega jezika pri uradnem delovanju je tako omejena na uradno delovanje, ki vključuje tujce. Slovenski državljani pa pri uradnem delovanju lahko uporabljajo le slovenščino, razen na narodnostno mešanih ozemljih, na katerih sta v rabi še italijanščina in madžarščina.

Ob sedanjem modelu varstva narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji, ki temelji na teritorialnem načelu (torej se pravice narodnostnih skupnosti uresničujejo na narodnostno mešanem ozemlju), je neizvedljivo razmišljati o širitvi istega modela varstva jezikovnih pravic na t. i. nove oziroma novodobne etnične skupnosti, ki živijo razpršeno. Takšna poselitev seveda pomeni, da pripadniki več etničnih skupnosti živijo v okviru iste teritorialne enote, kar bi – če bi sledili modelu varstva narodnih manjšin v Sloveniji – zahtevalo uvedbo večjezičnosti.

Enostavnejše pa se zdi uresničevanje t. i. jezikovnih pravic manjšin v izobraževanju. Vsaj na ravni osnovnega šolstva že obstaja določena praksa učenja jezikov, kot so hrvaški, srbski, makedonski, albanski in bošnjaški oziroma bosanski.

---

¹⁰ *Zakon o javni rabi slovenščine*, Ur. l. RS, št. 86/04, dostopen na: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200486&dhid=71249> (24. september 2004).

Kot je pojasnila Vlada RS,¹¹ dopolnilno oziroma fakultativno učenje maternega jezika za učence migrantov temelji na 8. členu Zakona o osnovni šoli,¹² na priporočilih Sveta Evrope in Evropske unije in na obsežnih izkušnjah dopolnilnega učenja slovenskega jezika v zahodnoevropskih državah.

Drugi odstavek omenjenega 8. člena Zakona o osnovni šoli je posebej pomemben za našo raziskavo, saj določa dopolnilno izobraževanje za otroke v Sloveniji, za katere slovenščina ni materni jezik:

Za otroke slovenskih državljanov, ki prebivajo v Republiki Sloveniji in katerih materni jezik ni slovenski jezik, se v skladu z mednarodnimi pogodbami organizira pouk njihovega maternega jezika in kulture, lahko pa se dodatno organizira tudi pouk slovenskega jezika.

Takšno dopolnilno učenje jezika po navadi poteka enkrat tedensko (tri do pet ur). Pobudo za ta pouk pa so dala društva Makedoncev, Albancev in Arabcev ter makedonsko in hrvaško veleposlaništvo v Sloveniji.¹³

V šolskem letu 2003–2004 se je 52 učencev v Ljubljani, Kranju, Novi Gorici in na Jesenicah učilo makedonskega jezika, 16 učencev v Mariboru srbskega jezika in 35 učencev v Novem mestu, Ljubljani, Mariboru in Radovljici hrvaškega jezika.¹⁴ Za primerjavo: v šolskem letu 1999–2000 se je makedonščino učilo 62 učencev na štirih osnovnih šolah (v Ljubljani, Kranju, Celju in na Jesenicah), 12 učencev pa albanščino, in sicer na eni osnovni šoli v Ljubljani.¹⁵

V šolskem letu 2003–2004 sta dve osnovni šoli v Sloveniji kot izbirni tuj jezik ponujali hrvaščino, v pripravi je učni načrt za srbski jezik, sprejeta pa je bila odločitev za pripravo učnih načrtov za makedonski, albanski in bošnjaški oziroma bosanski jezik.¹⁶

---

¹¹ Drugo poročilo Slovenije iz leta 2004 o izvajanju Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin (*Second report submitted by Slovenia pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, received on 6 July 2004, ACFC/SR/II(2004)008, dostopno na: [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2.FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2.Monitoring_mechanism/3.State_reports/2.Second_cycle/PDF_2nd_SR_Slovenia.pdf](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2.FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2.Monitoring_mechanism/3.State_reports/2.Second_cycle/PDF_2nd_SR_Slovenia.pdf), 23. september 2004), str. 30.

¹² *Zakon o osnovni šoli*, Ur. l. RS, št. 12/96, 33/97, 59/01 in 71/04, osnovno besedilo dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=199612&dhid=32251> (25. september 2004).

¹³ Poročilo Slovenije iz leta 2000 o izvajanju Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin (*Report submitted by the Republic of Slovenia pursuant to Article 25, Paragraph 1, of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, ACFC/SR(2000)004, submitted on 29 November 2000, dostopno na: [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2.FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2.Monitoring_mechanism/3.State_reports/1.First_cycle/PDF_1st_SR_Slovenia.pdf](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2.FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2.Monitoring_mechanism/3.State_reports/1.First_cycle/PDF_1st_SR_Slovenia.pdf), 21. september 2004), odst. 57.

¹⁴ Drugo poročilo Slovenije iz leta 2004 o izvajanju Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin, str. 30.

¹⁵ Poročilo Slovenije iz leta 2000 o izvajanju Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin, 59. odstavek.

¹⁶ Drugo poročilo Slovenije iz leta 2004 o izvajanju Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin, str. 49.

Kot je poročala Mladina (Šuljić 2003), je konec leta 2003 46 mariborskih otrok med sedmim in osemnajstim letom začelo obiskovati popoldanski pouk v srbskem jeziku, z naslednjimi šolskimi predmeti: srbski jezik, književnost, zgodovina in glasba. Organizator pouka – srbsko kulturno društvo Branko Radićević – je na slovesno otvoritev sicer vabilo šolskega ministra, vendar še nekaj tednov pred začetkom pouka na ministrstvu za šolstvo »niso bili seznanjeni o pobudi, ki poteka nekaj mesecev, država pa – kot se zdi – noče aktivno sodelovati pri uvajanju bratskega jezika v šole« (Šuljić 2003). Po odzivih 'neznancev' na Mladinini spletni strani, na katerih je bil objavljen tudi Šuljićev prispevek, pa državni organi niso edini, ki so tovrstnim pobudam nenaklonjeni.

Sicer anonimni odzivi kažejo na veliko stopnjo nestrpnosti do pobude, ki ne posega v pravice večine, niti ne nalaga finančnih obveznosti vsem državljanom. Mladinini bralci so tako ugotavljali,¹⁷ da ne vidijo smisla, »zakaj bi se otroci učili srbskega jezika kot 'materne jezika' – saj /.../ so uradni jeziki v Sloveniji slovenščina, italijanščina in madžarščina« in se spraševali o tem, »Zakaj pa bi moral naš šolski sistem skrbeti za identiteto nekih Srbov?! /.../ ČE je že potreben dodaten pouk, naj bodo to slovenska književnost, jezik in literatura. Konec koncev živimo v Sloveniji in ne v Srbiji.« Ker ne gre samo za učenje jezika, ampak tudi za književnost, zgodovino in glasbo, je neki bralec ugotovil, da to nikakor »ni učenje tujega jezika, ampak pranje možganov z mitološko zgodovino srbskega naroda.«

Dokler bodo državljani Slovenije, ki se jim takšen pouk zdi pohvalen, v manjšini, je vsakršna razprava o ustrezni jezikovni politiki v okviru razprave o slovenski integracijski politiki močno omejena. Za uspešno integracijsko politiko je namreč ključno zagotavljanje ozračja strpnosti, spoštovanja različnih kultur, jezikov ali običajev in predvsem spoštovanje človekovih pravic posameznikov, ki v sodobni mednarodni skupnosti nedvomno vključujejo tudi pravico do ohranjanja posameznikove identitete – torej jezika, kulture, veroizpovedi, in sicer ne glede na to, ali je posameznik pripadnik večinskega naroda ali pa manjšinske etnične oziroma narodne manjšine v neki državi.

---

¹⁷ Vsi navedki so dostopni na: http://www.mladina.si/mednik/200344/clanek/uvo-manipulator--tomica_suljic/ (23. avgust 2004). Vsi navedki so lektorirani in po potrebi opremljeni s sičniki in šumniki.

Literatura

- Bostock, W. W. (1997). Language grief: a 'raw material' of ethnic conflict. *Nationalism & Ethnic Politics* 3(4): 94–112.
- de Varennes, F. (1996). Autonomy, human rights and protection of minorities in Central and Eastern Europe. *Local self-government, territorial integrity and protection of minorities. Proceedings of the UniDem Seminar organised in Lausanne on 25-27 April 1996 in co-operation with the Swiss Institute of Comparative Law*. Strasbourg, European Commission for Democracy through Law, Council of Europe: 217–48.
- Drugo poročilo Slovenije iz leta 2004 o izvajanju Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin (*Second report submitted by Slovenia pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, received on 6 July 2004, ACFC/SR/II(2004)008, dostopno na: [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION \(MONITORING\)/2_Monitoring_mechanism/3_State_reports/2_Second cycle/PDF 2nd SR Slovenia.pdf](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION_MONITORING/2_Monitoring_mechanism/3_State_reports/2_Second_cycle/PDF_2nd_SR_Slovenia.pdf), 23. september 2004).
- Fisher, S. (1999). Strengthening national identity: the politics of language and culture in post-independence Slovakia and Croatia. *The Fourth Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities*. New York, 15–17 April.
- Haaška priporočila Visokega komisarja za narodne manjšine (*The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note*, 1996, dostopno na: http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2700_en.pdf, 22. september 2004).
- Poročilo Slovenije iz leta 2000 o izvajanju Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin (*Report submitted by the Republic of Slovenia pursuant to Article 25, Paragraph 1, of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, ACFC/SR(2000)004, submitted on 29 November 2000, dostopno na: [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION \(MONITORING\)/2_Monitoring_mechanism/3_State_reports/1_First cycle/PDF 1st SR Slovenia.pdf](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION_MONITORING/2_Monitoring_mechanism/3_State_reports/1_First_cycle/PDF_1st_SR_Slovenia.pdf), 21. september 2004).
- Roter, P. (2001). Locating the "minority problem" in Europe: a historical perspective. *Journal of International Relations and Development* 4(3): 221–49.
- Roter, P. (2003). Managing the 'minority problem' in post-Cold War Europe within the framework of a multilayered regime for the protection of national minorities. V: A. Bloed, R. Hofmann, J. Marko, J. Mayall in M. Weller (ur.), *European yearbook of minority issues, Volume 1, 2001/2*. The Hague, Kluwer Law International: 85–129.
- Roter, P. (2003a). Language issues in the context of 'Slovenian smallness'. V: F. Daftary in F. Grin. (ur.), *Nation-building, ethnicity and language politics in transition countries*. Budapest, Local Government and Public Service Reform Initiative - Open Society Institute: 211–41.
- Schopflin, G. (1996). Aspects of language and ethnicity in Central and Eastern Europe. *Transition* 2(24): 6–9, 64.
- Sito Susic, D. (1996). The fragmentation of Serbo-Croatian into three new languages. *Transition* 2 (24): 10–13.
- Statistični urad RS (2003): *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije: Popisi 1921–2002*. Posebne publikacije, št. 2, Ljubljana, dostopno na: http://www.stat.si/doc/pub/sestava_preb_slo.pdf (12. september 2004).
- Šuljić, T. (2003): *Pouk srbščine v Mariboru: Cirilica v slovenskih šolah*, Mladina, 3. november, dostopno na: http://www.mladina.si/tehdnik/200344/clanek/uvo-manipulator--tomica_suljic/ (23. avgust 2004).
- Ustava Republike Slovenije*, Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/00 in 69/04, dostopna na: http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava.html (19. september 2004).
- Zakon o javni rabi slovenščine*, Ur. l. RS, št. 86/04, dostopen na: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200486&dhid=71249> (24. september 2004).
- Zakon o osnovni šoli*, Ur. l. RS, št. 12/96, 33/97, 59/01 in 71/04, osnovno besedilo dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=199612&dhid=32251> (25. september 2004).

PERCEPCIJE SOCIOKULTURNE INTEGRACIJE IN NESTRPNOSTI: NOVE MANJŠINE V SLOVENIJI

Mojca Medvešek, Natalija Vrečer

Uvod

Porast ksenofobije in nestrpnosti v devetdesetih letih je dejstvo sodobnih družb (prim. Baumgartl, Favell 1995). V povezavi s to trditvijo nas je zanimalo:

- v kolikšni meri se priseljenci iz nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci srečujejo z nestrpnostjo do njih in ob kakšnih priložnostih. Pri tem smo izhajali iz predpostavke, da je nestrpnost obstajala že pred osamosvojitvijo Jugoslavije, v devetdesetih letih pa se je še okrepila, saj se je poleg pozitivnega nacionalizma razširil še negativni nacionalizem;
- v drugem delu analize pa se bomo osredotočili na percepcije sociokulturne integracije, ki vključuje odnos anketirancev do kulture v ožjem smislu, jezika in veroizpovedi).

Nestrpnost do priseljencev iz nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev

Zanimalo nas je, v kolikšni meri in na katerih področjih vsakdanjega življenja se priseljenci iz prostora nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci srečujejo z nestrpnostjo večinskega prebivalstva.

Raziskave SJM (Slovensko javno mnenje)¹ so pokazale nestrpnost do priseljencev iz nekdanje

---

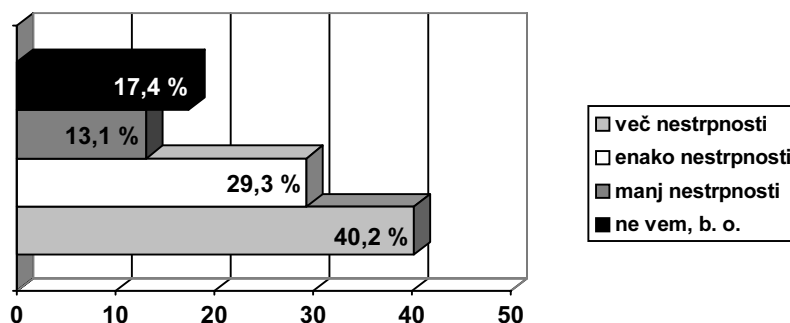
¹ Največji fond podatkov o medetničnih odnosih v Sloveniji je bil zbran z raziskovanji »Slovensko javno mnenje«. V raziskavi SJM se je tematika medetničnih odnosov pojavila leta 70/71.

Pri obravnavi teh podatkov je treba upoštevati, da: »Izbor enot, vključenih v raziskave SJM, temelji na registru oseb s stalnim bivališčem v Republiki Sloveniji. Tako v raziskavo niti teoretično ne morejo biti vključeni tisti, ki nimajo stalnega bivališča v RS (kar pa je uspelo redkim pripadnikom novodobnih narodnostnih manjšin, še posebej tistim, ki so prišli v Slovenijo po letu 1991). V praksi pa so iz vzorca anketiranih izključeni tudi tisti, ki dejansko ne živijo na formalnem naslovu (npr. najemniki in podnajemniki). Tako nam pričujoči rezultati predstavljajo predvsem mnenje Slovencev o obravnavanih temah, mnenje samih pripadnikov manjšin pa ni zadovoljivo izmerjeno« Mojca Omerzu: Novodobne narodnostne skupnosti. Pregled vprašanj, ki so bila postavljena v raziskavi SJM v letih 1970–1998, 2001, str. 2 (Komac 2003).

Jugoslavije že pred osamosvojitvijo Slovenije,² naša predpostavka je, da se je po razpadu Jugoslavije nestrpnost še okrepila, in da se je poleg pozitivnega nacionalizma razširil tudi negativen nacionalizem, ki vsebuje elemente ksenofobije.

V raziskavi smo anketirancem zastavili vprašanje »Ali se vam zdi, da je danes, v primerjavi z obdobjem pred osamosvojitvijo Slovenije, med ljudmi v Sloveniji več, manj ali približno enako nestrpnosti?«

Slika 1: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali se vam zdi, da je danes, v primerjavi z obdobjem pred osamosvojitvijo Slovenije, med ljudmi v Sloveniji več, manj ali približno enako nestrpnosti?« (N=1163)

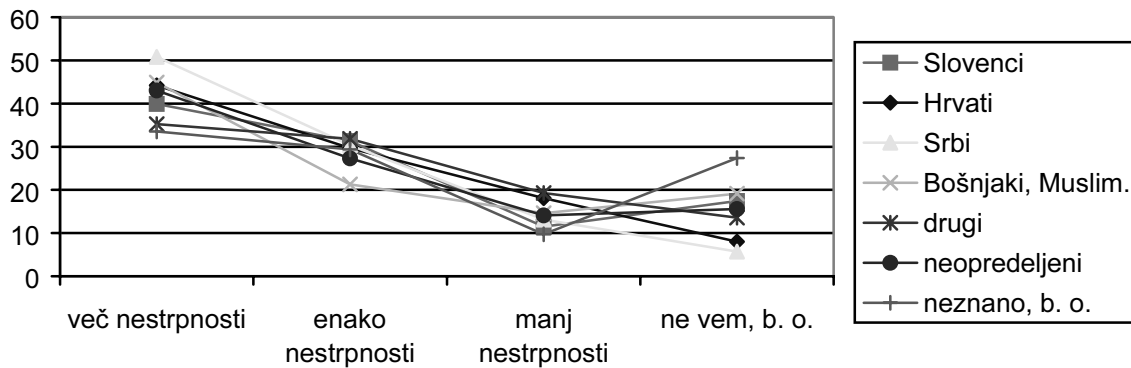

V raziskavi je kar 70 odstotkov anketiranih odgovorilo, da nestrpnost med ljudmi obstaja. Štirideset odstotkov anketiranih je menilo, da je danes med prebivalstvom več nestrpnosti kot pred osamosvojitvijo, približno 30 odstotkov je menilo, da je nestrpnosti enako kot prej, 13 odstotkov pa, da je nestrpnosti manj kot prej.

Pokazala se je statistično značilna povezava med percepcijami o obsegu nestrpnosti in etnično pripadnostjo anketirancev.

² Empirični podatki (SJM) nazorno kažejo razraščanje mednacionalnih napetosti v jugoslovanski družbi. Te napetosti se kažejo tudi v slovenskem okolju. Bolj kot se jugoslovanska kriza približuje vrhuncu (po letu 1986), bolj se povečuje prepričanje anketirancev, da so ogroženi. Podatki kažejo, da začenjajo mednacionalni in medrepubliški konflikti vplivati na medosebne odnose, da vzbujajo ksenofobijo, negativne predsodke in stereotipe. V raziskavah SJM, ki so bile opravljene pred izbruhom jugoslovanske krize, se je ugotavljalo, da »so bili temeljni razlogi za ne široko razširjeno etnično distanco med jugoslovanskimi narodi medsebojne globlje kulturne razlike, sedaj pa se etnična distanca širi predvsem na temelju medsebojnih političnih razlik. Politični odnosi kvarijo osebne medetnične odnose in širijo medsebojne disjunktivne odnose. Za ponazoritev te trditve navajamo podatek, da so Slovenci na eni strani najbolj izrazito pripravljeni vstopati v primarne in sekundarne (dobre sosedske) odnose s Hrvati, po drugi strani pa se kažejo najbolj opazni odnosi etnične distance v razmerjih Slovencev do Srbov (Klinar 1992: 70).

Slika 2: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali se vam zdi, da je danes, v primerjavi z obdobjem pred osamosvojitvijo Slovenije, med ljudmi v Sloveniji več, manj ali približno enako nestrpnosti?« glede na etnično opredelitev (N=1163)

sig. < 0.000

Srbi ter anketiranci, ki so se opredelili kot Bošnjaki oziroma Muslimani, so v največjem deležu menili, da je etnične nestrpnosti po osamosvojitvi Slovenije več. Podatki kažejo, da imajo Srbi najmanjši delež odgovorov ne vem, kar pomeni, da so bili najbolj »odločni« pri odgovarjanju na to vprašanje. Nasprotno pa Bošnjaki in Muslimani kar v 19 odstotkih niso odgovorili na vprašanje oziroma se do obsega nestrpnosti niso mogli ali želeli opredeliti.³

Med vsemi anketiranci po osamosvojitvi Slovenije najmanj nestrpnosti občutijo anketiranci, ki smo jih združili v kategoriji »drugi«. Ta kategorija anketirancev je po svoji sestavi zelo pestra, v njej pa prevladujejo anketiranci z dvojno etnično opredelitvijo.⁴ Posamezniki, ki se opredeljujejo z dvojno etnično pripadnostjo, naj bi imeli poseben odnos do etničnosti, bili naj bi bolj odprti in tolerantni, zato predvidevamo, da so tudi njihove percepcije o nestrpnosti drugačne.⁵ Kar 19 odstotkov anketirancev, združenih v kategoriji »drugi«, je menilo, da je nestrpnosti po osamosvojitvi manj.⁶

³ Bošnjaki oziroma Muslimani, ki se do obsega nestrpnosti niso mogli opredeliti so večinoma moški (59 odstotkov je moških), iz srednje generacije (47 odstotkov) ter v glavnem slabše izobraženi (47 odstotkov ima samo osnovnošolsko izobrazbo).

⁴ drugi: dvojna etnična opredelitev – večinoma slovenska in drugo (52), Italijani (4), Madžari (4), Turki (2), Evropejci (5), Črnogorci (7), Makedonci (6), Albanci (8).

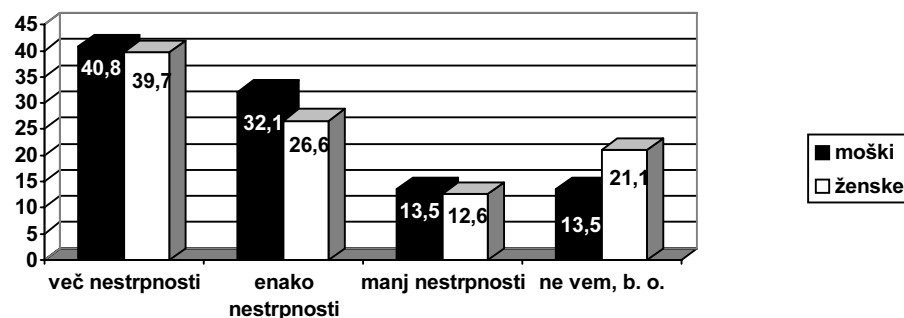
⁵ Že v tridesetih letih je Park (1928) poudarjal prednosti dvo ali večkulturnih posameznikov, ki naj bi bili dojemljivejši in naj bi imeli širši duhovni horizont. V novejšem času dvo–ali večkulturnost ni več obravnavana kot problematična, ampak kot prednostna karakteristika posameznika. Prednosti dvo ali večkulturnih posameznikov glede zmožnosti sodelovanja v dveh kulturah, večje tolerantnosti itd. so potrdile tudi novejša empirična raziskava.

⁶ V demografski strukturi teh anketirancev prevladujejo ženske (59 odstotkov), srednja generacija (41 odstotkov) ter višje izobraženi (35 odstotkov ima fakultetno ali višjo izobrazbo).

Anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci, v dokaj visokem deležu (40 odstotkov) menijo, da je nestrpnosti v Sloveniji po osamosvojitvi več, hkrati pa se približno 17 odstotkov ni opredelilo do tega vprašanja.⁷

Med odgovori na vprašanje o oceni obsega nestrpnosti po osamosvojitvi Slovenije in spolno strukturo anketirancev obstaja statistično značilna povezava. Nekoliko več moških kot žensk meni, da je po osamosvojitvi Slovenije zaznati več oziroma enako količino pojavov nestrpnosti do priseljencev.

Slika 3: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali se vam zdi, da je danes, v primerjavi z obdobjem pred osamosvojitvijo Slovenije, med ljudmi v Sloveniji več, manj ali približno enako nestrpnosti?« glede na spolno strukturo (N=1163)

sig. < 0,005

Pri tem vprašanju precejšen delež anketiranih ni izrazil svojega stališča. Pokazalo se je, da se več žensk (21,1 odstotka)⁸ kot moških (13,5 odstotka) ni moglo odločiti o oceni obsega nestrpnosti po osamosvojitvi.

Obstaja tudi statistično značilna povezava med odgovori anketirancev o obsegu nestrpnosti v Sloveniji po osamosvojitvi in njihovo izobrazbeno strukturo.

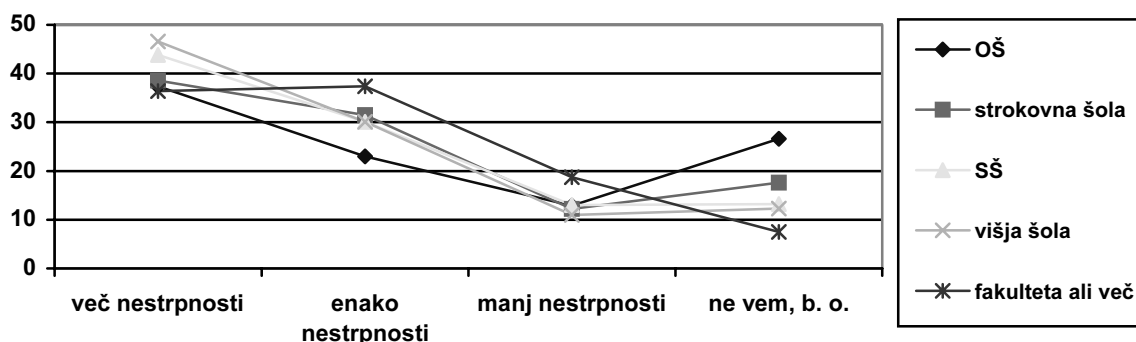
Predvsem anketiranci s srednjo in višjo šolo menijo, da je nestrpnosti po osamosvojitvi več kot prej. Tudi anketiranci z nižjo izobrazbo menijo, da je nestrpnosti več kot prej, hkrati pa je precejšen delež ostal neodločen glede tega vprašanja oziroma nanj ni odgovoril.

⁷ Demografska struktura anketirancev, ki so se opredelili kot Slovenci in se do obsega nestrpnosti niso mogli opredeliti, je: prevladujejo ženske (70 odstotkov), prevladuje srednja (46 odstotkov) in starejša (44 odstotkov) generacija, kar 70 odstotkov se je v Slovenijo priselilo, v njihovi izobrazbeni strukturi pa ne izstopa nobena kategorija.

⁸ Etnična struktura žensk, ki so na vprašanje odgovorile ne vem ali pa nanj sploh niso odgovorile je: 41 odstotkov je anketirank, združenih v kategoriji b. o., neznan, 29 odstotkov je Slovenk, 9 odstotkov je neopredeljenih, 8 odstotkov je anketirank, združenih v kategoriji »drugi«, 6 odstotkov je Bošnjakinj oziroma Muslimank, 4 odstotki Srbkinj in 3 odstotki Hrvatice.

Anketiranci z visoko izobrazbo (fakultetno ali višjo izobrazbo) pa v skoraj enakem deležu menijo, da je nestrpnosti med prebivalstvom več oziroma enako kot pred osamosvojitvijo. Poleg tega je med anketiranci, ki so menili, da je danes nestrpnosti manj, največji delež visoko izobraženih (s fakultetno izobrazbo, magisterijem ali doktoratom).

Slika 4: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali se vam zdi, da je danes, v primerjavi z obdobjem pred osamosvojitvijo Slovenije, med ljudmi v Sloveniji več, manj ali približno enako nestrpnosti?« glede na izobrazbeno strukturo (N=1163)

sig. < 0.000

Kar 40 odstotkov anketiranih torej meni, da je etnične nestrpnosti v Sloveniji po osamosvojitvi več. Nekateri anketiranci so zapisali:

»Nikoli nič ni ravno črno-belo, pa tudi narodnostna sožitja oz. nestrpnosti ne. Vse je odvisno od srčne kulture posameznika in srčne kulture, volje dobronamernosti in pozitivne energije vseh državljanov Slovenije. Brez pozitivnega naboja, ki ga mora ustvariti gospodarska rast in politika tudi nestrpnosti ne bo!!! Ta nestrpnost med nacionalno drugačnimi je prisotna, ampak ni kritična, ker ni usmerjena samo na nacionalno drugačnost, temveč na strah za delovna mesta. Nestrpnost je zelo prisotna tudi med pravimi Slovenci. Koliko podtikanja, koliko zlobe in koliko manipulacij z dodanašnjimi prijatelji. Očrniti vse okoli sebe, da sami sebi dvignejo ceno, zavist in škodoželjnost ... Škoda!!

V celoti naj ne bi bilo tako. Vsaj ne bi smelo biti! Toda vzori vlečejo (tudi slabi ali predvsem slabi) So pa tudi izjeme in čast njim. So pa v veliki manjšini, toda vsaj so!!! Vsakič nanovo se razveselim, jih občudujem, ker znajo pustiti sled in si poželim, da jim dam priložnost, da o tem glasno spregovorijo (spregovorim).«

»Menim, da je nacionalna in verska opredelitev popolnoma zasebna stvar vsakega posameznika in da nikakor ne bi smela vplivati na ekonomski, socialni ali politični status posameznika ali biti povod za nacionalno in versko nestrpnost.

Prav tako menim, da pri sedanji družbeno politični in ekonomski ureditvi kljub deklarativnim opredelitvam ni možno kaj bistvenega storiti za boljše urejanje nacionalnih in etničnih skupnosti.«

»Po mojem mnenju, bo preteklo precej časa dokler bo slovensko prebivalstvo (ne pa vsi) začelo obravnavati ostale »etnične skupine« kot sebi enake. Sploh mi ni niti približno jasno zakaj se slovensko prebivalstvo ima za nekaj »več vrednega«!!! Ali je to mogoče kompleks malega naroda!

Če dam na tehtnico pozitivne in negativne karakteristike omenjenega prebivalstva, mislim, da bi negativna stran prevladala! Poudarjam, da sploh ne mislim, da su druge »etnične skupine« brez napak! Ne, zares! Sožitje, kje si!

Toliko, pa lep pozdrav!

P.S. Ne mislim pa, da ste me »slučajno« izbrali pri tej anketi!«

»Ne vem. Jaz še za enkrat nisem imela problemov s tem. Imela sem jih šele pri sklepanju prijateljstva, ko me ljudje niso hoteli sprejeti takšno kot sem, ampak so me obsojali po tem od kod moji starši prihajajo. Zaradi tega sem se počutila manj vredno, poleg tega sem še po nepotrebnem trpela. Po mojem mnenju je veliko kriva politika. O tem bi se dalo veliko govoriti in napisati. Bila sem celo presenečena, ko sem dobila vaš vprašalnik. Porodila so se nova in stara vprašanja, na katera si nisem znala odgovoriti. Z veseljem sem rešila vprašalnik, saj ste vložili vanj veliko dela. Lepo, da se skušajo še bolj izboljšati stvari, zaradi katerih se nekateri počutijo nezaželene.«

»Bila bi vesela, da narodi drugih etničnih/narodnih skupnosti ne bodo drugorazredni.«

»Obiskal sem številne države po svetu, spoznal ljudi in šege, vendar nikjer na svetu ti nihče ne bo zameril če pravilno in dobro ne obvladaš jezika ali govorice, kot je to opazno v Sloveniji. V Sloveniji imam številne prijatelje in znance, sorodnike in svoje bližje, skoraj 90 % so slovenske narodnosti. Če v pogovoru z njimi ne uporabim v slovenščini tudi krajevni dialekt (primorski, pohorski, prleški) me takoj opozarjajo, da ne govorim pravilno, bog ne daj da naletim na zakrknjenega nacionalista, direktno me opozori da ne znam slovenske govorice in naj se jo naučim. V drugih državah je najbolj pomembno, da se sporazumeš, da te ne zmerjajo glede tega. Vedno in vedno se sprašujem, zakaj je to samo pri Slovencih čutiti. Ali je to kompleks male nacije, ali je to čutiti kot ogroženost nacije do lastne identitete, ali je to sovraštvo samo do jugoslovanskih narodov, kar je še bolj tragično od slovenskega naroda da pred nemško, angleško govorečim delom klečeplazijo in njihove tujke se jim zdijo popolnoma sprejemljive. Jezika in kulture ene nacije ne ohraniš, če ne poznaš jezika in kulture drugih narodov.«

»Lahko bi bili bolj enakopravni s Slovenci, ni pošteno, da nas ponižujejo, svoje plače zaslužimo in ničesar ne dobimo zastonj. Slovenija se je izgradila s pomočjo doseljencev. Saj so sami prišli v druge države in iskali delavce, ki bodo garali v Sloveniji. Danes pa, ko je že vse dokončano pa jih pošiljajo nazaj.«

Anketiranci, ki so menili, da je nestrpnosti manj kot pred osamosvojitvijo, so v precejšnji manjšini. Približno 13 odstotkov anketiranih je menilo, da je etnične nestrpnosti manj kot pred osamosvojitvijo Slovenije. Ob osamosvajanju posameznih držav naslednic nekdanje Jugoslavije so se pri ljudeh razvili med drugim tudi občutki solidarnosti. Desetdnevni vojni v Sloveniji je namreč sledila vojna na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini ter potem še na Kosovu. Za to obdobje je bila v Sloveniji pri mnogih značilna solidarnost do napadenih, ki se je v Sloveniji kazala tudi v tem, da so poniknili prej precej razširjeni vici o pripadnikih etničnih skupnosti nekdanje Jugoslavije, ki se zdaj redkeje pojavljajo. Značilno zanje je, da stereotipno predstavljajo lastnosti pripadnikov etničnih skupin iz nekdanje Jugoslavije, pri čemer so Slovenci najpogosteje ovrednoteni kot delavni in pametni (a hladni), pripadniki drugih etničnih skupin pa so prikazani z bolj negativnimi lastnostmi. Mnogi Slovenci so bili tudi solidarni s prisilno pregnanimi, ki so se zatekli v Slovenijo iz dežel nekdanje Jugoslavije.

Razlog za porast nestrpnosti do pripadnikov etničnih skupin iz nekdanje Jugoslavije gre iskati v dejstvu, da je pozitivnemu nacionalizmu ob osamosvajanju sledil negativni nacionalizem. Kot pozitivni nacionalizem naj navedemo pravico narodov do samoodločbe in njihov boj za nacionalno suverenost. Po opredelitvi Smitha je nacionalizem »... ideološko gibanje, ki si prizadeva za pridobitev ali ohranitev avtonomije, enotnosti in identitete obstoječega ali potencialnega naroda (nacije)« (v: Rizman 1991). Rizman (1991) pa opredeljuje nacionalizem oziroma etnonacionalizem kot »... vztrajanje na važnosti identitete posebne kulturne skupine za temeljne politične zahteve in dejavnosti«. Pfaff (1993) meni, da je nacionalizem ena najmočnejših političnih sil 20. stoletja. Vendar pa je pogosto, kot meni Hobsbown, mit o narodu osnovan na seriji izumljenih tradicij (v: Jackson & Penrose 1993). Pogosto so to miti o etnični enotnosti naroda, kar pa v sodobnih družbah ne drži, saj so vse etnično mešane. Ker stori nacionalizem pogosto napako, ko zavzame izključujoč odnos do drugih etničnih skupin, preide v negativni nacionalizem. Kot meni Carmichael: »Ker uporablja jezik ognjišča, doma, krvi, bratstva in zemlje, prav tako kot poudarja pomen heroizma in pravice ter žrtvovanja za etnično skupnost, moderni nacionalizem uspešno združi patriotska čustva in Heimatliebe s primordialnimi idejami o razliki« (2002: 14). Pogosto namreč pride pri nacionalističnih gibanjih do delitve na nas in druge, pri čemer se pojavlja vključujoč odnos do avtohtonega prebivalstva in izključujoč odnos do tako imenovanega neavtohtonega prebivalstva. Kot meni Gellner, je nacionalizem politična doktrina in sentiment, ki zahteva, da so politične in kulturne enote skladne (Gellner, v: Baumgartl, Favell 1995). V resnici pa so vse družbe etnično in kulturno mešane že v svojem nastanku, in ne moremo govoriti o narodu kot o primordialni kategoriji (prim. Bastian v: Kuper 1999).

Kot meni Anderson, sta narod in nacionalnost kulturna produkta (1991, 1983). Anderson pojmuje narod kot zamišljeno politično skupnost in meni: »To je zamišljena skupnost, saj člani še tako majhnega naroda ne bodo nikoli poznali vseh članov, jih srečali ali pa vsaj slišali zanje, vendar pa v njihovih umih živi podoba njihove skupnosti.«

Na območju nekdanje Jugoslavije je nacionalistično gibanje kulminiralo v odcepitvi Slovenije in v pridobitvi samostojne države, pri čemer je prišlo do sprememb v nacionalni identiteti. Dogajalo se je to, na kar opozarja Devereux (1990), ko govori o formaciji identitet. Kot meni Devereux, je negativna faza identifikacije pri formaciji identitet po navadi pred pozitivno. Za negativno fazo je značilen kontrastiven odnos, ko se posameznik ali narod identificirata kot drugačna od drugega, medtem ko gre pri pozitivni fazi zlasti za samozavedanje. Pri odcepitvi od Jugoslavije je bila pri mnogih posameznikih (tudi politikih) značilna negativna stopnja identifikacije, pogoste so bile identifikacije, da smo Slovenci drugačni od drugih etničnih skupnosti iz nekdanje Jugoslavije, kar je

spet oživelo stereotipe o marljivih in pametnih Slovencih in drugačnim »jugom«. Negativna identifikacija je bila pogosto vzrok izjav, da z »jugom« nimamo nič skupnega. Prav tako so nekateri zavračali kakršnokoli povezanost Slovenije z Balkanom. Lahko bi dejali, da se je z osamosvojitvijo Slovenije okrepil »kulturni rasizem« (Gilroy), ki predpostavlja razlike v kulturi in poudarja nekompatibilnost življenjskih slogov in tradicij (v: Torres, Miron, Inda 1999).

Kot menita Baumgartl in Favell, je nacionalizem negativen, ko vsebuje elemente ksenofobije, sovraštva do tujcev (1995). Po mnenju Gellnerja je zlasti škodljiva ksenofobija, ki poveže sovraštvo do tujcev z državljanskimi pravicami. Tak primer so v Sloveniji t. i. izbrisani, ki se ob osamosvojitvi niso odločili sprejeti slovenskega državljanstva, potem pa so jim nenapovedano odvzeli pravico do stalnega bivanja, zato so nekateri izgubili službe in pokojnine. Novi kulturni rasizem namreč ustvarja hierarhije tako, da je državljan več vreden kot nedržavljan (Torres, Miron, Inda 1999).

V devetdesetih letih, se je v nekaterih evropskih državah z okrepitevijo desnice, ki v svojem volilnem boju pogosto gradi na izključevanju do tujcev in nestrpnosti do migrantov, povečala nestrpnost.

Wakolbingerjeva meni, da ksenofobija v Avstriji in drugod po Evropi ni osamljen pojav, temveč je to posledica delovanja določenih družbenih sil znotraj družbe (v: Baumgartl in Favell 1995). Po mnenju avtorice lahko strah pred izgubo službe in socialnega položaja povzroči iskanje tistega, ki je še bolj depriveligiran in se šteje kot krivec za nizek družbeni položaj. Drug razlog vidi v nestabilnosti najstnikov, saj so skupinske vezi med njimi vedno šibkejše in ta odsotnost solidarnosti jih naredi dovzetne za privrženost in »disciplino«, ki ju imajo desničarske stranke. Tudi Ploštajnerjeva in Vahtarjeva omenjata situacijo v Sloveniji in pišeta o ranljivosti mladih na nacionalistično ideologijo, saj iščejo krivca za težko realnost pogosto na nepravem mestu, kadar podležejo ksenofobni retoriki določenih političnih voditeljev (v: Baumgartl, Favell 1995). Kot menita omenjeni avtorici, bi se morali politiki bojevati proti ksenofobiji, ne pa da jo ignorirajo ali celo stopnjujejo (v: Baumgartl in Favell 1995).

Na vztrajnost nestrpnosti in ksenofobije priča tudi stanje v Luksemburgu, kjer sicer imajo integracijski zakon, v katerem sta npr. določeni pravica o obiskovanju tečaja uradnega jezika ter pravica o minimalni plači, pa vseeno obstaja prepad med Luksemburžani in tujci, ne glede na to, da je diskriminacijsko vedenje do tujcev prepovedano in strogo sankcionirano (Hostert v: Baumgartl in Favell 1995).

Porast nestrpnosti v devetdesetih je npr. značilna tudi za Nizozemsko in Veliko Britanijo, ki sicer vključujeta v svojih strategijah načela multikulturalizma, ki ima tujce za sestavni del populacije z vsemi pravicami.

Empirični podatki, zbrani v raziskavi, kažejo obstoj etnične nestrpnosti večinske populacije do priseljencev v percepcijah anketiranih. Ali je prisotnost negativnega nacionalizma večine tako izrazita, da se priseljenci odločajo za spremembo svojega imena, zato da bi se izognili diskriminaciji?

Glede na rezultat raziskave dobrih 15 odstotkov anketiranih meni, da pogosto ali včasih razmišljajo, da bi spremenili svoje ime v bolj slovensko zvonečega in se s tem izognili diskriminacijskem vedenju Slovencev. Nekateri anketiranci so komentirali pomen imena, ki je lahko pomemben znak etnične pripadnosti:

»Na zaposlitev posameznika pri določeni organizaciji ne bi smel vplivati njegov priimek ali ime, temveč njegova izobrazba, izkušnje, znanje itd. ...

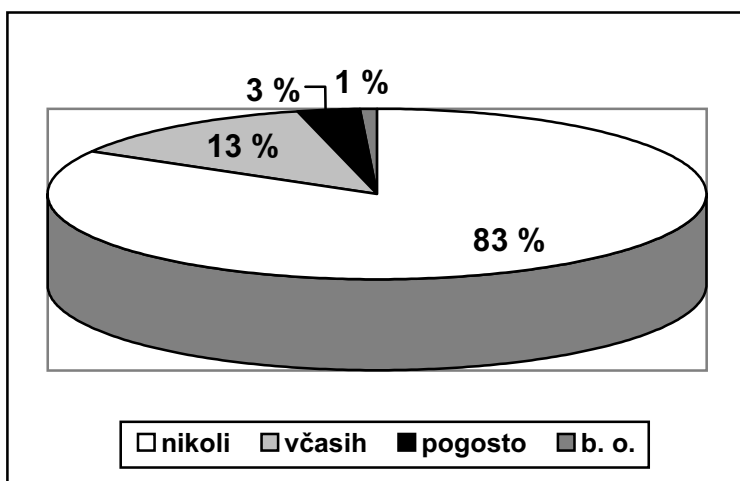
Živimo v družbi, kjer se dobra služba lahko dobi le s pomočjo dobrega poznanstva, zato je toliko težje za tiste, ki nimajo »pravega« priimka ali imena. Upam in mislim, da se bo to s priključitvijo v Evropsko Unijo spremenilo, kajti v EU »veljaš toliko kolikor znaš« in ni pomemben tvoj priimek, tvoja veroizpoved, barva tvoje kože itd.«

»Spomnim se nedavne izjave dr. Bajuka na TV, ko je rekel, da bo Slovenija postala demokratična država ko bo svoje Slovence iz izseljenišтва sprejela kot sebi enake. Tudi v mojem primeru je prva beseda in pesem (dekle je po vodo šlo ...) ki sem se je naučil. bila slovenska. Celo življenje sem bil »otrok od tiste Slovenke« kjerkoli sem živel v bivši državi. Z velikim veseljem sem se vrnil domov v Slovenijo. Tu sem ugotovil, tudi na nagovor moje slovenske žlahte, da bi bilo zame in otroke dobro spremeniti priimek .... v bolj slovensko zvonečega – maminega – kar na žalost nisem naredil.

Kot prvo me vi nebi pozvali, da sodelujem u tej anketi in tudi moj sin bi bil verjetno izbran za .... Takrat ko priimki ne bodo odločali o nacionalni pripadnosti, ampak bo pomembna nacionalna opredelitev, bo Slovenija demokratična in evropska država.«

»Hotela bi vam povedati da bi bilo pametno še v šolah biti bolj spoštljiv do drugačnih, ker moj otrok sploh noče priznati da je po po, ona se počuti prava Slovenka imam občutek da me se včasih sramuje ker nisem jaz tudi Slovenka. V šoli seveda otroci se drugače obnašajo do drugačnih pa tudi učitelji, ker moj otrok mora znati veliko več kot zna ena Špela, Mojca ali pa Metka. Mene osebno moti to, da otroci v vrtcu že začnejo zmerjati in grdo se obnašati do tistih otrok kateri niso Slovenci. Jaz osebno se nikoli nisem počutila manj vrednom od ostalih mojih sodelavcev. Pač sem se mogla veliko več truditi sem se dokazala in marsičesa sem se naučila. Vzgojitelji in učitelji veliko naredijo, da se otroci ne zmerjajo. Važno je, da se učijo vsi govoriti, pisati itd. slovensko. Kako je komu ime in kako se piše to pa bi moglo bit najmanj važno a je na íc ali pa na č. ....«

Slika 5: Odgovori anketirancev na vprašanje: »Ali ste kdaj pomislili, da bi vam bilo bolje, če bi spremenili ime oziroma priimek v bolj slovensko zvenečega?« (N=1163)

Analiza odgovorov na to vprašanje ni pokazala statistično značilnih razlik glede na etnično pripadnost, starost, izobrazbo ter spol anketiranih.

Na vprašanje »Ali ste mogoče že spremenili svoje ime ali priimek v bolj slovensko zvenečega?« pa je pritrdilo 5,5 odstotka anketiranih.⁹

Razlogi, s katerimi so anketiranci razložili spremembo imena v bolj slovensko zveneče, so predvsem trije: 1. poroka, 2. prilagoditev slovenski družbi ter 3. zagotovitev boljše perspektive otrok.

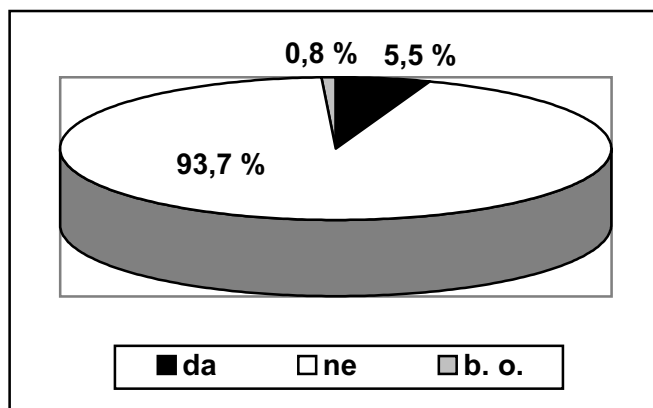
Zanimivo, da tega ni storil nihče od Bošnjakov in Muslimanov. To morebiti nakazuje tesno povezavo Bošnjakov in Muslimanov z njihovo tradicijo, morebiti bolj tesno, kot je značilno za druge etnične skupnosti.¹⁰ V največjem deležu so si ime že spremenili anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci, Hrvati ter neopredeljeni.

Ob pregledu spolne strukture anketiranih, ki so že spremenili ime, ugotovimo, da so to storile predvsem ženske, pri tem gre verjetno v veliki večini za prevzem moškega priimka ob poroki.

⁹ Predvidevamo, da je odstotek prebivalcev, ki so spremenili ime, dejansko še večji. Med izvajanjem raziskave je na naš inštitut klicalo kar nekaj ljudi, ki so bili vključeni v vzorec, vendar pa so sodelovanje v anketi odklonili. Med pogovorom so povedali ... »tudi ime sem spremenil samo, da bi me pustili na miru«.

¹⁰ Rezultati nekaterih empiričnih raziskav (npr. Hutnik 1991, Verkuyten 1992) navajajo, da pozitivno samovrednotenje manjšinske skupnosti – ki se kaže tudi v ohranjanju imena – ni samo reakcija na diskriminacijo in negativne stereotipe večine, ampak je povezano tudi s kulturo, tradicijo, ki pripadnike manjšinske skupnosti navdaja s ponosom.

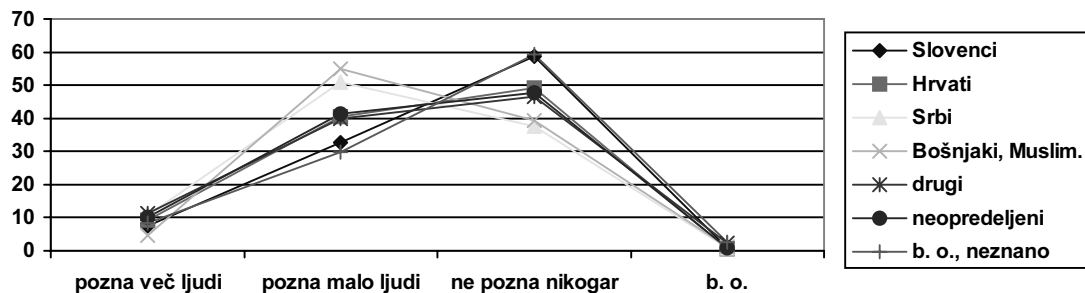
Slika 6: Odgovori na vprašanje »Ali ste mogoče že spremenili svoje ime oziroma priimek v bolj slovensko zvenečega?«
(N=1163)

Do marsikatero spremembe imena je prišlo tudi brez pobude priseljenca, ko so javni uradniki pri urejanju osebnih dokumentov samoiniciativno ali po »nesreči« drugače zapisali posamezne črke imena (npr. é spremenili v č). Med izvajanjem raziskave je poklicalo kar nekaj posameznikov, ki so bili vključeni v vzorec (nekateri med njimi so sodelovali pri raziskavi, drugi so sodelovanje odklonili) in opozorili na »napačno« napisana imena oziroma priimke. Nekateri so opozorili na to, da je v njihovem priimku é zamenjan s č, drugi (teh je bilo več) pa so poudarili, da njihov priimek na vključuje črke é, ob tem je eden pripomnil »... Zakaj uporabljate črke, ki jih v slovenščini ni? ...«

Rekli bi, da odstotek posameznikov, ki so si že spremenili ime, ni velik. Precej drugačni pa so odgovori anketirancev na vprašanje »Ali poznate koga, ki je spremenil ime oziroma priimek v bolj slovensko zvenečega?« Pokazalo se je, da kar 37,9 odstotka anketiranih pozna malo, 8,7 odstotka pa veliko ljudi, ki so spremenili ime, da bi se izognili diskriminaciji in le dobra polovica vprašanih (51,9 odstotka) ne pozna nikogar, ki bi spremenil ime v bolj slovensko zvenečega.

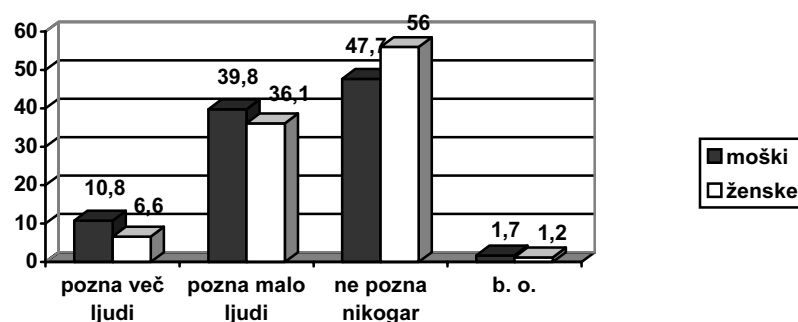
Slika 7: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali poznate koga, ki je spremenil ime oziroma priimek v bolj slovensko zvenečega?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,001

Glede na to, da je bilo med tistimi, ki so že spremenili ime v bolj slovensko zveneče, najmanj Srbov, Bošnjakov in Muslimanov pa sploh ne, je zanimivo, da ravno oni med vsemi poznajo največ ljudi, ki so spremenili ime. Najmanj ljudi, ki so spremenili ime, pa poznajo Slovenci ter anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznano«.

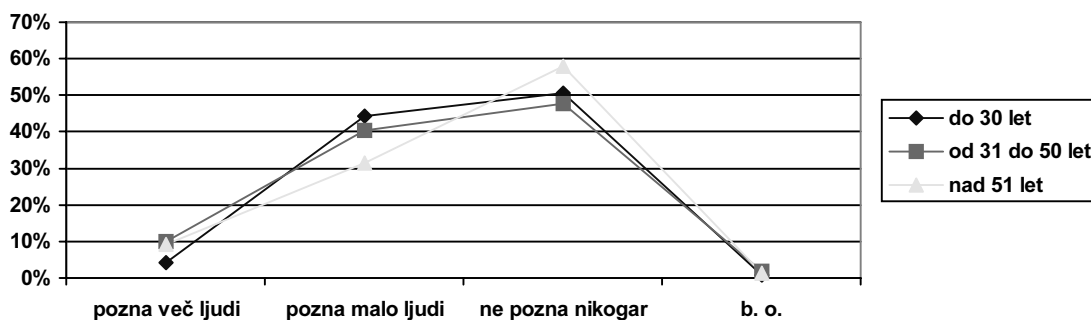
Slika 8: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali poznate koga, ki je spremenil ime oziroma priimek v bolj slovensko zvenečega?« glede na spolno strukturo (N=1163)

sig. < 0,011

Iz odgovorov anketirancev je razbrati, da moški poznajo več ljudi, ki so spremenili svoje ime, kot ženske.

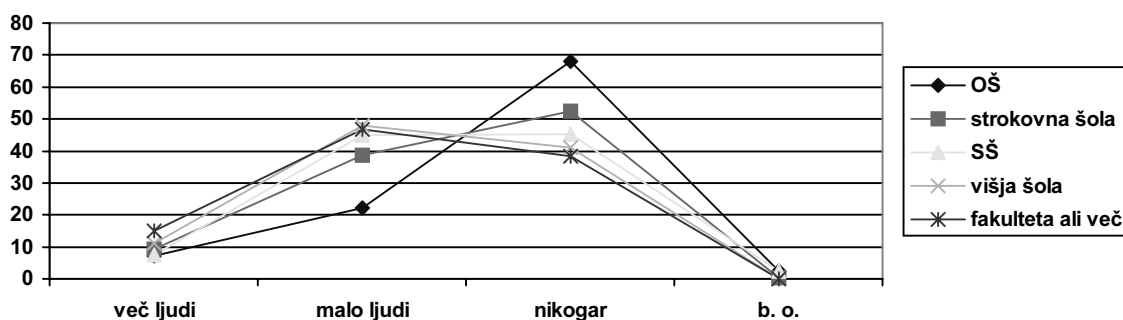
Slika 9: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali poznate koga, ki je spremenil ime oziroma priimek v bolj slovensko zveneče?« glede na starostno strukturo (N=1162)

sig. < 0,002

Anketiranci iz srednje generacije so tisti, ki poznajo največ ljudi, ki so spremenili ime, sledi jim mlajša generacija. Najmanj ljudi, ki so spremenili ime, poznajo anketiranci iz starejše generacije. Statistično značilna povezava se pokaže tudi med odgovori na vprašanje o poznavanju ljudi, ki so spremenili ime ter izobrazbo anketirancev.

Slika 10: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali poznate koga, ki je spremenil ime oziroma priimek v bolj slovensko zveneče?« glede na izobrazbeno strukturo (N=1163)

sig. < 0.000

Anketiranci z najnižjo izobrazbo poznajo najmanj ljudi, ki so spremenili ime. Na drugi strani pa največ ljudi, ki so spremenili ime, poznajo visoko izobraženi anketiranci.

Ime je lahko pomemben kazalnik etnične pripadnosti in njegova sprememba je korak k prikrivanju oziroma k spremembi etničnosti.

V povezavi s prikrivanjem etnične pripadnosti je Erving Goffman v svojih študijah govoril o *podkomuniciranju* in *prekomuniciranju* etnične identitete (Goffman 1959). Posameznik ima mnogo različnih vlog ter identitet in glede na situacijo, v kateri se nahaja, bo izpostavil to ali drugo identiteto. Obstaja empirično vprašanje, kdaj in kako postane etnična identiteta najpomembnejša? V nekaterih situacijah se zdi relevantno izkazovati etnično identiteto, v drugih ne. Na poudarjanje in izkazovanje etnične identitete vpliva predvsem razmerje moči med skupinami v stiku. Pripadnik nedominantne, stigmatizirane etnične skupnosti ob stiku s pripadnikom dominantne etnične skupnosti ne izkazuje elementov svoje etnične identitete oziroma se predstavlja kot nosilec večinske identitete. Zato pomen etničnosti v različnih družbenih situacijah variira, predvsem pa je odvisen od tega, kakšen pomen ji pripisuje udeleženec sam (Eriksen 1993: 30–32).¹¹

Anketiranim smo zastavili vprašanje »*Ali ste se kdaj znašli v situaciji, ko se vam je zdelo bolje, da prikrijete vašo etnično pripadnost?*« Njihovi odgovori kažejo na obstoj diskriminacijskega vedenja Slovencev do pripadnikov etničnih skupnosti z območja nekdanje Jugoslavije, saj se je 36,3 odstotka anketiranih včasih znašlo v situacijah, ko so prikrili svojo etnično pripadnost, dobra

---

¹¹ Opredelitev posameznika kot člana etnične skupnosti še ne pomeni nujno tudi identifikacije posameznika s to skupnostjo. Posameznik se lahko spozna in označi kot pripadnik etnične skupnosti in vendar ne obravnava te pripadnosti kot pomembno komponento svoje identitete oziroma osebnosti. Lahko pa razvije določeno stopnjo pozitivnega vrednotenja etnične pripadnosti, ki vsebuje emocionalno dimenzijo (to so lahko čustva, ki jih posameznik goji v odnosu do svoje etnične skupnosti z vsem njenim kulturnim ozadjem in zgodovino) ali celo moralno dimenzijo pripadnosti (ta se nanaša na občutke odgovornosti in dolžnosti v odnosu do lastne etnične skupnosti) (Tajfel 1978: 6, Musek 1994: 23). To pomeni, da skupinska pripadnost ni kategoričen, binaren oziroma »vse ali nič« fenomen in da se pripadniki etnične skupnosti med seboj razlikujejo glede intenzitete občutkov pripadnosti (Turner et. al 1994).

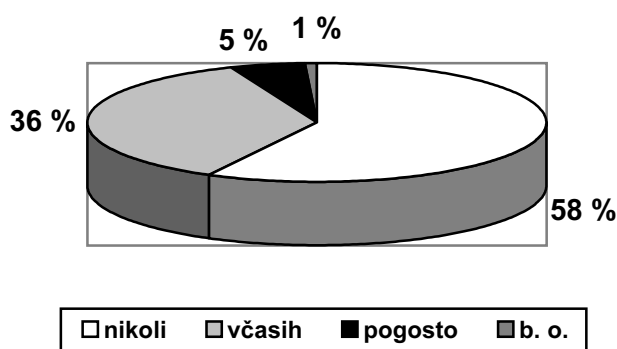
Z vidika socialne teorije identitete (Tajfel in Turner 1986) manjšine v odnosu do večine izoblikujejo različne strategije preživetja. Pravzaprav je strategij manjšin v odnosu do večine lahko toliko, kolikor je obstoječih družbenih situacij. Obstaja pa kar nekaj različnih opredelitev idealnih tipov strategij manjšin.

Po Eriksenovem mnenju se manjšine na državno dominacijo lahko odzovejo na tri načine: a) V nekaterih primerih se pripadniki manjšine zaradi vidnih telesnih značilnosti ne morejo popolnoma asimilirati. Pripadniki manjšine, katerim ni omogočena asimilacija, imajo na trgu delovne sile pogosto slabši položaj; lahko jih obravnavamo kot žrtve etnične segregacije. b) Sprijaznitev manjšine z njihovim podrejenim položajem. V okviru države in danih družbenih razmer si poskušajo zagotoviti svojo eksistenco. Včasih se pogajajo za omejeno avtonomijo glede religije, jezika ali lokalnih političnih zadev. c) Manjšina se zavzema za odcepitev, kar pa je nezdržljivo z državno politiko (Eriksen 1993: 122–124).

Tajfel meni, da pripadniki deprivilegiranih družbenih skupin težijo k izboljšanju svojega položaja in za doseganje pozitivne identitete uporabljajo različne strategije: a) Asimilacijo. b) Redefinicijo negativno ovrednotenih karakteristik skupnosti (npr. barva kože, dialekt) v bolj pozitivno oz. sprejemljivo obliko. c) Ustvarjanje novih dimenzij, na podlagi katerih lahko skupnost pridobi pozitivno distinkcijo glede na druge. d) Neenaka distribucija resursov (kot so npr. nadzor nad političnimi, ekonomskimi kulturnimi in jezikovnimi dejavniki) spodbudi tekmovalnost med skupnostma. Neposredna tekmovalnost med skupnostma lahko pri članih skupnosti ustvari pozitivne občutke pripadnosti (Tajfel v: Giles 1977).

polovica (57,8 odstotka) se nikoli ni znašla v takšni situaciji, medtem ko to pogosto doživlja 5 odstotkov anketiranih.¹²

Slika 11: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali ste se kdaj znašli v situaciji, ko se vam je zdelo bolje, da prikrivate vašo etnično pripadnost?« (N=1163)

Pri tem vprašanju se kaže statistično značilna povezava med odgovori o prikrivanju etnične pripadnosti ter spolno strukturo anketiranih. Moški so se pogosteje kot ženske znašli v situaciji, ko se jim je zdelo bolje, da prikrijejo etnično pripadnost.¹³

¹² V okviru projekta *Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru* (nosilka je prof. dr. Albina Nečak Lük) smo podobno vprašanje postavili tudi populaciji, ki živi na narodno mešanem območju v Prekmurju leta 1996.

Rezultati so bili taki:

Preglednica 1: Anketirance v Lendavi smo vprašali: »Ali se vam je kdaj zdelo primerno, da bi se vi izrekli za kakšno drugo narodnost?« N=322

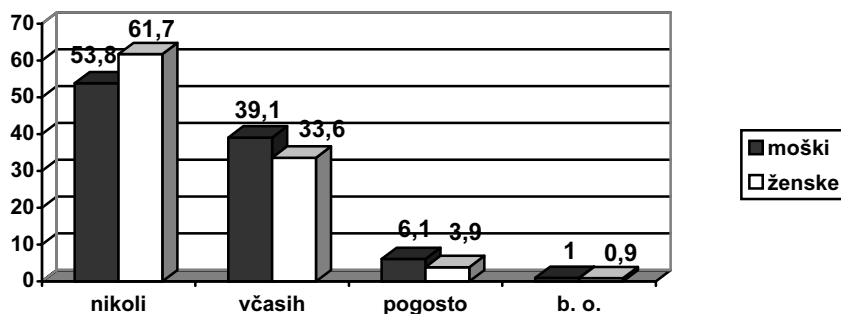
	nikoli (%)	včasih (%)	pogosto (%)	
Slovenci	95,6	3,9	0,6	100
Madžari	89,4	10,6	–	100
Hrvati	82,6	17,4	–	100
drugi, b. o.	93,3	6,7	–	100
skupaj	92,5	7,1	–	100

sig=0,16841

Med etnično pripadnostjo in spremenljivostjo etničnega izrekanja se ni pokazala signifikantna povezava. Anketiranci v Lendavi so bili precej dosledni glede etničnega opredeljevanja oziroma se jim spreminjanje etnične pripadnosti ni zdelo potrebno. Pripadniki madžarske skupnosti, ki imajo ustrezno pravno zaščito, večinoma nimajo potrebe po spreminjanju oziroma prikrivanju etnične pripadnosti. Le med anketiranci, ki so se opredelili kot Hrvati, je najti nekoliko večji delež tistih (17,4 odstotka), ki pravijo, da se včasih izrečejo za katero drugo etnično pripadnost.

¹³ Malo raziskav se ukvarja z vplivom spola na etnično identiteto. (Phinney 1990: *Ethnic identity in Adolescents and Adults: A review of Research*; *Psychological Bulletin* 1087, str. 499–514.) Nekatere raziskave sugerirajo, da je identiteta pomembnejša dekletem kot fantom (Portes in MacLeod 1996: *What shall I Call Myself? Hispanic identity formation in the second generation*. *Ethnic and Racial Studies* 19, str. 523–547), druge raziskave temu nasprotujejo in ugotavljajo ravno nasprotno (Verkuyten 1992: *Ethnic Group Preferences and the Evaluation of Ethnic Identity among Adolescents in the Netherlands*. *Journal of Social Psychology* 132, str. 741–750), tretje ne najdejo signifikantnih povezav med spolom in etnično identifikacijo (Rosenthal in Feldman 1992: *The Nature and Stability of Ethnic identity in Chinese youth*, *Journal of Crosscultural Psychology* 23, str. 214–227).

Slika 12: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali ste se kdaj znašli v situaciji, ko se vam je zdelo bolje, da prikrijete svojo etnično pripadnost?« glede na spolno strukturo (N=1163)

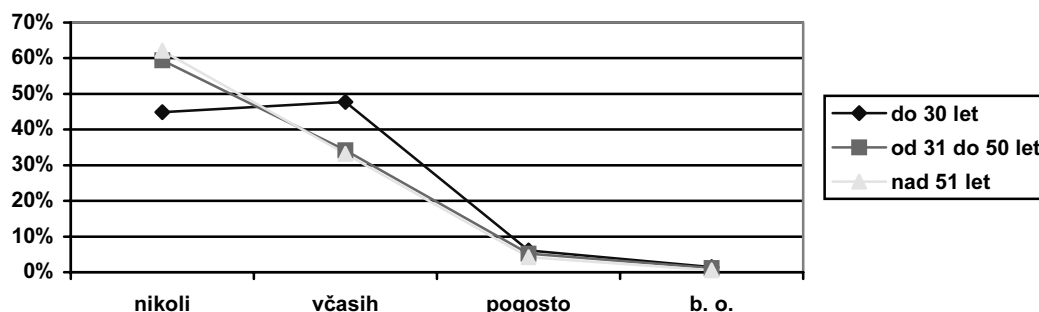

sig. < 0,039

Tudi na podlagi popisnih podatkov so bile opravljene analize značilnosti oseb, ki so med popisom leta 1991 in popisom 2002 spremenile prvotno izjavo o verski, jezikovni in/ali narodni pripadnosti. Analize so pokazale, da razlike med spoloma niso velike, so pa za vse štiri znake (veroizpoved, materni jezik, pogovorni jezik v družini in narodna pripadnost) istosmerne: moški pogosteje spreminjajo svoje prvotne opredelitve kot ženske in tudi pogostost neznanе opredelitve je večja med moškimi (Šircelj 2003: 150).

Izidi raziskave kažejo, da se pripadniki mlajše generacije pogosteje kot ostali znajdejo v situaciji, ko se jim zdi boljše, da prikrijejo svojo etnično pripadnost.

Slika 13: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali ste se kdaj znašli v situaciji, ko se vam je zdelo boljše, da prikrijete svojo etnično pripadnost?« glede na starostno strukturo (N=1163)

sig. < 0,003

Da je spreminjanje opredelitev – verske, jezikovne, narodne – povezano s starostjo, je razbrati tudi iz analize popisnih podatkov. Prvotne izjave o posameznih opredelitvah so najpogosteje spreminjali mladi in osebe srednjih let (prim. Šircelj 2003: 151).

Pogostejše spreminjanje etnične pripadnosti pri mlajši oziroma srednji generaciji je povezano s procesom formiranja etnične identitete. Etnična identiteta je dinamična kategorija, kar pomeni, da se spreminja v času in družbenem kontekstu. Formiranje etnične identitete je proces, v katerem posameznik raziskuje in sprejema odločitve o vlogi etničnosti v svojem življenju. Razvitih je več modelov formiranja etnične identitete (Macia 1966, 1980, Cross 1978, Kim 1981, Atkinson et. al 1983 v: Phinney 1990), med njimi je tudi Phinneyjev trifazni model. Prva faza procesa formiranja etnične identitete, ki pomeni neraziskano etničnost, je značilna predvsem za mladino in odrasle, ki ne kažejo zanimanja za etničnost ali pa so oblikovali percepcije na podlagi stališč staršev. Druga faza pomeni obdobje raziskovanja etničnosti in vključuje proces poglobljanja v kulturo etnične skupnosti. Tretja faza pa pomeni oblikovanje jasnega in trdnega občutka lastne etničnosti. Izoblikovanje občutka etnične pripadnosti pa nujno ne pomeni visoke stopnje etnične identifikacije. Hkrati se ob procesu formiranja etnične identitete posameznik srečuje s kulturnimi razlikami v odnosu do večinske skupnosti, kot tudi z nižjim statusom manjšinske etnične skupnosti (Phinney 1990).

Omenjene tri faze se večinoma (ne pa vedno in obvezno) pokrivajo s tremi starostnimi obdobji posameznika. Osebe srednjih let so se v obeh popisih (1991 in 2002) sicer opredeljevale same, so pa zato bolj »dojemljive« za spremembe v etničnem samoopredeljevanju zaradi različnih dogodkov v njihovem življenju, kot so poroka, ločitev, socialna mobilnost itd. Mlada populacija, stari do 15 let, za katere so leta 1991 etnično pripadnost izjavljali starši, se lahko v popisu leta 2002 drugače etnično samoopredeli. Predvidevamo lahko, da je večji del mlade generacije še v prvi fazi formiranja etnične identitete in zato je med njimi tudi najpogostejše prisotno prikrivanje oziroma prilaganje etnične identitete v določeni družbeni situaciji.

Pri analizi prikrivanja etnične pripadnosti pa se v raziskavi niso pokazale razlike v odgovorih anketirancev glede na njihovo etnično pripadnost in izobrazbo.

Na drugi strani pa popisni podatki izkazujejo povezavo med izobrazbo in pogostostjo spreminjanja prvotnih opredelitev glede narodne pripadnosti. Pokazalo se je, da manj izobraženi pogosteje kot bolj izobraženi spremenijo svoj odgovor na vprašanje o narodni pripadnosti in jeziki (Šircelj 2003: 154)

Izidi raziskave so pokazali obstoj nestrpnosti v percepcijah anketirancev, med njimi in večinsko populacijo, pokazali pa so tudi prisotnost občutkov distance med posameznimi etničnimi skupnostmi znotraj populacije priseljencev. Sliko vrednotenja posameznih etničnih skupnosti med anketiranci pa lahko dobimo s pomočjo Bogardusove lestvice socialne distance.¹⁴

---

¹⁴ Bogardus, E. S. (1925). »Measuring social distance.« *Journal of Applied Sociology*, št. 9, str. 299–308.

Preglednica 1: Anketiranci so na vprašanje »Kako tesno bi se bili pripravljene povezati s pripadniki naslednjih narodov, s katerimi živite v istem okolju?« odgovorili:

(1 – brez zadržkov bi se s katerim poročil, 2 – navezal bi prijateljske stike, 3 – sprejel bi jih kot sosede, 4 – sprejel bi jih kot sodelavce, 5 – z njimi ne bi želel imeti nič skupnega, 6 – želel bi, da jih v našem okolju ne bi bilo)

<i>Z Albanci</i>		<i>Z Avstrijci</i>		<i>Z Bošnjaki</i>		<i>S Črnogorci</i>	
etničnost	arit.	etničnost	arit.	etničnost	arit.	etničnost	arit.
anketiranca	sred.	anketiranca	sred.	anketiranca	sred.	anketiranca	sred.
Bošn., Musli.	2,8	drugi	2,4	Bošn., Musli.	1,7	Srbi	2
drugi	3,1	neopredeljeni	2,4	Srbi	2,4	drugi	2,5
Hrvati	3,5	Srbi	2,5	drugi	2,6	neopredeljeni	2,6
b. o., neznani	3,5	Hrvati	2,5	neopredeljeni	2,5	Bošn., Musli.	2,7
Slovenci	3,6	Bošn., Musli.	2,6	b. o., neznani	2,9	b. o., neznani	3
neopredeljeni	3,7	Slovenci	2,6	Hrvati	2,9	Hrvati	3
Srbi	3,8	b. o., neznani	2,7	Slovenci	3,1	Slovenci	3
skupaj	3,5	skupaj	2,6	skupaj	2,7	skupaj	2,8
sig. = 0,000		sig. = 0,073		sig. = 0,000		sig. = 0,000	

<i>S Hrvati</i>		<i>Z Italijani</i>		<i>Z Madžari</i>		<i>Z Makedonci</i>	
etničnost	arit.	etničnost	arit.	etničnost	arit.	etničnost	arit.
anketiranca	sred.	anketiranca	sred.	anketiranca	sred.	anketiranca	sred.
Hrvati	1,7	Srbi	2,4	drugi	2,4	Srbi	2,3
drugi	2,1	drugi	2,4	Srbi	2,6	drugi	2,4
neopredeljeni	2,3	Hrvati	2,4	neopredeljeni	2,6	neopredeljeni	2,6
b. o., neznani	2,5	neopredeljeni	2,4	Bošnj., Musli.	2,7	Bošnj., Musli.	2,8
Srbi	2,5	Slovenci	2,6	Hrvati	2,8	Slovenci	2,9
Slovenci	2,5	Bošnj., Musli.	2,6	Slovenci	2,8	Hrvati	3
Bošn., Musli.	2,8	b. o., neznani	2,7	b. o., neznani	2,9	b. o., neznani	3
skupaj	2,4	skupaj	2,5	skupaj	2,8	skupaj	2,8
sig. = 0,000		sig. = 0,031		sig. = 0,002		sig. = 0,000	

<i>Z Muslimani</i>		<i>Z Romi</i>		<i>S Slovenci</i>		<i>S Srbi</i>	
etničnost	arit.	etničnost	arit.	etničnost	arit.	etničnost	arit.
anketiranca	sred.	anketiranca	sred.	anketiranca	sred.	anketiranca	sred.
Bošnj., Musli.	1,7	Srbi	3,2	Slovenci	1,5	Srbi	1,5
Srbi	2,8	drugi	3,4	Srbi	1,6	neopredeljeni	2,3
drugi	2,8	Bošnj., Musli.	3,4	Hrvati	1,6	drugi	2,6
neopredeljeni	2,8	neopredeljeni	3,4	drugi	1,6	b. o., neznani	2,7
b. o., neznani	3,1	b. o., neznani	3,7	neopredeljeni	1,7	Slovenci	2,9
Hrvati	3,3	Hrvati	3,8	b. o., neznani	1,8	Hrvati	3,1
Slovenci	3,4	Slovenci	4	Bošnj., Musli.	2,1	Bošnj., Musli.	3,1
skupaj	3	skupaj	3,6	skupaj	1,7	skupaj	2,7
sig. = 0,000		sig. = 0,000		sig. = 0,000		sig. = 0,000	

Če pogledamo skupne srednje vrednosti, ki kažejo stopnjo distance vseh anketiranih in jih razvrstimo v lestvico od najvišje vrednosti, ki pomeni največjo distanco, do najnižje vrednosti, ki pomeni najmanjšo distanco, ugotovimo, da imajo anketirani največjo distanco do Romov (arit. sred. = 3,7) in Albancev (arit. sred. = 3,5). Približno 8 odstotkov anketiranih si želi, da Albancev ne bi bilo v njihovem okolju, 18,5 odstotka si ne želi imeti z Albanci nič skupnega in le 4,2 odstotka anketiranih bi se s pripadnikom albanske skupnosti poročilo.

Še več ksenofobnosti lahko razberemo v odnosu do Romov, kar 22,4 odstotka anketirancev ne želi imeti z Romi nič skupnega, 11,2 odstotka ne želi živeti v okolju skupaj z Romi, medtem ko bi se z njimi poročili le 4 odstotki anketiranih. Delna razlaga za ksenofoben odnos do Romov je v tem, da so Romi običajno slabše integrirani v slovensko družbo, pogosto živijo na obrobju mest, v naseljih, zgrajenih brez potrebnih dovoljenj, ki niso elektrificirana in komunalno urejena. Iz primerjalnih raziskav je razvidno, da obstaja do skupin, ki se samosegregirajo ali pa jih segregirajo vladni ukrepi, več nestrpnosti. Tudi Baumgartl in Favell menita, da odsotnost integracije povečuje ksenofobnost (1995).

Tako na primer o Romih pravita anketiraneca:

»Potrebovali bi več ozaveščanja, da so tudi »tujci« ljudje in da imajo iste pravice kot »domačini«. To zagotavlja že ustava kot najvišji pr. Akt, vendar se v praksi na to pozablja. Tudi mediji, ki naj bi bili objektivni, dostikrat razpihujejo sovraštvo. Pri določenih pravicah oz. zlasti pri komentiranju športnih dogodkov se zelo jasno zavzemajo za določeno stran. Torej, mediji morajo popraviti svoj odnos do širše javnosti. Moti me tudi dejstvo, da je vse pogojeno s slovenskim državljanstvom. Če ga nimaš, nimaš pravic (strinjam se, da ne pripadajo politične pravice), vse kar moraš urediti glede »papirologije«, je povezano z zelo visokimi taksami. Skratka vse govori proti manjšinam v Sloveniji. Izjema so le Romi, ki imajo največ pravic. Celó več od državljanov. Dobijo podporo prej oz. večjo od državljanov. Slovenski otroci pa ne dobijo štipendije, čeprav bo ostala naša država na njih ne na Romih. Poleg tega pa hočejo Romi »enakopravnost nad vsemi«, a slovenskega jezika nočejo uporabljati. In vsem je prav. Če pa pride »ubogi južnjak« na občino in se trudi govoriti v polomljenem slovenskem jeziku, ga povrh tega uslužbenka nadere, naj se že enkrat nauči slovensko in se bosta potem naprej pogovarjala. In kje je potem enakopravnost v naši ljubi deželici!?»

»Zdi se mi, da je potrebno otroke že v šoli naučiti strpnosti do »drugačnih«. Dandanes se učijo (npr. pri geografiji) malo o manjšinah (madž., ital.) ter nekaj malega o Romih, pa imajo še vseeno zelo slabo mnenje o njih. Zelo pa se mi dobro zdi, da je t.i. balkanska muzika zdaj v »modi« ter jo je mogoče slišati na vsakem dobrem žuru in jo razbrati z ust tudi »ČISTIH« Slovencev. Le tako naprej!«

Tretja etnična skupnost, do katere anketirani kažejo precejšnjo distanco, so Muslimani (arit. sred. = 3). Z Muslimani bi se v glavnem poročili anketiranci, združenimi v kategoriji Bošnjaki in Muslimani (31 odstotkov), pripadniki drugih etničnih skupin bi se z njimi poročili v dosti manjšem deležu, najmanj anketiranci združeni v kategoriji »drugi« (7,1 odstotka). Približno 10 odstotkov anketiranih ne bi imelo z Muslimani nič skupnega in 6,4 odstotka želi, da jih v njihovem okolju ne bi bilo.

Naslednji na lestvici socialne distance so Črnogorci (arit. sred. = 2,8), Makedonci (arit. sred. = 2,8) in Madžari (arit. sred. = 2,8). Distanco do vseh treh etničnih skupnosti so anketiranci opredeljevali precej podobno, s Črnogorci bi se poročilo 11 odstotkov (predvsem Srbi, 29 odstotkov), Madžari 8 odstotkov in Makedonci 9 odstotkov anketiranih. Nič skupnega ne bi želelo imeti s Črnogorci 7 odstotkov anketiranih, Madžari in Makedonci pa 6 odstotkov anketiranih. Črnogorcev si v svojem okolju ne želi 3 odstotke anketiranih, Madžarov 1,6 odstotka in Makedoncev 2,5 odstotka

anketiranih. Sledijo jim Bošnjaki (arit. sred. = 2,7) in Srbi (arit. sred. = 2,7). Z Bošnjakom bi se poročilo 13,1 odstotka anketiranih, medtem ko bi se s Srbom poročilo 20 odstotkov anketiranih. Na drugi strani z Bošnjaki ne bi želelo imeti nič skupnega 5,3 odstotka anketiranih, 2,6 odstotka anketiranih pa si želi, da jih ne bi bilo v njihovem okolju. Pri Srbih so odstotki nekoliko višji, z njimi ne bi želelo imeti nič skupnega 6,3 odstotka anketiranih, 5,1 odstotka anketiranih pa si želi, da jih ne bi bilo v njihovem okolju.

Za njimi so Avstrijci (arit. sred. = 2,6) ter Italijani (arit. sred. = 2,5). Z Avstrijcem bi se poročilo 12 odstotkov anketiranih, z njimi ne bi želeli imeti opravka 3 odstotki anketiranih, 1 odstotek pa si želi, da jih ne bi bilo v njihovem okolju. Z Italijanom bi se poročilo 14,3 odstotka anketiranih, z njimi ne bi želeli imeti opravka 4 odstotki anketiranih, 1,4 odstotka pa si želi, da jih ne bi bilo v njihovem okolju.

Najmanj distance pa so anketiranci izrekli do Hrvatov (arit. sred. = 2,4) in Slovencev (arit. sred. = 1,7). S Hrvatom/Hratico bi se poročilo 22 odstotkov anketiranih, na drugi strani z njimi ne bi želeli imeti opravka 4 odstotki anketiranih, 1 odstotek pa si želi, da jih ne bi bilo v njihovem okolju. S Slovincem/ko bi se poročilo 49 odstotkov anketiranih, z njimi ne bi želelo imeti opravka 0,2 odstotka anketiranih, in ravno toliko, 0,2 odstotka si želi, da jih ne bi bilo v njihovem okolju.

Med posameznimi etničnimi skupnostmi, priseljenci iz nekdanje Jugoslavije in njihovimi potomci obstajajo statistično značilne razlike glede distance do drugih etničnih skupnosti.

Pokazalo se je, da imajo Srbi, Hrvati, Bošnjaki in Muslimani najmanjšo distanco do pripadnikov iz lastne skupnosti ter nato do Slovencev. Pri tem je distanca do Slovencev pri Bošnjakih in Muslimanih nekoliko večja kot pri Srbih in Hrvatih.

Tudi Slovenci imajo najmanjšo distanco do pripadnikov lastne skupnosti ter do Hrvatov. Podobno velja še za anketirance, združene v kategoriji »drugi«, b. o., neznani, neopredeljeni, ki so ravno tako najmanjšo distanco izrazili do Slovencev ter Hrvatov.

Naslednja mesta (od 3. do 5. oziroma 6. mesta) na lestvici distance pri Slovencih, Hrvatih in »drugih« zavzemajo Avstrijci, Italijani in Madžari.

Bošnjaki in Muslimani podobno višino distance izražajo do Avstrijcev, Italijanov, Madžarov ter Črnogorcev.

Srbi pa so svojo lestvico distance oblikovali nekoliko drugače. Najmanjšo distanco so izrazili do Slovencev, sledijo Črnogorci, Makedonci, Bošnjaki, nato pa Italijani, Avstrijci, Hrvati ter Madžari.

Razen Bošnjakov in Muslimanov so ostali anketiranci na zadnji dve mesti lestvice uvrstili Albance in Rome, do katerih izkazujejo največjo distanco. Bošnjaki in Muslimani so na zadnje mesto lestvice uvrstili Srbe in Rome.

Preglednica 2: Pregled distance priseljencev iz nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev do posameznih etničnih skupnosti (1 – brez zadržkov bi se s katerim poročil, 2 – navezal bi prijateljske stike, 3 – sprejel bi jih kot sosede, 4 – sprejel bi jih kot sodelavce, 5 – z njimi ne bi želel imeti nič skupnega, 6 – želel bi, da jih v našem okolju ne bi bilo)

<i>Distanca</i>	<i>arit. sredina</i>	<i>Distanca</i>	<i>arit. sredina</i>	<i>Distanca</i>	<i>arit. sredina</i>
Slovinci do Slovencev	1,5	Hrvati do Slovencev	1,6	Srbi do Srbov	1,5
Slovinci do Hrvatov	2,5	Hrvati do Hrvatov	1,7	Srbi do Slovencev	1,6
Slovinci do Avstrijcev	2,6	Hrvati do Italijanov	2,4	Srbi do Črnogorcev	2
Slovinci do Italijanov	2,6	Hrvati do Avstrijcev	2,5	Srbi do Makedoncev	2,3
Slovinci do Madžarov	2,8	Hrvati do Madžarov	2,8	Srbi do Bošnjakov	2,4
Slovinci do Makedoncev	2,9	Hrvati do Bošnjakov	2,9	Srbi do Italijanov	2,4
Slovinci do Srbov	2,9	Hrvati do Črnogorcev	3	Srbi do Avstrijcev	2,5
Slovinci do Črnogorcev	3	Hrvati do Makedoncev	3	Srbi do Hrvatov	2,5
Slovinci do Bošnjakov	3,1	Hrvati do Srbov	3,1	Srbi do Madžarov	2,6
Slovinci do Muslimanov	3,4	Hrvati do Muslimanov	3,3	Srbi do Muslimanov	2,8
Slovinci do Albancev	3,6	Hrvati do Albancev	3,5	Srbi do Romov	3,2
Slovinci do Romov	4	Hrvati do Romov	3,8	Srbi do Albancev	3,8

<i>Distanca</i>	<i>arit. sredina</i>	<i>Distanca</i>	<i>arit. sredina</i>	<i>Distanca</i>	<i>arit. sredina</i>
Bošn., Musli. do Bošnjakov	1,7	b. o., neznani do Slovencev	1,8	Drugi do Slovencev	1,6
Bošnj., Musli. do Muslimanov	1,7	b. o., neznani do Hrvatov	2,5	Drugi do Hrvatov	2,1
Bošnj., Musli. do Slovencev	2,1	b. o., neznani do Avstrijcev	2,7	Drugi do Avstrijcev	2,4
Bošn., Musli. do Avstrijcev	2,6	b. o., neznani do Italijanov	2,7	Drugi do Italijanov	2,4
Bošnj., Musli. do Italijanov	2,6	b. o., neznani do Srbov	2,7	Drugi do Madžarov	2,4
Bošn., Musli. do Črnogorcev	2,7	b. o., neznani do Bošnjakov	2,9	Drugi do Makedoncev	2,4
Bošnj., Musli. do Madžarov	2,7	b. o., neznani do Madžarov	2,9	Drugi do Črnogorcev	2,5
Bošn., Musli. do Albancev	2,8	b. o., neznani do Črnogorcev	3	Drugi do Bošnjakov	2,6
Bošn., Musli. do Hrvatov	2,8	b. o., neznani do Makedoncev	3	Drugi do Srbov	2,6
Bošnj., Musli. do Makedoncev	2,8	b. o., neznani do Muslimanov	3,1	Drugi do Muslimanov	2,8
Bošnj., Musli. do Srbov	3,1	b. o., neznani do Albancev	3,5	Drugi do Albancev	3,1
Bošnj., Musli. do Romov	3,4	b. o., neznani do Romov	3,7	Drugi do Romov	3,4

Lahko bi rekli, da so Slovenci, Hrvati ter »drugi« oblikovali dokaj podobne lestvice distance. Srbi ter Bošnjaki in Muslimani so oblikovali vsak svojo specifično lestvico. Podobne lestvice distance pa so oblikovali tudi neopredeljeni ter anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani.«

Preglednica 3: Srednje vrednosti odgovorov anketirancev na vprašanje »Kako tesno bi se bili pripravljene povezati s pripadniki naslednjih narodov, s katerimi živite v istem okolju?« glede na starostno strukturo (1 – brez zadržkov bi se s katerim poročil, 2 – navezal bi prijateljske stike, 3 – sprejel bi jih kot sosede, 4 – sprejel bi jih kot sodelavce, 5 – z njimi ne bi želel imeti nič skupnega, 6 – želel bi, da jih v našem okolju ne bi bilo)

<i>STAROST</i>	<i>Albanci</i>	<i>Avstrijci</i>	<i>Bošnj.</i>	<i>ČG</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Ital.</i>	<i>Madž.</i>	<i>Maked.</i>	<i>Musli.</i>	<i>Romi</i>	<i>Slov.</i>	<i>Srbi</i>
do 30 let	3,4	2,4	2,3	2,4	2,1	2,2	2,6	2,6	2,5	3,5	1,6	2,3
od 31 do 50 let	3,4	2,6	2,7	2,8	2,4	2,5	2,7	2,8	2,9	3,6	1,8	2,7
nad 51 let	3,6	2,6	3	3	2,5	2,7	2,9	2,9	3,4	3,9	1,7	2,8
<i>skupaj</i>	3,5	2,6	2,7	2,8	2,4	2,5	2,8	2,8	3	3,7	1,7	2,7
<i>sig. <</i>	0,033	0,025	0,000	0,000	0,001	0,000	0,001	0,011	0,000	0,020	0,012	0,000

Pokazale so se statistično značilne razlike v distanci anketirancev do posameznih etničnih skupin glede na starostno strukturo anketirancev. Do vseh naštetih etničnih skupnosti mlajša generacija anketirancev kaže manjšo distanco kot pa srednja in starejša generacija.

Preglednica 4: Srednje vrednosti odgovorov anketirancev na vprašanje »Kako tesno bi se bili pripravljene povezati s pripadniki naslednjih narodov, s katerimi živite v istem okolju?« glede na izobrazbeno strukturo (1 – brez zadržkov bi se s katerim poročil, 2 – navezal bi prijateljske stike, 3 – sprejel bi jih kot sosede, 4 – sprejel bi jih kot sodelavce, 5 – z njimi ne bi želel imeti nič skupnega, 6 – želel bi, da jih v našem okolju ne bi bilo)

izobrazba.	Albanci	Avstr.	Bošnj.	ČG	Hrvati	Ita.	Mad.	Maked.	Muslim.	Romi	Slov.	Srbi
OŠ	3,5	2,6	2,9	3,1	2,6	2,8	3	3	3,2	3,9	1,8	3
Strok. šola	3,6	2,6	2,8	2,9	2,4	2,6	2,8	2,9	3,1	3,7	1,8	2,8
SŠ	3,5	2,6	2,7	2,6	2,3	2,5	2,7	2,7	2,9	3,6	1,7	2,5
višja šola	3,5	2,6	2,7	2,6	2,4	2,5	2,7	2,7	3	3,4	1,6	2,4
Fak. ali več	3,2	2,3	2,4	2,3	2,1	2,3	2,4	2,4	2,8	3,4	1,6	2,3
<i>skupaj</i>	3,5	2,6	2,7	2,8	2,4	2,5	2,7	2,8	3	3,7	1,7	2,7
<i>sig. <</i>	0,174	0,150	0,006	0,000	0,003	0,001	0,000	0,000	0,014	0,009	0,178	0,000

V odgovorih anketirancev o socialni distanci do Albancev, Avstrijcev in Slovencev ni statistično značilne povezave glede na izobrazbeno strukturo. Pokazalo se je, da imajo vsi anketiranci ne glede na njihovo izobrazbo precejšnjo distanco do Albancev. Nasprotno se kaže nizka distanca anketirancev ne glede na njihovo izobrazbo do Slovencev. Precej enotni pa so anketiranci tudi glede distance do Avstrijcev, ki se v povprečju vrti med sklepanjem prijateljskih vezi ter sprejemanjem za sosede.

Preučevanje distance anketirancev do preostalih etničnih skupnosti pokaže, da obstajajo statistično značilne razlike glede izobrazbe in sicer višje izobraženi se pokažejo dosti bolj tolerantni v primerjavi z nižje izobraženimi anketiranci.

Med moškimi in ženskami glede na obstoječe podatke ne obstajajo statistično značilne razlike v stopnji distance do posameznih etničnih skupnosti.

V postmoderne družbi se v javnem diskurzu vse manj pojavljajo neposredni etnični predsodki, kar je verjetno posledica sprememb v družbenih normah in sprejetih zakonov proti diskriminaciji v mnogih državah. To pa ne pomeni, da predsodki izginjajo ali da je njihov pomen zanemarljiv. Gre bolj za to, da je opaziti tendenco prenosa raznovrstnih (rasnih, spolnih, etničnih itd.) predsodkov na druga področja življenja (iz javne v zasebno sfero) ter njihovo drugačno formo izražanja. Predsodki še vedno vladajo v zasebnem življenju posameznikov in nekatere raziskave so pokazale precejšnje razlike med zasebno in javno izraženimi stališči do družbeno stigmatiziranih skupin. Poleg tega se

je spremenila tudi forma (način) izražanja. Tradicionalne predsodke nadomeščajo »moderne« predsodki, za katere je značilno, da se antipatija do določenih družbenih skupin izraža prikrito, simbolno. Pri tradicionalni etnični nestrpnosti (rasizmu) sta prevladovali sovraštvo in odkrito nasilje do drugih skupnosti, zdaj pa prevladujejo ignoriranje, distanca in cinizem. Nova oblika etnične nestrpnosti se tako izraža bolj posredno in prikrito. V sodobnem diskurzu se nestrpnost in predsodki izražajo bolj na favoriziranju lastne skupnosti kot pa na diskriminaciji oziroma manjvrednostnem označevanju druge skupnosti (Ule 1999).

Empirični podatki, zbrani v okviru SJM-ja, ki so odraz predvsem večinskega javnega mnenja, v zadnjih treh desetletjih ne kažejo posebej ostrih manifestativnih medetničnih konfliktov, opaziti pa je mogoče precejšnjo mero »ohlajanja« v odnosih med večinskim narodom in priseljskimi populacijami. Kljub temu ne gre zanemariti kar precej razširjenega prepričanja, da je tudi v Sloveniji (bilo) vedno več pojavov, ki bi jih lahko uvrstili med negativni nacionalizem (Komac 2003).

Rezultati SJM v sedemdesetih letih nakazujejo dokajšnjo neodprtost Slovencev do priseljencev iz (danes nekdanjih) jugoslovanskih republik, saj je kar 42,7 odstotka anketirancev odgovorilo, da se jim zdi v glavnem slabo, da v zadnjih letih prihaja v Slovenijo vse več delavcev iz (danes nekdanjih) jugoslovanskih republik. 28,7 odstotka anketiranih je menilo, da je to v glavnem dobro.

Preglednica 5: Odgovori anketiranih na vprašanje: »V zadnjih letih prihaja vse več ljudi iz drugih republik na delo v Slovenijo. Ali se vam zdi to v glavnem dobro ali v glavnem slabo?« (SJM, 1970/1971¹⁵)

	<i>N</i>	<i>%</i>
v glavnem dobro	600	28,6
kakor kdaj	411	19,6
v glavnem slabo	892	42,5
ne vem	188	9
b. o.	9	0,4
<i>skupaj</i>	<i>2100</i>	<i>100</i>

Zanimivi so bili odgovori na vprašanje, zakaj se jim je zdelo priseljevanje delavcev iz (nekdanjih) jugoslovanskih republik dobro. Le 3,8 odstotka anketiranih je menilo, da je to priseljevanje dobro za naš razvoj in le 1,5 odstotka je menilo, da ne smemo biti zaprti.

¹⁵ Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 1970/71. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1971. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.

Preglednica 6: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Zakaj misli, da je to dobro?« (SJM, 1970/1971)

	N	%	% odgovorov
primanjkuje nekvalificiranih delavcev	260	12,4	47,4
delajo vse	92	4,4	16,8
dobro je za naš razvoj	21	1	3,8
pri nas se učijo	38	1,8	6,9
doma nimajo dela	30	1,4	5,5
bolje kot v tujino	7	0,3	1,3
narodi se zblížujejo	40	1,9	7,3
ne smemo biti zaprti	8	0,4	1,5
drugo	52	2,5	9,5
skupaj	548	26,1	100
m. v. ne pove zakaj	54	2,6	
Na trditev: V zadnjih letih prihaja vse več ljudi iz drugih republik na delo v Slovenijo. Ali se vam zdi to v glavnem dobro ali v glavnem slabo? je odgovoril, da je slabo	894	42,6	
Na trditev: V zadnjih letih prihaja vse več ljudi iz drugih republik na delo v Slovenijo. Ali se vam zdi to v glavnem dobro ali v glavnem slabo? je odgovoril kakor kdaj, ne vem ali b. o.	604	28,8	
skupaj	1552	73,9	
skupaj	2100	100	

V raziskavi SJM leta 1971 ni bilo zastavljeno vprašanje o etnični pripadnosti anketirancev, zato ne vemo, ali obstajajo razlike v stališčih večinskega in priseljskega prebivalstva.

Ob tem, da večinsko prebivalstvo ni kazalo pretiranega navdušenja nad priseljevanjem ljudi iz nekdanje Jugoslavije, pa so bile njihove ocene odnosov med večinskim in že priseljenim prebivalstvom bolj pozitivno ocenjene.

V SJM leta 1978 je na zastavljeno vprašanje »Kakšni so odnosi med narodi in narodnostmi, ki žive v Sloveniji?«¹⁶ 84,7 odstotka anketiranih odgovorilo, da so odnosi dobri in samo 1,8 odstotka je menilo, da so odnosi slabi. Na ožji prostorski dimenziji so bili odgovori anketiranih nekoliko drugačni. Na vprašanje »Kakšni so odnosi med Slovenci in delavci iz drugih republik, ki žive v vaši krajevni skupnosti?« je 67 odstotkov menilo, da so odnosi dobri, 3,7 odstotka pa je menilo, da so odnosi slabi.¹⁷

V osemdesetih letih so se odnosi med večinskim prebivalstvom in priseljenci v percepcijah ljudi postopno začeli slabšati.

V raziskavi SJM iz leta 1980 je kar 35,4 odstotka anketiranih menilo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. Skoraj polovica anketiranih pa se s tem ni strinjala.

¹⁶ Vprašanje je imelo šest mogočih odgovorov: zelo dobri, dobri, komaj zadovoljivi, slabi, zelo slabi, ne vem.

¹⁷ Srednje vrednosti odgovorov na vprašanji o odnosih med narodi v Sloveniji in v okviru krajevne skupnosti ne kažejo razlik med večinsko populacijo in priseljenci.

Preglednica 7: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Nekateri menijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. Ali se s tem strinjate?« (SJM, 1980¹⁸)

	Slovenci		pripadniki drugih jugoslovanskih narodov		drugi		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%
ne	869	46,7	118	82,5	11	45,8	998	49,3
ne vem	295	15,9	12	8,4	3	12,5	310	15,3
da	695	37,4	13	9,1	10	41,7	718	35,4
<i>skupaj</i>	<i>1859</i>	<i>100</i>	<i>143</i>	<i>100</i>	<i>24</i>	<i>100</i>	<i>2026</i>	<i>100</i>

Leta 1980 se je tudi ponovilo zastavljeno vprašanje »Kakšni so odnosi med narodi in narodnostmi, ki žive v Sloveniji?«¹⁹ Tokrat je 80,7 odstotka anketiranih odgovorilo, da so odnosi dobri in samo 2,5 odstotka jih je menilo, da so odnosi slabi. Na ožji prostorski dimenziji so bili odgovori anketiranih nekoliko drugačni. Na vprašanje »Kakšni so odnosi med Slovenci in delavci iz drugih republik, ki žive v vaši krajevni skupnosti?« je 68,3 odstotka menilo, da so odnosi dobri, 5,9 odstotka pa je menilo, da so odnosi slabi.²⁰

Leta 1981/82 je na zastavljeno vprašanje »Kakšni so odnosi med narodi in narodnostmi, ki žive v Sloveniji?«²¹ 75,8 odstotka anketiranih odgovorilo, da so odnosi dobri in samo 2,5 odstotka je menilo, da so odnosi slabi. Na ožji prostorski dimenziji so odgovori anketiranih kazali nekoliko slabše medetnične odnose. Na vprašanje »Kakšni so odnosi med Slovenci in delavci iz drugih republik, ki žive v vaši krajevni skupnosti?« je 50,7 odstotka menilo, da so odnosi dobri, 5,4 odstotka pa je menilo, da so odnosi slabi.

Na zastavljeno vprašanje »Kakšni so odnosi med narodi in narodnostmi, ki žive v Sloveniji?« je v letu 1986 53,1 odstotka odgovorilo, da so odnosi dobri, 9,8 odstotka pa je menilo, da so odnosi slabi. Na vprašanje »Kakšni so odnosi med Slovenci in delavci iz drugih republik, ki žive v vaši krajevni skupnosti?« pa je 42,5 odstotka odgovorilo, da so odnosi dobri, 6,4 odstotka pa je menilo, da so odnosi slabi.

Večji preobrat v percepcijah ljudi je zaznati leta 1988, ko je na vprašanje »Kakšni so odnosi med narodi in narodnostmi, ki žive v Sloveniji?« 38 odstotkov anketirancev odgovorilo, da so odnosi dobri, kar 19,8 pa je menilo, da so odnosi slabi.

¹⁸ Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 1980. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava, distribucija], 1999.

¹⁹ Vprašanje zaprtega tipa je imelo tokrat ponujene drugačne mogoče odgovore: zelo dobri, dobri, niti dobri niti slabi, slabi, zelo slabi, ne vem.

²⁰ Srednje vrednosti odgovorov na vprašanji o odnosih med narodi v Sloveniji in v okviru krajevne skupnosti kažejo nekoliko večje razlike med večinsko populacijo in priseljenci v primerjavi z rezultati v sedemdesetih letih.

²¹ Vprašanje zaprtega tipa je imelo tudi tokrat ponujene mogoče odgovore: zelo dobri, dobri, niti dobri niti slabi, slabi, zelo slabi, ne vem.

V osemdesetih letih je razvidno zaostrovanje na področju medetničnih odnosov. Deleži anketirancev, ki so menili, da so odnosi med narodi in narodnostmi dobri, se je zmanjševalo, deleži tistih, ki so menili, da so odnosi slabi, pa so se povečevali.

V raziskavi SJM iz leta 1981/1982 se je 54,7 odstotka anketirancev strinjalo, da bi bilo treba omejiti zaposlovanje delavcev iz drugih republik, da bi preprečili nezaposlenost mladih v Sloveniji. Med dvanajstimi ponujenimi ukrepi za zmanjševanje nezaposlenosti mladih so potrebo po omejitvi zaposlovanja delavcev iz drugih republik anketiranci uvrstili na osmo mesto glede na to, v kolikšnem deležu se z njim strinjajo.

Hkrati je približno polovica anketiranih menila, da v Sloveniji v prihodnosti naj ne bi zaposlovali delavcev iz drugih republik, 28,9 odstotka vprašanih pa je menilo, da naj bi takšno zaposlovanje omogočili.

Preglednica 8: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Ali naj bi v Sloveniji tudi v bodoče omogočali zaposlovanje delavcev iz drugih republik ali ne?« (SJM 1981/1982²²)

	<i>Slovenci</i>		<i>pripadniki drugih jugoslovanskih narodov</i>		<i>drugi</i>		<i>skupaj</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
ne	945	51	33	20,4	17	51,5	995	48,6
da	483	26,1	101	62,3	8	24,2	592	28,9
ne vem, neodločen, b. o.	426	23	28	17,3	8	24,2	462	22,5
<i>skupaj</i>	<i>1854</i>	<i>100</i>	<i>162</i>	<i>100</i>	<i>33</i>	<i>100</i>	<i>2049</i>	<i>100</i>

V SJM leta 1986 in 1988 je bilo vprašanje zastavljeno nekoliko drugače.

²² Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 1981/82. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.

Preglednica 9: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Kaj menite o prihodnjem priseljevanju delavcev iz drugih republik v Slovenijo?« (SJM 1986 in 1988²³)

	1986								1988							
	Slovenci		pripadniki drugih jugosl. narodov		drugi		skupaj		Slovenci		pripadniki drugih jugosl. narodov		drugi		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
priseljevanje je treba povsem ustaviti	245	13,4	8	4,4	1	4,2	254	12,4	544	28,6	15	9,1	1	12,5	560	27
priseljevanje je treba omejiti	915	49,9	46	25,1	13	54,2	974	47,7	923	48,5	51	30,9	6	75	980	47,2
nadaljevati, ker slov. gospodarstvo potrebuje te delavce	207	11,3	55	30,1	2	8,3	264	12,9	90	4,7	36	21,8	1	12,5	127	6,1
priseljevanje nadomestiti z vlaganjem v območja, od koder prihajajo	258	14,1	33	18	-	-	291	14,3	189	9,9	27	16,4	-	-	216	10,4
ne vem, neodločen	210	11,4	41	22,4	8	33,3	259	12,7	156	8,2	36	21,8	-	-	192	9,3
<i>skupaj</i>	1835	100	183	100	24	100	2042	100	1902	100	165	100	8	100	2075	100

Anketiranci vedno bolj izražajo potrebo po omejevanju priseljevanja delavcev iz nekdanje Jugoslavije.

Poleg vedno številčnejšega izražanja stališč o potrebah omejevanja priseljevanja iz nekdanje Jugoslavije, pa rezultati raziskave SJM iz leta 1983 nakazujejo, da se večina anketiranih zaveda potrebe po integraciji. Kar 71 odstotkov anketirancev je menilo, da naj delavci iz drugih (nekdanjih) jugoslovanskih republik ohranijo svoj jezik in navade, hkrati pa naj se prilagodijo, le 8,6 odstotka je menilo, da bi se pripadniki etničnih skupnosti tedanje Jugoslavije morali asimilirati.

²³ Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 1988. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 2000.

Preglednica 10: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Kako naj po vaši oceni v prihodnje ravnajo delavci iz drugih republik in pokrajin, ki so že dalj časa v Sloveniji?« (SJM, 1983²⁴)

	<i>Slovenci</i>		<i>pripadniki drugih jugoslovanskih narodov</i>		<i>drugi</i>		<i>skupaj</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
naučijo naj se slovenskega jezika in navad, opustijo naj svoj.	163	8,7	10	6,6	3	15	176	8,6
ohranijo naj svoj jezik in navade ter živijo sami zase	36	1,9	1	0,7	-	-	37	1,8
ohranijo naj svoj jezik in navade, hkrati naj se prilagodijo	1314	69,9	126	83,4	16	80	145	71
naj delajo tu le krajši čas, potem pa naj se vrnejo domov	200	10,6	3	2	1	5	204	9,9
drugo	13	0,7	1	0,7	-	-	14	0,7
ne vem, neodločen, mi je vseeno	154	8,2	1	6,6	-	-	164	8
<i>skupaj</i>	<i>1880</i>	<i>100</i>	<i>151</i>	<i>100</i>	<i>20</i>	<i>100</i>	<i>2051</i>	<i>100</i>

Leta 1986 so bili v anketi na vprašanje »Kako naj ravnajo delavci iz drugih republik, ki že dalj časa živijo v Sloveniji?« ponujeni nekoliko drugačni odgovori, kljub temu pa je iz odgovorov razvidno, da anketiranci podpirajo integracijo priseljencev.

Delavci iz drugih (nekdanjih) jugoslovanskih republik naj se naučijo slovenskega jezika in prilagodijo slovenski družbi, med seboj pa naj ohranijo svoj jezik in navade, tako je menilo 63,1 odstotka vprašanih. 14,1 odstotka anketiranih je menilo, da je delavcem iz drugih jugoslovanskih republik treba omogočiti šolanje v njihovem jeziku.

Preglednica 11: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Kako naj ravnajo delavci iz drugih republik, ki že dalj časa živijo v Sloveniji?« (SJM, 1986²⁵)

	<i>Slovenci</i>		<i>pripadniki drugih jugoslovanskih narodov</i>		<i>drugi</i>		<i>skupaj</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
opustijo naj svojo kulturo in jezik in sprejmejo slovensko	146	8	11	6	-	-	157	7,7
ohranijo naj svojo kulturo in jezik in živijo sami zase	52	2,8	4	2,2	-	-	56	2,7
po obdobju bivanja v Sloveniji naj se vrnejo domov	78	4,3	2	1,1	-	-	80	3,9
naučijo naj se slovenski jezik in prilagodijo ... med seboj	1153	62,8	122	66,7	13	54,2	1288	63,1
omogočiti jim je treba šolanje v njihovem jeziku, hkrati naj s	257	14	27	14,8	4	16,7	288	14,1
ne vem, neodločen	149	8,1	17	9,3	7	29,2	173	8,5
<i>skupaj</i>	<i>1835</i>	<i>100</i>	<i>183</i>	<i>100</i>	<i>24</i>	<i>100</i>	<i>2042</i>	<i>100</i>

²⁴ Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 1983. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.

²⁵ Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 1986. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.

V raziskavi SJM leta 1983 je 20,6 odstotka anketiranih menilo, da se negativni nacionalizem pojavlja tudi v Sloveniji. Pri tem je presenetljivo veliko tistih, ki so izrazili stališče, da ne vedo, kaj je nacionalizem (55,7 odstotka), 15,3 odstotka anketiranih pa negativnega nacionalizma v Sloveniji ne zazna.

Preglednica 12: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Ali sodite, da se pojavi negativnega nacionalizma (npr. ...) kažejo tudi v Sloveniji?« (SJM, 1983)

	N	%
da	426	20,6
ne	317	15,3
neodločen	173	8,4
ne ve, kaj je nacionalizem	1151	55,7
skupaj	2067	100

Primerjava odgovorov anketiranih med različnimi časovnimi točkami kaže na zaostrovanje odnosov med večinskim prebivalstvom in priseljenci.

Preglednica 13: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Pogosto se sliši, da je v Sloveniji v nacionalnih odnosih zadnje čase zmeraj več negativnih pojavov. Ali sodite, da je to res ali ni res?« (SJM, 1986)

	N	%
teh pojavov je dejansko zmeraj več	633	31
teh pojavov je ves čas približno enako	534	26,2
teh pojavov ni več, v zvezi z njimi se pretirava	185	9,1
teh pojavov ni več, skuša se ustvariti tak vtis, da se ...	205	10
teh pojavov je zmeraj manj	64	3,1
ne vem, neodločen	421	20,6
skupaj	2042	100

Po raziskavi SJM iz leta 1986 je že 31 odstotkov anketiranih menilo, da je vedno več negativnega nacionalizma v Sloveniji, medtem ko je 26,2 odstotka menilo, da je teh pojavov vedno enako.

V začetku devetdesetih letih so se v percepcijah ljudi pokazale nove zaostritve v medetničnih odnosih. V raziskavi SJM iz leta 1990²⁶ se je delež anketirancev, ki je menil, da priseljevanje delavcev iz tedanjih jugoslovanskih republik ogroža Slovence, povečal na kar 53 odstotkov, 28,5 odstotka anketiranih se s to trditvijo ni strinjalo.

²⁶ Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 1990. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.

Preglednica 14: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Nekateri menijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. Ali se s tem strinjate?« (SJM, 1990)

	Slovinci		pripadniki drugih jugoslovanskih narodov		drugi		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%
ne	442	24,2	134	66,7	8	32	584	28,5
ne vem	333	18,3	43	21,4	4	16	380	18,5
da	1049	57,5	24	11,9	13	52	1086	53
<i>skupaj</i>	<i>1824</i>	<i>100</i>	<i>201</i>	<i>100</i>	<i>25</i>	<i>100</i>	<i>2050</i>	<i>100</i>

Na zastavljeno vprašanje »Kakšni so po vašem mnenju odnosi med narodi in narodnostmi, ki žive v Sloveniji?« je v letu 1990 51,4 odstotka anketiranih odgovorilo, da so odnosi dobri, 10,2 odstotka pa je menilo, da so odnosi slabi. Na vprašanje »Kakšni so odnosi med Slovenci in delavci iz drugih republik, ki žive v vaši krajevni skupnosti?« pa je 62,2 odstotka odgovorilo, da so odnosi dobri, 5,6 odstotka pa je menilo, da so odnosi slabi.

Ocena medetničnih odnosov v Sloveniji je podobna oceni iz leta 1986, v primerjavi z letom 1988 so medetnični odnosi ocenjeni nekoliko bolje.

V raziskavi SJM iz leta 1990 je kar 45,4 odstotka vprašanih menilo, da bi bilo ob krizi nezaposlenosti treba najprej odpustiti delavce iz drugih tedanjih jugoslovanskih republik in šele potem Slovence.

Preglednica 15: Odgovori anketiranih na vprašanje: »Zaradi prestrukturiranja gospodarstva in reševanja kriza se obeta v prihodnje v Sloveniji odpuščanje delavcev. Kako bi po vašem mnenju kazalo ravnati pri odpuščanju delavcev iz drugih republik?« (SJM 1990)

	N	%
odpustiti odvečne delavce ne glede na narodno pripadnost	862	42
najprej odpustiti delavce iz drugih republik, potem šele Slovence	930	45,4
najprej odpustiti domače delavce, potem Neslovence ...	31	1,5
drugo	65	3,2
ne vem	162	7,9
<i>skupaj</i>	<i>2050</i>	<i>100</i>

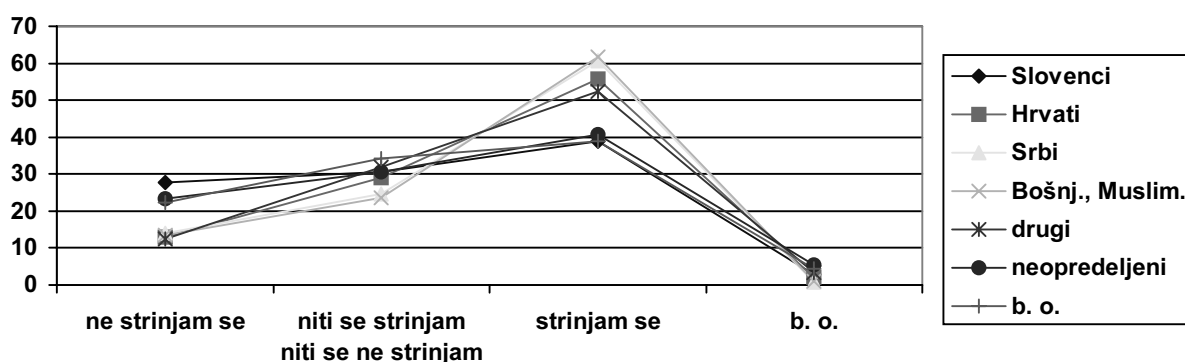
Primerjava odgovorov na nekatera vprašanja iz SJM med letom 1970 in 1990 kaže, da so se deleži ljudi, ki bi ustavili ali omejili priseljevanje povečevali, zmanjševali so se deleži ljudi, ki so medetnične odnose v Sloveniji ocenjevali kot dobre, hkrati pa se je v odgovorih kazala tudi potreba ljudi po integraciji priseljencev.

V raziskavi PSIP smo z naslednjimi postavljenimi trditvami želeli ugotoviti, ali zavzema nestrpnost večinske populacije v percepcijah priseljencev in njihovih potomcev tradicionalno obliko (sovrastvo

in odkrito nasilje) ali pa se tudi v percepcijah priseljencev in njihovih potomcev že kaže bolj prikrita oblika etnične nestrpnosti (ignoriranje, distanca in cinizem).

Prisotnost negativnega nacionalizma med Slovenci potrjujejo strinjanja oziroma nestrinjanja s trditvijo »Slovenci se do priseljencev obnašajo vzvišeno«. Kar 46,2 odstotka vseh anketiranih se s trditvijo strinja, precej je neodločenih 30,3 odstotka, s trditvijo pa se ne strinja 20,4 odstotka vseh anketiranih. Mnenja o vzvišenosti Slovencev do priseljencev se statistično značilno razlikujejo glede na etnično pripadnost anketirancev.

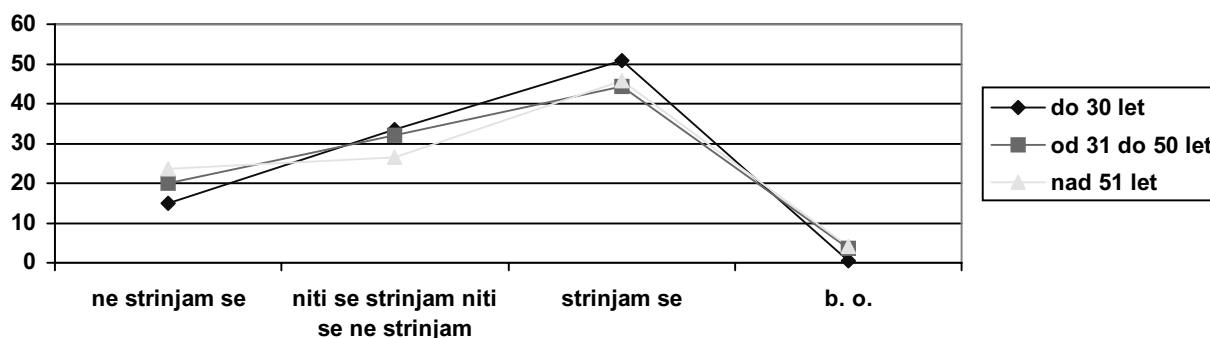
Slika 14: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci se do priseljencev obnašajo vzvišeno« glede na etnično pripadnost anketiranca (N=1163)

sig. < 0,000

V največjih deležih se s trditvijo strinjajo Bošnjaki, Muslimani, Srbi in Hrvati. V precej manjših deležih se s trditvijo strinjajo Slovenci, neopredeljeni ter anketiranci, združeni v kategoriji »drugi«.

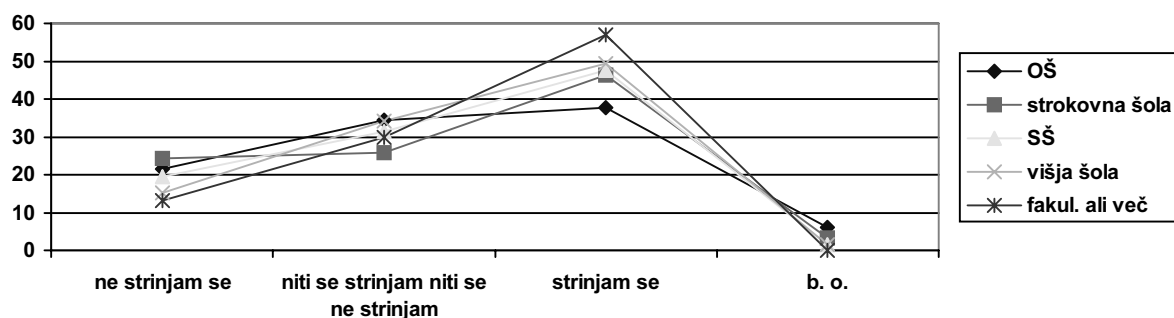
Slika 15: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci se do priseljencev obnašajo vzvišeno« glede na starostno strukturo anketiranca (N=1162)

sig. < 0,010

Mlajša generacija se v primerjavi s srednjo generacijo, še bolj pa v primerjavi s starejšo generacijo, bolj strinja s trditvijo, da se Slovenci do priseljencev vedejo vzvišeno.

Slika 16: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci se do priseljencev obnašajo vzvišeno« glede na izobrazbeno strukturo anketiranca (N=1139)

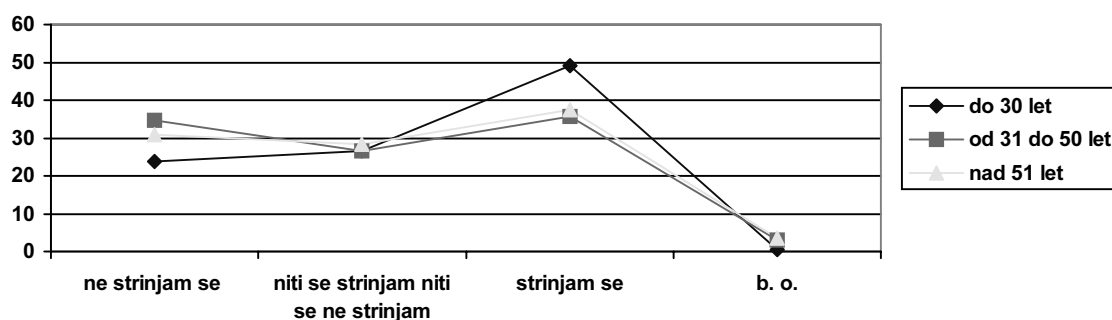
sig. < 0,001

Iz grafa je mogoče razbrati, da se anketiranci z višjo izobrazbo v večjem deležu strinjajo s trditvijo, da se Slovenci do priseljencev vedejo vzvišeno, kot pa anketiranci z nižjo izobrazbo.

Pri opredeljevanju anketirancev do trditve »Slovenci se do priseljencev obnašajo vzvišeno« ni zaznati bistvenih razlik glede na spolno strukturo anketirancev.

S trditvijo »Slovenci se zaradi priseljencev počutijo ogrožene« se strinja 38,8 odstotka vseh anketiranih, 31,2 odstotka se z njo ne strinja, 27 odstotkov pa se s trditvijo niti strinja niti ne strinja. Med etničnimi skupnostmi ni statistično značilnih razlik glede opredeljevanja do te trditve. Obstajajo pa razlike glede na starostno in izobrazbeno strukturo anketirancev.

Slika 17: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci se zaradi priseljencev počutijo ogrožene« glede na starostno strukturo anketiranca (N = 1162)

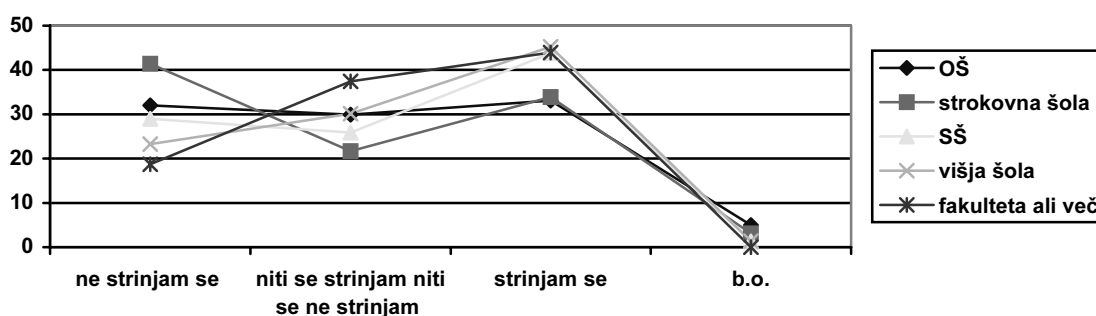

sig. < 0,005

S trditvijo, da se Slovenci zaradi priseljencev počutijo ogrožene, se bolj strinjajo mlajši anketiranci. Med srednjo in starejšo generacijo v izraženih stališčih ni velikih razlik, pa vendar se starejša generacija v povprečju nekoliko bolj strinja s trditvijo, da se Slovenci zaradi priseljencev čutijo ogrožene, kot pa srednja generacija.

Slika 18: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci se zaradi priseljencev počutijo ogrožene« glede na izobrazbeno strukturo anketiranca (N= 1139)

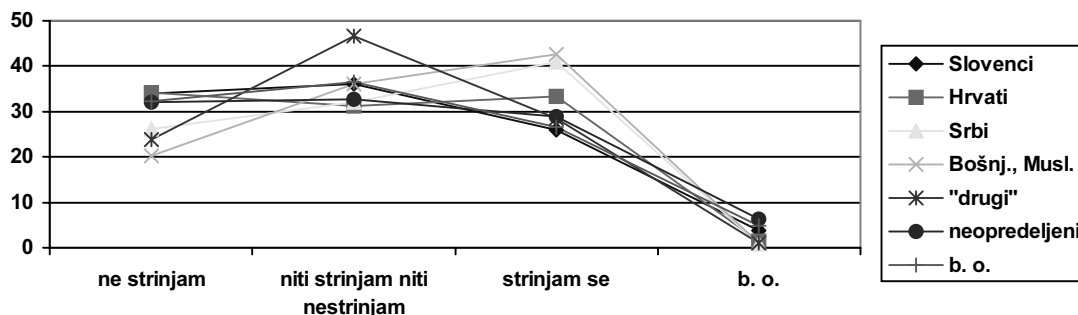

sig. < 0,000

Tudi s to trditvijo se bolj strinjajo višje izobraženi kot pa nižje izobraženi anketiranci.

S trditvijo »Slovenci so očitno nestrpni do priseljencev« se strinja 30 odstotkov vseh anketirancev, 30 odstotkov se s trditvijo ne strinja, 35 odstotkov pa se s trditvijo niti strinja niti ne strinja.

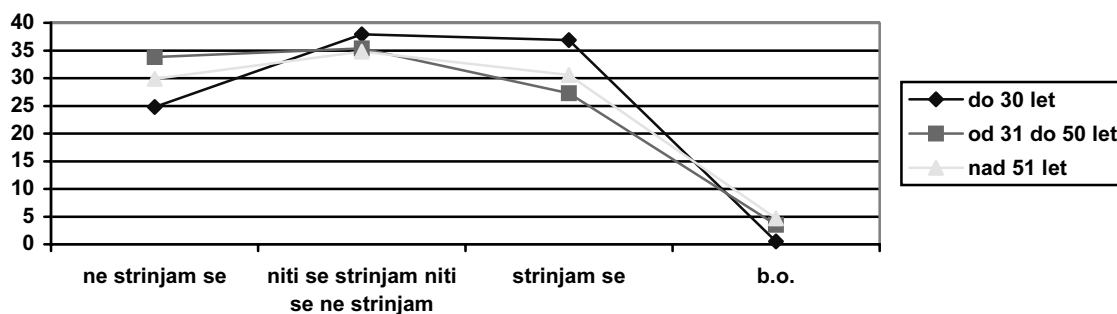
Slika 19: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci so očitno nestrpni do priseljencev« glede na etnično strukturo anketiranca (N=1163)

sig. < 0,006

Tudi s to trditvijo se bolj kot ostali strinjajo Bošnjaki, Muslimani in Srbi. Nekoliko manjši (26 odstotkov), pa vendar še vedno visok, je delež tistih anketirancev, ki so se opredelili kot Slovenci in se ravno tako strinjajo, da so Slovenci očitno nestrpni do priseljencev.

Slika 20: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci so očitno nestrpni do priseljencev« glede na starostno strukturo anketiranca (N= 1162)

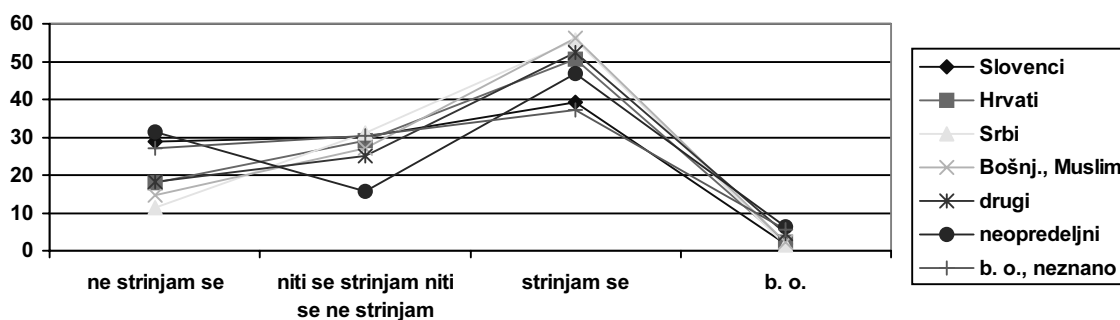

sig. < 0,010

Ponovno je opazno izstopanje mlajše generacije, ki bolj kot srednja ali starejša generacija anketirancev občuti očitno nestrpnost Slovencev.

S trditvijo »Slovenci so prikrito nestrpni do priseljencev« se strinja še nekoliko več anketirancev kot s trditvijo o očitni nestrpnosti. Da obstaja prikrita nestrpnost Slovencev do priseljencev, meni 45 odstotkov vseh anketiranih. Samo 23 odstotkov se s trditvijo ne strinja.

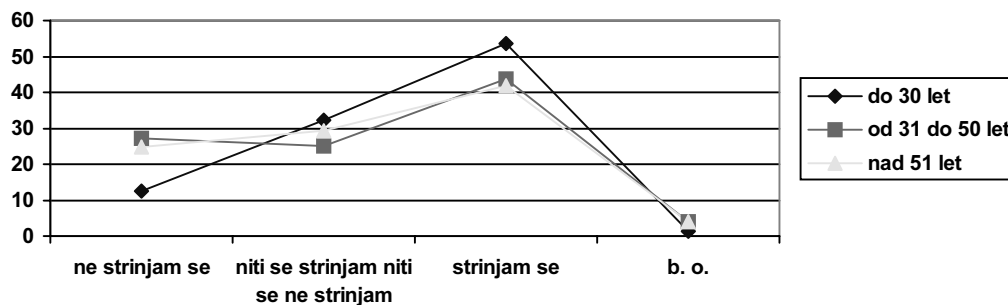
Slika 21: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci so prikrito nestrpni do priseljencev« glede na etnično strukturo anketiranca (N=1163)

sig. < 0,000

Rezultati so podobni kot pri prejšnjih trditvah. Bošnjaki, Muslimani in Srbi v večjem deležu kot ostali menijo, da so Slovenci prikrito nestrpni do priseljencev. Kljub temu da anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci, v manjšem deležu menijo, da obstaja prikrita nestrpnost Slovencev do priseljencev, je njihov delež skoraj 40 odstoten.

Slika 22: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci so prikrito nestrpni do priseljencev« glede na starostno strukturo anketiranca (N= 1162)

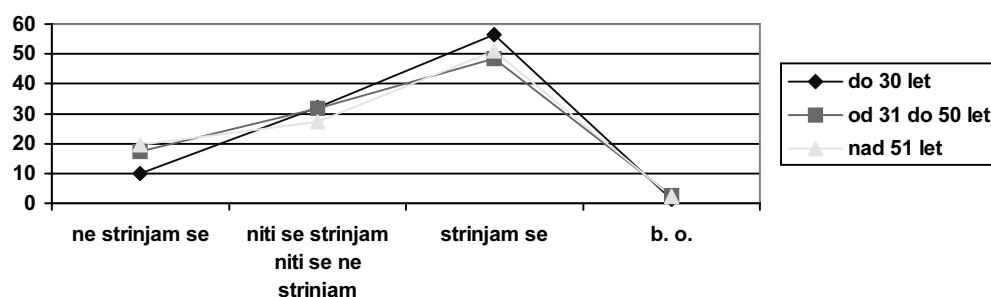

sig. < 0,000

Tudi v tem primeru se mlajša generacija anketirancev v večjem deležu strinja s trditvijo, da obstaja prikrita nestrpnost Slovencev do priseljencev.

Anketiranci so bili glede trditve »Slovenci so do priseljencev prijazni, vendar jih ne sprejemajo kot enakopravne« bolj enotni, saj analiza njihovih odgovorov ni pokazala statistično značilnih razlik glede na etnično pripadnost, spol in izobrazbo. Približno 51 odstotkov anketiranih se strinja s trditvijo o neenakopravnem obravnavanju priseljencev, 17 odstotkov se s trditvijo ne strinja, 30 odstotkov pa se s trditvijo niti ne strinja niti se z njo strinja. Razlike so se pokazale samo ob analizi odgovorov glede na starostno strukturo anketiranih.

Slika 23: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci so do priseljencev prijazni, vendar jih ne sprejemajo kot enakopravne« glede na starostno strukturo anketiranca (N=1162)

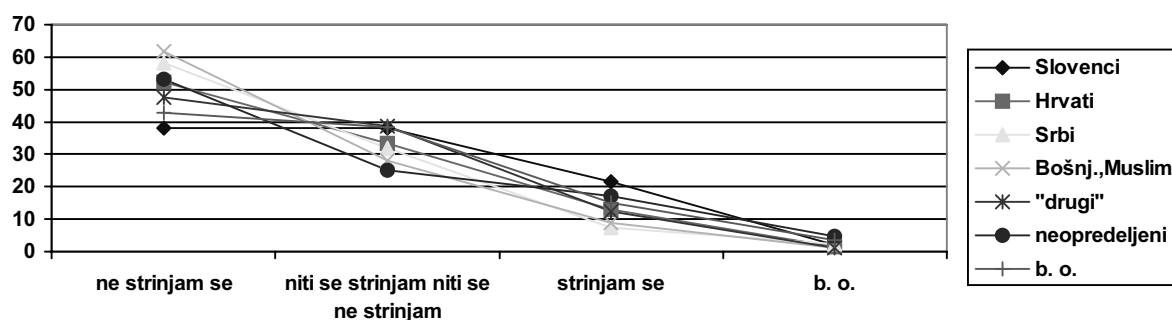

sig. < 0,043

Prijazen, a neenakopraven odnos Slovencev do priseljencev bolj občuti in v percepcijah izraža mlajša generacija anketiranih.

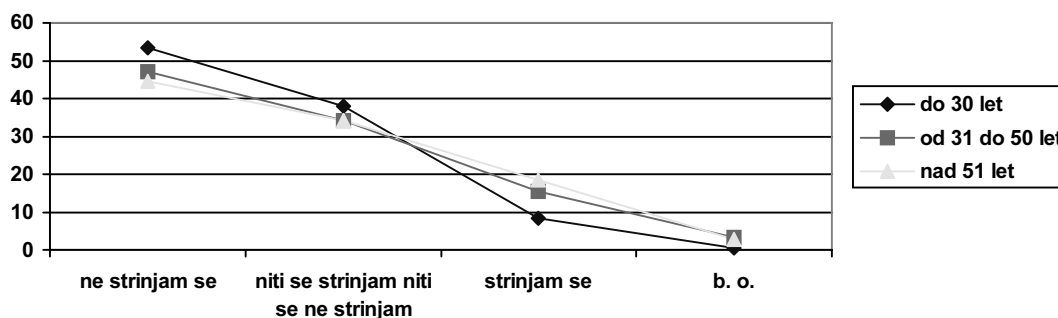
Glede na dosedanje podatke iz raziskave se po pričakovanjih Bošnjaki, Muslimani in Srbi v najmanjšem deležu strinjajo s trditvijo »Slovenci sprejemajo priseljence kot sebi enakopravne«, na drugi strani pa se s trditvijo najbolj strinjajo anketiranci, opredeljeni kot Slovenci.

Slika 24: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci sprejemajo priseljence kot sebi enakopravne« glede na etnično strukturo anketiranca (N= 1163)

sig. < 0,001

Slika 25: Opredelitev stališča do trditve »Slovenci sprejemajo priseljence kot sebi enakopravne« glede na starostno strukturo anketiranca (N=1162)

sig. < 0,032

S trditvijo »Slovenci sprejemajo priseljence kot sebi enakopravne« se bolj kot srednja in starejša generacija ne strinja mlajša generacija anketirancev.

Če med seboj primerjamo povprečne vrednosti posameznih trditvev in jih razvrstimo po vrsti, od trditve, s katero so se v povprečju anketiranci najbolj strinjali, do trditve, s katero so se v povprečju najmanj strinjali, ugotovimo, da se v povprečju najbolj strinjajo s trditvijo »Slovenci so do priseljencev prijazni, vendar jih ne sprejemajo kot enakopravne« (arit. sred. = 3,5), nato sledijo

trditve »Slovenci se do priseljencev obnašajo vzvišeno« (arit. sred. = 3,4), »Slovenci so prikrito nestrpni do priseljencev« (arit. sred. = 3,3), »Slovenci se zaradi priseljencev počutijo ogrožene« (arit. sred. = 3,1), »Slovenci so očitno nestrpni do priseljencev« (arit. sred. = 3), »Slovenci sprejemajo priseljence kot sebi enakopravne« (arit. sred. = 2,7), s katero so se anketiranci v povprečju najmanj strinjali.

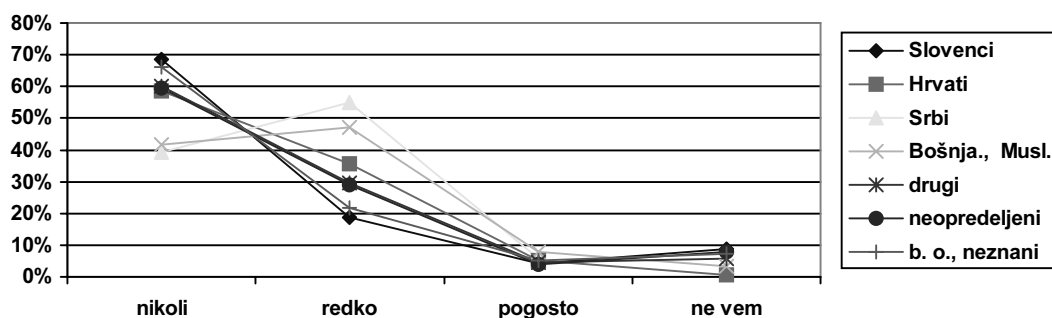
Na podlagi opredelitev anketirancev do posameznih trditev lahko potrdimo tezo o novih oblikah etnične nestrpnosti v postmoderni. Anketiranci bolj kot »očitno nestrpnost« in sovraštvo v svojih percepcijah zaznavajo posredno in prikrito etnično nestrpnost.

Povprašali smo jih tudi, na katerih področjih svojega življenja občutijo diskriminacijo.

a) Problemi pri navezovanju stikov s pripadniki večinskega naroda

Pri navezovanju stikov s pripadniki večinskega naroda se 60 odstotkov anketirancev nikoli ni soočilo z nobenimi težavami, povezanimi z njihovo etnično pripadnostjo, 22 odstotkov se je redko soočilo s težavami, 5 odstotkov pa pogosto.

Slika 26: Percepcije o pogostosti soočanja s problemi pri navezovanju stikov s pripadniki večinskega naroda glede na etnično pripadnost anketiranca (N=1163)

sig. < 0,000

Srbi so tisti, ki se v največjem deležu redko (55 odstotkov) soočajo s težavami pri navezovanju s pripadniki večine. V precejšnjem deležu (47 odstotkov) pa to velja tudi za Bošnjake in Muslimane.

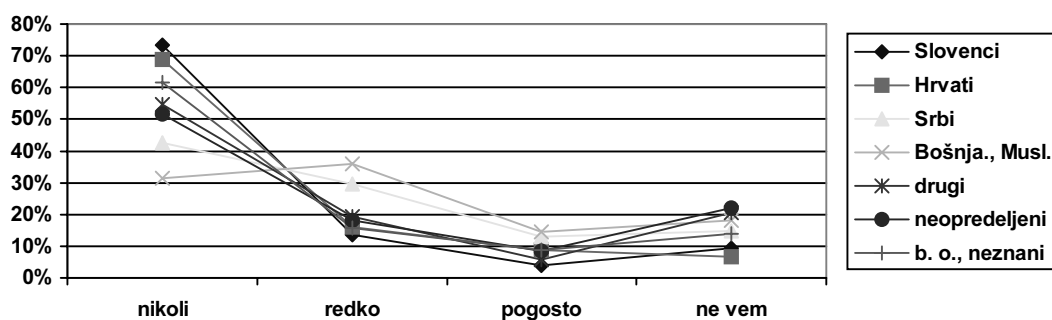
Pri navezovanju stikov s pripadniki večinskega naroda moški občutijo nekoliko pogosteje probleme kot pa ženske (sig. < 0,023).

Sodeč po empiričnih podatkih, pa starost in izobrazba ne vplivata statistično značilno na percepcije anketiranih glede navezovanja stikov s pripadniki večinskega naroda.

b) Neenaka obravnava otroka v vrtcu oziroma šoli

Približno 60 odstotkov anketiranih ni nikoli doživelo neenakega obravnavanja njihovih otrok, 19 odstotkov anketiranih pravi, da se jim je to dogodilo redko, 8,2 odstotka anketiranih pa je pogosto doživljalo neenako obravnavo otrok v šoli ali vrtcu zaradi njihove etnične pripadnosti.

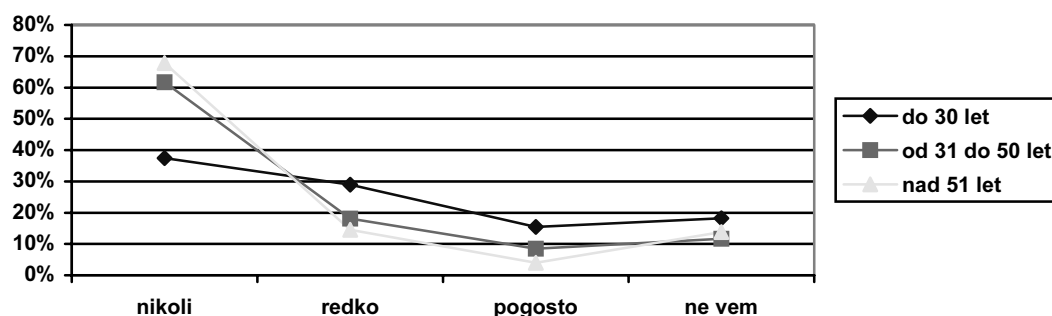
Slika 27: Percepcije o pogostosti soočanja z neenako obravnavo otroka v vrtcu oziroma šoli glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

Bošnjaki in Muslimani ter Srbi v večji meri kot ostali menijo, da so njihovi otroci neenako obravnavani v vrtcu ali šoli. Še najmanj neenakega obravnavanja otrok občutijo anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci, čeprav so se tudi oni v 4 odstotkih pogosto ter v 13,5 odstotka redko soočili z neenakim obravnavanjem otrok zaradi njihove etnične pripadnosti. Ta trditev se zdi paradoksalna. Podroben pregled podatkov pokaže, da so to anketiranci, ki izhajajo iz etnično mešanih zakonov ali pa so se njihovi starši oče ali mati rodili na območju nekdanje Jugoslavije.

Slika 28: Percepcije o pogostosti soočanja z neenako obravnavo otroka v vrtcu oziroma šoli glede na starostno strukturo anketiranih (N=1163)

sig. <0,000

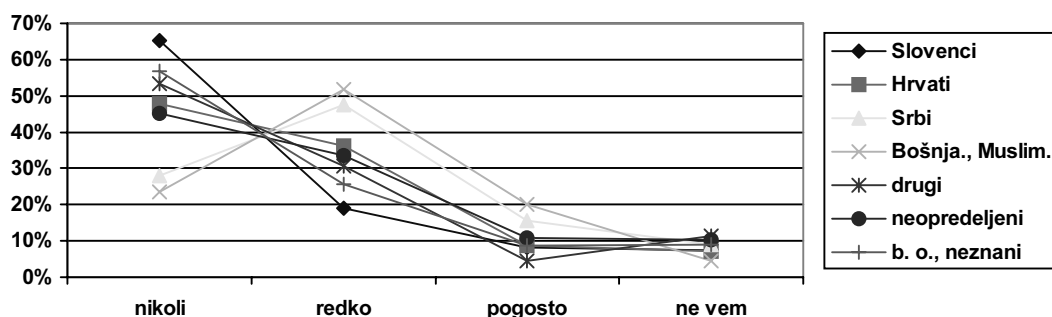
Mlajša generacija pogosteje občuti neenako obravnavo otroka v vrtcu ali šoli kot pa srednja ali starejša generacija.

Spol in izobrazba anketirancev pa ne vplivata statistično značilno na percepcije o neenaki obravnavi otrok v vrtcu ali šoli.

c) Neenaka obravnava s strani sodelavcev ali nadrejenih na delovnem mestu

Kar precejšnje razlike obstajajo med percepcijami anketirancev različnih etničnih pripadnosti o tem, da jih sodelavci ali nadrejeni ne obravnavajo enako. Nikoli se ni soočilo z neenakim obravnavanjem na delovnem mestu 51 odstotkov anketiranih, redko 31 odstotkov, pogosto pa se z neenakim obravnavanjem sooča 10 odstotkov anketiranih.

Slika 29: Percepcije o pogostosti soočanja z neenako obravnavo s strani sodelavcev ali nadrejenih na delovnem mestu glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

Z diskriminacijo na delovnem mestu se najbolj soočajo Bošnjaki, Muslimani ter Srbi. Med anketiranci, ki so se opredelili kot Bošnjaki ali Muslimani in se na delovnem redko srečujejo z neenako obravnavo, prevladujejo moški, srednja generacija, anketiranci z nižjo izobrazbo, priseljeni v Slovenijo v zadnjih tridesetih letih in so večinoma v poklicih za neindustrijska in industrijska dela. Med anketiranci, ki so se opredelili kot Srbi, prevladujejo moški, srednja generacija, največ jih ima končano srednjo šolo, med poklici pa jih je največ v kategoriji tehniki, strokovni sodelavci, uradniki in vojaki.

Neenako obravnavo na delovnem mestu še najmanj občutijo Slovenci, čeprav so se z njo soočili tudi oni, in sicer pogosto kar v 8 odstotkih ter redko v 19 odstotkih.

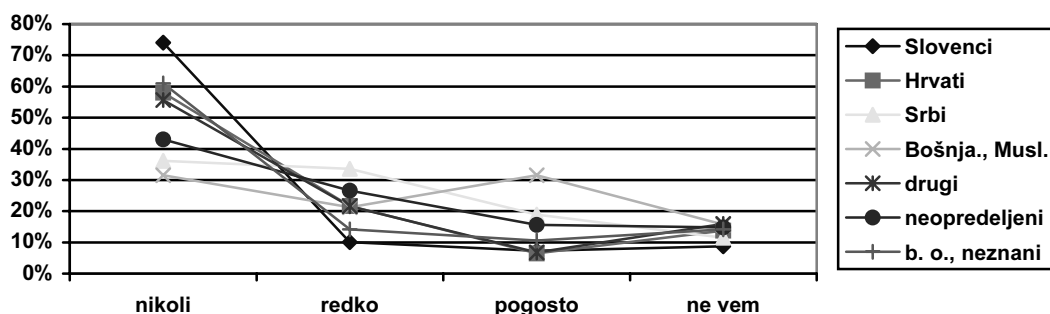
Pokazala se je še statistično značilna povezava med starostno strukturo anketiranih ter njihovimi percepcijami o neenaki obravnavi s strani sodelavcev in nadrejenih na delovnem mestu. Mlajša generacija v večjem deležu kot srednja in starejša generacija občuti neenako obravnavo na delovnem mestu (sig. < 0,004).

Spolna in izobrazbena struktura anketirancev pa ne kaže statistično značilnega vpliva na percepcije o neenaki obravnavi na delovnem mestu.

d) Neenaka obravnava pri iskanju zaposlitve

Pri iskanju zaposlitve se 57 odstotkom anketirancem ni nikoli zgodilo, da jih ne bi enako obravnavali, 18,6 odstotka anketirancem se je to zgodilo redko, 12 odstotkov anketirancev pa pogosto naleti na neenako obravnavo zaradi svoje etnične pripadnosti.

Slika 30: Percepcije o pogostosti soočanja z neenako obravnavo pri iskanju zaposlitve glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

Kar 31 odstotkov Bošnjakov in Muslimanov meni, da se pogosto dogaja, da so pri iskanju zaposlitve neenako obravnavani. Med njimi prevladujejo moški, srednja generacija, anketiranci, ki so se v Slovenijo priselili v zadnjih dvajsetih letih, s poklici, ki spadajo v storitvene dejavnosti. Srbom se pogosto neenaka obravnava ne dogaja v tolikšnem deležu, jih pa kar 19 odstotkov redko naleti na neenako obravnavo pri iskanju zaposlitve.

Statistično značilna povezava se je pokazala tudi pri stališčih o neenaki obravnavi pri iskanju zaposlitve in starostni strukturi anketiranih (sig. < 0,000). Pri iskanju zaposlitve mlajša generacija v večjem deležu kot srednja in starejša generacija občuti neenako obravnavo zaradi svoje etnične pripadnosti.

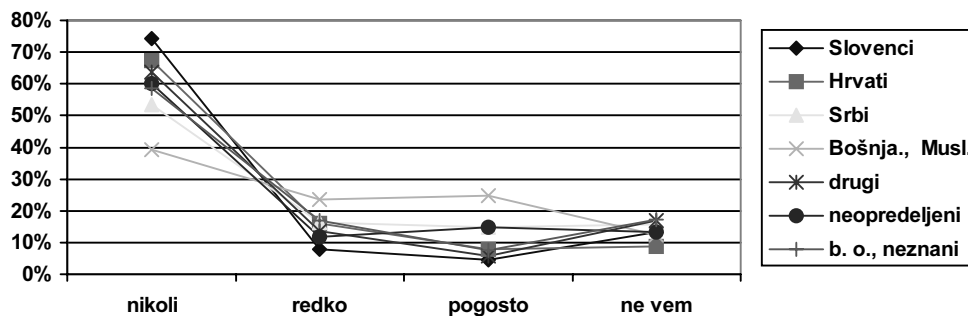
Spol in izobrazbena struktura nimata statistično značilnega vpliva na percepcije anketiranih glede neenakega obravnavanja pri iskanju zaposlitve.

e) Težave pri reševanju stanovanjskega problema

Pri reševanju stanovanjskega problema 62 odstotkov anketiranih nikoli ni imelo težav, 14 odstotkov anketiranih je imelo takšne težave redko, 9,5 odstotka anketiranih pa ima pogosto težave pri reševanju stanovanjskega problema.

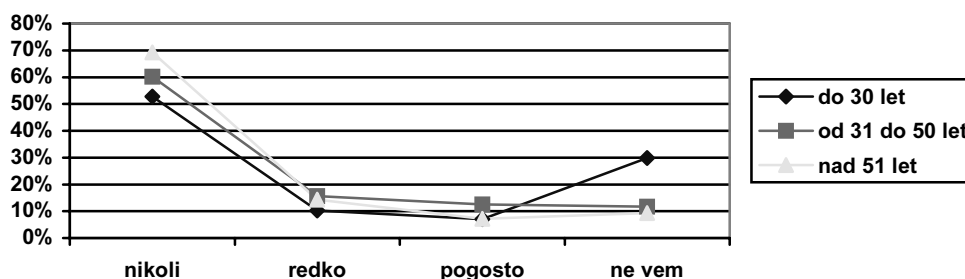
Slika 31: Percepcije o pogostosti soočanja s težavami pri reševanju stanovanjskega problema glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

S težavami pri reševanju stanovanjskega problema se pogosteje kot ostali srečujejo Bošnjaki, Muslimani, Srbi ter etnično neopredeljeni anketiranci. V najmanjšem deležu se s tovrstnimi težavami srečujejo Slovenci.

Slika 32: Percepcije o pogostosti soočanja s težavami pri reševanju stanovanjskega problema glede na starostno strukturo anketiranih (N=1163)

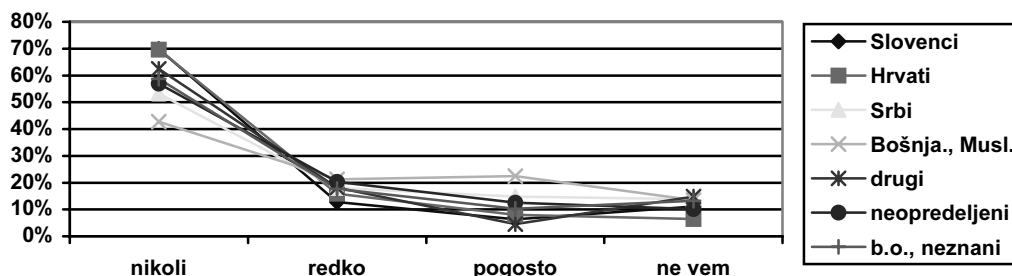
sig. < 0,000

Predvsem srednja in starejša generacija anketiranih se srečujeta s težavami pri reševanju stanovanjskega problema. Pripadniki mlajše generacije so kar v 30 odstotkih odgovorili ne vem, kar je verjetno posledica tega, da anketiranci še vedno živijo pri starših in še nimajo izkušenj z reševanjem stanovanjske problematike. Izobrazbena in spolna struktura nimata statističnega vpliva na percepcije anketirancev o težavah pri reševanju stanovanjskega problema.

f) Soočanje s strahom, da izgubite delovno mesto

Precejšen delež (61 odstotkov) anketiranih se nikoli ni soočilo s strahom, da izgubi delovno mesto, 17 odstotkov anketiranih je redko občutilo strah pred izgubo delovnega mesta, 10 odstotkov anketiranih pa se je pogosto soočalo s strahom, da izgubi delovno mesto zaradi etnične pripadnosti.

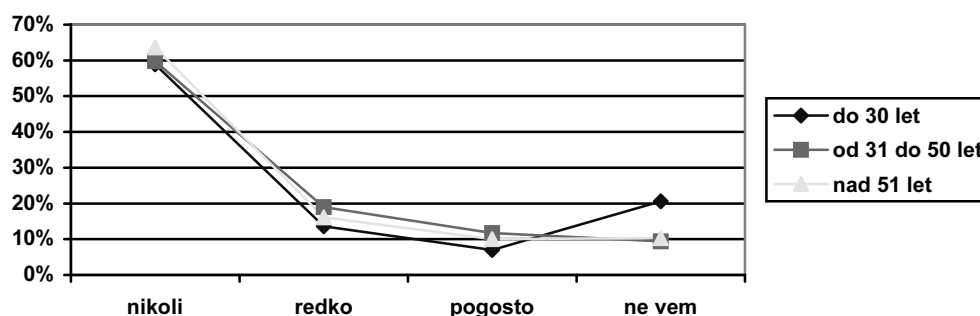
Slika 33: Percepcije pogostosti soočanja s strahom, da izgubijo delovno mesto glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

Bošnjaki in Muslimani se v največjem deležu srečujejo s strahom pred izgubo delovnega mesta, sledijo jim Srbi ter anketiranci, ki so etnično neopredeljeni.

Slika 34: Percepcije o pogostosti soočanja s strahom, da izgubijo delovno mesto glede na starostno strukturo anketiranih (N=1163)

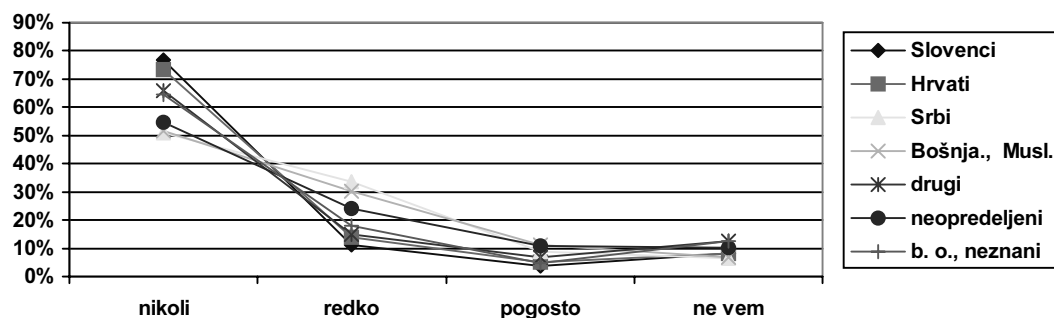
sig. < 0,000

Analiza sicer pokaže statistično značilen vpliv starostne strukture na soočanje s strahom pred izgubo službe pri anketirancih, vendar pa razlike med generacijami niso velike. V največjem deležu se je s strahom pred izgubo službe soočala srednja generacija, ki je tudi v največjem deležu delovno aktivna. Pripadniki mlajše generacije so v najmanjšem deležu soočeni s strahom pred izgubo službe, saj jih je 43 odstotkov še študentov oziroma dijakov, 17,3 odstotka anketirancev pa ni zaposlenih, tako da tovrstnih izkušenj ne morejo imeti.

g) Soočanje s težavami pri urejanju zadev v javni upravi

S težavami pri urejanju zadev v javni upravi se nikoli ni soočilo 65 odstotkov anketiranih, pogosto je imelo tovrstne težave 6,4 odstotka in redko 19 odstotkov anketiranih.

Slika 35: Percepcije o pogostosti soočanja s težavami pri urejanju zadev v javni upravi glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

Pri urejanju zadev v javni upravi imajo Bošnjaki, Muslimani, Srbi ter etnično neopredeljeni anketiranci pogosteje težave kot ostali anketiranci.

Analiza ni pokazala statistično značilnega vpliva spolne, starostne in izobrazbene strukture anketirancev na soočanje s težavami pri urejanju zadev v javni upravi. Pokazala pa se je povezava med znanjem slovenskega jezika anketiranca ter težavami pri urejanju zadev v javni upravi.

Preglednica 16: Percepcije o težavah pri urejanju zadev v javni upravi glede na znanje slovenskega jezika. Izraženo v odstotkih (N=1114)

		Znanje slovenskega jezika			skupaj
		slabo	dobro	zelo dobro	
Težave pri urejanju zadev v javni upravi	nikoli	33,3	62,9	67,6	66
	redko	50	21,3	17,3	18,7
	pogosto	16,7	5,5	6,5	6,4
	ne vem	-	10,3	8,6	9
skupaj		100	100	100	100

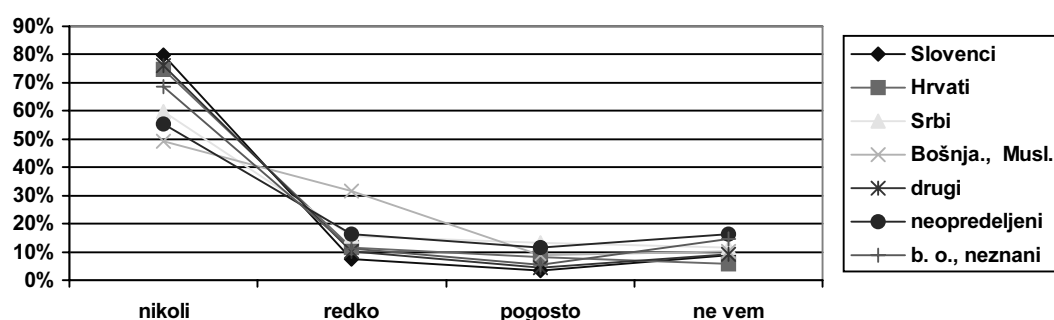
sig. < 0,020

Iz preglednice je razvidno, da imajo anketiranci, ki bolje obvladajo slovenski jezik, tudi manj težav pri urejanju zadev v javni upravi.

h) Soočanje z neenakopravnim obravnavanjem s strani policije

Neenakopravnega obravnavanja s strani policije nikoli ni doživelo 69 odstotkov anketiranih, redko je bilo neenakega obravnavanja deležnih 13 odstotkov anketiranih, pogosto pa 7 odstotkov anketiranih.

Slika 36: Percepcije o pogostosti soočanja z neenakopravnim obravnavanjem s strani policije glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

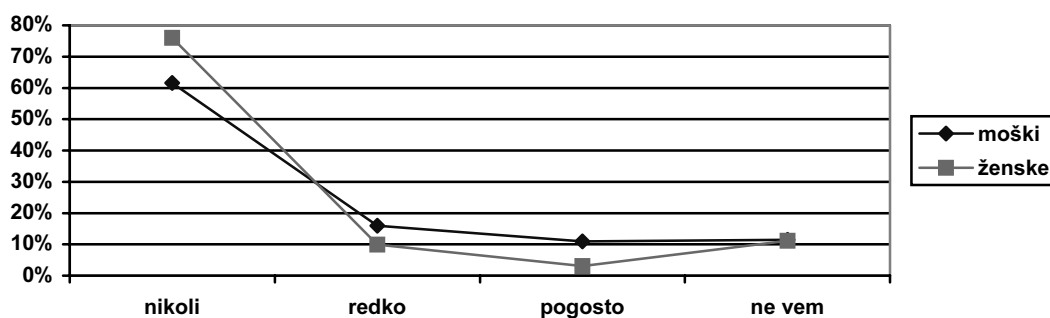

sig. < 0,000

Srbi (13 odstotkov) in etnično neopredeljeni anketiranci (12 odstotkov) se pogosto srečujejo z neenakim obravnavanjem policije, medtem ko se 16 odstotkom Srbom in etnično neopredeljenim to zgodi občasno. Bošnjaki in Muslimani pa se pogosto soočajo z neenakim obravnavanjem policije v 9 odstotkih, kar 31 odstotkom pa se to zgodi občasno.

Glede na podatke anketiranci moškega spola v večjem deležu občutijo neenako obravnavanje s strani policije kot ženske.

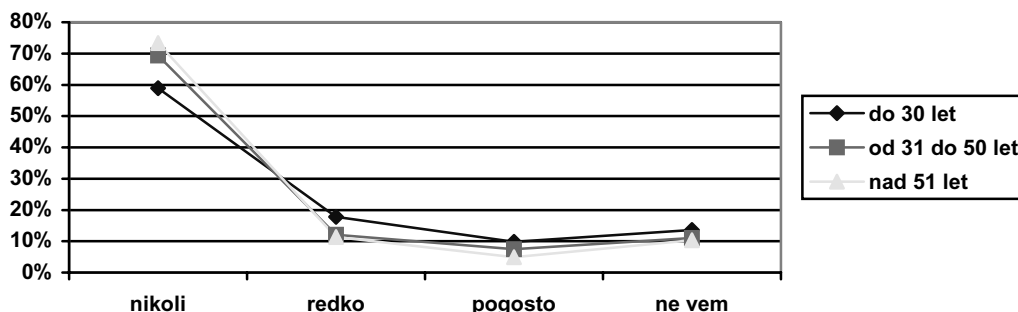
Slika 37: Percepcije o pogostosti soočanja z neenakopravnim obravnavanjem s strani policije glede na spolno strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

Anketiranci iz mlajše generacije občutijo več neenakopravnega obravnavanja s strani policije kot pa anketiranci iz srednje ali starejše generacije.

Slika 38: Percepcije o pogostosti soočanja z neenakopravnim obravnavanjem s strani policije glede na starostno strukturo anketiranih (N=1163)

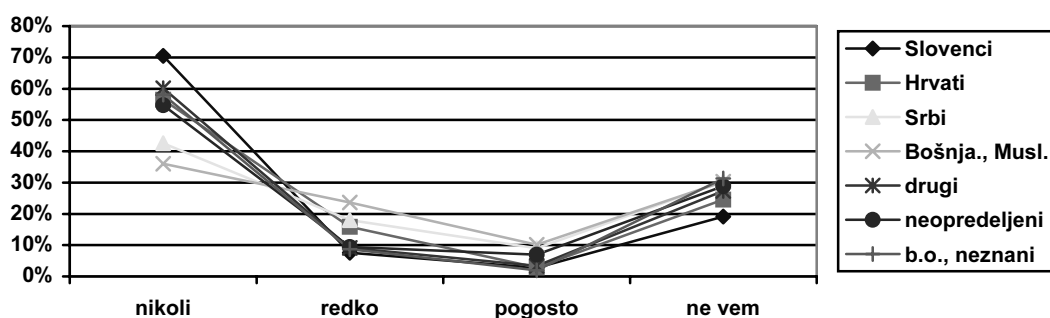

sig. < 0,014

i) Soočanje z neenakostjo pri politični participaciji

Neenakopravne možnosti pri politični participaciji nikoli ne občuti 57 odstotkov anketiranih, 11 odstotkov anketiranih to občuti redko, pogosto pa neenakopravne možnosti pri politični participaciji občuti 4,3 odstotka anketiranih.

Slika 39: Percepcije o pogostosti soočanja z neenakostjo pri politični participaciji glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0.000

Tudi pri politični participaciji Bošnjaki, Muslimani in Srbi v večjem deležu kot ostali anketiranci občutijo neenake možnosti. Za pripadnike vseh etničnih skupnosti pa je razviden precejšen delež tistih, ki so se opredelili z ne vem. Ti anketiranci so večinoma ženske (54 odstotkov), nižje izobraženi, srednja generacija (44,4 odstotka), priseljenci (74 odstotkov) ter zaposleni (55 odstotkov).

Preglednica 17: Percepcije o pogostosti soočanja z neenakostjo pri politični participaciji glede na izobrazbeno strukturo anketiranih. Izraženo v odstotkih. (N=1163)

		<i>izobrazbena struktura</i>					
		OŠ	strokovna šola	SŠ	višja šola	fakulteta ali več	skupaj
<i>neenakost pri politični participaciji</i>	nikoli	57,2	59	56,5	64,4	53,3	57,5
	redko	9	8,1	13,7	6,8	19,6	11,2
	pogosto	4	3,7	4,1	8,2	4,7	4,3
	ne vem	29,9	29,2	25,6	20,5	22,4	27
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,043

Na eni strani so se nižje izobraženi v večjem deležu opredeljevali z ne vem, kar nakazuje, da niso seznanjeni z možnostmi politične participacije, na drugi strani pa imajo višje izobraženi kar visok delež anketiranih, ki so občasno soočeni z neenakopravnimi možnostmi pri politični participaciji.

Preglednica 18: Percepcije o pogostosti soočanja z neenakostjo pri politični participaciji glede na izobrazbeno strukturo anketiranih. Izraženo v odstotkih. (N=1163)

		<i>spol</i>		
		moški	ženske	skupaj
<i>neenakost pri politični participaciji</i>	nikoli	54,5	60,3	57,4
	redko	13,9	9,2	11,5
	pogosto	6,8	1,9	4,3
	ne vem	24,8	28,6	26,7
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

Iz podatkov je mogoče razbrati, da ženske manj kot moški občutijo neenake možnosti pri politični participaciji.

Preglednica 19: Razvrstitev posameznih življenjskih situacij glede na aritmetično sredino odgovorov anketirancev (1 – nikoli, 2 – redko, 3 – pogosto)

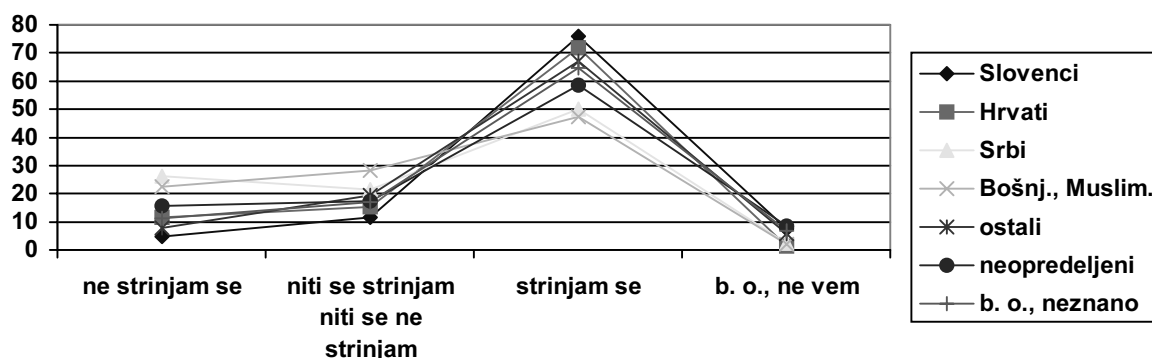
	<i>arit. sredina</i>
neenaka obravnava s strani sodelavcev ali nadrejenih na delovnem mestu	1,56
neenaka obravnava pri iskanju zaposlitve	1,49
strah, da izgubite delovno mesto	1,42
problemi pri navezovanju stikov s pripadniki večinskega naroda	1,42
neenaka obravnava otroka v vrtcu oziroma šoli	1,41
težave pri reševanju stanovanjskega problema (nakup ali najem stanovanja)	1,39
težave pri urejanju zadev v javni upravi	1,35
neenakopravno obravnavanje s strani policije	1,3
neenakopravne možnosti pri politični participaciji	1,27

Glede na odgovore je razvidno, da je zaposlovanje oziroma odnosi na delovnem mestu tisto področje, na katerem anketiranci občutijo največ neenakega obravnavanja.

Anketirance smo povprašali še nekoliko podrobneje o možnostih zaposlovanja. Želeli smo, da se opredelijo do treh trditev: »Imam enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci« »Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot Slovenci« in »Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence«.

Zanimivo je, da se s trditvijo, da imajo enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci, strinja kar 65 odstotkov anketiranih, 16,9 odstotka se s trditvami niti ne strinja niti strinja, 12,4 odstotka pa se s trditvijo ne strinja.

Slika 40: Stališča o trditvi »Imam enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci« glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

S to trditvijo se v najmanjšem deležu strinjajo Bošnjaki, Muslimani in Srbi, pa tudi etnično neopredeljeni.

Preglednica 20: Stališča o trditvi »Imam enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci« glede na starostno strukturo anketiranih (N=1162)

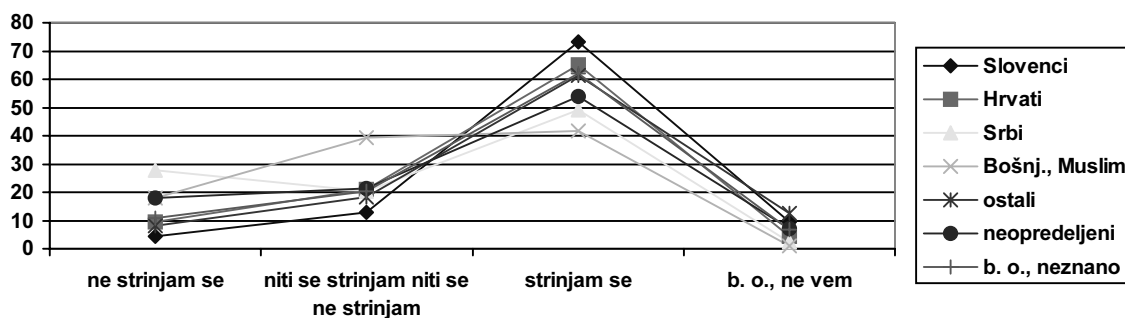
		starostna struktura			
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
<i>Imam enake možnosti za zaposlitev kot Slovenci</i>	ne strinjam se	N 28	69	47	144
		% 13,1	13,3	11	12,4
	niti da niti ne strinjam se	N 36	90	70	196
		% 16,8	17,3	16,4	16,9
	strinjam se	N 147	339	270	756
		% 68,7	65,2	63,1	65,1
b. o., ne vem	N 3	22	41	66	
	% 1,4	4,2	9,6	5,7	
	<i>skupaj</i>	N 214	520	428	1162
	% 100	100	100	100	

sig. < 0,001

S to trditvijo se v večjem deležu kot preostali strinja mlajša generacija anketiranih.

Da imajo na delovnem mestu enake možnosti za napredovanje kot Slovenci, meni 61,3 odstotka anketirancev, 19,9 odstotka se niti ne strinja niti strinja z navedeno trditvijo, 12 odstotkov pa se s trditvijo ne strinja.

Slika 41: Stališča o trditvi »Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot Slovenec« glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

V najmanjšem deležu se s to trditvijo strinjajo Bošnjaki, Muslimani ter Srbi.

Preglednica 21: Stališča o trditvi »Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot Slovenci« glede na spolno strukturo anketiranih (N=1163)

		spol		
		moški	ženske	skupaj
<i>Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot Slovenci</i>	ne strinjam se	N 81	59	140
		% 14,1	10,1	12
	niti da niti ne	N 122	110	232
		% 21,2	18,7	19,9
	strinjam se	N 344	369	713
		% 59,7	62,9	61,3
	b. o., ne vem	N 29	49	78
		% 5	8,3	6,7
<i>skupaj</i>		N 576	587	1163
		% 100	100	100

sig. < 0,019

Ženske se v večjem deležu kot moški strinjajo s trditvijo, da imajo na delovnem mestu enake možnosti za napredovanje kot Slovenci.

Preglednica 22: Stališča o trditvi »Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot Slovenci« glede na starostno strukturo anketiranih (N=1162)

		Starostna struktura			
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot Slovenci	ne strinjam se	N 21	67	51	139
		% 9,8	12,9	11,9	12
	niti da niti ne	N 58	97	77	232
		% 27,1	18,7	18	20
	strinjam se	N 124	333	256	713
		% 57,9	64	59,8	61,4
	b. o., ne vem	N 11	23	44	78
		% 5,1	4,4	10,3	6,7
skupaj		N 214	520	428	1162
		% 100	100	100	100

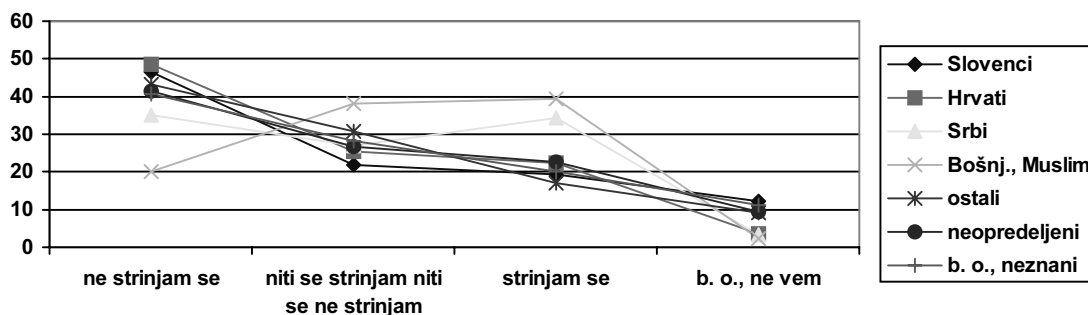
sig. < 0,001

Analiza podatkov sicer pokaže statistično značilen vpliv starostne strukture anketiranih na izražena stališča o enakih možnostih napredovanja v primerjavi s Slovenci, so pa razlike med generacijami majhne.

V največjem deležu se s trditvijo, da imajo na delovnem mestu enake možnosti, strinja srednja generacija.

Naslednja navedena trditev je bila, da so dobro plačana delovna mesta rezervirana za Slovence. Odgovori spet nakazujejo na izkušnje diskriminacije tistih, ki niso Slovenci ali pa njihovi starši izvirajo iz drugih etničnih skupin nekdanje Jugoslavije. S trditvijo se je strinjalo 23,2 odstotka anketirancev, niti se strinjam niti se ne strinjam je odgovorilo 26,9 odstotka, s trditvijo pa se ne strinja 41,2 odstotka anketiranih.

Slika 42: Stališča o trditvi »Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence« glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

S trditvijo, da so dobro plačana delovna mesta rezervirana za Slovence, se še posebej strinjajo Bošnjaki in Muslimani.

Preglednica 23: Stališča o trditvi »Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence« glede na spolno strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>spol</i>			
		moški	ženske	skupaj	
Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence	ne strinjam se	N	223	256	479
		%	38,7	43,6	41,2
	niti da niti ne	N	153	160	313
		%	26,6	27,3	26,9
	strinjam se	N	156	114	270
		%	27,1	19,4	23,2
	b. o., ne vem	N	44	57	101
		%	7,6	9,7	8,7
	skupaj	N	576	587	1163
		%	100	100	100

sig. < 0,015

Moški bolj kot ženske menijo, da so dobro plačana delovna mesta rezervirana za Slovence.

Preglednica 24: Stališča o trditvi »Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence« glede na starostno strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>Starostna struktura</i>				
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj	
Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence	ne strinjam se	N	92	222	165	479
		%	43	42,7	38,6	41,2
	niti da niti ne	N	63	144	106	313
		%	29,4	27,7	24,8	26,9
	strinjam se	N	50	121	98	269
		%	23,4	23,3	22,9	23,1
	b. o., ne vem	N	9	33	59	101
		%	4,2	6,3	13,8	8,7
	skupaj	N	214	520	428	1162
		%	100	100	100	100

sig. < 0,001

Starejša generacija se v malo manjšem deležu kot preostali ne strinja s to trditvijo.

Percepcije sociokulturne integracije

Deutsch opredeljuje narod kot skupino posameznikov, ki lahko »... hitro in na veliko razdaljo komunicirajo med seboj o različnih stvareh in zadevah« (Alter v: Rizman 1991), Alter pa meni, da zmožnost komuniciranja običajno predpostavlja skupni jezik, veroizpoved in kulturo, ki so dediščina skupnih pomenov in spominov. Pri tem je treba posebej omeniti pomembno vlogo jezika pri procesih konstruiranja naroda. Strinjamo se namreč z Maussom, ki meni, »če torej narodnosti ustvarjajo jezike, potem jezik ustvarja vsaj narodnost, če ne že naroda« (Tiryakian, Nevitte, v: Rizman 1991).

Zanimalo nas je, kako anketiranci doživljajo integriranost svojega jezika, kulture (v ožjem pomenu) in veroizpovedi, to je sociokulturne integracije. Pojem integracije namreč implicira prakticiranje kulture priseljencev v javni sferi v nasprotju z asimilacijo, ki temu ni naklonjena.

Kultura

Zaton velikih modernističnih teorij in nastop »interpretativnega preobrata« v različnih pojavnih oblikah sta povzročila bolj ohlapno obravnavanje kulture kot dejavnika, ki ljudi prej združuje, kot pa »integrira«. ²⁷ Ta razlika je pomembna, saj pojem združevanje implicira prej razlike med ljudmi kot pa podobnosti. Kulturo je v tem primeru treba obravnavati kot posledico družbene interakcije. To pa pomeni, da so posamezniki aktivni v kreaciji kulture in niso samo njeni pasivni sprejemalci.

V sodobnejših interpretacijah je etničnost razumljena kot način delovanja in predstavljanja, navezuje se na odločitev posameznika, da označi sebe ali druge simbolno kot nosilce neke kulturne identitete. Simboli, ki jih uporabi v ta namen, so običajno vzeti iz vsakodnevnega življenja in ne samo iz izdelanih ritualov in ceremonij. Posledica tega je, da si posameznik pri oblikovanju etnične identitete lasti neko kulturo oziroma njene elemente. To pomeni, da se običajno identificira z določenim nizom kulturnih elementov in hkrati distancira od drugih nizov kulturnih elementov. Takšna kontrastnost pa ni nujna. Ne smemo se zadovoljiti s predpostavko, da je etničnost enostavno posplošena med člane skupnosti in ni vključena v njihove samopercepcije drugače kot nosilka določene etnične identitete. Ko razmišljamo o sebi, kdo smo, ta razmislek vsebuje nekaj več kot le negativno refleksijo, kdo nismo. Je stvar avtobiografije, vključuje stvari, ki jih vemo o sebi,

²⁷ V strukturnem funkcionalizmu je kultura opredeljena kot funkcionalni podsistem, ki omogoča deljene vrednote, skupne načine vedenja, te pa podpirajo in utrjujejo strukturne mehanizme, s katerimi je posameznik povezan z družbo. Družba se sestoji iz posameznikov, ki so integrirani s pomočjo kulture in tako transformirani kot »osebe«. Durkheimov pogled, da je neintegrirani posameznik družbena patologija, je bil uveljavljen v večjem delu zgodovine sociologije. Različne deterministične teorije, ki so se pojavile v 20. stoletju, so delovale podobno, ne glede na to, ali so bile signifikantne spremenljivke, vezane na ekonomijo, tehnologijo, ekologijo ali na kulturo samo. V vseh je bil posameznik obravnavan kot mikrokopija večje kulturne ali družbene enote.

značilnosti, za katere verjamemo, da jih imamo itd. Tako se notranja heterogenost skupnosti ohrani, čeprav je zamaskirana s skupnimi simbolnimi formami (Cohen 2001).

Kulturni kontekst je še okrepljen, če etnična skupnost s pomočjo izvajanja različnih aktivnosti pomembnih za posameznikovo življenje, ustvari »subkulturo«²⁸ oziroma če ima etnična skupnost izoblikovano institucionalno infrastrukturo (Breton 1964).

Obstoječa »balkanska kultura« ne bo predmet naše obravnave, v prispevku se bomo ukvarjali samo s preučevanjem dojemanja institucionalne infrastrukture na področju kulture v percepcijah priseljencev in njihovih potomcev. Za ohranjanje, potrjevanje in obnavljanje etnične identitete so potrebni simboli, obredi itd. Pri tem igrajo pomembno vlogo razna kulturna, športna, verska društva, združenja in organizacije, lokalne samouprave itd., v katerih se združujejo pripadniki etnične skupnosti. Kolektivno druženje, slovesnosti, prireditve, pogosto v ustaljeni obliki, posvečeni s tradicijo, utrjujejo kulturna sidrišča, obnavljajo in krepijo zaveze pripadnosti ter solidarnosti. Članstvo ali sodelovanje v društvih in organizacijah etnične skupnosti posamezniku posreduje

²⁸ V devetdesetih letih se je na Slovenskem razvila specifična »balkanska kultura«, ki je idealnotipsko sestavljena iz treh med seboj povezanih elementov:

1. Gre za vidik inercije oziroma tradicije ... za množično kulturo iz dobrih starih časov ... »Balkansko kulturo«, ki se na Slovenskem najpogosteje napačno dojema kot izključna kultura v Sloveniji že več desetletij živečih priseljencev iz nekdanjih jugoslovanskih republik in kot zgolj kulturni ostanek preteklih jugoslovanskih časov. Oboje drži le v določeni meri: celotnega fenomena »balkanske kulture« v sodobni Sloveniji ne gre pripisati samo »jugonostalglični« starejši generaciji.

2. »Balkanska kultura« kot inovacije in samoopredelitve. »Balkanska kultura« v sodobni Sloveniji ni le nostalglična, zazrta proti zlatemu obdobju jugoslovanske množične kulture, je tudi novo kulturno sprejemanje in ustvarjanje, ki klije iz teh temeljev. Jugonostalgija je bolj prisotna med starejšimi generacijami, medtem ko »novo« »balkansko kulturo« razvijajo predvsem mlajše generacije (študenti, mladi alternativci, dijaki, torej vsi tisti brez »jugoslovanske« izkušnje); prva je prisotna bolj diskretno, zasebno, medtem ko je druga bolj izpostavljena javnosti, »glasna«. Ne gre samo za sprejemanje nove kulturne produkcije nekdanjih jugoslovanskih narodov v Sloveniji, ampak tudi o novi »balkanski« ustvarjalnosti v njej sami.

3. »Balkanska kultura« kot zabava, provokacija/subverzija in upor. Gre za zelo posebno provokacijo, pa tudi kot neke vrste subkulturni odpor zoper danes prevladujoče kulturne izbire in vrednote. Gre za eno od reakcij zoper diskurz slovenstva za vsako ceno in zoper njegovo izključno (srednje) evropsko kulturno usmeritev, ki se včasih izrodi v kulturno samozadostnost in celo v sovražni govor (hate-speech). Vedri in uživaški vidiki »balkanske kulture« so posebej izpostavljeni na t. i. Balkan žurih, na katerih se pogosto pojejo partizanske ali pesmi iz nekdanje Jugoslavije in pleše kolo ... Nekateri bari in gostišča po vsej Sloveniji so neformalna zbirališča Neslovencev, v katerih si postrežen z balkansko hrano in pijačo, postrežba je za redne neslovenske stranke v srbskem/hrvaškem/bošnjaškem jeziku, vrti pa se tudi balkanska etno, folk ali turbofolk glasba.

»Balkanska kultura« na slovenski način nima nobenih političnih ali ideoloških ambicij, ampak gre za zelo pestro in gibljivo kombinacijo kulturne inercije in sentimentalnosti in kulturne inovacije, ustvarjalnosti, sprejemanja novosti, samoopredeljevanja, kulturne in politične provokativnosti ter subverzivnosti kot obenem seveda tudi zabave. »Balkanska kultura« kot taka je odličen primer kulturnega eklekticizma in sinkretizma, saj združuje popolnoma različne elemente v mikavne, zanimive in kontroverzne celote. Pripadniki »balkanske kulture« niso neka homogena skupina (v smislu družbenega položaja, starosti, spola itn.): dejstvo pa je, da je med njimi relativno precej Neslovencev, ki se zbirajo predvsem ob različnih priložnostih, kot so npr. kulturne in družbene prireditve. Zaradi tega je zelo težko ocenjevati njen obseg in priljubljenost: o tem lahko posredno sklepamo iz števila koncertov, filmov in zabav, iz števila obiskovalcev teh dogodkov, števila prodanih plošč in kaset itn.

Ti kulturni fenomeni niso organizirani ali podpirani s strani uradnih kulturnih ustanov držav, ki so nastale iz nekdanje Jugoslavije, verskih ustanov ali kulturnih in verskih društev slovenskih državljanov po rodu iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Prav tako ta kultura ni omejena le na v Sloveniji živeče Neslovence, torej na tiste, ki so se sem priselili v jugoslovanskih desetletjih, ali na njihove potomce, ampak je razširjena tudi med samimi Slovenci (Velikonja 2002).

bistvene elemente skupinske identitete in identifikacije. Članstvo v takih organiziranih združbah posreduje tudi mite, še posebej tiste, ki utrjujejo predstave o kar se da dolgem in nepretrganem obstoju neke etnične skupnosti (Južnič 1993).

Izražanje kulturne pripadnosti je ustavno zajamčena pravica²⁹, zato ji večjo pozornost posveča tudi predlog slovenskega nacionalnega kulturnega programa (2000). V načelih omenjenega programa je zapisano: »Pravica do kulture sodi v sklop človekovih pravic in zajema tudi pravico do lastne identitete, do lastnega jezika in izobraževanja. Zlasti mora biti priznana tudi manjšinam, priseljencem in marginalnim skupinam, ki jim je država dolžna omogočiti kulturno udejstvovanje in povezovanje, po potrebi tudi v njihovem jeziku. Na tej točki se to načelo združuje z načelom multikulturalnosti in interkulturalnosti, značilnostma, ki vse bolj zajemata Evropo, v njej sprejeta pravica do kulture pa samoumevno pomeni strpnost in sprejemanje drugačnih kulturnih tradicij in identitet. Kulturna politika je zato pravico do kulture dolžna varovati in ohranjati« (2000: 21).

V predlogu slovenskega nacionalnega kulturnega programa je kultura opredeljena kot gibalo človekovega duhovnega razvoja, kultura je v »odprti družbi njena združevalna energija, razpira prostor imaginacije in inovacije, spodbuja posameznikovo kreativnost in sprošča svobodno družbeno dinamiko« (2000: 22). Kot eden bistvenih temeljev nacionalnega kulturnega programa je navedeno načelo kulturnega pluralizma.

Ministrstvo za kulturo se pri varovanju kulturnih pravic pripadnikov etničnih skupnosti iz nekdanje Jugoslavije opira na že omenjeni 61. člen Ustave RS, ki pravi, da ima vsak pravico do izražanja pripadnosti svojemu narodu ali narodni skupnosti ter da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo. Tako so v Ministrstvu za kulturo ustanovili poseben *oddelek za kulturno dejavnost italijanske, madžarske in romske skupnosti ter drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev*.³⁰ Oddelek je izoblikoval dva programa, to sta posebni in integracijski program.

---

²⁹ Slovenska ustava v 61. členu obravnava izražanje narodne in kulturne pripadnosti in pravi »Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo«.

³⁰ Posebni program za kulturno dejavnost italijanske in madžarske narodne skupnosti je bil na MK vzpostavljen leta 1974 (Čurin Radovič 2002).

Leta 1992 je prišlo do prve razširitve programa – v njegovem okviru so bili prvič obravnavani tudi predlogi priseljenjskih društev, ki so prispeli na MK. Naslednje leto, 1993, je program zajel še kulturno dejavnost romske skupnosti.

Leta 1998 je bil formalno vzpostavljen poseben manjšinski oddelek, in v sektorju kulturnoumetniških programov. Takrat je prišlo tudi do preimenovanja naslova posebnega programa v delu, ki se nanaša na priseljence, z dodatkom: »drugih manjšinskih skupnosti«.

Leta 2001 je postal oddelek samostojna organizacijska enota, s čimer so bile tudi v organizacijskem smislu potrjene specifičnosti programa, ki ga obravnava.

Zgodovinski pregled kaže, da je bila manjšinska kulturna politika sestavina kulturne politike že od leta 1974 in da se je posebni kulturni program razvijal v dveh smereh. Širilo se je zajetje socialnih skupin z »manjšinskim statusom«, ki so na področju kulture potrebovale posebne storitve, kar je povezano tudi z vse večjim zavedanjem kulturnih pravic, in

Medtem ko je posebni program namenjen zlasti zaščititi pravic madžarske in italijanske narodne skupnosti, se drugi posveča kakovostni integraciji pripadnikov drugih etničnih skupnosti v kulturi. Financiranje manjšinskih etničnih skupnosti poteka na podlagi javnega razpisa, ki ga razpiše Ministrstvo za kulturo. Leta 1999 je Ministrstvo za kulturo porabilo za financiranje narodnosti v Republiki Sloveniji skupno 126.750.000 SIT (od tega 15.429.000 za programe in 111.321.000 SIT za projekte). To znaša 0,64 odstotka proračuna Ministrstva za kulturo za leto 1999. Ta postavka je med najnižjimi v okviru dejavnosti, ki jih financira Ministrstvo za kulturo. Manj je v letu 1999 Ministrstvo za kulturo porabilo le še za štipendije. Pojavi se torej potreba po resorskem financiranju dejavnosti etničnih društev, zdi se, da bi bilo pomembno, da bi se v financiranje vključila vsaj še Ministrstvo za zunanje zadeve, pa tudi Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Ur. l. RS, št. 96-4807/02), ki je začel veljati 29. 11. 2002, v 6. členu govori o spoštovanju jezikov manjšin, in sicer da se morajo kulturne prireditve na območjih, ki so določena kot narodnostno mešana, najavljati v italijanščini in madžarščini (plakati, uradna vabila ipd.). (126. člen pa določa, da se s kaznijo 5.000.000 SIT kaznuje oseba, ki ne najavlja kulturnih prireditev na narodnostno mešanih območjih tudi v italijanščini oziroma madžarščini). Omenjena zaščita velja samo za jezika dveh narodnostnih skupnosti, ki jima je priznan status manjšine, ne nanaša pa se na priseljene iz republik nekdanje Jugoslavije, sicer pa slednji niso nastanjeni strnjeno na določenih predelih, temveč so razkropljeni po vsej Sloveniji.

Nadalje 8. člen Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo opredeli izhodišča in dokumente za določanje javnega interesa za kulturo ter poudari pomen kulturne raznolikosti, javni interes za kulturo naj se namreč uresničuje tako, da zagotavlja pogoje zanjo.

31. člen omenjena zakona se spet nanaša zgolj na narodnostne skupnosti, ki imata status manjšine, in sicer govori o financiranju javnih zavodov in pravi: »Sredstva za financiranje javnih zavodov, ki jih lahko za uresničevanje svojih potreb na področju kulture ustanovita italijanska in madžarska narodna skupnost, zagotavlja italijanski in madžarski narodni skupnosti država v okviru sredstev za italijansko oziroma madžarsko narodno skupnost.«

65. člen opredeli, katere javne zavode in kulturne programe ter kateri kulturni projekti so za financiranje v pristojnosti države in pravi, da je naloga države, da (poleg italijanske in madžarske narodne skupnosti ter Romov) financira tudi kulturno integracijo manjšinskih skupnosti in priseljencev, »... če njihovi kulturni programi oziroma projekti presegajo lokalni pomen«.

66. člen pa še določa, da je financiranje kulturne integracije manjšinskih skupnosti in priseljencev tudi naloga občin.

---

poglobljale so se posebnosti programa v smislu, da so se v dialogu z manjšinskimi etničnimi skupnostmi izpopolnjevali (specializirali) posebni ukrepi (normativni, organizacijski, finančni) (Čurin Radovič 2002).

Leta 2004 je bil sprejet **Nacionalni kulturni program 2004-2007**,³¹ v njem je poudarjen kulturni pluralizem, ki je »že vgrajen v slovensko kulturo« (str. 3). Prav tako je spodbujanje kulturne raznolikosti pomemben cilj kulturne politike. Na 6. strani je zapisano: »Odprtost kulturne politike za druge kulture, mednarodne izmenjave, kulturne pravice narodnih skupnosti, manjšinskih skupnosti in ranljivih skupin ter kulturna dejavnost Slovencev zunaj republike Slovenije pomembno prispevajo k razvoju kulturne identitete.«. Pri tem spadajo vsebine z raznoliko etnično tematiko ter manjšinske kulture med prednostne naloge Ministrstva za kulturo.

V okviru Nacionalnega kulturnega programa je treba omeniti dve poglavji. Prvo se na naša na spodbujanje *kulturne raznolikosti* in v njem je med drugim zapisano: »Pomemben cilj kulturne politike je spodbujanje kulturne raznolikosti, pluralizma ustvarjanja in kulturnih dobrin. Gre za enega izmed ciljev, ki je zapisan v 151. členu Amsterdamske pogodbe iz leta 1997, na katerem temelji ideja o evropskem združevanju in ki ga opisuje tudi Unescov dokument Naša ustvarjalna raznolikost (1993). Odprtost kulturne politike za druge kulture, mednarodne izmenjave, kulturne pravice narodnih skupnosti, manjšinskih skupnosti in ranljivih skupin ter kulturna dejavnost Slovencev zunaj Republike Slovenije pomembno prispevajo k razvoju kulturne identitete. S tega vidika bo za uresničevanje tega cilja pomembno tudi izoblikovanje programov, ki vključujejo evropsko dimenzijo in se bodo potegovali za sredstva iz mednarodnih virov. Cilj je z vidika skupnega slovenskega kulturnega prostora še posebej pomemben, saj je slovenska kultura od nekdaj prepoznavna po svoji bogati notranji raznolikosti.«

Drugo poglavje pa se neposredno nanaša na *Narodni skupnosti, romske skupnosti ter druge manjšinske etnične skupnosti in priseljence*. V njem je zapisano: »V javni interes za kulturo na področju narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev spadajo: dejavnost kulturnih zavodov, katerih ustanoviteljici sta osrednji organizaciji narodnih skupnosti, založniška dejavnost, knjižnična dejavnost, ohranjanje maternih jezikov skupnosti, dejavnosti na vseh drugih področjih kulture, kulturni stiki z njihovimi državami, mednarodno sodelovanje skupnosti in manjšin na področjih kulture, medsebojno sodelovanje skupnosti«.

Nacionalni kulturni program v povezavi z narodnima skupnostma, romsko skupnostjo ter drugimi manjšinskimi etničnimi skupnostmi in priseljenci opredeljuje dva splošna cilja:

1. *Spodbujanje kulturne raznolikosti v programih javnih zavodov*. To pomeni, da bo do leta 2007 najmanj polovica javnih zavodov na področju kulture v svoje programe vključila tudi vsebine z raznoliko etnično tematiko. Ena najpomembnejših sestavin kulturne raznolikosti je spoštovanje in

---

³¹ Državni zbor Republike Slovenije je na podlagi 107. člena v zvezi s 109. členom Poslovnika državnega zbora (Ur. l. RS, št. 35/02) ter v zvezi z 10. in 11. členom Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Ur. l. RS, št. 96/02) na seji dne 27. 2. 2004 sprejel Resolucijo o nacionalnem programu za kulturo 2004–2007.

razvijanje etnične raznolikosti. Cilj je usmerjen v vključevanje programov in projektov pripadnikov različnih manjšinskih skupnosti v programe javnih zavodov s področja kulture ter tudi v zviševanje občutljivosti za etnično tematiko.

2. *Povečati delež vsebin z raznoliko etnično tematiko pri izvajalcih javnih kulturnih programov in kulturnih projektov, kar pomeni:*

a) spodbujanje kulturnega pluralizma. Potrebno je zagotavljanje kulturnih pravic kot razsežnosti človekovih pravic, spodbujanje kulturnega pluralizma ter zagotovitev pogojev za posebno obravnavo kulturnih pravic manjšinskih skupnosti s poudarkom na pogojih za njihovo kulturno ustvarjalnost in dostopnost do kulturnih dobrin. To naj bi povzročilo višjo stopnjo ustvarjalnosti, večjo kulturno raznolikost, socialno kohezivnost, večjo kakovost bivanja, spodbujanje kulturnega sodelovanja s sosednjimi državami in državami nekdanje Jugoslavije na različnih področjih itd.;

b) zagotavljanje pogojev za avtentično izražanje kulturnih potreb različnih manjšinskih skupnosti, spodbujanje razvoja manjšinskih kultur za njihov avtentični izraz ter zagotavljanje temeljnih pogojev za ohranjanje in razvoj njihovih kulturnih identitet;

c) povečati delež manjšinskih programov, ki jih skupaj podpirajo Ministrstvo za kulturo in lokalne skupnosti;

d) zagotavljanje dostopnosti celostnih informacij o kulturni dejavnosti manjšinskih skupnosti. Slaba dostopnost do celostnih informacij je namreč pojmovana kot ena ključnih ovir pri krepitvi kulturnega pluralizma. Večji dostop do celostnih informacij se bo doseglo s prednostno podporo programom in projektom, ki zagotavljajo izoblikovanje ustrezne informacijske podpore na področju kulturnega delovanja manjšinskih skupnosti. Mnenje Ministrstva za kulturo je, »da bi pripadniki manjšinskih skupnosti svoje kulturne pravice lahko uresničevali, jih morajo najprej poznati in se zavedati lastne odgovornosti za udejanjanje deklariranih pravic v praksi« (str. 55, 56). Predvideni učinki takšne prednostne podpore so: »Dvig stopnje zavesti glede kulturnih pravic, zmanjšanje primerov konfliktnosti znotraj manjšinskih skupnosti, večja informiranost večinskega naroda o dejavnosti manjšinskih skupnosti, večja dostopnost kulturnih dobrin« (str. 56). (Nacionalni program za kulturo 2004–2007: 2004).

»Ministrstvo za kulturo od leta 1992 ustvarja pogoje za kulturno dejavnost drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev, ki jih v glavnem izvaja v društvih pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije, ki živijo v Sloveniji.«³²

Na Ministrstvu za kulturo je oblikovan seznam sedemnajstih društev, ki so jih ustanovili priseljenci z območja nekdanje Jugoslavije. Seznamu smo dodali še nekaj drugih bolj aktivnih društev priseljencev³³:

³² Second report submitted by Slovenia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities, 6. july 2004

1. Albanska skupnost:³⁴ Kulturno društvo Albancev Migjeni, Ljubljana,³⁵ Kulturno izobraževalno društvo »Bashkimi«, Maribor³⁶);
2. Bošnjaška skupnost:³⁷ Bošnjaška kulturna zveza Slovenije,³⁸ Ljubljana, Društvo bosansko-hercegovskega in slovenskega prijateljstva »Ljiljan«,³⁹ Ljubljana, Društvo Izvor, Kranj,⁴⁰ Klub muslimanov Bosne in Hercegovine v Sloveniji,⁴¹ Ljubljana, Mladinski obalni klub Slovenije,⁴² Izola, Društvo Sandžak,⁴³ Medvode, Kulturno društvo muslimanov Biser, Jesenice;
3. Hrvaška skupnost: Zveza hrvatskih kulturnih društev v Sloveniji,⁴⁴ Ljubljana, Hrvaško kulturno združenje Novo mesto, Novo mesto, Hrvatski klub Komušina, Škofja Loka, Hrvaško kulturno društvo v Mariboru, Maribor⁴⁵ in Hrvatski kulturni dom v Sloveniji (s podružnicami),⁴⁶ Ljubljana;⁴⁷
4. Makedonska skupnost: Zveza makedonskih kulturnih društev Slovenije, Ljubljana,⁴⁸ Folklorno makedonsko društvo Vardarka, Maribor,⁴⁹ Makedonsko kulturno društvo

³³ Sredi leta 2004 je bilo uradno registriranih društev, združenj priseljencev iz nekdanje Jugoslavije štiriinšestdeset (Kržišnik - Bukič Vera: »Neavtohtone« narodne manjšine v Sloveniji, Delo, petek, 19. november, str. 5).

³⁴ Albanska društva naj bi bila organizirana še v Mariboru, Postojni in Novi Gorici (Štefanec Tone: »Pri Ivanu Gjonu Simoniju. Albanci se v Sloveniji dobro počutimo«, Svobodna misel, 28. maj 1999, str. 12–13).

³⁵ Med dejavnostmi društva je treba omeniti organiziranje koncertov, ustanovitev časopisa Alternativa, v okviru društva je bila dejavna instrumentalna skupina, za otroke pa vsako leto organizirajo miklavževanje itd. Društvo ima svojo pisarno s klubskim prostorom, kjer se lahko ljudje družijo. Društvo je včlanjeno v mestno Zvezo kulturnih organizacij. (Štefanec, Tone: »Pri Ivanu Gjonu Simoniju. Albanci se v Sloveniji dobro počutimo.« Svobodna misel, 28. maj 1999, str. 12–13).

³⁶ Kulturnoizobraževalno društvo »Bashkimi« so ustanovili leta 1998. Dejavnosti društva so raznolike: organizirajo koncerte, predavanja, seminarje ter proslave ob državnih praznikih. Njihov namen pa je ohranjanje kulture in zgodovine albanske skupnosti. Društvo je tudi zelo aktivno na področju medsebojne pomoči članov; zbirali so pomoč za begunce s Kosova, obiskovali so centre po Sloveniji, v katerih so bili begunci nastanjeni, ter skušali pomagati v pogovorih z vodstvi centrov. V preteklih letih pa se je ustalila tudi praksa zbiranja denarja za šolanje otrok na Kosovu. Društvo se financira predvsem s članarinami in prostovoljnimi prispevki (Flere, Klenovšek 2000).

³⁷ V okviru društev organizirajo literarne večere, koncerte, filmske retrospektive, slikarske razstave, predavanja itd.

³⁸ Bošnjaška kulturna zveza Slovenije je bila ustanovljena leta 1996 v Ljubljani. Občasno izdaja časopis Bošnjak Od leta 2000, ko je časopis začel izhajati, pa do danes je izšlo 16 števil.

³⁹ Društvo bosansko-hercegovskega in slovenskega prijateljstva »Ljiljan« je bilo ustanovljeno leta 1992. V društvu delujejo folklorna sekcija, glasbena sekcija ter nogometna ekipa.

⁴⁰ Društvo so ustanovili leta 1992, vključuje športno, kulturno in folklorno sekcijo.

⁴¹ Klub je bil ustanovljen leta 1994, njegova dejavnost pa so predvsem organizacija humanitarnih akcij, s pomočjo katerih pomagajo beguncem v Sloveniji.

⁴² Mladinski obalni klub je bil ustanovljen leta 2003.

⁴³ Izdajajo glasilo Glas Sandžaka.

⁴⁴ Zveza hrvaških društev Slovenije je bila ustanovljena leta 1994, vanjo pa naj bi bilo vključenih deset društev (Lučev 2000).

⁴⁵ Društvo so ustanovili leta 1990, svoje prostore ima v Mariboru, vključeni pa so v Zvezo hrvatskih kulturnih društev v Sloveniji. Društvo je dejavno predvsem na gledališkem, glasbenem in likovnem področju, prirejajo predavanja o narodni zgodovini, organizirajo pa tudi športna in družabna srečanja, še posebej ob praznovanju državnih in verskih praznikov. Izdajajo časopis Glasilo.

⁴⁶ Društvo so ustanovili leta 1991.

⁴⁷ Društva naj bi bila ustanovljena tudi v Kopru, Jesenicah in Velenju (več o tem: Ivanjko 1997).

⁴⁸ V Zvezo makedonskih kulturnih društev Slovenije so vključena še makedonska društva iz Celja, Ljubljane, Kranja, Jesenic in Izole.

⁴⁹ <http://www.drustvo-vardarka.si>

- »Biljana«,⁵⁰ Maribor, Makedonsko kulturno društvo Ilinden, Jesenice, Makedonsko kulturno društvo »Makedonija«, Ljubljana, Makedonsko kulturno društvo »Sv. Ciril in Metod«, Kranj;
5. Srbska skupnost: Zveza srbskih društev v Sloveniji / Kulturno društvo Srbska kulturna zajednica, Ljubljana, Društvo srbska skupnost, Ljubljana, Srbsko kulturno društvo Maribor,⁵¹ Kulturno društvo Mladost, Ljubljana in Kulturno društvo Mihajlo Pupin,⁵² Ljubljana, Kulturno prosvetno in športno društvo Vuk Karadžić,⁵³ Radovljica, Kulturno društvo Brdo, Kranj; Srbsko humanitarno društvo Desanka Maksimovič, Celje, Zveza Srbskih kulturnih društev v Republiki Sloveniji, Celje, Srbsko kulturno in prosvetno društvo Sveti Sava, Kranj
6. Črnogorska skupnost: Črnogorsko kulturno prosvetno in športno društvo Morača, Kranj.

Kulturna društva se večinoma financirajo z lastnimi sredstvi (donacije), skromni sofinancerji pa so tudi Ministrstvo za kulturo,⁵⁴ Javni sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti ter lokalne skupnosti.

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (Ur. l. RS, št. 96-4807/02) in Zakon o društvih (Ur. l. RS, št. 60/95, 89/99) sta društvom na različnih področjih kulturnih dejavnosti omogočila pridobitev statusa društva v javnem interesu na področju kulture, če njihovo delovanje presega uresničevanje interesov njihovih članov. S tem so društva pridobila enakopravnejši položaj, omogočen pa je tudi vpliv civilne družbe na reševanje pomembnih družbenih vprašanj ter njena participacija pri odločitvah, povezanih z javnimi sredstvi, in pri izvajanju dejavnosti v javnem interesu. Med društvi, ki jih organizirajo priseljenci z območja nekdanje Jugoslavije, sta do zdaj samo dve društvi pridobili status društva v javnem interesu, to sta: Društvo srbska zajednica - Srbska skupnost iz Ljubljane ter Folklorno makedonsko društvo Vardarka iz Maribora.

⁵⁰ Makedonsko kulturno društvo »Biljana« je začelo delovati leta 1993. Čeprav je v društvo vpisanih nekaj več kot 200 članov, še nimajo svojih prostorov, sedež društva pa je na domačem naslovu tajnika. Razvito imajo folklorno sekcijo, ki prireja enkrat tedensko brezplačno vadbo v prostorih Zveze kulturnih društev Maribor. Folklorna skupina ima vse leto številne nastope v Sloveniji in v tujini (Flere, Klenovšek 2000).

⁵¹ Srbsko kulturno društvo je bilo ustanovljeno leta 1998 in ima sedež v prostorih srbske pravoslavne cerkve v Mariboru. Društvo je združeno v Zvezo kulturnih organizacij Maribor. Dejavnosti društva: obredi v Srbski pravoslavni cerkvi (v okviru te dejavnosti se vsako leto na Vidovdan srečajo z drugimi srbskimi kulturnimi društvi), delovanje folklorne skupine, ki šteje 35 članov, prirejanje literarnih večerov, izdajanje biltena društva, organiziranje razstav (Flere, Klenovšek 2000).

⁵² Izdajajo časopis Mostovi.

⁵³ <http://www.vuk-karadzic.freesevers.com>

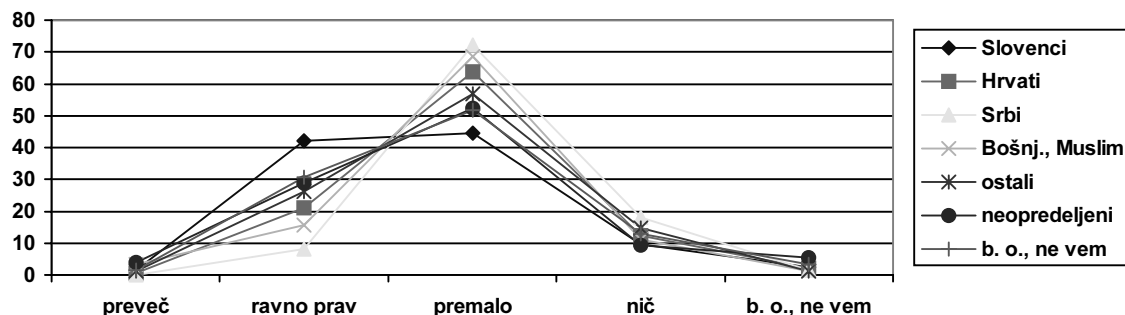
⁵⁴ Več o financiranju Ministrstva za kulturo glej v Čurin Radovič, Suzana (2002). Analiza stanja na področju kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev. V: Grilc, Uroš (ur.) Analiza stanja na področju kulture in predlog prednostnih ciljev, Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, str. 230–268.

V raziskavi smo anketirance povprašali, kakšne so njihove percepcije o možnostih, ki jih imajo na področju kulturnega udejstvovanja in delovanja.

Najprej pa pogledjmo njihove odgovore na nekoliko bolj splošno vprašanje »*V kolikšni meri se po vašem mnenju otroci v šoli seznanjajo s kulturo, zgodovino ter jezikom drugih etničnih skupnosti, ki živijo v Sloveniji?*« je polovica (55,2 odstotka) anketiranih odgovorila, da so z omenjenimi vsebinami premalo seznanjeni, 12,2 odstotka meni, da z omenjenimi vsebinami niso seznanjeni, 28,3 odstotka meni, da so z omenjenimi vsebinami ravno prav seznanjeni, 1,6 odstotka pa je mnenja, da je vsebin o kulturi, zgodovini in jeziku drugih etničnih skupnosti v učnem programu že zdaj preveč.

Večina anketirancev torej meni, da bi bilo treba razširiti učni program tudi z vsebinami, ki seznanjajo otroke z zgodovino, kulturo in jeziki drugih etničnih skupin, ki živijo v Sloveniji.

Slika 43: Odgovori na vprašanje »V kolikšni meri se po vašem mnenju otroci v šoli seznanjajo s kulturo, zgodovino, jezikom drugih etničnih skupnosti, ki živijo v Sloveniji?« glede na etnično strukturo anketiranih (N= 1163)

sig. < 0,000

Med odgovori anketirancev na to vprašanje in njihovo etnično strukturo se kaže statistično značilna povezava. Anketiranci, ki so se opredelili kot Srbi, Bošnjaki, Muslimani ter Hrvati so v visokem deležu menili, da se v šoli otroci premalo seznanjajo s kulturo, zgodovino in jeziki drugih etničnih skupnosti. Tudi med anketiranci, opredeljenimi kot Slovenci, se je pokazala potreba po seznanjanju s kulturo, zgodovino in jeziki drugih etničnih skupnosti, ki živijo v Sloveniji, saj je 44,4 odstotka menilo, da je tovrstnih vsebin v šoli premalo. 42 odstotkov Slovencev pa je zagovarjalo stališče, da je v šoli vsebin, ki bi dajale informacije o kulturi, zgodovini in jeziku etničnih skupnosti, ravno prav.

Le zanemarljivo majhen delež anketirancev je menil, da je tovrstnih vsebin v šoli preveč.

Preglednica 25: Odgovori na vprašanje »V kolikšni meri se po vašem mnenju otroci v šoli seznanjajo s kulturo, zgodovino, jezikom drugih etničnih skupnosti, ki živijo v Sloveniji?« glede na izobrazbeno strukturo anketiranih (N=1139)

		Izobrazbena struktura					skupaj	
		OŠ	strok- ovna šola	SŠ	višja šola	fakulteta ali več		
<i>V kolikšni meri se po vašem mnenju otroci v šoli seznanjajo s kulturo, zgodovino, jezikom drugih etničnih skupnosti, ki živijo v Sloveniji?</i>	preveč	N	7	5	6	-	1	19
		%	2,5	1,7	1,6	-	0,9	1,7
	ravno prav	N	97	86	98	20	18	319
		%	34,9	29,2	25,4	27,4	16,8	28
	premalo	N	144	158	223	38	69	632
		%	51,8	53,6	57,8	52,1	64,5	55,5
	nič	N	19	41	52	12	15	139
		%	6,8	13,9	13,5	16,4	14	12,2
	ne vem, b. o.	N	11	5	7	3	4	30
		%	4	1,7	1,8	4,1	3,7	2,6
	<i>skupaj</i>	N	278	295	386	73	107	1139
		%	100	100	100	100	100	100

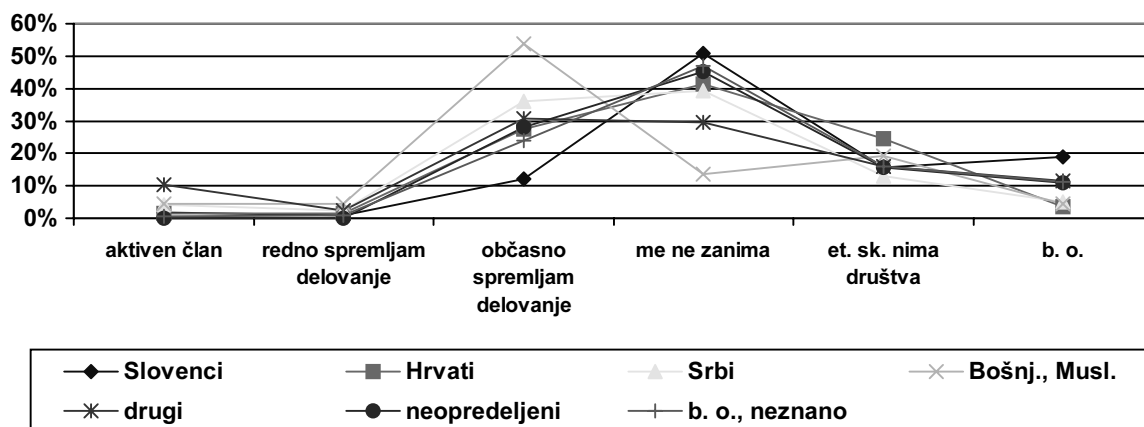
sig. < 0,016

Statistično značilna (sig. < 0,016) je tudi povezava med odgovori na vprašanje in izobrazbeno strukturo anketirancev. Višjo izobrazbo imajo anketiranci, v večjem deležu menijo, da je tovrstnih vsebin v šoli premalo.

Starostna in spolna struktura anketiranih nista pokazali signifikantnega vpliva na odgovore pri tem vprašanju.

Povprašali smo jih tudi, kakšna so njihova stališča do organiziranja v okviru etničnih skupnosti, ki jim pripadajo.

Slika 44: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekatere etnične/narodne skupnosti, ki živijo v Sloveniji, so organizirale svoja kulturna društva. Kakšen je vaš odnos do teh društev?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,000

Glede na odgovore anketiranih lahko sklepamo, da so za delovanje svojih društev še najbolj zainteresirani Bošnjaki in Muslimani, »drugi« ter Srbi.

Na podlagi podatkov ugotovimo, da so anketiranci v majhnem deležu (2,3 odstotka) aktivni člani v kulturnih društvih. Med aktivnimi člani prevladujejo anketiranci, združeni v kategoriji »drugi«, (med katerimi je največ anketirancev, ki so se opredelili z dvojno etnično pripadnostjo), Srbi in Slovenci.

Anketiranci v še manjšem deležu (1,5 odstotka) redno spremljajo delovanje teh društev. Med anketiranci, ki so trdili, da redno spremljajo delovanje društev, so v največjem deležu Bošnjaki in Muslimani, Srbi ter Slovenci.

Večji delež, približno 26 odstotkov anketirancev, občasno spremlja delovanje društev. Med njimi so najbolj dejavni »b. o., neznan«, Bošnjaki in Muslimani ter Srbi.

Kar 42 odstotkov vseh anketirancev je trdilo, da jih delovanje tovrstnih društev ne zanima. Med njimi so v največjem deležu Slovenci, anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani« ter etnično neopredeljeni.

»Etnična skupnost, ki ji pripadam, nima svojega društva,« je menilo 17 odstotkov vseh anketiranih, med njimi največ Hrvatov, Bošnjakov in Muslimanov ter anketirancev, združenih v kategoriji »b. o., neznani«. Kar precejšen delež anketiranih meni, da njihova skupnost nima svojega društva. Dokajšnjo neseznanjenost je treba pripisati temu, da imajo priseljenci glede na število organiziranih relativno malo dejansko delujočih društev, hkrati pa imajo obstoječa društva sedeže v večjih mestih v Ljubljani, Mariboru, Kranju, Novem mestu in Škofji Loki, zaradi česar niso lahko dostopna vsem priseljencem.

Preglednica 26: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekatere etnične/narodne skupnosti, ki živijo v Sloveniji, so organizirale svoja kulturna društva. Kakšen je vaš odnos do teh društev?« glede na spolno strukturo

	spol			
	moški	ženske	skupaj	
aktiven član	N	21	6	27
	%	3,6	1	2,3
redno spremljam delovanje	N	7	10	17
	%	1,2	1,7	1,5
občasno spremljam delovanje	N	158	144	302
	%	27,4	24,5	26
me ne zanima	N	241	252	493
	%	41,8	42,9	42,4
etnična skupnost, ki ji pripadam nima svojega društva	N	96	100	196
	%	16,7	17	16,9
b. o.	N	53	75	128
	%	9,2	12,8	11
<i>skupaj</i>	N	576	587	1163
	%	100	100	100

sig. < 0,019

Moški so v nekoliko večjem deležu aktivni člani društev ter nekoliko bolj spremljajo delo društev v primerjavi z ženskami.

Preglednica 27: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekatere etnične/narodne skupnosti, ki živijo v Sloveniji, so organizirale svoja kulturna društva. Kakšen je vaš odnos do teh društev?« glede na starostno strukturo (N=1162)

	Starostna struktura				
		od 31 do do 30 let	50 let	nad 51 let	skupaj
aktiven član	N	5	10	12	27
	%	2,3	1,9	2,8	2,3
redno spremljam delovanje	N	4	8	5	17
	%	1,9	1,5	1,2	1,5
občasno spremljam delovanje	N	73	136	93	302
	%	34,1	26,2	21,7	26
me ne zanima	N	94	213	185	492
	%	43,9	41	43,2	42,3
etnična skupnost, ki ji pripadam, nima svojega društva	N	25	91	80	196
	%	11,7	17,5	18,7	16,9
b. o.	N	13	62	53	128
	%	6,1	11,9	12,4	11
<i>skupaj</i>	N	214	520	428	1162
	%	100	100	100	100

sig. < 0,026

Mlajša generacija je bolj aktivna in bolj spremlja delovanje društev kot srednja in starejša generacija priseljencev. Zanje tudi velja, da so bolj seznanjeni z delovanjem in obstojem društev kot srednja in starejša generacija.

Aktivnost mladih v društvih je vedno zelo dobrodošla, saj se običajno kulturna društva manjšinskih skupnosti ubadajo s perečo problematiko pomanjkanja interesa za tovrstne dejavnosti med mladimi.

Podatki kažejo, da so višje izobraženi anketiranci v večjem deležu aktivni člani društev ter da v večjem deležu redno spremljajo delovanje društev v primerjavi z nižje izobraženimi anketiranci. Pokazala se je tudi večja informiranost višje izobraženih anketirancev, saj jih je dokaj majhen delež trdilo, da njihova etnična skupnost nima svojega društva.

Hkrati pa so višje in visoko izobraženi anketiranci v večjem deležu kot nižje izobraženi anketiranci izrazili stališče, da jih delovanje teh društev ne zanima.

Preglednica 28: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekatere etnične/narodne skupnosti, ki živijo v Sloveniji, so organizirale svoja kulturna društva. Kakšen je vaš odnos do teh društev?« glede na izobrazbeno strukturo (N=1139)

	Izobrazbena struktura						skupaj
	OŠ	strok. šola	SŠ	višja šola	fakulteta ali več		
aktiven član	N	6	4	10	4	3	27
	%	2,2	1,4	2,6	5,5	2,8	2,4
redno spremljam delovanje	N	3	2	7	3	2	17
	%	1,1	0,7	1,8	4,1	1,9	1,5
občasno spremljam delovanje	N	64	96	103	17	19	299
	%	23	32,5	26,7	23,3	17,8	26,3
me ne zanima	N	100	115	181	34	55	485
	%	36	39	46,9	46,6	51,4	42,6
etnična skupnost nima svojega društva	N	70	52	52	7	10	191
	%	25,2	17,6	13,5	9,6	9,3	16,8
b. o.	N	35	26	33	8	18	120
	%	12,6	8,8	8,5	11	16,8	10,5
skupaj	N	278	295	386	73	107	1139
	%	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,000

Aktivno delovanje ali redno spremljanje delovanja društev priseljencev in njihovih potomcev se zdi nekoliko maloštevilno. Zato nas je zanimalo, v kolikšni meri se Slovenci aktivno udeležujejo v kulturnih društvih.

Preglednica 29: Članstvo anketiranih v okviru Slovenskega javnega mnenja 2002/2⁵⁵ v kulturnih ali ljubiteljskih društvih

	anketiranci rojeni v			
	vsi anketiranci		Sloveniji	
	N	%	N	%
nič	1313	86,4	1183	86,1
član	122	8	115	8,4
delujoči član	27	1,8	23	1,7
denarni prispevek	25	1,6	21	1,5
prostovoljno delo	23	1,5	23	1,7
b. o.	9	0,6	9	0,7
skupaj	1519	100	1374	100

Če v raziskavi SJM upoštevamo člane, delujoče člane, potem ugotovimo, da so glede na podatke v povprečju prebivalci Slovenije nekoliko bolj aktivni v kulturnih ali ljubiteljskih društvih, kot so se v

⁵⁵ Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 2002/2: Evropska družboslovna anketa, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov, 2002.

naši raziskavi pokazali priseljenci in njihovi potomci. Pa vendar, podatkov obeh raziskav ni mogoče enostavno primerjati, saj ne gre za čisto primerljive vsebine.

Anketirance smo povprašali po vzrokih, zakaj niso člani društev posameznih etničnih skupnosti oziroma zakaj ne spremljajo njihovega delovanja. Njihove odgovore na odprto vprašanje smo združili v štiri kategorije:

1. **me ne zanima**; v tej kategorije so združeni odgovori anketirancev, ki jih tovrstno združevanje ne zanima, po njem nimajo potrebe, imajo kritičen odnos do etničnih društev ter se identificirajo z drugimi elementi.

»Nimam potrebe po takem udejstvovanju.«

»Se ne identificiram z njimi.«

»Ne čutim nobene potrebe, pa tudi razloga, zakaj bi to počel ne vidim. Shajam se z »ljudmi« ki niso raso obremenjeni in nimajo plemenskih navad.«

»Ker ne čutim potrebe za te, ker nisem vedela, da takšna društva sploh obstajajo, ker se ne počutim »ločeno« od družbe, da bi morala biti del kakega društva ...«

»Ne čutim, da pripadam kaki etnični pripadnosti. Ne maram ljudi kateri izražajo svojo etnično pripadnost. Vsak naj bo doma kaj hoče.«

»Etnična pripadnost ni zadosten kriterij za udejstvovanje v delu društev.«

»Se ne čutim član narodne skupnosti.«

»Zelo malo spremljam kaj se dogaja v tej smeri ker sem len in preveč navezan na lastne kroge prijateljev.«

»Raje se družim s člani moje družine.«

»Ne čutim potreb po skupnosti, zadostuje družina.«

»Ne maram enonacionalnega zbiranja, ker so ljudje sovražno nastrojeni proti drugim. Imam rada vse dobre, poštene in prijazne ljudi ne glede na nacionalnost.«

»Mislim, da društva niso iskrena. Organizirajo (vodijo) jih ljudje, ki s tem želijo doseči nekatere osebne cilje.«

»Društva se preveč zapirajo v ozke interese.«

»Zato, ker je tukaj spet odgovornost, od katere nič nimaš.«

»Živim ob meji s Hrvaško in to mi zadostuje.«

»Ker nisem preveč oddaljen od svoje etnično/narodnostne države, vsak dan grem lahko v to državo.«

»V kraju, kjer živim, je zelo malo pripadnikov skupnosti. Posvečam se moji družini in delu.«

»Ne znajo se organizirati.«

»Nizka raven organiziranosti, slabo informiranje.«

»Zato ker se v takšnih društvih med drugim spodbuja občutek ogroženosti lastne identitete, ker se meni zdi neutemeljeno.«

»Ker se ne ukvarja s perečim problemom.«

»Ker mi se zdijo nesmiselna.«

»Društvo v družbi ne more spremeniti nič.«

»Ker ne znajo nič koristnega počet.«

2. **nimam časa**

»Ker nimam časa in ker se tudi moji sorodniki ne angažirajo.«

»Zaradi obveznosti povezanih z delom.«

»Nimam volje in časa.«

3. prilagodil sem se slovenski družbi

»Žena je Slovenka in otroci Slovenci, v Sloveniji sem že 32 let, sem asimiliran.«

»Ne počutim se tujca, sem popolnoma asimiliran.«

»Ker sem Slovenka, se ne udeležujem delovanja društev nekdanje Jugoslavije.«

»Ker se počutim Slovenca.«

»Ker sem rojena v Sloveniji in moja mati tudi nimam stikov z očetovim krajem. Počutim in živim kot Slovenka že vseskozi. Ker sem bila rojena doma, so mi dali po očetu brez vsakršne vednosti tuje državljanstvo.«

»Ker sem celo svoje življenje živela v Sloveniji in jo sprejemam kot svojo, vendar vem, da nisem Slovenka in zavedam se, da nisem posebno navezana na mojo nar./etn. skupnost.«

»Le redko kdo ve, da sem druge nacionalnosti, počutim se Slovenec in v nobenem oziru ne izstopam.«

»Ker je dovolj slovenske zabave.«

»Zahajam v slovenska društva.«

»Kot Slovenec ne smatram, da je kakšno društvo potrebno imeti pri nas, razen kulturno.«

»Nisem član društva. Po starših sem Slovenec.«

4. društva ni

»Ne poznam, da bi imeli svojo skupnost, društvo.«

»Moja etnična skupnost nima svojega društva.«

»Ne vem če obstaja; v Sloveniji za Hrvate ni nobenega društva, vsaj jaz ne vem za nobenega.«

»Nimam dovolj informacij.«

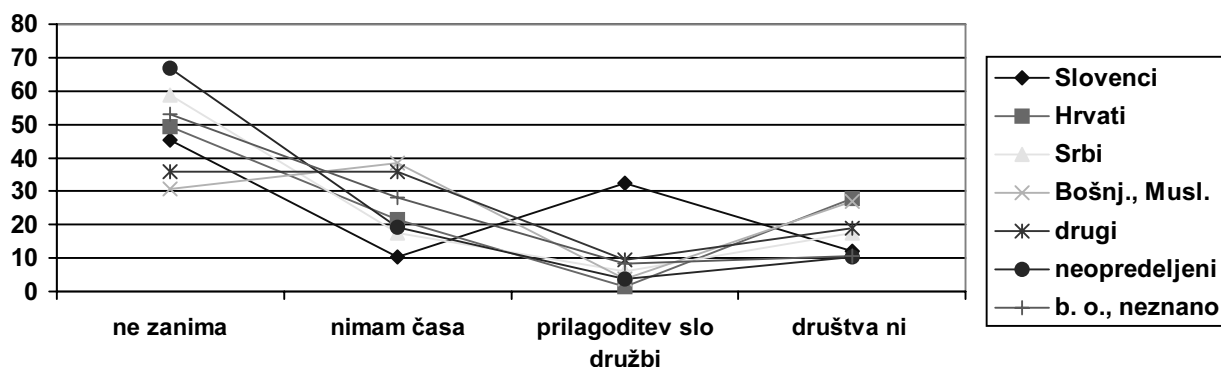
»Saj niti ne vem, če obstaja, sem oseba, ki se prilagodim družbi, kjer živim.«

»Moja etnična narodna skupnost nima svojega društva.«

»V mojem kraju ali v bližini mojega kraja ni takega društva.«

»Preveč so oddaljeni od mojega kraja bivanja, premalo prostega časa.«

Slika 45: Odgovori anketirancev na vprašanje »Če niste član društva in ne spremljate delovanja društva etnične/narodne skupnosti, ki ji pripadate, ali nam lahko poveste zakaj ne?« glede na etnično pripadnost (N=602)

sig. < 0,000

Med odgovori na vprašanje »Če niste član društva in ne spremljate delovanje društva etnične/narodne skupnosti, ki ji pripadate, ali nam lahko poveste zakaj ne?« so anketiranci najpogosteje (50,3 odstotkov) odgovorili z razlogi, ki smo jih združili v kategoriji »me ne zanima«.

Podroben pregled odgovorov kaže na to, da je to precej heterogena skupina. Glede na njihove odgovore lahko razberemo, da se jim zdi najbolj problematično organizirano združevanje na etnični osnovi saj to pomeni neke vrste segregacijo znotraj družbe. Ohranjanje etnične identitete dojemajo kot intimno dejanje, potisnjeno v zasebno sfero. Anketiranci so v odgovorih izrazili tudi kritike glede delovanja obstoječih društev. Predvsem so izrazili nezadovoljstvo z načinom vodenja (organiziranja) društev, ki naj bi bilo v mnogih primerih predvsem politično uveljavljanje posameznikov.

21,1 odstotka anketiranih je menilo, da za tovrstno delovanje nimajo časa, 15,4 odstotka anketiranih ne ve, da njihova etnična skupnost ima kulturno društvo, 13,1 odstotka pa meni, da so se že popolnoma prilagodili slovenski družbi in zato ne čutijo potrebe po sodelovanju v društvih posameznih etničnih skupnosti.

V odgovorih nekoliko izstopajo Bošnjaki in Muslimani, ki so pokazali največ zanimanja za delovanje njihovih društev in so zato v najmanjšem deležu odgovarjali na to vprašanje.

Pričakovan je tudi višji delež Slovencev, ki so s svojimi odgovori vključeni v kategorijo prilagoditev slovenski družbi, saj jih je že pri prejšnjem vprašanju visok delež izjavilo, da jih delovanje etničnih društev ne zanima. Med vsemi anketiranci, ki so izjavili, da njihova etnična skupnost nima društva, je največji delež Hrvatov. Etnično neopredeljeni pa so v največjem deležu izjavili, da jih tovrstno delovanje etničnih društev ne zanima.

Preglednica 30: Odgovori anketirancev na vprašanje »Če niste član društva in ne spremljate delovanje društva etnične/narodne skupnosti, ki ji pripadate, ali nam lahko poveste, zakaj ne?« glede na starostno strukturo (N=602)

	Starostna struktura				skupaj
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let		
ne zanima	N	61	122	119	302
	%	63,5	46,2	49,4	50,2
nimam časa	N	14	74	39	127
	%	14,6	28	16,2	21,1
prilagoditev slovenski družbi	N	9	30	40	79
	%	9,4	11,4	16,6	13,1
društva ni	N	12	38	43	93
	%	12,5	14,4	17,8	15,5
<i>skupaj</i>	N	96	264	241	601
	%	100	100	100	100

sig. < 0,002

Med tistimi, ki so povedali razlog za nesodelovanje in nesprenmljanje dela društev etničnih skupnosti, so anketiranci mlajše generacije v najvišjem deležu izjavili, da jih tovrstno delovanje društev ne zanima.

Tudi med pripadniki srednje generacije prevladuje delež tistih, ki jih tovrstno delovanje ne zanima. V višjem deležu kot ostali pa so menili, da za tovrstno delovanje v društvih nimajo časa, kar je verjetno posledica tega, da v tem starostnem obdobju posameznikom največ časa vzamejo delo, družina in otroci.

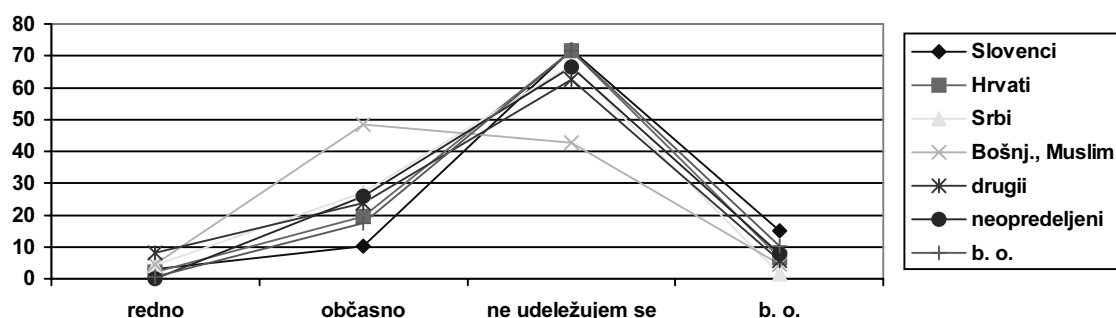
Pripadniki starejše generacije so v višjem deležu kot pripadniki mlajše in srednje generacije menili, da sodelovanje v etničnih društvih ni potrebno, ker so se že prilagodili slovenski družbi, poleg tega pa jih tudi višji delež meni, da tovrstnih društev ni oziroma so v preveč oddaljenem kraju.

Med izobrazbeno strukturo anketiranih in danimi razlogi za nesprenmljanje delovanja društev ni statistično značilne povezave.

Anketirance smo še povprašali »Ali se udeležujete kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizira društvo etnične/narodne skupnosti, ki ji pripadate?«.

Glede na podatke lahko rečemo, da se majhen delež anketirancev udeležuje kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizirajo etnična društva. Tovrstnih prireditev se redno udeležuje približno 3 odstotke, občasno pa 23 odstotka anketiranih, kar 76 odstotkov pa se kulturnih in družabnih prireditev ne udeležuje.

Slika 46: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali se udeležujete kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizira društvo etnične/narodne skupnosti, ki ji pripadate?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,000

Bošnjaki in Muslimani se v večjem deležu kot ostali udeležujejo kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizirajo njihova etnična društva. Sledijo jim priseljenci, združeni v kategoriji »drugi«, in Srbi.

Najmanj pa se tovrstnih kulturnih prireditev udeležujejo Slovenci ter anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani«.

Preglednica 31: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali se udeležujete kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizira društvo etnične/narodne skupnosti, ki ji pripadate?« glede na starostno strukturo (N=1057)

	Starostna struktura				skupaj
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let		
redno se udeležujem	N	4	12	14	30
	%	2	2,5	3,7	2,8
občasno se udeležujem	N	62	109	69	240
	%	30,2	23	18,3	22,7
ne udeležujem se	N	139	353	295	787
	%	67,8	74,5	78	74,5
<i>skupaj</i>	N	205	474	378	1057
	%	100	100	100	100

sig. < 0,001

Starejša generacija anketirancev ima največji delež tistih, ki se redno udeležujejo kulturnih in družabnih prireditev, mlajša generacija pa se v največjem deležu občasno udeležuje kulturnih prireditev.

Preglednica 32: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali se udeležujete kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizira društvo etnične/narodne skupnosti, ki ji pripadate?« glede na izobrazbeno strukturo (N=1040)

	Izobrazbena struktura					skupaj	
	OŠ	strokovna šola	SŠ	višja šola	fakulteta ali več		
redno se udeležujem	N	9	4	10	5	2	30
	%	3,5	1,5	2,8	7,7	2,2	2,9
občasno se udeležujem	N	52	74	86	11	15	238
	%	20,2	27,6	24	16,9	16,5	22,9
ne udeležujem se	N	196	190	263	49	74	772
	%	76,3	70,9	73,3	75,4	81,3	74,2
<i>skupaj</i>	N	257	268	359	65	91	1040
	%	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,034

Višje izobraženi se v večjem deležu ali redno udeležujejo kulturnih in družabnih prireditev ali pa jih tovrstne prireditve ne zanimajo in se jih sploh ne udeležujejo. Nižje in srednje izobraženi pa imajo nekoliko višji delež tistih, ki se kulturnih in družabnih prireditev udeležuje občasno.

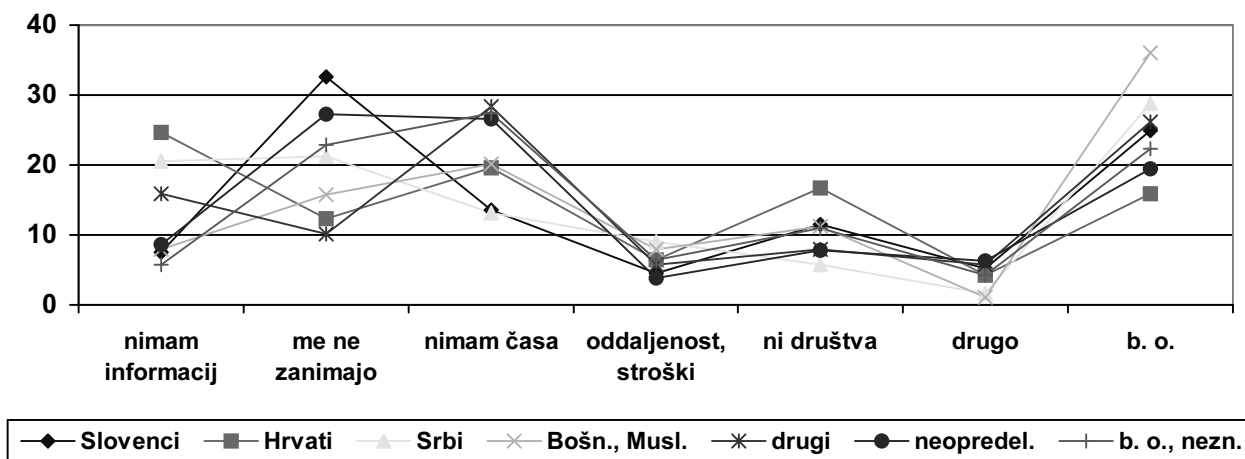
Na vprašanje, zakaj se ne udeležujejo kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizirajo društva etničnih skupnosti, je 23 odstotkov odgovorilo, da jih tovrstne prireditve ne zanimajo, 21 odstotkov anketirancev za to nima časa, 11,3 odstotka posameznikov nima informacij o kulturnem dogajanju oziroma delovanju društev, 10 odstotkov ne ve, da takšna društva sploh obstajajo, 6 odstotkov pa se kulturnih prireditev ne udeležuje zaradi stroškov in oddaljenosti kraja, v katerih se prireditve odvijajo.

Pri tem vprašanju Hrvati izstopajo pri dveh odgovorih: »Kulturnih dejavnosti (prireditev) se ne udeležujem, ker o njih nimam dovolj informacij« ter »Etnična skupnost, ki ji pripadam, nima svojega društva«.

Nezanimanje za tovrstne prireditve pa bolj kot ostali anketiranci, kažejo Slovenci ter etnično neopredeljeni anketiranci.

Etnično neopredeljeni in anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani«, kot glavni razlog za neudeleževanje prireditev, ki jih organizirajo društva etničnih skupnosti, navajajo pomanjkanje časa.

Slika 47: Odgovori anketirancev na vprašanje »Če se ne udeležujete dejavnosti in prireditev, ki jih organizirajo društva etnične/narodne skupnosti, ali nam lahko poveste zakaj ne?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,000

Preglednica 33: Odgovori anketirancev na vprašanje »Če se ne udeležujete dejavnosti in prireditvev, ki jih organizirajo društva etnične/narodne skupnosti, ali nam lahko poveste zakaj ne?« glede na starostno strukturo (N=1162)

		<i>Starostna struktura</i>			
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
nimam informacij	N	27	55	49	131
	%	12,6	10,6	11,4	11,3
me ne zanima	N	51	103	111	265
	%	23,8	19,8	25,9	22,8
nimam časa	N	39	132	73	244
	%	18,2	25,4	17,1	21
kulturne prireditve se odvijajo v kraju, ki je precej oddaljen od mojega prebivališča (oddaljenost, stroški prevoza itd.)	N	4	30	36	70
	%	1,9	5,8	8,4	6
ni društva	N	16	54	54	124
	%	7,5	10,4	12,6	10,7
drugo	N	4	27	19	50
	%	1,9	5,2	4,4	4,3
b. o.	N	73	119	86	278
	%	34,1	22,9	20,1	23,9
<i>skupaj</i>	N	214	520	428	1162
	%	100	100	100	100

sig. < 0,000

Med mlajšo generacijo največji delež anketirancev kot razlog za neudeleževanje dejavnosti in prireditvev društev navaja njihovo nezanimanje, drug najpogosteje naveden razlog je pomanjkanje časa, tretji razlog pa je pomanjkanje informacij o delovanju takih društev.

Anketiranci iz srednje generacije kot najpogostejši razlog za neudeleževanje dejavnosti društev navajajo pomanjkanje časa, drugi najpogostejši razlog je nezanimanje in tretji razlog pomanjkanje informacij.

Pripadniki starejše generacije kot razlog neudeleževanja na prireditvah kulturnih društev najpogosteje navajajo nezanimanje, drugi najpogosteje navedeni razlog je pomanjkanje časa, tretji razlog pa je mogoče pojasniti s pomočjo njihovih komentarjev združenih v kategoriji drugo.

Preglednica 34: Odgovori anketirancev na vprašanje »Če se ne udeležujete dejavnosti in prireditvev, ki jih organizirajo društva etnične/narodne skupnosti, ali nam lahko poveste zakaj ne?« glede na izobrazbeno strukturo (N=1139)

	Izobrazbena struktura						skupaj
	OŠ	strokovna šola	SŠ	višja šola	fakulteta ali več		
nimam informacij	N	30	31	46	8	16	131
	%	10,8	10,5	11,9	11	15	11,5
me ne zanima	N	65	59	100	13	26	263
	%	23,4	20	25,9	17,8	24,3	23,1
nimam časa	N	68	60	79	17	13	237
	%	24,5	20,3	20,5	23,3	12,1	20,8
kulturne prireditve se odvijajo v kraju, ki je precej oddaljen od mojega prebivališča (oddaljenost, stroški prevoza itd.)	N	19	26	18	4	1	68
	%	6,8	8,8	4,7	5,5	0,9	6
ni društva	N	40	39	32	6	6	123
	%	14,4	13,2	8,3	8,2	5,6	10,8
drugo	N	8	11	13	5	12	49
	%	2,9	3,7	3,4	6,8	11,2	4,3
b. o.	N	48	69	98	20	33	268
	%	17,3	23,4	25,4	27,4	30,8	23,5
skupaj	N	278	295	386	73	107	1139
	%	100	100	10	100	100	100

sig. < 0,000

Anketiranci z osnovnošolsko in končano strokovno šolo kot razlog za neudeleževanje prireditvev društev etničnih skupnosti najpogosteje navajajo pomanjkanje časa, nezanimanje in pa prepričanje, da njihova etnična skupnost takega društva nima.

Anketiranci s končano srednjo šolo kot vzrok za neudeleževanje na prireditvah, ki jih organizirajo društva etničnih skupnosti, najpogosteje navajajo nezanimanje, sledi pomanjkanje časa in šele nato pomanjkanje informacij.

Anketiranci z višjo šolo kot vzrok za neudeleževanje na prireditvah, ki jih organizirajo društva etničnih skupnosti, najpogosteje navajajo pomanjkanje časa, sledi nezanimanje, na tretjem mestu pa so trditve o pomanjkanju informacij.

Fakultetno ali višje izobraženi anketiranci najpogosteje navajajo nezanimanje, pomanjkanje informacij ter pomanjkanje časa kot razlog za neudeleževanje na prireditvah društev etničnih skupnosti.

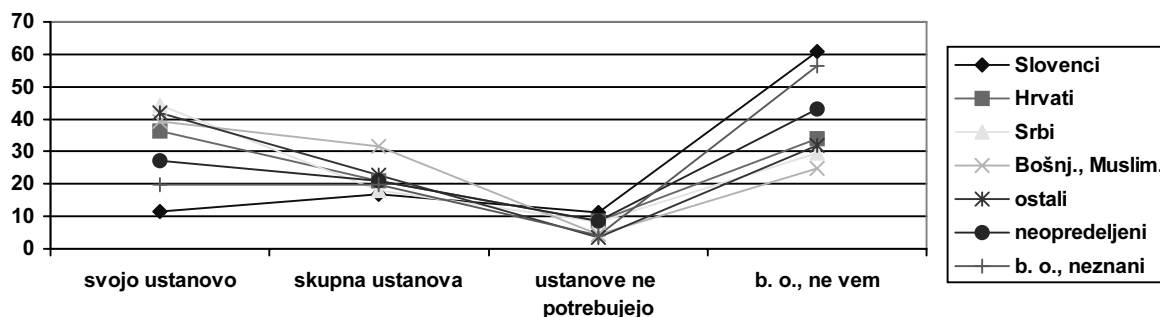
Anketirance smo povprašali, ali menijo, da društva različnih etničnih skupnosti potrebujejo ustanovo, ki bi skrbela za koordinacijo dela, medsebojno povezovanje, pridobivanje finančnih sredstev, podobno kot ima tako ustanovo madžarska skupnost.⁵⁶

Precejšen delež anketirancev ni odgovorilo na vprašanje oziroma je odgovorilo z ne vem (46,3 odstotka), kar kaže na eni strani na neinformiranost priseljencev glede njihovega delovanja na kulturnem področju, na drugi strani pa tudi na nezanimanje priseljencev za tovrstno delovanje.

Hkrati pa enak delež anketirancev 46,4 meni, da potrebujejo neko ustanovo, ki bi skrbela za koordinacijo dela na kulturnem področju. Polovica meni, da bi morala vsaka skupnost imeti svojo ustanovo (26,2 odstotka), polovica pa meni, da bi bila boljša rešitev skupna ustanova (20,2 odstotka).

Za oblikovanje ustanove, ki bi skrbela za koordinacijo dela na kulturnem področju in bi bila »sogovornik« vlade, se najbolj zavzemajo Bošnjaki in Muslimani, ki so tudi sicer najbolj organizirani.

Slika 48: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali menite, da bi kulturna društva različnih etničnih/narodnih skupnosti potrebovala neko ustanovo, ki bi skrbela za koordinacijo dela, medsebojno povezovanje, pridobivanje finančnih sredstev itd.?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,000

⁵⁶ Temeljni subjekt, ki koordinira delovanje kulturnih društev madžarske narodne skupnosti v Prekmurju, je Zavod za kulturo madžarske narodnosti, ki ga je ustanovila Pomurska madžarska narodna samoupravna skupnost. Italijanska skupnost pa še vedno nima lastnega zavoda za kulturo oziroma podobne organizacije, kot je Zavod za kulturo madžarske narodnosti v Prekmurju, ki bi skrbela za koordinacijo kulturnih dejavnosti italijanske skupnosti. Po osamosvojitvi Slovenije se je Italijanska unija s sedežem na Reki, ki je v SFRJ pomenila skupno organizacijo italijanske skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem, reorganizirala. Unija je od leta 1994 ločeno registrirana za italijansko skupnost v Sloveniji s sedežem v Kopru ter za italijansko skupnost na Hrvaškem s sedežem na Reki. Kulturna dejavnost italijanske skupnosti na območju Slovenske Istre poteka v šestih skupnostih Italijanov (Comunita degli Italiani) v Kopru (v občini Koper delujejo tri skupnosti Italijanov), Piranu (v občini Piran deluje ena skupnost Italijanov) in Izoli (v Izoli delujeta dve skupnosti Italijanov) (v katerih delujejo različne kulturne skupine: glasbene, plesne, recitacijske, likovne itd.) ter v Uniji Italijanov za Istro in Reko.

Pregled stališč anketirancev glede na starostno strukturo pokaže, da se za ustanovitev ustanove, ki bi skrbela za koordinacijo dela na kulturnem področju, nekoliko bolj zavzemata mlajša in srednja generacija kot pa starejša generacija anketirancev.

Preglednica 35: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali menite, da bi kulturna društva različnih etničnih/narodnih skupnosti potrebovala neko ustanovo, ki bi skrbela za koordinacijo dela, medsebojno povezovanje, pridobivanje finančnih sredstev itd.?« glede na starostno strukturo

	Starostna struktura				skupaj
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let		
vsaka skupnost svojo ustanovo	N	67	151	86	304
	%	31,3	29	20,1	26,2
skupna ustanova	N	43	111	81	235
	%	20,1	21,3	18,9	20,2
ustanove ne potrebujejo	N	14	36	35	85
	%	6,5	6,9	8,2	7,3
ne vem	N	89	201	207	497
	%	41,6	38,7	48,4	42,8
b. o.	N	1	21	19	41
	%	0,5	4	4,4	3,5
skupaj	N	214	520	428	1162
	%	100	100	100	100

sig. < 0,003

Preglednica 36: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali menite, da bi kulturna društva različnih etničnih/narodnih skupnosti potrebovala neko ustanovo, ki bi skrbela za koordinacijo dela, medsebojno povezovanje, pridobivanje finančnih sredstev itd.?« glede na izobrazbeno strukturo

	Izobrazbena struktura					skupaj	
	OŠ	strokovna šola	SŠ	višja šola	fakulteta ali več		
vsaka skupnost svojo ustanovo	N	71	89	98	17	24	299
	%	25,5	30,2	25,4	23,3	22,4	26,3
skupna ustanova	N	36	71	83	17	27	234
	%	12,9	24,1	21,5	23,3	25,2	20,5
ustanove ne potrebujejo	N	17	17	27	6	16	83
	%	6,1	5,8	7	8,2	15	7,3
ne vem	N	154	118	178	33	40	523
	%	55,4	40	46,1	45,2	37,4	45,9
skupaj	N	278	295	386	73	107	1139
	%	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,001

Nižje izobraženi anketiranci so večinoma neodločeni o tem ali potrebujejo takšno ustanovo ali ne, med tistimi anketiranci, ki pa so se do tega opredelili, prevladuje mnenje, da vsaka skupnost potrebuje svojo ustanovo.

Tudi med višje izobraženimi anketiranci prevladuje delež neodločenih anketirancev, nekoliko več (v primerjavi z nižje izobraženimi anketiranci) jih meni, da takšne ustanove ne potrebujejo, med tistimi, ki pa menijo, da je ustanova potrebna, prevladujejo anketiranci, ki se zavzemajo za skupno ustanovo.

Pogledali smo, kako se je glede organiziranja drugih etničnih skupnosti opredelilo večinsko prebivalstvo. V raziskavi SJM iz leta 1990 je bilo zastavljeno vprašanje, ali se strinjajo s tem, da pripadniki tedanjih jugoslovanskih republik v Sloveniji ustanavljajo svoja kulturna in politična društva. 23,9 odstotka se z ustanavljanjem društev ni strinjalo, skoraj polovica vprašanih pa je menilo, da je prav, da ustanavljajo kulturna društva, ne pa tudi politična.

Preglednica 37: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali je po vaši oceni prav ali ni prav, da delavci iz drugih republik v Sloveniji ustanavljajo svoja kulturna in politična društva in organizacije?« (N=2050)

	<i>N</i>	<i>%</i>
prav je, da ustanavljajo oboje, kulturna in politična društva	341	16,6
prav je, da ustanavljajo kulturna društva, ni prav za politična društva	940	45,9
sploh ni prav, da ustanavljajo svoja društva	490	23,9
ne vem, neodločen, mi je vseeno	279	13,6
<i>skupaj</i>	2050	100

Jezik

Jezik kot eden močnejših zunanjih kazalcev etnične identitete ima velik pomen pri opredeljevanju etničnosti in oblikovanju etnične skupnosti, saj simbolizira kulturno dediščino (tudi če ga ne govorijo vsi člani skupnosti) (Edwards 1985) in omogoča osnovo za gradnjo intraskupinske solidarnosti v tem smislu, da imajo posamezniki, ki govorijo skupen jezik, boljši dostop do kulturne dediščine in verjetno tudi močnejšo identifikacijo s skupnostjo.

Znanje jezika države sprejemnice (slovenščine) je potrebno za uspešno integracijo priseljencev v družbo. Tako meni večinsko prebivalstvo v Sloveniji, kar je mogoče razbrati iz raziskave Slovensko javno mnenje izpeljane leta 2002, v kateri so anketirance med drugim vprašali tudi »*Povejte prosim, kako pomembna bi morala biti vsaka od naslednjih stvari pri odločanju o tem, ali se lahko nekdo, ki je bil rojen in je odraščal drugje, priseli v Slovenijo.*«

Preglednica 38: Odgovori anketirancev v raziskavi SJM 2002 na vprašanje »*Povejte prosim, kako pomembna bi morala biti vsaka od naslednjih stvari pri odločanju o tem, ali se lahko nekdo, ki je bil rojen in je odraščal drugje, priseli v Slovenijo*« (0 – sploh ni pomembno, 10 – izredno pomembno) (N=1519)

	<i>arit. sredina</i>	<i>N</i>
da sprejme slovenski način življenja	7,9	1500
da zna slovensko	7,4	1509
da je usposobljen za take delovne veščine, ki jih Slovenija potrebuje	7,2	1490
da ima dobro izobrazbo	6,3	1497
da pri nas že živijo njegovi bližnji sorodniki	5,3	1476
da prihaja iz krščanskega okolja	3,4	1497
da je premožen	3,4	1475
da je belec	2,9	1486

Anketiranci (SJM) so med dejavniki, ki naj bi jih priseljenci izpolnjevali za priselitev v Slovenijo, znanje slovenskega jezika uvrstili po pomembnosti na drugo mesto.

V okviru raziskave PSIP smo anketirancem zastavili vprašanje »*V kolikšni meri so po vašem mnenju pomembni naslednji dejavniki za vključevanje v slovensko družbo?*« Anketiranci so znanje slovenskega jezika ovrednotili kot najpomembnejši dejavnik za uspešno integracijo.⁵⁷

⁵⁷ Glej več o tem v prispevku Petra Roter: Vloga jezika v integracijskem procesu.

Preglednica 39: Odgovori anketirancev na vprašanje »V kolikšni meri so po vašem mnenju pomembni naslednji dejavniki za vključevanje v slovensko družbo?« (1 – sploh ni pomembno, 5 – zelo pomembno) (N=1163)

	<i>arit. sredina</i>	<i>N</i>
znanje slovenskega jezika	2,9	1146
zaposlitev	2,8	1132
pridobitev slovenskega državljanstva	2,7	1123
prijatelji slovenske narodnosti	2,3	1114
poroka s Slovencem/Slovenko	1,9	1122
politična aktivnost	1,5	1115
pripadnost katoliški veroizpovedi	1,4	1118

Iz odgovorov anketiranih lahko razberemo, da obstaja neke vrste »konsenz« med večinskim prebivalstvom in priseljenci glede pomena znanja slovenskega jezika za uspešno integracijo.

Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako ocenjujete znanje slovenskega jezika?« kažejo, da večina nima težav z razumevanjem slovenščine, saj jih glede na njihovo samooceno 83 odstotkov zelo dobro razume slovenski jezik, 14,5 odstotka je razumevanje jezika ocenilo kot dobro in samo 0,7 odstotka z ne preveč dobro in 0,2 odstotka s slabo.

Analiza je pokazala statistično značilno povezavo (sig. < 0,000) med izobrazbo anketiranca ter njegovo oceno razumevanja slovenskega jezika, in sicer višje izobraženi so bolje ocenili razumevanje slovenskega jezika kot nižje izobraženi.

Niso pa se pokazale statistično značilne povezave med oceno razumevanja slovenskega jezika ter etnično pripadnostjo, spolno in starostno strukturo anketiranih.

Pri samooceni sposobnosti govora slovenskega jezika je nekoliko manjši (63–odstotni) delež anketiranih svoje znanje govora ocenilo kot zelo dobro, 30 odstotkov je menilo, da govori slovenski jezik dobro, 5 odstotkov ne preveč dobro, 0,1 odstotka anketiranih pa meni, da govori slovenščino slabo.

Opaziti je statistično značilno povezavo (sig. < 0,000) med oceno govora slovenskega jezika anketirancev ter njihovo starostno strukturo. Pripadniki mlajše generacije so svoje znanje govora slovenskega jezika ocenili mnogo bolje kot pa pripadniki srednje in starejše generacije. Zelo dobro slovenski jezik govori 89 odstotkov, dobro pa 10 odstotkov mlajših anketirancev, medtem ko zelo dobro govori 62 odstotkov ter dobro 31 odstotkov anketirancev pripadnikov srednje generacije, pri starejši generaciji pa je samo polovica ocenila, da slovenski jezik govori zelo dobro, 39 odstotkov dobro, 7 odstotkov pa slabo.

Statistično značilna povezava obstaja (sig. < 0,000) tudi med izobrazbo anketiranih ter oceno zmožnosti govora slovenskega jezika. Višje izobraženi bolj ocenjujejo znanje oziroma sposobnost govora slovenskega jezika kot pa nižje izobraženi anketiranci.

Najbolje so sposobnost govora slovenskega jezika ocenili Slovenci, 77 odstotkov jih je menilo, da zelo dobro, 20 odstotkov pa da dobro govorijo slovenski jezik. Anketiranci, združeni v kategoriji »drugi«, so v 65 odstotkih zmožnost govora slovenskega jezika ocenili kot zelo dobro, 28 odstotkov pa je menilo, da dobro govorijo slovenščino. Sledijo jim anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani«, ki v 62 odstotkih menijo, da zelo dobro ter v 28 odstotkih dobro govorijo slovenski jezik. Zelo dobro govori slovenski jezik 59 odstotkov Hrvatov, 55 odstotkov Bošnjakov in Muslimanov, približno polovica Srbov ter etnično neopredeljenih anketirancev.

Med vsemi anketiranci so Srbi najslabše ocenili svoje znanje govora slovenskega jezika.

Podatki pa niso pokazali statistično značilne povezave med oceno govora anketirancev ter njihovo spolno strukturo.

Glede *branja* slovenskega jezika je 69,6 odstotka anketiranih odgovorilo, da berejo zelo dobro, 25 odstotkov jih bere dobro, ne preveč dobro 2 odstotka in slabo zgolj 0,3 odstotka.

Analiza ni pokazala statistično značilnih povezav med oceno sposobnosti branja slovenskega jezika ter etnično pripadnostjo, spolom, starostjo in izobrazbo anketiranih.

Do zmožnosti *pisanja* v slovenskem jeziku so bili anketiranci nekoliko bolj kritični. Zelo dobro jih slovenski jezik piše 55,5 odstotka, 31 odstotkov meni, da pišejo dobro, 8,8 odstotka meni, da ne pišejo preveč dobro ter 1,2 odstotka da pišejo slabo.

Preglednica 40: Odgovori na vprašanje »Kako ocenjujete znanje slovenskega jezika?« glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

		Etnična pripadnost							skupaj
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neopre- deljeni	b. o., neznano	
<i>Znanje slovenskega jezika: pišem</i>	slabo	0,3	2,2	0,8	1,1	2,3	1,6	1,3	1,2
	ne preveč dobro	6,3	10,9	10,7	6,7	4,5	14,1	9	8,8
	dobro	23,6	36,2	36,9	32,6	31,8	34,4	31	31
	zelo dobro	68,8	48,6	49,2	53,9	58	45,3	52,9	55,5
	b. o.	1	2,2	2,5	5,6	3,4	4,7	5,8	3,5
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,002

Pri samoocnitvi *pisanja* v slovenskem jeziku so bili anketiranci precej bolj kritični. Spodobnost pisanja v slovenskem jeziku so najbolj ocenili Slovenci, sledijo jim anketiranci, združeni v kategoriji »drugi«, Bošnjaki in Muslimani, anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani«, Srbi, Hrvati ter na koncu z najslabšo samooceno, etnično neopredeljeni anketiranci.

Preglednica 41: Odgovori na vprašanje »Kako ocenjujete znanje slovenskega jezika?« glede na izobrazbeno strukturo anketiranih (N=1163)

		izobrazbena struktura					skupaj
		OŠ	strok. šola	SŠ	višja šola	fakulteta in več	
<i>znanje slovenskega jezika: pišem</i>	slabo	1,8	1,4	1	-	-	1,1
	ne preveč dobro	19,1	8,5	3,6	6,8	2,8	8,8
	dobro	38,1	34,2	26,7	23,3	21,5	30,7
	zelo dobro	36	51,9	66,6	65,8	74,8	56
	b. o.	5	4,1	2,1	4,1	0,9	3,3
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100

sig. < 0,000

Pokaže se, da izobrazba anketiranca bistveno vpliva na njegovo sposobnost pisanja v slovenskem jeziku. Anketiranci z višjo izobrazbo so dosti bolj ocenili sposobnost pisanja v slovenskem jeziku kot pa anketiranci z nižjo izobrazbo.

Preglednica 42: Odgovori na vprašanje »Kako ocenjujete znanje slovenskega jezika?« glede na starostno strukturo anketiranih (N=1163)

		starostna struktura				skupaj	
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let			
<i>znanje slovenskega jezika: pišem</i>	slabo	N	0	8	6	14	
		%	0	1,5	1,4	1,2	
	ne preveč dobro	N	2	48	52	102	
		%	0,9	9,2	12,1	8,8	
	dobro	N	30	166	163	359	
		%	14	31,9	38,1	30,9	
	zelo dobro	N	180	275	191	646	
		%	84,1	52,9	44,6	55,6	
	b. o.	N	2	23	16	41	
		%	0,9	4,4	3,7	3,5	
	<i>skupaj</i>		<i>n</i>	214	520	428	1162
			%	100	100	100	100

sig. < 0,000

Mlajša generacija anketirancev je sposobnost pisanje v slovenskem jeziku ocenila dosti bolj kot pa srednja in starejša generacija anketirancev.

Hkrati lahko zaznamo, da v Sloveniji obstaja trend naraščanja dvojezičnosti v družinah (zasebni sferi), kar pomeni, da se v pogovorih z različnimi družinskimi člani pri priseljencih iz nekdanje Jugoslavije in njihovih potomci uporabljata slovenski jezik in neslovenski materni jezik (staršev).⁵⁸

Za priseljence iz nekdanje Jugoslavije učenje njihovega maternega jezika poteka večinoma v družini (medgeneracijski prenos), v maloštevilnih društvih, ki so sposobna organizirati učenje jezika⁵⁹ ter izjemoma v javnem šolstvu (kot izbirni predmet).

Zanimalo nas je, kakšne so dejanske želje in potrebe priseljencev po organiziranem učenju njihovega maternega jezika oziroma maternega jezika staršev.

»Pripadniki narodov nekdanje SFRJ imajo možnost učenja svojega maternega jezika in seznanjanja s kulturo v skladu z vsemi veljavnimi mednarodnimi predpisi in v skladu z ustavo RS.«⁶⁰

Priseljske skupnosti imajo učenje jezika organizirano različno. V javnem šolstvu je v Sloveniji na dveh šolah mogoče učenje hrvaškega jezika kot izbirnega jezika. Trenutno se pripravlja učni načrt za srbski jezik, začele pa se bodo tudi priprave učnih načrtov za makedonski, albanski in bosanski jezik.

Na Filozofski fakulteti v Ljubljani pa od leta 1953 deluje lektorat srbskohrvaškega jezika. Leta 1960/61 je bil ustanovljen še lektorat makedonskega jezika, ki je bil leta 1984 preimenovan v katedro za makedonski jezik in književnost.

Anketirance smo povprašali ali bi bilo dobro, da bi se otroci učili jezik staršev ali enega od staršev, če ta ni slovenščina.

Nekaj več kot polovica (54,5 odstotka) anketiranih meni, da bi bilo dobro, če bi se otroci učili materni jezik staršev ali enega od staršev. Prednost učenju tujih jezikov (angleščini, nemščini) pred učenjem maternega jezika staršev daje 26,5 odstotka anketiranih. Približno 14 odstotkov anketiranec meni, da ni potrebno, da se otroci v šoli učijo materni jezik staršev ali enega od staršev, saj je pomembnejše znanje slovenskega jezika.

⁵⁸ Glej več o tem v prispevku Petra Roter: Vloga jezika v integracijskem procesu.

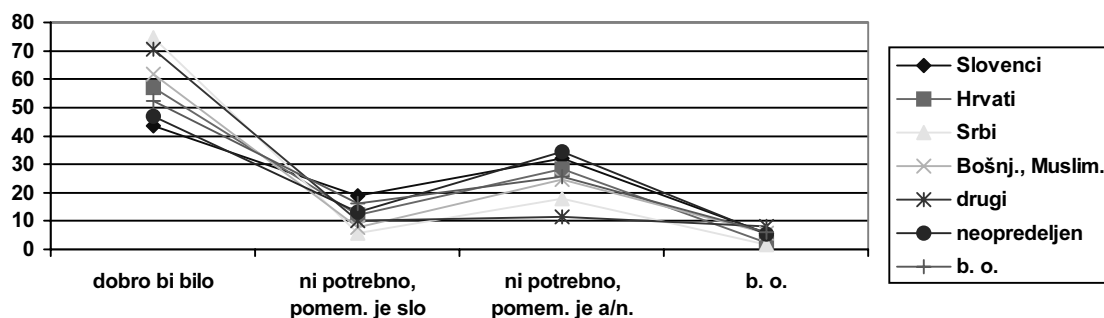
⁵⁹ Albanska skupnost v Ljubljani ima organizirano učenje albanskega jezika. Otroci se dvakrat tedensko učijo albanskega jezika, glasbe ter zgodovine s pomočjo učnih načrtov s Kosova (Štefanec Tone: »Pri Ivanu Gjonu Simoniju. Albanci se v Sloveniji dobro počutimo.« Svobodna misel, 28. maj 1999, str. 12–13).

Makedonsko kulturno društvo »Biljana« od leta 1993 izvaja dopolnilni pouk makedonskega jezika in zgodovine za otroke, in sicer enkrat tedensko v popoldanskem času. K pouku prihaja okoli dvajset osnovnošolskih učencev, prostore pa zagotavlja ena od mariborskih osnovnih šol. Delo učiteljic financira Ministrstvo za kulturo na podlagi meddržavnega Sporazuma o sodelovanju v izobraževanju, kulturi in znanosti med Republiko Slovenijo in Vlado Republike Makedonije (Ur. l. RS, št. 25/1997) (Flere, Klenovšek 2000).

⁶⁰ Second report submitted by Slovenia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities, 6. july 2004.

Slika 49: Odgovori na vprašanje »Ali bi bilo po vašem mnenju dobro, da bi se otroci učili jezik staršev ali enega od staršev, če ta ni slovenščina?« glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

sig. < 0,000

V največjem deležu si učenje maternega jezika staršev želijo Srbi (75 odstotkov) ter anketiranci združeni v kategoriji »drugi« (71 odstotkov).

V nekoliko manjšem deležu si to želijo Bošnjaki, Muslimani (62 odstotkov) ter Hrvati⁶¹ (57 odstotkov).

Slovincem pa se v nekoliko večjem deležu kot ostalim zdi pomembnejše učenje svetovnih jezikov (32 odstotkov) oziroma slovenščine (19 odstotkov).

Pokazala se je povezava med anketirančevim znanjem jezika staršev ter njegovim stališčem do potrebe po učenju jezika staršev, če ta ni slovenščina.

⁶¹ Leta 1996 je bila med člani hrvaških društev v Ljubljani, Mariboru in Novem mestu izpeljana anketa po pošti (14 zaprtih vprašanj) o potrebah po učenju hrvaškega jezika. Vzorec je vključeval 305 odraslih in 216 otrok. Na vprašanje o potrebi po izpopolnjevanju hrvaškega jezika je 73,1 odstotka odraslih in 62,3 odstotka otrok odgovorilo pritrdilno. Na vprašanje o potrebi po dopolnilnem učenju hrvaškega jezika in kulture pa je odgovorilo pritrdilno 75,1 odstotka odraslih in 60,4 odstotka otrok (Požgaj Hadži, Medica, 1997 v: Domini (ur.), 1997).

Preglednica 43: Odgovori na vprašanje »Ali bi bilo po vašem mnenju dobro, da bi se otroci, učili jezik staršev ali enega od staršev, če ta ni slovenščina?« glede na anketirančevo znanje jezika staršev⁶² (N=1068)

		Znanje jezika staršev			skupaj
		slabo	dobro	zelo dobro	
dobro bi bilo	N	22	141	423	586
	%	44	46,4	59,2	54,9
ni potrebno, pomembnejše je znanje slovenščine	N	8	57	84	149
	%	16	18,8	11,8	14
ni potrebno, pomembnejše je znanje svetovnih jezikov	N	19	85	177	281
	%	38	28	24,8	26,3
b. o.	N	1	21	30	52
	%	2	6,9	4,2	4,9
<i>skupaj</i>	N	50	304	714	1068
	%	100	100	100	100

sig. < 0,001

Večina anketirancev (714 ali 67 odstotkov) zelo dobro obvlada jezik staršev, če ta ni slovenščina, in kar 59,2 odstotka si želi, da bi se otroci učili materni jezik staršev. Samo 4,7 odstotka (50 anketirancev) anketiranih je svoje znanje jezika staršev ocenilo kot slabo in med njimi jih 44 odstotkov meni, da bi bilo dobro, da bi se otroci učili jezik staršev.

Anketirancem, ki slabo ali dobro obvladajo jezik staršev, se v nekoliko večjem deležu zdi pomembnejše učenje svetovnih tujih jezikov ali slovenščine v primerjavi s tistimi, ki zelo dobro obvladajo jezik staršev.

Preglednica 44: Odgovori na vprašanje »Ali bi bilo po vašem mnenju dobro, da bi se otroci, učili jezik staršev ali enega od staršev, če ta ni slovenščina?« glede na starostno strukturo anketiranih (N=1162)

		Starostna struktura			skupaj
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	
dobro bi bilo	N	149	273	212	634
	%	69,6	52,5	49,5	54,6
ni potrebno, pomembnejše je znanje slovenščine	N	13	67	80	160
	%	6,1	12,9	18,7	13,8
ni potrebno, pomembnejše je znanje svetovnih jezikov	N	51	155	102	308
	%	23,8	29,8	23,8	26,5
b. o.	N	1	25	34	60
	%	0,5	4,8	7,9	5,2
<i>skupaj</i>	N	214	520	428	1162
	%	100	100	100	100

sig. < 0,000

⁶² Pri vprašanju »Če vaš materni jezik ni slovenščina, kako ocenjujete znanje svojega maternega jezika oziroma maternega jezika vaših staršev?« so anketiranci imeli možnost ocenjevanja znanja jezika na štirih ravneh: a) razumevanje, b) govor, c) branje d) pisanje jezika. Znanje jezika so lahko ocenjevali od 1 – slabo, 2 – ne preveč dobro, 3 – dobro do 4 – zelo dobro. Odgovore o znanju jezika smo združili v indeks *znanje jezika staršev*, ki združuje vse štiri ravni: razumevanje, govor, branje in pisanje.

Približno 70 odstotkov anketirancev mlajše generacije meni, da bi bilo dobro učenje maternega jezika staršev. Večina (77 odstotkov) je rojena v Sloveniji, glede etnične strukture prevladujejo anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani« (27 odstotkov), Slovenci (20 odstotkov), Srbi (18 odstotkov), Bošnjaki in Muslimani (11 odstotkov), »drugi« (10 odstotkov), Hrvati (8 odstotkov) ter neopredeljeni (6 odstotkov). Po izobrazbeni strukturi gre pretežno za srednješolsko izobraženo populacijo (57 odstotkov).

Delež anketirancev, ki meni, da bi bilo učenje maternega jezika dobro, je pri srednji generaciji (53 odstotkov) in pri starejši (50 odstotkov) generaciji manjši kot pa pri mlajši generaciji.

Znanje slovenščine je pomembnejše kot učenje maternega jezika staršev, tako meni skoraj 19 odstotkov starejše generacije in skoraj 13 odstotkov srednje generacije ter samo 6 odstotkov mlajše generacije.

Največji delež anketirancev, ki meni, da je pomembnejše znanje svetovnih jezikov, je mogoče najti med srednjo generacijo. Medtem ko je delež mlajše in starejše generacije (skoraj 24 odstotkov), ki večji pomen pripisujeta znanju svetovnih jezikov (angleščine in nemščine) kot pa znanju maternega jezika staršev, enak.

Preglednica 45: Odgovori na vprašanje »Ali bi bilo po vašem mnenju dobro, da bi se otroci, učili jezik staršev ali enega od staršev, če ta ni slovenščina?« glede na izobrazbeno strukturo anketiranih (N=1139)

	Izobrazbena struktura					
		strok.	višja	fakulteta	skupaj	
	OŠ	šola	SŠ	šola	ali več	
dobro bi bilo	N 129	148	230	43	72	622
	% 46,4	50,2	59,6	58,9	67,3	54,6
ni potrebno, pomembnejše je znanje slovenščine	N 45	49	41	11	11	157
	% 16,2	16,6	10,6	15,1	10,3	13,8
ni potrebno, pomembnejše je znanje svetovnih jezikov	N 87	82	100	16	20	305
	% 31,3	27,8	25,9	21,9	18,7	26,8
b. o.	N 17	16	15	3	4	55
	% 6,1	5,4	3,9	4,1	3,7	4,8
<i>skupaj</i>	N 278	295	386	73	107	1139
	% 100	100	100	100	100	100

sig. < 0,019

Višjo izobrazbo imajo anketiranci, v večjem deležu menijo, da bi bilo dobro učenje maternega jezika staršev.

Trditev, da ni potrebno učenje maternega jezika staršev in da je pomembnejša slovenščina, v večjem deležu podpirajo nižje izobraženi (anketiranci z osnovno ali strokovno šolo), približno 16 odstotkov anketiranih meni, da je znanje slovenščine pomembnejše kot znanje maternega jezika

staršev. Slovenščini daje prednost pred učenjem jezika staršev (če ta ni slovenščina), približno 10 odstotkov visoko izobraženih anketirancev.

Tudi trditev, da je pomembnejše znanje svetovnih jezikov kot znanje jezika staršev, če ta ni slovenščina, v večjem deležu podpirajo nižje izobraženi v primerjavi z višje izobraženimi.

Tudi pri vprašanju »Če vaš materni jezik ni slovenščina, kako ocenjujete znanje svojega maternega jezika oziroma maternega jezika vaših staršev?« so anketiranci imeli možnost ocenjevanja znanja jezika na štirih ravneh: a) razumevanje, b) govor, c) branje d) pisanje jezika. Znanje jezika so lahko ocenjevali od 1 – slabo, 2 – ne preveč dobro, 3 – dobro do 4 – zelo dobro. Odgovore o znanju jezika smo združili v indeks *znanje jezika staršev*, ki združuje vse štiri ravni: razumevanje, govor, branje in pisanje.

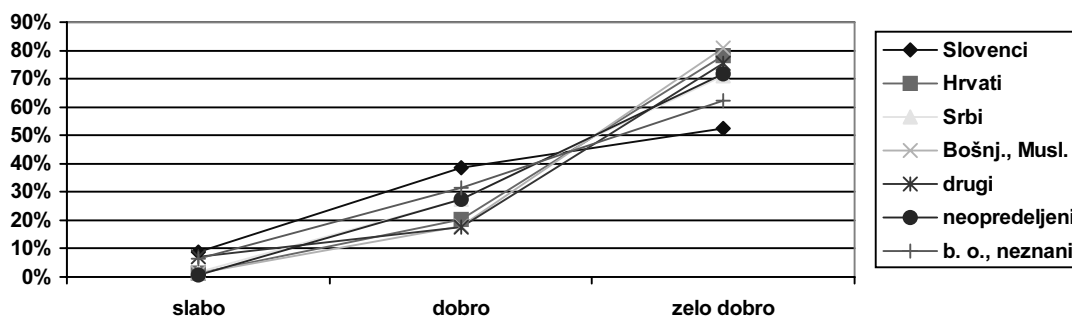
Iz odgovorov anketiranih je mogoče sklepati, da 61,4 odstotka jezik obvlada zelo dobro, 26,1 odstotka jezik obvlada dobro, 4,3 odstotka svoje znanje maternega jezika staršev ocenjuje kot slabo, 8,2 odstotka pa na vprašanje ni želelo odgovoriti.

Preglednica 46: Odgovori anketirancev na vprašanje »Če vaš materni jezik ni slovenščina, kako ocenjujete znanje svojega maternega jezika oziroma maternega jezika vaših staršev?« (N=1068)

	N	%
slabo	50	4,3
dobro	304	26,1
zelo dobro	714	61,4
b. o.	95	8,2
skupaj	1163	100

Odgovori anketiranih kažejo na statistično značilno povezavo med oceno znanja maternega jezika staršev in etnično strukturo.

Slika 50: Odgovori na vprašanje »Če vaš materni jezik ni slovenščina, kako ocenjujete znanje svojega maternega jezika oziroma maternega jezika vaših staršev?« glede na etnično strukturo anketiranih (N=1068)

sig. < 0,000

Glede znanja maternega jezika staršev, če ta ni slovenščina, izstopajo Slovenci, ki po njihovi oceni najmanj obvladajo materni jezik staršev. Najbolj večji maternega jezika staršev pa so Bošnjaki in Muslimani.

Preglednica 47: Odgovori na vprašanje »Če vaš materni jezik ni slovenščina, kako ocenjujete znanje svojega maternega jezika oz. maternega jezika vaših staršev?« glede na starostno strukturo anketiranih (N=1067)

		starostna struktura			skupaj
		do 30 let (%)	od 31 do 50 let (%)	nad 51 let (%)	
Ocena znanja maternega jezika staršev	slabo	7,7	4,3	3,6	4,7
oziroma svojega maternega jezika,	dobro	39,8	22,5	30,2	28,5
če ta ni slovenščina	zelo dobro	52,6	73,1	66,1	66,8
skupaj		100	100	100	100

sig. < 0,000

Srednja generacija je tista, ki v največjem deležu zelo dobro obvlada materni jezik staršev oziroma svoj materni jezik, če ta ni slovenščina. Sledi jim starejša generacija anketiranih. Mlajša generacija pa v najmanjšem deležu zelo dobro obvlada materni jezik staršev oziroma svoj materni jezik, če ta ni slovenščina.

To ugotovitev lahko povežemo z ugotovitvijo (preglednica 16), da mlajša generacija v največjem deležu izraža potrebo po učenju jezika staršev, če ta ni slovenščina.

Preglednica 48: Odgovori na vprašanje »Če vaš materni jezik ni slovenščina, kako ocenjujete znanje svojega maternega jezika oz. maternega jezika vaših staršev?« glede na to, ali so se anketirani v Slovenijo priselili ali pa so se v Sloveniji rodili (N=1068)

		od kdaj živite v Sloveniji			skupaj
		od rojstva %	priselil %	b.o. %	
Ocena znanja maternega jezika staršev oziroma svojega maternega jezika, če ta ni slovenščina.	slabo	8,7	3,4	20	4,7
	dobro	40,1	25,1	20	28,5
	zelo dobro	51,2	71,5	60	66,9
skupaj		100	100	100	100

Po pričakovanjih anketiranci, ki so se priselili v Slovenijo, bolje obvladajo materni jezik staršev oziroma svoj materni jezik, če ta ni slovenščina, kot tisti, ki so se v Sloveniji rodili.

Podatki niso pokazali statistično značilne povezave med oceno znanja maternega jezika staršev in spolne, izobrazbene strukture anketiranih.

Veroizpoved

Pomemben del sociokulturne integracije je tudi verska integracija.

Človekovo pravico do svobode veroizpovedi v Republiki Sloveniji urejata ustava in zakon. Pravice posameznika do svobode veroizpovedi so v Ustavi RS razumljene v okviru kategorije svobode vesti, kolektivno pravico pa uresničujejo verske skupnosti (41. člen Ustave RS). Te so v svojem delovanju svobodne, ločene od države⁶³ in enakopravne⁶⁴ (7. člen Ustave RS).

Poleg tega Ustava prepoveduje diskriminacijo na podlagi vere ali drugega prepričanja (14. člen Ustave RS), prepoveduje spodbujanje k verski neenakopravnosti ter razpihovanje verskega sovraštva in nestrpnosti (63. člen Ustave RS). Ustava nadalje priznava pravico do ugovora vesti (46. člen Ustave RS) ter dopušča, da državljani, ki zaradi svojih religiozних nazorov niso pripravljeni sodelovati pri opravljanju vojaških dolžnosti, sodelujejo pri obrambi države na drug način (123. člen Ustave RS).

Verske skupnosti so pravne osebe zasebnega prava, če svoje delovanje v skladu z Zakonom o pravnem položaju verskih skupnosti iz leta 1976 (ZPPVS; Ur. l. SRS, št. 15/76, 42/86 in 5/90 ter Ur. l. RS, št. 22/91)⁶⁵ prijavijo na Uradu Vlade RS za verske skupnosti.

Republika Slovenija neposredno ne financira delovanja verskih skupnosti. Država z vsakoletnimi razpisi prispeva sredstva za vzdrževanje kulturnih spomenikov v lasti verskih skupnosti; duhovnikom in redovnikom verskih skupnosti, ki jim je to edini poklic, pa povrne prispevek delodajalca za socialno zavarovanje. Urad Vlade RS za verske skupnosti razpolaga s simboličnimi sredstvi za pomoč verskim skupnostim, ki jih razdeli po načelu odprtosti in pomena projekta verske skupnosti za širšo družbo.⁶⁶

V javnih šolah v Republiki Sloveniji ni verskega pouka, pač pa se v skladu z reformo sistema javnih šol v predmetnik osnovne šole že uvaja nekonfesionalni predmet Verstva in etika, namenjen

---

⁶³ Ločitev države in verskih skupnosti razumemo v smislu svobodnega delovanja in avtonomnosti verskih skupnosti v sklopu veljavnega pravnega reda ter sodelovanja z državo na tistih področjih, na katerih je za to najti interes obeh strani.

⁶⁴ Enakopravnost pojmuje kot zagotavljanje enakih pravnih možnosti vsem verskim skupnostim.

⁶⁵ Leta 1986 so bile spremenjene oziroma dopolnjene kazenske določbe. Pozneje so bili v zakonu večkrat popravljeni tudi zneski denarnih kazni za prekrške (zakoni o spremembah in dopolnitvah Zakona o prekrških, Ur. l. RS, št. 10/91, 13/93 in 66/93; Zakon o uporabi denarne enote RS, Ur. l. RS, št. 17/91-I) ter spremenjeni pristojni organi (Zakon o prevzemu državnih funkcij, ki so jih do 31. 12. 1994 opravljali organi občin, Ur. l. RS, št. 29/95).

⁶⁶ Verske skupnosti samostojno razpolagajo s svojimi sredstvi, ki jih pridobivajo: (a) iz dohodkov iz lastnega premoženja, (b) iz nagrad in prispevkov vernikov za opravljene verske obrede in opravila oziroma storitve, ki jih zagotavljajo vernikom, (c) iz daril, dediščin in volil fizičnih in pravnih oseb, (d) gmotno podporo jim lahko da(je) tudi država ali lokalna skupnost (ZPPVS govori tu še o družbeni skupnosti); ta da lahko sredstva za povsem določen namen. Z njimi verska skupnost sama razpolaga, na zahtevo pa mora državnemu ali občinskemu organu predložiti poročilo o uporabi namensko dodeljenih ji sredstev. Prispevki (točka b) so po izrecni določbi zakona povsem prostovoljni in jih je dovoljeno pobirati v obrednih in drugih prostorih verskih skupnosti, zunaj teh pa le z dovoljenjem pristojnega državnega organa (pristojne upravne enote Ministrstva za notranje zadeve). Za verske obrede, opravljene na željo posameznikov, smejo duhovniki sprejemati nagrade v denarju ali drugi običajni obliki (npr. poljščine, vino, itd.). Glede na tradicionalni sistem, uveljavljen v verskih skupnostih skladno z njihovimi običaji, gre v teh primerih za darove, ki so običajni ob obredju verskih skupnosti.

seznanjanju dijakov s pomembnejšimi svetovnimi verstvi. Verske skupnosti pa lahko ustanavljajo vzgojnovarstvene ustanove in šole vseh stopenj.⁶⁷

Leta 2002 so bile v zakonu o pravnem položaju verskih skupnosti črtane določbe o verskih obredih, ki jih zdaj ureja Zakon o javnih zbiranjih (ZJZ; Ur. l. RS, št. 59/02).

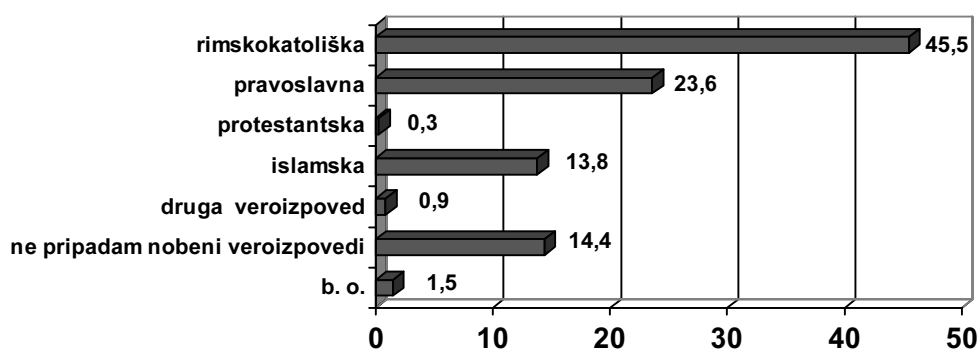
Verske skupnosti so lahko izdajatelji javnih glasil. Kot pravne osebe lahko ustanavljajo druge pravne osebe, ki se ukvarjajo tudi z založništvom ipd.

Na nacionalni televiziji deluje uredništvo verskega programa. Verske skupnosti imajo zagotovljeno eno mesto za svojega predstavnika v Svetu nacionalne radiotelevizije (Urad Vlade RS za verske skupnosti⁶⁸).

V Sloveniji je do leta 2004 devetintrideset verskih skupnosti prijavilo svoje delovanje in med njimi so tudi: Srbska pravoslavna cerkev metropolija Zagrebško-Ljubljanska (1976),⁶⁹ Islamska skupnost v Sloveniji (1976)⁷⁰ in Makedonska pravoslavna skupnost v Republiki Sloveniji »Sveti Kliment Ohridski« (1994).

Glede na veroizpoved je med anketiranci taka struktura:

Slika 51: Struktura anketiranih glede na veroizpoved (N=1163)

⁶⁷ Ustanavljanje in delovanje konfesionalnih zasebnih šol so omogočile spremembe Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti leta 1991. Država sofinancira dejavnost takšnih vrtcev in šol praviloma v višini 85 odstotkov stroškov programa v primerljivem javnem zavodu, če so navedene ustanove verskih skupnosti organizirane v skladu z zakonom in izvajajo javno veljavni program.

⁶⁸ <http://www.gov.si/uvsv/>

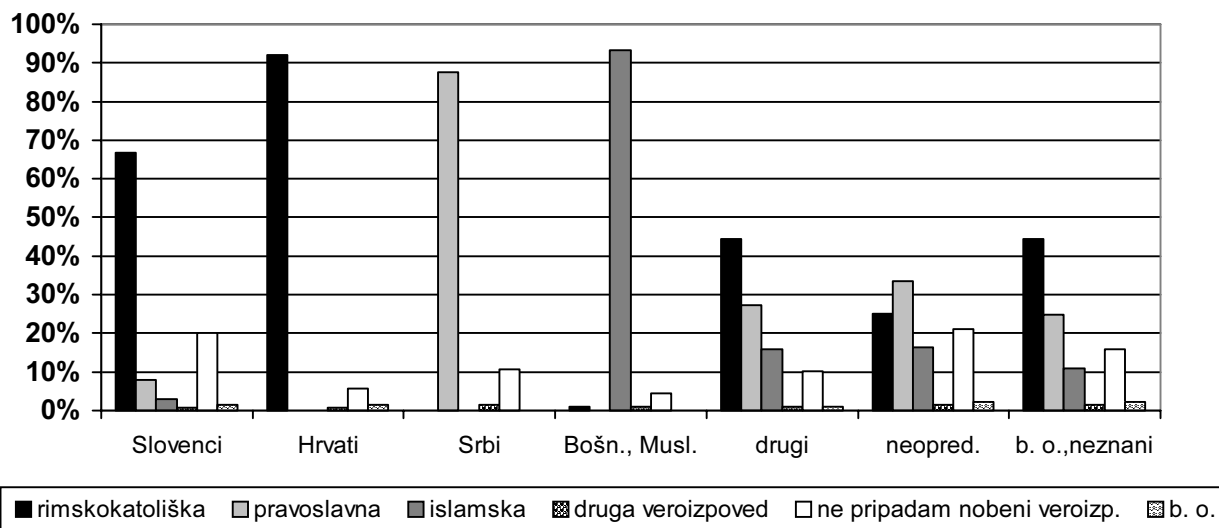
⁶⁹ Vlada Republike Slovenije in Srbska pravoslavna cerkev Metropolija Zagrebško-Ljubljanska sta leta 2004 podpisali Sporazum o pravnem položaju Srbske pravoslavne cerkve.

⁷⁰ Prvi odbor islamske skupnosti so ustanovili leta 1967 v Ljubljani, prve javne verske obrede pa so imeli leta 1969. Prvi verski objekt je bil odprt leta 1981 v Ljubljani, drugi leta 1988 na Jesenicah. Organizacijsko je islamska skupnost razdeljena na trinajst odborov po vsej Sloveniji: v Kranju, Škofji Loki, Jesenicah, Trziču, Mariboru, Velenju, Celju, Postojni, Trbovljah, Kopru, Kočevju, Črnomlju in Ljubljani ter enajst verskih objektov. Toda ti objekti ne ustrezajo potrebam opravljanja verskih obredov in molitev, zato si Muslimani v Sloveniji že od leta 1969 prizadevajo pridobiti vsa potrebna dovoljenja za gradnjo džamije. Leta 1994 se je slovenska islamska skupnost odcepila od hrvaške in ustanovila svoje Muftijstvo.

Največ anketirancev se je opredelilo za rimskokatoliško veroizpoved (45,5 odstotka), po številu sledijo pravoslavni (23,6 odstotka), 14,4 odstotka anketiranih ne pripada nobeni veri, 13,8 odstotka pa se je opredelilo za islamsko veroizpoved.

Popisni podatki (2002) pokažejo nekoliko drugačno strukturo veroizpovedi prebivalcev Slovenije: pripadnikov katoliške veroizpovedi naj bi bilo 57,8 odstotka, pripadnikov islamske veroizpovedi 2,4 odstotka, pripadnikov pravoslavne veroizpovedi 2,3 odstotka, ateistov 10,2 odstotka, vernikov, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, je 3,5 odstotka, 15,7 prebivalcev na vprašanje ni želelo odgovoriti, za 7,2 odstotka prebivalcev je veroizpoved neznana, preostali pa so pripadniki drugih veroizpovedi.

Slika 52: Struktura anketiranih glede na etnično pripadnost in veroizpoved (N=1163)

Primerjava podatkov, zbranih v raziskavi o strukturi posameznih etničnih skupnosti glede na veroizpoved, s podatki popisa leta 2002 pa pokaže zelo podobno strukturo posameznih etničnih skupnosti glede na veroizpoved.

Preglednica 49: Prebivalstvo po veroizpovedi in narodni pripadnosti, Slovenija, Popis 2002

	skupaj		Slovinci		Italijani		Madžari		Romi		Albanci		Avstrijci		Bošnjaki		Črnogorci		Hrvati		Makedonci		Muslimani		Nemci		Srbi		drugi		neopredeljeni		Niso želeli odgovoriti		neznano	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
veroizpoved	113606	578	108660	666	197	667	5016	803	1663	512	363	58	126	696	107	65	87	33	29942	84	128	32	18	02	214	43	381	1	985	254	314	141	2993	53	2762	22
Katoliška	14736	07	13752	08	2	008	524	84	-	-	-	6	33	-	-	5	02	24	007	7	02	-	-	125	25	22	005	188	42	47	02	31	006	33	003	
Evangelikanska	1399	008	1046	006	-	-	138	25	2	006	1	001	-	-	-	-	-	51	01	3	01	-	-	7	14	43	01	35	09	38	02	6	001	9	0007	
Druge protestantske	4908	23	3883	02	9	04	3	004	67	21	8	01	1	06	318	15	193	447	201	06	2623	66	14	01	7	14	31665	84	724	193	2669	12	1254	26	579	05
Pravoslavna	1877	009	1306	009	23	1	8	01	6	02	8	01	6	33	6	003	2	007	51	01	14	03	4	003	1	02	54	01	9	02	124	06	40	008	15	001
krščanske	47488	24	2804	02	9	04	8	01	868	267	5237	846	-	-	19923	925	634	24	30	008	307	127	9328	891	2	04	53	01	445	119	6515	294	817	17	308	02
Islamska	99	005	72	004	1	004	1	001	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0005	-	-	-	-	-	-	-	15	04	5	002	1	0002	2	0001	
Judovska	1026	005	763	004	3	01	2	003	2	006	2	003	-	-	2	001	2	01	13	004	1	002	-	2	04	9	002	149	4	44	02	19	004	14	001	
Orientalske	588	003	409	002	-	-	7	01	2	006	2	003	-	-	2	001	2	01	10	003	1	002	3	003	-	-	7	001	66	17	20	01	11	002	16	001
druge veroizpovedi	271	001	240	001	-	-	1	001	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	003	-	-	-	-	-	-	2	0005	3	01	8	004	5	001	2	0001
agnostiki	68714	35	62809	38	117	52	65	1	287	88	74	12	7	39	151	07	76	28	682	19	97	24	238	23	27	54	751	19	223	6	2172	98	614	13	324	02
je vernik, vendar ne pripada nobeni veroizpovedi	19264	102	186055	114	331	146	139	25	99	3	97	16	12	66	328	15	463	174	2089	59	294	74	251	24	71	142	2932	76	501	133	3666	164	1485	29	521	04
Ni vernik, ateist	307973	157	255857	157	212	94	239	41	163	5	286	46	22	121	328	15	172	64	2199	62	227	57	374	36	41	82	1412	36	402	109	3465	155	41441	853	1143	09
Ni želel odgovoriti	13097	72	13018	1	44	19	32	05	87	27	108	17	1	06	377	17	31	12	338	09	70	17	237	23	2	04	613	16	67	17	324	15	351	07	12087	955
neznano	196436	100	1631363	100	2238	100	6243	100	3246	100	6186	100	181	100	21542	100	2667	100	35642	100	3972	100	10467	100	499	100	3894	100	3752	100	22141	100	48588	100	126325	100

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002

Preglednica 50: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako veliko vlogo ima vera v vašem življenju?« (N=1163)

	<i>N</i>	<i>%</i>
zelo pomembno	183	15,7
srednje pomembno	384	33
nepomembno	472	40,6
b. o., ne morem reči	124	10,7
<i>skupaj</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

Največji delež (približno 41 odstotkov) anketirancev je menilo, da vera v njihovem življenju nima pomembne vloge, ena tretjina meni, da je vera zanje srednje pomembna. Približno 16 odstotkov anketiranih pa meni, da je vera v njihovem življenju zelo pomembna.

Ti rezultati so v skladu z odgovori anketirancev, ko smo jih poprosili, naj glede na pomembnost opredelijo svojo pripadnost k posameznim družbenim skupinam oziroma skupnostim. Velika večina anketirancev je pripadnost verski skupnosti uvrstila na predzadnje mesto.¹

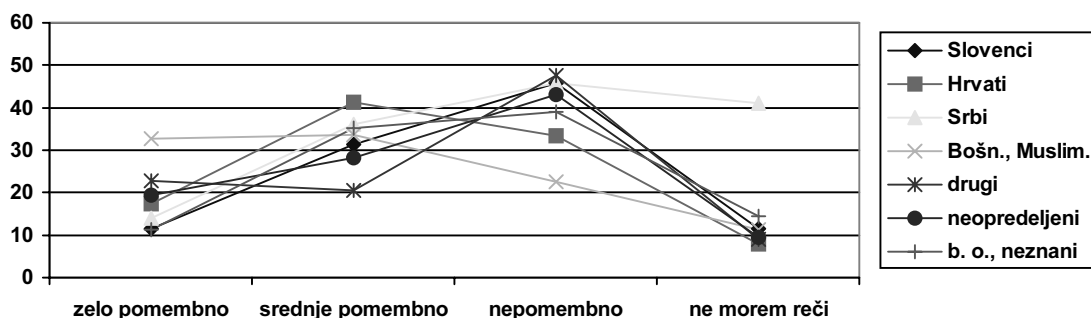
Preglednica 51: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako veliko vlogo ima vera v vašem življenju?« glede na pripadnost veroizpovedi (N=1039)

		<i>Vloga vere</i>			
		zelo pomembna	srednje pomembna	nepomembna	skupaj
		<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>
<i>veroizpoved</i>	rimskokatoliška	18,4	45,9	35,6	100
	pravoslavna	13,3	41,4	45,4	100
	islamska	34,8	37,6	27,7	100
	druga veroizpoved	50	21,4	28,6	100
	ne pripadam nobeni veroizpovedi	3,3	3,9	92,8	100
	b. o.	16,7	-	83,3	100
<i>skupaj</i>		<i>17,6</i>	<i>37</i>	<i>45,4</i>	<i>100</i>

Pokazalo se je, da pripadniki islamske ter drugih veroizpovedi pripisujejo veri večji pomen kot pa pripadniki rimskokatoliške in pravoslavne veroizpovedi.

¹ Glej prispevek: Mojca Medvešek: Interakcijska dimenzija integracije: Znotrajskupinski in medskupinski stiki/odnosi.

Slika 53: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako veliko vlogo ima vera v vašem življenju?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,000

Nekoliko več Bošnjakov in Muslimanov kot pripadnikov drugih etničnih skupin je izrazilo stališče, da je vera zanje zelo pomembna (32,6 odstotka). Tudi Hrvatom v velikem deležu vera pomeni zelo oziroma srednje pomembno vlogo v življenju. Med vsemi najmanj pomembno vlogo veri pripisujejo Slovenci.

Preglednica 52: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako veliko vlogo ima vera v vašem življenju?« glede na spolno strukturo (N=1163)

		spol		
		moški	ženske	skupaj
vloga vere	zelo pomembno	N 79	104	183
		% 13,7	17,7	15,7
	srednje pomembno	N 176	208	384
		% 30,6	35,4	33
	nepomembno	N 268	204	472
		% 46,5	34,8	40,6
	b. o., ne morem reči	N 53	71	124
		% 9,2	12,1	10,7
skupaj		N 576	587	1163
		% 100	100	100

sig. < 0,001

Glede na podatke so ženske v večjem deležu kot moški menile, da je vera v njihovem življenju pomembna.

Preglednica 53: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako veliko vlogo ima vera v vašem življenju?« glede na starostno strukturo (N=1162)

		Starostna struktura				
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj	
vloga vere	zelo pomembno	N	48	79	56	183
		%	22,4	15,2	13,1	15,7
	srednje pomembno	N	70	193	121	384
		%	32,7	37,1	28,3	33
	nepomembno	N	68	197	206	471
		%	31,8	37,9	48,1	40,5
	b. o., ne morem reči	N	28	51	45	124
		%	13,1	9,8	10,5	10,7
skupaj		N	214	520	428	1162
	%		100	100	100	100

sig. < 0,000

Mlajša ter srednja generacija anketiranih pripisujeta veri pomembnejšo vlogo v življenju v primerjavi s starejšo generacijo.

Preglednica 54: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako veliko vlogo ima vera v vašem življenju?« glede na izobrazbeno strukturo (N=1139)

		Izobrazbena struktura						
		OŠ	strokovna šola	SŠ	višja šola	fakulteta ali več	skupaj	
vloga vere	zelo pomembno	N	65	43	59	8	5	180
		%	23,4	14,6	15,3	11	4,7	15,8
	srednje pomembno	N	102	111	119	18	26	376
		%	36,7	37,6	30,8	24,7	24,3	33
	nepomembno	N	76	105	175	41	69	466
		%	27,3	35,6	45,3	56,2	64,5	40,9
	b. o., ne morem reči	N	35	36	33	6	7	117
		%	12,6	12,2	8,5	8,2	6,5	10,3
skupaj		N	278	295	386	73	107	1139
	%		100	100	100	100	100	100

sig. < 0,000

Razlike glede percepcije vloge vere v življenju anketiranih so vidne tudi glede na izobrazbeno strukturo, pri čemer je razvidno, da ima vera nekoliko manjšo vlogo v življenju univerzitetno izobraženih in tistih z magisteriji ali doktorati kot v življenju manj izobraženih.

Anketirance smo povprašali »Kako pogosto obiskujete verske obrede?«

Preglednica 55: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako pogosto obiskujete verske obrede?« (N=1163)

	N	%
enkrat na teden ali več	72	6,2
nekajkrat na mesec	92	7,9
nekajkrat na leto	528	45,4
nikoli	456	39,2
b. o.	15	1,3
skupaj	1163	100

Največji delež anketiranih (45,4 odstotka) se verskih obredov udeležuje nekajkrat letno, skoraj 40 odstotkov anketiranih pa se verskih obredov nikoli ne udeležuje.

»Zelo lepo je ko je v Ljubljani na hrvaški jezik maša, samo zaradi oddaljenosti ne greš. Za to bi bilo lepo, če bi bilo saj ob velikih praznikih tudi v drugih občinah na ta način maša. Saj se zberejo iste etnične skupnosti in se lahko sproščeno zgovarjaš in ohranjaš enake običaje.«

Iz komentarja anketiranca/ke je mogoče razbrati, da mnogi priseljenci ne morejo obiskovati verskih obredov v svojem maternem jeziku zaradi oddaljenost kraja, v katerem poteka bogoslužje.

Enako vprašanje »Kako pogosto obiskujete verske obrede?« je bilo zastavljeno prebivalcem Slovenije v raziskavi Slovensko javno mnenje 2002, s tem da so jim bile ponujeni drugačni mogoči odgovori: vsak dan, več kot enkrat na teden, enkrat na teden, vsaj enkrat na mesec, ob posebnih praznikih, še redkeje, nikoli. Kategorije smo združili, tako da lahko primerjamo odgovore med obema raziskavama.

Preglednica 56: Odgovori anketirancev SJM (2002/2)² na vprašanje »Kako pogosto obiskujete verske obrede?« (N=1519)

	N	%
enkrat na teden ali več	297	19,6
nekajkrat na mesec	158	10,4
nekajkrat na leto	667	43,9
nikoli	386	25,4
b. o.	11	0,7
skupaj	1519	100

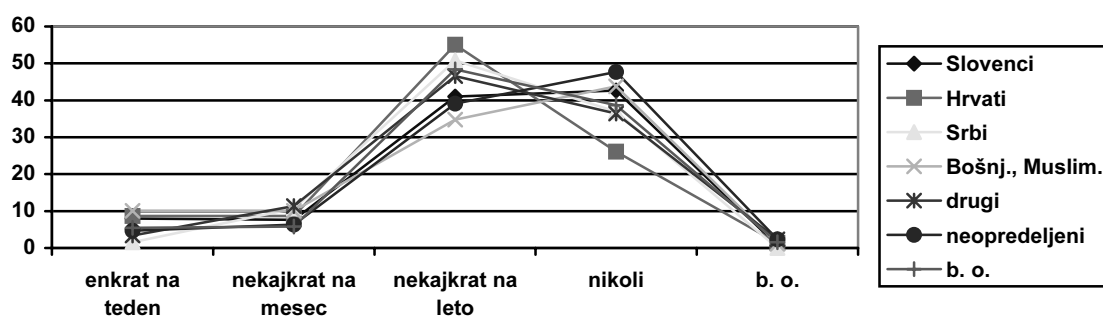
Deleža anketirancev naše raziskave ter raziskave Slovenskega javnega mnenja, ki obiskujejo verske obrede nekajkrat letno sta si zelo podobna (45,4/43,9 odstotka), medtem ko je delež anketirancev, ki obiskujejo verske obrede enkrat tedensko ali več v raziskavi Slovenskega javnega mnenja precej

² Toš Niko et al. Slovensko javno mnenje 2002/2: Evropska družboslovna anketa, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov, 2002.

večji (19,6 odstotka) od deleža anketirancev, ki obiskujejo verske obrede enkrat tedensko ali pogosteje (6,2 odstotka) v naši raziskavi. To razliko morda lahko pripišemo dejstvu, da vsi priseljenci nimajo možnosti dnevnega obiskovanja verskih obredov svoje veroizpovedi oziroma v svojem jeziku, imajo pa večinoma organizirane obrede ob večjih praznikih.

Razlika pa obstaja tudi pri anketirancih, ki nikoli ne obiskujejo verskih obredov, teh je v naši raziskavi 39,2 odstotka, medtem ko po podatkih Slovenskega javnega mnenja verskih obredov nikoli ne obiskuje 25,4 odstotka anketiranih.

Slika 54: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako pogosto obiskujete verske obrede?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,023

Najpogosteje verske obrede obiskujejo Hrvati,³ za njimi pa Bošnjaki in Muslimani. Pogostost obiskovanja verskih obredov se pri Hrvatih in tudi Bošnjakih ter Muslimanih sklada z njihovim ovrednotenjem vloge vere (glej sliko 52).

Slovenci in anketiranci, združeni v kategoriji »drugi«, obiskujejo verske obrede v enaki meri. Še nekoliko manj pogosto obiskujejo verske obrede anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani«. Najmanj pogosto pa se verskih obredov udeležujejo etnično neopredeljeni.

³ Ustanovili so dve Hrvaški katoliški »misiji« v Ljubljani in v Mariboru. V Ljubljani bogoslužje v hrvaškem jeziku poteka od leta 1969, organiziran imajo verouk za osnovnošolce in srednješolce, otroški pevski zbor ter predavanja za odrasle o verski problematiki in hrvaški kulturi. Redno bogoslužje ob nedeljah in praznikih opravljajo v Ljubljani, Mariboru in Novem mestu.

Preglednica 57: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako pogosto obiskujete verske obrede?« glede na spolno strukturo (N=1163)

		<i>spol</i>			
		moški	ženski	skupaj	
<i>Kako pogosto obiskujete verske obrede?</i>	enkrat na teden ali več	N	30	42	72
		%	5,2	7,2	6,2
	nekajkrat na mesec	N	35	57	92
		%	6,1	9,7	7,9
	nekajkrat na leto	N	255	273	528
		%	44,3	46,5	45,4
	nikoli	N	248	208	456
		%	43,1	35,4	39,2
	b. o.	N	8	7	15
		%	1,4	1,2	1,3
<i>skupaj</i>		<i>N</i>	576	587	1163
		%	100	100	100

sig. <0,023

Iz podatkov je še razbrati, da ženske pogosteje kot moški obiskujejo verske obrede, kar je verjetno posledica tega, da ima vera v življenju žensk pomembnejšo vlogo kot v življenju moških (glej preglednico 52).

Analiza pa ni pokazala statistično značilne povezave med pogostostjo obiskovanja verskih obredov ter izobrazbo.

Anketirance smo še povprašali, kaj menijo o gradnji mošeje v Sloveniji.

Priseljenci in njihovi potomci v večjem deležu (39 odstotkov) podpirajo zgraditev mošeje, 29 odstotkov meni, da mošeja ne sodi v slovenski prostor, kar 32,4 odstotka pa ni »želelo« povedati svojega stališča oziroma ne vedo, ali naj islamska skupnost dobi mošejo ali ne.

Podobno vprašanje »Ali je primerno, da si prebivalci islamske vere izgradijo džamijo?« je bilo zastavljeno (telefonski intervju) v »Javnomnenjski raziskavi o odnosu javnosti do aktualnih razmer in dogajanj v Sloveniji«. ⁴

Glede gradnje džamije je javnost še razcepljena, saj je slaba polovica (47 odstotka) takih, ki menijo, da je primerno, da si pripadniki islamske verske skupnosti gradijo svoj versko kulturni center, le

⁴ Raziskava »Javnomnenjske raziskave o odnosu javnosti do aktualnih razmer in dogajanj v Sloveniji« v okviru CRP, FDV IDV-CJMMK, Ljubljana 22. 12. 2003

Od 15. do 17. decembra 2003 so na podlagi vzorca telefonskih naročnikov zajeli 958 polnoletnih oseb, državljanov Slovenije in z njimi izvedli telefonski intervju s pomočjo standardiziranega vprašalnika. Vzorčenje je potekalo iz vzorčne baze (N=2056), ki je bila izčrpana do 47 odstotkov.

neznatno manj (44 odstotka) pa takih, ki menijo, da to ni primerno, 9 odstotka jih na vprašanje ni odgovorilo ali pa so bili neodločeni (ne vem, b. o.).

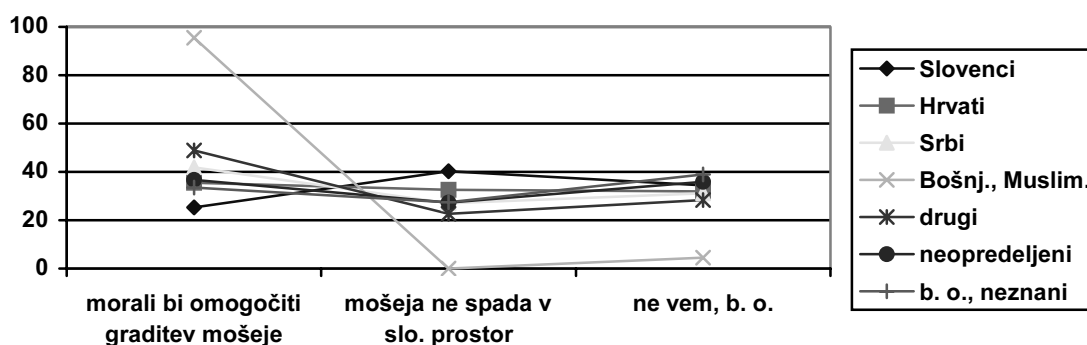
Preglednica 58: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali je primerno, da si prebivalci islamske vere gradijo džamijo?« v okviru SJM (N=958)

	»Ali je primerno, da si prebivalci islamske vere gradijo džamijo?«
	%
Celotna Slovenija	
da	47
ne	44,1
ne vem, b. o.	9
Ljubljana	
da	60,2
ne	31,8
ne vem, b. o.	8

Opozoriti je treba, da je raziskava PSIP potekala z anketiranjem po pošti, raziskava v okviru SJM pa s telefonskim intervjujem, zato je treba upoštevati, da ima vsak način zbiranja podatkov svoj specifičen »vpliv«.

V obeh raziskavah se kaže razcepljenost populacij v stališčih, je pa bilo med anketiranci v okviru CRP-a bistveno več neodgovorov oziroma anketirancev, ki so odgovorili z ne vem.

Slika 55: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekateri menijo, da bi islamski skupnosti v Sloveniji morali omogočiti zgraditev mošeje, drugi menijo, da mošeja ne spada v slovenski kulturni prostor. Kakšno je vaše mnenje?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,000

V največjem številu se za graditev mošeje v Sloveniji zavzemajo Bošnjaki in Muslimani. Med preostalimi skupnostmi gradnjo mošeje v večjem deležu podpirajo še »drugi« (48,9 odstotka) in Srbi (41,8 odstotka). V najmanjšem številu gradnjo mošeje podpirajo Slovenci, kar 40,3 odstotka meni, da mošeja ne spada v slovenski prostor.

Nekateri anketiranci so med komentarji izrazili svoje stališče o mošeji.

»Sem proti graditvi mošeje v Ljubljani, ker postane muslimanski kulturno-politični center. Bojim, da smo Slovenci tak narod, da se bo izgubil v drugih etničnih skupinah, ki bodo postajale vedno večje in nas bo pogoltnilo muslimanstvo.«

» ... Vendar mislim, da je v Sloveniji zelo veliko Muslimanov, kar sem namreč tudi sama in vsak izmed nas bi rad dosegel to, da imamo v državi svojo molilnico, mošejo. Ljudje drugih narodnostnih skupnosti imajo svoje molilnice. Npr. Srbi imajo svoje cerkve ... Opravičujem se, če je prišlo v tem odstavku do kakšne zamere. ...«

»Najprej zgradite džamijo ker jo imajo tudi druge evropske države.«

»... Mene narodnostna vprašanja ne zanimajo, ker v Sloveniji živim že cca 50 let in sem se v to okolje tudi »vklopil«. Imam pa še stike s sorodniki izven Slovenije. Tudi moji starši so se v to okolje hitro prilagodili. Me pa moti odnos Slovenije do vere. Ker je tu predvsem rimsko-katoliška vera naj bo to uradna vera. Kdor pa hoče tu graditi džamije, pa naj gre tja kjer to imajo, čeprav proti tej narodnosti nimam nič.«

»Življenje ker ga sama živim sem zadovoljna in si ga ne želim spreminjati. Sem (velika) prijateljica Slovenije in sem ponosna. Še bolj ponosna bi bila na Slovenijo, če bi se zgradila tudi mošeja v Ljubljani tako kot na Hrvaškem gradijo že drugo mošejo a še manj in bolj ne marajo muslimanstva. Še Slovencev ne marajo še tisto kar je naše bi nam vzeli, Piran – sveto goro in še kaj. To je resnica kar vam pišem. Pa lep pozdrav vsem ki berete in poslušate. Slovenija moja dežela.«

»Spoštujem svojo vero pa tudi vero drugih ljudi. Vendar za vse kar želim doseči se moram za 20-30 % več potruditi in imeti boljše kot domačini, vendar mislim da je to skoraj normalno, ker mislim da tudi drugi priseljenci v drugih državah čutijo isto. Če bi Slovenec bil priseljenec v drugih republikah bivše Jugoslavije mislim, da bi se srečal z istimi problemi. Zato nima hudih težav, naj tako ostane, sem zadovoljen, manjka nam samo mošeja v Ljubljani.«

»Mislim, da bi v Sloveniji bilo bolj pametno na mesto džamije i crkve napraviti jedni firmu i zaposliti nezaposlene vjernike da rade i misle na delo i družinu. Da bih im delovci bog više pomagao od crkvenog i da manje traže socijalne pomoči a plačaju polog crkvi ker niti eden ulaz u crkvu ni brezplačan. To bi bila moja poruka etničnim skupnostima u Sloveniji. A vi o tome razmislite.«

Nadaljnja analiza je pokazala, da gradnjo mošeje v Sloveniji podpira več moških (43,8 odstotka) kot žensk (34,1 odstotka).

Preglednica 59: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekateri menijo, da bi islamski skupnosti v Sloveniji morali omogočiti graditev mošeje, drugi menijo, da mošeja ne spada v slovenski kulturni prostor. Kakšno je vaše mnenje?« glede na starostno strukturo (N=1163)

	Starostna struktura			
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
da	57	40	28,5	38,9
ne spada v slovenski prostor	23,4	26,5	33,9	28,7
ne vem, b. o.	19,6	33,5	37,6	32,4
skupaj	100	100	100	100

Najbolj graditev mošeje podpira mlajša generacija, najmanj pa starejša generacija.

Preglednica 60: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekateri menijo, da bi islamski skupnosti v Sloveniji morali omogočiti graditev mošeje, drugi menijo, da mošeja ne spada v slovenski kulturni prostor. Kakšno je vaše mnenje?« glede na izobrazbeno strukturo (N=1163)

	Izobrazbena struktura					skupaj
	OŠ	strokovna šola	SŠ	višja šola	fakulteta in več	
da	31,3	37,6	39,9	39,7	58,9	39
ne spada v slovenski prostor	29,9	32,2	27,5	37	16,8	28,9
ne vem, b. o.	38,8	30,2	32,6	23,3	24,3	32,1
skupaj	100	100	100	100	100	100

Anketiranci z višjo izobrazbo v večjem deležu podpirajo graditev mošeje kot anketiranci z nižjo izobrazbo.

Preglednica 61: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekateri menijo, da bi islamski skupnosti v Sloveniji morali omogočiti graditev mošeje, drugi menijo, da mošeja ne spada v slovenski kulturni prostor. Kakšno je vaše mnenje?« glede na veroizpoved (N=1163)

	veroizpoved						skupaj
	rimskokatoliška	pravoslavna	islamska	druge	nobeni	b. o.	
da	28,7	24,8	89,4	35,7	48,2	11,8	38,9
ne spada v slovenski prostor	36,3	33,9	1,9	21,4	23,8	17,6	28,7
ne vem, b. o.	35	41,2	8,7	42,9	28	70,6	32,4
skupaj	100	100	100	100	100	100	100

V največjem deležu graditev mošeje podpirajo pripadniki islamske veroizpovedi. Sledijo jim (vendar v precej manjšem številu) anketiranci, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, ter še v manjšem številu pripadniki drugih veroizpovedi. Najmanj podpore graditvi mošeje prihaja od pripadnikov pravoslavne veroizpovedi ter pripadnikov rimskokatoliške veroizpovedi.

Preglednica 62: Odgovori anketirancev na vprašanje »Nekateri menijo, da bi islamski skupnosti v Sloveniji morali omogočiti graditev mošeje, drugi menijo, da mošeja ne spada v slovenski kulturni prostor. Kakšno je vaše mnenje?« glede na veroizpoved (N=1163)

	od rojstva	priselil	skupaj
da	46,6	36,2	38,8
ne sodi v slovenski prostor	27,6	29,1	28,7
ne vem, b. o.	25,9	34,7	32,4
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Anketiranci, ki živijo v Sloveniji od rojstva oziroma so se v Sloveniji rodili, v nekoliko večjem številu podpirajo graditev mošeje kot pa anketiranci, ki so se v Slovenijo priselili.

Zaključek

V prvem delu prispevka smo na podlagi empiričnih podatkov želeli ugotoviti, v kolikšni meri se priseljenci iz nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci srečujejo z nestrpnostjo do njih in ob kakšnih priložnostih.

Obstoj nestrpnosti oziroma diskriminacije?

Primerjalna analiza percepcij večinske populacije, zbranih v okviru SJM-ja (analiza nekaterih vprašanj iz SJM med letom 1970 in 1990), kaže na rast etnične distance, nacionalizma ter zaostrovanja v medetničnih odnosih zlasti konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let. Primerjava odgovorov na izbrana vprašanja kaže, da se je na eni strani povečeval delež ljudi, ki bi ustavili ali omejili priseljevanje v prihodnosti, na drugi strani pa se je zmanjševal delež ljudi, ki medetnične odnose v Sloveniji ocenjuje kot dobre.

Analiza empiričnih podatkov, zbranih v letu 2003, je pokazala, da je v percepcijah priseljencev in njihovih potomcev nestrpnosti med ljudmi v Sloveniji danes več, kot je bilo pred osamosvojitvijo, kar seveda vzbuja skrb. Več nestrpnosti občutijo predvsem etnične skupnosti Srbov, Bošnjakov in Muslimanov, moški v nekoliko večjem deležu zaznavajo porast nestrpnosti kot ženske, med izobrazbenimi kategorijami pa anketiranci s srednjo stopnjo izobrazbe v nekoliko večjem številu kot ostali menijo, da je nestrpnosti več kot prej.

Posamezniki se z nestrpnostjo srečujejo na različne načine, nekateri si pozitivno obravnavo večine želijo zagotoviti tudi z zakrivanjem etničnih znakov, kot je na primer sprememba imena. V raziskavi delež anketirancev, ki razmišljajo o spremembi imena v bolj slovensko zvonečega in še posebej delež tistih, ki so ime spremenili, ni velik. Velik pa je delež anketirancev, ki poznajo posameznike, ki so spremenili ime v bolj slovensko zvonečega.

Pokazalo se je tudi, da kar precejšnje število priseljencev uporablja prikrivanje etnične pripadnosti kot »strategijo preživetja«. To pogosteje kot ženske počno moški, glede na starostno strukturo pa pripadniki mlajše generacije.

V stališčih anketirancev je bilo mogoče razbrati diskriminacijski odnos večinske populacije do populacije priseljencev in njihovih potomcev. Razvidna pa je tudi prisotnost družbene distance med posameznimi etničnimi skupnostmi v populaciji priseljencev. Pokaže se, da imajo anketiranci največjo distanco do Romov, Albancev ter Muslimanov, najmanjšo pa so anketiranci izrazili do Slovencev in Hrvatov. Podatki kažejo manjšo distanco do pripadnikov drugih etničnih skupnosti med mlajšo generacijo ter višje izobrazbenimi anketiranci.

Oblike nestrpnosti oziroma diskriminacije.

Na podlagi opredelitev anketirancev do posameznih trditvev, ki kažejo različne oblike nestrpnosti, lahko potrdimo tezo o novih oblikah etnične nestrpnosti v postmoderni. Anketiranci bolj kot »očitno nestrpnost« in sovraštvo v svojih percepcijah zaznavajo posredno in prikrito etnično nestrpnost.

Posamezne trditve, ki se nanašajo na izkazovanje etnične nestrpnosti, smo razvrstili glede na povprečne vrednosti, od trditve, s katero so se anketiranci v povprečju najbolj strinjali, do trditve s katero so se v povprečju najmanj strinjali in ugotovili, da se anketiranci v povprečju najbolj strinjajo s trditvijo »Slovenci so do priseljencev prijazni, vendar jih ne sprejemajo kot enakopravne«, nato sledijo trditve »Slovenci se do priseljencev obnašajo vzvišeno«, »Slovenci so prikrito nestrpni do priseljencev«, »Slovenci se zaradi priseljencev počutijo ogrožene«, »Slovenci so očitno nestrpni do priseljencev« do trditve »Slovenci sprejemajo priseljence kot sebi enakopravne«, s katero so se anketiranci v povprečju najmanj strinjali.

Iz podrobnejše analize podatkov je še mogoče razbrati, da vse navedene oblike etnične nestrpnosti v svojih percepcijah bolj občutijo Bošnjaki, Muslimani in Srbi, pripadniki mlajše generacije ter višje izobraženi anketiranci.

Področja življenja, na katerih anketiranci občutijo etnično diskriminacijo.

Razvrstitev posameznih življenjskih področij oziroma situacij glede na to, v kolikšni meri se anketiranci v zvezi z njimi spopadajo z neenakopravno obravnavo, je pokazala, da je področje zaposlovanja oziroma odnosov na delovnem mestu najbolj pereče področje.

Najmanj neenakopravnosti pa anketiranci občutijo na področju politične participacije.

V drugem delu analize smo se osredotočili na percepcije sociokulturne integracije, ki vključuje odnos anketirancev do kulture, jezika in veroizpovedi.

Kultura

V Sloveniji se je v devetdesetih letih razvila t. i. »balkanska kultura« (Velikonja 2002), ki jo lahko obravnavamo (del njenih pojavnih oblik) kot subkulturo priseljencev in njihovih potomcev, delno oziroma drug del njene pojavnosti pa je vključen tudi v glavne tokove slovenske kulturne ponudbe. V okviru obeh njenih pojavnih oblik lahko priseljenci in njihovi potomci zadovoljujejo svoje potrebe po kulturnih izrazih.

Potrebe po kulturnih dobrinah pa lahko priseljenci zadovoljujejo tudi neposredno v državah, od koder so se priselili, pri čemer ima pomembno vlogo prostorska bližina.

V prispevku se teh dveh področij nismo dotaknili, zanimale so nas predvsem percepcije priseljencev in njihovih potomcev o institucionalni infrastrukturi na področju kulture ter njihovo udeleževanje na različnih prireditvah in dejavnostih, ki jih organizirajo društva posameznih etničnih skupnosti.

Povprašali smo jih po njihovi aktivni vlogi pri delovanju kulturnih društev posameznih etničnih skupnosti. Pokazalo se je, da priseljenci v dokaj majhnem deležu aktivno sodelujejo in ravno tako v majhnem deležu redno spremljajo delovanje kulturnih društev etničnih skupnosti z območja nekdanje Jugoslavije. Glede na odgovore anketiranih lahko sklepamo, da so za delovanje svojih društev še najbolj zainteresirani Bošnjaki in Muslimani, »drugi« ter Srbi.

Pokazalo se je, da je mlajša generacija dejavnejša in bolj spremlja delovanje društev v primerjavi s srednjo in starejšo generacijo priseljencev ter da so višje izobraženi anketiranci v večjem deležu aktivni člani društev in v večjem deležu redno spremljajo delovanje društev v primerjavi z nižje izobraženimi anketiranci.

Anketiranci, ki niso aktivni člani društev in ne spremljajo redno delovanja društev, so kot razloge navedli: 1. nezanimanje, 2. pomanjkanje časa, 3. etnična skupnost, ki ji pripadam, takšnega društva nima, 4. prilagoditev slovenski družbi.

Povprašali smo jih po njihovem udeleževanju na kulturnih in družabnih prireditvah, ki jih organizirajo posamezne etnične skupnosti. Glede na zbrane podatke lahko rečemo, da se majhen delež anketirancev redno (3 odstotke) udeležuje kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizirajo etnična društva. Občasno pa se jih udeležuje približno 23 odstotkov anketiranih. Po odgovorih sodeč se Bošnjaki in Muslimani v večjem deležu kot ostali udeležujejo kulturnih in družabnih prireditev, ki jih organizirajo njihova društva. Starejša generacija anketirancev ima največji delež tistih, ki se redno udeležujejo kulturnih in družabnih prireditev, mlajša generacija pa se v največjem deležu občasno udeležuje kulturnih prireditev.

Višje izobraženi se v večjem deležu ali redno udeležujejo kulturnih in družabnih prireditev ali pa jih tovrstne prireditve ne zanimajo in se jih sploh ne udeležujejo. Nižje in srednje izobraženi pa imajo nekoliko višji delež tistih, ki se kulturnih in družabnih prireditev udeležujejo občasno.

Anketiranci, ki se ne udeležujejo kulturnih in družabnih prireditev v organizaciji društev etničnih skupnosti, so razloge razvrstili (glede na število odgovorov) takole: 1. tovrstne prireditve jih ne zanimajo, 2. anketiranci za to nimajo časa, 3. nimajo informacij o kulturnem dogajanju oziroma o delovanju društev, 4. ne vedo, da takšna društva sploh obstajajo, 5. kulturnih prireditev se ne udeležujejo zaradi stroškov in oddaljenosti kraja, v katerem se prireditve odvijajo.

Na podlagi odgovorov anketirancev lahko razloge za njihovo nezanimanje za dejavnosti kulturnih društev posameznih etničnih skupnosti strnemo v nekaj točk:

- Med priseljenci in njihovimi potomci je določena stopnja nezaveščenosti glede pravic (še posebej kolektivnih pravic), ki jih imajo.
- Priseljenci in njihovi potomci v svojih percepcijah društvom »očitajo« preveliko politično angažiranost oziroma izrabo društev za politično uveljavljanje posameznikov, premalo pa naj bi bilo oblikovanja kulturnih vsebin.
- Priseljenci in njihovi potomci so slabo informirani o obstoju in delovanju društev.
- Mnoga društva so bila ustanovljena konec devetdesetih let, so torej »mlada«, praviloma imajo malo registriranih članov in se ubadajo z mnogimi organizacijskimi težavami, kot so finančni, kadrovski (kulturni organizatorji, mentorji, kulturne skupine, recenzenti ...) in infrastrukturni (prostori, oprema ...) primanjkljaji.
- Priseljenci in njihovi potomci svoje kulturne potrebe zadovoljujejo drugje oziroma na drugačne načine ali v okviru večinske kulturne ponudbe ali pa kar neposredno v deželi izvora, kar omogoča njena geografska bližina.

Jezik

O pomenu znanja slovenskega jezika za uspešno integracijo se glede na rezultate javnomnenjskih raziskav (SJM, PSIP) strinjajo pripadniki večinskega naroda in tudi priseljenci in potomci iz nekdanje Jugoslavije. Samoocene znanja slovenskega jezika pa so pokazale, da obstaja kar precej priseljencev, ki niso vešči slovenskega jezika. Slovenski jezik *zelo dobro* razume 83 odstotkov, govori 63 odstotkov, bere 69 odstotkov in piše 55 odstotkov priseljencev in njihovih potomcev.

Ob poudarjanju pomena znanja slovenskega jezika pa izražajo tudi potrebo po ohranjanju maternega jezika ali maternega jezika staršev. Med anketiranci jih nekoliko več kot polovica meni, da bi bilo dobro, če bi se otroci učili materni jezik staršev ali enega od staršev. Hkrati jih je nekaj več kot 61 odstotkov znanje maternega jezika staršev ocenila kot zelo dobro. Predvsem pripadniki mlajše generacije ter višje izobraženi se zavedajo pomena učenja maternega jezika staršev, če ta ni slovenščina.

Statistični podatki kažejo, da se materni jezik priseljencev govori in ohranja (medgeneracijski transfer) v krogu družine. Znanje in učenje manjšinskih jezikov je pomembno s kulturnega (Učenje manjšinskih jezikov prispeva k ohranjanju in razvoju multikulturne družbe.), pravnega (Učenje maternega jezika pripadnikov manjšinske etnične skupnosti pomeni uresničevanje mednarodno priznane pravice posameznika do ohranjanja in razvoja maternega jezika.) in tudi ekonomskega

vidika (Priseljenci so z znanjem njihovega maternega jezika (manjšinskega jezika) pomemben vir znanja v odprti družbi, ki se želi uspešno vključevati v mednarodne tokove.).

Veroizpoved

Pomen pripadnosti verski skupnosti. Odgovori anketirancev v raziskavi nakazujejo, da pripadnost k verski skupnosti ne percipirajo kot zelo pomembno. V razvrstitvi posameznih skupin oziroma skupnosti glede na njihovo pomembnost so pripadnost k družini, poklicni opredelitvi, krajevni pripadnosti, državljanstvu, jezikovni skupnosti in etnični pripadnosti uvrstili pred pripadnostjo k verski skupnosti. Kot manj pomembno so ocenili samo še pripadnost k politični stranki.

Primerjava percepcij med pripadniki posameznih veroizpovedi pa pokaže, da pripadniki islamske veroizpovedi pripisujejo veri nekoliko večji pomen kot pa pripadniki rimskokatoliške in pravoslavne veroizpovedi.

Nekoliko več Bošnjakov in Muslimanov in nekoliko več Hrvatov je veri pripisalo pomembnejšo vlogo v njihovem življenju v primerjavi s pripadniki ostalih etničnih skupnosti.

Ženske so v nekoliko večjem deležu kot moški menile, da je vera v njihovem življenju pomembna.

Mlajša in srednja generacija anketiranih pripisuje veri pomembnejšo vlogo v življenju kot pa starejša generacija.

Manj izobraženi pripisujejo veri nekoliko pomembnejšo vlogo v življenju kot pa višje izobraženi.

Primerjava podatkov o *pogostosti obiskovanja verskih obredov* med raziskavo PSIP in SJM pokaže, da sta si deleža anketirancev raziskave PSIP ter raziskave SJM, ki obiskujejo verske obrede nekajkrat letno zelo podobna, medtem ko je delež anketirancev, ki obiskujejo verske obrede enkrat tedensko ali več, v raziskavi SJM precej večji od deleža anketirancev, ki obiskujejo verske obrede enkrat tedensko ali pogosteje v raziskavi PSIP. To razliko morda lahko pripišemo dejstvu, da vsi priseljenci nimajo možnosti dnevnega obiskovanja verskih obredov v njihovi veroizpovedi oziroma v njihovem jeziku, imajo pa večinoma organizirane verske obrede ob večjih praznikih v večjih mestih po Sloveniji.

Primerjava med posameznimi etničnimi skupnostmi pokaže, da najpogosteje verske obrede obiskujejo Hrvati, za njimi pa Bošnjaki in Muslimani.

Graditev mošeje. Priseljenci in njihovi potomci v nekoliko večjem deležu (39 odstotkov) podpirajo zgraditev mošeje, 29 odstotkov jih meni, da mošeja ne spada v slovenski prostor, kar 32,4 odstotka pa ni »želelo« povedati svojega stališča oziroma ne vedo, ali naj islamska skupnost dobi mošejo ali ne.

Pregled stališč glede na etnično pripadnost pokaže, da v največjem številu graditev mošeje v Sloveniji podpirajo Bošnjaki in Muslimani. Med preostalimi skupnostmi graditev mošeje v večjem deležu podpirajo še »drugi« in Srbi. V najmanjšem številu gradnjo mošeje podpirajo Slovenci.

Graditev mošeje bolj podpira mlajša generacija, manj pa starejša generacija.

Anketiranci z višjo izobrazbo v večjem deležu podpirajo graditev mošeje kot anketiranci z nižjo izobrazbo.

V največjem deležu graditev mošeje podpirajo pripadniki islamske veroizpovedi. Sledijo jim (vendar v precej manjšem številu) anketiranci, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, ter še v manjšem številu pripadniki drugih veroizpovedi. Najmanj podpore graditvi mošeje prihaja od pripadnikov pravoslavne veroizpovedi ter pripadnikov rimskokatoliške veroizpovedi.

Rezultati raziskave potrjujejo domnevo, da nestrpnost in diskriminacija do priseljencev iz držav naslednic Jugoslavije obstajata in sta se ob osamosvojitvi Slovenije še okrepili. Delno je k temu prispevala negativna stopnja identifikacije, ko se je nacionalna identiteta v veliki meri preformirala na izključevanju do Drugih, tistih, ki niso del večinskega naroda in še zlasti na izključujoč način do pripadnikov etničnih skupin iz nekdanje Jugoslavije. Delno pa gre vzroke za nestrpnost iskati v širših mednarodnih družbenih in kulturnih procesih, zlasti v okrepitvi desnice v Evropi v devetdesetih, ki pogosto gradi svoje volilno telo na izključevanju do drugih.

Hkrati se je pokazalo, da je na področju sociokulturne integracije priseljencev treba še marsikaj postoriti. To velja z vidika vladnih ukrepov glede integracije in z vidika ozaveščanja priseljencev samih o njihovih pravicah.

Literatura

- Alter, Peter (1991). »Kaj je nacionalizem?«, v: Rizman Rudi (ur.) (1991), *Študije o etnonacionalizmu*, Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije, str. 212–239.
- Anderson, Benedict (1991, 1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and the Spread of Nationalism*, London: Verso.
- Baumgartl, Bernd, Favell, Adrian (ur.) (1995). *New Xenophobia in Europe*, London: Kluwer Law International.
- Breton, Raymond (1964). »Institutional completeness of ethnic communities and the personal relations of immigrants.« *American Journal of Sociology*, vol. 70, št. 2, str. 193–205.
- Carmichael, Cathie (2002). *Ethnic Cleansing in the Balkans: Nationalism and the Destruction of Tradition*, London: Routledge.
- Cohen, Anthony P. (2001). *Self Consciousness. An alternative anthropology of identity*, London, New York.
- Čurin Radovič, Suzana (2002). Analiza stanja na področju kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev. V: Uroš Gtrilc, ur. *Analiza stanja na področju kulture in predlog prednostnih ciljev*, Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, str. 230–268.
- Devereux, George (1990). *Komplementaristična etnopsihoanaliza*, Zagreb: Založba Avgust Cesarec.
- Domini, Mirjana (ur.) (1997). Hrvati u Sloveniji, zbornik radova, Znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996, Institut za migracije i narodnosti.
- Edwards, John (1985). *Language, society and identity*. Oxford: Blackwell Ltd.
- Eriksen, Thomas Hylland (1993). *Ethnicity and nationalism. Anthropological perspectives*, Co.: Pluto Press London, Boulder.
- Flere, Sergej, Klenovšek, Tomaž (2000). Položaj alohtonih skupin v Sloveniji in v Mariboru. V: *Managing multiethnic local communities in the countries of the former Yugoslavia* (ur. Nenad Dimitrijević) Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institutem LGI Books, str. 31–46, 47–62.
- Giles, Howard (ur.) (1977). *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. Academic Press, London, New York, San Francisco.
- Goffman, Erving (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday, povz. po Eriksen, T. H. (1993): *Ethnicity and nationalism. Anthropological perspectives*, Co.: Pluto Press London, Boulder (str. 21).
- Hutnik, N. (1991). *Ethnic Minority Identity: A Social Psychological Perspective*. Oxford: Claredon. Kloosterman.
- Šime, Ivanjko (1997). »Organiziranost i položaj Hrvata u Sloveniji« v: Hrvati u Sloveniji, zbornik radova, znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja, 1996 (ur. Mirjana Domini), Institut za migracije i narodnosti, 1997.
- Jackson, Peter, Penrose, Jan (ur.) (1993). *Constructions of race, place and nation, England*. London. UCL.
- Južnič, Stane (1993). *Identiteta*. Knjižna zbirka Teorija in praksa, Ljubljana.
- Klinar, Peter (1992). O mednacionalnih odnosih v Sloveniji (Avtohtoni in imigranti). V: *Slovenski izziv* (ur. Niko Toš), FDV–IDV, Ljubljana, 1992, str. 70.
- Komac, Miran (2003). *Vsebina in opis projekta: Percepcije slovenske integracijske politike*. Interno gradivo, INV, Ljubljana.
- Kuper, Adam (1999). *Culture. the Anthropologist's Account*, London: Harvard University Press.
- Lučev, Emil (2000). »Autohtonost Hrvata u Sloveniji« v: *Migracijske teme*, št. 3, Zagreb, str. 301–303.
- Musek, Janek (1994). *Psihološki portret Slovencev*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Musek, Janek (1995). »The psychological basis of multiple identity« V: *Overlapping cultures and plural identities. The multiple identity: what is it and how does it work?* (ur. Sonja Novak Lukanovič). Ljubljana : Slovenska nacionalna komisija za Unesco. Inštitut za narodnostna vprašanja. str. 9–28.
- Nacionalni program za kulturo 2004–2007 (2004). Ministrstvo za kulturo, Ljubljana.
- Park, Robert E. (1928). Human migration and the marginal man. *The American Journal of Sociology*, 33, str. 881–893.
- Pašić, Ahmed (2002). *Islam in muslimani v Sloveniji*, Sarajevo, Emanet.
- Pfaff, William (1993). *The Wrath of Nations*, London: Simon & Schuster.

- Phinney, Jean S. (1990). »Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research.« *Psychological Bulletin*, 108, str. 499–514.
- Ploštajner, Zlata in Vahtar, Marta (1995). »Afterpains of secession: 'NonSlovenes' Out!?!«, v: Baumgartl Bernd, Favell Adrian (ur.), (1995), *New Xenophobia in Europe*, London: Kluwer Law International, str. 306–320.
- Rizman, Rudi (ur.) (1991). *Študije o etnonacionalizmu*, Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Second report submitted by Slovenia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities, 6. July 2004.
- Slovenski nacionalni kulturni program: predlog (2000). Ljubljana: Nova revija.
- Šircelj, Milivoja (2003). *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije. Popisi 1921–2002, Posebna publikacija, št. 2*, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana,
- Štefanec, Tone (1999). »Pri Ivanu Gjonu Simoniju. Albanci se v Sloveniji dobro počutimo.«, *Svobodna misel*, 28. maj 1999, str. 12–13.
- Tajfel, Henri (1978). *The Social Psychology of Minorities*. Minority Right Group, London.
- Tajfel, Henri and Turner, John C. (1986). »The Social Identity Theory of Intergroup Behavior.« str. 7–24 v: *Psychology of Intergroup Relations*, (ur. Worchel S. in Austin W. G.). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Torres, Rodolfo D., Louis F. Miron, Xavier Inda Jonathan (ur.) (1999). *Race, Identity and Citizenship: A Reader*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1970/71*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1971. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1980*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava, distribucija], 1999.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1981/82*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1983*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1986*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1988*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 2000.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1990*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 1990*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 1999.
- Toš, Niko et al. *Slovensko javno mnenje 2002/2: Evropska družboslovna anketa*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov, 2002.
- Turner, J. C., Oakes, P. J., Haslam, S. A., & McGarty, C. (1994). Self and collective: Cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 20, No. 5, str. 454–463.
- Ule, Mirjana (1999). *Socialna psihologija predsodkov v: Ule Mirjana (ur.), Predsodki in diskriminacija, Znanstveno in publicistično središče Ljubljana 1999*.
- Ustava Republike Slovenije (1998 (1991)). 5. spremenjena in dopolnjena izdaja, Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Velikonja, Mitja (2002): »Bivši domači - balkanska kultura na slovenskem po letu 1991, Od rdeče k rumeni zvezdi«. V: *Bal canis*, leto 2, št. 3, 2002, str. 80–86.
- Verkuyten, M. (1992). »Ethnic Group Preferences and the Evaluation of Ethnic Identity among Adolescents in the Netherlands«. *Journal of Social Psychology* 132, str. 741–750.

MEDIJI¹ IN »NOVE« NARODNE SKUPNOSTI

Miran Komac

Uvodna opomba

Razpravo z naslovom mediji in »nove« narodne skupnosti je treba obravnavati kot razpravo o pravici do pristopa (vstopa) pripadnikov »novih« narodnih skupnosti v medije in s tega vidika kot del pravice do sodelovanja v kulturnem življenju². V luči celovitega prikaza vloge medijev na področju narodnomanjšinske problematike bi razpravo veljalo razdeliti na tri tematske sklope:

1. Mediji v jeziku dominantne narodne skupine in manjšinska problematika;
2. Medijska produkcija manjšin samih v njihovem lastnem jeziku;
3. Dostopnost medijev iz »matične« domovine oziroma domovine njihovih staršev.

---

¹ Medije pojmuje tako kot je opredeljeno v prvi točki drugega člena Zakona o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001.

(1) Mediji po tem zakonu so časopisi in revije, radijski in televizijski programi, elektronske publikacije, teletext ter druge oblike dnevnega ali periodičnega objavljanja uredniško oblikovanih programskih vsebin s prenosom zapisa, glasu, zvoka ali slike na način, ki je dostopen javnosti.

(3) Mediji niso bilteni, katalogi ali drugi nosilci objavljanja informacij, ki so namenjeni izključno oglaševanju, poslovnemu komuniciranju, izobraževalnemu procesu ali notranjemu delu gospodarskih družb, zavodov in ustanov, društev, političnih strank, cerkvenih in drugih organizacij, šolska glasila, Uradni list Republike Slovenije, uradna glasila lokalnih skupnosti in druge uradne objave, plakati, letaki, prospekti in transparenti ter videostrani brez žive slike (neplačana obvestila), razen če je s tem zakonom določeno drugače.

² Marion Vargaftig & Karen Ross, *Media and cultural pluralist: Some contours in the European landscape*. V: Janina W. Dacyl & Charles Westin: *Cultural Diversity and the Media*. Swedish National Commission for UNESCO. CEIFO, Stockholm University, 2001, str. 147.

Mediji v jeziku dominantne narodne skupine in manjšinska problematika

V okviru **analize prvega tematskega sklopa** je mogoče uporabiti različne disciplinarne pristope: pravni – z vidika analize zakonskih podlag³ za promocijo etnično-manjšinske pestrosti; komunikološki – v luči analize medijskih vsebin iz naslova manjšinske problematike; veljalo bi razpravljati o tem, kako mediji, ki so pripravljeni v jeziku večinske, dominantne etnične skupine, **obravnavajo, če sploh, problematiko rasnega in etničnega⁴, kakšen je odnos medijev do tradicionalnih in »novih« narodnih skupnosti**, v kakšen kontekst je manjšinska problematika postavljena, je problematika manjšinskih, nedominantnih etničnih skupin obravnavana v luči iskanja simbioze med različnimi etničnimi skupinami pri tvorbi nacij, ali so mediji orodje za izrivanje manjšinskih in nedominantnih etničnih skupin iz skupnega nacionalnega projekta. Torej, vredno je razpravljati o tem, kakšno vlogo imajo mediji pri uveljavljanju etnične različnosti, etnične strpnosti in kulturnega pluralizma in o vlogi **medijev pri upravljanju kulturnega pluralizma⁵**. Vredno je iskati odgovor na vprašanje o vlogi medijev pri ustvarjanju/ohranjanju **podobe o etnično homogeni nacionalni skupnosti**. Ključno vprašanje je, v kolikšni meri mediji sodelujejo pri ohranjanju tradicionalne bipolarnosti »mi-oni« na eni strani oziroma v kolikšni meri mediji sodelujejo pri nastajanju družbe, v kateri bi tudi »oni« imeli možnost, da postanejo »mi«.

Posebno pomembno vprašanje s področja medijev in (»novih«) manjšin zadeva vlogo manjšin pri tvorbi in razširjanja informacij o sebi v medijih večinske, dominantne skupnosti.

Odnos medijev do manjšinske problematike ne »visi« v zraku; zamejen in pogojen je z zgodovinsko oblikovano percepcijo naroda, nacije in t. i. narodnega oziroma nacionalnega vprašanja. Mediji težko popravljajo nekaj, kar je rezultat socializacije. Lahko pa prispevajo ustrezen delež k ovrednotenju »večnih resnic« in ustvarjanju strpnega pluralnega okolja. Zato je izjemnega pomena aktivno **delovanje medijev proti pojavom rasizma, etnični odbojnosti in ksenofobiji, predsodkom in sovražnemu obnašanju⁶** do etnično ter religiozno drugačnih.

³ Pravne podlage o uresničevanju pravice do informiranja pripadnikov manjšin v državah članicah OSCE je mogoče najti v študiji: Tarlach McGonagle, Bethany Davis, Monroe Price (Eds): *Minority-Language Related Broadcasting and Legislation in the OSCE*. University of Oxford, 2003.

⁴ Literature na to temo je kar nekaj. Omeniti je treba:

Biagi, Shirley – Kern - Foxworth, Marilyn: *Facing difference. Race, gender and mass media*. Thousand Oaks : Pine Forge Press, 1997.

ENTMAN, Robert M. - ROJECKI, Andrew: *The Black Image in the White Mind. Media and Race in America*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2001.

LIEBES, Tamar (ed.): *Media, ritual and identity*. London and New York : Routledge, 1998.

⁵ Glej na primer: Janina W. Dacyl & Charles Westin (ed), *Cultural Diversity and the Media*. Ceifo, Stockholm, 2001.

⁶ Pomembno vlogo medijev v boju proti rasizmu, ksenofobiji in netoleranci zasledimo tudi v dokumentih Sveta Evrope. V priporočilu 1222 (1993) je zapisano (...) »/ii/ the crucial role the media could play in presenting an open and tolerant

Že bežen in površen pogled v slovenske medije razkrije, da je problematika »novih« narodnih skupnosti močno na obrobju medijskega zanimanja. Problematika je »tiho spregledana«, ignorirana in/ali obravnavana z negativnega vidika⁷. Pregledovanje strokovne literature razkrije, da takšen odnos ni neka slovenska posebnost – medijska marginalizacija (»novih«) manjšinskih skupnosti je tudi v drugih nacionalnih okoljih zelo pogost pojav⁸, kar pa ne bi smelo biti tudi vodilo za slovenske medije.

Vpliv množičnih **medijev na oblikovanje javnega mnenja** in percepcij prebivalcev do posameznih družbenih pojavov je že desetletja znano dejstvo. Vpliv na tvorbo predstav o pojavih iz arzenala (med)etničnih, (med)narodnih in/ali (med)verskih odnosov, je še posebej močan. Odnos medijev do narodno manjšinskih skupin je mogoče razvrstiti v širokem razponu med spodbujanjem netolerantnega ali celo sovražnega odnosa do nedominantnih etničnih in /ali verskih skupin na enem polu pa do prizadevanj po ohranjanju in uveljavljanju kulturne ter jezikovne različnosti na drugem polu. Če je ta bipolarnost prepoznana v vseh evropskih družbah, bi bilo zelo nenavadno, da bi bila slovenska družba imuna pred tovrstnimi delitvami.

Odnos slovenskih medijev do etničnih/narodnih manjšin **temelji na (zamejenem) pojmovanju slovenske nacije** ter na tem zamejenem pojmovanju vloge slovenske države – **temeljna funkcija novonastale države je »obramba« slovenskega naroda v vsej njegovi državniški večplastnosti in uveljavljanje italijanske, madžarske, romske narodne skupnosti**. Znotraj tega okvira je oblikovana tudi zakonodaja o medijih⁹.

Zakon o medijih¹⁰ pod določbami z naslovom Javni interes na področju medijev pravi:

---

society to the public, and in countering prejudice and hatred«. Povzeto po, Council of Europe, Recommendation 1275 (1995) on the fight against racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance (http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA_95/EREC1275.HTM).

Glej tudi: Joint Statement on Racism and the Media. Special Rapporteurs' Joint Statements on Racism and the Media. (<http://www.article19.org/docimages/950.htm>)

⁷ Glej na primer: Kuzmanić, Tonči, Petković, Brankica (ur.). *Bitja s pol strešice : slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*, (Mediawatch). Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia, 1999. 73, 81 str.

⁸ Stojan Obradovic, BETWEEN DISREGARD AND TACIT ABANDONMENT (dostopno na, <http://www.medienhilfe.ch/News/2003/CRO/MOL9070.pdf>)

⁹ O zakonodaji s področja medijev, ki je pomembna za manjšinske skupnosti, glej podrobneje: Miran Komac, Varstvo narodnih skupnosti v Sloveniji. V: Slovenija & evropski standardi varstva narodnih manjšin, Ljubljana, 2002, str. 50–56.

¹⁰ Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, 4. člen.

(1) Republika Slovenija podpira medije pri razširjanju programskih vsebin, ki so pomembne:

- za uresničevanje pravice državljanov oziroma državljanek Republike Slovenije, Slovencev po svetu, pripadnikov oziroma pripadnic slovenskih narodnih manjšin v Italiji, Avstriji in Madžarski, italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji ter romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, do javnega obveščanja in obveščenosti;
- za ohranjanje slovenske nacionalne in kulturne identitete;
- za spodbujanje kulturne ustvarjalnosti na področju medijev;
- za kulturo javnega dialoga;
- za utrjevanje pravne in socialne države;
- za razvoj izobraževanja in znanosti

Promocija slovenske družbe, v katero bi kot poseben etnični segment spadale tudi »nove« etnične skupnosti ter prizadevanja medijev za integracijo imigrantov, ne spadajo med javni interes na področju medijev.

Projekta promocije etničnega pluralizma kljub vsej benevolentnosti mediji ne morejo izpeljati sami. Marsikaj mora biti opravljeno že pred tem, v obdobju primarne socializacije ter v različnih vzgojnih in izobraževalnih ustanovah. Mediji težko »popravljajo« učinke socializacije, lahko pa jih dograjujejo ali vsaj prispevajo ustrezen delež h kritični oceni »večnih resnic«. Na žalost ostaja zapisano v primeru »novih« etničnih skupnosti zgolj teoretični konstrukt.

V Zakonu o medijih skicirana vloga medijev je pogosto v nasprotju z vsakdanjo prakso.

Del slovenskih medijev pogosto sodeluje pri poudarjanju etnične čistosti in poudarjanju nepremostljivih razlik med etnično in religiozno različnimi; raba sovražnega jezika (Hate Speech) v medijih do »drugih« in ustvarjanje negativne podobe (nefarious image) o »novih« narodnih/etničnih skupnostih je običajno zaščitni znak politike etnične odbojnosti. Spremljanje, analiziranje, javna kritika tovrstnih pojavov/procesov bi morala zato biti pomemben segment integracijskih procesov.¹¹

Pojave etnične odbojnosti v medijih je mogoče sankcionirati z zakonsko prepovedjo spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti¹². Toda pogosto so pravni predpisi le »pasiven« okvir, ki ga je še le treba napolniti z ustrežno vsebino. Brez aktivnega medijskega **delovanja proti rasizmu, etnični odbojnosti in ksenofobiji, predsodkom in sovražnemu obnašanju** do etnično ter religiozno drugačnih, so zakonske določbe le mrtve črke na papirju, brez preventivnih učinkov.

¹¹ Za slovenski prostor glej na primer: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/novosti/>

¹² Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, 8. člen:

Prepovedano je z razširjanjem programskih vsebin spodbujati k narodni, rasni, verski, spolni ali drugi neenakopravnosti, k nasilju in vojni ter izzivati narodno, rasno, versko, spolno ali drugo sovražstvo in nestrpnost.

V tej luči predstavlja pomemben segment razprave o medijih in »novih« narodnih skupnostih področje **analize informacij/vsebin s področja etnične pluralnosti** slovenske družbe. Torej analize prisotnosti informacij o življenju in delu pripadnikov teh skupnosti v Sloveniji, njihovem prispevku k slovenskemu skupnemu dobru. Treba bi bilo posebej analizirati vlogo medijev pri uveljavljanju **kulturne različnosti** oziroma **vlogo medijev pri upravljanju kulturnega pluralizma** v slovenski družbi.

To področje ni bilo predmet naše obravnave, saj bi za takšno analizo morali uporabiti ustrezne kvalitativne raziskovalne metode (analiza vsebin). Že bežen pogled v slovenske tiskane in elektronske medije razkrije, da **mediji skoraj dobesedno sledijo določbam Zakona o javnem interesu na področju medijev**. Sliši se o italijanski in madžarski skupnosti, nekaj o Nemcih in Romih, hrvaški, srbski, albanski, bošnjaški, muslimanski, črnogorski in makedonski etnični skupini pa je informacij komaj za vzorec. Zna biti, da se zaradi izključenosti iz medijskega prostora poraja pri teh populacijah **občutek izključenosti iz družbe in prepričanje o njihovi družbeni marginalizaciji, morda celo getoizaciji**.

Slovenski medijski režim dosledno sledi vzorcu tvorbe slovenske nacije, ki je skiciran na uvodnih straneh tega dela. »Posebna« manjšinska pravica do sodelovanja v javnih medijih je dana le pripadnikom italijanske, madžarske, v omejenem obsegu tudi romske skupnosti. Te populacije imajo največ možnosti, da tvorijo in diseminirajo informacije o njih samih ter o okolju, v katerem živijo, v svojem lastnem jeziku; nadalje, da posredujejo informacije o narodnostno manjšinski problematiki v medije, ki uporabljajo jezik večinskega naroda; in ne nazadnje, da svobodno sprejemajo informacije v jeziku narodne skupnosti iz države, v kateri živi pretežni del naroda, ki mu narodna skupnost »pripada«, in da dajejo informacije, ki jih sestavljajo te narodne skupnosti v medijski prostor »matične« države.

Zakon o medijih (Uradni list RS, št. 35/2001) nadalje pravi, da morajo biti programske vsebine predvajane v slovenskem jeziku; v primeru, »če so programske vsebine namenjene madžarski oziroma italijanski narodni skupnosti, jih lahko izdajatelj razširja v jeziku narodne skupnosti«.¹³ Podobno določilo velja tudi za razširjanje oglaševalskih vsebin, za katere velja, da se obvezno razširjajo v slovenskem jeziku. Mediji »italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti lahko objavljajo oglase v jeziku narodne skupnosti«.¹⁴ V Zakonu o medijih je določbe, ki zadevajo italijansko in madžarsko narodno skupnost mogoče najti še v delu z naslovom »Slovenska

¹³ Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, četrti odstavek petega člena.

¹⁴ Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, drugi odstavek 51. člena.

avdiovizualna dela«, v katerem je zapisano, da so »slovenska avdiovizualna dela po tem zakonu tista dela, ki so izvorno producirana v slovenskem jeziku ali dela, ki so namenjena madžarski in italijanski narodni skupnosti v njunem jeziku, ter dela slovenskega kulturnega izvora z drugih področij umetnosti«. ¹⁵ Javno službo produkcije in razširjanja nacionalnih radijskih in televizijskih programov, »ki so v javnem in kulturnem interesu Republike Slovenije, vključno z radijskimi in televizijskimi programi italijanske in madžarske narodne skupnosti ter drugimi programi v skladu s posebnim zakonom, izvaja javni zavod Radiotelevizija Slovenija«. ¹⁶

Področje **radijskih in televizijskih dejavnosti**, ki se opravlja kot javna služba, ureja **Zakon o radioteleviziji Slovenije**. Javna služba je po tem zakonu opredeljena kot ustvarjanje, pripravljanje in oddajanje (poleg preostalega, op. M. K.) »po enega radijskega oziroma televizijskega programa za italijansko oziroma madžarsko narodno skupnost (v nadaljnjem besedilu: narodnostni program)«. ¹⁷ Z oblikovanjem tega programa RTV zagotavlja »uresničevanje ustavnih pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju radijskega in televizijskega javnega obveščanja, povezovanje narodnih skupnosti z matičnim narodom ter vključevanje kulturnih ter drugih dosežkov italijanskega oziroma madžarskega naroda v narodnostne programe«. ¹⁸ To dejavnost RTV Slovenija zagotavlja »zlasti prek enot v Mariboru, Kopru in Lendavi ter preko lokalnih programov Murski val Murska Sobota (...). ¹⁹ Narodnostni program mora biti viden na najmanj 90 odstotkov ozemlja, na katerem živijo pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti. Lastna produkcija, koprodukcija in naročena produkcija informativnih, kulturnih, izobraževalnih in razvedrilnih vsebin mora obsegati "najmanj dve uri dnevno, če gre za narodnostni radijski program, oziroma najmanj 30 minut, če gre za narodnostni televizijski program". ²⁰ Če se narodnostni program ali del narodnostnega programa odda v ustvarjanje drugi RTV organizaciji oziroma producentu, je to mogoče storiti "le s soglasjem programskega sveta narodnostnega programa". ²¹ Za ustvarjanje, pripravljanje, oddajanje in razširjanje narodnostnih programov se del sredstev zagotavlja iz državnega proračuna. Predstavniki narodnostnih skupnosti (italijanske in madžarske) so zastopani tudi v Svetu RTV Slovenija, vsaka z enim predstavnikom. Pristojnost Sveta RTV je, da imenuje in razrešuje direktorje narodnostnih programov ter po eno tretjino članov programskih svetov za narodnostni program. Osrednji organ, ki dejavno sodeluje pri izvajanju obveznosti RTV Slovenija pri obveščanju narodnih skupnosti, so programski sveti za narodnostne

¹⁵ Zakon o medijih. Uradni list RS, 35/2001, prvi odstavek 68. člena.

¹⁶ Zakon o medijih. Uradni list RS, 35/2001, prvi odstavek 76. člena.

¹⁷ Zakon o radioteleviziji Slovenija. (Uradni list RS, 18/1994), prvi odstavek tretjega člena.

¹⁸ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, 18/1994), drugi odstavek tretjega člena.

¹⁹ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, 18/1994, tretji odstavek tretjega člena.

²⁰ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, 18/1994), prvi odstavek šestega člena.

²¹ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, 18/1994), peti odstavek šestega člena.

programe. Sestavo in pristojnosti tega organa določa 22. člen Zakona o RTV²².

Za področje narodnostnih programov delujeta v okviru Radiotelevizije Slovenije dva programa, ki ju vodita dva direktorja²³. Predlog za imenovanje direktorja narodnostnih programov da programski svet narodnostnega programa, isti programski svet da tudi soglasje k imenovanju odgovornih urednikov narodnostnih programov.²⁴

Pomembni instituciji v RTV sta še programska sveta za narodnostne programe: 1. Programski svet za radijske in TV-programe za italijansko narodno skupnost; 2. Programski svet za radijske in TV-programe za madžarsko narodno skupnost. Organa imata precej razvejan delokrog z nekaterimi kompetencami, ki spominjajo na kompetence izvoljenih predstavnikov narodnosti v zakonodajni veji oblasti.²⁵ Zagotovilo, da bosta programska sveta zastopala legitimne interese narodnih skupnosti, je zapisano v 54. členu Statuta RTV. Programska sveta ustanovi Svet RTV Slovenije. Imata sedem članov, od katerih pet članov imenujeta Samoupravni narodni skupnosti, dva pa neposredno Svet RTV Slovenija.

V katerih medijih (elektronskih, tiskanih) naj bi bil preboj iz medijskega mrka, je razvidno iz mnogih raziskav, ki raziskujejo razširjenost posameznih medijev. Primat pripada televiziji, sledi poslušanje radia, prebiranje časopisov je običajno na tretjem mestu. Podobne ugotovitve je mogoče izluščiti tudi iz izsledkov raziskave PSIP 2003²⁶. Za naše raziskovanje je pomembna ugotovitev, da je televizija (manj radio) v **večinskem, slovenskem jeziku** najbolj spremljani medij; ugotovitev

---

²² Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, 18/1994) 22. člen: Svet RTV Slovenija imenuje programske svete za narodnostni program (v nadaljnjem besedilu: programski svet).

V programski svet iz prejšnjega odstavka imenujeta samoupravni narodni skupnosti v Sloveniji dve tretjini članov za štiri leta in z možnostjo ponovnega imenovanja.

Programski svet daje soglasje k imenovanju odgovornega urednika narodnostnega programa ter k obsegu in programski zasnovi tega programa.

Programski svet obravnava uresničevanje programske zasnove, pripombe in predloge gledalcev in poslušalcev, da je pobude Svetu RTV Slovenija za obravnavanje vprašanj, povezanih z narodnostnim programom, ter opravlja druge naloge, določene s statutom.

RTV Slovenija mora objaviti stališča programskega sveta, ki se nanašajo na problematiko narodnostnega programa.

²³ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95) 40. člen: "Direktorji programov so vodilni delavci RTV Slovenija za področje radijskih in televizijskih programov. RTV Slovenija ima programske direktorje za ta programska področja: za televizijske programe RTV Slovenija; za radijske programe RTV Slovenija; za TV in radijski program za italijansko narodno skupnost; za TV in radijski program za madžarsko narodno skupnost".

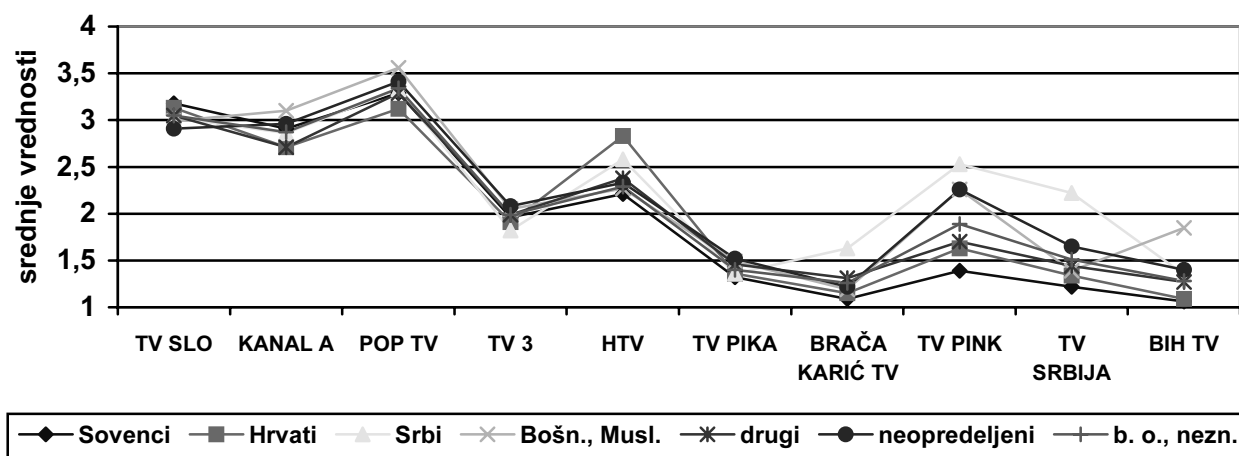
²⁴ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95) 41., 47. člen.

²⁵ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95) 53. člen: Programska sveta: obravnavata uresničevanje programske zasnove; dajeta soglasje k obsegu in programski zasnovi narodnostnega programa; obravnavata pripombe in predloge gledalcev in poslušalcev, povezane z narodnostnimi programi; dajeta pobude Svetu RTV SLO za obravnavanje vprašanj, povezanih z narodnostnim programom; obravnavata pobude, mnenja in predloge novinarjev in urednikov, povezane s pripravljanjem in oddajanjem narodnostnih programov; predlagata imenovanje in razrešitev direktorja narodnostnega programa; dajeta soglasje k imenovanju in razrešitvi odgovornega urednika narodnostnega programa; -obravnavata druga vprašanja, povezana z narodnostnimi programi.

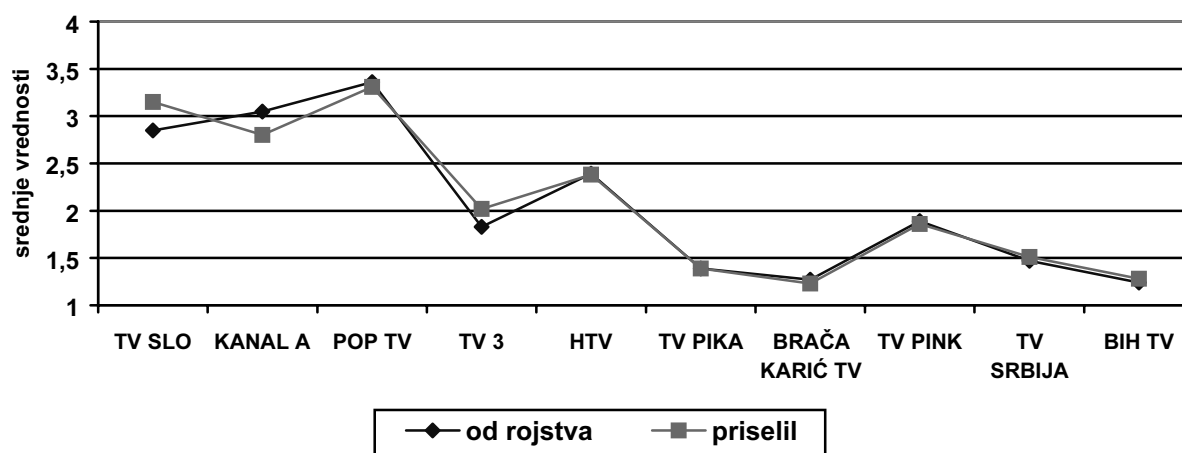
²⁶ PSIP 2003 – Raziskava Percepcije slovenske integracijske politike, 2003, CRP.

velja za večinsko populacijo in za manjšinske etnične populacije. Odstopanja od tega vzorca so opazna pri povezavah med etnično pripadnostjo in posameznimi „nevečinskimi“ televizijskimi postajami. Hrvati in Srbi spremljajo pogosteje televizijske postaje, ki se emitirajo na hrvaškem in v Srbiji, manj v BiH, pa čeprav so po provenienci mnogi anketiranci hrvaške in srbske narodnosti prav iz te države. Mogoče je to svojevrstni pokazatelj sprememb v transnacionalnih identitetah.

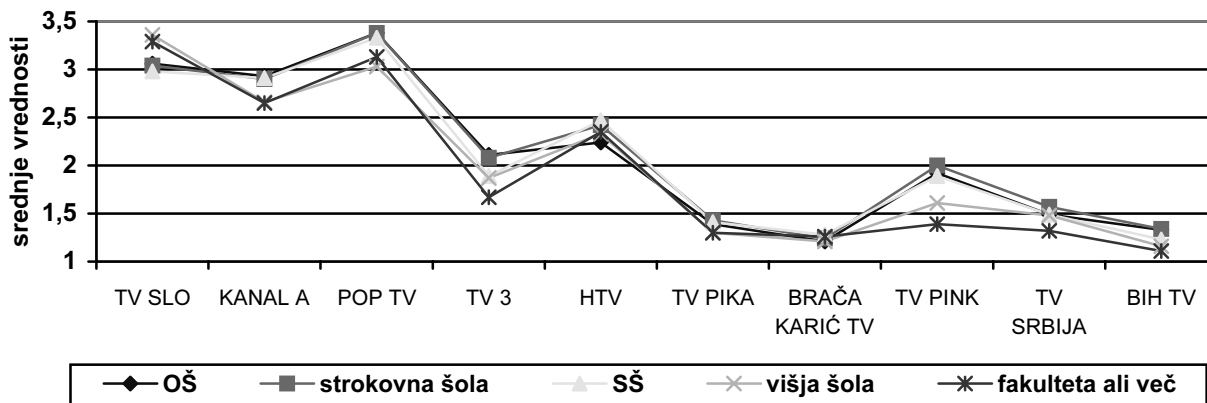
Slika 1: Gledanje televizijskih programov glede na etnično pripadnost
(4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

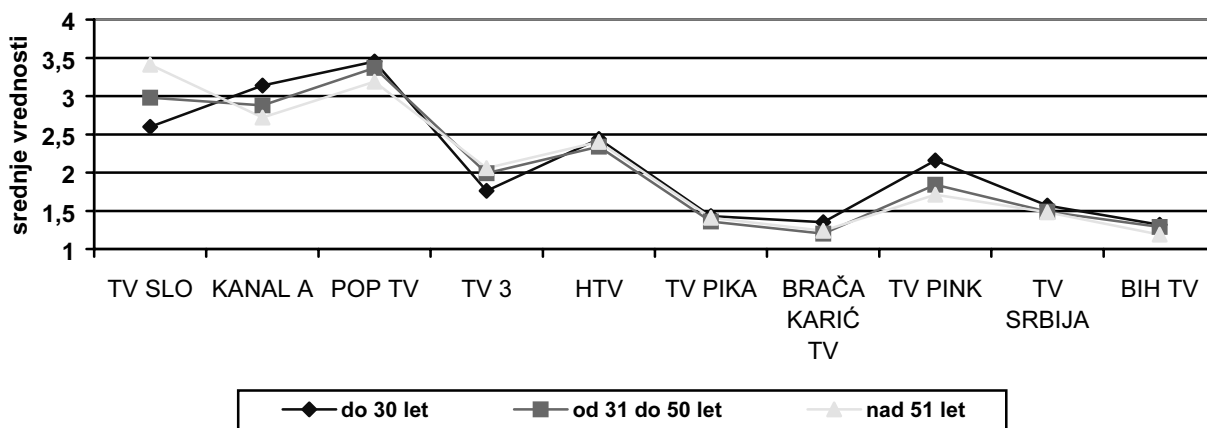
Slika 2: Gledanje televizijskih programov glede na to, ali se je anketiranec v Sloveniji rodil ali priselil
(4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

Slika 3: Gledanje televizijskih programov glede na izobrazbeno strukturo anketirancev
(4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

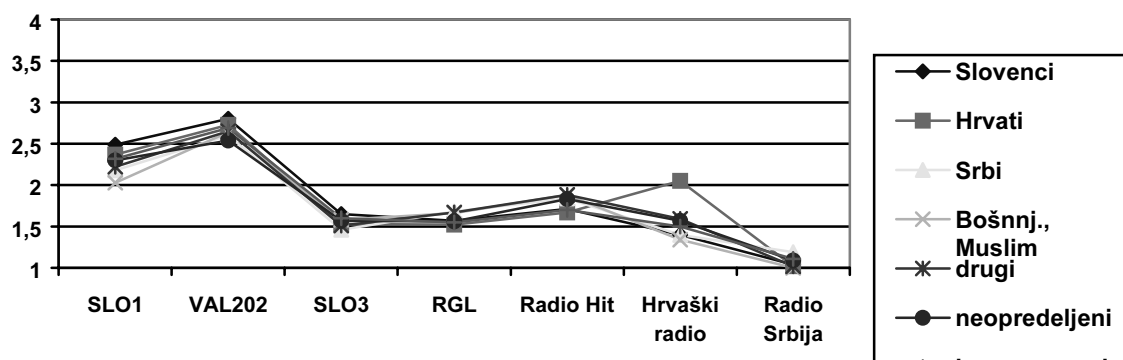

Slika 4: Gledanje televizijskih programov glede na starostno strukturo anketirancev
(4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

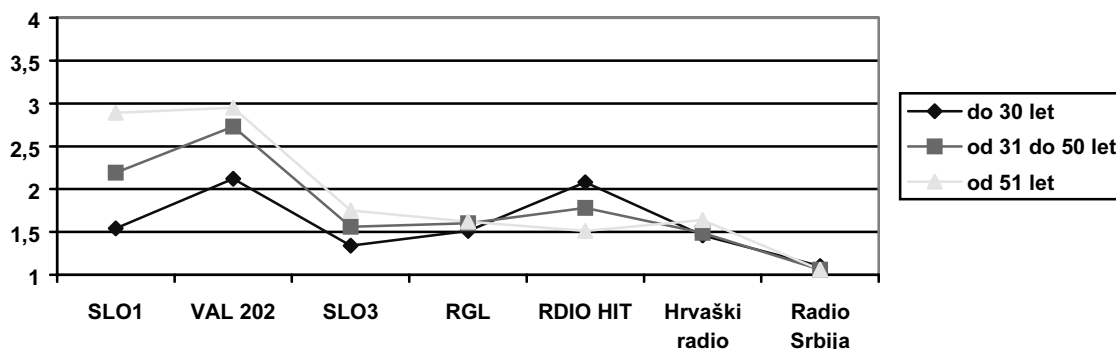

Tudi za spremljanje radijskih programov velja podobna ugotovitev kot za televizijske programe. Prevladuje poslušanje radijskih programov v slovenskem jeziku. Odstopanje so opazna pri posameznih starostnih skupinah (radio pogosteje poslušajo starejše populacije) in opazne so povezave med etnično pripadnostjo anketirancev ter radijskimi postajami iz posameznih »matičnih« držav. Nekoliko izstopajo Hrvati. Razlog zna biti v bližini meje ter s tem povezana boljša slušnost radijskih programov iz Hrvaške.

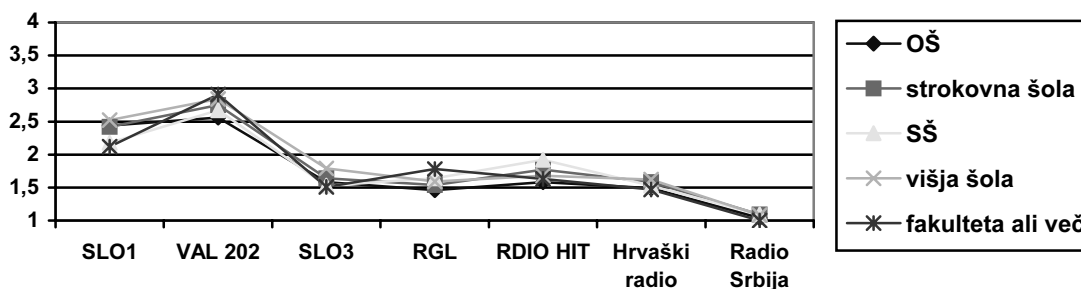
Slika 5: Poslušanje radijskih programov glede na etnično pripadnost
(4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

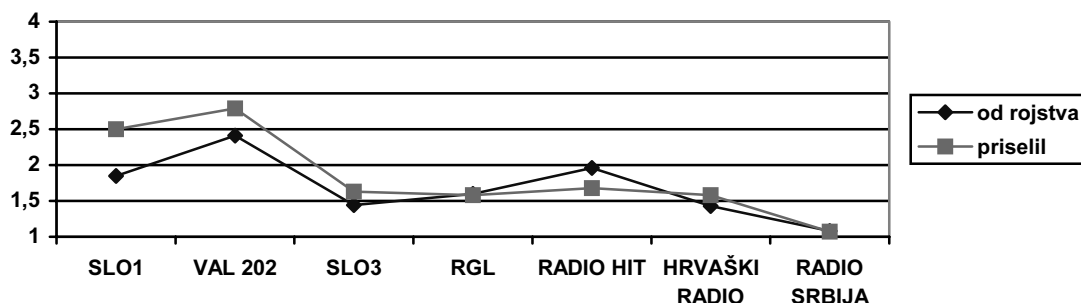
Slika 6: Poslušanje radijskih programov glede na starostno strukturo
(4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

Slika 7: Poslušanje radijskih programov glede na izobrazbeno strukturo (4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

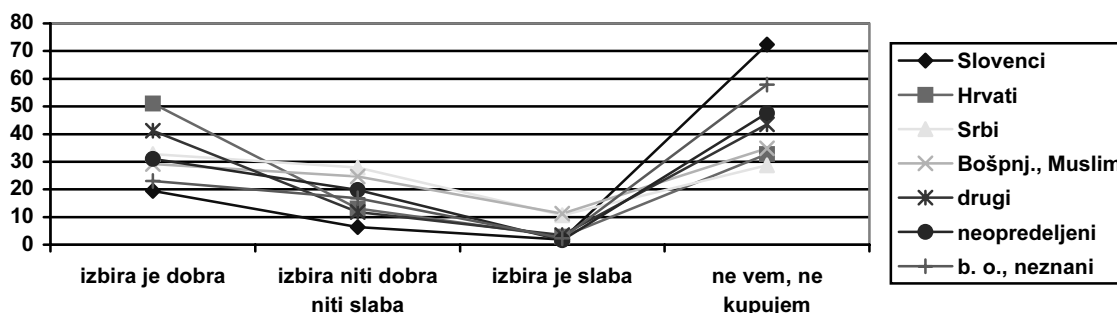

Slika 8: Poslušanje radijskih programov glede na to, ali so se anketiranci v Sloveniji rodili ali priselili (4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

Tiskani mediji so šele na tretjem mestu. Poseganje po tiskanih medijih je skromno. Ugotovitev velja ne glede na različno etnično pripadnost anketirancev ali katero drugo socialno značilnost (kraj rojstva, starost, izobrazba). Iz podatkov ni mogoče sklepati, da bi bila za skromne bralne navade kriva skromna izbira ali neredna dobava. Toda skromno poseganje po tiskanih medijih lahko pomeni preprosto dejstvo, da anketiranci pridobijo dovolj informacij iz drugih medijev, v prvi vrsti elektronskih.

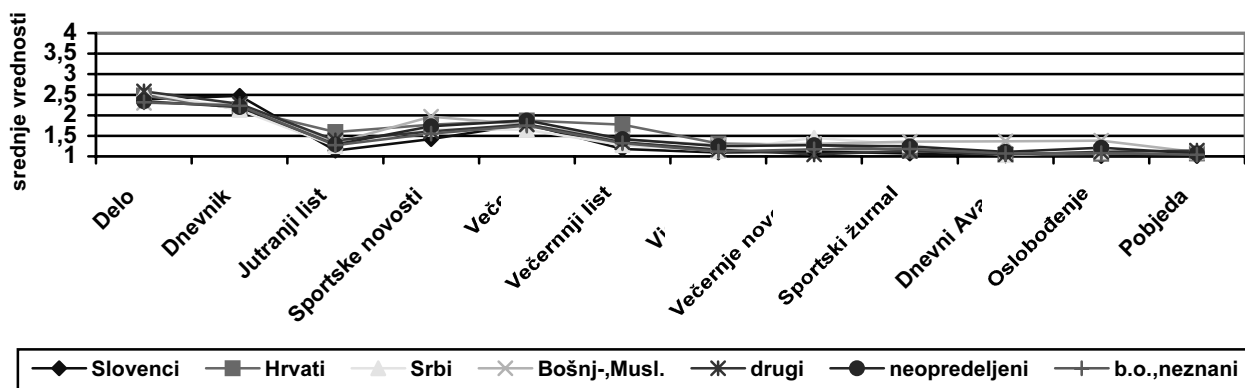
Slika 9: Kako ste zadovoljni z izbiro časopisov oziroma revij iz prostora nekdanje Jugoslavije, ki jih lahko kupite v prosti prodaji?

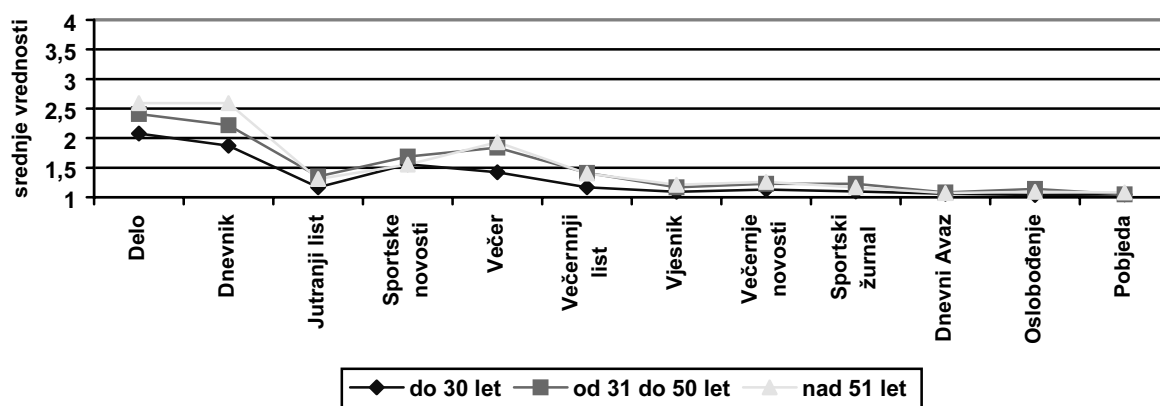
sig < 0,000

Podobna ugotovitev, kot smo jo zapisali pri televizijskih in radijskih programih, velja tudi za tiskane medije: prevladuje poseganje po medijih v slovenskem jeziku. Po tiskanih medijih v določenem jeziku (in kraju izhajanja) najpogosteje posegajo pripadniki etnične skupine, ki so po jezikovni opredelitvi blizu anketirancem. Pogosteje berejo starejše populacije in populacije, ki so se v Slovenijo preselile.

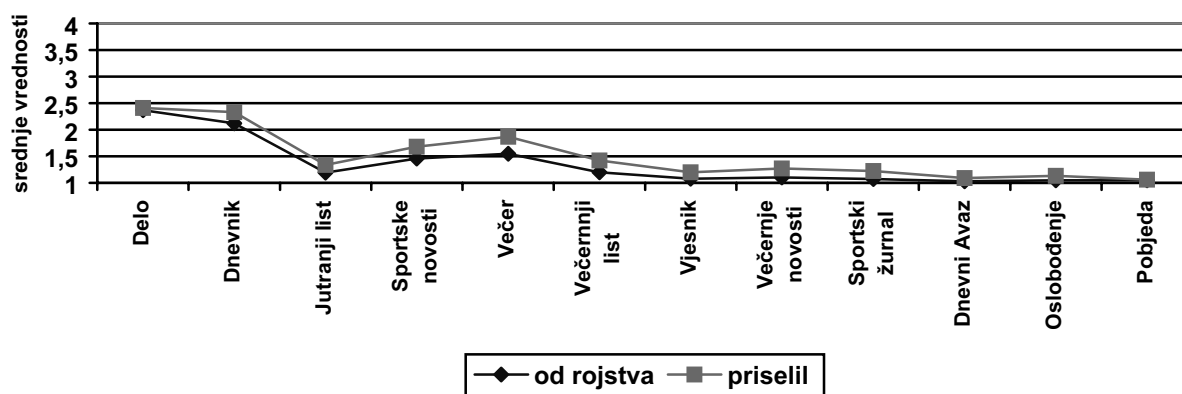
Slika 10: Branje tiskanih medijev glede na etnično pripadnost (4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

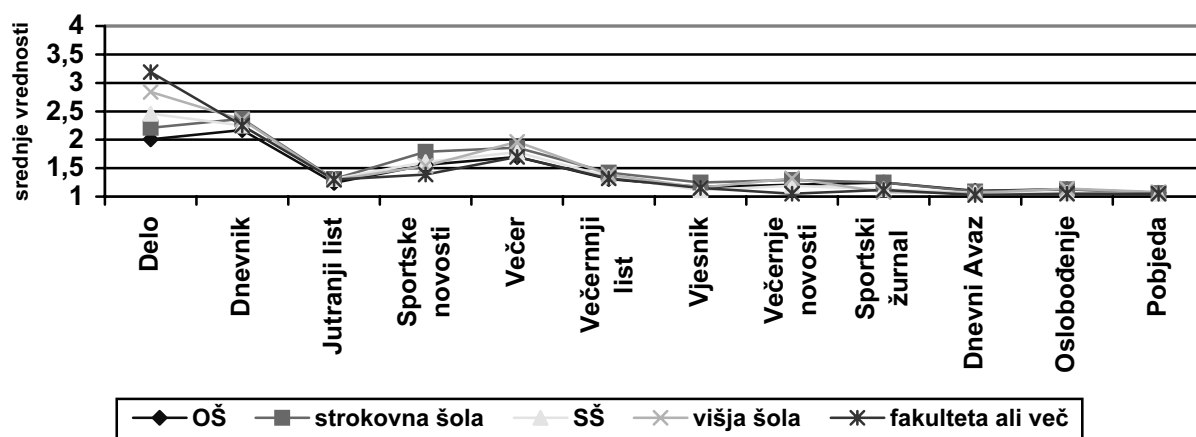
Slika 11: Branje tiskanih medijev glede na starostno strukturo (4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

Slika 12: Branje tiskanih medijev glede na to, ali so se anketiranci v Sloveniji rodili ali so se priselili (4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

Slika 13: Branje tiskanih medijev glede na izobrazbo (4 – redno, 3 – pogosto, 2 – redko, 1 – nikoli)

Pregled zakonskih določil o urejanju slovenskega medijskega prostora je pokazal, da zakonodaja govori le o „klasičnih“ etničnih/narodnih manjšinah. Problematika „novih“ narodnih skupnosti je v celoti izpuščena. Mnogi iščejo „opravičilo“/potrditev za takšen pristop v mednarodnopравниh dokumentih, ki zadevajo varstvo „klasičnih“ narodnih manjšin. In v teh dokumentih je mogoče resnično najti veliko gradiva za opravičevanje slovenskega etnodualizma.

Res je, da so mednarodnopravni dokumenti, ki obravnavajo varstvo narodnih manjšin, problemsko zamejeni – nanašajo se zgolj na „klasične“ manjšine. Torej, vse tako imenovane „posebne manjšinske pravice“, kamor spada tudi pravica do obveščanja, so vezane na klasične manjšine. Toda to še ne pomeni, da je mogoče „novim“ narodnim skupnostim kratiti nekatere pravice iz nabora obćih človekovih pravic: 1) pravico do svobode izražanja; 2) pravico do ohranjanja kulturne in jezikovne različnosti; 3) pravico do zaščite identitete in 4) pravico do enakosti in nediskriminacije.²⁷

Ustavna določba (61. člen Ustave RS) pravi, da ima vsakdo pravico, »da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo«. Dolžnost države bi torej bila, da ustvari ustrezne razmere za ohranjanje in uveljavljanje kulturne in jezikovne identitete vseh njenih prebivalcev. Glede na povedano bi bilo treba **slovensko zakonodajo o medijih ustrezno dopolniti z obveznostmi javnih medijev, v prvi vrsti javne RTV**, da omogočijo „novim“ manjšinskim skupnostim uresničevanje pravic, ki se navedene v prejšnjem odstavku. **Ignoranca, tudi medijska, vodi v različne oblike getoizacije**; to pa je v nasprotju z želenim procesom integracije. Pregled medijske zakonodaje je tudi nakazal

²⁷ Glej o tem podrobneje: Guidelines on the use of Minority Languages in the Broadcast Media. Office of the High Commissioner on National Minorities. The Hague, 2003. Dostopno na: http://www.osce.org/documents/hcnm/2003/10/2242_en.pdf

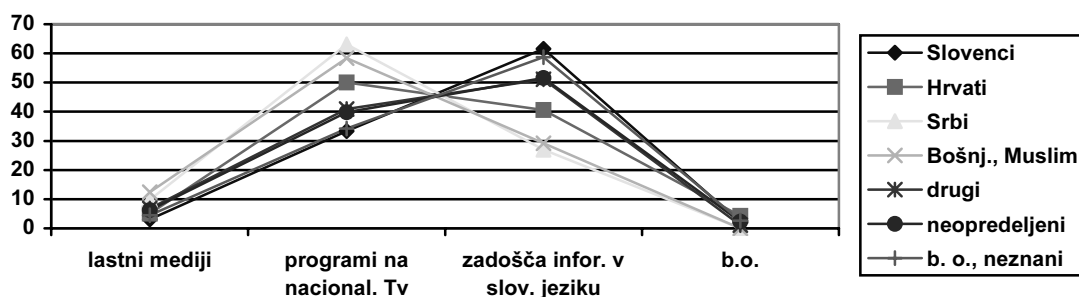
najlažjo in najbolj elegantno pot za izhod iz medijskega mrka – oblikovanje narodnostnega programa v okviru RTV, kar bi bilo mogoče doseči z dopolnilom zakona o RTV. Če bi bilo dopolnilo napisano v duhu določb, ki veljajo za klasični manjšini, bi se izognili prenekateri nevšečnosti.

Da si pripadniki »novih« narodnih skupnosti želijo stopiti iz medijske teme je mogoče razbrati tudi iz podatkov, zbranih v raziskavi PSIP 2003.

Vprašanje v raziskavi se je glasilo: Kako naj bi po vašem mnenju prebivalci Slovenije, katerih materni jezik ni slovenski, imeli zagotovljeno pravico do obveščanja v svojem jeziku? (Mogoč je samo en odgovor.)

1. Država bi jim morala omogočiti (finančna podpora) ustanovitev lastnih medijev.
2. Država naj omogoči v okviru nacionalnih medijev program oziroma oddaje o kulturi, življenju, delovanju drugih etničnih/narodnih skupnosti in priseljencev.
3. Zadošča informiranje v slovenskem jeziku.

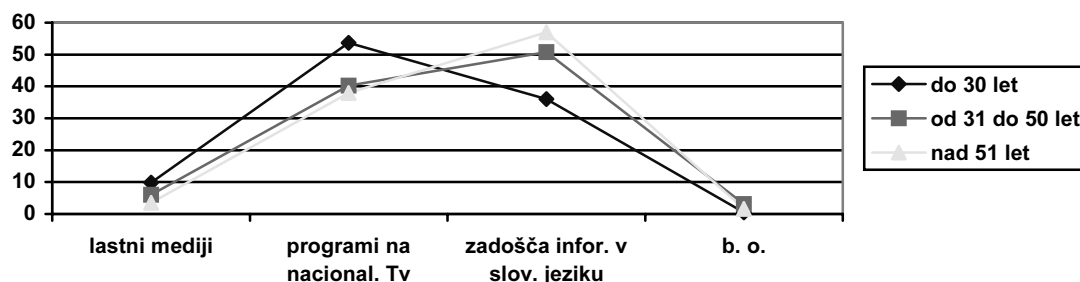
Slika 14: Kako naj bi po vašem mnenju prebivalci Slovenije, katerih materni jezik ni slovenski, imeli zagotovljeno pravico do informiranja v svojem jeziku? (Mogoč je samo en odgovor.)

sig.<0,000

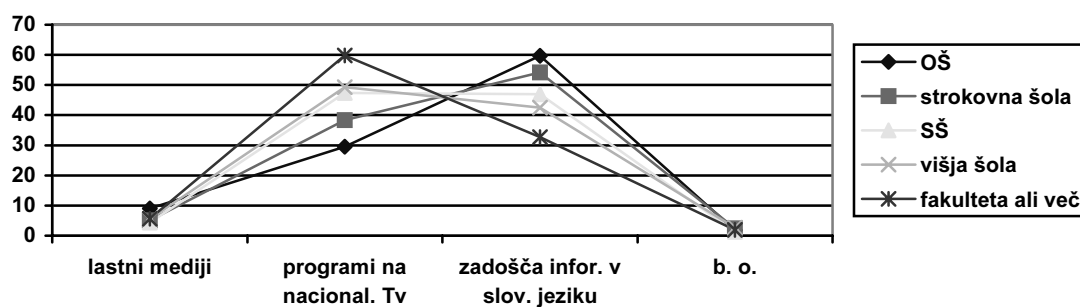
Najbolj poudarjajo hotenje po vstopu v slovenski medijski prostor prek nacionalne televizije pripadniki najbolj »stigmatiziranih« etničnih skupnosti: Bošnjaki (Muslimani) in Srbi. Verjetno vidijo v tem mediju priložnost za javno priznanje lastnega »obstoja« in seveda možnost za predstavitev lastnih stališč do posameznih vprašanj, ki jih še posebej zadevajo. Da vprašanja umestitve teh skupnosti v slovenski medijski prostor ne bi bilo modro še nadalje pometati pod preprogo, ga ignorirati, je mogoče razbrati tudi iz podatkov, ki jih navajamo v nadaljevanju. Za vstop v medijski prostor prek javnega televizijskega medija se zavzemajo populacije v starosti do 30 let (slika 15), visokošolsko izobraženi (slika 16) in populacije, ki so bile rojene v Sloveniji (slika 17)

Slika 15: Kako naj bi po vašem mnenju prebivalci Slovenije, katerih materni jezik ni slovenski, imeli zagotovljeno pravico do informiranja v svojem jeziku? (Mogoč je samo en odgovor.)

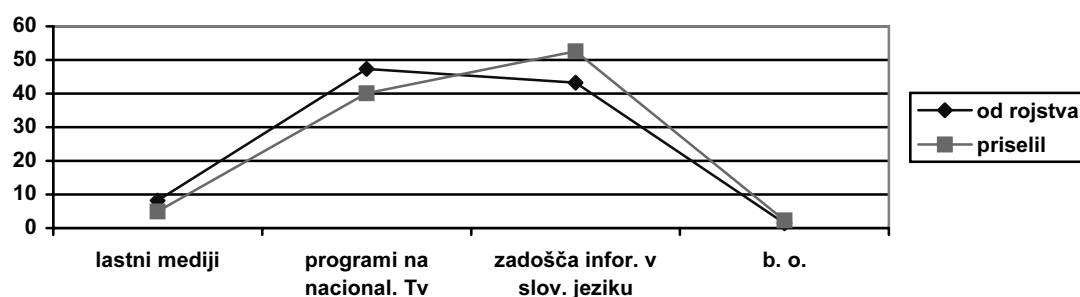
sig.<0,000

Slika 16: Kako naj bi po vašem mnenju prebivalci Slovenije, katerih materni jezik ni slovenski, imeli zagotovljeno pravico do informiranja v svojem jeziku? (Mogoč je samo en odgovor.)

sig.<0,000

Slika 17: Kako naj bi po vašem mnenju prebivalci Slovenije, katerih materni jezik ni slovenski, imeli zagotovljeno pravico do informiranja v svojem jeziku? (Mogoč je samo en odgovor.)

sig.<0,010

V okviru naše raziskave smo posebno pozornost namenili posebnem vidiku **pravice do obveščnosti**, ki je kot del pravice do svobode izražanja zapisana v 19. členu Mednarodne konvencije o civilnih in političnih pravicah²⁸. V raziskavi PSIP nas je zanimal prav poseben vidik uresničevanja pravice do obveščanja – možnost pridobivanja informacij o postopkih za pridobitev državljanstva RS v skladu z določili 40. člena Zakona o državljanstvu in statusa tujca. Zanimalo nas je, v **kolikšni meri in na kakšen način je za tovrstne informacije poskrbela država**. Zato je bila opravljena analiza člankov o pridobivanju državljanstva po 40. členu Zakona o državljanstvu, ki so bili objavljeni v slovenskem tisku v obdobju med mesecem majem leta 1991 in februarjem leta 1992. Metodološko je bila takšna zamejitev upravičena tudi zato, ker je bila predmet našega raziskovalnega zanimanja prav populacija, ki je oddala vloge za pridobitev državljanstva po določbah 40. člena Zakona o državljanstvu; ter obveščanje o tem, kako se bo status spremenil tistim, ki bodo ohranili status tujca (glej prispevek Mance Šetinc v nadaljevanju).

Medijska produkcija manjšin samih v njihovem lastnem jeziku

DRUGI problemski sklop bi lahko analiziral **medijsko produkcijo v jeziku »novih« narodnih/etničnih skupnosti**. Torej, kakšno vlogo imajo mediji v manjšinskih jezikih v luči zagotavljanja informacij v

- **»maternem jeziku** (dogajanja v svetu, družbi, v kateri živi manjšina, obveščanje o življenju in delu manjšine in njenih pripadnikov, dogodki v državi matičnega naroda);
- **opravljanja kulturnega poslanstva** (razvijanje jezika v drugačnem družbenem okolju, podpiranje kulturnih pobud, objavljane literarnih del, spremljanje in vrednotenje dosežkov matičnega naroda);
- **ozaveščanja** o potrebi po ohranjanju in razvijanju narodnostne identitete in upiranju asimilacijskim težnjam²⁹.

Simultano delovanje za uveljavljanje in ohranjanje etnične identitete »novih« narodnih manjšin na obeh omenjenih nivojih (mediji v jeziku dominantne skupnosti in lastna medijska produkcija

---

²⁸ The United Nations international Covenant on Civil and Political Rights, Art 19 (2) Everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of his choice. Dostopno na: [http://www.hrweb.org/legal/cpr.html#Article 19.2](http://www.hrweb.org/legal/cpr.html#Article%2019.2).

²⁹ Peter Beltram, Sredstva javnega obveščanja v predlogih za globalno zaščito. Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 213.

manjšin), bi prav lahko vodilo v transformacijo teh skupnosti **od diaspor³⁰ k narodnim/etničnim skupnostim**. Morda pa je prav ta bojazen, čeprav nikoli javno izrečena, razlog za medijsko marginalizacijo in getoizacijo »novih« narodnih skupnosti.

Medijski produkciji v etnomanjšinskih jezikih je v družbah z obsežno imigrantsko tradicijo posvečene obilo pozornosti.³¹ Razpravlja se o financiranju teh medijev; jeziku, v katerem so ti mediji pripravljani; pogostosti izhajanja; vsebini medijskih sporočil (predvsem razmerju med informacijami iz »matične« domovine in imigrantskega okolja ter informacijam o dogajanju v skupnosti); strukturi bralstva v okviru lastne etnične skupine; ali se mediji obračajo tudi na pripadnike drugih manjšinskih skupin; pomembno področje zanimanja je tudi analiza odzivnosti na zapisano v teh publikacijah v večinski populaciji.

V raziskavi PSIP smo se medijske produkcije »novih« narodnih skupnosti le bežno dotaknili. Ne nazadnje tudi zato, ker sta število medijev in njihova raznovrstnost v slovenskem okolju zelo omejena. Na tem področju je vedno očitnejša ekonomska, socialna, kadrovska in finančna hendikepiranost teh skupnosti.

Vprašanje, ki je zadevalo medijsko produkcijo manjšin samih, se je v vprašalniku glasilo:

Slika 18: Ali spremljate časopis oz. glasilo katerega od društev hrvaške, srbske, makedonske, bošnjaške, itd. etnične/narodne skupnosti v Sloveniji?

(N=1163)

sig. < 0,000

³⁰ Diaspora: pojem za skupnost, ki živi raztresena, ozemeljsko nepovezana, razpršena med pripadniki večinskih (narodnih, verskih) skupnosti.

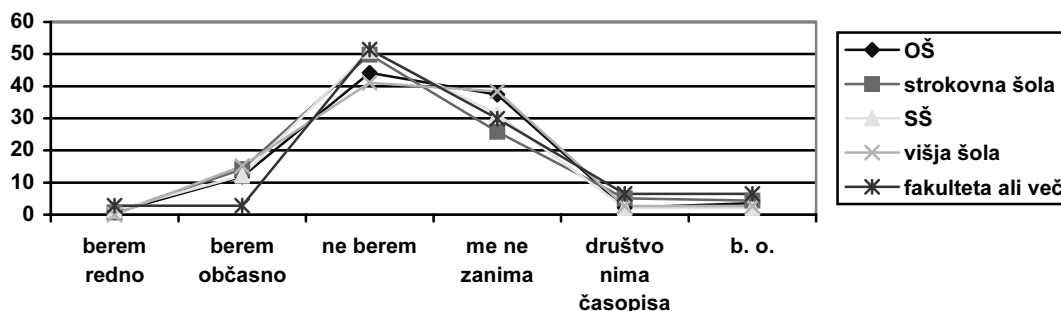
³¹ Glej o tem več v: Connie Caroe Christiansen: News media consumption among immigrants in Europe. *Ethnicities*, SAGE Publications, London, Vol 4 (2), 185–207.

Število tistih, ki segajo po tiskanih medijih (redno berem, berem občasno), ki jih pripravljajo narodne skupnosti same, je izjemno majhno, razen pri anketirancih, ki so se po narodni pripadnosti opredelili kot Muslimani in/ali Bošnjaki. Ta populacija je medijsko najboljše organizirana in tako je dostopnost do teh medijev mnogo lažja. Treba je dodati, da je mogoč vzrok za pogostejše poseganje po teh medijih tudi medijska »odbojnost« do muslimanske/bošnjaške problematike, kar pripadnike te skupnosti glede na pridobivanje ustreznih informacij sili v lasten etnični oziroma medijski krog.

Razlogov za splošno nizko razširjenost medijske produkcije med pripadniki določene etnične skupine je zagotovo več: omejena finančna sredstva vplivajo omejeno izhajanje, problem »presihajočih«³² narodnih skupnosti vpliva na diseminacijo, saj celovitih spiskov potencialnih bralcev izdajatelj verjetno nimajo. Diseminacija se primarno širi prek aktivnih članov določenega društva ter se po različnih kanalih prenaša na pasivno članstvo. Morda je mogoče tudi tu iskati vzroke za visok odstotek tistih, ki so izjavili, da medijev v produkciji društev ne berejo – ne berejo zato, ker jih ti mediji preprosto ne dosežejo.

Je mogoče iz podatkov, ki smo jih pridobili z našim empiričnim raziskovanjem na področju medijev, opaziti kakšne zanimive povezave, če jih povežemo s starostno in izobrazbeno strukturo anketirancev, oziroma s trajanjem bivanja v Sloveniji (priselil, od rojstva živi v Sloveniji)? Edini omembe vredni povezavi sta se pokazali pri povezovanju odgovorov z narodno pripadnostjo in izobrazbo anketiranih. O povezavah med narodno strukturo in mediji je že bil govor. Odgovori na vprašanje o spremljanju medijske produkcije društev, ko jih povežemo z izobrazbeno strukturo anketiranih, izrišejo naslednji graf:

Slika 19: Ali spremljate časopis oz. glasilo katerega od društev hrvaške, srbske, makedonske, bošnjaške, itd. etnične/narodne skupnosti v Sloveniji? (odgovori po izobrazbeni strukturi anketirancev) (N=1163)

sig. < 0,006

³² Pripadniki teh skupnosti živijo kot anonimna (neartikulirana) etnična masa, ki se pojavi (srečuje) le ob posameznih prireditvah, potem pa spet ponikne v večinsko družbo.

Dostopnost medijev iz »matične« domovine oziroma domovine njihovih staršev

TRETJI problemski sklop pa bi lahko govoril o **dostopnosti medijev iz »matičnih« držav** oziroma držav, od koder so se priselili predniki. Najprej je mogoče govoriti o razpoložljivosti medijev. Tudi ta problemski sklop je večplasten. V izhodišče je treba postaviti predstavitev pravnih predpisov o svobodnem razširjanju in pretoku programskih vsebin iz drugih držav³³; restriktivna interpretacija določbe o »svobodnem razširjanju« oziroma njeno izvajanje v skladu z načelom »in bona fide« lahko bistveno pripomore k razpoložljivosti medijev predvsem iz t. i. »matičnih« držav na trgih imigrantskih držav. Kaj je mogoče na njem dobiti, pa je verjetno stvar izbire posameznih distributerjev; ti se ravnaajo po tržni logiki in uvažajo najbolj kurantno literaturo, skrb za ohranjanje identitete je po navadi sekundarnega pomena. To velja za tiskane in elektronske medije. Seveda pa ne gre pozabiti še na pomemben sodobni medij – internet. Morda je treba v sklop medijev (kanalov), s pomočjo katerih pripadniki etničnih skupnosti dobivajo informacije o izvorni domovini, oziroma izvorni domovini staršev, uvrstiti še informacije **diplomatskih in konzularnih predstavništev v Sloveniji** oziroma kulturnih centrov držav, iz katerih so se imigranti priselili.

Posebno podpoglavje analize bi lahko govorilo o »vlogi medijev pri ohranjanju povezav z izvornim okoljem oziroma okoljem prednikov«. Vprašanje bi se lahko glasilo: ali je mogoče na podlagi rabe medijev v različnih jezikih sklepati na ohranjanje t. i. **transnacionalizma**; ali je mogoče na podlagi rabe medijev pridobiti kakšen indic za razmišljanje o obsegu in globini povezav z izvornim okoljem in o želji po ohranjanju prinesene oz. podedovane kulture in jezika? Je mogoče s pomočjo rabe medijev v različnih jezikih sklepati o obstoju konstrukta »**dve domovini**«, ki je zelo udomačen v slovenski izseljenski stroki?

Dostopnost medijev iz »matične« domovine bi lahko vrednotili kot a) vir informacij o matični domovini oziroma domovini staršev in b) kot pomagalo za ohranjanje kulturnih vrednot, v prvi vrsti jezika. Če bi upoštevali samo razširjenost medijev, potem bi bilo mogoče ugotoviti, da je navezanost na izvorno okolje skromno. Ugotovitev bi bila gotovo preostra. So pa podatki o razširjenosti medijev (posebej tiskanih) dodaten vir informacij, ko jih povežemo s podatki o kulturni izmenjavi z izvornim okoljem ter obsegom in tipom stikov z izvornim okoljem. Nekako naravno se zdi, da po (tiskanih) medijih iz »matične« domovine posegajo v prvi vrsti pripadniki prve

³³ Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, 7. člen: Republika Slovenija zagotavlja svobodo razširjanja in sprejemanja programskih vsebin iz drugih držav na njeno območje in lahko v posameznih primerih omejuje to svobodo le v skladu z mednarodno pogodbo, ki obvezuje Republiko Slovenijo, in tem zakonom.

generacije, morda še tisti, ki želijo imeti več informacij o izvornem okolju ali izvornem okolju prednikov zaradi poslovnih stikov ali celo želje po vrnitvi. Medijev kot učnega pripomočka za učenje jezika ne gre precenjevati. Morda je treba upoštevati kot pomagala; jezik je preveč velika vrednota, da bi se ga učili s pomočjo medijev. Temeljni medij učenja jezika mora biti organizirano učenje jezika v šolskih ustanovah.

Literatura

- Biagi, Shirley, Kern - Foxworth, Marilyn: Facing difference. Race, gender and mass media. Thousand Oaks : Pine Forge Press, 1997.
- Concil of Europe Joint Statement on Racism and the Media. Special Rapporteurs' Joint Statements on Rasism and the Media. (<http://www.article19.org/docimages/950.htm>)
- Connie Caroe Christiansen: News media consumption among immigrants in Europe. Ethnicities, SAGE Publications, London, vol 4 (2).
- Council of Europe, Recommendation 1222 (1993). (http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA_95/EREC1275.HTM).
- Council of Europe, Recommendation 1275 (1995) on the fight against racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance (http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA_95/EREC1275.HTM).
- Entman, Robert M., Rojecki, Andrew: The Black Image in the White Mind. Media and Race in America. Chicago and London : The University of Chicago Press, 2001.
- Guidelines on the use of Minority Languages in the Broadcast Media. Office of the High Commissioner on National Minorities. The Hague, 2003. Dostopno na: http://www.osce.org/documents/hcnm/2003/10/2242_en.pdf
- Dacyl, Janina W. & Westin, Charles: Cultural Diversity and the Media. Swedish National Commission for UNESCO. CEIFO, Stockholm University, 2001.
- Kuzmanić, Tonči, Petković, Brankica (ur.). *Bitja s pol strešice : slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*, (Mediawatch). Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia, 1999. 73, 81 str.
- Liebes, Tamar (ed.): Media, ritual and identity. London and New York : Routledge, 1998.
- Beltram, Peter. Sredstva javnega obveščanja v predlogih za globalno zaščito. Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15.
- Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija. Uradni list RS, št. 66/95.
- Obradovic, Stojan. Between Disregard and Tacit Abandonment (dostopno na, <http://www.medienhilfe.ch/News/2003/CRO/MOL9070.pdf>)
- Tarlach McGonagle, Bethany Davis, Monroe Price (Eds): Minority-Language Related Broadcasting and Legislation in the OSCE. University of Oxford, 2003.
- Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001.
- Zakon o radioteleviziji Slovenija. Uradni list RS, št. 18/1994.

ANALIZA ČLANKOV O PRIDOBIVANJU DRŽAVLJANSTVA REPUBLIKE SLOVENIJE

Manca Šetinc

Uvod

25. junija leta 1991 je Slovenija sprejela sveženj osamosvojitvenih zakonov, med katerimi je bil tudi Zakon o državljanstvu Republike Slovenije (Ur. l. RS, 1/91 z dne 25. 6. 1991)¹. Istega dne je začel teči šestmesečni rok, v katerem so lahko državljani drugih republik SFRJ zaprosili za slovensko državljanstvo. Ob vlogi, ki so jo morali predložiti pristojnemu upravnemu organu za notranje zadeve, so morali izpolnjevati tudi te pogoje: na dan plebiscita, 23. decembra 1990, so morali imeti prijavljeno stalno prebivališče v Sloveniji in so v Sloveniji tudi dejansko živeli. S tem vsebinskim kriterijem se je opredelil javni interes, da državljanstvo pridobijo tudi osebe, ki so s svojo integracijo v slovensko okolje ustvarile pristno zvezo z Republiko Slovenijo (Mesojedec Pervinšek 1997: 24–26). V nadaljevanju nas bo zanimalo, kakšno je bilo obveščanje o tem javnem interesu in pravicah posameznikov, da uveljavljajo državljanstvo pod omenjenimi pogoji.

Že v preambuli Kodeksa novinarjev Slovenije je zapisano:

»Prvo vodilo dela novinarjev je pravica javnosti do čim boljše informiranosti. Obveščena javnost je temelj delovanja sodobnih družb in je pogoj za delovanje demokratičnega sistema. Da bi zagotovili pravico javnosti do obveščenaosti, morajo novinarji vedno braniti načela svobode zbiranja in objavljanja informacij in pravico do izražanja mnenj. Novinarji so dolžni predstavljati celovito sliko dogodkov in svoje delo, ob spoštovanju pravic drugih, opravljati natančno in vestno. Takšno delo je temelj verodostojnosti novinarjev. Kodeks velja za besedilo, fotografijo, sliko in zvok.«²

¹ Uradni list RS, vir: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20037&stevilka=240>

² Kodeks novinarjev Slovenije, vir: <http://www.novinar.com/dokumenti/kodeks.php>

Omenjena preambula je sicer vzeta iz Kodeksa novinarjev Slovenije iz leta 2002, vendar to glavno vodilo novinarskega dela, torej obveščanje javnosti, najdemo tudi v Kodeksu novinarjev Slovenije iz leta 1991, ki je pomembnejši za naš članek. Tudi v tem kodeksu je že v prvem členu zapisano:

»1. Novinarjeva temeljna obveznost je resnično in neponarejeno obveščanje javnosti. Novinar poroča kot očividec ali na osnovi dejstev in dokazil znanega porekla. Izpuščanje bistvenih in novinarju znanih dejstev, prikrivanje in zapiranje informacij ali ponarejanje dokumentov so v nasprotju s kodeksom ...« (Kodeks Novinarjev Slovenije 1991).

Pravica do obveščnosti je zapisana tudi v Ustavi Republike Slovenije, in sicer kot ena temeljnih človekovih pravic, pravica do informacij:

»39. člen (svoboda izražanja): 1. Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. 2. Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.«³

V naši analizi smo izhajali prav iz te temeljne človekove pravice do obveščnosti, zato nas je zanimalo predvsem, koliko je bilo vseh relevantnih objav v izbranih tiskanih medijih o državljanstvu v danem časovnem obdobju in ali (če sploh) so dajale popolne informacije o poteku, pogojih in rokih oddaje vlog za pridobitev državljanstva. V tem prispevku bomo predstavili dve vrsti analiz, in sicer kvantitativno analizo ter analizo vsebine vseh objav tiskanih medijev med leti 1991 in 1992, ki so pisale o pridobitvi državljanstva oziroma je bilo državljanstvo tako ali drugače omenjeno. Natančneje gre za analizo objav od 1. junija 1991 do konca februarja 1992 (torej obdobje devetih mesecev od sprejetja Zakona o državljanstvu (Ur. l. RS, 1/91 z dne 25.6.1991)⁴ 25. junija 1991 do poteka roka za oddajo vlog za pridobitev državljanstva 27. decembra 1991; pred in po poteku roka smo si dovolili še mesec oziroma dva viška). Pri iskanju smo se omejili na najpomembnejše informativne časopise v tistem času, in sicer pet dnevnikov – Delo, Dnevnik, Slovenec, Slovenske novice in Večer, dva dvotednika – Gorenjski glas in Primorske novice, ter dva tednika – Vestnik in Dolenjski list, in zbrali skupaj 160 različnih objav.

Sledili bomo tradiciji pozitivističnega raziskovanja, ki je v analizi dokumentov postala znana kot *analiza vsebine*. Klasična formulacija analize vsebine je slavna Lasswellowa formula: »kdo reče kaj, komu, kako in s kakšnim učinkom«. Če parafraziramo, bi lahko rekli, da bo pri naši kvalitativni analizi poglavitno iskanje odgovorov na predvsem dve raziskovalni vprašanji: kakšne so lastnosti vsebine in kaj lahko sklepamo o vzrokih in učinkih vsebine (Jupp, Norris 1993: 38–41). Iz analiz

³ Ustava Republike Slovenije, vir: http://www.us-rs.si/index.php?sv_path=6,17

⁴ Uradni list RS, vir: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20037&stevilka=240>

bomo v nadaljevanju skušali oceniti, ali je bila javnost dovolj obveščena o pridobivanju državljanstva. Seveda moramo omeniti, da gre v našem primeru za zelo specifično javnost, predvsem takratne tuje državljane nekdanje SFRJ (pa tudi Slovence po svetu in tiste, ki so po spletu okoliščin imeli neslovensko državljanstvo, kljub temu da so bili po rodu Slovenci). Po osamosvojitvi Slovenije in sprejetju Zakona o državljanstvu (Ur. l. RS, 1/91 z dne 25. 6. 1991)⁵ so se znašli pred odločitvijo, ali sprejeti novo državljanstvo Republike Slovenije ali postati tujci. V analizi objav nas bo zato hkrati zanimalo, koliko je bilo informacij v tiskanih medijih o tem, kaj jih čaka, če zamudijo rok oddaje vlog za pridobitev državljanstva, in o tem, kaj vse pomeni status tujca. Zasedili smo tudi dve ravni obveščanja: večina objav je bila izdelek novinarskega poročanja, le redke so bile neposredni pozivi državnih organov, točneje Ministrstva za notranje zadeve RS.

Na samem začetku bomo analizirali časovno in geografsko pojavljanje vseh objav, potem pa se podrobno osredotočili še na žanrsko analizo in ugotovili, koliko in kakšne relevantne informacije so se v izbranih objavah sploh pojavljale. Na koncu analize se bomo naslonili še na podatke raziskave *Percepcije slovenske integracijske politike*, in sicer tiste, ki govorijo o bralnih navadah pripadnikov različnih etničnih manjšin pri nas. Podatki, katere obravnavane časnike sploh berejo, nam bodo v pomoč pri predvidevanjih, koliko od vseh analiziranih relevantnih objav je bilo dostopnih omenjenemu delu javnosti v kritičnem času med leti 1991 in 1992, tj. šestmesečnem roku za oddajo vlog za pridobitev slovenskega državljanstva.

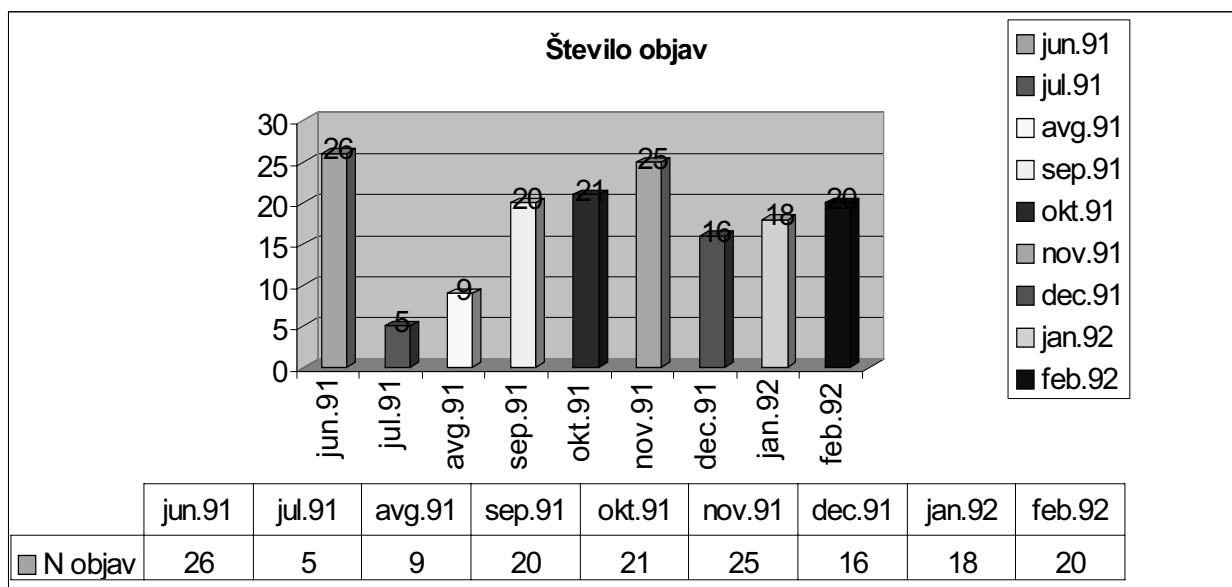
---

⁵ *ibid.*

Analiza objav v izbranih tiskanih medijih

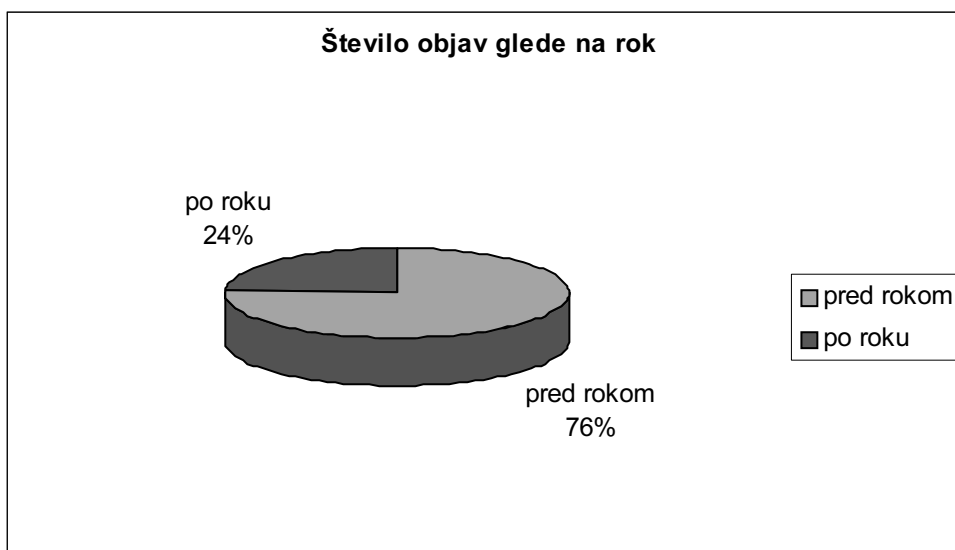
Časovna porazdelitev

Slika 1: Število objav po mesecih skozi celotno analizirano obdobje

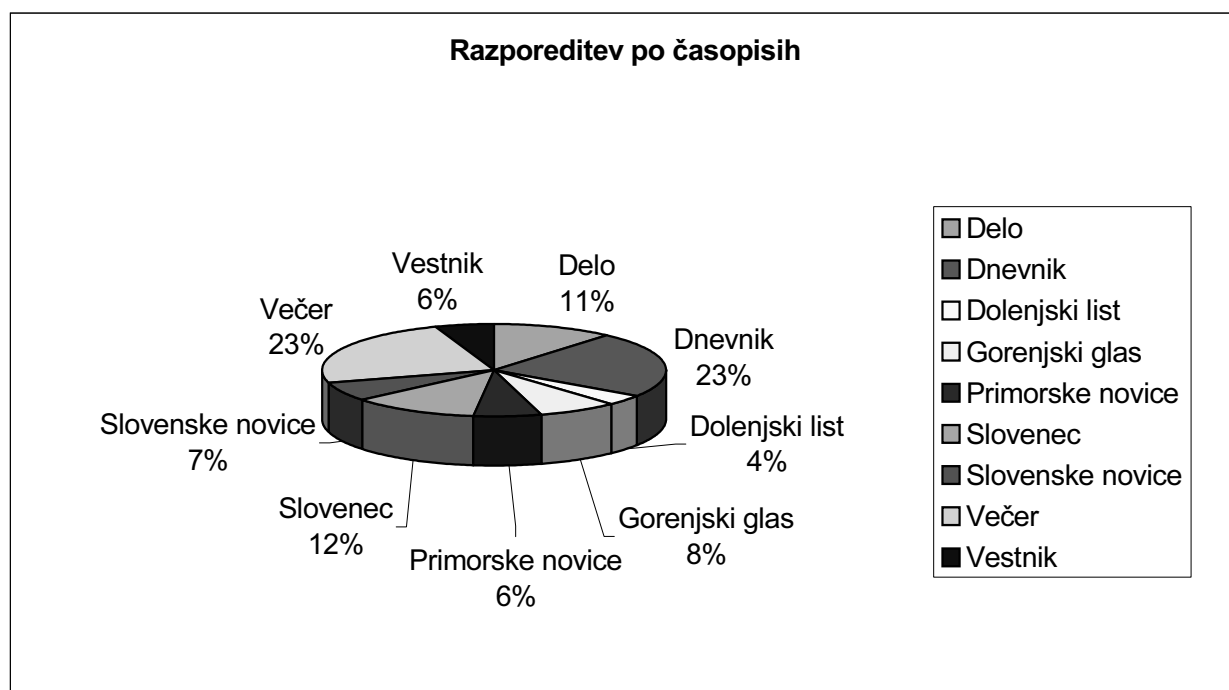
Iz zgornjega prikaza lahko vidimo, kakšna je bila časovna porazdelitev vseh 160 objav v izbranih časopisih od junija 1991 do februarja 1992. Največ objav je bilo v juniju 1991, tj. 26 objav, kar je pravzaprav logično, saj je bil prav junij čas sprejemanja svežnjev osamosvojitvenih zakonov Slovenije, med katerimi je bil tudi Zakon o državljanstvu RS (Ur. l. RS, 1/91 z dne 25. 6. 1991). Zatem lahko vidimo precejšen upad zanimanja za to temo julija in avgusta 1991, sledi pa jima pol leta dokaj izenačenega števila mesečnih objav (od 16 do 21) razen novembra, ko je bilo objavljenih 25 prispevkov. Presenetljivo se pred potekom roka za oddajo vlog za pridobitev državljanstva, 27. decembrom 1991, število objav ni povečalo, temveč celo za odtenek zmanjšalo. Če vse objave razvrstimo še po njihovih datumih v posameznih mesecih in pogledamo, kakšno je bilo število objav pred rokom in po njem, ugotovimo, da je bila po poteku roka objavljena kar slaba četrtina 39 od 160) vseh objav v izbranem obdobju.

Slika 2: Število objav pred in po poteku roka sprejemanja prošelj za prejem slovenskega državljanstva (27. december 1991)

Časopisna porazdelitev

Slika 3: Število objav v posameznih časopisih

Zgornja porazdelitev prikaže število objav v posameznih časopisih. Največji delež objav smo (razumljivo) našli v dnevnih časopisih, največ v Večeru (38 objav) in Dnevniku (37 objav), sledita jima Slovenec (19) in Delo (18), najmanj objav so imele Slovenske novice (11). Dvotedniki in

tedniki prav tako niso imeli velikega števila objav; Gorenjski glas (12), Primorske novice (10), Vestnik (9) in Dolenjski list (6 objav). Porazdelitev objav po časopisih nam hkrati izriše provizorično sliko geografske porazdelitve objav, iz katere lahko razberemo, da je bilo največ objav skoncentriranih v osrednjeslovenski in podravski regiji, ki si ju delita Dnevnik in Večer s skupno 50 odstotkov vseh objav, najmanj objav pa so lahko prebrali bralci pomurske, obalnokraške in jugovzhodne regije (z lokalnimi časopisi Vestnikom, Primorskimi novicami in Dolenjskim listom). Seveda je treba poudariti, da so Dnevnik, Delo, Slovenske novice ter (takrat še izhajajoči) Slovenec pokrivali skorajda celotno Slovenijo, vendar s tem še ne moremo zaključiti, da je bil velik delež objav tudi zares dostopen bralcem po vsej Sloveniji. Dnevnik na primer niti ni pokrival celotne Slovenije, prav tako ne Večer. Omeniti pa je treba tudi težave, s katerimi se je srečevalo Delo zaradi števila bralcev in naklado prav v letih od 1991 do 1992 (med njegovo privatizacijo), ko je Delova naklada padla za 10.000 izvodov (Hrvatín, Milosavljević 2001: 20). Težave je imel tudi Slovenec, katerega začetna naklada 80.000 izvodov se je že v mesecu, dveh, izkazala za precej ambiciozno. Kmalu je naklada padla na borih 10.000 izvodov, končala pa se je pri 5000 prodanih izvodih (Hrvatín, Milosavljević 2001: 31). Slovenske novice so sicer kmalu po začetku svojega izhajanja (junija 1991) prevzele vodilno mesto glede na povprečno število bralcev (Pušnik 2003: 298), vendar ta podatek za našo analizo nima pretirane teže. S problemom državljanstva se prvi slovenski tabloid namreč ni ukvarjal (le dve objavi z ustreznimi informacijami med 11 objavami v devetih mesecih), saj je imel na začetku devetdesetih let drugačno »poslanstvo«. Vendar o tem več pozneje.

Če torej sklenemo, da so bili bralci po vsej Sloveniji odvisni predvsem od lokalnih dvotednikov in tednikov poleg pešajoče Delove vseslovenske disperzije, začetne domneve o obveščenosti javnosti niso preveč obetavne. To se bo še bolj pokazalo v naslednjih analizah, ko bomo z analizo vsebine ugotavljali, kakšen novinarski žanr se je pojavljal v posameznih objavah in koliko ustreznih informacij je javnost sploh dobila.

Žanrska porazdelitev in analiza vsebine

Poznamo pisano paleto novinarskih žanrov, ki jih lahko najenostavneje razdelimo v dve različni zvrsti: informativno in interpretativno zvrst. V informativno zvrst na primer uvrščamo vesti, poročila, ankete, reportaže, intervjuje ipd., katerih skupna lastnost je objektivno in nevtralnno podajanje informacij po znani formuli odgovorov na vprašanja t. i. 5 dvojnih vejev (5w: who, what, where, when, why), – kdo, kaj, kje, kdaj in zakaj. V interpretativno zvrst pa uvrščamo komentarje, uvodnike, glose, članke, ocene ipd., v katerih novinarji napišejo tudi svoje osebno mnenje, pojasnjujejo, komentirajo in dogodke ovrednotijo (Košir 1987). Seveda je to kratka in

poenostavljena obrazložitev novinarskih žanrov, ki so seveda v resnici pogosto prepleteni in zatorej manj prepoznavni, ločnica med informativno in interpretativno zvrstjo pa zabrisana.

Kljub temu smo v naši analizi vsebine, kolikor se je to dalo, razdelili objave po različnih žanrih in ugotovili: največ je bilo vesti in poročil, sledilo jim je nekaj komentarjev in člankov, odprtih pisem bralcev ali sporočil za javnost različnih političnih strank, najmanj pa je bilo reportaž, intervjujev in uvodnikov, če omenim le najpogostejše novinarske žanre, ki so se pojavljali v izbranih objavah. Ko smo žanre uvrstili v pripadajočo zvrst, smo lahko prešteli, da je po pričakovanjih večina objav informativna, tj. 134 objav od 160, torej kar 84 odstotkov vseh objav. Nadalje smo znotraj informativne zvrsti po analizi vsebine objave razvrstili še na tiste, ki izrecno govorijo o pogojih za pridobitev državljanstva, rokih in kraju, kjer posamezniki lahko oddajo vloge, ter na tiste, ki poleg vsega naštetega omenjajo tudi to, kakšne posledice jih čakajo, če rok zamudijo oziroma pod kakšnimi pogoji bodo lahko prišli do državljanstva po pretečenem roku.

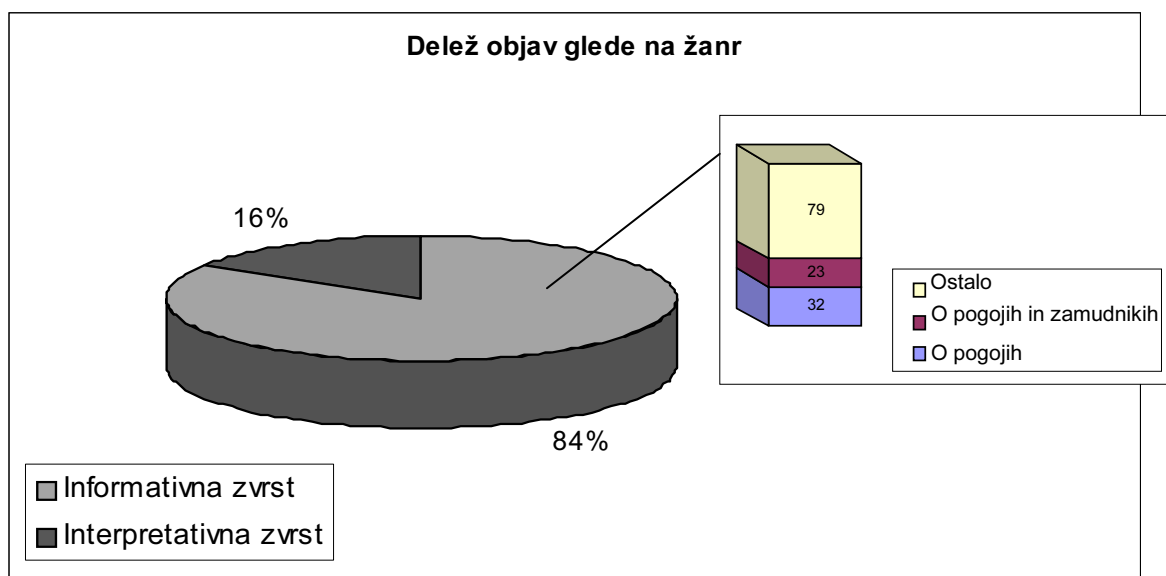
V spodnjem prikazu lahko torej v stolpiču desno ugotovimo, da je bilo od vseh 134 objav informativnih 32 takšnih, ki so govorile o splošnih pogojih pridobitve državljanstva, in le 23 takih, ki so hkrati govorile tudi o zamudnikih. Med prvimi (32 objav) je šlo predvsem za obveščanje državljanov drugih jugoslovanskih republik, da lahko po 40. členu iz Zakona o državljanstvu (Ur. l. RS, 1/91 z dne 25. 6. 1991)⁶ vložijo vlogo za pridobitev slovenskega državljanstva pri upravnem organu za notranje zadeve občine do 25. decembra 1991 (pozneje je bil rok zaradi praznikov podaljšan na 27. december), pod pogojem, da so imeli na dan 23. decembra 1990 prijavljeno stalno prebivališče v RS in da tukaj dejansko živijo. Sem smo uvrščali tudi objave, ki so naštele dokumente, ki so jih morali tuji državljani ob izpolnjeni vlogi priložiti na občini: izpisek iz rojstne matične knjige, izpisek iz poročne matične knjige, potrdilo o državljanstvu in 615 dinarjev za plačilo takse. Omeniti je treba tudi štiri objave v Dnevniku, kjer so navedli telefonsko številko t. i. *Zelenega telefona*, na katerega so se lahko bralci Dnevnika obrnili z morebitnim nerazjasnjenimi vprašanji o državljanstvu (Dnevnik 3. 10. 1991: 24). Žal takšnih pobud v drugih časopisih ni bilo. Zasledili smo sicer dve objavi (eno v Dnevniku in eno v Večeru) telefonske številke Ministrstva za notranje zadeve, na katero so lahko poklicali vsi stalni prebivalci Slovenije, ki niso bili prepričani, kakšno je njihovo državljanstvo, vendar v nadaljevanju ugotovimo, da je bila telefonska številka posledica predvsem »skrbi« za slovenski del prebivalcev Slovenije. V kratki Večerovi vesti z naslovom *Kdo je slovenski državljan* poleg telefonske številke Ministrstva za notranje zadeve na

⁶ Uradni list RS, vir: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20037&stevilka=240>

primer beremo, da je »mogoče, da imajo prebivalci Republike Slovenije državljanstvo drugih republik, če so bili rojeni v mešanih zakonih ...« (Večer, 20. 9. 1991: 24).

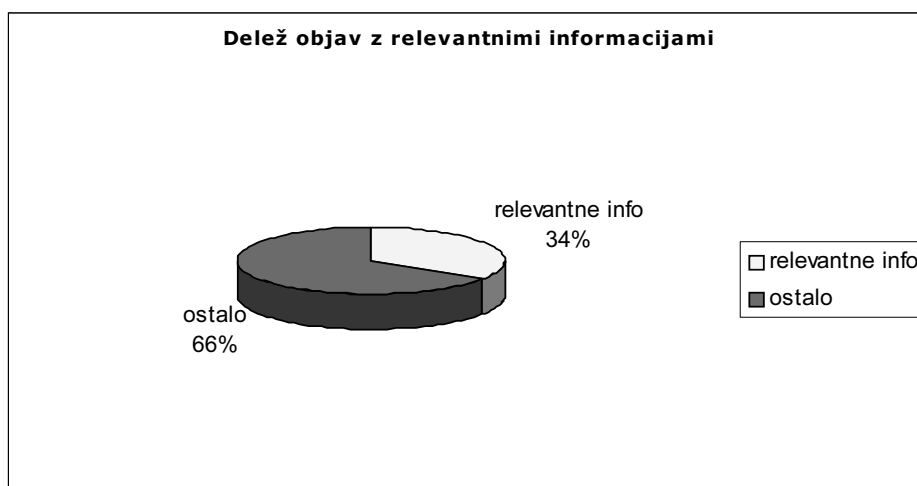
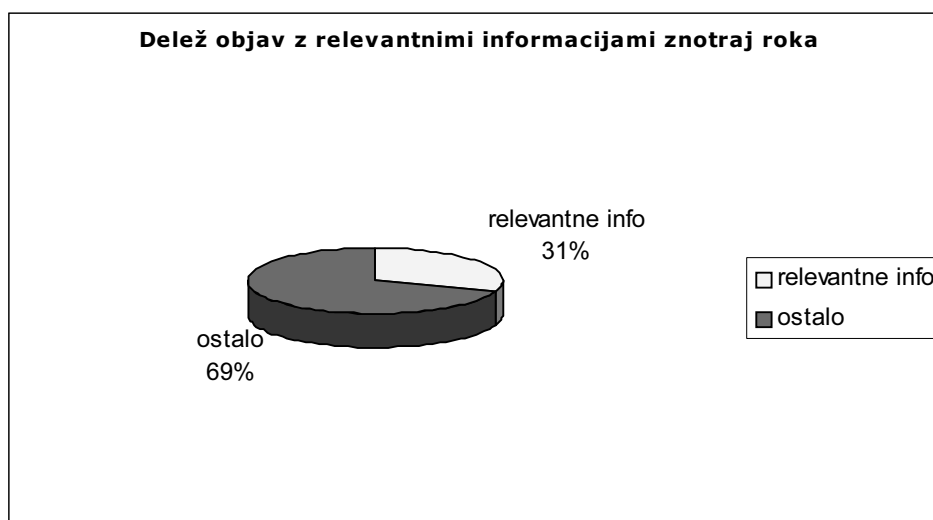
Med druge (23 objav) smo šteli tiste, ki so dajale informacije tudi o tem, kaj bo doletelo zamudnike oziroma kaj lahko storijo tisti, ki niso izpolnjevali naštetih pogojev iz 40. člena. Gre za opis »zahtevnejšega« 10. člena iz Zakona o državljanstvu (Ur. l. RS, 1/91 z dne 25. 6. 1991), ki opisuje pogoje redne naturalizacije, pod katerimi se lahko pridobi slovensko državljanstvo. Nekatere objave so naštele podroben opis osmih pogojev tega člena (od tega, da mora biti posameznik star 18 let, da dejansko živi v Sloveniji 10 let, neprekinjeno zadnjih 5 let pred vložitvijo prošnje, da ima zagotovljeno stanovanje in trajen vir preživetja, do tega, da mora obvladati slovenski jezik v taki meri, da se lahko sporazumeva z okoljem). Nekatere objave so omenjale tudi postopke izredne naturalizacije in le redke tudi status tujca, torej kaj bo pomenilo, če bodo ljudje v Sloveniji po poteku roka obravnavani po Zakonu o tujcih (Ur. l. RS, št. 1-9/91-I)⁷.

Slika 4: Delež objav glede na interpretativno ali informativno zvrst

Če torej pogledamo le število relevantnih objav za našo specifično javnost (skupno 55 objav), lahko vidimo, da je bil delež v primerjavi s številom vseh objav (ne le informativnih) zgolj 34-odstoten. Če od teh odštejemo še vse tiste, ki so bile objavljene po roku za oddajo vlog za pridobitev državljanstva, 27. decembru 1991, se njihov delež še dodatno zmanjša (zgolj 31-odstoten delež vseh objav).

⁷ Uradni list RS, vir: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=2002108&dhid=56517>

Slika 5: Porazdelitev vseh objav glede na to, kako relevantne so bile za državljane drugih republik SFRJ**Slika 6:** Porazdelitev objav glede na to, kako relevantne so bile za državljane drugih republik SFRJ, in so bile objavljene še znotraj 6-mesečnega roka za oddajo vlog

Za oris takratne medijske preokupacije lahko na kratko opišemo, kaj vse je torej bilo objavljeno v tistih 26 objavah interpretativne zvrsti in preostalih 79 objavah informativne zvrsti, ki pa za (ne)obveščeno »našo« javnost niso bile pomembne. V časopisih so na primer prevladovali vesti o strankarski neenotnosti glede LDS-ovega predloga o poenostavitvi pogojev za prejem slovenskega državljanstva, pa spet o strožjih ukrepih, tj. o spremembi 40. člena Zakona o državljanstvu (Ur. l. RS, 1/91 z dne 25. 6. 1991)⁸, po kateri bi se vloga zavrnila tistim, ki so po 26. juniju proti Sloveniji delovali nelojalno. Največ vesti in poročil je bilo zgolj o nepreglednih vrstah pred upravnimi organi za notranje zadeve po vsej Sloveniji, tudi o negodovanju takratne Marojevičeve Stranke za

⁸ Uradni list RS, vir: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20037&stevilka=240>

enakopravnost državljanov, ki je v tistem času organizirala nekaj tiskovnih konferenc in protestov proti po njihovem mnenju diskriminacijskem Zakonu o državljanstvu (Delo, 4. december 1991: 2).

V odprtih pismih in pismih bralcev se je pojavljalo precej negativno naravnanih mnenj posameznikov, ki so nasprotovali »prelahkemu« pridobivanju slovenskega državljanstva ali so se ksenofobično in nacionalistično besedno »bojevali« s sosedi tuje narodnosti. Nekaj je bilo tudi odgovorov, ki so pozivali Slovence k bolj civiliziranemu in strpnemu sobivanju z Neslovenci (Delo, 9. 1. 1992: 6) in opozarjali, da je Slovenija še daleč od etničnega pluralizma in tolerance (Vestnik, 16. 1. 1992: 4).

Status tujcev

Že v uvodu smo omenili, da smo v izbranih objavah tudi preverjali, kakšne informacije so bile dane v zvezi s statusom tujca, torej pod kakšnimi pogoji lahko tuji prihajajo, delajo ali živijo v novi državi Republiki Sloveniji. Povod in smisel za takšno iskanje informacij v objavah je bila enostavna empatija oziroma poskus vživetja v takratne dileme ljudi: ali sprejeti novo državljanstvo ali postati tujec. Kaj je pomenilo biti tujec v novi državi, pa pravzaprav ni vedel nihče. Ob reševanju te dileme ljudje žal niso mogli računati na informacije iz časopisov, ki bi jim jih lahko priskrbeli, saj ugotovimo, da je bilo relevantnih objav o tem, kaj bo pomenil status tujca, le 15, torej le 9 odstotkov vseh objav. Če od teh odštejemo tiste, ki so bile nepraktično objavljene po poteku roka življenjskih odločitev glede izbire državljanstva, nam ostane borih 10 objav v devetih različnih časopisih oziroma borih 6 odstotkov.

Slika 7: Delež vseh objav z relevantnimi informacijami o statusu tujcev

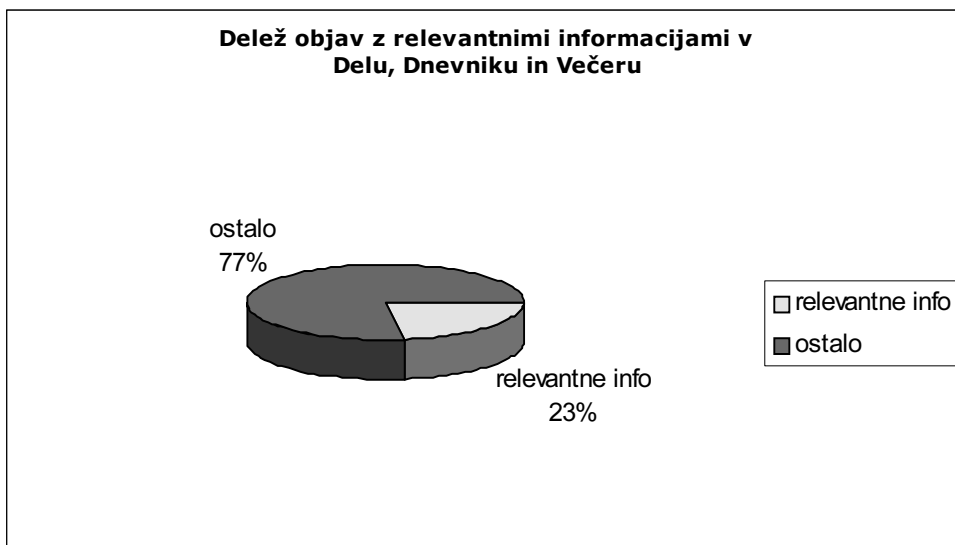

Slika 8: Delež objav z relevantnimi informacijami o statusu tujcev znotraj roka

Primer Dela, Dnevnika in Večera

Raziskava Inštituta za narodnostna vprašanja Percepcije slovenske integracijske politike iz leta 2003 nam je ponudila zanimivo sliko bralnih navad pripadnikov različnih etničnih skupnosti. Najpogosteje so posamezniki navajali tri časopise: Dnevnik, Delo in Večer. Če predvidevamo, da se bralne navade ljudi ne spreminjajo hitro in da so bili ti trije časopisi med našo specifično javnostjo brani tudi med leti 1991 in 1992, lahko pogledamo, koliko objav z relevantnimi informacijami zanje najdemo v teh treh časopisih. Relevantnih informacij je bilo skupno 34 (torej takšnih, ki so govorile ali o splošnih pogojih iz 40. člena Zakona o državljanstvu (Ur. l. RS, 1/91 z dne 25. 6. 1991)⁹ ali hkrati o zamudnikih oziroma tistih, ki ne izpolnjujejo omenjenih pogojev, ampak zanje velja 10. člen ali pa pogoji izredne naturalizacije).

⁹ Uradni list RS, vir: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20037&stevilka=240>

Slika 9 : Delež objav z relevantnimi informacijami v delu, Dnevniku in Večeru

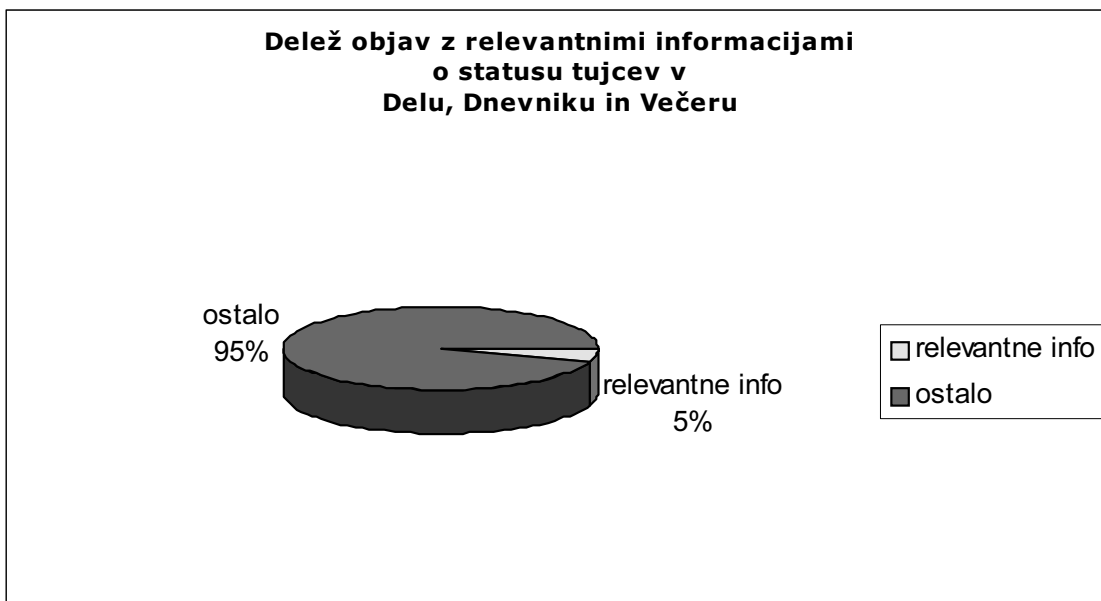
Če od teh 34 objav zopet odštejemo tiste po poteku roka za oddajo vlog, dobimo še manjši delež objav, in sicer komaj 20 odstotkov vseh objav (ali 30 objav v časopisih Delo, Dnevnik in Večer).

Slika 10 : Delež objav z relevantnimi informacijami v delu, Dnevniku in Večeru, znotraj roka

Zanimalo nas je tudi, koliko je bilo v treh časopisih informacij na temo tujci – podrobneje o tem, kaj bo pomenil Zakon o tujcih (Ur. l. RS, št. 1-9/91-I)¹⁰ in kako se bo to nanašalo na ljudi, ki vlog za državljanstvo ne bodo oddali v roku. Delež je seveda še manjši, saj je bilo v treh časopisih objavljeno osem objav o tujcih, pa še to le pet znotraj določenega roka za oddajo vlog.

¹⁰ Uradni list RS, vir: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=2002108&dhid=56517>

Slika 11: Delež vseh objav o statusu tujcev v Delu, Dnevniku in Večeru

Slika 12: Delež objav o statusu tujcev v Delu, Dnevniku in Večeru znotraj roka

Zaključek

Mediji so del družbenega prostora in kot taki ne morejo biti neodvisni akterji oziroma prenašalci informacij, pač pa so vedno v takšni ali drugačni povezavi ali odvisnosti od ekonomskih in političnih subjektov države. Hkrati je treba poudariti, da mediji ne le opisujejo in interpretirajo realnost družbenega prostora, v katerega so vpeti, ampak sami pravzaprav ustvarjajo del te (medijske) realnosti. V veliki meri je način, kako bodo to storili, odvisen od uredniške politike posameznega časopisa, ta pa posredno spet vodi do političnih in ekonomskih centrov moči.

Da smo v naši analizi našli pravzaprav malo objav, ki so opozarjale del javnosti, tj. tuje državljane drugih republik nekdanje SFRJ, kako in do kdaj si morajo urediti državljanstvo, je (domnevamo) »zakrivilo« več dejavnikov. Poleg turbulentnih političnih sprememb in začetne politične krize po osamosvojitvi Slovenije so se slovenski mediji ukvarjali še posebej sami s seboj in s tem, kakšna naj bi bila liberalizacija trga tiskanih medijev, kolikšna smeta biti medijski monopol in komercializacija ipd. (Hrvatini, Milosavljević 2001: 12). Lahko bi rekli, da so bili slovenski mediji v precepu med paternalizmom in pluralizmom¹¹.

Še več, v teh občutljivih trenutkih osamosvajanja Slovenije so bili slovenski mediji nekakšni graditelji slovenske zavesti in slovenstva, prek katerih so državotvorni diskurzi gradili »slovensko bit« (Pušnik 2003: 297). Naj omenimo še del analize Pušnikove (2003), ki je v Delu in Slovenskih novicah analizirala iznajdbo »slovenskosti« v začetku devetdesetih let, ki sta jo izbrana časopisa gradila tudi z antitezo slovenskosti: Drugimi, Neslovincem. Pušnikova piše, da »so v času osamosvajanja Slovenije mediji kot 'naše' najhujše sovražnike začeli reprezentirati pripadnike nekdanjih jugoslovanskih narodov. Slovenska skupnost se je začela najbolj intenzivno konstruirati nasproti Jugoslavije in Balkana. V časopisih se je pojavljalo ogromno prispevkov, ki so o njih govorili kot o ustaših, četnikih, morilcih, Balkancih, Jugosih, napadalcih, izdajalcih itd. Medijske reprezentacije so potemtakem ločevale Slovence od vsega, kar je bilo povezano z Jugoslavijo...« (Pušnik 2003: 303). Kljub temu da je bila takšna očitna *agenda* prisotna večinoma v Slovenskih novicah, nam vseeno delno odgovori na vprašanje, zakaj je bilo tako malo pozivov in objav z informacijami, relevantnimi za tuje državljane, o pridobitvi slovenskega državljanstva. Medijska realnost in prioritete obveščanja so bile osredotočene na druga vprašanja. Med vsemi časopisi so

---

¹¹ Več o tem glej Splival, Izgubljene utopije? 1992.

bili na primer na naslovnica le 3 napovedniki objav z relevantnimi informacijami: ena v Delu in dve v Dnevniku (od tega enkrat objava omenjenega zelenega telefona).

Seveda je za konec treba poudariti, da je bila naša analiza osredotočena izključno na tiskane medije, konkretnije najpomembnejše časopise, ki so izhajali v tistem času. Dopuščamo tudi možnost, da smo v tako obsežni analizi tiskanih medijev kakšno objavo spregledali. Hkrati je bila javnost zagotovo deležna še nekaterih informacij po radijskih in televizijskih medijih, ki se jih naša raziskava ni dotaknila, pomembno – če ne kar najpomembnejšo – vlogo pri širjenju informacij pa je bržkone odigral tudi »ljudski glas«. Tudi podatke o tem, koliko je ta del javnosti sploh bral časopise in zatorej sploh bil potencialni recipient relevantnih informacij, je nemogoče dobiti. Vseeno pa ostaja zadrega, ko govorimo o ustavni pravici do obveščnosti javnosti in o poglobitnem vodilu novinarjev njihovega lastnega kodeksa, pa kakor koli že obrnemo vprašanje o kuri in jajcu: ali nekdo ni bil zadosti obveščen oziroma ali nekdo ni zadosti obveščal.

Literatura

- Hrvatina B., Sandra in Milosavljević, Marko, 2001, *Media policy in Slovenia in the 1990s: Regulation, privatization, concentration and commercialization of the media*, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Jerše, Milan, 1992, *Kaj pomeni biti Neslovenec?* Vestnik, 16. januar 1992, št. 2, str. 4.
- Jupp, Victor in Norris, Clive, 1993, *Traditions in Documentary Analysis*, v: Social Research, Philosophy, Politics and Practice, Hammersley (ur.), Sage publications, London, str. 37–52.
- Kako pridobiti slovensko državljanstvo*, Dnevnik, 3. oktober 1991, št. 269, str. 24.
- Kdo je slovenski državljan*, Večer, 20. september 1991, št. 219, str. 24.
- Kodeks novinarjev Republike Slovenije 1991*, v Mediji, etika in deontologija, Sedmak, Marjan (ur.), 1996, str. 84–89, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Košir, Manca, 1987, *Mladi novinar*, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Mesojedec Pervinšek, Alenka, 1997, *Uvodna pojasnila*, v: Predpisi o državljanih in tujcih, ČZ Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana, str. 9–39.
- Nezadovoljni z zakonom o državljanstvu*, Delo, 4. december 1991, št. 284, str. 2.
- Pušnik, Maruša, 2003, *Državotvorje, politike reprezentacij in nacionalne mitologije: mediji in iznajdba slovenskosti*, v Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji, str. 296–307, Društvo mladih raziskovalcev Slovenije – Združenje podiplomskih študentov, Ljubljana.
- Splichal, Slavko, 1992, *Izgubljene utopije?* Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Štefanec, Tone, 1992, *Slovenci in Neslovenci*, Delo, 9. januar 1992, št. 6, str. 6.

Internetni viri

- Kodeks novinarjev Slovenije*, dostopno na: <http://www.novinar.com/dokumenti/kodeks.php>
- Ustava Republike Slovenije*, dostopno na: http://www.us-rs.si/index.php?sv_path=6,17
- Zakon o državljanstvu Republike Slovenije*, (ZDRS-UPB1), dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20037&stevilka=240>
- Zakon o tujcih*, vir: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=2002108&dhid=56517>

Analizirani članki

Delo

- Banovec, Tomaž (1991). *Glede števila Neslovencev pri nas kroži nič koliko neobjektivnih ocen*. Delo, leto XXXIII, št. 156 (5. julij 1991), str. 7.
- Vukelič, Majda (1991). *Osamosvojitveni zakoni že veljajo*. Delo, leto XXXIII, št. 173 (26. julij 1991), str. 2.
- Vukelič, Majda (1991). *Zakon o državljanstvu že velja*. Delo, leto XXXIII, št. 184 (8. avgust 1991), str. 2.
- M. N. (1991). *Dolge vrste za sprejem v državljanstvo*. Delo, leto XXXIII, št. 207 (4. september 1991), str. 3.
- Napotki za pridobitev državljanstva Slovenije*. Delo, leto XXXIII, št. 208 (5. september 1991), str. 3.
- Novak, Marja in Vukelič, Majda in dopisniki Dela (1991). *Sekretariati za notranje zadeve, zasuti z vlogami za pridobitev državljanstva*. Rubrika: Pod žarometom Dela. Delo, leto XXXIII, št. 209 (6. september 1991), str. 3.
- Za kolaboracioniste ne bo državljanstva*. Rubrika: S teleprinterja. Delo, leto XXXIII, št. 248 (22. oktober 1991), str. 2.
- Pravna, ne politična merila*. Delo, leto XXXIII, št. 251 (25. oktober 1991), str. 3.
- Burnik, Ivica (1991). *Po naše državljanstvo, toda ne brez čakanja*. Delo, leto XXXIII, št. 251 (25. oktober 1991), str. 8 / lokalna stran.

- Jakopec, Marko (1991). *Nepregledne vrste pred okenci za državljanstvo*. Delo, leto XXXIII, št. 259 (5. november 1991), str. 1.
- Nezadovoljni z zakonom o državljanstvu*. Rubrika: S teleprinterja. Delo, leto XXXIII, št. 284 (4. december 1991), str. 2.
- M. D. (1991). *Šeststo prošenj za državljanstvo*. Delo, leto XXXIII, št. 289 (10. december 1991), str. 9 / lokalna stran.
- M. V. (1991). *Daljši rok za pridobitev državljanstva*. Delo, leto XXXIII, št. 289 (10. december 1991), str. 2.
- Č. R. (1991). *Podaljšan rok za vloge za pridobitev državljanstva*. Delo, leto XXXIII, št. 297 (19. december 1991), str. 2.
- N. S. (1992). *Vlog za državljanstvo niso še niti prešteli*. Delo, leto XXXIV, št. 4 (7. januar 1992), str. 2.
- Štefanec, Tone (1992). *Slovenci in Neslovenci*. Delo, leto XXXIV, št. 6 (9. januar 1992), str. 6.
- Roš, Katja (1992). *Vloženih skoraj tisoč vlog za pridobitev državljanstva*. Delo, leto XXXIV, št. 12 (16. januar 1992), str. 8 / lokalna stran.
- Lesjak, Miran (1992). *Dolgo čakanje na državljanstvo*. Delo, leto XXXIV, št. 34 (12. februar 1992), str. 1.

Dnevnik

- Nemir med Neslovenci*. Dnevnik, leto XLI, št. 147 (1. junij 1991), str. 5.
- Brezovnik, Alenka in Kovač, Dejan (1991). *Noben zakon še ni sprejet*. Dnevnik, leto XLI, št. 150 (4. junij 1991), str. 4.
- Brezovnik, Alenka in Kovač, Dejan (1991). *Minister šokiral poslance*. Dnevnik, leto XLI, št. 152 (6. junij 1991), str. 4.
- Kaj bo drugače po 26. juniju?* Dnevnik, leto XLI, št. 152 (6. junij 1991), str. 5.
- Iz odprtega pisma Skupščini, predsedstvu, izvršnemu svetu RS in slovenski javnosti*. Koordinacijski odbor za RS. Dnevnik, leto XLI, št. 152 (6. junij 1991), str. 6.
- Šubic, Miran (1991). *3000 potrdil o stalnosti*. Dnevnik, leto XLI, št. 158 (12. junij 1991), str. 10.
- Napovedana blokada predora Karavanke*. Dnevnik, leto XLI, št. 158 (12. junij 1991), str. 24.
- Spoštovati pravni red*. Dnevnik, leto XLI, št. 166 (20. junij 1991), str. 6.
- Banovec, Tomaž (1991). *Slovenija in narodnost*. Dnevnik, leto XLI, št. 170 (24. junij 1991), str. 6.
- Zakon o državljanstvu velja*. Dnevnik, leto XLI, št. 212 (7. avgust 1991), str. 4.
- Zakon o tujcih velja*. Dnevnik, leto XLI, št. 221 (16. avgust 1991), str. 4.
- Neslovenci postajajo Slovenci*. Dnevnik, leto XLI, št. 227 (22. avgust 1991), str. 24.
- Informacije o državljanstvu*. Dnevnik, leto XLI, št. 256 (20. september 1991), str. 24.
- Zadostuje enostaven formular*. Dnevnik, leto XLI, št. 263 (27. september 1991), str. 4.
- Vogrič H., Sonja (1991). *Zapleta se z dokumenti*. Dnevnik, leto XLI, št. 264 (28. september 1991), str. 8.
- Šubic, Miran (1991). *Jeseniški naval na slovenstvo*. Dnevnik, leto XLI, št. 269 (3. oktober 1991), str. 8.
- Kako pridobiti slovensko državljanstvo*. Dnevnik, leto XLI, št. 269 (3. oktober 1991), str. 24.
- Kako priti do slovenskega državljanstva?* Dnevnik, leto XLI, št. 271 (5. oktober 1991), str. 24.
- Kako priti do slovenskega državljanstva?* Dnevnik, leto XLI, št. 273 (7. oktober 1991), str. 1.
- Pridobitev državljanstva*. Rubrika: Dežurni reporter pri zelenem telefonu. Dnevnik, leto XLI, št. 274 (8. oktober 1991), str. 11.
- Kako pridobiti slovensko državljanstvo?* Dnevnik, leto XLI, št. 278 (12. oktober 1991), str. 1.
- Kako do slovenskega državljanstva. Odgovori na vprašanja bralcev Neodvisnega dnevnika*. Dnevnik, leto XLI, št. 278 (12. oktober 1991), str. 4.
- Pridobitev državljanstva z redno naturalizacijo*. Dnevnik, leto XLI, št. 283 (17. oktober 1991), str. 6.

- Roglič, Meta (1991). *Dopolnjen zakon o državljanstvu*. Dnevnik, leto XLI, št. 288 (22. oktober 1991), str. 4.
- Pogljajen, Jože (1991). *Za zamrznitev vloge zadostuje že ovadba*. Dnevnik, leto XLI, št. 291 (25. oktober 1991), str. 4.
- Državljanstvo na prošnjo*. Rubrika: Dnevnikov pravnik. Dnevnik, leto XLI, št. 292 (26. oktober 1991), str. 19.
- Igre z Neslovenci*. Dnevnik, leto XLI, št. 305 (9. november 1991), str. 6.
- Sporočilo Ministrstva za notranje zadeve*. Dnevnik, leto XLI, št. 305 (9. november 1991), str. 6.
- Alič, Jani (1991). *140 »novih« Slovencev*. Dnevnik, leto XLI, št. 315 (19. november 1991), str. 7.
- Podaljšan rok za vloge za pridobitev državljanstva RS*. Dnevnik, leto XLI, št. 345 (19. december 1991), str. 24.
- Največ kandidatov iz Hrvaške*. Dnevnik, leto XLI, št. 355 (31. december 1991), str. 4.
- B. G. (1992). *Aksentijeviću vzeli slovensko državljanstvo*. Dnevnik, leto XLII, št. 9 (11. januar 1992), str. 24.
- N. N. (1992). *Državljanstvo kot nagrada*. Dnevnik, leto XLII, št. 30 (1. februar 1992), str. 24.
- Neslovenci v Sloveniji*. Dnevnik, leto XLII, št. 33 (4. februar 1992), str. 2.
- Koliko »novih« Slovencev?* Dnevnik, leto XLII, št. 38 (10. februar 1992), str. 1.
- Roglič, Meta (1992). *Koliko »novih« Slovencev?* Dnevnik, leto XLII, št. 38 (10. februar 1992), str. 3.
- Roglič, Meta (1992). *Vse vloge – do 20. maja*. Dnevnik, leto XLII, št. 40 (12. februar 1992), str. 3.

Dolenjski list

- Kako do državljanstva RS?* Dolenjski list, leto XLII, št. 37/2195 (12. september 1991), str. 14.
- Žužek, Metod (1991). *Kako do državljanstva Slovenije?* Dolenjski list, leto XLII, št. 38/2196 (19. september 1991), str. 9.
- T. J. (1991). *Kako je Roman izvedel, da je Srb*. Dolenjski list, leto XLII, št. 47/2205 (21. november 1991), str. 24.
- Blatnik, Vinko (1992). *Kaj prinaša novi zakon o tujcih*. Dolenjski list, leto XLIII, št. 3/2213 (16. januar 1992), str. 17.
- Koncilja, Brane (1992). *Drugačnost je nezaželena*. Dolenjski list, leto XLIII, št. 7/2217 (13. februar 1992), str. 18.
- Bartelj, A. (1992). *Kdo je Slovincem ukradel krompir?* Dolenjski list, leto XLIII, št. 8/2218 (20. februar 1992), str. 4.

Gorenjski glas

- Očitki slovenski politiki*. Rubrika: Strankarske novice. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 43 (4. junij 1991), str. 3.
- Žargi, Š. (1991). *Zadnja faza sprejemanja osamosvojitvene zakonodaje*. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 43 (4. junij 1991), str. 3.
- Žargi, Š. (1991). *Streznitev – osamosvojitve le na papirju*. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 44 (7. junij 1991), str. 3.
- Sedej, D. (1991). *»Pravo na Karavanke!«* Rubrika: Strankarske novice. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 49 (25. junij 1991), str. 2.
- Košnjek, Jože (1991). *Slovenija prevzema funkcije samostojne države*. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 50 (28. junij 1991), str. 9.
- Sedej, D. (1991). *Na kupe prošenj za državljanstvo*. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 69 (3. september 1991), str. 2.
- Košnjek, Jože (1991). *Skrb za okolje premaguje dimnike*. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 88 (8. november 1991), str. 3.
- Jelovčan, H. (1991). *Gneča pred vrati v slovensko državljanstvo*. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 89 (12. november 1991), str. 11.

Petek zadnji dan za prošnje. Ministrstvo za notranje zadeve. Gorenjski glas, leto XLIV, št. 101 (24. december 1991), str. 2.

Sedej, D. (1991). *Zakaj ima Pučnik dvojno državljanstvo, mi pa ne?* Gorenjski glas, leto XLIV, št. 101 (24. december 1991), str. 10.

Sedej, D. (1992). *Razveljaviti zakon o državljanstvu in »sčistiti« Slovenijo.* Gorenjski glas, leto XLV, št. 10 (7. februar 1992), str. 15.

Jelovčan, H. (1992). *Najdaljše vrste dan pred iztekom roka.* Gorenjski glas, leto XLV, št. 16 (28. februar 1992), str. 3.

Primorske novice

Zavadlav, Stane (1991). *Zakoni za samostojno Slovenijo.* Primorske novice, št. 50 (25. junij 1991), str. 26.

Roki že tečejo. Ministrstvo za notranje zadeve. Primorske novice, št. 64 (13. avgust 1991), str. 7.

Arko-Kambič, Jasna (1991). *Razlika med državljanstvom in narodnostjo!* Primorske novice, št. 67 (23. avgust 1991), str. 2.

80 prošenj na dan. Primorske novice, št. 70 (3. september 1991), str. 5.

Kako do državljanstva? Primorske novice, št. 72 (10. september 1991), str. 2.

Koliko »novih« Slovencev? Primorske novice, št. 74 (17. september 1991), str. 2.

Zapleteni postopki in zmeda. Primorske novice, št. 76 (24. september 1991), str. 7.

Križman, Silva (1991). *Marsikdo bo ostal brez slovenskega državljanstva.* Primorske novice, št. 78 (1. oktober 1991), str. 4.

M. S. (1992). *4000 novih državljanov.* Primorske novice, št. 1 (7. januar 1992), str. 5.

Arko-Kambič, Jasna (1992). *Le redkim odrekli državljanstvo.* Primorske novice, št. 7 (28. januar 1992), str. 13.

Slovenec

Zakon o državljanstvu že velja. Slovenec, 9. avgust 1991, str. 3.

Gale, Ciril (1991). *Zahtevajmo svoj denar!* Intervju z Danijelom Malenškom. Slovenec, št. 66 (11. september 1991), str. 3.

S slovenskimi potnimi listi v sosednje države. Slovenec, št. 85 (3. oktober 1991), str. 2.

Škarič, Jasna (1991). *Kako do slovenskega državljanstva.* Slovenec, št. 101 (22. oktober 1991), str. 2.

O pridobitvi slovenskega državljanstva. Rubrika: Posvetujte se s Slovencem. Slovenec, št. 111 (4. november 1991), str. 10.

Narodni demokrati o državljanstvu in stanovanjih. Rubrika: Sporočila javnosti. Slovenec, št. 111 (4. november 1991), str. 3.

Soglasje za kapelico. Slovenec, št. 114 (7. november 1991), str. 1.

Škarič, Jasna in Rednak, Andreja (1991). *Pohvale ekološkemu zakonu.* Slovenec, št. 114 (7. november 1991), str. 2.

Potrdila o državljanstvu še niso potrebna. Slovenec, št. 117 (11. november 1991), str. 2.

Položaj tujcev v Republiki Sloveniji. Rubrika: Posvetujte se s Slovencem. Slovenec, št. 119 (13. november 1991), str. 10.

Kako do državljanstva. Rubrika: Posvetujte se s Slovencem. Slovenec, št. 122 (16. november 1991), str. 7.

Zahtevke za spremembo zakona o državljanstvu Republike Slovenije. Slovenec, št. 144 (12. december 1991), str. 9.

Martin, S. (1992). *Moje državljanstvo.* Rubrika: Tako mislim. Slovenec, št. 7 (10. januar 1992), str. 12.

Dvoršak, Andrej (1992). *Državljanstvo ni le pravica.* Slovenec, št. 9 (13. januar 1992), str. 11.

Uranič, Gregor (1992). *Še o odnosu do Neslovencev.* Slovenec, št. 29 (5. februar 1992), str. 14.

Gale, Ciril (1992). *Kdaj do slovenskega državljanstva?* Slovenec, št. 34 (12. februar 1992), str. 1.

- Gale, Ciril (1992). *Neenakomerno vlaganje prošenj*. Slovenec, št. 34 (12. februar 1992), str. 2.
- Lokar, Sonja (1992). *Še o odnosu do Neslovencev*. Slovenec, št. 37 (15. februar 1992), str. 15.
- S. Š. (1992). *Odmev na članek Sonje Lokar – Še o odnosu do Neslovencev*. Slovenec, št. 43 (22. februar 1992), str. 14.

Slovenske novice

- Marojevič - Zakon o drž. postavlja priseljence v ponižujoč položaj*. Slovenske novice, leto 1991, (1. junij 1991), str. 1.
- Državljanstvo*. Slovenske novice, leto 1991, (3. avgust 1991), str. 4.
- I. U. (1991). *Opomin pred izključitvijo*. Slovenske novice, leto 1991, (18. september 1991), str. 4.
- M. T. (1991). *Naval na slovensko državljanstvo*. Slovenske novice, leto 1991, (18. oktober 1991), str. 4.
- M. J. (1991). *Javna tribuna o državljanstvu*. Slovenske novice, leto 1991, (18. oktober 1991), str. 4.
- Slovenske novice sprašujejo za vas*. Slovenske novice, leto 1991, (7. november 1991), str. 3.
- Zakrajšek, Vojko (1991). *Slovenske novice sprašujejo za vas*. Slovenske novice, leto 1991, (9. november 1991), str. 5.
- Zakrajšek, Vojko (1991). *Slovenske novice sprašujejo za vas*. Slovenske novice, leto 1991, (11. november 1991), str. 3.
- Nj. veličanstvo – državljanstvo*. Slovenske novice, leto 1991, (13. november 1991), str. 1.
- Zakrajšek, Vojko (1991). *Nj. veličanstvo – državljanstvo*. Slovenske novice, leto 1991, (13. november 1991), str. 5.
- Zakrajšek, Vojko (1992). *Generalove sanje o Jugoslaviji*. Slovenske novice, leto 1992, (28. februar 1992), str. 27.

Večer

- Ivačič, Ivo. (1991). *Zatekli se bodo v kasarne?* Večer, leto XLVII, št. 126 (1. junij 1991), str. 3.
- Jaušovec, Boris (1991). *Državljanstvo gor, državljanstvo dol*. Večer, leto XLVII, št. 128 (4. junij 1991), str. 1.
- Ivačič, Ivo in Jaušovec, Boris in Kremžar Tanja (1991). *O državljanstvu drugače*. Večer, leto XLVII, št. 128 (4. junij 1991), str. 2.
- Kaj so sprejeli*. Večer, leto XLVII, št. 130 (6. junij 1991), str. 1.
- Neslovenci napovedujejo izselitev v Avstrijo*. Večer, leto XLVII, št. 130 (6. junij 1991), str. 3.
- Blokada Karavanškega predora*. Večer, leto XLVII, št. 135 (12. junij 1991), str. 3.
- Probleme rešiti v Ljubljani*. Večer, leto XLVII, št. 142 (20. junij 1991), str. 4.
- Ferluga, Irena (1991). *Prvi zakoni samostojne Slovenije*. Večer, leto XLVII, št. 146 (25. junij 1991), str. 10.
- Kako postati slovenski državljan*. Večer, leto XLVII, št. 146 (25. junij 1991), str. 14.
- Državljanstvo pobeglim vojakom*. Večer, leto XLVII, št. 152 (2. julij 1991), str. 6.
- Slovenija ne more živeti sama*. Večer, leto XLVII, št. 158 (10. julij 1991), str. 2.
- Tomažič, Bojan (1991). *Južnjaki, naši sosede in sodelavci. Klasje posajenega sovraštva*. Večer, leto XLVII, št. 167 (20. julij 1991), str. 36.
- Ptuj: Doslej 400 vlog za pridobitev državljanstva*. Večer, leto XLVII, št. 216 (17. september 1991), str. 11.
- Kdo je slovenski državljan*. Večer, leto XLVII, št. 219 (20. september 1991), str. 24.
- Z. R. (1991). *Organizirano do državljanstva*. Večer, leto XLVII, št. 220 (21. september 1991), str. 6.
- Poenostaviti pridobitev državljanstva*. Večer, leto XLVII, št. 225 (27. september 1991), str. 3.
- Š. N. (1991). *Urejanje državljanstva*. Večer, leto XLVII, št. 225 (27. september 1991), str. 9.
- Komu bo državljanstvo zavrnjeno*. Večer, leto XLVII, št. 246 (22. oktober 1991), str. 3.
- Vrbnjak, Tatjana (1991). *SSK izbral novo pot*. Večer, leto XLVII, št. 256 (4. november 1991), str. 3.

- Jančič, Peter (1991). *Prepir o državljanstvu in kapelici*. Večer, leto XLVII, št. 258 (7. november 1991), str. 2.
- Državljanstvo ukinja mandate*. Večer, leto XLVII, št. 259 (8. november 1991), str. 5.
- Državljanstvo (še) ni pogoj za delovno razmerje*. Večer, leto XLVII, št. 260 (9. november 1991), str. 4.
- Rashid, Zlatka (1991). *Grožnje in psovke v družbi strpnosti*. Večer, leto XLVII, št. 283 (5. december 1991), str. 8.
- Korade, Dragica (1991). *Etnično čisti državljanji*. Večer, leto XLVII, št. 288 (11. december 1991), str. 4.
- Pušenj, Dejan (1991). *Slučajno pozabljeni*. Večer, leto XLVII, št. 291 (14. december 1991), str. 3.
- Korade, Dragica (1991). *Včerašnji državljanji – današnji tujci*. Večer, leto XLVII, št. 291 (14. december 1991), str. 30.
- Vloge za pridobitev državljanstva RS – do 27. decembra 1991*. Večer, leto XLVII, št. 295 (19. december 1991), str. 4.
- Z. R. (1991). *Zaradi praznikov dežurstva*. Večer, leto XLVII, št. 295 (19. december 1991), str. 7.
- Zaposlovanje tujcev*. Večer, leto XLVIII, št. 3 (6. januar 1992), str. 4.
- Slodnjak, Jože (1992). *Raje bi pustili marke kot slovenski potni list*. Večer, leto XLVIII, št. 4 (7. januar 1992), str. 11.
- Smrekar, Martin (1992). *Državljanstvo*. Rubrika: Vaša mnenja, odzivi. Večer, leto XLVIII, št. 4 (7. januar 1992), str. 20.
- Aksentijević ob državljanstvo*. Večer, leto XLVIII, št. 12 (16. januar 1992), str. 24.
- Potrebovali bodo delovna dovoljenja*. Večer, leto XLVIII, št. 13 (17. januar 1992), str. 4.
- Slodnjak, Jože (1992). *V ptujski občini 2 068 vlog*. Večer, leto XLVIII, št. 14 (18. januar 1992), str. 11.
- Doslej rešili 55 tisoč vlog*. Večer, leto XLVIII, št. 34 (12. februar 1992), str. 4.
- Še so možnosti*. Večer, leto XLVIII, št. 36 (14. februar 1992), str. 6.
- Kužet, Zora (1992). *»Zadel« jih bo tudi zakon o tujcih*. Večer, leto XLVIII, št. 43 (22. februar 1992), str. 7.
- 350 prošnji*. Večer, leto XLVIII, št. 46 (26. februar 1992), str. 11.

Vestnik

- Horvat, Majda (1991). *Država državljanu*. Vestnik, leto XLIII, št. 22 (6. junij 1991), str. 1.
- Sobočan, Š. (1991). *Ste državljan Republike Slovenije?* Vestnik, leto XLIII, št. 33 (22. avgust 1991), str. 19.
- M. H. (1991). *Jugoslovanski delavci brez socialne varnosti*. Vestnik, leto XLIII, št. 42 (24. oktober 1991), str. 5.
- Sobočan, Š. (1991). *Do božiča slovenski državljan!* Vestnik, leto XLIII, št. 45 (14. november 1991), str. 10.
- Stanovanja lahko kupijo le državljanji Republike Slovenije*. Vestnik, leto XLIII, št. 46 (21. november 1991), str. 23.
- Kavaš, Jože in Čep, Mario in Kozic, Karel (1991). *Zahtevki za spremembo zakona o državljanstvu Republike Slovenije*. Vestnik, leto XLIII, št. 51 (27. december 1991), str. 14.
- Graj, Jože (1992). *Zdomci so presenetili*. Vestnik, leto XLIV, št. 1 (9. januar 1992), str. 3.
- Jerše, Milan (1992). *Kaj pomeni biti Neslovenec?* Vestnik, leto XLIV, št. 2 (16. januar 1992), str. 4.
- Horvat, Majda (1992). *V Sloveniji manj dela za tujce*. Vestnik, leto XLIV, št. 2 (16. januar 1992), str. 4.

DRŽAVLJANSTVO, (NACIONALNA) IDENTITETA TER INTEGRACIJA »PRISELJENCEV«

Mitja Hafner - Fink

Uvod

Glavni namen tega besedila je prikaz problematike integracije priseljencev iz nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev (v nadaljevanju: *priseljenci iz nekdanje Jugoslavije*) v Sloveniji z vidika koncepta državljanstva. Pri tem se osredotočamo na eno od dimenzij državljanstva, na dimenzijo identitete oz. pripadnosti (predvsem nacionalne in etnične). Podlaga za analizo so podatki različnih anketnih raziskav, pri čemer uvajamo tudi primerjalno razsežnost, ko na nekaterih točkah Slovenijo primerjamo z drugimi evropskimi državami. Za izhodišče analiz pa smo postavili podatke zbrane jeseni 2003, v okviru projekta *Percepcija slovenske integracijske politike* (PSIP). Temu pa dodajamo še nekatere podatke iz raziskave *Slovensko javno mnenje* (SJM), predvsem v tistih točkah, ko je šlo za vključitev te raziskave v mednarodne projekte.

Izhodišča za analizo

Problematiko *državljanstva* lahko analiziramo na več načinov, vsekakor pa lahko pri tem izhajamo vsaj iz dveh konceptualnih izhodišč: a) problematiko državljanstva lahko opazujemo z vidika *pravnega* statusa državljana, ko se predvsem sprašujemo, kateri so kriteriji, da nekdo pridobi (formalno) državljanstvo, in se ukvarjamo s problematiko človekovih, političnih in socialnih pravic državljanov; b) lahko pa problematiko državljanstva analiziramo s politično-kulturnega vidika (ali z vidika politične sociologije), ko nas predvsem zanima 'practiciranje' državljanstva, torej, kako državljani uresničujejo svoje pravice, vprašanja njihove (politične) identitete in (politične) participacije. Pri razčlenjevanju pojma državljanstva se v literaturi (od T. H. Marshalla naprej) kot ključni pojavljajo ti pojmi:

- nacionalna država, ki je v klasičnih teorijah državljanstva okvir uresničevanja koncepta državljanstva,
- politična in kulturna identiteta – pripadnost politični in kulturni skupnosti, kar se pogosto izraža z razlikovanjem med pojmom nacionalna in etnična identiteta,
- pravice (in dolžnosti) državljanov,
- (politična) participacija državljanov kot praksa uresničevanja pravic (in dolžnosti) in kot izraz pripadnosti ali način oblikovanja identitete.

V tem besedilu se bomo osredotočili na dimenzijo *identitete* oziroma pripadnosti. Pri tem pa bomo izhajali tudi iz novejših razprav o problematiki državljanstva, ki na temelju procesov globalizacije utemeljujejo preseganje t. i. klasičnega oziroma modernega koncepta državljanstva (tudi "nacionalnega državljanstva") in uvajajo novo pojmovanje (kot npr. "postnacionalno državljanstvo"), ki pomen nacionalne države in njenih meja pri razumevanju državljanstva vsaj relativizira, če že ne skoraj popolnoma "ignorira" (glej npr. Soysal 1996). V tem okviru pa se, spodbujeni s situacijo v Evropski uniji, pojavljajo tudi koncepti, ki preseganje klasičnega koncepta državljanstva izražajo z uvajanjem ideje o koeksistenci državljanstev na različnih ravneh (npr. "večnivojsko državljanstvo") in se 'practiciranje' državljanskih pravic umešča na kontinuumu od "subnacionalne" (lokalne ali regionalne) ravni do "nacionalne" (npr. evropske) ravni (glej npr. Painter 2002). Prav takšen razvoj pa zahteva tudi nov razmislek o 'identitetni' dimenziji državljanstva.

Pri razpravi o državljanstvu v današnji Sloveniji so med drugim pomembni ti novejši procesi in dejstva:

- a. Slovenija je bila pred osamosvojitvijo sestavni del federalne države - nekdanje socialistične Jugoslavije. V tem okviru je imela Slovenija kot federalna enota (republika) omejeno suverenost, ki se je kazala npr. v tem, da so bile zunanje meje pod nadzorom zveznih oblasti v Beogradu, da je bila republiška (slovenska) ustava in nasploh pravni red podrejen zvezni (jugoslovanski) ustavi in pravnemu redu. Še posebej pomembno pa je bilo, da smo glede državljanstva bili priča neke vrste *večnivojskemu dvojnemu državljanstvu*: obstajalo je republiško (Slovensko) državljanstvo in tudi zvezno (jugoslovansko) državljanstvo. Pri tem pa je bilo republiško državljanstvo le nekakšen 'dodatek' zveznemu državljanstvu.
- b. V Sloveniji tranzicijski proces še vedno poteka, in sicer kot proces 'utrjevanja' demokracije, tako da o Sloveniji še vedno govorimo kot o t. i. 'novi demokraciji'. V zvezi s tem procesom je za razumevanje državljanstva pomembno vsaj dvoje:

- Glede identitete oziroma pripadnosti lahko rečemo, da proces prehoda iz socializma v demokratični večstrankarski sistem prinaša (vsaj na ideološki ravni) *premik poudarka iz razredne pripadnosti na nacionalno pripadnost*, še posebej, če govorimo o konceptu identitete (pripadnosti) kot o ideološkem instrumentu zagotavljanja legitimnosti vladajoče (nacionalne) elite.
- Z vidika koncepta *aktivnega državljanstva* pa proces demokratizacije in uvedba strankarskega pluralizma prinašata tudi novosti na področju političnih pravic (in dolžnosti) državljanov ter na področju politične participacije.

c. Kmalu po osamosvojitvi in izstopu iz ene večnacionalne skupnosti (nekdanje federalne Jugoslavije) je Slovenija začela proces pridruževanja drugi večnacionalni skupnosti – Evropski uniji. Ta proces se je formalno končal 1. maja 2004, ko je Slovenija tudi formalno postala članica EU. Vendar pa s tem datumom vsi procesi integracije še niso končani, prav gotovo to lahko rečemo za družbeno (in kulturno) integracijo, ki poteka tudi mimo formalnih procedur, ki pa je kljub temu z njimi tudi povezana. V tem procesu integracije slovenske družbe v evropsko družbo je nedvomno pomembno, da se spet srečujemo s situacijo "večnivojskega" državljanstva, ki pa ni identično tistemu v nekdanji federalni Jugoslaviji: dejstvo je namreč, da je tukaj primarno državljanstvo nacionalne države (članice EU), v primeru Slovenije torej slovensko državljanstvo, brez katerega ni mogoče državljanstvo EU. Vendar glede pravic državljanov vendarle obstaja področje, za katero velja, da morajo nacionalne države spoštovati pravice državljanov EU (ne glede na njihovo nacionalno državljanstvo). Ta nova situacija "večnivojskega" državljanstva v povezavi z družbenimi procesi integracije v okviru EU pa prinaša tudi nove dileme glede ohranjanja 'starih' identitet (praviloma vezanih na nacionalno državo) in oblikovanja novih identitet (nacionalnih, kot npr. evropska identiteta, ali pa npr. regionalnih, ki povezujejo regije različnih nacionalnih držav). Še posebej pa se postavlja vprašanje glede razmerja med identitetami na različnih ravneh, ko si lahko postavimo vprašanje, ali morda obstaja konflikt med regionalno, nacionalno in evropsko identiteto.

- Seveda pa so za razumevanje problematike državljanstva v Sloveniji v evropskem kontekstu pomembni vsaj še ti procesi in dejstva, ki jih sicer lahko opazujemo na evropski ravni:
- splošni globalizacijski procesi;
- proces demokratizacije v vseh nekdanjih evropskih komunističnih državah;
- strukturne spremembe v Evropi po padcu berlinskega zidu;
- intenzivni migracijski tokovi v drugi polovici dvajsetega stoletja in

- institucionalne spremembe ter širitev Evropske unije.

Za razumevanje položaja in integracije različnih manjšin v slovensko družbo po osamosvojitvi Slovenije je še posebej pomembno, kako se je ob osamosvajanju postavila črta ločnica med pripadniki (slovenske) nacije (državljanji) in 'tujci' (nedržavljanji). Tukaj se ne bomo ukvarjali z rešitvami, ki jih je ponujal *Zakon o državljanstvu Republike Slovenije* (ki je bil večkrat spremenjen in dopolnjen) (glej npr. Dedić, Jalušič in Zorn 2003), ampak se bomo ukvarjali predvsem s subjektivno percepcijo prebivalcev Slovenije in še posebej pripadnikov skupin, ki jih je postavljanje te črte najbolj prizadelo. Rečemo lahko, da prav glede tega razmejevanja "začetek vsake moderne nacionalne države prinaša tudi določeno mero nasilja in krivic" (Benhabib 2002, 110). Poleg zakonodaje se to kaže tudi na področju ravnanja posameznikov in na ravni individualne zavesti, in sicer kot visoka stopnja nestrpnosti, ksenofobije, protekcionizma, močne podpore strogim kriterijem za dodeljevanje državljanstev, prisotnost močnih občutkov pripadnosti narodu in nacionalnega ponosa itd.

V analizi se bomo torej osredotočili na raven posameznika in njegove percepcije razmer, njegovih stališč in vrednot. Analiza bo potekala na dveh ravneh: a) opazovali bomo *priseljence iz nekdanje Jugoslavije*, torej skupino, ki je ob podeljevanju državljanstev ostala na drugi strani razmejitvene črte, oz. ki je moral posebej zaprositi za državljanstvo (podatki raziskave *PSIP 2003*) in b) splošno populacijo prebivalstva Slovenije (podatki različnih raziskava *SJM*), ki jo bomo primerjali z nekaterimi drugimi evropskimi državami.

Razpravo o problemu državljanstva bomo osredotočili na enega od konstitutivnih elementov klasičnega koncepta državljanstva, na problem nacionalne identitete. *Pripadnost 'naciji' kot teritorialno politični skupnosti* je dejansko (kljub uveljavljanju konceptov kot so npr. *večnivojsko državljanstvo*, *nadnacionalno državljanstvo* ali *človekove pravice*) še vedno ključna pripadnost ('članstvo') z vidika zagotavljanja političnih in socialnih pravic posameznika – državljana. V tem smislu potem govorimo vsaj o teh dveh razsežnosti takšne (nacionalne) pripadnosti: a) o civilni razsežnosti (oziroma legalnem oz. formalnem 'nacionalnem državljanstvu' konkretne nacionalne države), ki se nanaša na problematiko pravic in dolžnosti državljanov in b) o pripadnosti (članstvu) naciji (narodu) v kulturnem smislu, kar praviloma vključuje različne vidike etnične identitete¹.

---

¹ Anthony Smith npr. našteje »šest atributov etnične skupnosti (kolektivne identitete, op. MHF):

1. skupno lastno ime,
2. mit o skupnih prednikih,
3. skupen zgodovinski spomin,
4. eden ali več razločujočih elementov skupne kulture

Nacionalno pripadnost pa lahko opišemo tudi na podlagi *razsežnosti, ki se v praksi uporabljajo kot trije možni kriteriji (načini) za pridobitev legalnega oz. formalnega nacionalnega državljanstva*. To so te tri razsežnosti: 1. Prva je dimenzija 'krvne pripadnosti' (kot *ius sanguinis* pomeni enega od možnih načinov pridobitve državljanstva), pri čemer gre za to, da posameznik pripada tisti nacionalni skupnosti, ki so ji pripadali njegovi predniki. Gre torej za enega od atributov etnične skupnosti, ki jih npr. našteva Anthony Smith (Smith 1991: 21). 2. Druga dimenzija je 'teritorialna pripadnost', pri kateri gre za pripadnost na podlagi kraja rojstva (pridobivanje državljanstva na podlagi *ius soli*). 3. Tretja razsežnost pa je pripadnost na podlagi 'posvojitve', ki se v praksi pridobivanja državljanstva označuje kot '*naturalizacija*'.

Kot ključni *kazalec razumevanja nacionalne pripadnosti*, ki nas tukaj zanima, bomo iz raziskave PSIP uporabili vprašanje, v katerem anketirance sprašujemo o tem, kako pomembni so nekateri kriteriji, da se posameznik lahko opredeli kot Slovenec – torej kot pripadnik 'državne nacije' (V10). Enako vprašanje je bilo uporabljeno tudi v okviru mednarodne raziskave *ISSP – National identity*, in sicer za leto 1995 (*ISSP 1995 – National identity*; glej ZA 1998) in za leto 2003. Za leto 1995 imamo na razpolago podatke za vse države, ki so bile vključene v ISSP, medtem ko za leto 2003 mednarodna podatkovna baza še ni pripravljena, zato si lahko ogledamo le primerjavo s podatki na vzorcu polnoletnih prebivalcev Slovenije iz raziskave *SJM 2003/2* (glej Toš et al. 2003). Anketiranci so se do vsakega od navedenih kriterijev opredeljevali na lestvici od 1 ("sploh ni pomembno") do 4 ("zelo pomembno"):

- a. da je rojen v Sloveniji,
- b. da ima slovensko državljanstvo,
- c. da večino svojega življenja živi v Sloveniji,
- d. da govori slovenski jezik,
- e. da je katolik,
- f. da spoštuje slovenske politične institucije in zakone,
- g. da se čuti Slovenca,
- h. da je vsaj eden od staršev Slovenec (ta kriterij ni bil vključen v vprašanje v okviru raziskave *ISSP 1995*).

To dimenzijo bomo še dodatno osvetlili z vprašanjem iz Evropske družboslovne raziskave (*European Social Survey – ESS*) iz leta 2002 (glej Jowel et al. 2003), v katerem so se anketiranci opredeljevali o tem, kako pomembni so nekateri pogoji za sprejemanje priseljencev iz drugih držav.

---

5. navezava na točno določeno 'domovino',

6. občutek solidarnosti med pomembnimi deli populacije.« (Smith 1991: 21).

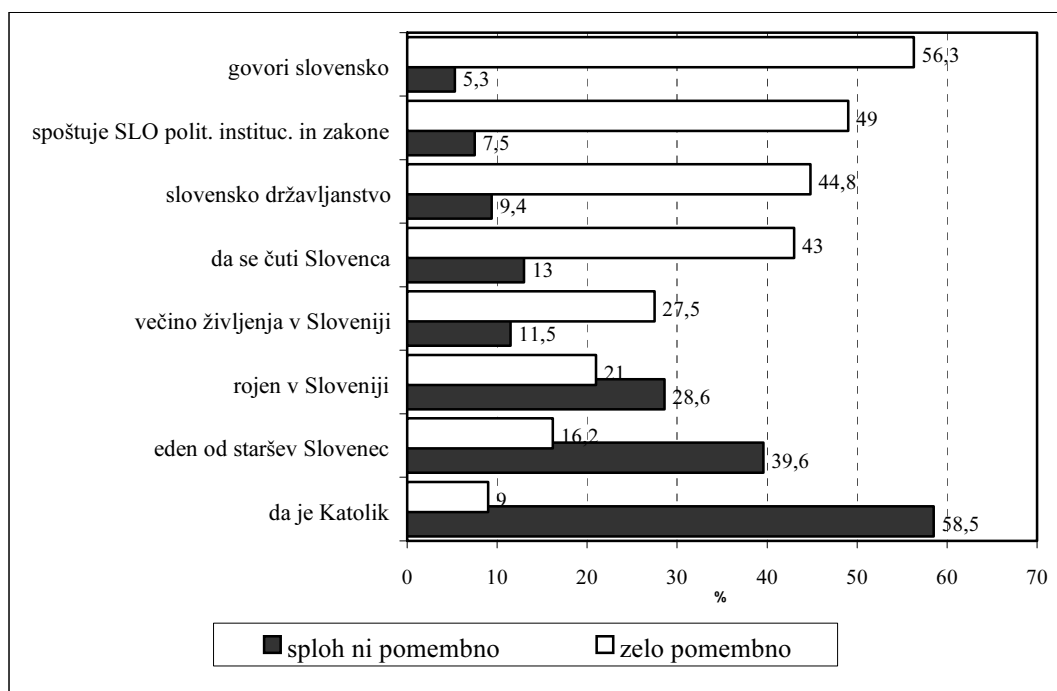
Prav tako pa smo dodali še nekatera vprašanja iz različnih slovenskih raziskav na ravni celotnega prebivalstva (SJM), ki govorijo predvsem o (etnični oziroma socialni) distanci do manjšinskih skupin v Sloveniji v desetletnem obdobju po osamosvojitvi Slovenije.

Rezultati

a. Razsežnosti (slovenske) nacionalne pripadnosti (identitete)

Najprej si oglejmo, kako anketiranci – *priseljenci iz nekdanje Jugoslavije* – ocenjujejo pomen posameznih dimenzij nacionalne pripadnosti za to, da se nekdo lahko opredeli kot Slovenec. Govorimo lahko tudi o razumevanju dominantne (slovenske nacionalne) identitete med pripadniki skupine, ki 'na novo' sprejema to identiteto. Kako torej razvrščajo po pomenu 'ponujene' dimenzije (slovenske) nacionalne pripadnosti? Na splošno lahko rečemo, da postavljajo na prvo mesto tiste razsežnosti, ki so povezane z '*naturalizacijo*': prva je torej znanje slovenskega jezika, temu pa sledijo spoštovanje slovenskih političnih institucij in zakonov, slovensko državljanstvo in subjektivni občutek pripadnosti naciji. Kot manj pomembne pa vidijo kriterije, ki so bližje ključnim dimenzijam etnične skupnosti in jih v kontekstu podeljevanja državljanstva uvrščamo v skupini *ius sanguinis* (etnična/nacionalna pripadnost staršev) in *ius soli* (teritorialno načelo – rojstvo v Sloveniji). Najmanj pomemben kriterij pa se jim zdi religija (katoliška vera), ki sicer spada med *kulturne elemente etnične identitete* (slika 1).

Slika 1: Ocena pomembnosti dimenzij slovenske nacionalne pripadnosti (kriterij za opredeljevanje kot Slovenec/Slovenka) med priseljenci iz nekdanje Jugoslavije – deleži odgovorov "zelo pomembno" in "sploh ni pomembno" (v %, PSIP 2003)

Kakšne pa so razlike med različnimi skupinami priseljencev? Ocene pomembnosti dimenzij (slovenske) nacionalne pripadnosti smo primerjali glede na dve spremenljivki, za kateri smo sklepali, da lahko vplivajo na te ocene:

- *obdobje, v katerem so se priselili v Slovenijo* – anketirance smo razdelili v štiri skupine: 1. tisti, ki so se priselili po letu 1980 (teh je 15,9 odstotka); 2. skupina anketiranih, ki so prišli v obdobju od leta 1965 do leta 1980 (teh je 37,4 odstotka); 3. skupina, ki je prišla v Slovenijo pred letom 1965 (21,2 odstotka) in 4. tisti, ki so bili rojeni v Sloveniji (25,6 odstotka).
- *subjektivno narodnostno (etnično) opredeljevanje* – primerjali smo te tri skupine: 1. anketiranci, ki se opredeljujejo kot Slovenci (teh je 24,8 odstotka); 2. skupina pripadnikov narodov iz drugih republik nekdanje Jugoslavije (teh je 32,1 odstotka) ter 3. skupina anketirancev, ki se je opredelila drugače, ali pa se sploh niso opredelili (teh je 43,1 odstotka).

Kaj smo pri tem ugotovili? Na splošno lahko rečemo, da so nekoliko bolj poudarjali pomen vseh dimenzij, tisti, ki že dlje časa živijo v Sloveniji (ali so rojeni v Sloveniji) in tisti, ki se opredeljujejo kot Slovenci (razlike niso velike, zveze so torej šibke, vendar so večinoma statistično značilne). Izjema je le glede etničnega (slovenskega) porekla staršev, ko tisti, ki se opredeljujejo kot pripadniki narodov iz nekdanje Jugoslavije nekoliko bolj poudarjajo pomen slovenskega porekla staršev (preglednica 1a in preglednica 1b).

Preglednica 1a: Ocena pomembosti dimenzij (slovenske) nacionalne pripadnosti glede na obdobje priselitve v Slovenijo – bivariantna analiza (kontingenčne tabele) (% odgovorov "zelo pomembno", samo statistično značilne zveze, PSIP 2003)

	<i>priselil po letu 1980</i>	<i>priselil od 1965 do 1980</i>	<i>priselil pred letom 1965</i>	<i>od rojstva v Sloveniji</i>	statistike
a. rojen v Sloveniji	13.5	22.4	21.1	23.2	$\chi^2 = 26.160^*$ df = 9 n = 1101 Cr's V = 0.089
b. slovensko državljanstvo	38.4	45.3	54.9	39.2	$\chi^2 = 29.700^*$ df = 9 n = 1111 Cr's V = 0.094
c. večino življenja živi v Sloveniji	18.1	26.2	32.9	29.4	$\chi^2 = 23.044^*$ df = 9 n = 1107 Cr's V = 0.083
g. subjektivni občutek pripadnosti ("se počuti")	35.3	40.4	40.8	52.1	$\chi^2 = 30.607^*$ df = 9 n = 1110 Cr's V = 0.096

* sig < 0.01

Preglednica 1b: Ocena pomembosti dimenzij (slovenske) nacionalne pripadnosti glede na etnično pripadnost (samoopredelitev) – bivariantna analiza (kontingenčne tabele) (% odgovorov "zelo pomembno", samo statistično značilne zveze, PSIP 2003)

	<i>Slovenci</i>	<i>drugi narodi iz nekdanje Jugoslavije</i>	<i>drugo, neopredeljeni</i>	statistike
b. slovensko državljanstvo	53.9	42.0	41.6	$\chi^2 = 22.212^*$ df = 6 n = 1132 Cr's V = 0.099
c. večino življenja živi v Sloveniji	35.6	21.6	27.3	$\chi^2 = 21.878^*$ df = 6 n = 1128 Cr's V = 0.098
d. znanje slovenskega jezika	68.8	52.0	52.2	$\chi^2 = 29.931^*$ df = 6 n = 1121 Cr's V = 0.116
g. subjektivni občutek pripadnosti ("se počuti")	58.9	40.1	36.0	$\chi^2 = 49.122^*$ df = 6 n = 1132 Cr's V = 0.147
h. slovensko poreklo staršev	16.2	20.6	12.9	$\chi^2 = 21.619^*$ df = 6 n = 1127 Cr's V = 0.098

* sig < 0.01

Poglejmo sedaj, kako *priseljenci iz nekdanje Jugoslavije* odstopajo od celotnega prebivalstva Slovenije. Primerjali bomo prikazane podatke na vzorcu prebivalcev Slovenije, ki so po osamosvojitvi zaprosili za državljanstvo (raziskava *PSIP 2003*) s podatki na vzorcu vseh polnoletnih prebivalcev Slovenije v okviru raziskave *SJM 2003/2* (Toš et al. 2003). Iz primerjave je razvidno predvsem to, da celotno prebivalstvo Slovenije nekoliko bolj poudarja pomen vseh dimenzij pri opredeljevanju za Slovence/Slovenko. Odstopanje lahko opazimo le pri nekoliko nižjem deležu ocen na celotni populaciji Slovenije, da je spoštovanje slovenskih institucij in zakonov zelo pomemben dejavnik oz. dimenzija pripadnosti (preglednica 2).

Preglednica 2: Dejavniki slovenske nacionalne pripadnosti – primerjava med priseljenci iz nekdanje Jugoslavije (*PSIP 2003*) in prebivalci Slovenije (*SJM 2003/2*) – (% odgovorov, da je dejavnik "zelo pomemben"; *PSIP 2003, SJM 2003/2*)

	priseljenci		vsi prebivalci SLO	
	%	rang	%	rang
– da govori slovenski jezik (<i>SJM: da zna govoriti slovensko</i>)	56.3	1	66.5	1
– da spoštuje slovenske politične institucije in zakone	49	2	41.3	4
– da ima slovensko državljanstvo	44.8	3	46.3	3
– da se čuti Slovenca (<i>SJM: ... oziroma državljana Slovenije</i>)	43	4	51.6	2
– da večino svojega življenja živi v Sloveniji (<i>SJM: da je večino življenja preživel v Sloveniji</i>)	27.5	5	33.7	6
– da je rojen v Sloveniji	21	6	36.9	5
– da je vsaj eden od staršev Slovenec (<i>SJM: da ima prednike, rojene v Sloveniji</i>)	16.2	7	23.7	7
– da je katolik (<i>SJM: da je katoliške vere</i>)	9	8	15.6	8

Ko preizkusimo povezanost med (subjektivno) etnično pripadnostjo in oceno pomembnosti posameznih dimenzij (slovenske) nacionalne pripadnosti še na vzorcu vseh (polnoletnih) prebivalcev Slovenije (*SJM 2003/2*), dobimo statistično pomembne povezave le pri dveh dimenzijah: a) rojstvo v Sloveniji in b) slovenski predniki (preglednica 3). V obeh primerih anketiranci, ki se opredeljujejo kot Slovenci, oba kriterija v večjem obsegu ocenjujejo kot zelo pomembna (preglednica 3). Verjetno k temu prispeva tudi to, da je na celotni populaciji narodnostna (etnična) struktura izrazito asimetrična: več kot 90 odstotkov anketirancev se je opredelilo za Slovence. Seveda pa gre tukaj tudi za vsebinske razloge. Gre za dve razsežnosti nacionalne pripadnosti, ki jih priseljenci, ki se želijo integrirati v imigrantsko (slovensko) družbo, na morejo 'doseči'. Zato morajo za formalno pridobitev državljanstva in s tem pripadnosti

(slovenski) nacionalni skupnosti izpolniti kriterije, ki jih predvideva postopek za pridobivanje slovenskega državljanstva na podlagi *naturalizacije*. Med temi kriteriji pa sta pomembna prav *znanje slovenskega jezika*, nekaznovanost (torej, *spoštovanje slovenskih institucij in zakonov*). Ti dve dimenziji pripadnosti pa priseljenci tudi postavljajo na prvo mesto (slika 1 in preglednica 2).

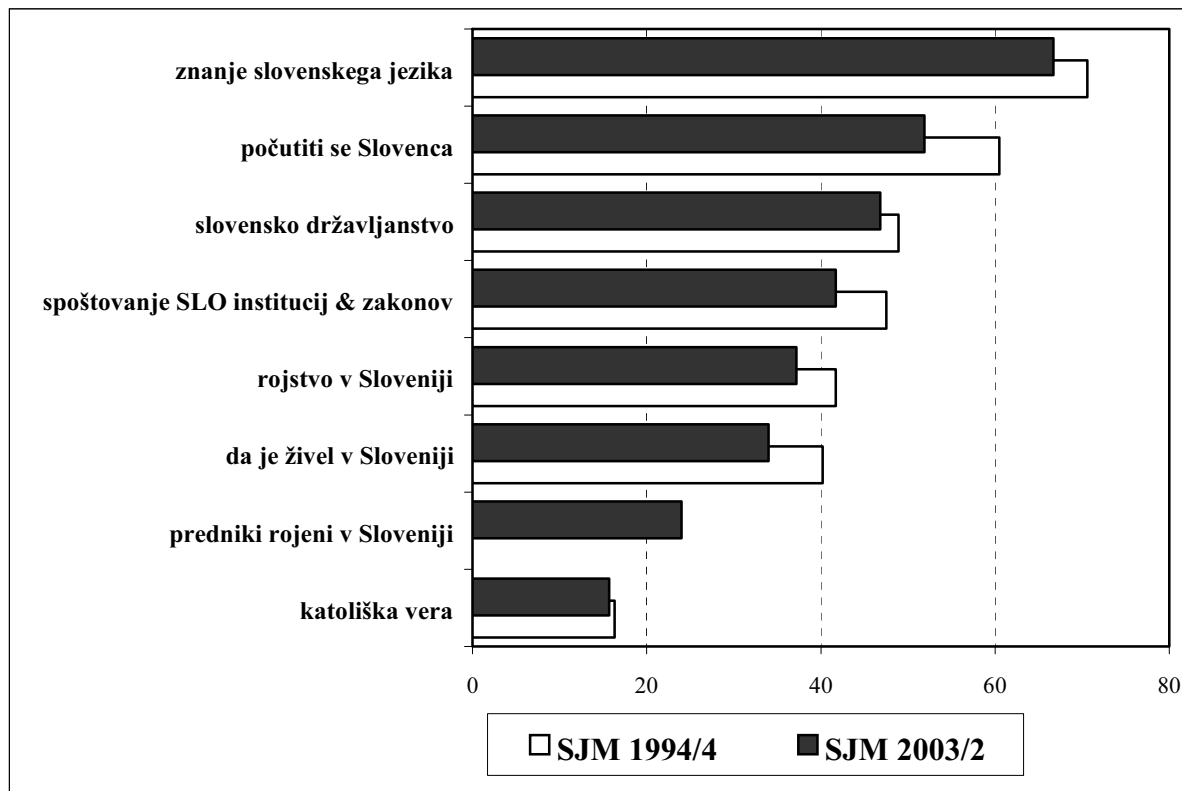
Preglednica 3: Ocena pomembnosti dimenzij (slovenske) nacionalne pripadnosti glede na etnično pripadnost (samoopredelitev) – bivariantna analiza (kontingenčne tabele) (% odgovorov "zelo pomembno", samo statistično značilne zveze, SJM 2003/2).

	<i>Slovenci</i>	<i>drugi narodi iz nekdanje Jugoslavije</i>	<i>drugo, neznano</i>	statistike
a. rojen v Sloveniji	39.1	13.2	27.3	$\chi^2 = 56.118^*$ df = 6 n = 1080 Cr's V = 0.161
h. ima prednike rojene v Sloveniji	25.3	8.7	9.5	$\chi^2 = 32.021^*$ df = 6 n = 1077 Cr's V = 0.122

* sig < 0.01

Kot smo že omenili, imamo možnost primerjati Slovenijo z državami, vključenimi v mednarodno primerjalno raziskavo *ISSP 1995 – National Identity* (ZA 1998), v okviru katere so anketiranci odgovarjali tudi na prikazano vprašanje. Slovenijo smo primerjali z 12 drugimi evropskimi državami (Avstrija, Italija, Madžarska, Češka, Poljska, Nemčija – ločeno vzhodna in zahodna, Španija, Irska, Nizozemska, Velika Britanija, Norveška, Švedska). Res je sicer, da so podatki že nekoliko stari (leto 1995), vendar pa vseeno lahko dobimo predstavo o tem, kam se s prikazanimi podatki v evropskem prostoru umešča Slovenija. Dejstvo je namreč, da nam primerjava Slovenije v obeh časovnih točkah pokaže, da od meritve konec leta 1994 (*SJM 1994/4*, v okviru katere so bila vprašanja raziskave *ISSP 1995 - National Identity*) (glej Toš et al. 1994) do meritve leta 2003 (*SJM 2003/2; ISSP 2003 - National Identity*) ni prišlo do nobenih bistvenih premikov glede ocen pomena posameznih dimenzij (slovenske) nacionalne pripadnosti (slika 2).

Slika 2: Ocena pomembnosti dimenzij slovenske nacionalne pripadnosti (kriterij za opredeljevanje kot Slovenec/Slovenka) med prebivalci Slovenije - priprava dveh časovnih točk: 1994 in 2003; deleži odgovorov "zelo pomembno" (v %, SJM 1994/4 in SJM 2003/2)

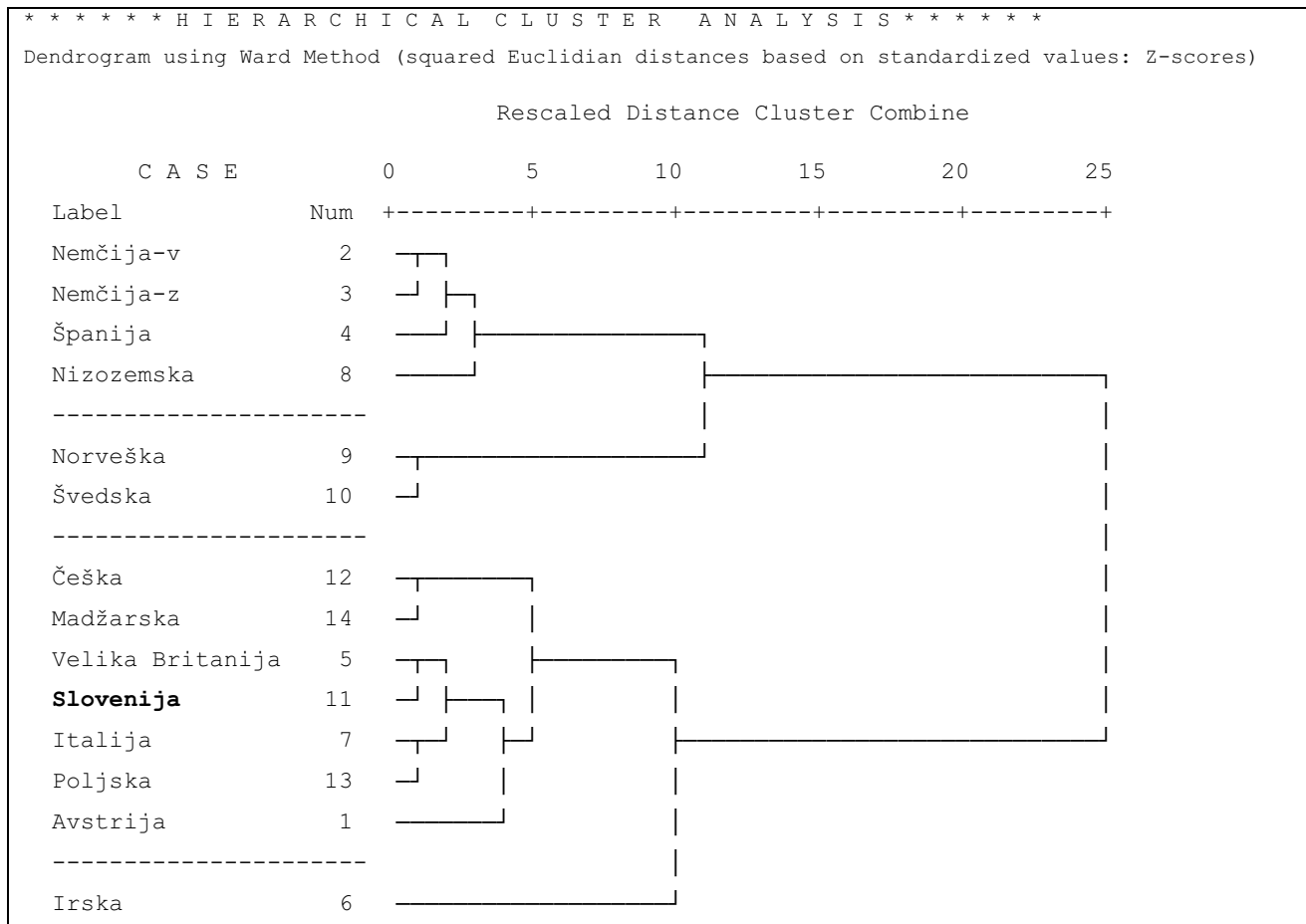

Ko v okviru podatkov raziskave *ISSP 1995 – National Identity* razvrščamo Slovenijo in še preostalih 12 evropskih držav na podlagi podobnosti glede deleža anketirancev, ki so ocenili sedem dimenzij (v raziskavi ISSP 1995 ni bila vključena dimenzija *poreklo prednikov*) nacionalne pripadnosti (preglednica 4), smo prišli do razvrstitve v štiri skupine držav: a) (zahodna in vzhodna) Nemčija, Nizozemska, Španija; b) Norveška, Švedska; c) Slovenija, Češka, Madžarska, Poljska, Velika Britanija, Italija in Avstrija; d) Irska kot posebna 'skupina' (slika 3).

Preglednica 4: Ocena pomembnosti dimenzij (dejavnikov) nacionalne pripadnosti v 13 evropskih državah: delež odgovorov "zelo pomembno" (v %, ISSP 1995 – National Identity).

	<i>znanje dominantnega jezika v državi</i>	<i>počutiti se pripadnik nacije</i>	<i>spoštovanje inštitucij in zakonov</i>	<i>državljanstvo države</i>	<i>dalj čas živeti v državi</i>	<i>biti rojen v državi</i>	<i>biti pripadnik prevladujoče religije v državi</i>
Nizozemska	67.0	45.7	38.5	38.2	20.5	23.1	3.2
Španija	32.2	44.4	32.8	33.0	33.3	36.3	17.5
Nemčija – zahod	53.3	42.7	52.7	42.8	26.6	26.1	15.7
Nemčija – vzhod	51.5	44.6	44.9	47.7	32.8	33.5	12.8
Norveška	72.3	60.1	78.6	59.0	31.6	33.9	8.8
Švedska	70.2	53.8	82.1	51.1	28.3	26.1	7.4
Irska	14.3	65.8	40.4	64.6	48.7	57.2	31.7
Avstrija	66.6	66.2	53.9	65.4	47.5	43.0	28.9
Češka	75.6	69.8	42.2	51.9	47.5	39.0	10.7
Madžarska	78.5	83.9	28.0	44.8	48.3	40.0	18.7
Velika Britanija	62.4	48.7	53.5	51.2	38.2	47.9	18.5
Slovenija	70.6	60.5	47.5	48.9	40.2	41.7	16.3
Italija	48.0	57.2	50.4	45.7	44.4	45.1	26.4
Poljska	51.7	69.6	30.5	42.0	36.5	41.9	24.8

Slika 3: Klasifikacija evropskih držav po pomembnosti dimenzij nacionalne pripadnosti – podlaga za klasifikacijo so deleži iz tabele 4 (ISSP 1995 – National Identity)

Vidimo, da se Slovenija uvršča v skupino držav, ki se je formirala skoraj po geografskem principu: državam srednje Evrope, ki segajo od Poljske na severu, do Italije na jugu, se je kot izjema pridružila le Velika Britanija (slika 3). Splošen pogled tudi pokaže, da je tako kot v Sloveniji tudi v večini evropskih držav *znanje nacionalnega jezika najpomembnejša dimenzija, pripadnost dominantni religiji pa najmanj pomembna dimenzija* nacionalne pripadnosti (preglednica 4). Od tega pravila odstopa le Irska, kjer je religija pomembnejša od nacionalnega jezika (irskega), kar je posledica tega, da na Irskem prevladuje angleščina. Sicer pa so deleži anketirancev, ki ocenjujejo religijo kot zelo pomembno dimenzijo nacionalne pripadnosti, najvišji v prevladujoče katoliških državah: Irska, Avstrija, Italija, Poljska.

b. Ksenofobija in predsodki

Dejanska integracija priseljencev pa seveda poteka v vsakdanjem življenju – torej so pri tem pomembne percepcije, stališča, vrednote in ravnanja večinskega prebivalstva. Ta vidik integracije bomo na kratko predstavili z nekaterimi podatki iz javnomnenjskih raziskav na nacionalni ravni, pa tudi z nekaterimi mednarodnimi primerjavami. Konkretno se bomo omejili na obstoj predsodkov, ki so pomembno ozadje ksenofobije oz. zavračanja tujcev oz. priseljencev. Ogleдали si bomo, kako se to kaže v odgovorih anketirancev, ki kažejo, v kolikšni meri so pripravljeni sprejeti za sosede pripadnike nekaterih skupin, ki so praviloma v položaju etničnih manjšin. Podatki raziskave *Slovensko javno mnenje* kažejo, da je takoj po osamosvojitvi okrog dve petini anketirancev zavračalo za sosede pripadnike teh skupin: priseljenci oz. tuji delavci, Muslimani, Romi, Judi. Ta delež je pri vseh skupinah, razen pri Romih, potem padel in se do danes obdržal na ravni okrog ene petine (*preglednica 5*).

Preglednica 5: Etnična distanca med prebivalci Slovenije – delež anketirancev, ki ne želijo imeti za sosede pripadnike naslednjih skupin: priseljenci, Muslimani, Romi, Judi (v %) (SJM 1992/1, SJM 1998/2, SJM 2002/1) (vir Toš et al. 1992, 1998, 2002).

	1992	1998	2002
priseljenci oziroma tuji delavci	39.6	28.3	22.7
Muslimani	37.6	33.7	26.5
Romi	41.9	53.5	43.1
Judi	37.2	24.8	21.7

Takšen rezultat je v skladu s trditvijo, da začetek sodobne nacionalne države prinaša tudi nasilje in krivice, povezane z razmejevanjem med 'pripadniki nacije' in 'tujci'. Tukaj se to kaže v tem, da je na

začetku (leta 1992) odklonilni odnos do 'tujcev' (priseljenci, Muslimani, Judi) višji kot pozneje (1998 in 2002). Ohranjanje visokega odklonilnega odnosa do Romov pa lahko razumemo tudi tako, da pri Romih ne gre toliko za problem odnosa do tujcev, ampak za problem socialne distance v odnosu do 'avtohtone' manjšine oziroma marginalne skupine, ki torej ni povezan s problematiko razmejevanja med 'državljeni' in 'tujci' ob ustanavljanju nacionalne države, ampak nasploh s problemom (ne)strpnosti v odnosu do drugačnosti.

Če primerjamo Slovenijo še z nekaterimi nekdanjimi socialističnimi državami in nekaterimi zahodnoevropskimi državami, lahko ugotovimo, da se Slovenija v tem pogledu uvrsti med nekdanje socialistične države, v katerih so ksenofobna stališča in nasploh etnična distanca bolj izraziti kot v zahodnoevropskih državah. Podatki *Evropske raziskave vrednot* (EVS) za leto 1999/2000 (glej ZA 1999) kažejo, da so deleži anketirancev, ki ne želijo priseljencev za sosede, najvišji prav v nekdanjih socialističnih državah (med njimi so štiri, ki so se na novo oblikovale: poleg Slovenije še Hrvaška, Češka in Slovaška). Isti vzorec (vendar nekoliko man jasen) lahko opazimo tudi pri preostalih treh skupinah (preglednica 6). Od zahodnoevropskih držav odstopa predvsem Italija, kjer so bili odgovori anketirancev bolj podobni odgovorom anketirancev iz nekdanjih socialističnih držav.

Preglednica 6: Etnična distanca v 15 evropskih državah: delež anketirancev, ki ne želijo imeti za sosede pripadnikov teh skupin: priseljenci, Muslimani, Romi, Judi (v %) (EVS 1999/2000).

	<i>priseljenci oziroma tujci delavci</i>	<i>Muslimani</i>	<i>Romi</i>	<i>Judi</i>
Poljska	23.6	23.8	38.7	25.1
Slovaška	22.9	24.5	77.2	9.9
Hrvaška	21.7	26.5	38.7	18.2
Češka	19.4	15.2	39.9	4.4
Slovenija	16.0	22.6	36.6	16.8
Italija	16.5	17.2	55.6	12.9
Velika Britanija	15.5	13.6	36.9	6.1
Irska	12.3	13.6	24.8	10.9
Avstrija	12.2	15.4	24.8	8.3
Francija	12.0	16.0	39.8	5.8
Španija	9.3	10.8	28.0	9.2
Nemčija	8.6	11.0	32.4	5.2
Nizozemska	5.0	11.9	19.4	1.6
Švedska	2.8	9.1	19.9	2.1

c. Pogoji za sprejemanje priseljencev

Prva ovira za priseljence je seveda njihov (legalni) vstop v ciljno državo in pridobitev dovoljenja za bivanje. Zato se postavlja vprašanje, kakšne pogoje države pri tem postavljajo. Pomembno pa je tudi, kakšna so stališča večinskega prebivalstva, saj je integracija priseljencev na ravni vsakdanjega življenja, kot smo že omenili, v veliki meri odvisna od odnosa večinskega ('avtohtonega') prebivalstva. Podatki iz evropske družboslovne raziskave *ESS 2002/2003* (glej Jowell et al., 2003)² kažejo, da prebivalci nekdanjih socialističnih držav iz srednje in vzhodne Evrope (med njimi je tudi Slovenija) v primerjavi s prebivalci zahodnoevropskih držav precej bolj podpirajo strožje kriterije za sprejem priseljencev (tujcev), ki prihajajo delat in živeti v njihove države. Anketiranci so ocenjevali pomembnost teh kriterijev za presojo, ali se tujec lahko priseli v državo (v Slovenijo...):

- da ima dobro izobrazbo;
- da njegovi bližnji sorodniki že živijo v državi;
- da znajo govoriti uradni jezik države (za Slovenijo: "da zna slovensko");
- da prihaja iz krščanskega okolja;
- da je belec;
- da je premožen;
- da je usposobljen za delovne veščine, ki jih država (Slovenija) potrebuje;
- da sprejme način življenja v državi (za Slovenijo: "slovenski način življenja").

Uporabljena je bila lestvica od 0 ("sploh ni pomembno") do 10 ("izredno pomembno") in tukaj bomo privzeli, da je kriterij razumljen kot zelo pomemben, kadar so bile izbrane vrednosti od 8 do 10.

Ko primerjamo 13 evropskih držav glede deleža anketirancev, ki so te kriterije ocenjevali kot (zelo) pomembne, potem lahko ugotovimo, da so najvišji prav v nekdanjih socialističnih državah – poleg Slovenije smo opazovali še Madžarsko, Češko in Poljsko. Tako vidimo, da je v vseh štirih omenjenih državah več kot 20 odstotkov anketiranih izbralo vsaj 5 kriterijev kot zelo pomembnih, medtem ko je v vseh opazovanih zahodnoevropskih državah ta delež nižji od 20 odstotkov (preglednica 7).

---

² Podatke Evropske družboslovne raziskave (ESS) hrani in daje *Norwegian Social Science Data Services* (NSD), Bergen. Zbiranje podatkov je potekalo na podlagi enakega vzorčnega načrta (slučajni vzorec odraslih prebivalcev) v 21 evropskih državah.

Preglednica 7: Podpora strogim kriterijem za sprejem priseljencev – delež anketirancev, ki najmanj pet kriterijev ocenjuje kot zelo pomembne (v %, ESS 2002/2003).

Madžarska	33
Poljska	24,1
Slovenija	24
Češka	22,9
Italija	17,6
Velika Britanija	17,4
Španija	16,3
Avstrija	16,2
Irska	15,6
Nemčija	15,2
Nizozemska	8,8
Norveška	7,7
Švedska	7,1

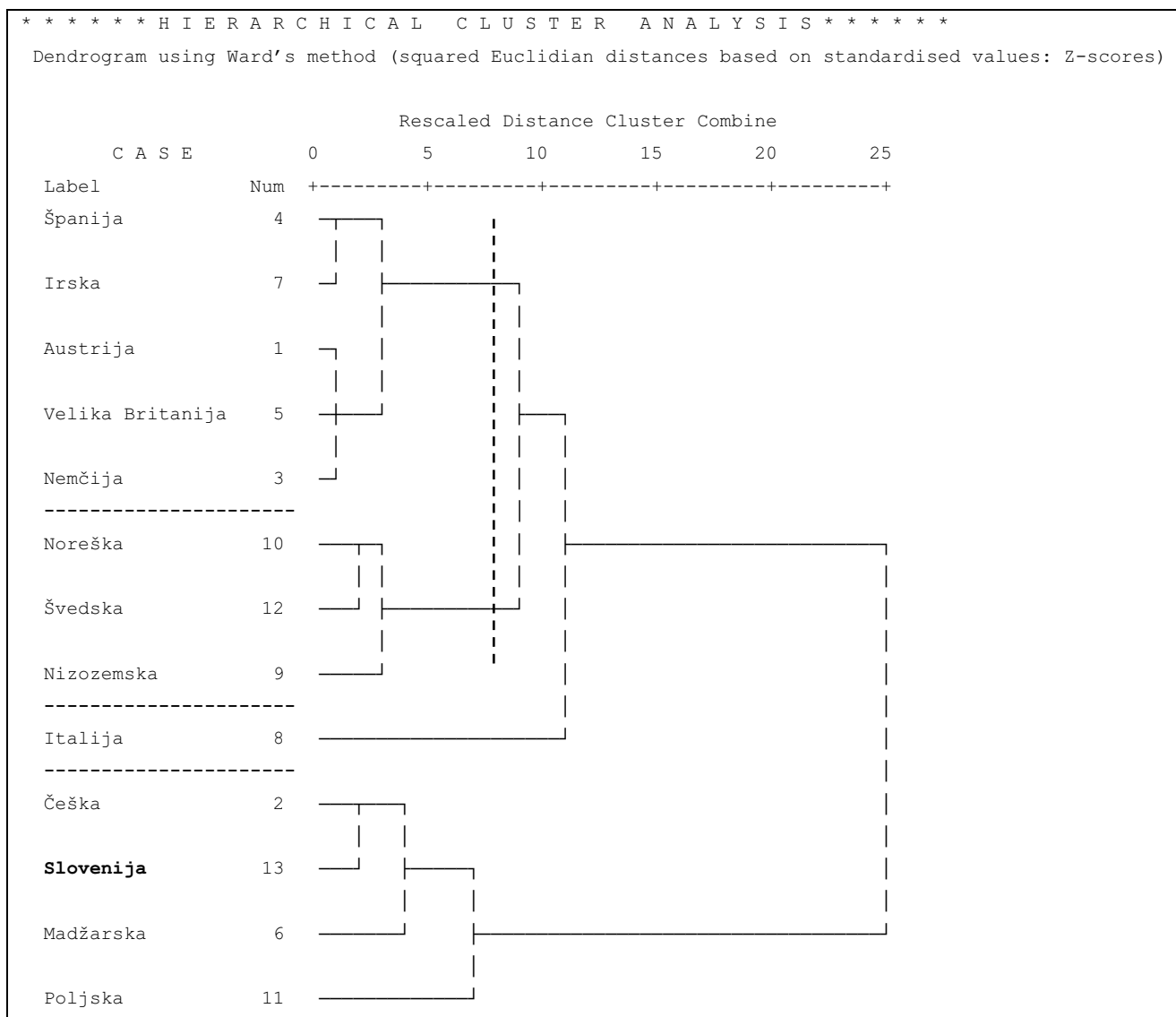
Če primerjamo pomembnost različnih kriterijev (pogojev), ki naj bi jih izpolnjevali priseljenci, potem vidimo, da so v vseh 13 državah najpomembnejši trije: a) sprejemanje načina življenja v državi; b) obvladovanje znanj in kvalifikacij, ki jih država potrebuje; c) znanje uradnega jezika države. Po drugi strani pa so najmanj pomembni trije kriteriji, ki naj bi jih izpolnjeval priseljenec: a) dejstvo, da prihaja iz krščanskega okolja; b) dejstvo, da je belec; c) dejstvo, da je premožen. Temu vzorcu v celoti ustrezajo tudi odgovori slovenskih anketirancev. Značilno je tudi, da so deleži tistih anketirancev, ki menijo, da je zelo pomemben pogoj za sprejem priseljencev dejstvo, da imajo v državi (bližnje) sorodnike, višji v vseh nekdanjih socialističnih državah (vključno s Slovenijo) (deleži se gibljejo od 28,5 odstotka do 40,7 odstotka) kot v zahodno evropskih državah (deleži se gibljejo med 16,7 odstotka in 28,5 odstotka). Pri tem je v 'vzhodnem bloku' Slovenija prav na meji med obema skupina, v 'zahodnem bloku' pa je z istim deležem kot Slovenija (28,5 odstotka) na meji med obema skupinama Velika Britanija. Podobno velja tudi za rasni kriterij: deleži anketirancev, ki menijo, da je zelo pomemben pogoj za priseljence bela barva kože, so v vseh nekdanjih socialističnih državah višji od deležev v zahodnoevropskih državah (preglednica 8).

Preglednica 8: Kriteriji za sprejem imigrantov – delež anketirancev, ki ocenjujejo, da so navedeni kriteriji zelo pomembni (v %, ESS 2002/2003)

	<i>sprejema način življenja v državi</i>	<i>zna govoriti uradni jezik države</i>	<i>ima sposobnosti, ki jih država potrebuje</i>	<i>ima dobro izobrazbo in kvalifikacije</i>	<i>bližnji sorodniki živijo v državi</i>	<i>da prihaja iz krščanskega okolja</i>	<i>da je premožen</i>	<i>da je belec</i>
Madžarska	86	63.9	71.3	48.7	35.4	26.1	13.2	22.9
Poljska	44.3	48.8	48.7	39.5	42.8	29	17	12.3
Slovenija	70.1	62.5	58.2	41.6	28.5	15.6	13.4	14.9
Češka	74.4	42.9	60.6	40.5	41.7	13.4	12.7	14.7
Italija	52	28.6	38.5	26.8	18.3	19.8	44.5	6.7
Velika Britanija	57.4	56.4	45.5	36.3	28.5	10.6	7.8	6.3
Španija	53.8	34.1	44	35.6	25.9	14	9	7.9
Avstrija	52.9	61.5	47.8	43.2	22.1	14	6.5	6.4
Irska	45.5	43.3	47.7	34.7	25.7	13.2	6.6	7.8
Nemčija	66.3	65.1	51.5	44.5	25.1	7.8	5.5	4
Nizozemska	66.2	64.6	33.3	25.6	17.2	5.1	2.5	3.1
Norveška	46.5	49.3	31.8	16.6	17.6	9.3	2.7	4.6
Švedska	65.4	28.8	28.5	19.8	16.7	6.5	4	2.8

Ko teh 13 držav razvrstimo po podobnosti glede deleža anketirancev, ki teh osem kriterijev (vsakega posebej) ocenjujejo kot zelo pomembne, lahko ugotovimo, da se nekdanje socialistične države (Slovenija, Madžarska, Češka in Poljska) združijo v eno skupino, medtem ko zahodnoevropske države razpadejo na dve podskupini (prva: Španija, Irska, Velika Britanija, Avstrija, Nemčija; druga: Norveška, Švedska, Nizozemska) in na Italijo kot posebno 'podskupino' (glej preglednica 4).

Preglednica 4: Klasifikacija evropskih držav glede odnosa do kriterijev za sprejem priseljencev (ESS 2002/2003)

d. Od lokalne do globalne pripadnosti

Na individualni ravni je pomemben vidik integracije t. i. *individualna identiteta* (posameznikov občutek pripadnosti oziroma povezanosti z neko skupnostjo). Videli smo, da ljudje prav individualni občutek pripadnosti razumejo kot zelo pomembno dimenzijo nacionalne pripadnosti (torej pripadnosti naciji kot teritorialnopolitični skupnosti) (npr. slika 1 in preglednica 2). Posameznik lahko v različnih situacijah izpostavlja različno (subjektivno) identiteto, ki jo označujemo tudi kot '*situacijsko identiteto*'. To pa je posledica tega, da posamezniki v družbi (v funkcionalnem smislu) zasedajo različne *vloge* in so člani različnih *institucij*, ki so (potencialno)

lahko podlaga oziroma vir za oblikovanje identitete v primeru, ko jih ti posamezniki "ponotranjijo in konstruirajo njihov pomen na podlagi tega ponotranjenja" (Castells 1997: 7). Govorimo torej lahko o hkratnem obstoju različnih (subjektivnih) identitet, ki pa so za posameznika (v različnih situacijah) različno pomembne.

Na podlagi takšne predpostavke smo z namenom, da bi ugotovili katere so njihove bistvene subjektivne identitete, anketirane *priseljence z območij nekdanje Jugoslavije* (raziskava PSIP 2003) spraševali tudi o subjektivnem pomenu pripadnosti različnim družbenim skupinam oz. skupnostim (vlogam, položajem). Na lestvici od 1 ("sploh ni pomembna") do 5 ("zelo pomembna") so ocenjevali pomen pripadnosti 10 družbenim skupinam oziroma položajem (vlogam): poklic, etnična/narodnostna pripadnost, spol, starostna (generacijska) skupina, religijska skupina, pripadnost politični stranki, jezikovna skupnost, državljanstvo, družina, krajevna pripadnost. Rezultati kažejo, da *največji pomen pripisujejo identifikaciji z družino oziroma svojo družinsko vlogo* (60,1 odstotka anketiranih to pripadnost ocenjuje kot zelo pomembno) in s svojo poklicno vlogo (44,5 odstotka), najmanj pomembna pa se jim zdi pripadnost politični stranki (4 odstotki) in pripadnost verski skupnosti (6,1 odstotka).

Za našo razpravo pa so pomembne predvsem te tri pripadnosti: etnična/narodnostna pripadnost, državljanstvo, krajevna pripadnost. Ugotovimo lahko, da je med njimi *najpomembnejša pripadnost tista, ki je vezana na (slovensko) državljanstvo* (26,9 odstotka anketiranih meni, da je državljanstvo zanje zelo pomemben vidik pripadnosti), nekoliko manj pomembna se jim zdi pripadnost *kraju bivanja* (19,5 odstotka), medtem ko je etnična/narodnostna pripadnost najmanj pomembna (le 8,9 odstotka meni, da je zelo pomembna). Vidimo, da se kot najpomembnejše pojavljajo tiste pripadnosti, s katerimi se posameznik najpogosteje srečuje in identificira v svojem vsakdanjem življenju: družinska vloga in poklicna vloga, vse druge so precej manj pomembne. Od pripadnosti, ki so relevantne z vidika nacionalne identitete in državljanstva, pa se jim zdi najpomembnejša identiteta, ki je vezana na (slovensko) *nacionalno državljanstvo*. To niti ni presenetljivo, saj gre za skupino, katere pripadniki so morali po osamosvojitvi vložiti prošnjo za slovensko državljanstvo in je verjetno prav zaradi tega ta vidik pripadnosti dobil pri njih poseben simbolni pomen.

Zanimalo nas je še, ali se pri ocenjevanju pomena teh treh pripadnosti (etnična, državljanstvo, kraj bivanja) anketiranci med sabo razlikujejo glede na subjektivno etnično/narodnostno pripadnost – konkretnije nas je zanimalo, ali se med sabo razlikujejo tisti, kiso se opredeljevali kot '*Slovenci*', od tistih, ki so se opredeljevali kot '*pripadniki drugih narodov oziroma etničnih skupin z območja*

nekdanje Jugoslavije'. Ugotovili smo, da se pomembna razlika kaže le glede ocenjevanja pomena etnične/nacionalne pripadnosti: tistim, ki se opredeljujejo kot '*Slovenci*', je etnična pripadnost manj pomembna kot tistim, ki se opredeljujejo kot pripadniki drugih narodov oziroma etničnih skupin z območja nekdanje Jugoslavije. Po drugi strani pa je '*Slovenecem*' nekoliko pomembnejša pripadnost kraju bivanja (preglednica 9).

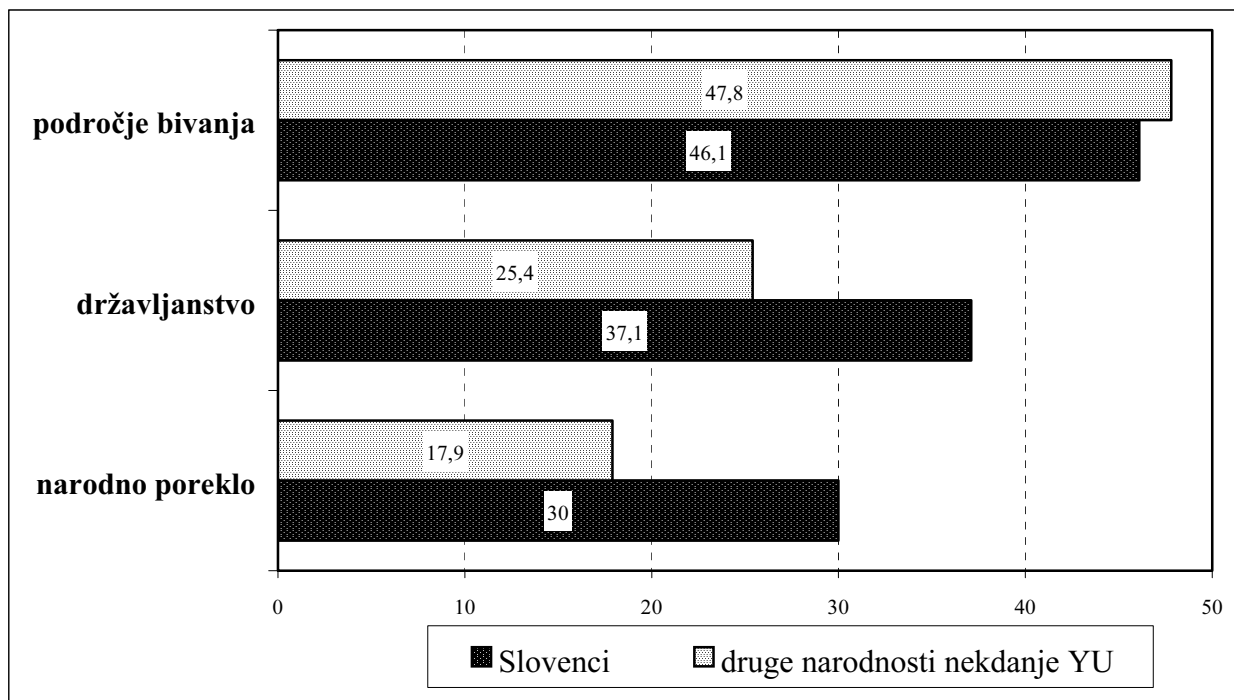
Preglednica 9: Ocenjevanje pomena pripadnosti različnim družbenim skupinam oziroma položajem med priseljenci z območja nekdanje Jugoslavije glede na narodnostno opredelitev – delež odgovorov "zelo pomembna" in "pomembna" (v %, PSIP 2003)

	<i>Slovenci</i>	<i>drugi narodi iz nekdanje Jugoslavije</i>	<i>drugo, neopredeljeni</i>	statistike
b. etnična/narodna pripadnost	18.7	35.7	24.5	$\chi^2 = 40.553^{**}$ df = 10 n = 1163 Cr's V = 0.132
h. državljanstvo	53.8	58.2	48.9	$\chi^2 = 16.391$ df = 10 n = 1163 Cr's V = 0.084
j. krajevna pripadnost (kraj, kjer bivate)	49.4	39.6	50.0	$\chi^2 = 18.712^*$ df = 10 n = 1163 Cr's V = 0.090
	* sig < 0.05	** sig < 0.01		

Podobno lahko razvrstimo pomembnost navedenih pripadnosti na ravni vseh polnoletnih prebivalcev slovenije, kar lahko ugotovimo na podlagi odgovorov anketirancev v raziskavi *SJM 2003/2 (ISSP 2003 – National Identity II)*. Tukaj je bilo vprašanje sicer postavljeno nekoliko drugače: anketiranci so imeli na razpolago 10 pripadnosti različnim družbenim skupinam oziroma položajem, vendar so tokrat imeli možnost, da so od desetih navedenih izbrali le tri najpomembnejše. Tudi na ta način smo ugotovili, da je med prebivalci Slovenije najpomembnejša pripadnost družini, ki jo je izbralo 54,5 odstotka anketirancev, najmanj pomembna pa pripadnost politični stranki, ki jo je izbralo le 4,4 odstotka anketirancev. Zamenjano pa je zaporedje pri treh pripadnostih, ki smo jih označili za pomembne z vidika razprave o državljanstvu: etnično/narodno poreklo, državljanstvo, kraj bivanja (predel Slovenije). Največ anketirancev je v primerjavi teh treh izbralo kraj bivanja (predel Slovenije) (46,3 odstotka), šele temu je sledilo državljanstvo (36,1 odstotka), najmanj pa jih je izbralo etnično/narodno poreklo (29,1 odstotka). Če primerjamo Slovence s pripadniki drugih narodov z območja nekdanje Jugoslavije, lahko ugotovimo, da

Slovenci precej bolj poudarjajo narodno poreklo in državljanstvi, medtem ko glede kraja bivanja ni razlik (slika 5).

Slika 5: Pomembnost pripadnosti za subjektivno identiteto prebivalcev Slovenije glede na narodno pripadnost – izbrane pripadnosti, seštevek treh navedb (v %; SJM 2003/2)

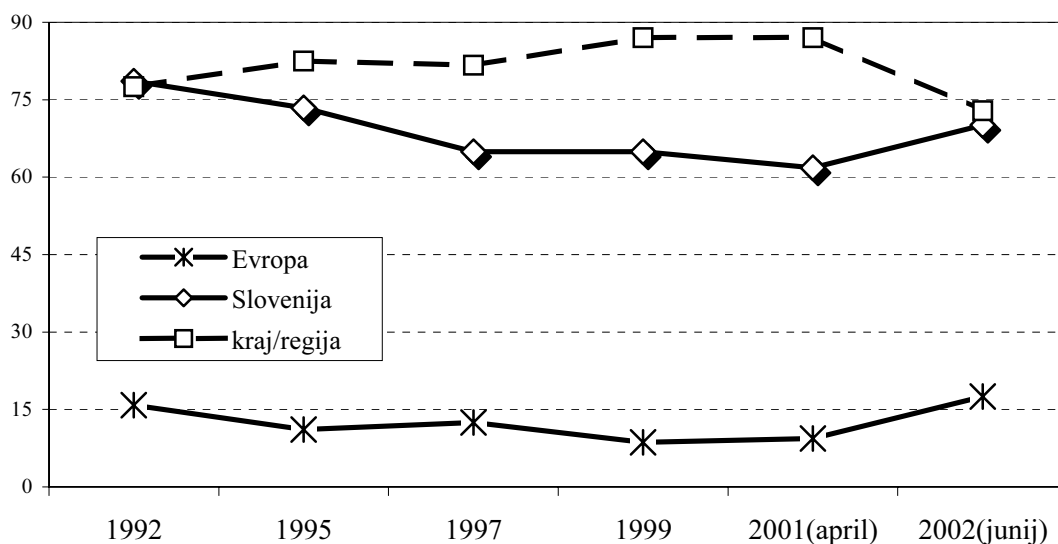

Prav individualni občutek pripadnosti različnim (političnim) skupnostim na različnih ravneh (od lokalne do globalne) pa je zelo pomemben za praktično uresničevanje *aktivnega državljanstva* v teh skupnostih. Ocenjujemo celo, da na podlagi občutka pripadnosti lahko sklepamo o tem, kako posamezniki na različnih ravneh zaznavajo možnosti uresničevanja svoje vloge aktivnih državljanov: ali imajo več možnosti na lokalni oziroma regionalni ravni ali na nacionalni ravni ali morda na nadnacionalni (globalni) ravni.

Podatki raziskave Slovensko javno mnenje ponujajo različne možnosti opazovanja trendov ali (medčasovnih) sprememb občutka pripadnosti na različnih ravneh po letu 1991. Tukaj smo uporabili kazalnik identitete oziroma pripadnosti na različnih "geografskih" ravneh, na katerih so anketiranci izbirali dve najpomembnejši pripadnosti med petimi nivoji, od lokalne skupnosti, prek regije, Slovenije kot celote, Evrope do sveta kot celote. V skladu s pričakovanji je bil med anketiranimi prebivalci Slovenije ob koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih občutek pripadnosti Sloveniji oziroma (slovenskemu) narodu najmočnejše izražena pripadnost. To je bil namreč čas razpadanja Jugoslavije, čas, ko je Slovenija postala neodvisna država, na kar so bili

Slovenci nedvomno ponosni. Prav tako je bil v tem času pozitiven odnos do Evrope bolj verjeten kot v celem desetletju, ki je sledilo. V tem času se torej ni le uresničevala slovenska neodvisna država, ampak sta se na novo oblikovali tudi slovenska nacionalna zavest in identiteta. To je seveda tudi obdobje, ko se je postavljala tudi ločnica med 'pripadniki nacije' in 'tujci'. Podatki raziskave *Slovensko javno mnenje* nazorno kažejo to dogajanje: če je leta 1992 več kot tri četrtine (78,6 odstotka) polnoletnih anketirancev izbralo Slovenijo kot prvo ali drugo najpomembnejšo "geografsko skupino", ki ji pripadajo, lahko v desetletju, ki sledi, opazujemo nenehno upadanje tega deleža, tako da leta 2001 pade pod dve tretjini (61,8 odstotka). Podobno velja tudi za evropsko identiteto: delež tistih, ki so izbrali Evropo, je padel s 15,8 odstotka v letu 1992 na 9,2 odstotka v letu 2001. Ta padec pomembnosti nacionalne in evropske identitete pri Slovencih se je (verjetno) zgodil na račun naraščanja pomena "lokalnih" identitet: delež anketirancev, ki so izbrali kraj bivanja ali regijo kot "geografsko skupino", ki ji pripadajo, je narasel s 77,5 odstotka v letu 1992 na 87 odstotkov v letu 2001 (glej sliko 6). Ta trend je bil po letu 2001 prekinjen, in sicer tako, da se nekoliko zmanjša pomen lokalnih in regionalnih identitet, poveča pa se pomen nacionalne in evropske (oziroma nasploh globalne) identitete (slika 6).

Slika 6: Različne ravni identitet med prebivalci Slovenije po letu 1992 – odgovori anketirancev o občutku pripadnosti različnim "geografskim" skupinam (v %, anketiranci so izbrali dva odgovora med petimi možnimi: kraj bivanja, regija, Slovenija, Evropa, svet kot celota) (SJM: 1992/1, 1995/2, 1997/1, 1999/3, 2001/1, 2002/1)

Ker imamo za leto 1999 možnost mednarodne primerjave Slovenije z evropskimi državami v okviru Evropske raziskave vrednot (*European Values Study – EVS 1999/2000*) si bomo nekoliko natančneje pogledali podatke za to leto (raziskava za Slovenijo je potekala v okviru *SJM 1999/3*). Predvsem nas je zanimalo, ali se glede občutka pripadnosti prebivalci Slovenije med seboj razlikujejo po narodni/etnični pripadnosti – primerjali smo torej Slovence in pripadnike drugih narodov z območja nekdanje Jugoslavije. Ugotovili smo, da Slovenci bolj kot pripadniki drugih narodnosti z območja nekdanje Jugoslavije izražajo pripadnost Sloveniji kot celoti (v kombinaciji z 'nižjimi' – lokalnimi pripadnostmi), medtem ko je izražanje nadnacionalne pripadnosti (Evropa, Svet) pri Slovencih manj prisotno kot pri drugih narodih (preglednica 10).

Preglednica 10: Občutek pripadnosti (od lokalne do globalne) med prebivalci Slovenije – primerjava med Slovenci in pripadniki drugih narodov z območja nekdanje Jugoslavije (v %, SJM 1999/3)

	Slovenci	druge narodnosti nekdanje Jugoslavije	skupaj
– samo lokalna pripadnost	26.6	26	26.5
– nacionalna (+ lokalna) pripadnost	64.7	51.9	63.7
– globalna (+ druge) pripadnosti	8.7	22.1	9.7
	100 %	100 %	100 %
	(899)	(77)	(976)

$\chi^2 = 40.553$; $df = 2$; $sig. = 0.001$; Cramer's $V = 0.124$

Vidimo, da sicer vsi postavljajo na prvo mesto pripadnost Sloveniji (samostojno ali v kombinaciji z lokalno ali regionalno pripadnostjo, iz česar lahko sklepamo, da prebivalci Slovenije vidijo največ možnosti za uresničevanje svoje vloge aktivnega državljana v 'komunikaciji' med lokalno in nacionalno ravno, manj pa po nacionalni ravni. Hkrati pa vidimo, da pripadniki narodnosti z območja nekdanje Jugoslavije (v primerjavi s Slovenci) v značilno večji meri poudarjajo globalne pripadnosti, nekoliko manj kot Slovenci pa pripadnost Sloveniji. Iz tega lahko sklepamo, da 'priseljenci' čutijo določene težave pri uveljavljanju vloge aktivnega državljana (državljanskih pravic) na nacionalni ravni in morda iščejo te možnosti na nadnacionalni ravni.

Ta problem lahko dodatno osvetlimo, če si na podatkih raziskave *EVS 1999/2000* ogledamo nekatere pomembne razlike med evropskimi državami:

na eni strani je Nemčija s skoraj dvema tretjinama anketirancev, ki so kot najpomembnejšo pripadnost navajali lokalno ali regionalno pripadnost;

na drugi strani pa je Nizozemska, kjer je delež izključno lokalne/regionalne pripadnosti daleč pod deleži v drugih državah (14,4 odstotka), vendar pa je hkrati najvišji delež anketirancev s

kombinacijo lokalne/regionalne pripadnosti na prvem mestu in nacionalne pripadnosti na drugem mestu (57 odstotkov);

Slovenija je najbolj podobna Češki in Slovaški ter je dokaj podobna Nizozemski (preglednica 11).

Razlike (predvsem med Nemčijo in Nizozemsko) so verjetno povezane z različnimi ravni in načini regionalizacije v opazovanih državah: prevladovanje izključno kombinacije lokalne in regionalne pripadnosti v Nemčiji se očitno ujema z zvezno strukturo Nemčije.

Preglednica 11: Občutek pripadnosti na različnih ravneh - primerjava evropskih držav (v %, EVS 1999).

	<i>samo lokalna*</i>	<i>lokalna in nacionalna</i>	<i>lokalna in globalna**</i>	<i>nacionalna in globalna</i>	<i>samo nacionalna</i>	<i>samo globalna</i>	<i>skupaj</i>
Nemčija	65.8	23.2	4.7	4.1	0.6	1.7	100
Irska	49.2	42.0	2.1	5.4	0.5	0.8	100
Španija	41.6	39.8	7.3	6.4	0.8	4.0	100
Velika Britanija	38.7	41.6	5.3	9.7	1.0	3.6	100
Poljska	38.5	51.0	4.5	4.5	0.4	1.2	100
Hrvaška	37.7	43.4	9.6	6.1	0	3.2	100
Madžarska	36.6	49.4	6.1	0.5	0.5	1.3	100
Francija	32.0	39.7	10.1	12.0	0.4	5.8	100
Avstrija	31.6	52.2	5.3	8.6	0.4	1.9	100
Italija	31.0	40.6	8.3	15.0	0.4	4.7	100
Slovaška	29.6	51.2	6.8	8.4	0.7	3.3	100
Češka	27.0	53.9	6.4	9.9	0.7	2.1	100
Slovenija	26.6	56.4	5.5	8.7	1.0	1.7	100
Švedska	21.4	52.0	13.4	10.9	0.3	4.1	100
Nizozemska	14.4	57.2	5.1	18.9	0.3	4.1	100

*lokalna: mesto (kraj) in/ali regija; ** globalna: Evropa in/ali svet

Prav tako lahko vidimo višji delež izključno globalne pripadnosti (Evropa, svet) ali v kombinaciji z lokalno/regionalno ali nacionalno pripadnostjo na Nizozemskem (skupaj 28,1 odstotka), Švedskem (28,4 odstotka) in v Franciji (27,9 odstotka) kot v Nemčiji (10,5 odstotka) (še manjši deleži so na Irskem, Madžarskem in Poljskem). Te razlike so morda povezane tudi z različnimi modeli pridobivanja državljanstva in politične integracije imigrantov v Evropski uniji: a) nemški model, ki je do nedavna močno temeljil na *ius sanguinis*; b) francoski model z bolj liberalno uporabo teritorialnega principa (*ius soli*) in možnostjo dvojnega državljanstva, c) nizozemski model, ki dovoljuje kombinacijo med državljanstvom neke tretje 'države' s t. i. 'mestnim državljanstvom' npr. Amsterdama (glej Benhabib 2002: 103–104).

Sklep – pregled ključnih ugotovitev

V besedilu smo obravnavali problematiko nacionalne pripadnosti (oziroma identitete) kot eno od dimenzij pojma državljanstva. Pri tem smo izhajali predvsem iz predpostavke, da z družbenimi spremembami v Sloveniji, današnji Evropi in nasploh globalizacijskimi procesi prihaja do sprememb tudi na obravnavanih področjih. Omenjali smo predvsem te:

- vidik pripadnosti (moderni) nacionalni državi (nacionalna identiteta) sicer še vedno ostaja osrednji vidik pripadnosti v povezavi s pojmom državljanstva, vendar pa hkrati že prihaja do razločevanja med nacionalno identiteto in državljanstvom – pomen nacionalne države za državljanstvo se relativizira (Soysal 1996);
- koncept državljanstva se začneja uporabljati na več ravneh – na 'podnacionalni' ravni, na nacionalni ravni, na 'nacionalni' ravni, pa tudi kot kombinacija različnih ravni – skratka, kot lahko govorimo o t. i. multiplih identitetah, lahko govorimo tudi o 'večnivojskem' državljanstvu (npr. Painter 2002);
- za Slovenijo kot novo nacionalno državo pa je treba opozoriti na to, da je bil del procesa oblikovanja nove (nacionalne) države tudi proces razločevanja (razmejevanja) med *državljanji* in *'nedržavljanji'*, kar je pomembno z vidika identitete in (državljanjskih) pravic prizadetih.

Na podlagi teh izhodišč so nas zanimala (subjektivna) ocena, stališča vrednote prebivalcev Slovenije, splošne populacije in še posebej skupine, ki je bila ob omenjenem razmejevanju še posebej prizadeta – skupina prebivalcev Slovenije, ki so morali vložiti prošnjo za državljanstvo. Osredotočili smo se na te tematike:

- a. ocena oziroma ovrednotenje pomena različnih dimenzij (slovenske) nacionalne pripadnosti;
- b. odnos oziroma predsodki prebivalstva do marginalnih skupin (predvsem 'tujcev'), kar je pomemben dejavnik integracije priseljencev, še posebej na ravni vsakdanjega življenja;
- c. ocena pomembnosti kriterijev (pogojev), ki naj bi jih izpolnjevali (legalni) priseljenci, ki želijo pridobiti dovoljenje za bivanje in delo v državi (Sloveniji);
- d. subjektivni občutek pripadnosti – predvsem pripadnosti od 'podnacionalne' (lokalne ali regionalne) ravni prek nacionalne do 'nacionalne' ravni (Evropa, svet).

Glede ovrednotenja *pomena različnih dimenzij nacionalne pripadnosti* smo ugotovili predvsem naslednje:

- pripadnike skupine, ki so ob osamosvojitvi Slovenije vložili prošnje za slovensko državljanstvo (*'priseljenci oz. otroci priseljencev iz nekdanje Jugoslavije'*) postavljajo na prvo mesto tiste razsežnosti nacionalne pripadnosti, ki so povezane z *'naturalizacijo'*, načinom pridobitve državljanstva: na prvem mestu je znanje slovenskega jezika, temu pa sledijo spoštovanje slovenskih političnih institucij in zakonov, slovensko državljanstvo in subjektivni občutek pripadnosti naciji. Kot manj pomembne pa vidijo tiste razsežnosti, ki so bližje ključnim dimenzijam etnične skupnosti in jih v kontekstu podeljevanja državljanstva uvrščamo v skupini *ius sanguinis* (etnična/nacionalna pripadnost staršev) in *ius soli* (teritorialno načelo – rojstvo v Sloveniji). Najmanj pomemben kriterij pa se jim zdi religija (katoliška vera), ki sicer spada med *kulturne elemente etnične identitete*. Nekoliko bolj so poudarjali pomen vseh dimenzij tisti, ki že dlje časa živijo v Sloveniji (ali so rojeni v Sloveniji), in tisti, ki se opredeljujejo kot Slovenci;
- razlika med večinskim prbivalstvom (Slovenci) in 'priseljenci' je opazna na dveh točkah: a) Slovenci seveda pripisujejo večji pomen dimenzij, ki jih 'priseljenci', ki se želijo integrirati v imigrantsko (slovensko) družbo, na morejo 'doseči' – *rojstvo v Sloveniji in slovenski predniki*; b) 'priseljenci' pa po drugi strani postavljajo na prvo mesto tiste dimenzije nacionalne pripadnosti, ki so hkrati tudi pomembni kriteriji pri pridobivanju državljanstva na podlagi *naturalizacije*: predvsem znanje slovenskega jezika in spoštovanje slovenskih zakonov ter institucij. Na splošno pa ni večjih razlik glede zaporedja dimenzij: tako pri celotni populaciji kot pri 'priseljencih' se kot najpomembnejše pojavlja znanje slovenskega jezika, kot najmanj pomembna pa (katoliška) religija;
- V kontekstu mednarodnih primerjav pa smo ugotovili, da je tako kot v Sloveniji tudi v večini evropskih držav *znanje nacionalnega jezika najpomembnejša dimenzija, pripadnost dominantni religiji pa najmanj pomembna dimenzija* nacionalne pripadnosti. Podrobnejša primerjava pa še pokaže, da se Slovenija uvršča v skupino držav, ki se je formirala skoraj po geografskem načelu: državam srednje Evrope, ki segajo od Poljske na severu prek Češke, Madžarske, Slovenije in Avstrije do Italije na jugu, je podobna tudi Velika Britanija.

Odnos večinskega prebivalstva do 'priseljencev' oziroma nasploh do marginalnih skupin, ki je pomemben dejavnik integracije teh skupin, smo opazovali na podlagi odgovorov anketirancev, s katerimi so izražali (ne)pripravljenost sprejeti pripadnike teh skupin za svoje sosede. Zanimal nas je odnos do teh skupin: priseljenci (tuji delavci), Muslimani, Judi, Romi. Rečemo lahko, da je šlo pri

tem za operacioalizacijo splošnega koncepta predsodkov v odnosu do drugačnosti. Ugotovitve so bile predvsem te:

- Takoj po osamosvojitvi Slovenije (leta 1992) in nekako do sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja je bil odklonilen odnos do vseh omenjenih skupin precej višji kot v zadnjem obdobju (meritev iz leta 2002). V ozadju tega sta vsaj dva dejavnika: a) postavljanje črte ločnice med pripadniki slovenske nacije in 'drugimi' ob osamosvojitvi; b) vojna na območjih nekdanje Jugoslavije in s tem povezan problem beguncev. Zanimivo pa je, da se v odnosu do Romov raven odklanjanja ni zmanjšala, kar kaže na to, da pri njih ne gre za odnos do 'tujcev', ampak za splošen problem do 'domačih' marginalnih skupin.
- Na ravni mednarodnih primerjav v evropskem okviru pa se pokaže, da Slovenija spada v skupino nekdanjih socialističnih (vzhodnoevropskih) držav, v katerih anketne raziskave kažejo višjo raven ksenofobije in etnične distance ter predsodkov kot v zahodnoevropskih državah (med njimi na nekaterih točkah odstopa le Italija).

Problem odnosa do 'priseljencev' pa smo opazovali tudi z *odnosi do kriterijev oziroma pogojev, pod katerimi se dopusti (legalno) priseljevanje*. To je torej pomemben vidik odnosa do imigrantske politike in nasploh do integracije 'tujcev'. Slovenijo smo opazovali le v kontekstu primerjave evropskih držav. Poudarki pri tem so predvsem:

- Slovenija spada skupaj z drugimi nekdanjimi evropskimi socialističnimi državami v skupino držav, v katerih prebivalci v primerjavi s prebivalci zahodnoevropskih držav pričakujejo uveljavljanje strožjih kriterijev priseljevanja v njihove države. Na nek način se zdi to protislovno, saj je pritisk imigrantov pravzaprav večji v zahodnoevropske države. Verjetno gre tudi tukaj za učinek prehoda: v vzhodnoevropskih državah je prehod iz socializma namreč prinesel tudi močnejši poudarek nacionalni zavesti, hkrati pa je prehod prinašal tudi večja tveganja in negotovosti, ki se kažejo prav v odklonilnem odnosu do tujcev, ksenofobiji ipd.
- V vseh opazovanih državah (Vzhod in Zahod) pa so najpomembnejši tile trije kriteriji: a) sprejemanje načina življenja v državi; b) obvladovanje znanja in kvalifikacij, ki jih država potrebuje; c) znanje uradnega jezika države. Po drugi strani pa so najmanj pomembni trije kriteriji, ki naj bi jih izpolnjeval priseljenec: a) dejstvo, da prihaja iz krščanskega okolja; b) dejstvo, da je belec; c) dejstvo, da je premožen. Temu vzorcu v celoti ustrezajo tudi odgovori slovenskih anketirancev.

Na koncu pa pogledjmo, kaj smo ugotovili o *subjektivni identiteti oziroma občutku pripadnosti*, pri čemer nas je zanimalo predvsem razmerje med pripadnostmi od 'podnacionale'

(lokalne ali regionalne) ravni prek nacionalne do 'nacionalne' ravni. Ključne so predvsem te ugotovitve:

- pripadnikom opazovane skupine 'priseljencev iz nekdanje Jugoslavije' se zdi med tremi pripadnostmi, ki so pomembne z vidika razumevanja nacionalne identitete in državljanstva, *najpomembnejši vidik pripadnosti nacionalno državljanstvo*, nekoliko manj pomemben je kraj bivanja, najmanj pomembna pa je etnična/narodna pripadnost. Od vseh treh pa so pomembnejše nekatere pripadnosti, ki so povezane z njihovim vsakdanjim življenjem: njihova družinska vloga ter poklic;
- na ravni celotnega prebivalstva Slovenije smo ugotovili, da Slovenci bolj kot pripadniki drugih narodnosti z območja nekdanje Jugoslavije izražajo pripadnost Sloveniji kot celoti (v kombinaciji z 'nižjimi' – lokalnimi pripadnostmi), medtem ko je izražanje nacionalne pripadnosti (Evropa, svet) pri Slovencih manj prisotno kot pri drugih narodih. Iz tega lahko tudi sklepamo, da 'priseljenci' čutijo težave pri uveljavljanju vloge aktivnega državljan (državljskih pravic) na nacionalni ravni in morda iščejo te možnosti na nacionalni ravni.

Kratice za podatkovne baze:

ESS: European Social Survey (Evropska družboslovna raziskava)

EVS: European Values Study (Evropska raziskava vrednot)

ISSP: International Social Survey Programme (Mednarodni družboslovni anketni program)

PSIP: Percepcija slovenske integracijske politike

SJM: Slovensko javno mnenje

Literatura

- Benhabib, Seyla (2002): Citizens, residents, and aliens in a changing world: Political membership in the global era. In U. Hedetoft and M. Hjort (eds.): *The Postnational Self: Belonging and Identity*. University of Minnesota Press, Minneapolis MN, pp. 85–119.
- Castells, Manuel (1997): *The Power of Identity. (The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. II)*. Blackwell Publishers, Massachusetts USA and Oxford UK.
- Dedić, Jasminka, Vlasta Jalušič in Jelka Zorn (2003): *Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Jowel, Roger and Central Co-ordinating Team (2003): *European Social Survey 2002/2003. Technical Report*. Centre for Comparative Social Surveys, City University, London.
- Morley, David and Robins, Kevin (1995) *Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. Routledge, London and New York.
- Painter, Joe (2002): Multi-level citizenship, identity and regions in contemporary Europe. In J. Anderson (ed.): *Transnational Democracy. Political Spaces and Border Crossings*. Routledge, London and New York, pp. 93-110.
- Smith, Anthony D. (1991): *National Identity*. Prnguin Books, London.
- Soysal, Yasemin Nuhoğlu (1996): Changing citizenship in Europe. Remarks on postnational membership and the national state. In D. Cesarani and M. Fulbrook (eds.): *Citizenship, Nationality and Migration in Europe*. Routledge, London and New York, pp. 17–29.
- Svalfors, Stefan (1999): National Differences in National Identities? An Introduction to the International Social Survey Programme. In N. Toš, P. Ph. Mohler and B. Malnar (eds.) (1999): *Modern Society and Values. A Comparative Analysis Based on the ISSP Project*. Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana and ZUMA Mannheim, pp. 3–13.
- Toš, Niko et al. (1994): *Slovensko javno mnenje 1994/4: Mednarodna raziskava narodne identitete* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1994. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, FDV, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko et al. (1999a): *Slovensko javno mnenje 1999/3: Evropska raziskava vrednot* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1999. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko (ed.) (1999b): *Vrednote v prehodu II: Slovensko javno mnenje 1990–1998*. Fakulteta za družbene vede, IDV- CJMMK, Ljubljana.
- Toš, Niko et al. (2002): *Slovensko javno mnenje 2002/1: Stališča Slovencev o pridruževanju Evropski uniji in NATU* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2002. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, FDV, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2002.
- Toš, Niko et al. (2003): *Slovensko javno mnenje 2003/2: Mednarodna raziskava o družini in narodni identiteti* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2003. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, FDV, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2004.
- Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung (ZA) (1998): *International Social Survey Programme (ISSP 1995): National Identity* (Codebook ZA Study No. 2880, 2nd ed.). Köln: Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung an der Universität zu Köln. (Bachemer p. 40, D-50931 Köln Germany).
- Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung (ZA) (1999): *European Values Study – Survey period 1999/2000*. (Study description ZA 3811). Köln: Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung an der Universität zu Köln.

POLITIČNA INTEGRACIJA DRŽAVLJANSTVO, POLITIČNA PARTICIPACIJA IN REPREZENTACIJA

Felicita Medved

Uvod

Intelektualni in politični kontekst

Aktualnost izzivov različnosti v javni sferi življenja morda še nikoli ni bila tako izražena kot je prav zdaj. Etničnokulturna različnost ni edini vir različnosti, je pa eden bistvenih elementov političnih razprav. V večini evropskih držav in zlasti v večjih urbanih središčih se ta izziv še posebno kaže v terminih postmigracijske etničnokulturne različnosti. Slovenija ima zaradi svoje kompleksne zgodovine, katere pomemben del so tudi migracijski procesi, relativno visok delež prebivalstva, ki pripada nekim oblikam »manjšine«, pa naj gre za »avtohtone« manjšine kot so Madžari, Italijani in Romi, ali za »alohtone«, »nove« oziroma »novodobne«, ki emanirajo iz drugih republik nekdanje skupne jugoslovanske federacije. Podobno kot v večini demokratičnih družb se v Sloveniji srečujemo z izzivi integracije in identitetno osnovanimi zahtevami za diferencirane oblike državljanstva. V tem kontekstu je vprašanje političnih aktivnosti, participacije, konzultacije in predstavništva etničnih skupin/skupnosti v javnem življenju vir mnogih razprav v politiki in javnih medijih. Pojav je zaznalo tudi znanstvenoraziskovalno področje, čemur priča je rastoča specializirana literatura, ki obravnava ta vprašanja.

Toda dodati je treba, da obstajajo tudi širše implikacije za razpravo o prisotnosti 'novih etničnih skupnosti' v javnem življenju. Na mnoge načine so zahteve po večji participaciji in reprezentaciji, ki jih formulirajo etnične skupine, del širše vizije multikulturne družbe. Doktrinarna preskripcija, ki jo najpogosteje izvajamo iz multikulturne perspektive, je zahteva, da demokratične institucije v

sedanji »dobi identitet« ponovno razmislijo in premislijo o tradicionalnih koncepcijah participacije, konzultacije in reprezentacije v javni sferi družbe.

Ne glede na naše empatije ali antipatije do multikulturalizma ali kulturnega pluralizma kot vizije družbe se zdi, da v »dobi identitet« obstaja temeljni paradoks. Medtem ko teoretiki multikulturalizma podpirajo vse večji pritisk na nacionalno državo, da ugotovi zahtevam po kulturnem priznanju, pa empirične študije, zlasti političnih sociologov, dosledno in vztrajno trdijo, da etnične manjšine ostajajo politično marginalizirane. Tako na primer so številne zahodnoevropske študije ugotovile, da so volilne udeležbe postmigracijskih etničnih skupin nižje od večinske udeležbe, še posebno v državah, v katerih je potreben vpis v volilne imenike, prav tako pa sta manjša tudi njihova reprezentiranost in s tem vpliv na javno politiko. V nasprotju, ki ga ponujajo splošne nizke stopnje participacije pripadnikov etničnih skupin/skupnosti v politiki in vse večja resonanca multikulturnih zahtev med intelektualci in političnimi krogi, je paradoks, ni pa nujno tudi protislovje.

Pogosto so namreč elementi resnice v obeh perspektivah, ki sta posledici različnih teoretskih in metodoloških pristopov. Medtem ko empiriki pogosto s kvantitativnimi metodami merjenja kažejo politično marginalnost etničnih skupin z analiziranjem resničnosti »na terenu«, teoretiki kulturnega pluralizma želijo generirati načelne rešitve za resnične medkulturne in medetnične napetosti in krize. Treba je poudariti, da se obe perspektivi zblížujeta v spoznavanju dogodkov in procesov, ki so najbolj zaskrbljujoč izraz neenake distribucije politične moči in gospodarskega napredka ter spoznanju, da marginalizacija segmentov populacije, med njimi etničnih skupin/skupnosti v javnem življenju pomeni potencialno tveganje stabilnosti in koheziji družbe.

Zaradi zgodovinskih in strukturnih razlogov, etnične skupine/skupnosti pogosto nimajo dovolj resničnih možnosti za dialog s političnimi institucijami na nacionalni in lokalni ravni. Zato so pogosto tudi manj pripravljene za participacijo po klasičnih političnih poteh kot so volitve, kandidiranje na volitvah ali sodelovanje v političnih strankah. Vendar bi bilo napačno misliti, da gre za pomanjkanje interesa za politiko kot takšno. Že opazovanje politične arene, pa tudi mnoge študije nakazujejo, da so etnične skupine, še posebno pod vodstvom svojih »razsvetljenih« elit, zelo zainteresirane za politiko. Marsikje so etnične skupine organizirane v etnična društva ali organizacije, ki niso le kulturnega pomena. Večkrat so to tudi organizacije podpore, lahko pa delujejo tudi v druge humanitarne namene, brez katerih bi bile v mnogih državah socialno-ekonomske težave mnogih ljudi, še posebno ranljivejših skupin, večje, kot so. Takšna mobilizacija

pripadnikov etničnih skupin nakazuje, da imajo te organizacije tudi politični pomen, če politiko razumemo kot izboljšanje kvalitete našega življenja. Zato lahko trdimo, da sama participacija na volitvah še ne pokaže različnih strategij kolektivne mobilizacije. Povedano drugače, pripadniki etničnih skupin/skupnosti participirajo v politiki na različne načine in glavni razlog za to je njihova resnična ali perceptirana subordiniranost v širši družbi.

Namen poglavja

Namen tega poglavja ni iskanje definitivnih odgovorov na ta vprašanja in paradoksov niti v ustvarjanju novih teoretičnih idej, temveč v umestitvi odgovorov naših anketirancev, ki se nanašajo na mnenja o dvojnem državljanstvu, njihovo politično participacijo ter percepcije političnega predstavništva skupin, ki jim po samoopredeljeni etnični afiliaciji pripadajo, v obstoječa znanja. Poglavje torej teži k analizi, ki je empirično utemeljena a hkrati zasidrana v obstoječem znanju tako, da bi bila lahko pomembna za uresničevanje in dograjevanje politik in struktur za integracijo slovenske družbe.

Terminološka pojasnila

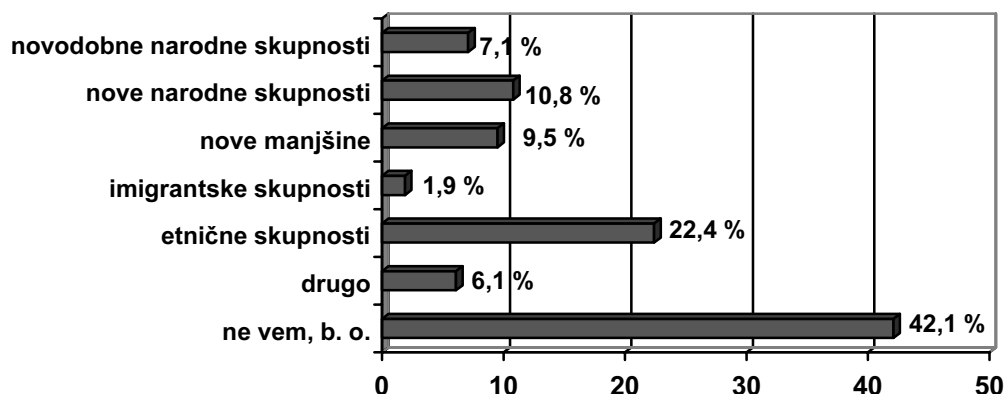
Javna sfera življenja

Pojem javnega življenja se nanaša na področje dejavnosti zunaj zasebnega življenja. Tako široka in v vsakdanjem jeziku samoumevna opredelitev ima prednost komunikativne enostavnosti, vendar pogreša specifikacijo. Ne bi želela delati krivice kompleksnosti definicij tega koncepta, vendar menim, da je v tem poglavju treba postaviti meje pomenu javnega življenja. Javno življenje, kakor ga razumem, za namen raziskav, na katere se nanaša to poglavje, je najbližje pojmu političnega življenja, vendar ne v ozkem političnem pomenu. Kar nas namreč zanima, je politična participacija slovenskih državljanov, pripadnikov 'novih' etničnih skupin in njihovo predstavništvo. Ta opredelitev torej izključuje druge aktivnosti teh skupin in njihovih pripadnikov v javnem življenju na primer na področju kulture, v medijih ali društvih, ki so obravnavane v nekaterih drugih poglavjih tega poročila.

Etnične skupine

»Etničnost«, »narodnost«, »manjšina«, »večina«, »skupnost« so v družboslovju izredno težki izrazi. V primerjavi z izkušnjami vsakdanjika ti koncepti niso podložni enostavnim enozvočnim opredelitvam. Narava tega projekta ne dovoljuje globoke terminološke analize, a menim, da je treba reči, da je konstrukcija kategorije »novodobne narodne skupnosti«, »nove narodne skupnosti«, »nove manjšine«, »imigrantske skupnosti«, »etnične skupnosti« problematična. Ljudje, ki jih prištevamo (ali naj bi jih prištevali) med te »skupnosti«, sami sebe nujno ne identificirajo kot takšne, prav tako pa ni soglasja o enem izrazu, ki bi lahko zajel vse pripadnike manjšinskih etničnih skupin v Sloveniji. Navedeni izrazi, ki smo jih tudi raziskovalci v tem projektu v obliki vprašanja zastavili subjektom našega raziskovanja, ne zadovoljujejo njihovih izkušenj in samoopredeljenih identitet, še manj pa drugih segmentov slovenske manjšinske populacije.

Slika 1: Prikaz mnenj anketirancev o poimenovanju ljudi z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (n=1163)

V empirični analizi večinoma uporabljam izraz 'etnične skupine' za pokrivanje proučevane populacije postmigracijskih skupin ljudi iz drugih republik nekdanje SFRJ in njihovih potomcev, ki so po osamosvojitvi Republike Slovenije zaprosili in pridobili slovensko državljanstvo. Če uporabljam druge izraze ti izhajajo iz izrazoslovja vprašalnika, ki je bil poslan proučevanemu vzorcu ali pa menim, da razumevanje njihovega pomena izhaja iz konteksta. Seveda pa se je treba zavedati, da utemeljitev katerega koli izraza ne temelji na postavki politične nevtralnosti, ker takšne pozicije ni. Argument za opcijo »etnične skupine« je komunikativna enostavnost, ker je že sam jezik, uporabljen za opis in opredelitev »skupnosti«, (lahko) vir konceptualne in politične

zamegljenosti. Izraz »etnična skupnost« lahko zapre ali zameji skupino oseb, na katero se nanaša, v njeno etničnost in tako lahko zatre njene multiplicirane identitete in njeno svoboščino/pravico do samoopredelitve. Seveda pa tudi iznajdba popolnoma novega besednjaka ne bi pomagala, če se jezik ne bi vezal na idiome vsakdanjega življenja in ne bi bil enostavno razumljiv ali – še slabše – če ga ne bi mogli uporabljati kot sredstvo konstruktivnega dialoga.

Metodološka pojasnila

Metodološki okvir projekta *Percepcije slovenske integracijske politike* je dan v posebnem poglavju tega poročila. Raziskave, ki so vodile do tega poročila, temeljijo na strukturiranem vprašalniku, ki je zajemal devet tematskih sklopov: kakovost življenja, šola in jezik, mediji, religija, socioekonomski položaj, kultura, stiki, politična participacija in demografija. Ugotovitve raziskave se nanašajo na »jugoslovansko« postmigracijsko prebivalstvo Slovenije, to je na ljudi iz drugih republik nekdanje SFRJ in njihovih potomcev, katerih vzorec je bil izbran z enostavnim slučajnim vzorčenjem iz vzorčnega okvira prebivalcev Republike Slovenije, ki so po osamosvojitvi Slovenije zaprosili za državljanstvo. Načrtovani vzorec velikosti 4000 oseb, ustvarjen iz baze spisov za državljanstvo na Ministrstvu za notranje zadeve (MNZ), je bil po dveh omejitvah (starostni in omejitvi na enega polnoletnega posameznika, če je spis vključeval več vlog) zaradi lokacije oseb primerjan z bazo podatkov Centralnega registra Slovenije (CRP). Načrtovani vzorec se je zmanjšal za 906 oseb oziroma 22,6 odstotka na 3094 oseb. Po izvedbi pilotske raziskave, katere realizacija je bila 28,8-odstotna, je potekalo anketiranje po pošti oziroma samoanketiranje. 1163 anketirancev je vrnilo izpolnjene in uporabne vprašalnike, kar pomeni zadovoljivo 37,5-odstotno realizacijo vzorca.

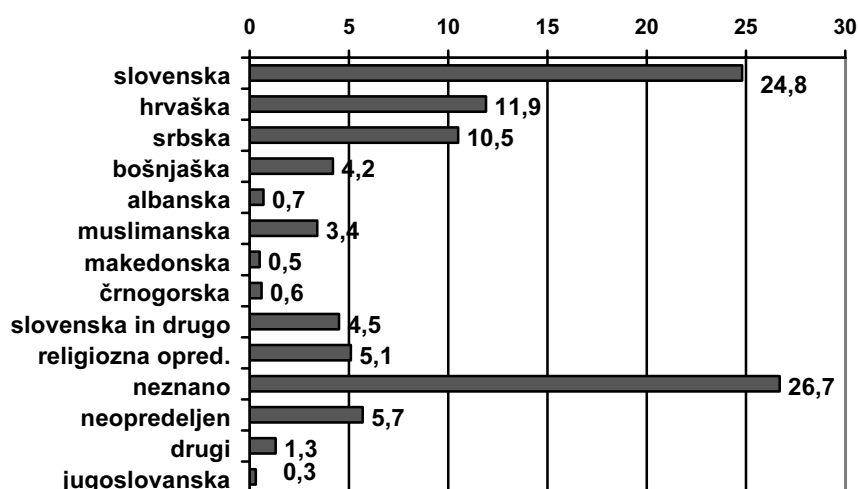
Vprašalnik je v enem od devetih tematskih sklopov neposredno naslovil pet vprašanj, ki se tičejo državljanstva, politične participacije in političnega predstavništva. Podatki, ki smo jih dobili z odgovori na ta vprašanja, so v tem poglavju analizirani po demografski strukturi: po etnični samoopredelitvi, spolni, starostni in izobrazbeni sestavi ter dolžini trajanja bivanja v Sloveniji.

Obravnavani vzorec je glede spola uravnotežen. Na vprašalnike je odgovorilo 11 ali odstotek več žensk kot moških (587 oziroma 576). Zaradi lažje interpretacije smo anketirance razdelili na tri starostne skupine: (i) na osebe od 18. do 30. leta starosti (v nadaljnjem besedilu tudi mlajša starostna skupina ali generacija), (ii) na osebe od 31. do 50. leta (srednja starostna skupina ali generacija) in (iii) na osebe starejše od 51 let (starejša starostna skupina ali generacija). Po starostni strukturi naši anketiranci niso uravnoteženi, 214 ali 18,4 odstotka anketirancev je pripadalo mlajši, 520 ali 44,8 odstotka srednji in 428 oseb ali 36,8 odstotka starejši generaciji. Za eno osebo starost ni znana. Prav tako smo zaradi lažje razlage sedemstopenjsko izobrazbeno lestvico združili v pet

stopenj izobrazbe in anketirance razvrstili v pet skupin: (i) osebe z (nedokončano in dokončano) osnovno šolo, ki jih je bilo 278 ali 24,4 odstotka, (ii) osebe s strokovno šolo, ki jih je bilo 295 ali 25,9 odstotka, (iii) srednješolsko izobrazbo je navedlo 386 oseb ali 33,9 odstotka anketirancev, (iv) višjo šolo je imelo 73 oseb ali 6,4 odstotka anketirancev ter (v) fakulteto ali več (visoko šolo, fakulteto, akademijo, magisterij, doktorat) je imelo 107 oseb ali 9,4 odstotka anketirancev. Skupno število tistih, ki so dali podatek o svoji formalni izobrazbi, je bilo 1139. Sestava naših anketirancev je neuravnotežena glede na podatek o tem, od kdaj živijo v Sloveniji: četrtnina (25,3 odstotka) oziroma 294 naših anketirancev je v Sloveniji bivala od rojstva, 862 oseb ali 74,1 odstotka naših anketirancev se je v Slovenijo priselilo. Podatka nam ni uspelo dobiti od 7 oseb (0,6 odstotka).

Glede na subjektivni pristop odločitve, da odgovorijo na vprašanje o tem, kateri etničnosti čutijo, da pripadajo, je etnična struktura naših anketirancev razvrščena na (i) več kategorij tistih, ki so se opredelili, (ii) na etnično neopredeljene in (iii) na anketirance neznane etnične opredelitve oziroma tiste, ki na vprašanje niso želeli odgovoriti. Anketiranci neznane etničnosti so največja skupina med našimi anketiranci (310 oseb ali 26,7 odstotka) in skupno z etnično neopredeljenimi predstavljajo več kot tretjino anketirancev (438 oseb ali 37,7 odstotka). Med etnično opredeljenimi je četrtnina Slovencev, saj se je tako opredelilo 288 oseb ali 24,8 odstotka anketirancev. Tako lahko rečemo, da več kot polovica anketirancev pripada 'večini', s slovensko etnično pripadnostjo ali pa s tem, da se ne želi opredeliti oziroma se ne opredeljuje. Med »manjšinsko« anketirano populacijo si po številčni moči sledijo Hrvati, Srbi, Bošnjaki, Muslimani, Albanci, Črnogorci in Makedonci. Nekaj opredelitev je bilo drugačnih, dvojnih in religioznih.

Slika 2: Prikaz etnične samoopredelitve anketirancev (izraženo v odstotkih) (n=1163)

Zaradi majhnega števila anketirancev nekaterih etničnih skupin v tem poglavju Bošnjake (49 oseb) in Muslimane (40 oseb) združujemo v eno kategorijo, v skupino »drugi« pa smo prišteli 52 oseb, ki so se dvojno opredelile (slovenska etnična pripadnost in drugo), 8 Albancev, 7 Črnogorcev, 6 Makedoncev, 5 Evropejcev, 4 Italijane, 4 Madžare in 2 Turka. Kot posebne kategorije jih prikazujemo le, ko je to relevantno za razlago izidov raziskovanja. Iz enakih razlogov je v kategorijo etnično neopredeljenih poleg 66 neopredeljenih oseb prišteti 59 religiozno opredeljenih in tri osebe, ki so se opredelile za Jugoslovane.

Struktura poglavja

Poglavje je razdeljeno na pet delov. Po uvodnem delu (1) obravnavam vlogo in pomen državljanstva in suverenosti pri opredelitvi političnega telesa. Še posebej so obravnavani problematika dvojnega državljanstva in pobude za poseg v ta status. Temu sledi analiza odgovorov na dve vprašanji vprašalnika, in sicer o tem kaj anketiranci menijo o pobudah za odpravo dvojnega državljanstva v Republiki Sloveniji in katero državljanstvo bi ohranili, če bi prišlo do sporazuma o odpravi dvojnega državljanstva med državami naslednicami SFRJ (2). Tretji del obravnava politično participacijo proučevane populacije, predvsem podatke o koriščenju aktivne in pasivne volilne pravice v Republiki Sloveniji. Posveča se tudi nekaterim drugim oblikam sodelovanja v političnem procesu kot so aktivnosti v političnih strankah, udeležba na političnih srečanjih ter stiki s politiki. Nadalje je obravnavana percepcija enakih možnosti do politične participacije ter stiki z varuhom človekovih pravic, pa tudi uporaba zunanje volilne pravice dvojnih državljanov (3). Četrti del se posveča političnemu predstavništvu. Analiza mnenj naših anketirancev je razdeljena na tri sklope: na predstavništvo v državnem zboru, v političnih strankah in lastnih organizacijah etničnih skupin. Posebej so analizirana mnenja o vlogi sedanjega Urada za narodnosti v vladi Republike Slovenije (4). V zadnjem delu so povzeti izsledki raziskave (5).

Državljanstvo

Intelektualni in politični kontekst

Slovenija se vse od razglasitve svoje samostojnosti prilagaja ključnim spremembam v svojem notranjem, regionalnem in mednarodnem okolju. Te spremembe se dogajajo v širšem zgodovinskem, političnem in ekonomskem kontekstu, s tem pa tudi proces transformacije, ki zahteva notranje in zunanje prilagajanje povzroča različne napetosti in izzive oblikovalcem politike.

Hkrati se mnogi teh izzivov nanašajo na proces »evropeizacije«, ki zahteva kontinuirano politično in pravno prilagajanje vedam ter (neposrednim in posrednim) učinkom članstva v Evropski uniji, na definitivni premik v »zahodno« geopolitično in vojaško zvezo NATO ter spoštovanje mednarodnega režima človekovih pravic, še posebej z vidika demokracije, migrantov in manjšin. Posledično temu Slovenija vse od svojega začetka postopoma prilagaja »tujsko politiko« v »politiko (migracij in) integracije«.

Opredelitev slovenskega političnega telesa

Eden od procesov transformacije, ki je še posebno pomemben za novo državo je, »opredelitev političnega telesa«. V Sloveniji se ta proces izraža v zagovarjanju notranje in zunanje suverenosti in z opredelitvijo državljanstva, v izrazih začetne opredelitve ob ustanovitvi države in posledično opredelitve kriterijev za vstop v državljanstvo ob rojstvu ali po njem. Suverenost in državljanstvo pa spadata med koncepte, ki v zadnjem času doživljajo renesanso v znanstvenoraziskovalnem razmišljanju.

Suverenost

Ne glede na to da ima suverenost eno osrednjih mest v besednjaku politike, spada med tiste politične koncepte, ki jih je težko opredeliti in analizirati (Biersteker in Weber 1996). V najbolj splošnem smislu suverenost pomeni »vrhovno legitimno oblast na teritoriju« (Philpott 1995: 357).¹ Politična teorija običajno govori o dveh dimenzijah suverenosti. V notranji obliki suverenost vsebuje idejo, da je končna in absolutna politična oblast v politični skupnosti, da torej ne obstaja nekje drugje. V tem smislu jo lahko enačimo s »samostojnostjo in neodvisnostjo«. V zunanji obliki naj bi suverenost pomenila »eksterno priznanje politični entiteti, da ima pravico izvrševanja končne oblasti v internih zadevah« (Biersteker in Weber 1996: 2; tudi Carty 1997) V tem smislu jo lahko enačimo z »mednarodnim priznanjem«. Konceptija državne suverenosti, utemeljene v njenem notranjem in zunanjem razumevanju, je nadalje dodelana v različnih kontekstih, ki vključujejo nekatera skupno sprejeta politična načela, dogme in doktrine, ki so navadno zajete v osnovne komponente državne suverenosti: ozemlje, oblast in nacionalna identiteta (Biersteker in Weber 1996: 14–15). Med temi najdemo idejo, da ima nacionalna kolektiviteta pravico do samoopredeljevanja tako, da odloča, kdo bodo njeni člani, da mora suverena država imeti teritorialno integriteto z uveljavitvijo ozemeljskih meja, da suverena država lahko zahteva

---

¹ Prevodi citatov so avtoričini.

ekskluzivno vdanost in zvestobo svojih članov kot nujno značilnost družbene pogodbe – kar po klasični teoriji državne suverenosti pomeni, da je bilo posamezniku dovoljeno, da ima eno in le eno samo državljanstvo –, in ideja nevmešavanja v interne zadeve druge države.²

Državljanstvo

Institucije in prakse državljanstva so v zadnjem desetletju zaradi različnih razlogov med drugim tudi kot posledica globalizacije³ in politične rekonfiguracije velikega dela Evrope eno perečih vprašanj sodobne družbe. Vse obširnejša literatura s tega področja si tako med drugim zastavlja vprašanja o naravi odnosa med državljanstvom in nacionalno državo, ali je ta odnos ekskluziven in nujen, kje točno je državljanstvo locirano in kje bi moralo biti. In seveda, kako naj razumemo in prakticiramo državljanstvo kot se trenutno transformira (Medved 2002 a).

Precej pozornosti pojmu državljanstva ponovno posvečata politična in pravna teorija, ki izražata precej nezadovoljstva s prejšnjimi tradicionalnimi pristopi k državljanstvu, ki izhajajo iz prvič leta 1949 objavljenega dela sociologa T. H. Marshalla (2002). Marshall je državljanstvo označil kot vrsto pravic, ki so bile postopno priborjene na civilnem, političnem in družbenem področju liberalnih kapitalističnih družb. Njegov model *statusa in pravic* je temeljno strukturiral pristop do državljanstva, a novejša literatura je kritična do pristopov, ki državljanstvo reducirajo »samo na status« ali kolekcijo pravic. Mnogi teoretiki (civilnega) republikanizma na primer te pristope vidijo kot formalne in pasivne, saj naj bi bilo državljanstvo aktivno delovanje v življenju politične skupnosti. Teoretiki kulture, komunitarianci in poststrukturalisti kritizirajo individualizem in/ali etnocentrizem tradicionalnih pristopov in v državljanstvu vidijo obliko kolektivne identitete v kulturnem in psihološkem smislu ter iščejo izkušnje identitete in solidarnosti, ki jih oseba ohranja v skupnosti ali javnem življenju in kako bi te lahko naslovile izzive kulturne različnosti in fragmentacije. Ti novi pristopi, ki sta jih Will Kymlicka in Wayne Norman imenovala *državljanstvo-kot-želena-aktivnost* (citizenship-as-desirable-activity) in *državljanstvo-kot-identiteta* (citizenship-as identity) upoštevajo civilne vrline in demokratično participacijo ter skupinske identitete in zahteve v multikulturni družbi (Kymlicka in Norman 1994: 104).

Ti pogledi v glavnem zanemarjajo pomen formalnega članstva v (nacionalni-)državi, tako da se zdi, da je vprašanje formalnega statusa obravnavano ločeno od vprašanj narave in kvalitete

² Čeprav je po konvencionalnem mišljenju ideja suverenosti atribut držav, ni potrebno da jo razumemo le v tej povezavi. O njeni razširitvi na posameznike glej primer Elshtain 1991.

³ Ideja globalizacije je pogosto kritizirana kot preširoka in premalo definirana. Najmanj, kar je treba reči za namene tega poglavja, je, da izraz običajno zajema povečanje in okrepitev čezmejnih tokov informacij, kapitala, tehnologije in ljudi, ki jih omogoča tehnološki razvoj prometa in telekomunikacij, zajema pa tudi konvergenco in večjo koordiniranost pravnih norm med državami.

državljanstva, kot se v politični skupnosti prakticira. Večina analitikov, razen redkih izjem, kot sta na primer Michael Walzer (1983: 31–35) in W. Rogers Brubaker (1992: 22), članstvo v politični skupnosti in njihove meje pojmuje kot dane, ne da bi razmišljala o vprašanjih, kako so bile postavljene ali kako je bilo to članstvo prvotno konstituirano. Treba je poudariti, da so vprašanja formalnega državljskega praga in njegovega vsebinskega značaja tesno povezana. Vprašanje meje med vključenimi in izključenimi ni vezano le na državno ozemeljsko mejo, ampak posega v samo »dušo in srce« nacionalne politične skupnosti, s tem pa močno vpliva na naravo odnosov med tistimi, ki v njej bivajo.

Šele nedavno, ko so nekatere zahodne države v svoje zakonodaje začele uvajati različne ukrepe, ki pomenijo bodisi težjo pridobitev državljanstva ali njegov večji socialni pomen ali oboje in ko so se pojavili problemi v zvezi z državljskim statusom »priseljencev« v novoformiranih državah srednje in vzhodne Evrope, se analitiki bolj posvečajo tudi vprašanjem pridobitve in izgube državljskega statusa, pogojem naturalizacije, legitimnosti diskriminacije na podlagi državljskega statusa, možnosti priznanja dvojnega ali mnogokratnega državljskega statusa. Bolj aktualna postajajo tudi vprašanja političnih in kulturnih izzivov, s katerimi se srečujejo nacionalne države ob vključevanju novih članov ali širše, učinkom globalizacije na politike in prakse nacionalnih držav.

Kljub rečenemu pa vse omenjene kritike niso povsem ovrgle liberalnega pristopa k državljanstvu, predvsem njegovega osrednjega načela, to je normativne zahteve po univerzalnosti državljanstva. Čeprav je državljanstvo samo po sebi inherentno skupinsko diferencirani pojem, naj bi bili znotraj skupnosti državljanov vsi državljani enaki. Ideal univerzalnega državljanstva ima vsaj dva pomena, in sicer univerzalnost, opredeljeno kot splošno glede na posebno, in univerzalnost v smislu zakonov in pravil, ki so enaki za vse in se za vse enako tudi uporabljajo. Ta ideal ne tolerira »drugorazrednega« državljanstva, torej zahteva ne le državljanstvo za »vsakogar«, temveč tudi državljanom priznane pravice. Ta splošni ideal je pogosto razumljen formalistično in nujno ne vodi do enakosti, svobode, socialne pravičnosti in socialne vključenosti. Zgodovine liberalnih demokracij lahko pogosto beremo kot zgodovine bojev med družbeno in politično marginaliziranimi ali izključenimi skupinami za vključitev v državljanstvo in že vključenih, ki želijo te skupine zadržati zunaj vključenosti ali na njenem robu. Univerzalni ideal je torej pogosto obstajal vzporedno z različnimi ideologijami, ki so se uporabljale za izključevanje določenih skupin na podlagi spola, rase, etničnosti ali religije. Ideja univerzalnega državljanstva postane še jasnejša, ko pridemo do nedržavljanov (Medved 2002 b; 2002 c).

Pojmovanje, da obstajata dve distinktivni obliki državljanstva, je torej do neke mere smiselno. Medtem ko državljanstvo, kakršno je znotraj meja politične skupnosti predpostavlja in zahteva univerzalnost, je državljanstvo v definiranju meja te skupnosti izključujoči projekt. Koncept državljanstva torej vsebuje univerzalno in izključujočo dimenzijo. V tej slednji je državljanstvo status članstva v državi in kot tak skoraj vedno restriktiven, priznan le njenim članom. Državljska meja ne sovпада z »zunanjo«, ozemeljsko mejo države, ampak državljski status je kot zakonita ločitev znotraj politične skupnosti, torej »notranja« meja, ki loči polne člane od tistih ljudi, ki sicer bivajo na državnem ozemlju, a niso formalno priznani kot polni člani. Prav napetost med vključenimi in izključenimi je pomemben, a hkrati težak izziv demokratičnim političnim skupnostim, pa tudi teoriji državljanstva. Ko državljanstvo postane mesto in metafora političnih in kulturnih prostorov pogajanja med »načinom identifikacije naroda« in »neodločnostjo tujstva« v nacionalni državi ter procesa transformacije, ki zahteva adaptacijo, se mejnost med obema manifestira v simbolni politiki, boju in protiboju opredelitve izrazov tujstva v odnosu do stalno se spreminjajočega demografskega, posebno »etničnega« terena in vrednot nacionalnih in demokratičnih političnih skupnosti. Tujci in »kvazitujci« v državi pogosto lahko postanejo orodje za uresničevanje različnih ciljev političnih skupin te ali one politične usmeritve.

Dvojno (mnogokratno) državljanstvo

Naslednje vprašanje, ki tudi postaja predmet razprav različnih znanstvenih ved je dvojno (mnogokratno) državljanstvo. Več ljudi kot kdaj koli prej ima več kot eno državljanstvo. To je delno posledica migracij v povezavi z liberalizacijo državnih pravil za naturalizacijo, ekspatriacijo in pridobitvijo ob rojstvu zaradi različnega državljanstva staršev ali s kombinacijo *ius soli* in *ius sanguinis*.

Proliferacija dvojnega državljanstva implicira temeljna vprašanja o naravi in lokaciji državljanstva in o naravi in prihodnosti sistema nacionalnih držav. Precejšnja pozornost je usmerjena k proučevanju različnih empiričnih pogojev, zakonskih, socialnih in tehnoloških za svetovni porast dvojnih državljanstev. Nekateri tudi poskušajo študirati zapleteni sistem tehničnih pravil državljanstva v različnih državah in med njimi, da bi izdelali racionalno in normativno argumentirano politiko za dvojno državljanstvo na državni in meddržavnih ravneh.

Drugi pristopajo k dvojnemu državljanstvu v bolj hermenevtičnih terminih, porast in stopnje dvojnega državljanstva obravnavajo kot pomemben del družbenega razvoja in se sprašujejo, kaj pluralizacija državljanstev pomeni oziroma kaj bi morali razumeti, da pomeni v sodobnem političnem in kulturnem življenju v posameznih nacionalnih državah in med njimi. Precej pogosta je trditev, da dvojno državljanstvo odseva 'postnacionalni' značaj državljanstva kot novo historično epoho in da je tako produkt kot pospeševalec postnacionalnega trenutka v sodobnem političnem in družbenem življenju. Ta trditev sicer ni niti uniformna niti sistematično razvita, niti se ne pojavlja samo v literaturi o državljanstvu.

Posebno tolmačenje, ki je pomembno za to raziskavo, zadeva idejo »postnacionalnosti«, ki sicer ni povsem jasna, a v kontekstu dvojnega državljanstva daje (vsaj) dve ločeni in hkrati prekrivajoči si misli: perceptirani zaton državne suverenosti in vzpon »transnacionalnega subjekta«.

Za nekatere komentatorje pluralizacija državljanstev implicira vidike državne suverenosti, kar zadeva nadzor nad članstvom nacionalne države. Namiguje se, da se ta s povečevanjem števila dvojnih državljanov zmanjšuje. Tisti, ki jih bolj skrbi lojalnost suverenu, poudarjajo, da so pričakovanja držav po ekskluzivni lojalnosti državljanov ogrožena, ker dvojni državljani ohranjajo lojalnost do drugih suverenov (Zolberg 1994: 163–64). Drugi dodajajo, da obseg do katerega dvojni državljani izvršujejo politične pravice v obeh državah, lahko ogroža načelo nevmešavanja v notranje zadeve.⁴ In v bolj teoretičnem tonu nekateri analitiki pišejo, da dvojno državljanstvo ogroža predpostavljeno povezanost med populacijo suverene države in njenim ozemljem. Tako naj bi državna suverenost, kot jo poznamo, ne bila več prepoznavna (Jacobson 1998–99).

Čeprav prostor ne dovoljuje širše razprave o teh in drugih razmišljanjih, je vendarle treba reči, da so trditve, še posebno tiste, ki se nanašajo na lojalnost in povezujejo dvojno državljanstvo z zatonom državne suverenosti, pogosto nenatančne prav v tem, čigava suverenost naj bi se pravzaprav izgubljala. Ali gre za suverenost posameznih držav ali za njen zaton v sistematičnem pomenu? Tudi če bi predpostavljali, da sta v nekaterih državah 'samostojnost in neodvisnost' ogroženi prav zaradi porasta dvojnih državljanstev, bi lahko rekli, da je to le malo povezano s suverenostjo v sistematičnem pomenu. Večje število dvojnih državljanov kvečjemu kaže svet, v katerem posamezne države do državljanov nimajo več tako absolutnih zahtev kot nekdanji oziroma da so državljani manj (pri)vezani na posamezne države, kot so nekdanji bili. Kljub temu pa je status dvojnega (mnogokratnega) državljanstva še vedno zasidran v institucije nacionalne države, še

---

⁴ V tem smislu je bila še posebno zanimiva razprava med ZDA in Mehiko.

vedno je torej »državen«, četudi se države državljanstva podvojijo (množijo). V režimu dvojnega državljanstva ni institucije, ki bi se umestila med državljana in državo, saj imajo v sedanjem režimu državljanstva nacionalne države še vedno skoraj popolno avtoriteto determiniranja kriterijev za državljanstvo. Z nekaj izjemami ni mednarodnega prava o zadevah državljanstva. Politike in pravila, ki se nanašajo na dvojno državljanstvo, so v domeni posameznih držav, čeprav obstaja nekaj mehanizmov za reševanje konfliktov v primerih dvojnega državljanstva. Zato je treba tudi politiko strpnosti do dvojnega državljanstva videti kot funkcijo lastnih odločitev posamezne države.⁵

Tudi domnevo, da dvojno državljanstvo ogroža načelo nevmešavanja v notranje zadeve in manjšo možnost nadzora nad konstitucijo članstva suverenih držav, bi bilo treba podrobneje proučiti z vidika obeh držav, izvornih in sprejemnih/naturalizacijskih. V sprejemnih državah pogosto obstaja strah, da bodo politične aktivnosti tujih in dvojnih državljanov uvozile etnične in verske konflikte ali da bodo tuje vlade vplivale na emigrante, da bodo delovali proti nacionalnim interesom imigracijske države in/ali države svojega drugega državljanstva. Med raziskovalci obstaja konsenz, da je večina imigrantov, ko jim je ponujena integracija ali naturalizacija, bolj naklonjena »izvozu demokracije« v njihove izvorne države kot uvozu avtoritarnih političnih ideologij (Walzer 1983; Carens 1989; Bauböck 1994; Aleinikoff in Klusmeyer 2002).

Za posameznika je morda najpomembnejša korist dvojnega državljanstva v pravici do vstopa v obe državi, ki je običajno kombinirana s pravico do združevanja družine, tako da ni ali pa je vsaj manj zakonskih ovir svobodnemu gibanju znotraj družinskih omrežij. Poleg pravice do vrnitve so še nekatere druge pravice eksterne državljanstva, ki pa so pri dvojnih državljanih lahko deaktivirane, kot je navadno (čeprav ne vedno) diplomatska zaščita (Aleinikoff in Klusmeyer 2002: 33–4).

Omenjeno vsaj delno obrazloži, zakaj nekatere države niso pripravljene tolerirati dvojnega državljanstva. Med evropskimi državami je teh sicer vse manj, samo Avstrija in Luksemburg še imata relativno stroge zahteve po odpovedi prejšnjemu državljanstvu pred naturalizacijo, v Nemčiji je ohranitev izvornega državljanstva zdaj tolerirana za skoraj polovico novih naturalizacij. Švedska je prav tako ukinila zahtevo po odpovedi drugega državljanstva. To pa še ne pomeni, da so države pripravljene priznati dvojno državljanstvo kot zakoniti izraz 'transnacionalnega članstva'.⁶ Raje

---

⁵ Rečeno še ne pomeni, da suverenost ni pod pritiskom dogajanj, ki vsebujejo proliferacijo članstva na drugih ravneh vladanja, še posebno v supranacionalnih zvezah, kot je Evropska unija. A tudi državljanstvo Evropske unije, uvedeno leta 1993 s polnomočnostjo Maastrichtske pogodbe, ohranja suverenost držav članic glede regulacij državljanstva in primarni odnos med posameznikom in nacionalno državo.

⁶ V ZDA se dvojno državljanstvo sicer tolmači tudi kot pravni izraz povezanih identitet kot na primer »Mexican-American«, v katerem prvi del signficira etnično in drugi del politično članstvo.

enostavno ignorirajo dejstvo, da so mnogi njihovi državljani dvojni državljani in v namene interne jurisdikcije dvojnih državljanov ne razlikujejo od preostalih državljanov. Takšno tolerantno obnašanje držav naturalizacije do dvojnih državljanov sicer priznava simbolno vrednost izvirnega članstva kot izraza etnične pripadnosti, a večinoma ignorira njegovo instrumentalno vrednost kot korpusa pravic in na splošno zanika njegovo politično vrednost za izvorno državo kot vez z njenimi državljani v tujini. Seveda pa lahko imajo tudi izvorne države zadržke do dvojnega državljanstva. Eksterno državljanstvo namreč ni speče državljanstvo. Demokratična država nima moči preprečevanja, da dvojni državljani ne bi volili v tujini, a samo možnost, da to lahko množično počno, lahko pomeni manjšo toleranco do dvojnega državljanstva.⁷

Zato je prav »dvojna volilna pravica«, ki se nanaša na volilno pravico v državi izvora in v državi prebivališča testni primer tolerance dvojnega državljanstva. Če odpišemo strahove o učinkih eksterne volilnega glasu na nacionalno varnost in zunanjepolitične interese, za nekatere obstaja tudi demokratični zadržek, ki se nanaša na načelo »en človek, en glas«. A ker ista oseba voli v dveh neodvisnih državah, se njen glas šteje samo enkrat in zato je »dvojna volilna pravica« videna kot zanemarljiv problem v mednarodnih odnosih, ko gre za neodvisne države.⁸

Možnost, da je dvojni državljan lahko izvoljen ali imenovan na visok uradni položaj v dveh državah hkrati, je za idejo demokratične reprezentacije in odgovornosti težji problem (Aleinikoff in Klusmeyer 2002: 41). Demokratični mandat namreč predpostavlja polno zavezo reprezentaciji političnega telesa in se je tako težje sprijazniti z ohranitvijo dvojnega državljanstva.⁹ Tako na primer Avstralija zahteva prenehanje drugega državljanstva, če je dvojni državljan izvoljen v parlament.

Čeprav sta politična aktivnost in participacija dvojnih državljanov, še posebno možnost vpliva agend drugih držav, pogoste razprave o tem (Aleinikoff in Klusmeyer 2002: 33–34), lahko dvojno državljanstvo pripomore k moči in učinkovitosti gospodarskih povezav, povečuje možnosti za trgovino in vlaganja in tudi za razvoj demokratičnih vrednot v eni ali drugi državi. Ideja, da dvojno državljanstvo lahko vodi tudi do večje moči države (ali vsaj nekaterih držav) v pozitivnem smislu je

---

⁷ Na primer Mehika svojim v tujini naturaliziranim emigrantom dovoljuje, da obdržijo državljanstvo: imajo pravico vrnitve in lahko imajo nepremičnine tudi na območjih, kjer to ni dovoljeno tujcem, vendar pa ne morejo voliti v Mehiki, če v času volitev ne potujejo domov (o tem Ramirez 2000).

⁸ Ko gre za supranacionalne institucije Evropske unije, je položaj drugačen; EU je ekskludirala dvojni volilni glas tako, da državljan EU ne sme hkrati voliti v državi državljanstva in državi prebivališča, če biva v drugi državi članici. Vprašljiva pa postaja tudi volilna pravica dvojnih državljanov držav članic na nacionalnih volitvah.

⁹ V Sloveniji se je ta razprava razvijala predvsem pri izvolitvi Andreja Bajuka za predsednika vlade v letu 2000.

lahko sporna, a vendar sporoča vsaj nekaj pazljivosti tistim, ki zagovarjajo nekritične ideje, da dvojno državljanstvo vodi v »propad naroda«.

Državljanstvo Republike Slovenije po 40. členu

Slovenija se je ustanovila kot 'nova' država, država naslednica SFRJ, in kot takšna sama po sebi ni imela zgodovinske dediščine državljankega prava ali koncepta političnega članstva, razen »republiškega« državljanstva v SFRJ. V tem se Slovenija razlikuje od nekaterih drugih držav, ki so se na evropski politični karti pojavile konec hladne vojne, še zlasti od Latvije in Estonije. Ti dve državi sta nameravali restavrirati pol stoletja star zakon o državljanstvu z argumentom zgodovinske kontinuitete, ki jo je pretrgala »izgubljena« ali »okupirana« suverenost (O tem na primer European Bulletin on Nationality 2000: 174; Council of Europe Venice Commission 1998). Nekatero druge države, ki so bile priznane po razpadu federacij, kot so bile Sovjetska zveza, Češkoslovaška in SFRJ, so izvajale politiko »ničelne opcije« (»zero-option« policy), ki državljanstvo utemelji na prebivanju na teritoriju v trenutku osamosvojitve ali uveljavitve novega zakona o državljanstvu. Takšna politika je bila še posebno sprejemljiva za tiste države, v katerih je bil delež »nazivne« etnične populacije precej visok (Medved 1996; Ziemele 2001; Mole 2001).

Zakon o državljanstvu Republike Slovenije (Ur. l. RS, 1/91-I), ki je bil sprejet z osamosvojitveno zakonodajo – in pred sprejetjem ustave – je opredelil, da se državljanstvo dobi po rodu, z rojstvom na njenem ozemlju, naturalizacijo in po mednarodni pogodbi. Hkrati je etabliral kontinuiteto s prejšnjim pravnim redom. Tisti, ki so imeli republiško državljanstvo in državljanstvo SFRJ ob veljavnosti zakona, to je na dan neodvisnosti so bili avtomatično sprejeti za državljane. Za tiste, ki so bili državljani drugih republik SFRJ, je znani 40. člen prehodnih določb zakona določil pogoj stalnega prebivališča na dan plebiscita o »samostojnosti in neodvisnosti« (23. december 1990), dejansko bivanje v Sloveniji in vložitev vloge v šestih mesecih od uveljavitve zakona.¹⁰ Omejitev se je torej nanašala predvsem na upravno registrirano stalno prebivališče, kar je pri pridobivanju državljanstva po 40. členu izpostavilo tiste priseljene prebivalce, ki te registracije zaradi različnih razlogov, med drugim tudi koncepta registracije selitev in prijave stalnega prebivališča v Sloveniji, niso imeli.¹¹ Decembra 1991 je dopolnitev zakona o državljanstvu specificirala restrikcije pridobitve državljanstva za tiste primere, ko je bil državljan druge republike po razglasitvi neodvisnosti obsojen zaradi kaznivih dejanj ali če je pomenil nevarnost za javni red, varnost ali obrambo države

¹⁰ Pogoji za pridobitev državljanstva otrok do 18. leta so določeni v 18. členu zakona.

¹¹ O problematiki definicije in registracije selitev do leta 1995 glej prispevek Danila Dolenc v tem poročilu.

(Ur. l. RS, 30/91). Ta omejitev se je torej nanašala na tiste, ki so aktivno delovali proti neodvisnosti Slovenije.

Do poteka roka je bilo vloženi 174.169 vlog, kar je v popisnem letu 1991 zajemalo 8,7 odstotka stalnega prebivalstva, od katerega je bilo okoli 30 odstotkov rojenih v Sloveniji. Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve je bilo na podlagi 40. člena v slovensko državljanstvo sprejetih 170.999 oseb (98,18 odstotka vlog). Njihov izvor po republiškem državljanstvu SFRJ prikazuje preglednica 1.

Preglednica 1: Sprejem v državljanstvo Republike Slovenije po posameznih republikah nekdanje SFRJ na podlagi 40. člena zakona o državljanstvu

<i>Republika</i>	<i>Število</i>	<i>Odstotek (%)</i>
Bosna in Hercegovina	78.868	46,21
Hrvaška	58.491	34,21
Srbija	23.464	13,72
Makedonija	5.143	3,01
Črna gora	5.033	2,94
<i>Skupaj</i>	<i>170.999</i>	<i>100</i>

Vir: Komac 1997: 84.

Vprašanje »začetnega« državljanskega telesa in politične integracije večine »neetničnih« Slovencev je bilo torej rešeno zgodaj v procesu neodvisnosti in mednarodnega priznanja ter tudi brez velikih protislovij. K takšnemu razvoju je pripomoglo več dejavnikov. Čeprav lahko ustanovitev slovenske nacionalne države vidimo kot produkt (t. i. vzhodnega tipa) etnokulturnega nacionalizma, ki je uresničil pravico do samoodločbe in samovlade slovenskega »naroda«, je bila začetna politika formalnega državljanstva v podporo demokratični državnosti. Državljanstvo je bilo opredeljeno v teritorialnih terminih, kot je to navadno pri politiki »ničelne opcije«, tako da se zagotovita enakomerna porazdelitev oblasti in jurisdikcija po celotnem ozemlju in prebivalstvu znotraj meja nove države. Hkrati je »učinkovito vladanje« (effective governance) pomenilo podporo slovenski zahtevi po mednarodnem priznanju skupno z drugimi elementi eksternega političnega pogojevanja, povezanega s tem priznanjem, posebno demokracije in spoštovanja manjšin. To je pomenilo, tudi če so morda nekateri že tedaj želeli strožje pogoje tudi za »prehodno« naturalizacijo in bolj restriktivno opredelitev političnega telesa po etničnem/narodnem kriteriju, je čas deloval proti njim. Glede na objavljeni demokratični značaj, ki naj bi ustrezal novi podobi Slovenije, je volilno telo moralo biti uveljavljeno v skladu z demokratičnimi pravili državljanstva. Kar je bilo v tistem trenutku resnično pomembno, je bilo dejstvo instituiranja avtonomnega državljanstva kot zelo vidne zahteve po eksterni suverenosti (Medved 1996).

Hkrati pa je zakon izražal tudi zaupanje v harmonične odnose med »nazivnim« narodom in »preostalimi« državljani. Nova država naj bi tako izpolnila predplebiscitarno obljubo vseh političnih strank stalnim prebivalcem drugih jugoslovanskih republik, ki je bila dana tudi v Izjavi o dobrih namenih slovenske skupščine. Nadalje je tudi Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije iz junija 1991 (Ur. l. RS, št. 1/91-I) poudaril, da bo država Slovenija vsem pripadnikom drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti s stalnim prebivališčem v Sloveniji omogočila pridobitev državljanstva, če to želijo.¹²

Tudi slovensko javno mnenje je gojilo precejšnjo naklonjenost do pridobitve državljanstva. Ko so namreč raziskovalci Slovenskega javnega mnenja (SJM) v letu 1990 povprašali o tem, kdo in pod kakšnimi pogoji naj ima možnost pridobiti državljanstvo Republike Slovenije, se je 65 odstotkov anketirancev strinjalo, naj imajo to možnost avtomatično vsi pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, ki trajno živijo v Sloveniji in so imeli po tedanjih zakonih državljanstvo Slovenije. Enak delež se je strinjal, naj imajo to možnost tudi tisti, ki to želijo, če v Sloveniji trajno živijo in delajo. V obeh primerih petina vprašancev ne bi dovoljevala možnosti pridobitve državljanstva.

Preglednica 2: Prikaz odgovorov anketirancev v raziskavi »Slovensko javno mnenje« leta 1990 na vprašanje: *Z razglasitvijo nove ustave bo treba na novo urediti tudi vprašanje državljanstva slovenske države. Kdo in pod kakšnimi pogoji naj ima možnost pridobiti državljanstvo Republike Slovenije?*

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>	<i>Ne vem</i>
avtomatično vsi Slovenci, Italijani in Madžari, ki trajno živijo v Sloveniji in imajo po sedanjih zakonih državljanstvo Slovenije	86,4	4,6	9
avtomatično vsi pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, ki trajno živijo in delajo v Sloveniji, če to želijo	64,9	21,6	13,5
vsii slovenski izseljenci, če to želijo	80,6	8	11,4
vsii pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, ki trajno živijo in delajo v Sloveniji, če to želijo	65	19,2	14,9

Vir: Komac 1997: 85.

¹² Vprašanje pravilne razlage tega dokumenta se je pojavilo predvsem v zvezi z izvajanjem Zakona o tujcih (Ur. l. RS, št.1/91-I.). Ustavni zakon je namreč v svojem 13. členu zagotovil, da bodo državljani drugih republik s prijavljenim stalnim prebivališčem v Sloveniji na dan plebiscita in ki tukaj tudi dejansko živijo (z nekaj izjemami, ki jih določa 16. člen zakona), imeli v prehodnem obdobju, ki se nanaša na pridobivanje državljanstva, enake pravice in dolžnosti kot slovenski državljani.

Preglednica 3: Prikaz odgovorov anketirancev v raziskavi »Slovensko javno mnenje« (SJM) leta 1990 na vprašanje: *Ali bi za pridobitev državljanstva delavci iz drugih republik ali tujci morali veljati še kateri od naslednjih pogojev?*

da niso bili kaznovani s strogim zaporom	40,4
da opravijo neke vrste »državljski izpit«	20,4
da razumejo slovensko	47,9
da govorijo slovensko	56,9
da so v Sloveniji določeno dobo redno zaposleni	55,9
da so v Sloveniji določeno dobo trajno zaposleni	59,3
nobeni od teh	7,3
ne vem	10,3

Vir: Komac 1997: 85.

Kot prikazuje preglednica 3, je večina anketirancev v vprašanju SMJ z navedenimi dodatnimi pogoji izpostavila trajno zaposlenost (59,3 odstotka), redno zaposlenost (55,9 odstotka) in to, da govorijo slovensko (56,9 odstotka). Precejšnjo podporo sta prejela tudi pogoja razumevanja slovenskega jezika (47,9 odstotka) in nekaznovanost s strogim zaporom (40,4 odstotka). Ti izidi kažejo, da je bila kljub splošni naklonjenosti pridobitvi državljanstva izražena tudi zadržanost glede opredelitve kriterijev pridobivanja državljanstva. Pri tem izstopa tudi pogoj dolžine stalnega bivanja oziroma zaposlitve, in sicer povprečno 8 let.

Pobude za odpravo dvojnega državljanstva v Republiki Sloveniji

Možnost za opredelitev političnega telesa je bila odločena v letu 1991 v prepletanju procesov, s katerimi je Slovenija vzpostavljala svojo »samostojnost in neodvisnost«, in pod vplivom zunanje politične pogojevanosti, povezane z mednarodnim priznanjem, medtem ko je kreacija politike do tujcev izražena predvsem v izrazih vzpostavljanja notranje suverenosti in izražanja samovlade. Tisti stalni prebivalci Slovenije, ki so bili državljani drugih federalnih republik in se niso odločili za vložitev vloge za pridobitev državljanstva ali pa so bile njihove vloge zavrnjene, bili so po poteku roka, predpisanega v 81. členu Zakonu o tujcih, obravnavani kot tujci.¹³

Začetni znak slovenskega pristopa k naturalizaciji državljanov drugih republik SFRJ je bil liberalen glede pogojev in postopka pridobitve državljanstva. Kot takšnega ga je podpiralo tudi večinsko javno mnenje. Po letu ali dveh, ko je bila neodvisnost zagotovljena, morda pa zaradi družbenih sprememb nelahke tranzicije, je bilo lažje zavzeti bolj omejevalna stališča. Tako se danes Slovenija

¹³ Dodatno je utilizacija 'sekundarnega' državljanstva kot kriterija za identificiranje inicialnih državljanov nove države, še posebno v kontekstu vojn jugoslovanskega nasledstva, pomenila tudi tveganje, da nekateri stalni rezidenti postanejo apatridi.

uvršča med strožje evropske države, vsaj kar se tiče redne naturalizacije. Še več, nepričakovano visok interes za slovensko državljanstvo po 40. členu, skoraj izključno dvojno državljanstvo oseb, ki so pridobile slovensko državljanstvo ter senzacionalistično predstavljanje, da bi lahko bile škodljive in potencialno nevarne, je vodilo do zakonodajnih napadov na status dvojnega državljanstva. Še posebno je to področje postalo politično občutljivo v letih 1993–1996.

Interes za slovensko državljanstvo je bil resnično dosti večji, kot se je predvidevalo ob sprejetju zakona o državljanstvu. Tedaj je bilo ocenjeno, da bo za pridobitev državljanstva zaprosilo 80.000 oseb (Mesojedec - Pervinšek 1997: 32–34). Razlogi za tako velik odziv so različni in še niso dovolj raziskani. V javnih diskusijah pogosto navajajo, da je bil temeljni razlog utilitarističen in da je bil glavni »krivec« stanovanjski zakon, ki je dal možnosti za nakup t. i. družbenih stanovanj slovenskim državljanom – nosilcem stanovanjske pravice ali najbližjim sorodnikom. Ta razlog je vsekakor pomemben, a ne more biti edini med razlogi, ki so posameznike vodili do odločitve za pridobitev državljanstva, od povsem instrumentalnih na eni strani do resničnih želja in hotenj, da postanejo ali pa da jim je z državljanstvom priznано, da so (bodo) dobri slovenski državljani, če že ne »pravi« Slovenci. V tej paleti, možnost ohranitve prejšnjega republiškega državljanstva oziroma državljanstva druge države naslednice SFRJ ob hkratni večji varnosti slovenskega državljanstva v trenutku naraščajočih napetosti v praktično vseh drugih nekdanjih republikah ni zanemarljiv razlog. Zakon o državljanstvu Republike Slovenije je namreč na tem področju molčal in ni predpisal pogoja prenehanja drugega državljanstva.

Kakor koli že, predplebiscitarno relativno tolerantno javno mnenje o urejanju državljanstva pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov se je do leta 1993 precej, če ne kar radikalno spremenilo. Kakor kažejo izsledki raziskave Slovensko javno mnenje (SJM) za to leto, je bila javnost večinsko prepričana, da je Slovenija preveč lahkotno podeljevala državljanstvo priseljencem. S to trditvijo je namreč popolnoma soglašala nekaj več kot polovica anketirancev, v glavnem pa je soglašala skoraj tretjina, skupno torej 83,3 odstotka anketirancev (preglednica 4).

Preglednica 4: Prikaz odgovorov anketirancev v raziskavi »Slovensko javno mnenje« leta 1993 na trditev: *Slovenska država je preveč lahkotno podeljevala državljanstvo priseljencem* (izraženo v odstotkih)

<i>popolnoma soglašam</i>	<i>v glavnem soglašam</i>	<i>neodločen</i>	<i>v glavnem ne soglašam</i>	<i>sploh ne soglašam</i>	<i>ne poznam ne vem</i>
50,7	32,6	7,1	4,2	1,2	4,1

Vir: Komac 1997:86.

Kot je mogoče sklepati iz raziskave SJM iz leta 1990, je bilo večinsko mnenje že tedaj nenaklonjeno dvojnemu državljanstvu.

Preglednica 5: Prikaz odgovorov anketirancev v raziskavi »Slovensko javno mnenje« leta 1990 na vprašanje: *Ali lahko npr. Srb, ki trajno živi v Sloveniji in ima slovensko državljanstvo, pridobi še srbsko (dvojno) državljanstvo – ali ne?*

<i>lahko pridobi</i>	<i>ne sme pridobiti</i>	<i>neopredeljen, ne ve</i>
23,3	58,2	18,4

Vir: Komac 1997: 86.

Zato morda ni presenetljivo, da se je toleriranje dvojnega državljanstva preobrazilo v politično zavračanje dvojnega državljanstva in pokušalo doseči tudi zakonodajni poseg v ta status. Čeprav je predlog po nalogu državnega zbora o odpravi dvojnega državljanstva dala tudi vlada, so bile pri teh poskusih predvsem dejavne opozicijske stranke. Pri svojih stališčih je bila zelo vztrajna Slovenska nacionalna stranka (SNS), ki je v letih 1993–1996 in ponovno leta 2001 dala več zakonskih predlogov. V prvem predlogu za izdajo zakona o preprečevanju dvojnega državljanstva je Zmago Jelinčič predlagal, da bi morali vsi, ki so pridobili slovensko državljanstvo v 18 mesecih predložiti dokaz o prenehanju prejšnjega državljanstva (*Poročevalec* Državnega zbora RS XIX, 20). To se ne bi nanašalo na osebe slovenske narodnosti, se pravi slovenske izseljence in njihove potomce, ki so bili naturalizirani na podlagi prvega odstavka 12. člena Zakona o državljanstvu. Državni zbor je zavrnil sprejetje zakona na svoji seji 7. oktobra 1993, vendar je stranka v naslednjih letih dala še nekaj prvemu predlogu podobnih predlogov za sprejetje zakona o odpravi dvojnega državljanstva.

Jeseni leta 1993 je vlada poslala v zakonodajni postopek predlog Zakona o odpravi dvojnega državljanstva (*Poročevalec* Državnega zbora RS, XIX, 33, 13. oktober 1993). Po tem predlogu bi bili slovenski državljani, ki so hkrati tudi tuji državljani, zavezani, da se v šestih mesecih po uveljavitvi zakona opredelijo za eno državljanstvo. Opustitev opredelitve v predpisanem roku bi pomenila prenehanje slovenskega državljanstva *ex lege*, medtem ko bi osebe, ki bi dale izjavo o tem, da želijo obdržati državljanstvo Republike Slovenije, v dveh letih po izjavi morale predložiti dokaz o prenehanju drugega državljanstva. Če tega ne bi storile, bi jim slovensko državljanstvo prenehalo. Predlog je bil umaknjen iz zakonodajnega postopka septembra 1994.

Junija 1994 je poslanska skupina Slovenske ljudske stranke (SLS) dala predlog Zakona o reviziji državljanstva Republike Slovenije (*Poročevalec* Državnega zbora Republike Slovenije, letnik XX, št. 22, 2. junij 1994). Predlagali so odpravo posledic »nepremišljene liberalistične politike« in zahtevali, da bi morali tisti, ki so pridobili državljanstvo po 40. členu v roku leta dni podati dokazilo, da niso bili v državi ali bivši republiki SFRJ, kjer so vpisani v državljansko ali matično knjigo rojstev obsojeni na zaporno kazen za kazniva dejanja, ki se preganjajo po uradni dolžnosti po

predpisih teh držav (glej 1. člen). Prav tako bi morali v šestih mesecih dokazati, da niso bili obsojeni za kazniva dejanja, ki se preganjajo po uradni dolžnosti po predpisih Republike Slovenije (glej 2. člen).

Radikalnejši predlog sta v septembru 1994 pripravila poslanca Marijan Poljšak in Sašo Lap. Zagovarjala sta zakon o odvzemu državljanstev Republike Slovenije, pridobljenih po 40. členu Zakona o državljanstvu Republike Slovenije (*Poročevalec* Državnega zbora RS XX, 34). Cilj zakona naj bi bil v »normalizaciji stanja državljanstva« v prid »normalnega političnega ravnovesja« in spodbujanja vrnitve priseljencev v njihove domovine. Podelitev državljanstva po 40. členu je bila po njunem mnenju napaka, ki zaradi sanj večine Slovencev o slovenski Sloveniji povzroča nevidno razvijajoči se nacionalizem, ki »lahko nekega dne izbruhne v nasilni obliki ali pa se občutek nacionalne prevare sprevrže v obup in moralni propad slovenskega naroda« (*Poročevalec* Državnega zbora RS XX, 34: 7). Decembra 1995 sta poslanca umaknila svoj predlog z željo, da bi zakon o odpravi dvojnega državljanstva čim prej prišel v postopek.

Poleg teh predlogov, ki so bili vsi ali umaknjeni ali zavrnjeni, je bila na pobudo poslancev Štefana Matuša in Marijana Poljška vložena tudi pobuda za razpis referendumu o odvzemu državljanstva. O pobudi je odločalo Ustavno sodišče in ugotovilo, da »je v nasprotju z Ustavo Republike Slovenije, ker bi preklic veljavnosti posamičnih upravnih aktov, s katerimi je bilo pridobljeno državljanstvo, pomenil poseg v ustavno pravico do osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen Ustave Republike Slovenije) in v varstvo pravic zasebnosti in osebnostnih pravic (35. člen Ustave Republike Slovenije) ter kršitev načela pravne varnosti in zaupanja v pravo (2. člen Ustave Republike Slovenije)« (U-I-266/95, Ur. l. RS, 69/95).

Vidimo torej, da so se vsi predlogi, razen enega, nanašali neposredno na odločitev za eno državljanstvo, medtem ko je eden, podobno kot referendum, predlagal kar odvzem slovenskega državljanstva. Dozdeva se, da je bil poleg odkritega namena zmanjšanja števila dvojnih državljanstev bolj ali manj skrit namen vseh predlogov tudi v zmanjšanju števila slovenskih državljanstev.

Po zavrnitvi pobude referendumu je Zmago Jelinčič Plemeniti s sopredlagatelji v letu 2001 ponovno predlagal poseg v status dvojnega državljanstva, vendar bi na splošno lahko dejali, da se je

problematika dvojnega državljanstva nekoliko umirila.¹⁴ Dvojno državljanstvo se tolerira, če pa bi se država odločala za omejitev dvojnega državljanstva tistih, ki so postali slovenski državljani po 40. členu, je bilo tudi predlagano, da bi bilo smotrno urediti to vprašanje na podlagi dvostranskih ali večstranskega sporazuma z drugimi državami naslednicami SFRJ.

Eno državljanstvo ali dve?

»To je politično vprašanje. Smo svobodni ljudje in zakaj je ta zadeva sploh 'kamen spotike'?«

»Koga pa moti, če imam dvojno državljanstvo? Če bi res prišlo do skupnega dogovora in to resnega, točno definiranega, za vse in povsod veljavnega, potem bi potreba za dvojnimi državljanstvom seveda odpadla.«

»Brezpredmetno! Če že težimo k temu, potem si želim, da bi nekega dne obstajalo samo eno državljanstvo za vse ljudi tega sveta. Biti: zemljan. To je naša bodočnost, k temu, vas prosim razmišljajmo in delujmo!«¹⁵

Žal v zadnjem desetletju nimamo raziskav slovenskega javnega mnenja o dvojnem državljanstvu, smo pa v našem projektu zastavili dve vprašanji, ki se nanašata na problematiko dvojnega državljanstva tistim, ki so pridobili državljanstvo po 40. členu.

Za izhodišče proučevanj pogledov na dvojno državljanstvo smo želeli pridobiti informacijo o mnenju naših anketancev o pobudah za odpravo dvojnega državljanstva v Sloveniji. Predpostavljali smo, da so vsaj bežno spremljali zakonske pobude na tem področju, saj bi prav njih kot večinoma dvojne državljane, zakon v prvi vrsti zadeval, če bi bil sprejet. Naše drugo vprašanje je vpraševalo po preferenci državljanstva v kolikor bi med državami naslednicami SFRJ prišlo do skupnega dogovora o odpravi dvojnega državljanstva.

Vprašanji sta bili postavljeni v odprti obliki tako, da sta se poleg aktiviranja pogledov, stališč in/ali izkušenj, povezanih z dvojnimi državljanstvom, dotaknili tudi kognitivne sfere percepcije, torej poznavanje neuspešnih pobud, ki so bile v Sloveniji predlagane v smislu odprave dvojnega državljanstva in znanja o državljanstvu kot statusu in državljanskih pravicah na splošno.

Odgovori na vprašanje o pobudah za odpravo dvojnega državljanstva kažejo razpolovljenost proučevane populacije glede na jasnost odgovora (slika 3). Med 1163 osebami, ki so vrnile izpolnjen vprašalnik, je le dobra polovica (50,9 odstotka) dala jasn odgovor za ohranitev ali za odpravo dvojnega državljanstva. Skoraj 36 odstotkov zagovarja ohranitev dvojnega državljanstva,

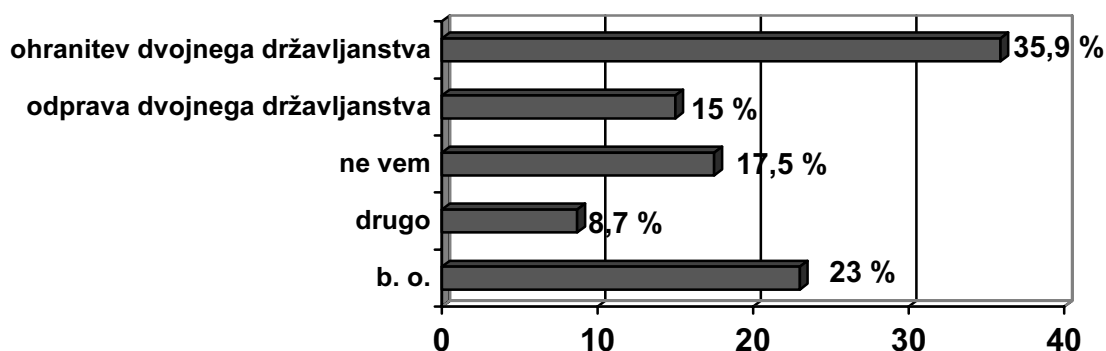
¹⁴ Lahko bi rekli, da je bila politično napeto arena odstopljena problemu t. i. izbrisanih, ki ostaja zunaj obsega projekta PSIP, vendar je vredno pripomniti, da je tudi ta problem, vsaj posredno, vezan na pridobivanje državljanstva po 40. členu. O tem med drugimi tudi Medved 2003.

¹⁵ Izbor iz odgovorov naših anketirancev.

15 odstotkov anketirancev pa je za odpravo dvojnega državljanstva v Sloveniji. Druga polovica anketirancev na vprašanje ni odgovorila (23 odstotkov) ali pa ne ve, kaj naj meni o pobudah za odpravo dvojnega državljanstva (17,5 odstotka) oziroma ima v zvezi s temi pobudami neko drugo mnenje (8,7 odstotka).

Glede na izkazano ugotavljamo, da je bilo vprašanje odprtega tipa za to polovico anketirancev morda prezahtevno ali premalo natančno zastavljeno, ali pa je tema kljub časovno oddaljenosti od omenjenih pobud poseganja v status dvojnega državljanstva še vedno občutljiva in da iz teh razlogov nanj niso znali ali želeli odgovoriti. Hkrati odgovori na zastavljeno vprašanje potrjujejo izide, ki smo jih dobili, ko smo anketirance prosili, da označijo pomembnost družbenih skupin, ki jim pripadamo. Državljanstvo je namreč »pomembno« oziroma »zelo pomembno« za nekaj več kot polovico anketirancev (53,1 odstotka).

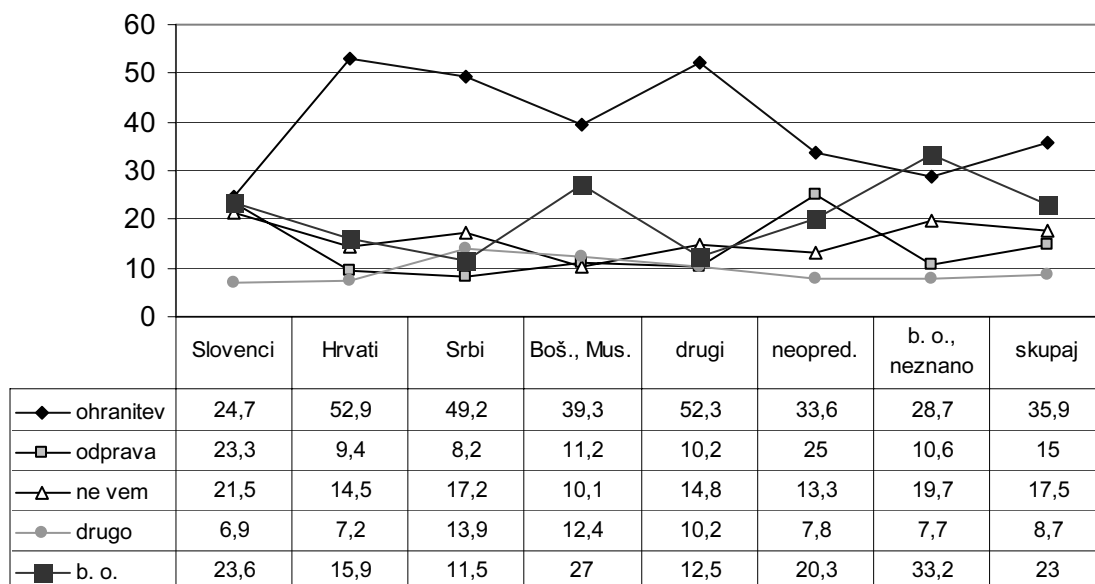
Slika 3: Prikaz mnenj anketirancev o odpravi dvojnega državljanstva v Republiki Sloveniji (izraženo v odstotkih)

Izsledki, analizirani po posameznih etničnih skupinah, kažejo na nekoliko drugačno sliko (slika 4). Med tistimi, ki so se etnično opredelili za Slovence, ima skoraj polovica jasno mnenje o tem vprašanju, a je v svojem mnenju razpolovljena. V tem posnema splošno sliko celotne populacije anketirancev. Le četrtnina je za ohranitev dvojnega državljanstva (24,7 odstotka), kar je najnižji delež naklonjenosti dvojnemu državljanstvu med vsemi etničnimi skupinami in za 4 odstotke nižji od skupine anketirancev, katerih etnična pripadnost ni znana. 23,3 odstotka anketirancev slovenske etnične pripadnosti je za eno državljanstvo. S tem mnenjem se približujejo četrtnini etnično neopredeljenih, ki so enakega mnenja. Med vsemi drugimi etničnimi skupinami je enemu državljanstvu naklonjenih okoli deset ali nekoliko manj odstotkov naših anketirancev.

Želja po ohranitvi dvojnega državljanstva je največja pri Hrvatih (52,9 odstotka) in tistih, ki smo jih prišteli v skupino »drugi« (52,3 odstotka, med temi 75 odstotkov od skupno osmih Albancev) ter Srbih (49,2 odstotka). Med Bošnjaki in Muslimani je ta želja sicer nekoliko manj izražena, a še vedno za 4 odstotke višja od 36 odstotnega povprečja.

Slika 4: Prikaz mnenj o odpravi dvojnega državljanstva v Republiki Sloveniji glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N= 1163)

sig.< 0,000

V odgovoru »ne vem« kakšno mnenje imam, največja deleža pripadata slovenski etnični skupini in skupini neznane etnične opredelitve (21,5 oziroma 19,7 odstotka). Med tistimi, ki niso odgovorili na vprašanje, je največ anketirancev iz skupine etnično neopredeljenih, saj ni odgovorila tretjina oseb te skupine (33,2 odstotka), med Bošnjaki in Muslimani pa več kot četrtina (27 odstotkov).

Preglednica 6: Prikaz mnenj o odpravi dvojnega državljanstva v Republiki Sloveniji glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Dvojno državljanstvo	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
ohranitev	209	36,5	207	35,3	417	35,9
odprava	92	16	82	14	174	15
ne vem	89	15,5	114	19,4	203	17,5
drugo	64	11,1	37	6,3	101	8,7
b. o.	121	21	147	25	268	23
skupaj	576	100	587	100	1163	100

sig.< 0,010

Mnenja o pobudah za odpravo dvojnega državljanstva se med spoloma bistveno ne razlikujejo, 2 odstotka manj žensk kot moških podpira eno državljanstvo. Razlika med spoloma je izrazitejša, ko gre za neodgovor ali odgovor »ne vem«. Okoli desetina več žensk kot moških namreč ni odgovorila in še nekoliko več žensk ne ve, kakšno mnenje ima o pobudah za odpravo dvojnega državljanstva. Hkrati je imelo 64 moških in le 37 žensk o teh pobudah neko drugo mnenje.

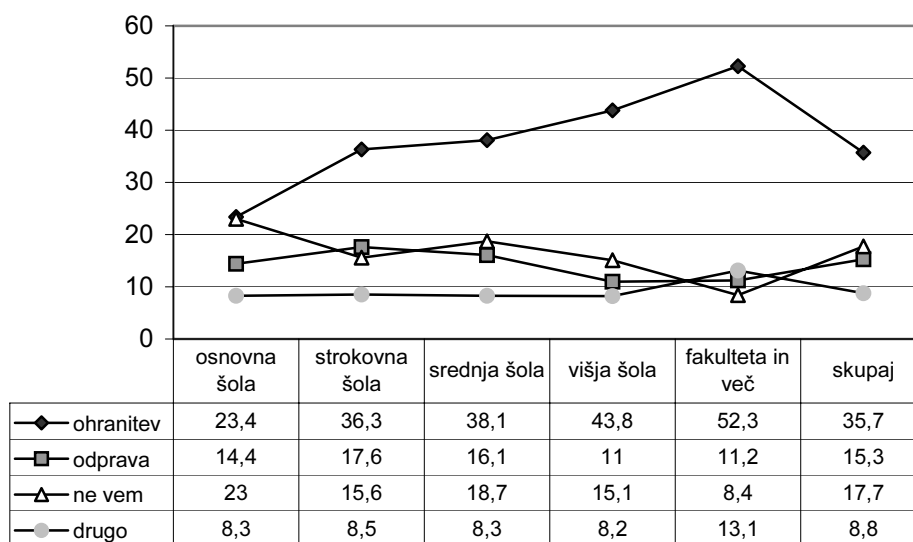
Preglednica 7: Prikaz mnenj o odpravi dvojnega državljanstva v Republiki Sloveniji glede na starostno strukturo anketirancev (N=1162)

Dvojno državljanstvo	Starostna struktura anketirancev							
	do 30 let		od 31 do 50 let		nad 51 let		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	%	
ohranitev	78	36,4	188	36,2	151	35,3	417	35,9
odprava	24	11,2	78	15	72	16,8	174	15
ne vem	45	21	92	17,7	66	15,4	203	17,5
drugo	18	8,4	41	7,9	41	9,6	100	8,6
b. o.	49	22,9	121	23,3	98	22,9	268	23,1
skupaj	214	100	520	100	428	100	1162	100

sig. <0,594

Podpora ohranitvi dvojnega državljanstva je sorazmerno razporejena po starostnih skupinah in kaže splošni delež tega mnenja. Nekoliko bolj sta dvojnemu državljanstvu naklonjeni mlajša in srednja starostna skupina (36,4 odstotka oziroma 36,2 odstotka), starejša pa nekoliko manj (35,3 odstotka). Najmanj so enemu državljanstvu naklonjeni mlajši od 30 let (11,2 odstotka), najbolj pa starejši od 51 let (16,8 odstotka).

Slika 5: Prikaz mnenj o odpravi dvojnega državljanstva v Republiki Sloveniji glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (N=1139)

sig. < 0,000

Kot smo pričakovali, ohranitev dvojnega državljanstva najbolj podpirajo tisti z najvišjo formalno izobrazbo in najmanj tisti z najnižjo. Dobra polovica visoko izobraženih podpira ohranitev dvojnega državljanstva, kar je krepko nad 36-odstotnim vzorčnim povprečjem, nadpovprečju pa sledijo tudi anketiranci z višjo izobrazbo (43,8 odstotka). Bližje povprečju sta skupini s srednješolsko in strokovno izobrazbo (38,1 oziroma 36,3 odstotka). Najnižje od povprečja so anketiranci, ki so končali osnovno šolo (23,4 odstotka). Podobno sta odpravi dvojnega državljanstva najmanj naklonjeni najvišje izobraženi skupini (okoli 11 odstotkov), nekoliko višjo naklonjenost kažejo anketiranci z osnovno šolo (14,4 odstotka). Najbolj odpravo dvojnega državljanstva podpirajo anketiranci s strokovno in srednjo šolo (17,6 oziroma 16,1 odstotka).

Glede na znanje in obveščenost, ki ga je to vprašanje zahtevalo, tudi ni presenetljivo, da najmanj odgovorov »ne vem« pripada najvišje izobraženim (8,4 odstotka) in največ najnižje formalno izobraženim (23 odstotkov). Malo čez 30 odstotkov slednjih tudi ni odgovorilo na zastavljeno vprašanje, med najvišje izobraženimi pa polovico manj. Prav tako najvišje izobražena skupina izstopa v drugih mnenjih (13,1 odstotka), medtem ko so si druge izobrazbene skupine v tej kategoriji odgovora približno enake (okoli 8 odstotkov).

Preglednica 8: Prikaz mnenj o odpravi dvojnega državljanstva v Republiki Sloveniji glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (N=1163)

<i>Dvojno državljanstvo</i>	<i>Dolžina bivanja v Sloveniji</i>			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
ohranitev	32,7	36,9	42,9	35,9
odprava	15	15	14,3	15
ne vem	17,3	17,5	14,3	17,5
drugo	8,8	8,6	14,3	8,7
b. o.	26,2	22	14,3	23
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,908

Zanimalo nas je tudi, ali se mnenja razlikujejo glede na to, ali so se državljani, ki so pridobili slovensko državljanstvo po 40. členu, živeli v Sloveniji od rojstva ali pa so se priselili. Izidi so potrdili naša pričakovanja, da obstaja med priseljenimi nekoliko večja podpora dvojnemu državljanstvu in sicer 36,9-odstotna, medtem ko je med v Sloveniji živečimi od rojstva 32,7-odstotna.¹⁶ Razen razlike v deležu neodgovorljivosti se v preostalih kategorijah odgovorov obe

¹⁶ Tri od sedmih oseb, za katere nimamo podatkov o tem, ali so se v Slovenijo priselile ali ne, so bile za ohranitev dvojnega državljanstva, ena pa proti.

skupini ne razlikujeta niti med seboj niti v okviru celotne populacije anketirancev. Tako na primer je mnenje za odpravo dvojnega državljanstva enako v obeh skupinah, in sicer 15 odstotno.

Če eno državljanstvo – katero?

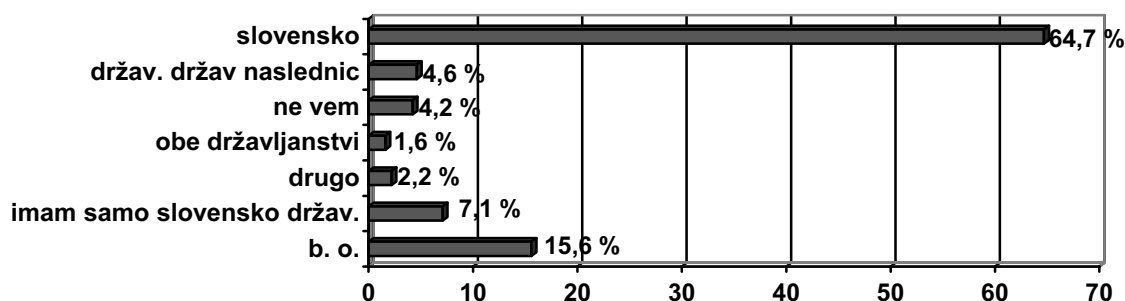
»Odkvisno katero bi mi prišlo bolj prav.«

»Želela bi hrvaško – morala pa slovensko.«

»Dvorezni meč.«¹⁷

Na vprašanje o tem, katero državljanstvo bi želeli ohraniti, če bi med državami naslednicami Jugoslavije prišlo do skupnega dogovora o odpravi dvojnega državljanstva, je 65 odstotkov vseh anketiranih odgovorilo, da bi želeli ohraniti slovensko državljanstvo. 4,6 odstotka anketirancev bi želelo ohraniti državljanstvo drugih držav naslednic SFRJ. 1,6 odstotka anketirancev bi želelo ohraniti obe državljanstvi, 4,2 odstotka ne ve, katero državljanstvo bi želelo ohraniti, 2,2 odstotka anketirancev je odgovorilo »drugo«.

Slika 6: Prikaz preference anketirancev o ohranitvi državljanstva (izraženo v odstotkih)

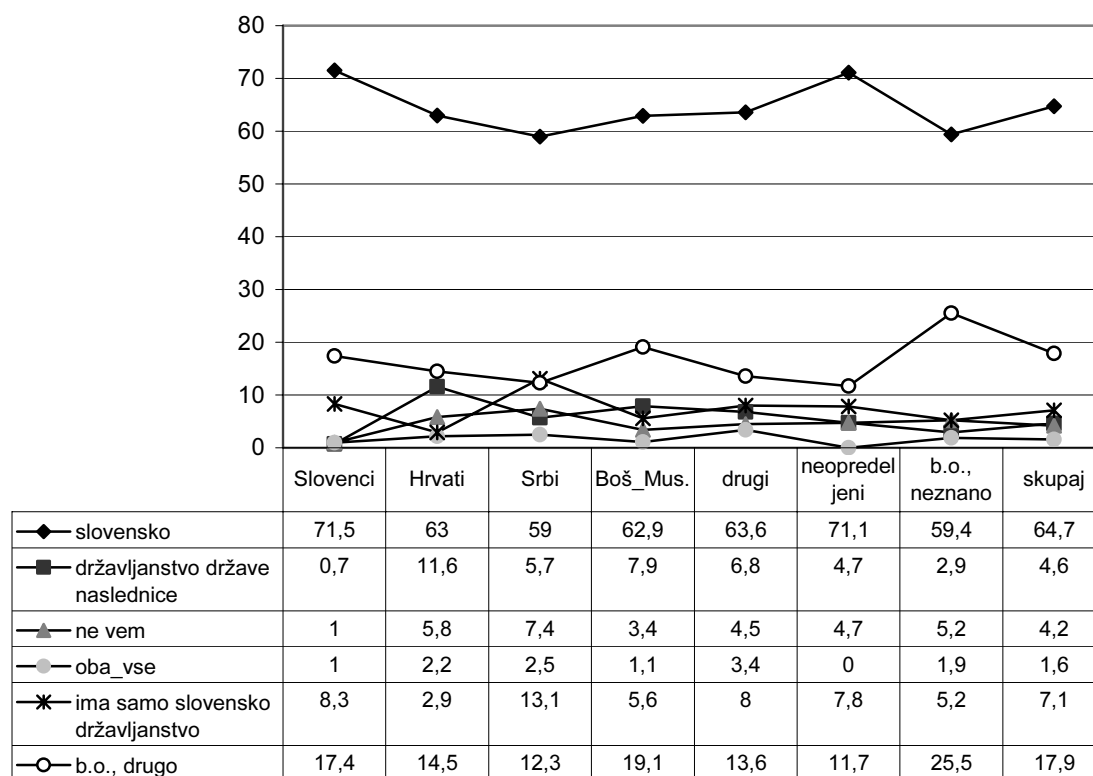

82 anketirancev oziroma 7,1 odstotka proučevanega vzorca navaja, da ima samo slovensko državljanstvo. Preden analiziramo zgornje odgovore po demografski strukturi, je zanimivo pogledati strukturo samo slovenskih državljanov v proučevanem vzorcu. Med ženskami je teh 8,7 odstotka, med moškimi 5,4 odstotka. 36 oseb, ki ima samo slovensko državljanstvo, živi v Sloveniji od rojstva in to je 12,2 odstotka, medtem ko je delež oseb s samo slovenskim državljanstvom med priseljenimi anketiranci več kot polovico manjši, in sicer 5,3-odstoten. 13 odstotkov anketirancev s samo slovenskim državljanstvom izpričuje srbsko etnično pripadnost, po okoli 8 odstotkov slovensko in skupino »drugih« opredelitev, približno enak odstotek anketirancev se ni opredelilo.

¹⁷ Izbor iz odgovorov naših anketirancev.

5,6 odstotka je Bošnjakov in Muslimanov, 5,2 odstotka jih je neznane etnične opredelitve. Z nekoliko manj kot tremi odstotki je najmanj samo slovenskih državljanov med našimi anketiranci hrvaške etnične samoopredelitve. Delež samo slovenskih državljanov se zmanjšuje po starostnih skupinah, medtem ko po izobrazbenih narašča proti višji formalni izobrazbi. V mlajši starostni skupini jih ima samo slovensko državljanstvo več kot desetina (11,7 odstotka), v srednji 8,7 odstotka in med starejšimi manj kot tri odstotke (2,8). S 23 odstotki prevladujejo tisti z višjo in visokošolsko izobrazbo, 9,6 odstotka ima srednješolsko izobrazbo, 5,1 odstotka strokovno in 3,2 odstotka osnovno šolo.

Slika 7: Prikaz prednosti v ohranitvi državljanstva glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

Izsledki, analizirani po etnični strukturi anketirancev, kažejo, da bi se za ohranitev slovenskega državljanstva odločilo najmanj Srbov in oseb neznane etnične opredelitve, in sicer z nekoliko manj kot 60 odstotki (59 oziroma 59,4 odstotka). Z več kot 70 odstotki je ta želja najbolj izražena med anketiranci slovenske etnične opredelitve in neopredeljenimi (71,5 oziroma 71,1 odstotka), med Hrvati, Bošnjaki in Muslimani ter anketiranci drugih etničnih opredelitev je ta želja okoli 63-odstotna.

Preglednica 9: Prikaz prednosti v ohranitvi državljanstva glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Preferirano državljanstvo	Spol					
	moški		ženski		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
slovensko	374	64,9	378	64,4	752	64,7
državljanstvo države naslednice	34	5,9	19	3,2	53	4,6
ne vem	26	4,5	23	3,9	49	4,2
obe, vse	8	1,4	11	1,9	19	1,6
ima samo slovensko državljanstvo	31	5,4	51	8,7	82	7,1
b. o., drugo	103	17,9	105	17,9	208	17,9
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,084

Pri želji za ohranitev slovenskega državljanstva spol ne igra posebne vloge. Moški in ženske ga želijo ohraniti v enaki meri. V enaki meri tudi ne odgovarjajo na to vprašanje. Razlika med spoloma je vidnejša ob izrazu želje po ohranitvi državljanstva druge države naslednice. Za to možnost bi se odločilo več moških kot žensk (5,9 oziroma 3,2 odstotka).

Preglednica 10: Prikaz prednosti v ohranitvi državljanstva glede na starostno strukturo anketirancev (N=1162)

Preferirano državljanstvo	Starostna struktura anketirancev							
	do 30 let		od 31 do 50 let		nad 51 let		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%
slovensko	138	64,5	323	62,1	291	68	752	64,7
državljanstvo države naslednice	5	2,3	27	5,2	21	4,9	53	4,6
ne vem	11	5,1	24	4,6	14	3,3	49	4,2
oba, vse	2	0,9	10	1,9	7	1,6	19	1,6
ima samo slovensko državljanstvo	25	11,7	45	8,7	12	2,8	82	7,1
b. o., drugo	33	15,4	91	17,5	83	19,4	207	17,8
<i>skupaj</i>	<i>214</i>	<i>100</i>	<i>520</i>	<i>100</i>	<i>428</i>	<i>100</i>	<i>1162</i>	<i>100</i>

sig. < 0,002

Vse starostne skupine anketirancev izražajo visoko željo po ohranitvi slovenskega državljanstva, najbolj starejši od 51 let (68 odstotkov), najmanj stari od 31 do 50 let (62,1 odstotka). Državljanstvo države naslednice bi si želelo ohraniti le 2,3 odstotka mlajše anketirane populacije ter okrog 5 odstotkov srednje in starejše.

Preglednica 11: Prikaz prednosti pri ohranitvi državljanstva glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (N=1139)

Preferirano državljanstvo	Izobrazbena struktura anketirancev					
	osnovna šola %	strokovna šola %	srednja šola %	višja šola %	fakulteta ali več %	skupaj %
slovensko državljanstvo države naslednice	68	66,8	64,8	58,9	57,9	65,1
ne vem	4	5,8	3,9	8,2	3,7	4,7
oba, vse	4,7	2,7	6	2,7	1,9	4,2
ima samo slovensko državljanstvo	2,5	2	1,3	0	0,9	1,7
b. o., drugo	3,2	5,1	9,6	11	12,1	7,2
skupaj	17,6	17,6	14,5	19,2	23,4	17,2
	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,018

Želja po ohranitvi slovenskega državljanstva sukcesivno pada z višjo izobrazbo. Zanj bi se odločilo 68 odstotkov anketirancev z osnovno šolo in deset odstotkov manj tistih, ki so končali višjo šolo ter fakulteto in več (58,9 oziroma 57,9 odstotka), kar je skoraj 6 oziroma 8 odstotkov manj, kot je povprečna odločitev anketirancev za slovensko državljanstvo.

Analiza kaže, da bi se za državljanstvo države naslednice med našimi anketiranci odločilo največ oseb z višjo izobrazbo (8,2 odstotka), kar dvakrat več, kot je pokazal povprečni izid vzorca, in najmanj tistih z visoko, srednjo in osnovno šolo (od 3,7 do 4 odstotke) ter nekoliko več oseb s strokovno šolo (5,8 odstotka). Med najvišje izobraženima skupinama je delež tistih, ki niso odgovorili na vprašanje ali so navedli »drugo«, največji. Tako na vprašanje ni odgovorila skoraj četrtina (23,4 odstotka) s vsaj fakultetno izobrazbo in petina tistih z višjo (19,2 odstotka).

Preglednica 12: Prikaz prednosti v ohranitvi državljanstva glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (N=1163)

Preferirano državljanstvo	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva %	priselitev %	b. o. %	skupaj %
slovensko državljanstvo države naslednice	60,9	65,9	71,4	64,7
ne vem	3,4	5	-	4,6
oba, vse	2,7	4,8	-	4,2
ima samo slovensko državljanstvo	0,7	2	-	1,6
b. o., drugo	12,2	5,3	-	7,1
skupaj	20,1	17,1	28,6	17,9
	100	100	100	100

sig. < 0,007

Želja po ohranitvi slovenskega državljanstva je nekoliko nižja med anketiranci, ki bivajo v Sloveniji od rojstva (60,9 odstotka) v primerjavi s priseljenimi (65,9 odstotka) in v primerjavi s splošnim izidom. Med 53 anketiranci, ki so se odločili, da bi ohranili državljanstvo države naslednice je 43 priseljenih. S 5-odstotnim deležem v svoji skupini izražajo višjo željo po tej možnosti, ki bi bila sprejemljiva le za 3,4 odstotka od rojstva živečih v Sloveniji.

Čeprav nismo poizvedovali po razlogih za izbiro ohranitve slovenskega državljanstva ali državljanstva druge države naslednice SFRJ, niti razlikovali dejavnikov, ki so (ali bi) vplivali na odločitev o državljanstvu, če bi ob skupnem dogovoru o odpravi dvojnega državljanstva imeli pravico izbire, kakor tudi njihove teže in pomena, odgovori naših anketirancev nakazujejo, da bi bila odločitev težka. Kljub temu da je v trenutku ankete razlika v prid 65-odstotne izbire slovenskega državljanstva 14-krat večja od izbire državljanstva države naslednice, na težavnost odločitve med drugim nakazuje tudi relativno visok delež neodločnosti (23,6 odstotka). Dodatno to potrjuje tudi relativno visoko, 36-odstotno stališče za ohranitev dvojnega državljanstva. Tako lahko sklepamo, da proučevani populaciji stanje toleriranja dvojnega državljanstva ustreza, in da si zelo želijo tudi, a ne izključno, državljansko povezavo z državo njihovega izvora oziroma izvora njihovih staršev. Ta jim med drugim omogoča tudi lažje ohranjanje drugih stikov, predvsem ekonomskih, socialnih in kulturnih, ki jih obravnavajo nekatera druga poglavja tega poročila. Da bi videli, koliko ti izsledki govorijo o dejanski politični integraciji proučevane populacije v slovensko politično skupnost, ki presega državljanstvo »samo kot status« in nanj vezane pravice in koliko govorijo o »vzponu transnacionalnega subjekta«, pa moramo analizirati tudi izide, ki se nanašajo vsebinsko in prakso državljanstva kot politično participacijo v javnem življenju politične skupnosti.

Politična participacija

Intelektualni in politični kontekst

Ko govorimo o politični participaciji, ki je le ena od oblik participacije, skoraj spontano mislimo na volitve. V demokraciji je volitev oziroma »glasovanje« res ena temeljnih dimenzij političnega involviranja in zelo konsekventna. Številne študije politične participacije manjšinskih etničnih skupin še povečujejo primarni pomen volilnega glasu, saj se predvsem nanašajo na volilno obnašanje, izbiro strank ali strategij. Pomembnost volilnega glasu seveda ni vprašljiva, vendar politična participacija ne pomeni le volilne skrinje.

Državljeni ne participirajo v političnem življenju le s tem, da gredo na volitve, temveč tudi s tem, da o politiki razpravljajo v zasebni in javni sferi življenja, da demonstrirajo, da se včlanijo v politične stranke ali ustanovijo nove. Mnoge politične pravice danes tudi niso le pravice državljanov, temveč so postale splošne človekove pravice. Med mednarodnimi dokumenti o tem govorita Splošna deklaracija človekovih pravic (18.–20. člen) kot Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (18.–22. člen). Državljanstvo je tesno povezano s politično participacijo in kljub temu, da so tudi nadržavljanom podeljene politične pravice na podlagi zakonitega prebivališča in splošnih človekovih pravic in da lokalna volilna pravica tujcem vse bolj postaja demokratična »normalnost«, med drugim tudi v Sloveniji (Medved 2002 c), državljanstvo ostaja pomembna meja pri politični participaciji. Zato je sprejem oseb v državljanstvo države, v katero so se priselili ali se v njej rodili kot otroci priseljencev, vedno najpomembnejši korak k politični integraciji, če ta pomeni, da lahko pripadniki manjšinskih etničnih skupin koristijo svoje možnosti enako kot drugi člani politične skupnosti (to je z volitvami).

A tudi ko gre za že po slednjem pomenu v volilno telo »integrirane« osebe, državljanstvo ostaja velikega pomena za odpiranje novih dinamičnih možnosti participacije. Sam status državljanstva ni nujno dovoljšnji pogoj za politično integracijo, če jo razumemo tudi v drugih dimenzijah. Če se pripadniki 'manjšin' vključijo v politične stranke in so nominirani pod enakimi pogoji kot pripadniki 'večine', če so predstavljeni v organih odločanja v deležu, ki ustreza njihovem deležu v prebivalstvu, če se njihova vprašanja obravnavajo na političnem dnevnem redu enako, kot se večinska, lahko govorimo o politični integraciji.

Pogosto so skupine ljudi, katerih izvori so v drugih državah, podreprezentirane v političnem procesu celo tam, kjer je večina članov politične skupnosti državljanov. »Efektivna participacija« je odvisna od struktur in procesov, na pristopu do njih in do informacij (Hill 1994: 7). Države imajo na voljo institucije in lahko oblikujejo politike, ki spodbujajo in promovirajo oblike politične aktivnosti, ki omogočajo polnejšo integracijo in preprečujejo politično marginalizacijo (tudi socialno in ekonomsko marginalizacijo ali izključenost) teh skupin. Socialne ali politične ovire k dinamičnejšim in polnejšim oblikam politične participacije kažejo, da te skupine niso sprejete kot pripadajoče večinski etnični skupnosti (kot »nacionalni skupnosti«), ki je opredeljena v kulturnih ali etničnih izrazih ali kot da so izbrali državljanstvo ne zaradi občutka pripadnosti, temveč zaradi koristi dodanih pravic.

Politično vključevanje etničnih skupin prevzema različne oblike, od katerih je politična participacija najbolj pogosta alternativa participacija v društvih. Nekoliko starejša literatura pogosto navaja, da ta oblika aktivnosti ni politična participacija in da mora biti klasificirana pod naslovom družbene (civilne) participacije. Klasična in pogosto citirana opredelitev politične participacije, ki sta jo ponudila Verba in Nye, pravi, da se »politična participacija nanaša na tiste dejavnosti državljanov, ki so bolj ali manj neposredno usmerjene na vplivanje izbire članov vlade in/ali njih delovanja« (Verba in Nye 1972: 2). Glede na ta vidik je politična participacija jasno ločljiva od pojma družbene participacije, ki se sestoji v državljanovi participaciji v skupinah zunaj politike.

Te razlike niso idealna konceptualna orodja za razumevanje oblik in načinov politične participacije etničnih skupin. Ključna težava je v tem, da preveč rigidno ločujejo družbeno civilno in politično sfero javnega življenja. Kar lahko pogosto opazujemo je namreč to, da se politične aktivnosti etničnih skupin dogajajo prav na meji med družbenocivilnim in političnim. Ni redko, da etnične skupine poskušajo doseči svoje politične cilje z mobilizacijo iz kulturnih društev. Tako na primer je bila »*Javna pobuda Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov, ki živimo v Republiki Sloveniji*«, da bi bili nominalno uvrščeni v besedilo Ustave Republike Slovenije in ustavno opredeljeni kot narodne skupnosti/narodne manjšine, prebrana v imenu Koordinacije zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji.¹⁸ So pa tudi primeri, ko skupine kot so verske kongregacije, iščejo le občasen pristop v politični proces, da bi zadovoljile specifične zahteve, kot je med drugimi tudi gradnja islamskega versko-kulturnega centra v Ljubljani.

To pomeni, da je ekstenzija navidezno družbenocivilne participacije politična in da je ta vidik relevanten tudi za oblikovanje integracijske politike. Eno od ključnih vprašanj politične participacije etničnih skupin, kot to sugerira večina opazovalcev in analitikov v zahodnoevropskih državah, je problematičnost šibke volilne udeležbe. Vendar je govorjenje o stopnji participacije preveč splošeno še posebno v državah, v katerih se morajo volilni upravičenci vpisovati v volilni imenik, tako da je treba razlikovati med vpisom v volilni seznam in dejansko udeležbo na dan volitev in ali je ta udeležba obvezna kot je na primer v Belgiji, ali pa je stvar izbire. Številne študije sugerirajo, če manjšina na volitvah participira proporcionalno manj kot večina, potem tudi drugače participira v politiki. A tudi če je stopnja volilne participacije pripadnikov manjšinskih etničnih skupin nizka, menim, da še ne moremo predpostavljati, da bi to nujno izražalo njihovo politično alienacijo ali pomanjkanje interesa za politiko.

---

¹⁸ Omenjena pobuda je bila prebrana na Okrogli mizi komisije proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI) pri Svetu Evrope v Ljubljani 14. oktobra 2003.

Zato v novejših študijah koncept »družbenega kapitala« pridobiva svojo vrednost tudi v pristopih raziskovanja politične participacije manjšinskih etničnih skupin.¹⁹ Ta koncept, ki je pogosto operacionaliziran v ozkem pomenu umeščenosti v socialna omrežja društvenega življenja, je vse od dela Putmana (1993, 2000) popularen kot variabla razlage za politično zaupanje in politično (formalno in neformalno) participacijo državljanov. Posebno vplivna so raziskovalna prizadevanja nizozemskih sociologov Fennema in Tillieja (1999, 2001), ki trdita, da so razlike v politični participaciji etničnih manjšin povezane z razlikami v »civilni skupnosti« (civic community), ki je primarno videna kot vsota »etničnega družbenega kapitala« oz. participacije v »etničnem« društvenem življenju določene skupine. Gostejše je omrežje društev posamezne etnične skupine, več je političnega zaupanja in večja je politična participacija te skupine. Ugotovitve njunega raziskovanja v Amsterdamu so, da prostovoljne asociacije ustvarjajo socialno zaupanje, ki se preliva v politično in s tem večjo politično participacijo. V koleraciji med gostoto društev in politično participacijo etničnih skupin obstaja vzročna povezava in v tem kontekstu lahko govorimo o stopnji civilne družbe znotraj etničnih skupin ali o 'etnični civilni skupnosti' kot podlagi za politično zaupanje in politično participacijo. Ker so te hipoteze testirali tudi v bruseljskem kontekstu (Jacobs et. al. 2002), je mogoče reči, da obstajajo precejšnje razlike v pomembnosti stopnje etnične civilne skupnosti kot dejavnika politične integracije manjšinskih etničnih skupin, odvisne od uradne politike integracije: predvsem ali ta podpira kolektivno mobilizacijo in spodbuja samoorganizacijo etničnih skupin kot osnovo stika z večinsko družbo ali bolj podpira individualni pristop in politično mobilizacijo v obstoječe strukture, organizacije in omrežja. Na splošno, se zdi, da prav shema na videz kontradiktorne kombinacije obeh usmeritev kreira vse mogoče oblike inhibicij, pa tudi možnosti za politično integracijo manjšinskih etničnih skupin.

Volilna udeležba

Vprašanja sodelovanja v društvih obravnava drugo poglavje tega poročila. Tu analiziramo predvsem vprašanje našega vprašalnika, ki se je nanašalo na politično participacijo proučevane populacije. Vprašanje je bilo zaprtega tipa in je dovoljevalo odgovor »da« ali »ne«. V prvem sklopu smo vprašali po podatkih o uporabi aktivne in pasivne volilne pravice v Republiki Sloveniji. Ker je naš vzorec zajel le polnoletne osebe, smo predpostavljali, da so vsi anketiranci volilni upravičenci. Vprašanje se je nanašalo na obdobje zadnjih desetih let in ne na posamezne volitve. S tem

---

¹⁹ Več o konceptih družbenega, ekonomskega in kulturnega kapitala najdeš v prispevku Mojce Medvešek in Natalije Vrečer ter virih, ki jih navajata.

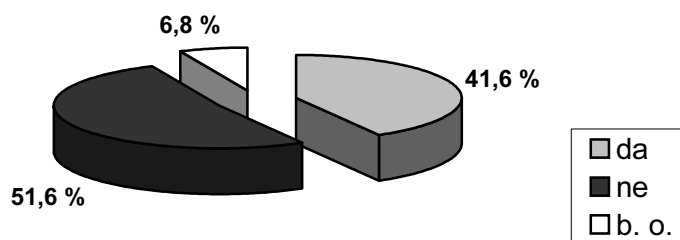
medčasovna primerjalna analiza volilne udeležbe ni mogoča, vendar je odgovore vendarle mogoče šteti za dobre pokazatelje stopnje volilne participacije proučevane populacije. Ker obstajajo različni tipi aktivnosti in institucij, s katerimi lahko etnične skupine izrazijo svoje interese agentom odločanja so nas zanimale tudi nekatere druge oblike sodelovanja v političnem procesu. Omejili smo se zgolj na nekatere vidike, predvsem aktivnost v političnih strankah, udeležbo na političnih srečanjih in ali so glede kakšnega vprašanja navezali stik s politikom. Dodatno smo vprašali, ali so navezali stik z varuhom človekovih pravic. Dodatno nas je zanimala tudi uporaba zunanje volilne pravice države drugega državljanstva

Analiza uživanja aktivne volilne pravice proučevane populacije temelji na domeni, da so volilni vzorci usklajeni z izidi, ki kažejo stopnjo participacije in (ne)zainteresiranosti slovenskega volilnega telesa za volitve na državni (predsedniške in državnozborske) in lokalni ravni. Zato so podatki, ki smo jih dobili od naših anketirancev, primerjani z volilno udeležbo vseh volilnih upravičencev v Republiki Sloveniji.

Predsedniške volitve

V zadnjih desetih letih se je predsedniških volitev udeležilo 41,2 odstotka anketirancev. 6,8 odstotka anketirancev na vprašanje ni odgovorilo.

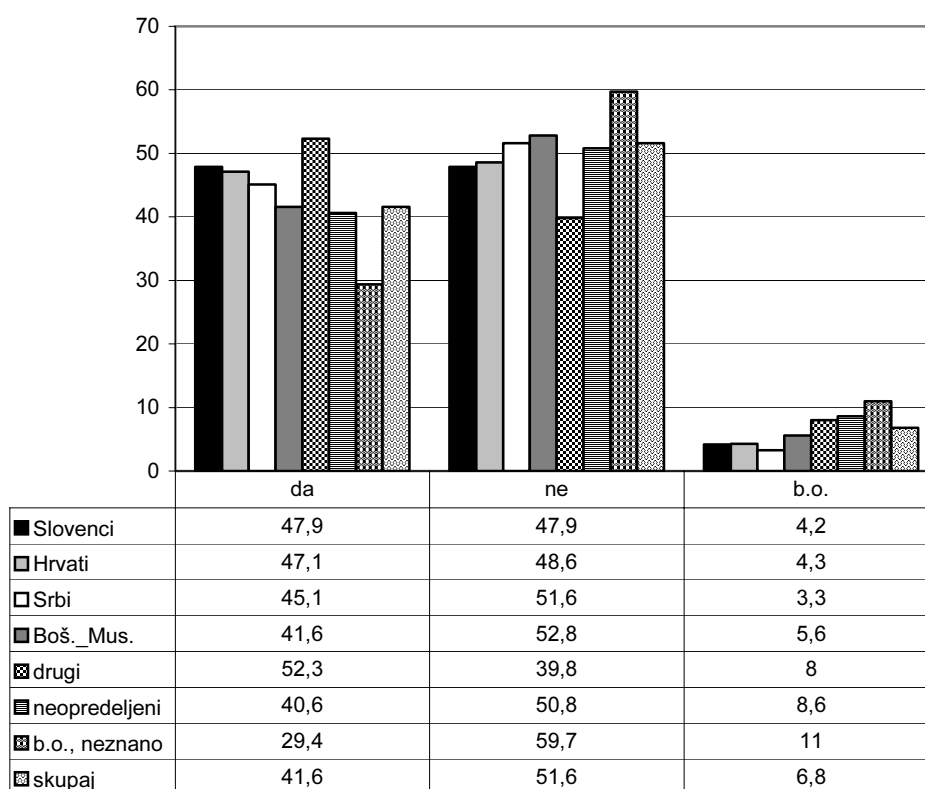
Slika 8: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Ali ste v zadnjih desetih letih udeležili predsedniških volitev v Republiki Sloveniji?« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Če ta podatek primerjamo s splošno volilno udeležbo vseh volilnih upravičencev, ugotovimo, da je volilna udeležba obravnavanega vzorca nižja od splošne volilne udeležbe na vseh predsedniških volitvah od leta 1992. Takrat je bila 85,6-odstotna, leta 1997 se znižala na 68,3 odstotkov, medtem ko je na zadnjih volitvah glasovalo 72,1 odstotka volivcev v prvem in 65,4 odstotka v drugem

krogu (<http://volitve.gov.si/>).²⁰ Glede na povprečno 72,8-odstotno volilno udeležbo na predsedniških volitvah proučevani vzorec kaže za več kot 30 odstotkov nižjo udeležbo (31,6 odstotka). Če smo natančnejši, in ne upoštevamo leta 1992, je bila povprečna volilna udeležba 68,6 odstotna, kar še vedno pomeni za 27,4 odstotkov nižjo udeležbo našega vzorca.

Slika 9: Udeležba na predsedniških volitvah glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

Razvrstitev podatkov po etnični sestavi pokaže, da je volilna udeležba zelo šibka med volivci neznane etnične samoopredelitve (29,4 odstotka) in Muslimani (35 odstotkov). Na drugem polu, če zaradi majhne reprezentativnosti izvamemo Makedonce z 83,3-odstotno volilno udeležbo (oziroma 5 oseb), ki se edina približuje do zdaj najvišji udeležbi slovenskega volilnega telesa na predsedniških volitvah, najdemo anketirance drugih etničnih opredelitev z več kot 50-odstotno udeležbo (50,7 odstotka). Manj kot polovica, a vendar več kot 45 odstotkov Slovencev (47,9 odstotka), Hrvatov (47,1 odstotka), Bošnjakov (46,9 odstotka) in Srbov (45,1 odstotka) se je

²⁰ Vsi podatki o splošni volilni udeležbi so bili preverjeni na omenjenem naslovu 11. 10. 2004.

udeležilo volitev. Tudi Črnogorci še presegajo povprečno volilno udeležbo našega vzorca (42,9 odstotka), medtem ko je ta nižja pri etnično neopredeljenih (40,6 oziroma odstotka).

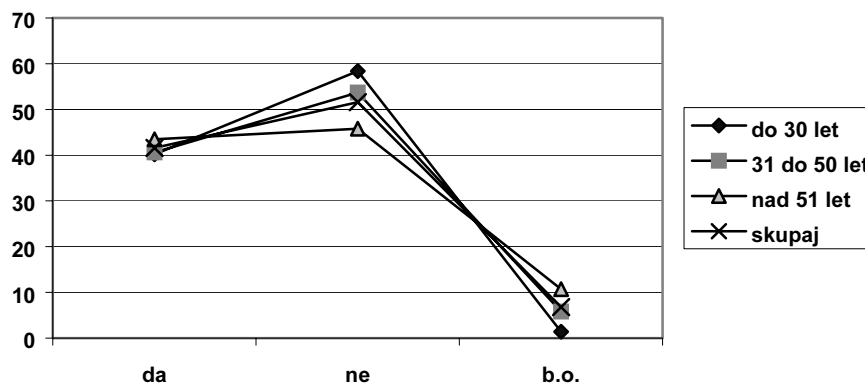
Preglednica 13: Udeležba na predsedniških volitvah glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Udeležba na predsedniških volitvah	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	253	43,9	231	39,4	484	41,6
ne	283	49,1	317	54	600	51,6
b. o.	40	6,9	39	6,6	79	6,8
skupaj	576	100	587	100	1163	100

sig. < 0,242

Moški so na predsedniških volitvah volili v večjem številu kot ženske, tako da je med anketiranci volilna udeležba dosegla 44 odstotkov, med anketirankami pa je za 4,5 odstotka nižja.

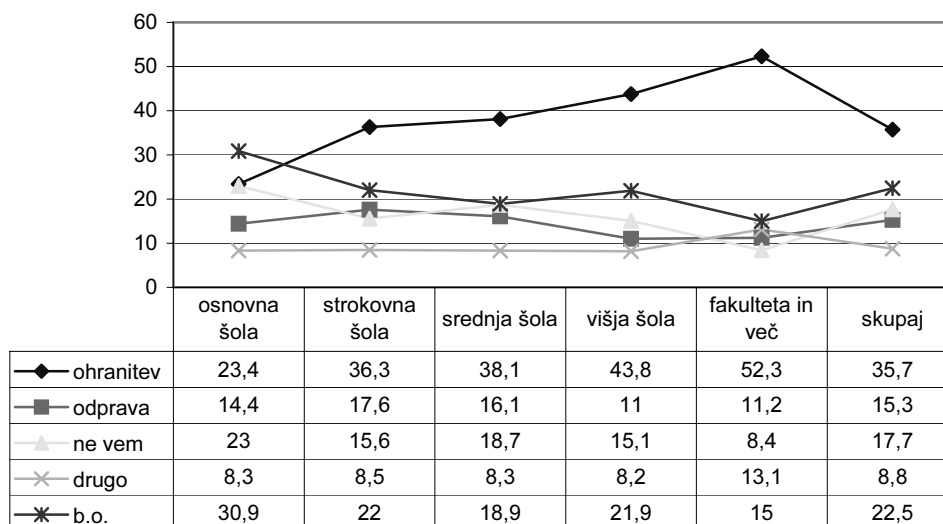
Slika 10: Udeležba na predsedniških volitvah glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

Med 483 anketiranci, ki so se udeležili volitev, so s 44 odstotki (43,7 odstotka) prevladovali anketiranci srednje generacije. Tem z 38 odstotki sledi starejša generacija (38,5 odstotka). Toda volilna udeležba slednjih je bila najvišja (43,5 odstotka), medtem ko izzidi kažejo na enako, 40-odstotno udeležbo srednje in mlade starostne skupine (40,2 oziroma 40,6 odstotka).

Slika 11: Udeležba na predsedniških volitvah glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,018

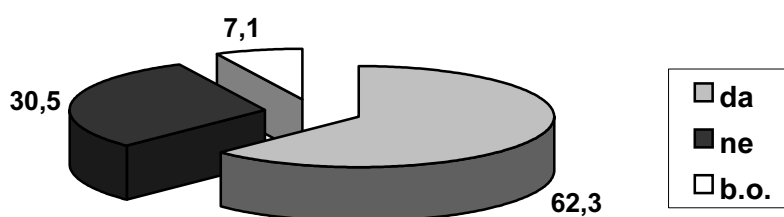
Po izobrazbeni strukturi so z 61-odstotno udeležbo prevladovali volivci s srednjo in strokovno šolo, 21 odstotkov je bilo volivcev z osnovno šolo ter 18 odstotkov z vsaj fakultetno izobrazbo ali višjo šolo. Volitev se je udeležila polovica najvišje izobraženih anketirancev (50,5 odstotka), 46 odstotkov tistih s srednjo šolo (46,4 odstotka) in 44 odstotkov anketirancev z višjo šolo (43,8 odstotka). Nižja od povprečja je bila volilna udeležba anketirancev s strokovno in osnovno šolo (37,3 oziroma 36,3 odstotka).

Dolžina bivanja v Sloveniji ni vplivala na volilno udeležbo. Med volivci je bilo 74 odstotkov priseljenih, a volilna udeležba obeh skupin, priseljenih in v Sloveniji bivajočih od rojstva, je enaka (41,5 odstotka).

Državnozborske volitve

Državnozborskih volitev se je udeležilo 725 anketirancev ali 62,3 odstotka. 7,1 odstotka anketirancev ni odgovorila na vprašanje.

Slika 12: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Ali ste v zadnjih desetih letih udeležili državnozborskih volitev v Republiki Sloveniji?« (izraženo v odstotkih)
(N=1163)

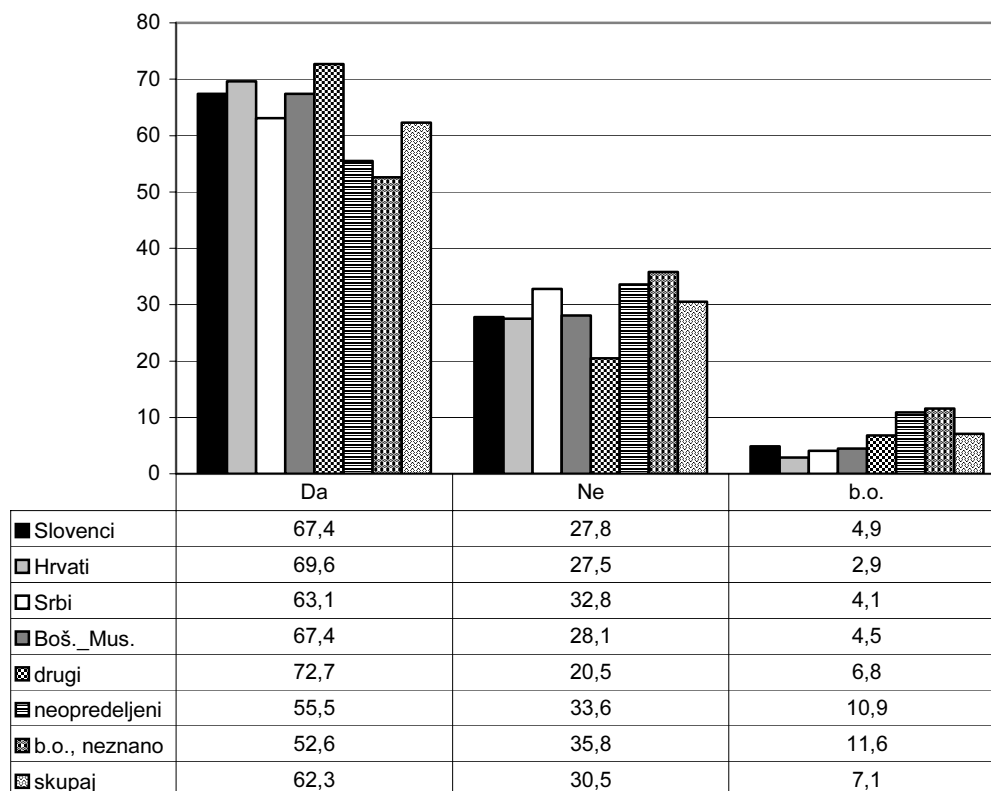

Volitev v državni zbor se je leta 1996 udeležilo 73,7 odstotka vseh volilnih upravičencev, leta 2000 pa 70,1 odstotka. Volilna udeležba na zadnjih državnozborskih volitvah oktobra 2004 je bila nižja, in sicer 60,6-odstotna. Glede na to, da je volilna udeležba na državnozborskih volitvah navadno višja od tiste na predsedniških, nas izid naše raziskave ne preseneča. Vendar je volilna udeležba naših anketirancev za okroglo petino večja kot na predsedniških volitvah oziroma kar za 7-krat višja od razlike med splošno volilno udeležbo na obeh tipih volitev. Tako je v primerjavi s povprečno volilno udeležbo vseh slovenskih volilnih upravičencev (71,9 odstotka) tudi razlika v udeležbi zmanjšana na manj kot desetino (9,6 odstotka).

Tri številčno skromne skupine naših anketirancev kot volivci izrazito izstopajo: vseh 6 Makedoncev, 6 od sedmih Črnogorcev in 6 od 8 Albancev se je udeležilo volitev. Ko prišteti k skupini anketirancev drugih etničnih samoopredelitev, tudi le-ta kaže 72,7 odstotno udeležbo, za odstotek višjo od splošne volilne udeležbe na državnozborskih volitvah. Pri vseh drugih etničnih skupinah je volilna udeležba nižja od splošne udeležbe, a višja od povprečne udeležbe proučevanega vzorca. Pri Hrvatih je 70 odstotna (69,6 odstotka), pri bošnjaško-muslimanski skupini in Slovencih 67 odstotna (67,5 oziroma 67,4 odstotka), pri Srbih za odstotek višja od povprečne udeležbe vseh anketirancev (63,1 odstotka). V najmanjšem delu so na državnozborskih, podobno

kot na predsedniških, volili anketiranci neznane in neopredeljene etnične afiliacije (52,6 oziroma 55,5 odstotka).

Slika 13: Udeležba na državnoborskih volitvah glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

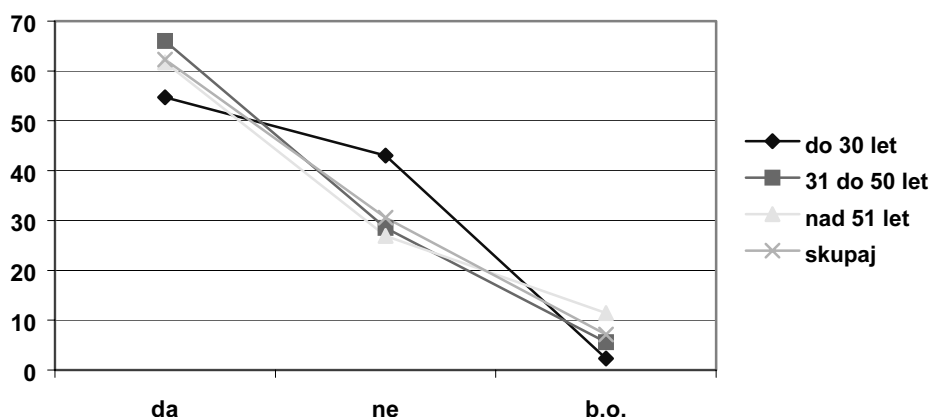
Preglednica 14: Udeležba na državnoborskih volitvah glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Udeležba na državnoborskih volitvah	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	374	64,9	351	59,8	725	62,3
ne	161	28	194	33	355	30,5
b. o.	41	7,1	42	7,2	83	7,1
skupaj	576	100	587	100	1163	100

sig. < 0,157

Tudi državnoborske volitve so pritegnile več volivcev našega vzorca kot volivk (51,6 oziroma 48,4 odstotka). Volilna udeležba žensk je bila za pet odstotkov manjša od moških (64,9 oziroma 59,8 odstotka).

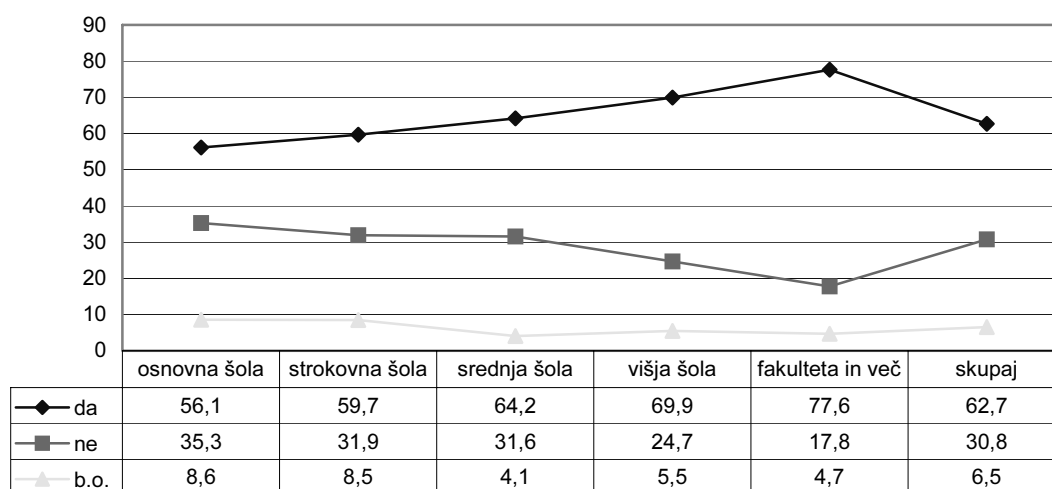
Slika 14: Udeležba na državnozbornih volitvah glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

Po starostni sestavi je na voliščih ponovno prevladovala srednja generacija (47,4 odstotka) pred starejšo (36,5 odstotka) in mlajšo (16,2 odstotka), vendar je v primerjavi s predsedniškimi volitvami srednja generacija s 66 odstotki prevladovala tudi po posameznih starostnih skupinah. Tako je bil delež udeležbe srednje generacije okoli 4 odstotke višji od udeležbe anketirancev starejše generacije (61,7 odstotka) in za skoraj 12 odstotkov višji od volilne udeležbe mlajše generacije (54,7 odstotka). Prav pri mlajši generaciji volivcev ugotovimo, da so državnozbornske volitve, vsaj po volilni udeležbi sodeč, le za 14 odstotkov pomembnejše kot predsedniške.

Slika 15: Udeležba na državnozbornih volitvah glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,003

Po izobrazbeni strukturi volilna udeležba posnema udeležbo na predsedniških volitvah, vendar v primerjavi s slednjo enakomerno raste z rastjo stopnje izobrazbe. 77,6-odstotna volilna udeležba anketirancev z vsaj fakultetno izobrazbo kaže za četrtno večji interes te skupine, da odda svoj glas na volitvah v državni zbor. Enako je gibanje, čeprav z 8-odstotno nižjo udeležbo, kažejo anketiranci z višjo šolo (69,9 odstotka), medtem ko anketiranci s srednjo šolo še vedno kažejo glede na proučevani vzorec nadpovprečno udeležbo, a le za povprečno petino višjo kot pri volitvah za predsednika republike (64,2 odstotka). Udeležba anketirancev s strokovno in osnovno šolo je tudi pri tej vrsti nacionalnih volitev nižja od povprečne udeležbe celotnega vzorca.

Preglednica 15: Udeležba anketirancev na državnozborskih volitvah glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Udeležba na državnozborskih volitvah	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	60,9	62,9	57,1	62,3
ne	35	29	28,6	30,5
b. o.	4,1	8,1	14,3	7,1
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

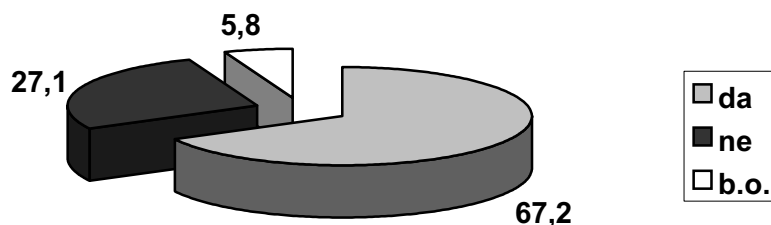
sig. < 0,081

Državnozborske volitve so nekoliko pomembnejše za priseljene, na volišča je prihajalo za 2 odstotka več kot tistih, ki v Sloveniji bivajo od rojstva (62,9 oziroma 60,9 odstotka).

Lokalne volitve

Na lokalnih volitvah je v zadnjih desetih letih volilo 781 naših anketirancev ali 67,2 odstotka.

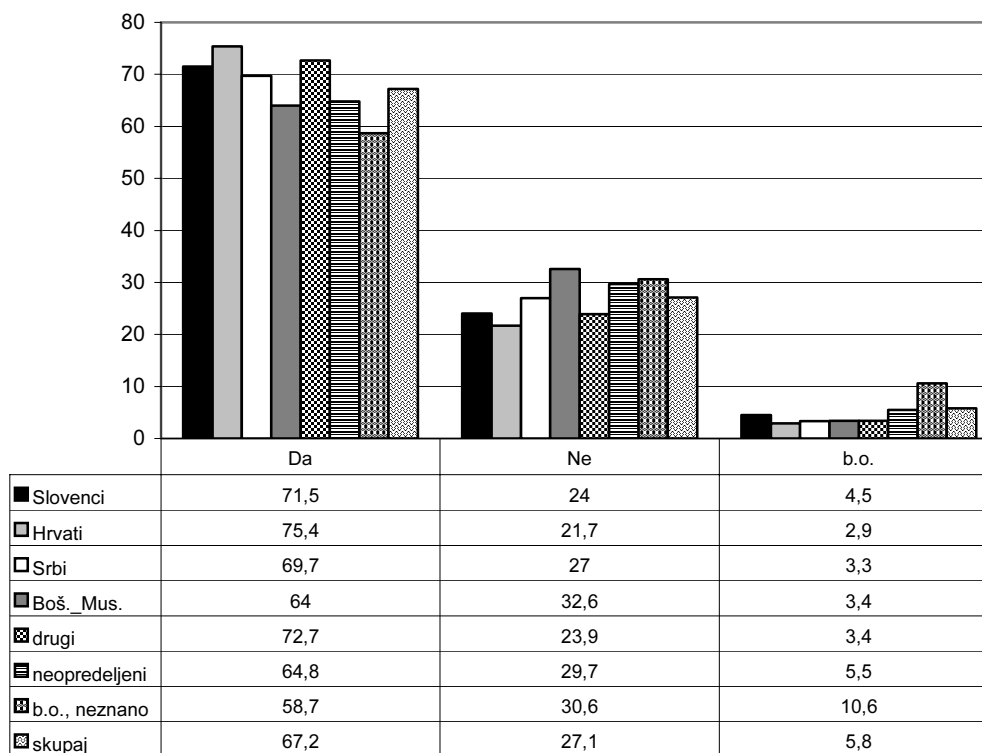
Slika 16: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Ali ste v zadnjih desetih letih udeležili lokalnih volitev v Republiki Sloveniji?« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Volilna udeležba proučevanega vzorca je torej večja na lokalnih kot na nacionalnih volitvah, za 5 odstotkov večja od udeležbe na državnozborskih volitvah in za četrtno (25,6 odstotka) večja od udeležbe na predsedniških volitvah. Hkrati je tudi za 12 odstotkov višja od splošne volilne udeležbe slovenskih državljanov na lokalnih volitvah, če kot izhodišče upoštevamo izide lokalnih volitev v letu 1998, kjer je bila v prvem krogu volilna udeležba 58,3-odstotna in v drugem 51,6-odstotna.²¹

Slika 17: Udeležba na lokalnih volitvah glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig.<0,002

Če zaradi neprezentativnosti izvzamemo ponovno najvišjo udeležbo Makedoncev (100 odstotkov) in Albancev (87,5 odstotka) ugotovimo, da se po etnični strukturi volilna udeležba na lokalnih volitvah razlikuje od udeležbe na državnozborskih volitvah predvsem v bošnjaško-muslimanski skupini. Medtem ko je volilo 75,5 odstotka Bošnjakov in hkrati s Hrvati (75,4 odstotka) preseglo volilno udeležbo vseh drugih etničnih skupin, med temi anketirancev drugih etničnih opredelitev (72,7 odstotka), Slovencev (71,5 odstotka) in Srbov (69,7 odstotka), se je le polovica Muslimanov udeležila lokalnih volitev. To bi pomenilo, da se Bošnjaki mnogo bolj kot Muslimani zavedajo, da lahko imajo večji vpliv na lokalno politiko in da se čutijo bolj integrirane v neposredno okolje

²¹ Na naslovu <http://volitve.gov.si/> 11. 10. 2004 (zaradi načina poročanja o volilni udeležbi v občinah) ni bilo podatkov o volilni udeležbi na drugih lokalnih volitvah. Po potrebi bom te podatke dopolnila, vendar menim, da ne bodo bistveno vplivali na ugotovitve raziskave.

svojega bivanja kot Muslimani. Nižja od povprečne udeležbe je bila, prav tako kot na volitvah na nacionalnem nivoju, le še udeležba anketirancev neznane etnične opredelitve in etnično neopredeljenih (58,7 oziroma 64,8 odstotka).

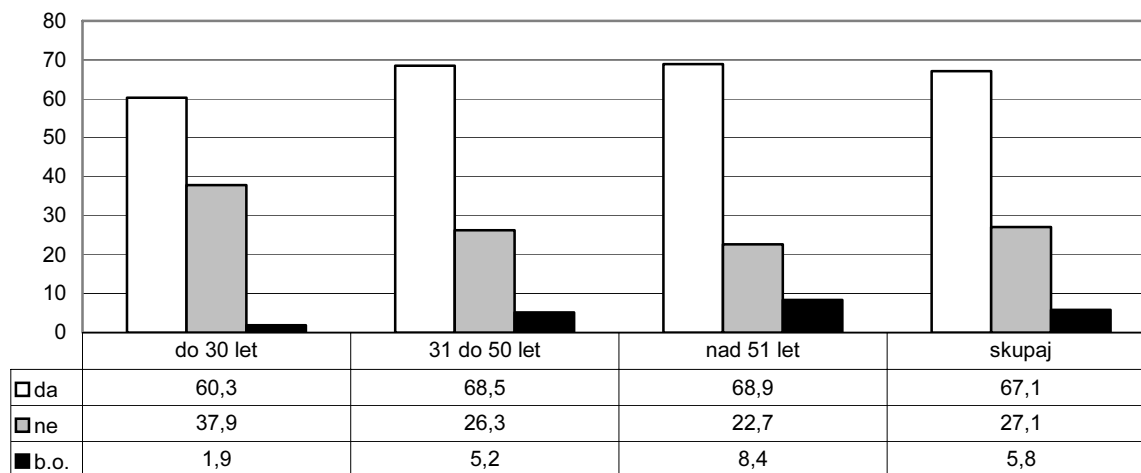
Preglednica 16: Udeležba na lokalnih volitvah glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Udeležba na lokalnih volitvah	Spol		
	moški (%)	ženske (%)	skupaj (%)
da	70,7	63,7	67,2
ne	24,1	30	27,1
b. o.	5,2	6,3	5,8
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. <0,041

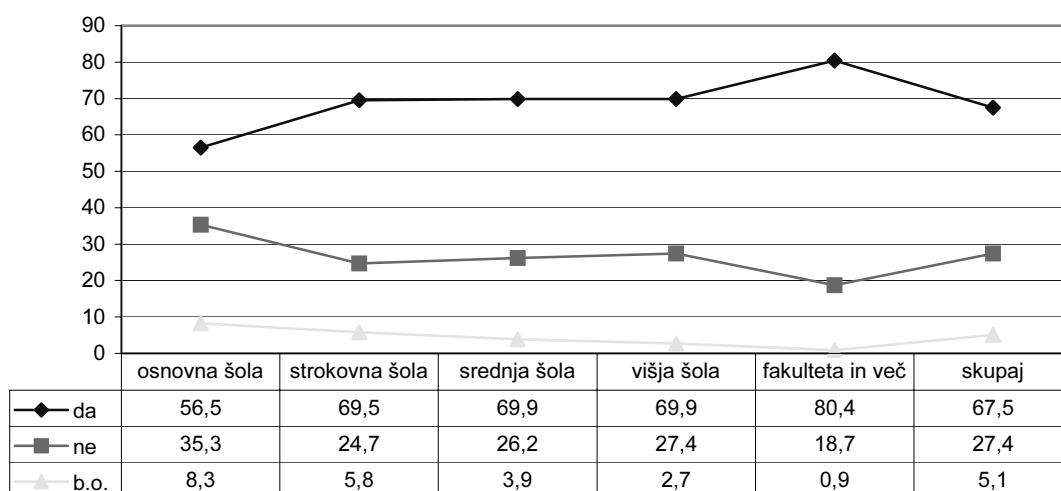
Anketiranci so tudi na lokalnih volitvah volili v večjem številu kot anketiranke, saj jih je prišlo na volišča za 7 odstotkov več (70,7 oziroma 63,7 odstotka).

Slika 18: Udeležba na lokalnih volitvah glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

Tudi lokalnih volitev so se v najmanjšem deležu udeležili mladi do 30 let (60,3 odstotka) v primerjavi z starejšima skupinama anketirancev, katerih lokalna volilna participacija je skoraj izenačena (68,5 oziroma 68,9 odstotka).

Slika 19: Udeležba na lokalnih volitvah glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,000

Tudi udeležba na lokalnih volitvah kaže višanje skladno s stopnjo izobrazbe. Na enem polu so anketiranci z osnovno šolo s podpovprečno aktivno volilno participacijo (56,5 odstotka), na drugem tisti, ki so končali vsaj fakulteto (80,4 odstotka). Udeležba anketirancev ostalih stopenj formalne izobrazbe je med posameznimi izobrazbenimi razredi izenačena, skoraj 70-odstotna.

Preglednica 17: Udeležba na lokalnih volitvah glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Udeležba na lokalnih volitvah	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	65,3	67,9	57,1	67,2
ne	32,3	25,3	28,6	27,1
b. o.	2,4	6,8	14,3	5,8
skupaj	100	100	100	100

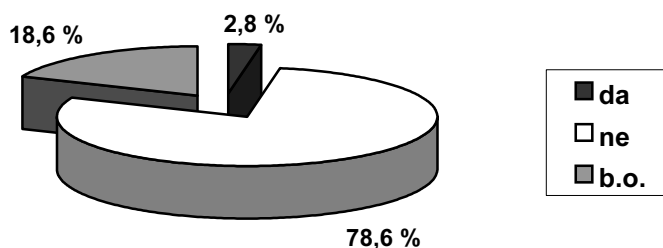
sig. < 0,012

Podobno kot na državnoborskih je tudi na lokalnih volitvah nekoliko večja udeležba priseljenih. Skoraj izenačena s povprečno udeležbo proučevanega vzorca je za 2,6 odstotka večja od volilne udeležbe anketirancev, ki v Sloveniji bivajo od rojstva.

Kandidiranje na volitvah

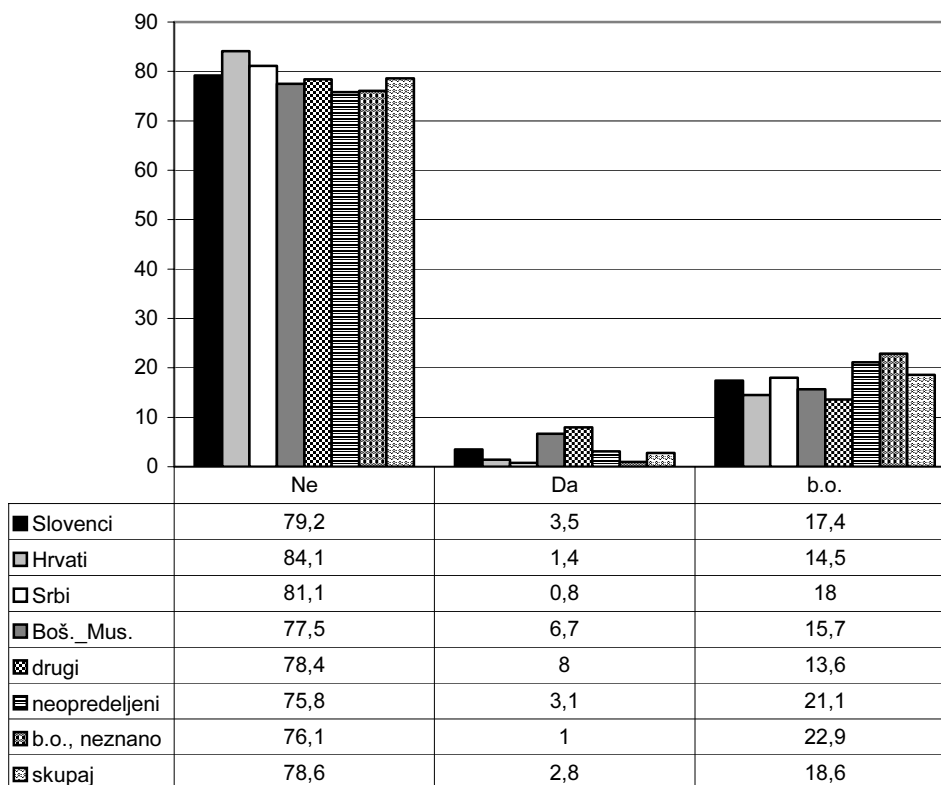
Zanimalo nas je tudi, ali so naši anketiranci kandidirali na volitvah. Nismo sicer spraševali po podatku o tem, ali so kandidirali za poslanca v državni zbor ali na lokalnih volitvah niti kdaj. Tudi ne vemo, ali so bili izvoljeni.

Slika 20: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Ali ste v zadnjih desetih letih kandidirali na volitvah v Republiki Sloveniji?« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Odgovori so nam povedali, da je 2,8 odstotka naših anketirancev oziroma 33 oseb v zadnjih desetih letih kandidiralo na volitvah v Republiki Sloveniji. 18,6 odstotka anketirancev na vprašanje ni odgovorilo.

Slika 21: Kandidiranje na volitvah glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,007

Kandidati so bili iz vseh etničnih skupin razen albanske in makedonske. Izidi so pokazali najvišjo, desetodstotno koriščenost pasivne volilne pravice med Muslimani ter anketiranci iz skupine drugih etničnih opredelitev (10 oziroma 9 odstotkov), pri Slovencih in etnično neopredeljenih je triodstotna (3,5 oziroma 3,1 odstotka). Kandidirala sta tudi dva Hrvata (1,4 odstotka), trije anketiranci neznane etnične opredelitve (1 odstotek) in en Srb (0,8 odstotka).

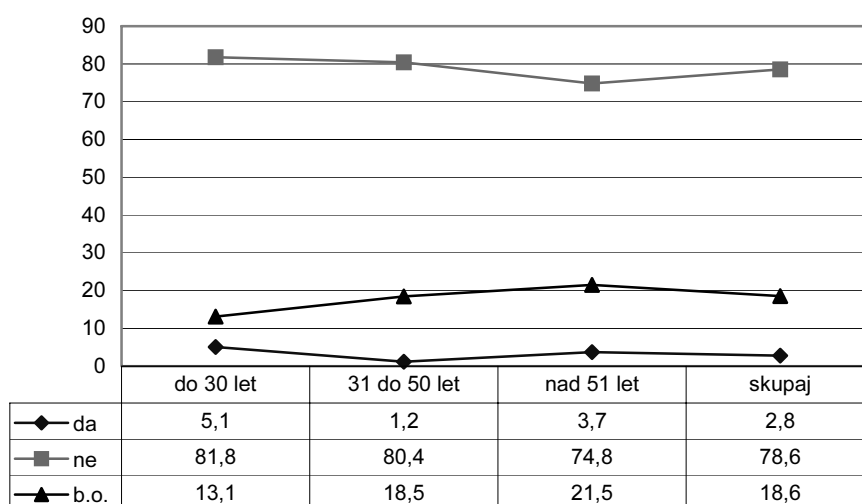
Preglednica 18: Kandidiranje na volitvah glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Kandidiranje na volitvah	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	18	3,1	15	2,6	33	2,8
ne	452	78,5	462	78,7	914	78,6
b. o.	106	18,4	110	18,7	216	18,6
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,839

Odgovori, razvrščeni po spolni strukturi naših anketirancev, so pokazali presenetljivo visoko število kandidat, saj je bilo med 33 kandidati 15 žensk (45,5 odstotka). Seveda pa po svojem deležu ženske ne dosegajo deleža moških, ki so kandidirali na volitvah.

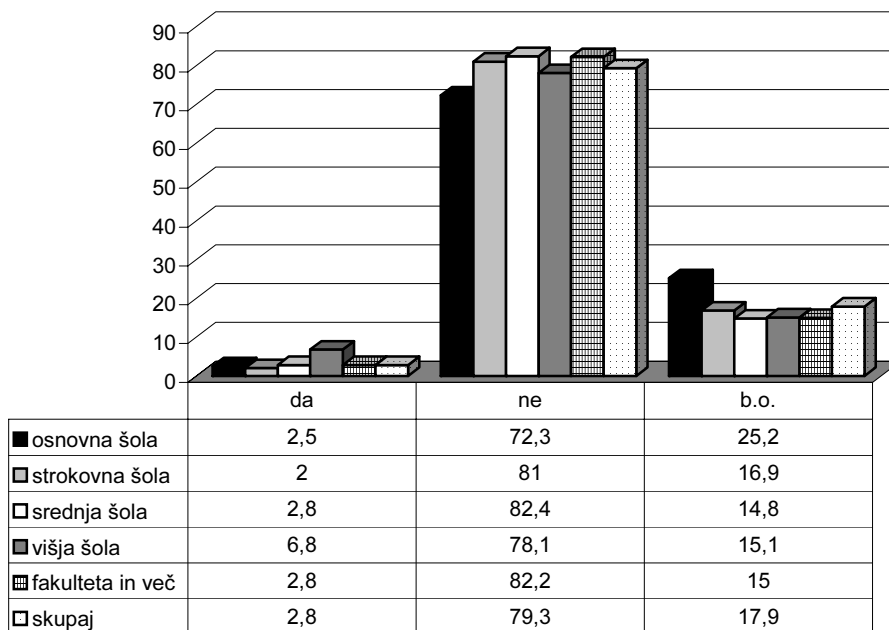
Slika 22: Kandidiranje na volitvah glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,002

Kar 16 (48,5 odstotka) kandidatov je bilo starejših od 51 let, vendar je bil delež kandidatov največji v najmlajši starostni skupini (5,1-odstoten), nato med najstarejšimi (3,7-odstoten) in najmanjši v srednji starostni skupini (1,2-odstoten).

Slika 23: Kandidiranje na volitvah glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,016

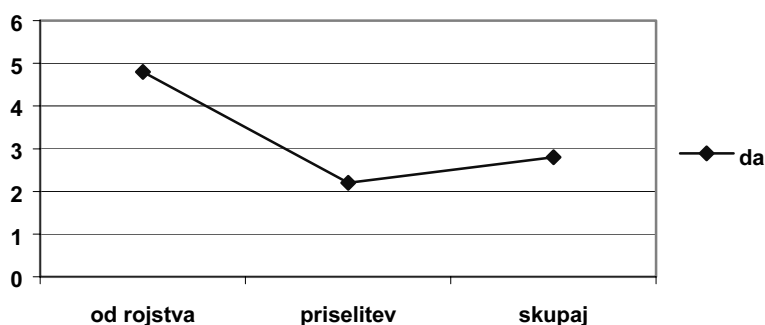
17 kandidatov oziroma 53 odstotkov vseh je imelo srednjo ali strokovno šolo, 7 (22 odstotkov) osnovno ter 8 (25 odstotkov) višjo ali fakulteto. Največji delež koriščenja pasivne volilne pravice je pripadal tistim z višjo šolo (6,8 odstotka), znotraj ostalih izobrazbenih skupin je manjši, od 2- do 2,8-odstoten.

Preglednica 19: Kandidiranje na volitvah glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Kandidiranje na volitvah	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	4,8	2,2	-	2,8
ne	79,9	78	100	78,6
b. o.	15,3	19,8	-	18,6
skupaj	100	100	100	100

sig. < 0,050

Slika 24: Kandidiranje na volitvah glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=33)

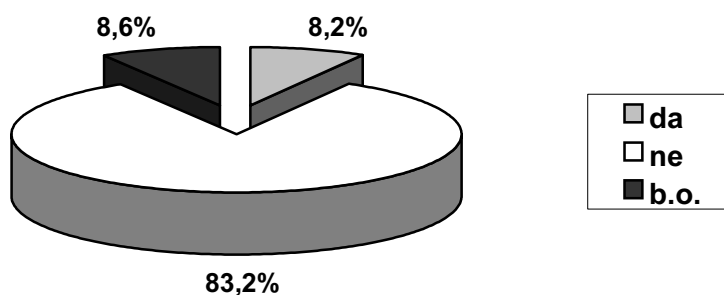
Med našimi anketiranci, ki so kandidirali na volitvah, je bilo 19 priseljencev, medtem ko jih 14 v Sloveniji živi od rojstva. Podatki torej kažejo na vsaj dvakrat večje koriščenje pasivne volilne pravice tistih, ki v Sloveniji bivajo od rojstva.

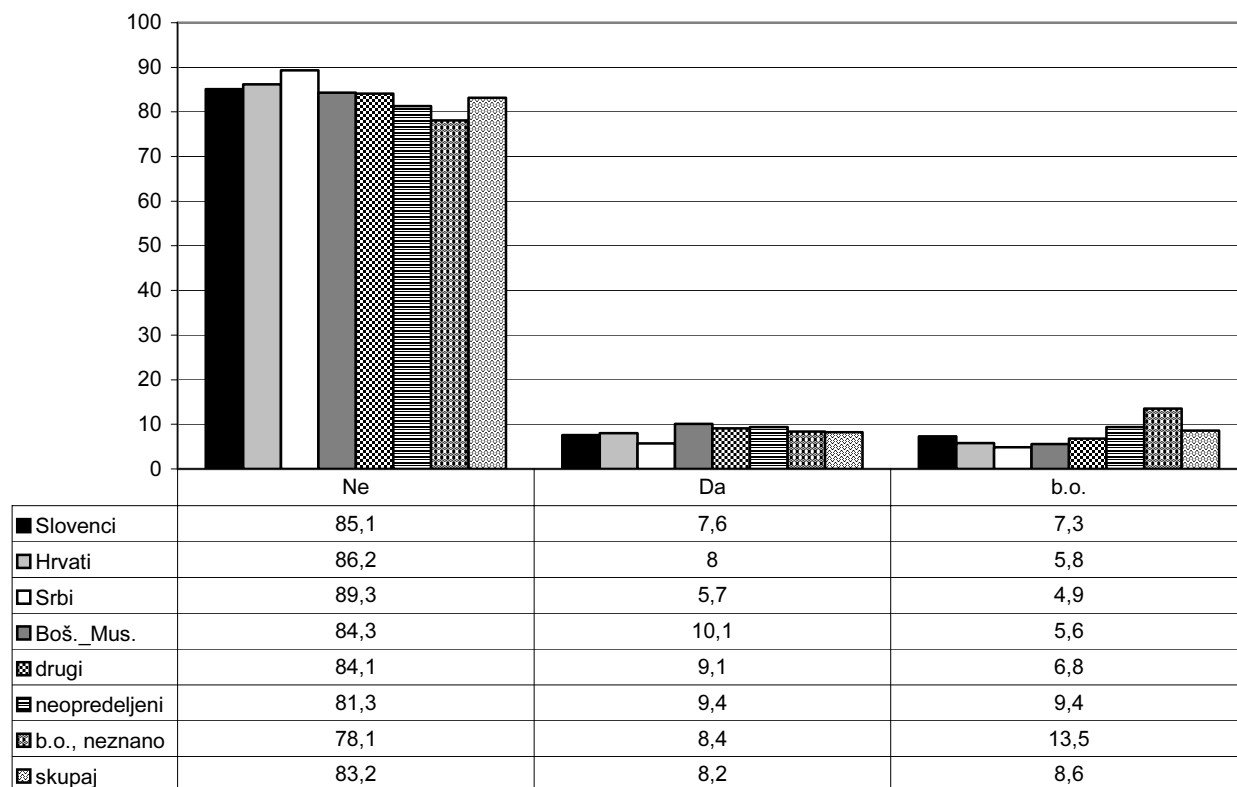
Druge oblike politične participacije

Aktivno sodelovanje v politični stranki

Aktivno je v političnih strankah sodelovalo 95 naših anketirancev ali 8,2 odstotka. 83,2 odstotka anketirancev ni strankarsko aktivnih.

Slika 25: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Ali ste v zadnjih desetih letih aktivno sodelovali v politični stranki v Republiki Sloveniji?« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Slika 26: Sodelovanje v političnih strankah glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih)

sig. < 0,130

Kot smo pričakovali, je največ strankarsko aktivnih Slovencev in anketirancev iz skupine, katere etnična opredelitev ni znana, skupno 44 oseb oziroma 50,6 odstotka našega vzorca. Tem sledijo etnično neopredeljeni in Hrvati, ki so nadaljnja četrtina. To pomeni, da tri četrtine aktivnosti v političnih strankah pripada članom štirih skupin našega vzorca, od katerih se le Hrvaška jasno etnično opredeljuje od »večinske« etnične opredelitve. Hkrati izidi kažejo, da je v relativnih terminih najaktivnejša v političnih strankah bošnjaško-muslimanska skupina (10,1 odstotka), a z večjo aktivnostjo Muslimanov (12,5 odstotka). Nekoliko manj aktivni so etnično neopredeljeni, anketiranci, združeni v skupini »drugi«, in tisti, katerih etnična opredelitev ni znana (od 9,4 do 8,4 odstotka). Najmanj aktivni v političnih strankah so Srbi (5,7 odstotka), ki skupno s Slovenci in Hrvati manj participirajo v političnih strankah, kot to velja za povprečno strankarsko aktivnost naših anketirancev.

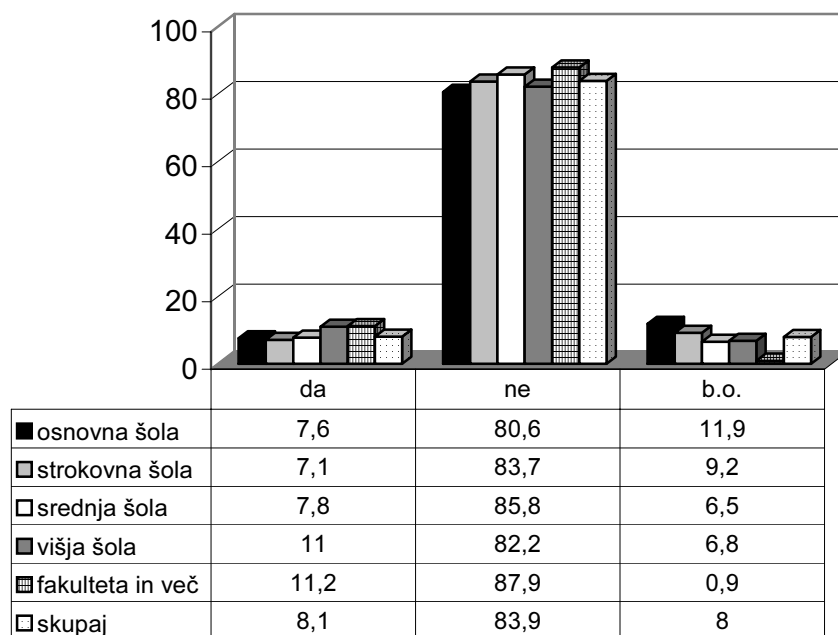

Preglednica 20: Sodelovanje v političnih strankah glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Sodelovanje v političnih strankah	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	48	8,3	47	8	95	8,2
ne	479	83,2	489	83,3	968	83,2
b. o.	49	8,5	51	8,7	100	8,6
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,975

Po spolni strukturi sta aktivnost in neaktivnost v političnih strankah dokaj uravnoteženi.

Slika 27: Sodelovanje v političnih strankah glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,031

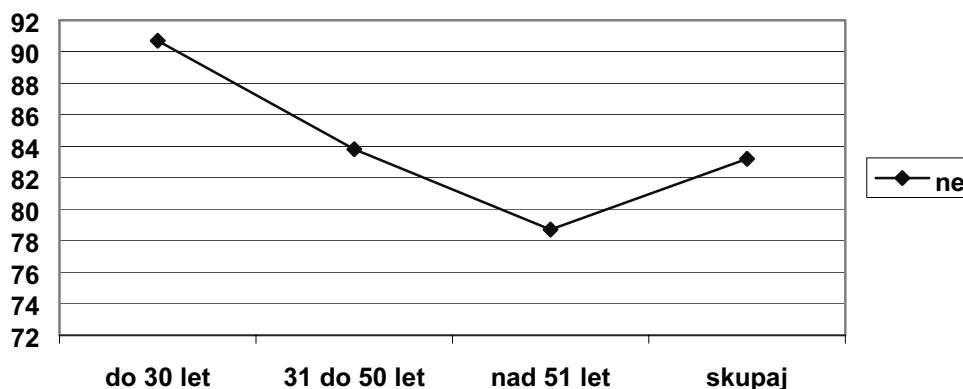
Izobrazbena stopnja kaže vpliv na strankarsko aktivnost in na splošno narašča z izobrazbo. V absolutnih terminih je bilo največ aktivno strankarsko aktivnih anketirancev z osnovno in strokovno in srednjo šolo, in sicer 72 ali skoraj 80 odstotkov.

Preglednica 21: Sodelovanje v političnih strankah glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih)
(N=1162)

Sodelovanje v političnih strankah	Starostna struktura anketirancev			
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
	%	%	%	%
da	7	9	7,7	8,2
ne	90,7	83,8	78,7	83,2
b. o.	2,3	7,1	13,6	8,6
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

Slika 28: Nesodelovanje v političnih strankah glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih)
(N=967)

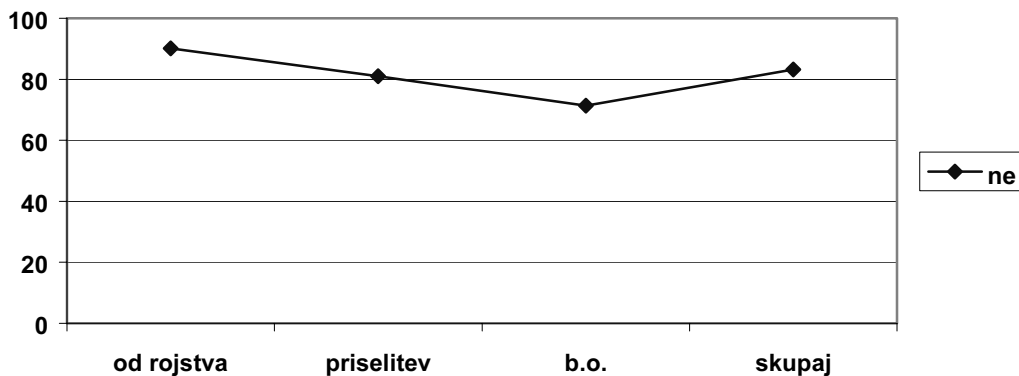
Najbolj strankarsko aktivna je srednja generacija naših anketirancev. Najmanj aktivna je mlajša generacija, kar devet desetih te skupine ni sodelovalo v političnih strankah.

Preglednica 22: Sodelovanje v političnih strankah glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih)
(N=1163)

Sodelovanje v političnih strankah	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	6,8	8,6	14,3	8,2
ne	90,1	81	71,4	83,2
b. o.	3,1	10,4	14,3	8,6
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,001

Slika 29: Nesodelovanje v političnih strankah glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih)
(N=968)

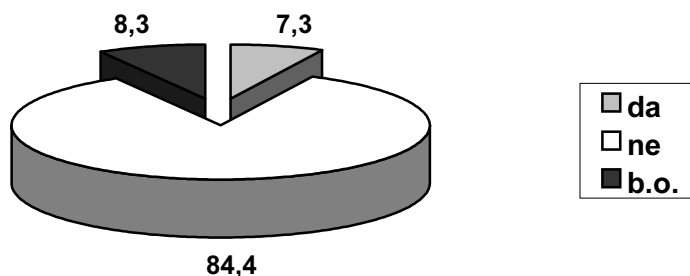

Anketiranci, ki v Sloveniji živijo od rojstva, so za 2 odstotka manj aktivni v političnih strankah. Še posebno visok je njihov 90-odstotni delež neaktivnosti, podobno kot to velja za mlado generacijo.

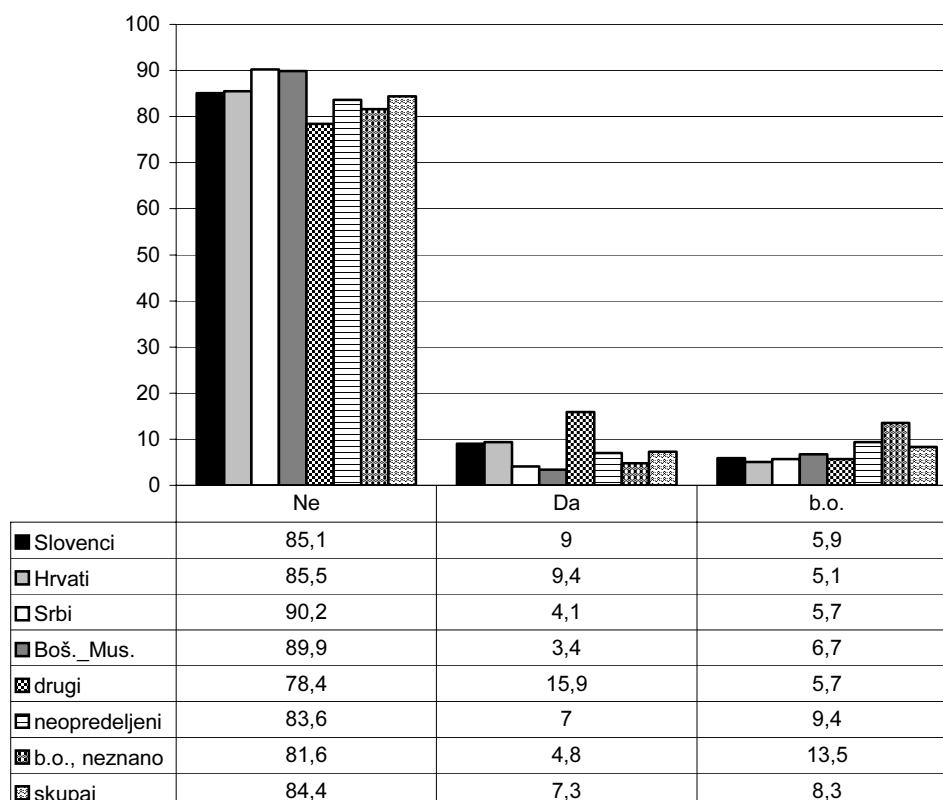
Udeležba na političnih srečanjih

Tudi za udeležbo na političnih srečanjih proučevani vzorec ne kaže posebnega zanimanja. Na politična srečanja v zadnjih desetih letih ni odšlo 84,4 odstotka naših anketirancev.

Slika 30: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Ali ste v zadnjih desetih letih odšli na politično srečanje v Republiki Sloveniji?« (izraženo v odstotkih)
(N=1163)

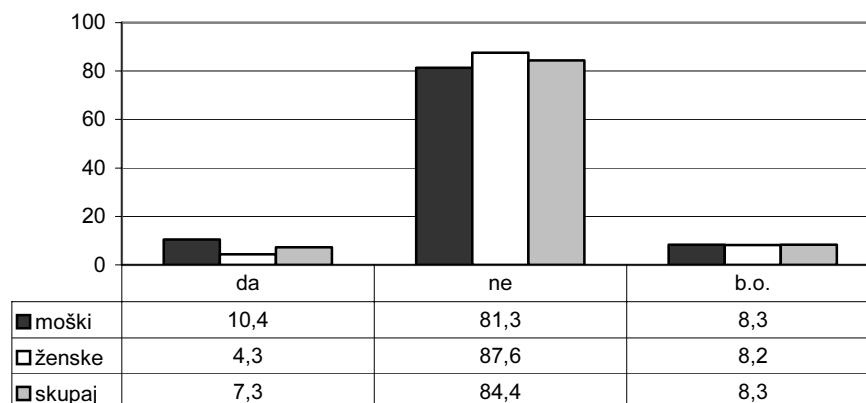
Slika 31: Udeležba na političnih srečanjih glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

Manj od povprečne 7,3-odstotne participacije proučevanega vzorca so se političnih srečanj udeleževali anketiranci bošnjaško-muslimanske skupine, Srbi in anketiranci neznane etnične opredelitve. Etnično neopredeljeni so bližje povprečju. Največjo udeležbo kažejo anketiranci »drugih« etničnih opredelitev, in sicer kar 15,9-odstotno. Tem sledijo Hrvati in Slovenci.

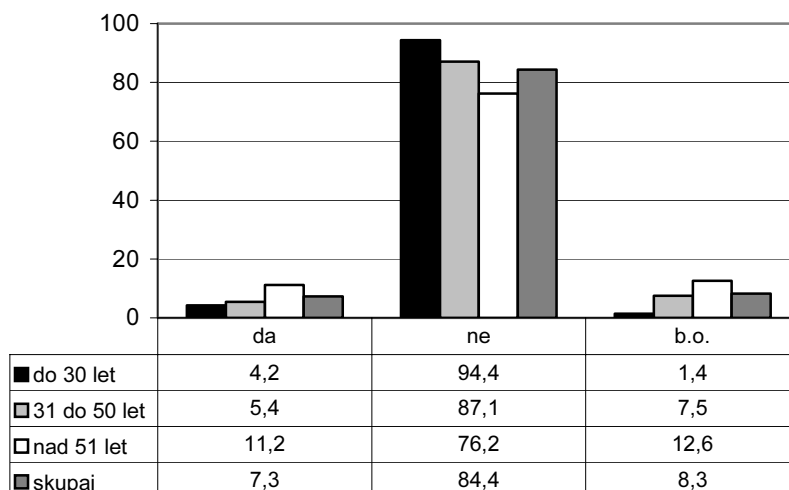
Slika 32: Udeležba na političnih srečanjih glede na spolno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

Po spolni strukturi je razlika izrazita. Na politična srečanja je šlo 10,4 odstotka moških in 4,3 odstotka žensk.

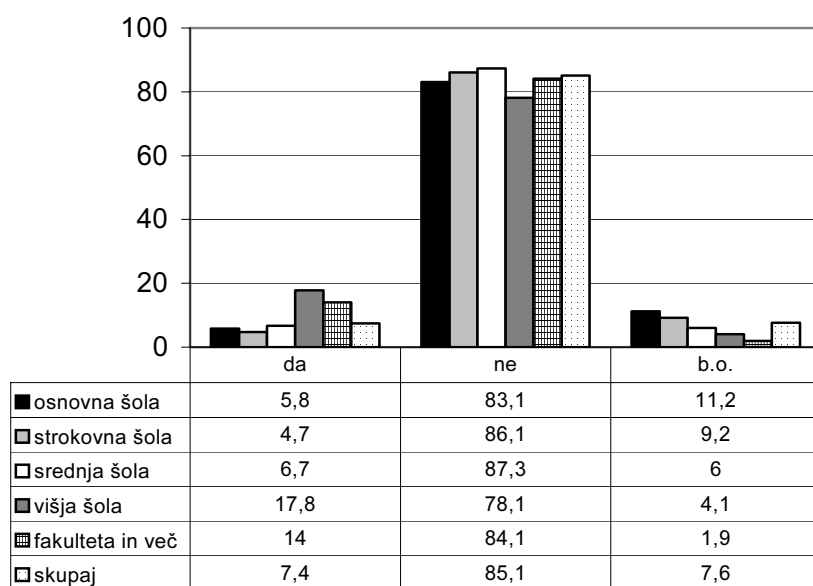
Slika 33: Udeležba na političnih srečanjih glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

Po starosti v absolutnem in relativnem smislu prevladujejo starejši od 51 let. 48 oseb ali 56,5 odstotka vseh anketirancev, ki so odšli na politično srečanje pripada tej starostni skupini in pomeni 11,2 odstotka proučevane populacije te starostne skupine. Na politična srečanja je šlo dvakrat manj anketirancev srednje generacije (5,4 odstotka) in še manj mlajše (4,2 odstotka). Ta se več kot 90 odstotno takšnih srečanj ni udeležila.

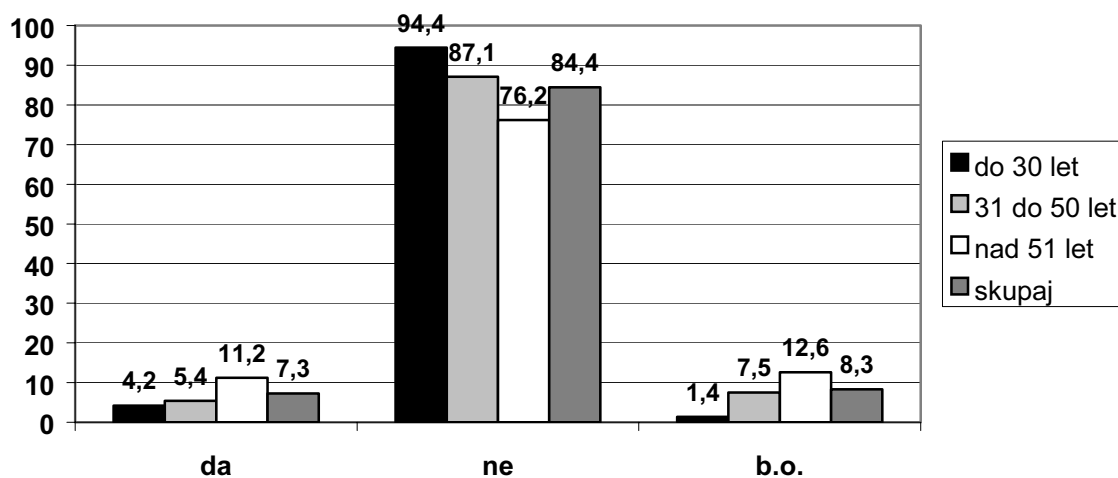
Slika 34: Udeležba na političnih srečanjih glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,000

Izobrazba je pomemben dejavnik tudi pri participaciji na političnih srečanjih, izrazito je višja v obeh najbolj izobraženih skupinah, 17,4-odstotna pri anketirancih z višjo šolo in 14-odstotna pri tistih s fakulteto, najnižja pri anketirancih s strokovno in osnovno šolo (4,7 oziroma 5,8 odstotka) ter nekoliko večja pri tistih s srednjo šolo (6,7 odstotka). Ti so sicer predstavljali največje število in delež vseh anketirancev, ki so se v zadnjih desetih letih udeležili političnega srečanja (26 oseb ali 31 odstotkov).

Slika 35: Udeležba na političnih srečanjih glede na dolžino bivanja v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

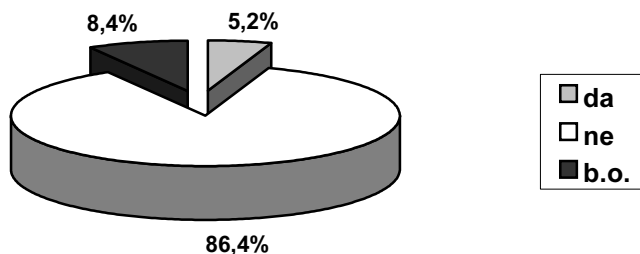
sig. < 0,000

Priseljeni so se bolj udeleževali političnih srečanj kot v Sloveniji rojeni anketiranci.

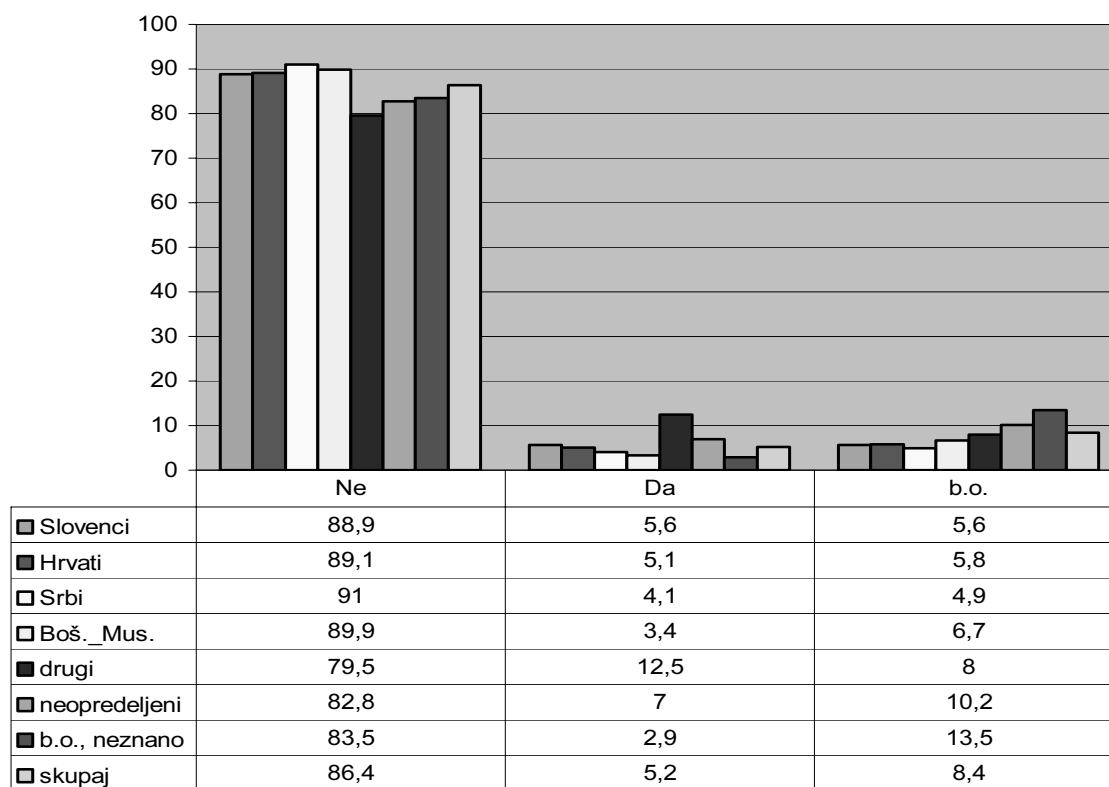
Stiki s politiki

5,2 odstotka anketirancev je imelo glede kakšnega vprašanja pisno ali drugače stik s politikom, medtem ko 86,4 odstotka takšnih stikov ni imelo.

Slika 36: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Ali ste v zadnjih desetih letih pisali ali kako drugače stopili v stik s politikom glede kakšnega vprašanja v Republiki Sloveniji?« (izraženo v odstotkih)

Slika 37: Stiki s politiki glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,001

Najbolj so stike s politiki gojili anketiranci, ki smo jih po etnični opredelitvi zajeli v skupino »drugi« (12,5 odstotka), najmanj anketiranci katerih etnična opredelitev ni znana, in Bošnjaki ter Muslimani (2,9 oziroma 2,5 odstotka). Medtem ko Hrvati v stikih s politiki kažejo povprečje vzorca

(5,1 odstotka), so imeli etnično neopredeljeni in Slovenci teh stikov nekoliko več (7 oziroma 5,6 odstotka), Srbi pa manj (4,1 odstotka).

Preglednica 23: Stiki s politiki glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

<i>Stiki s politiki</i>	<i>Spol</i>					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	35	6,1	25	4,3	60	5,2
ne	491	85,2	514	87,6	1005	86,4
b. o.	50	8,7	48	8,2	98	8,4
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,345

Moški so se bolj obračali na politike kot ženske. Stike s politiki je imelo 4,3 odstotka anketirane ženske populacije in 6,1 odstotka moške.

Preglednica 24: Stiki s politiki glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

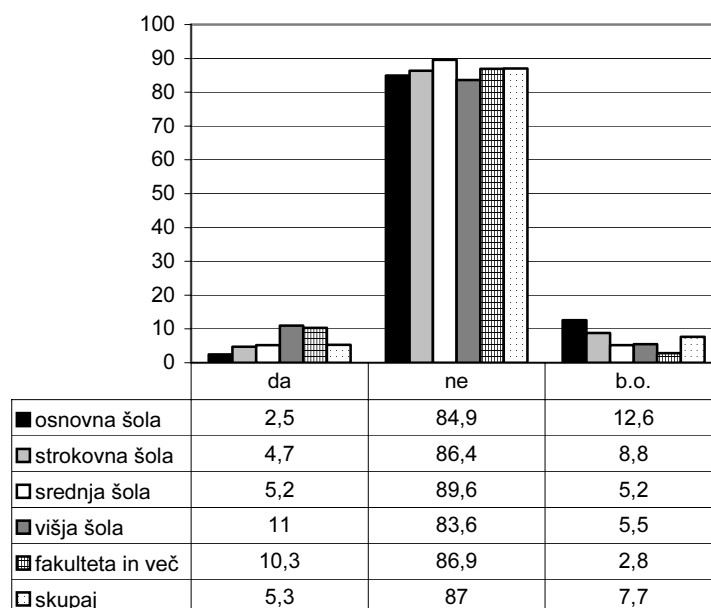
<i>Stik s politikom</i>	<i>Starostna struktura anketirancev</i>			
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
	%	%	%	%
da	5,1	4,6	5,8	5,2
ne	93,5	87,7	81,3	86,4
b. o.	1,4	7,7	12,9	8,4
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

Po starostni strukturi je več kot 80 odstotkov teh stikov pripadalo starejši in srednji generaciji. Delež v starostnih skupinah je tako najvišji za starejše od 51 let (5,8 odstotka) in nato za stare do 30 let (5,1 odstotka), medtem ko je srednja generacija to možnost koristila manj, kot je povprečje vzorca (4,6 odstotka).

Slika 38: Stiki s politiki glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,000

Več stikov s politiki imajo višje izobraženi. Samo 2,5 odstotka oseb z najnižjo izobrazbeno stopnjo je imelo stike s politiki, medtem ko so jih imeli tisti s strokovno in srednjo šolo dvakrat več (4,7 oziroma 5,2 odstotka) tisti z višjo šolo ter fakulteto petkrat več (11 oziroma 10,3 odstotka).

Preglednica 25: Stiki s politiki glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Stik s politikom	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	5,8	5	0	5,2
ne	91,5	84,7	85,7	86,4
b. o.	2,7	10,3	14,3	8,4
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,002

Večji delež stikov, s 5, 8 odstotka, izražajo v Sloveniji bivajoči od rojstva. Med priseljenimi je ta 5-odstoten, čeprav je dejansko imelo stike s politiki 60 anketirancev, od katerih se je 43 priselilo v Slovenijo.

Percepcija politične participacije

V tem poglavju smo do zdaj analizirali le podatke in ne percepcije proučevanega vzorca o njihovi politični participaciji. V vprašalniku smo anketirance prosili, da povedo, kako so zadovoljni z določenimi področji svojega življenja, med drugim tudi s pravico do politične participacije. Svoje zadovoljstvo so označili na sedemstopenjski lestvici od »zelo nezadovoljen« (1) do »zelo zadovoljen« (7). Na tej lestvici zadovoljstvo naših anketirancev s pravico do politične participacije dosega 4,11 točko. Med tremi in štirimi točkami so svoje (ne) zadovoljstvo izrazili Albanci, Muslimani, Hrvati in Bošnjaki (od 3,25 do 3,92), nekoliko nad štiri, a še vedno manj zadovoljni kot proučevani vzorec v celoti, so Črnogorci, Srbi in etnično neopredeljeni (od 4 do 4,06). Najbolj so s politično participacijo zadovoljni anketiranci neznanih in drugih etničnih samoopredelitev ter Slovenci (od 4,21 do 4,27).

Preglednica 26: Zadovoljstvo s politično participacijo glede na etnično strukturo anketirancev (na lestvici od 1 do 7)

<i>Slovenci</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Srbi</i>	<i>Bošn., Mus.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopredeljeni</i>	<i>b. o., neznano</i>	<i>skupaj</i>
4,27	3,88	4,06	3,71	4,25	4,02	4,21	4,11

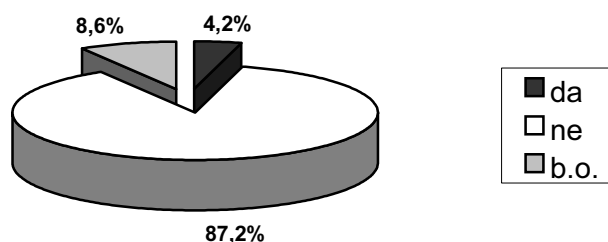
Prav tako nas je zanimalo, ali so se naši anketiranci, odkar živijo v Sloveniji zaradi svoje etnične/narodne pripadnosti, soočili s problemi na različnih področjih, med katere smo vključili tudi možnosti na področju politične participacije. Percepcije o pogostosti soočanja z neenakostjo pri politični participaciji v tem poročilu podrobneje obravnavata Mojca Medvešek in Natalija Vrečer, zato povzemam le nekatere ugotovitve. Z neenakopravnimi možnostmi pri politični participaciji se »nikoli« ni soočilo 57,4 odstotka anketirancev, 11,5 odstotka redko, 4,3 odstotka pa pogosto. 26,7 odstotka ne ve, ali se je soočilo z neenakopravnimi možnostmi pri politični participaciji ali pa ni odgovorilo.

Skoraj 10 odstotkov anketirancev bošnjaško-muslimanske skupine, 9 odstotkov Srbov in 7 odstotkov etnično neopredeljenih je odgovorilo, da so "pogosto" soočeni z neenakimi možnostmi politične participacije. Po drugi strani se 78 odstotkov Slovencev "nikoli" ni ali pa so se "redko" soočili s tem problemom. Tako je odgovorilo tudi 72,4 odstotka Hrvatov, 68,7 odstotka anketirancev drugih etničnih opredelitev, 66,8 odstotka oseb neznane etnične opredelitve, 64,1 odstotkov neopredeljenih, 63,2 odstotka Bošnjakov, 60,6 odstotka Srbov in 55 odstotka Muslimanov.

Stiki z varuhom človekovih pravic

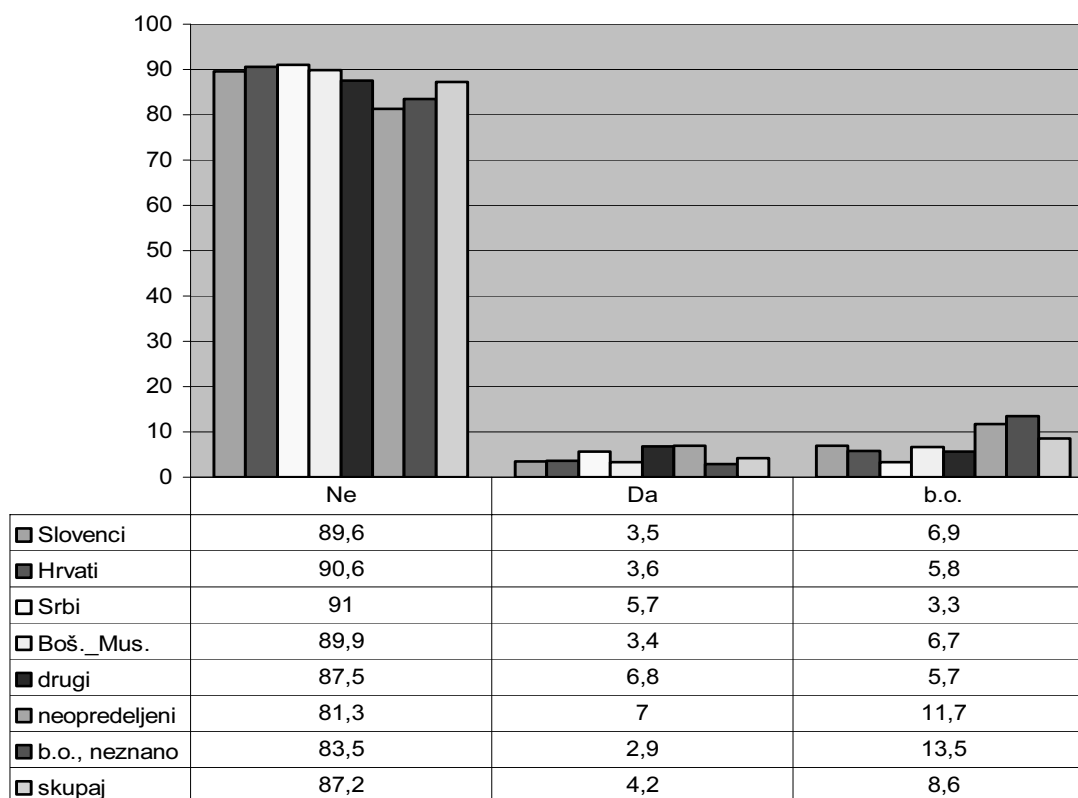
Glede na omenjeno nas je zanimalo, ali so naši anketiranci, navezali stik s kakšno od državnih institucij, še posebno z varuhom človekovih pravic. Izidi so pokazali, da je to storilo 49 anketirancev ali 4,2 odstotka našega vzorca, medtem ko tega stika ni imelo 87,2 odstotka.

Slika 39: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Ali ste v zadnjih desetih letih pisali ali kako drugače stopili v stik z varuhom človekovih pravic v Republiki Sloveniji?« (N=1163)

Ker nismo spraševali po razlogih navezovanja stikov z varuhom človekovih pravic, je zelo težko vedeti ali so to institucijo naslovili prav zaradi občutenja neenakih možnosti pri politični participaciji na podlagi njihove etnične pripadnosti, vendar lahko kljub temu zaznamo pokrivanje izida o »pogostem« sooočenju z neenakimi možnostmi na tem področju z odstotkom stikov z varuhom.

Slika 40: Stiki z varuhom človekovih pravic glede na etnično strukturo anketirancev (N=1163)

sig. < 0,012

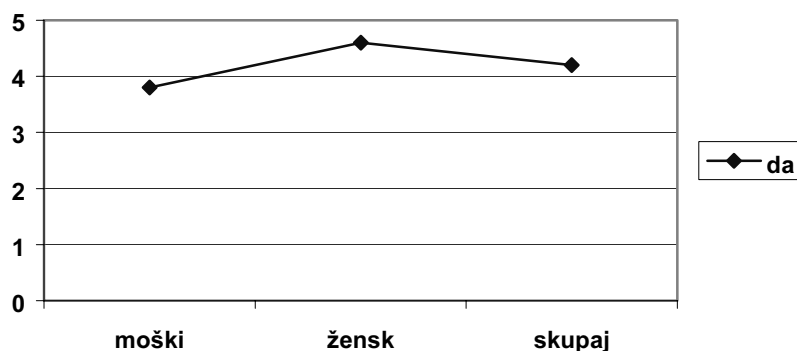
Največ so se na varuha obračali etnično neopredeljeni, »drugi« (okoli 7 odstotkov) in Srbi. Najmanj stikov z varuhom so imeli anketiranci neznane etnične opredelitve (2,9 odstotka), anketiranci bošnjaško-muslimanske skupine, Slovenci in Hrvati pa nekoliko več.

Preglednica 27: Stiki z varuhom človekovih pravic glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Stiki s politiki	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	22	3,8	27	4,6	49	4,2
ne	502	87,2	512	87,2	1014	87,2
b. o.	52	9	48	8,2	100	8,6
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,717

Slika 41: Stiki z varuhom človekovih pravic glede na spolno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=49)

Na institucijo varuha človekovih pravic se ženske obračajo v večjem številu kot moški, od 49 anketirancev, ki so se v zadnjih desetih letih s kakšnim vprašanjem obrnili na varuha, je bilo 27 žensk. Med ženskami našega vzorca je to predstavljalo 4,6-odstotni delež, ali 1,2 odstotka večji delež kot med moškimi.

Preglednica 28: Stiki z varuhom človekovih pravic glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

Stik z varuhom človekovih pravic	Starostna struktura anketirancev			
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
	%	%	%	%
da	3,7	3,8	4,9	4,2
ne	94,4	88,3	82,2	87,2
b. o.	1,9	7,9	12,9	8,6
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

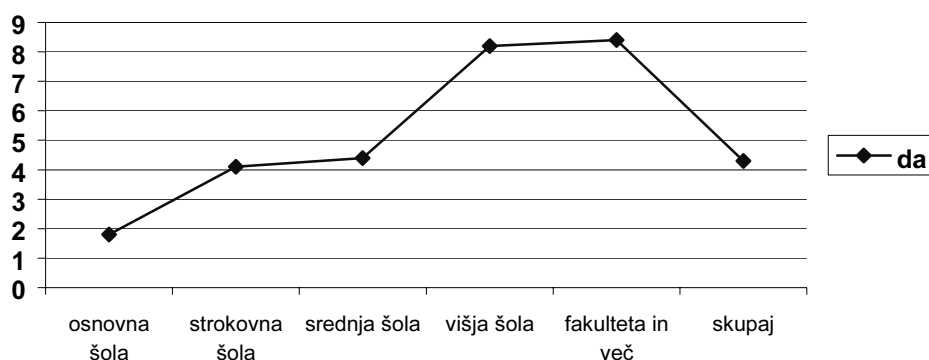
Stiki naraščajo glede na starostne skupine absolutno in relativno s skoraj izenačenim deležem mlade in srednje generacije (3,7 oziroma 3,8 odstotka) in več kot povprečnim skoraj petodstotnim deležem med starejšimi od 51 let.

Preglednica 29: Stiki z varuhom človekovih pravic glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

Stik z varuhom človekovih pravic	Izobrazbena struktura anketirancev					
	osnovna šola	strokovna šola	srednja šola	višja šola	fakulteta ali več	skupaj
	%	%	%	%	%	%
da	1,8	4,1	4,4	8,2	8,4	4,3
ne	85,6	87,5	89,9	84,9	88,8	87,8
b. o.	12,6	8,5	5,7	6,8	2,8	7,9
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0.001

Slika 42: Stiki z varuhom človekovih pravic glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=49)

Izobrazbena struktura prav tako pomembno vpliva na stike z varuhom. Osnovnošolsko izobraženi so le v 1,8 odstotka imeli stik z varuhom, tisti z višjo in visoko izobrazbo pa dvakrat več, kot je povprečje proučevanega vzorca (8,2 oziroma 8,4 odstotka), ki je značilno za srednje izobraženi skupini (4,1 in 4,4 odstotka).

Preglednica 30: Stiki z varuhom človekovih pravic glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Stik z varuhom človekovih pravic	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	4,4	4,2	-	4,2
ne	92,2	85,5	85,7	87,2
b. o.	3,4	10,3	14,3	8,6
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

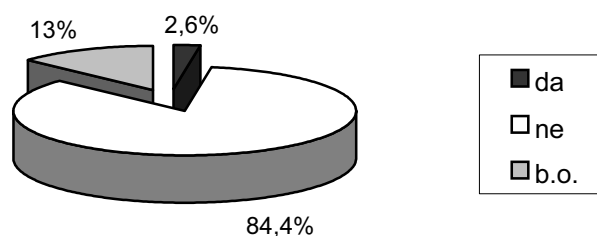
sig. < 0,007

Od 49 anketirancev, ki so imeli stik z varuhom človekovih pravic, je bilo 36 priseljenih. Tako je delež obeh skupin v stikih z varuhom praktično izenačen.

Volilna udeležba v državi drugega državljanstva

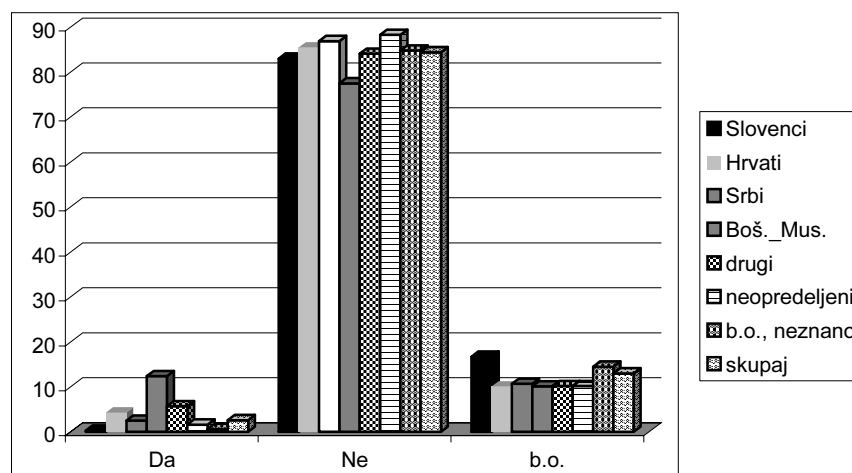
Nekatere države (med temi Slovenija) svojim državljanom na različne načine omogočajo volilno pravico, medtem ko prebivajo zunaj njenega ozemlja. V naši raziskavi nas je zanimalo, ali so dvojni državljani koristili eksterno volilno pravico države drugega državljanstva. Nismo spraševali, na kakšen način so jo koristili niti kdaj in na katerem tipu volitev. Odgovori so pokazali, da je med 1163 anketiranimi osebami v zadnjih desetih letih 30 oseb ali 2,6 odstotka koristilo eksterno volilno pravico države drugega državljanstva. 13 odstotkov anketirancev na to vprašanje ni odgovorilo.

Slika 43: Prikaz odgovorov na vprašanje: »Če imate poleg slovenskega še eno državljanstvo, ali ste se v zadnjih desetih letih udeležili volitev v državi drugega državljanstva?« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Glede na v gornjem besedilu že obravnavani podatek o tem, da je v anketiranem vzorcu 82 anketirancev ali 7,1 odstotka navedlo, da ima samo slovensko državljanstvo, je delež koriščenja eksterne volilne pravice 2,8-odstoten. Ta podatek kaže na izenačenost z deležem koriščenja pasivne volilne pravice v Republiki Sloveniji.

Slika 44: Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

Po etnični sestavi razvrščeni odgovori nam povedo, da so v svoji drugi državi državljanstva volili: sedem Bošnjakov, šest Hrvatov, štirje Muslimani, trije Srbi, po dve osebi iz skupin naših anketirancev, ki so etnično neopredeljeni, etnično neznane opredelitve in tisti, ki smo jih razvrstili v skupino »drugi«. V drugi državi državljanstva so volili tudi po en Slovenec, Makedonec, Črnogorec in Albanec. To bi pomenilo, da so eksterno volilno pravico najaktivneje koristili Bošnjaki in Muslimani (14,3 oziroma 12,4 odstotka), mnogo manj Hrvati (4,3 odstotka), medtem ko so jo ostali anketiranci koristili v minimalnem obsegu. Tako nizka eksterna volilna udeležba nas nekoliko preseneča, še posebno glede na politične procese, ki so se v zadnjem desetletju odvijali v vseh državah naslednicah SFRJ. Po drugi strani pa ni presenetljivo, da je bila eksterna volilna udeležba najvišja med bošnjaško-muslimansko skupino naših anketirancev, za katere predvidevamo da imajo državljanstvo Bosne in Hercegovine, prav tako kot verjetno tudi del hrvaških anketirancev. Eden pomembnejših dejavnikov je geografska bližina, pomemben pa je tudi dostop do informacij o demokratičnih procesih v državah drugega državljanstva bodisi s strani teh držav samih ali pa mednarodne skupnosti. Slednja je po Daytonskem mirovnem sporazumu (1995) k volitvam še posebej pozivala državljane Bosne in Hercegovine, prebivajoče v tujini.

Preglednica 31: Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	22	3,8	8	1,4	30	2,6
ne	491	85,2	491	83,6	982	84,4
b. o.	63	10,9	88	15	151	13
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,005

Odgovori po spolni strukturi kažejo, da so imeli moški izrazito večji interes za formalno politično participacijo v demokratičnem političnem procesu države drugega državljanstva. Volilo jih je namreč skoraj trikrat več kot žensk.

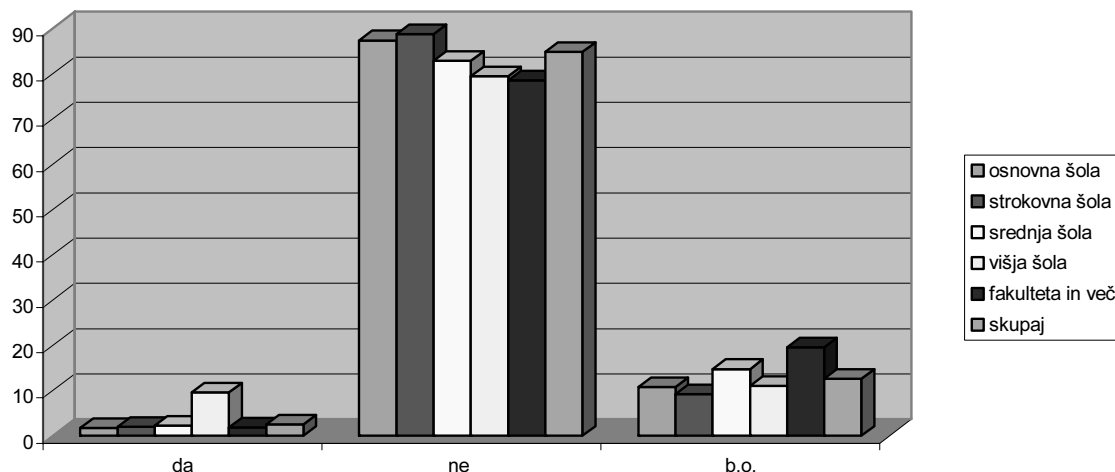
Preglednica 32: Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva	Starostna struktura anketirancev			
	do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
	%	%	%	%
da	1,9	2,7	2,8	2,6
ne	80,4	86,2	84,3	84,4
b. o.	17,8	11,2	12,9	13
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,183

Eksterno volilno pravico je najmanj koristila mlada generacija (1,9 odstotka).

Slika 45: Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,001

Izobrazbena struktura ima pomemben vpliv tudi na eksterni volilni glas. Največ volivcev je imelo višjo šolo (9,6 odstotka) in najmanj osnovno šolo ali pa fakulteto in več (1,8 oziroma 1,9 odstotka). Izid za slednjo skupino je nekoliko presenetljiv, ker se prav za najvišje izobražene dvojne državljanke domneva najvišja stopnja 'transnacionalnosti'. Hkrati je treba dodati, da se je petina (19,6 odstotka) anketirancev te skupine zadržala pri odgovoru na to vprašanje

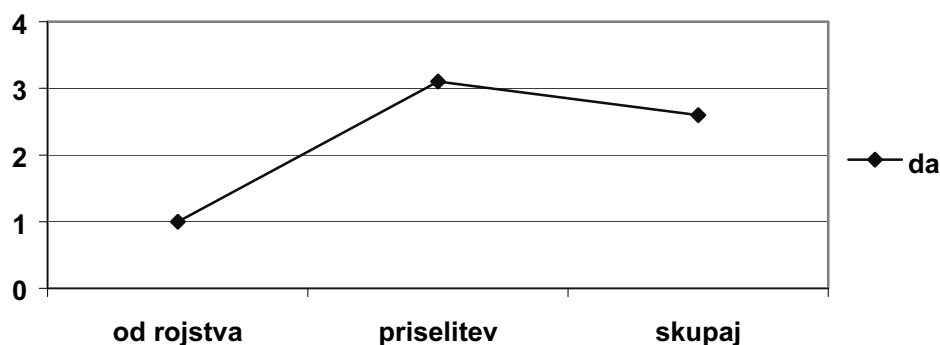
Preglednica 33: Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	1	3,1	-	2,6
ne	76,2	87,2	85,7	84,4
b. o.	22,8	9,6	14,3	13
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

Slika 46: Udeležba na volitvah v državi drugega državljanstva glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih)
(N= 30)

Po pričakovanju so izidi pokazali, da je koriščenje volilne pravice v izvorni državi pomembnejša za tiste dvojne državljane, ki so se priselili, kot za tiste, ki so se v Sloveniji rodili. Med 30 volivci v državi drugega oziroma izvirnega 'republiškega' državljanstva je bilo 27 priseljenih. To je 3,1-odstotno razliko enoodstotnega koriščenja eksterne volilne pravice tistih dvojnih državljanov, ki v Sloveniji bivajo od rojstva.

Predstavništvo

Intelektualni in politični kontekst

Pripadniki postmigracijskih etničnih skupin so zdaj že tudi v drugi in tretji generaciji rojeni v državah prebivališča. Ne glede na ohranjanje socialnih, ekonomskih, pa tudi političnih stikov z okolji svojega izvora so predvsem stalni prebivalci držav, v katerih bivajo. V Sloveniji so večinoma tudi državljani s pravicami in dolžnostmi in legitimnimi potrebami, željami in zahtevami. Toda stopnja pristopa postmigracijskih etničnih skupin do aren in procesov javnega in političnega odločanja o zadevah, ki se predvsem tičejo njih samih po posameznih državah in celo posameznih mestih in drugih lokalnih skupnostih je različna. Še posebno če gre za politično marginalizacijo in/ali diskriminacijo, takšna situacija izziva liberalne demokratične vrednote in institucionalne postopke demokracije (Layton-Henry 1990 a; 1990 b), s tem pa ne le osnovne dosežke demokracije (Bauböck 1992: 59), ampak tudi temeljna moralna načela (Carens 1989).

Proučevanja predstavništva so ujeta v stalno napetost. Medtem ko nekatere bolj zanima pomen predstavništva v reprezentaciji pogledov, skrbi, potreb in želja ljudi v političnem procesu, se drugi bolj usmerjajo na sociološke karakteristike reprezentacije. Glede na prvo perspektivo Pitkin opredeljuje reprezentacijo kot »delovanje v interesu reprezentiranih na njim odziven način« (Pitkin 1972: 209). To percepcijo izziva drugi pristop, ki se predvsem osredotoči na predstavnike. Glavno vprašanje je torej naslednje: *kdo predstavlja koga?* Anne Phillips je to poimenovala napetost med politiko idej in politiko prisotnosti (Phillips 1994, glej tudi Medved 2002 b).

Temeljna vprašanja (etnično-)kulturnega pluralizma, ki se z 'etnično mobilizacijo', 'politiko identitete in difference' ali 'politiko priznanja' pojavljajo v vedno učinkovitejšem in bolj organiziranem izražanju za »pravice (etnične/narodne) skupnosti«, so spodbudila ponovna razmišljanja o konceptu državljanstva in ideji demokratične družbe. Med koncepti državljanstva, ki se ponujajo kot način reševanja vprašanj, ki jih pred nas postavljajo nove oblike pluralizma in marginalizacije ali izključenosti v demokratičnih političnih sistemih, najdemo izraze, kot so: 'transnacionalno' (Bauböck 1994), 'multikulturalno' (Kymlicka 1995), 'kulturno' (Turner 1993), 'neorepubliško' (van Gusteren 1994), 'postnacionalno' (Soysal 1994), ali 'diferencirano' državljanstvo (Young 1990). V tem smislu pomen državljanstva zajema splošni korpus pravic, dolžnosti in aktivnosti posameznikov in skupin, ki so pomembne za izražanje njihovih interesov v javni sferi odločanja in naj bi učinkovale na izboljšanje kakovosti življenja ter možnosti in reprezentacije 'drugih' in/ali 'drugačnosti' v širši družbi. Poleg obsežne družboslovne in humanistične literature so tudi mnoge javne institucije, oblikovalci politike in politiki izražali potrebo po novi politiki, reformulirani na način, ki bi zajel oblike participacije in predstavništva postimigracijskih etničnih skupin.

Sodobna teorija državljanstva se ukvarja predvsem z demontiranjem oziroma transformacijo oblik reprezentacije v korist takšnih okvirov in mehanizmov participiranja, ki omogočajo večjo involviranost skupin. Nekateri koncepti kolektivne reprezentacije, ki strukturirajo to razmišljanje o državljanstvu kot 'critical associationalism' (Walzer 1992) in 'associative democracy' (Hirst 1994), opisujejo decentralizirano civilno družbo, v kateri bi participatorna vključenost morala temeljiti na javno podprtih, odgovornih, demokratično izvoljenih in avtonomnih prostovoljnih asociacijah.

Participatorne institucije

Posvetovalni organi

Takšni okviri in mehanizmi marsikje že obstajajo, na državni in lokalnih ravneh, vendar so zelo različni. Večinoma so to posvetovalni organi, ki so kot participatorne institucije ustanovljene za kreiranje povezave, sogovorništva ter posvetovanja med vlado (nacionalno in/ali lokalno) in etničnimi skupinami. Prevladujoča oblika participacije v takšnih institucijah je torej posvetovanje, ki državljanom paralelno z etabrirano volilno pravico dovoljuje izražanje njihovih posebnih skrbi in potreb.

Po klasični politični teoriji ima konzultacija manj demokratične legitimnosti kot volilni glas, vendar je postala pomemben in celo bistven element modernega policy-makinga. Vedno večja kompleksnost procesa odločanja je namreč prisilila voljene predstavnike ljudstva, da se obračajo na strokovnjake in na mobilizirane skupine državljanov. Tako lahko bolje ocenijo implikacije svojih odločitev in ostajajo v stiku s svojimi volivci, njihovimi potrebami in aspiracijami.

Uwe Anderson (1990) posvetovalne participatorne institucije opisuje »kot oblike omejenega, a zagotovljenega pristopa v politični proces« in pravi, da »so podobne volilni pravici (v imigracijskem kontekstu so običajno videni kot pripravljalna izkušnja k volilni pravici, op. F.M.) saj lahko pripadniki skupine izvolijo predstavnike v formalno oblikovan organ, ki vrši pritisk na oblikovanje politike. Vendar niso del normalnega demokratičnega procesa in čeprav imajo legitimnost, nimajo moči in lahko vplivajo le z argumenti in številčnostjo svoje skupine« (Anderson 1990: 113). Isti avtor tudi klasificira oblike posvetovalnih struktur, ki jih nekoliko modificirane povzemam:

- kontaktne in koordinacijske skupine (ki vključujejo predstavnike večinskih in manjšinskih skupin s širokim mandatom izboljšanja odnosov);
- delovne in koordinacijske skupine (ki jih v glavnem sestavljajo sektorji vlade, ki se ukvarjajo s priseljenci in etničnimi manjšinami zaradi izmenjave informacij in za koordiniranje programov in aktivnosti);
- forume (parlamente), (ki jih sestavljajo samo predstavniki etničnih skupin, da bi izražali svoje interese in s tem vršili pritisk na implementacijo politike);

- posvetovalni sveti (ki kot najpogostejši tip institucij vključujejo predstavnike priseljencev in etničnih skupin ter članov vlade zaradi izmenjave informacij, izražanja posebnih skrbi in potreb ter za distribucijo virov in interesno lobiranje);
- odbori za migracijske zadeve (ki jih ustanovijo vlade in so različne sestave ter včasih tudi z močjo odločanja).

Posvetovalne institucije so lahko samostojne ali pa delujejo v kombinaciji. Vsaka teh institucij ima navadno svoj razlog obstoja, pogojene pa so tudi z različnimi integracijskimi režimi posameznih držav. V Nemčiji so jih poskušali povezati na lokalni, regionalni in državni ravni, vendar niso tesno povezane. Institucionalna povezanost se promovira tudi na evropski ravni, obstajajo pa tudi pobude za njihovo harmonizacijo kot je na primer Frankfurtska deklaracija iz leta 1991.²² Tudi Svet Evrope je dal vrsto priporočil za institucionalne okvire, ki promovirajo participacijo v različnih političnih domenah (Council of Europe 1991)

Lastne organizacije etničnih skupin

V nekaterih državah je 'etnično/narodno' povzdignjeno na raven konstitutivne prvine, kar lahko privede do tega, da se pripadniki 'manjšin' oziroma 'narodnih skupnosti' pojavljajo z »dvojno politično subjektiviteto«. V Sloveniji ta pripada klasičnim/zgodovinskim/avtohtonim' manjšinam: italijanski, madžarski in na lokalni ravni romski skupnosti, s tem da je uresničevanje posebnih manjšinskih pravic teritorialno zamejeno. Obstajajo mnenja, da so manjšinske postmigracijske etnične skupine iz drugih republik nekdanje SFRJ diskriminirane v primerjavi s 'klasičnimi' manjšinami in v primerjavi s prejšnjo državno ureditvijo (o tem Komac 2003). Kot je razvidno iz nekaterih drugih poglavij tega poročila, je naša raziskava pokazala, da obstaja subjektivna volja pripadnikov vsaj nekaterih etničnih skupin proučevane populacije, da ohranjajo drugačnost (manjšinskost) svoje identitete, še posebno na področju jezika in kulture.

Hkrati je bilo v času poteka te raziskave s strani društev proučevane populacije podanih nekaj mnenj oziroma pobud, ki so naslovljena predvsem na državo, ki je – kot je sklepati – s strani pobudnikov videna kot jamstvo zagotavljanja ohranjanja etnične, kulturne in jezikovne identitete. Tako je Zveza srbskih društev v Sloveniji 16. aprila 2003 poslala pismo Državnemu zboru, v

²²Z naslovom *Towards A new Municipal Policy for Multicultural Integration in Europe*, Standing Conference on Local and Regional Authorities of Europe (CLRAE), 1992. Omeniti je treba druga omrežja kot European Local Authorities Information Network on Ethnic Minority Politics (ELAINE), ki organizira seminarje in konference za občine in forum METROPOLIS, ki ga med drugimi podpira tudi Evropska komisija.

katerem med drugim piše, da se »slovenska država do zaščite naše etnične skupnosti vede nedopustno ignorantsko«. Kot pravi pismo, člani Zveze srbskih društev menijo, da gre za »nevzdržno situacijo«, saj naj bi »nepriznanje etničnih skupnosti v Sloveniji« predstavljalo »resno oviro temu, da bi se doseglo ustrezno civilizacijsko raven sožitja med večinskim narodom in pa pripadniki preostalih etničnih skupnosti«. ²³ Nadalje je bila, kot je navedeno že v zgornjem besedilu 14. oktobra 2003 javno prebrana tudi pobuda za ustavno opredeljenost Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov kot narodnih skupnosti/manjšin.

Poziv za priznanje statusa srbske manjšine je na Državni zbor Republike Slovenije poslalo tudi Ministrstvo za diasporo Republike Srbije. ²⁴ V pismu z dne 28. septembra 2004, ki ga je Državni zbor prejel 4. oktobra 2004, ga poziva, da prizna status »narodne manjšine pripadnikom srbske skupnosti, ki so pred mednarodnim priznanjem imeli stalno prebivališče na teritoriju Slovenije«. ²⁵ Pismo, ki naj bi ga »v Beogradu spisali ob sodelovanju srbskih društev iz Slovenije in posameznikov srbske narodnosti iz Bele krajine« (več 2004: 17), se nanaša na Srbe, ki so se priselili, ko je bila še skupna država in so »najbolj številna neslovenska nacionalna skupnost«, in na Srbe, ki so »avtohton narod, ki že stoletja živi na ozemlju Bele krajine«.

Vsi omenjeni predlogi temeljijo na percepciji »avtomatizma« uradnega poimenovanja in priznanja z izenačenjem nabora »posebnih« pravic 'novih' manjšin s pravicami 'klasičnih' manjšin. Model varstva narodnih manjšin v Sloveniji in mednarodni standardi za priznanje manjšinskega statusa so predstavljeni v drugih poglavjih tega poročila. ²⁶

Kar je pomembno za našo raziskavo je, da smo našim anketirancem v vprašanju o političnem predstavništvu postavili nekaj trditev oziroma stališč, ki se posredno ali neposredno navezujejo na organizacije, ki jih imata madžarska in italijanska narodna skupnost. Predstavnikom italijanske in madžarske narodne skupnosti je namreč po Ustavi Republike Slovenije zagotovljen po en poslanec v državnem zboru s tem, da Samoupravne narodne skupnosti same sestavljajo volilne imenike in ti niso vezani le na »narodnostno mešana ozemlja«. Pripadniki narodnih skupnosti imajo »dvojni volilni glas«, s tem da je ta odstop od načela enakosti volilne pravice ustavna zahteva po 'pozitivni

²³ Zveza srbskih društev v tem istem pismu izraža tudi zadržek do »akcije« Inštituta za narodnostna vprašanja (verjetno je s tem mišljen prav CRP »Percepcije slovenske integracijske politike«) in nadaljuje, da če Državni zbor o tem ni obveščen, potem menijo, »da gre zgolj še za en, ne posebej domiseln (v originalu, op. F. M.) maneuver, ki naj bi pripravljala teren za umestitve rezultatov popisa prebivalstva v Republiki Sloveniji, ki je bil izveden v lanskem letu«.

²⁴ Obravnavanje meddržavne dimenzije urejanja statusa 'manjšin' in 'diaspor' je sicer zunaj obsega te raziskave.

²⁵ V izvorniku: »nacionalne manjine pripadnicima srpske zajednice koji su pre međunarodnog priznanja države imali stalno prebivališče na teritoriju Slovenije«.

²⁶ Glej še posebno prispevka Mirana Komaca in Petre Roter.

diskriminaciji'. Podobno rešitvam na državni ravni imajo narodne skupnosti predstavnike tudi v občinskih svetih. Ustanovitev Samoupravnih narodnih skupnosti kot osrednjih političnih ustanov narodnih skupnosti je bila določena z Ustavo Republike Slovenije. Te skupnosti so edini zakoniti sogovorniki z državo in področja politične participacije predstavnikov teh skupnosti obsegajo sodelovanje v urejanje njihovega položaja in varstva njihovih pravic na lokalnem, državnem in tudi meddržavnem nivoju (Komac 2003; 2004).

Vprašanje reprezentativnosti: *kdo predstavlja koga*

Ne glede na oblike predstavniških institucij in različne načine njihovega delovanja vprašanje politične reprezentacije, to je, komu je poverjen »glas« posebnega segmenta populacije, ostaja jedro vprašanja političnega predstavništva. Hkrati nas to povrne k vprašanju, kdo predstavlja koga, in na diskusijo o napetosti med politiko ideje in prisotnosti, ki se odvija v akademskih krogih, a je direktno pomembna tudi za izgrajevanje integracijske politike. Skoraj povsod, kjer obstajajo posvetovalne institucije za promoviranje participacije, so predstavniki etničnih skupin iz »glavnih« zvez društev ali posameznih društev etničnih skupin. Ker je to marsikje sporno, se postavljata vprašanje njihove resnične reprezentativnosti in potreba po predstavništvu širše »baze« namesto krepitve vlog samoselekcioniranih »voditeljev skupnosti«.

Ko in če trdimo, da so etnične skupine politično podreprezentirane, pogosto domnevamo, da bi njihova reprezentacija v idealnem smislu morala izraziti njihovo demografsko reprezentacijo v družbi. S tem smo se osredotočili na en tip reprezentacije, ki ga imenujem 'deskriptivna reprezentacija'. Čeprav je res, da lahko poveča možnosti, da bodo politični interesi postmigracijskih skupin upoštevani, pa deskriptivna reprezentacija tega še ne zagotavlja. Komu naj bo torej poverjen glas? Ali bi predstavniki morali biti samoselekcionirani, ker so predsedniki prostovoljnih društev ali zvez društev? Ali bi morali biti voljeni v prostovoljnih društvih ali etničnih skupinah kot samoupravnih etničnih/narodnih skupnosti, in če slednje, glede na katere kriterije »pripadanja« in kdo bi jih določal? Ali bi morali biti imenovani in če, kdo bi jih imenoval? Kooptirani s strani politične moči znotraj ali zunaj tako imenovane 'skupnosti'? Nadalje, ali bi podporo predstavništvu s strani tretje moči (med temi vlad in institucij države izvora ali drugega državljanstva, mednarodnih političnih gibanj, transnacionalnih verskih organizacij) morali spodbujati, prepovedati ali tolerirati?²⁷

---

²⁷Probleme te vrste predstavništva so med drugimi podrobneje predstavili: Grillo 1985; Björklund 1986; Anderson 1990; Rex in Tomlinson 1979; Rex in Samad 1996.

Poleg tega tudi ni jasno, ali bi, če bi bili voljeni, politiki teh skupin bili res tudi zagovorniki skupnostnih političnih interesov. Povedano drugače, ni jasno, ali deskriptivnost avtomatično vodi do reprezentacije političnih interesov skupnosti.

Lahko sicer trdimo, da bi deskriptivna reprezentacija morala ostati visoko na političnem dnevnem redu, ker verjetno ima pozitivne učinke na percepcijo politike etničnih skupin. Prav tako lahko pomeni notranjo simbolno vrednost, o kateri je tudi treba razmišljati. V praksi obe vrsti reprezentacije nista nujno protislovni in bi lahko (ali morali) biti kombinirani v politični agendi. Prav tako pa je treba poudariti, da predstavništvo ne zadeva le političnega predstavništva v voljenih institucijah oblasti, ampak postaja pomembno, če ne ključno v vrsti drugih organizacij in institucij javnega pomena, še posebno na tistih področjih, ki so, kot v svojih pobudah poudarjajo tudi društva, še posebnega pomena za pripadnike etničnih skupin, kot sta šolstvo in kultura.

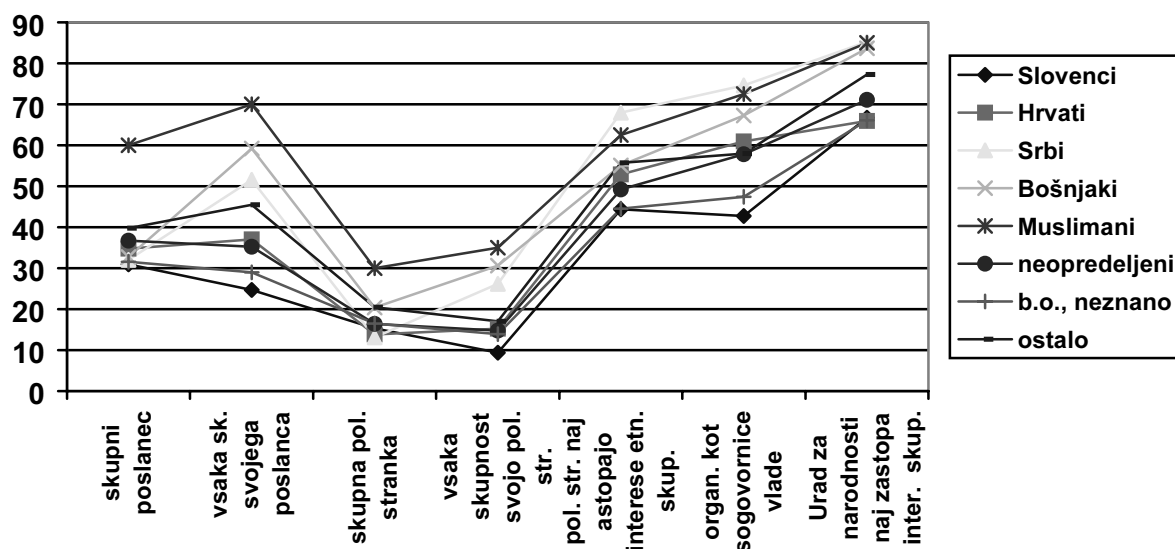
Mnenja anketirancev o političnem predstavništvu

Pri raziskovanju področja političnega predstavništva so nas zanimali aktualni pogledi anketirancev na politično predstavništvo etničnih/narodnih skupnosti. Anketirance smo vprašali: *Na kakšen način bi po vašem mnenju morale imeti slovenski državljani, pripadniki drugih etničnih/narodnih skupnosti v Sloveniji, zagotovljeno pravico političnega predstavništva?* Vprašanje je bilo zaprtega tipa in je dovoljevalo odgovor "da" ali "ne". Možnosti predstavništva smo razdelili na tri sklope:

- na predstavništvo v državnem zboru s skupnim poslancem ali s posameznim poslancem za vsako etnično/narodno skupnost;
- na pomen političnih strank, pri čemer smo ponudili tri stališča oziroma trditve (i) etnične/narodne skupnosti, ki bi morale imeti skupno politično stranko, (ii) vsaka bi morala imeti svojo in (iii) obstoječe politične stranke bi morale v svojih programih bolj meri zastopati interese drugih etničnih/narodnih skupnosti;
- na sogovorništvo z vlado, in sicer (i) etnične skupine, bi morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in bi skrbele za uresničevanje njihovih pravic ter uveljavljanje njihovih interesov (tako kot jih imata madžarska in italijanska narodna skupnost) in (ii) obstoječi Urad za narodnosti v Republiki Sloveniji bi moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti.

Pri tem smo izhajali iz predpostavke, ki se je izkazala za delno napačno, da se bo izbrani vzorec proučevane populacije po etnični samoopredelitvi »fragmentiral« na 'manjšine', ki se v identificiranju z osebami enake opredelitve perceptirajo kot 'skupnosti'. Prav tako smo predpostavljali, da anketiranci vsaj do neke mere poznajo model varstva manjšin v Sloveniji in institucijo/e za implementacijo vladne politike na tem področju.

Slika 47: Prikaz odgovorov anketirancev na vprašanje: »Na kakšen način bi po vašem mnenju morali imeti slovenski državljani, pripadniki drugih etničnih/narodnih skupnosti v Sloveniji, zagotovljeno pravico političnega predstavnitva?«(n=1163)

Preden se bomo posvetili analizi odgovorov po posameznih sklopih, naj povzamemo splošni rezultat naše raziskave o načinu političnega predstavnitva:

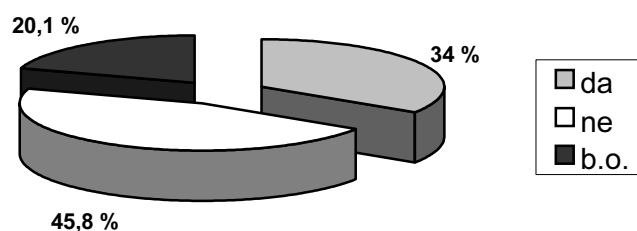
- 34 odstotkov anketirancev se strinja, da bi vse skupnosti morale imeti skupnega poslanca v državnem zboru,
- 35,9 odstotka se strinja, da bi vsaka skupnost morala imeti svojega predstavnika,
- 16,4 odstotka se strinja, da bi morale vse skupnosti imeti skupno politično stranko,
- 16 odstotkov se strinja, da bi morala vsaka skupnost imeti svojo politično stranko,
- 50,4 odstotka se strinja, da bi obstoječe politične stranke morale v svojih programih bolj zastopati njihove interese,
- 54,3 odstotka se strinja, da bi skupnosti morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade,
- 71 odstotkov se strinja, da bi obstoječi Urad za narodnosti v RS moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti.

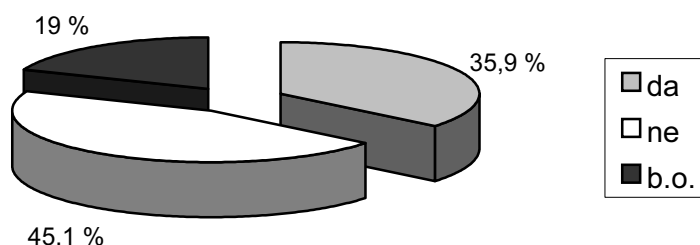
Predstavništvo v državnem zboru

Največji del naših anketirancev se ne strinja s predstavnštvom v državnem zboru kot primernim načinom za zagotovitev predstavnštva etničnih/narodnih skupnosti.

Slika 48: Odgovori anketirancev na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupnega poslanca v državnem zboru« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Slika 49: Odgovori anketirancev na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojega poslanca v državnem zboru« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

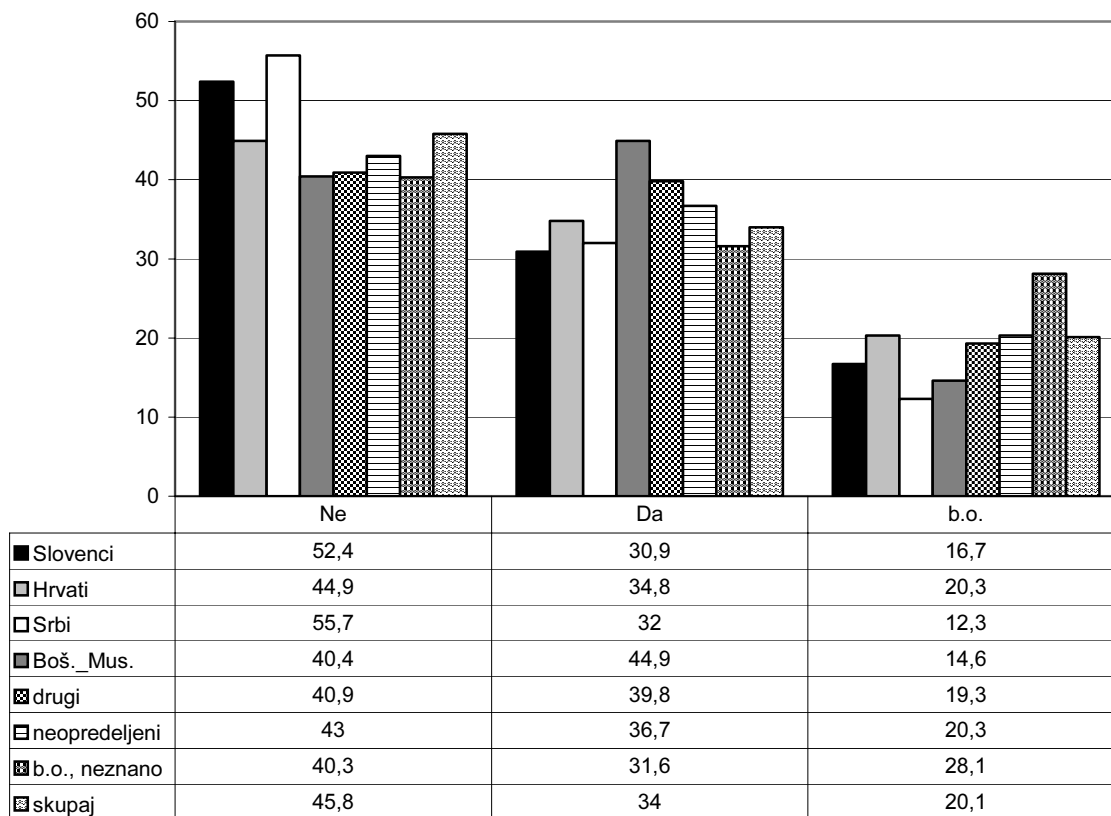

Nenaklonjenost skupnemu poslancu je za spoznanje večja (45,8 odstotka) kot nenaklonjenost posameznemu poslancu za vsako etnično skupino ter za 11,8 odstotka presega naklonjenost predstavnštvu s skupnim poslancem (34 odstotkov). Hkrati je 9,2 odstotka več anketirancev proti poslancu, ki bi predstavljal vsako posamezno etnično/narodno skupnost (45,1 odstotka) kot tistih, ki podpirajo takšen način predstavnštva (35,9 odstotka).

Če te izide dopolnimo z izidi po posameznih etničnih skupinah, ugotovimo, da so skupnemu poslancu kot predstavniku vseh etničnih/narodnih skupnosti najmanj naklonjeni Srbi, in to večinsko (55,7 odstotka) in hkrati naklonjeni posameznemu poslancu za vsako etnično/narodno skupnost (51,6 odstotka). V primerjavi s petinsko neodgovorljivostjo anketirancev je delež neodgovorljivosti

med Srbi za polovico manjši (12,3 oziroma 9 odstotkov) in primerljiv z Muslimani, ki se med vsemi proučevanimi skupinami našega vzorca najbolj, in to kar 70-odstotno, strinjajo s posameznim poslancem za vsako etnično/narodno skupnost. Podobno, Muslimani izražajo večinsko, 60-odstotno podporo skupnemu poslancu, ki ga med vsemi skupinami sicer kot najboljšo rešitev predstavnštva vidi 71,8 odstotka Črnogorcev. Ti so hkrati najbolj proti poslancu za vsako posamezno skupnost (14,3 odstotka, to je 1 anketiranec). Vendar je bilo, kot že večkrat poudarjeno, absolutno število anketirancev obeh zadnje omenjenih skupin skromno. S tem lahko delno obrazložimo izrazito odstopanje od deleža znotraj preostalih skupin, ki so za skupnega poslanca. Hkrati med Črnogorci in Muslimani obstaja pomembna razlika. Medtem ko Črnogorci podpirajo reprezentacijo s skupnim poslancem, Muslimani visoko podpirajo obe opciji. Takšno stališče Muslimanov si lahko delno razložimo z visoko etnično, predvsem pa religiozno mobilizacijo med anketiranjem, ki se je predvsem nanašala na dolgoletne zaplete o dovolitvi gradnje islamskega versko-kulturnega centra v Ljubljani. Tako visoka podpora predstavnštvu v državnem zboru verjetno izhaja iz percepcije Muslimanov, da bi svoje interese najverodostojneje izražali s predstavnikom iz lastnih vrst oziroma če te možnosti ni ali ne bi bilo, s skupnim poslancem vseh etničnih skupin.

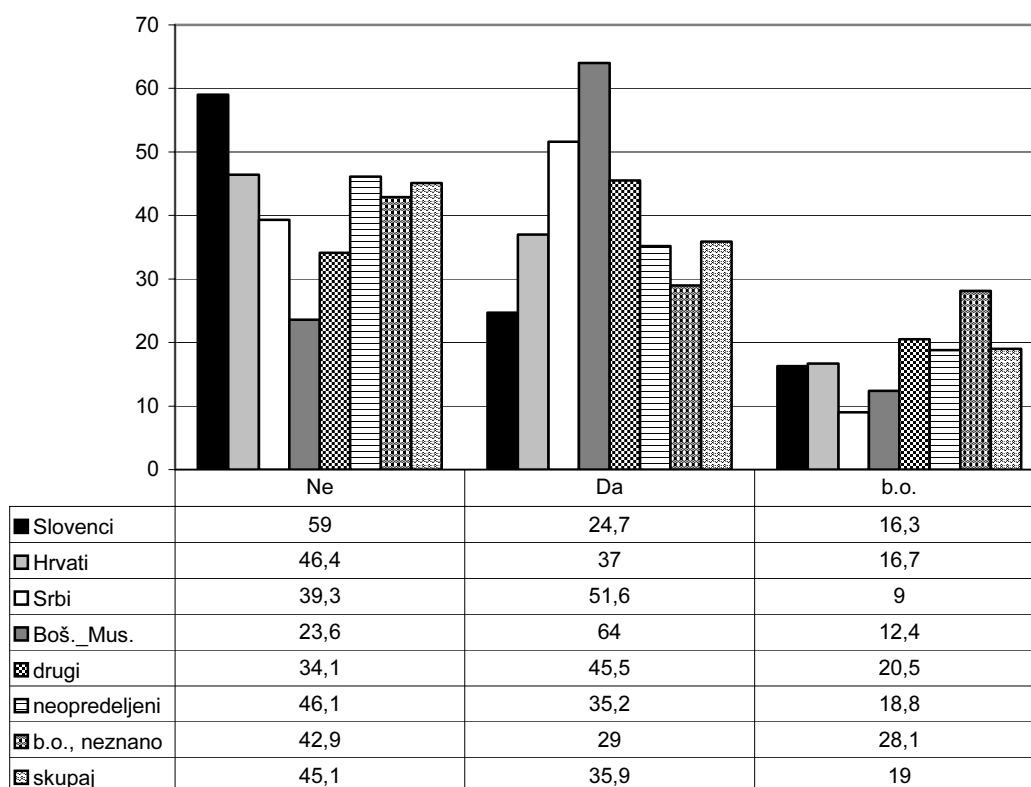
Slika 50: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupnega poslanca v državnem zboru« glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N= 1163)

sig. < 0,002

Razen Črnogorcev in Muslimanov, navzgor od povprečne podpore za skupnega poslanca to možnost podpirajo anketiranci drugih etničnih samoopredelitev (38,8 odstotka), Albanci (37,5 odstotka, to je trije anketiranci) in etnično neopredeljeni (36,7 odstotka). Hrvati so s 34,8 odstotka najbližje splošno izraženemu mnenju, navzdol pa, razen izrazitega odstopanja številčno majhne skupine makedonskih anketirancev (16,7 odstotka, to je 1 anketiranec), odstopajo Slovenci in anketiranci neznane etnične opredelitve (30,9 oziroma 31,6 odstotka), ter Bošnjaki, ki se v svojem mnenju približujejo Srbom (32,7 oziroma 32 odstotkov).

Slika 51: Odgovori na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojega poslanca v državnem zboru« glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

Kot rečeno, so izidi pokazali, da je stališče naših anketirancev o lastnem poslancu vsake etnične/narodne skupnosti sicer odklonilno, a je podpora zanj za 2 odstotka višja kot za skupnega poslanca. Večinsko, 50- in večodstotno podporo so poleg Muslimanov izrazili Albanci (62,5 odstotka, to je 5 anketirancev), Bošnjaki (59,2 odstotka), Srbi (51,6 odstotka) in Makedonci (50 odstotkov, to je trije anketiranci). Manj se s tem stališčem strinjajo anketiranci drugih etničnosti (46,3 odstotka), Hrvati ter etnično neopredeljeni (37 oziroma 35,2 odstotka). Poleg že omenjenega Črnogorca so ideji lastnega poslanca najmanj naklonjeni Slovenci in anketiranci neznane

opredelitve (24,7 oziroma 29 odstotkov), to se pravi tisti, ki se ne perceptirajo kot 'manjšinske' etnične skupine.

Preglednica 34: Odgovori anketirancev na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupnega poslanca v državnem zboru« glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

skupen poslanec v državnem zboru	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	202	35,1	194	33	396	34
ne	267	46,4	266	45,3	533	45,8
b. o.	107	18,6	127	21,6	234	20,1
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,413

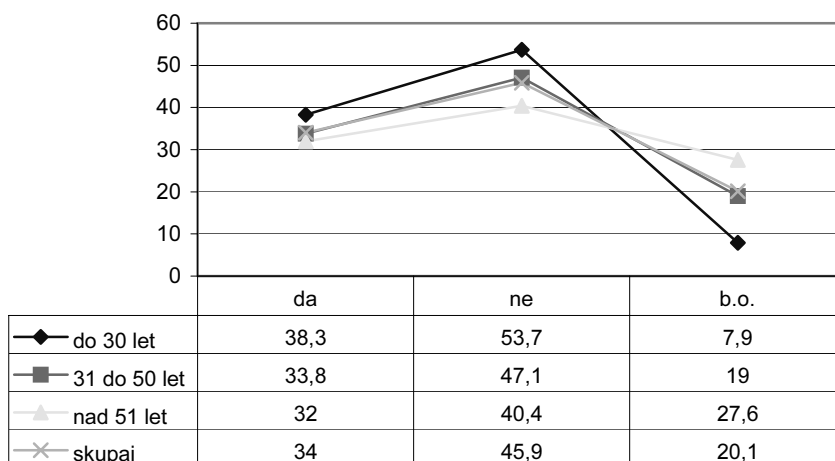
Preglednica 35: Odgovori na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojega poslanca v državnem zboru« glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

vsaka skupnost svojega poslanca	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	225	39,1	192	32,7	417	35,9
ne	252	43,8	273	46,5	525	45,1
b. o.	99	17,2	122	20,8	221	19
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,057

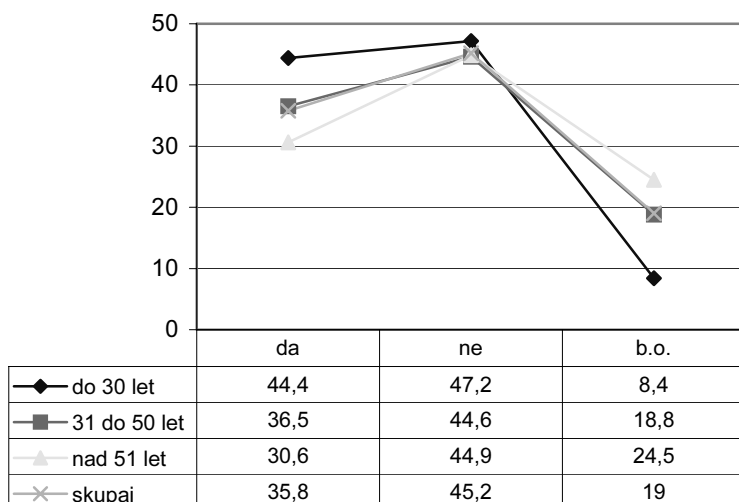
Ženske so manj naklonjene predstavnistvu etničnih/narodnih skupnosti v državnem zboru. Delež moških, ki so naklonjeni skupnemu poslancu, je za 2,1 odstotka večji kot delež žensk. Razlika med spoloma je večja pri strinjanju s stališčem, da bi vsaka etnična/narodna skupnost morala imeti svojega poslanca, saj to stališče podpira 6,4 odstotka več moških kot žensk.

Slika 52: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupnega poslanca v državnem zboru« glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

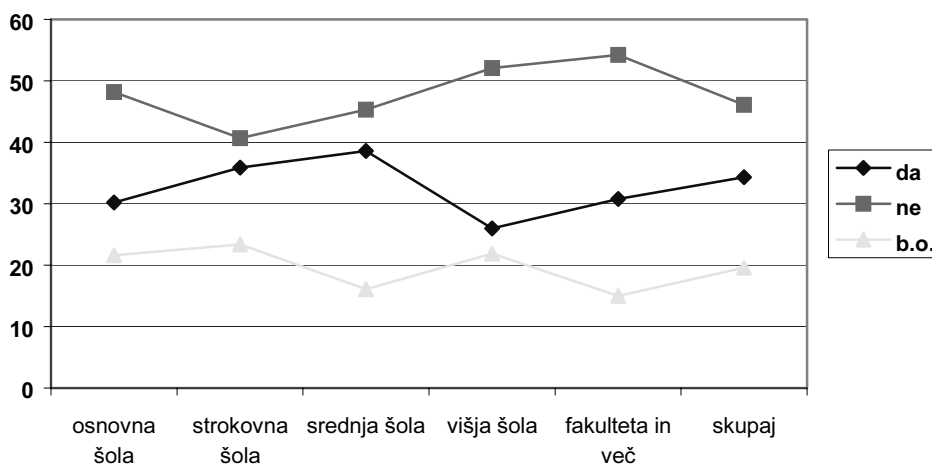
Slika 53: Odgovori na stališče: »Vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojega poslanca v državnem zboru« glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

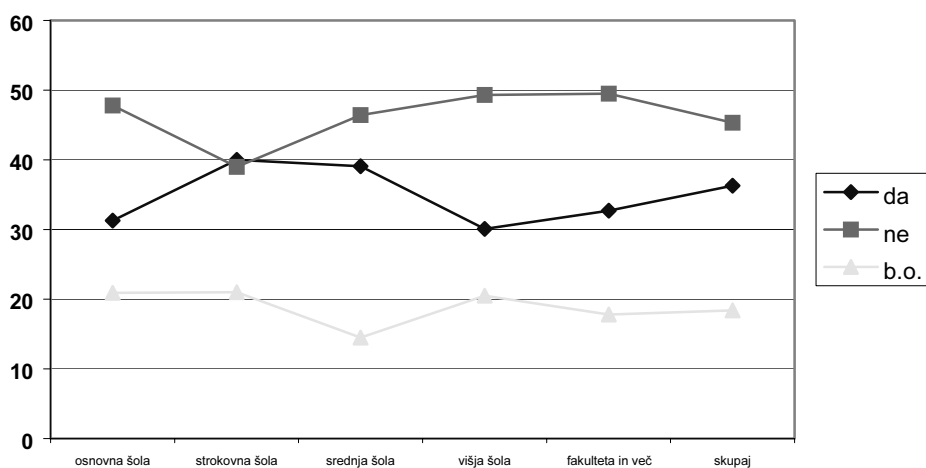
Glede na starostno sestavo proučevane populacije bi bil način reprezentacije etničnih/narodnih skupnosti v državnem zboru najmanj primerna možnost za mlado starostno skupino. 53,7 odstotka anketirancev, mlajših od 30 let, je proti skupnemu poslancu in 47,2 odstotka proti poslancu za vsako etnično/narodno skupnost. Hkrati pa mladi tudi najbolj podpirajo idejo skupnega poslanca in še v večjem deležu poslanca za vsako skupnost (38,3 oziroma 44,4 odstotka). Mlada generacija je bila v svojih odgovorih tudi najbolj aktivna, saj je delež neodgovorljivosti nizek (7,9 odstotka). Podpora srednje in starejše generacije anketirancev je skoraj enaka splošni podpori vseh anketirancev (33,8 oziroma 32 odstotkov). Ko gre za lastnega poslanca vsake etnične/narodne skupnosti, se stališča v teh dveh starostnih skupinah razlikujejo. Starejši od 61 let so manj zainteresirani odgovarjati na ta vprašanja, saj več kot četrtnina ni odgovorila in njihova podpora ideji poslanca za vsako etnično/narodno skupnost je najnižja med starostnimi skupinami (30,6 odstotka) in za 5 odstotkov nižja od podpore vseh anketirancev. Enako velja za podporo drugi možnosti parlamentarnega predstavništva, le z nekoliko manjšim odstopanjem (32 odstotkov). Srednja generacija najbolje izraža mnenje vseh anketirancev: 33,8 odstotka je za skupnega poslanca in 36,5 odstotka za to, da bi vsaka skupnost imela svojega poslanca.

Slika 54: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupnega poslanca v državnem zboru« glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,038

Slika 55: Odgovori na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojega poslanca v državnem zboru« glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,077

Več kot polovica najbolj izobraženih anketirancev, ki imajo vsaj fakultetno ali pa višjo šolo, je proti skupnemu poslancu (54,2 oziroma 52 odstotkov), sledijo anketiranci z osnovno šolo (48,2 odstotka) ter nato s srednjo (45,3 odstotka) in strokovno šolo (40,7 odstotka). S 40 odstotki so za drugo možnost parlamentarnega predstavnštva anketiranci s strokovno in srednjo šolo (40 oziroma 39,1 odstotka) in z okoli 30 odstotki anketiranci z višjo šolo, osnovno šolo in fakulteto (30,1 odstotka, 31,3 in 32,7 odstotka).

Preglednica 36: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupnega poslanca v državnem zboru« glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Skupen poslanec	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva %	priselitev %	b. o. %	skupaj %
da	35,7	33,6	14,3	34
ne	50,7	44,1	57,1	45,8
b. o.	13,6	22,3	28,6	20,1
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 019

Preglednica 37: Odgovori na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojega poslanca v državnem zboru« glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Vsaka skupnost svojega poslanca	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva %	priselitev %	b. o. %	skupaj %
da	36,1	35,8	28,6	35,9
ne	50,7	43,3	42,9	45,1
b. o.	13,3	20,9	28,6	19
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,044

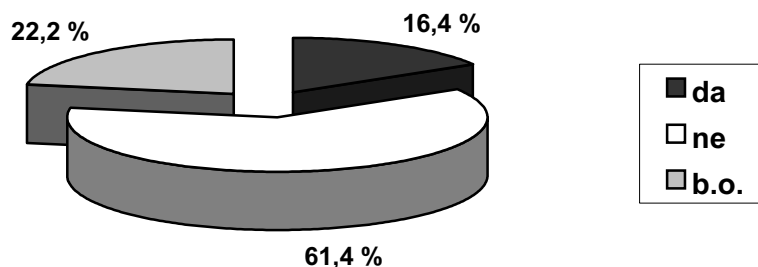
Polovica anketirancev, ki v Sloveniji živijo od rojstva, je proti poslancu v državnem zboru, skupnemu ali vsaki skupnosti posameznemu. Vendar so nekoliko bolj naklonjeni obema možnostma kot priseljeni anketiranci. Slednji to idejo podpirajo v 33,6-odstotnem deležu, ko gre za stališče o skupnem poslancu, in v 35,8-odstotnem, ko gre za stališče o posameznem poslancu za vsako etnično/narodno skupnost. Prav tako so v Sloveniji rojeni za spoznanje bolj za predstavništvo vsake etnične/narodne skupnosti z lastnim poslancem (36,1 odstotka) kot priseljeni, ki so po svojem mnenju reprezentativni za celotni proučevani vzorec (35,8 odstotka).

Predstavništvo in politične stranke

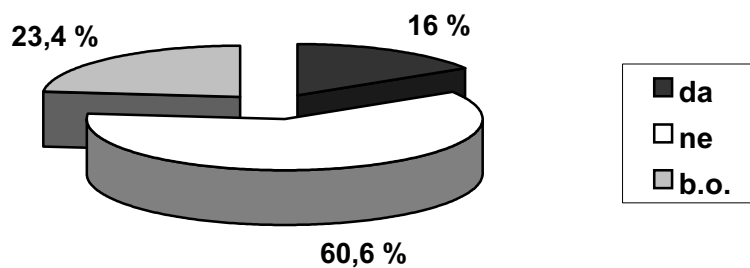
»Multietnična« ali »etnične« politične stranke

Več kot 60 odstotkov anketirancev je proti ustanavljanju političnih strank, odstotek več jih je proti skupni stranki (61,4 oziroma 60,5 odstotka). Šestnajst odstotkov anketirancev se strinja s stališčem, da bi vsaka etnična/narodna skupnost morala imeti svojo stranko, za spoznanje več pa se jih strinja, da bi morale imeti skupno politično stranko (16,4 odstotka).

Slika 56: Prikaz odgovorov anketirancev na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupno politično stranko« (izraženo v odstotkih)
(N=1163)

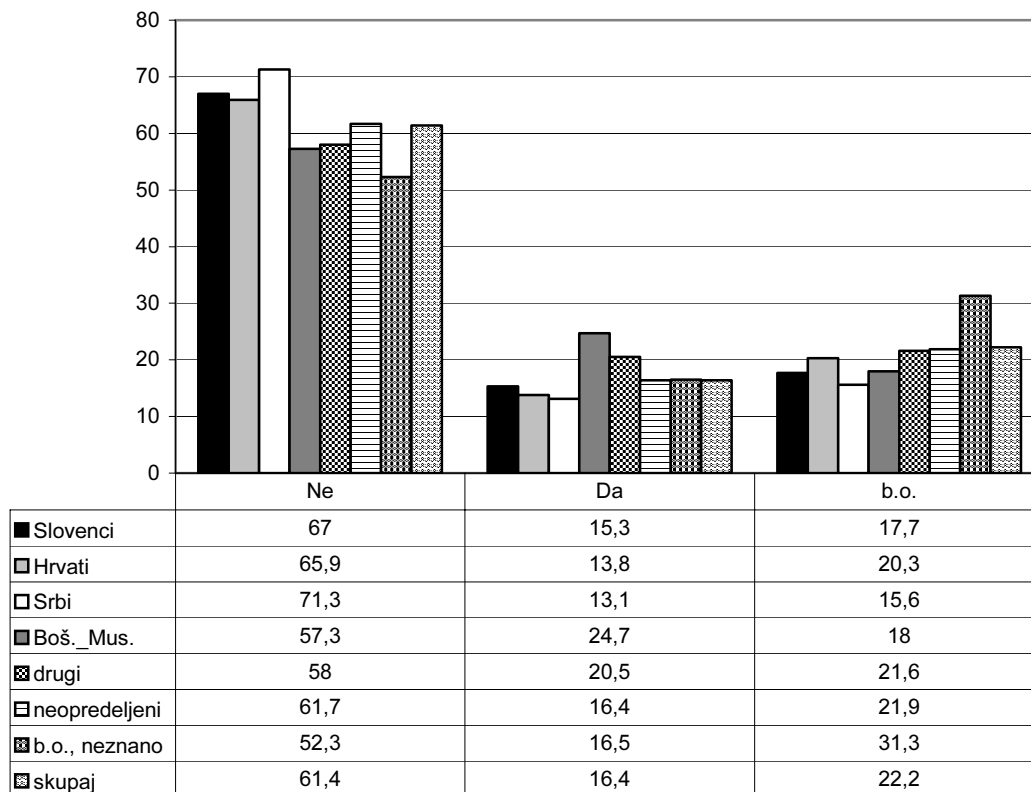

Slika 57: Prikaz odgovorov anketirancev na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojo politično stranko« (izraženo v odstotkih)
(N=1163)

Slika 58: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupno politično stranko« glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

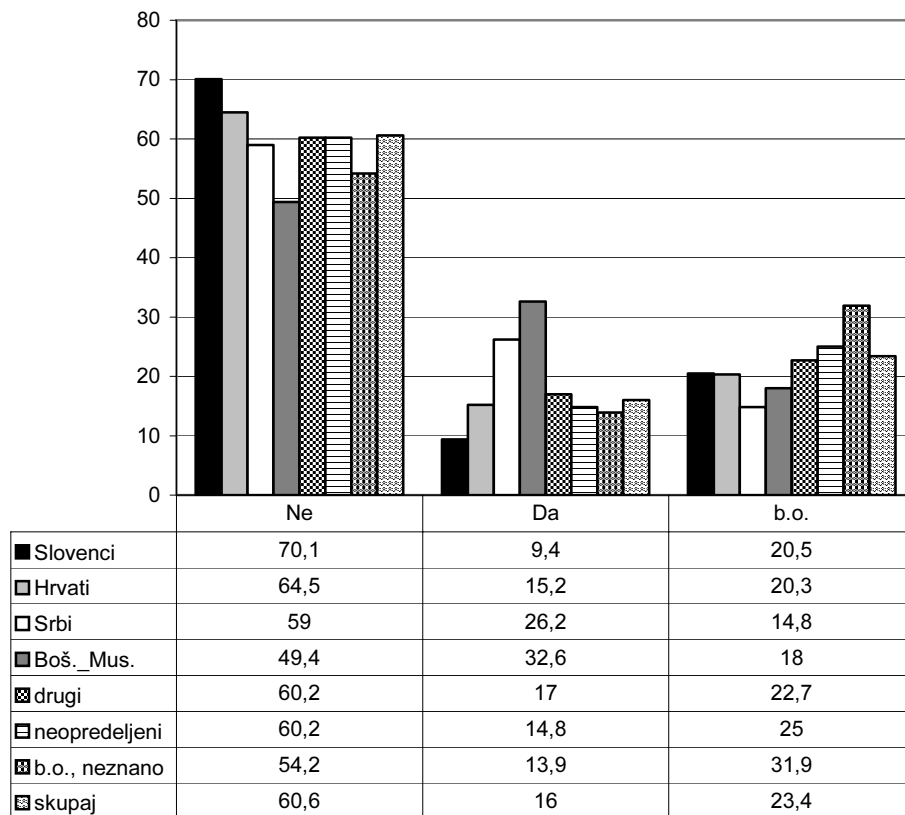

sig. < 0,001

Etnično neopredeljeni in anketiranci neznane etnične opredeljenosti kažejo enako nizko naklonjenost skupni politični stranki kot kaže izid za proučevani vzorec v celoti. Navzgor od povprečja, razen ponovnega izstopanja številčno majhne skupine Črnogorcev (42,9 odstotka, kar pomeni 3 anketirance), s 30 odstotki izstopajo Muslimani. Bošnjaki in anketiranci drugi etničnih pripadnosti izražajo petinsko podporo skupni stranki (22,4 oziroma 20,4 odstotka). Srbi in Hrvati so najmanj navdušeni za skupno stranko (13,1 oziroma 13,8 odstotka). Podpovprečno podporo izražajo tudi Slovenci (15,3 odstotka).

Slika 59: Odgovori na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojo politično stranko« glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih)

(N=1163)

sig. <0,000

Idejo, da bi vsaka skupnost morala imeti svojo politično stranko, ponovno najbolj podpirajo Muslimani, s petimi odstotki bolj kot skupno stranko (35 odstotkov), Bošnjaki pa še nekoliko bolj (30,6 odstotka), medtem ko je kar polovica več Srbov izrazila večjo podporo ideji lastne stranke v primerjavi s skupno (26,2 odstotka). Razen anketirancev, združenih v skupino »drugi«, ki s 17 odstotki še za malenkostni odstotek presegajo povprečno podporo proučevanega vzorca, so vsi preostali anketiranci izrazili manj podpore ideji lastne stranke. Hrvati in etnično neopredeljeni za približno odstotek manj (15,2 oziroma 14,8 odstotka). Najmanj so za lastne etnične stranke Slovenci, in sicer manj kot desetina (9,7 odstotka) oziroma za pet odstotkov manj kot za skupno politično stranko etičnih skupnosti.

Preglednica 38: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupno politično stranko« glede na spolno strukturo (N=1163)

Skupna politična stranka	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	83	14,4	108	18,4	191	16,4
ne	374	64,9	340	57,9	714	61,4
b. o.	119	20,7	139	53,9	258	22,2
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,042

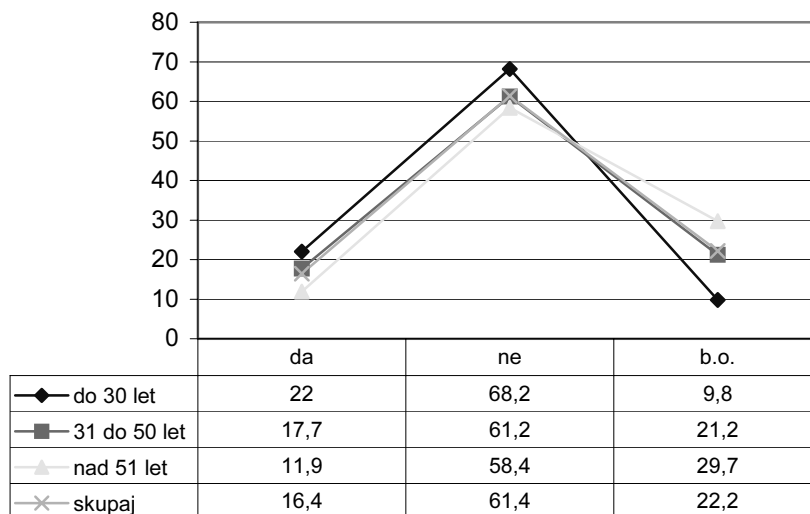
Preglednica 39: Odgovori na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojo politično stranko« glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Vsaka skupnost svojo stranko	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	91	15,8	95	16,2	186	16
ne	360	62,5	345	58,8	705	60,6
b. o.	125	21,7	147	25	272	23,4
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,353

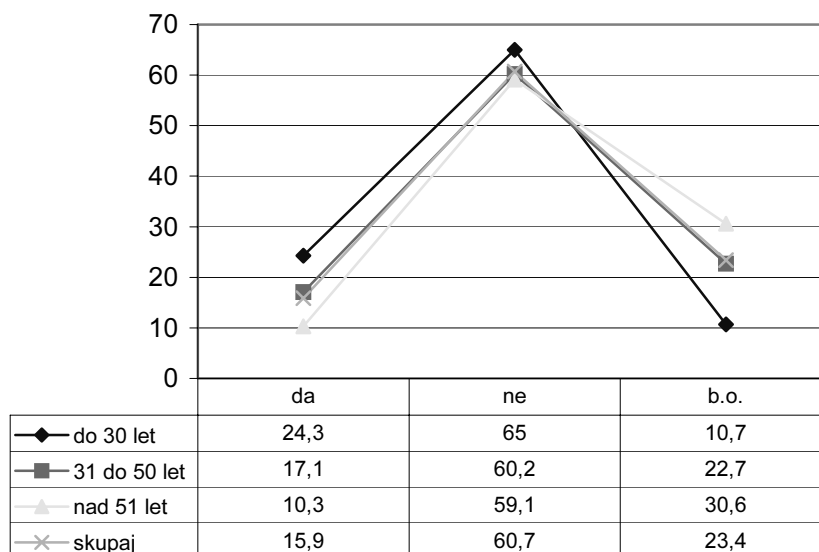
V primerjavi s predstavnštvom v državnem zboru so ustanavljanju političnih strank bolj naklonjene ženske, ki so z 18,4 odstotka za in s 57,9 odstotka proti skupni stranki, in s 16,2 odstotki za in 58,8 odstotki proti posameznim etničnim političnim strankam za vsako etnično/narodno skupnost. Za skupno stranko je le 14,4 odstotka moških (64,9 odstotka proti) in 15,8 odstotka za to, da bi vsaka etnična/narodna skupnost imela svojo politično stranko (62,5 odstotka proti).

Slika 60: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupno politično stranko« glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

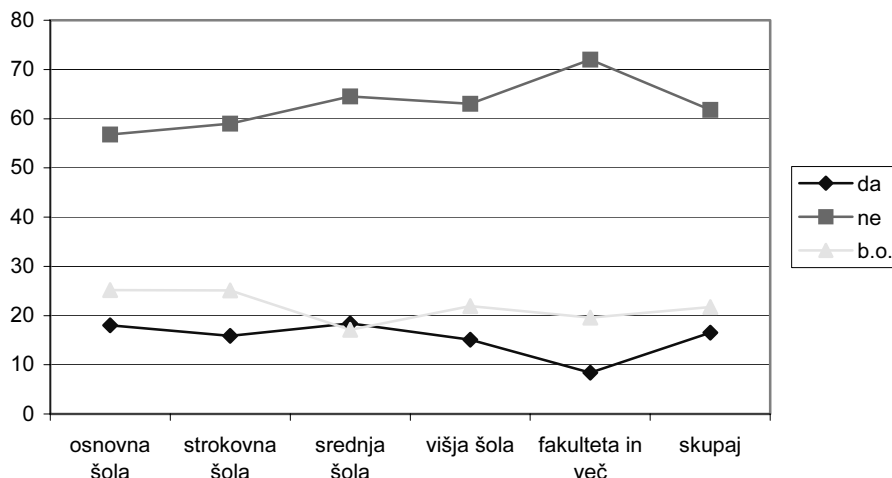
Slika 61: Odgovori na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojo politično stranko« glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

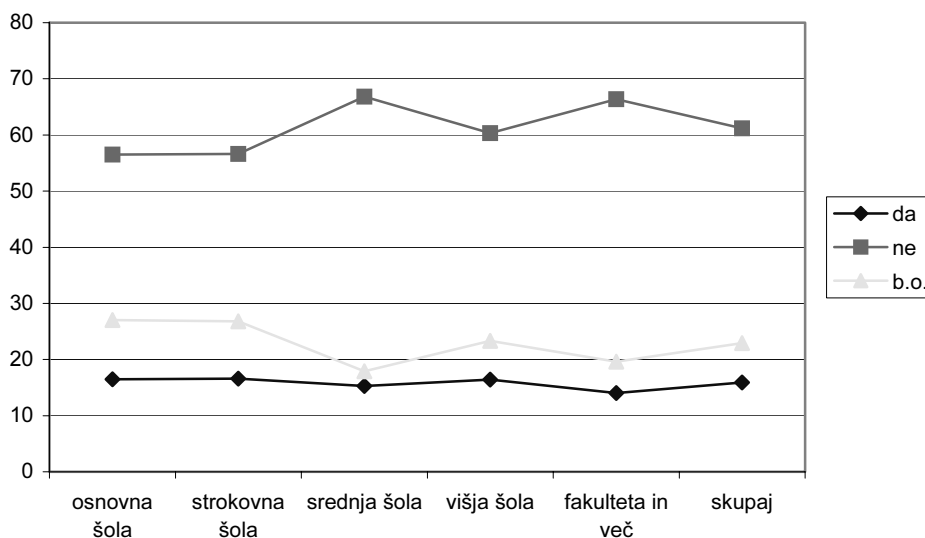
Čeprav so vse starostne skupine večinsko ne strinjajo z mnenjem, da bi etnične/narodne skupnosti morale imeti politične stranke, se z ustanovitvijo stranke najbolj strinja najmlajša generacija, in to bolj za ustanovitev posameznih etničnih strank kot pa skupno (24,3 in 22 odstotka). Medtem ko je srednja generacija s 17 odstotki še za ustanovitev političnih strank, pa starejša generacija to zamisel podpira le še z dobro desetino.

Slika 62: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupno politično stranko« glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,036

Slika 63: Odgovori anketirancev na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojo politično stranko« glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,089

Odgovori, razvrščeni po izobrazbeni strukturi, kažejo, da nenaklonjenost političnim strankam narašča z izobrazbo, da pa so višje izobraženi še bolj nenaklonjeni skupni politični stranki kot pa posamezni politični stranki za vsako etnično skupnost. Najbolj idejo skupne stranke podpirajo tisti z osnovno in srednjo šolo (18 oziroma 18,4 odstotka), najmanj tisti, ki imajo vsaj fakultetno izobrazbo (8,4 odstotka). Podpora ideji posameznih etničnih strank je po izobrazbeni strukturi

enakomerneje razporejena, razlike so majhne, od 16,5 odstotkov pri najnižje izobraženih do 14-odstotne pri najvišje izobraženih.

Preglednica 40: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti skupno politično stranko« glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Skupna politična stranka	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	17,7	16	14,3	16,4
ne	67	59,6	42,9	61,4
b. o.	15,3	24,4	42,9	22,2
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,016

Preglednica 41: Odgovori na stališče: »vsaka etnična/narodna skupnost bi morala imeti svojo politično stranko« glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Vsaka skupnost svojo stranko	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	18,7	15,1	14,3	16
ne	65,3	59,2	42,9	60,6
b. o.	16	25,8	42,9	23,4
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

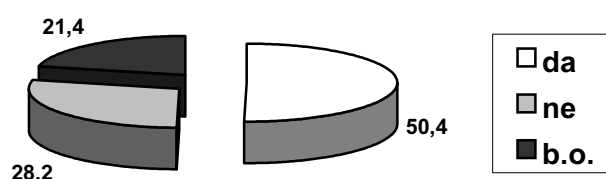
sig. < 0,009

Prevladujoč nikalni odgovor na obe stališči se v večjem deležu izraža pri tistih anketirancih, ki so se v Sloveniji rodili (67 oziroma 65,3 odstotka). Enako, a dosti manj, to velja tudi za pritrdilni odgovor na obe trditvi (17,7 oziroma 18,7 odstotka).

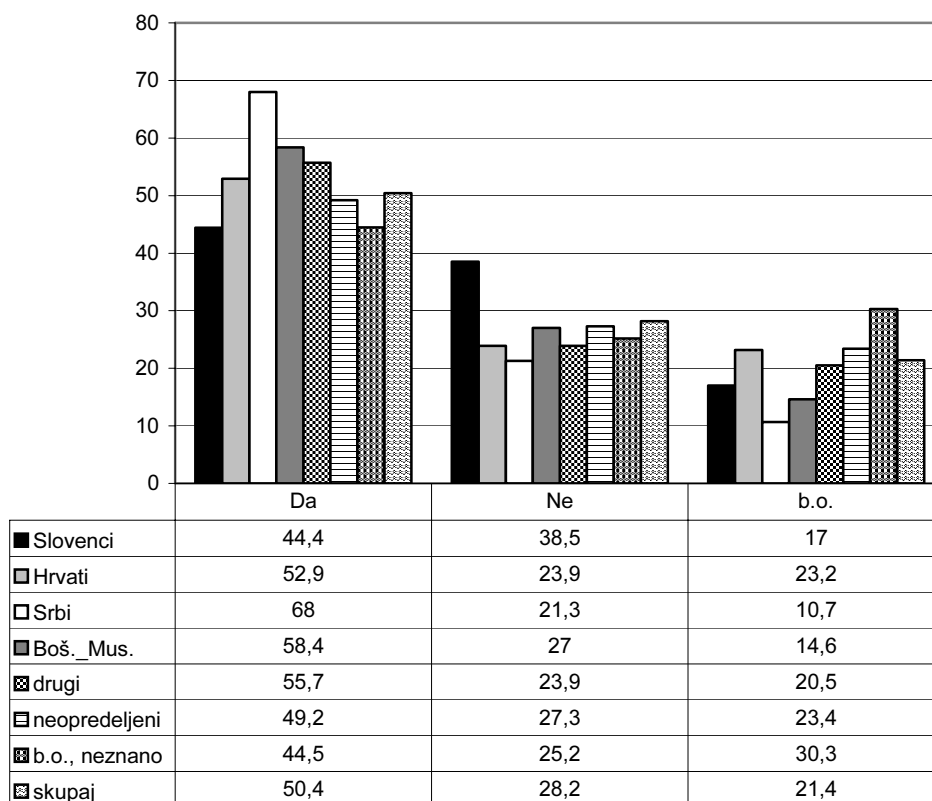
Obstoječe »nadedetnične« stranke

Več kot polovica anketirancev (50,4 odstotka) se strinja, da bi morale obstoječe stranke bolj zastopati interese etničnih/narodnih skupnosti. 18,2 odstotka se s tem stališčem ne strinja in ponovno okoli petina anketirancev ne odgovarja (21,4 odstotka). Najvišji delež neodgovorljivosti je v skupini anketirancev neznane etnične opredelitve (30,3 odstotka) in najnižji je pri Srbih (10,7 odstotka).

Slika 64: Prikaz odgovorov anketirancev na stališče: »obstoječe politične stranke bi morale v svojih programih v večji meri zastopati interese drugih etničnih/narodnih skupnosti« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Slika 65: Odgovori na stališče: »obstoječe politične stranke bi morale v svojih programih v večji meri zastopati interese drugih etničnih/narodnih skupnosti« glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig < 0,000

Če pogledamo anketne rezultate po etnični sestavi anketirancev, ugotovimo, da je stališče, da bi obstoječe stranke morale bolj zastopati tudi interese drugih etničnosti, najbolj razširjeno prav med Srbi (68 odstotkov), zelo pomembno pa je tudi za Muslimane (62,5 odstotka), anketirance drugih etničnih opredelitev (58,2 odstotka) in Bošnjake (55,1 odstotka). Nekoliko manj, a še vedno večinsko, se s tem stališčem strinjajo Hrvati (52,9 odstotka). S stališčem se strinja skoraj polovica etnično neopredeljenih (49,2 odstotka) ter nekaj več kot 44 odstotkov anketirancev neznane etnične opredelitve in Slovencev (44,5 oziroma 44,4 odstotka).

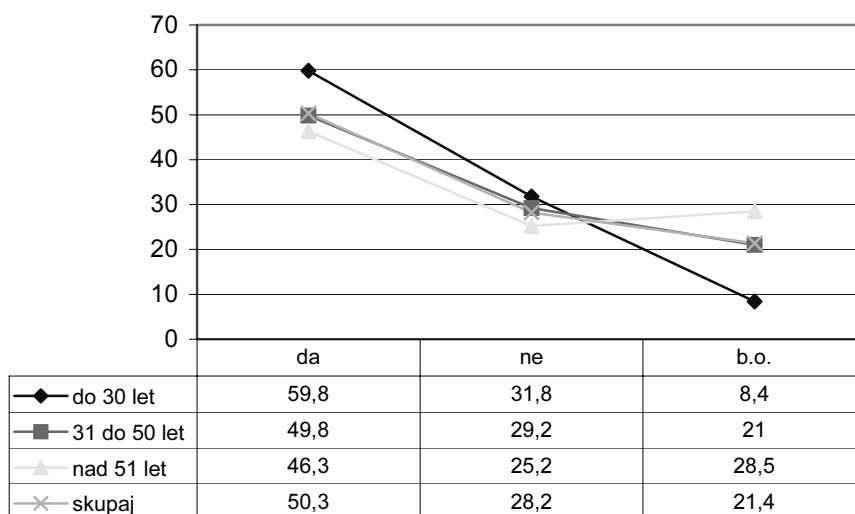
Preglednica 42: Odgovori na stališče: »obstoječe politične stranke bi morale v svojih programih v večji meri zastopati interese drugih etničnih/narodnih skupnosti« glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

obstoječe stranke	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	308	53,5	278	47,4	586	50,4
ne	150	26	178	30,3	328	28,2
b. o.	118	20,5	131	22,3	249	21,4
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,105

6,1 odstotka več moških kot žensk se strinja, da bi stranke morale bolj zastopati tudi interese drugih etničnosti.

Slika 66: Odgovori na stališče: »obstoječe politične stranke bi morale v svojih programih v večji meri zastopati interese drugih etničnih/narodnih skupnosti« glede na starostno strukturo anketirancev (N=1162)

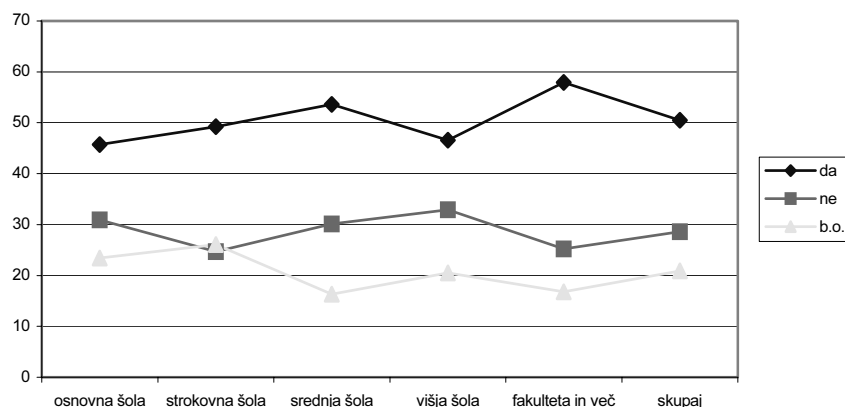

sig. < 0,000

Temu stališču v največjem deležu pritrjuje mlada generacija, in sicer 60 odstotno, skoraj polovica srednje in manj kot polovica najstarejše.

Slika 67: Odgovori na stališče: »obstoječe politične stranke bi morale v svojih programih v večji meri zastopati interese drugih etničnih/narodnih skupnosti« glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,041

Večinsko se s tem stališčem strinjajo visoko izobraženi in tisti s srednjo šolo (57,9 oziroma 53,6 odstotka), skoraj polovica tistih s strokovno šolo (49,2 odstotka) ter manj kot polovica anketirancev z osnovno ali višjo šolo (45,7 oziroma 46,6 odstotka).

Preglednica 43: Odgovori na stališče »obstoječe politične stranke bi morale v svojih programih v večji meri zastopati interese drugih etničnih/narodnih skupnosti« glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih). (N=1163)

obstoječe politične stranke	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	50	50,6	42,9	50,4
ne	35,4	25,9	14,3	28,2
b. o.	14,6	23,5	42,9	21,4
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

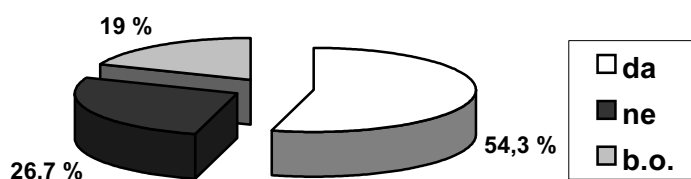
sig. < 0,002

Trajanje bivanja v Sloveniji ni imelo vpliva pri oblikovanju pritrdilnega odgovora na to stališče.

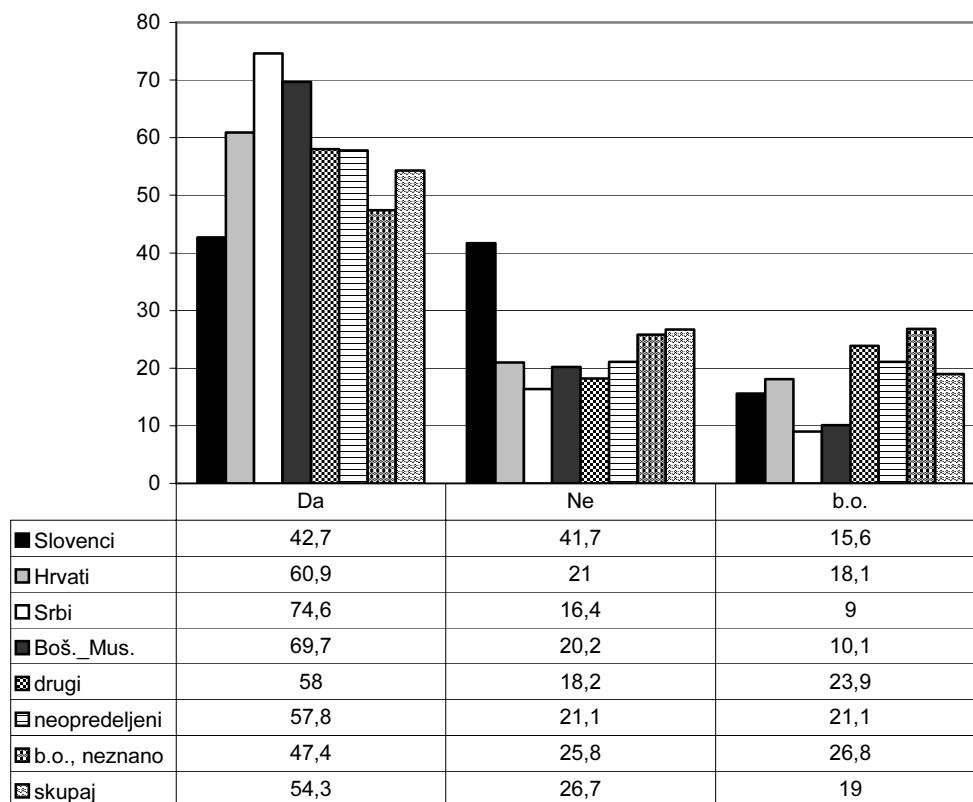
Lastne organizacije kot sogovornice vlade

S stališčem, da bi etnične/narodne skupnosti morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in skrbele za uresničevanje njihovih pravic in uveljavljanje njihovih interesov, se strinja 54,3 odstotka anketirancev. 26,7 odstotka se s tem ne strinja.

Slika 68: Prikaz odgovorov anketirancev na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in bi skrbele za uresničevanje njihovih pravic ter uveljavljanje njihovih interesov, tako kot jih imata madžarska in italijanska narodna« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Slika 69: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in...« glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

Slovenci in anketiranci neznane etnične opredelitve so edini, ki niso izrekli večinskega strinjanja s tem stališčem, vendar še vedno visoko 42,7 oziroma 47,4 odstotno. Vse preostale skupine se več kot 55-odstotno strinjajo, da bi etnične skupnosti morale imeti svoje organizacije. Najbolj se s tem strinjajo Srbi (74,6 odstotka), Muslimani (72,5 odstotka) in Bošnjaki (67,3 odstotka), nekoliko manj pa Hrvati (60,9 odstotka), anketiranci drugih etničnih opredelitev (58 odstotkov) in etnično neopredeljeni (57,8 odstotka).

Tako ni presenetljivo, da se s tem stališčem ne strinja največ Slovencev (41,7 odstotka), pri preostalih je nestrinjanje precej nižje, najnižje pri Srbih (16,4 odstotka). Med preostalimi etničnimi skupinami se z lastnimi organizacijami ne strinja od petine do četrte anketirancev. Le 1,4 odstotka Muslimanov, 2,7 odstotka Bošnjakov in 5 odstotkov Srbov ni dalo svojega odgovora.

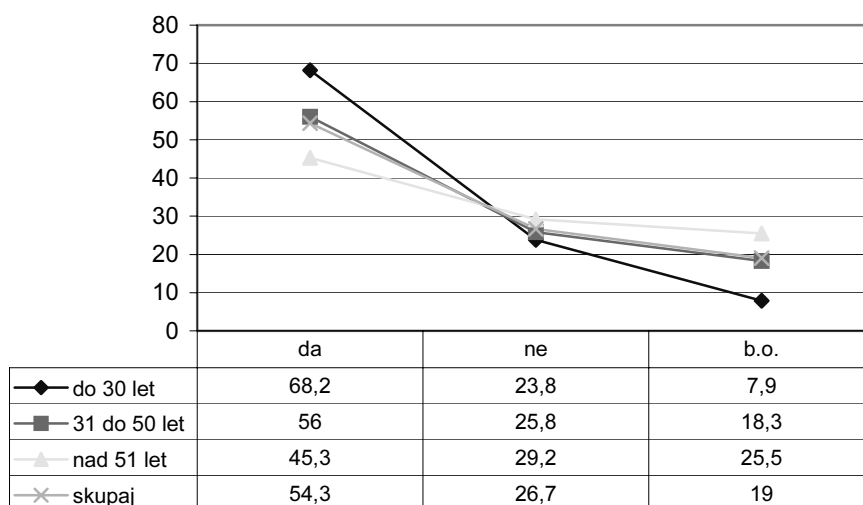
Preglednica 44: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in ... « glede na spolno strukturo anketirancev glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

organizacije	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	326	56,6	306	52,1	632	54,3
ne	150	26	160	27,3	310	26,7
b. o.	100	17,4	121	20,6	221	19
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,241

Ponovno izidi kažejo vpliv spola na oblikovanje stališča, za 4,5 odstotka več moških kot 52,1 odstotka žensk se namreč strinja, da bi etnične skupnosti morale imeti svoje organizacije.

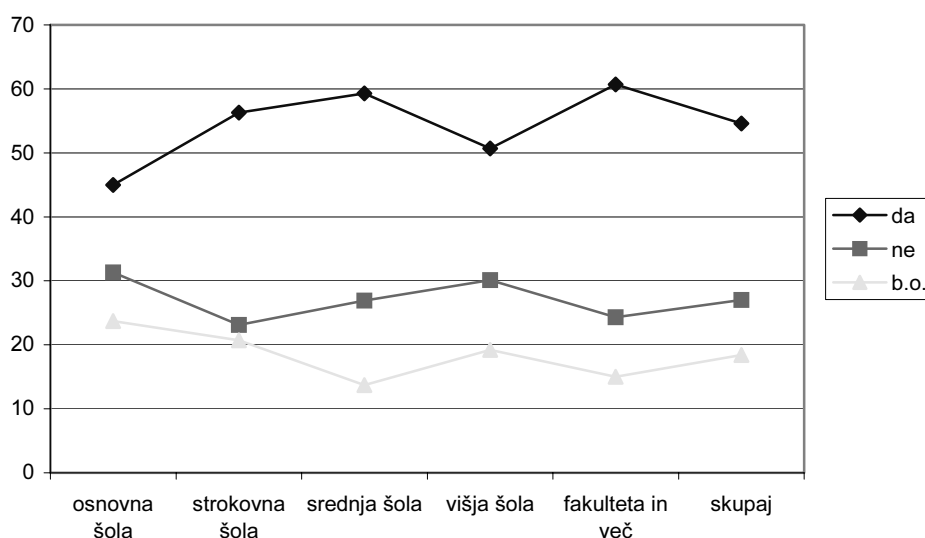
Slika 70: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in...« glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

Glede na starostno strukturo anketirancev je analiza pokazala, da je takšen način sogovorništva z 68,2 odstotka najbolj podpira mlajša starostna skupina, s 56 odstotki srednja, medtem ko je to pomembno manj kot polovici starejših od 51 let (45, 3 odstotka).

Slika 71: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in...« glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,005

Če to dopolnimo z izsledki, razvrščenimi po izobrazbenih razredih, vidimo, da se s tem načinom najbolj strinjajo anketiranci, ki so končali vsaj fakulteto ali imajo srednjo šolo (60,7 oziroma 59,3 odstotka), sledijo jim tisti s strokovno in višjo šolo (56,3 oziroma 50,7 odstotka), najmanj pa to stališče podpirajo anketiranci z osnovno šolo (45 odstotkov).

Preglednica 45: Odgovori na stališče: »etnične/narodne skupnosti bi morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in...« glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Svoje organizacije	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	54,8	54,2	57,1	54,3
ne	31,3	25,3	-	26,7
b. o.	13,9	20,5	42,9	19
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

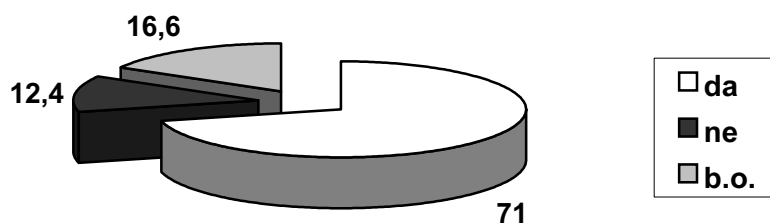
sig. < 0017

Čas bivanja v Sloveniji ni vpliven dejavnik.

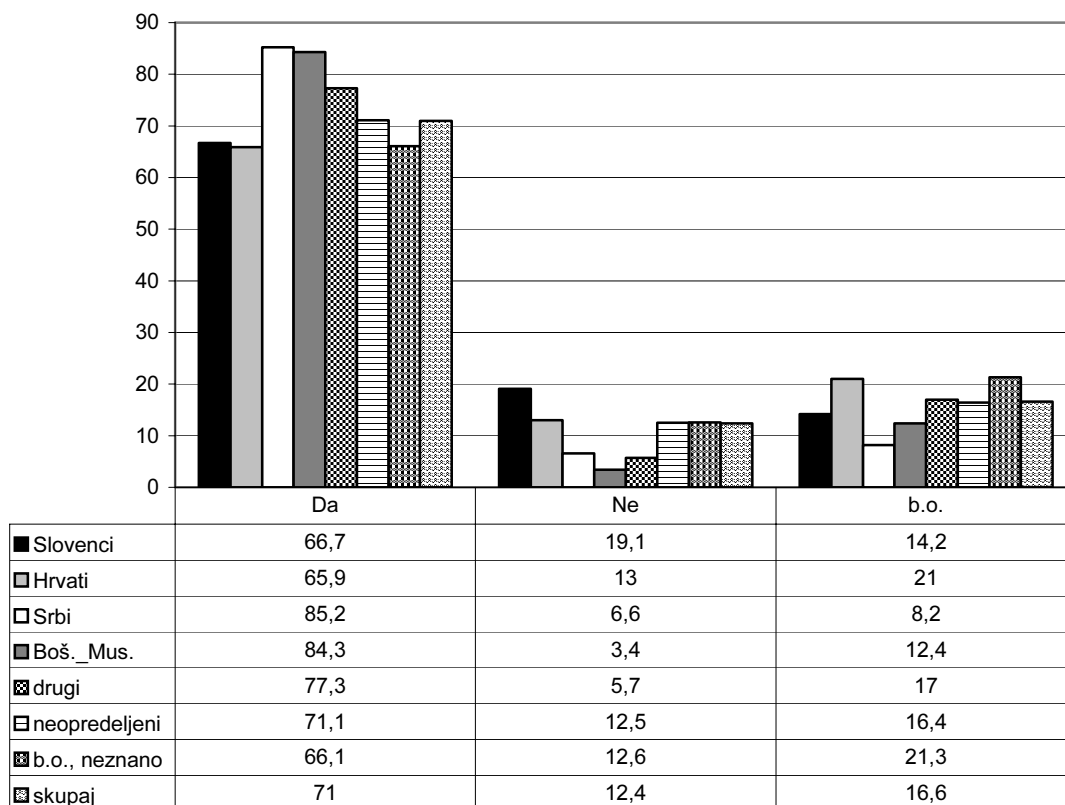
Urad za narodnosti

S stališčem, da bi obstoječi Urad za narodnosti v vladi Republike Slovenije moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti, se strinja 71 odstotkov naših anketirancev.

Slika 72: Prikaz odgovorov anketirancev na stališče: »obstoječi Urad za narodnosti v R Sloveniji bi moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti« (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Slika 73: Odgovori na stališče: »obstoječi Urad za narodnosti v R Sloveniji bi moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti« glede na etnično strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1163)

sig. < 0,000

Podobno kot pri prejšnjem stališču tega najbolj podpirajo Srbi (85,2 odstotka), Muslimani (85 odstotkov) in Bošnjaki (83,7 odstotka). Tem sledijo anketiranci skupine »drugi« in etnično neopredeljeni (77,3 oziroma 71,1 odstotka). Nižjo od povprečnega strinjanja, a še vedno visoko podporo temu stališču izražajo Slovenci (66,7 odstotka), anketiranci neznane etnične opredelitve (66,1 odstotka) in Hrvati (65,9 odstotka).

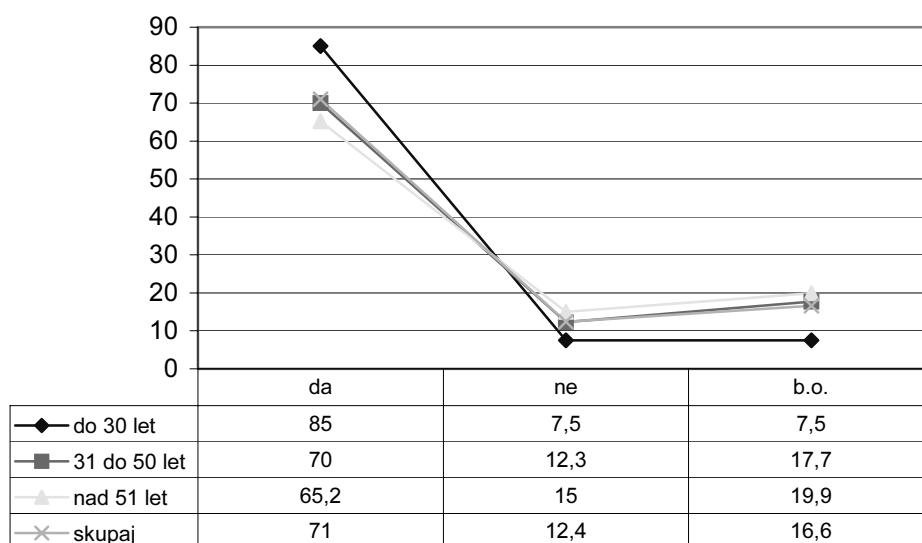
Preglednica 46: Odgovori na stališče: »obstoječi Urad za narodnosti v R Sloveniji bi moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti« glede na spolno strukturo anketirancev (N=1163)

Urad za narodnosti	Spol					
	moški		ženske		skupaj	
	N	%	N	%	N	%
da	416	72,2	410	69,8	826	71
ne	65	11,3	79	13,5	144	12,4
b. o.	95	16,5	98	16,7	193	16,6
<i>skupaj</i>	<i>576</i>	<i>100</i>	<i>587</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>

sig. < 0,510

Analiza izidov po spolni strukturi naših anketirancev ponovno pokaže večje strinjanje moških, vendar je razlika med spoloma manjša kot pri prejšnjem odgovoru, saj se le 2,4 odstotka manj žensk strinja s tem stališčem.

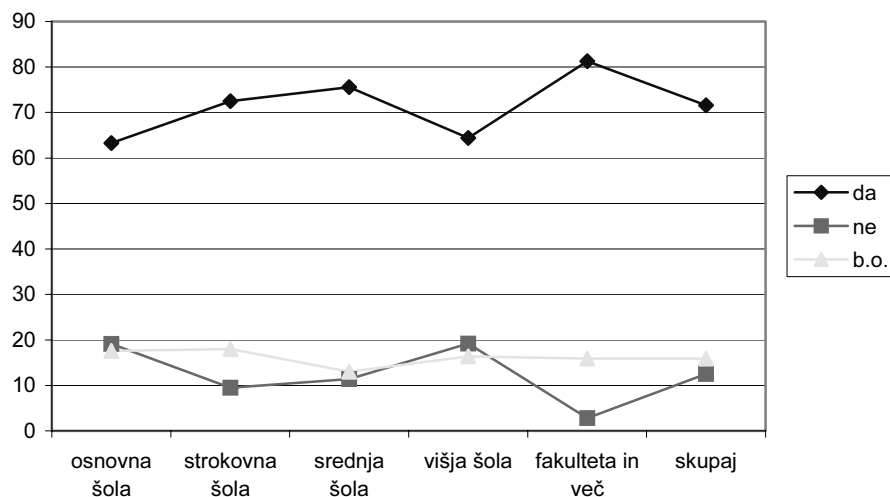
Slika 74: Odgovori na stališče: »obstoječi Urad za narodnosti v R Sloveniji bi moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti« glede na starostno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1162)

sig. < 0,000

Mladim do 30 let je pomembnejše, da Urad zastopa tudi interese etničnih skupnosti (85 odstotkov), medtem ko se s tem strinja 70 odstotkov srednje generacije in 65,2 starejše.

Slika 75: Odgovori na stališče: »obstoječi Urad za narodnosti v R Sloveniji bi moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti« glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (izraženo v odstotkih) (N=1139)

sig. < 0,000

Izobrazba je ponovno pomembna pri izražanju odgovora ne stališče, da bi Urad za narodnosti moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti. Podpora temu stališču narašča s stopnjo izobrazbe, vendar je delež anketirancev z osnovno šolo (63,3 odstotke) in z višjo šolo skoraj izenačen (64,4 odstotke).

Preglednica 47: Odgovori na stališče: »obstoječi Urad za narodnosti v R Sloveniji bi moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti« glede na dolžino bivanja anketirancev v Sloveniji (izraženo v odstotkih) (N=1163)

Urad za narodnosti	Dolžina bivanja v Sloveniji			
	od rojstva	priselitev	b. o.	skupaj
	%	%	%	%
da	76,2	69,3	71,4	71
ne	11,2	12,9	-	12,4
b. o.	12,6	17,9	28,6	16,6
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,129

Čas bivanja v Sloveniji igra v podpori Uradu kot zastopniku interesov etničnih skupin določeno vlogo. S tem stališčem se strinja več tistih anketirancev, ki bivajo v Sloveniji od rojstva (76,2 odstotka) kot priseljenih (69,3 odstotka).

Povzetek in sklep

Državljanstvo

Kljub začetnemu liberalnemu pristopu k sprejemu državljanov drugih republik SFRJ v slovensko politično telo, ki ga je podpiralo tudi javno mnenje, je visok interes za slovensko državljanstvo in skorajda izključno dvojno državljanstvo oseb, ki so ga pridobile, vodil do poskusov zakonodajnega posega v status dvojnega državljanstva, posebno v obdobju 1993–1996.

Analiza odgovorov na vprašanje o tem, katero državljanstvo bi želeli ohraniti, če bi med državami naslednicami Jugoslavije prišlo do skupnega dogovora o odpravi dvojnega državljanstva, je pokazala, da bi 65 odstotkov proučevanega vzorca (1163 oseb) populacije postimigracijskih skupin ljudi iz drugih republik nekdanje SFRJ in njihovih potomcev, ki so pridobili slovensko državljanstvo, želelo ohraniti prav to. Za ohranitev slovenskega državljanstva bi se odločilo najmanj Srbov in oseb neznane etnične opredelitve, a še vedno okoli 60 odstotkov. Želja po ohranitvi slovenskega državljanstva se zmanjšuje z rastjo stopnje formalne izobrazbe na 58 odstotkov.

Kljub v trenutku ankete 14-krat večji želji po izbiri slovenskega državljanstva od 4,6-odstotne preference ohranitve drugega državljanstva (drugih držav naslednic SFRJ), odgovori nakazujejo, da bi bila odločitev, če bi do nje resnično prišlo, težka. Na težavnost odločitve med drugim nakazuje tudi relativno visok delež neodločnosti (23,6 odstotka). Dodatno to potrjuje tudi relativno visoko, 36-odstotno stališče za ohranitev dvojnega državljanstva v Sloveniji, medtem ko je njegovo odpravo podprlo 15 odstotkov anketirancev. Želja po ohranitvi dvojnega državljanstva je največja pri Hrvatih (52,9 odstotka) in tistih, ki smo jih prišteli v skupino »drugi« (52,3 odstotka) ter Srbih (49,2 odstotka). Med Bošnjaki in Muslimani je ta želja sicer nekoliko manj izražena, a še vedno za 4 odstotke višja od 36-odstotnega povprečja. Ohranitev dvojnega državljanstva najbolj podpirajo tisti z najvišjo izobrazbo.

Sklepamo, da proučevani populaciji stanje toleriranja dvojnega državljanstva ustreza in da si vendarle v veliki meri, čeprav ne izključno, želijo ohraniti državljansko povezavo z državo njihovega izvora oziroma izvora njihovih staršev. Ta jim tudi omogoča lažje ohranjanje drugih stikov, predvsem ekonomskih, socialnih in kulturnih.

Da pa bi videli, koliko ti izsledki govorijo o dejanski politični integraciji proučevane populacije v slovensko politično skupnost, ki presega državljanstvo »samo kot status« in nanj vezane pravice

smo analizirali tudi izide, ki se tičejo vsebin in praks državljanstva kot politične participacije v javnem življenju politične skupnosti.

Politična participacija

Volilna udeležba proučevane populacije na državni ravni na obeh obravnavanih tipih volitev, predsedniških (41,2-odstotna) in državnozbornih (62,3-odstotna), je bila v zadnjih desetih letih nižja od splošne udeležbe. Pripadniki etničnih skupin se glede na naš vzorec v 27 odstotkih manj udeležujejo predsedniških volitev, medtem ko je na državnozbornih skladno s splošno večjo volilno udeležbo tudi udeležba proučevane populacije za petino večja kot na predsedniških volitvah in za desetino nižja od volilne udeležbe vseh volilnih upravičencev. Na predsedniških volitvah je še posebno šibka udeležba volivcev neznane etnične samoopredelitve (29,4 odstotka) in Muslimanov (35 odstotkov), na volitvah v državni zbor pa volilnih upravičencev neznane etnične samoopredelitve (52,6 odstotka) in etnično neopredeljenih (55,5 odstotka). Udeležba proučevane populacije na lokalnih volitvah (67,2 odstotka) je za 12 odstotkov višja od udeležbe celotnega volilnega telesa (v letu 1998), vendar je razlika med etničnimi skupinami očitnejša. Medtem ko Bošnjaki (75,5 odstotkov) tako kot Hrvati (75,4 odstotka) presegajo volilno udeležbo vseh drugih etničnih skupin, je polovična udeležba Muslimanov najnižja med vsemi etničnimi skupinami. 33 naših anketirancev (2,8 odstotka), med njimi 15 žensk, je v zadnjih desetih letih kandidiralo na volitvah. Bili so iz vseh etničnih skupin razen albanske in makedonske. Največjo koriščenost pasivne volilne pravice izkazujejo Muslimani (10 odstotkov) in anketiranci iz skupine »drugih« etničnih samoopredelitev (9 odstotkov). Največji je bil delež kandidatov najmlajše generacije in tistih z višjo šolo. Tisti, ki v Sloveniji bivajo od rojstva, so kandidirali v dvakrat večjem deležu kot priseljeni.

8,2 odstotka anketirancev je aktivno sodelovalo v političnih strankah. V relativnih terminih so najaktivnejši pripadniki bošnjaško-muslimanske skupine, etnično neopredeljeni, »drugi« in tisti, katerih etnična opredelitev ni znana (med 10 in 8,4 odstotka). Najmanj aktivni v političnih strankah so Srbi (5,7 odstotka). Najmanj aktivna je mlajša generacija, kar devet desetih ni sodelovalo v političnih strankah. Enako visok je delež neaktivnosti v Sloveniji rojene proučevane populacije.

Tudi za udeležbo na političnih srečanjih proučevani vzorec ne kaže posebnega zanimanja. V najmanjšem delu so sodelovali anketiranci bošnjaško-muslimanske skupine, Srbi in anketiranci neznane etničnosti, v največjem pa »drugi« (16 odstotkov). Prevladovali so moški, starejši od 51 let, višje in visoko izobraženi in v Slovenijo priseljeni.

Pisno ali drugače je glede kakšnega vprašanja stopilo v stik s politiki 5,2 odstotka anketirancev. Najbolj so stike s politiki gojili anketiranci, zajeti v skupino »drugi« (12,5 odstotka), najmanj anketiranci neznane etničnosti (2,5 odstotka), Bošnjaki in Muslimani ter Srbi (3,4 oziroma 4,1 odstotka).

Na institucijo varuha človekovih pravic se je v zadnjih desetih letih obrnilo 49 anketirancev ali 4,2 odstotka proučevanega vzorca, največ etnično neopredeljenih, »drugih« (po 7 odstotkov) ter Srbov (5,7 odstotka). Ženske se obračajo na varuha v večjem številu in deležu kot moški, slednje velja tudi za višje izobražene.

V zadnjih desetih letih je 30 oseb ali 2,6 odstotka koristilo eksterno volilno pravico države drugega državljanstva, najaktivneje Bošnjaki in Muslimani (14,3 oziroma 12,4 odstotka), manj Hrvati (4,3 odstotka), medtem ko so jo vsi ostali koristili v minimalnem obsegu. Moški in v Slovenijo priseljeni kažejo trikrat večji interes za formalno politično participacijo v demokratičnem političnem procesu države drugega državljanstva kot ženske in v Sloveniji rojeni anketiranci. Največ volivcev je imelo višjo šolo (9,6 odstotka), najmanj osnovno šolo in nekoliko presenetljivo fakulteto in več (1,8 oziroma 1,9 odstotka). Uživanje eksterne volilne pravice se zdi manj pomembno mladi generaciji (1,9 odstotka).

Izidi potrjujejo naša predvidevanja, da bo volilna udeležba proučevane populacije nižja od splošne udeležbe na državni ravni in da bo participacija na lokalni ravni najpomembnejša. To nakazuje, da sta prav lokalno državljanstvo in aktivna participacija mesti državljanstva kot živečega prostora. Govori o tem, da lokalno državljanstvo prevzema večjo odgovornost za realnost različnosti, in da pripadniki etničnih skupin še posebno tam, kjer je njihova poselitev gostejša, želijo vplivati na politične odločitve lokalne samouprave. Hkrati izid nakazuje, da bi lokalne skupnosti morale biti bolj odzivne na aspiracije tistih skupin, ki so bolj integrirane v sebi kot v širšo družbo in politično skupnost (oziroma bolj izločene ali segregirane iz širše družbe). Zato je vprašanje pasivne volilne pravice in s tem reprezentativnosti ter sodelovanje v političnih strankah, kot potrjujejo tudi izsledki te raziskave, prav za te skupine pomembnejše.

Nizka eksterna volilna udeležba glede na politične procese, ki so se v zadnjem desetletju odvijali v vseh državah naslednicah SFRJ, nekoliko preseneča. Manj preseneča, da je najvišja med tistimi, za katere predvidevamo, da imajo državljanstvo Bosne in Hercegovine, prav tako kot verjetno tudi del hrvaških anketirancev. Geografska bližina je verjetno pomemben dejavnik, hkrati pa tudi dostop do informacij o demokratičnih procesih v državah drugega državljanstva od teh držav samih ali pa mednarodne skupnosti.

Predstavništvo

Večina anketirancev poučevanega vzorca ne podpira niti predstavništva etničnih/narodnih skupnosti v državnem zboru (okoli 45 odstotkov) niti stališča, da bi te skupnosti morale imeti politične stranke (okoli 60 odstotkov). Edini, ki večinsko podpirajo državnozbornega poslanca za vsako etnično/narodno skupnosti, so anketiranci bošnjaško-muslimanske skupine ter Srbi (64 oziroma 51,6 odstotka).

Kot je sklepati iz anketnih izidov, se polovica proučevane populacije (50,4 odstotka) strinja, da bi morale obstoječe stranke bolj zastopati tudi interese drugih etničnosti. Temu stališču izražajo visoko podporo vse etnične skupine, najbolj pa Srbi (68 odstotkov), Bošnjaki in Muslimani ter »drugi« (okoli 58 odstotkov).

Nekoliko večja podpora pripada stališču, da bi etnične/narodne skupnosti morale imeti svoje organizacije, ki bi bile sogovornice vlade in bi skrbele za uresničevanje njihovih pravic in uveljavljanje njihovih interesov (54,3 odstotka). Edini, ki temu stališču večinsko ne pritrjujejo, so Slovenci (42,7 odstotka).

Najvišjo, 71-odstotno podporo, je dobilo stališče, da bi Urad za narodnosti v vladi Republike Slovenije moral zastopati tudi interese etničnih/narodnih skupnosti. S tem se večinsko strinjajo anketiranci vseh samoopredeljenih etničnih skupin našega vzorca.

Mlajši generaciji in tistim, ki so rojeni v Sloveniji je vloga Urada nekoliko pomembnejša kot starejšim in v Slovenijo priseljenim, prvo pa velja tudi za lastne organizacije in pomembnost vključevanja interesov teh skupin v programe obstoječih političnih strank. Trend podpore narašča z izobrazbo, vendar z značilno podobnostjo med (nižjimi) deleži anketirancev z osnovno in višjo šolo.

Sklep

Večina proučevane populacije bi želela ohraniti slovensko državljanstvo, če bi prišlo do dogovora o odpravi dvojnega državljanstva med državami naslednicami SFRJ. Izidi ne kažejo, da bi bila percepcija proučevane populacije o njihovi politični integraciji negativna. Čeprav je volilna udeležba na državni ravni nekoliko nižja od splošne udeležbe vseh volilnih upravičencev, je lokalno državljanstvo relativno močnejše.

Glede na izide projekta »Percepcije slovenske integracijske politike« in dane pobude o priznanju 'skupnosti/manjšin' sklepamo, da obstaja subjektivna volja pripadnikov vsaj nekaterih etničnih

skupin proučevane populacije – Muslimanov, Bošnjakov in Srbov – po ohranjanju drugačnosti (manjšinskosti) svoje identitete, še posebno jezika in kulture. Prav pripadniki teh skupin bolj čutijo, da niso »polni« državljani, da nimajo pristopa (ali da so konfontirani z družbenimi in političnimi dejavniki, ki ovirajo njihovo polno participacijo) do procesov odločanja in drugih oblik participacije v javni sferi, zlasti na področjih, ki so zanje posebno pomembna (šolstvo in kulturna politika). Zato se dojemajo kot politično marginalizirane skupine, kar vodi do bolj organiziranih izrazov njihovih želja in potreb ter 'politike priznanja'. Tako ni presenetljivo, da se prav omenjene skupine dojemajo kot »deskriptivno politično podprezentatirane« in visoko podpirajo vse načine predstavnštva, ki smo jih v vprašalniku v obliki stališč ponudili, razen t. i. etničnih političnih strank. Vendar so izidi, nekoliko paradoksalno s pobudo po 'manjšinskem/skupnostnem' statusu pokazali, da si želijo predvsem sogovornika na ravni vlade in da se njihovi interesi, želje in potrebe vključijo v 'mainstream' politiko. To pa kaže pozitiven odnos do integracije.

Obstajata:

- participacijski deficit in
- institucionalna neintegriranost njihovih interesov (pravic)

Menim (priporočam), da je treba povečati participacijo in reprezentacijo s promocijo aktivnega državljanstva in poskušati odpravljati participacijski deficit s posvetovalnim organom oziroma organi z definiranim planom in jasnimi cilji. Moč posvetovanja bi z obstojem nekaj predpogojev, to je predvsem z upoštevanjem mnenj, ki se prek konzultacije kanalizirajo, s primerno tehniko, pregledom mehanizmov in njih adaptacijo za boljše funkcioniranje, lahko odtehtala neudobnost, ki jo še posebej na nekaterih področjih življenja čutijo pripadniki nekaterih etničnih skupin proučevane populacije.

To hkrati pomeni, da je poleg etničnih skupin, njihovih društev, vzorcev in procesov mobilizacije ter izražanja interesov ter percepcij integracijske politike pripadnikov teh skupin treba raziskati tudi okvire participiranja in še posebno institucije oblasti, lokalnih in državnih, ter percepcije tistih, ki integracijsko politiko formirajo in implementirajo.

Literatura

- Aleinikoff, A. T. & D. Klusmeyer Aleinikoff eds. (2002). *Citizenship Today. Global Perspectives and Practices*, Carnegie Endowment for International Peace. Washington D. C.
- Anderson, U. (1990). Consultative institutions for migrant workers. V Z. Layton-Henry ed. *Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*, London. Sage. 113–26.
- Bauböck, R. (1992). *Immigration and the Boundaries of Citizenship*. Coventry: Centre for Research in Ethnic Relations, Monographs in Ethnic Relations No. 4.
- Bauböck, R. (1994). *Transnational Citizenship: Membership and Rights in International Migration*. Aldershot. Elgar.
- Biersteker, T. J. & C. Weber (1996). *The Social Construction of State Sovereignty*. V T. J. Biersteker & C. Weber (eds.): *State Sovereignty as Social Construct*.
- Björklund, U. (1986). Worldsystems, the welfare state, and ethnicity, *Ethnos* 34: 285–307.
- Blommaert, J. in Martiniello, M. (1996). Ethnic mobilization, multiculturalism and the political process in two Belgian cities: Antwerp and Liege', *Innovation* 9, 51–73.
- Brubaker, W. R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- Carens, J. H. (1989). 'Membership and morality: Admission to citizenship in liberal democratic states'. V R.W. Brubaker ed. *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. New York. University Press of America. 31–49.
- Carens, J. H. (2000). *Culture, Citizenship, and Community. A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*, Oxford. Oxford University Press.
- Carty, A. (1997). Sovereignty in International Law: A Concept of Eternal Return. V L. Brace & J. Hoffman eds. *Reclaiming Sovereignty*.
- Dopolnitev zakona o državljanstvu Republike Slovenije. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 30/91.
- Elshtain, J. B. (1991). Sovereign God, Sovereign State, Sovereign Self, 66 *Notre Dame L. Rev.* 1355.
- European Bulletin on Nationality*. Strasbourg, September 2000. DIR/JUR (2000) 4.
- Council of Europe (1998). *Consequences of state succession for nationality, Report of the Venice Commission*. Science and technique of democracy 23.
- Council of Europe (1991). *Community and Ethnic Relations in Europe*. Strasbourg MG-CR (91) 1 final E.
- Fennema, M. & J. Tillie (1999). Political participation and political trust in Amsterdam. Civic communities and ethnic networks. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25 (4). 703–726.
- Fennema, M. & J. Tillie (2001). Civic community, political participation and political trust of ethnic groups. *Connections*, 24 (1). 26–41
- Grillo, R. (1985). *Ideologies and Institutions in Urban France*. The Representation of Immigrants. Cambridge. Cambridge University Press.
- Hill, D. M. (1994). *Citizens and Cities: Urban Policy in the 1990s*. New York. Harvester Wheatsheaf.
- Hirst, P. (1994). *Associative Democracy: New Forms of Economic and Social Governance*. Cambridge. Polity.
- <http://volitve.gov.si/> dne 11. 10. 2004.
- Izjava o dobrih namelih. *Uradni list Republike Slovenije* 44/1990.
- Jacobs, D., Phalet K. & M. Swyngedouw (2002). Social capital and political participation among ethnic minority groups in Brussels. A test of the civic community argument of Fennema and Tillie. *Workshop 'Political participation of Immigrants and their Descendants in Post-War Western Europe'*. Torino, March.

- Jacobson, D. (1998–99). *New Border Customs: Migration and the Changing Role of the State*, *UCLA J. Int'l L. & Foreign Aff.* 3.
- Javna pobuda Koordinacije zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji (kopija 14. oktobra 2003 prebrane pobude).
- Komac, M. (1997). Srbska skupnost v Sloveniji (statistična slika), *Razprave in gradivo* 32. 73–115.
- Komac, M. (2003). Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji. *Razprave in gradivo* 43. 6–33.
- Komac, M. (2004). Politička participacija etničnih manjina u Sloveniji (tipkano besedilo, 14 str.)
- Kymlicka, W. & W. Norman (1994). Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory, 104, *Ethics* 352.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon.
- Layton-Henry, Z. (1990 a). Citizenship or denizenship for migrant workers? V Z. Layton-Henry ed. *Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*. London. Sage. 186–95.
- Layton-Henry, Z. (1990 b). The challenge of political rights. V Z. Layton-Henry ed. *Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*. London. Sage. 1–26.
- Marshall, T. H. (2002). Citizenship and Social Class (1963). V Goddin, R.E. in P. Pettit eds. *Contemporary Political Philosophy*. Oxford. Blackwell. 291–319.
- Medved, F. (1996). Slovenias bevisbyrde. *Nordisk Ostforum* 2. Oslo, Scandinavian University Press.
- Medved, F. (2001). Interaction between Nationality and Integration / Interaction entre nationalité et integration, 2nd European Conference on Nationality: "Challenges to National and International Law on Nationality at the Beginning of the New Millennium. Council of Europe. Strasbourg, 8 and 9 October. Proceedings. 23–39.
- Medved, F. (2002 a). Citizenship, a remnant from former times: what place can it have in today's society? *International Conference Contemporary Citizenship: The Politics of Exclusion and Inclusion* Ljubljana, November 22–24.
- Medved, F. (2002 b). Nekaj pogledov na "druge" probleme in dileme "drugih". Okrogla miza Novodobne narodne in verske skupnosti v Sloveniji: med asimilacijo in kulturnim pluralizmom, Maribor, 8–9 maj.
- Medved, F. (2002 c). Volilna pravica tujcev s stalnim prebivališčem kot prispevek integraciji in lokalni samoupravi. *Razprave in Gradivo* 40. 22–39.
- Medved, F. (2003). Die Schattenseite der Slowenischen Erfolgsgeschichte – eine Geschichte der »ausradierten« Ex-Staatsbürger der SFRJ. Wien. Liga Fur Menschenrechte (v tisku).
- Mesojedec - Pervinšek, A. (1997). *Predpisi o državljanih in tujcih z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.
- Mole, N. (2001). Multiple nationality and the European Convention on Human Rights. 2nd European Conference on Nationality: "Challenges to National and International Law on Nationality at the Beginning of the New Millennium. Council of Europe. Strasbourg, 8 and 9 October. Proceedings. 129–147.
- Odločba Ustavnega sodišča RS, št. U-I-266/95 z dne 20. novembra 1995, *Uradni list RS*, št. 69–3171/95 str. 5331.
- Phillips, A. (1994). Dealing with Difference: A Politics of Ideas or a Politics of Presence? *Constellations* 1. 74–91.
- Philpott, D. (1995). Sovereignty: An Introduction and Brief History, 48 *J. Int'l Aff.* 353–68.
- Pitkin, H. (1972). *The Concept of Representation*. Berkeley. University of California Press.
- Pismo Zveze srbskih društev v Sloveniji Državnemu zboru Republike Slovenije, Ljubljana 16. 4. 2003, prejeto 22. 4. 2003.
- Pismo Republike Srbije, Ministrstvo za dijasporu Državnemu zboru Republike Slovenije, Beograd, 28. 9. 2004, prejeto 4. 10. 2004.
- Predlog za izdajo zakona o preprečevanju dvojnega državljanstva. *Poročevalec* Državnega zbora Republike Slovenije, letnik XIX, št. 20, 13. julij 1993, str. 42.

- Predlog zakona o odpravi dvojnega državljanstva. *Poročevalec* Državnega zbora Republike Slovenije, letnik XX, št. 33, 14. september 1994, str. 57.
- Predlog za izdajo zakona o preprečevanju dvojnega državljanstva s tezami. *Poročevalec* Državnega zbora Republike Slovenije, št. 20 z dne 13.7.1993 str. 42.
- Predlog zakona o odpravi dvojnega državljanstva. *Poročevalec* Državnega zbora Republike Slovenije, letnik XIX, št. 33, 13. oktober 1993, str. 60.
- Predlog zakona o reviziji državljanstva Republike Slovenije. *Poročevalec* Državnega zbora Republike Slovenije, letnik XX, št. 22, 2. junij 1994, str. 2.
- Predlog zakona o odvzemu državljanstev Republike Slovenije, pridobljenih na osnovi 40. člena zakona o državljanstvu Republike Slovenije (Ur.l. RS, št. 1/91-I in 30/91-I), *Poročevalec* Državnega zbora Republike Slovenije letnik XX, št. 34, str. 47.
- Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije. *Poročevalec* Državnega zbora Republike Slovenije.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton. Princeton University Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York. Simon and Shuster.
- Ramírez, M. B. (2000). Nationality in Mexico. V A. Aleinikoff in D. Klusmeyer (eds.) *From Migrants to Citizens. Membership in a Changing World*. Washington. Carnegie Endowment for International Peace. 312–341.
- Rex, J. & S. Tomlinson (1979). *Colonial Immigrants in a British City: A Class Analysis*. London. Routledge & Kegan Paul.
- Rex, J. & Y. Samad, (1996). Multiculturalism and political integration in Birmingham and Bradford. *Innovation* 9. 11–31.
- Soysal, Y. N. (1994). *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago. University of Chicago Press.
- Standing Conference on Local and Regional Authorities of Europe (CLRAE) (1992). *Towards A new Municipal Policy for Multicultural Integration in Europe*.
- Turner, T. (1993). Anthropology and multiculturalism: what is anthropology that multiculturalists should be mindful of it? *Cultural Anthropology* 8. 411–29.
- Ustavni zakon za izvedbo temeljne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. *Uradni list Republike Slovenije*, št.1/91-I, 25. 6. 1991, str. 2.
- Van Gunsteren, H. (1994). Four conceptions of citizenship. V B. van Steenbergen ed. *The Condition of Citizenship*. London. Sage. 36–48.
- Več*, leto II, št. 39, 1. oktobra 2004: 17.
- Večer*, letnik 60, št. 225, 25. 9. 2004: 6.
- Verba, S., Nie, N. (1972). *Participation in America. Political Democracy and Social Equality*. Chicago. The University of Chicago Press.
- Zakon o državljanstvu Republike Slovenije, *Uradni list Republike Slovenije*, št. 1/91-I, 25. 6. 1991, str. 6.
- Zakon o tujcih, *Uradni list Republike Slovenije*, št.1/91-I, 25. 6. 1991. str. 10.
- Ziemele, I. (2001). General aspects of nationality and human rights in relation to state succession. 2nd European Conference on Nationality: "Challenges to National and International Law on Nationality at the Beginning of the New Millennium. Council of Europe. Strasbourg, 8 and 9 October. Proceedings. 149–171.
- Zolberg, A. (1994). Changing Sovereignty Games and International Migration, *Ind. J. Global Legal Stud.* 2.
- Young, I.M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton. Princeton University Press.
- Walzer, M. (1992). The Civil Society argument. V C. Mouffe ed. *Dimensions of Radical Democracy*. London. Verso. 89–107.
- Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*. New York. Basic Books.

EKONOMSKA INTEGRACIJA PRISELJENCEV Z OBMOČJA NEKDANJE JUGOSLAVIJE IN NJIHOVIH POTOMCEV V SLOVENIJI

Romana Bešter

Ekonomski integracija – opredelitev pojma

S pojmom integracija v širšem smislu opisujemo različne dimenzije kompleksnega procesa »naselitve in ustalitve imigrantov v novem družbenem okolju, njihovih interakcij z večinsko družbo in družbenih sprememb, ki sledijo imigraciji« (Favell 2004). Pojem vključuje predpostavko o nesimetrični ali neuravnoteženi dvosmernosti¹, označuje pa sam proces in tudi njegov končni rezultat.

Ekonomski integracija je ena dimenzij tega procesa/stanja in se nanaša na položaj posameznika, posameznih skupin in celotne družbe na ekonomskem področju. Za ta prispevek bomo ekonomski integracijo opredelili kot:

1. stanje, v katerem imajo primerljive skupine prebivalstva ne glede na etnično, versko ali kulturno pripadnost enake možnosti in dosegajo primerljive rezultate glede zaposlitve, dohodkov, družbenoekonomskega statusa, uporabe socialnih storitev in drugih ekonomskih kazalnikov;
2. proces, ki posameznika in družbo kot celoto vodi do tega stanja.

Ekonomski integracijo lahko štejemo za eno najpomembnejših dimenzij integracije, saj je osnova za dostojanstveno življenje posameznika. Neuspešna integriranost posameznika na ekonomskem področju (brezposelnost, diskriminacija na delovnem mestu) potegne za sabo številne negativne posledice, od finančnih (odvisnost od socialne pomoči, slabše nastanitvene možnosti, nezmožnost

---

¹ Integracijo razumem kot dvosmerni proces medsebojnega prilagajanja med imigranti in večinsko družbo, z nesimetričnostjo/neuravnoteženostjo pa želim opozoriti na to, da se v omenjenem procesu vedno ena stran (v tem primeru imigranti) prilagaja bolj kot druga.

financiranja izobraževanja otrok) do psihičnih (občutek negotovosti, nizko samospoštovanje, depresija), zdravstvenih (slabe življenjske razmere, slabo prehranjevanje, slabo psihično počutje – vse to lahko vodi v številne zdravstvene težave) in tudi kazenskih (nezmožnost za legalen zaslužek lahko posameznika vodi v kriminal).

V interesu države je, da so njeni prebivalci čim bolj ekonomsko neodvisni in sposobni sami sebi zagotoviti dostojanstveno življenje (brez državne socialne pomoči). Zato bi moral biti eden glavnih ciljev države zagotoviti strukturne možnosti za čim boljšo in čim hitrejšo ekonomsko integracijo vseh njenih prebivalcev, državljanov in tudi tujcev, ki zakonito prebivajo na njenem ozemlju. Imigranti so v tem pogledu pogosto še posebej ranljiva skupina, ki so ji napoti do uspešne ekonomske integracije postavljene številne ovire, s katerimi se domače prebivalstvo ne sooča². Njihov položaj na ekonomskem področju je zato pogosto slabši od povprečja v državi, kar dokazujejo številne raziskave.³ Država z različnimi ukrepi lahko pomaga odpraviti ali vsaj omiliti takšne situacije. Med ukrepe, ki jih lahko uporabi, na primer: sprejetje zakonodaje o preprečevanju diskriminacije, nadzor nad izvajanjem te zakonodaje in vzpostavitev učinkovitega mehanizma pritožb; vzpostavitev pravičnega sistema ocenjevanja in priznavanja kvalifikacij, ki so jih imigranti pridobili zunaj države prebivališča; posebni programi za pospeševanje dejanske enakopravnosti imigrantov na trgu dela⁴.

Namen prispevka

Namen tega prispevka je preveriti stanje ekonomske integracije v Sloveniji. Zanima nas, ali se ekonomski položaj⁵ prebivalcev drugih etničnih pripadnosti v Sloveniji (konkretno priseljencev iz nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev, ki so pridobili slovensko državljanstvo) razlikuje od

---

² Pri tem se pogosto v podobni situaciji znajdejo tudi t. i. imigranti druge ali celo tretje generacije, se pravi potomci imigrantov, ki so bili sicer rojeni v državi, v kateri živijo.

³ Glej npr. Böhning, W. R. in Zegers de Beijl, R. (1995); Bendick (1996); Goldberg et al. (1996).

⁴ Slovenija je letos sprejela poseben program, ki naj bi pripomogel k odpravljanju diskriminacije na trgu dela in na ta način pomagal tudi imigrantom pri ekonomski integraciji. Gre za Program pobude skupnosti EQUAL 2004–2006 (PPS EQUAL). Glavni cilj programa je razviti in preizkusiti nove rešitve za boj proti diskriminaciji na trgu dela, osredotoča pa se na štiri ukrepe:

1. Omogočanje lažjega dostopa in vrnitve na trg dela za tiste, ki imajo težave pri vključevanju ali vnovičnem vključevanju na trg dela, ki mora biti odprt za vse.
2. Spodbujanje vseživljenjskega učenja in všteti delovnih praks, ki spodbujajo, da na trg dela pridejo in ostanejo tisti, ki trpijo zaradi diskriminacije in neenakosti v povezavi s trgom dela.
3. Zmanjševanje razlik med spoloma na delovnem mestu.
4. Pomoč pri integraciji prisilcev za azil.

Za več podatkov o tem programu glej: <<http://www.sigov.si/mddsz/zaposlovanje/equal.htm>>.

⁵ Pri tem ekonomski položaj razumemo kot skupek različnih elementov, kot so izobrazba, možnost nadaljnega izobraževanja, zaposlitev, možnost napredovanja na delovnem mestu, osebni dohodek idr.

položaja pripadnikov slovenske narodnosti in ali se na tem področju srečujejo z diskriminacijo na podlagi njihove etnične različnosti. To bomo preverjali z dveh vidikov – objektivnega in subjektivnega.

Objektivni vidik – primerjali bomo položaj pripadnikov drugih narodnosti s položajem Slovencev glede na te indikatorje:

- stopnja brezposelnosti,
- trajanje brezposelnosti,
- poklicna struktura,
- položaj na delovnem mestu.

Subjektivni vidik – primerjali bomo percepcije pripadnikov drugih narodnosti o njihovem lastnem položaju v slovenski družbi glede na te indikatorje:

- zadostnost mesečnega dohodka gospodinjstva,
- možnosti za zaposlitev v primerjavi s preostalimi Slovenci,
- možnosti za napredovanje na delovnem mestu v primerjavi s preostalimi Slovenci,
- možnost dostopa do dobro plačanih delovnih mest v Sloveniji,
- možnosti za vzpon na družbeni lestvici.

Objektivni indikatorji temeljijo na podatkih, ki so empirična dejstva brez individualne ocene. Merijo pravno dostopnost, razpoložljivost virov in empirično participacijo imigrantov na trgu dela. Subjektivni indikatorji pa skušajo zajeti percepcije in razumevanja imigrantov ter s tem meriti posameznikovo dojetanje posameznih situacij ali učinkovitosti posameznih ukrepov. S subjektivnimi indikatorji lahko pridemo do drugačnih rezultatov, kot jih kažejo objektivni indikatorji, in na tej podlagi se lahko pokaže tudi potreba po drugačnih politikah, kot bi jih sicer zahtevali zgolj rezultati, temelječi na objektivnih indikatorjih (Geddes in Bullen 2004: 6).

Ko merimo in ocenjujemo integracijo, običajno izhajamo iz predpostavke, naj bi bil cilj integracije doseganje proporcionalnosti in mobilnosti v družbi. Proporcionalnost je mišljena v smislu doseganja enakih deležev primerljivih skupin imigrantskega in večinskega prebivalstva znotraj posameznih kazalcev (npr. enak delež primerljivih skupin imigrantskega in večinskega prebivalstva med brezposelnimi), mobilnost pa označuje premikanje v geografskem smislu in tudi v smislu prehajanja med različnimi družbenimi položaji. Vendar pa moramo biti pri interpretaciji rezultatov previdni. Čeprav je pogosto res, da so visoka odstopanja med deležem imigrantov in večinskega

prebivalstva opozorilo, da v družbi ne obstajajo enake možnosti za vse, pa je po drugi strani lahko neenakost tudi posledica zavestne izbire skupine, ki ceni drugačne vrednote kot večinska družba⁶ (Bauböck 1994). Na politiko spodbujanja proporcionalnosti in mobilnosti za doseganje družbenih položajev, ki jih večinska družba najbolj ceni, lahko gledamo tudi kot na program kulturne asimilacije⁷ manjšin (Wersch 1993: 169, citirano v Bauböck 1994).

Slovenija je z Resolucijo o imigracijski politiki (Ur. l. RS, št. 40/99) načrtala pluralistični (multikulturni) model integracijske politike, ki naj bi (v nasprotju z asimilacijo) priseljencem omogočal enakopravno vključitev v slovensko družbo ob hkratnem ohranjanju njihove kulturne identitete. Zato je pri snovanju ukrepov integracijske politike toliko pomembnejše poznati in upoštevati tudi mnenja imigrantov o tem, kaj je zanje integracija in kako sami ocenjujejo možnosti za uspešno integracijo. Naša raziskava v tem pogledu lahko veliko prispeva k odkrivanju problemov, s katerimi se srečujejo imigranti in njihovi potomci pri integraciji, saj poleg nekaterih objektivnih kazalnikov integracije meri tudi številne subjektivne percepcije imigrantske populacije⁸. Kljub temu da naš vzorec zajema le del imigrantske populacije v Sloveniji, in sicer le tiste, ki so že pridobili slovensko državljanstvo, so izidi vsekakor vredni razmisleka pri ocenjevanju stanja integracije, saj je prav omenjena populacija največji del prebivalcev imigrantskega izvora v Sloveniji.

Preden se lotimo predstavitve izidov naj omenimo še eno dejstvo, na katero se pri oblikovanju integracijskih politik velikokrat pozablja – to je, da imigranti niso homogena skupina in da med različnimi skupinami znotraj imigrantske populacije lahko obstajajo celo večje razlike kot med posamezno skupino in večinskim prebivalstvom (da o razlikah med posamezniki niti ne govorimo). V naši raziskavi smo zato želeli odkriti, ali obstajajo razlike med pripadniki različnih narodnosti in če obstajajo, ali so večje v objektivnem ali v subjektivnem pogledu.

---

⁶ Politika običajno šteje nadpovprečno koncentracijo prebivalstva etnične pripadnosti v enem delu mesta kot znak neuspešne integracije in zato kot nekaj, kar je treba preprečevati, če želimo, da se bodo imigranti bolje integrirali v novo družbo. Nasprotno pa so številne sociološke raziskave pokazale, da imigranti prav koncentracijo imigrantske skupnosti v enem delu mesta ocenjujejo kot zelo pomembno za svojo integracijo (Bauböck 1994).

⁷ Asimilacijo lahko označimo kot proces, v katerem večja ali dominantna skupina absorbira manjšo ali podrejeno skupino tako, da le-ta postane nerazpoznavna (Čačić - Kumpes 1991: 310).

⁸ Z imigrantsko populacijo v tem primeru mislimo na imigrante in njihove potomce.

Predstavitev izsledkov raziskave

Zaposlitev

Zaposlitev se običajno šteje za enega najpomembnejših integracijskih dejavnikov ne le v okviru ekonomske dimenzije integracije, ampak integracije nasploh. V raziskavi, ki jo je v letih 1993–1994 sponzorirala Saskatchewan Association of Immigrant Settlement and Integration Agencies (SAISIA), so imigranti sami predlagali številne kazalnike integracije in med prvimi desetimi najpomembnejšimi se je kar pet (vključno z najpomembnejšim) nanašalo na zaposlitev.⁹

Tudi naša raziskava je pokazala, da anketiranci ne glede na etnično pripadnost ocenjujejo zaposlitev kot drugi najpomembnejši dejavnik za vključevanje v slovensko družbo, takoj za znanjem slovenskega jezika.¹⁰

Zaposlitev je temelj ekonomske varnosti in neodvisnosti ter omogoča vzpostavljanje stikov med imigranti in večinskim prebivalstvom, kar je pomembno za socialno integracijo. Prav dostop do zaposlitve je zato bistvenega pomena na začetku integracijskega procesa, se pravi takoj po prihodu imigranta v novo okolje. Drugi dejavniki ekonomske integracije, kot na primer napredovanje v službi in boljše plače, običajno postanejo pomembnejši nekoliko pozneje, ko se imigranti že ustalijo v novem okolju (Coussey 2000: 15).

Številni imigranti v začetku sprejmejo zaposlitev v manj atraktivnih sektorjih trga dela, kjer je manj konkurence. Za boljša delovna mesta pogosto nimajo zadostnih kvalifikacij ali pa jim teh kvalifikacij novo okolje ne prizna. Ena glavnih ovir pri konkuriranju za boljša delovna mesta je tudi nezadostno poznavanje jezika (čeprav odlično obvladovanje jezika pogosto ni nujno za korektno in učinkovito opravljanje poklica). Zaradi različnih strukturnih ovir in odkritih ali prikritih oblik diskriminacije so imigranti (pa tudi njihovi potomci) pogosto nadpovprečen delež med brezposelnimi ali pa se znajdejo in ostanejo ujeti v položaju, ko njihova zaposlitev ni primerna njihovi izobrazbi in/ali sposobnostim, za napredovanje pa nimajo možnosti. Takšno stanje lahko

---

⁹ Best settlement practices. Settlement services for refugees and immigrants in Canada. Canadian council for refugees, februar 1998.

Dostopno na: <<http://www.web.net/~ccr/bpfinal.htm#3.%20SETTLEMENT%20AND%20INTEGRATION>>.

¹⁰ Glej prispevek Petre Roter v tem poročilu – »Vloga jezika v integracijskem procesu«.

vodi v številne frustracije in ni škodljivo le za posameznike, ampak tudi za družbo kot celoto, saj pomeni zapravljanje človeških potencialov in lahko vodi v ekonomske in socialne probleme (*ibid.*).

Različne raziskave zaznavajo, da je med imigranti in njihovimi potomci pogosto večji delež brezposelnih kot med večinskim prebivalstvom¹¹. Tudi po podatkih Popisa 2002¹² je v Sloveniji delež brezposelnih med pripadniki drugih narodnosti z območja nekdanje Jugoslavije večji kot med pripadniki slovenske narodnosti in tudi večji od celotnega slovenskega povprečja. Izhajajoč iz teh podatkov smo predvidevali, da bo podobne izsledke glede brezposelnosti dala tudi naša raziskava.

Anketiranim smo zastavili to vprašanje: »*Ali ste trenutno zaposleni?*«

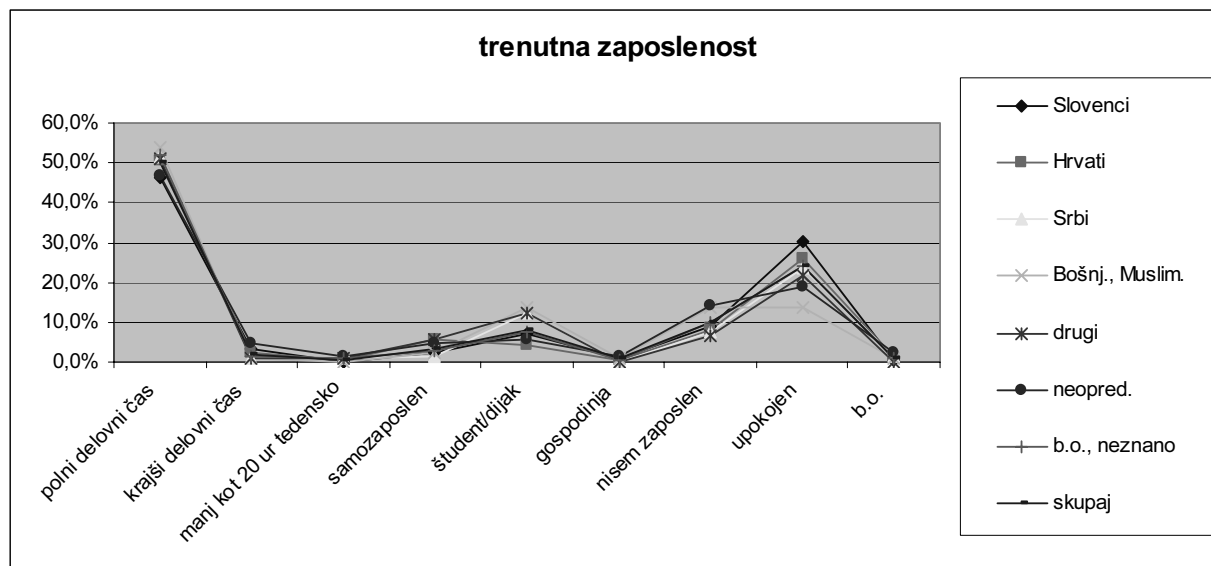
Preglednica 1: Trenutna zaposlenost glede na etnično strukturo anketirancev (N=1163)

	etnična struktura anketirancev							skupaj
	Slovinci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopre.	b. o., neznani	
	%	%	%	%	%	%	%	%
polni delovni čas	46,5	50,7	51,6	53,9	51,1	46,9	52	50
krajši delovni čas	3,1	2,2	0,8	1,1	1,1	4,7	1,3	2,1
manj kot 20 ur tedensko	0	0,7	0,8	0	1,1	1,6	0,8	0,6
samozaposlen	2,4	5,8	1,6	2,3	5,7	4,7	2,9	3,3
študent/dijak	7,3	4,3	12,3	13,5	12,5	5,5	7,7	8
gospodinja	1	0,7	0	1,1	0	1,6	0,5	0,8
nisem zaposlen	9	8	7,4	13,5	6,8	14,1	10,1	9,9
upokojen	30,2	26,1	23,8	13,5	21,6	18,8	23,9	24,3
b. o.	0,3	1,4	1,6	1,1	0	2,3	0,8	1
<i>skupaj</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

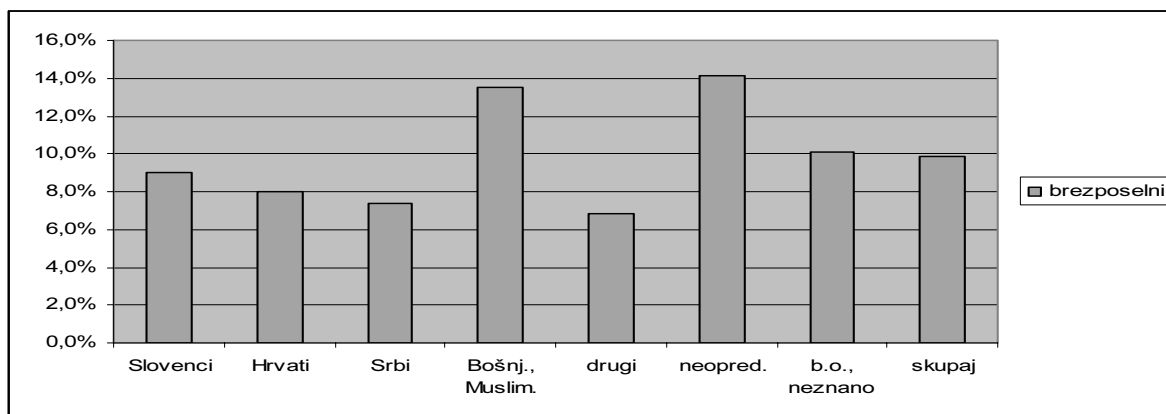
Izsledki raziskave kažejo, da je največ nezaposlenih med neopredeljenimi ter med Bošnjaki in Muslimani. Po drugi strani pa je med Bošnjaki in Muslimani v primerjavi z drugimi narodnostmi največji delež zaposlenih za poln delovni čas. Pri tem je treba tudi dodati, da je med Bošnjaki in Muslimani najmanj upokojencev – kar 10 odstotkov manj, kot je povprečje v celotni proučevani populaciji.

¹¹ Glej npr. Heckmann (1999: 6); Wrench in Modood (2001: 12–13); Goldberg et al. (1996: 6), Martin (1999: 5–6); Münz in Fassmann (2004: 9).

¹² Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.

Slika 1: Trenutna zaposlenost glede na etnično strukturo anketirancev

Na sliki 2 si lahko nazorneje ogledamo delež nezaposlenih glede na etnično strukturo anketiranih. Ob tem naj opomnimo, da izsledkov za posamezne etnične skupine ne moremo z gotovostjo posplošiti na celotno populacijo iste etnične pripadnosti, ker je število odgovorov v skupinah premajhno. Izsledki torej veljajo le za populacijo oseb, ki so sodelovale v naši anketi.

Slika 2: Delež nezaposlenih znotraj posameznih etničnih skupin

Podatke iz naše raziskave (PSIP – Percepcije slovenske integracijske politike) smo primerjali tudi s podatki iz Popisa 2002¹³, pri čemer smo upoštevali le aktivno prebivalstvo, se pravi, da smo od celotne populacije odšteli otroke, dijake, študente in upokojene.

¹³ Izsledki obeh raziskav sicer niso neposredno primerljivi, vendar jih v grobem lahko uporabimo kot indikator za nadaljnje raziskovanje in preverjanje morebitnih odstopanj in vzrokov zanje. Več o omejitvah primerjave med našo raziskavo in Popisom 2002 glej v tem poročilu v prispevku Mojce Medvešek »Interakcijska dimenzija integracije: Znotrajskupinski in med skupinski stiki/odnosi«.

Preglednica 2: Delež brezposelnih med aktivnim prebivalstvom, Popis 2002*

	<i>Slovenci</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Srbi</i>	<i>Bošnj., Muslim.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopred.</i>	<i>b. o., neznano</i>	<i>skupaj</i>
skupaj	798848	21834	24553	21167	17475	13227	103498	1000602
brezposelni	98007	3040	3855	3383	3881	2199	16409	130774
N								
%	12,3	13,9	15,7	16,0	22,2	16,6	15,9	13,1

* Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.

Preglednica 3: Delež brezposelnih med aktivnim prebivalstvom, PSIP 2003

	<i>Slovenci</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Srbi</i>	<i>Bošnj., Muslim.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopred.</i>	<i>b. o., neznano</i>	<i>skupaj</i>
skupaj	180	96	78	65	58	97	213	787
brezposelni	26	11	9	12	6	18	33	115
N								
%	14,4	11,5	11,5	18,5	10,3	18,6	15,5	14,6

Med aktivnim prebivalstvom Slovenije je po podatkih Popisa 2002 13,1 odstotka brezposelnih, po podatkih iz naše ankete pa je med aktivnimi 14,6 odstotka brezposelnih. Delež brezposelnih med priseljenci in njihovimi potomci z območja nekdanje Jugoslavije je za 1,5 odstotka večji od deleža brezposelnih med celotno slovensko populacijo in za 2,3 odstotka večji od deleža brezposelnih med tistimi, ki so se v Popisu 2002 opredelili za Slovence. Med imigrantsko in večinsko populacijo torej obstajajo razlike v stopnji brezposelnosti. Te razlike so lahko posledica različnih dejavnikov – na primer nižje stopnje izobrazbe, neustrezne poklicne strukture, poselitvene koncentracije na gospodarsko manj oziroma nerazvitih področjih, lahko pa so tudi posledica etnične diskriminacije. V nadaljevanju bomo poskušali preveriti, kateri dejavniki vplivajo na večjo stopnjo brezposelnosti med populacijo priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije v Sloveniji.

Izobrazba

Preglednica 4: Primerjava med izobrazbo proučevane populacije v raziskavi PSIP 2003¹⁴ in izobrazbo celotnega slovenskega prebivalstva po podatkih iz Popisa 2002*

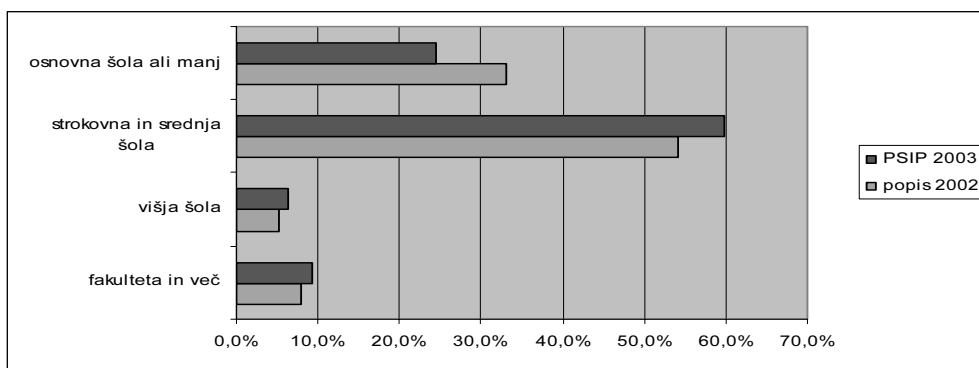
	<i>osnovna šola in manj</i>		<i>strokovna in srednja šola</i>		<i>višja šola</i>		<i>fakulteta in več</i>		<i>skupaj</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Popis 2002	549466	33	899341	54,1	84044	5,1	131018	7,9	1663869	100
PSIP 2003	278	24,4	681	59,8	73	6,4	107	9,4	1139	100

* Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.

¹⁴ V Popisu 2002 so podatki za populacijo, staro 15 let in več, v raziskavo PSIP 2003 pa so bile zajete le polnoletne osebe.

Slika 3: Primerjava med izobrazbo proučevane populacije v raziskavi PSIP 2003 in izobrazbo celotnega slovenskega prebivalstva po podatkih iz Popisa 2002*

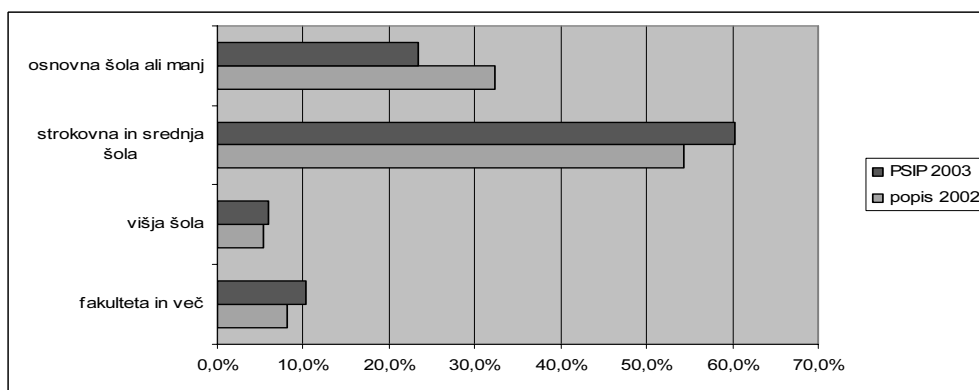
* Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.

Proučevana populacija priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije v celoti gledano dosega višjo stopnjo izobrazbe kot celotno slovensko prebivalstvo. Tudi če upoštevamo, da so v popisu podatki za populacijo, staro 15 let in več, v našo raziskavo pa so bile zajete le polnoletne osebe, še vedno lahko predvidevamo, da je izobrazbena struktura populacije naših anketirancev boljša od izobrazbene strukture celotne slovenske populacije.

Preglednica 5: Primerjava med izobrazbo tistih, ki so se opredelili kot Slovenci v raziskavi PSIP 2003, in tistih, ki so se opredelili kot Slovenci v Popisu 2002

	<i>osnovna šola in manj</i>		<i>strokovna in srednja šola</i>		<i>višja šola</i>		<i>fakulteta in več</i>		<i>skupaj</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Popis 2002	443837	32,3	746403	54,3	73740	5,4	110943	8,1	1374923	100
PSIP 2003	66	23,4	170	60,3	17	6	29	10,3	282	100

Slika 4: Primerjava med izobrazbo tistih, ki so se opredelili kot Slovenci v raziskavi PSIP 2003, in tistih, ki so se opredelili kot Slovenci v Popisu 2002*

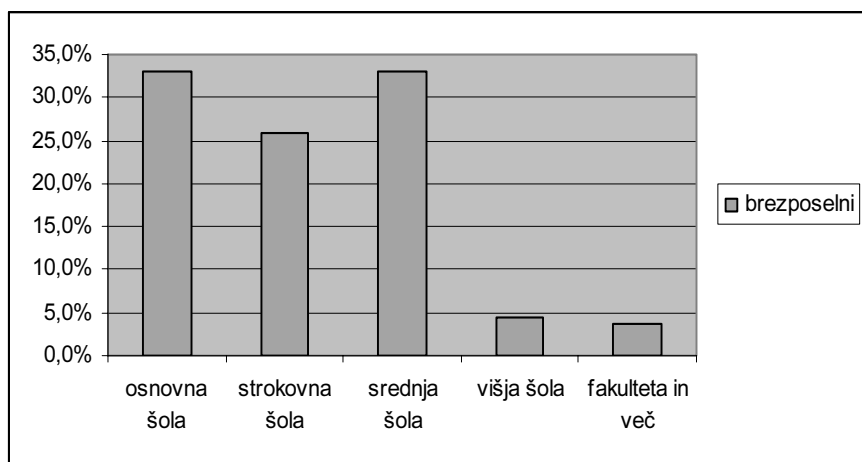
* Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.

Tudi če primerjamo samo izobrazbeno strukturo tistih, ki so se v naši raziskavi opredelili kot Slovenci, in tistih, ki so se opredelili kot Slovenci v Popisu 2002, dobimo podobne izide. Med Slovenci v naši raziskavi je delež tistih s srednjo, višjo in visoko (ali še višjo) izobrazbo višji kot delež enako izobraženih med populacijo, ki se je opredelila za Slovence v Popisu 2002 (glej sliko 4). Višje stopnje brezposelnosti med priseljenci in njihovimi potomci torej na splošno ne moremo pripisati njihovi slabši izobrazbeni strukturi.

Preglednica 6: Izobrazbena struktura brezposelnih med populacijo priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije (PSIP 2003)

	N	%
osnovna šola	37	33
strokovna šola	29	25,9
srednja šola	37	33
višja šola	5	4,5
fakulteta in več	4	3,6
<i>skupaj</i>	<i>112</i>	<i>100</i>

Slika 5: Izobrazbena struktura brezposelnih med populacijo priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije (PSIP 2003)

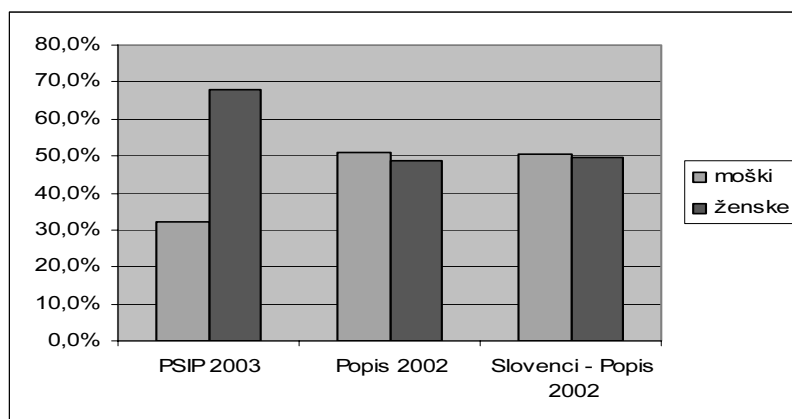

Največ brezposelnih ima osnovnošolsko ali srednješolsko izobrazbo (33 odstotkov), nekaj manj je brezposelnih s strokovno izobrazbo, najmanj pa z višjo in visoko (ali še višjo) izobrazbo.

Spol

Preglednica 7: Primerjava med deležem brezposelnih po spolu (PSIP 2003 in Popis 2002)

	moški		ženske	
	N	%	N	%
PSIP 2003	37	32,2	78	67,8
Popis 2002	66828	51,1	63946	48,9
Slovenci¹⁵ - Popis 2002	49280	50,3	48727	49,7

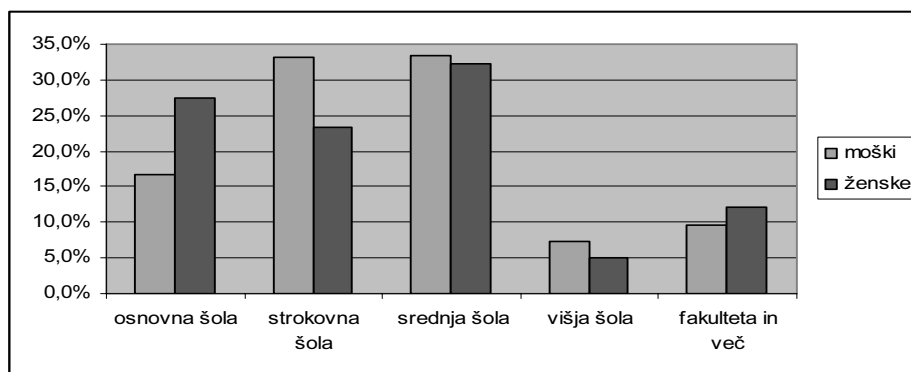
Slika 6: Primerjava med deležem brezposelnih po spolu (PSIP 2003 in Popis 2002)

Primerjava med deležem brezposelnih po spolu da zelo zanimive izide. Medtem ko so med celotnim prebivalstvom Slovenije in tudi med tistimi, ki so se v popisu 2002 opredelili za Slovence, rahlo večji delež med brezposelnimi moški, pa so v proučevani populaciji priseljencev in njihovih potomcev med brezposelnimi precej večji delež ženske, in sicer kar 67,8 odstotka, čeprav je v celotni proučevani populaciji le odstotek več žensk kot moških.

Preglednica 8: Izobrazbena struktura aktivnega prebivalstva po spolu (PSIP 2003).

	osnovna šola		strokovna šola		srednja šola		višja šola		fakulteta in več		skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
moški	62	16,8	122	33,1	123	33,3	27	7,3	35	9,5	369	100
ženske	109	27,4	93	23,4	128	32,2	20	5	48	12,1	398	100

¹⁵ V to kategorijo so zajeti tisti, ki so se v Popisu 2002 po etnični pripadnosti opredelili za Slovence.

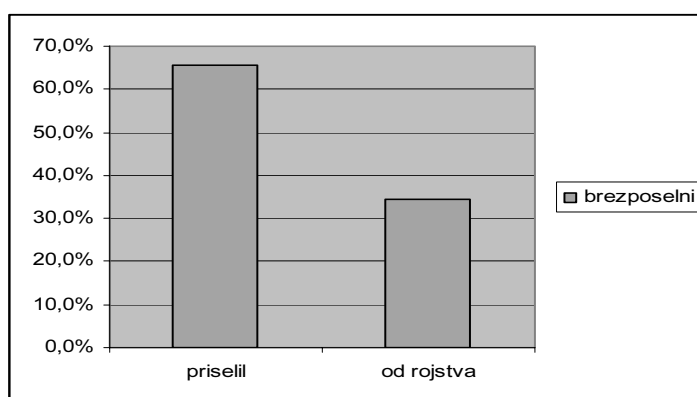
Slika 7: Izobrazbena struktura aktivnega prebivalstva po spolu (PSIP 2003)

Znotraj aktivnega prebivalstva v proučevani populaciji je med ženskami v primerjavi z moškimi precej večji delež tistih z osnovnošolsko izobrazbo, po drugi strani pa je večji tudi njihov delež med tistimi, ki spadajo v skupino najbolj izobraženih (fakulteta in več). Med moškimi pa je večji delež tistih s končano strokovno, srednjo in višjo šolo. Če zanemarimo podatek, da je med najbolj izobraženo skupino večji delež žensk kot moških, lahko rečemo, da je na splošno stopnja izobrazbe med žensko populacijo nižja kot med moškimi. S tem lahko vsaj delno pojasnimo tudi višjo stopnjo brezposelnosti med ženskami.

Priselitev/rojstvo v Sloveniji

Preglednica 9: Brezposelni v populaciji priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije – razmerje med priseljenimi in rojenimi v Sloveniji

	N	%
priselil	74	65,5
od rojstva	39	34,5
<i>skupaj</i>	<i>113</i>	<i>100</i>

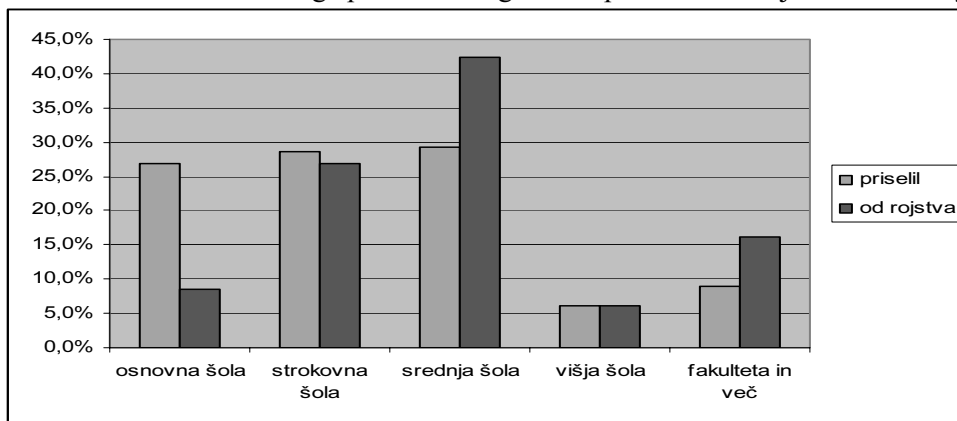
Slika 8: Brezposelni v populaciji priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije – razmerje med priseljenimi in rojenimi v Sloveniji

Med brezposelnimi je dvakrat več tistih, ki so se v Slovenijo priselili, kot tistih, ki so bili v Sloveniji rojeni. Tudi pri tem lahko vsaj delno iščemo razlog v nižji stopnji izobrazbe priseljenih v primerjavi s tistimi, ki so bili v Sloveniji rojeni (glej spodaj, slika 9).

Preglednica 10: Izobrazbena struktura aktivnega prebivalstva glede na priselitev ali rojstvo v Sloveniji (PSIP 2003)

	<i>osnovna šola</i>		<i>strokovna šola</i>		<i>srednja šola</i>		<i>višja šola</i>		<i>fakulteta in več</i>		<i>skupaj</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
priselil od rojstva	152	26,9	162	28,6	166	29,3	35	6,2	51	9,0	566	100
	17	8,6	53	26,8	84	42,4	12	6,1	32	16,2	198	100

Slika 9: Izobrazbena struktura aktivnega prebivalstva glede na priselitev ali rojstvo v Sloveniji (PSIP 2003)

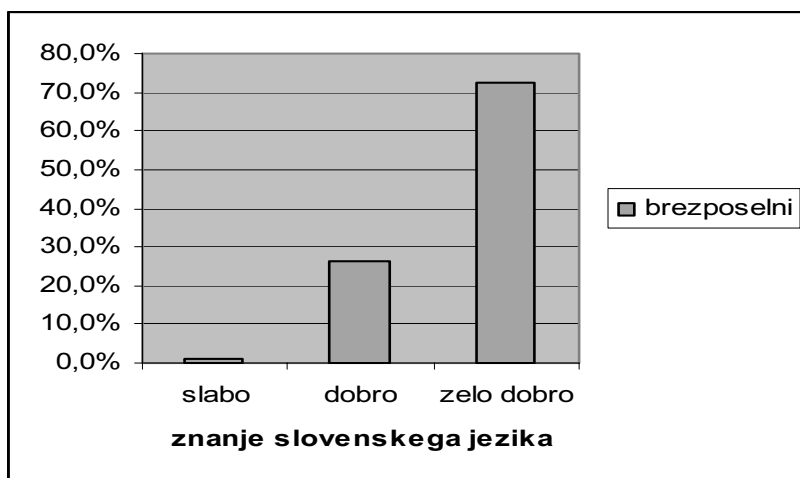
Znanje slovenskega jezika

Med imigrantsko populacijo je pogost razlog za večjo stopnjo brezposelnosti nezadostno znanje uradnega jezika države priselitve. Zato smo želeli preveriti, kako svoje znanje slovenskega jezika ocenjujejo tisti anketiranci, ki so trenutno nezaposleni.

Preglednica 11: Znanje slovenskega jezika med brezposelnimi v populaciji priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije po njihovi lastni oceni

		brezposelni	
		N	%
znanje slovenskega jezika	slabo	1	0,9
	dobro	29	26,4
	zelo dobro	80	72,7
<i>skupaj</i>		<i>110</i>	<i>100</i>

Slika 10: Znanje slovenskega jezika med brezposelnimi v populaciji priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije po njihovi lastni oceni

Večina (72,2 odstotka) brezposelnih ocenjuje svoje znanje slovenskega jezika kot zelo dobro, 26,4 odstotka pa kot dobro. Ker gre pri tem zgolj za njihove subjektivne ocene, na podlagi teh podatkov ne moremo trditi, da (ne)znanje slovenskega jezika ni eden od razlogov za večjo stopnjo brezposelnosti med proučevano populacijo, lahko pa bi sklepali, da večina brezposelnih med anketiranci razloga za svojo brezposelnost ne vidi v slabem znanju slovenskega jezika.

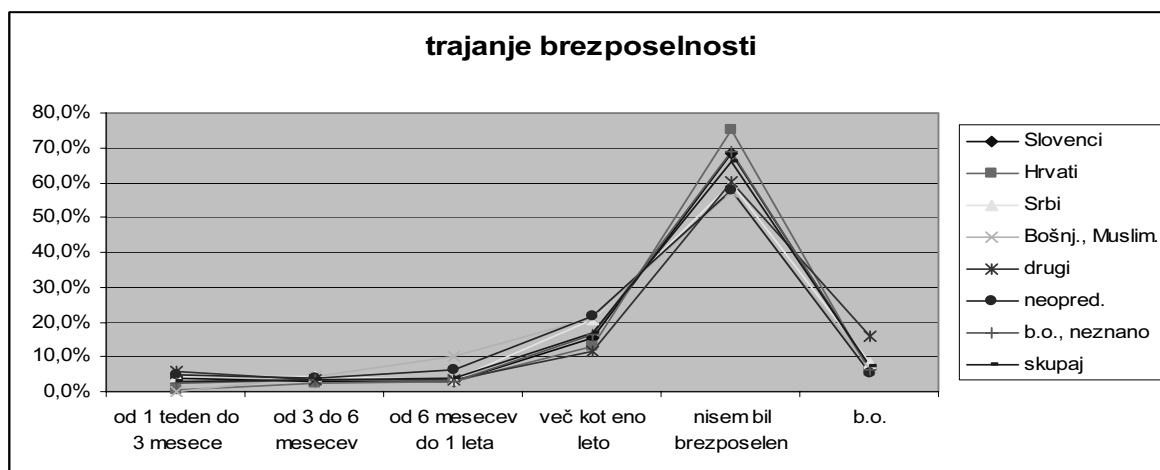
Trajanje brezposelnosti

Sam delež brezposelnih med imigranti in njihovimi potomci v nekem trenutku (t. j. med merjenjem) ni vedno ključnega pomena za ugotavljanje njihovega družbenoekonomskega položaja. Dostikrat je bolj pomembno to, koliko časa traja brezposelnost v primerjavi z večinskim prebivalstvom, saj nam ta podatek natančneje pokaže, ali obstajajo razlike v možnostih za zaposlitev med imigranti in večinskim prebivalstvom. Velika odstopanja med deleži bi morala državo, ki kot cilj integracije oz. integracijske politike postavlja enake možnosti za vse prebivalce, spodbuditi k iskanju vzrokov za takšno stanje in posledično k sprejetju potrebnih ukrepov, da se to stanje preseže.

V raziskavi smo anketirancem zastavili vprašanje: »Če ste (bili) brezposeln, v zadnjih desetih letih, koliko časa ste (bili) brez zaposlitve?«

Preglednica 12: Trajanje brezposelnosti v zadnjih desetih letih glede na etnično strukturo anketirancev (N=1163)

		etnična struktura anketirancev							skupaj
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopr.	b. o., neznani	
		%	%	%	%	%	%	%	
trajanje brezposel- nosti	od 1 teden do 3 mesece	3,8	0,7	4,1	0	5,7	4,7	2,3	3
	od 3 do 6 mesecev	2,8	2,2	4,1	4,5	3,4	3,9	3,5	3,4
	od 6 mesecev do 1 leta	2,8	2,9	3,3	10,1	3,4	6,3	2,9	3,9
	več kot eno leto	15,3	13	20,5	21,3	11,4	21,9	16,5	16,8
	nisem bil brezposeln	68,4	75,4	59,8	57,3	60,2	57,8	68,7	65,8
	b. o.	6,9	5,8	8,2	6,7	15,9	5,5	6,1	7,2
skupaj		100	100	100	100	100	100	100	100

Slika 11: Trajanje brezposelnosti v zadnjih desetih letih glede na etnično strukturo anketirancev

Največji delež tistih, ki so bili v zadnjih desetih letih brezposelni več kot leto dni, najdemo med etnično neopredeljenimi (21,9 odstotka), med Bošnjaki in Muslimani (21,3 odstotka) ter med Srbi (20,5 odstotka). Odstopanja pri tem niso tako velika, da bi na podlagi teh podatkov lahko govorili o neenakih možnostih različnih etničnih skupin. Prav tako na podlagi naših podatkov ne moremo trditi, da bi bili pripadniki drugih etničnih skupin v izrazito deprivilegiranem položaju v primerjavi s Slovenci, saj se tisti, ki so se v raziskavi opredelili za Slovence, najpogosteje znajdejo nekje na sredini in ne v najugodnejšem položaju. Podatki veljajo le za populacijo, ki je bila zajeta v našo raziskavo. Za realnejšo predstavo o položaju proučevane populacije v celotni slovenski družbi bi potrebovali še podatke za celotno slovensko prebivalstvo oziroma za populacijo tistih, ki se v etničnem smislu opredeljujejo za Slovence. Teh pa žal nimamo.

Poklicna struktura

Preglednica 15: Primerjava poklicne strukture¹⁶ populacije priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije (PSIP 2003) s poklicno strukturo celotnega slovenskega prebivalstva (Popis 2002) in poklicno strukturo populacije, ki se je v Popisu 2002 opredelila za Slovence (Slovenci – Popis 2002)

	PSIP 2003		Popis 2002		Slovenci – Popis 2002	
	N	%	N	%	N	%
b. o., neznano	166	14,3	51433	6,3	33312	5,1
zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji	8	0,7	32938	4	27648	4,2
strokovnjaki	143	12,3	90727	11,1	79348	12
tehniki, drugi strokovni sodelavci	266	22,9	132290	16,2	114930	17,4
uradniki	37	3,2	80686	9,9	70312	10,7
poklici za storitve, prodajalci	161	13,8	94433	11,5	77092	11,7
kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci	0	0	25797	3,2	23477	3,6
poklici za neindustrijski način dela	202	17,4	105091	12,8	80373	12,2
upravljavci strojev in naprav, industrijski izdelovalci	47	4	129349	15,8	101761	15,4
poklici za preprosta dela	131	11,3	67966	8,3	44771	6,8
vojaški poklici	2	0,2	7594	0,9	5998	0,9
<i>skupaj</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>	<i>818304</i>	<i>100</i>	<i>659022</i>	<i>100</i>

Iz slike 12 je razvidno, da je populacija priseljencev in njihovih potomcev nadpovprečno zastopana v poklicih za preprosta dela, poklicih za neindustrijski način dela, poklicih za storitve in prodajalci ter med tehnikami in drugimi strokovnimi sodelavci. Podpovprečen delež pa dosega v kategoriji »kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci«, v kategoriji »upravljavci strojev in naprav, industrijski izdelovalci«, med vojaškimi poklici, med uradniki ter v kategoriji »zakonodajalci, visoki uradniki in menedžerji«. V kategoriji »strokovnjaki« je njihov delež rahlo večji od večinskega slovenskega prebivalstva in celotnega prebivalstva Slovenije. Nadpovprečen, skoraj 3-krat večji, je v skupini priseljencev in njihovih potomcev

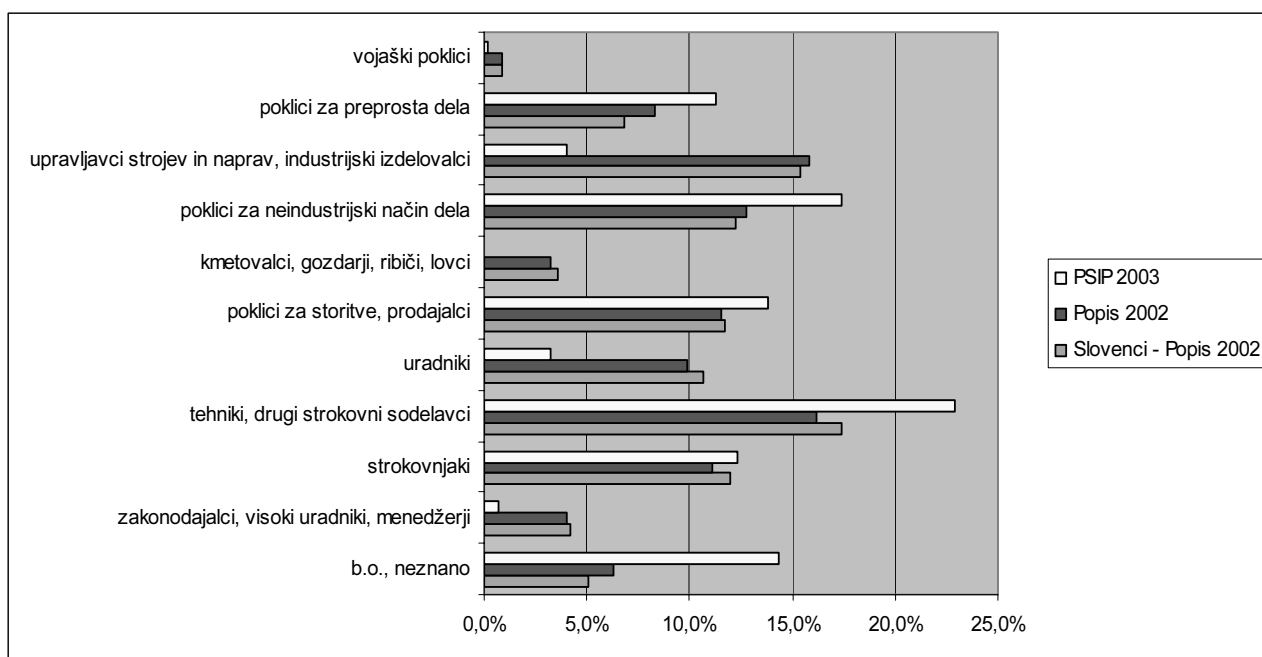
¹⁶ V preglednici so označene le glavne poklicne skupine. V posamezne glavne poklicne skupine spadajo te podskupine poklicev (Popis 2002):

- poklici za preprosta dela: poklici za preprosta prodajna, storitvena in komunalna dela; poklici za preprosta kmetijska, gozdarska, ribiška, lovska dela ipd.; poklici za preprosta rudarska in gradbeniška dela ter preprosta dela v predelovalnih dejavnostih, transportu ipd.; poklici za preprosta dela, d. n.;
- upravljavci strojev in naprav, industrijski izdelovalci: upravljavci procesnih strojev in naprav; upravljavci strojev za proizvodnjo izdelkov in sestavljalci izdelkov; vozniki, upravljavci transportnih naprav in premičnih strojev;
- poklici za neindustrijski način dela: rudarji, gradbinci ipd.; kovinarji, strojni mehaniki ipd.; finomehaniki, rokodelci, tiskarji ipd.; drugi poklici za neindustrijski način dela;
- poklici za storitve, prodajalci: poklici za storitve; modeli, prodajalci, demonstratorji;
- uradniki: uradniki za pisarniško poslovanje; uradniki za poslovanje s strankami;
- tehniki, drugi strokovni sodelavci: tehniki tehničnih strok; tehniki in asistenti v zdravstvu, biologiji, biomedicini, biotehniki ipd.; pomočniki vzgojiteljev, inštruktorji, učitelji praktičnega pouka ipd.; komercialni, poslovnoupravni, javnoupjavni strokovni sodelavci;
- strokovnjaki: fiziki, kemiki ipd.; zdravstveni strokovnjaki, strokovnjaki biomedicinskih, bioloških, biotehničnih ved; strokovnjaki za vzgojo in izobraževanje; drugi strokovnjaki;
- zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji: zakonodajalci, visoki uradniki; direktorji, menedžerji družb; menedžerji manjših družb.

tudi delež neznanih odgovorov, kar nekoliko popači celotno sliko. Vseeno pa lahko rečemo, da je proučevana populacija nadpovprečno zastopana v poklicih, ki jih družba pogosto označuje kot »manj ugledne«. Če ta podatek primerjamo z izobrazbeno strukturo proučevane populacije, ki je boljša od izobrazbene strukture celotnega prebivalstva Slovenije, bi lahko sklepali, da priseljenci in njihovi potomci nimajo enakih možnosti za zaposlitev na »bolj uglednih« delovnih mestih kot preostali Slovenci. Seveda izobrazba ni edini pogoj za dostop do uglednejših delovnih mest. Poleg izobrazbe so za to pogosto pomembne (ali celo najpomembnejše) tudi različne sorodstvene in prijateljske vezi ter poznanstva, pri čemer so domačini v primerjavi s priseljenci (ne glede na njihovo etnično pripadnost) v izraziti prednosti. Ta dejavnik naj bi z dolžino bivanja priseljencev na nekem ozemlju postopno izgubljal pomen kot vzrok za razlike med domačini in priseljenci, razen če njihovih medsebojnih odnosov ne obremenjujejo pojavi, kot so ksenofobija, nacionalizem, etnična diskriminacija ipd., ki zavirajo oz. onemogočajo uspešno socialno integracijo. Pripadniki proučevane populacije v Sloveniji živijo že več kot desetletje, večina več kot 20 let, precejšen del tudi več kot 40 let. Predvidevam, da bi v tem času v Sloveniji že lahko razvili toliko prijateljskih, pa tudi sorodstvenih vezi, da pomanjkanje socialnih mrež ne bi smelo več pomeniti odločujočega dejavnika pri razlikah glede dostopa do uglednejših delovnih mest. Če pa razlike še vedno obstajajo – in ugotovili smo, da je tako – potem bi znale biti povezane tudi z zgoraj omenjenimi pojavi, ki pripadnike drugih etničnih skupin postavljajo v neenak položaj z večinskim prebivalstvom prav na podlagi njihove etnične drugačnosti.

Slika 14: Primerjava poklicne strukture populacije priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije (PSIP 2003) s poklicno strukturo celotnega slovenskega prebivalstva (Popis 2002) in poklicno strukturo populacije, ki se je v Popisu 2002 opredelila za Slovence (Slovenci – Popis 2002)

Položaj na delovnem mestu

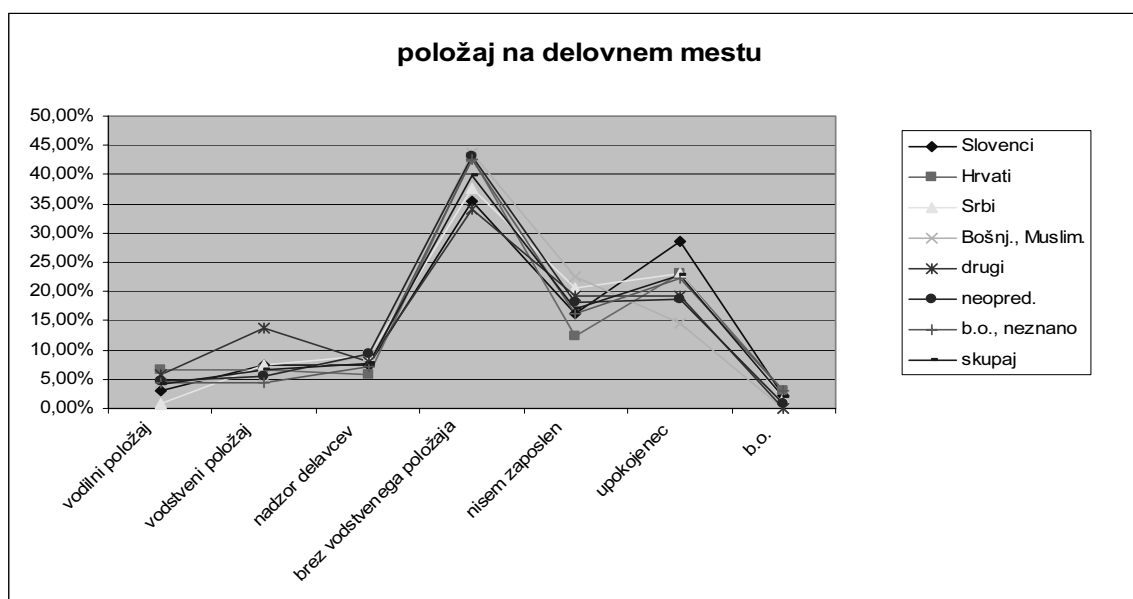
Položaj na delovnem mestu je prav tako lahko pokazatelj obstoja/neobstoja enakih možnosti v družbi. Če je nesorazmerno velik delež vodilnih položajev v rokah pripadnikov večinske družbe, ne moremo govoriti o dobri ekonomski integraciji imigrantov (oziroma pripadnikov nevečinskih etničnih skupin).

Preglednica 13: Položaj na delovnem mestu glede na etnično strukturo anketirancev (N=1163)

		<i>etnična struktura anketirancev</i>							<i>skupaj</i>
		Slovinci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopre.	b. o., neznani	
		%	%	%	%	%	%	%	
položaj na delovnem mestu	vodilni položaj	3,1	6,5	0,8	4,5	5,7	4,7	4,5	4,1
	vodstveni položaj	7,3	6,5	7,4	5,6	13,6	5,5	4,5	6,6
	nadzor delavcev	7,3	5,8	9	9	8	9,4	7,1	7,7
	brez vodstvenega položaja	35,4	42,8	37,7	43,8	34,1	43	42,6	39,8
	nisem zaposlen	16,3	12,3	20,5	22,5	19,3	18	16,1	17,1
	upokojenec	28,5	23,2	23	14,6	19,3	18,8	22,3	22,8
	b. o.	2,1	2,9	1,6	0	0	0,8	2,9	1,9
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Raziskava je pokazala, da med etničnimi skupinami, zajetimi v raziskavo, v Sloveniji ni velikih odstopanj glede položajev na delovnem mestu. Ponovno se je tudi pokazalo, da položaj Slovencev ni vedno boljši v primerjavi z drugimi etničnimi skupinami. Tako na primer največji delež vodilnih položajev znotraj svoje etnične skupine dosegajo Hrvati. Slovenci so šele na petem mestu, izstopa pa nizek delež Srbov. Pri vodstvenih položajih so razlike še manjše, razen anketiranih, ki so združeni v kategorijo »drugi« – med njimi je ta delež skoraj dvakrat višji kot pri drugih etničnih skupinah. Toda to ni presenetljivo, če ta podatek primerjamo z izobrazbeno strukturo posameznih etničnih skupin. Med anketiranci, združenimi v kategorijo »drugi«, je namreč tudi delež višje in visoko izobraženih skoraj dvakrat večji kot pri drugih etničnih skupinah¹⁷. Po tej logiki pa je presenetljiv nizek delež zaposlenih na vodilnih položajih med Srbi, kajti po izobrazbeni strukturi Srbi v našem vzorcu prekašajo Slovence in Hrvate. Visok delež zaposlenih z vodilnim položajem med Hrvati, pa tudi med tistimi, ki so združeni v kategorijo »drugi«, gre verjetno (poleg dobre izobrazbene strukture) v precejšnji meri pripisati tudi dejstvu, da je v teh dveh skupinah največji delež samozaposlenih. Ravno nasprotno pa je delež samozaposlenih med Srbi daleč najmanjši, s čimer lahko delno pojasnimo tudi manjši delež zaposlenih na vodilnih položajih.

¹⁷ Glej prispevek Mojce Medvešek in Mitje Hafnerja - Finka v tem poročilu – »Metodološki okvir raziskave Percepcije slovenske integracijske politike«.

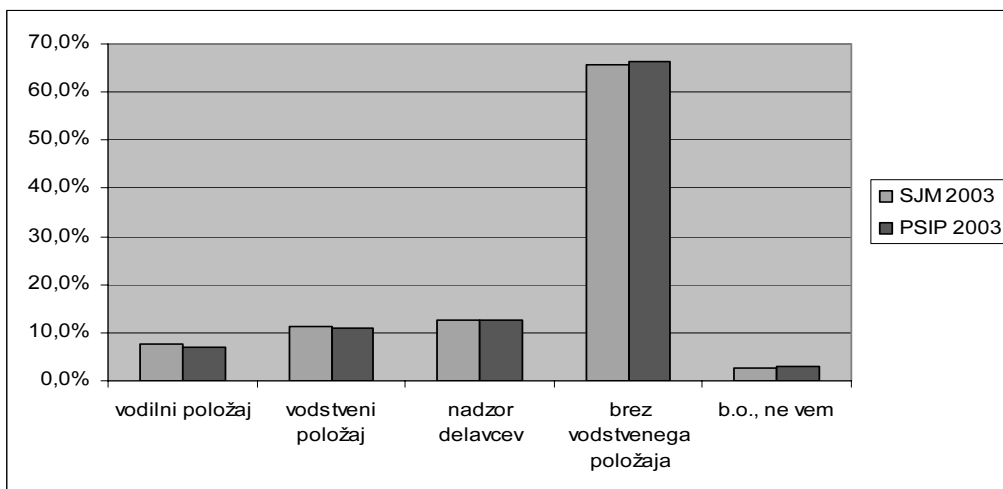
Slika 12: Položaj na delovnem mestu glede na etnično strukturo anketirancev

Na podlagi izidov ankete ne moremo trditi, da bi bili pripadniki drugih etničnih skupin glede položaja na delovnem mestu v slabšem položaju v primerjavi s pripadniki slovenske narodnosti. Da bi preverili, ali to velja tudi na ravni celotne slovenske družbe, smo podatke iz naše raziskave primerjali s podatki iz raziskave Slovensko javno mnenje 2003 (SJM 2003). Da bi dobili primerljive podatke, smo iz vzorca črtali vse tiste, ki trenutno niso zaposleni (brezposelni, upokojenec).

Preglednica 14: Položaj na delovnem mestu – primerjava med SJM 2003 in raziskavo PSIP 2003

		<i>SJM 2003</i>	<i>PSIP 2003</i>
		%	%
položaj na delovnem mestu	vodilni položaj	7,7	6,9
	vodstveni položaj	11,2	11
	nadzor delavcev	12,7	12,7
	brez vodstvenega položaja	65,7	66,2
	b. o., ne vem	2,7	3,1
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>

Primerjava med našo raziskavo in raziskavo SJM 2003 je pokazala, da glede položaja na delovnem mestu ne obstajajo značilne razlike med imigranti (in njihovimi potomci) ter širšo slovensko populacijo.

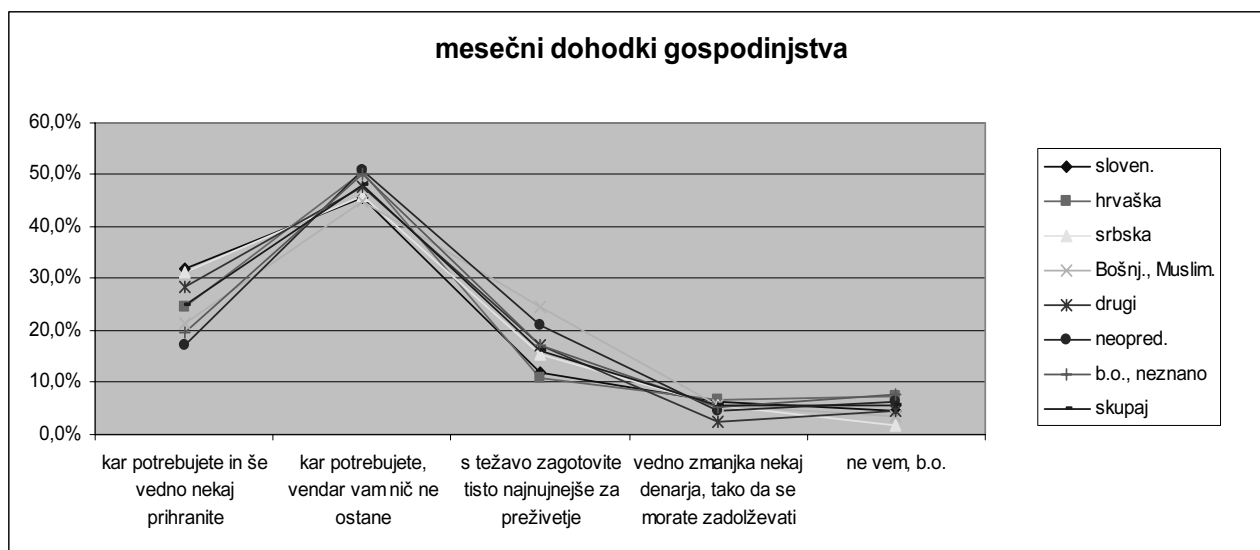
Slika 13: Položaj na delovnem mestu – primerjava med SJM 2003 in raziskavo PSIP 2003.

Mesečni dohodki gospodinjstva

Z odgovori na vprašanje o mesečnih dohodkih ne bomo merili razlik med absolutnimi dohodki gospodinjstev, temveč primerjali oceno anketirancev o tem, v kolikšni meri dohodki njihovih gospodinjstev zadoščajo za njihove potrebe.

Preglednica 16: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali mesečni dohodki vašega gospodinjstva zadoščajo za življenje? Če upoštevate vse mesečne dohodke vašega gospodinjstva, bi rekli da ...« (N=1163)

	etnična struktura anketirancev							skupaj
	Slovenci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopre.	b. o., neznani	
	%	%	%	%	%	%	%	
kar potrebujete, vendar vam nič ne ostane s težavo zagotovite tisto najnujnejše za preživetje	45,5	50,7	45,9	44,9	47,7	50,8	50,1	48
vedno zmanjka nekaj denarja, tako da se morate zadolževati	11,8	10,9	15,6	24,7	17,1	21,1	17,2	16,1
ne vem, b. o.	6,3	6,5	5,7	5,6	2,3	4,7	5,3	5,6
ne vem, b. o.	4,5	7,3	1,6	3,4	4,5	6,3	7,7	5,5
skupaj	100	100	100	100	100	100	100	100

Slika 15: Mesečni dohodki gospodinjstva glede na etnično strukturo anketirancev

Izsledki raziskave kažejo, da večina anketirancev (72,8 odstotka) s svojimi dohodki lahko pokrije svoje potrebe in dobra polovica med njimi tudi nekaj prihrani. 16,1 odstotka jih s težavo zagotovi tisto najnujnejše za preživetje, 5,5 odstotka pa se mora zaradi pomanjkanja denarja zadolževati.

Primerjava med etničnimi skupinami pokaže, da je največ anketirancev, ki s svojimi dohodki lahko pokrijejo vse svoje potrebe in še vedno nekaj prihranijo, med Slovenci in med Srbi (slaba tretjina). Znotraj vseh etničnih skupin je največ anketirancev (od 45 do 51 odstotkov) odgovorilo, da njihovi dohodki zadostujejo za tisto, kar potrebujejo, vendar jim nič ne ostane.

Med Bošnjaki in Muslimani v primerjavi z drugimi etničnimi skupinami nekoliko izstopa delež tistih, ki s svojimi dohodki s težavo zagotovijo najnujnejše za preživetje. Sledijo jim »neopredeljeni«. To lahko povežemo s podatkom, da je znotraj teh dveh skupin tudi največji delež brezposelnih.

Spet se je pokazalo, da se položaj tistih, ki so se v raziskavi opredelili kot Slovenci, ne razlikuje bistveno od položaja drugih etničnih skupin. Podatkov za primerjavo s celotnim slovenskim prebivalstvom pa nimamo.

Percepcije diskriminacije na delovnem mestu

Ko govorimo o diskriminaciji, moramo opozoriti na dve komponenti tega pojava: odkrito in prikrito. Z odkrito (ali neposredno) diskriminacijo mislimo na tiste oblike diskriminacije, ki so zakonsko ali v kaki drugi obliki predpisane. S prikrito (ali posredno) diskriminacijo pa označujemo vse tiste ukrepe in aktivnosti, katerih deklarirani cilj sicer ni diskriminacija, pa vendar njihove posledice povzročajo neenakopravnost med posamezniki in med družbenimi skupinami. Pri tem lahko gre za namerno ali nenamerno diskriminacijo.

V Sloveniji je na področju zaposlovanja in delovnih razmerij diskriminacija na podlagi etnične, verske in kulturne pripadnosti prepovedana z Zakonom o delovnih razmerjih (Ur. l. RS, št. 42/2002) in Zakonom o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Ur. l. RS, št. 50/04). Zakona izrecno prepovedujeta neposredno in posredno diskriminacijo:

6. člen Zakona o delovnih razmerjih, 3. točka

Prepovedana je neposredna, kot tudi posredna diskriminacija, zaradi spola, rase, starosti, zdravstvenega stanja oziroma invalidnosti, verskega ali drugega prepričanja, spolne usmerjenosti in nacionalnega porekla. Posredna diskriminacija obstaja, če navidezno nevtralne določbe, kriteriji in praksa učinkujejo tako, da postavljajo osebe določenega spola, rase, starosti, zdravstvenega stanja oziroma invalidnosti, verskega ali drugega prepričanja, spolne usmerjenosti ali nacionalnega porekla v slabši položaj, razen če so te določbe, kriteriji in praksa objektivno upravičeni ter ustrezni in potrebni.

4. člen Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja

(1) Enako obravnavanje pomeni odsotnost neposredne oziroma posredne diskriminacije zaradi katere koli osebnosti iz 1. člena tega zakona (v nadaljnjem besedilu: osebna okoliščina).

(2) Neposredna diskriminacija zaradi osebnosti obstaja, če je oseba zaradi te osebnosti bila, je ali bi lahko bila v enakih ali podobnih situacijah obravnavana manj ugodno kot druga oseba.

(3) Posredna diskriminacija zaradi osebnosti obstaja, če na videz nevtralne določbe, merila ali ravnanje v enakih ali podobnih situacijah in pogojih postavljajo osebo z določeno osebnostjo v manj ugoden položaj kot druge osebe, razen če te določbe, merila ali ravnanja objektivno upravičujejo legitimni namen in če so sredstva za doseganje tega cilja primerna in potrebna.

(4) Neposredna ali posredna diskriminacija so tudi navodila v smislu prejšnjih odstavkov.

Odkrite ali neposredne diskriminacije je danes malo in javno jo le malokdo zagovarja, zato pa je prikrita (posredna) diskriminacija mnogokrat zelo močna. Problem pri prikriti diskriminaciji je v tem, da jo je težko odkriti in še težje dokazati in preprečevati.

Na obstoj prikrite diskriminacije v odnosu do imigrantske populacije nas lahko opozorijo empirična dejstva o slabšem položaju pripadnikov te populacije v primerjavi z večinskim prebivalstvom, eden od indikatorjev diskriminacije pa so lahko tudi subjektivni občutki imigrantov o njihovih realnih (ne zgolj formalnih) možnostih za doseganje enakega položaja z večinskim prebivalstvom. Na področju ekonomske integracije smo v raziskavi želeli preveriti percepcije imigrantov in njihovih potomcev v Sloveniji o tem, ali imajo enake možnosti kot večinsko prebivalstvo glede zaposlitve, napredovanja na delovnem mestu in dostopa do dobro plačanih delovnih mest.

Anketirance smo vprašali, v kolikšni meri se strinjajo s temi trditvami:

- Imam enake možnosti za zaposlitev kot preostali Slovenci.
- Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot preostali Slovenci.
- Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence.

Enake možnosti za zaposlitev

Preglednica 17: Stališča o trditvi: »Imam enake možnosti za zaposlitev kot ostali Slovenci« glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

		etnična struktura anketirancev							skupaj
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopre.	b. o., neznani	
		%	%	%	%	%	%	%	
enake možnosti za zaposlitev	ne strinjam se niti se strinjam niti se ne strinjam	4,8	11,6	26,3	22,5	8	15,6	11,2	12,4
	strinjam se	11,5	15,2	21,3	28,1	19,3	17,2	17,1	16,9
	ne vem, b. o.	76,1	71,7	50	47,2	67	58,6	64,8	65
		7,7	1,5	2,5	2,2	5,7	8,6	6,8	5,7
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Slika 16: Stališča o trditvi: »Imam enake možnosti za zaposlitev kot preostali Slovenci« glede na etnično strukturo anketiranih

Enake možnosti za napredovanje na delovnem mestu

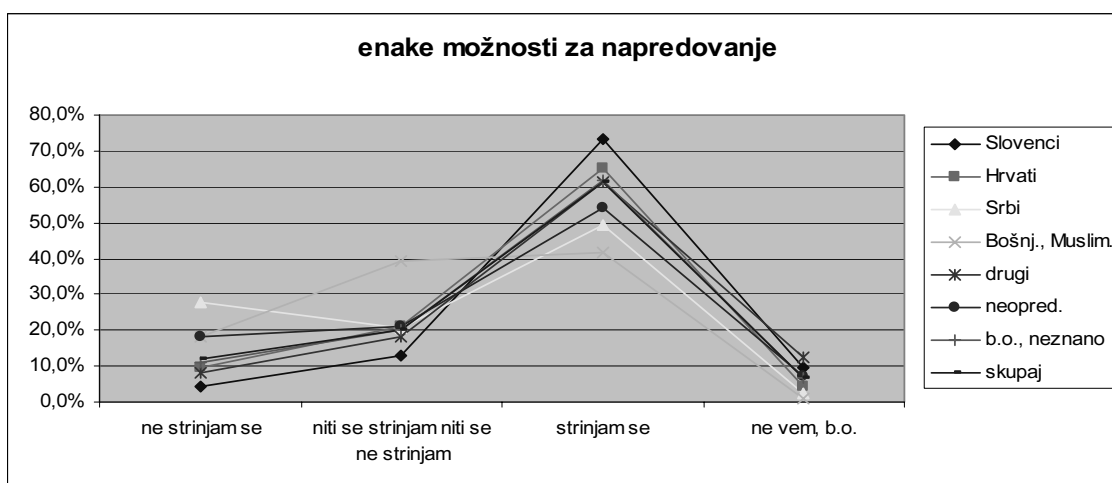
Večina, skoraj dve tretjini, anketiranih se strinja s trditvijo, da imajo na delovnem mestu enake možnosti za napredovanje kot preostali Slovenci. Tudi v tem primeru se s trditvijo najbolj strinjajo tisti, ki so se opredelili za Slovence, sledijo jim Hrvati, najmanjši delež tistih, ki se s trditvijo strinja, pa najdemo med Bošnjaki in Muslimani. Med Bošnjaki in Muslimani je nadpovprečno velik delež tistih, ki se s trditvijo niti strinjajo niti ne strinjajo. Največji delež tistih, ki se s trditvijo ne strinjajo, pa najdemo med Srbi.

Preglednica 18: Stališča o trditvi »Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot preostali Slovenci« glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

		etnična struktura anketirancev							skupaj
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopre.	b. o., neznan	
		%	%	%	%	%	%	%	
enake možnosti za napredovanje	ne strinjam se	4,5	9,4	27,9	18	8	18	11	12
	niti se strinjam niti se ne strinjam	12,8	21	20,5	39,3	18,2	21,1	20,3	19,9
	strinjam se	73,2	65,3	49,2	41,6	61,4	53,9	62	61,3
	ne vem, b. o.	9,4	4,3	2,5	1,1	12,5	7	6,8	6,7
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Slika 17: Stališča o trditvi »Na delovnem mestu imam enake možnosti za napredovanje kot ostali Slovenci« glede na etnično strukturo anketiranih

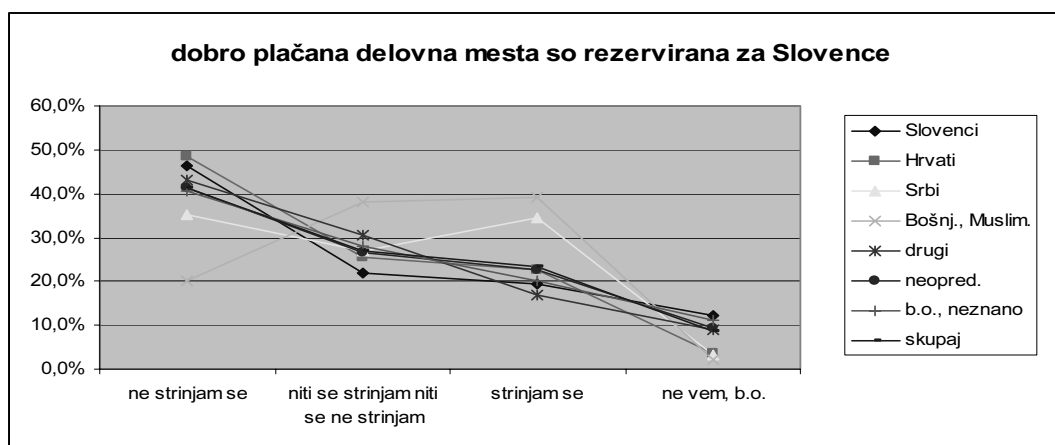
Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence

S trditvijo, da so dobro plačana delovna mesta rezervirana za Slovence, se večina anketirancev ne strinja (41,2 odstotka), vendar so pri odgovorih opazne precejšnje razlike med nekaterimi etničnimi skupinami. Tako se na primer med Bošnjaki in Muslimani največji delež anketiranih strinja s to trditvijo (39,3 odstotka), le odstotek manj se niti strinja niti ne strinja. Med Srbi pa je približno enak odstotek tistih, ki se s to trditvijo strinjajo, in tistih, ki se z njo ne strinjajo. Pri Bošnjakih, Muslimanih, Srbih in Hrvatih je opazen tudi manjši delež odgovorov »ne vem« oziroma tistih, ki na vprašanje niso odgovorili (od 2,2 do 3,6 odstotka) v primerjavi s preostalimi skupinami (pri katerih se delež teh odgovorov giblje med 9,1 in 12,2 odstotka).

Preglednica 19: Stališča o trditvi: »Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence.« glede na etnično strukturo anketirancev. (N=1163)

		etnična struktura anketirancev							skupaj
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopre.	b. o., neznan	
		%	%	%	%	%	%	%	%
dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence	ne strinjam se	46,5	48,5	35,2	20,2	43,1	41,4	40,6	41,2
	niti se strinjam niti se ne strinjam	21,9	25,4	27	38,2	30,7	26,6	28,1	26,9
	strinjam se	19,4	22,5	34,4	39,3	17	22,7	20	23,2
	ne vem, b. o.	12,2	3,6	3,3	2,2	9,1	9,4	11,3	8,7
	skupaj	100	100	100	100	100	100	100	100

Slika 18: Stališča o trditvi: »Dobro plačana delovna mesta so rezervirana za Slovence« glede na etnično strukturo anketirancev

Če povzamemo izide stališč do vseh treh trditev, bi lahko rekli, da se z največ diskriminacije soočajo Bošnjaki in Muslimani ter Srbi. Najpogosteje občutijo, da nimajo enakih možnosti v primerjavi s preostalimi Slovenci. Nasprotno pa najmanj neenakosti občutijo tisti, ki so se opredelili za Slovence ali za Hrvate.

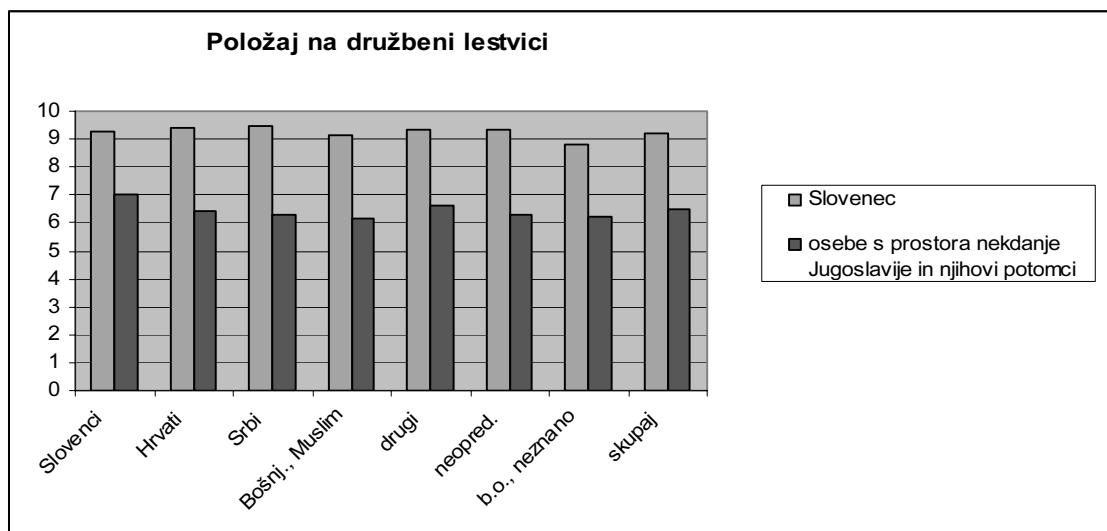
Percepcije možnosti napredovanja na družbeni lestvici

Zanimalo nas je tudi, kako anketiranci ocenjujejo možnosti pripadnikov posameznih etničnih skupin za vzpon na družbeni lestvici. Prosili smo jih, naj na lestvici od 0 (dno lestvice) do 10 (vrh lestvice) označijo, do kam se po njihovem mnenju lahko povzpnejo pripadniki slovenske, madžarske in italijanske narodnosti ter osebe s prostora nekdanje Jugoslavije. Ker nas v tem delu zanimajo predvsem percepcije anketirancev glede njihovih možnosti nasproti pripadnikom večinske družbe, si bomo ogledali samo odgovore za »Slovence« in »osebe s prostora nekdanje Jugoslavije«.

Preglednica 20: Prikaz aritmetičnih sredin odgovorov na vprašanje »Prikazana je družbena lestvica, na kateri pomeni deset (10) njen vrh in nič (0) njeno dno. Kako visoko se po vašem mnenju na takšni lestvici v slovenski družbi lahko povzpnejo pripadniki navedenih skupnosti,« glede na etnično strukturo anketirancev (N=1062)

	etnična struktura anketirancev							skupaj
	Slovenci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopred.	b. o., neznano	
Slovenec	9,28	9,38	9,47	9,14	9,34	9,35	8,81	9,19
osebe s prostora nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci	7,05	6,45	6,29	6,16	6,63	6,29	6,23	6,49

Slika 19: Prikaz aritmetičnih sredin odgovorov na vprašanje »Prikazana je družbena lestvica, na kateri pomeni deset (10) njen vrh in nič (0) njeno dno. Kako visoko se po vašem mnenju na takšni lestvici v slovenski družbi lahko povzpnejo pripadniki navedenih skupnosti,« glede na etnično strukturo anketirancev

Pri tem vprašanju se odgovori med posameznimi etničnimi skupinami ne razlikujejo veliko. Pripadniki vseh etničnih skupin zaznavajo razlike v možnostih vzpona na družbeni lestvici med Slovenci in osebami iz prostora nekdanje Jugoslavije. Te razlike so kar velike, saj anketiranci v povprečju ocenjujejo, da se osebe iz prostora nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci lahko povzpnejo le nekje do dveh tretjin družbene lestvice, medtem ko Slovenci lahko sežejo skoraj do vrha. Takšni rezultati nedvomno kažejo, da imigranti in njihovi potomci svojega položaja v slovenski družbi ne zaznavajo kot enakopravnega in da občutijo ovire na poti integracije.

Povzetek izsledkov raziskave

Namen prispevka je bil preveriti, ali se v Sloveniji ekonomski položaj priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev, ki so pridobili slovensko državljanstvo, razlikuje od ekonomskega položaja preostalih Slovencev in če se, ali bi te razlike lahko pripisali etnični diskriminaciji. Zanimalo nas je tudi, ali obstajajo razlike med položajem posameznih etničnih skupin znotraj proučevane populacije in če obstajajo, ali so večje v objektivnem ali subjektivnem smislu.

Najprej si pogledajmo, kaj nam povedo izidi primerjave položaja med tistimi, ki so se v raziskavi opredelili za Slovence, in preostalimi etničnimi skupinami. Če izhajamo iz teh predpostavk: prvič, da je v splošnem položaj imigrantov v družbi pogosto slabši od položaja večinskega prebivalstva (kar so doslej zaznale raziskave v različnih državah); in drugič, da bolj ko je oseba integrirana, bolj je njen položaj izenačen s primerljivimi osebami znotraj večinske populacije, potem bi pričakovali, da se bo tudi v naši raziskavi pokazalo, da je položaj tistih, ki so se opredelili za Slovence (sklepamo, da se ti čutijo bolj integrirane ali celo asimilirane v slovensko družbo kot preostali anketiranci), boljši od položaja preostalih etničnih skupin. Toda izidi tega ne potrjujejo. Slovenci se glede na preučevane indikatorje največkrat znajdejo nekje na sredini. V splošnem bi lahko za to obstajali dve razlagi: prvič, da v Sloveniji ni diskriminacije na etnični podlagi, ki bi pripadnike drugih narodnosti postavljala v slabši položaj v primerjavi z večinskim prebivalstvom, in drugič, ravno nasprotno, da v Sloveniji obstaja takšna diskriminacija in da so tudi priseljenci in njihovi potomci, ki so slovenskega etničnega izvora oz. so v kulturnem pogledu toliko integrirani ali celo asimilirani v slovensko družbo, da se v etničnem smislu opredeljujejo za Slovence, potisnjeni v skupni koš z drugimi etničnimi skupinami in se zaradi etnične diskriminacije prav tako soočajo z neenakimi možnostmi v družbi¹⁸.

Da bi preverili ti dve trditvi, smo uporabili dva pristopa: prvič, primerjavo naših podatkov s primerljivimi podatki za celotno populacijo, ki se v Sloveniji v etničnem smislu opredeljuje za

---

¹⁸ O drugi razlagi, katere glavni poudarek je na razlikovanju med avtohtono slovensko populacijo in priseljenci (ne glede na njihovo etnično pripadnost), bi kazalo razmišljati tudi z vidika izsledkov raziskave o reintegraciji izseljencev in njihovih potomcev, vrnjenih v Slovenijo po letu 1990 – glej prispevek Katarine Toplak (*»Dobrodošli doma?«* *Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo*) v tem poročilu – ki kažejo na to, da se tudi t. i. povratniki, ki so po etničnem izvoru in pripadnosti Slovenci, v Sloveniji srečujejo s podobnimi problemi kot populacija priseljencev in njihovih potomcev, ki pripadajo drugim etničnim skupinam.

Slovence, in drugič, preverjanje subjektivnih ocen oz. občutkov pripadnikov imigrantskih skupin o prisotnosti diskriminacije v slovenski družbi.

Problem pri prvem pristopu je predvsem v tem, da večinoma ne obstajajo primerljivi podatki za celotno slovensko populacijo. Nekaj primerjav nam je kljub temu uspelo opraviti, in sicer s podatki iz Popisa 2002 in raziskave SJM 2003.

Zaključki, do katerih smo prišli, so:

1. Med proučevano populacijo priseljencev in njihovih potomcev ter celotnim slovenskim prebivalstvom je zaznati razlike glede dveh objektivnih indikatorjev – stopnja brezposelnosti in poklicna struktura. Oba kažeta slabši položaj proučevane populacije v primerjavi s celotnim slovenskim prebivalstvom.
2. Glede položaja na delovnem mestu se je izkazalo, da ni razlik med proučevano populacijo in celotnim slovenskim prebivalstvom. Vodilni, vodstveni, nadzorni in nevodstveni delovni položaji so enako porazdeljeni med celotnim slovenskim prebivalstvom kot med proučevano populacijo.
3. Glede trajanja brezposelnosti nimamo primerljivih podatkov za celotno slovensko družbo, zato ne moremo reči, kakšen je glede tega položaj proučevane populacije v primerjavi s preostalim slovenskim prebivalstvom. Izkazalo pa se je, da med posameznimi etničnimi skupinami znotraj proučevane populacije ne obstajajo velike razlike, tako da bi lahko sklepali, da trajanje brezposelnosti ni odvisno od etnične pripadnosti.
4. Podobno kot za trajanje brezposelnosti tudi za oceno zadostnosti mesečnih dohodkov gospodinjstva nimamo primerljivih podatkov na ravni celotnega slovenskega prebivalstva. Podatki, zbrani pri populaciji priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije pa kažejo, da ni bistvenih razlik med posameznimi etničnimi skupinami znotraj te populacije.
5. Percepcije proučevane populacije o njihovih možnostih za zaposlitev, napredovanje in dostop do dobro plačanih delovnih mest v primerjavi s preostalimi Slovenci kažejo, da del te populacije zaznava obstoj diskriminacije v slovenski družbi oz. meni, da na omenjenih

področjih nimajo vedno enakih možnosti kot večinsko prebivalstvo. Pri tem so opazne tudi razlike med posameznimi etničnimi skupinami. Največ diskriminacije zaznavajo Bošnjaki in Muslimani ter Srbi, najmanj pa Slovenci in Hrvati.

6. Glede tega, kako visoko se na slovenski družbeni lestvici lahko povzpnejo osebe z območja nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci, so si odgovori anketirancev po posameznih etničnih skupinah zelo podobni. V vseh skupinah prevladuje mnenje, da se omenjene osebe lahko povzpnejo le nekje do dveh tretjin družbene lestvice, medtem ko se Slovenci lahko povzpnejo (skoraj) do vrha.

Ekonomski položaj proučevane populacije se torej po nekaterih kazalnikih razlikuje od položaja celotnega slovenskega prebivalstva, in sicer je slabši od slovenskega povprečja. Toda, ali lahko trdimo, da so te razlike posledica etnične diskriminacije? Da takšna trditev vsaj delno drži in da gre pri tem predvsem za oblike prikrita diskriminacije, lahko sklepamo na podlagi teh dejstev:

- proučevano populacijo sestavljajo posamezniki, ki so državljani Republike Slovenije in so v pravnem smislu povsem izenačeni s preostalimi slovenskimi državljani → razlik v ekonomskem položaju ne moremo pripisati različnemu pravnemu statusu in neenakim formalnim pogojem proučevane populacije v primerjavi z večinskim prebivalstvom;
- izobrazbena struktura proučevane populacije je boljša od izobrazbene strukture celotnega slovenskega prebivalstva → izobrazba naj torej ne bi bila razlog za večjo stopnjo brezposelnosti med proučevano populacijo;
- proučevana populacija je nadpovprečno zastopana v poklicih, ki v družbi pogosto veljajo za manj ugledne, in podpovprečno zastopana v poklicih, ki veljajo za uglednejše → če izhajamo iz predpostavke, da je dostop do uglednejših delovnih mest (med drugim) povezan po eni strani z izobrazbo, po drugi strani pa z zvezami in poznanstvi, bi lahko sklepali, da pripadniki proučevane populacije že dolgo časa bivajo v Sloveniji, zaradi česar naj pomanjkanje zvez in poznanstev ne bi bilo odločilni razlog za njihovo manjšo prisotnost v uglednejših poklicih, in glede na to, da po izobrazbeni strukturi proučevana populacija ne zaostaja za slovenskim povprečjem (ravno nasprotno), obstaja možnost, da pripadniki proučevane populacije nimajo enakih možnosti za dostop do uglednejših poklicev tudi zaradi svoje etnične drugačnosti;
- subjektivne ocene precejšnjega (čeprav še vedno manjšinskega) dela proučevane populacije opozarjajo na to, da se pripadniki manjšinskih etničnih skupin na področju dela (zaposlovanje, napredovanje, plačila) v Sloveniji srečujejo z diskriminacijo in da svojega položaja ne zaznavajo kot enakopravnega s preostalimi Slovenci.

Kot sem že omenila, je obstoj prikrite diskriminacije na etnični (in tudi kateri koli drugi) osnovi težko odkriti in dokazati, vendar nas to ne bi smelo odvrniti od poskusov, da se s tem problemom spopademo. Kot prvo je treba vsa opozorila o mogočem obstoju diskriminacijskih dejanj ali praks jemati resno in jih raziskati. Posameznike, ki menijo, da so (bili) žrtve diskriminacije, bi bilo treba opogumiti, da to prijavijo pristojnim institucijam. Pri tem je zelo pomembno, da žrtve diskriminacije ne dobijo občutka, da ni vredno ali da je celo škodljivo zanje, če prijavijo takšna dejanja. Priporočljivo bi bilo kontinuirano zbirati in analizirati podatke o položaju imigrantske populacije in njenih potomcev, da bi lahko preverjali ne le njihov trenutni položaj v večinski družbi, temveč tudi njihovo mobilnost skozi čas (v smislu napredovanja na različnih družbenih področjih). Na ta način bi preverjali tudi učinkovitost različnih integracijskih in protidiskriminacijskih ukrepov, ki jih oziroma jih bo izvajala vlada v prihodnosti. Dolgoročno gledano pa bi bilo za odpravljanje etnične diskriminacije treba delovati predvsem preventivno v smislu ozaveščanja in izobraževanja večinskega prebivalstva v duhu spoštovanja in sprejemanja etnične/kulturne različnosti, ki je značilnost sodobnih družb.

Literatura

- Bauböck, Rainer (1994). The integration of immigrants. Report of the Joint Group of Specialist on migration, demography and employment. Strasbourg: Council of Europe.
<<http://www.social.coe.int/en/cohesion/action/publi/migrants/intgcont.htm>>.
- Bendick, Jr. J. (1996). Discrimination against racial/ethnic minorities in access to employment in the United States: Empirical findings from situation testing. Geneva, ILO. International migration papers 12.
<<http://www-ilo-mirror.cornell.edu/public/english/protection/migrant/download/imp/imp12.pdf>>
- Best settlement practices. Settlement services for refugees and immigrants in Canada. Canadian council for refugees, februar 1998.
<<http://www.web.net/~ccr/bpfina1.htm#3.%20SETTLEMENT%20AND%20INTEGRATION>>.
- Böhning, W.R. in Zegers de Beijl, R. (1995). The integration of migrant workers in the labour market: Policies and their impact. Geneva, ILO. International migration papers 8.
<<http://www.ilo.org/public/english/protection/migrant/download/imp/imp08e.pdf>>
- Coussey, Mary (2000). Framework of integration policies. Council of Europe Publishing.
<<http://www.social.coe.int/en/cohesion/action/publi/migrants/EInt%C3%A9gration.pdf>>
- Čačić-Kumpes, Jadranka (1991). "Obrazovanje i etničke manjine." Migracijske teme, let. 7, št. 3–4, str. 305–318.
- Favell, Adrian (2004). »Assimilation/Integration. « Forthcoming in: Immigration and Asylum: From 1900 to the Present, Gibney, Matthew in Hansen, Randall (eds.) Santa Barbara, CA: Clio. <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/favell/Clio.htm>
- Geddes, Andrew in Bullen, Claire (2004). European Inclusion Indicators: Access to the Labour Market. Europe in the World Centre, University of Liverpool, Velika Britanija.
<<http://www.migpolgroup.com/uploadstore/Labour%20market%20indicators%20version%20May%202004.doc>>
- Goldberg, Andreas in Mourinho, Dora in Kulke, Ursula (1996). Labour market discrimination against foreign workers in Germany. Geneva, ILO. International migration papers 7.
<<http://www-ilo-mirror.cornell.edu/public/english/protection/migrant/download/imp/imp07e.pdf>>
- Heckmann, Friedrich (1999). School Education and Labour Market Integration of Second Generation Migrants in Germany. Efms paper Nr. 29.
<http://www.uni-bamberg.de/~ba6ef3/pdf/efms_p29.pdf>
- Martin, Susan (1999). Economic integration of immigrants. Discussion Paper. TransAtlantic Learning Community. Migration Workgroup.
<<http://www.georgetown.edu/sfs/programs/isim/Publications/SusanPubs/TLCEconomic.pdf>>
- Münz, Rainer in Fassmann, Heinz (2004) Migrants in Europe and their Economic Position: Evidence from the European Labour Force Survey and from Other Sources. Paper prepared for the European Commission, DG Employment and Social Affairs. Migration Research Group. Hamburg: HWWA.
<http://europa.eu.int/comm/employment_social/employment_analysis/docs/migr_in_europe4.pdf>
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Statistični urad Republike Slovenije.
- Toš, Niko et al. Slovensko javno mnenje 2003/1: [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2003. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], januar 2004.
- Wrench, John in Modood, Tariq (2001). The effectiveness of employment equality policies in relation to immigrants and ethnic minorities in the UK. Geneva, ILO. International migration papers 38.
<<http://www-ilo-mirror.cornell.edu/public/english/protection/migrant/download/imp/imp38.pdf>>
- Zakon o delovnih razmerjih, Uradni list Republike Slovenije, št. 42/2002.
- Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja, Uradni list Republike Slovenije, št. 50/04.

INTERAKCIJSKA DIMENZIJA INTEGRACIJE: ZNOTRAJSKUPINSKI IN MEDSKUPINSKI STIKI/ODNOSI

Mojca Medvešek

Uvod

Za izhodišče proučevanja bomo povzeli Schermerhornovo (1970) opredelitev integracije (kot procesa med posamezniki oziroma skupnostmi, katerega rezultat je »enotna« skupnost), ki vključuje tri dimenzije:¹ a) *strukturno*,² b) *kulturno*³ in c) *interakcijsko*.

Dinamiko znotraj posamezne dimenzije (strukturne, kulturne in interakcijske) Schermerhorn opredeli s konceptom *centripetalne* in *centrifugalne* dinamike. Procese, ki spodbujajo participacijo priseljencev in njihovih potomcev v družbeno strukturo (v institucijah itd.) in sprejemanje kulturnih standardov večinskega prebivalstva označi kot centripetalne, medtem ko naj bi centrifugalni trendi povečevali družbeno in kulturno distanco med priseljenci in njihovimi potomci ter večinskim prebivalstvom (Reinsch 2001).

---

¹ Tri dimenzije integracijskega procesa so precej podobne Bourdiejevem konceptom ekonomskega, kulturnega in družbenega kapitala. Ekonomski kapital vključuje posameznikovo posedovanje materialnih dobrin, znanja in veščin itd., kar je temelj konkurence med posamezniki. Kulturni kapital se nanaša na posameznikove vzorce norm in vrednot. Družbeni kapital pa se navezuje na posameznikove stike in povezave s pomembnimi drugimi (Bourdieu 1986).

² *Strukturna dimenzija*: Posamezniki oziroma skupnosti se med seboj razlikujejo glede na položaj, ki ga imajo v družbeni strukturi (to posledično pogojuje različno stopnjo participacije na institucionalni ravni) ter glede na posedovanje redkih dobrin (materialnih dobrin, znanja itd.).

Centripetalna dinamika v strukturni dimenziji pomeni enakopravnejšo distribucijo dobrin med posamezniki, centrifugalna dinamika v strukturni dimenziji pa predstavlja večjo diskrepanco med posamezniki glede njihovih možnosti za pridobitev redkih dobrin.

³ *Kulturna dimenzija*: Posameznik pri pridobivanju redkih dobrin (v lokalni skupnosti) s pomočjo lastne kulturne usmeritve interpretira svoje percepcije in tako svoje vedenje ter vedenje drugih osmisli z ustreznimi pomeni. Postavi se vprašanje, kako prepoznati podobnosti ali razlike, značilne za integracijo posameznikov, glede na to, da je posameznik unikatna osebnost? Kot osnovo za kulturne razlike, ki je v integracijskem procesu relevantna za priseljence, lahko obravnavamo etnično pripadnost. Predpostavljamo, da obstaja idealnotipska ločnica: na eni strani je »domorodna« (indigenous) kultura in na drugi strani kultura priseljencev. Pri tem je treba upoštevati, da meje med posameznimi kulturami niso jasne, saj zaradi značilnosti (modernizacija, globalizacija, zgodovinske okoliščine itd.) urbanega življenja ni mogoče reči, da priseljenec izbira med samo dvema različnima kulturama.

Tako bi centripetalna dinamika v kulturni dimenziji pomenila, da se posameznik prilagodi lokalni kulturni usmeritvi in življenju. Centrifugalna dinamika v kulturni dimenziji pa pomeni, da posameznik oziroma skupnost ohranja, razvija in prakticira svojo kulturno usmeritev.

Običajno je strokovno in politično zanimanje usmerjeno predvsem v *strukturno* in *kulturno dimenzijo* integracijskega procesa. Interakcije med posamezniki oziroma skupnostmi, vedenje posameznika v stiku z drugimi prebivalci oziroma skupnostmi itd. v raziskavah navadno niso obravnavane kot posebna dimenzija integracijskega procesa, temveč le kot del njegove strukturne ali kulturne dimenzije (Reinsch 2001). Sodobna dogajanja v posameznih družbah⁴ pa vedno bolj kažejo, da gre za pomembno dimenzijo, ki »zahteva« ločeno obravnavo.

V prispevku bomo torej analizirali *interakcijsko dimenzijo* in njen potencialni vpliv na proces integracije. Na ravni posameznika lahko *interakcijsko dimenzijo* pojasnujemo s pomočjo koncepta *medetničnih stikov*, stikov in izmenjave med pripadniki različnih etničnih skupnosti na različnih ravneh oziroma področjih.⁵ Alternativen je teoretičen vidik *etnične izolacije*, ki obravnava razvoj etnične mreže (znotraj posamezne etnične skupnosti) kot nujno in stalno fazo procesa integracije priseljencev.

Shematično lahko prikažemo štiri različne vrste navezovanja stikov priseljencev z drugimi:

1. Priseljenci ne navezujejo (oziroma vzdržujejo) stikov z večinsko populacijo, niti ne vzdržujejo stikov z drugimi priseljskimi skupnostmi. Lahko govorimo o obliki etnične marginalizacije.
2. Priseljenci ne navezujejo (oziroma vzdržujejo) stikov z večinsko populacijo, vzdržujejo pa stike znotraj priseljskih skupnosti. Gre za obliko etnične separacije.
3. Priseljenci navezujejo (oziroma vzdržujejo) stike z večinsko populacijo, ne vzdržujejo pa stikov s priseljskimi skupnostmi oziroma etnično skupnostjo, ki ji izvorno pripada. Ta proces bi lahko označili z izrazom asimilacija.
4. Priseljenci navezujejo (oziroma vzdržujejo) stike z večinsko populacijo in hkrati ohranjajo vezi v lastni etnični skupnosti. Tovrstno navezovanje stikov bi lahko poimenovali proces integracije.

V interakcijski dimenziji centripetalna dinamika pomeni intenziven stik med priseljenci (pripadniki »novih etničnih skupnosti«), njihovimi potomci in pripadniki večinske skupnosti, centrifugalna dinamika pa ponazarja bolj ali manj ekskluzivne stike znotraj priseljskih skupnosti.

---

⁴ Na Nizozemskem je po uboju režiserja Thea van Gogha, ki ga je zagrešil muslimanski priseljenec, sledilo nasilno medetnično obračunavanje med muslimanskimi priseljenci in večinskim prebivalstvom. Paul Scheffer je dogajanje v Nizozemski družbi med drugim obrazložil tudi kot posledico pomanjkljive interakcije med priseljenci in večinskim prebivalstvom: » ... Živeli smo skupaj, a povsem narazen. Brez pravih interakcij. Obojestranska indiferentnost in distanciranost sta povzročili ogromno škode. Gre za dva ločena svetova. Nizozemska je dežela etničnih arhipelagov, nepovezanih otočkov, ki živijo sami zase. Hodili smo drug mimo drugega in se zaleteli. Sedaj bi med otočki morali zgraditi mostove. Toda kdo si zares želi, da bi jih postavili!? ...« (Intervju Boštjana Videmška s Paulom Schefferjem: »Hodili smo drug mimo drugega in se zaleteli«, Delo, 27. november 2004)

⁵ Koncept interakcije (stikov) je središčni koncept proučevanja medetničnih odnosov že vsaj od prve polovice 20. stoletja. Raziskovanja Čikaške šole, Roberta Parka (npr. študija Copperbelt), Leachevo delo, prispevki sovjetskih znanstvenikov, so se pokazali v Bartovi prelomni opredelitvi etničnosti, ki je spremenila tradicionalno razumevanje človeštva kot sestavljanke, zgrajene iz različnih in med seboj ločenih kultur.

Na tem mestu je treba poudariti, da za uspeh integracije ni toliko pomembna smer dinamike znotraj posameznih dimenzij, torej ali gre predvsem za centripetalno ali centrifugalno gibanje, ampak je ključnega pomena soglasje vseh skupnosti (večine in manjšine), vključenih v proces glede smeri gibanja. Če obstaja med skupnostmi soglasje glede legitimnosti medsebojnih interakcij, potem lahko ima centripetalna in centrifugalna dinamika integracijski značaj (Reinsch 2001).⁶

Interakcijska dimenzija

Interakcijska dimenzija je kompleksen in dinamičen koncept, zato je njena operacionalizacija lahko problematična. Interakcije med pripadniki etničnih skupnost vključujejo kvantitativno raven, ki zadeva prostor, namen in trajanje interakcij, ter kvalitativno raven, ki vključuje vsebino interakcij.

Dejanskih interakcij med posamezniki oziroma posameznimi etničnimi skupnostmi, zaradi kompleksnosti pojava ne moremo izmeriti izključno z anketiranjem s strukturiranim vprašalnikom, lahko pa damo grobo oceno, v katerih skupnostih posamezniki večinoma uresničujejo svojo potrebo po druženju.

Na ravni posameznika *interakcijsko dimenzijo* pojasnjujemo s pomočjo koncepta *medetničnih stikov* na različnih ravneh oziroma področjih:

- a) *družina*: osredotočili se bomo na analizo etnične strukture zakonskih zvez anketirancev;
- b) *področje dela*: analizirali bomo način iskanja zaposlitve ter etnično strukturo delovnega kolektiva v katerem so anketiranci zaposleni;
- c) *prijateljske vezi*: analizirali bomo etnično strukturo prijateljev anketirancev;
- d) *soseščina*: ugotavljali bomo etnično strukturo soseščine, v kateri biva anketiranec;
- e) *druženje v prostem času*: analiza obiskovanja kulturnih prireditev in druženja s prijatelji in sorodniki.

Predvsem pa nas zanima, ali na obravnavanih ravneh oziroma področjih pripadniki posameznih etničnih skupnosti vzpostavljajo stike v glavnem v lastni etnični skupnosti, v večinske skupnosti ali pa vzpostavlja stike delno v svoji etnični skupnosti, delno pa z večinskim prebivalstvom?

Preden podrobneje analiziramo posamezne ravni interakcijske dimenzije, pogledjmo, v kolikšni meri se anketiranci čutijo povezane z etnično skupnostjo, ki ji pripadajo oziroma ali pripisujejo etnični pripadnosti večji pomen kot pripadnosti katerim drugim kategorijam, skupnostim. Anketirančevo

---

⁶ V povezavi s to ugotovitvijo se postavi vprašanje, ali naj se interakcije med skupnostmi spodbujajo za vsako ceno ali pa je bolj smiselno ohraniti složnost na račun minimalnih interakcij.

razvrščanje pomena posameznih navedenih skupin in pripadnosti je pomembno zato, ker predvidevamo, da šibkejša občutenja pripadnosti izvorni etnični skupnosti lahko pomeni večjo naklonjenost ali odprtost do drugih etničnih skupnosti oziroma pripadnosti, lahko pa tudi pomeni zavračanje vsakršnih etničnih kategorij ter opredeljevanj. Na drugi strani pa lahko močnejša občutenja etnične pripadnosti posameznika pomeni percepcijo etničnosti kot pomembne distinktivne kategorije (Phinney 1990).

Anketiranim smo zastavili vprašanje: »*Vsi pripadamo različnim družbenim skupinam. Prosimo vas, da za vsako navedeno skupino označite, v kolikšni meri je za vas pomembna (poklic, etnična pripadnost, spol, starostna skupina, pripadnost verski skupnosti, pripadnost politični stranki, jezikovni skupnosti, državljanstvo, družina, krajevna pripadnost).*«

Izračunali smo povprečne vrednosti odgovorov anketirancev in za vsako etnično skupnost naredili lestvico od najpomembnejše do najmanj pomembne skupine ali pripadnosti. Razvrstitev skupin, glede na pomembnost pripadanja, se med posameznimi etničnimi skupnostmi bistveno ne razlikuje. Etnična pripadnost je na lestvicah posameznih etničnih skupnostih med desetimi možnimi pripadnostmi oziroma skupinami po pomembnosti zasedla peto, šest ali sedmo mesto.

Preglednica 1: Prikaz aritmetični sredin odgovorov anketirancev na vprašanje »*Vsi pripadamo različnim družbenim skupinam. Prosimo vas, da za vsako navedeno skupino označite, v kolikšni meri je za vas pomembna (poklic, etnična pripadnost, spol, starostna skupina, pripadnost verski skupnosti, pripadnost politični stranki, jezikovni skupnosti, državljanstvo, družina, krajevna pripadnost)*« (1 – sploh ni pomembno, 2 – ni pomembno, 3 – niti pomembno niti nepomembno, 4 – pomembno, 5 – zelo pomembno)

Slovinci		Hrvti		Srbi		Bošnj., Musli.		drugi		neopredeljeni		b. o., neznan	
Družina	4,3	Družina	4,4	Družina	4,5	Družina	4,5	Družina	4,4	Družina	4,3	Družina	4,3
Poklic	4,2	Poklic	4	Poklic	4,2	Poklic	4,5	Poklic	4,2	Poklic	4,1	Poklic	4,2
Krajevna pripadnost	3,5	Državljanstvo	3,5	Državljanstvo	3,3	Državljanstvo	3,8	Krajevna pripadnost	3,6	Krajevna pripadnost	3,3	Krajevna pripadnost	3,3
Državljanstvo	3,4	Krajevna pripadnost	3,5	Starostna skupina	3,1	Krajevna pripadnost	3,5	Državljanstvo	3,2	Državljanstvo	3,3	Državljanstvo	3,3
Jezikovna skupnost	3,1	Jezikovna skupnost	3,1	Krajevna pripadnost	3	Starostna skupina	3,3	Jezikovna skupnost	3	Starostna skupina	3	Starostna skupina	3
Starostna skupina	3	Starostna skupina	2,9	Jezikovna skupnost	3	Jezikovna skupnost	3,2	Etnična pripadnost	2,9	Jezikovna skupnost	2,8	Jezikovna skupnost	2,9
Etnična pripadnost	2,6	Etnična pripadnost	2,9	Etnična pripadnost	3	Etnična pripadnost	3,2	Starostna skupina	2,8	Etnična pripadnost	2,6	Etnična pripadnost	2,7
Spol	2,6	Spol	2,5	Spol	2,6	Verska skupina	2,8	Spol	2,5	Verska skupina	2,4	Spol	2,6
Verska skupina	2,3	Verska skupina	2,5	Verska skupina	2,6	Spol	2,6	Verska skupina	2,4	Spol	2,4	Verska skupina	2,2
Politična stranka	2,2	Politična stranka	2,2	Politična stranka	2,2	Politična stranka	2,2	Politična stranka	2,2	Politična stranka	2,1	Politična stranka	2,1

Pokazalo se je, da v percepcijah pripadnikov različnih etničnih skupnosti obstajajo statistično pomembne razlike glede pomembnosti samo pri treh skupinah oziroma pripadnostih: etnični skupnosti (sig. < 0,000), verski skupnosti (sig. < 0,000) in krajevni pripadnosti (sig. < 0,029).

Preglednica 2: Percepcije o pomembnosti pripadnosti k etnični skupnosti glede na etnično strukturo anketirancev (N= 1117)

		<i>Etnična struktura anketirancev</i>							
		Slovinci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neopre- deljeni	b. o., neznano	skupaj
		%	%	%	%	%	%	%	%
etnična pripadnost	zelo pomembna	19,9	28,1	38	42,7	34,1	26,2	24,9	27,8
	niti pomembna niti nepomembna	35,7	37,8	24,8	28,1	30,6	27,9	28	30,9
	ni pomembna	44,5	34,1	37,2	29,2	35,3	45,9	47,1	41,4
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

Podatki kažejo, da pripadniki srbske, bošnjaške oziroma muslimanske skupnosti ter anketiranci, združeni v kategorijo »drugi«, nekoliko bolj kot drugi anketiranci dojemajo etnično pripadnost kot pomembno opredelitev. Etnična pripadnost se zdi še najmanj pomembna anketirancem, ki so se opredelili kot Slovenci.

Podrobnejša analiza je pokazala, da etničnost kot pomembno opredelitev dojemajo predvsem tisti anketiranci (pripadniki srbske, bošnjaške, muslimanske skupnosti in tisti, združeni v kategoriji »drugi«), ki so se v Slovenijo priselili, medtem ko med anketiranci, rojenimi v Sloveniji, ni statistično značilnih razlik v percepcijah o pomembnosti ali nepomembnosti etnične pripadnosti glede na etničnost anketiranca.

Preglednica 3: Percepcije o pomembnosti pripadnosti k verski skupnosti glede na etnično strukturo anketirancev (N=1119)

		<i>Etnična struktura anketirancev</i>							
		Slovinci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neopre- deljeni	b. o., neznano	skupaj
		%	%	%	%	%	%	%	%
<i>pripadnost verski skupnosti</i>	zelo pomembna	17,4	25,2	23,3	31,4	21,7	22,3	13,1	19,7
	niti pomembna niti nepomembna	19,9	18,5	29,2	29,1	22,9	24,8	21,5	22,6
	ni pomembna	62,7	56,3	47,5	39,5	55,4	52,9	65,4	57,6
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

Tudi pripadnost k verski skupnosti se zdi bolj pomembna anketirancem, ki so se opredelili kot Srbi in Bošnjaki oziroma Muslimani. Najmanj pomembna pa se zdi pripadnost k verski skupnosti anketirancem, ki so se opredelili kot Slovenci, ter anketirancem, združenim v kategoriji »b. o., neznani«.

Med pripadniki posameznih etničnih skupnosti in njihovimi percepcijami o pomembnosti pripadnosti k verski skupnosti ni statistično značilnih razlik glede na to, ali so se anketiranci v Slovenijo priselili ali so se v Sloveniji rodili.

Preglednica 4: Percepcija pomembnosti krajevne pripadnosti glede na etnično strukturo anketirancev (N=1126)

		<i>Etnična struktura anketirancev</i>							skupaj
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neopre- deljeni	b. o., neznano	
<i>krajevna pripadnost</i>		%	%	%	%	%	%	%	
	zelo pomembna	61,7	56,6	40,2	52,3	59	53,7	50,2	53,9
	ni pomembna	17	22,1	29,5	27,3	22,9	19,5	24,2	22,4
	nepomembna	21,3	21,3	30,3	20,5	18,1	26,8	25,6	23,7
	ni pomembna								
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,029

Drugače pa je z dojetjem krajevne pripadnosti. Anketirancem, še posebej Slovencem in »drugim«, se zdi krajevna pripadnost precej pomembna. Manj pomembna se zdi krajevna pripadnost Bošnjakom in Muslimanom, še najmanj pa se zdi krajevna pripadnost pomembna Srbom.

Statistično značilnih razlik v percepcijah krajevne pripadnosti med posameznimi etničnimi skupnostmi glede na to, ali so se v Sloveniji rodili ali so se v Slovenijo priselili, ni.

Izidi kažejo, da etnična pripadnost v percepcijah anketiranih na splošno ne zaseda pomembnega mesta in po vsej verjetnosti ni ključna kategorija po kateri priseljenci in njihovi potomci razvrščajo ljudi.

Pokazalo pa se je tudi, da sta etnična in verska pripadnost za Bošnjake, Muslimane in Srbe bolj pomembni in zavezujoči kategoriji kot za pripadnike drugih etničnih skupnosti, hkrati pa je za njih krajevna pripadnost manj pomembna kategorija kot pri pripadnikih drugih etničnih skupnosti.

Družina

Na ravni družine se bomo pri proučevanju vzpostavljanja stikov (druženja) anketirancev osredotočili predvsem na analizo etnične strukture zakonov. Na podlagi etnične pripadnosti anketirančevega zakonca (če ga ima) lahko sklepamo, s katero etnično skupnostjo ima anketiranec vzpostavljene stike oziroma s katero vzdržuje stike.

Etnično mešan zakon obravnavamo kot zvezo dveh posameznikov, ki glede na njuni samoopredelitvi pripadata dvema različnima etničnima skupnostma. Kot tak je etnično mešan zakon posebna oblika (vseživljenjskega) medkulturnega soočanja na interpersonalni ravni partnerskega in

družinskega življenja in ga lahko opredelimo kot srečanje in soočanje dveh različnih življenjskih svetov, dveh temeljnih realnosti vsakdanjega življenja (Berger, Luckmann 1988).

Etnična endogamija kaže običajne tendence med prebivalstvom, saj se zakoni navadno sklepajo med posamezniki, ki imajo skupne karakteristike kot so etnična pripadnost, izobrazba, družbeni položaj itd.⁷ Endogamno izbiro zakonca lahko prekinejo posebne družbene okoliščine oziroma demografski dejavniki. V zadnjih desetletjih različne raziskave ugotavljajo rast eksogamnih zakonov. Ta pojav lahko z vidika pluralizacije družinskih oblik v postmodernejši družbi obravnavamo kot eno od mogočih oblik partnerske zveze oziroma formiranja družine, katere številčnost narašča.

Dejavniki, ki vplivajo na sklepanje etnično mešanih zakonov, so številni od a) *osebnih preferenc*. Kar nekaj vrst resursov igra pomembno vlogo pri izbiri partnerja. Sociologi se večinoma usmerjajo na socioekonomske in kulturne resurse; b) *družbenokulturnih dejavnikov*. Vpliv družbenih skupin, katerih člani so, v smislu skupinske identifikacije: skupen jezik, verska pripadnost, tradicije in običaji ali sankcij skupnosti v primeru eksogamije; c) *demografske strukture*. Obseg »trga« primernih partnerjev je odvisen od velikosti skupnosti, razpoložljivih potencialnih partnerjev v skupnosti, deleža moških in žensk v skupnosti, razpoložljivih potencialnih partnerjev v drugih etničnih skupnostih, socialne in prostorske bližine med dvema skupnostma in vrste poselitve – strnjene ali razpršene. Pripadniki številčnejše etnične skupnosti imajo večjo izbiro zakonskih partnerjev v skupnosti, medtem ko so pripadniki maloštevilčne skupnosti bolj kot ne primorani v iskanje partnerjev zunaj skupnosti (Hwang, Saenz, Aguirre 1997; Cready, Saenz 1997); d) *ekonomskih*. Ekonomski dejavniki, kot so naraščajoča urbanizacija, dostopnost izobraževanja, povečana zaposlitvena in geografska mobilnost, povečujejo možnost stika med etničnimi skupnostmi; e) *zgodovinskih* oziroma *političnih* dejavnikov v smislu spreminjanja državnih mej itd. (Stevens 1985, Štrukelj 1986, Kalmijn 1998).

V etnično mešanem zakonu se soočita dve distinktivni skupini kulturnih elementov (jezik, običaji, prehranjevalne navade, percepcije spolnih vlog itd.), izoblikovanih v posamičnih kulturnih sistemih etničnih skupin. Med zakoncema prihaja do procesa akulturacije, torej medsebojnega spreminjanja mišljenja, vrednot in kulture. Odnosi na intimni, partnersko–družinski ravni pa odslkavajo tudi vrednotne orientacije, pričakovanja, predsodke in stereotipe širše družbene strukture. Čeprav so partnerji v etnično mešanih zakonih običajno skladni na drugih področjih (izobrazba, socioekonomski status itd.), lahko etnične razlike povzročijo spore. Take konfliktne situacije so

---

⁷ V začetku dvajsetega stoletja v študijah prevladuje pristop, ki izpostavlja problematičnost etnično mešanih zakonov in jim celo dodaja komponento patologizacije tovrstnih zvez (Merton 1941; Hegar, Greif 1994), šele zadnjih nekaj desetletij empirične študije dokazujejo, da se kulturne razlike v etnično mešanih zakonih ne kažejo nujno v obliki stresnih situacij.

odločitve o maternem jeziku otroka, etnični pripadnosti otroka, jeziku šolanja otroka itd.⁸ Konflikt pa se lahko razvije tudi med starši in otroki. Otroci se lahko med odraščanjem drugače etnično opredelijo kot njihovi starši, to pa lahko povratno vpliva tudi na etnično opredelitev staršev (Goyette, Xie Yu 1997).

Pogledi na etnično mešane zakone kot spodbujevalce kulturne asimilacije so problematizirani v številnih novejših raziskavah. Etnično mešani zakoni so običajno obravnavani kot dejavniki, ki povzročajo asimilacijo, kljub temu da zakon ni več obravnavan kot vseživljenska zveza.

To seveda ne pomeni, da ne obstajajo obratni primeri, ko se »asimilacijski« proces v etnično mešanem zakonu razvija v korist manjšinske skupine. Tretji možen scenarij pa je oblikovanje »nove« etničnosti ali pripadnosti, ki jo lahko opredelimo kot mešano in vsebuje elemente dveh ali več kultur v stiku.⁹

Naraščanje števila etnično mešanih zakonov je znak, da različna etnična pripadnost ni več percipirana kot družbena in kulturna razlika, ki bi ustvarjala oviro za obstoj zakonske zveze. Etnično mešani zakoni so obravnavani kot indikatorji, v kolikšni meri sta manjšina in večina oblikovali primarne vezi, do katere mere so meje med skupnostmi zmanjšane in pa tudi to, da pripadniki različnih skupnosti sprejemajo drug drugega kot družbeno ali socialno enake. Tako naj bi

---

⁸ Posameznikom, ki izhajajo iz etnično mešanih zakonov, etničnost ni z rojstvom dana na tak način kot tistim, ki izhajajo iz etnično homogenih zakonov. Zanje je etnična identiteta izrazito izbirna kategorija.

Pri posameznikih, ki izhajajo iz etnično mešanih zakonov, se je dolgo časa postavljalo osnovno vprašanje, ali so to »zmedeni« posamezniki, ki ne spadajo ne v eno ne v drugo etnično skupnost, ali pa posamezniki, ki jim je zaradi njihovega »porekla« omogočeno širše razumevanje sveta. V zadnjih nekaj desetletjih je postopno prišlo do premika od obravnavanja posameznika z dvokulturno identiteto kot nestabilne in razcepljene osebe, ujete med dvema kulturama (Stonequist 1961), do obravnave dvokulturne identitete kot prednostne karakteristike posameznika. Parkova konceptualizacija »obrobnega posameznika« (marginal man) (1928, 1950) je aktualna še danes. Po njegovem mnenju je etnično mešano poreklo posameznika prednost. Posameznik, ki izhaja iz etnično mešanega zakona, ima izostreno inteligenco, širši horizont ter lahko izoblikuje bolj nepristranska in racionalna stališča. Večetnični posamezniki imajo večjo sposobnost prilagajanja, saj lahko funkcionirajo v dveh kulturah, so manj etnocentrični in bolj strpni. Podobno Musek opozarja: a) Identiteta vsakega posameznika je multidimenzionalna in združuje različne vloge, ki pa niso nujno v konfliktnem odnosu, ravno nasprotno, vloge so med seboj skladne. Posameznik vsak dan opravlja in menjava različne vloge, od družinske, profesionalne, prostočasne itd. in pri tem ne doživlja nobenih konfliktov ali občutkov notranje dezintegracije. b) Dvokulturna identiteta nima nujno negativnih posledic za osebno integriteto in samovrednotenje posameznika. Negativne posledice nastanejo le kot posledica dejstva, da se je identiteta izoblikovala v okoliščinah, ki posamezniku ne dopuščajo, da identifikaciji sprejme kot skladni in zaželeni (Musek 1995). Tudi Tajfel opozarja, da je lahko pri oblikovanju identitete posameznika dvojna narodna pripadnost problematična, vendar to predvsem zaradi prevzemanja konfliktov glede stališč, vrednot in delovanja dveh skupnosti, ki imata različen status (manjšina proti večini) (Tajfel 1978).

⁹ Empirična evidenca daje zelo nasprotujoče rezultate. Študije o opredeljevanju posameznikov, ki izhajajo iz etnično mešanega zakona, so pokazale: kljub temu da otroci poznajo običaje, navade, specifično hrano itd. obeh družin, etničnih skupnosti, se je velika večina otrok identificirala z eno etničnostjo, precej manjši delež se je odločil za »pripadanje obema skupnostma« (Stahl 1992). Na drugi strani Kalmijn (1998) meni, da tudi če starši (v etnično mešanih zakonih) socializirajo svoje otroke v kulturo ene skupnosti, se ti otroci redko identificirajo samo z njo, še posebej če so etnično mešani zakoni v družbi pogost pojav. Posledica tega je, da se posameznik opredeli kot pripadnik dveh etničnih skupnosti.

Ni mogoče opredeliti splošnega pravila glede etničnega opredeljevanja posameznikov, ki izhajajo iz etnično mešanih zakonov. Na etnično opredeljevanje posameznika vpliva cela vrsta predvsem individualnih (vpliv starša, ki je bolj izobražen ali dominanten v družini, interes starša za medgeneracijski prenos etničnih elementov itd.) in pa tudi družbenih dejavnikov, ki so močno odvisni od celotnega družbenega konteksta.

poroka priseljenca s pripadnikom večinske skupnosti pomenila odstranitev zadnje in najbolj osebne ovire na integracijski poti (Hagendoorn 1993). Bilo pa bi naivno pričakovati, da bodo etnično mešani zakoni med dvema družbeno »neenakopravnima« skupnostma izbrisali ali zmanjšali vse razlike ali celo izboljšali medetnične odnose v celotni populaciji. Lahko se zgodi celo ravno nasprotno, da osebne interakcije med skupnostmi spodbudijo konflikte s tem, ko postanejo ekonomske ali kulturne razlike še bolj očitne (Kalmijn 1998).

Tako so etnični zakoni postali nekakšna preizkušnja pomembnosti ali celo obstoja družbenih meja med etničnimi kategorijami (Alba 1995).

Pregled statističnih podatkov popisa iz leta 2002 pokaže visoko endogamnost Slovencev (95,5 odstotka), Bošnjakov (76,8 odstotka) ter Muslimanov (74,2 odstotka), manjši delež endogamnih zakonov je opaziti pri Srbih (54,6 odstotka), Makedoncih (42,3 odstotka) in Hrvatih (40,1 odstotka), še manjši delež endogamnih zakonov pa je zaslediti pri Črnogorcih (25,6 odstotka).

Pri vseh etničnih skupnostih, tudi tistih bolj endogamnih, je največji delež med obstoječimi etnično mešanimi zakoni sklenjen s pripadniki večinske populacije, s Slovenci.

Večje število etnično mešanih zakonov je opaziti predvsem pri bolj maloštevilčnih skupnostih (črnogorska in makedonska skupnost) pri katerih ni veliko razpoložljivih oziroma potencialnih partnerjev v skupnosti. Izjema so Hrvati, ki imajo kljub številčno močni skupnosti dokaj visok delež etnično mešanih zakonov.

Manjše število etnično mešanih zakonov je opaziti pri skupnostih, ki imajo drugačno veroizpoved (bošnjaška in muslimanska skupnost) kot večinsko prebivalstvo.

Preglednica 5: Popolne družine po narodni pripadnosti žene in moža, Slovenija, Popis 2002.

skupaj	Slovinci		Italijani		Madžari		Romi		Albanci		Avstrijci		Bošnjaki		Črnogorci		Hrvat		Makedonci		Muslimani		Nemci		Srbi		Drugi		Neopredeljeni		b. o., neznano		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
Slovinci	390141	356511	955	349	55,5	570	33,6	51	7,5	217	17	44	83	515	9,5	427	45,6	5499	47	374	35,6	250	10,6	124	86,7	3387	28,7	505	55	1777	35,7	19541	56,2
Italijani	562	249	0,06	198	31,5	1	0,05	-	-	-	-	-	4	0,07	4	0,4	25	0,2	1	0,1	1	0,04	-	-	19	0,2	4	0,4	20	0,4	36	0,1	
Madžari	1660	497	0,1	-	-	983	58	2	0,3	3	0,2	-	2	0,004	2	0,2	65	0,5	2	0,2	1	0,04	1	0,7	26	0,2	3	0,3	8	0,2	65	0,2	
Romi	660	41	0,01	1	0,1	3	0,2	566	82,2	3	0,2	-	-	-	-	-	3	0,02	2	0,2	-	-	-	-	3	0,02	1	0,1	2	0,04	35	0,1	
Albanci	948	21	0,01	2	0,3	-	-	1	0,1	844	66	-	7	0,1	-	-	3	0,02	3	0,02	-	2	0,1	-	1	0,01	3	0,3	3	0,1	61	0,2	
Avstrijci	43	35	0,01	-	-	1	0,05	1	0,1	-	2	3,8	-	-	-	-	1	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,04	2	0,005
Bošnjaki	4796	147	0,04	2	0,3	2	0,1	3	0,4	31	24	-	4119	76,2	13	1,4	42	0,3	7	0,7	58	2,5	-	-	48	0,4	6	0,6	93	1,8	225	0,6	
Črnogorci	571	129	0,03	-	-	-	-	1	0,1	2	0,1	-	30	0,5	240	25,6	24	0,2	4	0,4	5	0,2	1	0,7	70	0,6	-	-	21	0,4	44	0,1	
Hrvat	10225	3442	0,9	28	4,4	62	3,6	9	1,3	32	24	3	5,7	99	1,8	43	4,6	4749	40,1	56	5,3	55	2,3	4	3	739	6,3	50	5,4	200	4	654	1,9
Makedonci	885	203	0,05	1	0,1	1	0,05	1	0,1	3	0,2	-	10	0,2	4	0,4	34	0,3	444	42,3	5	0,2	-	-	92	0,8	7	0,7	15	0,3	65	0,2	
Muslimani	2326	110	0,03	-	-	1	0,05	4	0,6	17	1,3	-	110	2	5	0,5	32	0,3	1	0,1	1746	74,2	1	0,7	49	0,4	10	1,1	83	1,7	157	0,5	
Nemci	160	132	0,03	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,9	-	2	0,2	2	0,02	-	-	-	-	7	4,8	1	0,01	-	-	2	0,04	13	0,04	
Srbi	9311	1236	0,3	7	1,1	14	0,8	3	0,4	23	1,8	-	75	1,4	101	11	469	4	77	7,3	64	2,7	-	-	6440	54,6	39	4,2	157	3,1	606	1,7	
Drugi	1095	648	0,2	4	0,6	8	0,5	2	0,3	8	0,6	-	9	0,2	4	0,4	42	0,3	5	0,5	3	0,1	1	0,7	45	0,4	216	23,5	24	0,5	76	0,2	
Neopredeljeni	5000	1202	0,3	17	2,7	10	0,6	6	0,9	43	3,3	-	230	4,2	48	5,1	210	1,8	26	2,5	74	3,1	1	0,7	258	2,2	26	2,8	2231	44,8	618	1,8	
b. o., neznani	23270	8665	2,3	20	3,2	39	2,3	30	4,4	60	4,6	3	5,7	198	3,7	43	4,6	505	4,3	50	4,8	89	3,8	3	2	618	5,4	50	5,4	342	6,9	12558	36,1
skupaj	451653	373265	100	629	100	1695	100	680	100	1286	100	53	100	5408	100	936	100	11705	100	1049	100	2353	100	143	100	11796	100	451653	100	4979	100	34756	100

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002

Preglednica 6: Etnična struktura zakonov anketirancev (N=864)

Etnična struktura zakonca	Etnična struktura anketiranca								
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Bošnj., Muslim.	drugi	neopredeljeni	b. o., neznano	skupaj
Slovenci	N	170	70	34	15	31	41	116	477
	%	78,3	62,5	40,5	23,4	49,2	41	51	55,2
Hrvati	N	10	19	4	-	5	7	11	56
	%	4,6	17	4,8	-	7,9	7	4,9	6,5
Srbi	N	7	3	29	2	2	3	7	53
	%	3,2	2,7	34,5	3,1	3,2	3	3,1	6,1
Bošnj., Muslim.	N	2	2	3	29	1	6	9	52
	%	0,9	1,8	3,6	45,3	1,6	6	4	6
drugi	N	4	3	2	-	12	4	3	28
	%	1,8	2,7	2,4	-	19	4	1,3	3,2
neopredeljeni	N	-	3	2	9	1	27	11	53
	%	-	2,7	2,4	14,1	1,6	27	4,9	6,1
b. o., neznano	N	24	12	10	9	11	12	67	145
	%	11,1	10,7	11,9	14,1	17,5	12	29,9	16,8
<i>skupaj</i>	N	217	112	84	64	63	100	224	864
	%	100	100	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,000

Popisni podatki kažejo nekoliko drugačno etnično strukturo zakonov priseljencev in njihovih potomcev, kot jo kažejo empirični podatki, zbrani v naši raziskavi (PSIP, 2003). Popisni podatki kažejo bolj endogamno strukturo zakonov priseljencev, empirični podatki, zbrani v raziskavi PSIP (2003), pa nakazujejo bolj eksogamno strukturo zakonov.

Podatki, ob tem da imajo različne pomanjkljivosti, niso neposredno primerljivi. Ob interpretaciji popisnih podatkov je treba upoštevati, da so podatki popisov sicer koristen vir (kljub pomanjkljivostim imajo uradna štetja prebivalstva zaradi dejavnikov, kot so: število prebivalstva, kritični datum štetja na vsem ozemlju itd., prednost pred drugimi oblikami štetja), niso pa povsem zanesljiv in zato ne morejo biti zadosten indikator stanja.¹

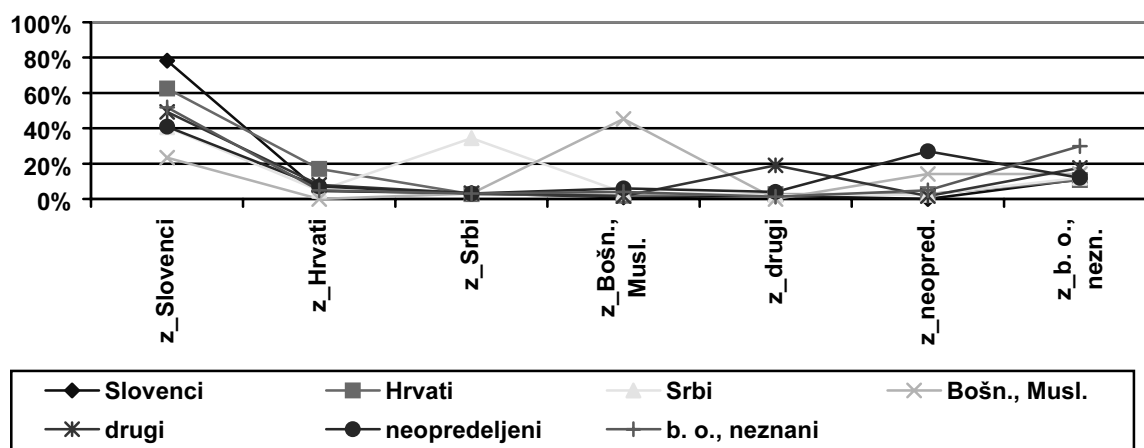
Tudi empirični podatki, zbrani v raziskavi, imajo pomanjkljivosti. Treba je upoštevati, da ne vemo, kakšna je struktura priseljencev, ki so sodelovanje v raziskavi zavrnili. Poleg tega v raziskavi anketiranec sam opredeli etnično strukturo svojega zakonca, medtem ko lahko v popisu vsak posameznik etnično opredeli samo samega sebe.

Tretja pomembna razlika pa je v sami populaciji, ki je vključena v popis oziroma raziskavo. V popis 2002 so vključene osebe, ki dejansko prebivajo na ozemlju Slovenije. Državljanstvo pri tem ni pomembno, tako so v popis vključeni poleg državljanov tudi tujci. V raziskavo PSIP pa so vključeni samo slovenski državljani.

¹ Popisovanje prebivalstva, ki naj bi statistično prikazalo število pripadnikov etničnih manjšin ter s tem njihov poselitveni teritorij, ima vedno tudi političen značaj, ki se je pogosto kazal predvsem v težnji ugotoviti kar se da homogene etnične situacije. Prav vprašanje narodnostnega ali jezikovnega štetja je pogosto stvar politične manipulacije, manipulacije v smislu vpliva politike na števne kriterije in izvedbo štetja ali celo način, kako so objavljeni izsledki štetja.

Primerjava popisnih in anketnih podatkov o etnični strukturi zakonov kaže na razlike v velikosti deležev eksogamnih zakonov v posameznih etničnih skupnostih. Iz podatkov je mogoče razbrati enako ugotovitev, da so najbolj endogamni Slovenci, sledijo jim Bošnjaki in Muslimani, Srbi, »drugi« ter Hrvati.

Slika 1: Etnična struktura zakonov anketirancev (N=864)

sig. < 0,000

Empirični podatki so pokazali statistično značilno povezavo med etnično strukturo anketirancev in etnično strukturo njihovih zakoncev.

Najbolj endogamni so anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci, kar 78,3 odstotka je poročenih s Slovencem. Približno 10,5 odstotka Slovencev je v etnično mešanem zakonu s pripadnikom hrvaške, srbske, bošnjaške ali muslimanske skupnosti ali posameznikom, združenim v kategoriji »drugi«.

Bolj kot pripadniki hrvaške in srbske skupnosti so endogamni Bošnjaki in Muslimani (45,3 odstotka). Med anketiranci, ki so se opredelili kot Bošnjaki in Muslimani, je 26,5 odstotka v etnično mešanem zakonu (od tega s Slovenci (88,2 odstotka) in si Srbi (11,7 odstotka)). Pripadniki bošnjaške oziroma muslimanske skupnosti imajo še precej visok delež sklenjenih zakonov, v katerih je zakonec neopredeljen (14 odstotkov) ali pa je njegova etničnost neznana (14 odstotkov).

Anketiranci, pripadniki srbske skupnosti, so se v 34,5 odstotka poročili v etnični skupnosti. Dokajšen delež 51,3 odstotka je poročenih s pripadnikom druge etnične skupnosti, od tega je 79 odstotkov poročenih s Slovenci.

Kot najmanj endogamni so se pokazali Hrvati (17 odstotkov). Največji delež pripadnikov hrvaške skupnosti je poročenih s Slovencem/ko (62,5 odstotka), 7,2 odstotka pa je poročenih s Srbi, Bošnjaki oziroma Muslimani ali »drugimi«.

Anketiranci, ki so glede na etnično opredelitev združeni v kategoriji »drugi«, imajo v 19 odstotkih zakonca, ki so po etnični pripadnosti ravno tako združeni v kategorijo »drugi«. Približno 62 odstotkov anketiranih, združenih v kategoriji »drugi«, pa je v etnično mešanem zakonu, od tega je 79,5 odstotka poročenih s Slovencem.

Podatki niso pokazali statistično značilne povezave med etnično pripadnostjo anketiranca in etnično pripadnostjo njegovega zakonca glede na spol, starostno strukturo ter izobrazbo.

Posamezne etnične skupnosti se med seboj razlikujejo glede deležev etnično mešanih zakonov. Za vse etnične skupnosti pa velja, da če že pride do eksogamne zakonske zveze, potem njihovi pripadniki sklepajo etnično mešane zakone v veliki večini s pripadniki slovenske skupnosti.

Na podlagi empiričnih podatkov lahko ugotovimo, da so najbolj endogamne etnične skupnosti slovenska, bošnjaška in muslimanska. Posledično bi za pripadnike teh skupnosti lahko predpostavili, da bolj vzpostavljajo interakcije v lastni skupnosti.

Srbska skupnost ima nekaj več kot tretjino endogamnih zakonov. Pripadniki srbske skupnosti vzpostavljajo stike v približno enakem deležu v lastni skupnosti in tudi s pripadniki večinske skupnosti.

Največ etnično mešanih zakonov pa je med anketiranci, združenimi v kategoriji b. o., neznani, neopredeljeni, »drugi« ter še posebej med Hrvati. Tako lahko za pripadnike teh skupnosti predpostavljamo, da vzdržujejo stike večinoma s pripadniki večinske skupnosti.²

Ob tem je treba omeniti, da za sklepanja o interakcijah priseljencev s pripadniki te ali one skupnosti na ravni družine ne zadošča samo pregled števila etnično mešanih zakonov in njihove demografske strukture. Proučiti bi bilo treba tudi kako sprejema etnično mešane zakone večinska populacija itd.

---

² Admir Baltić je v svoji diplomski nalogi z naslovom Predsodki »Neslovencev« do Slovencev analiziral tudi zakonske in ljubezenske zveze med »Neslovenci« in Slovenci. Oblikoval je (neslučajen) vzorec dvesto oseb, starejših od petnajst let, živečih na ljubljanskem območju in med njimi izvedel anketo. Vzorec ni reprezentativen in ima tako etnično strukturo: 11,8 odstotka je Hrvatov, 31,4 odstotka je Srbov in 56,8 odstotka je Bošnjakov. Med drugim je anketirance spraševal: »Ali bi se poročil-a s Slovencem/Slovenko?«, »Ali bi dovolili poroko svojega otroka s Slovencem/Slovenko?« in »Ali bi svojemu bližnjemu priporočil poroko s Slovencem/Slovenko?«

Na vprašanje »Ali bi se poročil-a s Slovencem/Slovenko?« ki ga je zastavil samo mlajši generaciji (n = 100), je polovica odgovorila pritrdilno. Glede na etnično pripadnost pa so bili odgovori taki, vsi Hrvati so na vprašanje odgovorili pritrdilno, s Slovencem/Slovenko bi se poročilo 60,6 odstotka Srbov ter 20,9 odstotka Bošnjakov.

Drugi dve vprašanji je postavil samo starejši generaciji (n = 100). Na vprašanje »Ali bi dovolil poroko svojega otroka s Slovencem/Slovenko?« je 63,4 odstotka odgovorilo pritrdilno. Glede na etnično pripadnost bi vsi Hrvati ter vsi Srbi dovolili svojemu otroku poroko s Slovencem/Slovenko, medtem ko bi poroko dovolilo 37,7 odstotka Bošnjakov. Na vprašanje »Ali bi svojemu bližnjemu priporočil poroko s Slovencem/Slovenko?« je z da odgovorilo 58,3 odstotka Hrvatov, 45 odstotkov Srbov ter 18,9 odstotka Bošnjakov (prim. Baltić 2001).

Vzorec, uporabljen v raziskavi, ni reprezentativen in iz njega ne moremo sklepati na celotno populacijo priseljencev in njihovih potomcev, so pa opazna ujemanja v stališčih anketirancev s številom etnično mešanih zakonov v naši raziskavi.

Področje dela

Osredotočili se bomo na proučevanje:

- a) dejavnosti anketirancev ob iskanju zaposlitve ter
- b) na proučevanje etnične strukture delovnega kolektiva, v katerem anketiranec dela.

Oboje lahko obravnavamo kot indikatorja družbene izolacije ali na drugi strani sociabilnosti. Povežemo ju lahko tudi z idejo *socialnega kapitala*,³ ki je vedno pogosteje obravnavana kot teoretičen okvir za pojasnjevanje mobilnosti posameznika na trgu delovne sile (Coleman 1988).

Ad a) Načini iskanja zaposlitve se nanašajo na obravnavo družbenih kanalov, ki jih posameznik uporabi za vstop na trg delovne sile.

Naša predpostavka bi bila:

- Posameznikova uporaba neformalnih virov (prijateljev, znancev, družine itd.) lahko pomeni njegovo usmerjenost predvsem v kroge etnične skupnosti, ki ji pripada in s tem morda tudi možnost pridobitve zaposlitve, ki drugim (pripadnikom drugih etničnih skupnosti) ni dostopna pod enakimi pogoji (Portes in Manning 1986).
- Posameznikova uporaba formalnih virov (zavod za zaposlovanje, javni razpisi, oglasi itd.) pa pomeni iskanje zaposlitve pod pogoji, ki so enaki za vse. V teh primerih predvidevamo, da gre večinoma za delodajalce iz večinske populacije.

Posploševanje samo na podlagi ugotovitev, ali posameznik uporablja pretežno formalne ali neformalne vire, ima omejitve in je lahko tudi zavajajoče. Veliko je odvisno tudi od družbenega konteksta, v katerega so umeščeni različni družbeni kanali trga delovne sile. V nekem okolju – večja mesta – lahko v velikih podjetjih prevladuje zaposlovanje delovne sile po formalnih poteh. V manjših mestih oziroma manjših podjetjih pa lahko imajo oblikovano prakso zaposlovanja delovne sile v glavnem po osebni mreži poznanstev. Upoštevati je treba tudi, da se v sodobni ekonomiji vse pogosteje dogaja, da delovne organizacije prostih delovnih mest ne oglašujejo več javno, kar pomeni, da je objavljenih le manjši odstotek prostih delovnih mest. Menedžerji se pogosteje kot za javne razpise (oglase v medijih) odločajo za drugačne – neformalne – načine iskanja novih kadrov.

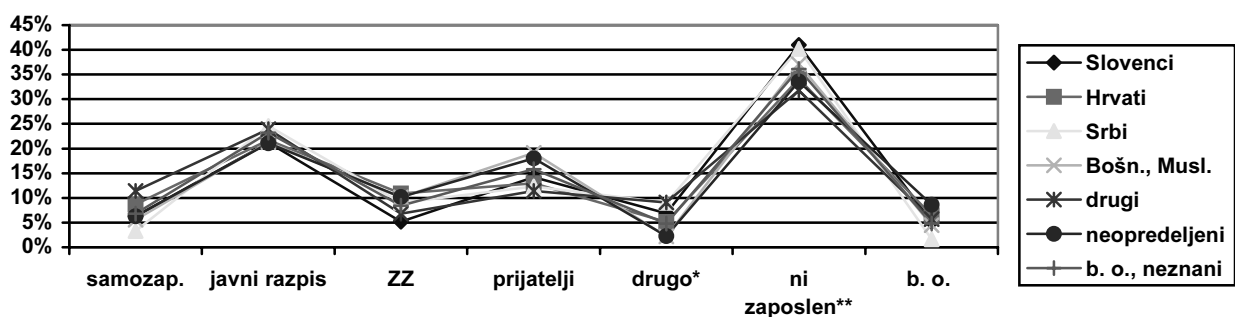
---

³ Pojem socialnega kapitala nima enotne in splošno sprejete opredelitve. Bourdieu (1986) socialni kapital opredeli kot pogostost (gostoto) in pomembnost stikov, s katerimi si posameznik izboljša svoj družbeni položaj. Putnam (1995) pa opredeli socialni kapital v organizaciji kot mreže, zaupanja in norme, ki pospešujejo koordinacijo in sodelovanje zaradi obojestranskih koristi. Pri tem predvsem poudarja horizontalne relacije med posamezniki. V zadnjih letih sociologi in ekonomisti pojem socialnega kapitala proučujejo z novim pristopom, pri čemer gre za poudarjanje besede kapital, kar pomeni, da imajo odnosi vrednostno izraženo komponento, ki postane vir konkurenčne prednosti.

Odvisno od družbenega konteksta lahko uporaba v glavnem formalnih virov pripadnikov neke skupnosti: a) na eni strani nakazuje na marginalizacijo te skupnosti v okolju, če to pomeni, da z neformalnimi potmi ne morejo dobiti zaposlitve; b) v drugačnem družbenem kontekstu pa lahko pomeni tudi uspešno integracijo skupnosti v širšo družbo, če to pomeni, da ne potrebujejo neformalnih poti in se lahko tudi s pomočjo formalnih virov uspešno vključijo v trg delovne sile.

Anketiranim smo zastavili vprašanje: »Ali nam lahko poveste, na kakšen način ste našli svojo trenutno zaposlitev?« Analiza odgovorov pokaže, da med načinom iskanja zaposlitve ter etnično pripadnostjo ni statistično značilne povezanosti.

Slika 2: Prikaz načina iskanja zaposlitve glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

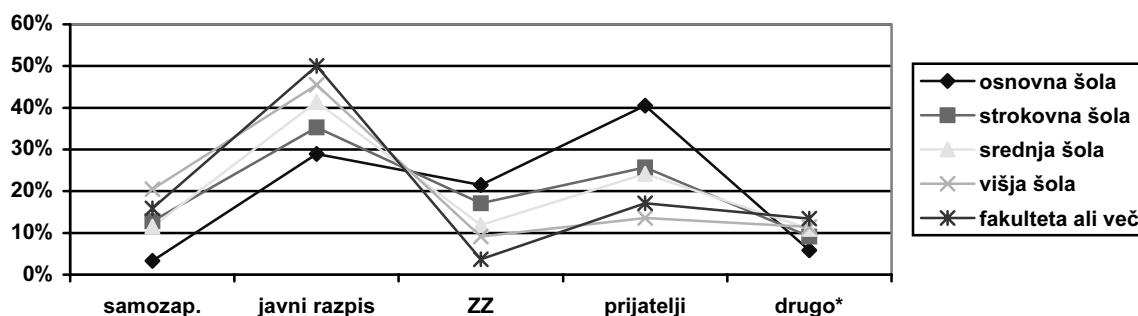
* drugo: Drugi načini iskanja zaposlitve, ki so jih anketiranci še navajali, so: študentski servis, štipendija v podjetju, povabilo podjetja k sodelovanju, s pomočjo prijateljev, ki niso pripadniki njihove etnične skupnosti.

** ni zaposlen: v to kategorijo sodijo anketiranci, ki se še izobražujejo, nezaposleni anketiranci ter upokojenci.
sig. < 0,490

Iz empiričnih podatkov je razvidno, da anketiranci pri iskanju zaposlitve uporabljajo formalne (javne razpise in Zavod za zaposlovanje) in neformalne poti (samozaposlovanje, prijatelji, sorodniki), pri čemer je delež uporabe formalnih virov nekoliko večji kot pa delež uporabe neformalnih virov.

Iz podatkov je razviden precejšen delež nezaposlenih med mlajšo generacijo anketiranih, za katere predvidevamo, da še niso končali izobraževanja, ter precejšen delež nezaposlenih med starejšo generacijo, to so upokojenci, zato smo v nadaljnji predstavitvi upoštevali samo tiste anketirance, ki so zaposleni.⁴

⁴ Anketirancev, ki so se opredelili kot nezaposleni, je 430 ali 37 odstotkov, anketirancev, ki pa niso želeli odgovoriti na vprašanje, je 61 ali 5,2 odstotka.

Slika 3: Prikaz načina iskanja zaposlitve glede na izobrazbo anketirancev (N=661)

* drugo: Drugi načini iskanja zaposlitve, ki so jih anketiranci še navajali, so: študentski servis, štipendija v podjetju, povabilo podjetja k sodelovanju, s pomočjo prijateljev, ki niso pripadniki njihove etnične skupnosti.
sig. < 0,000

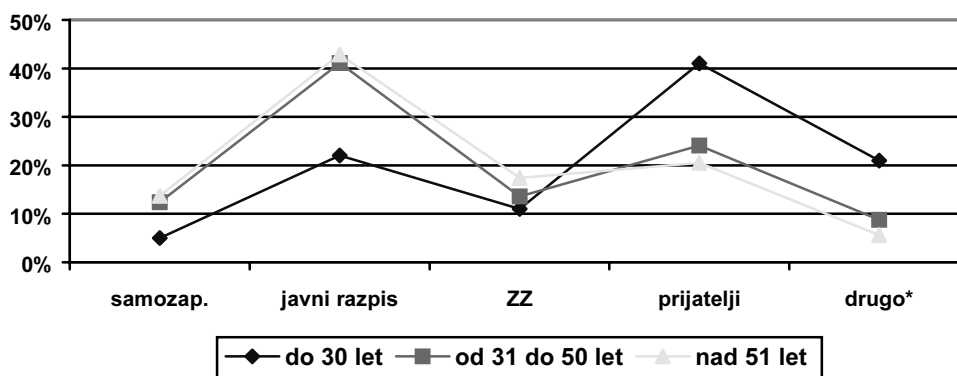
Obstaja statistično pomembna (sig. < 0,000) povezava med načinom iskanja zaposlitve in izobrazbo anketiranca.

Anketiranci z višjo izobrazbo se pri iskanju zaposlitve v nekoliko večjem deležu uporabljajo formalne kot pa neformalne vire. Pri formalnih virih obstaja velika razlika glede uporabe enega ali drugega vira.

Anketiranci z višjo izobrazbo (fakulteta ali več ter višja šola) so v največjem deležu zaposlitev dobili z javnim razpisom, saj so po človeškem kapitalu (stopnja izobrazbe, pridobljeno znanje in veščine itd.), ki ga imajo tudi najbolj konkurenčni na trgu delovne sile. Na drugi strani pa je najmanjši delež anketiranih z visoko izobrazbo zaposlitev našel s pomočjo Zavoda za zaposlovanje. Pri uporabi neformalnih virov se pokaže, da je v primerjavi z drugimi anketiranci večji delež višje izobraženih samozaposlen. Medtem ko je s pomočjo prijateljev in sorodnikov dobilo zaposlitev približno 13 odstotkov anketirancev z visoko šolo oziroma 17 odstotkov anketirancev s fakultetno ali višjo izobrazbo, kar je najmanj med vsemi.

Nižje izobraženi anketiranci pri iskanju zaposlitve v večjem deležu kot drugi uporabljajo neformalna vira: prijatelje in sorodnike, vendar pa je tudi delež anketiranih, ki so uporabili javni razpis ter Zavod za zaposlovanje, precej visok. Medtem ko je najmanjši delež samozaposlenih ravno med anketiranci, ki imajo končano samo osnovnošolsko izobrazbo (3 odstotke).

Slika 4: Prikaz načina iskanja zaposlitve glede na starostno strukturo anketirancev (N=672)

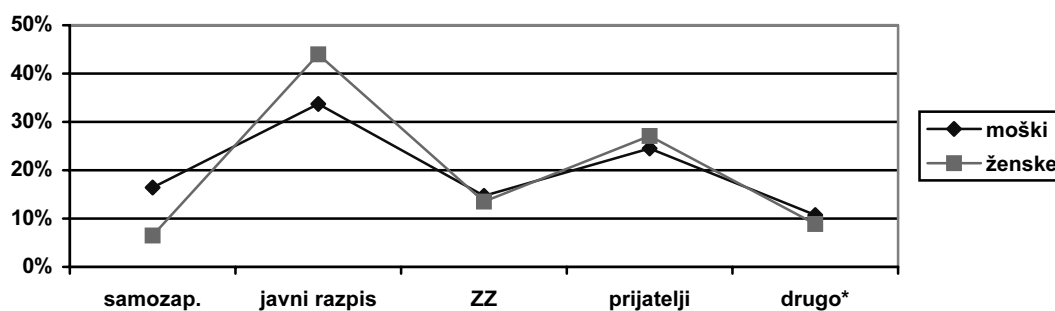
* drugo: Drugi načini iskanja zaposlitve, ki so jih anketiranci še navajali, so: študentski servis, štipendija v podjetju, povabilo podjetja k sodelovanju, s pomočjo prijateljev, ki niso pripadniki njihove etnične skupnosti.

sig. < 0,000

Med anketiranci, ki so delovno aktivni, se je pokazalo, da mlajša generacija najpogosteje išče zaposlitev s pomočjo neformalnega vira: prijateljev in sorodnikov, srednja in starejša generacija pa v največjem deležu iščeta zaposlitev s pomočjo formalnih virov: javnih razpisov.

Ob tem je še treba opozoriti, da mlajša generacija v nekoliko večjem deležu kot srednja in starejša generacija, išče zaposlitev po drugih poteh.

Delež anketiranih, ki je našel zaposlitev s pomočjo Zavoda za zaposlovanje, pa se med generacijami praktično ne spreminja.

Slika 5: Prikaz načinov iskanja zaposlitve glede na spolno strukturo anketirancev (N=672)

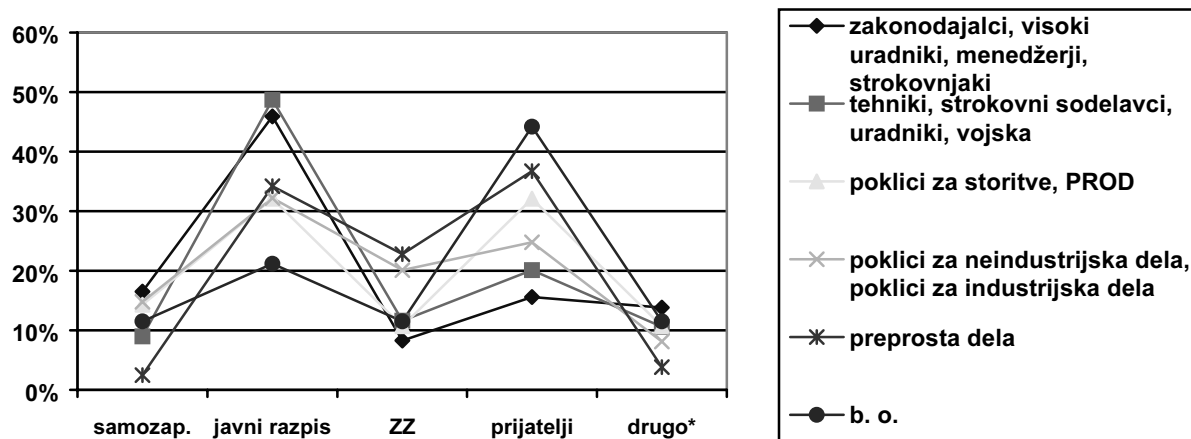
* drugo: Drugi načini iskanja zaposlitve, ki so jih anketiranci še navajali, so: študentski servis, štipendija v podjetju, povabilo podjetja k sodelovanju, s pomočjo prijateljev, ki niso pripadniki njihove etnične skupnosti.

sig. < 0,000

Podatki kažejo statistično značilno povezavo med načinom iskanja zaposlitve in spolno strukturo, vendar razlike med spoloma niso velike. Moški so v nekoliko večjem deležu samozaposleni. Pri moških anketirancih je najpogostejši načina iskanja zaposlitve javni razpis (čeprav v manjšem deležu kot ženske), sledijo prijateljske zveze in šele nato zavod za zaposlovanje.

Manj žensk kot moških je samozaposlenih, v primerjavi z moškimi anketiranci se je več žensk opredelilo za brezposelne (verjetno sem sodijo tudi gospodinje). Podobno kot moški tudi ženske iščejo zaposlitev najpogosteje z javnimi razpisi, sledijo neformalni viri (prijatelji in sorodniki) in šele nato Zavod za zaposlovanje.

Slika 6: Prikaz načinov iskanja zaposlitve glede na poklicno strukturo anketirancev (N=672)

* drugo: Drugi načini iskanja zaposlitve, ki so jih anketiranci še navajali, so: študentski servis, štipendija v podjetju, povabilo podjetja k sodelovanju, s pomočjo prijateljev, ki niso pripadniki njihove etnične skupnosti.
sig. < 0,000

Iz slike 6 je mogoče razbrati, da anketiranci s poklici, združenimi v kategoriji zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji, strokovnjaki, in poklici, združenimi v kategoriji tehniki, strokovni sodelavci, uradniki, vojaki, iščejo zaposlitev predvsem z javnimi razpisi (torej predvsem na formalen način), manj s pomočjo prijateljev in še manj s pomočjo Zavoda za zaposlovanje.

Anketiranci s poklici, ki ne zahtevajo višje izobrazbe (preprosta dela, poklici za storitve), v približno enaki meri iščejo zaposlitev s pomočjo javnih razpisov (formalen način) in s pomočjo prijateljev (neformalen način).

Med anketiranci, ki sodijo v kategorijo poklici za neindustrijska in industrijska dela ter preprosta dela, pa je precejšen delež anketirancev našel zaposlitev s pomočjo Zavoda za zaposlovanje.

Ad b) Proučevanje etnične strukture delovnega kolektiva, v katerem anketiranec dela

O nastajanju, ohranjanju in razvoju etničnih podjetij sta se oblikovali dve teoriji. Prva je teorija »etničnih enklav«, ki se osredotoča na etnične skupnosti, naseljene na posameznih predelih predvsem urbanih naselij (metropol). Pojem etnična enklava pomeni skupnost, ki vključuje prebivalce v bivalnih naseljih in tudi podjetja, ki jim omogočajo delovna mesta. Podjetja s svojimi storitvami ali izdelki zadovoljujejo tržno povpraševanje lastne etnične skupnosti in/ali večinske skupnosti. Temeljna značilnost teh podjetij je, da so lastniki in večina delovne sile, zaposlene v

podjetju, pripadniki priseljenske skupnosti, tako se reproducira segmentiran trg delovne sile in z zaposlovanjem znotraj enklav prispeva k napredku in socialni varnosti priseljencev. Pomen enklav je v tem, da priseljenci lahko ostanejo znotraj »svoje« skupnosti in hkrati razvijejo občutek ekonomske varnosti (Portes, Bach 1980, Zhou 1992).

Druga teorija govori o *manjšinskih posrednikih* (middleman minority theory) in obravnava »etnično homogena podjetja«, razpršena po urbanih naseljih (metropolah). Teorija govori o priseljencih, pripadnikih posameznih etničnih skupnostih, kot posrednikih pri dobrinah in storitvah. Večinoma gre tu za priseljence, ki delujejo kot dobavitelji, posojevalci, posredniki itd. Posredniška vloga pomeni, da so t. i. pogajalci med proizvajalci in potrošniki, lastniki in najemniki, elito in maso, delodajalci in delojemalci itd. (Zimmer 1991, Bonacich & Modell 1980).

Priseljenci uporabljajo omenjene načine zaposlovanja zaradi diskriminacije v družbi in s tem omejenega dostopa do ekonomskih priložnosti. Kot prišleki po navadi nimajo potrebnih izkušenj za pridobitev dobre zaposlitve, potrebnega znanja jezika itd., s tem ko ustanovijo svoje majhno podjetje, ki zahteva malo začetnega kapitala in se po potrebi lahko hitro zapre, se izognejo »začetku z dna«.

Ne prva ne druga teorija v celoti ne izražata razmer na področju dela, zaposlovanja, trga delovne sile v priseljenjskih skupnostih v Sloveniji.

Zgodovinsko ozadje večjega dela migracij v evropskem prostoru lahko najdemo v potrebah posameznih držav po nekvalificirani ali nižje kvalificirani delovni sili, ki bi prevzemala delovna mesta, ki jih je večinsko prebivalstvo zavračalo. V sedemdesetih letih so evropske države, kamor so bili v glavnem usmerjeni migracijski tokovi iz nekdanje Jugoslavije, postopno omejile število imigrantov. V tem obdobju se je povečalo priseljevanje iz nekdanje Jugoslavije v Slovenijo, kjer je bilo v takratnem obdobju pomanjkanje delovne sile (zaradi migracij Slovencev v evropske in čezoceanske države) hkrati pa je Slovenija doživljala gospodarsko rast.

Na podatkih raziskave PSIP preverimo predpostavko, da priseljenci iz nekdanje Jugoslavije večinoma zasedajo delovna mesta v specifičnih industrijskih in neindustrijskih panogah oziroma poklicih, kar bi posledično pomenilo oblikovanje delovnih kolektivov s homogeno etnično strukturo.

Najprej povzemimo nekaj ugotovitev, ki jih je v svojem prispevku »Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po II. svetovni vojni na podlagi analiz statističnih popisov prikazal Danilo Dolenc in se nanašajo na izobrazbeno oziroma poklicno strukturo priseljencev:

– Takoj po 2. svetovni vojni so premestitve častnikov jugoslovanske vojske predstavljale edine večje migracijske tokove z območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo. Tipičen priseljenec tega obdobja je bil moški, star od 20 do 25 let, po poklicu uslužbenec (vojaška oseba), srbske etnične

pripadnosti. Glede na takratno vlogo in privilegije oseb, zaposlenih v vojski, lahko sklepamo, da je bil njihov družbenoekonomski položaj boljši od večinskega prebivalstva. Ker pa so oblasti častnike pogosto premeščale po vsej Jugoslaviji, jih je v Sloveniji od prvega priseljskega vala ostalo relativno malo.

– Po letu 1953 so večino priseljenega prebivalstva v Sloveniji še vedno predstavljali častniki, drugi uslužbenci jugoslovanske vojske ter člani njihovih družin.

– Obdobje od leta 1953 do 1970. Sredina petdesetih let pomeni začetek skoraj tridesetletnega ekonomskega priseljevanja v Slovenijo. Popisni podatki kažejo, da v šestdesetih letih izobrazbena struktura priseljskega prebivalstva iz območja nekdanje Jugoslavije v povprečju ni bila bistveno slabša od izobrazbene strukture slovenskega prebivalstva.

– V osemdesetih letih se selitveni tokovi iz nekdanjih republik Jugoslavije začnejo umirjati z naraščajočo gospodarsko krizo. Hkrati se začne obdobje velikih političnih sprememb v nekdanji Jugoslaviji. Leto 1988 je meja, ko se dokonča tri desetletja dolgo obdobje primarnega ekonomskega priseljevanja v Slovenijo. Zaznati je spremembo v do zdaj prevladujočih tokovih moške (pretežno ekonomsko motivirane) migracije iz nekdanje Jugoslavije, saj so se v tem obdobju v Slovenijo v glavnem priselile ženske. Ti sekundarni selitveni tokovi so bili delno pogojeni z možnostjo zaposlovanja žensk, v glavnem na nekvalificiranih delovnih mestih v zdravstvu in gostinstvu (Pak 1993: 53 v: Dolenc 2003), delno pa gre tudi za oblikovanje ter združevanje družin, ki sta bili značilnejši za žensko prebivalstvo.

Popisni podatki (2002) dajo novejšo sliko o poklicni strukturi prebivalcev Slovenije glede na etnično pripadnost. Popisni podatki kažejo, da se v povprečju poklicna struktura priseljske populacije nekoliko razlikuje od poklicne strukture slovenskega prebivalstva, predvsem pa v populaciji priseljencev in njihovih potomcev obstajajo precejšnje razlike v poklicni strukturi med posameznimi etničnimi skupnostmi.

Podatki kažejo nizko zastopanost Bošnjakov, Muslimanov, Albancev v prvih dveh poklicnih kategorijah, kategoriji zakonodajalcev, visokih uradnikov, menedžerjev, strokovnjakov ter v kategoriji tehnikov, strokovnih sodelavcev, uradnikov in vojaških poklicev.

V kategoriji poklici za storitve je opaziti približno enak delež Slovencev, Albancev, Črnogorcev, Hrvatov in Srbov ter nekoliko nižji delež Bošnjakov, Muslimanov in še posebej malo Makedoncev.

V kategoriji poklici za neindustrijski način dela, upravljanje strojev in naprav imajo v primerjavi s Slovenci precej večje deleže Bošnjaki, Muslimani in Srbi, nekoliko višji deleži pa so tudi med Albanci in Hrvati.

Večje razlike med zastopanostjo Slovencev in zastopanostjo priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije se kažejo v kategoriji poklici za preprosta dela, tokrat v prid priseljencev.

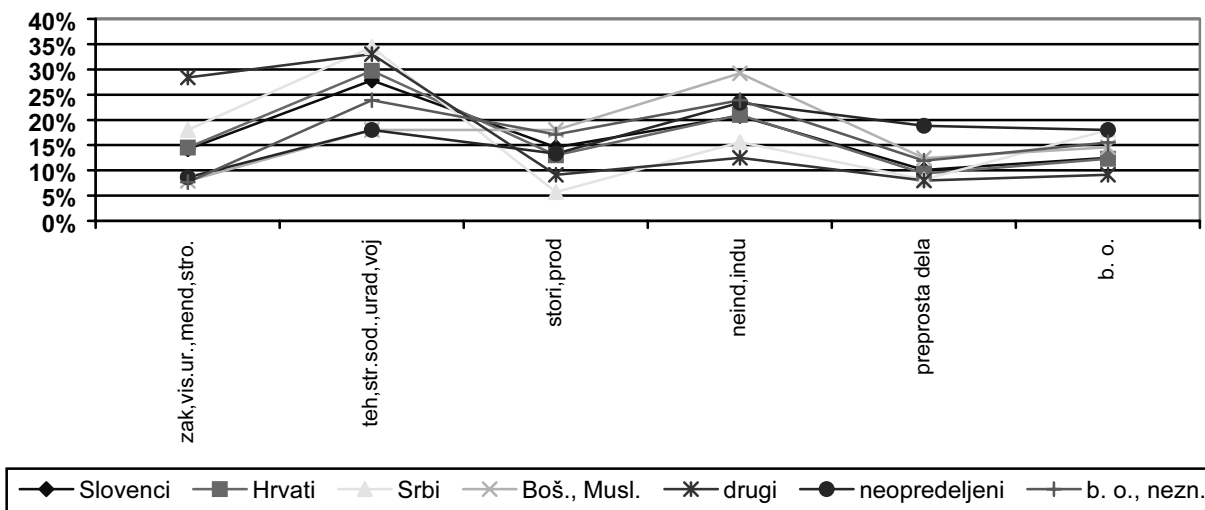
Preglednica 7: Prebivalstvo, staro 15 let in več, po poklicu in narodni pripadnosti, Slovenija, Popis 2002

	skupaj		Slovenci		Italijani		Madžari		Romi		Albanci		Avstrijci		Bošnjaki		Črnogorci		Hrvat		Makedonci		Muslimani		Nemci		Srbi		drugi		Nar. neopred.		Niso odg.		žeteli		neznano	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
zakonodajalci, visoki uradniki, mehaničarji, strok.	123665	15,1	106996	16,2	234	27,7	367	15	4,5	11	82	2,9	7	12,3	242	2,2	154	12,7	1941	11,1	199	8,4	76	1,4	22	16,4	1119	5,6	385	21,7	1042	10,3	2470	11,6	8318	13,4		
tehniki in drugi strok. sod., uradniki, vojaški poklici	220570	27	191240	29	259	31	533	22	6,2	15	142	5	5	8,7	941	8,4	283	23,3	3333	19	305	12,8	365	6,8	21	15,7	3385	16,8	313	17,7	1726	17,1	4888	23	12817	20,7		
prodajalci	94433	11,5	77092	11,7	86	10,2	262	10,7	10,7	26	317	11,1	-	-	829	7,4	147	12,1	1890	10,8	137	5,8	388	7,2	7	5,2	2298	11,4	125	7,1	1055	10,5	2782	13,1	6992	11,3		
kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci	25797	3,1	23477	3,6	18	2,1	155	6,3	2,1	5	22	0,8	-	-	67	0,6	3	0,2	231	1,3	5	0,2	32	0,6	1	0,7	110	0,5	7	0,4	100	0,9	429	2	1135	1,8		
poklici za neind. način dela, uprav. strojev in naprav, ind. izdel.	234440	28,6	182134	27,6	86	10,2	725	29,7	22,3	54	906	31,7	2	3,5	4803	43,1	344	28,4	6161	35,2	635	26,8	2374	44,7	16	12	7593	37,7	228	12,9	3124	31	6647	31,2	18608	30		
poklici za prepr. dela	67966	8,3	44771	6,8	30	3,5	243	10	88	36,4	688	24	4	7	2733	24,5	182	15	2376	13,6	606	25,5	1432	26,6	6	4,5	4052	20,1	155	8,7	1900	18,8	2718	12,7	5982	9,7		
neznano	51433	6,3	33312	5	129	15,3	155	6,3	17,8	43	701	24,5	39	68,4	1530	13,7	99	8,2	1589	9	485	20,4	683	12,7	61	45,5	1565	7,8	557	31,5	1147	11,4	1356	6,4	7982	13		
skupaj	818304	100	659022	100	842	100	2440	100	242	100	2857	100	57	100	11145	100	1212	100	17521	100	2372	100	5350	100	134	100	20122	100	1770	100	10094	100	21290	100	61834	100		

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.

Popisnih podatkov ter podatkov raziskave PSIP ni mogoče neposredno primerjati, saj med obema obstajajo na ravni zbiranja podatkov in tudi na predstavitveni ravni pomembne razlike. V popis leta 2002 so bili vključeni vsi prebivalci Slovenije, projekt PSIP se je z raziskavo omejil na državljane Slovenije, starostna omejitev v predstavitveni preglednici popisa vključuje prebivalce, starejše od 15 let, starostna omejitev projektne raziskave vključuje posameznike, starejše od 18 let, tudi etnične kategorije se v predstavitvi popisnih podatkov nekoliko razlikujejo od popisnih kategorij projektne raziskave, pri katerih smo morali Albance, Črnogorce ter Makedonce zaradi nezadostne številčne zastopanosti združiti v kategorijo »drugi«, Bošnjake in Muslimane pa smo združili v skupno kategorijo. Poleg tega med popisom (terensko zbiranje podatkov) in raziskavo PSIP (anketiranje po pošti) obstaja pomembna razlika v načinu zbiranja podatkov, ki vsak zase vključuje poseben način vpliva in posledično tudi napake.

Slika 7: Poklicna struktura¹ anketirancev glede na njihovo etnično pripadnost (N=1163)

sig. < 0,000

Iz empiričnih podatkov je razvidna statistično značilna povezava med poklicno in etnično strukturo anketirancev. Anketiranci, združeni v kategoriji »drugi«,² imajo med vsemi najvišji delež zaposlenih (28,4 odstotka) v kategoriji poklicev zakonodajalci, visoki uradniki, direktorji, menedžerji, zelo visok pa je tudi njihov delež v kategoriji tehniki, strokovni sodelavci, uradniki,

¹ Poklice smo na podlagi statističnega kodirnega seznama poklicev razvrstili v pet kategorij, ki se delno pokrivajo tudi z izobrazbeno strukturo: 1. zakonodajalci, visoki uradniki, direktorji, menedžerji (približno 62 odstotkov anketirancev v tej kategoriji ima fakultetno izobrazbo ali več, 25 odstotkov ima višjo šolo in 11 odstotkov anketirancev ima srednjo šolo), 2. tehniki, strokovni sodelavci, uradniki, vojaški poklici (v tej kategoriji ima 81 odstotkov anketirancev srednješolsko izobrazbo), 3. poklici za storitve (prevladujejo anketiranci s strokovno šolo, teh je 64 odstotkov, 19 odstotkov ima osnovnošolsko izobrazbo in 15 odstotkov ima srednješolsko izobrazbo), 4. neindustrijski in industrijski poklici (podobno kot v prejšnji kategoriji prevladuje delež anketirancev s strokovno šolo (61 odstotkov), sledi 25 odstotkov anketirancev z osnovnošolsko izobrazbo in 13 odstotkov s srednješolsko izobrazbo). 5. preprosta dela, v tej kategoriji ima kar 95 odstotkov osnovnošolsko izobrazbo.

² V kategoriji »drugi« prevladujejo anketiranci, ki so se samopredelili z dvojno opredelitvijo: slovenska in drugo (52), Italijani (4), Madžari (4), Turki (2),

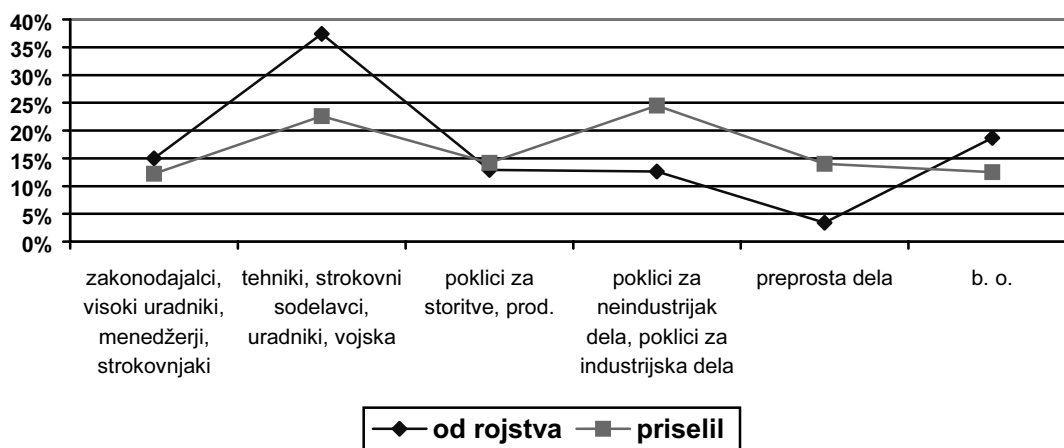
vojaški poklici (33 odstotkov), zato pa imajo manjši delež anketirancev kot drugi v kategoriji neindustrijska in industrijska dela ter v kategoriji preprosta dela.

Podobno imajo tudi anketiranci, opredeljeni kot Srbi, precej visok delež v kategoriji poklicev zakonodajalci, visoki uradniki, direktorji, menedžerji (18 odstotkov), najvišji delež zaposlenih v kategoriji tehniki, strokovni sodelavci, uradniki, vojaški poklici (34 odstotkov), medtem ko imajo v kategoriji poklici za storitve zelo majhen delež anketiranih (5,7 odstotka), pa tudi njihov delež v kategoriji neindustrijska in industrijska dela ter v kategoriji preprosta dela je precej majhen.

Precej drugačna je poklicna struktura Bošnjakov, Muslimanov ter neopredeljenih. Dokaj majhen delež Bošnjakov, Muslimanov ter neopredeljenih ima poklice v kategoriji zakonodajalci, visoki uradniki, direktorji, menedžerji (približno 8 odstotkov) ter v kategoriji tehniki, strokovni sodelavci, uradniki, vojaški poklici (18 odstotkov). Kar 18 odstotkov Bošnjakov in Muslimanov je v kategoriji poklici za storitve. Visok pa je tudi delež Bošnjakov, Muslimanov ter neopredeljenih v kategoriji neindustrijski in industrijski poklici (še posebej Bošnjakov in Muslimanov kar 29 odstotkov in neopredeljenih 23 odstotkov) in v kategoriji preprosta dela (19 odstotkov je neopredeljenih in 12 odstotkov je Bošnjakov in Muslimanov).

Slovenci in Hrvati imajo precej podobno poklicno strukturo. Njihov delež v prvi in drugi poklicni kategoriji je nekje vmes med visoko zastopanostjo Srbov in »drugih« ter nizkim deležem Bošnjakov in Muslimanov. Med Slovenci in Hrvati je 14,6 odstotka oziroma 13 odstotkov uvrščenih v poklice za storitve, kar je več kot pri Srbih in »drugih« ter manj kot pri Bošnjakih in Muslimanih. Primerjava deležev kategorije neindustrijski in industrijski poklici pokaže, da imajo Hrvati in Slovenci večja deleža od Srbov ter manjša deleža od Bošnjakov in Muslimanov. Podobno razmerje se ohrani tudi, če primerjamo deleže poklicne kategorije preprosta dela, vendar pa so tu razlike med deleži precej manjše.

Slika 8: Poklicna struktura anketirancev glede na to, ali so se v Sloveniji rodili ali so se v Slovenijo priselili. (N=1156)

sig. < 0,000

Iz grafa so med prvo in drugo generacijo priseljencev vidne razlike glede na njihovo poklicno strukturo. V prvi kategoriji poklicev (zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji in strokovnjaki) še ni opaznih razlik. Razlike pa so vidne v vseh nadaljnjih kategorijah. Iz podatkov je mogoče sklepati, da potomci priseljencev postajajo tudi po poklicni strukturi vedno bolj podobni večinski populaciji. Njihov delež v kategoriji preprostih del in kategoriji poklici, neindustrijska, industrijska dela je nižji od anketirancev, ki so se v Slovenijo priselili.

Kljub prej naštetim omejitvam primerjava poklicne strukture Slovencev, ki je razvidna iz popisnih podatkov (2002) ter poklicne strukture priseljencev in njihovih potomcev, ki so sodelovali pri raziskavi, razen kategorij *kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci* ter *poklici za preprosta dela*, ne pokaže velikih razlik.

Preglednica 8: Primerjava poklicne strukture iz popisnih podatkov ter podatkov raziskave.

	Slovenci, popis 2002		Priseljenci in njihovi potomci, PSIP 2003		Anketiranci (priseljenci in njihovi potomci) brez anketirancev, ki so se opredelili kot Slovenci, PSIP 2003	
	N	%	N	%	N	%
zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji, strok. tehniki in drugi strok. sod., uradniki, vojaški poklici	106996	16,2	150	12,9	109	12,5
poklici za storitve, prodajalci	77092	11,7	161	13,8	119	13,6
kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci	23477	3,6	-	-	-	-
poklici za neind. način dela, uprav. strojev in naprav, ind. izdel.	182134	27,6	249	21,4	189	21,6
poklici za preprosta dela	44771	6,8	131	11,3	102	11,7
neznano	33312	5	167	14,4	131	15
<i>skupaj</i>	<i>659022</i>	<i>100</i>	<i>1163</i>	<i>100</i>	<i>875</i>	<i>100</i>

Podatki, zbrani z anketiranjem kažejo, nekoliko manjši delež priseljencev in njihovih potomcev med zakonodajalci, visokimi uradniki, menedžerji, strokovnjaki, tehniki, vojaškimi poklici in tudi manjši delež v kategoriji poklicev za neindustrijski način dela, upravljanje strojev in naprav, pri industrijskem izdelovanju v primerjavi s deleži večinskega prebivalstva v popisnih podatkih. Opazen pa je nekoliko večji delež priseljencev in njihovih potomcev v kategoriji poklici za storitve in prodajalci ter precej večji delež priseljencev med poklici za preprosta dela v primerjavi z deleži večinskega prebivalstva v popisu.

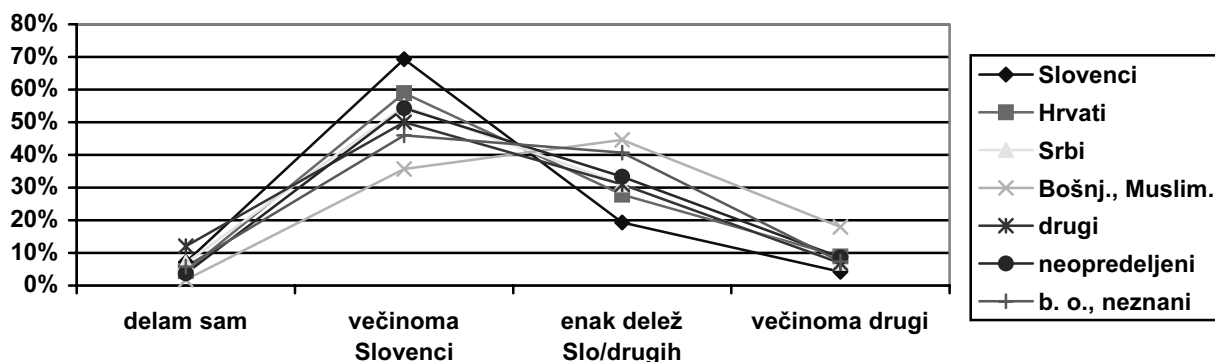
Razlike niso tako velike, da bi lahko govorili o prevladi te ali one poklicne kategorije v populaciji priseljencev in njihovih potomcev. Tako na podlagi podatkov ne moremo potrditi sedanje posplošene stereotipne predpostavke, da priseljenci in njihovi potomci zavzemajo večinoma nekvalificirana delovna mesta.

Pokazalo pa se je, da obstajajo precej velike razlike v poklicni strukturi med priseljenci oziroma posameznimi etničnimi skupnostmi. Med njimi imajo Bošnjaki, Muslimani ter etnično neopredeljeni nekoliko drugačno (manj kvalificirano) poklicno strukturo.

Še vedno ne vemo, kakšna je etnična struktura delovnih kolektivov, v katerih so priseljenci in njihovi potomci zaposleni. Lahko pa na podlagi podatkov o poklicni strukturi anketiranih, ki je precej razpršena (slika 7), predpostavljamo, da bo delež anketirancev, ki delajo v kolektivih, v katerih prevladujejo priseljenci oziroma pripadniki drugih etničnih skupnosti, majhen.

Anketirancem smo postavili vprašanje »Kako bi opisali etnično strukturo delovnega kolektiva, kjer ste zaposleni?« na katero so lahko odgovarjali: delam sam, delovni kolektiv sestavljajo večinoma Slovenci, delovni kolektiv sestavlja enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih/narodnih skupnosti, delovni kolektiv sestavljajo večinoma pripadniki drugih etničnih skupnosti.

Slika 9: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako bi opisali etnično strukturo delovnega kolektiva, v katerem ste zaposleni?« glede na etnično strukturo (N=711)

sig. < 0,003

Iz odgovorov anketirancev je razbrati, da tisti, ki so zaposleni v 54,4 odstotka delajo v kolektivih, v katerih prevladujejo Slovenci, v manjšem številu (31,8 odstotka) so zaposleni v kolektivih, v katerih so v enaki meri zaposleni Slovenci in pripadniki drugih etničnih skupnosti, 7,7 odstotka anketiranih je zaposlenih v kolektivih, v katerih prevladujejo pripadniki drugih etničnih skupnosti, in 6 odstotkov je takih, ki delajo sami.

Iz slike 9 je razvidno manjše izstopanje na eni strani Slovencev, ki so v nekoliko večjem številu kot drugi zaposleni v kolektivih, v katerih prevladujejo Slovenci (69,3 odstotka), v manjšem deležu so

zaposleni v kolektivih z enakomerno etnično strukturo (19,3 odstotka) in še manjši je njihov delež v kolektivih, v katerih so zaposleni večinoma pripadniki drugih etničnih skupnosti (4,2 odstotka), 7,2 odstotka anketirancev pa delajo sami.

Na drugi strani izstopajo Bošnjaki in Muslimani, ki so med vsemi v najmanjšem deležu zaposleni v kolektivih z večinoma slovenskimi sodelavci (35,7 odstotka), hkrati pa so bolj kot drugi zaposleni v kolektivih, ki imajo enak delež Slovencev in drugih (44,6 odstotka) ter v kolektivu, v katerem so zaposleni pretežno pripadniki drugih etničnih skupnosti (17,9 odstotka), samo 1,8 odstotka anketirancev pa delajo sami.

Petinpetdeset anketirancev je etnično strukturo delovnega kolektiva, v katerem so zaposleni, opredelilo kot sestavljeno iz večinoma pripadnikov drugih etničnih skupnosti.

Preglednica 9: Poklicna struktura anketiranih, ki delajo v delovnem kolektivu, sestavljenem večinoma iz pripadnikov drugih etničnih skupnosti (N=55)

	<i>N</i>	<i>%</i>
zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji, strokovnjaki	5	9,1
tehnik in drugi strok. sod., uradniki, vojaški poklici	15	27,3
poklici za storitve, prodajalci	4	7,3
poklici za neind. način dela, uprav. strojev in naprav, ind. izdel.	17	30,9
poklici za preprosta dela	8	14,5
b. o., neznano	6	10,9
<i>skupaj</i>	<i>55</i>	<i>100</i>

Zastopane so vse poklicne kategorije, čeprav prevladujejo poklici za neindustrijski način dela, upravljanje strojev in naprav, industrijski izdelovalci (31 odstotkov) ter tehnik in drugi strokovni sodelavci, uradniki, vojaški poklici (27,3 odstotka).

Izidi so nekoliko spremenijo, če zraven prištejemo še tiste anketirance, ki so na vprašanje o etnični strukturi kolektiva odgovorili, da delajo sami, so samozaposleni in se niso opredelili kot Slovenci.

Takšnih anketirancev je petnajst.

Preglednica 10: Poklicna struktura anketiranih, ki delajo v delovnem kolektivu, sestavljenem večinoma iz pripadnikov drugih etničnih skupnosti oziroma so samozaposleni (N=70)

	<i>N</i>	<i>%</i>
zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji, strok	7	10
tehnik in drugi strok. sod., uradniki, vojaški poklici	19	27,1
poklici za storitve, prodajalci	6	8,6
poklici za neind. način dela, uprav. strojev in naprav, ind. izdel.	22	31,4
poklici za preprosta dela	8	11,4
b. o., neznano	8	11,4
<i>skupaj</i>	<i>70</i>	<i>100</i>

Še vedno pa prevladujejo poklici za neindustrijski način dela, upravljanje strojev in naprav, industrijski izdelovalci (31,4 odstotka) ter tehniki in drugi strokovni sodelovci, uradniki, vojaški poklici (27,1 odstotka).

Preglednica 11: Anketirani, ki delajo v delovnem kolektivu, sestavljenem večinoma iz pripadnikov drugih etničnih skupnosti oziroma so samozaposleni glede na sektor zaposlitve

	<i>anketiranci, ki so za svoj delovni kolektiv menili, da je sestavljen večinoma iz pripadnikov drugih etničnih skupnosti oziroma so samozaposleni</i>			
	<i>anketiranci, ki so za svoj delovni kolektiv menili, da je sestavljen večinoma iz pripadnikov drugih etničnih skupnosti</i>		<i>anketiranci, ki so za svoj delovni kolektiv menili, da je sestavljen večinoma iz pripadnikov drugih etničnih skupnosti oziroma so samozaposleni</i>	
	N	%	N	%
v državni/občinski upravi, vojski, policiji	-	-	-	-
v javnem zavodu (zdravstvo, šolstvo)	6	10,9	6	8,6
v javnem podjetju (energetika, promet, komunala ipd.)	4	7,3	4	5,7
podjetje v državni lasti	8	14,5	8	11,4
podjetje v zasebni lasti	27	49,1	27	38,5
samozaposlen (kmetijstvo)	-	-	-	-
samozaposlen (nekmelijstvo)	3	5,5	18	25,7
nisem zaposlen	1	1,8	1	1,4
b. o.	6	10,9	6	8,6
<i>skupaj</i>	55	100	70	100

Anketiranci, ki so za svoj delovni kolektiv menili, da je sestavljen večinoma iz pripadnikov drugih etničnih skupnosti, so v največjem številu zaposleni v podjetjih v zasebni lasti, so samozaposleni ali pa so zaposleni v podjetjih v državni lasti.

Na podlagi zbranih empiričnih podatkov o sektorjih zaposlitve ter poklicih anketirancev lahko predvidevamo, v katerih dejavnostih so zaposleni:

- v javnem sektorju prevladujeta zdravstvo in šolstvo,
- podjetja v državni lasti prevladuje rudarska dejavnost
- podjetja v zasebni lasti: v zasebnem sektorju so poklici in s tem dejavnosti bolj raznovrstne, nekoliko bolj pa so zastopane storitvene dejavnosti, gostinstvo, vodovodne instalacije, strojništvo, gradbeništvo, prevoznništvo.³

³ Poklicna struktura v obravnavanem javnem in zasebnem sektorju:

- v javnem zavodu (zdravstvo, šolstvo): višji medicinski tehnik, zdravstveni tehnik (2), učitelj, b. o. (2);
 - v javnem podjetju (energetika, promet, komunala ipd.): mesar, delavec, strojni tehnik, tesar;
 - podjetje v državni lasti: snažilka, zidar, kemijski laborant, rudarski tehnik, metalurški tehnik, krovce, lesarski tehnik, b. o.;
 - podjetje v zasebni lasti: gostinski tehnik, vodovodni inštalater, voznik (2), strojni tehnik (2), strojni inženir, računalniški tehnik, ekonomski tehnik (2), delavec (5), elektroinženir, obdelovalec kovin, ključavničar, upravni tehnik, kuhar, b. o. (3), upravni tehnik, zidar, gradbeni tehnik, pek;

Upoštevati pa moramo, da proučevanje etnične strukture delovnega kolektiva težko zajamemo z enim samim strukturiranim vprašanjem. Delovni kolektiv je širok pojem, zaposleni so dnevno v različnih situacijah oziroma vlogah, ki zahtevajo različne interakcije, na primer z nadrejenimi, delovnimi nadzorniki, drugimi zaposlenimi v ožjem ali širšem kolektivu. Obstaja pa tudi »nevarnost«, da na primer anketarji ob kategoriziranju etnične strukture delovnega kolektiva upoštevajo tiste sodelavce, s katerimi se bolje razumejo, s katerimi raje delajo, kar pa nujno ne predstavi dejanske slike etnične strukture kolektiva.

Prijateljski stiki

Posameznik lahko nekatere svoje potrebe (socialna opora, druženje itd.) zadovolji samo v socialnih odnosih. Za vsakogar so pomembne prijateljske in družinske vezi, ki pomenijo čustveno, materialno in tudi informacijsko oporo.⁴ Vaux (1988) socialno oporo opredeli kot dinamični proces transakcije med posameznikom in njegovim omrežjem, ki poteka v nekem socialnem kontekstu. Za učinkovitost socialne opore so pomembni velikost omrežja, sestava omrežja, značilnosti odnosov, število in pogostost interakcij itd.

Idealno tipsko lahko govorimo o dveh nasprotnih predpostavkah. Na eni strani je priseljenc, ki ima slabše razvito socialno omrežje in je zaradi tega bolj odvisen od socialnih ustanov. V tem primeru je priseljenc percipiran kot odtujen in dezorientiran posameznik. Na drugi strani so priseljske skupnosti, v katerih je razvita močna solidarnost, in so alternativa sodobni birokratski družbi (Reinsch 2001).

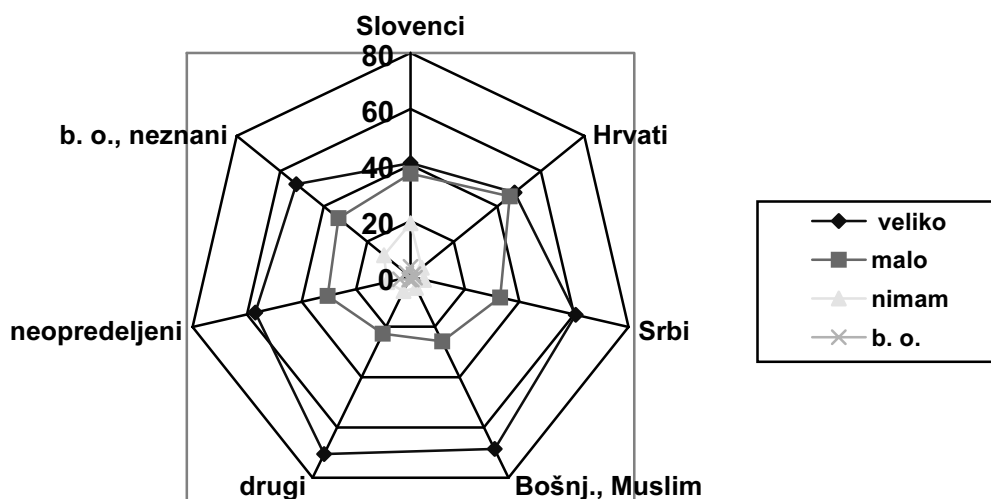
S pomočjo zbranih podatkov bomo poskušali ugotoviti, ali anketiranci svoja socialna omrežja gradijo predvsem znotraj svoje oziroma druge priseljske skupnosti ali jih razvijajo v večinski skupnosti ali pa so ta omrežja stkana med pripadniki različnih etničnih skupnosti.

– samozaposlen (nekmetijstvo): b.o., (4), zidar, komercialist, avtomehanik, ekonomski tehnik, elektrotehnik, grafični oblikovalec, slaščičar, novinar, strojni tehnik, natakar, frizerka, vodovodar, voznik, računovodja.

⁴ V literaturi obstaja veliko različnih opredelitev socialne opore. Postopno se je oblikovala splošno sprejeta opredelitev štirih najpomembnejših dimenzij socialne opore: 1. čustvena opora (občutek, da je posameznik sprejet in cenjen), 2. informacijska opora (pomoč pri opredeljevanju, razumevanju in soočanju s posameznimi dogodki), 3. druženje (preživljanje prostega časa) 4. materialna oziroma instrumentalna opora (posojanje denarja, orodja, pomoč pri hišnih opravilih itd.) Cohen in Wills (1985).

Slika 10: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali imate v Sloveniji pristne prijatelje, ki so drugačne et./narodne pripadnosti kot vi?« glede na etnično pripadnost (N=1163)

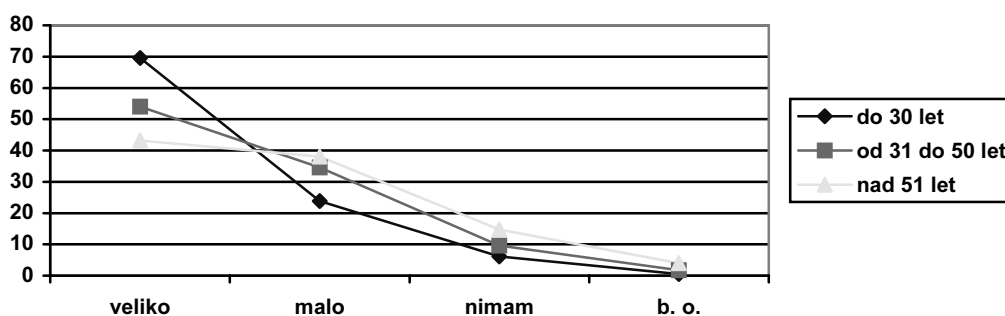
sig. < 0,000

Anketiranci, združeni v kategoriji »drugi«, Bošnjaki, Muslimani, pa tudi Srbi, so bolj odprti do pripadnikov drugih etničnih skupnosti in imajo v večjem deležu prijatelje drugačne etnične pripadnosti kot pa Slovenci, Hrvati, neopredeljeni ter anketiranci, združenimi v kategoriji »b. o., neznani«.

Med vsemi etničnimi skupnostmi imajo anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci, v najmanjšem deležu pristne prijatelje drugačne etnične pripadnosti.

Iz podatkov je razvidna tudi statistično značilna povezava med številom prijateljev drugačne etnične pripadnosti, kot so anketiranci, ter starostno strukturo anketiranih. Pokazalo se je, da imajo mlajši anketiranci več prijateljev drugačne etnične pripadnosti kot starejši anketiranci.

Slika 11: Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali imate v Sloveniji pristne prijatelje, ki so drugačne etnične/narodne pripadnosti kot vi?« glede na starostno strukturo (N=1162)

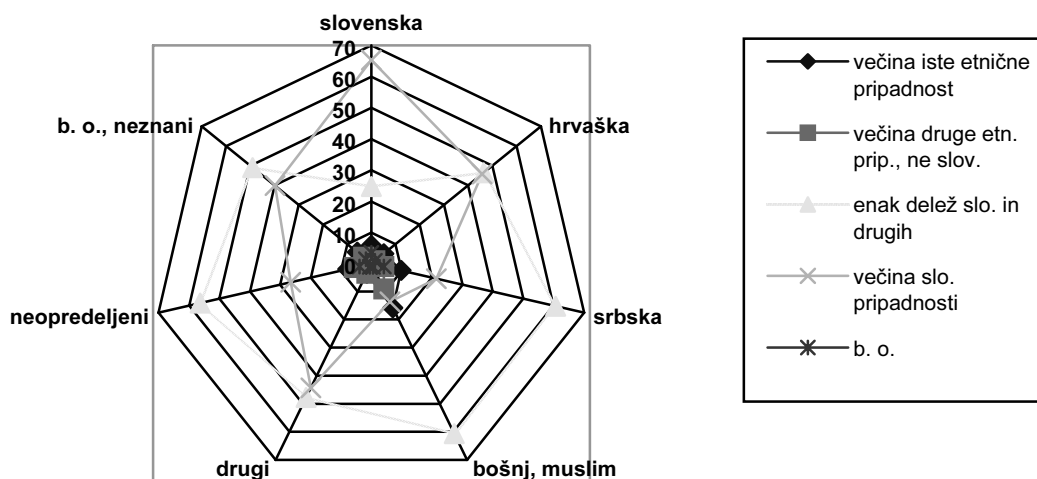
sig. < 0,000

Nadaljnja analiza še pokaže, da spolna in izobrazbena struktura anketiranca nista statistično povezani s številom prijateljev drugačne etnične pripadnosti, kot je anketiranec.

Na vprašanje »Glede svojih prijateljev bi rekli, da ...« so anketiranci lahko izbirali med štirimi odgovori: – večina je pripadnikov iste etnične/narodne skupnosti kot vi, – večina je pripadnikov drugih etničnih/narodnih skupnosti, vendar ne Slovencev, – med vašimi prijatelji je enak delež Slovencev in pripadnikov drugih narodnosti, – večina je Slovencev.

V odgovorih se je pokazala statistično značilna povezava med etnično pripadnostjo anketirancev ter etnično strukturo njihovih prijateljev.

Slika 12: Etnična pripadnost prijateljev glede na etnično strukturo anketirancev

sig. < 0,000

Pokazalo se je, da se pravzaprav majhen delež anketirancev druži izključno v krogu svoje etnične skupnosti ali v krogu drugih priseljskih skupnosti. Še najbolj to počnejo Bošnjaki in Muslimani (16 odstotkov) ter Srbi (10 odstotkov). Najmanjši delež pa je takih med anketiranci iz kategorije »drugi« (4 odstotki).

Največji je delež tistih anketirancev, ki imajo med prijatelji enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti. Takih je kar 61 odstotkov Bošnjakov, Muslimanov in Srbov.

Ponovno pa glede izbire prijateljev izstopajo anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci. Med njimi ima približno 65 odstotkov prijatelje večinoma Slovence, 25 odstotkov Slovencev pa ima med prijatelji enak delež pripadnikov slovenske oziroma druge etnične skupnosti.

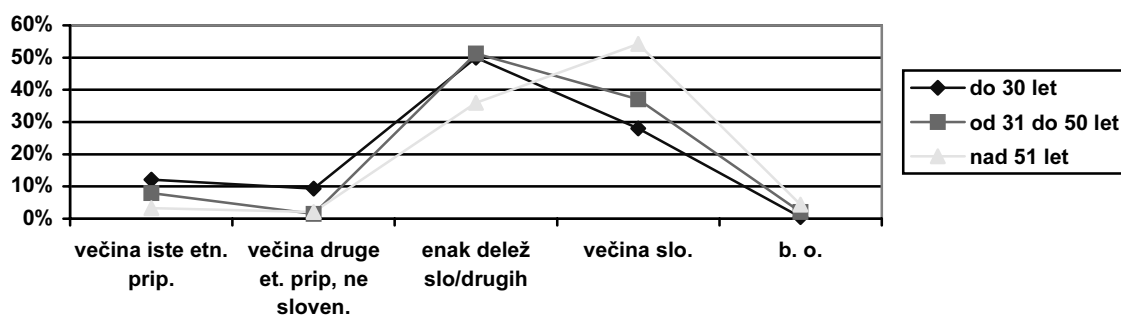
Odgovori anketirancev na vprašanje »Ali imate v Sloveniji pristne prijatelje, ki so drugačne et./narodne pripadnosti kot vi?« na katero so lahko odgovarjali v količinskem opisu: veliko, malo in nimam, niso »skladni« z odgovori anketirancev na trditev »Glede svojih prijateljev bi rekli, da ...« pri kateri so anketiranci lahko izbirali med štirimi odgovori: – večina je pripadnikov iste etnične/narodne skupnosti kot vi, – večina je pripadnikov drugih etničnih/narodnih skupnosti, vendar ne Slovencev, – med vašimi prijatelji je enak delež Slovencev in pripadnikov drugih narodnosti, – večina je Slovencev.

Anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci, so na vprašanje, ali imate v Sloveniji pristne prijatelje drugačne etnične pripadnosti, v približno 41 odstotkih (117 anketirancev) odgovorili, da imajo veliko prijateljev drugačne etnične pripadnosti, od tega je približno 61 odstotkov (72) odgovorilo, da so njihovi prijatelji večinoma Slovenci, 38 odstotkov (44 anketiranih) pa je menilo, da imajo enako število prijateljev pripadnikov drugačne etnične pripadnosti in Slovencev. Anketiranci, ki so se opredelili kot Hrvati, so v 48 odstotkih (66 anketirancev) menili, da imajo veliko prijateljev pripadnikov drugih etničnih skupnosti, od tega ima 39,4 odstotka (26 anketirancev) večino prijateljev Slovencev, 59 odstotkov (39 anketirancev) pa ima enak delež prijateljev Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti. V tem primeru razlik med vprašanjema ni bilo. Razlike se pojavijo pri anketirancih, ki so se opredelili kot Hrvati in so menili, da imajo malo prijateljev drugačne etnične pripadnosti, teh je bilo 46 odstotkov ali 63 anketiranih. Od teh je skoraj 48 odstotkov (30 anketiranih) trdilo, da je večina njihovih prijateljev Slovencev.

Pri anketirancih, ki so se opredelili kot Srbi, Bošnjaki in Muslimani, tovrstno neskladje sicer obstaja, vendar v manjšem deležu kot pri Slovencih in Hrvatih.

Pokazalo se je, da je pojmovanje, koliko je »veliko« oziroma »malo« prijateljev, lahko zelo subjektivno razumljeno.

Podobne raziskave o integracijskih procesih so pokazale, da običajno prva generacija razvije in ohrani višjo stopnjo povezanosti v okviru lastne etnične skupnosti, kar bi pomenilo, da je večji del prijateljev starejših anketirancev iz vrst priseljenskih skupnosti, medtem ko druga in naslednje generacije (mlajši anketiranci) svoje socialno omrežje razširijo tudi med večinsko populacijo (prim. Reitz 1980; Isajiw 1990).

Slika 13: Etnična struktura prijateljev glede na starostno strukturo anketirancev (N=1162)

sig. < 0,000

Podatki, zbrani v raziskavi, so pokazali, da se starejša in srednja generacija priseljencev v nekoliko večjem deležu povezuje s pripadniki večine v primerjavi z mlajšo generacijo priseljencev. Izidi te ankete so nekoliko drugačni od interakcijskih trendov priseljencev, ki se kažejo v podobnih evropskih raziskavah.

Analiza podatkov je še pokazala, da je v percepcijah priseljencev in njihovih potomcev nestrpnosti med ljudmi v Sloveniji danes več, kot je bilo pred osamosvojitvijo Slovenije.⁵ Predpostavljamo, da je to lahko razlog, da imajo pripadniki mlajše generacije v primerjavi s pripadniki starejše generacije manjši delež prijateljev iz večinske populacije.

Preglednica 12: Povezava med prvo oziroma drugo generacijo priseljencev in etnično strukturo njihovih prijateljev (N=1156)

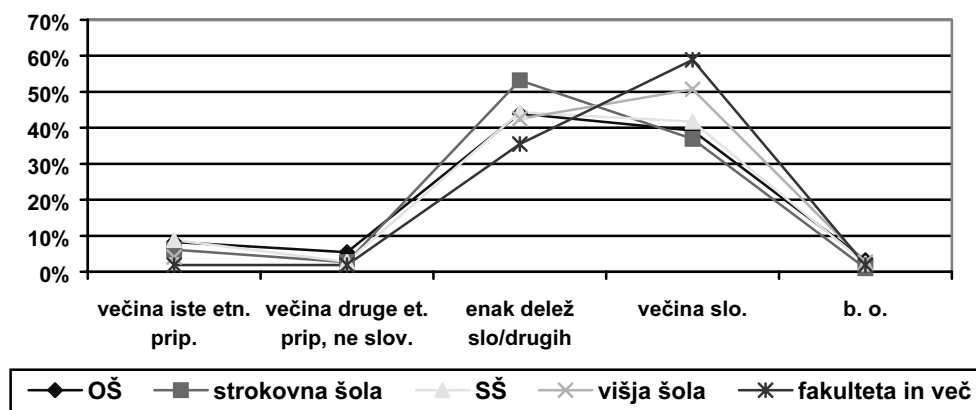
		od kdaj živite v Sloveniji					
		od rojstva		prisilil		skupaj	
		N	%	N	%	N	%
glede prijateljev bi rekli ...	večina iste etničnosti kot vi	30	10,2	50	5,8	80	6,9
	večina druge etničnosti, ne Slovenci	18	6,1	19	2,2	37	3,2
	enak delež Slovencev in drugih	121	41,2	407	47,2	528	45,7
	večina Slovencev	118	40,1	362	42,0	480	41,5
	b. o.	7	2,4	24	2,8	31	2,7
skupaj		294	100	862	100	1156	100

sig. < 0,001

Tudi primerjava med prvo in drugo generacijo priseljencev glede etnične strukture prijateljev pokaže, da ima druga generacija priseljencev (oziroma priseljenci, ki so v Sloveniji že od rojstva) v nekoliko večjem deležu prijatelje v priseljski skupnosti.

⁵ Več o tem glej v prispevku Mojca Medvešek, Natalija Vrečer: Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji.

Slika 14: Etnična struktura prijateljev glede na izobrazbeno strukturo anketirancev (N=1139)

sig. < 0,003

Opaziti je statistično značilno povezavo med izobrazbeno strukturo anketirancev ter etnično strukturo njihovih prijateljev. Višje izobraženi anketiranci imajo večji delež prijateljev iz večinske etnične skupine kot pa nižje izobraženi anketiranci.

Izidi so pokazali, da so »drugi« in Hrvati v približno enakem številu izjavili, da imajo prijatelje večinoma slovenske pripadnosti oziroma je med njihovimi prijatelji enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti.

Anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci, so se glede izbire prijateljev pokazali kot najbolj zaprta skupnost. Med vsemi skupnostmi imajo najmanjše število anketiranih, ki imajo med prijatelji »enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti«. Podatki nakazujejo, da imajo Slovenci v glavnem prijatelje v večinski skupnosti.

Bošnjaki, Muslimani in Srbi imajo v primerjavi z drugimi v večja deleža v kategoriji »enak delež slovenskih in drugih prijateljev« in tudi v kategorijah, »večina prijateljev je iste etničnosti kot vi« ter »večina prijateljev je druge etničnosti, ne Slovenci«.

Pokazalo se je, da se pravzaprav majhen delež anketirancev družijo izključno v krogu svoje etnične skupnosti ali v krogu drugih priseljskih skupnosti. Še v največjem deležu se v krogu priseljske skupnosti družijo Bošnjaki, Muslimani ter Srbi. Podatki pa kažejo tudi, da se njihovo število povečuje, saj je delež anketirancev med drugo generacijo, ki ima prijatelje večinoma iste etnične pripadnosti oziroma Neslovencev, večji kot med prvo generacijo priseljencev.

Podatki so še pokazali, da se starejša in srednja generacija priseljencev v nekoliko večjem deležu povezuje s pripadniki večine v primerjavi z mlajšo generacijo priseljencev. Povezava med izobrazbeno strukturo anketiranih in etnično strukturo njihovih prijateljev pa kaže, da se višje izobraženi anketiranci v večjem deležu povezujejo z večinskim prebivalstvom.

Zaključimo lahko, da imajo (glede na podatke zbrane v raziskavi) »drugi«, Bošnjaki, Muslimani in Srbi v večjem deležu prijatelje drugačne etnične pripadnosti kot pa Hrvati, neopredeljeni, anketiranci, ki se niso želeli etnično samoopredeliti ter še posebej Slovenci, ki imajo med vsemi skupnostmi najmanjši delež prijateljev drugačne etnične pripadnosti.

Na podlagi zbranih podatkov lahko izpeljemo ugotovitve, ki temeljijo samo na številčnih opredelitvah in etnični strukturi prijateljev. Nič pa ne izvemo o kvalitativnih vidikih povezav o intimnosti povezav oziroma o poziciji, ki jo imajo te zveze v anketirančevi socialni mreži. Tovrstne posplošitve moramo obravnavati previdno, ni pomembno samo, s kom ima anketiranec stike, pomembno je tudi, ali so ti stiki intimni ali se vzdržujejo na bolj formalni ravni, frekvence stikov itd.

Soseščina

V marsikaterem večjem evropskem mestu oziroma državi se priseljenci v glavnem naseljujejo v določenih delih mest oziroma v določenih delih države.

Več teorij in razlag je bilo razvitih na račun pojasnjevanja vzorcev bivanjske segregacije priseljencev. Predvsem naj bi šlo za težnjo oblikovanja prostora s čim celovitejšo institucionalno podporo in infrastrukturo, kar naj bi omogočalo nasprotovanje procesom asimilacije (Driedger and Church 1974). Hkrati pa je etnična bivanjska segregacija povezana še s socialno distanco pripadnikov večinske skupnosti do nekaterih etničnih skupnosti. Večja kot je socialna distanca do posamezne priseljske skupnosti, večja je verjetnost, da se bo bivanjsko segregirala.

Predvidevamo, da v Sloveniji do neke mere obstaja koncentracija priseljskih (etničnih) skupnosti v določenih delih oziroma regijah države. Tovrstno selektivno naseljevanje pa je posledica ekonomskih dejavnikov, saj se priseljenci naseljujejo v tistih mestih ali regijah, v katerih se kaže potreba po delovni sili itd.⁶

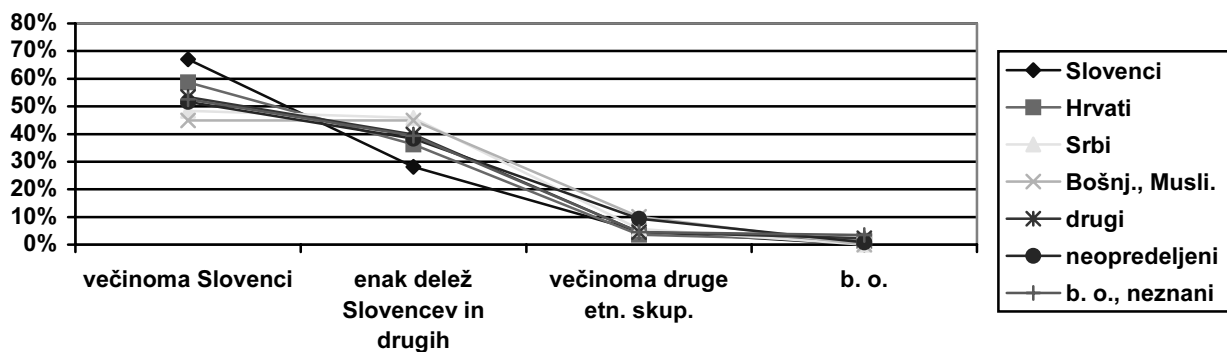
V manjši meri pa je prisotna segregacija priseljencev v določenih delih mest oziroma krajev. V anketi smo anketirance povprašali »Kako bi označili etnično strukturo bližnje soseščine, v kateri živite?«⁷ Odgovori na to vprašanje so bili: – V moji bližnji soseščini živijo večinoma Slovenci. – V moji bližnji soseščini živi enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti. – V moji bližnji soseščini živijo večinoma pripadniki drugih etničnih skupnosti.

---

⁶ Priseljenci so se naseljevali predvsem v večjih mestih in industrijskih središčih, kot so Ljubljana, Maribor, Celje, Velenje, Jesenice, Kranj, Koper, Trbovlje idr. Po večjem deležu priseljencev med slovenskimi mesti izstopata Velenje in Jesenice, med regijami pa izstopa slovenska obala. Med priseljenci so še najbolj razpršeno poseljeni Hrvati (Repolusk 1998:156–157).

⁷ Soseščino obravnavamo kot vmesni prostor med javnim in zasebnim življenjem.

Slika 15: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako bi označili etnično strukturo bližnje sosesčine, v kateri živite?« glede na njihovo etnično pripadnost

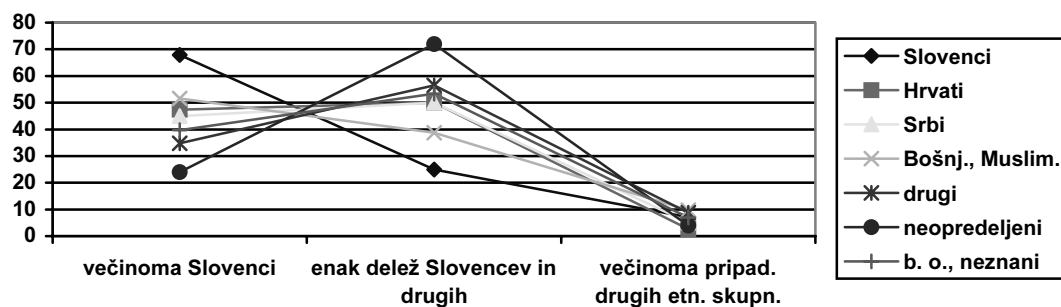
sig. < 0,000

Glede na odgovore anketirancev bi težko govorili o izraziti prostorski etnični segregaciji priseljencev, saj je precej majhen delež anketirancev menilo, da v njihovi sosesčini živijo večinoma priseljenci. 56 odstotkov anketiranih je menilo, da v njihovi sosesčini živijo večinoma Slovenci, 37 odstotkov je menilo, da v njihovi sosesčini živi enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti, 5,6 odstotka anketiranih je menilo, da v njihovi skupnosti živijo večinoma pripadniki drugih etničnih skupnosti, 1,4 odstotka pa ni odgovorilo na vprašanje.

Pokaže pa se statistično značilna povezava med etnično pripadnostjo anketiranih in etnično strukturo sosesčine, v kateri živijo. Anketiranci, ki so se opredelili kot Slovenci in tudi Hrvati, v večjem deležu živijo v soseskah, v katerih prebivajo večinoma Slovenci, medtem ko Bošnjaki, Muslimani in Srbi v večjem deležu živijo v etnično mešanih soseskah.

Zanimalo nas je, ali so anketiranci, ki živijo v večjem mestu, v tem primeru v Ljubljani, bolj prostorsko segregirani v primerjavi z vsemi anketiranci, ki živijo precej razpršeno po celotnem območju Slovenije.

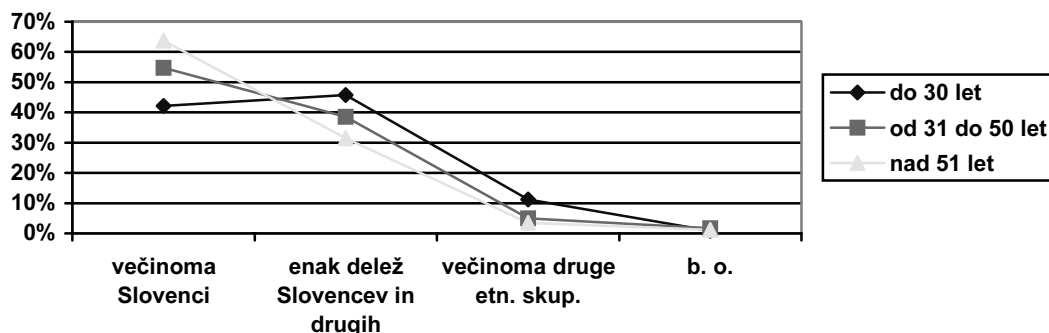
Slika 16: Odgovori anketirancev, ki živijo v mestni občini Ljubljana na vprašanje »Kako bi označili etnično strukturo bližnje sosesčine, v kateri živite?« glede na njihovo etnično pripadnost (N=270)

sig. < 0,034

Tokrat se med anketiranci pokažejo nekoliko drugačne percepcije o etnični strukturi soseščin, v katerih živijo. Med anketiranci, ki živijo v mestni občini Ljubljana, 47 odstotkov meni, da v njihovi soseščini živijo pretežno Slovenci, 47 odstotkov meni, da v njihovi soseščini živijo v enakem deležu Slovenci in pripadniki drugih etničnih skupnosti, 6 odstotkov pa meni, da v njihovi soseščini živijo pretežno pripadniki drugih etničnih skupnosti. Prebivalci mestne občine Ljubljana v primerjavi s percepcijami anketirancev v celotnem vzorcu nekoliko bolj občutijo mešano etnično strukturo mesta, kar je tudi del urbanega načina življenja. Iz slike 16 je tudi razvidno, da med posameznimi etničnimi skupnostmi v ljubljanskem vzorcu obstajajo večje razlike glede njihovih percepcij. V ljubljanskem vzorcu v primerjavi s celotnim vzorcem nekoliko izstopajo le percepcije neopredeljenih, ki v večjem deležu kot drugi soseščino dojemajo kot etnično mešano z enakim deležem Slovencev in enakim deležem pripadnikov drugih etničnih skupnosti.

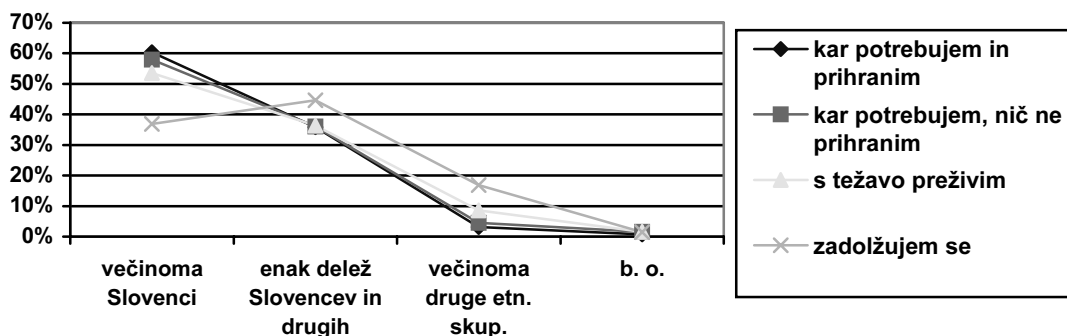
Slika 17: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako bi označili etnično strukturo bližnje soseščine, v kateri živite?« glede na starostno strukturo

sig. < 0,000

Analiza percepcij o etnični strukturi soseščine pokaže, da srednja in starejša generacija v primerjavi z mlajšo generacijo v večjem deležu prebiva v soseščinah z večinskim slovenskim prebivalstvom. Mlajša generacija pa je v nekoliko večjem deležu kot srednja in starejša generacija naseljena v soseščinah z etnično mešanim oziroma večinoma priseljskim prebivalstvom.

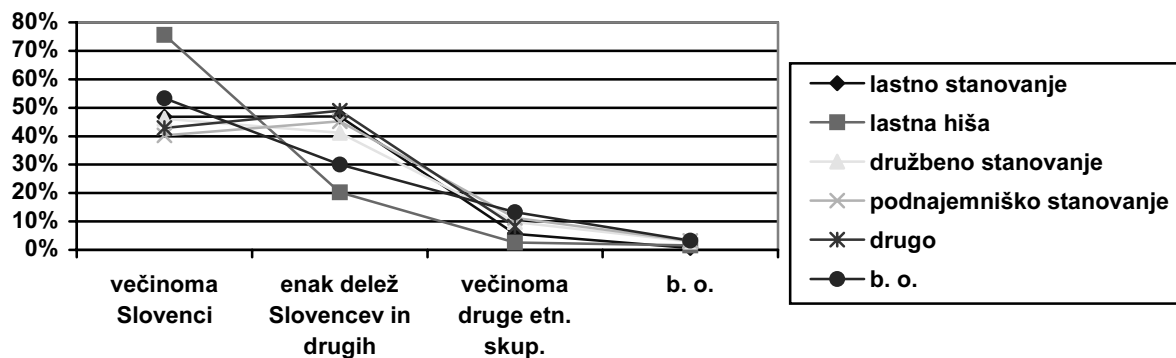
Slika 18: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako bi označili etnično strukturo bližnje soseščine, v kateri živite?« glede na višino dohodkov anketirancev

sig. < 0,000

Pokaže se, da je bivanjska segregacija povezana z ekonomskim statusom posameznika. Anketiranci, ki so bolj finančno preskrbljeni živijo v pretežni meri v soseščinah, v katerih je večina prebivalstva Slovencev. Slabše finančno preskrbljeni anketiranci pa v večjem deležu živijo v soseščinah z etnično mešanim prebivalstvom oziroma v soseščinah, v katerih prebivajo večinoma priseljenci.

Slika 19: Odgovori anketirancev na vprašanje »Kako bi označili etnično strukturo bližnje soseščine, v kateri živite?« glede na to, kako ima anketiranec urejeno stanovanjsko vprašanje

sig. < 0,000

Način, kako ima anketiranec urejeno stanovanjsko vprašanje, je ravno tako povezan z bivanjsko segregacijo. Izstopajo samo lastniki hiš, medtem ko med lastniki stanovanj in najemniki stanovanj ni zelo velikih razlik. Anketiranci, ki imajo lastno hišo, kar v 75 odstotkih bivajo v soseščinah z večinoma slovenskim prebivalstvom.

Zdi se, da je bolj kot z etnično pripadnostjo bivanjska segregacija povezana z ekonomskim statusom.

Analiza podatkov o etnični strukturi soseščine, v kateri živijo anketiranci glede na svojo spolno in izobrazbeno strukturo, ni pokazala statistično značilnih razlik.

Podobno vprašanje je bilo zastavljeno tudi v SJM 2002, »Kako bi opisali soseško, v kateri živite?«

Preglednica 13: Odgovori na vprašanje »Kako bi opisali soseško, v kateri živite?« SJM 2002/2

	N	%
kot območje, kjer skoraj nihče ni drugačnega narodnostnega izvora kot večina prebivalstva Slovenije	792	52,1
kot območje, kjer je nekaj ljudi drugačnega narodnostnega izvora	562	37
kot območje, kjer je veliko ljudi drugačnega narodnostnega izvora	150	9,9
ne vem, b. o.	15	1
skupaj	1519	100

Pozorni moramo biti na to, da je bilo v SJM 2002 vprašanje nekoliko drugače oblikovano. Odgovori anketirancev v obeh raziskavah pa se niso bistveno razlikovali. V SJM 2002 je v odgovorih anketirancev videti, da nekoliko bolj občutijo etnično mešanost sosesčine, saj se je nekaj manjši delež odločil za prvo trditev in nekaj večji delež za tretjo ponujeno trditev.

Druženje in prosti čas

Posameznikovo delovanje oziroma družbena participacija zunaj izobraževalnega ali delovnega procesa je bistvenega pomena za njegove povezave z okoljem in je lahko kazalec stopnje integracije. Kadar posamezniki niso materialno neodvisni in ne izkoriščajo priložnosti ter možnosti okolja, je njihova odtujenost razvidna v tem, da se umaknejo iz javnega življenja. Predpostavljamo, da bolj ko se posameznik udeležuje javnega življenja (del katerega so tudi kulturne prireditve) in išče stike z drugimi, bolj je postal integralni del lokalne skupnosti (Bourdieu 1986).

Anketiranim smo postavili vprašanje »Kakšne vrste kulturnih prireditev se udeležujete?«, s katerim smo želeli ugotoviti, v kolikšni meri se udeležujejo kulturnih prireditev in s tem posredno, kakšna je njihova participacija v javnem življenju.

Preglednica 14: Obiskovanje koncertov klasične, jazz ali rock glasbe glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

		Etnična pripadnost anketiranca							
		Slovinci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neopred.	b. o., neznano	skupaj
		%	%	%	%	%	%	%	
<i>koncert</i>	redno	4,9	4,3	4,9	1,1	4,5	2,3	2,9	3,7
<i>klasične,</i>	pogosto	10,4	6,5	9,8	1,1	6,8	6,3	5,8	7,2
<i>jazz, rock</i>	včasih	32,3	38,4	28,7	28,1	40,9	28,9	30,6	32,2
<i>glasbe</i>	nikoli	38,5	42,8	45,1	60,7	36,4	53,9	47,1	45,2
	b. o.	13,9	8	11,5	9	11,4	8,6	13,5	11,7
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,036

Približno 43 odstotkov anketiranih se včasih, pogosto ali redko udeležuje koncertov klasične, jazz ali rock glasbe. Pokazala se je statistična značilna povezava med obiskovanjem koncertov in etnično pripadnostjo anketiranih. Najpogosteje glasbene koncerte obiskujejo pripadniki slovenske skupnosti ter anketiranci, združeni v kategoriji »drugi«, redkeje pa Bošnjaki in Muslimani.

Izobrazba anketiranih zelo vpliva na pogostost obiskovanja koncertov. Višje izobraženi anketiranci pogosteje obiskujejo koncerte kot nižje izobraženi.

Preglednica 15: Obiskovanje koncertov klasične, jazz ali rock glasbe glede na izobrazbeno strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>Izobrazbena struktura</i>					<i>in skupaj</i>
		<i>osnovna šola</i>	<i>strokovna šola</i>	<i>srednja šola</i>	<i>višja šola</i>	<i>fakulteta več</i>	
		<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>
<i>koncert klasične, jazz, rock glasbe</i>	redno	1,4	1,7	4,7	5,5	11,2	3,8
	pogosto	3,6	3,4	10,4	11	14	7,3
	včasih	14,4	29,2	40,2	42,5	56,1	32,7
	nikoli	66,2	52,2	35,2	31,5	14	45
	b. o.	14,4	13,6	9,6	9,6	4,7	11,3
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

Tudi starost anketirancev pomembno vpliva na obiskovanje koncertov. Mlajši anketiranci bolj meri obiskujejo koncerte.

Preglednica 16: Obiskovanje koncertov klasične, jazz ali rock glasbe glede na starostno strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>starostna struktura</i>			
		<i>do 30 let</i>	<i>od 31 do 50 let</i>	<i>nad 51 let</i>	<i>skupaj</i>
		<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>
<i>koncert klasične, jazz ali rock glasbe</i>	redno	6,5	2,7	3,5	3,7
	pogosto	13,6	7,3	4	7,2
	včasih	43,5	31	28	32,2
	nikoli	34,1	49,4	45,6	45,2
	b. o.	2,3	9,6	18,9	11,7
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,000

Nekoliko bolj kot koncerte klasične, jazz in rock glasbe anketiranci obiskujejo koncerte narodne glasbe in folklorne nastope. Na koncert narodne glasbe in folklornih nastopov nikoli ne gre 36,5 odstotka anketiranih, 45 odstotkov koncerte narodne glasbe obiše včasih, 7 odstotkov anketiranih pogosto hodi na koncerte narodne glasbe in 1,8 odstotka anketiranih redno obiskuje tovrstne koncerte.

Iz empiričnih podatkov je mogoče razbrati, da ni statistično značilnih povezav med obiskovanjem koncertov narodne glasbe ter folklornih nastopov in etnične, spolne in izobrazbene strukture.

Na obiskovanje tovrstnih koncertov ima vpliv samo starostna struktura anketiranih. Najpogosteje obiskujejo te koncerte anketiranci, starejši od 50 let, sledi jim srednja generacija, manj pa koncerte narodno zabavne glasbe obiskujejo mlajši od 30 let.

Preglednica 17: Obiskovanje koncertov narodne glasbe in folklornih nastopov glede na starostno strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>starostna struktura</i>			
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
		%	%	%	%
<i>koncert</i>	redno	2,8	1,3	1,9	1,8
<i>narodne glasbe</i>	pogosto	7,5	5,8	8,2	7
	včasih	38,3	45,2	47,9	44,9
	nikoli	49,1	38,7	27,8	36,6
	b.o.	2,3	9	14,3	9,7
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,001

Še pogosteje kot koncerte anketiranci obiskujejo filmske predstave. Glede obiskovanja filmskih predstav so se pokazale razlike med etničnimi skupinami. Najpogostejši obiskovalci filmskih predstav so Srbi in anketiranci, združeni v kategorijo »drugi«, najmanj pogosto pa filmske predstave obiskujejo etnično neopredeljeni ter Hrvati.

Preglednica 18: Obiskovanje filmskih predstav glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>Etnična struktura</i>							
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neopredeljeni	b. o., neznano	skupaj
		%	%	%	%	%	%	%	%
<i>filmske predstave</i>	redno	4,5	3,6	5,7	4,5	3,4	0,8	4,2	4
	pogosto	19,8	11,6	26,2	24,7	23,9	16,4	14,8	18,5
	včasih	46,2	58	53,3	42,7	50	43,8	48,7	48,8
	nikoli	19,1	18,8	11,5	19,1	14,8	28,9	21,3	19,6
	b. o.	10,4	8	3,3	9	8	10,2	11	9,2
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

sig. < 0,017

Razlike pri obiskovanju filmskih predstav so se pokazale tudi med spoloma (sig. <0,001). Moški nekoliko pogosteje kot ženske obiskujejo filmske predstave.

Preglednica 19: Obiskovanje filmskih predstav glede na starostno strukturo anketiranih (N=1162)

		<i>Starostna struktura</i>			
		do 30 let	od 31 do 50 let	nad 51 let	skupaj
		%	%	%	%
<i>filmske predstave</i>	redno	13,1	2,1	1,6	4
	pogosto	43,5	17,1	7,7	18,5
	včasih	37,4	50,4	52,3	48,7
	nikoli	3,3	22,7	24,1	19,6
	b. o.	2,8	7,7	14,3	9,2
<i>skupaj</i>		<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Starostna struktura ravno tako vpliva na obiskovanje filmskih predstav (sig. < 0,000). Najpogosteje obiskujejo predstave anketiranci, stari do 30 let, potem od 31 do 50 let, najmanj pa anketiranci nad 51 let.

Preglednica 20: Obiskovanje filmskih predstav glede na izobrazbeno strukturo anketiranih (N=1163)

		Izobrazbena struktura					
		osnovna šola	strokovna šola	srednja šola	višja šola	fakulteta ali več	ali skupaj
		%	%	%	%	%	%
<i>Filmske predstave</i>	redno	0,4	1	7	6,8	9,3	4
	pogosto včasih	9	14,9	26,2	15,1	29	18,6
	nikoli	39,2	51,5	51	60,3	51,4	48,9
	b. o.	39,2	20,3	11,1	9,6	4,7	19,7
	b. o.	12,2	12,2	4,7	8,2	5,6	8,8
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100

sig. < 0,000

Podobno kot pri drugih omenjenih kulturnih dejavnostih tudi tu višja stopnja izobrazbe pomeni pogostejše obiskovanje filmskih predstav.

Etnična pripadnost je povezana tudi s pogostostjo obiskovanja gledaliških predstav. Pokazalo se je, da pripadniki slovenske in hrvaške skupnosti nekoliko bolj kot druge skupnosti obiskujejo gledališke predstave. Med vsemi anketiranci Bošnjaki in Muslimani najmanj pogosto obiskujejo gledališke predstave.

Preglednica 21: Obiskovanje gledaliških predstav glede na etnično strukturo anketiranih (N=1163)

		Etnična struktura							skupaj
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neopredeljeni	b. o., neznano	
		%	%	%	%	%	%	%	
<i>gledališče</i>	redno	4,2	2,2	1,6	0	2,3	1,6	0,6	2
	pogosto včasih	12,8	10,9	9	1,1	9,1	4,7	8,4	8,9
	nikoli	44,4	50	49,2	38,2	52,3	45,3	40	44,6
	nikoli	29,9	26,8	33,6	51,7	29,5	35,9	40	34,9
	b. o.	8,7	10,1	6,6	9	6,8	12,5	11	9,5
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,001

Tudi pri obiskovanju gledaliških predstav obstajajo razlike v pogostosti obiskovanja med obema spoloma (sig. < 0,03). Ženske so pogostejše obiskovalke gledaliških predstav kot moški.

Preglednica 22: Obiskovanje gledaliških predstav glede na izobrazbeno strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>Izobrazbena struktura</i>					
		osnovna šola	strokovna šola	srednja šola	višja šola	fakulteta in več	skupaj
		%	%	%	%	%	%
<i>gledališče</i>	redno	-	1,1	1,9	5,7	7,8	2,1
	pogosto	2,1	6,1	12,1	17,1	26,5	10,1
	včasih	28,7	48,7	59,2	58,6	59,8	49,6
	nikoli	69,2	44,1	26,7	18,6	5,9	38,2
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100

sig. < 0,000

Obiskovanje gledaliških predstav ni nič manj pod vplivom izobrazbene strukture anketiranih, kot to velja za druge kulturne prireditve. Višje izobraženi anketiranci so pogosteje obiskovalci gledaliških predstav.

Preglednica 23: Obiskovanje likovnih in fotografskih razstav glede na izobrazbeno strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>Izobrazbena struktura</i>					
		osnovna šola	strokovna šola	srednja šola	višja šola	fakulteta in več	skupaj
		%	%	%	%	%	%
<i>likovne, fotografske razstave</i>	redno	0	0	2	2,9	6,9	1,6
	pogosto	2,6	4,4	5,9	22,1	17,6	7
	včasih	23	32,1	48,3	45,6	56,9	39,1
	nikoli	74,5	63,5	43,8	29,4	18,6	52,3
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100

sig. < 0,000

Preglednica 24: Obiskovanje posvetovanj, predavanj, okroglih miz glede na izobrazbeno strukturo anketiranih (N=1163)

		<i>Izobrazbena struktura</i>					
		osnovna šola	strokovna šola	srednja šola	višja šola	fakulteta in več	skupaj
		%	%	%	%	%	%
<i>posvetovanja, predavanja, okrogle mize</i>	redno	0,4	1,2	3,6	4,4	6,8	2,6
	pogosto	3	2,3	6,7	10,3	26,2	7
	včasih	20,1	27,7	37,5	48,5	43,7	32,4
	nikoli	76,5	68,8	52,2	36,8	23,3	58
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100

sig. < 0,000

Obiskovanje likovnih in fotografskih razstav, posvetovanj, predavanj in okroglih miz ni statistično značilno povezano z etnično, spolno in starostno strukturo. Edino izobrazbena struktura je tista, ki vpliva na obiskovanje tovrstnih kulturnih dejavnosti.

Zanimalo nas je tudi, s kom anketiranci preživljajo svoj prosti čas, zato smo jim zastavili vprašanje »Prosimo, povejte nam, s kom običajno preživljate prosti čas (s sorodniki, prijatelji, sodelavci, ljudmi, s katerimi hodite v cerkev ...); «

Odgovori glede pogostosti druženja s sorodniki,⁸ prijatelji,⁹ ljudmi, s katerimi se družijo v športnih klubih, kulturnih društvih itd.¹⁰, ne kažejo statistično pomembnih razlik med posameznimi etničnimi skupnostmi.

Preglednica 25: Preživljanje prostega časa s sodelavci glede na etnično strukturo (N=1163)

		Etnična struktura							
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neopredeljeni	b. o., neznano	skupaj
		%	%	%	%	%	%	%	%
<i>preživljanje prostega časa s sodelavci</i>	nikoli	28,8	29,7	19,7	16,9	20,5	19,5	21,6	23,5
	nekajkrat na leto	36,1	43,5	41	34,8	35,2	37,5	38,1	38
	nekajkrat na mesec	16	13	22,1	24,7	27,3	18,8	16,1	18,1
	nekajkrat na teden	8	6,5	9	12,4	9,1	11,7	8,1	8,8
	b. o., ne vem	11,1	7,2	8,2	11,2	8,	12,5	16,1	11,6
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,049

Razlike med etničnimi skupnostmi se pokažejo glede pogostosti druženja s sodelavci. Najpogosteje se s sodelavci družijo Bošnjaki, Muslimani, anketiranci združeni v kategoriji »drugi«, ter neopredeljeni. Nekoliko manj pogosto s sodelavci prosti čas preživljajo anketiranci, ki so se opredelili kot Hrvati.

⁸ Anketiranci so o druženju s sorodniki navedli: 3,3 odstotka anketiranih se s sorodniki sploh ne družijo, 31,3 odstotka se s sorodniki družijo nekajkrat na leto, 24,5 odstotka se s sorodniki družijo nekajkrat na mesec in 34,7 odstotka se z njimi družijo nekajkrat na teden. Na vprašanje ni odgovorilo 6,3 odstotka anketiranih.

⁹ S prijatelji se sploh ne družijo 2,2 odstotka anketiranih, 19,1 odstotka se družijo s prijatelji nekajkrat letno, 38,5 odstotka se s prijatelji družijo nekajkrat mesečno in 34,3 odstotka se s prijatelji družijo nekajkrat tedensko. Na vprašanje ni odgovorilo 5,8 odstotka anketiranih.

¹⁰ Z ljudmi, s katerimi se družijo v športnih klubih, kulturnih društvih, dobrodelnih organizacijah, se kar 37,1 odstotka anketiranih nikoli ne družijo, nekajkrat letno se z njimi družijo 25,1 odstotka anketiranih, nekajkrat mesečno 14 odstotkov anketiranih in 8,6 odstotka anketiranih se z njimi družijo nekajkrat tedensko. Na vprašanje ni odgovorilo 15,1 odstotka anketiranih.

Preglednica 26: Preživljanje prostega časa z ljudmi, s katerimi hodijo v cerkev, molilnico itd. glede na etnično strukturo (N=1163)

		<i>Etnična struktura</i>							<i>skupaj</i>
		Slovenci	Hrvati	Srbi	Boš., Mus.	drugi	neoprede- ljeni	b. o., neznano	
		%	%	%	%	%	%	%	%
preživljanje	nikoli	67,4	63	65,6	55,1	56,8	63,3	61,3	62,9
<i>prostega</i>	nekajkrat na leto	12,8	17,4	13,9	13,5	19,3	9,4	11	13,2
<i>časa z</i>	nekajkrat na mesec	5,6	5,1	4,9	7,9	3,4	3,9	4,2	4,9
<i>Ljudmi, s</i>	nekajkrat na teden	2,1	4,3	1,6	9	3,4	3,1	2,6	3,2
<i>katerimi hodijo v cerkev, molilnice itd.</i>	b. o., ne vem	12,2	10,1	13,9	14,6	17	20,3	21	15,9
<i>skupaj</i>		100	100	100	100	100	100	100	100

sig. < 0,041

Bošnjaki in Muslimani nekoliko pogosteje kot drugi preživljajo prosti čas z ljudmi, s katerimi hodijo v cerkev, molilnico itd.

Analiza pokaže, da je obiskovanje kulturnih prireditev anketirancev precej odvisno od posamezne zvrsti prireditve. Večinoma pa na obiskovanje prireditev bolj kot etnična pripadnost vplivata starostna in izobrazbena struktura, tako na primer mlajša generacija pogosteje obiskuje koncerte klasične, jazz in rock glasbe (razen koncertov narodne glasbe) ter filmske predstave, izobrazbena struktura pa vpliva na obiskovanje koncertov klasične, jazz in rock glasbe, gledališča ter obiskovanje likovnih, fotografskih razstav, posvetovanj, predavanj in okroglih miz.

Razlike v etnični strukturi občinstva so v manjši meri prisotne samo pri nekaterih kulturnih zvrsteh, tako na primer koncerte klasične, jazz in rock glasbe nekoliko bolj obiskujejo Slovenci ter anketiranci, opredeljeni kot »drugi«, manj pogosto pa Bošnjaki in Muslimani, filmske predstave pogosteje obiskujejo Srbi ter »drugi«, manj pogosto pa neopredeljeni in Hrvati, gledališke predstave pa pogosteje obiščejo Slovenci in »drugi« ter manj pogosto Bošnjaki in Muslimani.

Odgovori anketirancev na vprašanje, s kom in kako pogosto preživljajo prosti čas, pokažejo, da Bošnjaki in Muslimani nekoliko pogosteje kot drugi preživljajo prosti čas s sodelavci ter z ljudmi, s katerimi hodijo v cerkev, molilnico itd.

Sklepne ugotovitve

V prispevku smo se omejili na analiziranje tretje, *interakcijske dimenzije* integracijskega procesa. Zanimalo nas je, v katerih skupnostih pretežno potekajo interakcije anketiranih. Ali potekajo interakcije anketiranih razpršeno, delno med priseljenci, njihovimi potomci in delno med večinskim prebivalstvom ali bolj potekajo le med priseljenci oziroma pripadniki ene etnične skupnosti ali pa anketiranci interakcije vzpostavljajo predvsem z večinsko populacijo.

Najprej smo preverili, ali je etnična pripadnost ključna kategorija v zbirki posameznikovih pripadnosti oziroma opredelitev.

Izidi so pokazali, da pripadnost etnični skupnosti v percepcijah anketiranih ne zaseda pomembnega mesta in po vsej verjetnosti ni ključna kategorija, po kateri priseljenci in njihovi potomci razvrščajo ljudi.

Pokazalo pa se je tudi, da obstajajo v percepcijah anketiranih statistično pomembne razlike po pomembnosti pripadnosti pri treh skupinah oziroma skupinskih pripadnostih: *etnični skupnosti*, *verski skupnosti* in *krajevni pripadnosti*. Na podlagi podatkov lahko sklepamo, da sta etnična in verska pripadnost za Bošnjake, Muslimane in Srbe pomembnejši in bolj zavezujoči kategoriji kot za pripadnike drugih etničnih skupnosti, hkrati pa je v njihovih percepcijah krajevna pripadnost manj pomembna kategorija kot se kaže v percepcijah pripadnikov drugih etničnih skupnosti.

Medetnične stike anketirancev smo analizirali na ravni *družine*, *dela* (zaposlitve), *prijateljskih vezi*, *soseščine*, *druženja v prostem času*.

Družina

Medetnične stike na ravni družine smo proučevali s pomočjo deleža etnično mešanih zakonov v posameznih etničnih skupnostih. Pokazalo se je, da se posamezne etnične skupine med seboj razlikujejo po številu etnično mešanih zakonov.

Kot najbolj endogamni sta se pokazali skupnost Slovencev in skupnost Bošnjakov ter Muslimanov, zato bi za ti dve skupnosti lahko predpostavljali, da na ravni družine pretežno vzdržujeta stike v etnični skupnosti, ki ji pripadata.

Hrvati in anketiranci, združeni v kategoriji »b. o., neznani« imajo velik delež etnično mešanih zakonov (večinoma sklenjenih s pripadniki večinske populacije), zato lahko sklepamo, da interakcija večinoma poteka s pripadniki večinske skupnosti.¹¹

Srbi pa imajo bolj uravnoteženo porazdelitev endogamnih in eksogamnih zakonov, zato bi lahko rekli, da vzpostavljajo stike v okviru etnične skupnosti, ki ji pripada, in tudi s pripadniki večinske skupnosti.

Področje dela

Osredotočili smo se na proučevanje dejavnosti anketirancev ob iskanju zaposlitve ter na etnične strukture delovnega kolektiva, v katerem anketiranec dela.

Analiza povezave načina iskanja zaposlitve ter etnične pripadnosti se ni pokazala kot statistično značilna. Večje razlike v načinu iskanja zaposlitve so se pokazale na ravni izobrazbene strukture ter starostne strukture anketiranih oziroma generacijskih razlik.

Pri ugotavljanju, kakšne so etnične strukture delovnih kolektivov, v katerih so zaposleni anketiranci, se je pokazalo, da anketiranci večji del delajo v delovnih kolektivih, v katerih so večinoma zaposleni Slovenci, v nekoliko manjšem številu so zaposleni v delovnih kolektivih z enakim deležem Slovencev in drugih, še manjše število (pod 10 odstotkov) pa je menilo, da so zaposleni v delovnem kolektivu, v katerem prevladujejo pripadniki drugih etničnih skupnosti.

Nekoliko drugače je samo pri Bošnjakih in Muslimanih ter Slovencih.

Bošnjaki in Muslimani so v nekoliko večjem deležu kot drugi menili, da so zaposleni v delovnem kolektivu, v katerem je enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti, v nekoliko manjšem številu so zaposleni v delovnih kolektivih, v katerih številčno prevladujejo Slovenci, najmanj (vendar še vedno nekoliko več kot drugi priseljenci) jih je menilo, da so zaposleni v delovnem kolektivu, v katerem prevladujejo pripadniki drugih etničnih skupnosti.

Slovenci pa so ravno obratno v večjem številu kot drugi menili, da so zaposleni v delovnih kolektivih, v katerih številčno prevladujejo Slovenci, v nekoliko manjšem številu kot drugi so zaposleni v delovnem kolektivu, v katerem je enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti, in v še manjšem številu kot drugi so zaposleni v delovnem kolektivu, v katerem prevladujejo pripadniki drugih etničnih skupnosti.

---

¹¹ Dolenc (glej prispevek »Priseljevanje v Slovenijo iz območja nekdanje Jugoslavije po II. svetovni vojni«) je na podlagi popisnih podatkov leta 1981 ugotovil: »Čprav so Hrvati še vedno najštevilčnejša neavtohtona narodnost v Sloveniji, se že kažejo prvi znaki njihove asimilacije ter zmanjševanje njihovega deleža med celotnim neavtohtonim prebivalstvom. Dokaz za asimilacijo je delež rojenih Hrvatov v Sloveniji, ki je relativno daleč najnižji, saj znaša le šestino celotne populacije Hrvatov. Hkrati je to tudi posledica večjega števila hrvaško-slovenskih mešanih zakonov, kjer se otroci večinoma opredeljujejo za Slovence.«

Prijateljske vezi

Glede na ocene anketirancev v kateri etnični skupnosti imajo pretežno razvite prijateljske vezi, lahko ugotovimo, da imajo »drugi«, Bošnjaki, Muslimani in Srbi v večjem deležu prijatelje drugačne etnične pripadnosti kot pa Hrvati, neopredeljeni, anketiranci, ki se niso želeli etnično samoopredeliti, ter še posebej Slovenci, ki imajo med vsemi skupnostmi najmanjši delež prijateljev drugačne etnične pripadnosti.

Pokazalo se je, da se pravzaprav majhen delež anketirancev družijo izključno v krogu svoje etnične skupnosti ali v krogu drugih priseljskih skupnosti. Še v največjem deležu se v krogu priseljske skupnosti družijo Bošnjaki, Muslimani ter Srbi. Podatki pa kažejo tudi to, da se število priseljencev, ki se družijo v krogu iste etnične skupnosti ali v krogu drugih priseljskih skupnosti, povečuje, saj je delež anketirancev med drugo generacijo, ki ima prijatelje večinoma iste etnične pripadnosti oziroma Neslovencev, večji kot med prvo generacijo priseljencev.

Na podlagi podatkov lahko sklepamo, da se starejša in srednja generacija priseljencev v nekoliko večjem deležu povezuje s pripadniki večine v primerjavi z mlajšo generacijo priseljencev.

Povezava med izobrazbeno strukturo anketiranih in etnično strukturo njihovih prijateljev pa pokaže, da se višje izobraženi anketiranci v večjem deležu povezujejo z večinskim prebivalstvom v primerjavi z nižje izobraženimi.

Soseščina

Večina anketirancev je za svojo soseščino menila, da v njej večinoma prebivajo Slovenci (56 odstotkov), 37 odstotkov je menilo, da v njihovi soseščini živi približno enako število Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti, 6 odstotkov pa je menilo, da v njihovi soseščini živijo večinoma pripadniki drugih etničnih skupnosti. Pokažejo se sicer razlike med posameznimi etničnimi skupnostmi, vendar so te razlike majhne. Tako so Slovenci in Hrvati v nekoliko večjem deležu ocenili, da živijo v soseskah, v katerih prebivajo večinoma Slovenci, medtem ko so Bošnjaki, Muslimani in Srbi v nekoliko večjem deležu ocenili, da prebivajo v etnično mešanih soseskah.

Glede na empirične podatke se zdi, da je bolj kot z etnično pripadnostjo bivanjska segregacija povezana z ekonomskim statusom.

Druženje v prostem času

Analiza pokaže, da je obiskovanje kulturnih prireditev anketirancev precej odvisno od posamezne zvrsti prireditve. Razlike v obiskovanju kulturnih prireditev med posameznimi etničnimi skupnostmi so manj prisotne samo pri nekaterih kulturnih zvrsteh, tako na primer koncerte klasične,

jazz in rock glasbe nekoliko bolj obiskujejo Slovenci ter anketiranci, opredeljeni kot »drugi«, manj pogosto pa Bošnjaki in Muslimani, filmske predstave pogosteje obiskujejo Srbi ter »drugi«, manj pogosto pa neopredeljeni in Hrvati, gledališke predstave pa pogosteje obišejo Slovenci in »drugi« ter manj pogosto Bošnjaki in Muslimani.

Večinoma pa na obiskovanje prireditev bolj kot etnična pripadnost vplivata starostna in izobrazbena struktura, tako na primer mlajša generacija pogosteje obiskuje koncerte klasične, jazz in rock glasbe (razen koncertov narodne glasbe) ter filmske predstave, izobrazbena struktura pa vpliva na obiskovanje koncertov klasične, jazz in rock glasbe, gledališča ter obiskovanje likovnih, fotografskih razstav, posvetovanj, predavanj in okroglih miz.

Glede pogostosti druženja s sorodniki, prijatelji, ljudmi, s katerimi se družijo v športnih klubih itd., med posameznimi etničnimi skupnostmi ni statistično značilnih razlik. Razlike med etničnimi skupnostmi se pokažejo glede druženja s sodelavci in ljudmi, s katerimi hodijo v cerkev, molilnico itd. Odgovori anketirancev na vprašanje s kom in kako pogosto preživljajo prosti čas, pokažejo, da Bošnjaki in Muslimani nekoliko pogosteje kot drugi preživljajo prosti čas s sodelavci ter z ljudmi, s katerimi hodijo v cerkev, molilnico itd.

Ta analiza je samo bežno spogledovanje s problematiko interakcije dimenzije integracijskega procesa in ne omogoča ugotavljanja oziroma izpeljevanja sklepov o tem, katera etnična skupnost je pri interakcijski dimenziji bolj ali manj uspešno integrirana v družbo.

Predstavljeni izidi kažejo, da v interakcijski dimenziji prevladuje centripetalna dinamika, ki pomeni intenziven stik med priseljenci, njihovimi potomci in pripadniki večinske skupnosti, nad centrifugalno dinamiko, ki ponazarja bolj ali manj ekskluzivne stike med priseljenjskimi skupnostmi.

Se pa ob proučevanju tega empiričnega materiala odpira cela vrsto novih vprašanj in področij, ki jih je še treba osvetliti pri nadaljnjem raziskovanju.

Literatura

- Adams, Gerald R., Gullotta, Thomas P., Montemayor Raymond (ur.) (1992): Adolescent identity formation. Newbury Park; London; New Delhi. Sage Publications. Advances in adolescent development, vol. 4.
- Alba, Richard D., Golden, Reid M. (1986). »Patterns of ethnic marriage in the United States.« *Social Forces* 65 (1), str. 202–223.
- Alba, Richard D. (1990). *Ethnic Identity: The Transformation of White America*. Yale University Press.
- Alba, Richard D. (1995). »Assimilation's quiet tide« V: *Public Interest*; Washington.
- Armstrong, John A. (1991). Pristop k nastanku narodov. V: Študije o etnonacionalizmu. (ur. Rudi Rizman). Ljubljana, Knjižna zbirka Krt, str. 39–50.
- Baltić, Admir (2001). *Predsodki »Neslovencev« do »Slovencev« v Sloveniji*, diplomsko delo, FDV, Ljubljana, 2001.
- Barth, Fredrick (1981). »Ethnic groups and boundaries«. V: *Selected essays of Fredrik Barth: Volume I*. Routledge, London, Boston and Henley, str. 198–227.
- Berger, Peter L., Luckmann, Thomas (1988). *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. V: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (ur. Richardson). Greenwood Press, New York.
- Cohen Sheldon In Wills T.A. (1985). »Stress, social support, and the buffering hypothesis.« v : *Psychology Bulletin*, 98, University Pittsburgh, PA, str. 310–357.
- Coleman, James (1988). »Social Capital in the Creation of Human Capital«, *American Journal of Sociology*, vol. 94, str. 95–120.
- Cready, Cynthia M., Saenz, Rogelio (1997). »The nonmetro/metro context of racial/ethnic outmarriage: some differences between African Americans and Mexican Americans« *Rural Sociology*, College Station.
- Driedger, L., Church, G. (1974). »Residential segregation and institutional completeness: a comparison of ethnic minorities«. V: *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 11 pp.: 30–52 povz. po: Giles, Howard (ur.) (1977): *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, Academic Press, London, New York, San Francisco (str. 313).
- Goyette Kimberly, Xie Yu, (1997). »The racial identification of biracial children with one Asian parent: Evidence from the 1990 census«, *Social Forces*, Vol. 76, št. 2, str. 547–571.
- Hegar, Rebecca L, Greif, Geoffrey L. (1994). »Parental Abduction of Children from Interracial and Cross-Cultural Marrings« V: Kurion G (ur.) *Journal of Comparative Family Studies*. Vol. 25, št. 1.
- Hout, Michael, Goldstein, Joshua R. (1994). »How 4,5 million Irish immigrants became 40 million Irish-Americans: Demographic and subjective aspects of the ethnic composition of white Americans.« *American Sociological Review* 59 (1), str. 64–82.
- Hwang, Sean - Shong, Saenz, Pogelio, Aguirre, Beningo E. (1997). »Structural and assimilationist explanations of Asian American intermarriage«, *Journal of Marriage and the Family*.
- Isajiw, Wsevolod W. (1990). »Ethnic identity retention« v: *Ethnic Identity and Inequality* (Breton Raymond ur.). Toronto: University of Toronto Press.
- Judd, Eleanore P. (1990). »Intermarriage and the maintenance of religio-ethnic identity A case study: The Denver Jewish Community.« *Journal of Comparative Family Studies* XXI (2): str. 251–268.
- Kalmijn, Matthijs (1998). »Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends«. *Annual Reviews Sociological*, 24, str. 395–421.
- Merton, R. K. (1941). »Intermarriage and Social Structure: Fact and Theory« *Psychiatry* let. 4, str. 361–374.

- Musek, Janek (1995). »The psychological basis of multiple identity« V: Overlapping cultures and plural identities. The multiple identity: what is it and how does it work? (ur. Sonja Novak Lukanovič). Ljubljana : Slovenska nacionalna komisija za Unesco. Inštitut za narodnostna vprašanja. str. 9–28.
- Phinney, Jean S. (1990). »Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research.« *Psychological Bulletin*, 108, str. 499–514.
- Portes, A. In Manning, R. D. (1986). »The Immigrant Enclave: Theory and Empirical Examples« v: S. Olzak in J. Nagel (ur.), *Competitive Ethnic Relations*, Academic Press, Orlando.
- Putnam, R. (1995). »Social capital and economic growth in Italy...« V: *Eastern Economic Journal*, 21, 295–306.
- Reinsch, Peter (2001). *Measuring Immigrant Integration. Diversity in a European city*; Research in migration and ethnic relations series, Ashgate.
- Reitz, Jeffery G. (1980). *The Survival of the Ethnic Groups*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson.
- Repolusk, Peter (1998). »Narodna sestava« v: *Geografski atlas Slovenije. Država v prostoru in času*. (Jerneja Fridl, ur. Drago Kladnik), DZS, Ljubljana, str. 155–156.
- Stahl, Abraham (1992). »The offspring of ethnic marriage: relations of children with paternal and maternal grandparents«. *Ethnic and Racial Studies*, vol. 15, št. 2.
- Stephan, C. W. In Stephan, W. G. (1989). »After intermarriage: Ethnic identity among mixed-heritage Japanese-Americans and Hispanics.« *Journal of Marriage and Family* 51 (2): str. 507–519.
- Stevens, Gillian (1985). »Nativity, Intermarriage and Mother-Tongue shift«. *American Sociological Review*. vol. 50, št. 1.
- Stonequist, Everett V. (1961). *The marginal man: A study in personality and culture conflict*. New York: Russell & Russell.
- Štrukelj, Inka (1986). *Mešani zakoni - sociološke in socialno-psihološke razsežnosti narodne eksogamije in jezikovne heterogamije*, raziskovalno poročilo.
- Tajfel, Henri (1978). *The Social Psychology of Minorities*. Minority Right Group, London.
- Vaux A. (1988). *Social support: Theory, research and intervention*. New York: Praeger.
- Vosburgh, Miriam G., Juliani, Richard N. (1990): »Contrast in ethnic family patterns: the Irish and the Italians.« *Journal of Comparative Family Studies* ZI (2): str. 269–286.
- Waters, Mary C. (1989). »The Everyday Use of Surname to Determine Ethnic Ancestry.« *Qualitative Sociology*, št. 12.

STIKI IN VEZI MED PRISELJENCI IZ NEKDANJE JUGOSLAVIJE IN NJIHOVIMI POTOMCI V SLOVENIJI Z IZVORNIM OKOLJEM

Tatjana Pezdir

V tej raziskavi so nas zanimali družbeni procesi v katerih delujejo migranti na družbenem polju, ki prestopa geografske, politične in tudi kulturne meje. Zanimali nas bodo stiki in povezanost skupin in posameznikov, ki prihajajo iz nekdanje Jugoslavije in živijo v Sloveniji, s krajem ali državo, iz katere prihajajo oni sami oziroma njihovi predniki.

Kaj vpliva na stike s krajem/državo izvora

Na kompleksnost in intenzivnost stikov vpliva več dejavnikov. Za našo raziskavo jih bomo najprej umestili v **zgodovinsko-politično-ekonomski** okvir. V obdobju nekdanje Jugoslavije so bila za migracijska gibanja pomembna predvsem pozna šestdeseta in druga polovica sedemdesetih let, ko so bili migracijski tokovi iz republik nekdanje Jugoslavije v Slovenijo najintenzivnejši. To so bile tedaj t. i. notranje migracije, migranti pa so večinoma prihajali z območij osrednje Jugoslavije¹ predvsem iz zahodne in severne Bosne, občin na meji med Slovenijo in Hrvaško² ter pozneje iz južnojugoslovanskega območja³ (Kodelja 1992). Migracije so bile spodbujene na institucionalni in individualni ravni. Prve je narekoval gospodarski⁴ in deloma politični sistem, ki je spodbujal pretok ljudi in ne kapitala (Malačič 1991), za druge pa so bistvenega pomena že vzpostavljene družbene mreže ali t. i. migracijske verige, ki povezujejo migrante, ki so se že priselili, in potencialne migrante iz kulturno, etnično in versko podobnega okolja (Castles 2000).

¹ Osrednje jugoslovansko območje je zavzemalo severno in zahodno Bosno, del Posavine in vzhodno Slavonijo v Hrvaški, Bačko, Srem v Vojvodini ter Mačvo v zahodni Srbiji.

² To območje se razteza od Istre do Medžimurja, sem pa je vključeno še Hrvaško Zagorje, Kordun in širše območje zagrebških mestnih občin.

³ Južnojugoslovansko območje zajema osrednji del Kosova, Mehotijo, severozahodni del Makedonije in Sandžak.

⁴ V 60-ih letih se je v Jugoslaviji povečevala diferenciacija med razvitimi in nerazvitimi regijami, emigracijska območja so bila gospodarsko nerazvita, v Sloveniji pa je bila takrat predvsem zaradi močne industrializacije skoraj polna zaposlenost (Mežnarič 1986).

Osamosvojitve Slovenije ter razpad Jugoslavije in s tem povezana vojna na Hrvaškem in BIH, pozneje pa tudi na Kosovu, je popolnoma spremenila migracijske tokove. Slovenija se je v tem obdobju prvič srečala s prisilnimi migracijami in sprejela okoli 70.000 beguncev, predvsem Bošnjakov iz BIH (Zimic Zavratnik 2003). Čeprav so se mnogi begunci vrnil domov, pa so z leti mnogi svoje prvotno zatočišče spremenili v stalno bivališče. Ravno ta »potopitev« v novo življenje pa je, kot meni Al-Ali (2001) povezana z vse večjimi vezmi s krajem izvora. Vezi na individualni ravni potekajo s stalnimi stiki in obiski, izmenjavo idej in znanja, remitence, pomembno pa je tudi vključevanje v društva, ki promovirajo in vzdržujejo družbene vezi in kulturne prakse. Mnoga društva v Sloveniji, ki združujejo pripadnike narodnostnih skupin iz nekdanje Jugoslavije, so po letu 1991 nastala z motivom in ciljem zbirati, organizirati in pošiljati pomoč vsa leta vojne v državi izvora. Vojna je po eni strani negativno vplivala na stike, saj je za mnoge 'dom', ki so ga poznali ali se z njim identificirali, »izginil« ali zato, ker so se identificirali z nekdanjo Jugoslavijo ali pa, če prihajajo iz BIH, ker so bili znotraj entitet Republike srbske ali Federacije BIH manjšina. Prav tako sta travma in šok, ki sta povezana z izkušnjo vojne, nadalje zmanjševala kakršno koli željo ali hrepenenje po ponovni vzpostavitvi stikov z nekdanjo 'domačo' državo. Po drugi strani pa sta lahko travmatična izkušnja med vojno in občutek pripadnosti etnični skupini, ki je trpela kot skupina, močna spodbuda za vzdrževanje močnih vezi s posamezniki in skupinami, ki so ostali v kraju/državi izvora (Ali-Ali 2001).

Po vojni v republikah nekdanje Jugoslavije so se politične in gospodarske razmere začele počasi stabilizirati. Nove razmere v kraju/državi izvora so spodbudile gospodarstvo, predvsem z obnavljanjem nepremičnin in gospodarskih vlaganj. Prav krepitev zadnjih je bil tudi namen II. kongresa svetovne zveze diaspore BIH⁵, ko je Mirsad Kebo⁶ dejal, da je diaspora dolžna vlagati v BIH, saj ima zato kup razlogov. Toda razmere glede gospodarskih vlaganj so še vedno zapletene. Andrej Dedić⁷ je dejal: »Vsak je nekaj poskušal, vendar je težko. Brez kakršnih koli zvez v politiki je težko ustvariti kar koli«. O samih gospodarskih stikih bo govor v nadaljevanju.

Poleg zgodovinsko-političnih in ekonomskih dejavnikov je za stike migrantov iz nekdanje Jugoslavije velikega pomena **geografska bližina** med Slovenijo in izvornim okoljem. To velja predvsem za migrante z območja severozahodne Bosne (Dolenc 2003). Informator, katerega starši prihajajo iz severozahodne Bosne, je npr. dejal: »Moja starša vsak konec tedna, če le lahko, izkoristita, da gresta v Bosno. V petek zvečer se usedeta v avto in sta čez dobre štiri ure dol.«⁸

⁵ 12.–13. junij 2004 v Sarajevu.

⁶ Minister za ljudska prava i izbeglice, 12. junij, Kongres Diaspore, Sarajevo.

⁷ Direktor mednarodne izdaje Oslobođenja, 13. junij, Kongres Diaspore, Sarajevo.

⁸ Intervju z Admirjem Baltićem, 13. 7. 2004 v Ljubljani.

Ravno obratno je na primer pri priseljencih makedonske narodnosti, za katere je obisk države izvora večji strošek.

Na pogostost stikov in vezi med emigracijsko in imigracijsko državo je ob večji geografski oddaljenosti pomembno vplival **razvoj komunikacijskih in transportnih sredstev**. Castles (2000) meni, da sta ravno dostopnost in razvoj transportnih sredstev, telefonskih komunikacij, komunikacij prek faksa in elektronske pošte vzpostavila podlago za razvoj čezmejnih vezi in interakcij v intenzivnem in povečanem obsegu. Najpogostejše sredstvo komunikacije je telefon, ki ga uporablja predvsem prva generacija migrantov, elektronska pošta je manj pogosta, uporabljajo pa jo predvsem druga generacija (Čapo - Žmegač 2003).

Med vsemi naštetimi dejavniki pa so osebni dejavniki verjetno eden najpomembnejših vzrokov za vzdrževanje stikov s krajem izvora. Med **osebne dejavnike** lahko štejemo družinske razmere migranta, navezanost na kraj/državo rojstva ali rojstva njegovih staršev, vrednotenje same etnične pripadnosti ter željo po vrnitvi domov.

Pri stikih z izvornim okoljem je pomembno, da razlikujemo med vezmi in interakcijami, ki potekajo na več ravneh. Pri stikih, ki potekajo na *individualni ravni* (oziroma na ravni gospodinjstva), gre predvsem za osebne stike in komunikacijo med sorodniki, prijatelji in sosedi. Ti stiki so, kot bo videti v nadaljevanju, daleč najpomembnejša vez, predvsem kadar, ko imajo migranti v kraju/državi izvora svoje bližnje sorodnike (starše ali otroke). *Institucionalni stiki*, ki jih Wight (2000) imenuje kolektivni stiki vključujejo širše družbene mreže, kot so kulturna društva, športni klubi, izobraževalne institucije, podjetja, politične stranke itd. Sem lahko štejemo tudi elektronske in tiskane medije, ki so ustanovljeni zato, da obveščajo migrante o dogajanju v državah izvora. Kot tretje je pomembno ločevati tudi stike na *državni ravni*, ki potekajo prek predstavništev, veleposlaništva pa tudi različnih meddržavnih sporazumih med dvema ali več državami.

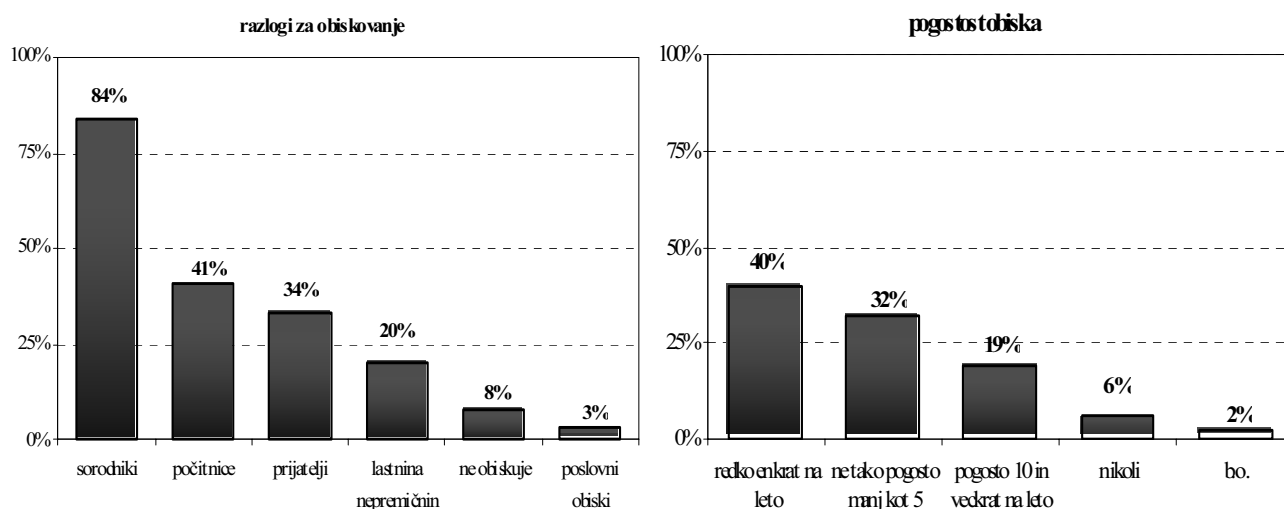
V nadaljevanju se bomo osredotočili na stike in vezi na individualni ravni, ki jih bomo poslušali razložiti skozi ekonomske in družbeno vezi. Stiki so po svoji naravi zelo heterogeni, zato ne potekajo ločeno, ravno obratno, med seboj se močno prepletajo in velikokrat med njimi ni moč razlikovati.

Raziskava temelji na empiričnih podatkih zbranih v okviru projekta »Percepcije slovenske integracijske politike« ter na nestrukturiranih intervjujih s predstavniki hrvaške, srbske in bošnjaške narodne skupine⁹ v Sloveniji.

Družbeni in ekonomski stiki z državo izvora

Na začetku podajamo dva grafa, prvi prikazujeta razloge za obiskovanje, kjer so izpostavljeni sorodniki, počitnice, prijatelji, nepremičnine in poslovni obiski, drugi pa pogostost obiskov.

Slika 1, 2: Razlogi za obiskovanje in pogostost obiska

Družbeni stiki

Iz zgornjih grafov je razvidno, kako velikega pomena za obiskovanje države izvora so **sorodniki**, saj glede na izide raziskave velika večina anketirancev (84 odstotkov) obiskuje deželo izvora prav zaradi sorodnikov. Podatek kaže, da so migranti, ki so prišli v Slovenijo v 60. in 70. letih, kakor tudi begunci s svojimi družinami obdržali močne družinske vezi. Družinske ali širše družbene mreže pogosto povezujejo več prostorov, predvsem ko migranti in njihovi potomci prihajajo iz večjih družin. Tako so mnogi migranti in njihovi potomci, prav po družbeni mreži povezani ne samo s krajem/državo izvora, temveč tudi z deželami, v katerih živijo drugi člani družine.¹⁰

⁹ Za raziskavo je bilo opravljenih 10 intervjujev, trije s Srbi, ki prihajajo iz BIH in Srbije, trije z Bošnjaki iz BIH in enim Hrvatom iz BIH v Ljubljani, poleg tega so trije intervjuji z Bošnjakoma v BIH in bošnjaškim priseljencem v Nemčijo narejeni v Sarajevu med II. kongresom svetovne zveze diaspore BIH, 12.–13. junij 2004.

¹⁰ Najpogosteje so to tradicionalne države imigracije prebivalcev nekdanje Jugoslavije: Avstrija, Nemčija, Švedska, pa tudi ZDA in Avstralija.

Močna vez med migranti in njihovimi potomci poteka z osebnimi stiki, predvsem med letnim dopustom. V raziskavi je 41 odstotkov anketirancev navedlo, da so **počitnice** razlog za obiskovanje kraja izvora. Podobno pokaže drugi graf, ki prikazuje pogost obiskov, saj 40 odstotkov anketirancev obiskuje državo izvora enkrat na leto. Med počitnicami obiskujejo družino, prijatelje in sosede. Počitnice v kraju izvora svojih staršev velikokrat preživlja tudi druga ali celo tretja generacija migrantov. Kot pravi Dedić, mladi tudi če ne razumejo jezika, obiskujejo diskoteke, nogometne tekme in podobno. Na vprašanje, kaj je tisto, kar jih veže na državo izvora, je Dedić dejal: »To je nekakšna druga kvaliteta življenja, ki je ni v Nemčiji, pa tudi v Sloveniji ne. Tu ne gre samo za nogomet, pomembno je samo druženje. Ko ste v družbi svojih ljudi, gre za popolnoma drugačen občutek.«

Najmanj stikov z izvornim okoljem imajo tisti, ki so se v raziskavi opredelili za slovensko etnično pripadnost. Pri teh je obiskovanje sorodstva manjšega pomena kot pri drugih, še pomembnejša pa je razlika pri obiskovanju prijateljev, saj se je za to odločilo le 20 odstotkov vprašanih. To je moč utemeljiti s tem, da se je za slovensko etnično pripadnost v večini izrekli tisti, ki so se v Slovenijo priselili pred 40 leti in več, kar nakazuje na integracijo v državi imigracije, v kateri je prisotna nuklearna družina.

Preglednica 1: Sorodniki in etnična pripadnost

	<i>slovenska</i>	<i>hrvaška</i>	<i>srbska</i>	<i>boš., mus.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopredeljeni b. o., neznano</i>	
da	206	120	110	76	82	106	244
	76 %	88 %	91 %	86 %	93 %	86 %	82 %
ne	66	17	11	12	6	17	54
	24 %	12 %	9 %	14 %	1 %	14 %	18 %
SKUPAJ	272	137	121	88	88	123	298
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Preglednica 2: Prijatelji in etnična pripadnost

	<i>slovenska</i>	<i>hrvaška</i>	<i>srbska</i>	<i>boš., mus.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopredeljeni b. o., neznano</i>	
da	55	59	52	44	35	43	89
	20 %	44 %	43 %	51 %	40 %	35 %	30 %
ne	217	77	69	43	53	80	208
	80 %	57 %	57 %	49 %	60 %	65 %	70 %
SKUPAJ	272	136	121	87	88	123	297
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Sklenemo lahko, da tisti posamezniki, ki že dolgo bivajo v Sloveniji, v državi izvora morda nimajo več sorodnikov in prijateljev oziroma so se tesne vezi med njimi pretrgale. To kažejo tudi podatki, če med seboj povežemo starost anketirancev in pogostost obiskov, saj je med tistimi, ki so stari 60 let in več, 9 odstotkov tistih, ki se v države izvora sploh ne vračajo. Če nadalje med seboj primerjamo čas prihoda anketirancev in pogostost njihovih obiskov v države izvora, lahko dodatno potrdimo, da dlje ko posameznik živi v državi migracije, manjkrat obišče državo izvora.

Med tistimi, ki so odgovorili, da se v državo izvora vračajo desetkrat ali večkrat letno je največ pripadnikov hrvaške (29 odstotkov) in bosansko-muslimanske (24 odstotkov) etnične skupine, medtem ko je pripadnikov srbske etnične skupine zelo malo. Razlog za to, bi lahko pripisali geografski bližini ali oddaljenosti, saj pripadniki srbske etnične skupine večinoma obiskujejo kraj izvora manj pogosto, manj kot petkrat letno.

Preglednica 3: Pogostost obiskov in etnična pripadnost

	<i>slovenska</i>	<i>hrvaška</i>	<i>srbska</i>	<i>boš., mus.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopredeljeni</i>	<i>b. o., neznano</i>
pogosto, 10-krat in večkrat letno	47	40	8	21	19	20	63
	16 %	29 %	7 %	24 %	22 %	16 %	20 %
ne tako pogosto manj kot 5-krat	61	60	61	30	31	41	93
	21 %	44 %	50 %	34 %	35 %	32 %	30 %
redko, enkrat letno	136	31	48	33	34	59	124
	47 %	23 %	39 %	37 %	39 %	46 %	40 %
nikoli	27	4	4	4	2	7	27
	9 %	3 %	3 %	5 %	2 %	6 %	9 %
brez odgovora	17	3	1	1	2	1	3
	6 %	2 %	1 %	1 %	2 %	1 %	1 %
SKUPAJ	288	138	122	89	88	128	310
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Poslovni obiski

Gospodarski stiki med državo sprejemnico in državo izvora lahko potekajo skozi več aktivnosti.

Med njimi so:

1. iniciative podjetnikov, ki mobilizirajo svoje kontakte z namenom iskanja trga, kapitala in dobaviteljev;
2. ustanavljanje manjšin podjetij s strani povratnikov v državi izvora;
3. pretok delovne sile;
4. razvoj turističnega trga in promocija v tujini.

V primeru vezi med migranti, ki prihajajo z območij nekdanje Jugoslavije in njihovimi potomci v Sloveniji je bil pretok delovna sile prav gotovo najpomembnejša vez. Z gospodarsko krizo konec 80-ih, ki ji je sledila še politična, se je pretok delovne sile skoraj povsem ustavil. Podobno velja tudi za iniciative podjetnikov ter izmenjavo dobrin.

Preglednica 4: Poslovni stiki in etnična pripadnost

	<i>slovenska</i>	<i>hrvaška</i>	<i>srbska</i>	<i>boš., mus.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopredeljeni</i>	<i>b. o., neznano</i>
da	5 1 %	4 3 %	2 2 %	4 5 %	8 9 %	5 4 %	8 3 %
ne	266 99 %	131 97 %	118 98 %	82 95 %	79 91 %	117 96 %	286 97 %
SKUPAJ	271 100 %	135 100 %	120 100 %	86 100 %	87 100 %	122 100 %	294 100 %

Kot kaže preglednica, je med vsemi etničnimi skupinami zelo malo gospodarskih stikov z državami izvora. Temu nedvomno botrujeta tako gospodarska kot politična nestabilnost v vseh nekdanjih jugoslovanskih republikah kot posledici vojne oziroma trenutnih nesoglasij. Zaradi tega je trenutno zelo malo gospodarskih vlaganj v regiji, ki je predmet naše raziskave, in posledično tudi zelo malo gospodarskih stikov priseljencev z državami izvora, vendar se tudi ta odstotek iz leta v leto povečuje.

Ovire za gospodarsko sodelovanje so povezane tudi s političnimi razmerami tako je Hasan Bačić¹¹ v intervjuju za Gospodarski vestnik dejal, da je zanimanje za poslovne stike sicer veliko, »vendar v veliko manjši meri kot pred desetimi leti, saj je poslovnemu partnerju iz Bihača težko iti v Sarajevo po vizum«.

¹¹ V ekonomiji ni milosti, intervju s Hasanom Bačićem, podjetnikom, Gospodarski vestnik, 5. april 2004.

Po mnenju intervjuvancev je najmočnejša gospodarska vez med Slovenijo in republikami nekdanje Jugoslavije turizem in promocija krajev/držav izvora v tujini. Turisti so migranti in njihovi otroci, ko se med počitnicami ali ob večjih praznikih vračajo v kraj/državo izvora.

Lastnina nepremičnin

Med vsemi, ki so odgovorili, da je lastnina nepremičnin razlog za vračanje v države izvora, je največ (19 odstotkov) pripadnikov hrvaške, sledijo pa jim pripadniki srbske etnične skupine (14 odstotkov). V tem primeru določeno število pripadnikov hrvaške in srbske etnične pripadnosti verjetno prihaja iz Bosne in Hercegovine, in so to potemtakem tudi osebe, katerih nepremičnine so bile uničene v vojni in se zdaj vračajo zaradi obnove oziroma postavitve nove. V celoti pa se večina sodelujočih v anketi zaradi nepremičnin ne vrača v države izvora, vendar je mogoče predvidevati, da se bo to število v prihodnosti povečevalo, kot je pričakovati, da se bodo povečali tudi gospodarski stiki.

Preglednica 5: Lastnina nepremičnin in etnična pripadnost

	<i>slovenska</i>	<i>hrvaška</i>	<i>srbska</i>	<i>boš., mus.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopredeljeni</i>	<i>b. o., neznano</i>
da	33	41	32	26	21	23	46
	12 %	30 %	27 %	30 %	24 %	20 %	16 %
ne	238	94	88	61	66	98	248
	88 %	70 %	73 %	70 %	76 %	80 %	84 %
SKUPAJ	271	135	120	87	87	121	294
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

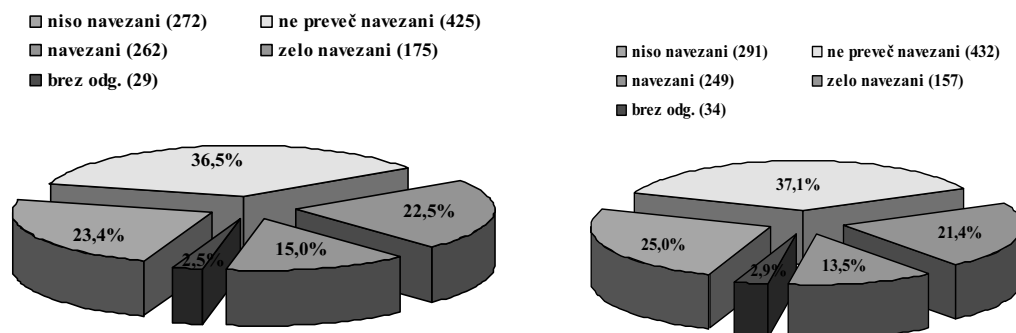
V povezavi z lastnino nepremičnin je zanimivo opazovati tudi povezavo med pogostostjo obiska in spolom migranta. Tako kot je v svoji raziskavi med pripadniki hrvaške etnične skupine v Münchnu ugotovila Žmegačeva, tudi naši podatki kažejo, da se v države izvora pogosteje vračajo moški kot ženske. Kot pravi tudi omenjena avtorica, pri tem gotovo ne gre za manjšo navezanost na države izvora in družino med pripadnicami ženskega spola; Žmegačeva to predvsem argumentira s tem, da je pogostejše, da družine, ki so emigrirale, obnovijo staro ali pa zgradijo novo hišo v kraju, od koder je mož, ki ima torej razloge za pogostejše vračanje v svoj kraj.

Preglednica 6: Pogostost obiskov in spol

	<i>moški</i>	<i>ženski</i>	<i>SKUPAJ</i>
pogosto, 10–krat in večkrat letno	117 54 %	101 46 %	218 100 %
ne tako pogosto manj kot 5–krat	201 53 %	176 47 %	377 100 %
redko, enkrat na leto	216 47 %	249 54 %	465 100 %
nikoli	30 40 %	45 60 %	75 100 %
brez odgovora	12 43 %	16 57 %	28 100 %
SKUPAJ	576	587	1163

Osebni dejavniki, ki vplivajo na stik s krajem/državo izvora

Navezanost na kraj/državo izvora

Slika 3, 4: Navezanost na kraj rojstva očeta in matere

Večina imigrantov v Sloveniji in njihovi potomci, ki so sodelovali pri naši raziskavi, so dejali, da niso preveč navezani niti na kraj rojstva matere niti na kraj rojstva očeta. Če to primerjamo s podatki, ki pokažejo pogostost stikov oziroma obiskov države rojstva ali pa države rojstva njihovih staršev (slika 2), vidimo, da so tisti, ki niso preveč navezani, posamezniki, ki se v državo izvora vračajo manj kot petkrat letno.¹² Hkrati pa zgornji podatki tudi kažejo, da v primeru, da sicer

¹² Med 1163 sodelujočimi je 32 odstotkov odgovorilo, da se manj kot petkrat letno vračajo v državo izvora.

obiskujejo državo oziroma kraj rojstva očeta in matere, oba kraja verjetno obiskujejo skupaj s partnerjem.

Ko so bili imigranti vprašani po navezanosti na državo rojstva in posebej na kraj rojstva, se njihovi odgovori tudi niso kaj dosti razlikovali. Kot neke vrste posebnost se izkaže, da so pripadniki hrvaške in srbske etnične skupine bolj navezani na sam kraj rojstva, medtem ko na državo rojstva niti ne. To je treba pojasniti tudi z nedavno vojno v Bosni in Hercegovini (veliko oseb hrvaške in srbske etnične pripadnosti prihaja ravno iz omenjene države), po kateri se vsaj določeni posamezniki identificirajo predvsem z etnično pripadnostjo, ne pa toliko s pripadnostjo sami državi oziroma instituciji države. Lahko bi se sicer tudi izkazalo, da bi se Hrvati iz Bosne in Hercegovine identificirali predvsem s Hrvaško, Srbi iz Bosne in Hercegovine pa s Srbijo. Pri pripadnikih bosansko-muslimanske etnične pripadnosti lahko ugotovimo ravno nasprotno, saj podatki kažejo, da so bolj navezani na državo in manj na sam kraj rojstva (glej preglednici 7 in 8).

Preglednica 7: Navezanost na kraj rojstva in etnična pripadnost

	<i>slovenska</i>	<i>hrvaška</i>	<i>srbska</i>	<i>boš., mus.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopredeljeni</i>	<i>b. o., neznano</i>	<i>SKUPAJ</i>
nisem navezan	93	29	21	13	10	26	62	254
	32 %	21 %	17 %	15 %	11 %	20 %	20 %	22 %
ne preveč tesno	87	41	39	38	33	44	113	395
	30 %	30 %	32 %	43 %	38 %	34 %	37 %	34 %
tesno	61	35	34	22	19	38	73	282
	21 %	25 %	28 %	25 %	22 %	30 %	24 %	24 %
zelo tesno	46	33	28	16	25	16	56	220
	16 %	24 %	23 %	18 %	28 %	13 %	18 %	19 %
brez odgovora	1	0	0	0	1	4	6	12
	0 %	0 %	0 %	0 %	1 %	3 %	2 %	1 %
SKUPAJ	288	138	122	89	88	128	310	1163
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Preglednica 8: Navezanost na državo rojstva in etnična pripadnost

	<i>slovenska</i>	<i>hrvaška</i>	<i>srbska</i>	<i>boš., mus.</i>	<i>drugi</i>	<i>neopredeljeni</i>	<i>b. o., neznano</i>	<i>SKUPAJ</i>
nisem navezan	84	22	18	15	8	26	57	230
	29 %	16 %	15 %	17 %	9 %	20 %	18 %	20 %
ne preveč tesno	86	55	42	30	29	49	114	405
	30 %	40 %	34 %	34 %	33 %	38 %	37 %	35 %
tesno	59	40	41	24	24	33	75	296
	21 %	29 %	34 %	27 %	27 %	26 %	24 %	26 %
zelo tesno	55	21	21	19	25	15	52	208
	19 %	15 %	17 %	21 %	28 %	12 %	17 %	18 %
brez odgovora	4	0	0	1	2	5	12	24
	1 %	0 %	0 %	1 %	2 %	4 %	4 %	2 %
SKUPAJ	288	138	122	89	88	128	310	1163
	100 %	100 %	100 %	1	100 %	100 %	100 %	100 %

Med tistimi, ki so odgovorili, da sploh niso oziroma niso tesno navezani na kraj izvora, je največ posameznikov, ki so se izrekli za slovensko etnično pripadnost. To je delno moč pojasniti tudi s tem, da se je veliko število tistih, ki so se izrazili za omenjeno etnično pripadnost, v Slovenijo priselilo že pred štiridesetimi leti in več. Kot smo že omenili, je treba razlog iskati tudi v tem, da so to starejše osebe, ki imajo v Sloveniji svojo ožjo družino, medtem ko tudi navezanost na sorodstvo in prijateljstvo v državi izvora, ki sta dva idejavnika, ki vplivata na pripadnost, ravno zaradi dolge dobe ločenosti nista več tako intenzivni.

Želja po vrnitvi v kraj/državo rojstva oziroma rojstva staršev

Ko smo obravnavali željo po vrnitvi v državo izvora, je večina sodelujočih odgovorila, da o tem sploh ne razmišlja (34 odstotkov) oziroma da se ne želi vrniti (44 odstotkov).

Preglednica 9: Želja po vrnitvi v kraj/državo rojstva oziroma rojstva staršev

<i>SKUPAJ</i>	<i>1163</i>
da	25 2 %
mogoče v prihodnosti	173 15 %
ne želim se vrniti	516 44 %
o tem ne razmišljam	390 34 %
brez odgovora	59 5 %
SKUPAJ	100 %

Tako kot se je izkazalo že pri pogostosti obiska glede na spol, se je tudi pri želji po vrnitvi pokazalo, da si več moških želi vrnitve v državo izvora kot žensk. Kot v svoji raziskavi pravi Žmegačeva, je razlog za to po vsej verjetnosti v tem, da so si priseljenci v državi migracije ustvarili svoje družine, torej si ženske prvotno želijo ostati tam, kjer imajo svoje otroke ali celo vnuke.

Preglednica 10: Želja po vrnitvi in spol

	<i>moški</i>	<i>ženski</i>
da	13 2 %	12 2 %
mogoče v prihodnosti	96 17 %	77 13 %
ne želim se vrniti	246 43 %	270 46 %
o tem ne razmišljam	191 33 %	199 34 %
brez odgovora	30 5 %	29 5 %
SKUPAJ	576 100 %	587 100 %

Glede na čas priselitve v Slovenijo in starost priseljencev se je izkazalo, da pri starejših osebah in tistih, ki v Sloveniji prebivajo dalj časa, želja po vrnitvi slabi. Ponovno je tu moč reči, da gre ali za

asimilacijo ali pa za nekdanje tesne stike v državi izvora, ki pa so se zaradi časa ločenosti ohladili, oziroma najstarejši posamezniki v državah izvora nimajo več ne sorodnikov ne prijateljev.

Preglednica 11: Želja po vrnitvi in čas priselitve

		<i>v zadnjih 10 letih</i>	<i>pred 11 do 20 leti</i>	<i>pred 21 do 30 leti</i>	<i>pred 31 do 40 leti</i>	<i>pred več kot 41 leti</i>
da	N	-	9	2	6	5
	%	-	6	,7	2,6	2,9
mogoče v prihodnosti	N	2	40	57	23	9
	%	50	26	19,6	10	5,2
ne želim se vrniti	N	-	38	108	108	117
	%	-	25	37,1	47	67,6
o tem ne razmišljam	N	2	62	120	83	37
	%	50	41	41,2	36,1	21,4
brez odgovora	N	-	1	4	10	5
	%	-	,7	1,4	4,3	2,9
skupaj	N	4	150	291	230	173
	%	100	100	100	100	100

Tudi glede na razloge priselitve v Slovenijo je razvidno, da si večina ljudi ne želi vrnitve oziroma o njej ne razmišljajo, kar se je zlasti pokazalo pri tistih, ki so prišli zaradi poroke, združitve z družino ali zaposlitve. Pri slednjih je moč sklepati, da si ne želijo vrnitve tudi zaradi družbenega stanja, ki so si ga ustvarili v Sloveniji. Med omenjenimi izstopa le podatek, da se bo v državo izvora morda vrnilo 24 odstotkov tistih, ki so se priselili zaradi šolanja, kar pomeni, da so to predvsem mladi ljudje, ki imajo v svoji državi še zmeraj nuklearno in razširjeno družino, prav tako pa verjetno tudi prijatelje, in tudi niso tako dolgo v Sloveniji, da bi se te vezi pretrgale.

Preglednica 12: Želja po vrnitvi in razlog priselitve

	<i>zaposlitev</i>	<i>šolanje</i>	<i>prišel s starši</i>	<i>poroka</i>	<i>združitve družine</i>	<i>drugo</i>	<i>brez odgovora</i>
da	12	3	1	4	0	0	5
	3 %	3 %	1 %	4 %	0 %	0 %	1 %
mogoče v prihodnosti	73	24	10	12	3	4	47
	16 %	24 %	11 %	12 %	14 %	9 %	13 %
ne želim se vrniti	195	33	47	47	12	16	166
	44 %	33 %	53 %	49 %	55 %	37 %	46 %
o tem ne razmišljam	162	38	28	34	7	20	101
	36 %	38 %	32 %	35 %	32 %	47 %	28 %
brez odgovora	5	2	3	0	0	3	46
	1 %	2 %	3 %	0 %	0 %	7 %	13 %
SKUPAJ	447	100	89	97	22	43	365
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Pri analizi družbenih in gospodarskih vezi kakor tudi osebnih dejavnikov, ki vplivajo na stike s krajem/državo izvora oziroma izvora staršev, ugotovimo, da je navezanost na družino v kraju/državi izvora primarnega pomena za vzdrževanje stikov. Druge vezi, gospodarske, kulturne ali politične, so v večini primerov sekundarnega pomena. V analizi podatkov ankete nadalje ugotavljamo, da se stiki s krajem/državo zmanjšujejo glede na čas prebivanja v državi imigracije in s tem povezano integracijo v imigracijsko okolje.

Stiki in vezi s priseljenci iz nekdanje Jugoslavije in njihovimi potomci v Sloveniji z izvornim okoljem ne vplivajo samo na družbo v kraju/državi emigracije, temveč tudi na sprejemno družbo. Migranti same sebe velikokrat vidijo kot most povezovanja med družbama, predvsem pri gospodarskih, družbenih in kulturnih stikih in vezeh.

Literatura

- Castels, S., (2000). International Migrations at the Beginning of the Twenty-first Century: Global Trends and Issues. *International Social Science Journal*, 52, 3, str. 269–283.
- Dolenc, D., (2003). Migracije iz območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njihih socio-geografski učinki, Magistersko delo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Wight, E., (2000). Bosnians in Chicago: Transnational activities and obstacles to transnationalism. Sussex Centre for migration research. Working paper No. II .
- Čapo - Žmegač, J., (2003). Transnacionalizem, lokalitet, rod: Hrvatski gastarbaiterji u Muenchenu, V: Klausroth: Zuwanderung und integration. Muenchen.
- Kodelja, J. (1992). Iz katerih območij v Jugoslaviji so prihajali, kje v Sloveniji so se naselili. *IB revija*, 26, 1–2, str. 12–17.
- Malačič, J. (1991). Zunanje migracije Slovenije po drugi svetovni vojni. *Zgodovinski časopis*, 45, 2, str. 299–312.
- Mežnarić, S., (1986). »Bosanci«. A kuda idu Slovenci nedeljom? Ljubljana, Krt, 230 str.
- Al-Ali, N., Richard, B., Koser, K. (2001). The limits to »transnationalism«: Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities. *Ethnic and Racial studies*, Vol. 24, No. 4. july, 2001, str. 578–600.
- Zimic Zavratnik, S. (2003). Migration Trends in Selected EU Applicant Countries. Vol. Vi – Slovenia. IOM, Ljubljana.

Etničnost, integracija in civilna družba: Prisilni migranti v Sloveniji
Vloga kulture pri procesih integracije (prisilnih) priseljencev

ETNIČNOST, INTEGRACIJA IN CIVILNA DRUŽBA: PRISILNI MIGRANTI V SLOVENIJI

Natalija Vrečer

Uvod¹

V Sloveniji je v začetku leta 2004 ostalo še približno 1800 oseb, ki so bile prisiljene med vojno v Bosni in Hercegovini zapustiti domovino in so se naselile v Sloveniji. Spomladi 1992 je bilo teh oseb precej več – približno 45.000, vendar so se že takoj ob prihodu preseljevali v tretje države, po koncu vojne v Bosni in Hercegovini pa so se zlasti vračali domov.² Tisti, ki so na začetku novega tisočletja ostali v Sloveniji, se v Bosno in Hercegovino ne nameravajo vrniti. Večina družin ima namreč porušene hiše in se nimajo kam vrniti. V tem članku me bo zanimalo, v kakšni meri slovenska država dopušča integracijo teh oseb v slovensko družbo. Predpostavka tega članka je, da integracijski ukrepi za na novo prispele prisilne in ekonomske priseljence pomagajo integrirati tudi pripadnike njihovih etničnih skupin, ki so bili v državi izvora že prej. Na ta način imajo integracijski ukrepi za prisilne in ekonomske migrante izrazito družbeno kohezivno vlogo, saj pomembno prispevajo k družbeni kohezivnosti družbe v celoti.

V članku bom poskušala odgovoriti tudi na vprašanje, kakšna je vloga etničnega dejavnika pri integracijskih procesih oseb, ki so bile v Slovenijo prisilno pregnane iz Bosne in Hercegovine. Pomembno vprašanje, na katero bom poskušala odgovoriti, je tudi, kdaj in zakaj se etničnost ohranja. Pri iskanju odgovorov na to vprašanje bom poleg analitičnega gradiva, iskala odgovore zlasti poleg antropoloških teorij v transnacionalnih teorijah in tudi v teoretski šoli tekmovalnosti, s katero poskušajo avtorji pojasniti etnične odnose. Zanimalo me bo tudi, kakšna je vloga civilne družbe pri integracijskih procesih omenjene skupine ljudi. V ta namen bosta narejeni analiza in

---

¹ Članek je nastal, ko sem bila delno vključena v naslednja dva raziskovalna projekta, ki potekata na Inštitutu za narodnostna vprašanja: *Procesi etničnega razlikovanja v Sloveniji: soočenje percepcij pod vodstvom dr. Irene Šumi ter Percepcije slovenske integracijske politike pod vodstvom izr. prof. dr. Mirana Komaca.*

² Vse statistične podatke o prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine mi je dal Urad za priseljevanje in begunce Republike Slovenije. Za podatke se jim zahvaljujem.

interpretacija desetletne angažiranosti civilne družbe pri reševanju problemov prisilnih in ekonomskih migrantov v Sloveniji.

Metodologija

Izsledki so plod longitudinalnega terenskega dela, ki se je začelo ob prihodu prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine v Slovenijo spomladi 1992. Intenzivno terensko delo sem končala avgusta 1997, v zadnjih letih pa imam kontinuirane stike s tistimi, ki so imeli včasih status oseb z začasnim zatočiščem, kot so bili pravno opredeljeni v slovenskem Zakonu o začasnem zatočišču iz leta 1997. Pri raziskovalnem delu uporabljam dve metodi: klasično etnografsko metodo in metodo primerjalne analize.

Kot članica civilne družbe, ki se je ukvarjala z izboljšanjem problematike prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine, sem bila zlasti aktivna od leta 1994, ko sem začela organizirati okrogle mize enkrat letno. Nanje sem vabila tudi prisilno pregnane, saj sem se držala načela begunskih študij, ki ga je vpeljala že Harrell-Bondova, in sicer da delamo skupaj s prisilno pregnanimi in ne le zanje. Sodelovala sem s številnimi nevladnimi, vladnimi in polvladnimi organizacijami, na okrogle mize pa sem vabila tudi medije. To udejstvovanje je pomemben del terenskega dela, saj sem bila v stiku z informatorji in novostmi, prav tako je bilo pomembno poznati tudi političen kontekst, v katerem so nastajale in se spreminjale normativne odločitve, ki so imele velik vpliv na vsakdanje življenje prisilno pregnanih.

Vloga etničnega dejavnika pri procesih integracije: teoretski vidik

Pri opredeljevanju etničnosti naj navedem še vedno aktualno klasično opredelitev Fredrika Bartha, da je etničnost »družbena organizacija kulturne razlike« in da gre pri etničnosti za kvaliteto družbenih odnosov (v: Šumi 2000). Kot meni Erikson, o etničnosti lahko govorimo, kadar je med člani skupin vsaj minimalen stik (v: Šumi 2000). Nagel pa meni, da je etničnost politično konstruirana in da je osnova politične organizacije (1986).

V pozni moderni etničnosti ni nekaj, kar izginja, kljub temu da so funkcionalisti in tisti, ki so zagovarjali marksistični model družbenih sprememb predvideli zaton etničnosti (Olzak in Nagel: 1986). Zanimivo je torej vprašanje zakaj in kdaj se etničnost ohranja. Avtorja Hawley in Park, ki sta uvedla teorijo kompetitivnosti kot razlagalni model za etnične odnose, menita, da ljudje mobilizirajo etnično v situacijah, ko se člani različnih etničnih skupin znajdejo v situaciji, ko

tekmujejo med sabo na delovnem mestu, pri porokah, pridobivanju stanovanj in drugih elementih trga (v: Olzak in Nagel 1986). Poleg socialnega ima pri teorijah tekmovalnosti velik pomen torej zlasti ekonomski dejavnik. Pomen ekonomskega dejavnika pri ohranjanju etničnosti poudarjata tudi Portes in Manning (1986). Avtorja navajata številne avtorje medkulturnih raziskav, kot so npr. Greely (1971), Glazer in Moynihan (1970), Suttles (1986), Parenti (1967) idr., ki potrjujejo tezo o pomembnem vplivu ekonomskega dejavnika na ohranjanje etničnosti. Portes in Manning (1986) trdita, da nista našla izjeme med avtorji, ki bi omenjeno tezo zanikala. Po njunem mnenju se ljudje pogosto odločijo praktimirati etnične identitete, tudi zato ker delujejo kot podporni viri in kot politična moč.

Kot primer ohranjanja etničnosti navajata primer Judov v ZDA, ki si med seboj ekonomsko pomagajo. To dejstvo je pomembno pripomoglo k družbenemu in ekonomskemu uspehu Judov v ZDA. Po podatkih Rischina je leta 1900 povprečni dohodek Judov iz Nemčije v ZDA prerasel povprečni družbeni dohodek preostalih Američanov (v: Portes in Manning 1986). Značilno zanje je bilo, da niso trgovali zgolj znotraj etnične skupine, temveč tudi v širši družbi. Judovski migranti so se naučili angleščine in tistih aspektov nove kulture, ki so bili potrebni za gospodarski napredek, drugače pa so ostali zvesti lastnemu jeziku, religiji in vrednotam. Značilno za drugo generacijo Judov je doseganje visoke izobrazbe, znali so namreč dobro unovčiti ekonomski uspeh prve generacije Judov. Za judovske skupnosti v ZDA je bila v preteklosti in zdaj značilna visoka stopnja solidarnosti med člani njihove etnične skupine (prim. Portes in Manning 1986).

Naslednji primer, ki ga omenjata omenjena avtorja, so Japonci na zahodni obali ZDA. Že v začetku naseljevanja v 20. stoletju je bilo 40 odstotkov samozaposlenih, večino samozaposlitev so omogočala posojila, ki so bila na voljo v njihovi etnični skupini. Ekonomski uspeh japonske skupnosti je spremljalo delno učenje nove kulture in skrbno ohranjanje lastne etnične identitete ter vrednot. Podobno kot Judje je tudi Japoncem ekonomski uspeh uspelo unovčiti za doseganje visoke izobrazbe zlasti naslednjih generacij Japoncev (Portes in Manning 1986).

Podobno kot za etnično velja tudi za kulturo, mnogi se namreč zatekajo k reprezentaciji kulturnih vsebin, da bi dosegli enakopravnejši stik s kulturami države sprejema, pogost vzrok je doseganje politične participacije. Kot menita Portes in Manning (1986), opazimo v mnogih migrantskih skupnostih odpor do tega, da bi »stopili svojo kulturo«. Pozitivna lastnost etničnih skupnosti pa je tudi v tem, da pogosto priskrbijo na novo prispelim migrantom pomembne informacije, ki jih potrebujejo ob prvih učenjih novih kulturnih lastnosti.

Vendar pa ekonomski in politični dejavnik ne zadostujeta za razlago vztrajanja etničnega ali etnokulturnega v celoti. Pomemben vidik je tudi identitetni, ljudje se namreč v različnih stopnjah identificirajo z etnično skupnostjo, v katero so bili vrojeni. Tako včasih želijo etnično identiteto države izvora prakticirati, saj je del njihove identitete. Roosens (1996) to razlaga, kot da se etnične identitete pogosto drži pridih primordialnosti, saj ljudje razvijejo občutke pripadnosti etnični skupini, v kateri so se rodili. »Povezava z državo izvora ni sicer nujna človekova poteza, vendar pa deluje kot primarni izvor etničnosti, ki spremeni sociokulturno mejnost v etnično mejnost« (Roosens, v: Vermeulen, Govers 1996: 83).

Dejstvo, da se posamezniki vsaj do neke mere identificirajo z etnično skupnostjo države izvora, pa ne pomeni, da za etničnost velja teorija primordialnosti, ravno nasprotno, migranti razvijejo identifikacije tudi z narodom države sprejema. Etnična identiteta potemtakem ni vrojena in esencialistična, temveč sociokulturno naučena, oziroma kot meni Barth, je situacijsko pogojena (glej tudi Šumi 2000, Vermeulen in Govers 1996). Pri tem se intenzivnost identifikacij in občutkov pripadnosti migrantov do naroda države sprejema razlikuje od posameznika do posameznika. Relevantna se zdi pripomba Nagelove (1986), ki meni, da je posameznikova etnična pripadnost v nekem času odvisna od tega, katere etnične identitete so mu na voljo v neki življenjski situaciji. Avtorica meni, da včasih obstaja možnost izbire etničnih identifikacij, včasih pa te možnosti posameznik nima. Medkulturni avtorji potrjujejo dejstvo, da so etnične identifikacije in občutki pripadnosti bolj okrepljeni, kadar država sprejema omogoči pot integracije, v manjši meri pa se identifikacije in občutki pripadnosti razvijajo do naroda države sprejema, kadar država sprejema s svojimi ukrepi ne želi integrirati migrantov. Ob odsotnosti ali neustreznosti integracijskih strategij se krepi segregacija migrantov v posamezne predele. Podobno se dogaja tudi, kadar države napišejo ustrezne strategije vključevanja, vendar pa jih ne uresničujejo.

Procesom segregacije s strani države pogosto sledi samosegregacija aktivirana s strani migrantov samih. Zlasti v primerih diskriminacije s strani članov dominantne kulture, se ljudje pogosto samosegregirajo, saj iščejo emocionalno sprejetost in družbeno podporo med člani etnične skupine države izvora. Naslednji razlog za samosegregiranje je pogosto tudi v kršenju drugih človekovih pravic migrantov in migrantk, v primerih kršitev se slednji bolj zapirajo vase. Tak primer so npr. Turki v Nemčiji, ki so se začeli samosegregirati, ko so jim kršili človekovi pravici do združevanja družin in stalnega bivanja (Coussey 2000). Danes pa se nekateri od njih nočejo naučiti nemščine in s tem povečujejo možnost ksenofobnih napadov nanje in na predele, kjer so segregirani. Podoben primer so tudi kitajske četrti v ZDA. Leta 1989 sem v Newyorški kitajski četrti spoznala Kitajca, ki je bil rojen v New Yorku in ni znal angleško, star pa je bil približno 60 let. Dejal mi je, da angleščine sploh ne potrebuje, njegovo bivanje pa je bilo zreducirano na kitajsko četrt. Značilno za

kitajske migrante je, da med naseljevanjem v ZDA niso bili preveč dobrodošli in so bili diskriminirani, zato so začeli ustanavljati svoje četrti (Portes in Manning 1986). Raziskave Portesa (1995) dokazujejo, da primer Kitajca, ki ne zna angleško in je rojen v ZDA, ni osamljen primer, temveč je samosegregacija kitajske etnične skupine značilna tudi za druge kitajske četrti ameriških velemest.

Vendar pa diskriminacija in kršenje drugih človekovih pravic nista edina razloga za zapiranje v etnično skupino, tudi v primerih nizkega ekonomskega standarda ali nezaposlenosti se migranti mnogokrat zatekajo k etnični skupnosti, iz katere izhajajo, saj etnična skupnost pogosto deluje podporno, kot je bilo že omenjeno. Ne glede na že omenjeno pozitivno vlogo etničnega dejavnika pri integraciji migrantov v družbah sprejema, pa je vendarle treba problematizirati omenjeno vlogo.

Kljub podporni vlogi, ki jo imajo etnične skupnosti, pa tudi te skupnosti niso idealne, tudi v njih je pogosto izkoriščanje in občasno tudi izključevanje (prim. Brettell 2000). Portes in Manning (1986) navajata, da morajo delavci v etničnih skupnostih pogosto delati dolge ure za majhen denar, vendar pa je značilno, da v večini primerov dobijo znanje, s katerim pozneje odprejo svojo trgovino ali začnejo svoj posel. V kitajskih četrtih in nekaterih drugih zaprtih skupnostih je negativno za posameznike, kadar spodbujajo identifikacije predvsem z lastno etnično skupnostjo in ne tudi s skupnostjo države sprejemnice. Na ta način se lahko posameznik počuti ujetega v svojo skupino, saj se ne znajde v širšem svetu, poleg tega pa ga ljudje zunaj svoje skupnosti lahko zavrnejo, saj npr. ne zna jezika države sprejemnice. V primeru eksploatacije znotraj etnične skupnosti države izvora tako ostane migrant ujetnik svojega omejenega prostora. Portes in Manning (1986) navajata tudi, da je poleg etnične solidarnosti v etničnih skupnostih pogosto prisoten tudi paternalističen odnos.

Portes (1995) meni, da se za vire, ki se pridobijo prek etničnih socialnih mrež, običajno pričakuje, da se ob določenem času povrnejo. Problem lahko nastane, če člani te skupnosti dolga še ne morejo povrniti. Po avtorjevem mnenju so socialne mreže med najpomembnejšimi strukturami, v katerih se odvijajo ekonomske transakcije. Te socialne mreže se pletejo med ljudmi, ki jih vežejo profesionalnost, družina, kultura ali pa so te mreže čustvene. Negativna stran sociabilnosti je po Portesovem mnenju tudi v tem, da norme skupnosti včasih lahko omejujejo posameznikovo obnašanje kot tudi inovativnost. Naslednja negativna lastnost etničnih skupnosti je, da se nagibajo k izključevanju tistih, ki ne pripadajo posamezni etnični skupnosti. Prav tako lahko zavrnejo člana etnične skupnosti, ki ne upošteva vseh norm etnične skupnosti (prim. Portes 1995).

Vloga etničnega dejavnika pri procesih integracije: primer prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine

Terensko delo med prisilno pregnanimi iz Bosne in Hercegovine v celoti potrjuje navedene teoretske predpostavke o izvoru in vztrajnosti etničnosti. Etnični dejavnik je imel veliko vlogo že ob sprejemu približno 45.000 prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine.

Večina je izbrala Slovenijo za državo azila zato, ker je bila geografsko blizu, ker je kulturno sorodna kot nekdanja jugoslovanska republika in so prisilni migranti razumeli slovenščino ter zato, ker so imeli v Sloveniji sorodnike. Obstoj sorodstvenih mrež v Sloveniji je bil pravzaprav najpomembnejši razlog za izbiro Slovenije kot države azila. Obstoječe etnične skupnosti so torej delovale kot ekonomska in družbeno kohezivna sila za novo prispele člane njihove skupnosti.

Približno polovica prisilno pregnanih je še vedno nameščena zasebno. Izsledki terenskega dela potrjujejo trditev Roosensa (1996), da je pri preučevanju etničnosti metafori mejnosti, ki jo je poudarjal Barth, treba dodati še metaforo družine. Po mnenju Roosensa se etnična identiteta ne formira zgolj v smislu mejnosti ali s samopripisovanjem določenih kulturnih potez ali pa tistih potez, ki nam jih pripisujejo drugi, temveč se etnična identiteta formira tudi glede na reprezentacijo genealogije človeka (1996). Roosens meni, da je genealoška dimenzija etnične pripadnosti za migrante bolj stabilna, nespremenljiva ter neodvisna od konteksta, hkrati pa tudi relevantnejša od kulturne razlike (1996). Značilno za migrante pa je, da je genealoška reprezentacija manj pomembna za drugo generacijo migrantov in še manj za naslednje generacije (prim. npr. Byron 1999). Mnogi migranti v naslednjih generacijah so običajno popolnoma asimilirani in se nekaterim zdi ponavljanje pomembnosti etnične identitete države izvora skozi multikulturne strategije odvečno, nekateri pa so etnične identifikacije z državo izvora svojih prednikov ohranili, čeprav so rojeni v državi sprejemnici (glej tudi Byron 1999, Alibhai-Brown 2000).

Ob prihodu v Slovenijo so prisilno pregnani iz Bosne in Hercegovine mislili, da bo etnični konflikt v Bosni in Hercegovini trajal le nekaj dni in da bodo potem odšli domov. Tudi to je bil eden od razlogov, da se je približno polovica od njih naselila pri sorodnikih. Ker pa je vojna trajala nekaj let, so se nekateri tudi iz zasebnih namestitev naseljevali v begunske zbirne centre, ki jih je najprej organiziral Rdeči križ, pozneje pa Urad za priseljevanje in begunce. Njihovi sorodniki jih namreč niso mogli vzdrževati več let. Pri zasebnih namestitvah je bil pogost pojav »kolektivizacija revščine« (Ellis, v: Stubbs 1996), saj se prisilno pregnani niso mogli zaposlovati deset let in niso mogli ekonomsko poskrbeti zase. Zaradi tega razloga se je pogosto revščina razširila tudi na družine, pri katerih so bili nastanjeni. Podobne so bile razmere tudi na Hrvaškem, le da so prisilno

pregnani tam kmalu dobili pravico do dela. V Sloveniji pa so prisilno pregnani dobili pravico do dela šele avgusta 2002, prej so lahko delali zgolj občasna in začasna dela (največ 8 ur tedensko). Prisilno pregnani iz Bosne in Hercegovine, nastanjeni zasebno so dobili 20.000 SIT denarne pomoči šele od jeseni 1999, od avgusta leta 2002 pa jim ob brezposelnosti pripada socialna podpora. V prejšnjih letih so se morali znajti brez denarne pomoči, občasno so lahko zaprosili za pakete Rdeče križa in do leta 1994 še za mednarodne donatorske pakete, ki pa so po tem letu usahnili.

Drugi razlog poleg ekonomskega, da so se nekateri prostovoljno naseljevali v begunske zbirne centre, je bil v možnosti deljenja izkušenj. Glavni razlog pa je še vedno ekonomski. Prenatranost sob in skupna uporaba sanitarij in kuhinj vsekakor nista naredila begunskih zbirnih centrov za želen prostor bivanja, vendar pa so se nekateri za to odločili, ker jim je zmanjkalo prihrankov iz Bosne in Hercegovine. V begunstvo namreč po navadi grede tisti, ki imajo nekaj prihrankov, mnogi drugi pa so prisiljeni ostati v nevarnosti. Tisti, ki so ostali v Sloveniji in imajo dovolj sredstev za zasebne namestitve, ne pogrešajo bivanja v begunskih zbirnih centrih.

Solidarnosti v begunskih zbirnih centrih je bilo opaziti več takrat, ko je vojna še trajala, prav tako jih je povezovala ideja samostojne bosanske države. Kmalu po koncu vojne leta 1996 pa je sledila izguba iluzij o rešitvi problemov, saj se mnogi še vedno niso mogli vrniti domov, ker je bila njihova hiša še zasedena ali porušena (več o tem glej Vrečer 2000). Poleg tega je v Bosni in Hercegovini 40 odstotna nezaposlenost, ki prav tako preprečuje ideje o veseli vrnitvi domov. Konec vojne je torej precej ohladil etnična čustva, saj sovražnika ni bilo več, ostala je zgolj nepredvidljiva in neperspektivna prihodnost. Dolgoletno bivanje v Sloveniji je pomenilo tudi spremembo vrednot, zlasti je zaznati porast individualizma. Večina prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine išče svojo pot, da se integrira v slovensko družbo, ostal je sicer občutek za družino, manj pa za skupnost. Razlog, da se veliko let niso organizirali, da bi pomagali pri reševanju svojih problemov, je iskati v dejstvu, da imajo še vedno velike ekonomske probleme, prav tako se je že zdavnaj izselila večina intelektualcev, saj se pred letom 2002 niso mogli zaposliti in so odšli v tiste države, ki so nudile liberalnejše pogoje. Leta 2001 so prisilno pregnani iz tedanjega poslednjega begunskega zbirnega centra v Ljubljani organizirali svojega predstavnika in odbor. Z razpadom centra avgusta 2003 pa je tudi odbor nehal delovati.

Za prisilno pregnane iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji so bile pomembnejše njihove neformalne etnične mreže od formalnih. Etnična društva, nastala iz etnij držav nekdanje Jugoslavije, namreč na svojo agendo niso uvrščala problemov prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine, delujejo namreč

zlasti s kulturnim programom. Več pa so k reševanju njihovih problemov pripomogle nevladne organizacije, ki so jih sestavljali večinoma Slovenci, kot bom pojasnila v naslednjem podpoglavju.

Vsi prisilno pregnani, s katerimi sem se pogovarjala, se želijo integrirati v slovensko družbo. Pričakovanja in želje so seveda različne. Tako npr. nepismena ženska iz bosanske vasi želi imeti stike v glavnem s pripadniki svoje etnične skupnosti, medtem ko upa, da bo njen sin tudi ekonomsko integriran in bo doštudiral ter dobil službo in bo zmožni preživljati sebe in njo. Medtem ko se sama ne namerava naučiti slovenščine, je njen sin brezhobno zna slovenski jezik, saj se ga je naučil že v osnovni šoli. Prav tako ima sin tudi veliko prijateljev med Slovenci. Večina prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine se želi čim bolj integrirati v slovensko družbo kot omenjena ostarela ženska.

Ker namerava večino begunskih zbirnih centrov država zapreti spomladi 2004, se poraja vprašanje, kako se bodo lahko vzdrževali brezposelni in tisti, ki so zaradi starostne kategorije težje zaposljivi. Država namreč namerava poskrbeti zgolj za ostarele in bolne, vsem pa že zdaj od socialne podpore odštejejo stroške namestitve in hrane v zbirnem centru, sami pa si morajo plačati tudi zdravstveno zavarovanje. Nekatere ženske, ki spadajo v ranljivo kategorijo, saj se ne morejo zaposliti, ker so stare 50 let ali več, bi se vrstile domov, če bi imele kam, saj je večina prišla iz Republike Srpske in so njihove hiše porušene. Nekatere bi se naselile doma in pričakujejo, da bi jim otroci pošiljali denar za preživetje iz Slovenije, saj se mladi lažje zaposlijo. Najlažje najdejo zaposlitev mladi moški, in sicer v gradbeništvu, saj se Slovenci za tovrsten poklic redko odločajo, težje pa se zaposlijo mlajše ženske. Eden od razlogov je tudi v tem, ker nimajo slovenskega državljanstva. Po desetih letih bivanja v Sloveniji so prisilno pregnani dobili status stalnega bivanja (tudi za nazaj), niso pa dobili državljanstva samo po sebi. Za državljanstvo sicer lahko zaprosijo po desetih letih bivanja v Sloveniji, vendar je samo eden mojih informatorjev odločbo že dobil. Zlasti mlajše ženske se čutijo diskriminirane na trgu delovne sile, saj (še) nimajo slovenskega državljanstva.

Glede drugih občutkov diskriminiranosti prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine so izkušnje različne. Nekateri so občutili diskriminacijo na svoji koži, nekateri teh izkušenj nimajo. Ko govorijo o diskriminaciji, jo zlasti povezujejo s trgom delovne sile in menijo, da se tisti, ki se pišejo na –ić, v Sloveniji še vedno težko zaposlijo. Izjema je očitno gradbeništvu, kjer delovno silo nujno potrebujejo, a se Slovenci za ta delovna mesta odločajo v manjšem številu kot včasih. Večjo stopnjo diskriminacije in ksenofobnosti Slovencev do prisilno pregnanih, kot se zdi na prvi pogled, nakazujejo tudi poroke, ki potekajo izključno v njihovi etnični skupini. Pravzaprav ne poznam primera, ko bi se kdo od prisilno pregnanih poročil s Slovincem oziroma omožil s Slovenko. Prav tako imajo prisilno pregnani največ prijateljev v svoji etnični skupini, čeprav delujejo odprto. Zlasti

veliko stikov s Slovenci imajo mladi, ki se še šolajo, in tisti, ki so zaposleni. Ti so tudi najbolj integrirani v slovensko družbo.

Izkušnje integracije se tako razlikujejo zlasti generacijsko, pogosto so pogojene tudi s stopnjo izobrazbe. Občutek pripadnosti bošnjaški etnični identiteti pa je prisoten tudi pri otrocih, čeprav so pogosto bolj vključeni v širši slovenski sociokulturni prostor kot njihovi starši. Eden od adolescentov mi je dejal, da je po srcu Bosanec, čeprav je njegovo vedenje slovensko. Terensko delo med prisilno pregnanimi torej potrjuje tezo, da integracijske strategije spodbujajo krepitev občutkov pripadnosti državi sprejemnici. Prav tako se potrjuje teza o pomembnosti genealoške dimenzije etnične identitete pri prisilno pregnanih. Nekateri mladi in zlasti zaposleni pa se počutijo, kot da pripadajo obema, Sloveniji in Bosni in Hercegovini. Drugače pa je pri nekaterih nezaposlenih. Ti se namreč pritožujejo, da ne pripadajo več Bosni, pa tudi Sloveniji ne, saj se ne morejo uspešno integrirati v slovensko družbo, niti potovati v Bosno in Hercegovino, saj nimajo dovolj sredstev. Zanje stopnja liminalnosti, ko lebdijo v vakuumu med Bosno in Hercegovino in Slovenijo, po desetih letih begunstva v Sloveniji še ni končana, kajti, kot je bilo že omenjeno, prihodnost integriranja pripada zlasti otrokom in mladim moškim. Med mladimi ženskami je zaznati tudi hitre poroke, za katere se nekatere odločijo, da bi rešile svojo ekonomsko stisko. Te poroke potekajo, kot sem že omenila, v njihovi etnični skupini, večinoma z migranti, ki so že pred vojno v Bosni in Hercegovini delali v Sloveniji.

Ker je večina prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine muslimanov, ostaja poleg ekonomske integracije nerešeno še vprašanje verske integracije, saj v Sloveniji še ni mošeje. V zbirnem centru Vič so sicer imeli na voljo sobo, ki so jo uporabljali za molitve, vendar tudi tega centra ni več. V Mostah ima muslimanska skupnost sicer na voljo hišo z dvoriščem za molitve, vendar hiša ni bila zgrajena kot mošeja, zato si muslimanska skupnost prizadeva že desetletja dobiti dovoljenje za gradnjo mošeje. Če bi muslimani dobili dovoljenje za gradnjo mošeje, bi tako ne bilo poskrbljeno zgolj za versko integracijo prisilno pregnanih, temveč celotne muslimanske skupnosti v Sloveniji, ki šteje približno 30.000 članov. Podobna je situacija pri poučevanju tujih jezikov v slovenskih osnovnih šolah, če bi poleg hrvaščine bile na voljo še bosanščina, srbščina in makedonščina, bi bilo bolj poskrbljeno za integracijo otrok, saj potrebujejo možnosti za učenje njihovega drugega maternega jezika. Treba bi bilo tudi razmisliti o uvedbi poučevanja omenjenih jezikov etničnih skupnosti nekdanje Jugoslavije kot izbirni predmet tudi v srednji šoli, podobno kot je zdaj zgolj hrvaščina izbirni predmet v osnovni šoli. Na ta način ne bi bilo poskrbljeno zgolj za prisilno pregnane, temveč tudi za generacije, ki so se priselile v Slovenijo že pred vojnami na območju nekdanje Jugoslavije, pa tudi za tiste, ki so se rodili v Sloveniji, a njihovi starši izvirajo iz nekdanjih

jugoslovanskih republik. Mnogi bi se v šolah poleg slovenščine namreč radi učili svoj prvi oziroma drugi materni jezik (več v Vrečer 2003).

Vloga civilne družbe pri procesih integracije prisilno pregnanih iz Bosne in Hercegovine

Civilna družba je pomemben element, brez katerega si demokracije ne moremo predstavljati. V osemdesetih letih je imela civilna družba pomembno vlogo tudi pri osamosvajanju Slovenije. Za devetdeseta leta pa je značilno, da se avtorji, ki pišejo o civilni družbi, strinjajo, da je civilne družbe manj kot v osemdesetih letih. Naj navedem celo še bolj radikalno tezo Hanna, ki je dejal, da v devetdesetih letih civilne družbe v srednji in vzhodni Evropi ni bilo. Dejal je, da število nevladnih organizacij še ne pomeni, da so pozitiven družbeni kapital in da lahko sploh govorimo o civilni družbi.³ Čeprav se strinjam s Hannovo tezo, da civilna družba lahko predstavlja tudi negativen družbeni kapital, saj sta za mnoge nevladne organizacije značilna eksploatacija in centralizacija virov, pa menim, da je ravno tisti del civilne družbe, ki se je ukvarjal z reševanjem problemov prisilno in ekonomsko pregnanih, v glavnem pozitiven družbeni kapital, ki je veliko pripomogel k temu, da so prisilno pregnani dobili več pravic kot bi jih brez aktivnosti civilne družbe. Zlasti je aktivna civilna družba pri migracijah v Sloveniji in na Madžarskem, manj pa tudi v drugih državah, ki so nastale iz nekdanje Jugoslavije ter v Avstriji, Češki republiki, Bolgariji ter Romuniji. Slovenija in Madžarska sta med državami, v katerih se civilna družba najhitreje odziva na nerešena vprašanja prisilno in ekonomsko pregnanih.

V Sloveniji je ob prihodu prisilno pregnanih organizacijo njihove nastanitve najprej prevzela nevladna organizacija Rdeči križ. Prisilno pregnane so naseljevali v izpraznjenih tovarniških halah in izpraznjenih barakah nekdanje JLA, pozneje so hale zaprli. Rdečemu križu so pomagali tudi občinski štabi civilne zaščite, v drugi polovici leta 1992 pa je vlogo organiziranja namestitev prevzel Urad za priseljevanje in begunce, ki je bil ustanovljen 1. julija 1992. Medtem ko je Urad za priseljevanje in begunce prevzel skrb za tiste, ki so bili nastanjeni v zbirnih centrih, je Rdeči križ nadaljeval pomoč tistim, ki so nastanjeni zasebno. Ta pomoč je bila največkrat v obliki paketov z živili, higienskimi potrebščinami, zdravili in obleko. Pomoč Rdečega križa prisilno pregnanim je pojenjala leta 1994, ko je prenehala mednarodna humanitarna pomoč. Zdaj najrevnejšim občasno dajo kakšen omenjen paket, če se oglasijo pri njih. Rdečemu križu je že ob prihodu prisilno pregnanih pomagala tudi Karitas, ki je mednarodna cerkvena organizacija s humanitarnimi nalogami. Že ob prihodu prisilno pregnanih iz Hrvaške so zbirali naslove družin, ki so jih bile

---

³ Po predavanju Chrissa Hanna na MESS-u, na mednarodni etnološki poletni šoli v Piranu, september 1999.

pripravljene sprejeti. Najbolj so skrbeli za tiste, ki so se nastanili pri družinah. Pri zbiranju pomoči so Karitas v Sloveniji pomagale tudi organizacije Karitas iz drugih držav. Ponujena pomoč je bila največkrat v hrani in obleki in tudi v obliki psihosocialnega svetovanja. V ta namen so za prostovoljce organizirali tudi seminarje (več v Smole 1999).

S psihosocialnim svetovanjem so pomagale kmalu po prihodu prisilno pregnanih tudi nekatere druge nevladne organizacije, zlasti Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela in Center za psihosocialno pomoč beguncem. Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela je bilo ustanovljeno leta 1991. Poleg psihosocialnega svetovanja so zagotavljali tudi pravno svetovanje, izdajali so časopis IZI (Izbjeglice za izbjeglice), v katerega so pisali prisilno pregnani in Slovenci. Ukvarjali so se tudi z usposabljanjem prostovoljcev za delo s prisilno pregnanimi. V letu 1998 sem bila urednica spletnega glasila CEFRAN⁴ NEWS, ki so ga izdali, pozneje pa se s problematiko prisilno pregnanih niso več ukvarjali. Še vedno pa je na področju psihosocialne pomoči aktiven Center za psihosocialno pomoč beguncem, ki je bil ustanovljen leta 1994 in deluje v Slovenski filantropiji. Nadaljuje pa psihosocialno svetovanje, ki ga je prej izvajal Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše. Poleg psihosocialne pomoči Center za psihosocialno pomoč izvaja še te dejavnosti: – vključevanje prostovoljcev v delo s prisilno pregnanimi, – organizacija učne pomoči otrokom prisilno pregnanih, – ugotavljanje življenjske situacije pri zasebno nastanjenih prisilno pregnanih zaradi pomoči družinam v stiski, – izdajanje časopisa Izbjegličko vrijeme, – razdeljevanje štipendij osnovnošolcem, srednješolcem in študentom, ki so bili prisilno pregnani, – pomoč pri integraciji – usposabljanje prostovoljcev. Center za psihosocialno pomoč beguncem je v zadnjih letih s svojimi dejavnostmi aktiven tudi v tujini. Omenjena organizacija je partner UNHCR-a, ki najbolj financira delovanje centra.

Tudi Ustanova fundacija Gea 2000 je ena od partnerjev UNHCR-a, ki prisilno pregnanim daje zlasti brezplačno pravno pomoč, v zadnjih letih pa organizirajo tudi delo s prostovoljci. Pravno pomoč pa lahko prisilno pregnani dobijo tudi na Pravno informacijskem centru (PIC). V prvih letih nosečnosti v Sloveniji je delo z domačimi in tujimi prostovoljci organizirala tudi nevladna organizacija MOST-SCI. Med tistimi organizacijami, ki ne delujejo več je treba omeniti tudi Open Society Institute – Slovenia, ki je bila Soroseva zasebna fundacija in je delovala do začetka leta 2001. Omenjena organizacija je podprla več projektov nevladnih organizacij, ki so se ukvarjali s prisilno pregnanimi, organizirala vrtec, otrokom prisilno pregnanih pa so dali tudi finančno pomoč pri šolanju.

---

⁴ CEFRAN je kratica za Central European Forum of Refugee Assisting Non-Governmental Organizations.

Vsa leta prisilnega pregnanstva v Sloveniji probleme prisilno pregnanih poskuša reševati tudi Amnesty International, ki deluje neodvisno od vlad, političnih ideologij, gospodarskih interesov ali vere. Zlasti spoštujejo človekove pravice in opozarjajo na njihove kršitve, saj njihov mandat temelji na nekaterih točkah Splošne deklaracije o človekovih pravicah iz leta 1948. Izdajajo svoje Glasilo Amnesty International, ki pogosto vsebuje članke o problematiki prisilno pregnanih.

Takoj ob prihodu prisilno pregnanih je začel delovati tudi projekt *Pregnanci* pod okriljem KUD-a France Prešeren, ki je bil ustanovljen zlasti za kulturne izmenjave med prisilno pregnanimi in Slovenci. Namen projekta je bilo prodreti v gete zbirnih centrov in dati prisilno pregnanim ljudem možnost kulturnega in umetniškega ustvarjanja. Organizirali so tudi obiske slovenskega gledališča Ana Monro v begunskih zbirnih centrih. Skupaj s prisilno pregnanimi so organizirali številne razstave, najpogosteje fotografske, koncerte, branja poezije, gledališke in lutkovne predstave ter okrogle mize. Leta 1995 so začeli sodelovati s skupino srednješolcev in študentov iz Bosne in Hercegovine in ustanovili ansambel Dertum. Mlajši prisilno pregnani otroci pa so delovali v okviru Orfovega orkestra.⁵ Z vključevanjem prisilno pregnanih v glasbenoumetniško dejavnost pa se je ukvarjala tudi nevladna organizacija Vodnikova domačija.

Projekt *Pregnanci* pa je tudi vztrajno pomagal reševati probleme prisilno pregnanih in ni bil omejen zgolj na kulturnoumetniški program. Zlasti so bili aktivni pri izboljševanju zakonodaje, ki je prisilno pregnanim pomagala pridobiti pravico do dela v sodelovanju z zgoraj navedenimi organizacijami (razen Rdečega križa in Karitasa). Sama sem sodelovala pri omenjenih dopolnitvah zakonodaje, zlasti ko sem bila zaposlena na Mirovnem inštitutu do konca leta 2001, pozneje je omenjena nevladna organizacija, pa tudi jaz, nadaljevala aktivnosti in raziskave, ki obravnavajo problematiko prisilno priseljenih.

Muslimanom, ki so prebežali iz Bosne in Hercegovine, je prva leta bivanja v Sloveniji pomagala tudi Mednarodna islamska organizacija za humanitarno pomoč. Njihova pomoč ni bila le v hrani in oblačilih, sanitetnem, higienskem materialu in zdravilih, temveč tudi finančna, zlasti so pomagali financirati učitelje v prvih dveh letih, ko je še delovala posebna osnovna šola za prisilno pregnane. Pripravljali so tudi posebne programe za otroke, da so se lahko udeleževali športnih in kulturnih dejavnosti.

Konec leta 2000 se je omenjenim organizacijam, ki so sodelovale pri reševanju problemov prisilno pregnanih, pridružilo še več iniciativ raziskovalcev, ki so v medijih opozarjali na nerešene probleme nekdanjih oseb z začasnim zatočiščem in tudi ekonomskih migrantov, ki so v tem letu začeli

---

⁵ Orfov orkester je za svoje izvajanje dobil srebrno nagrado »Prize of Europe« leta 1994.

prihajati v Slovenijo v večjem številu. Leta 2002 so v Ljubljani ustanovili tudi nevladno organizacijo, ki je pomagala zlasti afriškim priseljencem pri uveljavljanju njihovih pravic. Pojavila se je tudi organizacija z imenom Civilnodružbena iniciativa, ki je bila izrazito protimigrantsko usmerjena, zlasti aktivno pa je delovala ob prihodu večjega števila migrantov leta 2000 in 2001. Predstavniki te organizacije so se s ksenofobnimi pismi in govori zavzemali, da migranti ne bi bili nameščeni v Šiški. Tudi sicer so želeli, da migranti v Slovenijo ne bi prihajali in so jih stereotipno predstavljali kot populacijo kriminalcev. Razen omenjene organizacije so navedene nevladne organizacije in iniciative posameznikov delovale kot pozitivni družbeni kapital, ki je spodbudil vlado za marsikatero učinkovito odločitev.

Aktivnosti civilne družbe so bile najučinkovitejše takrat, ko so v ospredje postavile probleme prisilno pregnanih in ne lastne interese. Nadaljnja odlika civilne družbe v Sloveniji, ki se ukvarja s problematiko prisilno pregnanih, je njena konsistentnost. Nekateri člani civilne družbe delujejo namreč na tem področju že od prihoda prisilno prignanih iz Bosne in Hercegovine leta 1992, medtem ko se uradniki v državnih institucijah, ki se ukvarjajo s to problematiko, menjavajo. Podobno je tudi na UNHCR-u, ko se pogosto menjavajo zlasti direktor in tuji uradniki. Značilno za nevladne organizacije je tudi, da so na probleme običajno opozarjali pravočasno, vlada pa je šele po nekaj letih upoštevala njihove nasvete, ko je imela opravka že s posledicami nerešenih problemov, ki so se pogosto kazali v stiskah prisilno pregnanih in stroških za državo.

Literatura

- Brown, Y. (2000). *After Multiculturalism*. Great Britain: The Foreign Policy Center.
- Byron, R. (1999). Ethnicity at the Limit. *Anthropological Journal on European Cultures, the Politics of Anthropology at Home I*. Vol. 8, Number 1, str. 9–31.
- Brettel B. C. (2000). Theorizing Migration in Anthropology: The Social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes. Brettel, C. B. , Hollifield, J. F. (ur.), *Migration Theory: Talking across Discipline*. New York: Routledge.
- Cousey, M. (2000). *Framework of Integration Policies*. Strasbourg: Svet Evrope.
- Nagel, J. (1986). Political Competition and Ethnicity. Olzak, S. in Nagel, J. (ur.), *Competitive Ethnic Relations*. London: Academic Press, Inc, str. 93–108.
- Olzak, S. in Nagel, J. (ur.) (1986). *Competitive Ethnic Relations*. London: Academic Press, Inc.
- Portes, A. (ur.) (1995). *The Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*. New York: Russell Sage Foundation.
- Portes, A. in Manning, D. R. (1986). Olzak, S. in Nagel, J. (ur.), *Competitive Ethnic Relations*. London: Academic Press, Inc..
- Smole, A. (1999). Karitas in begunci, begunke. Vrečer, N. (ur.), *Vsakdanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Stubbs, P. (1996). Creative Negotiations: Concepts and Practice of Integration of Refugees, Displaced People and Local Communities in Croatia, Jambrešić Kirin, R. and Povržanović, M. (ur.). *War, Exile and Everyday Life*. Zagreb: Inštitut za etnologijo in folkloristiko, 31-41.
- Šumi, I. (2000). *Kultura, etničnost in mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Vermeulen, H. in Govers, C. (ur) (1996). *The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries*. Amsterdam: Het Spinhuis, str. 81–104.
- Vrečer, N. (2000). Human Costs of Temporary Refugee Protection. Rubeli, A. in Vucenik, N. (ur.). *A Captured Moment in Time: IWM Junior Visiting Fellows Conferences*. Vol. 10, Vienna: Institut Für die Wissenschaften vom Menschen.
- Vrečer, N. (2003). Vloga kulture pri procesih integracije (prisilnih) priseljencev. *Razpr. gradivo – Inšt. nar. vpraš. (1990)*, 2003, št. 42, str. 152–166.

VLOGA KULTURE PRI PROCESIH INTEGRACIJE (PRISILNIH) PRISELJENCEV

*Razprave in gradivo – Inštitut za narodnostna vprašanja, 2003,
št. 42, str. 152–166*

Natalija Vrečer

Uvod

V zadnjih skoraj dvajsetih letih pospešenih procesov globalizacije se ljudje preseljujejo v druge države več kot v prejšnjih zgodovinskih obdobjih. Pomembno je, da se učinkovito integrirajo v države sprejemnice. Integracija pomeni, da država sprejemnica priseljencem omogoči prakticiranje kulture države izvora v javni sferi. Kultura je eden od sestavnih delov koncepta integracije. Moja predpostavka je, da koncept integracija lahko razumemo zgolj s poznavanjem sodobnih opredelitev kulture, ki jih ponuja zlasti antropologija (poleg delno tudi kulturologije in občasno sociologije), nekateri sodobni poudarki redefinicij kulture so namreč imanentni konceptu integracija. Naslednja predpostavka tega članka je, da vključitev (prisilnih) migrantov v družbo sprejema na način integracije pomeni win-win situacijo za državo sprejemnico in za (prisilne) migrante. Asimilacija in segregacija kot druga dva načina vključevanja priseljencev v državo sprejema deprivilegirata državo sprejemnico in (prisilne) priseljence hkrati, kot bo pojasnjeno pozneje.

V članku bom posvečala pozornost antropološki konceptualizaciji kulture ali kratkemu pregledu razvoja koncepta skozi antropološko disciplino. Na kratko bodo opredeljeni osnovni koncepti akulturacije, asimilacije in integracije in poskus odgovora na vprašanje, kakšen je družbeni potencial omenjenih konceptov. Moja trditev je, da manjko teoretskih pristopov, ki razlagajo prisilne migracije, lahko delno nadomestimo s teorijami, ki razlagajo in interpretirajo ekonomske migracije, prvi pogoj pa je seveda upoštevanje specifičnosti situacije prisilnih migracij.

Ob prostorski omejitvi članka se bom osredotočila na teoretizacijo integracije z vidika transnacionalnih teorij migracijskih gibanj v smeri odgovora na vprašanje, kakšna je epistemološka

vrednost omenjenih teorij za razlago integracijskih procesov. Na koncu bodo na kratko predstavljeni študija primera, stanje in perspektive integracije (prisilnih) priseljencev v Sloveniji.¹

Globalizacija (prisilnih) migracij

Po podatkih IOM-a (Mednarodne organizacije za migracije) se je število migrantov v zadnjih 35. letih več kot podvojilo. Tako je na začetku 21. stoletja vsak 35. prebivalec ali prebivalka sveta migrant, ki je odšel iz države, v kateri se je rodil. Po podatkih UNHCR-a je na svetu tudi 20 milijonov beguncev, ki so prisilni migranti in so morali zapustiti državo, ker so okusili strah pred preganjanjem zaradi rase, vere, pripadnosti naciji, socialni skupini ali političnega prepričanja in se zaradi omenjenega strahu v deželo izvora še ne smejo vrniti.

Za 90. leta je značilno, da je v porastu nedokumentirana migracija, saj mnogi potujejo ilegalno, ker jih vizumski sistem izključuje ali pa jih izključujejo drugi restriktivni ukrepi, ki jih uvajajo vlade ali pa Evropska unija. Slednja namreč od sredine 80. let harmonizira begunsko in migracijsko politiko v države članice in tudi države kandidatke, na ta način se migracijska politika širi na vzhod. Schengenska meja na obrobju Evropske unije loči med tistimi, ki lahko svobodneje potujejo, in tistimi, ki so izključeni iz svobode gibanja in jim omenjena človekova pravica ni zagotovljena. Po mnenju Mednarodne organizacije za migracije natančno število nedokumentiranih migrantov ni znano. Po njihovem mnenju pa ilegalno prestopi državno mejo od 700.000 do 2 milijona žensk in otrok.

Metafora Jolyjeve iz leta 1996 o migracijski politiki Evropske unije kot o »poroznem jezu« je v začetku tisočletja še vedno relevantna. Kljub restrikcijam v migracijski politiki ljudje še vedno potujejo (Joly 1996). Konec devetdesetih se je delno spremenil način potovanja migrantov, tako da tisti, ki so preganjani zaradi nasilja, in tisti, ki bežijo iz ekonomskih razlogov, pogosto potujejo skupaj. Ekonomski migranti včasih uporabljajo sistem azila in vlagajo vloge za status begunca v državah sprejemnicah, saj pogosto nimajo drugih ustreznih možnosti za vstop v državo sprejemnico. Porajajoč problem, ki izhaja iz tega je, da s tem upada zaščita za prisilne migrante, ki bežijo zaradi nasilja, saj se njihove vloge pogosto štejejo za lažne, ker uradniki dobijo veliko več prošenj kot

---

¹ Financiranje raziskovalnega dela za ta članek je potekalo v okviru dveh projektov Inštituta za narodnostna vprašanja, v katere sem bila vključena. Projekt dr. Irene Šumi ima naslov *Procesi etničnega razlikovanja v Sloveniji: soočenje percepcij*, drug projekt (CRP) vodi izr. prof. dr. Komac na temo *percepcije slovenske integracijske politike*. Preostali del raziskave, ki je osnova temu članku, je bil delno financiran v okviru projekta *Modra ptica: agenda za civilno družbo v Jugovzhodni Evropi*, ki jo financira konzorcij mednarodnih donatorjev prek Srednjeevropske univerze v Budimpešti. Omenjeno raziskavo je podprla Bank of Sweden Tercentenary Foundation. Mnenja, izražena v članku, so mnenja avtorice in ni nujno, da izražajo mnenje Srednjeevropske univerze in projekta Blue Bird.

običajno in jih bolj zavračajo. To je eden izmed sodobnih migracijskih problemov, ki zahteva rešitev. Rešitev pa vsekakor ne smemo iskati v omejitvah svobode gibanja ekonomskih migrantov, kot predlagajo nekateri, temveč v ustreznih mehanizmih, ki omogočajo vstop v države sprejemnice tudi tistim, ki so preganjani ekonomsko. Predpostavljam, če si dovolim optimističen pogled, da bo globalizacija s harmonizacijo človekovih pravic po svetu povzročila manj političnega preganjanja. Ob začetku 21. stoletja se zdi umestno vpeljati tudi sintagmo »ekonomsko preganjanje«, saj narašča število revnih kot posledica centralizacije virov, značilnih za sodobne globalistične procese širjenja kapitalizma. Dejstvo namreč je, da se večja prepada med revnimi in bogatimi.

Nekatere države se do neke mere naraščajočega števila migrantov bojijo, jih pogosto zavračajo na mejah in uvajajo restriktivne ukrepe. Države kot so npr. Irska, Madžarska, Nemčija in druge, pa uvajajo migracijske programe, s katerimi vključujejo tiste družbene skupine migrantov, ki jih njihova država potrebuje. Zadeva vsekakor ni neproblematična, saj gre pogosto za uvažanje cenene delovne sile in pogosto zgolj za t. i. začasno migracijo, ki pogosto živi v slabih delovnih in življenjskih pogojih. Vsekakor pa obstaja trend, da se vedno več držav zaveda, da migracija prinaša možnost ekonomskega kapitala (poleg socialnega in kulturnega) in poskušajo z vključevanjem migrantov in migrantk delno reševati probleme staranja prebivalstva, ki je značilno za države Evropske unije in tudi za srednjo in vzhodno Evropo. Problematično je namreč, da število aktivnega prebivalstva upada. Problemi nujnih ustreznih pokojninskih reform so delno rešljivi tudi z migracijami. Ne smemo namreč pozabiti, da so ekonomsko integrirani migranti davkoplačevalci in s tem tudi pomemben ekonomski vir za državo sprejemnico.

Koncept kulture v antropološki perspektivi

Kadar migranti in migrantke prispejo v državo sprejemnico pride do stika različnih kultur. Pogosto so v zgodovini antropoloških študij govorili o stiku dveh kultur, vendar pa vstopijo migranti in migrantke ob prihodu v državo sprejemnico v stik z več kulturami hkrati (prim. Frechette 1984, Šumi 2000), pri čemer lahko ločimo med dominantno kulturo in drugimi, pogosto marginaliziranimi kulturami. Vse družbe so, kot je opozoril že Bastian, namreč kulturno mešane, kulturno heterogene. Homogenih kultur namreč v sodobnih družbah ni, razen pri nekaterih predindustrijskih družbah, ki se reproducirajo po endogamnem principu, to pomeni, da se poročajo znotraj svoje etnične skupine in živijo v geografsko oddaljenih predelih. Bastian opozarja, da so vse kulture multikulture in so nastale kot proces sposojanj ter spajanj. Sposojanja in spajanja pa so prisotna že v začetku formiranja določene kulture (v: Kuper 1999).

Ko antropologi govorimo o kulturi, nam pogosto pomeni sinonim za način življenja. Ameriško antropološko društvo in tudi mnogi antropologov pogosto navajajo opredelitev, da je kultura tisto, kar nas loči od živali. Kultura je bila v antropološki disciplini vedno eden izmed temeljnih konceptov že v času Tylorjeve opredelitve v evolucionizmu. Njegova opredelitev je, »da je kultura kompleksna celota, ki vključuje znanje, verovanje, umetnost, moralo, pravo in ostale sposobnosti in navade, ki jih osvoji človek kot član družbe« (v: Moore: 1996: 17). Tylorjeva opredelitev je med antropologi še vedno med najbolj citiranimi, čeprav so mnogi antropologi zavrnili konceptualizacijo kulture kot celote. Vendar pa Kuper (1999) npr. meni, da še vedno lahko govorimo o kulturi kot o celoti, vendar je prvi pogoj, da jo pojmujeemo relacijsko, v povezavi z drugimi koncepti. Da ideja o celostni naravi kulture še ni za pozabo, je razvidno tudi iz knjige Šumijeve (2000) *Kultura, etničnost in mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Šumijeva meni, da ima koncept kulture (podobno kot etničnost) poseben ontološki status in ga lahko analiziramo kot interpretativno monado. Gre za rabo Leibnitzeve filozofske kategorije, ki določa, da (v našem primeru) kultura lahko vsebuje pravzaprav vse antropološke teme (Šumi 2000).

Pomemben poudarek v razvoju koncepta kulture, ki je pomemben z vidika proučevanja integracije, je tudi v tem, da sodobne opredelitve poudarjajo procesualno naravo kulture (prim. z Lindholmer: 1998), saj kulture niso statične in se spreminjajo. Pomembna so tudi spoznanja, da posamezniki v kulturi sprejmejo le nekatere kulturne značilnosti in ne vseh. Omenjena spoznanja pri konceptualizaciji kulture ponovno jasno ovržejo stereotipno predstavljanje določenih narodov, etničnih skupin, kultur ali pa tudi posameznikov. Vendar pa procesualna narava ni značilna le za koncept kulture, temveč tudi za integracijo, saj gre tudi pri slednji za dinamične družbene in kulturne procese.

Koncept kulture so v postmodernizmu začele bolj preučevati tudi druge humanistične in družboslovne vede zlasti kulturologija, v kateri je kultura osrednji subjekt raziskovanja, osrednji poudarek je na proučevanju t. i. subkultur. V antropologiji pa je uporaba koncepta kulture doživela radikalne kritike v postmodernizmu, mnogi so podvomili o epistemološki vrednosti koncepta ter ga kot neustreznega zavrnili. Proučevanja so se pogosto usmerila v posamezne kategorije, kot so npr. identiteta, habitus, diskurz, etničnost itd. (prim. Kuper 1999). Omenjene teme seveda ostajajo relevantne tudi za antropološka proučevanja, vendar pa menim, da koncept kulture v antropologiji še vedno potrebujemo. Tudi Clifford v knjigi *Predicament of Culture* (1988) zapiše, da je kultura precej kompromisen koncept, brez katerega za zdaj še ne more. Strinjam se z njim, vendar menim, da s poudarjanjem procesualne narave kulture in iskanjem vedno novih definicij lahko premostimo

tisto, kar Clifford poimenuje »kompromisna narava« koncepta kulture. Dejstvo namreč ostaja, če govorimo o identiteti, diskurzu itd., govorimo o relevantnih temah, vendar pa ne o kulturi (cf. Kuper 1999).

Za diskurz integracije so pomembna tudi opozorila na politične izrabe koncepta kulture, ki so v zgodovinah narodov pogosto privedle do nacionalizmov, zlasti takrat ko gre za poudarjanje zgolj dominantne kulture v družbi in izključevanje kultur, ki v družbi sobivajo in jim je dodeljen marginaliziran položaj, ali pa se poskušajo sploh prikriti, kot se to na primer dogaja makedonski etnični skupnosti v Grčiji. Med avtorji, ki opozarjajo na nevarnost politične pristranskosti uporabe kulture, so Gellner 1999, glej tudi Novotna 2002, Kuper 1999.

Akulturacija, asimilacija, integracija: družbeni potencial konceptov

Procese kultur v stiku so v antropološki disciplini včasih poimenovali akulturacija ali inkulturacija. Po Barnardu in Spencerju je akulturacija »proces pridobivanja kulturnih značilnosti, ki so posledica stika kultur« (1996). Omenjeni termin se v zadnjih letih redkeje uporablja. Eden od razlogov za zaton koncepta akulturacija je tudi, da je bil na novo prispeli posameznik, posameznica oziroma kultura v študijah o akulturaciji štet predvsem kot objekt v procesih prilagajanja dominantni kulturi (Serpel, v: Rogelja 1999), vendar pa so že raziskave zgodnje psihološke antropologije (t. i. raziskave kulture in osebnosti) poudarile vpliv posameznikov na sociokulturni sistem, v katerem živijo, in s tem na obojestransko vplivanje, saj vpliva tudi sociokulturni sistem na posameznike. Drugi razlog za vedno manjšo uporabo koncepta akulturacija je v njegovi nedodelanosti. Eden od razlogov za to je treba pripisati dejstvu, da je koncept nastal v času asimilacijskih teorij. Tudi zaradi tega je koncept integracija zlasti v zadnjem desetletju začel izpodrinjati koncept akulturacija, predvsem zato ker so se razvile integracijske teorije, ki nadomeščajo asimilacijske in ker je koncept integracija bolj razvit kot koncept akulturacija. Nekateri avtorji koncept akulturacija še vedno uporabljajo kot npr. Portes (1995), in sicer v pomenu »prilagajanja na dominantno kulturo«. Uporaba koncepta akulturacija je redka tudi zaradi tega, ker je nastala v času, ko so kulture še imeli za statične in niso poudarjali procesualne narave kulturnih procesov. Ker integracijski teoretski pristopi poudarjajo spremenljivost kultur in družbenih procesov, je izraz integracija ustrežnejši, prav tako kot tudi, zato, ker integracijske strategije vključujejo ljudi v družbo na ustrezen način, ki je v dobrobit etničnih skupnosti v državi sprejemnici kot tudi državljanov države sprejemnice, kot bom pojasnila pozneje.

Integracija je izraz, ki implicira da migranti, ko pridejo v državo sprejema, lahko prakticirajo v javni sferi kulturo države izvora, medtem ko asimilacija pomeni, da državna politika v državi sprejema ni naklonjena, da bi na novo prispele skupine v njej prakticirale kulturo države izvora. Pri asimilaciji se prilagajajo zgolj kulture migrantov dominantni kulturi države sprejema, se je učijo in sprejemajo njene kulturne značilnosti. Pri kanadskih in ameriških avtorjih sem opazila, da včasih uporabljajo izraza asimilacija in integracija zamenljivo, vendar pa te napake evropski kolegi ne počnejo. V zadnjih letih tudi ameriški in kanadski avtorji integracijo vedno bolj enotno pojmujejo, zlasti njeno bistveno komponento prakticiranja kulture priseljencev v javni sferi.

Asimilacijske državne politike upravljanja migracij, so bile značilne do 60. let prejšnjega stoletja, torej za klasično obdobje migracijskih študij. V sedemdesetih letih so jih začele nadomeščati integracijske politike. Ker so asimilacijski procesi povzročili hitre in radikalne spremembe v identitetah migrantov, ki so morali opustiti mnogo svojih kulturnih vzorcev in prevzemati zgolj kulturne značilnosti dominantne kulture, so asimilacijske politike povzročale številne identitetne krize priseljencev, saj so v kratkem času morali zamenjati veliko identitetnih sidrišč, če uporabim Južničevo metaforo (1993). Pogosto so se zlasti prve generacije migrantov znašle v deprivilegiranih situacijah, ker so morali opustiti identitetne življenjske projekte, o katerih so sanjarili, saj so pogosto živeli v skromnih razmerah. Migranti v deprivilegiranih situacijah so tako pogosto pristali v sistemu socialne podpore, zato so tudi države spregledale, da jih asimilacija stane, saj migranti sami ne morejo ustrezno preživeti sami in mora potem zanje poskrbeti država. Poleg tega da so od sedemdesetih let dalje želeli z državnimi politikami (zlasti države z migracijsko tradicijo, kot so Avstralija, Kanada, ZDA) ustvariti bolj humane razmere za migrante, so imeli namen zmanjšati državne stroške za migrante. Nekoliko boljše razmere so bile v mnogih primerih za druge generacije priseljencev, ki so imeli običajno možnosti za uspešnejše vključitve v državo izvora.

Da bi odpravili človeško škodo, ki je nastala zaradi asimilacijskih politik, so v sedemdesetih letih začele integracijske politike zlasti Avstralija, Kanada, Švedska in nekatere druge države. Te politike so pogosto poimenovali multikulturne. Še starejši koncept kot multikulturalizem je kulturni pluralizem. Kulturni pluralizem je izraz, ki se je pojavil pred konceptom multikulturalizem (več o tem glej Lukšič - Hacin 1999), vendar ga koncept multikulturalizem pozneje nadomesti, zlasti v pomenu političnih programov in strategij za vključevanje. Lukšič - Hacin zapiše, da je izraz kulturni pluralizem konceptualiziral filozof Kallen leta 1915 in navaja Szabota, ki pravi, da kulturni pluralizem »označuje obstoj družbe, ki je etnično in kulturno heterogena in spodbuja kulturno, jezikovno in versko različnost« (1999: 84).

Izraz multikulturalizem je večpomenski prav tako kot mnogo drugih konceptov. Najpogosteje se uporablja za državne politike upravljanja kulturne razlike in je kot tak identičen z enim izmed pomenov koncepta integracija. Habermas ga opredeli kot »političen projekt ohranjanja kultur« (v: Lukšič - Hacin 1999). Lukšič - Hacinova (1999) omenja prvo rabo izraza multikulturalizem leta 1963 v Kanadi in omenja še nekatere druge pomene multikulturalizma kot npr. – opis družbenokulturne realnosti pri sobivanju večih etničnih skupnosti, ki živijo v isti državi, – za teoretske pristope, ki preučujejo odnose med omenjenimi etničnimi skupnostmi, – ali zgolj za politični diskurz o kulturnih razliki. V primerjavi s izrazom multikulturalizem se zdi integracija bolj operacionalističen, čemur gre pripisati tudi njegovo vedno pogostejšo uporabo. Koncept multikulturalnost se vedno pogosteje uporablja v smislu družbenega dejstva, da so vse družbe kulturno heterogene.

Kljub temu, da so asimilacijske politike že nekaj desetletij opredeljene kot nerelevantne in celo škodljive, pa na žalost ostaja dejstvo, da so prakse pogosto asimilacijske tudi v državah, ki sicer poudarjajo pomen integracijskih politik. Takšna primera sta npr. Francija in Norveška, medtem ko sta npr. Danska in Nizozemska zglednejši pri implementaciji integracijskih politik. Vendar pa se države, ki vztrajajo pri asimilacijskih politikah, soočajo z družbeno, ekonomsko in kulturno škodo, ki jo povzročajo asimilacijske prakse. V Franciji npr. prihaja pogosto tudi do demonstracij proti asimilacijski politiki do priseljencev.

Za Združene države Amerike so bile značilne strategije upravljanja kulturne razlike, ki so jih imenovali »talilni lonec« (»melting pot«). Talilni lonec je bila ameriška različica asimilacije, kjer so se dogajali procesi stapljanja in amalgamacije različnih kultur (prim. z Lukšič - Hacin: 1999, Šumi: 2000). t. i. »salad bar« multikulturne strategije so značilne od 70. let dalje. V svojem bistvu je asimilacija »časovni proces linearnih družbenih sprememb« (Byron: 1999). Tudi zaradi tega je kot politika urejanja kulturnih razlik ob prihodu priseljencev v državo sprejema asimilacija neustrezna, ne glede na to, da se večina priseljencev v drugi, tretji ali poznejši generaciji v vsakdanjem življenju asimilira. Pri integraciji pa je poudarjeno sobivanje različnih kultur in obstoj različnih kulturnih identitet, ki so v odnosu. Byron (1999) meni, da je integracija »zunaj časa«, vendar se s tem ne strinjam, saj je časovna komponenta zelo pomembna pri integracijskih procesih, ki se začnejo že ob prihodu migrantov v državo sprejemnico. Za integracijske procese so namreč značilne različne stopnje: sprejem, stopnja vključevanja, stalno bivanje ali državljanstvo in pogosto ji v praksi sledi asimilacija v naslednjih generacijah, ki pa za sobivanje različnih kultur ni nujna, pogosto je

priseljenci niti ne želijo. Asimilacija migrantov pravzaprav ni zaželena tudi za državo sprejemnico, saj se z asimilacijskimi politikami v družbi zgublajo kulturni pluralizem in z njimi pomembne kulturne in druge inovacije, ki jih prinaša kulturni pluralizem.

Integracija se torej nanaša na družbene in kulturne procese, ki se dogajajo ob sobivanju kultur: med kulturo na novo prispele etnične skupine in kulturami države sprejemnice. Predvidevamo lahko, da so najintenzivnejši odnosi med kulturo na novo prispele etnične skupine in dominantne kulture v državi sprejema. Obstoj ksenofobije in diskriminacije ter pogoji ob sprejemu v glavnem določajo število interakcij in stopnjo bližine med kulturami in tudi kakovost medosebnih odnosov med posamezniki različnih kultur, ki bivajo skupaj v eni državi.

Teorije transnacionalnega

Integracijske procese poskušajo razlagati različni teoretski pristopi. Eden od njih so teorije transnacionalnega, ki jih bom na kratko predstavila v tem podpoglavju in poskušala oceniti njihovo epistemološko vrednost za razlago koncepta integracije.

Teorije transnacionalnega so se pojavile v migracijskih študijah v 90-tih letih 20. stoletja. Koncept transnacionalnega je pogosto uporabljen pri nekaterih avtorjih tudi kot transkulturno, mednarodno. Med pristopi avtorjev, ki konceptualizirajo transnacionalno, obstajajo podobnosti, vendar tudi razlike. Kivisto (2001) sicer omenja prvo rabo koncepta transnacionalno pri Bourneu leta 1916, vendar koncept še ni bil natančno opredeljen, čeprav so ga sporadično uporabljali. Bourne pa je že raziskoval nekatere poudarke, ki jih natančneje preučujejo transnacionalne teorije skoraj osemdeset let pozneje.

Vertovec je opredelil transnacionalno kot odnose in interakcije, ki povezujejo ljudi in institucije čez meje nacij in držav (po predavanju Jasne Čapo Žmegač).² Za začetnike transnacionalnosti se štejejo Glick Schiller, Basch in Blanc, ki so leta 1992 predstavili koncept transnacionalnega kot nov analitičen pristop k razumevanju sodobnih migracij. Pri migracijskih procesih druge polovice dvajsetega stoletja je Glick Schiller opazila spremembe pri načinu življenja migrantov v primerjavi s prvo polovico prejšnjega stoletja, in sicer da migranti v zadnjih desetletjih ohranjajo stik s kulturo države izvora bolj, kot je bilo to pred drugo svetovno vojno. Zato je Schillerjeva iskala nov izraz, ki

---

² Po predavanju Jasne Čapo Žmegač na ZRC Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, historični seminar, 17. 4. 2003.

bi konceptualiziral novo družbeno realnost v povezavi s spremembami pri migracijskih procesih (v: Kivisto 2001).

Področje transnacionalnih teorij oblikujejo poleg antropologije še druge humanistične in družboslovne vede. Vsi avtorji so si enotni pri opredeljevanju koncepta transnacionalno pri enem elementu: in sicer pri družbenem dejavniku, da gre za vzdrževanje stikov migrantov z obema katurama: v državi izvora in državi sprejemnici. Margolis meni, da »družba izvora in družba sprejema predstavljajo enotno področje socialne akcije« (v: Brettel 1999). Faist (2000) pa govori o realnosti transnacionalnih družbenih prostorov in meni, da je v obdobju moderne prišlo do ločitve na fizični in družbeni prostor, bolj kot v prejšnjih zgodovinskih obdobjih se namreč spodbujajo stiki s tistimi, ki so fizično bolj oddaljeni. K temu so precej pripomogli napredek v razvoju tehnologije, povezave z internetom, elektronska pošta itd.

Appadurai se osredotoča na razlago nastanka globalnih prostorov, za katere je značilen kulturni pretok (v: Kearney 1995). Čeprav se je fenomen transnacionalnega okrepil med pospešeno globalizacijo in jo nekateri opredeljujejo kot prostor pretokov (Harvey, v: Faist 2000), se strinjam s Faistom, da koncepta transnacionalnega ne smemo uporabljati kot sinonim za globalizacijo. S povezavo konceptov transnacionalnega in globalizacije se ukvarja zlasti Ongova (1999) in poudarja vlogo kulture pri transnacionalnih procesih (1999). Avtorica meni, da živimo v obdobju, ko sta država in kapital neposredno vključena v ustvarjanje in rušenje kulturnih vrednot.

Pri stikih različnih kultur se spajajo kulture, nastaja kulturna bifokalnost. Nekateri avtorji uporabljajo izraz kulturni sinkretizem, govorijo o hibridnosti kultur, kot meni npr. Lima (2001). Zanimivo je, da skoraj vsi avtorji transnacionalnih teorij omenjajo nastajanje kulturnega sinkretizma kot značilnosti sodobnih družb, vendar pa pozabljajo navajati Bastiana kot avtorja omenjene ideje, ki jo je zapisal v svojem opusu že pred desetletji (glej Kuper 1999).

Ker so teorije transnacionalnega nastale delno iz starih asimilacijskih teorij, imajo omejeno epistemološko vrednost. Nekateri avtorji so vzeli za osnovo tudi stare push-pull teorije kot tudi akulturacijske teorije.

Problem transnacionalnih teorij je, da ima koncept transnacionalnega omejeno analitično vrednost. Avtorji v manjši meri ali pa skoraj nič ne upoštevajo integracijskih politik posameznih držav, ki pomembno vplivajo na konstituiranje načina življenja (prisilnih) priseljencev v državi sprejema.

Izjema je npr. Portes, čeprav v manjši meri in zlasti v tistih člankih, ki jih navajam med literaturo (1999 a, 1999 b). Transnacionalne teorije sicer nudijo nov teoretski okvir za nekatere koncepte, ki sem jih že omenila (npr. kulturni sinkretizem), vendar pa gre pravzaprav šele za zametke nekega novega teoretskega okvira. Podobnega mnenja so tudi Portes, Guarnizo and Landolt (1999 b), ko menijo, da so transnacionalne teorije precej fragmentirano področje raziskovanja, ki mu manjkata dobro opredeljen teoretski okvir in analitična zmožnost.

Teorije transnacionalnega imajo torej omejeno politično vrednost. Vendar pa fokus koncepta transnacionalno nosi v sebi pozitiven znanstveni in družbeni naboj, saj opozarja na sodobne pojave, ko nekateri ljudje živijo v dveh kulturah, najpogosteje so to ekonomski migranti. Pogosto gre za višje izobražene družbene razrede, ki imajo možnost poiskati službo v dveh državah, ali pa za nižje družbene razrede, ki iščejo dodatni zaslužek v drugi državi, občasno gre zgolj za iskanje začasnega zaslužka. Pozitivno v študijah se zdi tudi poudarjanje pomena dvojnega državljanstva za način življenja ljudi, ki živijo »transnacionalno«, saj ta ustrezno uredi življenjske razmere t. i. bifokalnih ljudi. Odsotnost dvojnega državljanstva namreč lahko povzroča v nekaterih primerih tudi človeško škodo, ko se npr. izgubi pravica do dedovanja v tisti državi, v kateri oseba nima državljanstva ne glede na to, da je bila tam rojena ali pa pride do izgube delovnega mesta, ki jih države po pravilu raje ponudijo tistim z državljanstvom njihove države.

Izsek iz študije primera: stanje integracije v Sloveniji

Strinjam se s Castlesom (2000), da je obstoječe modele multikulturalizma iz tradicionalnih multikulturnih držav (zlasti Avstralija, Kanada itd.) nemogoče direktno aplicirati na druge države, saj obstajajo zgodovinske razlike med državami in tudi etničnimi skupinami, ki so v posameznih državah. Lahko bi dejala, da tudi med kulturami. Kot meni Castles, pa se da iz desetletnih izkušenj držav, ki so aplicirale multikulturalizem, marsikaj naučiti. To velja tudi za Slovenijo. Pri nas smo v devetdesetih letih v okviru celovite migracijske politike največ pozornosti posvečali politikam urejanja mejne problematike ter urejanju začasnega zatočišča za prisilno pregnane, počasi pa nastaja integracijska politika.

Dejstvo ostaja, da obstoječe politike oziroma strategije vključevanja in zakonodaja v posameznih državah v največji meri predstavljajo obstoječ okvir za integracijo (prim. z Joly 1996). Smernice za integracijo priseljencev v Sloveniji so zapisane v resoluciji o migracijski politiki iz leta 1999 ter tujski in azilni zakonodaji Republike Slovenije. Integracijsko politiko Republike Slovenije pa določajo tudi mednarodne konvencije, katerih podpisnica je Slovenija.

V mnogih državah integracijo migrantov urejajo v manjšinskem pravnem okviru. Tak primer sta npr. Švedska in Nizozemska. Manjšinska zakonodaja lahko sicer ureja integracijo migrantov le delno, vendar pa je treba urediti tudi status tistih etničnih skupnosti v državah sprejemnicah, ki so manj številčne in nimajo statusa manjšine. Slovenska ustava ureja status dveh manjšin v Sloveniji: Madžarov in Italijanov. Še neurejen je manjšinski status tistih iz nekdanje Jugoslavije. Njih je pravzaprav še več kot Italijanov in Madžarov. Mnogi bivajo tukaj že desetletja ali pa so rojeni v Sloveniji, a nimajo statusa manjšine in s tem tudi ne predstavnika v parlamentu.

Iz mojih raziskav je razvidno, da integracijske strategije niso vezane na velika finančna sredstva, temveč zgolj na upoštevanje potreb etničnih in verskih skupnosti. Tako so na primer lažje rešljivi problemi religiozne integracije priseljencev, saj je treba izdati zgolj ustrezna dovoljenja za verske objekte kot npr. za gradnjo mošeje ter prostorov za verouk ob pravoslavni cerkvi v Ljubljani. Delno je probleme verske integracije mogoče rešiti z izdajo lokacijskih dovoljenj, saj sta omenjeni verski skupnosti pripravljene najti sredstva sami. V prestolnici pa bi potrebovali tudi sinagogo.

Tudi glede drugih prvin sociokulturne integracije so nekatere rešitve precej lažje rešljive kot se zdi na prvi pogled. Učenje maternih jezikov pripadnikov etničnih skupnosti nekdanje Jugoslavije je mogoče reševati tudi v okviru obstoječega kurikula, to pomeni s sredstvi, ki so že na razpolago, saj so namenjena za zdaj za poučevanje hrvaščine kot izbirni predmet za osnovne šole. Potrebovali bi torej še učitelje za albanski, makedonski, srbski, bosanski in črnogorski jezik. Če bi vsak poučeval na eni od osnovnih šol, bi se učenci lahko tudi vozili poslušati izbirni predmet na drugo šolo, če njihovega maternega oziroma enega od maternih jezikov ne bi poučevali na njegovi šoli. Večina otrok staršev, ki imajo korenine v nekdanji Jugoslaviji, je namreč rojena v Sloveniji in je njihov materni jezik tudi slovenščina. Na ta način bi bilo treba samo upoštevati potrebe migrantov iz nekdanje Jugoslavije po izražanju njihove kulture skozi jezik in z nekaj fleksibilnosti bi bil problem rešljiv tudi ob že namenjenih finančnih sredstvih.

Ministrstvo za kulturo podpira kulturne projekte nekaterih nevladnih organizacij etničnih skupnosti iz nekdanje Jugoslavije, kar je pozitivno, na žalost v Sloveniji ni mednarodnih organizacij ali posamičnih tujih ali domačih donatorjev, ki bi dodatno sofinancirali projekte. Etnične organizacije so namreč pomemben del civilne družbe. O pomenu civilne družbe nasploh pa je Putnam (1993) zapisal, da je civilna družba eden od pomembnih dejavnikov uspešnosti vlad. V svoji raziskavi o vlogi in zgodovini civilne družbe v Italiji je med drugim ugotovil, da je uspešnost posameznih

regionalnih vlad v Italiji v prejšnjem stoletju povezana z obstojem civilnodružbenih skupin v 19. stoletju. Tudi primerjalne raziskave migracij potrjujejo, da imajo etnične organizacije pomembno vlogo pri vključevanju v države sprejema. Njihova vloga ni zgolj v emotivnem sprejemanju novih članov njihove etnične skupnosti ter socialnem vključevanju v širšo sociokulturno sfero, temveč pogosto omogočajo tudi hitrejšo in uspešnejšo ekonomsko integracijo.

Menim, da bi za oblikovanje učinkovite integracijske politike potrebovali integracijski zakon, ki bi normativno uredil probleme sobivanja različnih etničnih skupnosti. Na ta način bi bilo mogoče vključiti tiste predloge za učinkovito integracijo, ki jih veljavna zakonodaja še ne vključuje. Danska in Nizozemska imata integracijske zakone.

Nizozemski zakon poudarja pravice in dolžnosti migrantov, dolžnosti se nanašajo zlasti na učenje uradnega jezika države sprejema. Pomembna inovacija nizozemskega zakona je zlasti poudarek na dolžnostih priseljencev. Poudarek na odgovornosti subjektov, v našem primeru priseljencev, poudarja tudi Dworkin (2000), ki poskuša teoretizirati enakopravnost. Težko je namreč ustvariti razmere za uspešen dialog, če obe vključeni strani ne opredelita dolžnosti in pravic. Kot ena od pomembnih obveznosti migrantov je v nizozemskem zakonu učenje njihovega uradnega jezika. Podobno bi bilo smotrno urediti tudi za slovenščino. Obvezno učenje jezika države sprejemnice se ne zdi nujno zgolj z vidika lažje komunikacije med priseljenci in državljani države sprejemnice, temveč tudi zaradi družbenega in ekonomskega vključevanja priseljencev. Medkulturno dejstvo namreč ostaja, da se priseljenci, ki ne govorijo jezika države sprejemnice, težje zaposlijo, občasno se tudi v nekaterih državah samosegregirajo zaradi pomanjkanja jezikovnega znanja, kar je kontraproduktivno tudi za državo sprejema. Integracija je torej pot vključitve (prisilnih) priseljencev v državo sprejemnico, ki omogoča win-win situacijo za priseljence in državo sprejemnico.

Končam lahko, da je Slovenija na začetku poti gradnje integracijske politike (prisilnih) priseljencev. Podobno je značilno npr. za Grčijo kot novo »staro« članico, medtem ko so skandinavske države zglednejši primer. Prav tako se je tudi npr. Velika Britanija že veliko let osredotočala na urejanje multietničnih odnosov poleg že omenjenih držav z migracijsko tradicijo. Zaradi vzpona radikalne desnice, ki je pogosto ksenofobna in diskriminacijska, pa so se tudi v omenjenih državah v tem obdobju pojavile določene restriktivne tendence, ki ne vodijo k družbeni kohezivnosti, temveč ustvarjajo napetosti med etničnimi skupnostmi in kulturnimi skupinami. Eden od izhodov iz omenjenih družbeno problematičnih tendenc je prav gradnja in implementacija ustrezne

integracijske politike kot poti vključitve priseljencev na način sožitja z državljani države sprejemnice.

Literatura

- Barnard, A. in Spencer J.(ur.) (1996). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge.
- Baubock, R. in Zolberg, Aristide, R. (eds.) (1996). *The Challenge of Diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Avebury: European Centre Vienna.
- Byron, R. (1999). Ethnicity at the Limit. *Anthropological Journal on European Cultures, the Politics of Anthropology at Home I*, Vol. 8, Number 1, str. 9–31.
- Brettell, C. B. in Hollifield, J. F. (2000). *Migration Theory: Talking across Discipline*. New York: Routledge.
- Dworkin, R. (2000). *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Clarendon Press.
- Frechette, A. (1994). Notes toward Development of a Multi-Disciplinary Model for Comparative Research on 'Integration'. Oxford: Refugee Studies Programme, unpublished material.
- Gellner, E. (1992). *Reason and Culture: New Perspectives on the Past*. Oxford: Blackwell.
- Joly, D. (1996). *Haven or Hell? Asylum Policies and Refugees in Europe*. Macmillan Press Ltd, Great Britain.
- Južnič, S. (1993). *Identitet*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kivisto, P. (2001). Theorizing Transnational Immigration: a Critical Review of Current Efforts. *Ethnic and Racial Studies* Vol. 24, No. 4, July 2001, str. 549–577.
- Kuper, A. (1999). *Culture: the Anthropologists' Account*. London: Harvard University Press.
- Lindholmer, D. (1998). Local Identities and the Integration of Refugees. *Regional Contact*, XII, No 13, str. 135–142.
- Lima, F. H. (2001). Transnational Families: Institutions of Transnational Social Space, *Pores*, 2001, str. 77–93.
- Lukšič - Hacin, M. (1999). *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Moore, J. D. (1997). *Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. London: Altamira Press.
- Novotna, H. (2002) Kultura: velik problem za družboslovje. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 42/3 2002, str. 11–16.
- Portes, A. (1999a). Conclusion: Towards a new World – the Origins and Effects of Transnational Activities, *Ethnic and Racial Studies*. Volume 22, No. 22, March 1999, str. 463–477.
- Portes, A., Guarnizo, L. E., Landolt, P. (1999 b). The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field. *Ethnic and Racial Studies*. Volume 22, Number 2, marec 1999, str. 217–237.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rogelja, N. (1999). Kulturni stik: Slovenci, Slovenke – begunci, begunke. Vrečer, N. (ur.), *Vsakdanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Sith, M. P. in Guarnizo, L. E. (ed.) (1998). *Transnationalism from Below*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Šumi, I. (2000). *Kultura, etničnost in mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC.

Zaključno poročilo Ciljnoraziskovalnega projekta z naslovom Percepcije slovenske integracijske politike: predstavitev raziskave, dela in rezultatov, ki jih je opravil Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev

»Dobrodošli doma?« Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo

Vračanje Slovencev iz Argentine

Zaključno poročilo Ciljnoraziskovalnega projekta z naslovom *Percepcije slovenske integracijske politike: predstavitev raziskave, dela in rezultatov, ki jih je opravil Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*

Raziskava o reintegraciji izseljencev in njihovih potomcev (v nadaljevanju povratniki), vrnjenih v Slovenijo po letu 1990, ki jo je v letih 2003 in 2004 izvajal *Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*, je bila del širše zastavljenega Ciljnoraziskovalnega projekta z naslovom *Percepcije slovenske integracijske politike*, ki je potekal v okviru programa *Konkurenčnost Slovenije 2001–2006*. Glavni nosilec projekta je bil *Inštitut za narodnostna vprašanja*. Projekt je bil dvoleten (1. 10. 2002 – 30. 9. 2004).

Študija o reintegraciji izseljencev po vrnitvi iz tujine je bila usmerjena v evidentiranje in proučevanje težav, s katerimi se ti srečujejo. Cilj raziskave je bil odkriti (sistemske) vzroke teh težav in razdelati predloge za njihovo reševanje oziroma odpravljanje. Drugo področje oziroma cilj raziskave je bila predstavitev odnosa slovenske države do povratnikov in njihovih potomcev.

Maja 2003, na začetnem sestanku so raziskovalci, vključeni v projekt (Marina Lukšič - Hacin, Kristina Toplak, Zvone Žigon in Jernej Mlekuž), oblikovali začetno strategijo in si načrtali delovne smernice: sestaviti, zbrati seznam povratnikov, narediti osnutek ankete za povratnike, narediti vprašalnik za intervjuje za povratnike. Začetna strategija projekta je vključevala le povratnike iz Argentine.

Jeseni je bil dokončno oblikovan seznam povratnikov iz Argentine. Zbiranje informacij je potekalo v sodelovanju z *Uradom za Slovence po svetu, Slovenijo v svetu (SVS)*, *Ministrstvom za kulturo RS, Rafaelovo družbo (RD)*, *Slovenskim svetovnim kongresom (SSK)*, *Slovensko izseljensko matico (SIM)*, slovensko izpostavo *International Organization for Migration (IOM)*. Izkazalo se je, da se povratniki iz Argentine obračajo predvsem na SVS in RD, oziroma točneje, da sta ti dve organizaciji edini, ki imata kakršne koli informacije o povratnikih iz Argentine. Naslednja težava, na katero so naleteli raziskovalci, je bila, da omenjeni društvi nista bili pripravljene izročiti naslovov oseb. Tako je v nadaljevanju prišlo do dogovora za sodelovanje v razpošiljanju prvih vprašalnikov (raziskovalci *Inštituta* so jim

dostavili vprašalnike, oni pa so jih razposlali). Pred razpošiljanjem sta društvi izvedli poizvedbo o pripravljenosti za (anonimno) sodelovanje med naslovniki. Temu je sledilo usklajevanje naslovnikov med društvenimi seznamami in razpošiljanje pošte (113 naslovov). Društvenim naborom so raziskovalci Inštituta dodali še izbor naslovov, do katerega so prišli na podlagi svojih baz podatkov. Izbor naslovov je bil omejen s kriterijem priselitve po 1990. Na podlagi usklajevanj je bilo razposlanih 124 vprašalnikov, na *Inštitut* pa je bilo prejetih približno 1/3 odgovorov z izpolnjenim vprašalnikom. Zaradi manjšega števila odgovorov so se raziskovalci odločili za kakovostno nadgradnjo in nadaljevanje z dodatnimi vprašanji pri posameznikih, ki so v pismu poslali svoje podatke in izkazali pripravljenost za nadaljnje sodelovanje. Tako je bilo opravljenih 15 »intervjujev«, večinoma po elektronski pošti.

Raziskovalci so razširili raziskavo tudi na slovenske izseljence in njihove potomce, priseljene iz drugih držav. Toda izbor naslovov slednjih je bil še skromnejši v primerjavi z naslovi povratnikov iz Argentine, kljub temu da je pri sestavljanju nabora oziroma razpošiljanju anket poleg že »sodelujočih« društev (SVS in RD) sodelovalo tudi društvo SIM. Skupno je bilo razposlanih 34 vprašalnikov, na *Inštitut* pa je bilo prejetih 13 odgovorov z vrnjenim vprašalnikom (številka vključuje samo vprašalnike, ki so jih izpolnili povratniki, vrnjeni v Slovenijo po letu 1990). Pri raziskavi o povratnikih iz drugih držav je bilo opravljenih tudi 13 globinskih intervjujev (sedem in pol ure posnetih pogovorov).

Sledila je kvantitativna in kvalitativna obdelava pridobljenih podatkov. Ta je bila umeščena v kontekst drugih informacij o povratnikih v Sloveniji: raziskovalci so opravili poizvedbo in analizo časopisnih člankov v arhivu časopisa *Delo*, poizvedbo in analizo znanstvenih razprav po *Cobissu*, analizo objavljenega gradiva v izseljenskem časopisju, analizo javnega gradiva s sej *Državnega zbora RS* ob sprejemanju *Resolucije o odnosih s Slovenci po svetu* in zavrjenega zakona o Slovencih po svetu itd.

Vzporedno z navedenim je bila narejena tudi raziskava o tem, kako Republika Slovenija s svojimi institucijami zakonsko in normativno ureja področja ter rešuje konkretne težave, s katerimi se srečujejo povratniki in njihovi družinski člani, in kako se v raznih smernicah, izhodiščih ali konkretnih akcijah opredeljuje do tega pojava. Za ta namen je bilo opravljenih več pogovorov s predstavniki različnih državnih teles, pregledana je bila zakonodaja, ki se tako ali drugače dotika povratnikov, pregledano je bilo tudi veliko raznega gradiva različnih državnih institucij, ki se nanaša na povratnike itd.

Izsledke raziskave so Marina Lukšič - Hacin, Kristina Toplak in Jernej Mlekuž 3. 7. 2004 predstavili na 11. taboru Slovencev po svetu. Predstavitev je imela velik medijski odmev, v tiskanih in elektronskih medijih (glej prilogo št. 1).

Z Marino Lukšič - Hacin sta bila opravljena dva (daljša) intervjuja o delu, izsledkih in nasploh o tematiki, obravnavani v projektu. Intervjuja sta bila predvajana na prvem programu nacionalnega radia, in sicer v začetku julija v reportaži o *11. taboru Slovencev po svetu* v oddaji *Slovenem po svetu*, konec avgusta v oddaji *Studio ob sedemnajstih* in nazadnje 8. 10. v oddaji *Slovenem po svetu*.

Izsledki raziskave bodo objavljeni v vsebinskem sklopu o reintegraciji izseljencev in njihovih potomcev, vrnjenih v Slovenijo po letu 1990, v znanstveni reviji *Dve domovini 20* (izdajatelj je *Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*) ob koncu leta 2004. Vsebinski sklop bo sestavljen iz treh znanstvenih člankov raziskovalcev, vključenih v projekt (Marina Lukšič - Hacin, Kristina Toplak in Jernej Mlekuž – članki so v prilogi št. 2) in iz uvodnika, v katerem bo med drugim tudi podrobneje predstavljena raziskava.

Gradivo, zbrano v okviru projekta, je dostopno v posebni arhivski mapi v *Arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU* na Novem trgu 2. V gradivu so uradni dokumenti o projektu, poročila, korespondenca, ankete, intervjuji, časopisno in drugo tiskano gradivo o vračanju izseljencev.

Doc. dr. Marina Lukšič - Hacin

predstojnica *Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*

ODNOS REPUBLIKE SLOVENIJE DO VRAČANJA IZSELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV

Jernej Mlekuž

Uvod

»In zdaj, ko so Argentino prizadejale hude gospodarske težave, so izvoljeni predstavniki ljudstva spet na nogah in vabijo »argentinske Slovence« v deželo, saj vendar kri ni voda. Zunanji minister, ki je v nastopu pred poslanci opozoril na premalo izkoriščeno bogastvo v naših na tujem živčih ljudi, ker je lahko vsak svojevrsten ambasador Slovenije, je tudi tokrat nadvse prijazno govoril o repatriaciji, ki »dobiva nek poseben pomen ob krizi v Argentini, kjer živi precejšnje število Slovencev. Ob tej krizi se je pokazalo, da naša država še nima ustreznih mehanizmov, ki bi olajšali vrnitev tistim, ki se želijo vrniti. Resolucija določa, da je Slovenija zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo (Horvat 2002: 12).«

To iz *Panorame* grdo iztrgano besedilo: komentatorjev stavek, točneje dva, in nato citat takratnega zunanjega ministra nakažeta glavne vsebine, v katere se bomo spustili v tem kar malo preveč deskriptivnem besedilu. Pokazali bomo, da je fenomen, ki se bo v nadaljevanju »šlepak« pod nerodno besedo »povratništvo«¹, ne povsem enovita stvar. No, bodimo

---

¹ Zakaj je »povratništvo« ne najbolj posrečen izraz? Predvsem zato ker ga uporabljajo tudi nekatere druge stroke (povratniki so recimo tudi med zaporniki, zdravljenimi narkomani, nogometnimi moštvi idr.). Besedi »repatriacija« se v besedilu izognem, ker ta v (večinoma pravni) strokovni literaturi označuje posebno obliko organiziranega povratništva – državno ali meddržavno organiziran povratak razseljenih oseb ali beguncev v državo ali kraj izvora. Repatriacija se ne nanaša nujno na skupino prebivalstva, ampak lahko tudi na posameznike, recimo tiste, ki so (bili) nevarni za red in varnost tiste države (Leksikon Migracijskoga i etničkoga nazivanja 1998: 232).

V tuji strokovni literaturi najdemo več izrazov, ki opisujejo oziroma označujejo pomen povratništva. Tako recimo v anglosaškem svetu zasledimo te izraze: »povratni tok migracije« [reflux migration], »proti domu usmerjena migracija« [homeward migration], »povratni tok« [return flow], »drugotna migracija« [second-time migration], »reemigracija« [remigration] itd. (Gmelch 1980: 135). V tem besedilu pod besedo »povratniki« obravnavam ali razumem osebe slovenskega porekla oziroma osebe, ki se sklicujejo na slovensko poreklo ne

natančnejši: očitno ni enovita stvar za državne institucije (ki jim bomo tokrat posvetili kar nekaj (dragocenega!) časa), saj je te ne obravnavajo in rešujejo celostno,² ampak parcialno, po različnih ministrstvih in drugih institucijah, neozirajoče se druga na drugo. Minister je omenil tudi resolucijo, ki »(...) določa, da je Slovenija zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo.« Pogledali bomo tudi v *Resolucijo o odnosih s Slovenci po svetu*, kaj pravi o povratništvu in povratnikih, in v »še ne rojenega«, natančneje rečeno, »splavljenega« otroka te *resolucije*: predlagan in zavržen zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja.

Preden se prilepimo na akte ter odvedemo v pisarne ministrstev in državni zbor, poskušajmo še na hitro skicirati fenomen v številkah in pojavnost teh številki tudi nekoliko širše; kako se kaže v medijih in v splošni družbeni razpravi. No, ker je iskrenost danes dobra marketinška poteza, naj povem, da sem želel o povratništvu spregovoriti predvsem »s pomočjo« medijev. Toda kot je pokazalo brskanje po *Delovem* fondu s številko 325.27 in z imenom »vračanje zdomcev«, je gradiva veliko premalo, da bi o njem oziroma z njegovo pomočjo lahko kakor koli resneje modroval. 21 (časopisnih) enot v od leta 1991 pa do začetka leta 2004, med temi tudi nekaj pisem bralcev, ni ravno številka za«tehtnejšo« analizo.³ No, pove pa nam vendarle nekaj. Pojav očitno ni »osvojil« tiskanih medijev in to lahko z nekaj poguma rečemo tudi za širšo družbeno debato. No, pa še besedo, dve o številkah, ki so prav gotovo v veliki meri »krive« za medijsko in širšo, družbeno »neuslišanost« pojava. Popis prebivalstva beleži »povratne selivce po letu zadnje priselitve in državi prejšnjega prebivališča«. Ta kategorija vključuje osebe, katerih prvo prebivališče je bilo v Sloveniji in od koder so se odselili v tujino, njihova zadnja selitev pa je bila priselitev iz tujine. Torej ta kategorija ne vključuje otrok povratnikov in njihovih družinskih članov in niti ne/oziroma v tujini rojenih otrok ali vnukov slovenskih izseljencev. Od popisa leta 1991 pa do leta 2001 se je skupno v Slovenijo priselilo 1161 navedenih oseb, od tega 725 iz držav Evropske unije, 226 iz držav nekdanje SFRJ, 67 iz drugih evropskih držav in 116 iz neevropskih držav. Števila drugih povratnikov, ki niso imeli prvega prebivališča v Sloveniji oziroma niso bili rojeni v Sloveniji, iz popisa prebivalstva ne moremo natančno izluščiti. Pri oceni števila slednjih nam je lahko v pomoč

---

glede na državljanstvo, državo rojstva, znanje slovenskega jezika idr., priseljene v Republiko Slovenijo. Torej tudi v tujini rojene otroke ali vnuke slovenskih izseljencev.

² Povratništvo je nasploh zelo raznolik in kompleksen pojav, ki vključuje ter združuje zelo heterogene procese in vsebine (ekonomske, družbene, kulturne, psihološke itd.) na različnih nivojih družbe ter družbenih odnosov (na ravni posameznika, »izvirne« skupnosti, države »gostiteljice« itd.). S temi besedami nočem opravičevati (ne)dela državnih institucij, ampak zgolj preprosto »pametovati.«

³ Nekaj prispevkov o povratništvu, izdanih v obravnavanem obdobju, sem tudi sam še dodatno odkril, tako da zgornja številka ne pomeni vseh člankov, izdanih o povratništvu v obravnavanem obdobju.

razpredelnica pod naslovom *»Priseljeni v Slovenijo po letu prve priselitve, narodni pripadnosti in državi prvega prebivališča«*. In sicer v tej razpredelnici najdemo osebe, ki so bile rojene v tujini in so se preselile v Slovenijo. Med skupno 28568 osebami, rojenimi v tujini in priseljenimi v Slovenijo v obdobju 1991–2001, se je 3749 opredelilo za Slovence. Pri tem moramo vedeti, da je med navedenimi 28.568 osebami zelo veliko oseb, katerih narodna pripadnost ostaja v popisu prebivalstva skrita pod besedo »neznano« (5804 oseb) ali ki se glede narodne pripadnosti niso hoteli opredeliti (1597 oseb) (Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002).⁴ Oceno, koliko povratnikov je sprejela Slovenija v obravnavanem obdobju, tako raje prepuščam bralcem.⁵

Razlogi, zakaj vračanje izseljencev ni doseglo bohotnejših števil, so številni in jih tu ne bomo navajali. Omenimo pa vendarle lahko, kot pravi Marina Lukšič - Hacin (2002: 189), da k tako majhnemu deležu slovenskih povratnikov vsekakor prispeva tudi dejstvo, *»(...) da vsa leta ni zaslediti aktivne državne politike, ki bi dejansko spodbujala povratništvo. To velja za vse različice izseljevanja in povratništva, vključno z begom možganov.«*

Zakoni, akti, programi in podobno, ki se kakor koli nanašajo na povratništvo in povratnike

Poglejmo, kako Republika Slovenija s svojimi institucijami zakonsko in normativno ureja področja ter rešuje konkretne težave, s katerimi se srečujejo povratniki in njihovi družinski člani, in kako (če sploh) se v raznih smernicah, izhodiščih ali konkretnih akcijah opredeljuje do tega fenomena. Torej, poskušali bomo odkriti in osvetliti področja široko razvejanih državnih institucij, ki se najbolj vidno dotikajo povratništva. Pri tem, na videz brezglavem iskanju ostaja velika možnost, da nekatere stvari, težave povratnikov, področja ostanejo neodgrnjena. No, brezglavo iskanje so mi precej olajšala nekatera besedila, objavljena v

---

⁴ Za statistične podatke in nekatera »statistično-metodološka« pojasnila se zahvaljujem Danilu Dolencu, zaposlenem na *Statističnem zavodu Republike Slovenije*.

⁵ Vedeti moramo, da je opredelitev narodnosti v popisu prebivalstva prepuščena posamezniku. Glede na našo opredelitev povratnika (glej pod opombo št. 1) tako lahko vključimo med povratnike poleg 1161 oseb tudi še najmanj vseh 3749 posameznikov, ki sicer niso bili rojeni v Sloveniji, toda so se izrekli za Slovence. Seveda ostaja vprašanje, ali lahko vsi ti posamezniki koristijo nekatere ugodnosti, ki jih prinaša slovenskega zakonodaja tujcem slovenskega rodu oziroma osebam slovenskega porekla. Če nadaljujemo, ostaja tudi vprašanje, koliko je med obravnavanimi 3749 osebami oseb slovenskega rodu oziroma slovenskega porekla, kar koli naj že to pomeni. No, lahko bi še nadaljevali, toda to niso vprašanja, s katerimi naj bi si polnili glavo v tem besedilu.

publikaciji, izdani ob 10-letnici *Izseljenskega društva Slovenija v svetu*⁶ (2002) in informacije, pridobljene s anketo, ki jo je *Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU* poslal povratnikom v začetku leta 2004.^{7,8}

In še nekaj je, kar zna zmotiti (»čudežno« motiviranega) bralca tega besedila. Ta, tako imenovana področja pokrivajo zelo različno široke in pogosto težko primerljive stvari; tu bom za bežno predstavbo navedel široko, zelo kompleksno in za povratnike »življenjsko« pomembno področje socialnih pravic delavcev migrantov in na drugi strani povsem »papirnato« točko v izhodiščih in usmeritvah nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa: »**Vključevanje znanstveno raziskovalnega potenciala Slovencev po svetu z ambicijo ustvariti koherentni skupni intelektualni prostor [poudarki so izvirni] (Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa 2004).**«

Dovoljenje za prebivanje

Vprašanja, povezana z dovoljenem za prebivanje, ureja *Ministrstvo za notranje zadeve*, tako imenovani *Direktorat za migracije*; in sicer z *Zakonom o tujcih*, ki je bil objavljen v *Uradnem listu Republike Slovenije št. 108/02-prečiščeno besedilo* (Dovoljenje za prebivanje – pogoji 2004). Za dovoljenje za prebivanje morajo zaprositi tisti povratniki in njihovi družinski člani, ki nimajo slovenskega državljanstva. Povratnike s slovenskim in tudi povratnike brez slovenskega državljanstva, ki so pridobili dovoljenje za stalno prebivanje, pa čaka (le) prijava stalnega prebivališča, saj pomeni osnovo, pogoj za nadaljnje postopke (ureditev zdravstvenega zavarovanja, vpis na Zavod za zaposlovanje, vpis otrokov v vrtec in šolo idr.).⁹

⁶ Nekatera od teh (in nasploh veliko drugih) besedil o povratništvu so objavljena tudi na spletnih straneh omenjenega društva, ki se zelo aktivno ukvarja s to problematiko. Na njihovih spletnih straneh tako med drugim beremo: »*Namen izseljenskega društva Slovenija v svetu je bil od vsega začetka - pred desetimi leti (1992) - pomagati vračajočim Slovincem pri vseh konkretnih vprašanjih. Mnogo je že narejenega. Hvala Bogu se je v zadnjih časih zanimanje ali potreba po "vrnitvi" povečala. Veseli smo, da se odločate za to možnost. Tu smo, da vam pomagamo z urejanjem dokumentov, z iskanjem ugodnega stanovanja, urejanjem nostrifikacij spričeval na osnovni, srednji, višji in visoki stopnji, z iskanjem zaposlitve... (Slovenija v svetu – informacije 2004).*« Kar je zapisano tudi v njihovem statutu: »(...) svetovanje in pomoč pri vračanju izseljencev v matično domovino (Slovenija v svetu – o društvu 2004).«

⁷ Izsledki ankete so predstavljeni v člankih Marine Lukšič - Hacin in Kristine Toplak v nadaljevanju tega vsebinskega sklopa.

⁸ Ob koncu pisanja tega besedila sem našel spletno stran *Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu*, na kateri so pod naslovom »*važni naslovi za vprašanja zdomcev in izseljencev*« navedena nekatera področja in institucije. Veliko

je tako rekoč neizbežnih tudi za izseljence, ki se vračajo v Republiko Slovenijo (Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu 2004).

⁹ *Zakon o prijavi prebivališča* (Uradni list RS, št. 9/2001) pravi, da mora posameznik ob prijavi stalnega prebivališča »(...) predložiti dokazilo, da ima pravico, do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja. Kot dokazilo, da

V nadaljevanju bom navedel le tiste dele *Zakona o tujcih*, v katerih je obravnava povratnikov brez slovenskega državljanstva drugačna od obravnave (drugih) tujcev oziroma v katerih so povratniki brez slovenskega državljanstva tako ali drugače omejeni.

Tujec mora v **vlogi za izdajo prvega kakor tudi nadaljnjih dovoljenj za začasno prebivanje** navesti namen, zaradi katerega naj se mu dovoljenje izda. Zakon določa, da se navedeno dovoljenje lahko izda zaradi: zaposlitve ali dela; študija, izobraževanja, specializacije ali strokovnega izpopolnjevanja ter praktičnega usposabljanja, sodelovanja oziroma udeležbe v programih mednarodnih izmenjav prostovoljcev in v drugih programih, ki ne sodijo v sistem formalnega izobraževanja; združitve družine; drugih upravičenih in z zakonom, mednarodnimi akti ali mednarodnimi načeli in običaji utemeljenih razlogov ter **tujcem slovenskega rodu do tretjega kolena v ravni vrsti** in otrokom tujcev, rojenih v Republiki Sloveniji (Opredelitev dovoljenja za prebivanje 2004).

Dovoljenje za prvo prebivanje se lahko izda le kot dovoljenje za začasno prebivanje, njegova veljavnost pa ne more biti daljša kot eno leto, razen ob izdaji dovoljenja zaradi združitve družine (ožjemu družinskemu članu tujca se dovoljenje izda za enako časovno obdobje, kot je dovoljenje za začasno prebivanje tujca, ki uveljavlja pravico do celovitosti družine) in izdaje dovoljenja ožjim družinskim članom slovenskega državljana, katerim se dovoljenje izda z veljavnostjo treh let in otrokom, rojenim v Republiki Sloveniji, in je veljavnost njihovega prvega dovoljenja vezana na veljavnost dovoljenja za prebivanje njihovih staršev oziroma skrbnikov (Veljavnost dovoljenja za prebivanje 2004).

V *Zakonu o tujcih* je tudi določeno, katerim tujcem se lahko ob izpolnjevanju drugih zakonskih pogojev **dovoljenje za stalno prebivanje** izda že pred potekom osemletnega neprekinjenega prebivanja v Republiki Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje. Pred potekom navedenega osemletnega roka se lahko izda dovoljenje za stalno prebivanje **tujcu, ki je slovenskega rodu**, tujcu, katerega prebivanje v Republiki Sloveniji je v interesu Republike Slovenije, **ter ožjim družinskim članom slovenskega državljana** ali tujca, ki ima

---

ima posameznik pravico do prebivanja na naslovu, se šteje dokazilo o lastništvu, najemna in podnajemna pogodba ali pisno soglasje lastnika oziroma solastnikov stanovanja oziroma upravljavca nastanitvenega objekta.» To pa marsikateremu povratniku brez lastnega stanovanja lahko povzroča težave (glej prispevek Marine Lukšič - Hacin v nadaljevanju tega sklopa). Namreč, lastniki podnajemniških stanovanj neradi prijavljajo oddajanje stanovanja in zato tudi niso naklonjeni, da podnajemniki na naslovu podnajemniškega stanovanja prijavijo stalno prebivališče.

v Republiki Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje ali status begunca (Dovoljenje za stalno prebivanje 2004).

Državljanstvo

Vprašanja, povezana z državljanstvom, ureja *Ministrstvo za notranje zadeve*, tako imenovani *Direktorat za migracije*, in v okviru tega tako imenovani *Oddelek za državljanstvo*. Povratniki in njihovi družinski člani so namreč lahko državljani Republike Slovenije in tudi lahko za državljanstvo (še) zaprosajo. Zadnjih se dotikajo naslednji odstavki 12. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*.

Naturalizacija z olajšavami za osebe slovenskega porekla (prvi odstavek 12. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Za osebe slovenskega porekla do tretjega kolena sorodstvenega razmerja (olajšave torej lahko uveljavljajo vnuki slovenskih izseljencev, pravnuki pa ne več) zakon omogoča naturalizacijo že po enem letu dejanskega prebivanja v Republiki Slovenije, poleg tega pa jim zakon dopušča, da obdržijo tudi izvorno državljanstvo. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 4., 5., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije* (Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo 2004).

Naturalizacija z olajšavami za osebe, ki so slovensko državljanstvo nekoč že imele (drugi odstavek 12. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Za osebe, ki so državljanstvo Republike Slovenije izgubile na podlagi odpusta ali odreka, zakon omogoča naturalizacijo že po šestih mesecih dejanskega prebivanja v Republiki Slovenije, poleg tega pa jim zakon dopušča, da obdržijo tudi svoje dosedanje državljanstvo. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 4., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije* (Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo 2004).

Naturalizacija z olajšavami za osebe, ki so poročene z državljanom Republike Slovenije (tretji odstavek 12. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Za osebe, ki so najmanj dve leti poročene z državljanom Republike Slovenije, zakon omogoča naturalizacijo že po enem letu dejanskega prebivanja v Republiki Sloveniji, hkrati pa morajo izpolnjevati tudi druge pogoje, ki veljajo za naturalizacijo brez olajšav. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 2., 4., 5., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena *Zakona o*

državljanstvu Republike Slovenije. V izjemnih primerih pa lahko oseba, ki je poročena z državljanom Republike Slovenije, na posebno prošnjo obdrži svoje izvorno državljanstvo, če s tem soglaša Vlada Republike Slovenije. Oseba, ki želi obdržati svoje državljanstvo, mora to obširno utemeljiti (Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo 2004).

Naturalizacija mladoletnih oseb (14. člen *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Naturalizacija mladoletnih oseb je vezana na naturalizacijo njihovih staršev. Če starši pridobijo državljanstvo Republike Slovenije, pridobi na njuno prošnjo državljanstvo tudi otrok, ki še ni star 18 let, ne glede na to, kje živi (prvi odstavek 14. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Če pa državljanstvo Republike Slovenije pridobi le eden od staršev, pridobi državljanstvo le otrok, mlajši od 18 let, ki najmanj leto dni živi s tem roditeljem v Sloveniji (drugi odstavek 14. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Če je državljanstvo Republike Slovenije pridobil roditelj na podlagi 13. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije* iz nacionalnih razlogov, otroku ni treba živeti v Sloveniji. Če je otrok starejši od 14 let, mora dati soglasje, da se strinja s sprejemom v slovensko državljanstvo (Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo 2004).

Socialna varnost in socialno varstvene pravice delavcev migrantov

Eden od temeljnih načinov zagotavljanja pravic delavcev, ki so (bili) v svojem delovnem-aktivnem obdobju zaposleni vsaj v dveh državah, je **koordinacija sistemov socialne varnosti**. Ta zagotavlja, da se pridobljene pravice na področju socialne varnosti ohranijo ne glede na to, da je delavec nekaj časa delal v eni državi, to zapustil in odšel na delo v drugo državo. Pravnoformalna podlaga za ohranjanje teh pravic je opredeljena v bilateralnih sporazumih o socialni varnosti oziroma o socialnem zavarovanju. Ti načeloma urejajo pravice s področja zdravstvenega zavarovanja in materinstva, zavarovanja za primer smrti, družinskih prejemkov in zavarovanja za primer brezposelnosti. Sporazumi se vsebinsko razlikujejo glede na to, kako določeno področje urejajo nacionalni sistemi (Koordinacija sistemov socialne varnosti 2004). Z državami, s katerimi niso sklenjeni bilateralni sporazumi, je po besedah zaposlene na *Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve* (želela je ostati neimenovana), mogoče uveljavljati pravice, ki jih zagotavlja zakonodaja posamezne države le v tisti državi, v kateri je oseba pridobila pravice. V Republiki Sloveniji to področje ureja *Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve*.

Republika Slovenija je nasledila ali sklenila **bilateralne sporazume s področja socialne varnosti** s temi državami: Belgija, Bolgarija, Češkoslovaška, Danska, Francija, Italija, Luksemburg, Madžarska, Nizozemska, Norveška, Poljska, Švedska, Velika Britanija, Nemčija, Avstrija, Švica, Hrvaška, Republika Makedonija, Kanada in Avstralija. Sporazumi so v postopku z Bosno in Hercegovino, Argentino in Novo Zelandijo (Bilateralni sporazumi s področja sistemov socialne varnosti 2004). Ob vstopu v Evropsko unijo je začela veljati *Uredba 1408/71*, ki podrobno ureja način in obseg pridobljenih pravic, do katerih je upravičen delavec migrant, ki se giblje med državami (*uredba pokriva države Evropske unije in Evropske gospodarske skupnosti*). S tem so prenehali veljati nekateri naštetih bilateralni sporazumi, ki jih je Slovenija nasledila oziroma sklenila v preteklosti. Osnovna načela te *uredbe* so: načelo enakega obravnavanja, načelo, da delavec migrant ni vključen v sistem socialne varnosti v dveh državah, pravilo seštevanja obdobj, pravilo preprečevanja prekrivanja pravic in pravilo izplačevanja prejemkov v drugi državi članici. Uredba velja za delavce in njihove družinske člane, samozaposlene, upokojence in študente. Pravila uredbe so bila 1. julija 2003 razširjena tudi na državljane tretjih držav (*Uredba 1408/71 - koordinacija sistemov socialne varnosti 2004*).

V Sloveniji se koordinacijska pravila uporabljalo za prejemke, ki jih urejajo Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti in Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih. Koordinacijska pravila, ki jih določa *uredba*, so za državo obvezujoča in neposredno uporabljiva. Kljub temu zaradi različnosti v nacionalnih zakonodajah, ki urejajo posamezne prejemke na področju socialne varnosti, in zaradi bilateralnih sporazumov o socialni varnosti, ki so jih države sklenile med seboj, veljajo posebnosti pri uveljavljanju pravic v posameznih državah (*Uredba 1408/71 – koordinacija sistemov socialne varnosti 2004*).

Zaposlovanje

Barbara Gregorič, zaposlena na *Zavodu RS za zaposlovanje*, je po telefonskem pogovoru 31. 8. 2004 povedala, da omenjeni zavod ne izvaja posebnih programov, ki bi kakor koli reševali težave zaposlovanja povratnikov, lahko pa se, tako kot drugi brezposelni, vključujejo v obstoječe programe zaposlovanja. Prav tako zakonodaja s tega področja z *Zakonom o*

spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (Ur. l. RS, št. 67/2002), posebej ne obravnava zaposlovanja povratnikov.

Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (Uradni list RS, št. 66/2000) pa prinaša nekatere olajšave oziroma ugodnosti na tem področju za povratnike, ki nimajo slovenskega državljanstva. Te se nanašajo na veljavnost osebne delovne dovoljenja, ki je pogoj za sklenitev rednega razmerja oziroma za opravljanje dela v Republiki Sloveniji. Tujci, ki pridobijo osebno delovno dovoljenje, so glede delovnopравnih razmerij izenačeni s slovenskimi državljani; pod enakimi pogoji lahko sprejmejo zaposlitev ali delo, če so brezposelni se lahko prijavijo v evidenco brezposelnih oseb pri *Zavodu RS za zaposlovanje* in uveljavijo pravice, ki jih tovrstna prijava ponuja (nadomestilo za primer brezposelnosti, vključitev v programe zaposlovanja idr.). Kot je navedeno v 10. členu omenjenega zakona, lahko za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo enega leta zaprosita begunec in tujec, ki izpolnjujeta z zakonom predpisane pogoje za samozaposlitev. Za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let pa lahko med drugimi zaprosi tudi »slovenski izseljenec ali njegov potomec do tretjega kolena v ravni črti, ki nima slovenskega državljanstva (*Sprejeti zakoni – Zakon o zaposlovanju in delu tujcev 2004*)«.

Stanovanja

Primož Bajec, zaposlen na *Ministrstvu za okolje, prostor in energijo (Sektor za stanovanja in urbana zemljišča)*, je po telefonskem pogovoru 23. 7. 2004 povedal, da omenjeno ministrstvo nima posebnih programov, ki bi kakor koli reševali stanovanjske težave povratnikov. Tudi stanovanjska zakonodaja po njegovih besedah (in po mojem branju *Stanovanjskega zakona* (Ur. l. RS, št. 69/03)) tega področja posebej ne obravnava. Omenil je še, da so po ekonomski krizi v Argentini decembra 2001 imeli na pobudo *Urada Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu* pogovore z različni državnimi telesi, kjer so »(...) poskušali povratnikom ponuditi pomoč subvencioniranja tržnih najemnim za najeta stanovanja. Toda do realizacije ni prišlo.«¹⁰

---

¹⁰ Več o teh pogovorih, ki jih je organiziral *Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu*, najdete v besedilu z naslovom *Informacija o dejavnostih Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu v zvezi z vprašanjem preseljevanja Slovencev iz izseljenstva v Republiko Slovenijo* (Žigon 2002: 14–18) v publikaciji, izdani ob 10. letnici *Izseljenskega društva Slovenija v svetu*.

Izobraževalni sistem

Od leta 1976 *Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport* (takrat *Komite za izobraževanje...*) podeljuje štipendije za zamejce in izseljence. Kot je na 8. 7. 2004 na 4. vseslovenskem srečanju v Državnem zboru v delovni skupini, ki je razpravljala o izobraževanju in šolstvu, navedel Roman Gruden, zaposlen na *Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport*, je trenutno na rednem študiju v Sloveniji okoli 150 štipendistov¹¹, od tega okoli 100 iz zamejstva in okoli 50 izseljencev. Največ štipendistov je iz držav, nastalih na ozemlju nekdanje Jugoslavije, med drugimi pa prevladujejo štipendisti iz Argentine. Roman Gruden je tudi povedal, »da so vsi, ki so slovenskega rodu, in želijo študirati v Sloveniji, oproščeni plačila šolnine na nivoju dodiplomskega študija«. Do zdaj, kot je to razvidno iz govora navedenega, je bil le nekakšen (nenapisan?) »dogovor pristojnih«, »sedaj pa bo tudi v novem pravilniku o študiju Slovencev, torej Slovencev po svetu... (Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje, 1. delovna komisija, področje izobraževanja in šolstva 2004).«

Kot posebno področje bi lahko posebej omenili priznanje in vrednotenje »tujega« izobraževanja. To področje ureja nov *Zakon o priznanju in vrednotenju izobraževanja*, ki je bil sprejet 17. 6. 2004 in se začne uporabljati šest mesecev po uveljavitvi (Ur. l. RS, št. 73/04).¹² Zakon se nanaša na slovenske državljane in tujce. Povratnikom in njihove družinske člane ne obravnava kot posebno kategorijo in jim ne prinaša kakršnih koli finančnih, administrativnih, časovnih idr. olajšav oziroma drugačne obravnave. Prav tako po besedah Polone Miklavc Valenčič 24. 8. 2004, zaposlene na *Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport*, se »(...) ne pričakuje nikakršna diskriminatorna obravnava tudi v podzakonskih aktih.«

Znanost

V izhodiščih in usmeritvah nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa, sprejetih leta 2003, najdemo pod naslovom *Prednostne naloge politike spodbujanja znanstvene in raziskovalno razvojne dejavnosti v obdobju 2003–2007* pod številko 9 (med skupno enajstimi)

---

¹¹ Ta številka vključuje le štipendiste, ki redno študirajo (so izpolnili pogoje za vpis v višji letnik). Skupaj s štipendisti, ki pavzirajo ali ponavljajo letnik, naj bi bilo od 200 do 250 štipendistov (Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje, 1. delovna komisija, področje izobraževanja in šolstva 2004).

¹² Z dnem uveljavitve tega zakona sta prenehala veljati *Zakon o nostrifikaciji v tujini pridobljenih šolskih spričeval* (Ur. l. SRS, št. 42/72) ter *Pravilnik o dokumentaciji za nostrifikacijo v tujini pridobljenih šolskih spričeval* (Ur. l. SRS, št. 34/84 in 36/84-popr.), ki pa se uporabljata še do 21. 1. 2004.

naslednje za nas hipotetično zanimivo besedilce: »*Vključevanje znanstveno raziskovalnega potenciala Slovencev po svetu z ambicijo ustvariti koherentni skupni intelektualni prostor [poudarki so originalni] (Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa 2004).*« Kot je po telefonskem pogovoru 21. 7. 2004 povedala Marica Žvar, zaposlena na *Ministrstvu za šolstvo znanost in šport*, je to »(...) *le osnova za nacionalni raziskovalni in razvojni program, ki je v pripravljanju*«. Stojan Sorčan, prav tako zaposlen na navedenem ministrstvu, pa je 23. 8. 2004 v telefonskem pogovoru poudaril, da je v obravnavanem izhodišču vključen tudi problem vračanja slovenskih znanstvenikov in raziskovalcev v Republiko Slovenijo.

Nekatere bolj osamljene akcije ali vsaj namere, ki se nanašajo na vračanje izseljencev in njihovih potomcev v Slovenijo, lahko zasledimo tudi pri manjših, ožje usmerjenih in »manj opaznih« institucijah. Tako je recimo *Zdravniška zbornica Slovenije* skupaj s *Svetovnim slovenskim kongresom* izdelala neke vrste register zdravnikov slovenskega rodu po svetu, ki jim je razposlala anketo, v kateri je bilo tudi vprašanje o nameri oziroma želji po priselitvi v Slovenijo.¹³ *Zdravniška zbornica Slovenije* je med drugim tudi organizacijsko pomagala dvema zdravnikoma slovenskega rodu pri priselitvi v Slovenijo (Bošnjak 2004: 8–9 in spodaj navedeni telefonski pogovor).

Kot je v telefonskem pogovoru 15. 7. 2004 povedala Elizabeta Bobnar Najžer, načrtuje *Zdravniška zbornica Slovenije* to problematiko vključiti v svojo naslednjo štiriletno strategijo (Sloveniji namreč trenutno primanjkuje 800 zdravnikov), ki bo sprejeta konec leta 2004 ali v začetku leta 2005.

Z vprašanjem vračanja znanstvenikov oziroma raziskovalcev se ubadajo tudi nekatere institucije Evropske unije. Na prvem mestu moramo omeniti 6. okvirni program Evropske unije s programom »*Človeški viri in mobilnost – dejavnosti Marie Curie*«,¹⁴ ki si prizadeva »(...) *za razvoj in prenos raziskovalnih kompetenc, za ustvarjanje ugodnih pogojev za razvoj raziskovalnih karier in za razvoj znanstvene odličnosti v Evropi (6. okvirni program EU.*

---

¹³ V prispevku časopisa *Delo* preberemo, da je med 42 »odkritimi« argentinskimi medicinci slovenskega rodu na anketo odgovorilo 17 zdravnikov, dva zobozdravnika, doktorica biokemije, farmacevtka, kineziolog in dve višji medicinski sestri. 14 med naštetimi se zanima za priselitev v Slovenijo, pri petih je to odvisno od pogojev, štirih pa preselitev ne zanima. Od 24 anketiranih je le ena oseba navedla, da ne zna slovenskega jezika (sodi v tretjo generacijo). Vsem anketiranim je »(...) *zelo pomembno mirno življenje v državi, v kateri so zagotovljena pravna varnost, vzgoja in zdravje ... (Bošnjak 2002: 8).*«

¹⁴ V predhodnem, 5. okvirnem program Evropske unije, so štipendije Marie Curie zajemale 3 vrste individualnih štipendij, med katerimi je bila tudi kategorija R za povrnitev štipendistov v manj razvito regijo po opravljenem podoktorskem študiju (6. okvirni program EU. Program »*Človeški viri in mobilnost – aktivnosti Marie Curie*« 2004).

Program »Človeški viri in mobilnost – aktivnosti Marie Curie« 2004).« S tem programom so razpisane možnosti za koriščenje sredstev Evropske komisije med drugim tudi za »*Dejavnosti za vrnitev in reintegracijo raziskovalcev v Evropo (Ibid.)*«. Posebne »štípendije Marie Curie« za vrnitev in integracijo se dodeljujejo raziskovalcem držav Evropske unije ali pridruženih držav, ki so pravkar imeli, vsaj v dveh letih, tako imenovano štípendijo Marie Curie, v obliki enkratne vsote, ki jo bo treba porabiti v obdobju naslednjega leta, v skladu z definiranim projektom, ki bo posebej ovrednoten. Prednost bo dana reintegraciji v državo izvora ali regije. Podoben mehanizem v obliki »štípendije za daljše obdobje«, tudi dve leti, je vzpostavljen za raziskovalce iz držav Evropske unije, ki bi se po petletnem delu v zunajevropskih državah radi vrnili v Evropo, ne glede na to, ali so bili štípendisti Marie Curie ali ne (ibid.).

Na spletnih straneh *Ministrstva za šolstvo znanost in šport* je objavljen razpis NATA za štípendije znanstvenikov, ki so se vrnili v zadnjih 12 mesecih oziroma se želijo vrniti v Slovenijo (in drugih 21 držav večinoma iz vzhodne Evrope in držav, nastalih na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze). S tem razpisom (velja do 1. 9. 2004), ki velja za znanstvenike na delu v državah članicah NATA, želi ta organizacija preprečiti, ali točneje rečeno, omiliti posledice tako imenovanega »bega možganov« (NATO štípendije za znanstvenike, ki se vračajo v Slovenijo 2004). Seveda pa gre v tem primeru za akcijo, za katero si obravnavano ministrstvo ne more pripisati posebnih zaslug, saj je »dalo« le spletni prostor. Po besedah Miloša Komaca 23. 8. 2004, zaposlenega na *Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport*, je obravnavano ministrstvo pri tej stvari torej le posrednik.

Vozniško dovoljenje

Za konec tega poglavja bomo navedli področje oziroma »zakonsko mojstrovino«, ki lahko povratnikom oziroma priseljencem »nerazumljivo« oteži bivanje v Republiki Sloveniji; to je zamenjava tujega voznškega dovoljenja za voznško dovoljenje Republike Slovenije, kar je opredeljeno v 21. členu *Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o varnosti cestnega prometa* (Ur. l. RS, 67/02), ki določa:

»(1) Tujec, ki prebiva v Republiki Sloveniji več kot šest mesecev, in državljan Republike Slovenije, ki se vrne iz tujine v Republiko Slovenijo z namenom stalnega prebivanja, ali če začasno prebiva v Republiki Sloveniji več kot šest mesecev, lahko, če izpolnjujeta druge s tem zakonom določene pogoje za vožnjo motornih vozil, v enem letu od pričetka prebivanja v Republiki Sloveniji zahtevata zamenjavo veljavnega tujega voznškega dovoljenja za

slovensko vozniško dovoljenje. Tujcu in državljanu Republike Slovenije, ki po določbi tega odstavka ne zahtevata zamenjave tujega vozniškega dovoljenja v enem letu po pričetku prebivanja v Republiki Sloveniji ali vrnitvi iz tujine v Republiko Slovenijo z namenom stalnega prebivanja v njej, prične enoletni rok, v katerem lahko zahtevata zamenjavo tujega vozniškega dovoljenja za slovensko vozniško dovoljenje, ponovno šteti, če zapustita Republiko Slovenijo za čas najmanj enega leta in se vrmeta v Republiko Slovenijo. Slovensko vozniško dovoljenje se izda, če imetnik veljavnega tujega vozniškega dovoljenja opravi praktični del vozniškega izpita za tiste kategorije vozil, ki jih ima pravico voziti s tujim vozniškim dovoljenjem. Praktičnega dela vozniškega izpita ni potrebno opraviti imetnikom tujih vozniških dovoljenj tistih tujih držav, ki jih določi minister, pristojen za notranje zadeve, na podlagi ocene kvalitete izobraževanja, teoretičnega znanja in znanja vožnje motornih vozil voznikov ter prometno varnostnih razmer v posamezni tuji državi (Vozniško dovoljenje 2004).«¹⁵

Torej, povratnik oziroma priseljenc lahko vozi s tujim vozniškim dovoljenjem do enega leta po prihodu v Slovenijo in v tem času lahko zamenja tuje vozniško dovoljenje za slovensko po opravljenem praktičnem delu izpita. Nerazumljivo, celo smešno je, da je voznik z vozniškim dovoljenjem, pridobljenem v tujini, »varen« voznik v prvem letu bivanja v Sloveniji, nato pa postane »nevaren« voznik.

---

¹⁵ Države, katerih imetniki vozniškega dovoljenja so oproščeni predložitve potrdila o opravljenem praktičnem delu vozniškega izpita, so določene v *Pravilniku o vozniških dovoljenjih* (Ur. l. RS, št. 117/02), in sicer v 22. členu, ki določa, da zahtevi za zamenjavo tujega vozniškega dovoljenja za vozniško dovoljenje Republike Slovenije ni potrebno priložiti potrdila o opravljenem praktičnem delu vozniškega dovoljenja v tistih primerih, ko je vozniško dovoljenje izdala ena od naslednjih držav: Republika Francija, ZR Nemčija (vključno z veljavnimi vozniškimi dovoljenji nekdanje DR Nemčije) in Švica – za kategorije A, B, E k B, F, G, H. Izjemoma in ob vzajemnosti se od osebja diplomatskih in konzularnih predstavništev v Republiki Sloveniji ob zamenjavi tujega vozniškega dovoljenja ne zahtevajo dokazila o telesni in duševni zmožnosti voziti motorna vozila ter opravljanja praktičnega dela vozniškega izpita (Vozniško dovoljenje 2004).

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo pa je prišlo do dodatnih sprememb. Na podlagi direktive Sveta EU z dne 29. julija 1999 o vozniških dovoljenjih (91/439/ES) se vozniška dovoljenja, ki jih izdajo države članice, medsebojno priznajo. Če se imetnik veljavnega nacionalnega vozniškega dovoljenja za stalno nastani v državi članici in ta ni tista, ki je izdala vozniško dovoljenje, lahko država gostiteljica za imetnika dovoljenja uporablja svoje državne predpise o času veljavnosti dovoljenj, zdravniških pregledih in davčnih ureditvah. V vozniško dovoljenje lahko vnese vse podatke, ki so nujno potrebni za vodenje evidence (Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU 2004).

V praksi ta direktiva velja samo za imetnike vozniških dovoljenj, izdanih v eni od držav članic EU. Za imetnike vozniških dovoljenj, ki jih niso izdale države članice EU, pa bo ob zamenjavi tujega veljavnega vozniškega dovoljenja za slovensko vozniško dovoljenje še naprej v veljavi 135. člen *Zakon o varnosti cestnega prometa* (Ur. l. RS, št. 30/98, 61/2000, 21/2002 in 67/2002). Ta določa, kako in pod kakšnimi pogoji se lahko zamenja tuje vozniško dovoljenje za slovensko (Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU 2004).

Nekaj o *Resoluciji o odnosih s Slovenci po svetu* in predlogu zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja

Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu

»Ustava v svojem 5. členu tudi določa, da lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti«, je poudaril 23. januarja 2002 na 12. redni seji državnega zbora Franc Pukšič, predsednik *Komisije državnega zbora Republike Slovenije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu*. Predsednik omenjene komisije, ki je med drugim vložila v obravnavo državnemu zboru gradivo *Resolucije o odnosih s Slovenci po svetu*¹⁶, nadaljuje, da je to »(...) treba urediti z zakonom«, pri čemer je »(...) sprejeta resolucija podlaga za sprejetje tega zakona (Dobesedni zapisi sej – 12. redna, zasedanje 23. 1. 2002 2004).«

Osnovni cilj *Resolucije* je po Pukšičevih besedah: »(...) opredelitev politike Republike Slovenije, ki temelji na ustavnih obveznostih do slovenskih izseljencev in zdomcev.« Ob tem dodaja: »Cilj je tudi vzpostavitev pogojev za vračanje Slovencev po svetu ter njihovih potomcev v domovino (Dobesedni zapisi sej – 12. redna, zasedanje 23. 1. 2002 2004).«

V preostale podrobnosti, zakulisje priprav in ciljev *Resolucije* se v tem besedilu ne bomo spuščali. Glede na zgoščenost dela *Resolucije*, ki se nanaša na povratnike, povzemam besedilo pod naslovom *Repatriacija, državljanstvo in status brez državljanstva* v celoti:

»Republika Slovenija je zainteresirana za vračanje Slovencev po svetu v Slovenijo, ravno tako pa tudi za naselitev njihovih potomcev. Posebno pozornost pri tem posveča tistim, ki lahko doprinesejo k razvoju Slovenije.

Državni organi Republike Slovenije zagotavljajo Slovencem po svetu ustrezne informacije o vračanju v domovino ter izvajajo z zakonom predpisane olajšave. Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje ter Ministrstvo za informacijsko družbo pripravijo informativno brošuro. Informacije morajo biti dostopne tudi na diplomatsko konzularnih predstavništvih Republike Slovenije v tujini. Olajšave naj zajemajo tudi poenostavitev postopkov, kot je nostrifikacija diplom in podobno.

---

¹⁶ Leta 1996 je državni zbor sprejel resolucijo, ki je opredelila odnose do slovenskih manjšin v zamejstvu. Na področju odnosov z izseljenci in zdomci pa Slovenija ni do sprejetja obravnavane *Resolucije* oblikovala in sprejela posebnih dokumentov.

Slovenecem po svetu, ki živijo v državah, kjer vlada huda politična oziroma gospodarska kriza, Republika Slovenija omogoči njihovo vrnitev v domovino.

Republika Slovenija je zainteresirana, da se osebam slovenskega porekla, ki imajo aktivno vez s Slovenijo in ki to želijo, omogoči pridobitev slovenskega državljanstva.

Pripravi se normativni okvir, ki bo uredil posebne pravice in ugodnosti Slovencev brez slovenskega državljanstva (Sprejeti akti - Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu 2004).«

Od šestdesetih navzočih poslancev in poslank je 57 podprlo *Resolucijo*, eden ji je nasprotoval. Večjih nesoglasij, nasprotovanj in trenj v državnem zboru med njeno obravnavo ni bilo. Nasprotujoča mnenja poslancev so se pokazala predvsem pri glasovanju za amandma tretjega odstavka dela, ki se nanaša na povratništvo. Ta se je po redakcijskem popravku poslanca Jožefa Jerovška glasil: »*Slovenecem po svetu, ki živijo v državah, kjer vlada huda politična oziroma gospodarska kriza, Republika Slovenija omogoči vrnitev v domovino.*«¹⁷ Po daljši razpravi in predstavitvi različnih mnenj je od šestinpetdesetih navzočih poslancev in poslank 28 glasovalo za amandma, 24 pa je glasovalo proti (Dobesedni zapisi sej – 12. redna, zasedanje 23. 1. 2002 2004).

Resolucija o migracijski politiki RS

Državni zbor Republike Slovenije je na seji dne 28. novembra 2002 sprejel *Resolucijo o migracijski politiki Republike Slovenije*. Med načeli migracijske politike Republike Slovenije¹⁸ najdemo med drugimi tudi: »(...) načelo odgovornosti do državljanov in države, ki se predvsem nanaša na regularna, relativno svobodna priseljevanja in odseljevanja ter regulacije naturalizacije. To načelo se nanaša tudi na priseljevanje in vračanje državljanov in oseb slovenskega porekla ter na odgovornost za ohranitev in razvoj identitete slovenskega naroda (Sprejeti akti - Resolucija o migracijski politiki RS 2004).«

Prav tako najdemo v obravnavani resoluciji pod točko *Aktivnosti* pod ukrepom, ki predvideva usklajevanje priseljevanja z uravnavanjem potrebnega priliva v aktivno prebivalstvo, tudi to besedilo: »(...) spodbujanjem priseljevanja in vračanja slovenskih državljanov in tujcev slovenskega porekla (Sprejeti akti – Resolucija o migracijski politiki RS 2004).«

¹⁷ Ob ta del besedila *Resolucije* sta se spotaknila tudi oba novinarja, komentatorja, katerih komentarje sem našel o sprejemanju resolucije.

¹⁸ Vsa načela migracijske politike Republike Slovenije, ki so navedena v obravnavani resoluciji, so bila navedena tudi v »predhodnici« – Resoluciji o imigracijski politiki Republike Slovenije, ko jo je sprejel Državni zbor Republike Slovenije na seji dne 14. maja 1999.

Za spodbujanje priseljevanja in vračanja Slovencev po svetu v domovino se je torej *Državni zbor* opredelil tudi z *Resolucijo o migracijski politiki RS*.

Predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja

Slovenska ustava, kot smo omenili že na začetku tega poglavja, v 5. členu določa, da Republika Slovenija skrbi za Slovence v zamejstvu in po svetu ter da pospešuje njihove stike z domovino. V istem členu tudi določa, da lahko imajo Slovenci brez slovenskega državljanstva v Sloveniji posebne pravice ter ugodnosti, ki so opredeljene in urejene s posebnim zakonom. Dvanajst let po njeni uveljavitvi so hoteli predlagatelji zakona, kot piše v predlogu omenjenega zakona pod naslovom *Razlogi za sprejem zakona: »(...) naposled izpolniti ustavno obveznost in s tem zakonom določiti posebne pravice ter ugodnosti za Slovence brez slovenskega državljanstva (Predlogi zakonov - zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).«*¹⁹

Predlagatelji so z Zakonom o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja kot krovnim zakonom hoteli celovito urediti *»(...) večino področij, ki zadevajo Slovence v zamejstvu in po svetu in jih področna zakonodaja ne ureja oziroma dopolnjuje tista področja, ki jih obstoječa področna zakonodaja ureja samo deloma (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).«*

Med razlogi za sprejetje zakona, ki ga je izdelala *Komisija državnega zbora Republike Slovenije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu* s prvopodpisanim poslancem Francem Pukšičem na čelu, je med drugim naveden tudi ta: *»V času po osamosvojitvi Slovenije smo bili priča političnim in drugačnim krizam v nekaterih državah, kjer živijo slovenski rojaki. Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj meja je treba sprejeti, ker bi se podobne situacije lahko ponovile. Z zakonom bo vzpostavljena pravna podlaga, ki bo omogočala pomoč tistim Slovcem po svetu, ki so eksistenčno ogroženi, tistim, ki se želijo vrniti v domovino, in tudi tistim, ki želijo pravno urediti svoj odnos z domovino (status Slovencev brez slovenskega državljanstva, nostrifikacija diplome, vozniški izpit...) (Predlogi zakonov - Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).«*

---

¹⁹ Na sprejetje posebnega zakona sta predlagatelje napotili tudi *Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah* (Uradni list RS, št. 35/96) in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije ter predstavljena *Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu* (Uradni list RS, št. 7/02).

Med načeli, iz katerih izhaja ta zakon, pa najdemo tudi to alinejo: »*Republika Slovenija pomaga Slovincem v državah, ki jih pesti politična ali drugačna kriza in v državah, ki imajo negativen odnos do svojih državljanov slovenske narodnosti (Predlogi zakonov - Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).*«

Zakon v posebni točki pod naslovom *Repatriacija* obravnava povratništvo z 19. členu. Tu navajam le nekakšen povzetek dela predloga zakona, ki se nanaša na povratništvo:

Repatriacija v pomenu tega zakona je tisto priseljevanje Slovencev v domovino, ki ga organizira in financira Republika Slovenija. Pri repatriaciji imajo prednost Slovenci, ki živijo v težkih okoliščinah ali v državah, v katerih vlada huda politična ali drugačna kriza, ter Slovenci, ki lahko doprinesejo k razvoju ter uveljavitvi Republike Slovenije (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Oseba, ki se v Republiko Slovenijo vrača po postopku repatriacije, dobi **status repatriirane osebe** s pravicami, ki jih prinaša **status Slovenca brez slovenskega državljanstva**. Ta posebni status uvaja na drugem mestu v besedilu prav tako predlog zakona. Oseba s statusom Slovenca brez slovenskega državljanstva ima v Republiki Sloveniji zagotovljene te pravice:

- pravico do ugodnejših vpisnih pogojev, določenih s statuti visokošolskih zavodov;
- pravico do enakopravnega nastopa na natečajih za financiranje javnih znanstvenih projektov kot kandidat za nosilca projekta ali kot kandidat za sodelavca v projektu;
- dostop do vseh javnih kulturnih dobrin pod enakimi pogoji, kot veljajo za slovenske državljane;
- pravico do vseh storitev javnih knjižnic, pod enakimi pogoji, kot veljajo za slovenske državljane;
- pravico do raziskovanja v javnih arhivih Republike Slovenije;
- pravico do statusa rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti;
- pravico do pridobitve vseh priznanj in odlikovanj Republike Slovenije;
- pravico do pridobitve lastninske pravice na zemljiščih in nepremičninah pod enakimi pogoji, ki veljajo za državljane Republike Slovenije;
- prednost pri zaposlitvi v Republiki Sloveniji; pri čemer je mišljena prednost pred tujci, ki niso državljani držav članic Evropske unije.

Druge pravice in olajšave, ki jih lahko uveljavljajo osebe s statusom Slovenca brez slovenskega državljanstva in jih ta zakon ne navaja, določajo področni zakoni (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Poleg navedenih pravic ima oseba s statusom repatriirane osebe še te pravice:

- zdravstveno in socialno varstvo. Zagotavlja se na način, pod pogoji in v obsegu, ki ga določa Zakon o socialnem varstvu za slovenske državljane s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji;
- pouk slovenskega jezika za ožje družinske člane repatriirane osebe. Pouk se organizira za osebe, ki ne obvladajo slovenščine v meri, potrebni za aktivno vključitev v slovensko okolje;
- pridobitev vizuma za združitev družine. Celoten postopek za pridobitev vizuma za združitev družine se lahko vodi na diplomatsko-konzularnem predstavništvu Republike Slovenije ali v Republiki Sloveniji (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Status repatriirane osebe lahko traja največ eno leto. Po prenehanju statusa repatriirane osebe posameznik ne more več ponovno zaprositi za status. O pridobitvi statusa repatriirane osebe odloča Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu na predlog slovenskih diplomatsko-konzularnih predstavništev v tujini ter izseljenskih organizacij v Sloveniji in po svetu. Za neposredno izvajanje repatriacije je pristojen Urad Vlade za Slovence v zamejstvu in po svetu oziroma izseljenske organizacije civilne družbe v Sloveniji, ki so delno financirane iz državnega proračuna Republike Slovenije. Do repatriacije so upravičene osebe slovenskega rodu, ki izpolnjujejo določene pogoje. (Ti so enaki, kot za pridobitev statusa Slovenca brez slovenskega državljanstva) (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Zakon navaja tudi posebne **pravice repatriiranih oseb**, in sicer:

- za nastanitev repatriiranih oseb ustanovi Vlada Republike Slovenije Dom za priseljevanje. Do ustanovitve doma lahko organ, pristojen za izvajanje repatriacije, uporablja ustrezne prostore v raznih objektih, ki so v lasti ministrstev (notranje zadeve, obramba idr.), uradov in drugih državnih ustanov. Repatriiranim osebam je v Domu za priseljevanje zagotovljena osnovna oskrba v skladu s standardi, ki jih določa ministrstvo, pristojno za družino in socialne zadeve. Ta vključuje nastanitev in prehrano (tudi za ožji družinske člane posameznika s

statusom repatriirane osebe). Repatriirane osebe so upravičene do oskrbe v Domu za priseljevanje za največ eno leto.

- Posamezniki, ki imajo status repatriirane osebe, in njihovi družinski člani imajo do prenehanja statusa repatriirane osebe zagotovljeno brezplačno osnovno zdravstveno varstvo.

- Za osebe, ki jim država, iz katere prihajajo, ne izplačuje pokojnin oziroma je pokojnina, ki so jo pridobile v državi, iz katere prihajajo, prenizka za preživetje v Sloveniji, se dodeli denarna socialna pomoč.

- Republika Slovenija dodeli starejšim »repatriiranim« osebam, ki so pomembneje prispevale k ohranitvi in razvoju slovenstva in slovenske kulture v tujini, posebne priznavalnine. Izjemne priznavalnine dodeli Republika Slovenija učiteljicam in učiteljem slovenskega dopolnilnega pouka, ki za poučevanje niso prejeli plačila.

- Repatriirane osebe prijavijo stalno prebivališče na naslovu najete nepremičnine, pri sorodnikih, ki jim to omogočijo, pri dobredelnih ustanovah oziroma izseljenskih organizacijah ali v Domu za priseljevanje.

- Vlada Republike Slovenije sprejme sklep o poenostavitvi nostrifikacije spričeval in diplom, ki so jih »repatriirane« osebe pridobile v tujini, kakor tudi vseh drugih v tujini pridobljenih dokumentov.

- Posameznikom, ki so s svojim delovanjem v tujini pridobili kvalifikacije vrhunskega strokovnjaka, pred zaposlitvijo v Republiki Sloveniji ni treba opravljati strokovnih ali drugih izpitov (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Za izvajanje finančnih obveznosti iz repatriacije Slovencev, ki živijo v težkih okoliščinah ali v državah, v katerih vlada huda politična ali drugačna kriza, se ustanovi poseben **Repatriacijski sklad**.

Ta sklad ni stalen, ustanovi se le za posamezne primere (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Za izvajanje finančnih obveznosti iz repatriacije Slovencev, ki lahko pripomorejo k razvoju ter uveljavitvi Republike Slovenije, se določijo sredstva v razvojnih programih posameznih resorjev (Predlogi zakonov – Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Posredno se v predlogu zakona na povratništvo nanašajo tudi nekateri člani oziroma deli besedila, ki niso pod naslovom *Repatriacija*. Večina je v obravnavi, opredelitvi statusa Slovencev brez slovenskega državljanstva.

Od sedemdesetih navzočih poslancev in poslank jih je na 44. izredni seji državnega zbora, 7. 5. 2004 22 glasovalo za sprejetje zakona, 44 jih je bilo proti. Pripombe in nasprotovanja predlogu zakona so se nanašala predvsem na tej točki: status Slovencev brez slovenskega državljanstva in repatriacija.²⁰ Kot je razvidno iz dobesednega zapisa seje, so zakon podprli predvsem ali izključno poslanci *Slovenske demokratske stranke, Nove Slovenije in Slovenske ljudske stranke* (Dobesedni zapisi sej – 44. izredna, zasedanje 7. 5. 2004).

Zaključek

Sem izseljenec, želim se za stalno vrniti v Slovenijo. Usdem se za računalnik, začnem brskati po spletnih straneh. In kaj najdem? Koristne napotke Republike Slovenije, ki mi bodo olajšali številne zakonske, birokratske in druge težave pri selitvi? Naslove zavodov in drugih institucij, kjer mi bodo pomagali iskati zaposlitev, stanovanje, kjer mi bodo svetovali, kako naj uredim zaplete okoli šolanja otrok?²¹ Topel »medmrežni« sprejem Republike Slovenije? Ničesar? No, vsaj ničesar, kar bi mi ponudila ali pri čemer, bi mi lahko pomagala Republika Slovenija, ki je »baje«, kot je zapisano v *Resoluciji o odnosih s Slovenci po svetu, »zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo (Sprejeti akti – Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu 2004).*« Ne razumite me napak! Tudi sam se kot Marina Lukšič - Hacin (2002: 189–190) sprašujem, ali je sploh smiselno razmišljati o spodbujanju povratništva glede na smer globalnega razvoja današnjega sveta ...

Tudi pregled različnih področji je pokazal, da ne obstaja aktivna državna politika, ki bi spodbujala ali vsaj bolj celostno, sinhronizirano reševala povratništvo. Zakonodajca, ministrstva in druge državne institucije se namreč z zakoni, smernicami, izhodišči, programi in drugimi akcijami zelo delno, nepovezano dotikajo povratništva. *Resolucija o odnosih s*

²⁰ Za popestritev tega suhoparnega besedila prilagam del razprave poslanca Davorina Trčona z obravnavane seje državnega zbora, ki se nanaša na povratništvo: »(...) Pri repatriaciji potem uvajate dom za priseljevanje, socialne pomoči in tako naprej. Ampak če drži to, kar ste zapisali, potem se lahko vsakdo, ki ima zavest in se izjasni za Slovence in se včlani v organizacije izseljencev oziroma zamejcev je tam aktiven, lahko pridobi ta status. Kdorkoli, ki je socialni primer v južni Ameriki ali pa v bivši Jugoslaviji, ki je vozil nekoč papriko v Slovenijo, bo lahko dal to izjavo in se bo repatriiral. In slovenski davkoplačevalci bodo to plačevali. Oprostite, ampak tako je zapisano. To je samo ena cvetka. Jih je še nekaj (Dobesedni zapisi sej – 44. izredna, zasedanje 7. 5. 2004).«

²¹ Kot sem že omenil v opombi s številko 9, sem ob končanem pisanju tega besedila našel spletno stran *Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu*. Na tej so pod naslovom »važni naslovi za vprašanja zdomcev in izseljencev« navedena tudi nekatera tako rekoč neizbežna področja in institucije za izseljence, ki se vračajo v Republiko Slovenijo (Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu 2004). Zanimivo je, da omenjena spletna stran ni kakor koli povezana z uradno spletno stranjo *Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu*.

Slovenci po svetu, sprejeta leta 2002 v državnem zboru, je bila prvi korak na poti k celostnemu reševanju in spodbujanju povratništva. Toda po drugi strani je pomenila le podlago za zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, s katerih so hoteli predlagatelji med drugim tudi zakonsko urediti nekatera področja oziroma težave in zakoličiti državno politiko do povratništva. Ta predlagani zakon pa je bil leta 2004 v državnem zboru zavrnjen.

Na koncu si bom drznil za hip zmuzniti na prižnico, čeprav tega drznega početja nisem nameraval vse do zadnjega stavka. Torej, državi oziroma pristojnim bi predlagal, naj sprva razmislijo, zakaj naj bi (sploh) spodbujali vračanje slovenskih izseljencev in njihovih potomcev. Je mogoče odgovor reševanje demografske rasti Slovenije? Toda kdo naj bi potem prihajal? Samo mladi? In kaj lahko Slovenija tem mladim ponudi? Predebele zavode za zaposlovanje in povsem shirano stanovanjsko realnost? Naj potem povabi le tiste, ki imajo dolarje, ki ne bodo bremenili države oziroma državljanov, ampak bodo v državo vlagali? Bo, je tako ravnanje diskriminatorno? In ko smo že pri »etiki in morali«: Je skrb države za izseljence, povratnike sploh potrebna? Ali tem država kaj dolguje? Jih mogoče potrebuje? Naredili smo cel krog in spet smo na začetku. Čas je za vrnitev, vrnitev domov, kosilo čaka. Ga želite še s kom deliti?

Literatura

Spletne strani:

- Bilateralni sporazumi s področja sistemov socialne varnosti (2004). http://www.sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija_sporazumi.htm (25. 8. 2004).
- Dobesedni zapisi sej – 12. redna, zasedanje 23. 1. 2002 (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_sej/dobesedni_zapisi_sej/dobesedni_zapisi_sej.html (26. 8. 2004).
- Dobesedni zapisi sej – 44. izredna, zasedanje 7. 5. 2004 (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_sej/dobesedni_zapisi_sej/dobesedni_zapisi_sej.html (26. 8. 2004).
- Dovoljenje za prebivanje – pogoji (2004). <http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=291> (25. 8. 2004).
- Dovoljenje za stalno prebivanje (2004). <http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=298> (25. 8. 2004).
- Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa (2004). <http://www.mszs.si/slo/znanost/dejavnost/izhodišca> (25. 8. 2004).
- Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU? (2004). <http://www.mnz.si/si/12291.php?ID=266> (26. 8. 2004).
- Koordinacija sistemov socialne varnosti (2004). http://www.sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija.htm (25.8.2004).
- NATO štipendije za znanstvenike, ki se vračajo v Slovenijo (2004). http://www.mszs.si/container295/ECOS/nato_call.pdf. (25. 8. 2004).
- Opredelitev dovoljenja za prebivanje (2004). <http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=292> (25. 8. 2004).
- (Predlogi zakonov - Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/predlogi_zakonov/predlogi_zakonov.html (26. 8. 2004).
- Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo (2004). <http://www.mnz.si/si/1331.php?ID=302> (25. 8. 2004).
- Slovenija v svetu – informacije (2004). <http://www.drustvo-svs.si/informacije.html> (26. 8. 2004).
- Slovenija v svetu – o društvu (2004). <http://www.drustvo-svs.si/odrultvu.html#Iz%20statuta%20SVS> (26. 8. 2004).
- Sprejeti akti - Resolucija o migracijski politiki RS (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_akti/sprejeti_akti.html (26. 8. 2004).
- Sprejeti akti - Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_akti/sprejeti_akti.html (26. 8. 2004).
- Sprejeti zakoni - Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (31. 8. 2004).
- Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu (2004). <http://www.ok-slovenija.org/slourad.htm> (25. 8. 2004).
- Uredba 1408/71 - koordinacija sistemov socialne varnosti (2004). http://www.sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija_uredba.htm (25. 8. 2004).

Veljavnost dovoljenja za prebivanje (2004). <http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=294> (25. 8. 2004).

Vozniško dovoljenje (2004). <http://www.mnz.si/si/1313.php> (26. 8. 2004).

6. okvirni program EU. Program »Človeški viri in mobilnost - aktivnosti Marie Curie« (2004) <http://www.rtd.si/slo/6op/podr/mobil/predstavitev.asp> (25. 8. 2004).

Tiskano gradivo:

Bošnjak, Dragica (2002). Zdravstvo na prepihu idej. Medicina izgublja privlačnost, *Delo* (priloga *Znanost*), 243, str. 8–9.

Gmelch (1980). Return Migrants. *Cultural Anthropology*.

Horvat, Marjan (2002). Sredi pušk in bajonetov. *Panorama* (31. 1. 2002).

Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivanja (1998). (urednik Emil Heršak), Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 313 str.

Lukšič - Hacin, Marina (2002). Povratniki kot del migracijskega kroga. *Dve domovini/Two Homelands*, 15, str. 179–193.

Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje, 1. delovna komisija, področje izobraževanja in šolstva (2004). Interni dokument državnega zbora (v programu lotusnotes, poslan po elektronski pošti 27. 9. 2004).

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Statistični urad Republike Slovenije.

Uradni listi RS.

Žigon, Zvone (2002). Informacija o dejavnostih Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu v zvezi z vprašanjem preseljevanja Slovencev iz izseljenstva v Republiko Slovenijo, *10. obletnica Izselskega društva Slovenija v svetu. Gradimo na vrednotah 1992–2002*, str. 14–18.

10. obletnica Izselskega društva Slovenija v svetu. Gradimo na vrednotah 1992–2002 (2002). 64 str.

»DOBRODOŠLI DOMA?« VRAČANJE SLOVENSkih IZSELJENCEV V REPUBLIKO SLOVENIJO

Kristina Toplak

PRIHOD ALI UVODNI STAVKI

Pojavnost povratnih migracij v mednarodnem kontekstu je velikokrat označena kot posledica sprememb migracijske politike v državah priselitve ali kot posledica političnih in gospodarskih sprememb v državi izvora. Vrnitev v izvorno okolje pa je lahko tudi posledica popolnoma neodvisnih in spontanih odločitev posameznikov, ki velikokrat nimajo neposredne zveze z dejavniki odbijanja ali privlačevanja ene oziroma druge države. S tem je povezano vprašanje motivov vračanja, ki so pogosto v ospredju razprav o povratnih migracijah. Torej, zakaj so se ljudje vrnili, kaj jih je spodbudilo k temu. Redkeje se vprašamo: kako so se vrnili, kam so se vrnili, za kako dolgo, kako živijo, kako jih je sprejelo okolje, s kakšnim težavami se srečujejo. Ali na kratko: kako uspešno so se integrirali.

Pregled izbrane domače in tuje literature je pokazal, da so raziskovalci povratnih migracij zajeli zelo različne vidike vračanja, vendar so se večinoma izognili problematiziranju življenja posameznikov po vrnitvi v izvorno družbo.¹ Tudi v slovenskem političnem in javnem diskurzu do pred nekaj let ni bilo veliko sledi o tovrstnih vprašanjih. Pa vendar je podobno kot izselitev tudi vrnitev v izvorno okolje lahko prepletena s težavami, ki jih mora posameznik premostiti, da lahko normalno zaživi: od pridobitve različnih dokumentov in

---

¹ Veliko več pozornosti je bilo namenjene vplivom »povratništva« na socioekonomske razmere v izvorni družbi (na primer Piore 1979, King in drugi 1985), zgodovinskim in statističnim pregledom vračanja v izvorno okolje (Virtanen 1979, Storhaug 2001, 2003), repatriacijskim praksam imigrantskih držav (Olsson 2004), razvijali so razne teorije in tipologije (Boyle in ostali 1998, Klinar 1985; glej tudi Brettell 2000) ali pa so jim »povratniki« pomenili vir informacij za preučevanje njihovega življenja v izseljenstvu. Takšno stanje je tudi na polju antropoloških raziskav, kot je pokazal eden zadnjih pregledov antropoloških študij na temo migracij (Brettell 2000). Kot svetlo izjemo pa moram omeniti nekatera seminarska dela, ki so nastala na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer so študenti obravnavali tudi problematiko povratništva.

dovoljenj, reševanja stanovanjskega vprašanja, iskanja dela do vključitve v ožje družbeno okolje.

Slovenski sociologi so že v sedemdesetih letih ugotavljali, da ni smiselno govoriti o »povratništvu«, če ne govorimo obenem o sprejemanju »povratnika«, kar pomeni z eno besedo govoriti o politiki »povratništva« (Mežnarić 1977). Pri oblikovanju politike vključevanja povratnih migrantov v izvorno družbo, kar postaja v zadnjem času aktualno tudi v slovenskem prostoru, je ključnega pomena prav analiza problemov, s katerimi se srečujejo povratni migranti. Brez tovrstne analize prihaja samo do neresnih in bornih poskusov urejanja te problematike, ki so že vnaprej obsojeni na propad.²

Povratne migracije Slovencev iz nekaterih držav zahodne Evrope in Avstralije³ so v tem članku predstavljene na podlagi empiričnega gradiva. Posamezniki so pripovedovali in odgovarjali na vprašanja o motivih vračanja, integraciji v novo-staro okolje in o problemih, s katerimi se pri tem srečujejo. Na tak način smo lahko posegli nekoliko globlje v problematiko, kot če bi se razumevanja koncepta integracije lotili zgolj s teoretičnimi opredelitvami. Težave, ki jih navajajo posamezniki, same zase dovolj zgovorno pričajo o integracijski (ne)politiki, zato sem se izognila odvečnemu komentiranju.

Pri problematiziranju življenja povratnih migrantov je pomembno razlikovati in upoštevati različne **motive vračanja** (nikoli ni samo eden), ki v tesni povezanosti s »preživetvenimi strategijami« posameznikov kompleksno vplivajo na posameznikovo percepcijo (re)integracije v izvorno okolje, zato sem tej temi posvetila nekaj pozornosti. Motivi, ki jih navajajo povratni migranti, so povezani z njihovimi pričakovanji ob vračanju v izvorno okolje. Soočenje z drugačno (realno) situacijo v tem okolju pa lahko negativno vpliva na posameznika, vzbuja nezadovoljstvo in vodi tudi v remigracijo.

Uspešnost integracije »povratnikov« v izvorno okolje je zelo odvisna tudi od dejavnikov, ki migrante zadržujejo v izvornem okolju, in od tega, ali so se vrnili za stalno ali je vrnitev samo ena od faz v njihovem življenju in bodo s skladu s svojimi pričakovanji in željami odšli spet nazaj, kamor so se prvotno izselili ali celo kam drugam. S tem je povezano vprašanje uradne

---

² Tukaj mislim predvsem na Predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci po svetu, ki so ga slovenski poslanci zavrnili 7. maja 2004 na 44. izredni seji Državnega zbora.

³ Takšno omejitev je narekovala razdelitev dela v okviru CRP-a.

»repatriacijske«⁴ strategije in koncipiranja povratnih **migracij kot procesa** (v smislu nedokončanega dejanja) **ali kot dogodka** (dokončanega dejanja) znotraj nje (Olsson 2004). Torej ali se ljudje odločajo za stalno naselitev oziroma vrnitev, ali ne. Menim, da moramo pri oblikovanju učinkovite integracijske politike upoštevati eno in drugo individualno pogojeno varianto in predvsem izhajati iz potreb ljudi.

Kako, od kod in zakaj

Besedilo v večjem delu temelji na podatkih, ki so bili zbrani s pomočjo anketnih vprašalnikov. Nanje so odgovarjali posamezniki, ki so se vrnili iz Avstrije, Avstralije, Francije, Nemčije, Švedske in Švice.⁵ Večinoma gre za tako imenovane »ekonomske« izseljence in izseljence, ki so se odšli iz različnih drugih razlogov. Iz različnih vzrokov se tudi vračajo v Slovenijo.

Podlaga za to razpravo so odgovori trinajstih anketirancev, ki so se po letu 1990 vrnili v Slovenijo, za primerjavo pa sem vključila tudi intervjuje s sedmimi »povratniki«, ki so se prav tako vrnili po letu 1990.⁶ Na videz gre za razmeroma različno gradivo, saj ga je pogojevala različna metoda pridobivanja podatkov (v prvem zelo strukturiran vprašalnik, v drugem pa delno voden intervju), vendar sem s kvalitativnim pristopom izluščila temeljne postavke za problematizacijo življenja posameznikov. Ni me zanimala celotna življenjska zgodba, čeprav kot pravi Jernej Mlekuž, je treba vzroke za migracijo (remigracijo) razumeti v kontekstu celotne migrantove biografije (2003: 89). Pogosto pa prav to osredotočenje na celotno migrantovo zgodbo zasenči del migrantovega življenja po vrnitvi v izvirno okolje. Tukaj predstavljene podatke je bilo morda nekoliko težje interpretirati (tudi zaradi njihovega majhnega števila), vendar abstrahirani dajo osnovno podobo težav in percepcij »povratnikov« na individualni ravni, kar je tudi namen tega besedila.

---

⁴ Izraz repatriacija ima politično konotacijo. Postal je del političnega diskurza, se z njim se označujejo vsi povratni migranti. Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, ki je bila v Državnem zboru sprejeta 23. 1. 2002, govori v povezavi z vračanjem Slovencev po svetu v Slovenijo le o repatriaciji. Tako tudi predlogi izseljenskega društva Slovenija v svetu za pripravo zakona o Slovencih, ki živijo zunaj meja RS, veljajo le za repatriirance. Na drugi strani Boyle, Halfacree in Robinson povezujejo repatriacijo izključno z organiziranim vračanjem in begunci (1998: 198–199). Podobno je repatriacija formulirana tudi v pravnem kontekstu. Pri povratnih migrantih, ki jih tukaj obravnavamo, ne moremo govoriti o repatriaciji, saj gre za prostovoljno, spontano in individualno obliko vračanja.

⁵ Za druge teme v okviru projekta glej prispevka Marine Lukšič - Hacin in Jerneja Mlekuža v tej številki.

⁶ Intervjuje je posnela Ksenija Batič v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Stanje in perspektive slovenskega povratništva in so shranjeni v arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Povratne migracije ali »povratništvo«, »povratnik« ali remigrant, repatriiranec in še kaj

Interes za probleme sodobnih⁷ povratnih migrantov (predvsem začasnih, ekonomskih izseljencev) se je na Slovenskem pokazal že v drugi polovici sedemdesetih let. V tem času je potekal večletni projekt Raziskovalnega inštituta takratne FSPN »Slovenski delavci v Zvezni republiki Nemčiji, sociološki in politološki vidiki emigracije, vključevanje v imigrantsko družbo ter vračanje v domovino«, ki je v drugem delu zajel vračanje delavcev v Slovenijo. Vsa opisna poročila na temo Slovencev po vrnitvi iz ZR Nemčije (Švara, Toš, Mežnarić 1977; Toš 1977 in 1978, Klopčič - Casar 1977) so bila objavljena v biltenu Migracije in so nastala kot informacija za Strokovno politična posvetovanja o problematiki povratnikov (dva sta bila v Celju leta 1977, eden v Radencih leta 1978).

Večje zanimanje za »povratništvo« v širšem merilu je značilno spet za devetdeseta leta, ko je prišlo do večjih premikov ljudi, tudi nazaj v izvorne družbe.⁸ V Sloveniji to sicer ni pomenilo kakšnega množičnega »navala« Slovencev, ki bi se želeli vrniti po daljšem obdobju življenja in dela drugje (izjema so argentinski Slovenci, vendar tudi v njihovem primeru ne moremo govoriti o množičnem pojavu vračanja).⁹ Posledično tudi ni bilo poplave znanstvenih in strokovnih prispevkov na to temo (več o tem glej Mlekuž 2003, Sajko Čebulj 1999, 2004).

Povratni migranti so zaradi svoje mobilnosti ena tistih raznolikih in neulovljivih kategorij, ki rušijo znanstveno kategoriziranje. Po Mlekužu je to tudi eden od razlogov za slabo raziskanost teme (Mlekuž 2003: 68), vendar menim, da je treba to ugotovitev zožiti na slovenski prostor in sodobni čas.¹⁰ Vsekakor pa drži, da je težko delovati s toliko spremenljivkami, kot jih je v migracijskem procesu.

Kaj so povratne migracije? Kdo je povratnik, kaj je povratništvo? Kako govoriti o povratnikih, ko pa iskanje po svetovnem spletu ali brkljanje po SSKJ in COBISSu vedno

---

⁷ O starejših, predvsem prvih povratnih tokovih nazaj v Evropo na koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja so pisali predvsem evropski zgodovinarji (glej Virtanen 1979, Storhaug 2003, Walaszek 2000, 2003).

⁸ Vzroke lahko iščemo v politični pluralizaciji v nekdanjih komunističnih državah, koncu morije na Balkanu in stabiliziranju razmer na nekaterih drugih območjih, uveljavljanju modela selektivnega zaposlovanja v državah članicah Evropske unije (več o tem glej Lukšič - Hacin 2002), spremenjeni migracijski politiki v nekaterih državah (za primer Švedske glej Olsson 2004) in nenazadnje v velikem napredku telekomunikacijske in transportne tehnologije.

⁹ O tem, zakaj se slovenski izseljenci ne vračajo v Slovenijo v večjem številu, bi lahko napisali samostojno razpravo, saj je to kompleksno vprašanje, ki ga pogojuje več dejavnikov, in ga je treba obravnavati v okviru konceptov globalizacije in multikulturalizma.

¹⁰ Glej opombi 1 in 7, kjer je našeta tuja literatura na temo povratnih migracij.

prinese še vsaj deset drugih pomenov besede povratnik: povratnike poznamo v glasbi (glasbene skupine, ki ponovno igrajo na nekem prizorišču), v športu, predvsem v nogometu (povratniki v 1. slovensko nogometno ligo), celo v spiritualnem svetu (»duhovi povratniki«)¹¹, nato zemljepisni povratnik, povratnik v avtošoli ali pri izpitih (ponavljavci povratniki), delikventni povratnik, povratnik v zapor, povratnik k drogam, alkoholni povratnik, povratnik v zdravljenju ipd. Terminološka zmeda, ki je nastala na tem področju, vodi v uporabo različnih imen: povratnik, remigrant, repatriiranec, reemigrant, povratni migrant, povrnjenec.

Povratni migranti¹² so najbolj splošno označeni kot tisti, ki zapustijo neki prostor za določen čas in se pozneje vrnejo (Boyle, Halfacree, Robinson 1998: 35). Isti avtorji v nadaljevanju (v nasprotju s to skrajno široko opredelitvijo) navajajo le dva primera: mlade ljudi, ki zapustijo dom, ker iščejo zaposlitev, vendar se pozneje vrnejo domov, ker jim ni uspelo pri iskanju dela ali ker so zaslužili dovolj denarja, da se lahko vrnejo; in upokoјence, ki se vrnejo v rodni kraj po dolgih letih leta življenja in dela drugje. Na konkretnih primerih bomo videli, da takega posploševanja ne »zdržijo vode«.

»Povratništvo« ni prostorsko in časovno enotno opredeljeno. Nekateri avtorji vežejo koncept »povratništva« izključno na mednarodne migracije, medtem ko ga drugi uporabljajo tudi v povezavi z notranjimi migracijami. Vprašanje, koliko časa mora posameznik preživeti drugje, da ga po vrnitvi domov lahko označimo za povratnega migranta, je podobno vprašanju, kako dolgo mora posameznik bivati drugje, da ga označimo za izseljenca. Enoznačnega odgovora na to ni, jasno je le zaporedje: vsak povratni migrant je najprej izseljenec, šele nato je povratni migrant.

Povratek je lahko ali pa tudi ne preiščljjen; lahko je posledica nepredvidenih okoliščin, zapletov, lahko je dobro načrtovan in dolga leta nameravan korak. Vrnitev je pogosto tudi preložena, čeprav se posamezniki še vedno nameravajo vrniti (mit o vrnitvi). Do vrnitve tudi ne pride vedno in ni vedno dokončna. Vrnitev v izvorno okolje je lahko opredeljena kot del migracijskega kroga oziroma je kot možnost, do katere *lahko* pride, logično nadaljevanje koncepta tega kroga: emigracija – imigracija – remigracija (Lukšič - Hacin 2002, 179), lahko

---

¹¹ Vir je spletna zabavalnica http://www.vijavaja.com/enter/cenca/forum_podrob.php

¹² S prevodom angleškega izraza »return migration« – povratne migracije sem se poskušala izogniti uporabi besede »povratništvo«, ki ima preveč negativnih sopomenov. Besedo povratnik uporabljam zaradi zgoraj navedenih primerov le v navednicah, razen kjer gre za citiranje ali povzemanje.

pa je pojmovana kot tretja, zadnja faza v življenju izseljenca – priseljenca – povratnika (Čebulj Sajko 1999, 101). V obeh primerih so (re)migracije opredeljene kot dogodek, nekaj, kar se zgodi in ima konec (Olsson 2004). Toda migracije so tudi proces, ki nima konca in vrnitev v izvorno okolje lahko pomeni le eno od točk v življenju migranta, ki lahko zaradi različnih razlogov ponovno emigrira.

Zakaj bi se vrnil(a)?

Motivi in vzroki vračanja so raznovrstni, številni in zelo prepleteni. Po navadi gre za skupek motivov, ki so posameznika spodbudili k vrnitvi. Kot je tipov migracij nešteto (pogojenih z vzroki), je tudi tipov povratništva, obravnavanih skozi kriterij motivov in vzrokov, nešteto. Vendar je tipologija vzrokov povratnih migracije v znanstveni in strokovni literaturi skopo opredeljena. Poglejmo nekaj primerov. Edward Taylor je na primeru jamajških povratnih migrantov vzroke ozko determiniral in jih razdelil po dejavnih odbijanja in privlačenja (tako imenovana pull-push teorija). Kot najpomembnejše dejavnike privlačenja Jamajčanov domov je opredelil ekonomske, družinske in patriotske vzgibe, kot glavne razloge odbijanja v imigrantski družbi pa zdravje, podnebne razmere in rasne probleme (Taylor 1976: 222–223).

Zgodovinar Mark Wyman je vzroke za vračanje opredelil takole: 1. uspeh, dosežen cilj v imigraciji, 2. neuspeh pri doseganju ciljev zaradi denarja, bolezni, poškodb, 3. domotožje (patriotizem, skrb za dom), 4. družinske potrebe (skrb za družino, starejše, smrt v družini), 5. zavrnitev države imigracije (politični, verski razlogi, diskriminacija, nezmožnost prilagoditve) (Wyman 2001: 4–8).

Slovenski sociologi pa so v študiji o Slovencih po vrnitvi iz ZR Nemčije tipologijo motivov predstavili s tako imenovanimi subsystemi, ki so izpeljani indikatorji motivov vrnitve¹³: *institucionalni* (subsystem I) vključuje vse, kar se nanaša na razloge vrnitve na področjih dela, politike, lastnine in nespecificirano; *socializacijski* (subsystem II) vključuje vse, kar se nanaša na razloge vrnitve na področju izobrazbe, družine staršev, lastne družine, želje po učenju, želje, da bi videl svet in nespecificirano; *sankcijski* (subsystem III) zajema vse, kar se nanaša na razloge vrnitve na področju dohodka, trajnih potrošnih dobrin in potrošnje nasploh, stanovanja in hiš, življenjskega stila in navad, počitnic, varčevanja in nespecificirano; *ostalo*

---

¹³ Skupaj z motivi odhoda in ostajanja, ki pa za nas na tem mestu niso pomembni.

(IV) so motivi vrnitve zaradi izključno intimnih razlogov, prijateljev, znancev, sorodnikov, detaširanosti (v povezavi z vojsko), slučajnih okoliščin in neopredeljivo (Mežnarić 1977: 76).

Iz naštetih primerov je razvidno, da je veliko situacij izpuščenih oziroma so neoprijemljivo skrite pod oznako »ostalo« ali pa avtorji poskušajo enostavno razložiti zapleten družbeni proces. Raziskovalci se še vedno naslanjajo na tipologijo, da bi zajeli različne migracijske strategije, vendar tudi priznavajo, da tipologije na splošno ponujajo statično in homogeno sliko procesa, ki je v življenjskem procesu posameznega migranta fleksibilen in se spreminja v času (Brettell 2000: 101–102).

V našem primeru lahko na podlagi analize odgovorov na vprašanje, zakaj so se posamezniki vrnili, ugotovimo, da odločitev za vrnitev v prvi vrsti ni bila ekonomska odločitev. Kot vzroki vrnitve so bili naštetih (pogosto v kombinaciji): domotožje, domoljubje, družinske vezi, dedovanje, upokožitev in želja po preživljanju zadnjih let življenja v Sloveniji, nekateri so želeli, da njihovi otroci obiskujejo slovenske šole, trije odgovori pa so bili vezani na spremembo političnih razmer v državi (kot razlog so navedli, da »želijo pomagati Slovencem najti pot v demokracijo« in »v svobodo« ter »konec komunistične diktature«). Ekonomski razlog je bil naveden le v enem primeru.

Razlogov za to je več. Prvi je vsekakor vezan na starost posameznikov. Večina izseljencev, ki so kot odrasle osebe odšli v petdesetih, šestdesetih in tudi sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, je danes upokojena. Upokožitev pa je priložnost, da se ljudje odpočijejo in počnejo stvari, ki jih zaradi dela prej niso mogli. Ljudje se med drugim lahko preselijo bliže svojim otrokom, drugim sorodnikom ali prijateljem, se vrnejo v rojstni kraj (Boyle 1998: 119). Z upokožitvijo je pogosto povezano vprašanje kakovosti življenja. Vpliv prisotnosti sorodnikov na odločitev ni zanemarljiv, saj imajo tako starejši ljudje v bližini nekoga, ki bo zanje skrbel. Ne nazadnje je pomemben in logičen razlog to, da se ekonomski emigranti redko vračajo v izvorno okolje zaradi ekonomski razlogov. Vrnejo se po navadi le tisti, ki jim v emigraciji ni uspelo najti službe, dovolj zaslužiti ali pa vidijo v izvornem okolju priložnost za finančno vlaganje.¹⁴ Za primerjavo si pogledjmo izsledke raziskave, ki je zajela socioekonomske učinke

---

¹⁴ Priložnost za širitev ali začetek nove dejavnosti v Sloveniji so sredi devetdesetih let izkoristili nekateri »povratniki« iz Nemčije. Konec osemdesetih je nemška vlada začela denarno podpirati vračanje delavcev na začasnem delu v ZRN, med katerimi je bilo tudi več deset tisoč Slovencev. Državi sta v ta namen pri Slovenski investicijski banki ustanovili skupni denarni sklad, iz katerega so »povratniki« za širitev dejavnosti in ustvarjanje

povratnih migracijskih tokov na razvoj emigracijskih območij (v ruralnem območju komune Basilicata v Italiji). Raziskovalci so na vzorcu 80 povratnikov, večinoma iz Nemčije, ki so se vrnilo konec 70-ih ali v 80-ih in so bili izključno »ekonomski« emigranti, ugotovili, da so bili vzroki za vračanje le v manjšem številu ekonomski. Le 6 od 80 povratnikov je navedlo ekonomski vzrok za vrnitev, v smislu vlaganja v lastno privatno dejavnost (le tisti, ki so bili v tujini dlje časa in jim je uspelo prihraniti dovolj denarja), drugi so se vrnilo zaradi družinskih razmer, nostalgije, potrebe, da umirijo fizične in psihične težave, ki so jih doživljali v tujini. Le eden je prišel zaradi iskanja dela, 32 pa na željo partnerja ali zaradi potrebe, da skrbijo za starše, in želje, da se otroci šolajo v italijanskem okolju (King in drugi 1985).

Vrnimo se ponovno k našemu primeru. Anketiranci in sogovorniki so kot vzrok vračanja pogosto navedli domotožje oziroma »domoljubje«. Domnevamo lahko, da v večini primerov vračajoči najprej mislijo na dom in sorodnike, pri čemer gre za dojemanje domoljubja v lokalnem, torej ožjem pomenu. V širšem pomenu je domoljubje vezano na Slovenijo kot državo, oziroma bolje rečeno, domovino. Se ljudje res odločajo za vrnitev v izvorno okolje in s tem za spremembo življenja zaradi takšnega abstraktnega pojma, kot je domovina? Te prostorske reprezentacije, oblikovane pod vplivom političnih in kulturnih faktorjev, tega konstruiranega in zamišljenega toposa (Skrbiš 1999: 38)?

Pa vendar: ideja domovine vzbuja spomine, močna čustva in je gonilna sila bolj ali manj globoko naučenega vedenja. Vsekakor je intenzivnost navezanosti posameznih izseljencev na njihovo domovino odvisna od časovne in prostorske bližine in/ali oddaljenosti od domovine. Etnična domovina je vprašanje prostora in časa. Prostorski faktorji se prepletajo s časovnimi faktorji. Enake prostorske in časovne distance nimajo nujno enakih posledic. Treba je upoštevati zgodovinske pogoje in migracijske tokove, ki prispevajo k takšnim vzpostavitvam, posameznikovo psihološko stanje, posameznikovo povezanost in odvisnost od izseljenskih mrež (institucije, socialni odnosi) in drugih sorodnih pojavov. (Isti: 39) V našem primeru so o patriotizmu in domoljubju najbolj »razpredali« »povratniki«, ki so bili v izseljenstvu kulturno ali politično aktivni in tisti, ki so bili od Slovenije geografsko najbolj oddaljeni. Ideja domovine tudi nima za vse posameznike enakega pomena. Lahko je romantično določen cilj, h kateremu je usmerjen vsak vidik posameznikovega življenja, ali pa le preprosta geografska referenčna točka (Skrbiš 1999, 40).

---

novih delovnih mest lahko dobili ugodna posojila in tudi nepovratna sredstva. Vendar je te ugodnosti izkoristilo le manjše število »povratnikov« (elektronski vir www.zdruzenje-sim.si/gruda/47_02_45.html).

Ne glede na vzrok vrnitve ljudje gojijo ob vrnitvi neka pričakovanja. Če bi radi razširili svojo poslovno dejavnost, pričakujejo, da jim bo to v »domovini« omogočeno, saj ji s tem koristijo. Če se po dolgih letih izseljenstva vračajo v »domovino«, pričakujejo, da jih bo ta že zaradi njihove nacionalne pripadnosti in zvestobe sprejela z odprtimi rokami. Drugi želijo s čim manj problemov preživeti nekaj časa doma ali tu ostati za vedno. Vendar ali tudi »domovina« čuti in razmišlja enako?

Slovenija, obljubljena dežela?

Težave, s katerimi se srečujejo povratni migranti v Sloveniji, imajo velik vpliv na njihovo percepcijo vključevanja v izvorno okolje. Težave, ki so jih naštele v raziskavo zajete osebe, lahko grobo razdelimo v dve skupini: težave, ki so posledica (zanje) drugačne družbene ureditve in težave, ki so posledica vzpostavljanja socialnih stikov. Zadnjih je manj, a so bolj specifične in raznolike.

V prvem primeru gre za težave, ki nastanejo, ko ljudje trčijo ob razne administrativne ovire in sistem delovanja različnih uradov. Zaplete se pri preprostih rečeh: pri pridobivanju različnih dokumentov in dovoljenj, iskanju dela, nakupu in gradnji nepremičnin in podobno. Največ težav je zaradi dolgotrajnih in zapletenih sodnih in upravnih postopkov, čakalnih vrst v raznih javnih službah (na banki, pri zdravniku, na upravnih enotah), pogosto »povratnike« motijo tudi uradne ure, birokratski in neoseben odnos zaposlenih v javnih službah. Nekateri posamezniki so imeli težave, ker niso mogli uveljavljati socialnih in pokojninskih pravic, saj Slovenija še nima podpisanih tovrstnih bilateralnih sporazumov z vsemi državami. Kritični so bili tudi do slovenskega šolskega sistema.

Da so se slovenski povratni migranti s podobnimi, a vendar drugačnimi težavami, srečevali že v preteklosti, nam pove že omenjena raziskava iz sedemdesetih let (Toš 1977: 40). Glavni problemi, ki so jih povratniki konec sedemdesetih let pričakovali že pred vrnitvijo, so bili povezani z zaposlovanjem, osebnim dohodkom in s kompleksom predpisov, ki se jih tičejo. Predvideli so tudi stanovanjsko problematiko. Dejansko pa je bil spekter težav širši. Raziskava je pokazala, da so bile težave povratnikov takrat v glavnem povezane z delom (nezaposlenost, neustrezno delo), nato s stanovanjem ali gradnjo hiše, sledile so družinske in osebne težave in drugo, kot je nepriznanje izobrazbe, slabo plačano delo, očitki na račun bivanja v tujini, težave, povezane z otroki, neurejeno otroško varstvo itd. (Toš 1977: 43–45).

Pri pričakovanih in dejanskih težavah je prevladoval ekonomski vidik, saj so bili v raziskavi zajeti povratni migranti večinoma ekonomski migranti oziroma (takrat popularno imenovani) »delavci na začasnem delu v tujini«.

Potopimo se zdaj globlje v tukaj obravnavane primere. Večina anketirancev je navedla, da so ob prihodu imeli urejene dokumente, nekateri vsaj delno, in polovica jih ni imela težav pri urejanju dokumentacije. Tisti, ki so se spopadli s težavami pri urejanju dokumentacije, pa navajajo dve vrsti težav. Prve so povezane s samo pridobitvijo dokumentov: državljanstva, osebne izkaznice, davčne številke, gradbenega dovoljenja. Kot navajajo predvsem zaradi različne interpretacije predpisov, ki urejajo pridobivanje teh dokumentov in predolgih ter zapletenih postopkov. Druga vrsta težav je povezana z ljudmi, ki izdajajo te dokumente, saj so jih označili za neprijazne, nenatančne in da od njih ne dobijo dovolj informacij.

Večina je izjavila, da niso potrebovali pomoči pri urejanju dokumentacije, tistim, ki so jo, so pomagali sorodniki, prijatelji, v nekaj primerih zaposleni na lokalnih upravnih enotah. V enem primeru je posameznik zaradi več let trajajočega postopka pridobitve gradbenega dovoljenja najel tudi odvetnike. Povratni migranti so v prvi vrsti poskušali težave reševati sami, zelo redko so se obračali na vladne institucije (Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ali katero od pristojnih ministrstev) in izseljenska društva.¹⁵ Na drugi strani pa so anketiranci menili, da bi jim pri tovrstnih težavah morali pomagati prav ti: navedli so Urad za Slovence po svetu, izseljenske organizacije, konzulate, tudi namensko ustanovljene pisarne in ljudi, »ki se spoznajo na ta sistem in so tukaj (v Sloveniji, op. av.) rojeni ali so tukaj več let«. Ugotovimo lahko, da bi »povratniki« pri urejanju dokumentov in pridobivanju potrdil in dovoljenj potrebovali predvsem pomoč v obliki obveščanja in svetovanja.

Težav, ki so vezane na urejanje stanovanjskega vprašanja, je bilo manj. Vsi, razen enega anketiranca, ki stanuje pri sorodnikih, živijo v lastni hiši ali stanovanju. Nekaj jih je navedlo, da so imeli težave pri urejanju stalnega prebivališča zaradi »birokracije« in »nestrpnosti do

---

¹⁵ Med slednjimi se je te »naloge« najbolj aktivno lotilo Izseljensko društvo Slovenija v svetu, kjer so doslej pomagali več sto »povratnikom« iz različnih delov sveta. Od januarja 2001 do sredine leta 2002 je z njihovo pomočjo prišlo v Slovenijo 82 ljudi, večinoma iz Argentine. Nekaj let je delovalo tudi Društvo povratnikov iz Nemčije, ki je imelo predvsem »servisno« dejavnost: »zdomcem«, ki so razmišljali o stalni naselitvi v Sloveniji, je pomagalo pri pridobivanju dovoljenj za poslovno dejavnost in jim dajalo podatke o najemanju ugodnih posojil. Tudi Rafaelova družba pomaga »povratnikom« pri zbiranju informacij in reševanju problemov, delno tudi Slovenska izseljenska matica.

izseljencev« ter slabega odnosa na občinski upravi, dva posameznika pa sta imela težave pri nakupu zemlje za gradnjo hiše in pri legalizaciji »črne gradnje«. Omenjene težave so anketiranci opredelili kot negativno posledico statusa »povratnikov«.

Na vprašanje, ali so zaposleni, so nekateri odgovorili pritrdilno, nekaj jih je bilo že upokojenih, dva sta bila brezposelna. Med zaposlenimi je večina samozaposlenih posameznikov, nekateri so dobili službo s pomočjo prijateljev. Brezposelni osebi iščeta zaposlitev, pri čemer enemu pomagajo prijatelji, drugi pa ima težave z iskanjem zaposlitve, ker je prestar in njegovih dolgoletnih letalskih izkušenj v Sloveniji nihče ne potrebuje. Večina anketirancev je bila mnenja, da »povratniki« nimajo enakih možnosti za zaposlitev kot drugi Slovenci (vendar je nekaj odgovorov le domnev oziroma posrednih izkušenj upokojenih oseb). Delodajalci naj bi jim ne priznavali izkušenj, izobrazbe in znanja, ki so jih posamezniki pridobili v tujini, težave so imeli zaradi diskriminacije, strankarske pripadnosti in nezaupanja, ali kot pravi eden od anketiranih:

»Veliko škode naredi strah delodajalcev in bodočih sodelavcev pred nekom, ki ni nujno konformen s tukajšnjimi razmerami, kar pa lahko marsikje predstavlja celo veliko prednost in ne vedno slabosti.«

Anketiranci tudi menijo, da nimajo enakih možnosti za napredovanje na delovnem mestu zaradi diskriminacije in strankarske pripadnosti. Zapisali so, da obstajajo »zadržki zaradi delovnih pristopov« in da »v Sloveniji manjka timsko delo«, da imajo »povratniki težave pri (pisnem) izražanju« in da so neenake možnosti predvsem pri napredovanju na višje položaje. Težave, ki so povezane z delom in delovnimi izkušnjami, se kažejo (v nekaterih okoljih je to še vedno zasidrano) kot nezaupanje do drugačnih pristopov in znanja. Posledično se je tudi več »povratnikov« samozaposlilo.

Na vprašanje o priznanju izobrazbe so anketiranci odgovarjali različno: nekaterim ob vrnitvi niso priznali izobrazbe, drugi so upokojeni ali samozaposleni, tretji pa so izobrazbo pridobili v Sloveniji oziroma so jim priznali izobrazbo, pridobljeno v tujini. Nekateri so se opredelili za dodatno izobraževanje, ki bi ga potrebovali za »boljši pristop in razumevanje pogojev v družbi RS (Republike Slovenije, op. av.)«, večina pa ni odgovorila na vprašanje. Bolj kritični so bili anketiranci do tega, ali je Slovenija naredila dovolj za vključevanje otrok »povratnikov« v izobraževalni sistem. Med drugim so menili, da »ni systemskega pristopa pri ponovni integraciji s strani oblasti in gospodarstva«, da »šolstvo (srednje in visoko) nima tranzicijske osnove«, da Slovenija sicer omogoča vključevanje otrok »povratnikov« v

izobraževalni sistem, vendar »so ti otroci, zaznamovani kot drugačni (=drugače misleči) in zato nemalokrat posmeh ne le sošolcev, temveč tudi učiteljev«. Tudi ob vključevanju odraslih »povratnikov« v izobraževalni sistem je bil odziv podoben: od tega, da ni systemskega pristopa, da vladata nezaupanje in nevoščljivost, da imajo samo nekateri možnost za izobraževanje, do tega, da obstajajo administrativne ovire, kot so prepočasni in predragi postopki nostrifikacije.

Čeprav so anketiranci ocenili svoje znanje slovenskega jezika kot zelo dobro, so menili, da bi povratni migranti potrebovali pomoč države pri učenju slovenskega jezika. Pomoč bi morala država zagotoviti v obliki brezplačnih ali subvencioniranih tečajev jezika, ki bi lahko potekali pod okriljem Slovenske izseljenske matice ali ministrstva za šolstvo povsod po Sloveniji. V veliko pomoč bi jim bile tudi različne informacije o tečajih slovenskega jezika, ki bi jih pred vrnitvijo lahko dobili po radiu, Slovenski izseljenski matici, konzularnih predstavništvih ali slovenskih izseljenskih društvih.

Vsi anketiranci so pred vrnitvijo v Slovenijo že imeli vzpostavljene socialne stike, vendar so tudi zapisali, da jih je okolje, v katerem živijo, sprejelo le delno oziroma jih ni sprejelo. Menijo, da je bilo krivo nezaupanje »do zahodne tujine«, ki ga je »vcepljal prejšnji sistem«, vzrok naj bi bila tudi diskriminacija. Prihajalo naj bi tudi do izključevanja iz organizacij in sosedskega okolja. Navedli so nekatere težave, ki so jih imeli zaradi statusa »povratnika«, kot so neenako obravnavanje pri iskanju zaposlitve, težave pri navezovanju stikov z okolico. Nekateri posamezniki so imeli težave pri navezovanju stikov s sodelavci, srečali so se z neenako obravnavo nadrejenih na delovnem mestu, v enem primeru je šlo za neenako obravnavo otroka v vrtcu oziroma šoli. Veliko se jih je že znašlo v situaciji, ko se jim je zdelo bolje prikriti, da so povratni migranti: na občinski upravi, pri političnem delu in v političnih organizacijah, poslovanju, stikih z okoljem pa zaradi nevoščljivosti in očitkov na račun njihove odsotnosti.

V splošnem so bili anketiranci zadovoljni s trenutnimi življenjskimi razmerami v Sloveniji. Nezadovoljstvo so izrazili le trije, in sicer zaradi naraščajočega kriminala, »premočnega vpliva komunistične nomenkulture, ki zavira razvoj« in »nepravne države«. Tudi področja življenja (standard, zdravje, zaposlitev, okolje, razmere doma, dohodki in izobrazba) so anketiranci v povprečju pozitivno ocenili. Do manjšega odstopanja je prišlo le pri zaposlitvah, ki sta bili v dveh primerih ocenjeni negativno (nezaposleni osebi). Z mesečnimi dohodki so

anketiranci večinoma zadovoljni in lahko še kaj prihranijo oziroma imajo dovolj za gospodinjstvo, a nič ne prihranijo. Le v enem primeru je oseba morala zaradi varčevanja potrebe zmanjšati. Stanje gospodinjstva je bilo različno: ali je ostalo enako od priselitve, ali je bilo v začetku težje in je zdaj bolje, ali pa je bilo v začetku bolje in je zdaj težje.

Zadnji del vprašalnika je zajel odnos slovenske države do povratnih migrantov. Vsi, razen enega, so odgovorili, da poznajo Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, vendar je večina odgovorila, da jim ni pomagal pri vrnitvi. Splošno so odnos države do »povratnikov« ocenili negativno. Po njihovem mnenju »manjkajo jasno izdelane smernice za povratnike (ali interese) in informacije«. Kritizirali so pomoč zavoda za zaposlovanje (eden od brezposelnih anketirancev je pričakoval, da mu bodo hitro našli zaposlitev). Nekateri so menili, da bi jim morala država pa nuditi pomoč pri selitvi, urejanju dokumentov, lastniških problemih, zavarovanju, nostrifikaciji diplom, nastanitvi. Eden od anketiranih je označil odnos kot mačehovski in meni, da Slovenija ne podpira in ne spodbuja vračanja »zdomcev«, ampak vračanje celo preprečuje, saj »zahteva tisoče papirjev« in jim preprečuje uvoz gradiva. Nekateri so omenili tudi neprijaznost, nestrpnost in nepotrpežljivost uradnikov, ki bi jim morali pomagati in jih usmerjati pri urejanju različnih zadev, ter birokratizem in »balkanstvo«. Samo eden je odgovoril, da mu nevtralni odnos slovenske države ustreza.

Večina anketiranih je izkoristila možnost in navedla težave, ki jih sami vidijo in jih vprašalnik še ni omenil, čeprav so veliko stvari ponovili. To so draginja, visoka inflacija, carinski postopki, ki jim ne dovoljujejo brez plačila carine uvoziti tovarniške opreme, in slab odnos lokalnih oblasti. Spopadajo se z »neskončno dolgimi« postopki za pridobitev gradbenega dovoljenja in drugimi dolgotrajnimi pravnimi postopki. Težave so imeli tudi v bančništvu, pri sklenitvi zavarovanja, uveljavljanju socialnih pravic, pridobitvi vozniškega dovoljenja, registraciji podjetij, zaradi v tujini pridobljene izobrazbe. V enem primeru je prišlo do težav pri vključevanju otrok v šolo, saj so po končanem razredu v sosednji Avstriji morali v Sloveniji razred ponavljati in so se »nekaj let počutili v šoli neprijetno«. Le eden anketiranec je navedel, da ni imel težav.

Na koncu vprašalnika so anketiranci navedli tudi svoje mnenje, ideje ali rešitve. Zavedati se moramo, da predlogi povratnih migrantov hkrati pomenijo probleme, s katerimi se srečujejo po vrnitvi v izvorno družbo in temeljne ovire vračanju. Predlagali so zgledovanje po švicarskem primeru urejanja te problematike, želijo si več razumevanja institucij in posameznikov do povratnih migrantov, ena od rešitev bi bila vključitev povratnih migrantov v

delovanje ministrstva za zunanje zadeve oziroma Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu ter v parlamentarno komisijo za Slovence po svetu. Nekateri vidijo rešitev v vstopu Slovenije v EU, ko bi se naj »izboljšala politična, gospodarska in moralna klima in tudi problem 'povratnikov' ne bo več prisoten, ker tudi ne bo 'izseljencev' in 'zdomcev'«. Drugi predlagajo zaposlovanje učinkovitejših uradnikov, ki »imajo empatijo« in »človeško obravnavajo 'povratnike', brez predsodkov«. Eden od anketirancev, ki je sorazmerno zadovoljen z vrnitvijo v Slovenijo, saj je imel že pred tem zagotovljeno delovno mesto v uglednem podjetju, meni, da je rešitev v primerni zaposlitvi.

Težave povratnih migrantov smo zaradi uporabe strukturiranega vprašalnika lahko zelo nazorno predstavili, vendar so nam šele intervjuji s povratnimi migranti razkrili obravnavano problematiko na osebni ravni in omogočili kvalitativno analizo. Nekoliko jasneje smo lahko osvetlili tudi težave pri integraciji v družbeno okolje. Na težave, ki so jih posamezniki navedli v intervjujih, moramo gledati v časovnem in prostorskem kontekstu. Intervjuvanci so s primerjavami v časovnem prerezu (pred izselitvijo, čas obiskov, po vrnitvi), prostorskem (izvorno okolje, priselivitveno okolje) in sistemskem prerezu (v Sloveniji in v državi priselitve) spregovorili o težavah vrnitve.

Težave so nekoliko drugačne kot v obravnavanih primerih. Intervjuvane osebe so bile večinoma starejše in upokojene, zato niso imele težav, povezanih z delom. V nekaj primerih je prišlo do težav na carini, ker so za večje količine rabljenega in osebni uporabi namenjenega blaga morali plačati carinske dajatve, prepričani pa so bili, da jim ne bi bilo treba. Težav z urejanjem dokumentov večinoma niso imeli, le v enem primeru se je zapletlo pri pridobitvi slovenskega voziškega dovoljenja. Vsi pa so kritično ovrednotili delo državnih uradov in se pritoževali nad dolgimi čakalnimi vrstami.

V treh primerih so se intervjuvanci vrnil skupaj z otroki oziroma vnuki, vendar je le ena družina v celoti ostala v Sloveniji. V drugih dveh družinah so se otroci in vnuki vrnil v Avstralijo, v glavnem zaradi težav v šoli. Šolajoči otroci se zaradi slabšega znanja slovenskega jezika niso mogli normalno vključevati v pouk in družbo sovrstnikov. Zatrjujejo, da jim zaposleni na šoli niso pomagali.

Intervjuvanci so se večinoma vrnil v urejene stanovanjske razmere in lokalno okolje, iz katerega so odšli. Prav ponovna vzpostavitev socialnih stikov z izvornim okoljem je

nekaterim povzročila težave. Eni so težko navezali stike s staro okolico, ker so ob odhodu nenadoma pretrgali vse vezi s prijatelji in znanci ali ker se je okolica močno spremenila od njihovega zadnjega stika z njo. Nekdanji sosedge in znanci so odrasli, se postarali ali pa so se odselili. Starejši, ko so bili »povratniki«, težje jim je bilo na novo vzpostavljati nove socialne stike. Posledično se je večini zmanjšal krog ljudi, s katerimi so vzdrževali redne stike. Nekateri so zato še poudarjali težavnost vrnitve v Slovenijo in prilagoditve tukajšnjemu načinu življenja. Drugi spet s tem niso imeli posebnih težav. Stik s širšo okolico so poiskali prek sorodnikov, s katerimi so že prej vzdrževali stike, oziroma ob priložnostnih obiskih doma.

Velik vpliv na težavnost ponovne vključitve v družbeno okolje sta imeli časovna in prostorska distanca. Daljša odsotnost in večja fizična oddaljenost od izvornega okolja sta dvakratno oteževali integracijo povratnikov v izvorno družbo, saj se je na drugi strani z njima povečala verjetnost, da so v priselitvenem okolju zgradili trdne socialne odnose, ki jih je bilo po vrnitvi težko popolnoma prekiniti. Vsekakor ima pri tem največji vpliv individualni dejavnik. Pripovedovalci so večkrat poudarili, da se radi vračajo v priselitveno okolje. Tudi starejši upokojeanci se vsaj začasno vračajo v državo priselitve (Nemčijo, Švedsko, tudi v Avstralijo). Vzroki teh »obiskov« so urejevanje dokumentov, potrjevanje stalnega prebivališča, turistično potovanje, predvsem pa vzdrževanje stikov s sorodniki in prijatelji.

Povratni migranti pogosto primerjajo razmere v svoji izvorni družbi po vrnitvi z razmerami, ko so odhajali v tujino, ali z razmerami v priselitvenem okolju. Tudi intervjuvanci so kritično primerjali predvsem današnje stanje v Sloveniji z razmerami pred časom njihove izselitve ali z razmerami v državi, v kateri so več let živeli in delali. Večina je zatrdila, da so urejenost prometa, delovanje nekaterih javnih služb, predvsem bolnišnic in šol, čistost okolja ter obnašanje zaposlenih v javnem prometu neprimerljivo slabši kot v okolju, v katerem so prej živeli. Veliko pa se je v Sloveniji spremenilo na bolje od takrat, ko so odšli. Zadnje je popolnoma razumljivo, saj so odšli iz realsocialistične Jugoslavije in tudi ob njihovih občasnih obiskih predvsem v sedemdesetih in osemdesetih letih so se gospodarske in družbene razmere le počasi spreminjale na bolje. V teh primerjavah lahko zaznamo tudi nostalgичno obarvan odnos do Slovenije, ki bi morala ostati takšna, kot so se je spominjali iz mladosti. Pričakovali so nenadne gospodarske in družbene spremembe, ki bi jih morala prinesiti osamosvojitve Slovenije in si hkrati želeli, da ostane njihova »domovina« takšna, kot so jo zapustili.

Dvojnost se kaže tudi v odnosu do okolja priselitve. V primerjavah s Slovenijo so govorili o njem veliko bolj pozitivno in pohvalno, vendar je večina odgovorila, da ne bi več emigrirali tudi če bi imeli še enkrat priložnost. Razlog za takšno razmišljanje je seveda njihova starost (povprečna starost intervjuvanih oseb je bila 67 let), na drugi strani pa tudi še vedno živ spomin na prvo emigracijo.

Odhod ali zaključek

Vračanje izseljencev oziroma povratne migracije so fleksibilen in krožen proces. V veliko primerih ljudje ponovno emigrirajo (ali popolnoma drugam ali nazaj v priselitveno družbo) ali pa se vsaj občasno vračajo v priselitveno okolje. Kot ugotavlja Erik Olsson v študiji o migracijah kot dogodku (zaključenem dejanju) in migracijah kot procesu (v smislu trajanja), se povratniki (v tem primeru čilski in bosanski povratniki iz Švedske) odločajo za tako imenovano odprto strategijo (open-ended strategy). Ne morejo sprejeti dokončne odločitve, ali bodo ostali ali bodo odšli domov. Pogosto so vključeni v družbeno življenje obeh dežel (izselitvene in priselitvene) in izkoriščajo zveze v svojih »preživetvenih strategijah« (Olsson 2004). Na drugi strani pa se »povratniki« odločijo za stalno vrnitev domov: v pokoj ali da bi se združili s sorodniki. Ugotavljamo, da so med Slovenci, ki se vračajo, oboji. Pri obeh »tipih« povratnih migrantov pa ima veliko vlogo (ne)uspešnost njihove (re)integracije v izvorno okolje.

Slovenci, ki so se v zadnjih petnajstih letih odločili za vrnitev v Slovenijo, se vračajo večinoma neorganizirano, spontano in individualno (razen Slovencev z območij nekdanje Jugoslavije, kjer je divjala vojna, in iz Argentine). Individualno tudi rešujejo različne težave, povezane z vključevanjem v slovensko družbo, saj sta slovenska migracijska in integracijska politika znotraj nje še vedno nedodelani¹⁶, prizadevanja za usmerjanje uradne remigracijske politike pa so bila opuščena že na samem začetku (Klinar 1995: 91). Zadnji poskusi, povezani z urejanjem odnosov Republike Slovenije s Slovenci po svetu, so ponovno pokazali, da na tem področju primanjkuje politične volje. Upravičeno se lahko vprašamo, ali je vračanje Slovencev sploh v interesu uradne politike?

---

¹⁶ Kar dokazuje analiza Mirovnega inštituta (http://www.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Bester01.pdf).

Konkretnih zaključkov o integraciji povratnih migrantov v slovensko okolje in njihovih percepcijah tega procesa ne moremo dajati predvsem zaradi premajhnega števila v raziskavo zajetih posameznikov. Poskušali pa smo orisati glavne probleme, za katere lahko domnevamo, da so širše prisotni. Povratni migranti, ki smo jih zajeli v raziskavo o percepcijah slovenske integracijske politike, so dosedanja »prizadevanja« Republike Slovenije za njihovo vključevanje v različna področja družbenega življenja označili negativno. Iz njihovih odgovorov lahko izluščimo, da se v glavnem srečujejo s predolgimi in neurejenimi postopki pri pridobivanju raznih dovoljenj, osebnih in nepremičninskih dokumentov, uveljavljanju socialnih pravic, uvozu in plačilu carine ter nostrifikaciji spričeval. Razočarani so zaradi odklonilnega odnosa zaposlenih na uradih, na katerih iščejo pomoč in informacije. Nefleksibilnost šolskega sistema, ki ne dovoljuje normalnega vključevanja k pouku otrokom s slabšim znanjem jezika ali s predhodno pridobljenim znanjem v drugih državah, je bila v nekaj primerih celo vzrok za ponovno izselitev. Težave imajo že z informiranjem pred vrnitvijo, saj na konzularnih predstavništvi in v izseljenskih organizacijah ne razpolagajo z vsemi potrebnimi informacijami. Zato imajo »povratniki« občasno tudi občutke nepripadanja, identificirajo se z družbo, v kateri so prej delali, in kritizirajo nekatere vidike slovenske družbe – na primer birokracijo in prepočasno sodstvo.

Nekateri predlogi »povratnikov« za reševanje njihovih težav (poenostavitev postopkov in izboljšanje razmer za priznanje tuje kvalifikacije in izobrazbe, poenostavitev postopkov, povezanih z izdajanjem različnih dokumentov in dovoljenj) so dolgoročnejši in so povezani s korenitejšimi spremembami pri delovanju države. Druge, kot je vključitev »povratnikov« v delovanje državnih institucij ali organizirana pomoč pri urejanju vseh postopkov, pa je moč ustvariti v krajšem obdobju in ne zahtevajo velikih finančnih sredstev. Vsekakor morajo predlogi za kakršno koli normativno urejanje omenjene problematike upoštevati potrebe ljudi in ne smejo biti podrejeni težnjam ene ali druge politične strani, kot se je to dogajalo doslej.

Literatura

- Boyle, Paul, Halfacree, Keith, Robinson, Vaughan (1998). *Exploring Contemporary Migration*. New York: Longman 1998, 282 str.
- Brettell B., Caroline (2000). »Theorizing Migration in Anthropology«, *Migration Theory. Talking across Disciplines*, (uredila Caroline B. Brettell in James F. Hollifield), New York, London: Routledge, str. 97–135.
- Casar - Klopčič, Ivanka (1977). Vračanje pomurskih delavcev iz tujine in njihovo vključevanje v domače okolje, *Migracije, Bilten 17*, Ljubljana: Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 85 str.
- Čebulj Sajko, Breda (1999). *Etnologija in izseljenstvo. Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926-1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 182 str.
- Čebulj Sajko, Breda (2004). Etnologija in povratništvo, *Dve domovini/Two Homelands*, 19, str. 197–211.
- King, Rusell, Mortimer, Jill, Strachan, Alan, Viganola, Maria Teresa (1985). Emigrazione di ritorno e sviluppo di un comune rurale in Basilicata. *Studii emigrazione*, 78, str. 162–198.
- Klinar, Peter (1985). Remigracije v kriznih razmerah, *Migracije, Bilten 33*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 55 str.
- Klinar, Peter (1995). Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov, *Dve domovini/Two Homelands*, 6, str. 81–94.
- Lukšič - Hacin, Marina (2002). Povratniki kot del migracijskega kroga, *Dve domovini/Two Homelands*, 15, str. 163–178.
- Mežnarič, Silva (1977). Motivi vračanja v domovino, *Migracije, Bilten 15*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, str. 72–86.
- Mlekuž, Jernej (2003). »Mali« prispevek k vprašanju »povratništva«: življenjske pripovedi migrantov povratnikov iz Beneške Slovenije – potovanji brez vrnitve? *Dve domovini/Two Homelands*, 17, str. 67–94.
- Ollson, Eric (2004). »Event or Process? Repatriation Practice and Open-ended Migration«, *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*, (uredila Maja Povrzanović Frykman), Malmö: Malmö University (IMER), str. 151–168.
- Piore, Michael J. (1979). *Birds of passage*. Cambridge: Cambridge University Press, 229 str.
- Skrbiš, Zlatko (1999). *Long-distance Nationalism. Diasporas, Homelands and Identities*. Singapore, Sydney: Ashgate Publishing Ltd., 201 str.
- Storhaug, Hans, ur. (2001). Stayers, Leavers and Returners. Aspects of Migration and Return Migration in European History, *Immigrants & Minorities*, 1 (20).
- Storhaug, Hans (2003). European Return Migration: Numbers, Reasons and Consequences, *AEMI Journal*, 1, str. 69–77.
- Švara, Sergej, Toš, Niko, Mežnarič, Silva, ur. (1977). Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, sumarni podatki, *Migracije, Bilten 14*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 156 str.
- Taylor, Edward (1976). »The Social Adjustment of Returned Migrants to Jamaica«, *Ethnicity in the Americas* (uredil Frances Henry), The Hague, Paris: Mouton, str. 213–230.
- Toš, Niko, ur. (1978). Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, drugo poročilo, *Migracije, Bilten 19*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 132 str.
- Virtanen, Keijo (1979). *Settlement or Return. Finnish Emigrants (1860–1930) in the International Overseas Return Migration Movement*. Turku: Migration Institute, 275 str.

- Walascek, Adam (2000). Poland as the »Promised Land«: Polish-American corporations and Poland after World War I, *Dve domovini/TwoHomelands*, 11-12, str. 251–268.
- Walaszek, Adam (2003). Wychodźcy, Emigrants or Poles? Fears and Hopes about Emigration in Poland 1870–1939, *AEMI Journal*, 1, str. 78–93.
- Wyman, Mark (2001) Return Migration – Old Story, New Story, *Immigrants & Minorities*, 1(20), str. 1–18.

Elektronski viri:

- www.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Bester01.pdf
- www.vijavaja.com/enter/cenca/forum_podrob.php
- www.zdruzenje-sim.si/gruda/47_02_45.html

VRAČANJE SLOVENCEV IZ ARGENTINE

Marina Lukšič - Hacin

Uvod

Pregled raziskav in razprav o migracijah v Sloveniji¹ pokaže, da so bili v znanstvenih in strokovnih krogih do danes trije intenzivnejši valovi tematiziranja povratništva:² konec sedemdesetih let, v devetdesetih letih, po nastanku države Slovenije in danes, ko se te razprave ponovno obujajo – med drugim tudi zaradi vračanj, do katerih je prišlo zaradi gospodarskih in političnih razmer v Argentini.³ Pri tematiziranju povratništva se govori tudi o dvo- ali večgeneracijskem procesu "povratništva" ali "vračanja". Če upoštevamo samoidentifikacijo ljudi, potem o povratnikih lahko govorimo le pri prvi izseljenski generaciji. Njihovi potomci, rojeni v tujini, se (pri tej raziskavi) sami prepoznavajo kot priseljenci:

---

¹Z razpravami o povratništvu se srečujemo ves čas, odkar spremljamo izseljevanje iz slovenskega etničnega prostora. Razprave o izseljevanju so se pogosto dotikale vprašanj o vzrokih za izseljevanje, smereh izseljevanja, številu izseljencev itd. Pogosto pa so se avtorji spraševali tudi o možnostih vračanja mednarodnih selivcev. Obstoječe (slovenske) migracijske študije kažejo, da je v povojnem času kar nekaj ljudi zapustilo slovensko okolje. Delež povratnikov pa je sorazmerno majhen in pod pričakovanji. Temu moramo dodati dejstvo, da vsa leta ni aktivne državne politike, ki bi dejansko spodbujala povratništvo. To velja za vse različice izseljevanja in povratništva, vključno z begom možganov. Analize F. Malija (1993) in M. Bevčeve (2000) celo kažejo, da se srečujemo z novim begom možganov, predvsem pa s potencialno maso za beg možganov, ne pa da bi se približevali razmeram za množično povratništvo. Slovenske študije o povratništvu (izbrane): Bevc (1993), Bevc, Prevolnik - Rupel (2000), Klinar (1976), Klinar (1993 b), Mali (1993), Stare (1976), Verlič Christensen (2000) itd.

²Opredeleitev pojma povratništvo/remigracija je tesno povezana z razumevanjem pojma migracija/selitev. Ta gibanja so lahko notranja ali mednarodna. Koncept povratništva se izrazito veže na mednarodne migracije in je kot možnost (do katere lahko pride, ni pa nujno) logično nadaljevanje koncepta migracijskega kroga: emigracija – imigracija – remigracija. Ta krog je vezan na gibanje posameznika in ni mišljen večgeneracijsko. Temu P. Klinar dodaja, da so države gostiteljice dominantne pri vodenju takšne (krožne) migracijske politike. Z njo pa soglašajo tudi države izseljevanja, saj si prizadevajo za uveljavljanje alternativ izseljevanju, različne načine sodelovanja s svojimi izseljenci oziroma zdomci, zaščito tistih kategorij, ki ohranjajo prvotno državljanstvo, ohranjanje izvorne etnične identitete in ne nazadnje tudi za njihovo vrnitev – za povratništvo (Klinar, 1990, 320).

³Za večino tistih, ki so se vrnil, velja, da so odšli mladi, vrnil pa so se kot upokojenci. Izjema so predvsem povratniki, ki so prišli po konstituiranju Slovenije kot samostojne države – predvsem iz Argentine. V teh primerih velikokrat ne gre za klasično povratništvo, ampak povratništvo prek generacij, oziroma točneje, priseljevanje Slovencev, ki so rojeni v tujini.

»Povratniki (...) čeprav mi ta izraz ne ustreza, saj nisem nikoli šel iz Slovenije, zato se ne vračam. Nisem povratnik. Sem rojen v Argentini in sem prišel v Slovenijo kot domovino mojih starih staršev« (E11).

»Mi nismo 'povratnik' – smo Slovenci, ki smo se rodili izven meja države Slovenije – nikdar prej nismo tukaj živeli, zato nismo 'povratniki'«(E1).

Raziskava o vračanju in reintegraciji Slovencev po vrnitvi iz tujine je bila usmerjena v evidentiranje in proučevanje težav, s katerimi se morajo posamezniki soočiti ob vračanju v Slovenijo. Cilja raziskave sta bila odkriti (sistemske) vzroke teh težav in razčleniti predloge za njihovo reševanje ali odpravljanje. Drugo področje, v katero je študija usmerjena, je predstaviti, kako priseljenci percipirajo odnos slovenske države do povratnikov in njihovih potomcev. Namen je bil izdelati predloge za pripravo ustrežnejšega modela reintegracijske politike države Slovenije v odnosu do Slovencev po svetu, ki se vračajo domov, in njihovih potomcev (priseljencev).⁴

Ta prispevek se ukvarja predvsem z analizo situacije pri populaciji Slovencev, ki so se po letu 1990 vrnili v Slovenijo iz Argentine. V ospredju so vprašanja, povezana s predstavljenimi glavnimi cilji in namenom raziskave. To je rdeča nit tega prispevka in ga deli v problemska področja, ki sledijo samemu procesu preselitve, kot so jo doživeli naši sogovorniki. Tako se bomo v nadaljevanju najprej ukvarjali z analizo razmer ob sami preselitvi, temu pa bodo sledili urejanje dokumentacije, stanovanjska problematika, zaposlovanje, izobraževanje, socialni stiki in kakovost življenja. Na koncu se bomo seznanili z rešitvami, kot jih vidijo naši sogovorniki.

Priselitev

Sogovorniki so se iz Argentine priseljevali v dveh valovih. Prvi je bil v devetdesetih letih, drugi val je bil po letu 2000, točneje po tem, ko je v Argentini nastopila gospodarska kriza. V obeh primerih so bile odločitve za selitev povezane s političnimi spremembami v Sloveniji,⁵ le da so v prvem primeru veliko bolj izpostavljene kot čez nekaj let in so jih sogovorniki postavili na prvo mesto. Večina povratnikov je prišla z družinami (med njimi nekaj večjih družin), so pa tudi primeri samskih selitev.

---

⁴ Natančna predstavitev raziskave je dana v uvodu v ta tematski sklop. Glej Uvodnik v tematski sklop o reintegraciji izseljencev in njihovih potomcev (Jernej Mlekuž).

⁵ Tu je mišljeno konstituiranje Slovenije kot samostojne države.

V analizi smo iz odgovorov lahko razbrali, da so se ljudje vračali iz teh razlogov:⁶

1. Osamosvojitve, slovenstvo, vrnitev domov so omenjali Slovenci, ki so se po drugi svetovni vojni izselili oziroma kot sami pravijo, bili pregnani iz Slovenije.

»Odločil sem se takoj po osamosvojitvi – vedno sem se počutil Slovenca in se pred tem zaradi osebnih zadev nisem vrnil.« (E2) ali »Slovenija je postala samostojna in demokratična« (E33).

2. Slovenstvo, korenine so omenjali v tujini rojeni otroci slovenskih staršev. V Slovenijo so se vrnili otroci, v nekaterih primerih tudi vnuki povojnih izseljencev.

»Sem spadam tudi če sem rojena v Argentini. Ker menim, da lahko nekaj prispevam od bogastva vrednot, ki sem jih prejela« (E18).

3. Zaposlitev, slovenstvo (osamosvojitve)

Odločila se je po osamosvojitvi – da se otroci naužijejo slovenstva. Povod je bila samostojnost Slovenije in ponudba možu za zaposlitev (E1).

4. Kriza v Argentini, osamosvojitve Slovenije

V tej skupini odgovorov so bile politične spremembe v Sloveniji postavljene enakovredno z gospodarsko krizo v Argentini ali pa je bila slednja izpostavljena. Sogovorniki so omenjali moment gospodarske krize v Argentini, predvsem pa z njo povezan problem (ne)varnosti zaradi naraščanja kriminalnih dejanj in možnosti, ki so se kazale za prihodnost njihovih otrok.

Vrnili so se

»zaradi življenjske varnosti. Ni prijetno hoditi po cesti in se stalno ozirati nazaj, če je kak neznanec za nami. Ni prijetno biti stalno zaklenjen v stanovanju ali za železno ograjo. Ni prijetno biti stalno v skrbeh, če se bodo otroci vrnili domov ne da bi jim kdo hotel odvzeti nekaj drobiža ali malo boljše obuvale. V mislih, kot ideal, je bila selitev prisotna še pred poroko, ko ni bilo nobenih možnosti – komunistična država« (E14).

»Ko sem napisala varnost, sem mislila na manj kriminala. Saj jaz prihajam iz Argentine, kjer je trend ugrabljati ljudi, ubijati za malo denarja, in take 'luštne zadeve' (..) ekonomska varnost pa mi ne pomeni toliko (..) seveda, morda bom v prihodnosti bolj zaskrbljena za to. O preselitvi v Slovenijo nisem kaj dosti razmišljala (..), sem se odločila kar na hitro. Morda sem kakšen mesec premislila, in ker nisem imela kaj izgubiti (saj sem mlada in brez obveznosti), sem se kar odločila in prišla« (E24).

⁶ Pri odgovorih so sogovorniki lahko navedli več razlogov za vrnitev. Naprošeni so bili, da razloge po lastni presoji razvrstijo od najpomembnejšega do manj pomembnih.

5. Zaposlitev, izpopolnjevanje, napredovanje ali študij

Posamezniki so navajali, da so se jim po osamosvojitvi Slovenije tu pokazale boljše možnosti za zaposlitev, izpopolnjevanje ali napredovanje. V to skupino bi lahko uvrstili tudi mlajše sogovornike, ki so prišli v Slovenijo kot študenti.

Po izjavah predstavnika MŠZŠ je število študentov, potomcev Slovencev po svetu, ki prihajajo študirat v Slovenijo, naraslo. Po številu prihodov na študij v Slovenijo iz različnih držav vse študente lahko razvrstimo v več skupin. Na prvem mestu so sicer tisti, ki prihajajo iz nekdanje SFRJ, njim pa sledijo Slovenci iz Argentine. Pri argentinski populaciji se iz podatkov vidi, da je po gospodarski krizi v Argentini interes za študij v tujini (Sloveniji) močno narasel.⁷

6. Ljubezen, ločitve ali drugi (nenavedeni) osebni razlogi

Med Slovenci po svetu je zelo razvita kulturno-umetniška dejavnost. Nosilci skrbi za ohranjanje kulturne dediščine so največkrat izseljenska društva. Pri svojem delu sodelujejo tudi s Slovenijo in vabijo na obisk, večkrat tudi turnejo, različne kulturne skupine. Iz odgovorov lahko razberemo, da je v posameznih primerih prišlo do ohranjanja novih stikov med ljudmi in tudi do porok.

»Stara sem bila (..) let. Spoznala sva se tako rekoč v Argentini, ker je leta (..) prišel z zborom (..) na turnejo po Argentini. Takrat sem spoznala vse člane tega zbora, ker je bila zborovodkinja moja sestrična in smo zboru stali ob strani za kakršnokoli pomoč. Ko sem (..) prišla drugič na obisk v Slovenijo, sva se pri moji sestrični zopet srečala in tako sva začela najino pot« (E28).

7. Ni navedel, drugo

Nekaj sogovornikov ni bilo pripravljenih spregovoriti o razlogih za prihod v Slovenijo. Zanimiv pa je bil odgovor sogovornika, da je *»vse življenje razmišljal o selitvi v Evropo – prva v vrstnem redu je bila Slovenija« (E25).*

Po klasičnem idealnemtipskem modelu, ki temelji na push-pull teoriji o razlogih selitev, bi lahko rekli, da so v prvem valu priseljevanj prevladovali dejavniki privlačenja, v ozadju drugega so bili prisotni dejavniki potiskanja. Omenjeni model razlaga vzroke, selektivnost, smer toka in obseg migracijskih gibanj s pomočjo dejavnikov odbijanja iz starega okolja in dejavnikov privlačenja v

⁷ Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje, 1. delovna komisija, področje izobraževanja in šolstva 2004. Srečanje je bilo v Državnem zboru 8. 7. 2004. Več o tem glej v prispevku Mlekuž Jerneja (pričujoči tematski sklop), v razdelku Izobraževalni sistem in op. 11.

ново okolje. Ob vrnitvi izvorna država pomeni novo okolje in je treba upoštevati dejavnike privlačenja, država začasne priselitve pa staro okolje in moramo upoštevati dejavnike potiskanja.⁸

Pomoč pri selitvi

Fizična selitev, povezana predvsem s finančnimi in organizacijskimi razsežnostmi, je prva težava, s katero se srečujejo ljudje ob vračanju. Ob selitvah posameznikov, ki so samski, so razmere veliko lažje obvladljive kot pri družinskih selitvah, sploh, če gre za t. i. mešano zakonsko skupnost. Drugi vsebinski sklop raziskave se je tako nanašal na vprašanja: kdo vam je pri selitvi največ pomagal in kako (finančno, organizacijsko idr.), ali so vam pri selitvi pomagale državne institucije (katere in kako – finančno, organizacijsko) in ali ste pri selitvi bili deležni pomoči društev in drugih organizacij, ki skrbijo za Slovence po svetu. Odgovore lahko strnemo v več skupin:

1. Nihče ni pomagal, vse so izvedli sami. Med njimi nekateri menijo, da je tako povsem razumljivo, drugi pa menijo, da bi bilo prav, da bi država za povratnike bolj poskrbela.⁹

2. Večina sogovornikov je odgovorila, da so bili deležni (različne) pomoči. Pogosto se je pomoč nosilcev, ki jih navajamo v nadaljevanju, medsebojno prepletala in dopolnjevala. Pomagali so jim:

A. Starši, družina, sorodniki. Pomoč je bila informacijske, organizacijske ali finančne narave. Pomagali so sorodniki, ki so že živeli v Sloveniji, v posameznih primerih sorodniki iz Argentine.

»Stric stanuje v (...) in sem stanoval pri njem ta čas, ko sem opravljal izpite za nostrifikacijo, približno 6 mesecev, in mi ni dovolil nič plačati. To je bilo zelo pomembno, ker sem lahko samo skrbel, da sem uredil vse zadeve glede diplome in službe« (E30)

Velikokrat je prihajala pomoč z obeh strani. Zanimivi so primeri, ko so se bratje ali sestre priselili kot prvi in so pozneje pomagali sorodnikom pri vračanju. V teh primerih lahko zasledimo nekaj elementov t. i. verižnih migracij.

»Pri odločitvi in selitvi pomagala mama in v Sloveniji pomagal brat organizacijsko in z nasveti« – brat se je priselil nekaj mesecev pred njim (E23).

⁸ V pull-push modelu so med pomembnejšimi dejavniki potiskanja: ekonomska stagnacija, padec standarda, zmanjšanje nacionalnih virov, nizek osebni dohodek, brezposelnost, politične in druge diskriminacije. Dejavniki privlačenja so: gospodarski napredek, dvig standarda, višji osebni dohodek, poklicno uveljavljanje, ustrezna zaposlitev, izobraževanje. Ti dejavniki vplivajo na izbor med potencialnimi migranti, a le v razmerah, ko pride do selitve zaradi interesa in potreb posameznika.

⁹ Konkretni predlogi sogovornikov so zajeti v sklepnem ovrednotenju prispevka, ki govori o pomanjkljivostih sistema v Sloveniji in nekaterih alternativah za njegovo dodelavo, spremembo.

B. Posamezni duhovniki

C. Društvo Slovenija v svetu. Pomoč je bila informacijske in organizacijske, v posameznih primerih tudi finančne narave. Kar nekaj je bilo angažiranj pri razreševanju stanovanjske problematike (pomoč pri iskanju stanovanja). Društvo je pomagalo ob sami selitvi in pozneje, v primerih, ko so jo posamezniki potrebovali že po ureditvi bivanja – iskanje zaposlitve, učenje slovenskega jezika, urejanje preostale dokumentacije.

Č. Rafaelova družba. Pomoč je bila moralne, informacijske, organizacijske in finančne narave.

»Ja, Rafaelova družba je prvič prinesla od Kanade nekaj denarja za naše tri družine (en mesec nazaj)« (E16).

Ta izjava vzbuja domnevo, da je Rafaelova družba organizirala zbiranje pomoči med Slovenci po svetu, da bi pomagala ljudem, ki so se vračali iz Argentine v Slovenijo. Potrditev domneve najdemo v poročilu o delu Rafaelove družbe, ki pravi: »Pri Rafaelovi družbi v sodelovanju z društvom Slovenija v svetu zbiramo prošnje, obenem pa tudi ponudbe za stanovanja in delovna mesta, zato je že pred nekaj meseci prišlo do ideje, da bi vključili v prostovoljno dejavnost vso slovensko cerkveno strukturo in smo to kar hitro uresničili. Iz vsake škofije je zadolžen po en dekan. On potem najprej animira prek dekanij druge kolege dekane, oni pa župnike do zadnje župnije, kjer je možno kaj storiti. Iščemo predvsem proste zmogljivosti glede na nastanitve za prve mesece po prihodu v domovino (...). Na pomoč so priskočile župnijske Karitas, potem škofijske Karitas in pa tudi Slovenska karitas« (Rihar, 2002, 19).

D. Karitas. Pomoč je bila finančna in pri iskanju stanovanj.

»Pri selitvi nam je pomagal Karitas – Koper – uredili so nam stanovanje in tudi finančno pomoč« (E26).

Iz že omenjenega poročila lahko vidimo, da je dejavnost Karitasa segala tudi na področje zdravstva in socialnega varstva: »Potem bi omenili še zdravstveno in socialno varnost, ki se bo uradno verjetno precej časa urejalo in zato ljubljanske župnijske Karitas oskrbujejo ambulanto v Novih Jaršah, ki je namenjena vsem tistim, ki nimajo socialnega varstva. Ta vrata so odprta tudi Slovencem, ki prihajajo in nimajo še urejenega zavarovanja« (prav tam).

E. Prijatelji. Pomoč je bila organizacijska in finančna. Večkrat se je dopolnjevala s pomočjo sorodnikov ali že prej omenjenih organizacij.

F. Dobri ljudje. Posamezniki so ob sorodnikih navajali pomoč dobrih ljudi, dobrotnikov. Od sogovornikov, ki so govorili o tovrstni pomoči žal nismo dobili naslovov za nadaljnje stike, zato lahko zgolj ugibamo, da gre v teh primerih za pomoč, znancev, od sorodnikov, sosedov ali za pridobljeno pomoč iz humanitarnih akcij, ki so jih izvedli Karitas, Rafaelova družba in Slovenija v svetu.

G. Mestna občina Ljubljana. Tu je mišljena pomoč v obliki dodelitve neprofitnega stanovanja ob prijavi na javni razpis.

H. Slovenska izseljenska matica (navedel jo je en sogovornik/sogovornica).

Zelo malo ljudi je dobilo pomoč od državnih služb, institucij. Tisti, ki so jo, je bila to predvsem denarna pomoč (štipendija ali socialna podpora).¹⁰ Večina je odgovorila, da od državnih institucij ali služb ni prejela nikakršne pomoči. Nekateri so zgolj navedli dejstvo, da pomoči niso dobili in naprej niso razlagali svojega stališča. Drugi so dejstvu, da niso prejeli pomoči, dodali še svoje stališče do tega v smislu, ali osebno mislijo, da bi morala država poskrbeti za povratnike. Tako se odgovori razvrščajo v tri skupine: nihče ni pomagal, nihče ni pomagal in ni dolžan pomagati, nihče ni pomagal, pa bi bilo dobro oziroma bi moral. V zadnji skupini so se odkrila področja, za katera sogovorniki menijo, da v Sloveniji niso zadovoljivo urejena in bi povratniki potrebovali pomoč: organizacijski in finančni vidik same preselitve. Povezan je z organizacijskimi in finančnimi zapleti in težavami. Temu sledijo urejanje dokumentacije in stanovanjske problematike, iskanje dela in področje izobraževanja. Slednje se povezuje s postopki za priznanje v tujini dosežene izobrazbe, postopki za prekvalifikacijo ali doizobraževanje ter z vključevanjem otrok v slovenski izobraževalni sistem. Izobrazba je neposredno povezana z možnostmi za zaposlitev. Za zaposlitev se kaže odločujoče tudi znanje slovenskega jezika.

Vsa naštetá področja so v prvi vrsti povezana z dostopnostjo informacij o postopkih, kako se posamezne zadeve v Sloveniji urejajo, kaj vse je treba urediti in kje. Odgovori kažejo, da so te informacije pri nas težko dostopne oziroma jih je težko najti – nekaj informacij je dostopnih na spletnih straneh, a jih je težko najti in so zelo razpršene. S strani državnih institucij in služb bi morale biti posredovane na javno transparenten način, predvsem pa bi morale biti lažje dostopne in

---

¹⁰ V odgovorih na zadnja vprašanja nekateri sogovorniki opozarjajo, da je do štípendij zelo težko ali skoraj nemogoče priti. Prav tako opozarjajo na težave pri dodeljevanju socialne pomoči.

bolj koordinirane, manj razpršene. Te strani bi morale biti vsaj medsebojno povezane in dostopne skozi strani Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu (tudi po mnenju naših sogovornikov).¹¹

Večina sogovornikov pozna Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, a omenja, da niso bili deležni pomoči ali pa so od Urada dobili določene informacije. Zelo so kritični do odnosa slovenske države do povratnikov in poudarjajo: da Slovenija nima izdelane strategije in normativnopravno zavezujoče aktivne politike do povratnikov, da odnosa do povratnikov sploh ni ali je na ravni spregledanja.

Urejenost dokumentacije ob selitvi

V nadaljevanju nas je zanimalo, ali so imeli sogovorniki ob priselitvi že urejeno vso potrebno dokumentacijo za bivanje v Sloveniji. Sogovornike lahko razdelimo na tiste, ki so imeli urejeno vso dokumentacijo, delno urejeno ter povsem neurejeno in so jo urejali po prihodu v Slovenijo.

V prvi skupini, pri tistih, ki so imeli vse urejeno, nas je zanimalo, kdo jim je pri tem pomagal. Nekaj sogovornikov na to vprašanje ni odgovorilo, drugi so dokumentacijo uredili povsem sami ali pa so jim pri tem pomagali sorodniki, prijatelji, društvo Slovenija v svetu.

V drugi skupini, pri delno urejeni dokumentaciji, je šlo za različne primere:

- imeli so urejeno dokumentacijo za приход v Slovenijo in so v Sloveniji urejali vse preostalo od pridobitve državljanstva naprej ali je bila vloga za državljanstvo že vložena v Argentini in postopek še ni bil končan. V teh primerih so bili prosilci obravnavani po Zakonu o tujcih in določilih o podeljevanju državljanstva;¹²
- imeli so slovensko državljanstvo in so urejali preostalo (različno) dokumentacijo v Sloveniji: osebno izkaznico, stalno ali začasno prebivališče, status družinskih članov, zdravstveno zavarovanje, davčno številko, vozniško dovoljenje, nostrifikacija izobrazbe, urejanje dokumentacije za zaposlitev;
- imeli so urejen večji del dokumentacije in so v Sloveniji urejali dokumentacijo za preostale družinske člane, največkrat za otroke ali partnerje v mešanih zakonih (vizum, državljanstvo).

---

¹¹ Že Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ima dve, medsebojno nepovezani, spletni strani: www.gov.si/mzz in www.ok-slovenija.org/slourad.htm. Slednja vsebuje tudi informacije za pomoč pri vračanju v Slovenijo.

¹² Več o tem glej prispevek Jerneja Mlekuža (ta tematski sklop).

V tretji skupini, pri neurejeni dokumentaciji, so ljudje urejali vso dokumentacijo po prihodu v Slovenijo.

Na, vprašanje ali so se srečali s težavami pri urejanju potrebne dokumentacije, so nekateri odgovorili, da ni bilo težav, večina pa jih je imela. Iz odgovorov smo v analizi naredili seznam težav, s katerimi so se ljudje srečevali:

1. Težave pri pridobivanju državljanstva (izseljenci in njihovi potomci)

»Niso mi priznali državljanstva po materini strani, tako da sem dobil (po 10. mesecih) državljanstvo po 13. členu. Po 3 letih je končno ugotovljeno, da je moja mama slovenskega rodu« (E20).

2. Težave z državljanstvom v mešanih zakonih

Imel je težave »z urejanjem statusa žene, ki ni bila Slovenka. Neracionalne zahteve in slabo razpoloženje uradnikov za uredit vizum itd.« Pri urejanju dokumentov za bivanje »so zadevo reševali, kot če bi (...) prišla sama, ne glede na to, da je poročena s Slovencem« (E2).

Iz odgovorov lahko zasledimo, da so bile v vseh primerih t. i. mešane zakonske skupnosti prisotne podobne težave pri urejanju statusa za zakonca Neslovenca. Torej lahko domnevamo, da v Sloveniji postopki za ureditev življenja v mešanih zakonskih skupnostih na izvedbeni ravni še niso najboljše urejeni. Z vstopom Slovenije v EU in s predvidenim svobodnim pretokom delovne sile v EU lahko pričakujemo porast mešanih zakonov in seveda tudi postopkov, povezanih s tem. Kot omenjajo sogovorniki, pri nas prihaja do težav že pri urejanju razmer za življenje v družinah, v katerih je eden od partnerjev Slovenec, kje so šele priseljske družine neslovenskega rodu. Z vstopom v EU je Slovenija zavezana dogovorom, ki urejajo migracijsko področje in pri integracijski politiki je v ospredju ravno pravica do združevanja družin. To je eden od razlogov za izdajo dovoljenj za priselitev preostalih družinskih članov priseljencem, ki že delajo in bivajo v državah članicah EU. Postopke, ki dovoljujejo združevanje družin, bomo morali naravnati 'po meri človeka' že zaradi integracijske politike EU, ki smo ji zavezani.

3. Težave z razumevanjem navodil za izvedbo postopkov

»Nekateri strokovni izrazi so mi bili tuji in sistemsko so različni, zato sem moral kar velikokrat na občino, za uredit vse papirje« (E11).

Iz odgovorov sogovornikov lahko razberemo, da je jezik, ki ga uporabljamo v uradnih dopisih, navodilih itd. za ljudi, ki so dalj časa živeli zunaj Slovenije ali so se priselili, težko razumljiv. Navodila naj bi bila v pomoč in poenostavitev postopkov – torej bi morali preveriti, ali drži trditev o

nerazumljivosti navodil. Če to drži, bi morali navodila napisati v razumljivem jeziku, da bi lahko služila svojemu namenu.

4. Podobno so z jezikom povezane težave s prevodi (argentinskih) dokumentov v slovenščino. Ena od težav so npr. razlike med šolskimi sistemi in s tem težava pri prevajanju stopenj izobrazbe.

5. Sogovorniki omenjajo tudi razlike v državnih metodologijah, npr. pri določanju osebnega premoženja, in nesporazume, ki iz tega izhajajo, težave, ko morajo kot državljani Slovenije oddati dohodninske napovedi (npr. pri prošnji za štipendijo ali stanovanje), ki jih zaradi razlik med Slovenijo in Argentino ne morejo izpolniti po pri nas veljavnih kriterijih.

»Slovenija ni naredila dovolj za povratnike – njihovo vključevanje v izobraževalni sistem. Slovenski Argentinci, ki imajo slovensko državljanstvo, so na slabšem pri pridobivanju štipendij kot tuji državljani iz držav bivše Jugoslavije oziroma iz drugega konca sveta. Kje je tukaj logika? (..) Povratniki (..), ki imajo slovensko državljanstvo, imajo iste pravice kot vsak Slovenec, toda ko zaprosimo za štipendijo moramo prikazovati dohodnino staršev. V Argentini je druge vrste ekonomski sistem, ki ne ustreza slovenskemu, tako da dohodnine, kakor zahteva Slovenija, ne moremo prikazati in tako ne moremo priti do štipendij ali drugih subvencij« (E11).

6. Težave s postopki nostrifikacije

»Letala sem od Poncija do Pilata. (..) Moja nostrifikacija se je zapletla še in še. Ko sem se začela zanimati, kam naj vložim prošnjo za nostrifikacijo, so mi svetovali, da naj grem vprašat na Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. Tam so ugotovili, da imam po njihovem VII. stopnjo in naj grem v Ljubljansko univerzo ga. (..). Ona je prevzela prošnjo in po mesecu in pol zopet poslala na Ministrstvo, ker je smatrala, da mi ne bi mogla priznati niti III stopnje. Zopet se javim na ministrstvo in tam so napisali pismo in me napotili v glasbeno akademijo. Na akademiji so mi rekli, da te zadeve ureja ga. (..) na Ljubljanski Univerzi in se zopet napotim k njej. Ga.(..) zelo nejevoljna sprejme mojo prošnjo, pregleda in pravi, da manjka neki dokument. Ko iz Argentine dobim ta dokument, ji ga osebno dostavim in zopet je manjkal drugi dokument, in tako se je vleкло pol leta. Ko končno prinesem vse dokumente (kar bi mi lahko za vse povedali naenkrat in bi imela le en strošek, tako pa sem imela še pa še stroškov), je dejala, da me bodo obvestili. Tako sem čakala še 4 mesece. Končno dobim pošto z Univerze (..).« Priznali so ji le univerzitetno izobrazbo brez naziva (kaj sem po poklicu). Takoj se je pritožila. Odgovor je bil »če vam popravimo moramo še ostalim in tako bomo izgubili ugled, ki ga imamo. Taka je bila moja izkušnja« (E28).

7. Težave zaradi neurejenega kraja prebivališča pri urejanju statusa bivanja

Državljan RS naj bi v skladu z zakonom in ustavo svobodno prijavljali in odjavljali prebivališče v Sloveniji brez posebnih dovoljenj. Na prvi pogled razumljiva pravica se zapleta na izvedbeni ravni. Da pridobiš status za začasno ali stalno prebivanje oziroma ga v praksi realiziraš, moraš imeti kraj prijave, prebivališče – torej moraš biti lastnik nepremičnine ali podnajemnik pri stanodajalcu, ki te

je pripravljen uradno prijaviti kot podnajemnika in soglašati s prijavo začasnega prebivališča.¹³ Po izjavah sogovornikov se pri slednjem pojavijo težave. Izhod iz stiske je v 'nelegalnih iznajdljivostih' državljanov, ko se prijavijo pri nekom, ki jih je pripravljen prijaviti ne glede na to, kje dejansko prebivajo.

»Prijatelji (...) so nam ponudili stalno bivališče in tako smo lahko uredili druge dokumente« (E23).

Težavam pri urejanju dovoljenja za bivanje so izpostavljeni tudi t. i. izseljenci. To so v jeziku statističnega popisa¹⁴ pri nas državljani Slovenije, ki so ob odhodu v tujino odjavili svoje prebivališče v Sloveniji ali pa so bili v tujini rojeni državljani in statusa bivanja v Sloveniji pred tem niso imeli.¹⁵

8. Številni sogovorniki omenjajo tudi zapletene postopke in slab odnos uradnih oseb do strank.

Urejenost bivališča – stanovanje

Analiza odgovorov kaže, da so si ljudje po priselitvi različno uredili stanovanjsko vprašanje. Na vprašanje o bivališču smo dobili različne odgovore, ki jih lahko strnemo v te skupine:

1. Živim v lastnem stanovanju ali lastni hiši. Ob priselitvi so bili običajno nekaj let podnajemniki ali so živeli pri sorodnikih, z leti pa so prišli do lastnega stanovanja ali hiše. Nekateri še danes odplačujejo posojilo in se jim pozna pri življenjskem standardu, saj nič ne prihranijo ali pa so morali življenjski slog prilagoditi varčevanju zaradi odplačevanja posojila.

2. Smo podnajemniki v stanovanju ali hiši. V to skupino se uvršča večina sogovornikov. Nekateri navajajo, da so podnajemniki pri Karitasu, župniščih, pri prijateljih in drugih najemodajalcih. Nekateri so ob priselitvi živeli pri sorodnikih ali prijateljih in so si pozneje poiskali podnajemniška stanovanja. Posameznim družinam, ki so bile v začetku v podnajemniškem razmerju, je z leti uspelo priti do lastnega stanovanja ali hiše (že omenjena skupina 1). Večina je sicer s svojim življenjskim standardom zadovoljna, vendar opozarjajo, če se bo nadaljevala enaka stanovanjska politika,

---

¹³ 7. člen Zakona o prijavi prebivališča pravi: »Posameznik ob prijavi stalnega prebivališča in prijavi spremembe naslova stanovanja predloži dokazilo, da ima pravico do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja. Kot dokazilo, da ima posameznik pravico do prebivanja na naslovu, se šteje dokazilo o lastništvu, najemna in podnajemna pogodba ali pisno soglasje lastnika oziroma solastnikov stanovanja oziroma upravljavca nastanitvenega objekta.«

¹⁴ Več o spremembah statističnih definicij glej Bevc, Prevolnik - Rupel, 2000 : 148.

¹⁵ Teh težav ne zasledimo v državah, v katerih osnovni dokumenti, ki dokazujejo državljanstvo, nimajo navedenega točnega kraja bivanja. Le-ta s statusom državljanstva ni neposredno povezan.

nikakor ne bodo mogli razrešiti stanovanjskega vprašanja in bodo prisiljeni v trajno podnajemništvo.

»V Sloveniji bi morali ustanoviti predvsem stanovanjsko politiko, da bi lažje prišli do 'strehe' (..), če se bo nadaljevala enaka stanovanjska politika, bo nemogoče priti do lastnega stanovanja, pa tudi če bi zaslužil zelo nad-povprečno plačo« (E2).

3. Živim pri sorodnikih. Kar nekaj jih je poudarilo, da še vedno živijo pri sorodnikih. So pa to primeri priselitev po letu 2000.

4. Živim pri prijateljih. Tudi tu gre za priselitve po letu 2000.

5. Neprofitno stanovanje

»Živi v neprofitnem stanovanju MOL« (V16.)

6. Drugo: npr. študentski dom

Pri urejanju stanovanjskega problema (nakup ali najem stanovanja) so se ljudje srečevali z različnimi težavami. Najprej se težave pojavijo pri samem iskanju, sploh v primerih, ko so si skušali urediti stanovanje še pred prihodom v Slovenijo. Brez pomoči prijateljev, dobrotnikov ali sorodnikov to ne bi bilo izvedljivo, pravijo sogovorniki. Tisti, ki so podnajemniško ali lastniško stanovanje iskali po prihodu v Slovenijo, omenjajo, da je bila večina prisiljena skleniti podnajemniško razmerje. Cene najema so visoke, možnosti izbora majhne. Te se za družine še skrčijo, saj so pri sklepanju podnajemniškega razmerja otroci v Sloveniji pogosto moteči. Lastno stanovanje je za mnoge odrinjeno v prihodnost. Najprej si morajo finančno opomoči zaradi same selitve. Pravijo, da so hiše in stanovanja v Sloveniji zelo draga, pravzaprav predraga. Slednje ne velja le za povratnike, ampak za vse prebivalce Slovenije, predvsem se s tem srečujejo mlade družine, povratniki in priseljenci.

»Problemi so nastali pri iskanju stanovanja. Vzeli smo v najem hišo, ampak na tak način, da sem podpisal 'predkupno pogodbo', čeprav sem bil prepričan (tako so mi obljubili), da bom lahko izstopil iz pogodbe brez težav, ker smo se zmenili, da bomo imeli hišo le eno leto. Pred iztekom enega leta so nam grozili s tožbo, če ne kupimo to nepremičnino. Mislim, da bi morali imeti vsi, ki se vračamo, dostop do pravnega nasveta preko vseh organizacij, ki se ukvarjajo s povratniki (Slovenski svetovni kongres, Slovenija v svetu, vaša ustanova). Najbrž obstaja ta možnost in nismo imeli oziroma nimamo informacije o tem« (E30).

Prav tako so naleteli na težave pri urejanju statusa bivanja. Povezane so z lastništvom stanovanja ali s prijavo in soglasjem stanodajalca. *»Najemodajalec nam ni hotel omogočiti začasnega*

prebivališča» (E20). V podnajemniškem razmerju je težko legalizirati status začasnega bivanja, še težje pa je pridobiti status stalnega prebivališča.

Iskanje zaposlitve

Po preselitvi in nastanitvi so si ljudje morali najti zaposlitev. Našli so jo na različne načine in naleteli na različne težave. Nekateri so začeli svojo dejavnost, se samozaposlili. Drugi so našli delo s prijavo na javni razpis, ob pomoči Zavoda za zaposlovanje, po internetu, s pomočjo prijateljev in drugo (delno zaposleni, honorarno delo, upokojnenci, študentje). Kar nekaj jih je navedlo, da niso zaposleni in da še vedno iščejo delo.¹⁶

»Po izobrazbi v Argentini. sem magister v odnosih z javnostjo. Diplomo mi je nostrificirala Ljubljanska univerza. Uradno se moja izobrazba glasi univerzitetni diplomirani komunikolog. V Argentini sem bil v obdobju od leta 1994 do leta 2000 direktor dveh hotelov v Bariloche, ki je največje zimsko turistično središče v Južni Ameriki. Kar se tiče iskanja dela v Sloveniji lahko povem, da pošiljam moj življenjepis in večkrat dobim odgovor, da imam previsoko izobrazbo ali ne ustreza k prošnji, pri nekaterih podjetjih, ki me povabijo na razgovor mi povedo, da ne govorim knjižne slovenščine. Pri tem ne vidim nikakršne ovire(..). Da, mislim, da je pri iskanju zaposlitve ovira moje 'povratništvo iz Argentine'. Naj omenim, da je bil dvakrat odgovor 'off the record', da čeprav imam slovensko državljanstvo, bom za njih še vedno 'TUJEC' (..). Sreče mi ne manjka. Manjka mi oseba, ki bi me zaposlila« (E20).

Obvladanje slovenskega (standardnega) jezika ni edina ovira, ki jo omenjajo sogovorniki. Del jih sicer meni, da so pri iskanju dela povratniki enakovredno obravnavani kot drugi iskalci dela v Sloveniji in imajo enake možnosti za napredovanje. Veliko pa jih omenja različne vidike potencialne diskriminacije pri iskanju dela in napredovanju na delovnem mestu. Tem odnosom so poleg povratnikov izpostavljeni tudi priseljenci.

»..povratniki (priseljenci?) nimajo enakih možnosti za zaposlitev zaradi pomanjkljivega znanja jezika in predsodkov, ki so s tem povezani. Zaradi neznanja jezika in predsodkov naj bi imeli povratniki tudi ne-enake možnosti za napredovanje« (E5).

Povratniki kot iskalci dela niso imeli enakih možnosti za zaposlitev kot drugi slovenski iskalci, saj so bili postopki nostrifikacije dolgotrajni in v posameznih primerih, ko so bili zaključeni, posamezniki niso dobili priznane specializacije.

¹⁶ »Edini 'urad', ki nam je pomagal v Sloveniji, je bil Slovenija v svetu, Karitas Preska, škofijska in sorška. Moja težava je naslednja: ko se prijavim na kak razpis, dobim odgovor, da moja izobrazba ne ustreza njihovim zahtevam. Kako je to možno, če izpolnjujem vse pogoje. Ko se prijavim na delo za nižjo stopnjo izobrazbe, mi pa odgovarjajo, da mi ne dajo delovnega mesta, ker z mojo izobrazbo lahko takoj dobim drugo službo in grem. To se vleče že dve leti. Jaz pa sem prišel v Slovenijo, da bi napredoval, da bi zagotovil prihodnost moji družini in to kar se mi dogaja moje želje preprečuje« (E20).

»Sem zaposlen v zdravstvenem domu v (...). Sem zdravnik, specialist geriatrije. Ker mi ne priznajo specializacijo, delam kot splošni zdravnik, čeprav moja služba poteka v dveh domovih upokojujencev. To se pravi, da delam kot gereontolog, ampak nisem plačan na osnovi tega. Po drugi strani ni priznanja moje delovne dobe v Argentini (18 let), kar tudi vpliva na plačo« (E30).

Prav tako so težave pri priznavanju delovnih izkušenj (odvisno od delodajalca) in dokler ne bosta podpisana Konvencija o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko in Administrativni dogovor za izvajanje Konvencije o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko, ne bodo imeli priznane delovne dobe.¹⁷ Prav tako k prošnji za zaposlitev ne morejo priložiti priporočil prejšnjih delodajalcev ali pa priporočil ne upoštevajo.

»V Argentini imam dvanajst let delovne dobe, kjer delovni čas ni smel biti ovira. Delala sem tudi po deset in več ur na dan, samo da je bilo zahtevano delo opravljeno kvalitetno. Pri tem sem si pridobila zelo veliko delovnih izkušenj in navad. Po službi sem opravljala študij na univerzi in se pozno zvečer vračala domov. Pri nastopu službe v Sloveniji sem bila zelo lepo sprejeta in sem še vedno zadovoljna z njo. Čudi me politika slovenske države, da ne uredi potrebnih političnih dogovorov z državo Argentino, kjer živi veliko Slovencev. Veliko teh je prišlo v Slovenijo in tu nadaljevalo svojo življenjsko pot. Zato bi bilo nujno potrebno urediti te zadeve glede našega statusa (delovne dobe) kar bi koristilo nam in tudi državi Sloveniji. Na nek način smo tudi mi ostali 'IZBRISANI', le da se o tem noče ali ne more spregovoriti in urediti. Teh organiziranih pobud je z naše strani, ki smo prišli iz Argentine, že veliko, vendar za enkrat še ni uspeha. Slovenska država se mora zavedati in tudi vedeti, da je bila priznana s strani več držav, med prvimi je bila priznana v Argentini, kjer je bil za nas Slovence to velik dogodek in praznik. Da je Argentina storila to dejanje med prvimi, je predvsem zahvala naši slovenski skupnosti v Argentini. Zato bi človek tudi dobronamerno pričakoval, da bo Slovenija znala vse to ceniti in s tem tudi pomagati vsem nam, ki smo se vrnili v domovino svojih staršev« (E6).

Nekateri omenjajo, da so sicer zaposleni, a delovno mesto ne ustreza njihovi izobrazbi, čeprav so s postopki nostrifikacije v tujini doseženo stopnjo pravno uredili tudi v Sloveniji.

Izobraževanje

Področje izobraževanja smo razčlenili v treh vidikih: postopki za priznanje zunaj Slovenije dosežene stopnje izobrazbe ali specializacije, potrebe po doizobraževanju ali specializaciji v Sloveniji in vključevanje otrok v slovenski izobraževalni sistem, pri čemer se je v odgovorih na ravni univerzitetnega študija dodatno omenjal problem štipendiranja.¹⁸ Večina sogovornikov ima danes pri nas priznana (v Argentini) doseženo izobrazbeno stopnjo, nekaterim je le delno priznana

¹⁷ Več o tem glej prispevek Jerneja Mlekuža (ta tematski sklop).

¹⁸ Tu je mišljena že omenjena težava s formalnimi zahtevami za podelitev štipendije in razkoraki v državnih metodologijah pri opredeljevanju npr. osebnega premoženja ali npr. zahteva po dohodninski napovedi, ki ji prosilci (državljeni Slovenije) iz nekaterih drugih držav ne morejo zadostiti.

(npr. jim ni priznana v Argentini dosežena specializacija) in nekaj primerov je, ko jim v Sloveniji nismo priznali dosežene izobrazbe. Pri slednjih eden od sogovornikov navaja, da nima formalnega priznanja, a mu je izobrazbo delodajalec (v zasebnem sektorju) priznal. Večina pri tem opozarja na dolgotrajnost nostrifikacijskih postopkov, njihovo zapletenost, na nepopolne informacije, visoko ceno samega postopka ter višino drugim stroškov, ki so s postopkom povezani, in na težave pri prevodih izvirnih dokumentov v slovenski jezik. Pri delnem priznanju izobrazbe se kaže, da imajo ljudje težave, ker v Sloveniji nimamo formaliziranega študija na nekaterih smereh ali posameznih specializacijah.

Omenjene težave so se podobno kot pri povratnikih iz Argentine pojavljale pri populaciji študentov, ki so se odločili za študij v tujini mimo utečenih institucionaliziranih poti podiplomskega, pa tudi dodiplomskega, študija v Sloveniji. Ob vrnitvi so imeli težave z nostrifikacijo in zaposlitvijo. Lahko domnevamo, da je omenjena populacija najbolj rizični del pri t. i. populaciji potencialnega bega možganov. Izobraževali so se v tujini in med študijem so vzpostavili socialne mreže in komunikacijo z okoljem priselitve, kar jim omogoča lažje zaposlovanje v teh okoljih v primerjavi z drugimi potencialnimi selivci.

Vsi sogovorniki so omenili potrebo po doizobraževanju. Dodatna usposabljanja so povezana s tem, da je zaradi tehnoloških sprememb in hitre dinamike življenja postalo izobraževanje danes vseživljenjski proces. Kar nekaj jih je, ki menijo, da je populacija povratnikov v posameznih pogledih specifična in bi potrebovala posebno obravnavo. Pri tem se na prvem mestu omenja potreba po tečajih slovenskega jezika za odrasle in otroke (ali povratnike, največkrat pa priseljene). Nekateri omenjajo, da neznanje jezika upočasnjuje vključevanje v slovensko družbo in onemogoča enakopraven položaj pri iskanju zaposlitve. T. i. povratniki so ob odhodu s seboj odnesli jezik iz časa, ko so odhajali, in ta jezik so prenesli tudi na svoje otroke. Večji je časovni razpon med odselitvijo in vrnitvijo, večja je verjetnost, da je jezik, ki ga govorijo, arhaičen.¹⁹ Dodatno jezikovno izpopolnjevanje je potrebno v prvi vrsti zaradi profesionalnih namenov, predvsem pri poklicih, ki so vezani na delo z javnostjo, ali v izobraževalne namene. Še bolj je potreba po jezikovnih tečajih prisotna v mešanih zakonih ali pri državljanih Slovenije, rojenih v tujini, ki so se priselili v Slovenijo (nekateri že s svojimi družinami). Jezikovni tečaji in preostala strokovna izpopolnjevanja ali študij ob delu so po mnenju sogovornikov za večino predragi in zato težko dostopni.

---

¹⁹ Več o arhaičnosti jezika, kulture v Lukšič - Hacin, 1995.

Prav letošnje poletje je bil v Državnem zboru sprejet zakon, ki »ureja postopek in merila ter določa organe za priznavanje ter vrednotenje tujega in vrednotenje slovenskega izobraževanja, uporabo v tujini pridobljenega naziva poklicne in strokovne izobrazbe ter uporabo v tujini pridobljenega strokovnega oziroma znanstvenega naslova.«²⁰ Zakon v 5. členu predvideva, da se na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport organizira informacijski center, »ki v okviru Republike Slovenije in v mednarodnih okvirih opravlja naloge informacijske točke (..)« (prav tam). Zakon predvideva hitrejše in bolj urejene postopke o priznavanju in vrednotenju izobraževanja. Pomembna novost je, da so postopki omejeni na dva meseca. Prav tako se postopki prilagajajo namenu postopka nostrifikacije – postopke priznanja za zaposlovanje se začne z vlogo neposredno na ministrstvu, za namene nadaljevanja izobraževanja pa na tisti izobraževalni instituciji, na kateri naj bi nadaljevanje potekalo.

Socialni stiki in kakovost življenja

Večina sogovornikov je imela v Sloveniji znance, prijatelje ali sorodnike že pred priselitvijo. Menijo, da jih je po prihodu okolje dobro sprejelo. Kot povratniki niso imeli težav, čeprav posamezniki omenjajo, da so se včasih znašli v položaju, ko so prikrili svoje povratništvo ali so imeli zaradi tega težave. Prav tako nekateri opozarjajo na težave otrok v šoli, vrtcu ali okolici. Večina odgovarja, da so s trenutnimi življenjskimi razmerami in standardom relativno zadovoljni. V nadaljevanju eni pravijo, da se od priselitve ni nič spremenilo in da v sedanjih razmerah ne pridejo do prihrankov, ki bi omogočili dvig življenjskega standarda. Med njimi je nekaj takih, ki so si kupili hišo ali stanovanje in odplačujejo posojilo, večina pa je podnajemnikov, ki težko pridejo do prihrankov za morebitno rešitev stanovanjskega vprašanja v prihodnosti. S svojimi dohodki si zagotavljajo 'normalno' življenje. Od tega se razlikujejo posamezniki, ki ocenjujejo, da dobro živijo in lahko tudi nekaj prihranijo.

Po priselitvi so sogovorniki ohranili stike s prijatelji ali znanci, ki so se, podobno kot oni, priselili v Slovenijo. Prav tako so si po priselitvi v populaciji Slovencev, ki so se vrnil iz Argentine, našli nove znance ali prijatelje. Danes se še vedno dobivajo, vzdržujejo stike in si medsebojno pomagajo.

---

²⁰ Zakon o priznavanju in vrednotenju izobraževanja (ZPVI), Uradni list RS, 2004.

“Nekatere povratnike poznam iz Buenos Airesa že več let in nas veže prijateljstvo. Z njimi se srečujem bolj pogosto. Z ostalimi, čeprav jih poznam skoraj vse, se srečujemo občasno, bolj redko (...). Srečanja s prijatelji so vedno pomembna, posebno ker moja žena ne govori slovensko in izkorišča take priložnosti, da se naklepeta” (E30).

Aktivno druženje Slovencev, ki so se vrnili iz Argentine, delno spominja na delovanje izseljenskih društev, ki so jih ustanovili Slovenci po svetu v različnih državah po zahodni Evropi ali v obeh Amerikah in Avstraliji. Preseneča dejstvo, da se ljudje, ki se vrnejo v Slovenijo – domovino – znajdejo v položaju, ko začutijo potrebo po druženju s 'podobnimi' glede na selitev. Že samo to kaže, da se na ravni vsakdanjega življenja pojavlja nek skupni imenovalec, potreba, težave, ki so tako intenzivne, da homogenizirajo skupino ljudi in jih motivirajo k ustanovitvi društva. Vsekakor so ti dejavniki različni in bi bile potrebne dodatne analize za njihovo popolno razumevanje. Kljub temu pa lahko sklenemo, da se v posameznih vidikih ta skupina ljudi počuti različna od preostale populacije državljanov. Omenjena potreba po druženju ni prisotna le pri starejši generaciji, ampak tudi pri mladih, ko se večina samoidentificira s priseljenstvom in ne s povratništvom.

“Ja, imam stike in zelo pogosto. Mladi se dobivamo vsak konec tedna in se družimo (...) poleti pa se dobivamo (...), kjer imamo piknike in se srečujemo ob nogometu. Enkrat mesečno imamo argentinsko mašo, kjer pride kar lepo število povratnikov. Stiki so pomembni, saj si med seboj pomagamo. Vemo, kako je eden, kako je drug, s kakšnimi problemi se srečujejo, si pomagamo med seboj, saj ima večina iste začetniške probleme in vemo, kako je najbolje da se rešijo” (E11).

Rešitve, kot jih predlagajo 'povratniki'

Pri svojih predlogih rešitev in sprememb sogovorniki izhajajo iz prepričanja, o katerem občasno dvomijo, da je država Slovenija (njeni uradni predstavniki) zainteresirana za vračanje svojih državljanov in njihovih potomcev. Iz lastnih izkušenj predlagajo, da bi bilo treba še marsikaj storiti za normalizacijo postopkov, ki so povezani z vračanjem ali celo priseljevanjem v Slovenijo. V tujini pogrešajo informacije o (celotnem) pravno-političnem sistemu v Sloveniji. Pri urejanju selitve v Slovenijo pa svetovanje in pomoč pri postopkih za urejanje potrebnih dokumentov in statusov (državljanstvo za družinske člane, osebna izkaznica, status za stalno ali začasno bivanje, zdravstveno zavarovanje, davčna številka, vozniško dovoljenje, nostrifikacija v tujini pridobljene izobrazbe in specializacije, zaposlitev, delovna doba, otroški dodatek, socialna pomoč ob nezaposlenosti itd). Pri tem so potrebne začetne informacije o postopkih, pozneje pa tudi nasveti pri izpolnjevanju obrazcev in dopolnjevanju vlog z zahtevanimi dokumenti. Dokumente je velikokrat

treba prevesti iz tujih jezikov v slovenščino in pri prevodih prihaja do zadrege, kadar bi bila potrebna pravna pomoč za ustrezne prevode.

Menijo, da bi prve informacije, svetovanje in podporo morali dobiti že na ambasadi v Argentini (oziroma v državah, v katerih živijo Slovenci). Pravijo, da v Argentini ni na razpolago dovolj informacij za tiste, ki se zanimajo za Slovenijo. Poleg ambasade naj bi za informiranje poskrbela Zedinjena Slovenija:

“.. toda večina Slovencev ne živi v okolici ambasade, zato menim, da bi bilo bolj koristno take vrste informacij širiti preko 'Zedinjene Slovenije' (to je krovna organizacija za Slovence v Argentini) poleg nje pa krajevni domovi, kjer se dobiva večina Slovencev ob raznih priložnostih” (E11).

Informacije bi lahko zagotavljala društva za Slovence po svetu, ki delujejo v Sloveniji: podatki o naslovih, telefonskih številkah, urnikih, načinih urejanja dokumentacije. Dobrodošla bi bila brošura z jasnimi navodili o postopkih in zahtevani dokumentaciji, ki bi bila na voljo v knjižni in spletni obliki. Prav tako bi bilo treba zaposliti svetovalce na uradih, ki pokrivajo priseljenko območje, ali za to usposobiti posameznike, ki bi delovali kot svetovalci. Slednje je odvisno od stopnje (de)centralizacije systemske ureditve obravnavanega področja na relaciji delitve pristojnosti med državo in občinami (v prihodnje tudi regijami). Številni omenjajo nekorekten in nestrpen odnos uradnikov do strank, kar bi bilo treba spremeniti. Poleg informacij bi bilo treba urediti konkretno pravno svetovanje ob zapletih pri postopkih urejanja dokumentacije. V povezavi s postopki za podeljevanje državljanstva sogovorniki omenjajo: težave pri pridobivanju državljanstva za Slovence, rojene v tujini, ko je eden od staršev rojen zunaj meja Republike Slovenije; starostna meja za pridobitev državljanstva, ko je eden od staršev Slovenec, diskriminira, ustvarja neenakost pred zakonom, saj iz iste družine eni bratje lahko pridobijo državljanstvo, drugi (starejši) pa ne; status Slovencev brez državljanstva še vedno ni urejen z zakonom.

Zbiranju začetnih informacij sledita konkretna selitev, soočanje z njenimi organizacijskimi in finančnimi vidiki. Ob selitvi cele družine so postopki še bolj zapleteni in sogovorniki omenjajo potrebo po pomoči. Pri organizaciji selitve pogrešajo informacijsko pomoč, pri finančah pa predlagajo razmislek o možnostih za ugodnejše namenska (dolgoročna) posojila. Pokrivala naj bi potrebe selitve in tudi pomoč pri nakupu bivališča. Samo bivališče je nujno tudi za uveljavljanje (ustavne) pravice do statusa trajnega ali začasnega bivanja. Podnajemniki imajo, kot smo videli, največkrat težave zaradi nesoglasja stanodajalcev. Za reševanje začetnih težav sogovorniki

predlagajo, da bi država dala možnost začasnega (lahko časovno omejenega) bivališča, podnajemništva ali prehodnega doma.

“Finančna pomoč bi lahko bila v obliki kreditov brez interesov na 10 let ali kaj podobnega, saj se je že dokazalo, da so Slovenci v Argentini z malo pomoči vsi napredovali. In tisti, ki prihajajo, bi tudi lahko napredovali, če bi se jim pomagalo in se jim dalo to možnost. Druga pomoč bi bila v obliki stanovanj. Urad, ki skrbi za izseljence in njihove potomce, bi moral zagotoviti najmanj 2 stanovanja na leto za take primere, ki bi jih dali v najem, tako kot dajo tem, ki nimajo socialne podpore (zelo ugodna najemnina). Večina argentinskih družin ima številne družine in s selitvijo imajo problem, saj se nimajo (ob prihodu) kje nastaniti, nimajo še zaposlitve in to so najpomembnejši razlogi, da se ne vračajo v Slovenijo in ostajajo v Argentini” (E11).

Vzporedno z urejanjem bivališča je treba najti zaposlitev in poskrbeti za priznanje v tujini pridobljene izobrazbe, specializacije. Težave na tem področju smo že omenjali in sogovorniki omenjajo potrebo po pomoči pri samih postopkih priznavanja izobrazbe²¹ in iskanju izobrazbi primerne zaposlitve. Pri tem vsi omenjajo potrebe po brezplačnih ali sofinanciranih tečajih za izpopolnjevanje znanja slovenskega jezika. Zaposlitev je povezana s pričakovanji sogovornikov, da bo dokončan postopek bilateralnih dogovorov z Argentino in bo zakon začel veljati ter omogočil priznanje delovne dobe, opravljene v Argentini, za pridobitev ustrezne plače ali upokojitev.

“V Argentini imam dvanajst let delovne dobe, kjer delovni čas ni smel biti ovira. Delala sem tudi po deset in več ur na dan, samo da je bilo zahtevano delo opravljeno kvalitetno. Pri tem sem si pridobila zelo veliko delovnih izkušenj in navad. Po službi sem opravljala študij na univerzi in se pozno zvečer vračala domov. Pri nastopu službe v Sloveniji sem bila zelo lepo sprejeta in sem še vedno zadovoljna z njo. Čudi me politika slovenske države, da ne uredi potrebnih političnih dogovorov z državo Argentino, kjer živi veliko Slovencev. Veliko teh je prišlo v Slovenijo in tu nadaljevalo svojo življenjsko pot. Zato bi bilo nujno potrebno urediti te zadeve glede našega statusa (delovne dobe) kar bi koristilo nam in tudi državi Sloveniji. Na nek način smo tudi mi ostali 'IZBRISANI', le da se o tem noče ali ne more spregovoriti in urediti. Teh organiziranih pobud je z naše strani, ki smo prišli iz Argentine, že veliko, vendar za enkrat še ni uspeha. Slovenska država se mora zavedati in tudi vedeti, da je bila priznana s strani več držav, med prvimi je bila priznana v Argentini, kjer je bil za nas Slovence to velik dogodek in praznik. Da je Argentina storila to dejanje med prvimi, je predvsem zahvala naši slovenski skupnosti v Argentini. Zato bi človek tudi dobronamerno pričakoval, da bo Slovenija znala vse to ceniti in s tem tudi pomagati vsem nam, ki smo se vrnil v domovino svojih staršev” (E6)

Nezaposleni omenjajo potrebo po ureditvi dajanja informacij o pravicah do socialne pomoči, zavarovanja in otroških dodatkov. Za slednjega lahko glede na veljavno zakonodajo zaprosijo vse družine. Pridobitev socialne pomoči je seveda odvisna od tega, ali prosilec zadovoljuje zakonska merila za njeno podelitev.

---

²¹ Upajmo, da bo nov zakon skrajšal in poenostavil postopke za priznanje v tujini pridobljene izobrazbe za namene zaposlovanja.

Sogovorniki na koncu ugotavljajo, da Slovenija nima nikakršne politike do povratnikov. Vse se odvija stihijsko. Razlog za to vidijo tudi v (nesamostojnem) položaju, ki ga ima v državni institucionalni strukturi Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu.

“Na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu prepogosto menjajo ljudi na vodilnih mestih in tako nihče od njih, tudi če bi hotel, ne more imeti pregleda nad problematiko in torej tudi ne možnosti, da bi načrte izpeljal. Bojim se, da slovenska vlada trenutno nima ravno prehudega interesa, da bi se začela ukvarjati z rojaki po svetu. Pravijo, da vsak peti Slovenec živi v tujini, a tudi ko bi živel vsak deseti, ne vem ali si lahko dvomilijonska država, in to sredi Evrope, kaj takega privošči” Glede reorganizacije dela institucij, ki se ukvarjajo s Slovenci po svetu pravi (oz. v tekstu poudari): *“Vsekakor: ob trenutni politični konstelaciji sil si vsaj jaz ne bi delal iluzij.” ... “Marsikaj se res premika, v pripravi je prej omenjeni zakon, pa vendar imaš občutek, da nekdo pomaga dami z avtobusa samo zato, ker vidi, da so ga ljudje s pločnika začeli opazovati... Verjamem, da je v teh zadnjih letih tudi kakšen levi politik skušal - recimo - premakniti z mesta vprašanje pomoči vračajočim se v domovino. Toda rezultat? Pomislite samo, kako so sosedne države - še posebej Italija - ravnale ob težavah svojih rojakov zaradi ekonomske krize v Argentini in kako mi”* (E17).

Sklep

Kako naj bi po mnenju sogovornikov država sistemsko urejala področje povratništva? Sogovorniki seveda zagovarjajo aktivno državno politiko. Ta politika pa v prvi vrsti predpostavlja, da politiki javno povedo in odločijo, da je vračanje Slovencev, ki živijo po svetu, v interesu same države. Pri tem se pričakuje utemeljeno stališče, zakaj je vračanje državljanov domov ali preprečevanje intenzivnega izseljevanja (npr. beg možganov) v interesu te države. Šele takšna stališča bi omogočila oblikovanje aktivne politike in sistemske prilagoditve.

Že leta 2002 v načrtih za urejanje priseljske problematike zasledimo: »Ustanoviti informacijsko-imigracijsko pisarno za rojake iz tujine, ki bi usklajevala informacije in dejavnosti na področju vračanja in priseljevanja Slovencev iz tujine. Osnovati vprašalnik, na osnovi katerega bi informacijska pisarna lahko vodila evidenco, posredovala potrebne informacije ter koordinirala komunikacijo med zainteresiranimi in pristojnimi institucijami. Ustanoviti humanitarni fond za pomoč socialno ogroženim v državah, kjer vlada huda kriza, ali v skrajnih primerih tudi ogroženim po preselitvi v Slovenijo. Vsa ministrstva, ki s svojo dejavnostjo segajo na 'povratniško področje', naj imenujejo kontaktne osebe za operativno sodelovanje z informacijsko pisarno (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ministrstvo za finance, Ministrstvo za okolje in prostor, Ministrstvo za zdravje, Ministrstvo za obrambo, Ministrstvo za notranje zadeve, Urad vlade RS za informiranje, Urad RS za priseljevanje in begunce, Stanovanjski sklad RS, Zavod za zaposlovanje)« (Žigon 2002: 17–18). Do danes ti načrti še niso bili izpeljani, so pa vsekakor dobro zastavljeni in bi odpravili kar nekaj težav, o katerih smo v analizi govorili. Opisani ukrepi so prvi korak k sistemskemu urejanju obravnavanega področja. Njegova nadgradnja, korak naprej pa bi bila sistemska (državna) koordinacija celotne dejavnosti, ki je povezana z migracijami (izseljenstvom oziroma Slovenci po svetu, priseljenstvom in povratništvom) in jo izvajajo ali financirajo različna ministrstva države Slovenije, pri čemer danes (in včeraj) 'levica ne ve, kaj dela desnica'.

Literatura

- Administrativni dogovor za izvajanje konvencije o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko – delovno gradivo.
- Bevc, Milena (1993): Emigracije, remigracije, beg možganov – primer Slovenije. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7–8, str. 686–698.
- Bevc, Milena; Prevolnik-Rupel Milena (2000): Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev v Sloveniji – devetdeseta leta. Dve domovini/Two Homelands. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, št. 11–12, str. 147–174.
- Castles, Stephen; Mark J. Miller (1993): The age of migration. MacMillan, London.
- Klinar, Peter (1976): Mednarodne migracije. Obzorja, Maribor.
- Klinar, Peter (1985): Mednarodne migracije v kriznih razmerah. Obzorja, Maribor.
- Klinar, Peter (1990): Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in v tujini. Dve domovini/Two Homelands, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, št. 1-2, str. 319–341.
- Klinar, Peter (1993a): Kontinuiteta prisilnih migracij. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7–8, str. 615–624.
- Klinar, Peter (1993b): Osnove migracijske politike. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7–8, str. 646.
- Kocmur, Boštjan (2002): Okrogla miza Repatriacija Slovencev v matično domovino.
- Konvencija o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko – delovno gradivo.
- Lukšič-Hacin, Marina (2002): Povratniki kot del migracijskega kroga, *Dve domovini / Two Homelands*, 15, 179–193.
- Mali, Franc (1993): Remigracija znanstvenikov. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7–8, str. 656–659.
- Ravter, Nada (2003): »Vrnitev domov«, *Rodna Gruda*, 3, 6–7.
- Stare, Franci (1974): Zaposlovanje in vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '75. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 83-86.
- Stare, Franci (1976): Vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '77. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 60–63.
- Tepina, Jasna (?): Nostrifikacije spričeval in diplom kmalu preteklost, *Rodna gruda*, 2, 12–13.
- Verlič Christensen, Barbara (2000): Migracijska politika Evropske skupnosti in Slovenija. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 6, str. 1117–1131.
- Zakon o priznavanju in vrednotenju izobraževanja (ZPVI), Uradni list Republike Slovenije št. 73, 5. 7. 2004.

VII

Literatura o imigrantski problematiki

BIBLIOGRAFIJA po abecedi

Agić, Jana (1973). *Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971 : prebivalstvo : rezultati po naseljih in občinah*. Migracijska obeležja : [prevajalec Jana Agić]. Beograd: Zvezni zavod za statistiko, knj. 9, 381 str. : tabele.

Agić, Jana (1974). *Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971 : prebivalstvo : rezultati po republikah in pokrajinah*. Vitalna, etnična in migracijska obeležja. Beograd: Zvezni zavod za statistiko, knj. 1, 110 str.

Antolovič, Nina (2003). *Ilegalne imigracije kot izziv slovenski nacionalni varnosti*. Diplomsko delo: graf. prikazi, tabele. Mentor: Grizold Anton, somentor: Ploštajner Zlata.

Aristovnik, Aleksander in Kešeljević, Aleksandar (2004). *Zakaj Slovenija potrebuje tujce*. Finance, št. 66 (5. april 2004), str. 16 : Fotografiji. (ISSN 1318-1548)

B. G. (2001). *Rasisti, fašisti in normalni : pribežniki, azilanti – odvečni*. Svobodna misel, let. 39, št. 3 (9. feb. 2001), str. 6 : Ilustr. (ISSN 1318-0266)

Babič, Darja, Chen, Yan Bing, Gasar, Silvana (2004). *Ksenofobija : pripravljenost pomagati tujcem*. Raziskovalna naloga: 25 f. : graf. prikazi, tabele. Jesenice: Srednja šola.

Badovinac, Nikola (1896). *Žumberak i Marindol*. Zagreb : Dionička Tiskara.

Banjac, Živko in Klasinc, Janja (1996). *Za ohranjanje identitete: nočemo biti podaljšana roka Beograda, saj živimo v Sloveniji*. Republika, let. 5, št. 109 (22. IV. 1996), str. 2. (ISSN Y500-6694)

Batis, Roman (1999). *Migracijski pritiski na Republiko Slovenijo : varnostne razsežnosti ilegalnih pobegov čez državno mejo v letu 1998*. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, let. 50, št. 3, 1999, str. 202–214. (ISSN 0034-690X)

Bedek, Andrej (2004). *Zgodba o izbrisanih buri mnoge duhove : izbrisani grozijo Francu Majcnu*. Vestnik, letn. 56, št. 5 (29. jan. 2004), str. 2 : Fotografija. (ISSN 0351-6407)

Berberih - Slana, Aleksandra (2003). *Slovensko-hrvaški stiki od 1918 do 1926*. Doktorska disertacija: 433 str. : ilustr., Lenart. Maribor: Pedagoška fakulteta. Mentor: Friš, Darko in Garantini, Mojca.

Bernik, Ivan (1996). *Nastajanje novih nacionalnih držav v postsocialističnem obdobju - spremembe socialne in etnične strukture, konflikti, vojne in begunstvo : zaključno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja*. Ljubljana: Fakuleta za družbene vede. Institut za družbene vede, 11 f., [82] f. pril. dokazil.

Bervar, Gojko (1995). *Raus! : Vsiljevanje sovraštva kot metode političnega boja*. Svobodna misel, let. 33, št. 21 (10. XI. 1995), str. 3. (ISSN 1318-0266)

Bervar, Gojko (2002). *Ali imajo "sovražniki Slovenije" kaj pravic?* Svobodna misel, Let. 40, št. 21 (8. nov. 2002), str. 28. (ISSN 1318-0266)

Bervar, Gojko (2004). *Referendum resnice*. Svobodna misel, letn. 42, št. 7 (9. apr. 2004), str. 3. (ISSN 1318-0266)

Bešter, Romana (2003). *Migracijska politika Slovenije in Evropske unije : primerjava zakonodaje, strateških dokumentov in priporočil, s poudarkom na integracijski politiki*. Raziskava v okviru programa raziskovalnih štipendij Mirovnega inštituta 2002. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Bevc, Milena in Prevolnik Rupel, Valentina in Verlič Christensen, Barbara (2000). *Meddržavne selitve in migracijska politika v razvitih državah s poudarkom na državah Evropske zveze*. IB revija, Let. 34, št. 2, str. 72–88. (ISSN 1318-2803)

Bezsek - Jakše, Mirjam (2002). *Vedno je kuhala najstarejša ženska : o prehrani v Miličih*. Dolenjski list, leto 53, št. 38 (19. sep. 2002), str. 24: Ilustr. (ISSN 0416-2242)

Bizjak, Sašo (2000). *Podobe narodov in prebivalcev slovenskih dežel v Štrekljevi zbirki "Slovenske narodne pesmi" in zbirki pripovedi "Glasovi"*. Diplomaska naloga, Ljubljana. Mentor: Terseglav Marko.

Bjerring, Viggo (1990). *In Yugoslavia the struggle between national groups: Displaces fraternity and unity*. Regional contact, št. 1, str. 14–22: ilustr. (ISSN 0902-8994)

Bošković, Peran in Štefanec, Tone (2003). *Prepočasno reševanje potreb cerkva : pogovor s parohom Peranom Boškovićem, predsednikom sveta krščanskih cerkva v Sloveniji; srbska pravoslavna cerkev v Sloveniji se dogovarja z državo za podoben podpis dogovora, kot sta ga že sklenili katoliška in evangeličanska cerkev*. Svobodna misel, Let. 41, št. 10 (23. maj 2003), str. 22–23: Portret. (ISSN 1318-0266)

Bošnjak : list Bošnjačkog kulturnog saveza Slovenije. Ljubljana: Bošnjaška kulturna zveza Slovenije, 2000. (SP=C503-6607; 1580-8270)

Botteri, Ivan (1997). *Perspektive održanja nacionalnog identiteta: u Ljubljani predstavljen zbornik "Hrvati u Sloveniji"*. Glas Istre, Let. 54, št. 328 (6.XII.1997), str. 24. (ISSN 0017-0771)

Bratun, Zvonimir in Mitar, Miran (1999). *Okrogla miza o "Nacionalni varnosti in medetničnih konfliktih v Republiki Sloveniji"*. Varstvoslovje, Let. 1, št. 1, str. 54–58. (ISSN 1580-0253)

Brezigar, Bojan (1999). *Zgodba o prosvetljenem nacionalizmu : Slovenija in manjšine*. Primorski dnevnik, Let. 55, št. 167 (18. jul. 1999), str. 9. (ISSN 1124-6669)

Bugarič, Bojan (2003). *Stalno in začasno prebivališče v različnih državah*. PP, leto 22, št. 18 (22. maj 2003), str. 14–15. (ISSN 0352-0730)

Cankar - Cvitanović, Ksenja (1994). *Obremenilni in krizni dogodki v vsakdanjem življenju beguncev*. Diplomaska naloga, Ljubljana. Mentor: Ule Mirjana.

Cinac, Zehra Eka (2003). *Ilegalne migracije kot varnostni problem v Republiki Slovenija*. Diplomsko delo: 72 f. : tabele, Ljubljana. Mentor: Malešič Marjan.

Čontala, Borut (1989). *Bojanci ali Srbi v Beli krajini : leto dni po pismu "Odbora"*. Delo, let. 31, št. 227 (30. sep. 1989), str. 26. (ISSN 0350-7521)

Čurin Radovič, Suzana (2002). *Analiza stanja na področju kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev*. V Uroš Grilc, ur.: *Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev*, Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, str. 230–268: tabele. (ISBN 961-6370-04-9).

Četojević, Danijela (2003). *Zaposlovanje tujcev v Republiki Sloveniji*. Diplomsko delo: 44 f. : tabele, Ljubljana. Mentor: Bohinc Rado.

Dedić, Jasminka (2003). *Diskriminacija v postopkih pridobivanja državljanstva v Sloveniji : raziskava v okviru programa raziskovalnih štipendij Mirovnega inštituta 2002*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 54 f.

Dedić, Jasminka in Jalušič, Vlasta in Zorn, Jelka (2003). *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Zbirka Politike. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije. (ISBN 961-6455-15-X)

Dekleva, Bojan in Razpotnik, Špela (2002). *Čefurji so bili (rojeni) tu: življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Pedagoška fakulteta. (ISBN 86-7735-060-8)

Devetak, Silvo (1997). *Razvoj zaštite manjina u Evropi s posebnim osvrtom na Sloveniji*. Srbi u Sloveniji / urednik Vladimir Petrović. Beograd : Svetska srpska zajednica, 1997, str. 43–60. (ISBN 86-82955-01-6)

Dimitrič, Milovan (1990). *Belokranjski Srbi odločno za samostojno Slovenijo : visok plebiscitni "za" pomeni, da bodo v Bojancih Srbi tudi v prihodnje živeliv sožitju s sosedi Slovenci*. Delo, let. 41, št. 298 (24. dec. 1990), str. 3. (ISSN 0350-7521)

Dimitrič, Milovan (1990). *Belokranjski Srbi se ne čutijo ogrožene : Milan Kučan in dr. Dušan Plut obiskala Belo krajino : predstavniki srbske narodnosti o svojem položaju*. Delo, let. 32, št. 242 (16. X. 1990), str. 2. (ISSN 0350-7521)

Dimitrič, Milovan (1990). *Bojanci pravijo, da bodo proslave prirejali kar sami : prebivalci Bojancev nasprotujejo nameri novomeške podružnice SDS, da bi tam proslavljali obletnico kosovske bitke*. Delo, let. 32, št. 125 (31. V. 1990), str. 2. (ISSN 0350-7521)

Dobnikar-Šeruga, Romana (1997). *Uvažamo mišice, možganov skoraj ni več : priseljevanje v Slovenijo*. Delo, Let. 39, št. 118 (24.V.1997), str. 33. (ISSN 0350-7521)

Dolenc, Danilo (1997). *Migration in view of housing*. V Barbara Černič Mali, ur.: *Housing in transition*; str. 23. Ljubljana : Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Dolenc, Danilo (1998). *Migration in view of housing*. V Barbara Černič Mali, Kaliopa Dimitrovska Andrews, Bengt Turner, ur.: *Conference proceedings / International Conference Housing in Transition*, Piran, Slovenia, 3 - 5 September 1997; str. 498–501. Ljubljana : Urbanistični inštitut Republike Slovenije ; Gävle : European Network for Housing Research. (ISBN 961-90276-1-2)

Dolenc, Danilo (1998). *Prebivalstvo, Slovenija, 30. junij 1998* = *Population, Slovenia, 30 June 1998*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 281 (28. oktober 1998). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (1998). *Prebivalstvo, Slovenija, 30. september 1997* = *Population, Slovenia, 30 September 1997*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 33 (11. februar 1998). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (1998). *Prebivalstvo, Slovenija, 31. december 1997* = *Population, Slovenia, 31 December 1997*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 102 (28. april 1998). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (1998). *Prebivalstvo, Slovenija, 31. marec 1998* = *Population, Slovenia, 31 March 1998*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 164 (3. julij 1998). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (1998). *Strateška vprašanja statističnega spremljanja selitev in regionalni vidik notranje migracijske (ne)povezanosti Slovenije*. V Boris Tkačik, ur.: Statistična podpora pogajanjem Republike Slovenije z Evropsko unijo in strukturnimi skladi / Statistični dnevi '98, Radenci, od 23. do 25. novembra 1998; str. 540–549. Ljubljana : Statistični urad Republike Slovenije, Statistično društvo Slovenije. (ISBN 86-81141-66-X)

Dolenc, Danilo (1999). *Prebivalstvo po občinah Slovenije (192 občin), 31. december 1998* = *Population by the municipalities of Slovenia (192 municipalities), 31 December 1998*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 157/3 (7. junij 1999). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (1999). *Prebivalstvo, Slovenija, 30. junij 1999* = *Population, Slovenia, 30 June 1999*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 305/6 (2. november 1999). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (1999). *Prebivalstvo, Slovenija, 30. september 1998* = *Population, Slovenia, 30 September 1998*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 38/1 (3. februar 1999). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (1999). *Prebivalstvo, Slovenija, 31. december 1998* = *Population, Slovenia, 31 December 1998*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 112/2 (26. april 1999). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (1999). *Prebivalstvo, Slovenija, 31. marec 1999* = *Population, Slovenia, 31 March 1999*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 198/4 (14. julij 1999). (ISSN 1408-192X)

Dolenc, Danilo (2000). *Prebivalstvo, Slovenija, 30. junij 2000* = *Population, Slovenia, 30 June 2000*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 273/4 (9. november 2000). (ISSN 1580-1772)

Dolenc, Danilo (2000). *Prebivalstvo, Slovenija, 30. september 1999* = *Population, Slovenia, 30 September 1999*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 24/1 (11. februar 2000). (ISSN 1580-1772)

Dolenc, Danilo (2000). *Prebivalstvo, Slovenija, 31. marec 2000* = *Population, Slovenia, 31 March 2000*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 166/3 (26. julij 2000). (ISSN 1580-1772)

Dolenc, Danilo (2001). *Prebivalstvo, Slovenija, 30. september 2000* = *Population, Slovenia, 30 September 2000*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 51/2 (27. februar 2001). (ISSN 1580-1772)

Dolenc, Danilo (2001). *Prebivalstvo, Slovenija, 31. december 2000 = Population, Slovenia, 31. December 2000*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 131/3 (21. maj 2001). (ISSN 1580-1772)

Dolenc, Danilo (2001). *Prebivalstvo, Slovenija, 31. marec 2001 = Population, Slovenia, 31. March 2001*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 234/5 (5. september 2001). (ISSN 1580-1772)

Dolenc, Danilo (2002). *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v Republiki Sloveniji leta 2002 : navodila za popisovanje*. Zbirka: Metodološko gradivo / Statistični urad Republike Slovenije, 1408-1482 ; 2002, št. 2. 5, Prebivalstvo. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. (ISBN 961-6349-66-X)

Dolenc, Danilo (2003). *Migracije iz območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njih socio-geografski učinki*. Magistrsko delo: ilustr, Ljubljana. Mentor: Gosar Anton.

Dolenc, Danilo in Grampovčan, Maja in Ilić, Milena in Perko, Breda in Vertot, Nelka in Žnidaršič, Tina in Kuhar de Domizio, Avgušтина in Šircelj, Milivoja in Štuhec-Lončarevič, Snježana (1997). *Prebivalstvo Republike Slovenije 1995 = Population of The Republic of Slovenia 1995*. Graf. prikazi, tabele. Zbirka: Rezultati raziskovanj / Statistični urad Republike Slovenije = Results of surveys / Statistical Office of The Republic of Slovenia, 0352-0226 ; št. 685. 5, Prebivalstvo= Population. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Dolenc, Danilo in Grampovčan, Maja in Ilić, Milena in Vertot, Nelka in Žnidaršič, Tina in Šircelj, Milivoja (1998). *Prebivalstvo Slovenije 1996 = Population of Slovenia 1996*. Graf. prikazi, tabele. Zbirka: Rezultati raziskovanj / Statistični urad Republike Slovenije = Results of surveys / Statistical Office of The Republic of Slovenia, 0352-0226 ; št. 703. 5, Prebivalstvo = Population. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. (ISBN 86-81141-46-5)

Dolenc, Danilo in Ilić, Milena in Štuhec Lončarevič, Snježana in Šter, Darja in Vertot, Nelka in Žnidaršič, Tina (2000). *Prebivalstvo Slovenije 1998 = Population of Slovenia 1998*. Graf. prikazi, tabele. Zbirka: Rezultati raziskovanj / Statistični urad Republike Slovenije = Results of surveys / Statistical Office of the Republic of Slovenia, 0352-0226 ; št. 740. 5, Prebivalstvo = Population. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. (ISBN 961-6349-06-6)

Dolenc, Danilo in Šter, Darja (2000). *Prebivalstvo, Slovenija, 31. december 1999 = Population, Slovenia, 31. December 1999*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 107/2 (26. maj 2000). (ISSN 1580-1772)

Dolenc, Danilo in Verša, Dorotea in Polanec-Strnad, Ivanka (2000). *Delovne migracije v Sloveniji, 31. 12. 1999*. Zbirka: Rezultati raziskovanj / Statistični urad Republike Slovenije, 0352-0226 ; št. 748. 5, Prebivalstvo. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. (ISBN 961-6349-26-0)

Dolenc, Katja (1999). *Bosanski potni list stane begunca 11.000 tolarjev! : Med bosanskimi in kosovskimi begunci v Postojni in Ljubljani*. Svobodna misel, Let. 37, št. 11 (11. jun. 1999), str. 7–8 : Ilustr. (ISSN 1318-0266)

Domini, Mirjana ur. (1996). *Hrvati u Sloveniji : knjiga sažetaka : znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996*. Znanstveni skup Hrvati u Sloveniji. Zagreb: Institut za migracije. (ISBN 953-6028-03-4)

Domini, Mirjana ur. (1997). *Hrvati u Sloveniji : zbornik radova*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti. (ISBN 953-6028-03-4)

Dražumerič, Marinka (1990). *Srbi v Beli krajini*. Dolenjski razgledi, Sn. 6, št. 10 (6. XII. 1990), str. 76–77. (ISSN 1318-0827)

Dražumerič, Marinka (1992). *Srbi v Beli krajini*. V Marinka Dražumerič: Srbi v Beli Krajini; str. 302–318.

Dražumerič, Marinka in Terseglav, Marko (1987). *Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini*. Traditiones / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede / Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis II: Philologia et litterae, št. 16, str. 205–245, 1987. (ISSN 0352-0447)

Drnovšek, Marjan, Filipič, France, Ferenc, Tone, Malle, Avguštin, Švent, Rozina, Vovko, Andrej (1995). *Politična migracija*. Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik ; izdelava zemljevidov in risb Geodetski zavod SR Slovenije, Ljubljana ; izdelava grafikonov Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, zv. 9: Plo-Ps, str. 77–81.

Džinić, Majda (1998). *Kariera begunca/begunke. Socialno-psihološki status bosanskih beguncev v Sloveniji*. Diplomaska naloga, Ljubljana. Mentor: Ule Mirjana.

Erjavec, Karmen (2003). *Media construction of identity through moral panics : discourses of immigration in Slovenia*. Journal of ethnic and migration studies, let. 29, št. 1 (januar 2003), str. 83–101. (ISSN 1369-183X)

Fink, Irena (2003). *Diplomatsko-konzularna predstavništva in pravni status tujcev v Republiki Sloveniji*. Diplomaska naloga: [4], 62 f. : tabele, graf. Prikazi, Novo mesto. Mentor: Kavčič Bogdan.

Gamse, Robert (2002). *Slovenija in novodobne narodne skupnosti*. Diplomaska naloga, 101 str. : pril., Ljubljana. Mentor: Nečak, Dušan.

Gosar, Anton (1988). *Yugoslav countryside in transition, due to temporary migration of labour to neighbouring countries* : (with examples from Slovenia). Ernst - Moritz - Arndt Universität, Greifswald, str. 55–70 : graf. prikazi.

Gosar, Anton (1991). *The nature and impact of yugoslav migration streams to Slovenia*. Transactions of the Missouri Academy of Science, let. 25, 1991, str. 21–28. (ISSN 0544-540X)

Gosar, Anton (1993). *Nationalities of Slovenia - changing ethnic structures in Central Europe*. GeoJournal, let. 30, št. 3, str. 215–223. (ISSN 0343-2521)

Graj, Jože (2004). *"V Slovenijo sem se poročila, tu imam hišo, družino..."* : tudi Regina Olah iz Dolge vasi se je znašla med izbrisanimi; svojo pravico je iskala tudi že na Ustavnem sodišču. Vestnik, letn. 56, št. 16 (15. apr. 2004), str. 8 : Fotografija. (ISSN 0351-6407)

Grasselli, Andrej (1997). *O slovenskem državljanstvu*. Rodna gruda, Let. 44, št. 8/9, str. 7. (ISSN 0557-2282)

Gregorčič, Marta, Damjanovič, Zoran (2003). *Kje pa je izvorna država Kurdov!?* : iz pogovora z Marto Gregorčič. Svobodna misel, letn. 41, št. 21 (14. nov. 2003), str. 12 : Portret. (ISSN 1318-0266)

Gregori, Nina (2000). *Normativna ureditev imigracijske politike v Republiki Sloveniji - prilagajanje Evropski uniji*. Diplomsko delo: tabele. Mentor: Zajc Drago.

Hanzlovsky, Mladen in Lončarević, Vladimir (1995). *Prijateljstvo je najbolja investicija: razgovor s predsednikom Društva hrvatsko-slovenskog prijateljstva Mladenom Hanzlovskym*. Matica, Let. 1, št. 4, str. 4–6: Portret. (ISSN Y501-8005)

Hardi, Hanno (1992). *Begunci in kulturološke študije*. Teorija in praksa, let. 29, št. 7–8, str. 784–787. (ISSN 0040-3598)

Henigsman, Ana (2000). *Upravnopravni status tujca v Republiki Sloveniji*. Diplomaska naloga: graf. prikazi, Novo mesto. Mentor: Kavčič, Bogdan.

Hočevar, Barbara (2003). *Tu so zaradi dela in tudi avanturizma : migracijski tokovi : devet desetih vseh priseljencev, ki živijo v Sloveniji, je prišlo z območja nekdanje Jugoslavije ...* Delo, Leto 45, št. 269 (21. nov. 2003), str. 9. (ISSN 0350-7521)

Horvat, Majda (1992). *V Sloveniji manj dela za tujce : Neslovenci*. Vestnik, št.4. (ISSN 0351-6407)

Hribar, Tine (1988). *Komparativna analiza "Tez za Ustavo Rep.Slovenije" in srbskih "Predpostavk in načel ustavnih sprememb"*. Nova revija, let. 7, št. 78/79, str. 1531–1537. (ISSN 0351-9805)

Hrvaški očitki Sloveniji. Delo, Let. 39, št. 217 (19.IX.1997), str. 76. (ISSN 0350-7521)

I. slovenski demografski simpozij. [I.] : Komunikacije, (1974). Slovenski demografski simpozij. Ljubljana: demografski institut ; RCEF, 2 zv.

I. slovenski demografski simpozij. [III.] : Ponatisi, (1974). Slovenski demografski simpozij. Ljubljana: demografski institut; RCEF, 3 zv.

Ilić, Milena in Vertot, Nelka in Dolenc, Danilo in Šter, Darja (1998). *Naravno in selitveno gibanje prebivalstva, Slovenija, 1997 = Natural and migration changes of population, Slovenia, 1997*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 232 (9. september 1998). (ISSN 1408-192X)

Intihar, Urška (2003). *Proces zaposlovanja tujcev*. Diplomsko delo visokošolskega strokovnega študija: graf. prikazi, Kranj. Mentor: Belčič, Franc.

Ivanjko, Šime in Botteri, Ivan (1996). *Značenje Hrvata u Sloveniji*. Matica, Let. 2, št. 5, str. 3. (ISSN Y501-8005)

Ivanjko, Šime (1995). *Hrvatska diaspora u Republici Sloveniji*. Matica, Let. 1, št. 1, str. 2–3.

Ivanjko, Šime (1996). *Organiziranost i položaj Hrvata u Sloveniji*. Korijeni, Let. 2, št. 9, str. [2]. (ISSN Y501-8013)

Ivanjko, Šime (1997). *Organiziranost i položaj Hrvata u Sloveniji*. V Mirjana Domini, ur.: Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; str. 255–265. (ISBN 953-6028-03-4)

Izbrisani iz registra stalnega prebivalstva. PP (Pravna praksa), Leto 22, št. 15/16 (24. apr. 2003), str. 9–11. (ISSN 0352-0730)

Jakomin, Livio (1982). *Delavci iz drugih socialističnih republik in avtonomnih pokrajin v luki Koper*. Diplomaska naloga, Ljubljana : FSPN. Mentor: Kavčič, Bogdan.

Jakoš, Aleksander, Boldin, Danijel, Černič Mali, Barbara, Dekleva, Marija Majda, Kraigher, Tomaž, Kuhar de Domizio, Avgušтина, Piry, Ivo, Šircelj, Milivoja, Stanič, Ivan, Demšar, Simon, Miklič, Jože (1994). *Zunanje in notranje migracije v Sloveniji* : raziskovalno-razvojni projekt. Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj ; Ministrstvo za znanost in tehnologijo. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, XXVI, 285 str. : tabele, zvd.

Jakovljević, Božo (1994). *Josip Bačić, Josip Ribarić in Josip Brnobić, hrvaški prosvetni delavci, istrski emigranti v slovenskih šolah*. Šolska kronika : Zbornik za zgodovino šolstva, let. 27, št. 3 (1994), str. 150–156: Portreti. (ISSN 0352-7972)

Jakše, Tone (2000). *Ko so na dubravah še pele kose*. Dolenjski list, leto 51, št. 11 (16. mar. 2000), str. 18: Ilustr. (ISSN 0416-2242)

Janeček, Nuša (2003). *Pakt stabilnosti in vključevanje Slovenije v obnovo Jugovzhodnega dela Evrope*. Diplomsko delo: zemljevid. Mentor: Grizold Anton in Prezelj Iztok.

Janežič, Stanko (2000). *V edinosti* : ekumenski zbornik 2000 : Kraljestvo božje LV. Maribor : Slomškova založba, 270 str. : ilustr.

Janežič, Stanko (2001). *V edinosti* : ekumenski zbornik 2001 : Kraljestvo božje LVI. Maribor : Slomškova založba, 202 str. : ilustr.

Janežič, Stanko (2003). *V edinosti* : ekumenski zbornik 2003 : Kraljestvo božje LVIII. Maribor : Slomškova založba, 244 str. : ilustr.

Jaušovec, Boris (1998). *Integracija beguncev je tabu tema. Splošna ugotovitev okrogle mize o beguncih in tujcih brez urejenega statusa v Sloveniji je bila, da so pravice beguncem pri nas mnogokrat kršene, čeprav se vladni predstavniki s to trditvijo niso povsem strinjali*. Večer, Let. 54, št. 79 (4. IV. 1998), str. 39. (ISSN 0350-4972)

Jelovčan, Helena in Kavčič, Gorazd (2002). *Kriminal kot sopotnik ilegalcev : regionalna ministrska konferenca na Brdu*. Gorenjski glas, let. 55, št. 84 (29. okt. 2002), str. 35. (ISSN 0352-6666)

Jelovčan, Helena in Kavčič, Gorazd (2003). *Izbrisani že tožijo : tehnični zakon o izbrisanih po oceni ministrstva spremljajo tudi napačne, celo zavajajoče razlage v javnosti*. Gorenjski glas, Leto 56, št. 90 (14. nov. 2003), str. 13: Ilustr. (ISSN 0352-6666)

Jerše, Milan (1992). *Kaj pomeni biti neslovenec?* Vestnik, št. 4. (ISSN 0351-6407)

Jerše, Milan (1999). *Begunci trkajo na vest Pomurja!* : Smo pripravljene na val brezdomcev s Kosova? V Pomurju prepolna prehodni dom za tujce v Prosenjakovcih in begunski center v Vidoncih; Težave tudi zaradi pomanjkanja vode; Graška občina opozarja na nevdružne razmere. Vestnik, Let. 51, št. 15 (15. apr. 1999), str. 2 : Fotografija. (ISSN 0351-6407)

- Kadunc, Andrej (1980). *Družbenoekonomski pogoji delavcev iz drugih republik in pokrajin zaposlenih v železniškem gospodarstvu Ljubljana*. Diplomaska naloga. Ljubljana: FSPN. Mentor: Klinar Peter.
- Katunarič, Vjeran (1987). *Nacije in nacionalizmi v luči teorije treh funkcij*. Teorija in praksa, let. 24, št. 12, str. 1516–1520. (ISSN 0040-3598)
- Kavčič, Vladimir (1992). *Kratki domet nacionalizma*. Teorija in praksa, let. 29, št. 3–4, str. 373–377. (ISSN 0040-3598)
- Kavčič, Vladimir (2000). *Slovenci - tujci v Sloveniji*. Svobodna misel, Let. 38, št. 4 (25. feb. 2000), str. 3. (ISSN 1318-0266)
- Kavkler, Katarina (2002). *Imigracijska politika Evropske unije in Slovenije ter ekonomski učinki imigracij*. Diplomsko delo: tabele Mentor: Fabjančič Zarjan.
- Kentrić, Amela (1998). *Imigrantska politika: primerjava Slovenije in Nizozemske*. Diplomsko delo. Mentor: Komac Miran.
- Kermauner, Taras (1982). *Kako ravnati z domačimi zdomci?* Nova revija, letn. 1, št. 7/8 (1982), str. 873–882. (ISSN 0351-9805)
- Kero, Križan (1996). *Hrvati u Sloveniji i njihov utjecaj na gospodarsku razmjenu : najviše ih je u gradovima*. Matica, let. 2, št. 5, str. 2. (ISSN Y501-8005)
- Klemenčič, Iztok (2002). *Vrnitev izbranih : Društvo izbranih prebivalcev Slovenije je imelo prvo skupščino*. Mladina, št. 44 (4. nov. 2002), str. 42–46 : Ilustr. (ISSN 0350-9346)
- Klemenčič, Matjaž in Klemenčič, Vladimir (1996). *Hrvati v Sloveniji glede na podatke popisov prebivalstva po drugi svetovni vojni*. Matica, Let. 2, št. 9, str. 2. (ISSN Y501-8005)
- Klemenčič, Matjaž (2000). *Prostovoljne in prisilne migracije kot orodje spreminjanja etnične strukture na območju držav naslednic nekdanje Jugoslavije*. Razprave in gradivo: Treatises and documents, št. 36/37, str. 145–172. (ISSN 0354-0286)
- Klinar, Peter (1970). *Mnenje slovenskih komunistov o mednacionalnih odnosih*. V Peter Jambrek, ur.: Izbor socioloških razprav – priročnik za gimnazije, str. 121–127. Ljubljana: DZS.
- Klinar, Peter (1971). *Asimilacija doseljenika iz ruralnih področja u urbanizovanoj sredini*. Beograd: Sociologija.
- Klinar, Peter (1971). *Migracije kot pojavi socialne dezintegracije*. Teorija in praksa, Let. 8, št. 6/7, str. 891–898. (ISSN 0040-3598)
- Klinar, Peter (1973). *Migracije. Nekaj teoretičnih izhodišč za sociološko raziskovanje migracij*. Zbirka Bilten ; 2. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani.
- Klinar, Peter (1974). *Mednarodne migracije - teoretična opredelitev temeljnih pojmov*. Teorija in praksa, Let. 11, št. 4, str. 383–392. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1974). *Migracije : sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi*. Bilten 8. Ljubljana: RSS.

Klinar, Peter (1974). *Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi*. Doktorska disertacija, Ljubljana. Mentor: Goričar Jože.

Klinar, Peter (1975). *Značilnosti sodobnih mednarodnih migracij (I) : migracijska politika in posledice migracij*. Teorija in praksa, Let. 12, št. 11/12, str. 1094–1106. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1976). *Društvene razlike u medjuetičkim odnosima*. Sociologija, Let. 18, št. 1/2, str. 65–77. (ISSN 0038-0318)

Klinar, Peter (1976). *Imigrantski staž in reemigracije*. Teorija in praksa, Let. 13, št. 12, str. 1238–1248. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1976). *Značilnosti sodobnih migracij (II) : migracijska politika in posledice migracij*. Teorija in praksa, Let. 13, št. 1/2, str. 56–65. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1977). *Slovensko javno mnenje 76: O Slovencih v zamejstvu in narodnostih v Sloveniji*. Poročilo iz raziskave. Zbirka: Informacije / Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih publikacij ; 1976, zv. 4. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih publikacij

Klinar, Peter (1980). *Procesi socializacije in etnične identifikacije*. Teorija in praksa, Let. 17, št. 5, str. 540–558. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1981). *Družbeni položaj druge generacije migrantov*. Teorija in praksa, Let. 18, št. 4/5, str. 548–562. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1982). *Mednacionalni odnosi*. Naši razgledi, Let. 31, št. 24, str. 702. (ISSN 0547-3276)

Klinar, Peter (1983). *Vpliv migracij na družbeni razvoj. Poročilo o delu za leto 1983, Mednarodne migracije v sodobnih kriznih razmerah*. Ljubljana: RSS.

Klinar, Peter (1985). *Mednarodne migracije v kriznih razmerah*. Maribor: Obzorja.

Klinar, Peter (1985). *Remigracije v kriznih razmerah*. Zbirka: Vpliv migracij na družbeni razvoj SR Slovenije. Ljubljana: RSS.

Klinar, Peter (1985). *Vpliv migracij na družbeni razvoj SRS*. Ljubljana: RSS.

Klinar, Peter (1986). *Sociologi o migracijah*. Teorija in praksa, Let. 23, št. 12, str. 1566–1568. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1986). *Stališča in vrednote o slovenskem narodu in odnosih med jugoslovanskimi narodi*. V Razvoj slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke programa Osvobodilne fronte/Štirinajsti sklic Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte, Bled 1986); str. 95–111. Zbirka Plenuma kulturnih delavcev OF. Ljubljana : Delavska enotnost. (ISBN 86-371-0052-X)

Klinar, Peter (1987). *Slovenski pogledi na mednacionalne odnose*. Del prispevka na plenumu kulturnih delavcev OF, Bled 6. 11. 89. Teorija in praksa, let. 24, št. 3–4, str. 335–346. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1988). *Slovenski intelektualci o slovenski narodni in nacionalni suverenosti*. Nova revija, Let. 7, št. 80, str. 1954–1959. (ISSN 0351-9805)

Klinar, Peter (1989). *V krizi je več možnosti za zlorabo imigrantov za politikantske cilje : priseljenci v Sloveniji*. Delo, let. 31, št. 276 (28. nov. 1989), str. 10. (ISSN 0350-7521)

Klinar, Peter (1989). *Z adaptacijsko akulturacijo k integraciji druge generacije imigrantov v sodobne in postindustrijske imigrantske družbe*. Migracijske teme, Let. 5, št. 4, str. 341–352. (ISSN 0352-5600)

Klinar, Peter (1990). *Med nacionalno državo in evropsko integracijo : slovenska migracijska politika in državljanstvo imigrantov*. Delo, Let. 32, št. 246 (20. X. 1990), str. 23. (ISSN 0350-7521)

Klinar, Peter (1990). *Nacionalno vprašanje v dobi (post)moderne*. Družboslovne razprave, Let. 6, št. 8, str. 149–154. (ISSN 0352-3608)

Klinar, Peter (1990). *Razmišljanja o novih trendih migracijskih politik*. Tematski zapis o XII. svetovnem sociološkem kongresu. Teorija in praksa, Let. 27, št. 12 (dec. 1990), str. 1557–1563. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1990). *Uresničevanje pravic različnih kategorij imigrantov*. Zbirka: Sociologija.

Klinar, Peter (1991). *Imigrantske etnične skupnosti v sodobnih razmerah*. Nova revija, Let. 10, št. 107 (mar. 1991), str. 429–444. (ISSN 0351-9805)

Klinar, Peter (1991). *O mednacionalnih odnosih v Sloveniji : avtohtoni in imigranti*. Teorija in praksa, Let. 28, št. 3/4, str. 370–383. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1991). *Študije o etnonacionalizmu - spodbude za aktualna razmišljanja : ob izidu zbornika o etnonacionalizmu*. Teorija in praksa, Let. 28, št. 12 (december 1991), str. 1516–1524. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1992). *Beg pred nasiljem : sociološki pogledi na begunce: tipologija, značilne posebnosti, možnosti za reševanje njihovih problemov*. Naši razgledi, Let. 41, št. 12 (19. VI. 1992), str. 358–359. (ISSN 0547-3276)

Klinar, Peter (1992). *Mednarodni migracijski trendi in begunci iz Bosne in Hercegovine*. Teorija in praksa, let. 29, št. 7–8, str. 773–784. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1992). *O mednacionalnih odnosih v Sloveniji : Avtohtoni in imigranti*. V Toš Niko ur.: Slovenski izziv - rezultati raziskav javnega mnenja 1990–1991, str. 69–83. Zbirka: Dokumenti SJM ; 2. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.

Klinar, Peter (1993). *Ekonomski, socialni in politični položaj imigrantov*. V Jernej Rovšek ur.: Slovenija in evropska konvencija o človekovih pravicah. Ljubljana: Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, str. 91–100. (ISBN 961-90015-0-8)

Klinar, Peter (1993). *International migration trends and refugees from Bosnia and Herzegovina*. Migration, št. 19, str. 91–112. (ISSN 0721-2887)

Klinar, Peter (1993). *Kontinuiteta prisilnih migracij*. Teorija in praksa, Let. 30, št. 7/8, str. 615–624. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1993). *Liberalizem in nacionalizem v migracijski politiki*. Teorija in praksa, Let. 30, št. 7/8, str. 663–664. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1993). *O beguncih v Sloveniji*. Teorija in praksa, Let. 30, št. 1/2, str. 75–84. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1993). *Obrazi neke nacije*. Razgledi, št. 3 (15. II. 1993), str. 12–14. (ISSN 1318-0401)

Klinar, Peter (1993). *Osnove migracijske politike*. Teorija in praksa, Let. 30, št. 7/8, str. 646–650. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1993). *Sodobne evropske migracije in Slovenija*. Dve domovini: Two Homelands, št. 4, str. 199–217. (ISSN 0353-6777)

Klinar, Peter (1993). *Sodobni trendi mednarodnih migracij : Se klasično obdobje migracij končuje?* Teorija in praksa, Let. 30, št. 5/6, str. 395–406. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1994). *O medetničnih odnosih v Sloveniji po osamosvojitvi*. V Niko Toš ur.: Slovenski izziv II. : rezultati raziskav javnega mnenja 1992-1993, str. 5–29. Zbirka: Dokumenti SJM ; 3. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. (ISBN 86-80227-29-3)

Klinar, Peter (1994). *O nacionalni identiteti in etnonacionalizmih*. V Niko Toš ur.: Slovenski izziv II. : rezultati raziskav javnega mnenja 1992–1993, str. 31–51. Zbirka: Dokumenti SJM ; 3. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. (ISBN 86-80227-29-3)

Klinar, Peter (1994). *O nacionalni identiteti in etnonacionalizmih : Slovenija v prehodnem obdobju*. Teorija in praksa, Let. 31, št. 5/6, str. 421–437. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter (1994). *Social and ethnic stratification : global social and ethnic relations*. Družboslovne razprave, št. 15/16, str. 99–116. (ISSN 0352-3608)

Klinar, Peter in Bernik, Ivan in Jambreč, Peter in Toš, Niko in Hafner - Fink, Mitja (1989). *Indikatorji in regulatorji neekonomskih aspektov družbenega razvoja. Z adaptacijsko akulturacijo k integraciji druge generacije imigrantov v sodobne poindustrijske družbe. Socialna struktura sodobne slovenske družbe. Socialno-strukturne, nacionalno-teritorialne in osebnostne determinante političnih kultur Jugoslavije. Socialna stratifikacija v Jugoslaviji - primerjalna perspektiva. I. del. Tabele*. Zbirka: Sociologija. Ljubljana: RSS.

Klinar, Peter in Drnovšek, Marjan in Jurak, Mirko in Mislej, Irene in Mali, Franc in Vreg, France in Mlinar, Zdravko in Katunarić, Vjeran in Mirošić, Drago in Mesić, Milan in Rupnik, Anton in Puhar, Jožica in Knežević, Mladen in Sokolović, Džemal in Makarovič, Jan in Bevc, Milena in Kovačev, Asja Nina (1993). *Okrogla miza : Mednarodne migracije*. Teorija in praksa, Let. 30, št. 7–8, str. 646–705. (ISSN 0040-3598)

Klinar, Peter in Milojević Sheppard, Milena (1976). *Mednarodne migracije : sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi*. Maribor: Obzorja.

Knežević Hočevar, Duška (2000). *Nekateri razmisleki ob preučevanju domačinskih razumevanj nacije v dolini zgornje Kolpe po vzpostavitvi slovensko-hrvaške državne meje*. Migracijske teme, let. 16, št. 1/2, str. 29–45. (ISSN 0352-5600)

Kobolt, Alenka (2002). *Zdej smo od tu - a smo še čefurji?* 1. izdaja, 1. natis. Grafični prikazi.

Kodelja, Jerina (1992). *Iz katerih območij v Jugoslaviji so prihajali, kje v Sloveniji so se naselili : selitve prebivalstva v Slovenijo v letih 1982-1990*. IB revija, let. 26, št. 1/2, 1992, str. 12–17. (ISSN 1318-2803)

Kodelja, Jerina (1992). *Priselitve v Slovenijo v letih 1962-1990*. IB revija, Let. 26, št. 6/7, 1992, str. 34–38. (ISSN 1318-2803)

Köleš, Tomo (1999). *"Po duši smo vsi ljudje" : Še več beguncev v Prekmurje?* Vestnik, Letn. 51, št. 15 (15. apr. 1999), str. 9 : Fotografije. (ISSN 0351-6407)

Komac, Miran (1996). *Srbi u Sloveniji*. V Vladimir Petrović, ur.: Srbi v Sloveniji - zbornik radova sa konferencije održane 8. i 9. juna 1996, Sremski Karlovci, str. 126–146. Beograd: Svetska srpska zajednica. (ISBN 86-82955-01-6)

Komac, Miran (1997). *Srbi u Sloveniji*. Srbi u Sloveniji / urednik Vladimir Petrović. Beograd : Svetska srpska zajednica, 1997, str. 126–146. (ISBN 86 82955-01-6)

Komac, Miran (1997). *Srbska skupnost v Sloveniji : statistična slika*. Razprave in gradivo: Treatises and documents, št. 32, str. 73–115: tabele. (ISSN 0354-0286)

Komac, Miran (2001). *New (ethnic) communities in Slovenia - the gap between legal and societal citizenship = Nove skupnosti v Sloveniji - razkorak med pravnim in družbenim državljanstvom*. V The third international conference "Democracy, human rights and the protection of persons belonging to ethnic and religious minorities in South - Eastern Europe": Tretja mednarodna konferenca "Demokracija, človekove pravice in varstvo pripadnikov etničnih in verskih manjšin v Jugovzhodni Evropi", 23.–25. februar, Bled, Slovenija; Str. 43–44. ISCOMET.

Komac, Miran (2003). *Varstvo "novih" narodnih skupnosti v Sloveniji*. Razprave in gradivo : Treatises and documents, št. 43, 2003, str. 6–33: Tabele; grafikoni. (ISSN 0354-0286)

Komac, Miran (2004). *"Nove" (etničke) manjine (Albanci, Bošnjaci, Hrvati, Srbi...) u Sloveniji* : (razkorak između formalnog državljanstva i integracije). Regionalni razvoj i integracija Balkana u strukture EU / ur. odbor, editors' board Ljubiša Mitrović ... et.al. – Niš : Sven : Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Institut za sociologiju = Faculty of Philosophy, University of Niš, Institute for Sociology, 2004, str. 561–585: Grafikoni, tabele. (ISBN 86-7746-014-4)

Komac, Miran (2004). *Srbi u Sloveniji*. Teme, št. 2, let. 28 (2004), str. 789–804: Tabele. (ISSN 0353-7919)

Komac, Miran in Klopčič, Vera in Živković, Mića (2000). *Srpska zajednica u Sloveniji*. Beseda / Društvo Srpska skupnost = Društvo Srpska zajednica, Let. 1, št. 1, str. 7–33. (ISSN 1580-6081)

Komac, Miran (2003). *Srbi v Sloveniji*. Beseda, letn. 3, št. 3 (2003), str. 5–23: Grafikoni; tabele. (ISSN 1580-6081)

Končina, Nada (1993). *Zakon o državljanstvu Republike Slovenije s komentarjem*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije. (ISBN 961-6043-01-3)

Končina, Nada (1994). *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o državljanstvu Republike Slovenije s komentarjem ; Zakon o državljanstvu Republike Slovenije : neuradno integralno besedilo. Uredba o merilih za ugotavljanje izpolnjevanja določenih pogojev za pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo. Sklep o določitvi strokovne komisije za opravljanje preizkusa znanja slovenskega jezika*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije. (ISBN 961-6043-03-X)

Koporec, Jože (2003). *Nacionalizem v slovenskem prostoru*. Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti : Intolerance Monitoring Group Report, Let. 2, št. 2, str. 210–214. (ISSN 1580-7371)

Kos, Borivoj in Graj, Jože (1995). *Tujci v svoji deželi : kdor je zamudil, ima sedaj težjo pot do slovenskega državljanstva*. Vestnik, let. 47, št. 7 (16. II. 1995), str. 2: Fotografija. (ISSN 0351-6407)

Košnjek, Jože (2003). *Slovesno za pravoslavni božič : na Gorenjskem je paroh Srbske pravoslavne cerkve Budimir Galamić, ki skrbi tudi za območje Novega mesta. Pretekli teden je bil za Srbsko pravoslavno cerkev slovesen. Praznovala je božič*. Gorenjski glas, leto 56, št. 4 (14. jan. 2003), str. 6: Ilustr. (ISSN 0352-6666)

Kovačec, Franc (1980). *Zaposlovanje delavcev iz drugih republik in pokrajin v Ljubljani*. Diplomaska naloga, Ljubljana : FSPN. Mentor: Kavčič, Bogdan.

Kraigher, Tomaž (1992). Nekatere socialno-ekonomske značilnosti selitev med Slovenijo in drugimi območji Jugoslavije v obdobju 1982–1990. IB revija, Let. 26, št. 3/4, 1992, str. 7–13. (ISSN 1318-2803)

Krasko, Ivan (1990). *Bojanci niso Kninska krajina : Milan Kučan in Dušan Plut med belokranjskimi Srbi*. Neodvisni dnevnik, let. 38, št. 284 (17. X. 1990), str. 9. (ISSN 0353-8184)

Kreft, Lev (1986). *Nacionalizam i Slovenci*. Sveske / Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, let. 4, št. 15, str. 97–101. (ISSN 0352-2636)

Kristen, Samo (2002). *Poglavitne zamisli glede razmejitve med Slovenci in Hrvati v Istri v času druge svetovne vojne*. Referat na znanstvenem posvetu Perspektive koeksistence ob slovensko-hrvaški meji v Istri, Piran, 29. oktober 2002. Izvedeno delo.

Kržišnik - Bukić, Vera (1996). *Hrvati po narodnostni opredelitvi in po materinem jeziku v [naseljenih] obmejnih slovenskih občin s Hrvaško pred razpadom Jugoslavije*. Matica, Let. 2, št. 9, str. 3. (ISSN Y501-8005)

Kržišnik - Bukić, Vera (1996). *Hrvati po narodnostni opredelitvi in po materinem jeziku v naseljih obmejnih slovenskih občin s Hrvaško pred razpadom Jugoslavije*. V Mirjana Domini, ur.: Hrvati u Sloveniji: knjiga sažetaka: znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije; str. 21. (ISBN 953-6028-03-4)

Kržišnik - Bukić, Vera (1997). *Narodnostna sestava prebivalstva v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško : statistični kazalci narodnostnega (samo)opredeljevanja in maternega jezika po popisu prebivalstva iz leta 1991 s posebnim poudarkom na Slovencih in Hrvatih*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. (ISBN 961-6159-05-4)

Kržišnik - Bukić, Vera (1999). *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji : predstavitev rezultatov terenske raziskave*. Graf. prikazi, tabele. Projekt: Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško ; zv. 2. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. (ISBN 961-6159-08-9)

Kržišnik - Bukić, Vera in Medica, Karmen in Zavratnik Zimic, Simona in Repolusk, Peter (1999). *Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško : letno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Kržišnik - Bukić, Vera in Repolusk, Peter in Zagorac, Vlado (1999). *Hrvati više vezani za Sloveniju nego Slovenci za Hrvatsku : dr. Vera Kržišnik-Bukić i Peter Repolusk o istraživanju "Život uz granicu"*. Večernji list, Letn. 43, št. 12990 (27. nov. 1999), str. 36 : Portret. (ISSN 0350-5006)

Kržišnik - Bukić, Vera in Zavratnik Zimic, Simona in Medica, Karmen (1998). *Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško : letno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Kržišnik - Bukić, Vera in Zavratnik Zimic, Simona in Medica, Karmen in Repolusk, Peter (2000). *Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 in triletnem obdobju 1997–1999*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Kržišnik - Bukić, Vera, Klopčič, Vera, Komac, Miran, Drole, Zmago, Breskvar, Miha (2003). *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji : položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*. Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 333.

Kus, Zoran (1989). *Emigracijski in imigracijski tipi splošnega gibanja prebivalstva*. IB Revija, let. 23, št. 6–7, str. 23–28. (ISSN 0351-045X)

Lesar, Ladislav (1991). **"Belokranjci smo!"** : dušebrižniki iz "matične domovine" so odšli praznih rok : popkovina z davnimi predniki je že zdavnaj pretrgana in nekdanji priseljenci so sestavni del skupnosti, kjer živijo. Nedeljski dnevnik, let. 30, št. 265 (29. sep. 1991), str. 22: Ilustr. (ISSN 1318-0339)

Leskovic, Alenka (2003). **Izbrisani**. PP (Pravna praksa), Leto 22, št. 18 (22. maj 2003), str. 41. (ISSN 0352-0730)

Lokar, Sonja (1991). **Delavci iz drugih republik in konfederalna pogodba**. (Za konfederalno Slovenijo / [avtorji Peter Bekeš ... [et al.] ; uredniški odbor Vinko Blatnik, Duško Kos, Ciril Ribičič]), str. 121–124.

Lučev, Emil (1997). **Problemi druge generacije Hrvata u Sloveniji**. V Mirjana Domini, ur. Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; str. 243–247. (ISBN 953-6028-03-4)

Lučev, Emil (2000). **Autohtonost Hrvata u Sloveniji**. Migracijske teme, let. 16, št. 3, str. 301–303. (ISSN 0352-5600)

Lukner, Janko (1982). **Delavci iz drugih republik v Rudniku lignita Velenje**. Diplomaska naloga, Ljubljana: FSPN. Mentor: Vrbič Vlado in Klinar Peter.

Lukšič - Hacin, Marina, Marinšek, Špela (2003). **Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru: sosodstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije**. Zbornik razširjenih razprav mednarodne konference [Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru: sosodstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije], Radenci, Slovenija, 22.–25. oktobra 2002 = Seasonal work and emigration in the Panonia space: the neighbourhood of Austria, Croatia, Hungary and Slovenia : proceedings of the International Conference [Seasonal Work and Emigration in the Panonia Space: the Neighbourhood of Austria, Croatia, Hungary and Slovenia], Radenci, Slovenia, 22.–25. October 2002, 2 zv. (573 str.) : ilustr. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (ISBN 961-6500-05-8)

Luthar, Breda (2004). **Iz naslovnice in ekranov** : množični mediji in oblikovanje predstav o tujcih. (Nemirna srca : Restless hearts / Oto Luthar ... [et al.] ; [ilustracije, illustrations Zora Stančič ; fotografija, photography Jane Štravs ; angleški prevod, English translation Jeffrey Turk]), str. 52–57.

Luthar, Oto (2004). **"V besedi je moč"** : glasba proti šovinizmu. (Nemirna srca : Restless hearts / Oto Luthar ... [et al.] ; [ilustracije, illustrations Zora Stančič ; fotografija, photography Jane Štravs ; angleški prevod, English translation Jeffrey Turk]), str. 42–49.

Luthar, Oto (2004). **Nemirna srca** : [uvod]. (Nemirna srca : Restless hearts / Oto Luthar ... [et al.] ; [ilustracije, illustrations Zora Stančič ; fotografija, photography Jane Štravs ; angleški prevod, English translation Jeffrey Turk]), str. 6–7.

Luthar, Oto in McLeod, Keith A. in Žagar, Mitja (2001). **Liberal democracy, citizenship & education**. Oakville (Ontario) ; Niagara Falls (NY): Mosaic Press. (ISBN 0-88962-781-9)

Luthar, Oto, Stančič, Zora, Štravs, Jane, Turk, Jeffrey (2004). **Nemirna srca : priročnik za pouk državljske vzgoje**. (Zv. 1, Migracije = Restless hearts : workbook for the teaching of civic education. Book 1, Migrations), 63 str. : ilustr. Ljubljana: Založba ZRC; Zbirka Moj zvezek = Series My workbook. (ISBN 961-6500-21-X)

Maček, Marijan Mario (2002). *Razmišljanje i jasniji pogled u budućnost za slovenske Hrvate*. Hrvatska, letn. 2, št. 1/3 (2002), str. 4–5. (ISSN 0000-0000)

Majstorović, Marijan (1997). *Izgubljena Hrvatska: Bela krajina - hrvatski povijesni teritorij*. V Mirjana Domini, ur. Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; str. 95–107; ilustr. (ISBN 953-6028-03-4)

Makarović, Jan (1993). *O štirih oblikah nacionalizma*. Nova revija, let. 12, št. 134–135, str. 639–656. (ISSN 0351-9805)

Malačič, Janez (1990). *O migracionoj politici u Jugoslaviji i Sloveniji*. Migracije i Bosna i Hercegovina, str. 604–606.

Malačič, Janez (1991). *Izgledi in projekcije dolgoročnega razvoja prebivalstva Slovenije in Jugoslavije*. Ekonomski sistem in kvantitativne analize. Ljubljana: RSS, 1 zv.

Malačič, Janez (2004). *So imigranti dobrodošli pri nas?* Delo, leto 46, št. 127 (2. jun. 2004), str. 5 : Avtorjeva fotografija. (ISSN 0350-7521)

Markelj, Milan (1990). *Apostola v novi oblekah : obnovljene pravoslavne cerkve sv. apostolov Petra in Pavla v belokranjski vasi Miliči : služi uskoškim potomcem*. Dolenjski list, let. 41, št. 29 (19. jun. 1990), str. [16]: Foto. (ISSN 0416-2242)

Maštruko, Ivica (2000). *Slovenci na Hrvaškem bolje organizirani od Hrvatov v Sloveniji*. Novi odmev, št. 12 (november 2000), str. 14–15: Portret. (ISSN Y502-2592)

Matovič, Irena (2003). *Izbrisani*. Pamfil, maj 2003, str. 29–31. (ISSN 1318-606X)

Matovski, Zoran (1992). *Verski dejavnik in obramba : odnos vernih Slovencev do agresije*. Diplomaska naloga, Ljubljana : FDV, 98 str. Mentor: Bebler, Anton.

Medica, Karmen (1996). *Branko Gavella i slovenska kazališna scena*. V Mirjana Domini, ur.: Hrvati u Sloveniji: knjiga sažetaka: znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije; str. 27. (ISBN 953-6028-03-4)

Medica, Karmen (1997). *Vera Kržišnik - Bukić: "Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško - Statistični kazalci narodnostnega (samo)opredeljevanja in maternega jezika po popisu prebivalstva iz leta 1991 s posebnim poudarkom na Slovencih in Hrvatih"*. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1997. Recenzija. Annales : Annali di Studi istriani e mediterranei: Annals for Istrian and Mediterranean studies, Let. 7, št. 10, str. 369–370. (ISSN 1408-5348)

Medica, Karmen (1997). *Znanstveno srečanje "Hrvati v Sloveniji"*, Zagreb, 20.–21. 6. 1996. Razprave in gradivo: Treatises and documents, št. 32, str. 299–301. (ISSN 0354-0286)

Medica, Karmen (1998). *Nacionalni sastav u pograničnom prostoru Slovenije i Hrvatske: "Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško" je statistički pokazatelj nacionalnog (samo)opredjeljenja i materinjeg jezika po popisu stanovništva iz 1991. s posebnim naglaskom na Slovencima i Hrvatima, autorice dr. Vere Kržišnik - Bukić, Inštitut za narodnostna*

vprašanja, Ljubljana, prosinac 1997. godine. Glas Istre, Let. 55, št. 34 (5. II. 1998), str. 25. (ISSN 0017-0771)

Medved, Felicita (1998). *Izhodišča za oblikovanje politike priseljevanja Republike Slovenije.* Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 24, št. 38 (11. VI. 1998), str. 9–77. (ISSN 1318-0169)

Medved, Felicita (1998). *Predlog načel in ciljev imigracijske politike Republike Slovenije.* Javna uprava, Let. 34, št. 3, str. 433–450. (ISSN 1318-2277)

Medved, Felicita (1998). *Razprava o multikulturalizmu in individualnih človekovih pravicah.* Razprave in gradivo: Treatises and documents, št. 33, str. 269–278. (ISSN 0354-0286)

Medved, Felicita (1999). *Slovenija v svetu migracij.* Glasnik Unesco: The Unesco courier, Let. 30, št. 63, str. 6–12 : Grafikoni. (ISSN 0351-7780)

Medved, Felicita (2002). *Volilna pravica tujcev s stalnim prebivališčem kot prispevek integraciji in lokalni samoupravi.* Razprave in gradivo : Treatises and documents, št. 40, str. 22–39. (ISSN 0354-0286)

Mekina, Igor (1995). *Etnično očiščenje : politično pregreta razprava o odvzemu slovenskega državljanstva vsem, ki so ga pridobili po 40. členu zakona o državljanstvu, temelji na nekaterih popolnoma napačnih postavkah.* Mladina, št. 43 (25. X. 1995), str. 18–19: Ilustr. (ISSN 0350-9346)

Mekina, Igor (1997). *Izgnani, deložirani, izbrisani.* Mladina, št. 18 (6. V. 1997), str. 22–26. (ISSN 0350-9346)

Mekina, Igor in Jelušič, Dušan in Sirc, Ljubo (1994). *Izgnani, deložirani, izbrisani : kršitve človekovih pravic.* Mladina, št. 47 (22. XI. 1994), str. 17–21: Ilustr. (ISSN 0350-9346)

Mesojedec-Pervinšek, Alenka (1997). *Predpisi o državljanih in tujcih.* Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije. (ISBN 961-204-152-0)

Mežnarič, Silva (1977). *Imigracija delavcev iz drugih republik v Slovenijo. Slovenija kot imigratska družba: zaznavanje pojavov, procesov in družbene koristnosti imigracij iz drugih republik med slovenskimi občani. 1. poročilo.* Ljubljana: RSS.

Mežnarič, Silva (1978). *Imigracije radnika iz drugih republika v Sloveniju : Faza II.* Ljubljana: RSS.

Mežnarič, Silva (1982). *Delavci iz drugih republik in pokrajin v Sloveniji.* Ljubljana: RC za samoupravljanje RS ZSS.

Mežnarič, Silva (1984). *Imigracije radnika iz drugih republik i pokrajina u SR Sloveniji : teorijski pristup i metode istraživanja.* Raziskovalno poročilo. Tabele. Ljubljana: RSS.

Mežnarič, Silva (1984). *Sociologijski vidici unutrašnjih migracija u Jugoslavij; imigracije u Sloveniji.* Doktorska disertacija: ilustr, Ljubljana. Mentor: Klinar Peter.

Mežnarič, Silva (1984). *Unutrašnje migracije u Jugoslaviji i razvoj.* Naše teme, Let. 28, št. 6, str. 959–974 : ilustr. (ISSN 0547-3144)

- Mežnarić, Silva (1986). *Bosanci : a kuda idu Slovenci nedeljom?* Beograd: "Filip Višnjić".
- Mežnarić, Silva (1989). *Grožnja in blagodati priseljencev : tema tedna: kaj je imigracijska politika*. Delo, let. 31, št. 145 (24. jun. 1989), str. 19 : Ilustr. (ISSN 0350-7521)
- Mežnarić, Silva (1989). *Kakšna soseda sta "Slovenac" in "Bosan'c"?* Delo, let. 31, št. 64 (18. mar. 1989), str. 18. (ISSN 0350-7521)
- Mežnarić, Silva (1989). *Nacija i etnos u akciji: etnonacionalizam i njegove paradigme*. Migracijske teme, let. 5, št. 2–3, str. 113–121. (ISSN 0352-5600)
- Mežnarić, Silva (1991). *Osvajanje prostora - prekrivanje vremena : migracije umjesto razvoja*. Graf. prikazi. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske. (ISBN 86-81175-14-9)
- Mežnarić, Silva (1992). *Bosnia and Herzegovina: selected background data and analysis on refugees, migration and development*. The journal of ethno-development, let. 1, št. 3, str. 21–29: Tabele. (ISSN Y500-1056)
- Mežnarić, Silva (1995). *Migracije, prinudne migracije, izbjeglištvo: građa za konceptualizaciju*. Revija za sociologiju : Sociological review, Let. 26, št. 1/2, str. 35–42. (ISSN 0350-154X)
- Mežnarić, Silva (1995). *Slovenci u Hrvatskoj: podaci i model jednog (sociologijskog) istraživanja*. V Vera Kržišnik-Bukić ur.: Slovenci v Hrvaški - zbornik skupine avtorjev, str. 195–228: Tabele. Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja. (ISBN 961-6159-00-3)
- Mežnarić, Silva in Adam, Frane (1980). *Imigracije delavcev iz drugih jugoslovanskih republik v SR Sloveniji. 3. del*. Ljubljana: RSS.
- Mežnarić, Silva in Ferligoj, Anuška in Adam, Frane (1977). *Imigracije delavcev iz drugih republik v Slovenijo : Slovenija kot imigrantska družba : zaznavanje pojavov, procesov in družbene koristnosti imigracij iz drugih republik med slovenskimi občani : 1. poročilo*. Tabele, zvd. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani.
- Mežnarić, Silva in Rotar, Martina (1982). *Delavci iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin v Sloveniji : Slovenija kot sprejemna družba*. Graf. prikazi. Ljubljana: Raziskovalni center za samoupravljanje RS ZSS.
- Mežnarić, Silva in Splichal, Slavko (1982). *Delavci iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin v Sloveniji*. Ljubljana: RSS.
- Mežnarić, Silva in Zajc, Melita (1991). *Silva Mežnarić: Slovenija otok strpnosti, Jugoslovani v čolnih*. Mladina, št. 31 (30. VII. 1991), str. 10–12: Portret. (ISSN 0350-9346)
- Milčinski, Maja (1980). *Poskus prikaza življenja skupine priseljenc iz Srbije*. Problemi, let. 18, št. 197=4 (1980), str. 75–80. (ISSN 0555-2419)
- Miletić, Vesna (2003). *Srbi u Sloveniji u brojkama popisa 2002*. Beseda, letn. 3, št. 3 (2003), str. 24–28. (ISSN 1580-6081)
- Milošević, Miroslav (1981). *Zapošljavanje radnika iz drugih republika i pokrajina u Sloveniji i Ljubljani*. Diplomaska naloga. Mentor: Kavčič Bogdan. Ljubljana: FSPN.

Mitrovič-Merc, Duša (1984). *Sodobna migracijska politika in II. generacija migrantov*. Diplomatska naloga. Ljubljana: FSPN. Mentor: Klinar Peter.

Mlinar, Zdravko (1994). *Kdo danes še potrebuje državne meje? : državna zaščita in odpiranje Slovenije v svet*. Teorija in praksa, let. 31, št. 9/10 (1994), str. 814–825. (ISSN 0040-3598)

Mlinarič, Urška (2004). *Potrditev sporazuma s Srbsko pravoslavno cerkvijo : sporazum že s četrto versko skupnostjo; vlada v tem mandatu najverjetneje nič o novem "verskem" zakonu, saj še vsa ministrstva niso rekla svojega*. Večer, letn. 60, št. 146 (24. jun. 2004), str. 3. (ISSN 0350-4972)

Mnenje zakonodajno-pravne službe k predlogu zakona o stalnem prebivanju tujcev z državljanstvom drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji, ki so imeli na dan 23. 12. 1990 in 25. 2. 1992 v Republiki Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče (ZSPTDDD) : tretja obravnava : EPA 1016 – III, (2004). Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, letn. 30, št. 31 (17. mar. 2004), str. 83–86. (ISSN 1318-0169)

Mugerli, Robert (2003). *Demografski in ekonomski razvoj v Upravni enoti Ajdovščina*. Diplomsko delo visoke poslovne šole: 30 str., 9 str. pril. : tabele, graf. Prikazi, Ljubljana. Mentor: Malačič Janez.

Natek, Milan (1969). *Delovna sila iz drugih republik Jugoslavije v Sloveniji in posebej v Ljubljani = Immigration and employment of labour from other Yugoslav republics in Slovenia and especially in Ljubljana*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, str. 407–503 : ilustr. ; 24 cm + 3 zvd.

Natek, Milan (1974). *Sezonski radnici iz drugih republika Jugoslavije u Sloveniji. Zbornik IX kongresa geografa Jugoslavije u Bosni in Hercegovini od 24. do 30. IX. 1972* : Proceeding of the IX congress of Yugoslav geographers in Bosnia and Hercegovina from 24. to 30. IX. 1972 / [redakcioni odbor Miloš Bjelovitić glavni urednik], str. 351–362: graf. prikazi.

Novak, Mojca (1991). *Nekatere značilnosti kvalitete življenja migrantov v Jugoslaviji*. Družboslovne razprave, let. 8, št. 12, str. 139–155. (ISSN 0352-3608)

Oberstar, Jože (2003). *Novi kazenskopравни elementi pri preprečevanju nezakonitega vstopa, tranzita in prebivanja : dopolnitve KZ RS*. PP, leto 22, št. 18 (22. maj 2003), str. [24-26] = pril. str. VI–VIII. (ISSN 0352-0730)

Ogradi, Maja (2003). *Izbrisani državljani SFRJ*. Diplomatska naloga, Ljubljana. Mentor: Horvat Mitja

Orbanić, Srđa in Marušić, Dario (1999). *Antropolingvistički opis hrvatsko-slovenskih doticija na primjeru Kozlerove granice u Istri*. V Vera Kržišnik - Bukić ur. Slovensko-hrvaški obmejni prostor: Življenje ob meji / Projekt Medetični odnosi v obmejnem prostiru med Slovenijo in Hrvaško; Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja; str. 227–256. (ISBN 961-6159-08-9)

Orbanić, Srđa in Marušić, Dario (1999). *Neke sociolingvističke značajke hrvatsko-slovenskog pograničnog pojasa*. V Vera Kržišnik - Bukić ur. Slovensko-hrvaški obmejni prostor: Življenje ob meji / Projekt Medetični odnosi v obmejnem prostiru med Slovenijo in Hrvaško; Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja; str. 157–184. (ISBN 961-6159-08-9)

Osnovan Savez hrvatskih društava : predstavnici sedmerih hrvatskih društava u Republici Sloveniji potpisali ugovor o osnivanju Saveza (1996). Matica, let. 2, št. 3, str.4. (ISSN Y501-8005)

Ostanek, France (1991). **Slovensko - Hrvatska jezikovna meja v Istri** : Gradivo za obdobje od leta 1860–1956. Annales, let.1, št. 1, str. 213–222. (ISSN 0353-8281)

Pajnik, Mojca (2002). **Xenophobia and post-socialism**. Graf. prikazi. Zbirka: Politike. Ljubljana: Peace Institute. (ISBN 961-6455-02-8)

Pašić, Elvis (2002). **Islam in muslimani v Sloveniji**. Sarajevo: Emanet.

Perko, Franc (1992). **Sem za čimvečjo širino** : pogovor z dr. Francem Perkom. Slovenec, let. 76, št. 85 (11. IV. 1992), str. 23. Portret = Sobotna branja. (ISSN 0354-0960)

Perko, Franc (1992). **Slovensko-srbski odnosi se bodo izboljšali** : dr. Franc Perko, beograjski nadškof in metropolit. Slovenec, let. 76, št. 4 (7. I. 1992), str. 18. : Portret = Svet in dom. (ISSN 0354-0960)

Petrič, Tine (2004). **Muslimani** : mit in resnica. Gospodarski vestnik, Leto. 53, št. 15, 2004, str. 13–16. (ISSN 0432-1146)

Petrović, Tanja (2004). **Tuji delavci v Sloveniji: pogled od znotraj**. (Nemirna srca : Restless hearts / Oto Luthar ... [et al.] ; [ilustracije, illustrations Zora Stančič ; fotografija, photography Jane Štravs ; angleški prevod, English translation Jeffrey Turk]), str. 10–13 : Portret.

Petrović, Vladimir, ur. (1996). **Srbi u Sloveniji** : zbornik radova sa konferencije održane 8. i 9. juna 1996, Sremski Karlovci. Beograd: Svetska srpska zajednica. (ISBN 86-82955-01-6)

Pičerko Peklar, Slavica (2002). **"Na Ptujju živi 17 ljudi brez vsakih dokumentov"** : Aleksander Todorović, predsednik (še) neregistriranega Društva izbrisanih v Republiki Sloveniji. Večer, Leto 58, št. 78 (5. apr. 2002), str. 12. (ISSN 0350-4972)

Pičerko Peklar, Slavica (2002). **Bo registrirano Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije?** Mag. Matevž Krivic, Milan Gorjanc in Aleksander Todorović o nezakonitem ravnanju države. Večer, Leto 58, št. 93 (23. apr. 2002), str. 13 : Ilustr. (ISSN 0350-4972)

Ploj, Darja (2003). **Problem "izbrisanih oseb" iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije**. Diplomsko delo visokošolskega programa, Ljubljana. Mentor: Debelak Slavko.

Pokos, Nenad (1997). **Kretanje stanovništva i etnički sastav prigraničnog pojasa Hrvatske i Slovenije**. V Mirjana Domini, ur.: Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; str. 163–174 : tabele. (ISBN 953-6028-03-4)

Poljšak, Marijan in Lap, Sašo (1994). **Predlog zakona o odvzemu državljanstev Republike Slovenije, pridobljenih na osnovi 40. člena Zakona o državljanstvu RS (Ur. l. RS, 1/91-I in 30/91-I)**. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 20, št. 34 (16. IX. 1994), str.47–48. (ISSN 1318-0169)

Poljšak, Marijan in Lap, Sašo (1994). **Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije - EPA 769**. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 20, št. 34 (16. IX. 1994), str. 44–46. (ISSN 1318-0169)

Popravek predloga zakona o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 25, št. 42 (10. jun. 1999), str. 153. (ISSN 1318-0169)

Poročilo Odbora za notranjo politiko k predlogu zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o tujcih z dopolnjenim predlogom zakona (Ztuj-1A) : druga obravnava - EPA 367-III. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 28, št. 89 (14. september 2002), str. 3–16. (ISSN 1318-0169)

Povhe, Janja (2003). ***Prebivalstvo, Slovenija, 30. december 2002 = Population, Slovenia, 30. december 2002.*** (Statistične informacije : Rapid reports), št. 142/4 (18. junij 2003), 55 str. (ISSN 1580-1772)

Povhe, Janja (2003). ***Prebivalstvo, Slovenija, 30. junij 2002 = Population, Slovenia, 30. junij 2002.*** (Statistične informacije : Rapid reports), št. 344/6 (8. januar 2003), 54 str. (ISSN 1580-1772)

Povhe, Janja (2003). ***Prebivalstvo, Slovenija, 30. junij 2003 = Population, Slovenia, 30. June 2003.*** (Statistične informacije : Rapid reports), št. 312/7 (3. december 2003), 54 str. (ISSN 1580-1772)

Povhe, Janja (2003). ***Prebivalstvo, Slovenija, 30. september 2002 = Population, Slovenia, 30. september 2002.*** (Statistične informacije : Rapid reports), št. 73/1 (27. marec 2003), 54 str. (ISSN 1580-1772)

Povhe, Janja (2003). ***Prebivalstvo, Slovenija, 31. marec 2003 = Population, Slovenia, 31 March 2003.*** (Statistične informacije : Rapid reports), št. 230/5 (10. september 2003), 55 str. (ISSN 1580-1772)

Povhe, Janja (2004). ***Prebivalstvo, Slovenija, 30. september 2003 = Population, Slovenia, 30 September 2003.*** (Statistične informacije : Rapid reports), št. 54/1 (3. marec 2004), 54 str. (ISSN 1580-1772)

Povhe, Janja in Dolenc, Danilo (2001). ***Prebivalstvo, Slovenija, 30. junij 2001 = Population, Slovenia, 30. June 2001.*** Statistične informacije : Rapid reports, št. 337/6 (5. december 2001). (ISSN 1580-1772)

Povše, Janez (1992). ***Pravice Slovencev, ki nimajo državljanstva.*** Primorski dnevnik, let. 48, št. 166 (19. 7. 1992), str. 3. (ISSN Y500-4586)

Požar, Aleš (2003). ***Logistika nezakonite imigracije.*** Diplomsko delo. Mentor: Trupac, Igor

Požgaj-Hadži, Vesna in Medica, Karmen (1997). ***Hrvatski jezik u Sloveniji.*** V Mirjana Domini, ur.: Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; str. 359–371: Grafikoni. (ISBN 953-6028-03-4)

Praprotnik, Rok (1998). ***Slovinci sovražimo tujce? Na okrogli mizi o položaju beguncev in tujcev brez statusa za bivanje v Sloveniji so se soočili predstavniki vladnih in nevladnih organizacij.*** Delo, Let. 40, št. 77 (2. IV. 1998), str. 2. (ISSN 0350-7521)

Praprotnik, Rok (2003). ***Zasluge in strahovi : Neva Miklavčič Predan.*** Delo, Let. 45, 16. avg. 2003, str. 13: Portret. (ISSN 0350-7521)

Predlog resolucije o imigracijski politiki Republike Slovenije. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 24, št. 38 (11.VI.1998), str. 3–84. (ISSN 1318-0169)

Predlog za izdajo zakona o stvarnih pravicah tujcev na nepremičninah z osnutkom zakona - EPA 15. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 19, št. 1 (11. 2. 1993), str. 6–17. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o ratifikaciji Protokola proti tihotapljenju migrantov po kopnem, morju in zraku, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu (MPNOMOK) : EPA 1227 – III, (2004). Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, letn. 30, št. 43 (2. april 2004), str. 37–45. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o reviziji državljanstva republike Slovenije. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 20, št. 22 (2. VI. 1994), str. 2–3. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o azilu (ZAzil-A): EPA 24 - III - hitri postopek. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 26, št. 96 (21. nov. 2000), str. 11–14. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o azilu (ZAzil-C) : skrajšani postopek : EPA 920 - III, (2003). Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, letn. 29, št. 60 (23. jul. 2003), str. 5–16. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 19, št. 37 (11. XI. 1993), str. 37–38. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 19, št. 43 (21.XII.1993), str. 48–50. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji (ZUSDDD-A). Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 27, št. 44 (29. maj 2001), str. 21–24. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o statusu Slovencev brez slovenskega državljanstva. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 24, št. 80 (24. dec. 1998), str. 55–58. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o stvarnih pravicah tujcev na nepremičninah z osnutkom zakona - Epa 15. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, let. 19, št. 1 (11. 2. 1993), str. 6–12. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o tujcih : prva obravnava. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 25, št. 18 (30. III. 1999), str. 33–57. (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v RS : prva obravnava. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 25, št. 18, str. 77–80, (30. III. 1999). (ISSN 1318-0169)

Predlog zakona o zaposlovanju in delu tujcev. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 26, št. 4 (13. jan. 2000), str. 139. (ISSN 1318-0169)

Puhar, Jožica (1993). ***Kako do trdnih stališč in smiselne politike?*** Teorija in praksa, let. 30, št. 7–8, str. 678–679. (ISSN 0040-3598)

Pungarčič, Brigita (2000). ***Novodobne manjšine kot subjekt nacionalne varnosti.*** Diplomsko delo: tabele, graf. prikazi, Ljubljana. Mentor: Komac Miran.

Rakočević, Slobodan (2002). ***"Izbrisani" prebivalci Slovenije : urejanje pravnega statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji.*** PP (Pravna praksa), Leto 21, št. 32 (12. sep. 2002), str. 8–9. (ISSN 0352-0730)

Rant, Mateja (2004). ***Tujce privlačita narava in mir : za nakup nepremičnin v Sloveniji je ministrstvo za pravosodje doslej prejelo 184 vlog tujih državljanov.*** Gorenjski glas, leto 57, št. 26 (2. apr. 2004), str. 3 : Ilustr. (ISSN 0352-6666)

Razpis referendum o odvzemu državljanstva ni ustaven. Uradni list Republike Slovenije, št. 69 (1. XII. 1995), str. 5331–5333. (ISSN 1318-0576)

Raztresen, Marjan (1993). ***Hrvatje na našem.*** Slovenske novice, let. 3, št. 277 (29. XI. 1993), str. 1/3: Zemljevid. (ISSN 0354-1088)

Repolusk, Peter (1991). ***Narodnostna sestava leta 1991.*** Ljubljana / [uredila Matej Gabrovec, Milan Orožen Adamič]. - Ljubljana : Ljubljansko geografsko društvo : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2000. - Str. 69–80: Ilustr. (ISBN 961-6358-19-7)

Repolusk, Peter in Orožen Adamič, Milan (2000). ***Narodnostna sestava leta 1991.*** (Ljubljana / [uredila Matej Gabrovec, Milan Orožen Adamič ; prevod izvlečkov Branka Klemenc]), str. 69–80 : ilustr.

Ribnikar, Peterin in Kološa, Vladimir ur. ***Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921.*** Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998–2002. (ISBN 961-6137-27-1; 961-6137-55-7; 961-6137-40-9)

Ručna, Nataša (1999). ***Postati tujec v lastni državi.*** Neslovenec, ki so že od nekdaj živeli v Sloveniji in si iz različnih razlogov v določenem polletnem roku po osamosvojitvi niso uredili slovenskega državljanstva, je naša država preprosto zbrisala iz registra stalnih prebivalcev in so ostali brez vseh pravic. To je madež na našem demokratičnem ogrinjalu, ki je ostal neizbrisan vse do danes. Slovenska panorama, 11. nov. 1999, str. 7. (ISSN 1408-1636)

Simoni, Ivan - Gjon in Štefanec, Tone (1999). ***Albanci se v Sloveniji dobro počutimo. Pri Ivanu-Gjonu Simoniju; v stari Jugoslaviji Albanci na Kosovu v šoli niso smeli govoriti albansko.*** Svobodna misel, Let. 37, št. 10 (28. maj 1999), str. 12–13 : Portret. (ISSN 1318-0266)

Slovenci so nestrpni predvsem do muslimanov, Romov in homoseksualcev. Primorski dnevnik, Let. 59, št. 46 (23. feb. 2003), str. 20. (ISSN 1124-6669)

Smole, Jože (1992). ***Pred usodnimi odločitvami.*** [Juri, Franco - ilustrator // Maver, Milan - ilustrator // Kohek, Milan - ilustrator // Pečar, Borut - ilustrator]. Ljubljana : Enotnost, 126 str. : ilustr.

Smolnikar, Marjeta (2003). *Obtožujem*. Gorenjski glas, Leto 56, št. 92 (21. nov. 2003), str. 6 : Portret. (ISSN 0352-6666)

Smolnikar, Marjeta (2003). *Selekcija človekovih pravic*. Gorenjski glas, Leto 56, št. 38 (16. maj 2003), str. 6. (ISSN 0352-6666)

So Hrvati manjšina? Primorske novice, 4, 1992. (ISSN 0350-4468)

Stančič, Zora (2004). *"Ne sedi kot kakšen Bosanc"*. (Nemirna srca : Restless hearts / Oto Luthar ... [et al.] ; [ilustracije, illustrations Zora Stančič ; fotografija, photography Jane Štravs ; angleški prevod, English translation Jeffrey Turk]), str. 36–39 : Portret.

Stare, Bogdan (1992). *Integralna begunska in (i)migracijska politika*. Varnost, let. 11[i.e.12], št. 1/2, str. 12–14. (ISSN 0351-7446)

Stergar, Janez (1987). *Narodnostna problematika v osnovnošolskih učbenikih spoznavanja družbe in zemljepisa v SR Sloveniji*. Razprave in gradivo : Treatises and documents, št. 20, str. 247–260. (ISSN 0034-0251)

Ščepanovič, Ratko in Arzenšek, Vladimir in Antončič, Vojko in Petric, Ina in Žižek, Slavoj in Urbančič, Ivan in Štukelj, Inka in Mežnarič, Silva in Gregorič, Miloš in Lipovšek, Bogdan (1984). *Teorija samoupravnega socializma - nacionalna identiteta : poročilo o delu za leto 1984. Človek v delovnem procesu. Slovenci v procesih preoblikovanja svoje identitete. Delavci iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin v Sloveniji. Titov prispevek k samoupravljanju*. Zbirka: Teorija samoupravnega socializma. Ljubljana: RSS.

Ščepanovič, Ratko in Mežnarič, Silva in Arzenšek, Vladimir in Antončič, Vojko in Petric, Ina in Žižek, Slavoj in Urbančič, Ivan in Štrukelj, Inka in Šuštaršič, Rajko (1985). *Teorija samoupravnega socializma : poročilo o delu za leto 1985, Človek v delovnem procesu, Slovenci v procesih preoblikovanja svoje identitete, Titov prispevek k samoupravljanju, Imigracije delavcev iz drugih jugoslovanskih republik v SRS, Dopolnilni program, Pregled rezultatov dela zaobseženih v obdobju 1981–1985*. Zbirka: Teorija samoupravnega socializma. Ljubljana: RSS.

Ščepanovič, Ratko in Saksida, Stane in Caserman, Andrej in Mežnarič, Silva (1980). *Slovenci v procesih preoblikovanja svoje identitete : raziskovalna poročila za leto 1980. Teorija o razredu in slojni strukturi jugoslovanske družbe. Družbena stratifikacija in mobilnost v jugoslovanski družbi. Nekatera nova vprašanja nadaljnega raziskovanja razredne in slojne družbe. Povezanost problemov nacionalne identitete in problemov migracije*. Tabele, graf. prikazi. Zbirka: Slovenci v procesih preoblikovanja svoje identitete. Ljubljana: RSS.

Šik, Sebastjan (2000). *Hermetično zaprta državna meja : ilegalnih migrantov je v Sloveniji vsako leto več*. Svobodna misel, Let. 38, št. 17 (8. sept. 2000), str. 7 : Ilustracije. (ISSN 1318-0266)

Škerl, Uroš (2004). *Hristos se rodi! : pravoslavni božič in novo Leto*. Delo, leto 46, št. 13 (17. jan. 2004), str. 8–10: Ilustr. (ISSN 0350-7521)

Štajner - Šrnel, Božena in Kavčič, Bogdan (1980). *Fluktuacija delavcev v delovni organizaciji Rudnik lignita Velenje*. Diplomsko naloga, Ljubljana : FSPN. Mentor: Kavčič, Bogdan.

Štamcar, Miha Đ. (1990). *Tujci v domovini*. Mladina, št. 37 (24. X. 1990), str. 24–27. (ISSN 0350-9346)

Štefanec, Tone (1997). *Tujci brez slovenskega državljanstva*. Svobodna misel, Let. 35, št. 7 (11. IV. 1997), str. 27. (ISSN 1318-0266)

Štefanec, Tone (2002). *Države omejujejo priseljevanje tujcev. Svetovni problem; vrata so najbolj odprta za strokovnjake; v ZDA živi 10 odstotkov tujcev, v Nemčiji 8, 9, v Sloveniji pa nekaj več kot 10 odstotkov priseljencev*. Svobodna misel, Let. 40, št. 18 (27. sept. 2002), str. 14 : Fotografije. (ISSN 1318-0266)

Šter, Andrej in Smolnikar, Marjeta in Kavčič, Gorazd (2003). *Razloga za opravičilo ni : Andrej Šter, nekdanji minister za notranje zadeve*. Gorenjski glas, Leto 56, št. 28 (8. apr. 2003), str. 14: Portret. (ISSN 0352-6666)

Šturm, Lovro (1999). *The Slovenian constitutional court review on prevention of ethnic (and other) discrimination*. V Mitja Žagar, Boris Jesih, Romana Bešter, ur. The constitutional and political regulation of ethnic relations and conflicts; Str. 239–245. Zbirka: Ethnicity ; 2. Ljubljana : Institute for Ethnic Studies. (ISBN 961-6159-07-0)

Šumi, Irena (2001). *Ali smo Slovenci ksenofobi?* Oddaja Tednik, TV Slovenija. Izvedeno delo.

Šumi, Irena (2002). *Pobuda za javno razpravo o položaju prebivalcev Slovenije z različnimi statusi, ki niso državljani Republike Slovenije*. Organizacija tiskovne konference na ISH - Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana, 21. januarja 2002. Izvedeno delo.

Šumi, Irena (2002). *Pobuda za javno razpravo o položaju prebivalcev Slovenije z različnimi statusi, ki niso državljani Republike Slovenije*. Vodenje tiskovne konference. Izvedeno delo.

Taškar, Jana (1998). *Aktualna tema: državljanstvo. 1–4, Novih Slovencev dvakrat več, Drag odpust iz državljanstva, Američan s srcem v Sloveniji, Nikogaršnji državljani*. Delo, Let. 40, št. 55–58 (7. III., 9. III., 10. III., 11. III. 1998), str. 2. (ISSN 0350-7521)

Taškar, Jana (1998). *Le malo mešanih zakonov : Srbi v Sloveniji*. Delo, let. 40, št. 82 (8. IV. 1998), str. 2. (ISSN 0350-7521)

Tavčar, Jože (1976). *Delavci iz drugih republik v slovenskem gospodarstvu v Ljubljani*. Ljubljana: RSS.

Telišman, Tihomir (1997). *Hrvati kao etnička skupina ili manjina u Republici Sloveniji*. V Mirjana Domini, ur.: Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; str. 235–241. (ISBN 953-6028-03-4)

Terseglav, Marko (1988). *Odmevi hajduštva in uskoštva v ljudski poeziji na Slovenskem*. V Ibiš Kujević, ur. Zbornik radova XXXV kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Rožaje, 26.–29. septembra 1988; str. 540–544. Titograd : Udruženje folklorista Crne Gore.

Terseglav, Marko (1989). *Avtohtonost in etnični simboli*. V Dragoslav Antonijević, ur.: Zbornik radova XXXVI kongresa Savez[a] udruženja folklorista Jugoslavije, Sokobanja, 1989. 25.–29. IX; str. 125–127. Beograd : Udruženje folklorista Srbije. (ISBN 86-81205-02-1)

Terseglav, Marko (1991). *Ljudsko pesništvo na stičišču različnih narodov*. Glasnik Slovenskega etnološkega društva : Bulletin of Slovene Ethnological Society, let. 31, št. 3, str. 28–34. (ISSN 0351-2908)

Terseglav, Marko (1992). *Addenda: Serbian and Croatian ballads on Slovene territory*. V Slovenske ljudske pesmi, knjiga 4, str. 846–849. Ljubljana: Slovenska matica. (ISBN 961-213-053-1)

Terseglav, Marko (1992). *Addenda: serbo-croatian songs - legends and social songs - on slovenian territory*. V Slovenske ljudske pesmi, knjiga 3, str. 486–487. Ljubljana: Slovenska matica. (ISBN 961-213-053-1)

Terseglav, Marko (1993). *Srbsko-hrvaške ljudske pesmi na Slovenskem: uskoška pesemska dediščina v prepletu in soodvisnosti s slovensko ljudsko kulturo Bele krajine. Tradicija - transformacija – inovacija*. Doktorska disertacija, Ljubljana. Mentor: Rotar Janez.

Terseglav, Marko (1996). *O uskoški pesemski dediščini Bele krajine*. Radio Slovenija, I. program, oddaja Slovenska zemlja v pesmi in besedi. Zvočni posnetki, neglasbeni.

Terseglav, Marko (1996). *Predstavitel knjige Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*. TV Slovenija, II. program, Oči kritike. Projicirno, filmsko in video gradivo.

Terseglav, Marko (1996). *Predstavitel knjige Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*. TV Slovenija, II. program, oddaja Tok–tok. Projicirno, filmsko in video gradivo.

Terseglav, Marko (1996). *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*. Zbirka ZRC ; 11. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU. (ISBN 961-6182-07-2)

Terseglav, Marko (1998). *Ethnic differences in ballads from Bela krajina*. V Marjetka Golež, ur.: Ljudske balade med izročilom in sodobnostjo : Ballads between tradition and modern times; str. 85–92. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Založba ZRC, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU. (ISBN 961-6182-60-9)

Terseglav, Marko (1998). *Podoba ženske v belokranjskem ljudskem pesništvu*. Traditiones / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede / Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis II: Philologia et litterae, št. 27, str. 47–59. (ISSN 0352-0447)

Terseglav, Marko (1998). *Srbske in hrvaške pesmi na slovenskem ozemlju*. V Slovenske ljudske pesmi, str. 725–749: Note. Ljubljana: Slovenska matica. (ISBN 961-213-053-1)

Terseglav, Marko (1999). *Glasba manjšine - identifikacijski simbol večine?* V Ivan Čavlović, ur.: Zbornik radova / I. međunarodni simpozij Muzika u društvu, Sarajevo, 29.–30. 10. 1998; str. 213–222. Sarajevo : Muzikološko društvo. (ISBN 9958-9591-0-0)

Terseglav, Marko (2000). *Srbske in hrvaške ali srbskohrvaške ljudske pesmi Bele Krajine?* Traditiones / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede / Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis II: Philologia et litterae, let. 29, št. 1, str. 125–136. (ISSN 0352-0447)

Terseglav, Marko in Simoniti, Vasko (2000). *Uskoki*. V Marjan Javornik, glavni ur.: *Enciklopedija Slovenije*, Zv. 14: U–We, 2000 : Ilustr. ; str. 101–103. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987–2002. (ISBN 86-11-14288-8)

Terseglav, Marko in Vlahović, Breda (1991). *Prilog proučavanju duhovne kulture belokranjskih Srba*. V Dušan Drljača, ur.: Prilozi proučavanju etničkog identiteta; str. 75–88. Zbornik radova ; knj. 20. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Etnografski institut. (ISBN 86-7587-003-5)

Terseglav, Marko in Vrčon, Robert in Kunej, Drago (1997). *Slovenske ljudske pesmi. 1, Junaške, zgodovinske, bajeslovne in pravljичne pripovedne pesmi*. Zvočni posnetek, 1 CD (65 min, 65 sek) : stereo + Spremna knjižica. Iz arhiva Glasbeno-narodopisnega inštituta. Ljubljana: ZRC SAZU, Radio Slovenija.

Terseglav, Marko in Žalik Huzjan, Milojka (1996). *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*. Zbirka ZRC ; 11. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

Toš, Niko in Klinar, Peter in Markič, Boštjan in Roter, Zdenko in Mlinar, Zdravko in Trampuž, Cveto in Švara, Sergio in Kozmik, Vera (1987). *Slovensko javno mnenje - letno poročilo 1987. Pregled in primerjava raziskav SJM 68–SJM 87. Vidiki nacionalnih odnosov v Sloveniji*. Zbirka: Sociologija. Ljubljana: RSS.

Trnovšek, Bojan (1995). *Konflikti kot posledica migracij*. Migracijske teme, Let. 11, št. 3/4, str. 291–328. (ISSN 0352-5600)

Trnovšek, Bojan (1996). *Odklonskost migrantov*. Magistrska naloga: tabele, graf. prikazi, Ljubljana. Mentor: Dekleva Bojan.

Trnovšek, Bojan (1997). *Odklonskost migrantov v Sloveniji*. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Let. 48, št. 3, str. 266–282. (ISSN 0034-690X)

Trnovšek, Bojan in Pirnar Grnjak, Duška (2004). *Informatizacija matičnega registra*. Okno uprave, letn. 5, št. (11, maj 2004), str. 13–16 : Ilustr. (ISSN 1580-4313)

Ule, Milena (1998). *Meglene perspektive začasnih beguncev. O položaju beguncev in tujcev brez urejenega statusa za bivanje v Sloveniji*. Dnevnik, Let. 48, št. 91 (3. IV. 1998), str. 5. (ISSN 1318-0320)

Uradno prečiščeno besedilo Zakona o tujcih (ZTuj-UPB1) : EPA 686-III. Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, Let. 28, št. 111 (18. nov. 2002), str. 37–80. (ISSN 1318-0169)

Vah, Igor (1994). *Pojavi nacionalizma in ksenofobije pri srednješolski mladini : socialno-psihološka analiza*. Diplomaska naloga: Tabele, graf. prikazi; Ljubljana. Mentor: Ule Mirjana.

Vakanjac, Milenko (1999). *Zakaj Slovenci Srbe enačijo s srbskim režimom? Pri Milenku Vakanjcu, tiskovnem predstavniku srbske skupnosti v Sloveniji, nekdanjem uredniku tretjega programa Radia Slovenije in filmskem kritiku*. Tekst in foto Tone Štefanec, Svobodna misel, Let. 37, št. 11 (11. jun. 1999), str. 12–13 : Portret. (ISSN 1318-0266)

Vasović, Svetlana (2001). *Čefurokomunizem: Mein Kampf Primoža Lampiča*. Mladina, št. 15 (16. apr. 2001), str. 36–37: Fotografija. (ISSN 0350-9346)

Vene, Srečko (2004). *Status tujcev po mednarodnem pravu*. Diplomaska naloga: 81 f., Smednik. Mentor: Pogačnik Miha.

Verlič Christensen, Barbara (1994). *Urban mobility and housing shortages: the case of Slovenia*. Družboslovne razprave, Let. 10, št. 15/16, str. 117–140: Tabele, grafikoni; (Small societies in transition: the case of Slovenia / ed. by F. Adam and G. Tomc). (ISSN 0352-3608)

Vertot, Nelka in Dolenc, Danilo in Ilić, Milena in Šter, Darja in Žnidaršič, Tina (2001). *Prebivalstvo Slovenije 1999 = Population of Slovenia 1999*. Graf. prikazi, tabele. Zbirka: Rezultati raziskovanj / Statistični urad Republike Slovenije = Results of surveys / Statistical Office of the Republic of Slovenia, 0352-0226 ; št. 762. 5, Prebivalstvo = Population. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. (ISBN 961-6349-49-X)

Vertot, Petronela in Dolenc, Danilo in Ilić, Milena in Šter, Darja in Žnidaršič, Tina (2001). *Naravno in selitveno gibanje prebivalstva, Slovenija, 1999 = Natural and migration changes of population, Slovenia, 1999*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 292/5 (12. januar 2001). (ISSN 1408-192X)

Vertot, Petronela in Dolenc, Danilo in Povhe, Janja in Ilić, Milena in Šter, Darja in Žnidaršič, Tina (2001). *Naravno in selitveno gibanje prebivalstva, Slovenija, 2000 = Natural and migration changes of population, Slovenia, 2000*. Statistične informacije : Rapid reports, št. 233/4 (31. avgust 2001). (ISSN 1408-192X)

Visković, Ivo (2003). *Razgovor sa prof. dr. Ivom Viskovićem, ambasadorom Savezne republike Jugoslavije v Sloveniji, 10. januar 2003*. 28 str. Ljubljana: Uređivački odbor Srpskog kulturnog kluba "Dr. Svetozar Milićev"

Vrlinić, Veljko S. (1988). *Sela Bojanci i Marindol u Beloj Krajini*. Žumberčan, god. 2, br. 2 (23. XII. 1988), str. ¾ Ilustr. (ISSN C500-232X)

Vrtovec, Pavel (2004). *Pravna Slovenija, ksenofobija in mi*. Notranjske novice, let. 3, št. 1 (16. I. 2004), str. 4 : Portret. (ISSN 1580-8211)

Vukan, Branko (2000). *Povečani migracijski tokovi v Republiki Sloveniji - potreba po znanju tujih jezikov za uspešno izvedbo policijskih postopkov pri obravnavanju ilegalcev*. Diplomaska naloga : graf. prikazi, Ljubljana. Mentor: Virjent Bojana in Gašperlin Marko.

Vukas, Budislav (1997). *Hrvati u Sloveniji - etnička (nacionalna) manjina?* V Mirjana Domini, ur.: Hrvati u Sloveniji / Znanstveni skup, Zagreb, 20.–21. lipnja 1996; Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; str. 227–233. (ISBN 953-6028-03-4)

Za enakopravnost Slovencev brez slovenskega državljanstva in z njim. Slovenski svetovni kongres. Naš tednik, let. 44, št. 9 (6. 3. 1992), str. 5. (ISSN Y500-0890)

Zahtevek za spremembe zakona o državljanstvu Republike Slovenije. Stranke DS, KDS, SDSS, NDS-SDZ-Murska sobota. Vestnik, št. 14 (1991). (ISSN 0351-6407)

Zakon o državljanstvu RS. Uradni list Republike Slovenije, št. 1 (25. VI. 1991), str. 6. (ISSN 1318-0576)

Zakon o stalnem prebivanju tujcev z državljanstvom drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji, ki so imeli na dan 23. 12. 1990 in 25. 2. 1992 v Republiki Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče (ZSPTDDD) Zakon o tujcih. Uradni list Republike Slovenije, št. 1 (25. VI. 1991), str. 11. (ISSN 1318-0576)

Zavratnik Zimic, Simona (2000). **Koncept "družbene izključenosti" v analizi marginalnih etničnih skupin : primer začasnih beguncev in avtohtonih Romov.** Teorija in praksa, letn. 37, št. 5 (oktober 2000), str. 832–848. (ISSN 0040-3598)

Zavratnik Zimic, Simona (2004). **Slovenia : the perspective of a country on the 'Schengen periphery'. Migration trends in selected EU applicant countries],** Vol. 6., VIII, 96 str. : tabele, graf. Prikazi. Vienna: International Organization for Migration.

Zavrtanik, Edita (2002). **Otroci v Slovenijo priseljenih staršev.** Didakta, letn. 12, št. 66/67 (september 2002), str. 21–27. (ISSN 0354-0421)

Zorn, Jelka (2003). **Diskriminacija v postopkih pridobivanja državljanstva v Sloveniji : raziskava v okviru projekta raziskovalnih štipendij Mirovnega inštituta 2002.** Ljubljana: Mirovni inštitut, 61 f.

Zorn, Jelka (2003). **Etnografija vsakdanjega življenja ljudi brez slovenskega državljanstva.** Doktorska disertacija. Mentor: Zaviršek, Darja.

Zorn, Jelka in Štefanec, Tone (2004). **Sistematično kršenje človekovih pravic : dr. Jelka Zorn, raziskovalka na Fakulteti za socialno delo; leta 1992 je bilo iz uradnih evidenc nezakonito izbrisanih več kot 18.000 prebivalcev neslovenske narodnosti.** Svobodna misel, letn. 42, št. 7 (9. apr. 2004), str. 8–9 : Fotografije. (ISSN 1318-0266)

Zupanič, Milena (2003). **Ljudje, ki jih ni. (1), Obsojeni na hojo od vrat do vrat.** Delo, Leto 45, št. 18, (23. jan. 2003), str. 3. (ISSN 0350-7521)

Žagar, Mitja (1993). **Varstvo narodnih manjšin in tujcev v ustavi in zakonodaji Republike Slovenije.** V Rovšek, Jernej, ur: Slovenija in evropska konvencija o človekovih pravicah: zbornik referatov domačih strokovnjakov in ekspertov Sveta Evrope na kolokviju dne 10., 11. in 12. junija 1992; str. 69–90. Ljubljana: Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. (ISBN 961-90015-0-8)

Žagar, Mitja (1998). **Kulturna dejavnost italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti priseljencev v Republiki Sloveniji.** Gradivo za Ministrstvo za kulturo za serijo posvetov o slovenski kulturni politiki in za poročilo Svetu Evrope (II. popravljeno in dopolnjeno gradivo).

Žagar, Mitja (1998). **Kulturna dejavnost italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji : opredelitve, načela, cilji in strategije slovenske manjšinske kulturne politike.** Razprave in gradivo: Treatises and documents, št. 33, str. 155–192: tabele. (ISSN 0354-0286)

Žišt, Damijana (1998). **Pri urejanju državljanstva v Sloveniji ni kršitev. Podatki iz poročila Človekove pravice v vzhodni Evropi niso točni.** Večer, Let. 54, št. 17 (22.I.1998), str. 4. (ISSN 0350-4972)

Žnidaršič, Mojca (2003). *Nacionalka na južni meji : prebivalci Miličev, Paunovičev in Žuničev iz KS Adlešiči lahko končno gledajo nacionalni televizijski program*. Dolenjski list, leto 54, št. 17 (24. apr. 2003), str. 6 : Ilustr. (ISSN 0416-2242)

Žokalj - Jesih, Bojana (2000). *Kam? Na Zahod, za boljšim življenjem! : V Centru za ujete ilegalno potujoče tujce in prosilce za azil; Safeta noče več nazaj*. Svobodna misel, Let. 38, št. 3 (11. feb. 2000), str. 10–11: Ilustr. (ISSN 1318-0266)

Županić, Niko (1912). *Žumberčani i Marindolci : prilog antropologiji i etnografiji Srba u Kranjskoj*. Zbirka: Posebni odtisi / Niko Županić ; [1]; Žumerak et Marindol. Beograd: [s.n.], 1912; 50, VII str.